

ХИЗБ УТ-ТАХРИР АМИРИ ААЛЫМ
АТО ИБН ХАЛИЛ АБУ РОШТАНЫН
СУРОО-ЖООП
ЖЫЙНАГЫ

саясий (1)

Мазмуну

Усули фикх аалымы Ато Абу Рошта	6
Финансылык кризис	8
Сеулда болуп өткөн «G20» саммити.....	15
G-20 саммити дүйнөлүк финансылык кризис бүттүбү?.....	20
Дүйнөлүк экономикалык кризис.....	30
Нефти баасынын кескин түшүп кетүүсү	34
Нефть баалары	41
Мунайдын кымбатташы тууралуу.....	44
«ОПЕК +» документи	47
Дүйнөлүк мунай базары.....	54
Мунай кризиси жана анын кесепеттери.....	56
Сауд Арабиянын нефть казып алууну кескин кыскартуусунун артында эмне турат?	67
Нефть-доллар келишиминин маңызы	74
Жер Ортолук деңиздин чыгышындагы газ кризиси.....	81
Доллар кризиси тууралуу	88
Доллардын дүйнөлүк экономикага көзөмөл кылуусунда “артка эсептөө” доору башталдыбы?.....	102
Лиссабон саммити жана НАТО	115
Трамп жана НАТО саммити.....	122
Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болушу	128
Литвада болуп өткөн НАТО саммити жана анын натыйжалары	133
АКШ Британия жана Австралия менен биргеликте түзгөн аскерий союздун мааниси жана көлөмү.....	141
Американын КМШ өлкөлөрүндөгү аракети	148
Американын КМШдагы аракеттери	152
Батыш Түркстандагы саясий абал.....	155
Кыргызстандагы кырдаал	173
Кыргызстандагы абал.....	177

Кыргызстандагы окуялар	185
Казакстандагы окуялардын саясий акыбеттери	194
Өзбекстандагы акыркы саясий окуялар.....	201
Азербайжандагы үчтүк саммитинин артында эмнелер турат	209
Азербайжан жана Армения ортосундагы жаңжал	214
Путиндин саясий чабалдыгы	226
Россия менен Кытай мамилелери.....	229
Россия Крым жарым аралын кошуп алышы	233
Америка менен Орусиянын ымалага келүүшүсүнүн маңызы. АКШда өткөн ядролук коопсуздук саммитинин максаты.....	235
Американын Россия менен Кытайга карата учурдагы саясаты	242
Американын Орусия менен болгон ракеталык келишимден чыгуусу.....	253
Американын Орусия жана Кытайга карата саясаты.....	261
Россиянын Сочи шаарында болуп өткөн Эрдоган-Путин саммити....	271
Кремлге жасалган дрон чабуулу	277
Вагнер күчтөрү жетекчисинин козголоңунун артында эмне турат?! .	283
Орусиянын Украина боюнча позициясы менен Швеция жана Финляндия боюнча позициясынын ортосундагы айырма	290
Украинадагы акыркы абал.....	294
Украина президенти Януковичтин аракеттери	301
Украинадагы абал	307
Украина кризисинин акыбеттери	321
Украинадагы кескиндиктин жана провокациянын артында эмне турат?.....	324
Украина кризисинин маңызы, анын көлөмү жана мотивдери	331
Россиянын Украинага бастырып кириши, мунун көлөмү жана акыбеттери.....	338
Россиянын Украинадагы согушунун акыбеттери	349
Кытайдын Украина боюнча «тынчтык демилгеси»	357
Тайвань маселеси.....	365
Кытай премьер-министринин Индияга сапары жана Түштүк Корея, Кытай жана Япония – үчтүк союзунун түзүлүшү	369

Америка өз аскерий деңиз күчтөрүнүн көпчүлүгүн Азия-Тынч Океаны регионуна көчүрүүсү	373
Кытай экономикасындагы проблемалар	379
Кытайдын Чыгыш Түркстанга карата жапайы душмачылыгы	383
Кытай менен Индия чек арасындагы кагылышуу	387
Тайвань жаатында АКШ менен Кытайдын ортосундагы кескиндик	397
Кытай-Араб мамлекеттери саммитинен көздөлгөн максаттар	404
Блинкендин Кытайга сапары	411
Түндүк Кореянын ядролук сыноо өткөргөнү тууралуу	418
Түндүк Кореянын ядролук сыноолору	421
Америка менен Түндүк Корея согушабы?	427
АКШ жана Түндүк Корея лидерлеринин саммити	437
Япониянын жаңы коргоо стратегиясы.....	445
Американын ракеталарга каршы коргонуу планынын маңызы.....	452
Америка карыздарынын потологун көтөрүү.....	459
Америкадагы президенттик шайлоодо Трамптын женишке жетүүсү!.....	465
Эл аралык майданда Трамптын жүргүзүп жаткан саясатынын кээ бир жагдайлары.....	476
Америкада фыйыздык ставканын көтөрүлүшүнүн артында эмне турат?	485
Трамп менен Европа ортосундагы, айрыкча Германия ортосундагы саясий жана экономикалык кескиндик.....	488
Хельсинкидеги Америка-Россия саммити	496
Америка менен Кытай ортосундагы соода келишими	506
Америкада кеңири көлөмдө болуп жаткан митингдер жана анын Америка тышкы саясатына тийгизген таасири	512
АКШдагы президенттик шайлоонун натыйжалары	520
АКШ Конгрессине шайлоо тууралуу	528
Европа союзунун башчыларынын жолугушуусу	537
Европадагы абал.....	540
Франция, Германия жана Россия саммити	548
Франциянын багыты	554

Америка менен Франциянын жакындашуусу эмнени түшүндүрөт	556
Европа Союзунан чыгуу боюнча Британияда өткөрүлгөн референдумдун натыйжалары	563
Брексит долбоору боюнча Британиядагы референдумдун маңызы....	579
Каталониядагы саясий туруксуздуктар	587
Греция кризисинин акыбеттери	596
Грециядагы финансылык кризис	605
Германия жана Улуттук коопсуздук стратегиясы.....	617
Американын Косоводогу аракеттери.....	624
Косово окуялары жана анын Европага тийгизген таасири	628
Скандинавия өлкөлөрү жана Куръани Каримдин өрттөлүшү.....	635
Чавестин билдирүүлөрү	639

Усули фикх аалымы Ато Абу Рошта

Хизбдин учурдагы амири

Хижрий 1424-жылы сафар айынын 11-күнү, миладий 2003-жылы 12-апрелде Хизбут-Тахрирдин мазолим деванынын башчысы усул аалымы, инженер Ато Абу Роштанын (Абу Ясин) Хизбут-Тахрир амири болуп шайланганын жарыя кылды. Ал кишинин даъват ишине зор маани бериши белгилүү болгон жана андан хизб ишин жакшы башкаруу о.э. жигиттердеги күч-кайраттан эң абзел түрдө пайдалануу жөндөмү сезилген. Ошондуктан, Аллах Субханахудан аны нусратка карай жетелешин үмүт кылып калабыз.

Анын турмушунан бир үзүм:

Анын аты-жөнү Ато ибн Халил ибн Ахмад ибн Абдулкадир ал-Хатиб Абу Рошта. Ал хижрий 1362-жылы, миладий 1943-жылы Палестина диярындагы ал-Халил вилайттарынын бири болгон Раанно аттуу чакан кыштакта, диндар үй-бүлөдө дүйнөгө келди. Ал Палестина башына түшкөн балээлерге, аны яхудийлер 1948-жылы Британиянын колдоп-кубаттоосу менен жана араб акимдеринин чыккынчылыгы акыбетинде басып алганына жаштайынан күбө болду. Мына ошондон кийин анын үй-бүлөсү ал-Халил жанындагы качкындар лагерине көчүп өттү.

Ал башталгыч жана орто таалимди ошол лагерде алды. 1959-жылы ал-Халилдеги Хусайн ибн Али атындагы экинчи баскычтагы медреседен окууну аяктап, экинчи баскычтагы мектептин биринчи даражалуу күбөлүгүн алды. Кийин Куддус Шарифтеги Ибрахимийя медресесинен 1960-жылы экинчи баскычтагы мектептин жалпы күбөлүгүн (Египетке жолдонмону) алды. Мына ошондон кийин 1960-1961-окуу жылында Каир университетинин инженердик факультетине окууга кирди жана 1966-жылы инженердик боюнча бакалаврдык дипломун алды. Университетти бүтүргөндөн кийин бир нече араб мамлекеттеринде инженер болуп иштеди. Анын инженердик иштери боюнча «Өлчөмдөр эсеп-китеби боюнча орточолук о.э. имараттар жана жолдор көзөмөлү» аттуу чыгармасы бар.

Ато Абу Рошта Хизбут-Тахрирге орто мектепте окуп жүргөн кезинде, элүүнчү жылдардын жарымында кошулду. Аллах жолунда залымдердин камактарында көп азаптарды чекти. Ал Хизбде, анын бардык танзимий жана идарий түзүмдөрүндө: дарис, мүчө, мушриф, жергиликтүү жихаз накиби, вилайт межлиси мүчөсү, муътамад, расмий сүйлөөчү, амир мекемесинин мүчөсү болуп үзгүлтүксүз иш алып барды. Хижрий 1424-жылдын жакшылыктуу сапар айынын 11-күнүнөн, миладий 2003-жылдын 12-апрелинен тартып Аллах Хизбге амирлик кылуу милдети

анын мойнуна түшүшүн каалады жана ал Аллахтан бул оор жүктү көтөрүүдө жардам беришин сурады.

Анын жазган Исламий эмгектери төмөнкүлөр:

1. Бакара сүрөсүнүн тафсири - «ат-Тайсир фий усулит-тафсир сураи Бакара».

2. Усули фикх боюнча изилдөөлөр - «Тайсирул вусул илал усул».

3. Бир нече китепчелер:

а) «Экономикалык кризистер» - алардын вакиълиги жана аларды Ислам көз карашынан туруп дабалоо.

б) «Жазира жана Булуңдагы кресттүүлөр жүрүшү».

в) «Өнөржайлаштыруу саясаты жана мамлекеттин өнөржай курулушу».

4. Анын доорунда (азырга чейин) Хизбдин ушул китептери басылып чыкты:

а) «Исламий нафсия негиздери».

б) «Саясий маселелер: Басып алынган мусулман өлкөлөрү».

в) «Саясий түшүнүктөр» китебинин кайра каралып чыккан жана кеңейтилген басылышы.

г) «Халифалык мамлекетиндеги таалим программасынын негиздери».

д) «Халифалык мамлекетинин башкаруу жана идара аппараты».

Бул амирдин дүйнөнү көзгө илбегени, таквасы, шариятка катуу амал кылганы жана илими белгилүү. Анын Хизб ишин башкарууда түрдүү жоопкерчиликтүү милдеттерди, айрыкча, расмий сүйлөөчү, муътамад, амир мекемесинин мүчөсү сыяктуу жооптуу орундарды ээлеп келгендиги зор пайда берди. Бул нерсе аны Хизбге ар бир жоопкерчиликти талап кыла турган иштерди, тактык жана аракетчендикти толук билип түшүнгөн абалда жетекчилик кылууга ылайыктуу кылып койду. Ошондуктан, жигиттер амири алар менен жанаша туруп, аларга, ал тургай, иштердин тафсилаттарында да жетекчилик кылып жатканын сезип турушат. Бул болсо амирге жигиттердин кудурет-жөндөмдөрүн эң абзел көрүнүштө пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берди.

Ато Абу Рошта өзүнө жүктөлгөн даъват аманатын Аллах Субханаху жана Расулу ﷺ сүйгөн көрүнүштө өтөй алышы үчүн жардам берүүнү жана туура жолго жолдоону сурап, анын колу менен туура жолдогу Халифалыкты тикелеп, фатх-жеңиш беришин Аллахтан сурап, тынымсыз жалынып-жалбарды. Албетте, Аллах дуаларды угуучу, кабыл алуучу Зат.

Финансылык кризис

Суроо: Батыш маалымат каражаттары жакында компаниялардын «Финансылык кризистин эң жаман баскычы аягына жетти, айрым Батыш мамлекеттеринин экономикасында «сакаюу» белгилери көрүнө баштады. Бул болсо, жумшалган күч-аракеттердин алгачкы ийгилиги болуп эсептелет» деген мазмундагы божомолдору жөнүндө кабар таратты. Мына ушул басма сөз отчетторунда экономист эксперттердин, саясатчылардын биржалар жана банктар көргөн пайдалар жөнүндө үмүт-ишеничке толгон пикирлери келтирилген жана «Нефть баасынын кайрадан көтөрүлө баштаганы дүйнөлүк экономика эң төмөн даражасына жеткенден кийин «сакая» баштаганын, бул болсо, нефть бааларынын дагы көтөрүлүшүнө алып келгенин көрсөтүп турат» деген сөздөрү көрсөтүлгөн. Ко-ош, чындап эле экономикада түзөлүү-оңдолуу барбы? Эгер, андай болбостон бул нерсе болгону дүйнөлүк финансылык түзүмгө кайра ишеним ойготуу үчүн маалымат каражаттарында ашыра айтылып жаткан нерселер болсо, анда акцияларда, товарларда, биржаларда жана нефть бааларында көрүнүп жаткан мындай көрүнүштөр эмне себептен болду?

Жооп: экономика оңолууда деп өкүм чыгаруу үчүн финансылык көрсөткүчтөрдүн өзүнө гана назар таштоо, этибар каратуу ката. О.э. финансылык базарлардагы баанын көтөрүлүшүнө гана же товар бааларынын көтөрүлүшүнө гана назар таштоо да ката. Тескерисинче, бул үчүн компаниялар иштеп чыгарып жаткан продукциялардын көлөмүнө, жалпы улуттук кирешеге, жумушсуздардын санына, товарлардын бааларына, керектөөчүлөр жана компаниялардын сарп-каражаттарынын көлөмүнө, кыймылсыз мүлктөрдүн санына, банкрот болгондукту жарыя кылуу абалдарына – белгилүү болгондой банкроттук «Женерал Моторс» сыяктуу көп жылдык тарыхка ээ болгон компанияларга чейин жетип барды – жана башка экономикалык көрүнүштөргө назар таштоо керек болот. Мына ошондон кийин дүйнөнүн бардык тараптарында экономика оңдолуп бара жатканын көрсөтүүчү эч кандай оң көрсөткүч жок экени белгилүү болот!

Төмөндө кризис дагы эле уланып, токтобой жатканына далалат кылган айрым маалыматтарды айтып өтөбүз:

1 - Америкадагы экономикалык абал:

Америкада жумушсуздук деңгээли 8,9%га жетти. Бул болсо, 26 жылдан бери күзөтүлүп жаткан эң жогорку даража. Улуттук киреше болсо, ушул жылдын биринчи чейрегинде 6,1%га азайды. Товар сатуу келишимдеринин көлөмү товарлар менен туура келиши үчүн компаниялар сунуш кылынган товарларды экинчи дүйнөлүк согуштан

берки эң төмөнкү даражага түшүрдү. 2008-жылдын төртүнчү чейрегинде 25,8 миллиард долларга тең көлөмдө азайткан болсо, 2009-жылдын биринчи чейрегинде 103,7 миллиард долларга барабар болгон көлөмдө азайтты. Жылдык инвестициялар көлөмү 38%га азайды, 2008-жылдын төртүнчү чейрегинде товар жана кызматтарды экспорт кылуу көлөмү 23,6%га азайган болсо, 2009-жылдын биринчи чейрегинде 30%га азайды. О.э. 2009-жылы март айында төлөмдөрдү төлөй албагандыктан кыймылсыз мүлктү арест кылып коюулардын (каттоо) саны 341180ге жетти. Бул сан 2008-жылы март айынан бери 46%га, 2009-жылы февралдан бери болсо, 17%га көбөйгөнүн көрсөтүп турат. Булардан тышкары америка өкмөтү кулоого жүз туткан банктарга жана карызга баткан компанияларга миллиарддаган долларларды сарптады. Кошмо Штаттардын абалы ушундай болгондон кийин, калган Батыш мамлекеттеринин дал ушундай абалды башынан өткөрүп жатканына күмөн жок.

2 - Германиядагы экономикалык абал:

Германияда жумушсуздук даражасы 8,2%га жетти. Бул болсо, экинчи дүйнөлүк согуштан бери күзөтүлүп жаткан эң жогорку көрсөткүч. Эгер, шайлоолор жакын болбогондо жана өкмөттүн жумушсуздук деңгээлин жарыя кылууда карманган жолу болбогондо, жарыя кылынган жумушсуздук даражасы көрсөтүлгөн көлөмдөн кыйла көп болмок. Мисалы, 2009-жылы 28-майда федералдык жумушчулар бюросу иш орундарын жоготуп жаткан кызматчылардын саны барган сайын көбөйүп бара жатканын, кызматчылардын канчасы иш ордуна куру жалак калганына тиешелүү чыныгы маалыматтар өзгөртүлгөнүн маалым кылды. Муну менен бир катарда барган сайын өсүп бара жаткан жумушсуздардын санын азайтууга урунуп, иш сааттары кыскартылууда. Кредит секторундагы экономист эксперт Эндрс Рез жумушсуздук даражасы жөнүндөгү чыныгы маалыматтарды тескери кылып көрсөтүү үчүн, июнь айында бул жумушсуздук даражасын оңдолгондой кылып көрсөтүү үчүн бул маалыматтар өзгөртүлгөнүн айтып, мындай дейт: «Бул жерде жакында дагы бир канча кызматкерлер өз иш орундарынан айрылат, буга күмөн жок... Иш орундары менен камсыздоо сектору немец экономикасынын түзөлүү жолундагы бир алсыз чекит болуп калды».

Мунун үстүнө, оор өнөр-жайынын жана жабдыктар өнөр-жайынын башкармалыгы немец өнөр-жайы дагы эле күчсүз болуп калып жатканы жана эл аралык талаптарга жооп бере албай жатканы жөнүндө тынчсыздануу билдирди.

Немец курулуш өнөр-жай секторунда өткөн жылга салыштырмалуу апрель айында 58% төмөндөө күзөтүлдү. Бул болсо, ушул сектор пайда болгондон бери анын эң чоң артка кетиши болуп эсептелет. Оор өнөр-

жай мекемеси: «Дүйнө жүзү боюнча талап 60%га, жергиликтүү талап болсо 52%га кыскарды. Европадагы эң чоң экономика ээси болгон немец өкмөтү бул жылы болгону 6% гана контракт түзүүнү божомолдоодо. Бул болсо, эң төмөн көлөм. Айрым экономист күзөтүүчүлөр өкмөттөн да үмүтсүз божомолдорду билдиришүүдө», - деп билдирди.

3 - Жалпы Европадагы экономикалык абал:

2009-жылы май айында жумушсуздуктун өсүшү себептүү чакан соода тездик менен төмөндөп кеткен. Т.а. керектөөчүлөр мүмкүн болушунча сарптоону кыскартышкан. «Бломбург» компания директорлорунун айтымында, керектөөчүлөр дагы эле жумуш биржасынан жумушсуздар саны тынымсыз өсүп бара жатканы жөнүндөгү жаман кабарларды угушууда. Амстердамдагы «Форч нидерланд банкындагы» Европалык экономисттердин башчысы Ник Конс: «Европада жумушсуздук даражасы март айында 8,9%га өстү. Бул болсо, үч жылдан бери күзөтүлгөн эң жогорку даража. Еврокомиссиянын айтымында, бул салыштырмалуу өлчөө 2010-жылы 9,9%га, кийин 11,5%га өсөт жана евро регионунун экономикасы ушул еврокомиссиянын айтымына караганда, бул жылы 4%га кыскарат. Буга экспорттун артка кетиши жана компаниялардын жумушчулар санынын кыскартышы себеп болот», - дейт.

4 - Япониядагы экономикалык абал:

2009-жылы апрель айында Японияда жумушсуздук даражасы 5%га жетти. Бул болсо, беш жылдан бери күзөтүлгөн эң жогорку көрсөткүч. Ички иштер жана алака министрлиги тарабынан чыгарылган отчетко ылайык, Японияда 3,46 миллион жумушсуз бар. Бул өткөн жылдын апрель айынан 25,8%га көп. Ал жерде жумуш издеп жаткан 100 кишиге болгону 46 гана жумушчу орун туура келет. Бул болсо, 1999-жылдан бери бул сандын дагы да жамандашуусуна алып келүүдө.

Өкмөт негизги керектөө продукция бааларынын көрсөткүчүн чыгарды. Бул көрсөткүчтө өткөн жылдын апрель айы менен бул жылдын апрель айына салыштырганда 0,1%га артка кетүү болгону көрүнүп турат. Март айында керектөө продукция бааларынын көрсөткүчүндө – жаңы жеткирилип берилген азык-түлүк баалары буга кирбейт – төмөндөө болгонун көрсөттү. Бул бир жарым жылдан бери күзөтүлүп жаткан биринчи төмөндөө. Көрсөткүч дүйнөлүк экономикалык сенектик шартында суроо-талапта да төмөндөө болгонун көрсөттү.

Апрель айында өткөн жылдын дал ушул айына салыштырганда үй-бүлөлөрдүн сарптоолору да 1,3%га төмөндөгөн. Үй-бүлөнүн сарп-каражаты болсо жеке керектөөнүн негизги көрсөткүчү болуп эсептелет жана ал Япониянын ички дүң продукциясынын жарымынан көбүрөгүн түзөт. Япониянын ички дүң продукция иштеп чыгаруусу болсо 10%га

кыскарды, себеби бул продукция январдан март айына чейин япон экономикасынын 1947-жылдан тартып эң жаман артка кетиши көрүнүшүндө кыскарды. «Азия экономика тобунун» төрагасы Гелн Межрдин айтымында, өсүүдө 10% артка кетүү сенектик болуп эсептелет, Япония болсо, өз экономикасынын кыскарышы себептүү бул жылдагы 9,7% салыштырмалуу сан менен ушул чегарага жетейин деп калды. Бул болсо, экономикалык кризистин өнүккөн экономика болуп эсептелген япон экономикасына катуу сокку бергенин тастыктап турат.

5 - Дүйнөдөгү экономикалык абал:

Дүйнөлүк экономика «сакаюуга» карай бара жатабы же жокпу, буга эң көп далалат кылган көрсөткүч азыркы дүйнөлүк экономиканын «саламаттыгы» болуп саналат. Мисалы, «Нью-Йорк таймс» гезитинин жазышынча, өнүгүп келе жаткан мамлекеттердин экономикасы өзүнүн бир нече он жылдыктардан берки эң жаман жылдык чейрегин башынан өткөрдү. 2009-жылы 25-майда «Кызматташтык жана экономикалык өнүгүү» уюмунун билдиришине караганда болсо, бул жерде эң жаманы али алдыда экенине далалат кылып турган көрсөткүчтөр бар. Бул уюмга мүчө болгон отуз мамлекеттин жалпы продукция иштеп чыгаруусу ушул жылдын биринчи чейрегинде мурунку жылдын чейрегине салыштырганда 2,1% кыскарган. Эгер, мындай сан өзгөрбөй тура берсе бул 1960-жылдан берки – уюм ушундай маалыматтарды топтой баштагандан берки – эң көп төмөндөө болот. 2008-жылдын акыркы чейрегинде уюмдун мүчөлөрүнүн улуттук продукция иштеп чыгаруусу 2% төмөндөдү.

Дүйнөлүк Банкка ылайык, «Кызматташтык жана экономикалык өнүгүү» уюму мамлекеттеринин экономикасы дүйнөдөгү жалпы улуттук кирешенин 71%ын түзөт. Бул экономикалар өткөн жылдын биринчи чейрегинде 4,2% кыскарды. Американын бул уюмдагы салымы 0,9% болду, ошол эле учурда Японияныкы 1%, евро регионундагы эң ири 13 мамлекеттики 1,3%, калган мамлекеттердики болсо 1% болду. Ошол эле учурда, бул уюм мүчөлүгүнө кирбеген аз сандагы мамлекеттердин бири болгон Кытайдын экономикасы биринчи чейректе өсүүнү көрсөттү.

Булардын баары дүйнөлүк экономика чындыгында экономикалык кризистен али өзүнө келбегенине, оңолбогонуна, тескерисинче, бул кризистен али да зыян көрүп жатканына далалат кылат.

Эми, акция базарларындагы, товарлар жана кызматтар бааларындагы көтөрүлүү эмне үчүн күзөтүлүп жатканына келсек, бул төмөндөгү үч себепке барып такалат:

Биринчиден: Америка өкмөтүнүн камсыздандыруу компаниясы «AIG»га салык төлөөчүлөрдүн акчаларынан 173 миллиард доллар менен жардам берилиши. Компания бул каражаттын 90 миллиардын өзүнүн

Америка жана Европа банктарынан алган карыздарын төлөө үчүн сарптады. 2009-жылы 15-мартта «AIG» компаниясынын бир нече банк жана мекемелерге акча таркатканы маалым болду. «Goldman» банкы баары болуп 12,9 миллиард доллар, «Мерил линч» банкы 6,8 миллиард доллар, «Bank of America» банкы 5,2 миллиард доллар, «Сити групп» 2,3 миллиард доллар, «Wachovia» 1,5 миллиард доллар, «Barclays» 8,5 миллиард доллар жана Швейцариянын «UBS» банкы 5 миллиард доллар алды.

«AIG»ны куткаруунун маанилүүлүгү жөнүндө түшүндүрмө берип, америка резервдик фондунун (Ben S. Bernanke) төрагасы мындай дейт: «AIG» компаниясы түрдүү алгылыктуу эмес күрөөгө алууларды ишке ашырган. Мына ушул күрөөгө алуулардын кыйраганы маалым болгондон кийин ушул компания да кыйрады жана финасылык базар түзүмүндө кулоо жүз берди». Өкмөт мына ушул банктарды түздөн-түз колдоп-кубаттап, элдин кыжырын келтирбөө үчүн оболу «AIG»ны колдоп-кубаттады, бул компания да өз кезегинде мына ошол акчаларды банктарга жеткирип берди. Арийне, мына ушул банктардын бир канчасы пайда көрүшкөнүн жарыя кылды. Мисалы, «Bank of America» ушундай кылды. Бул банк 4,2 миллиард доллар пайда көргөнүн жарыя кылды. «Сити групп» болсо 1,6 миллиард доллар жана «Goldman Sachs» 1,8 миллиард доллар пайда көргөнүн жарыя кылды. Европада болсо, «Barclays Bank» 5,28 миллиард фунт стерлинг пайда көргөнүн жарыя кылды. Натыйжада, бул банктардын акцияларынын баалары көтөрүлүп кетти.

Түпкүлүгүндө болсо, акция бааларынын көтөрүлүшүнө пайда алып келе турган экономикалык жандануу себеп болгон жок, тескерисинче буга эч канча убакыт өтпөстөн таасири калбай турган ошол колдоп-кубаттоо себеп болду.

Экинчиден: Ушул жылдын башында америка өкмөтү америка банктарына колдоо көрсөтүүгө тиешелүү программасын жарыя кылды. Мындай программадан максат бул банктардын абалы жакшы, алар кыйын абалда эмес деген элести берип инвесторлордо америка банктарына ишеним ойготуу. Бул программа америка казынасынын башкы секретары (Timothy Geitner) тарабынан банктардагы «жаман» активдердин көбү бюджет жадыбалынан чыгарып ташталышы мүмкүн деген элести берүү үчүн иштелип чыкты. 2009-жылы 6-майда өкмөт «JP Morgan» жана «Goldman» сыяктуу айрым банктар өкмөттүн колдоосуна муктаж эмесин, ошол эле учурда «Bank of America», «Morgan» жана «Stanley» сыяктуу банктардын өкмөттүн айрым колдоосуна муктаждыгын жарыя кылды. Кыскасы американын эң чоң он банкы 75 миллиард долларга гана муктаж экендиги т.а. оңойлук менен каптоого

мүмкүн болгон каражатка гана муктаж экендиги, ошондуктан өкмөттүн конгресстен кошумча колдоп-кубаттоо талап кылышына кажет жок экендиги жарыя кылды! Мына ушул себептен улам жана ушул билдирүүлөрдүн натыйжасында америка банктарынын акциялары көтөрүлүп кетти. Мисалы, «Wells Fargo» акцияларынын баасы 8,5%, «Morgan Stanley» 0,9%, «Bank of America» 4% жана «Citigroup» акциялары 7% көтөрүлдү. Мунун акциялардын баасын көтөрүү максатында рухий үгүт колдоосуна окшогон нерсе экендиги анык көрүнүп турат. Бул алып-сатармандар ишинин дал өзү. Себеби, алып-сатармандар бирер компаниянын экономикалык абалы ылдамдап жатканы же мына ушул компаниянын алга ылдамдашы күтүлүп жатканы жөнүндө белгилүү бир кабар, ушак-кептерди таратып ушундай иш жүргүзүшөт. Натыйжада, бул нерсе акцияларга болгон ишеничтин көбөйүшүнө жана акция бааларынын көтөрүлүшүнө алып келет. Алып-сатармандыктан ыплас максат жүзөгө чыккандан кийин кайра төмөндөө же кулоо башталат. Азыркы экономикалык кризистин себептери жөнүндө да ушундай десе болот. Ошондуктан, инвесторлордун кубанганына карабастан, бир канча күзөтүүчүлөр мындай тажрыйбалар жаман натыйжаларга алып келишине шилтеме кылып жатканын айтышты. Мисалы, Мик Холанд түшүндүрмө берип мындай дейт: «Базарлардагы мындай тажрыйбалар убакытты текке кетирүү болуп эсептелет». «Praxis Trading» компаниясы менен валюта соодасын жүргүзүүчү Яра Харис болсо, мындай дейт: «Эң жаманы бул жерде алдоо жана ката нерсени тажрыйба кылып көрүү болуп жатканы. Жумушсуздук даражасы жөнүндөгү кеп-сөздөргө же «Citigroup» тобу «JP Morgan»дан көрө күчтүүрөөк деген сөздөргө келсек, мен үчүн булар күлкүнү келтире турган иштер. Ошондуктан, эгер бул иш-чаралар аяктаса бактылуу болор элем. Мен башкалардын «банк структурасынын жамандашуусу жакынкы өткөн жылдарда жүз берди. Азыр банктардын абдырап калганын мына ушундан түшүнүп алса болот» деген пикирлерине кошуламын». 2009-жылы 4-майда «Эл аралык финасылык көзөмөлдүн» эсеби боюнча америка финасылык мекемелеринин дүйнө бойлоп өкүм сүрүп жаткан кредит кризиси акыбетинде көргөн зыяны 2,7 триллион доллар болду т.а. алты ай мурунку божомолдордон эки эсеге көп болду.

Үчүнчүдөн: Ушул жылдын башында америка фонду жана британия банкы банктардын «жаман» активдерин, компаниялардын кымбат балуу кагаздарын жана башка «жаман» финансылык активдерди сатып алууну баштоо пландарын жарыя кылды. Барган сайын көп акча таштоо – анык инфляцияга жана товар менен кызмат баасынын көтөрүлүп кетишине алып келиши табигый. Себеби, сунуш кылынып жаткан акчанын барган сайын көбөйүшү сатып алуу кубатынын алсызданышына, арийне

инфляцияга т.а. баалардын көтөрүлүшүнө алып келет. Ошондуктан, британия банкы азыртадан тартып эле экономикада инфляциянын көтөрүлүшүнөн, бул болсо 1930-жылдан берки эң төмөн даражага жетип калган экономикадагы кыйынчылыктарга алып келишинен тынчсыздануу билдире баштады. Британия банкы тарабынан чыгарылган билдирүүдө мындай делет: «Бул жерде кубанта турган белгилер бар. Себеби, жамандашуу «дөңгөлөгү» секиңдей баштады. Бирок, бул басандоо инфляция көтөрүлгөндүктөн артка кете баштады, себеби инфляция 2,9%га жетти, бул болсо күтүлгөндөн т.а. 2%дан кыйла жогору». Нефть баасынын эмнеге 36 доллардан 58 долларга көтөрүлгөнүн ушудан түшүнүп алса болот. Т.а. нефть баасынын көтөрүлүшү ага болгон талаптын көбөйүп бара жатканына далалат кылбайт. Себеби, 2009-жылы энергияны керектөө экинчи дүйнөлүк согуштан бери биринчи жолу төмөндөдү. Бул болсо, дүйнөлүк экономиканын оңолуудан абдан алыс экенин анык көрсөтүп турат. Адатта нефть баалары доллар баасы төмөндөгөндө көтөрүлөт мына ушудан да пикирлеп көрүү керек. Ошондуктан, нефть баасынын көтөрүлүшү албетте ага болгон талаптын көбөйгөнүн көрсөтпөйт. Себеби, Америка доллардын түшүп кетишине жол койбоо үчүн нефть баасын монополия кылууда.

Ушуга караганда, демек Батыш экономикасы түзөлүп, оңолуп жатат деп айтууга али эрте. Батыш өкмөттөрүнүн пайда ставкасын (проценттик ставка) төмөндөтүү жана «жаман» активдерди сатып алуу саясатын жүргүзүшүнөн максаты, экономикалык кулоону басаңдатуу гана, андан башка нерсе эмес. Басаңдатуу биякта турсун, балким Батыш өкмөттөрүнүн базарларды акчага толтуруп жиберishi инфляцияга, товар базарынын кыйроого жүз тутушуна, акчалардын «көбүк» болушуна жана мына ушундан кийин дүйнө башынан өткөрүп жаткан кризистен да чоңураак кырсыкка алып келиши күтүлүүдө.

6-жумадус-саний, 1430-х.
30-май, 2009-м.

Сеулда болуп өткөн «G20» саммити

Суроо: 2010-жылы 11-12-ноябрда Түштүк Кореянын борбору Сеулда «Кризистен кийин өз ара өнүгүү» урааны астында жыйырма чоң мамлекеттердин (G20) саммити болуп өттү. Саммитте негизинен валюталар курсу жана соода балансынын бузулушу күн тартибине коюлду. Саммиттин башталышында Европанын, өзгөчө, Франциянын эл аралык финансылык системага өзгөртүү киргизүү тууралуу билдирген нааразылыгы жаңырды. Анын артынан Америка менен Кытай ортосунда юань жана Американын миллиондогон долларларды басып чыгарышына байланыштуу бир аз татышуулар болуп өттү. Ошондой болгон соң, Европа менен Кытай эл аралык финансылык саясатта Американын тизгинин канчалык тарта алды?

Жооп: ооба, саммитте Европа менен Кытай Американын финансы тармагындагы текебердигине каршы ачык билдирүүлөрдү беришти. Бирок, Америка саммиттен дагы финансы тармагындагы текеберлигин жоготпогон абалда чыкты! Муну кенен жарытып берүү үчүн ушуга байланыштуу окуяларды көрсөтүп өтөбүз:

1 – «Рейтер» агенттигинин 2010-жылы 12-ноябрда «G20» саммитинде катышкан немис делегациясынан алган кабарда мындай дейт: «Германия канцлери Ангела Меркел Америка президенти Обамага соңку кездерде Америка федералдык запас системасынын Америка экономикасында накталай акчаларды басып чыгаруудагы саясатынан тынчсызданып жатканын билдирди. Бирок, Обама саммитте Меркелге Германиядагы жергиликтүү талаптар деңгээлин көрүүнү каалап жатканын айтты». Кабардан көрүнүп тургандай, Германия Американын доллар басып чыгаруудагы саясатынан кооптонуп жатат. Себеби, бул доллардын баасына таасир кылат, т.а. доллардын курсун түшүрүп жиберет. Доллар курсунун түшүп кетиши болсо, евро ээси болгон Европанын желкесиндеги кыйынчылыкты андан да курчутуп, долларга карата евро курсун көтөрүп жиберет. Арийне, евро курсунун көтөрүлүшү Европа товарларынын баасын көтөрүп жиберет о.э. евро ээлеринин финансылык жана соода-сатык жактан зыян көрүүлөрүнө себеп болот. Обаманын жообунан ушул нерсе көрүнүп турат, ал Меркелдин арыздануусуна көңүл да бурбады, тескерисинче, немис базарларындагы жергиликтүү талаптын күчсүздүгүнө шилтеме кылып, Германиянын өзүнө чабуул жасады. Акыйкатта болсо, Германиядагы базар талабынын күчсүздүгү Американын Германия жана Евросоюз мамлекеттерине жөнөтө турган экспортуна терс таасир көрсөтөт. Буга себеп, Германиядагы керектөөчүнүн аздыгы. Керектөөчүнүн аздыгына болсо, адамдардагы финансылык таңсыттык о.э. адамдардын глобал

финансылык абалдан кооптонуп, каражат кылбастан, үнөмдөөнү абзел көрүүлөрү себеп болууда. Мындай абал Германия базарларында ачык көрүнүп турат. Ошондуктан, Обама Германиянын айыптоолоруна, кудум, кемчилик Германиянын өзүндө жана айып анын мойнуна түшөт деген мааниде жооп берди! «Рейтер» маалымат агенттиги дагы кошумчап айтат: «Америка, кече. 2010-жылы 11-ноябрда, сындоолордун бирөөсүнө да көңүл бурбады. Обама болсо: «G20 саммитине мүчө болгон мамлекеттердин кең көлөмдүү жана туруктуу эл аралык экономикалык өсүүнү жүзөгө чыгаруу үчүн механизм иштеп чыгуулары күтүлүүдө», - деди. Дагы ал: «G20га мүчө мамлекеттер Американын өсүшү эл аралык экономикалык үчүн маанилүү экенин түшүнүшөт», - деди». Бул болсо, Америка экономика жаатында текеберлик жана теңсинбөөнү билдирип, Американын дүйнө менен бүтүндөй иши жок, тескерисинче, дүйнөнүн жакырчылык, ачарчылык жана жокчулуктан кыйналып жаткан мамлекеттердин, калктардын экономикалык өсүшү маанилүү эмес, тескерисинче, кудум Америка жана анын калкы жакшы болсо, дүйнө да жакшы болот деген маанайда Американын экономикалык өсүшү жана Америка калкынын камсыздалуусу маанилүү экенин шилтеме кылып жатканына далалат кылууда!

2 – Кытайлыктар да доллар басып чыгаруу саясатын сындап, Америкага чабуул кылууга урунушту жана алардын жооптуулары айтышкандай, мындан катуу тынчсызданып жатышканын билдиришти. Саммитте Кытай Элдик банкынын эл аралык мекемесинин төрагасы Чжан Тао журналисттерге мындай деди: «Чоң валюта запасына ээ мамлекет өз саясатынын кандай глобал акыбеттерге алып келишине көңүл бурушу шарт». Кийин мындай деп эскертти: «Жакшы тартиптештирилбеген абалда о.э. Америка Федералдык запас системасынын саясаты себептүү келип чыккан ушул чоң көлөмдөгү капиталдын агып келиши экономиканын өсүшүнө зыян жеткириши жана эл аралык экономикалык реформага кооп туудурушу мүмкүн» («Рейтер», 2010-жыл 12-ноябрь). Бирок, америкалык жооптуулар да кытайлыктарды юань валютасынын саясатына чабуул кылышып, аларды өз валютсын (юань) төмөн курста кармап тургандыкта, муну менен эл аралык соода балансынын бузулушуна себеп болуп жаткандыкта айыпташып, проблема америкалыктардын айынан эмес, кытайлыктардын айынан келип чыккандай кылып көрсөтүштү.

3 – Ошентип, саммиттин корутунду билдирүүсү Американын пайдасына чечилди. Билдирүүдө Америка бүткүл дүйнөнү экономикалык кыйроого алып келгени үчүн сыналбады да, жаманатты да болбоду. Бардык айыптоо жана басымдар Америкадан алыста болду. Дүйнөнүн мурунку финансылык системасы кандай болсо ошондой бойдон сакталып

калып, Америка тизгинди колунан чыгарган жок. Ал тургай, өз ысымын айтпоону суранган америкалык жогору кызматтагы жооптуулардын бири саммит аяктарынан бир нече саат мурун «Талкуулар абдан канааттандырарлык түрдө бара жатат» деди. Кийин дагы мындай деп кошумчалады: «Саммитте күтүлгөн корутунду билдирүү басым жана кескиндиктердин түрү болот о.э. саммиттин өз ара карама-каршылыктар менен аяктарын божомол кылган кимселердин үмүтүн жокко чыгарат». Кийин дагы мындай деди: «Корутунду билдирүү Түштүк Кореяда октябрдын соңунда финансы министрлери тарабынан кабыл алынган билдирүү менен дээрлик бирдей болот» («AFS», 2010-жыл 12-ноябрь). Башка сөз менен айтканда, Америка ушул билдирүүнү өзү ыраазы болгон таризде жана глобал финансылык кризистин жоопкерчилиги өзүнө жүктөлбөй турган кылып, өзү босло ар бир мамлекетке милдет жана жоопкерчилик жүктөй турган таризде чыгарууга жетишти. Корутунду билдирүүдө ушулар назарга алынган эле.

Корутунду билдирүүдө кандайдыр бир жаңылык да айтылбады, кандайдыр бир чечим да берилбеди. Билдирүүдө айтылган сөздөрдүн бардыгы жалпы сөздөрдү камтыды. Мисалы: «Экономикалык жактан өнүккөн мамлекеттер валюта айырбаштоо курстарындагы силкинүүндөн коргонууну камсыздайт. Бул болсо, экономикалык жактан өнүгүп келе жаткан мамлекеттердин айрымдары кабылып жаткан капиталдын агып келишинин натыйжасындагы үлкөн силкинүү коркунучун кемеитүүгө жардам берет». Мындай сөздөр базарларга жүз миллиарддаган долларды басып чыгаруу менен финансылык агып келүүнү жаратып жаткан Американын пайдасына кызмат кылат. Бул сөздө мындай деп жаткандай: Америка экономикасы өнүккөн экономика болгондуктан валюта айырбаштоо курстарындагы силкинүүлөрдөн коргонууну камсыздайт алат о.э. базарларга акча агып келишинин натыйжасында жаралган үлкөн силкинүүлөр коркунучун азайтууга жардам берет. Бул болсо, Американын 2008-жылы кризис башталгандан бери триллиондогон акчаларды басып чыгарып, аларды базарларга агызып жиберүү менен колдонуп келе жаткан саясатынын дал өзү. Корутунду билдирүүдө мындай делет: «Бир канча жол-жоболордон түзүлгөн бул чаралар – керек болгондо баланстын бузулушуна чек коюуга жардам берет. Баланстын бузулушу болсо, бекем коргонуу чараларыни кабыл алууну талап кылат». Дагы мындай делет: «Финансы жана соода министрлери Эл аралык Валюта Фонду менен биргеликте келерки жылдын биринчи жарымында алып барыла турган талкууларга этибарды каратуу үстүндө иштешет». Бирок, ушул билдирүүнү даярдоо учурунда төмөнкүдөй сыңдоолор да айтылды: «G20 ушул кеңештердин түрүн да, көлөмүн да белгилеп берген жок, т.а. жетиштүү түшүндүрмө бербеди».

4 – Булардан «G20» саммити эл аралык валюта системасына эч кандай өзгөртүү киргизбегени белгилүү болот. Акыйкатта болсо, Франция жетекчилигинде айрым мамлекеттер эл аралык финансы түзүмүн өзгөртүүнү талап кылган эле. О.э. бул саммит Америка саясатынан нааразы болгондордун талабына жооп бербеди. Алар да Американы позициясынан кыймылдата да, позициясына нааразылык билдирүүгө да, коомчулук пикирин анын экономикадагы зөкүр саясатына каршы карата да алышпады. Американын экономикадагы зөкүр саясаты болсо, дал кичүү Буш доорундагы саясатта колдонгон сыяктуу, текеберлик кылышына чейин жетип, экономика жана финансы тармагында текеберлиги дагы да даана көрүнүп калды. Бул текебер мамлекет көк сыянын баасына да арзыбаган кагаз акчаларды басып чыгарып, өз казынасындагы кризиске учурай баштаган кымбат баалуу кагаздарын сатып жиберди... Өзүн кудум карыздарын жеңилдештиргендей жана базарын активдештиргендей кылып көрсөттү... Ушул көк кагазын бетке алып, дүйнө байлыктарын сатып алып, ордуна эч нерсе бербеди... Бирок, ушуларга карабастан, бул мамлекетти айыптоого эч ким акылуу боло албай жатат, ал болсо башкаларды айыптоого акылуу болуп турат, муну кандай түшүнсө болот?! Биз европалыктардын өздөрүн өздөрү кишендеп алып, өз валюталарын белгилүү бир чегарада болсо да басып чыгара албай жатышканынын күбөсү болуп турабыз. Америка болсо, өзүн валютаны агызып жиберүү саясаты себептүү учураган сыңдоолор, аныгы, чабуулдардан коргой алды. Көрүнүп тургандай, Америка ушул саммиттен сыңдоолордон коргонууну, сындай турган билдирүү чыгарылышына жол койбоону, арийне, коомчулук пикиринин глобал кризиске себеп болгон анын финансылык саясатына каршы каратпоону максат кылды. О.э. Америка ушул саммитте эл аралык валюта системасын өзгөртүүгө каратылган сөздөрдү жокко чыгарып, 1944-жылы «Бреттон Вудз» саммитинен бери ушул күнгө чейин колдонулуп келе жаткан эски валюта системасын токтотпоону кайра баса белгилеп алды. Т.а. доллардын эл аралык валюта катары турушун да, Эл аралык Валюта Фонду өз аракетин токтотпошун да тастыктап алды. Долларды өзү каалаган көлөмдө, каалагандай, эч бир чектөөсүз басып чыгаруу укугуна ээ болуп алды. Америка муну менен өзүнүн үстөм, өзүнүн сөзү гана өтө турган, дүйнө иштери тизгинин өз колунда кармап турган биринчи мамлекет катары эл аралык борборду сактап калууга жетишти.

5 – Башка мамлекеттерге келсек: Кытай өзүнүн валютасынын курсун тез арада кайра тартиптештирип алууга болгон басымдарды өзүнөн алыстатууга жетишти. Эң көп уткурган европалыктар болду: Алар эл аралык валюта системасын өзгөртмөкчү эле, бирок, бул системага бир да

өзгөртүү киргизе алышпады. Американын эсепсиз доллар басып чыгарышына каршы нааразылык билдиришине о.э. коомдук пикирди ушуга каршы коё алышпады. Мындан улам, «G20» саммитине бир жылдык жетекчилик кылууну кабыл алган Сарказийдин да саммитте айтоор бирер нерсени жасашы божомолдон алыс. Ошого карабастан, Сарказий эл аралык валюта системасын өзгөртүгө чакырууда. Саммитте талап кылынган жол-жоболорго келсек, корутунду билдирүүдө айтылгандай, корутунду билдирүү иш жүзүндө колдонулганга чейин финансы жана соода-сатык министрлери менен Эл аралык Валюта Фонду ортосундагы талкуу болуп өтөт жана бул үчүн жарым жыл керек болот. Кийин аны колдонуу жана ага моюн сунуу үчүн анык белгиленбеген убакыт керек. Кыскасы, бул жол-жоболордун канчалык ийгиликтүү болушу белгисиз маселе. Көбүрөөк бул иштер келерки жылдын октябрь айында өткөрүлүшү күтүлүп жаткан «G20» саммитине чейин ордунан жылбастан турушу мүмкүн!

8-зул-хижжа, 1431-х.

G-20 саммити дүйнөлүк финансылык кризис бүттүбү?

Суроо: 2013-жылы 6-сентябрь күнү Санкт-Петербургда G-20 (20 чоң мамлекеттердин) экономикалык саммитинин акырында корутунду билдирүү чыгарылды. Рейтер агенттиги 2013-жылы 6-сентябрда маалымдашынча, билдирүүгө ылайык «дүйнөлүк экономика жакшыланып барууда...». Агенттик орус финансы министрлигине караштуу финансы департаментинин директору, саммиттин корутунду билдирүүсүн иштеп чыгууда катышкан Андрей Бокаревдин ушул сөздөрүн келтирди: «Талкуулардын эң кыйыны жана эң узакка созулганы дүйнөлүк экономикалык абалды баалоого тиешелүү болду». О.э. жакында бул жакшыланууну баса белгилеген бир канча билдирүүлөр пайда болду. Мисалы, Европа Союзу өзүнүн экономикасы аз гана көрсөткүчтө болсо да өсө баштаганы жөнүндө кабар таратты, Кошмо Штаттар өзүнүн экономикасы 2013-жылы 1%га өскөнүн билдирген болсо, Кытай өзүнүн экономикасы 2013-жылы сентябрга чейин 7%дан көбүрөөккө өскөнүн жарыя кылды.

Дүйнөлүк экономика чынында эле жакшыландыбы, арийне 2007-жылы Америкада башталган экономикалык кризис алты жылдан ашуун убакыт өткөндөн кийин чынында эле жеңилдедиби? Эгер, андай болбосо, бул билдирүүлөр жана сандар кандай жарыя кылынды? Ушуларды түшүндүрүп беришиңизди суранамын. Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: келгиле, дүйнөдөгү экономикалык жактан таасири эң көзгө көрүнгөн мамлекеттердин экономикалык акыйкатын карап чыгалы. Алар: Кошмо Штаттар, Европа Союзу жана Кытай. Анткени, бул үчөөсүнүн экономикасы дүйнөлүк экономиканын 50%ынан көбүрөгүн түзөт. Кала берсе, экономикалык кризис Америка жана Европа Союзу кабыл алган капитализм түзүмү менен тыгыз байланыштуу. Ошондуктан, бул экөөсүнүн ушул кризиске таасири күчтүү. Ал эми, Кытайдын бул кризистин пайда болуудагы же аны жеңип өтүүдөгү ролу – иш жүзүндө иш эмес, реакция билдирүү... Маалымат үчүн айта кетсек, бир гана Америка экономикасынын өзү Кытай, Япония жана Германия экономикаларынын баарын жамдаганга болжол менен тең келет. Алар болсо дүйнөдөгү Америкадан кийинки эң чоң үч экономика. Анткени, Америка экономикасынын көлөмү 2012-жылы 15,7 триллион долларга жетти. Бул – дүйнөлүк экономика көлөмүнүн 22%ын түзөт. Кытай экономикасы 8,2 триллион, Япония экономикасы 5,9 триллион, Германия экономикасы 3,4 триллион долларга жетти (Эл аралык Банк о.э. Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюмунун маалыматтары). Америка экономикасынын ушул чоң көлөмү себептүү Америка

экономикалык кризиси дүйнө бойлоп жайылды. Бул кризис натыйжасында Америкадагы кыймылсыз мүлк базары кулады. Ушуга ылайык, талкууну негизинен дүйнөлүк экономикага көбүрөөк таасир өткөрө турган мына ушул үч мамлекеттин экономикасына каратабыз. Анткени, экономиканын чынында эле жакшыланганын же жакшыланбаганын көрсөтүүчү эң көзгө көрүнгөн факторлор төмөнкүлөр: жумушсуздук деңгээли, жергиликтүү жана кызмат көрсөтүү мекемелеринин карыздары, өкмөттүн карыздары. Мына ушул үчөөсү эмгек биржасы аракетин, акча айлануу базарынын аракетин о.э. өкмөттүн долбоорлору жана жеке долбоорлор базарынын аракетин көрсөтүп турат. Ошондуктан, талкуубуз негизинен ушулардын үстүндө болот жана андан кийин дүйнөлүк экономика чынында эле жакшыланганбы же жокпу, айкын болот:

Биринчи: АКШ:

1 – Жумушсуздук деңгээли: борбордук банк 2008-жылдын акырынан тартып карыздар үстүнө коюла турган пайыздык үстөктөрдү нөлгө жакындаштыруу үчүн азайтууга киришти. Ошондуктан, өзүнүн жалпы бюджетин үч эсеге көтөрдү, натыйжада бул бюджет ушул кезден тартып болжол менен 3 триллион долларга жетти, муну баалуу кагаздарды сатып алуу программасы аркылуу ишке ашырды. Банк муну өзүнүн акыркы жыйынында 85 миллиард долларга жеткен жогорку деңгээлде сактап калды. Булардын баары узак мөөнөттүү карыздар каражаттарын азайтуу жана мунун акыбетинде эмгек биржасын жандантуу максатында долбоорлор ээлеринин жана бизнесмендердин карыздар алышын жеңилдетүү үчүн болду. Ошого карабастан, жумушсуздук деңгээли өткөн айда 7,9% болуп, жогорку деңгээлинде кала берди. Бул 5 жыл мурунку даражадан көп деле айырмаланбайт, ошол кезде жумушсуздук деңгээли 8,9% болчу. Кошмо Штаттар стимулдаштыруу (жандантуу) мыйзамын макулдаган болсо да т.а. компаниялардын акцияларын сатып алуу менен үлкөн аларга каражаттарды берген болсо да жана бул мыйзам 2009-жылы колдонула баштаган болсо да, бирок экономика оңолбоду жана жумушсуздук деңгээли көп эле төмөндөгөн жок. Бул болсо, бул кризис терең экенине, дале уланып жатканына жана экономика жакшыланбаганына далалат кылат.

2 – «Шаар муниципалитеттери» сыяктуу кызмат көрсөтүү секторлорунун карыздары... Sky News Arabia сайты 2013-жылы 11-августта ушуларды жазып чыкты: «Кошмо Штаттардын шаарлары жана муниципалитеттериндеги оор карыздар, бул карыздарды төлөй албоо эки жыл арасында 41 шаардын банкрот болушуна алып келди. Бул болсо, бир канча Америка шаарлары дүйнөлүк финансылык кризис акыбеттерин бүгүнкү күнгө чейин жеңип өтө албаганын түшүндүрөт. Банкрот шамалы

Америка шаарларын чулгап ала баштады. Дейтройт муниципалитети 18 миллиард долларга жеткен карызын төлөй албашын өткөн айда расмий түрдө жарыя кылган. Банкрот муниципалитеттер жана шаарлар үчүн кредиторлордон коргонуунун акыркы башбанеги болуп эсептелет. Башкача айтканда, абалдан качуу жана жеңилээрэк чечимдерге өтүү болуп эсептелет. «Америка банкрот институтунун» маалыматтарына ылайык, 2007-2011-жылдары Америка муниципалитеттери жана шаарларында 40тан ашуун банкрот абалы күзөтүлгөн. Жылына орточо 8 абал туура келди». Бул маалыматтар 2011-2013-жылдары шаарлардын банкрот болуу абалдары кризис чокусунан чыккан доорго о.э. андан мурунку жана кийинки доорго караганда көбүрөөк болгонун көрсөтүп турат. Бул болсо, Америка экономикасы абалы жакшыланганы жөнүндөгү кеп-сөздөрдү күмөн астына коёт.

3 – Өкмөттүн карыздары: Америка финансы министри Жейкоб Лью 2013-жылы 26-августта конгресске жолдогон катында «өкмөт өз карызын төлөөгө кудуретсиз болушунун (дефолттун) алдын алуу үчүн май айында көрүлгөн чукул иш-чаралар октябрдын жарымында түгөшүнөн эскертип, конгрессти өкмөттүн карыз алуу укугун узартууга чакырды». (Ал-Кудс сайты, 2013-жыл 27-август). Америка финансы министри Жейкоб Лью конгресске жолдогон катында ушуларды көрсөтүп өттү: «Эгер, азыр жол берүү мүмкүн болгон эң максимум чеге 16,7 триллион доллар болгон мамлекет карыздарынын жалпы потологу көтөрүлбөсө, ушул жылы 15-октябрда Америка бийлиги өз милдеттенмелерин төлөө үчүн талап кылынган кирешелерди колдон чыгарып зыян көрөт». Ал мындай деп эскертти: «Мамлекет карыздарынын потологу азыркы даражада сакталып тура берсе, финансылык базарлар ишинде бузулуу жүз бериши жана экономика кулашы мүмкүн». Ал мындай деп кошумчалады: «Конгресстин вазыйпасы – Кошмо Штаттарга болгон ишеничти коргоо, анткени мамлекет карыздарынын потологун көтөрүү укуктарына ээ башка уюм жок» (Русиял Явм сайты, 2013-жыл 28 август). Т.а. Кошмо Штаттардын карыздары жол бериле турган эң акыркы чекке т.а. 16,7 триллион долларга жетти. Ошого карабастан, Кошмо Штаттар өз милдеттенмелерин аткаруу үчүн карыз потологун дагы көтөрүүнү талап кылууда!

Америка абалынын көрүнүшү мына ушундай. Карыздарлык абдан жогору, ошондуктан Кошмо Штаттар өз каражаттарын каптоо, дефицитти чечүү жана экономикалык дефолтко жол бербөө үчүн карыздар потологун дагы да көтөрүү жолуна өтүүдө. Бул көрүнүш Америка экономикасы абалынын жакшыланганын жана кризистен чыгып кеткенин көрсөтпөйт.

Экинчи: Европа Союзу:

1 – Жумушсуздук деңгээли: Эл аралык Валюта Фондунун директору Кристин Лагард «жумушсуздардын көрсөткүчү Испанияда 27%, Грецияда да ошого окшогон көлөмдө» экенин айтты (Евроњьюс сайты, 2013-жыл 26-апрель). Бул директор аял 2013-жылы 3-майда мындай деген: «Курамына 17 мамлекет кирген Еврозонада жумушсуздук деңгээли 2013-жылы орточо 12,2%га жетиши күтүлүүдө, мында 2012-жылдагы 11,4% көрсөткүчтөн ашып кетет». Ал еврокомиссар Олли Рендин ушул сөздөрүн келтирди: «Уланып жаткан сенектик шартында биз жумушсуздук кырсыгына каршы күрөшүү үчүн мүмкүнчүлүгүбүздөгү бардык нерсени кылуубуз зарыл».

Эл аралык эмгек уюмунун директору Раймонд Торис мындай деди: «Анык саясаттар кабыл алынбаса, бул жерде Европадагы эмгек биржасында сенектик кризиси жүз бериши коркунучу бар, ушуну менен бирге, дагы да көбүрөөк кишилер узак мөөнөт жумушсуз калууга дуушар болушат, бул болсо алардын эмгек биржасынан чыгып кетишине алып келиши мүмкүн. Дагы бир маанилүү нерсе - өсүүгө үндөөчү саясатты жүргүзүү, айрыкча Еврозонада ушундай саясат жүргүзүү зарыл. Чакан компанияларга жеңил карыздар берилбесе, эмгек биржасында жандануу жүз бериши күтүлбөйт». (Евроњьюс, 2013-жыл 3-июнь). Евроњьюс мындай деп кошумчалады: «Бул уюм акыркы беш жылда узак мөөнөт жумушсуз калуу үчтөн эки даражага көтөрүлгөнүн көрсөтүп келди жана бул жерде иш менен камсыздоо даражасын кризистен мурунку 56% даражага кайтаруу үчүн отуз миллион жаңы иш орундары керектигин анык айтты».

2 – Социалдык төлөмдөр: Евроњьюс сайты 2013-жылы 30-августта мындай кабар таратты «Дания финансы министри Бьярне Коридондун сөздөрүнө ылайык, Скандинавия мамлекеттеринин күчсүздөнгөн экономикасы жарандар талап кылып жаткан төлөнүшү керек болгон каражаттарды көтөрө албай калды. Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюмунун билдиришинче, Франция 33% көрсөткүчтө эң көп социалдык төлөм төлөйт, андан кийин 30,8% көрсөткүчтө Дания жана Бельгия турат, алардан кийин 30,6% менен Финландия, кийин 28,6% менен Швеция турат». Булардын баары аз өлчөмдөр болуп, ушул мамлекеттердин калкынын муктаждыктарына толук жетпейт... Германия гана мындан тышта, анткени анын социалдык иелөмдөрү кандайдыр бир деңгээлде алгылыктуу... Бул, эң күчтүү социалдык төлөм төлөгөн мамлекеттерге карата ушундай, демек, башка мамлекеттердеги абалдын кандай экенин элестете бергиле!

3 – Карыздарлык: Евроњьюс сайты, 2013-жылы 22-июлда ушуларды басып чыкты: «Статистикалык маалыматтар Еврозона карыздарынын жүгү ушул жылдын биринчи чейрегинин акырында эң жогору

даражасына жеткенин анык көрсөтүп турат, өкмөт бюджеттерин оңдоо үчүн көрүлгөн сарамжалдуулук иш-чараларына карабастан, ушундай жогорку деңгээлде, мында Греция, Италия жана Португалия эң жаман тизменин башын ээлеп турат, Эстония жана Люксембургда болсо карыздын эң төмөн даражалары белгиленди». Евроньюс мындай деп кошумчалады: «Бирдиктүү евровалюта мамлекеттеринин бир канчасы сенектикте камалып жатат, экономикалардын кыскарышынан улам карыз ички дүң продукцияны эң ыңгайсыз абалга салып коюшуна алып келди. Сарамжалдык иш-чаралары экономикалык өсүүнүн дөңгөлөгүн токтотууга өз салымын кошту, анткени бул дөңгөлөк өкмөттүн каражаттарына таянат, ошол эле учурда, салыктарды көтөрүү керектөөнүн жана инвестициянын буулушуна алып келиши мүмкүн».

Ушуну да айтуу керек, Европа Союзунун бир канча мамлекеттери ушул союзга кошулганда карызга акча алган, ал тургай, бул карыз алуу алардын экономикасынын көлөмүнөн да ашып кеткен. Ошондуктан, кризис Европага жетип келгенде Европа Союзунун бир нече мамлекеттери ушул кризис себептүү өздөрүнүн мурунку карыздарын төлөй албай турган абалга түшүп калды. Белгилүү болгондой, Европа экономикасына эң биринчи даражада таасир кылуучу мамлекет – Германия. Германия сарамжалдык саясатын өкмөт каражаттарын азайтуу жана башка мамлекеттерден карыздарлыкты кемейтүү менен жүргүзүүгө жетишти. Германия акча берүү жана карыздарлыкты дагы да көбөйтүү саясатын жүргүзгөн Америкага карама-каршы түрдө сарамжалдык саясатын Еврозонага киргизүүгө аракет кылды.

Ошентип, бул билдирүүлөр жана отчеттор Европадагы экономика кризис акыбеттеринен дале кыйналып жатканын, алардан чыга албаганын жана дале сенектик абалында экенин көрсөтүп турат. Арийне, Европа экономикасында сезилерлик жакшылануу болгон жок.

Үчүнчү: Кытай:

Кытай экономикасынын абалы өзгөчө. Анткени, кытайлык экономисттердин айтымында «Кытай экономикасынын өсүшү чоң даражада экспорт жана инвестиция секторуна таянат, бул экономика ички керектөөгө таянбайт. Муну менен калк өзүнүн социалдык турмушунун даражасы канчалык көтөрүлгөнүн терең сезишпейт». Демек, Кытайдын ички базары дале абдан күчсүз бойдон калууда. Андыктан, Кытай өлчөө боло албайт жана ал башка мамлекеттердин экономикаларына таасир кылбайт. Себеби, Кытай экономикасы биринчи даражада Америка базарларына экспорт кылууга о.э. Америка менен өз ара инвестицияларды айырбаштоого таянып келүүдө, мында Кытай Америка компанияларынан акцияларды жүздөгөн миллиарддарга сатып алышынын же Америка казынасынын триллион доллардан ашып кеткен

баалуу кагаздарын сатып алышынын о.э. Америка компаниялары Кытай ичинде инвестиция жаткырышынын жана Кытай доллардагы акча запасын 3 триллион доллардан ашыкча жеткиргенинин айырмасы жок. Демек, Кытай капитализм дүйнөсүнүн жетекчиси эмес. Тескерисинче, ал капитализм жолун карманып жатканы үчүн жана экономикалык тараптан Америкага байланып калганы үчүн капитализм дүйнөсүнө көз каранды. Демек, Кытай капитализм дүйнөсүнүн экономикалык саясатына көз каранды. Ошондуктан, ал Америка таасири астындагы капиталисттик мекемелер башчылык кылган экономикалык токторморду тез аткарууга аракет кылат. Кытай өзүн капиталисттик мамлекет деп жарыя кыла албайт, жарыя кылганда козголуп капитализм экономикасына башчылык кылууга аракет кылмак. Бирок, андай кыла албайт, анткени, Кытай өзүн расмий жана салттуу түрдө коммунисттик мамлекет деп жарыя кылып келүүдө жана ушул расмий көрүнүштү сактап калууга аракет кылууда. Өзүнүн көз карандысыз вужудун жоготуп коюудан коркуп жана коммунисттик идеологияны кабыл алышкан мамлекет башында турган расмийлер өз укук-бийлигин жоготуп коюшунан коркуп Кытай ушундай жол карманууда. Ошондуктан, коммунисттер жана алардын партиясы капитализм түзүмүн колдонууга жана капитализм жетекчиси болгон Америка экономикасы менен байланышты сактап калууга бир четинен уялып аракет кылууда. Ошондуктан, жакынкы келечекте Кытай бул саясаттан баш тартышы жана капитализм дүйнөсүнө жетекчилик кылууну өз колуна алып, дүйнөлүк экономикага таасир кылуучу мамлекетке айланышы күтүлбөйт. Мына ушундан келип чыгып дүйнөгө таасир кылган капитализмдин финансылык кризисине токтолгонубузда негизги этибарды биринчи даражада Америкага каратабыз, андан кийин, экинчи даражада Европага каратабыз. Демек, азыр капитализм түзүмү өкүмдар болгон дүйнө экономикалык жактан ушул экөөсүнөн: оболу Америкадан жана экинчи орунда Европада таасирленүүдө.

Төртүнчү: башка мамлекеттердин экономикасы:

Калган мамлекеттердин экономикасынын дүйнөлүк экономикага өкүм өткөрүүдөгү таасири аз:

Мисалы, Япониянын карызы Эл аралык Валюта Фондунун көрсөткүчтөрүнө ылайык, ички дүң продукциянын 245%ына жетти. Ошондуктан, бул фонд Япониядан бул үлкөн карызга чек коюу үчүн орточо ишеничтүү бюджет планын иштеп чыгууну дагы талап кылды. Бул карыздын 90%дан көбүрөгү япон кредиторлоруна төлөнүшү керек болгон карыздар экендиги бул карыздын таасирин азайтпайт... Япон бийлиги 2013-жылы 8-августта эки жыл арасында мамлекет төлөмдөрүнүн 85 миллиард долларга жакынын кесип коюу ниетинде

экеинин жарыя кылды т.а. япон экономикасын жандантуу саясаты талап кылган нерсенин тескерисин жарыя кылды.

Россия болсо өлкөсүндө капитализм түзүмүн колдонуп жатат, жаратмандыкка кудурети жетпей бул түзүмдү колдонууда жана башка мамлекеттер менен экономикалык уюмдарды түзүүдө Батышты тууроого аракет кылып жатат. Ошондуктан, Россия өзүнө көз каранды мамлекеттер менен экономикалык уюмдарды түзүүгө аракет кылды, буга мисал кылып Белоруссия жана Казакстан менен 2010-жылы Европа бажы союзун туурап Бажы биримдигин түзгөнүн келтирүү мүмкүн... Кандай болбосун, орус экономикасы Батыш башчылыгындагы капитализм системасына көз каранды болуп, ушул системада кадам таштоого, анын чечимдерин аткарууга, экономикалык уюмдарды түзүүдө капиталисттик мамлекеттерди тууроого аракет кылууда. Ошондуктан, Россия ушул жактан дүйнөлүк экономиканы аракетке келтирүүчү эмес, тескерисинче, ага күчтүү таасир кылуудан көрө көбүрөөк өзү Батыштын капиталисттик экономикасы менен таасирленүүдө.

Эми, БРИКС (Бразилия, Россия, Индия, Кытай жана Түштүк Африка) тобуна жана өнүгүп келе жаткан мамлекеттер - Мексика, Түркияга... келсек, алардын дүйнөлүк экономикага дээрлик таасири жок, тескерисинче, алар Батыш экономикасына түздөн-түз көз каранды о.э. Америка жана Европанын финансылык базарларына байланып калган. Алардын бир бөлүгү өнүгүүнү күчөтүү үчүн негизинен карыздарга таянат, мисалы Түркия ушундай. Бул болсо, чыныгы экономика эмес. Муну менен адамдардын карыз алууга таянышы себептүү ушул мамлекеттердеги керектөө көтөрүлүп барат. Мамлекеттик мекемелер, жеке мекемелер жана компаниялар да карыз алууга таянат. Бул мамлекеттердин бир бөлүгүндө болсо коррупция жана көп каражаттарды чет элге контрабанда кылуу кеңири көлөмдө жайылган, мисалы, Индия ушундай. Демек, бул мамлекеттердин экономикасы туруктуу эмес жана экономиканын чыныгы булактарына таянбайт. Бразилия жана Түштүк Африканын экономикалык таасири болсо тегерегиндеги мамлекеттерге гана т.а. дүйнөлүк экономикалык аракетке эмес, Түштүк Америка жана Африкага гана чектелген.

Бул экономикаларга жалпысынан алганда кризистер пайда болушунда же бул кризистерди жоюуда көп деле негизги этибар каратылбайт.

Бешинчи: Эми, жарыя кылынып жаткан сандарга жана билдирүүлөргө келсек, алар ушул билдирүүлөрдү чыгарып жаткан мамлекеттеги экономикалык мекеме каалагандай иштелип чыгууда...

1 - Мисалы, Кошмо Штаттар расмий түрдө билдирген 2013-жылдагы өсүүгө келсек, түпкүлүгүндө, ал Америка бийлигинин экономиканы салыштыра турган ыкманы өзгөртүшү себептүү болду. Анткени, бул

бийлик өсүү салыштырыла турган ыкманы өзгөрттү. Бул, музыка продукциялары, дары-дармектер жана препараттарды иштеп чыгаруу мүлкчүлүк укугу... сыяктуу экономикага пикирий мүлкчүлүктү киргизүү аркылуу ишке ашырылды. Бул өзгөртүү экономикада кошумча 370 миллиард доллар пайда болушуна себеп болду. Бул болсо 2,5% өзгөрүүнү (көтөрүлүүнү) чагылдырат. Ошого карабастан, Кошмо Штаттар экономикасы деле өсүү үчүн күрөшүп жатат. Ошол эле учурда, анын жарандарынын чыгашалары азайды. Демек, сенектик бүтү деп билдирилип жаткан отчеттордун чыгарылышынын себеби чыныгы эмес жасалма статистикалык маалыматтар таратылып жаткан ыкмага барып такалат.

2 – Эми, Европа жооптуулары тарабынан берилип жаткан маалыматтарга келсек, алар да туруктуу өсүүнү айгинелебейт. Жарыя кылынган билдирүүлөр үстүртөн биринчи баалоо болуп, алар бүткүл Европаны өз ичине камтыбаган. Анткени, Ирландия, Греция сыяктуу экономикалык жактан кыйналып жаткан мамлекеттер бул маалыматтарга кирбеген. Чыгарылып жаткан бул маалыматтар үстүртөн баалоо болуп, аларды Европа маалыматтар агенттиги - Евростат чогулткан. Бул агенттик улуттук статистика бюролору тарабынан берилген маалыматтарга таянат. Бул бюролар болсо, маалыматтарды чогултууда бир-биринен айырмаланат жана өсүүгө бере турган баалоосунда көбүрөөк изилдөөлөргө таянат. Адатта бул баалоолор көп жолу кайра каралып чыгат. Ошондуктан, немис статистикалык бюросу биринчи баалоолордон, жада калса, төрт жыл кийин да кайра каралып чыгышы мүмкүндүгүн көрсөтүп өтөт. Анткени, кошумча маалыматтар да эсепке алынат. Ошондуктан, статистикалык маалыматтардагы кемчиликтер этибарга алынса, демек Европада абал жакшыланды деп айтуу мүмкүн эмес.

3 - Кытай жөнүндө айта турган болсок, бул жерде Кытай өзүнүн экономикасы жөнүндө чыгарып жаткан маалыматтар жөнүндө бир далай суроолор жана шек-күмөндөр ар дайым болуп келген. Кытай ири мамлекет, анткени ал калкынын саны жагынан дүйнөдөгү эң чоң мамлекет эсептелип, жер аянты да чоң. Ошондуктан, Кытай экономикасынын өсүү абалы жөнүндө маалыматтарды топтоо абдан чоң процесс...

Күзөтүүчүлөрдө Кытай өткөн жылдагы жылдык ички дүң продукцияга тиешелүү сандарды январь айынын үчүнчү аптасында бериши күмөндөрдү пайда кылууда. Анткени, Кытай бийлиги жылдын толук натыйжаларын үч апта арасында анык баалап чыгышы өтө кыйын! Бул болсо, түпкүлүгүндө Кытай бул маалыматтар менен дүйнө Кытай

экономикасын жакшы деп ойлошун максат кылууда деп айтууга негиз жаратат.

Алтынчы: корутунду.

Дүйнөлүк финансылык кризис али бүткөн жок. Анын акыбеттери дале сезилип турат. Бул акыбеттерди дале каражаттар бөлүү менен чечүүгө аракеттер жасалууда, мисалы Америка ушундай кылууда. Же Европада Германия кылып жаткандай сарамжалдык менен чечүүгө аракет кылынууда. Мисалы, Америка базарга 85 миллиард долларды чыгарды т.а. бул акчаларды компанияларга алардын сакталып калышы үчүн берди. Европа болсо сарамжалдык саясатын жүргүзүүдө. Демек, бул, кризис дале уланып жатканына жана экономика мамлекет аралашуусуз жана анын жардамдарысыз табигый жолунда бара жатпаганына бир далил. Кудум бул экономика жасалма түрдө дем алдырылып жаткандай болууда. Белгилүү болгондой, мамлекеттин аралашуусу капитализм түзүмүнө карама-каршы келет. Анткени, бул түзүмдө базарды бийлик ченгелинен чыгаруу керектиги көрсөтүлгөн. Демек, компанияларды жана башка финансылык мекемелерди куткаруу үчүн мамлекеттин базарга аралашуусу мүмкүн эмес же базар аракетине чектөө коюу мүмкүн эмес. Демек, бул түзүм толук эркин болушун жана базар өзүн өзү «дабалашын» талап кылат. Анткени, капитализм мабдасы боюнча бул аралашуу өнүгүүгө тоскоолдук кылат, компаниялардын жарактуусу калып, ишке жарабаган компаниялар өз ордун башкаларга бошотуп бериши керек. Ошондуктан, базарда атаандаштыкка кудуреттүү болгон компаниялар гана калат. Капитализм назариясына (теориясына) ылайык, экономика ушул таризде өнүгөт жана эркин аракет кылат. Бирок, турмуш чындыгы бул назариянын жалгандыгын тастыктап турат, капиталисттик мамлекеттердин иш-аракеттери да бул назариянын туура эмесин көрсөтүп турат. Демек, кризис себептери жана проблемалардын булагы чечилген жок. Себеби, алар капитализм түзүмүндө камтылган десек да болот. Ошондуктан, ар учурда бул кризис дагы кайталанышы мүмкүн. Ал кудум тынымсыз оорудан азап тартып жаткан оорулууга окшойт. Бул оорулуунун абалы кыйла жакшыланганы жөнүндө жыйынтык берилет да, эч канча убакыт өтпөй мунун тескерисин көрсөткөн башка жыйынтыктар чыгат. Ошондо, бул оорулууга анын өмүрүн сактап калуу үчүн тынчтандыруучу дарылар берилет, бирок, ал айыкпас оорудан азап тарта берет...

Ошентип, демек дүйнөлүк экономика жакшыланган жок, кризис дале уланууда, проблемалар дагы эле бар. Капитализм түзүмү бар болгон соң, бул кризис жана проблемалар да токтобойт. Алардын натыйжасында миллиарддаган адамдар жакырчылыкка дуушар болот, көптөгөн каражаттар адамдардын колуна тийбей жок болуп кете берет. Акыбетте,

бактысыздык көп адамдарды өз иримиине тартат, бир ууч капиталисттер болсо эң көп байлыктарга ээ болуп алат. Ушул себептен улам, демек кризис кудум кээде жарылып, кээде тынчтана турган вулканга окшоп тура берет. Ушундан келип чыгып айта алабыз, чыныгы чечим бир гана Исламда. Ислам экономикалык проблема – байлыктарды туура көрүнүштө бөлүштүрүүдө жана каражаттар айрым капчыктарда гана чогулуп калышына жол бербей, ар бир адамдын пайдаланышына жана өз үлүшүнө ээ болушуна мүмкүнчүлүк берүүдө деп билет. Капитализм коомго бул жерде баланча көлөмдө акчалар, байлыктар бар жана адамдын үлүшү баланча болот деген жалпы назарда карайт. Түпкүлүгүндө болсо, бул байлыктар адамдын үлүшү эмес, бир ууч топтун үлүшү болуп калууда! Ислам болсо коомго андай жалпы назарда карабайт!

Аллах Субханахундан Ислам башкаруусу, рошид Халифалык дагы жашоого кайтып жыргалчылык, бейпилдик жана туура экономикалык турмуш келишин сурап калабыз. Бул жакшылык Исламий Үммөттү гана эмес, бүткүл дүйнөнү нурдантат. Аллах Субханаху Азиз, Хаким Зат.

3-зул-каъда, 1434-х.

9-сентябрь, 2013-м.

Дүйнөлүк экономикалык кризис

Суроо: Америкада башталып Европаны кийин бүткүл дүйнөнү курчап алган экономикалык кризис кандай даражага жетти?

Жооп: бул маселеге айкындык киргизүү үчүн ушуларды айтабыз:

1 – Кошмо Штаттардагы кыймылсыз мүлк базарынын кулашы бүткүл дүйнө байлап жайылды, бул болсо, бир нече банктардын банкрот болушуна алып келди, натыйжада, бул дүйнөлүк экономикалык кулоону токтотуу үчүн өкмөттөр болуп көрбөгөндөй теризде аралашты. Ушуга карабастан, азыркы учурда чоң тургундук деп аталып жаткан абалда турабыз, ал 1929-жылдагы улуу депрессиядан да жаманыраак. Бул дүйнөлүк финансылык кризис бир чындыкты даана көрсөтүп берди т.а. мурунку он жылдыктагы экономикалык өсүү түпкүлүгүндө карыздардын натыйжасы болгонун көрсөттү. Ошондуктан, башталганына беш жыл өткөнүнө карабастан дүйнөдөгү эң чоң экономикалар бул кризисте алиге чейин чече албай келе жатат!

2 – Дүйнөнүн ири экономикалары бул кризисте чечүүдө өз ара ылайыктап тартиптештирүү үчүн биргеликте күч жумшоого аракет кылышты. Бул ылайыктап тартиптештирүүнүн негизи – дүйнөлүк экономика глобалдаштыруу таасирлери натыйжасында бири-бирине байланыштуу болду. Ошондуктан, жамааттык жана глобалдуу аракет дүйнөгө пайдалуу болмок. Бирок, бул биргеликте аракет кылуу узакка созулган жок, себеби, ар бир мамлекет өзүнүн коопсуздугу үчүн күрөшкөн экономикалык улутчулдукта (экономический национализм) ар бир калк башка мамлекеттер дүйнөлүк резервди каржылайт деп күткөн. Бул нерсе G20 мамлекеттеринин кулап бара жаткан экономикаларды куткаруу үчүн каражат менен камсыздоого аракет кылып өткөргөн түрдүү жыйындары жана саммиттеринде ачык-айкын байкалды. Себеби, натыйжа ушул болду, көптөгөн каражат менен камсыздоо долбоорлору кагазда калып кетти, ири мамлекеттердин экономикалык улутчулдук көз карашы себептүү ушундай болду. «Экономист» гезити 2010-жылы мындай деп жазып чыкты: «Бирок, азыркы тарыхтын эң караңгы доорунун элеси кайра пайда болушу олуттуу каршы жоопту талап кылууда. Себеби, ичкериде (ар бир мамлекет ичинде) иш орундарын жана капиталды сактап калууга урунуп жаткан экономикалык улутчулдук экономикалык кризистин саясий кризиске жана дүйнө үчүн сенектик коркунучу пайда болушуна алып келди. Ошондуктан, эгер экономикалык улутчулдук тезинен жоготулбаса, акыбеттер өтө жаман болот».

3 – Немистер менен америкалыктар ортосунда дүйнөлүк экономиканын келечеги үчүн эң жакшы жол жаатында кескин тартышуулар болуп өттү. Себеби, Ангела Меркель Кошмо Штаттардын

ишке салып жаткан өсүүнүн туруксуз моделин эскирип калган модель деген пикирди билдирди. Анын бул пикирине башка көпчүлүк мамлекеттер да кошулду. Бул модель аз пайыздык кредит алуу жана карыз берүүдөн азыктана турган өсүү болуп саналат, ал бийликтин өсүүнү жандантуу үчүн каражаттардан пайдалануудагы көз карашы боюнча болот. Меркель муну эскирип калган модель деди. Европа карманып жаткан вариант боюнча ар бир мамлекет сарамжалдоо чаралары аркылуу бюджеттеги дефицит деңгээлин көзөмөлдө кармоо керек. Сарамжалдоо чаралары адатта өкмөт өз карыздарын төлөө милдетин аткара албоо коркунучу жаралганда колдонулат. Бул иш экономикалык өсүүдөн бүтүндөй башка бир өзүнчө максат болуп эсептелет. Көптөгөн ири экономикалардын кредит рейтингдерине коркунуч туулгандыктан алардын бир канчасы сарамжалдоо жолуна өттү т.а. финансылык базарларды камсыздоо үчүн өкмөт дефицитин азайтуу жолуна өттү. Сарамжалдоодогу проблема ушул: түпкүлүгүндө мындай саясат коомдо иш орундарын жана киреше булактарын пайда кыла турган, арийне, жалпы көрүнүштө экономикалык өсүүгө алып келе турган өсүүнү көздөбөйт, тескерисинче, өкмөттүн карыздарын азайтууну гана максат кылат.

4 – Кошмо Штаттардын өсүүнү жандандырууга аракет кылган жолу жакшы натыйжаларды бербеди. Себеби, жандандыруу өкмөттүн оболу чет элден (мисалы, Кытайдан) карызга алган акчаларды ишке салып мамлекеттин чыгашаларын көбөйтүүнү талап кылат – мисалы, Кошмо Штаттардагы абал сыяктуу же борбордук банктар акчаларды басып чыгарууну ишке салышын талап кылат. Бул чаралардын баары убактылуу чаралар болуп, кризисте турган экономикаларды бир аз убакыт жандандырышы мүмкүн, бирок, туруктуу экономикалык өнүгүү үчүн жардам бере албайт. Ошондуктан, өсүү түпкүлүгүндө таасири убактылуу болушу максат кылынган жандандыруу чараларынан келип чыккан көбүртүлгөн натыйжалар болуп эсептелет. Арийне, жандандыруу иш орундарын жана кызмат көрсөтүү тармагын колдоп-кубаттайт. Бул жандандыруу токтотулганда алар да бүтөт, мамлекет экономикасы болсо мурунку өзгөрүүсүз абалында кала берет.

5 – Батыш өкмөттөрү да «көлөмдүк жеңилдетүү» жолуна өттү, ал акчаларды басып чыгаруу үчүн электрондук каражат катары ишке салынган бир жаңыча өнүгүү. Салттуу болбогон бул саясат саясаттар кыйраганы үчүн борбордук банктар (т.а. өкмөт) тарабынан улуттук экономиканы жандандыруу үчүн ишке салынды. Ушуга ылайык, бул борбордук банктар көлөмдүк жеңилдетүү «Quantitative Easing» же «QE» деген нерсени колдоно баштады, муну облигациялар жана акциялар сыяктуу финансылык активдерди «Financial assets» сатып алуу аркылуу

ишке ашыра турган болду. Алдын ала белгиленген каражат көлөмүн экономикага «эмдөө» үчүн ушундай кыла турган болду. Бул болсо өкмөт банктардан финансылык активдерди жаңы электрондук акча менен сатып алуу аркылуу ишке ашырылат т.а. өкмөт бул финансылык активдердин бааларын банктарга чыныгы жол менен эмес, электрондук акча менен төлөйт, бул чара натыйжасында банктардын резерви көбөйөт. Бул чаралардын баарына карабастан дүйнөлүк экономиканын абалы 2013-жылдын башталышында 2012-жылдын башталышындагы абалынан жакшы эмес. Тескерисинче, бардык жакты курчап алып жаткан экономикалык сенектиктен качкан кээ бир мамлекеттерди бул сенектик жемирип таштады. Мына мисалы, 2013-жылдын башталышынан бери чыгып жаткан отчёттордо Британия башка айрым Европа мамлекеттерине окшоп чоң экономикалык кризиске киришинин ыктымалы бар экендиги жөнүндө айтылууда. Белгилүү болгондой, бул Европа мамлекеттеринин мойнунда триллиондогон долларлар менен эсептеле турган оор карыздар турат. Ошентип, көлөмдүк жеңилдетүү түпкүлүгүндө эч кандай күчтүү натыйжа бербеди, тескерисинче, дүйнөлүк экономика экономикалык кризис башталганынан беш жыл өткөндөн кийин да дагы эле ошол оор абалда калууда, айрыкча, жумушсуздуктун тынымсыз өсүшү себептүү ушундай болууда. Чындыгында, Европада социалдык тартипсиздик башталды. Кризисти чечүүдөгү бардык аракеттер карыздарга таянган өсүү проблемасын чече албады. Себеби, проблеманын түпкү себеби мына ушул карыздар. Демек, кризисти чечүү аракеттери дагы да көбүрөөк карыздар натыйжасын гана берди. Демек, Батыш өкмөттөрү ооруну ошол оору менен дарылоого урунуп жатат.

6 – Аягында ушуну айтмакчыбыз бул жерде экономикалык жанданууга алып келиши мүмкүн болгон үч ыктымал бар, биз аларды эң төмөндөгүсүнөн эң жогоркусуна чейин айтып өтөбүз:

Биринчи ыктымал: Рецессия депрессияга айланып бара жатат, баалар кескин төмөндөөдө, бул болсо, мүлккө, кредиттерге жана товарларга болгон баанын төмөндөшүнө алып келет. Андыктан, бул нерсе активдерди сатып алууну жеңилдеткендиктен экономикалык өсүүгө түрткү болушу мүмкүн. Бул, ыктымал күчсүз божомол. Себеби, негизинен, капитализм экономикасы карыздар жана ушул карыздарга коюлган пайыз (сүткордук) үстүнө курулган, ошондуктан, эгер капитализм экономикасы турган соң, карыздар пайызынын төмөндүгү узакка созулбайт.

Экинчи ыктымал: Кытай Батышты куткарышы. Себеби, Кытайдын чоң соодасы жана ашыкча акчалары Кошмо Штаттар, Британия жана евро регионунун кеңири секторлорунун карыздары менен байланып калган.

Ошондуктан, Батышты куткаруу Кытай үчүн пайдалуу. Бул болсо Батыш дүйнөсүнүн Кытай лидерлигин кабыл алууга мажбур болушун да түшүндүрөт. Бирок, бул жерде маселе Батыштын мындай куткарышын кабыл алышында эмес, тескерисинче, Кытай мындай саясатты кабыл алышы же албашында.

Үчүнчү ыктымал: Халифалык мамлекетинин нуру тарашы жана исламий экономикалык түзүмдүн колдонулушу. Мунун натыйжасында Халифалык мамлекети эле эмес, бул мамлекет менен мамиледе болгон башка мамлекеттер да пайда көрөт, бул болсо, мындай эл аралык кризистерди жок кылып жиберет же көзөмөлдөө мүмкүн болгон абалга салат.

2-робиул-аввал, 1434-х.

14-январь, 2013-м.

Нефти баасынын кескин түшүп кетүүсү

Суроо: нефтинин баасы күндөн-күнгө түшүп баратат. Учурда бир баррелдин баасы 40\$дан да ылдый болуп атат. Ал эми ОПЕКтин негизги өндүрүүчүсү болгон Сауд Арабия абалды турукташтыруу үчүн нефти өндүрүүнү кыскарткан жок. Бул 4-декабрда ОПЕКтин отурумунда да белгилүү болду. Буга кошумча, бул жактан баа арзандап жатса, тияктан Америка ага жараша нефти өндүрүүнү кыскартуунун ордуна, кайра көбөйтүп жатат. Деги нефтинин арзандоо себеби эмнеде? Аллах сизден ыраазы болсун!

Жооп: абалды терең түшүндүрүү үчүн, өткөн жылкы нефтинин арзандашын карап чыгуу керек. О.э. баанын төмөндөп же кымбаттаганын билүү үчүн, ушул убакыт ичинде болгон саясий окуяларды жана ар кандай өзгөрүлмө факторлорду карап чыгуу зарыл:

1 – Король Абдуллах ибн Абдул-Азиз башкарган убакта, анын өлүмүнөн бир аз мурда, нефтинин баасы кескин түшүп кеткен эле. Ал король Британия малайы болгондуктан, Американын сланец нефтисин өндүрүү кызыкчылыктарына сокку берүү үчүн Британия ал аркылуу саясат жүргүзгөнүн (2015-жылдын 7-январындагы суроо-жоопто) айтып өткөнбүз. Нефтинин баасы Абдуллах ибн Абдул-Азиздин өлүмүнө чейин, анын ордуна 2015-жылдын 23-январында Америка малайы Салман ибн Абдул-Азиз келгенге чейин түшүп олтурду. Саудия нефти министринин “мамлекет нефти багытындагы саясатын өзгөртпөйт” деген билдирүүсүнө карабай, реалдуулукта Салмандын такка отурушу менен нефти баасы көтөрүлө баштады. 2015-жылдын май айында баррел баасы 60\$ болуп калды. Бул тууралуу 2015-жылдын 25-январындагы суроо-жоопто да айтканбыз: «Иштердин мындай бөлүштүрүлүүсү Саудия менен Американын ортосундагы чыңалууну басаңдатат. Белгилүү бир чекте нефтинин баасы төмөндөшүн токтотуусу да мүмкүн. Анткени, мурунку король жана анын аркасындагы англичандар нефти баасын түшүрүү менен Американын сланц нефтисин өндүрүүсүнө сокку урууну көздөшкөн».

2 – 2015-жылдын июнь айынын аягында нефти баасы кайрадан төмөндөй баштады. Августтун ортосунда баррел баасы 40\$га чейин түштү. Бул учур Иран менен ядролук программа боюнча келишимге туура келди. Көрүнүп тургандай, Америка сүйлөшүүлөр жүрүп жаткан убакта нефтинин баасы төмөндөшүнө кызыкдар болду. Мындай абал өз малайлары болгон Иран жетекчилеринин чегинүүгө баруусуна, келишимге кол коюусуна шылтоо болуп бермек. Себеби, нефтинин арзандашы Иран экономикасына басым өткөрмөк жана калктын астында экономикалык кыйынчылыктардан улам чегинүүгө бардык деп актанууга

шарт түзүлмөк. Бул келишимдер өткөндөн кийин, сентябрдын аягына чейин баалар көтөрүлө баштады. Баррел баасы 50\$га жетти.

3 – Октябрдын башында баа төмөндөп, 18-декабрда баррел баасы 34\$га чейин түштү. Бул кескин түшүү мурунку нефтинин баасы төмөндөгөнүнөн айырмаланат. Ал төмөнкүдөй түшүндүрүлөт:

2008-жылдагы Америкадагы финансылык кризис аны жумшак саясат жүргүзүүгө мажбур кылган. Себеби, өлкөнү толугу менен камтып алган финансылык кризистен чыгуу керек эле. Ал финансылык системасын сактап калуу үчүн долларды үлкөн көлөмдө басып чыгарды. Натыйжада доллар алсырай баштады, буга карабай саясат ушул нукта уланды. Бирок мурунку жылдын ортолорунда Америка мындай саясаттын тескери таасирлерин байкады. Бул тескери таасирлер төмөнкүлөр:

Дүйнө өлкөлөрү Американын бул саясатынан жабыркады, айрыкча – Кытай, доллардын кунсузданышынан үлкөн капиталын жоготту. Натыйжада доллардан баш тартууга жана жаңы финансылык система түзүүгө болгон чакырыктар башталды. Мындай чакырык Европада таасирлүү болуп, Франция финансы министри Мишел Сапена «Financial Times» гезитиндеги (06.07.2014) «Франция доллардын үстөмдүгүнө каршы турат» деп аталган («France hits out at dollar dominance») макалада: «Биз Европалыктар да бири-бирибиз менен болгон соодада долларды колдонуп жатабыз. Мисалы, учакты доллар менен сатабыз. Зарыл беле? Зарылдык бар экенине ишенбейм. Мен балансты өзгөртүү мүмкүн жана ал тез арада болушу керек деп эсептейм. Бул еврого гана тиешелүү эмес. Өнүгүп келаткан өлкөлөрдүн валюталарына да тиешелүү. Негизи, бул өлкөлөрдө дүйнөлүк сооданын көпчүлүк бөлүгү жүргүзүлөт...», – деди. Сапен интервьюсунда, бул маселени дүйшөмбүдө Брюсселде боло турган Еврозонанын финансы министрлеринин жолугушуусунда кабыргасынан коёрун жана долларга альтернативдүү системага муктаждык бар экенин айтарын убада кылды. Бирок иш жүзүндө кандай кадамдарга барары тууралуу деталдуу ачыктоодон баш тартты. Европанын артынан Кытай да ээрчиди. «Синьхуа» маалымат агентсттигине берген интервьюсунда, Россиянын кредит берүү боюнча экинчи турган банкы «ВТБ»нын президенти Андрей Костин: «Дүйнөлүк финансы системасы мурдагыдай эле Америка долларынын өкүмдарлыгына баш ийүүдө. Тез арада бир валютанын үстөмдүгүнөн чыга турган көп тараптуу механизмди иштеп чыгуу зарыл», – деди. Ал “Кытай экинчи дүйнөлүк экономика катары бир нече мамлекеттер менен жаңы системаны түзүү максатында кызматташса болот. Россия Кытайдын финансылык аренада жетекчилик ролун колдоого даяр” деп кошумчалады. («Жэньминь жибао» онлайн 10.11.2014).

Мындай чакырыктарга карабай, Америка мурунку саясатын улантып, доллардын курсу түшө берди. О.э ал нефтинин баасын көтөрүүгө чара көрө баштады. Себеби, нефтинин баасы көтөрүлсө, доллардын курсу дагы да түшмөк. Муну менен Америка өзүндөгү финансылык кризистин таасирлерин жоюу аракетин көрдү. Ошону менен бирге, эгер нефти баасы көтөрүлсө, анын өзүндөгү сланц нефтисин өндүрүү да көтөрүлмөк. Анткени, көтөрүлгөн баа сланц нефтисинин өздүк наркынан ашып түшүп, пайда бермек. Дал ушул себептен улам, мамкатчы Керри (11.09.2014) Саудияга визит менен барып, король Абдуллахка жолукту. Нефтинин баасын көтөрүү үчүн өндүрүштү азайтууну сунуштады. (Бул тууралуу 2015-жылдын 7-январындагы суроо-жоопто кенен баяндаганбыз)

Америка ушул жылдын акыркы айларында, доллардан баш тартуу демилгеси колдоо таап иш жүзүнө аша баштаганын байкап калды. Доллар капитал сактоочу статусунан айрылып, анын ордун алтын ээлей баштады. Кытай өзүнүн капиталындагы төрт триллион долларды алтынга алмаштырды. Кытайдын Борбордук Банкы өзүнүн резервине ай сайын 14-19 тонна алтын сатып алууда («Рейтер» 01.12.2015). Айрым Россия маалымат булактарынын жазышынча, Кытай Борбордук Банкындагы резервге жакынкы жылдарда 10 миң тонна алтын чогултуп, АКШны басып өтүүнү көздөп жатат. АКШнын алтын резерви учурда 8 миң тоннаны түзөт. Ал эми Кытайдыкы учурда 1.700 тоннадан ашат. О.э Россия да алтын сатып алууну күчөтүп жатат. Учурда алтын резерви 1.275 тоннага жетет. Россия 2015-жылдын экинчи жарымында 67 тонна алтын сатып алды. Мындай аракеттер Американын тынчын алып, коркунучка салды. Себеби, доллар анын дүйнө үстүнөн өкүмдарлыгын кармап турган бирден-бир түркүк болуп эсептелет. Америка доллардын нефти соодасындагы тарифти өлчөөчү негизги бирдик болуу менен бирге, финансылык эсеп-кысаптар жүргүзүлүүчү валюта боюнча сакталып калуусун каалайт. Башкача айтканда, долларга ким көбүрөөк ээ болсо, ал нефти баасына жана дүйнөлүк соодага таасир эте алат.

4 – Америка ушундайча доллардын курсун көтөрүп, нефти баасын төмөндөтүп жатат. Ал бул үчүн бир нече иштерди жасады:

а) Нефтини мүмкүн болушунча көп өндүрүү саясатын жүргүздү:

– Америка менен Канада нефти өндүрүүнү күчөттү. 2005-жылы күнүнө 10,3 млн. баррел өндүрүлсө, учурда күнүнө 18 млн. баррел өндүрүлүп жатат.

– Америка таасири астындагы, ОПЕКтин негизги мүчөлөрү болгон – Сауд Арабия, Иран жана Ирак да нефти казып алууну көбөйттү:

Сауд королдугу ОПЕК өлкөлөрүнө нефти өндүрүүнү 2015-жылдын сентябрынан баштап күнүнө 100 миң баррел өндүрүү тапшырмасын

берди («Аль-Жазира» 10.10.2015). Саудия бийлиги өзүндөгү нефти өндүрүү бул жылы күнүнө 10,1 млн. баррелге чейин көтөрүлөрүн белгиледи («Аль-Арабий аль-Жадид» 14.12.2015).

Иранга келсек, «Reuters» маалымат агенттигинин кабарына ылайык, ОПЕК төмөнкүдөй билдирүүлөрдү жасады: «Бул айда Иран чийки нефти экспортун күнүнө 1,26 млн. баррелге жеткирет. Бул сан акыркы эки айдагы эң жогорку көрсөткүч болуп эсептелет» («Аль-Араби аль-Жадид» 14.12.2015). Айрым эксперттердин белгилешинче, Иран мындан да көбүрөөк экспорт кылары күтүлөт. «Ас-Сабах аль-Жадид» сайтында: «Экономикалык санкциялардын токтошу жана Ирандын нефтини экспорт кылышына жол ачылганы дүйнөлүк нефти өндүрүүнүн көлөмүн көбөйтөт. Учурда Иран күнүнө 3.7 млн. баррел өндүрөт, мунун 1.7 млн. баррели экспортко чыгат. Иран нефти өндүрүүнү 2015-жылдын аягына чйин күнүнө 600 миң баррелге көбөйтүүгө мүмкүнчүлүгү бар. Ушуну да эске алуу керек, учурда нефти базарындагы артыкбаш көлөм күнүнө 1,5-2 млн. баррел ортосунда термелип турат» («Ас-Сабах аль-Жадид» сайты, 09.12.2015).

Иракка келсек, нефти министринин орун басары Файяд аль-Нима айтат: «Учурда «Румайла» кенинде күнүнө 1,35 млн. баррел нефти өндүрүлөт. Бул Ирактын нефти өндүрүшүнүн 40%ын түзөт». Анын айтымында, «министрлик өндүрүштү күнүнө 2,1 млн. баррелге жеткирүүнү пландаштырып жатат». «Reuters» агенттиги Ирак «сентябрга карата «Басра» маркасындагы чийки нефтинин экспортун күнүнө 3,017 млн. баррелге белгилегенин жазып чыкты. Бирок мурунку айда күнүнө 2,52 млн. баррел гана өндүрүлгөн» («Ас-Сабах аль-Жадид» 15.08.2015).

– Америка өзүндөгү нефти экспортуна карата салынган тыюуну алып таштады. «АКШ өкүлдөр палатасы жаңы мыйзам долбоорун кабыл алып, кырк жылдан берки, чийки нефтини экспорттоого тыюу салган мыйзамды жокко чыгарды... Президент Барак Обама 18 декабрда бул долбоорго кол койду» («BBC» 19.12.2015).

Сланц нефтисине келсек, Америка бул маселени чече алды. Сланц нефтисин өндүрүүдө доллардын курсун көтөрүп, нефтинин баасын түшүрүп жаткан Американын жаңы саясатына сланц өндүрүшчүлөр каршы турушпады. Айрым инвестициялык компаниялар бул тармактагы ишмердүүлүктөн баш тартышты. Өздүк наркты актабагандыктан, көптөгөн нефти скважиналар жабылып калды. Арзан баага туруштук бере алган жана заманбап технологиялар жардамы менен үнөмдүү иштегендер гана сакталып калды. Андан соң алар сланц нефтисинин өндүрүшүн көбөйттү. Экспорт багыты ачылгандан кийин дагы да мүмкүнчүлүктөр пайда болду... АКШ энергетика департаментинин отчетуна ылайык, («Realist Market» сайты) АКШ чийки нефти өндүрүү

боюнча бул жумада, тагыраагы, 11-декабрда туруктуу абалды сактап турат. Мурунку айда өндүрүш күнүнө 9,17 млн. баррелге жеткен. Бул сланц нефтисинин наркы төмөндөшүнө жана тоңдурулган скважиналардын ишке киришүүсүнө байланыштуу. Америкалык аналитик «Citigroup» Эрик Ли бул тууралуу: «Түндүк Дакотадагы сланц нефтисин өндүргөн «Баккен» кенинде өндүрүштүн өздүк наркы 20\$га чейин түштү. Минералдык ресурстар боюнча министрликтин мурунку айда билдиришинче, Дунн шаарында өндүрүлгөн сланц нефтисинин бир баррели 24\$га барабар болгондо, ал пайда алып келген. Ал эми мурунку жылдын октябрь айында баррел баасы 29\$ болгон» («CNBC» 20.08.2015).

Ушундайча Америка жана анын малайлары нефти өндүрүүнү көбөйттү. Натыйжада нефти базары артыкбаш нефтиге толуп кетти. Айрым отчеттордо, учурда нефти базарына күнүнө 4–5 млн. баррел ашыкча келип жатканы айтылууда» («Бета Альфа» сайты 15.12.2015). Буга кошумча түрдө, бардык жайларда нефтиге болгон талап азайып жатканы байкалууда. Эл аралык Валюта Корунун билдирүүсүнө ылайык, ички дүң продукциянын глобалдык төмөндөшү күтүлөт. Тагыраагы, 3,4% – 3,3% төмөндөп, айрыкча Европа өнүккөн өлкөлөрүндө жана Японияда о.э нефти колдонуу жагынан экинчи орунда турган Кытайда да азаюуда. Абал финансы базарындагы толкундоолор жана юандын курсу төмөндөгөнү себептүү дагы да тереңдейт. Ушул себептен улам, Кытайда нефтиге болгон талап азайды. Ушулар чогулуп келип, нефти баасын кескин төмөндөтүп, доллардын курсун көтөрүүдө.

б) Нефти баасын төмөндөткөн дагы бир фактор бар. Бул ФРСтин пайыздык ставканы жогорулатуусу. АКШнын экономикалык көрсөткүчтөрү реалдуу экономикалык абалын жашырганына карабай, ФРС 2015-жылдын 16-декабрында берген билдирүүдө, пайыздык ставка 0,25% көтөрүлгөнүн билдирди. Белгилүү болгондой, Америкада пайыздык ставка 2008-жылы болгон финансылык кризистин айынан “нөлгө” түшүп калган. Тагыраагы, 0,25% тегерегинде болчу. Капиталисттик экономикада эгер пайыздык ставка төмөн болсо, кризистин дагы деле жашап жатканын, экономиканын айыкпаганын, алып сатуу, инвестиция жана жумуш күчү менен камсыздоо жолго коюлбаганын билдирет. Себеби, капитализмде ушул пайыздык ставкадан киреше табышат. Пайыздык көрсөткүчтүн көтөрүлүүсү менен банктар жана компаниялардын да кирешеси артат, анткени, адамдар пайда көрүү үчүн акчаларын банктарга салат. Бул өз кезегинде, Америка экономикасы глобалдык финансы кризисинин кесепеттеринен кутулду деген элести берет.

Пайыздык ставканын жогорулашы артынан нефти баасы кескин түрдө 3% арзандады. Мындай абал Америка экономикасына болгон ишенимди

бекемдейт жана финансы кризисинин кесепеттеринен кутулганын көргөзөт. О.э саясий таасири дүйнө бойлоп өсүп жатканын айгинелейт. АКШ Борбордук банкы пайыздык ставканы көтөргөндөн кийин «Wall Street» фонддук биржасында акциялардын баасы 1,28%га чейин көтөрүлдү. «Standard & Poor's» 1,45% жана «Nasdaq» 1,52% көтөрүлдү.

5 – Ушундан кийин, Америка доллардын курсун жана пайыздык ставканы көтөрүүдө ыңгайлуу учурдан пайдаланууда. Ушуну да белгилеп өтүү керек, пайыздык ставканын көтөрүлүшү алтын резервин сактоо чыгымын да көбөйтөт. Анткени доллардын курсу көтөрүлсө, алтындын баасы түшөт. Бул болсо капиталын доллардын ордуна алтынга толтуруп жаткан өлкөлөргө зыян алып келет. Америка долларды дүйнөлүк валюта жана башка өлкөлөрдүн алтындын ордун ээлеген резерви катары сактап калышын каалайт. Ушундайча алтын менен болгон соода операцияларын зыяндуу кылып, алтын резервди туруксуз кылып көрсөтөт. Ал өзүнүн да, башка өлкөлөрдүн да финансы тармагы алтын системасына өткөрүлүшүн каалабайт. Анткени, бул система аны кайра бутка турууга болбой турган даражада кулоого алып келет. Негизи, Американын кагаз валютасы сыяга да арзыбайт. Бирок, ал ушуну менен дүйнө жүзүнүн байлыгын сатып алууда, өлкөсүнүн аскердик тармагын каржылоодо. Буга кошумча, “финансылык жардам” деген нерсе менен адамдарды жана өлкөлөрдү сатып алып, башка өлкөлөрдүн экономикасына сокку урууда. Доллардын жардамы менен Америка бардык мамлекеттердин үстүнөн экономикалык өкүмдарлыгын жүргүзүп келет.

6 – Жогорудагылардан келип чыгып айта алабыз, нефти баасынын кескин түшүүсү Американын ички жана тышкы саясатына байланыштуу. Бул төмөнкү багытты өз ичине алат:

а) Өлкө ичинде пайыздык ставканы көтөрүү. Бул Америка үчүн тагдырый маселе. Себеби муну менен, дүйнө жүзүнө финансылык кризистен кутулганын жар салат. Ошентип, экономикасы күчтүү болуп, саясий таасири дүйнө бойлоп жайылып баратканы тууралуу толук ишеним жараткысы келет.

б) Конкуренцияга туруштук бере алышы үчүн долларга болгон ишенимди жогорулатуу. Себеби доллар эл аралык соода валютасы жана башка өлкөлөрдүн резервдик валютасы катары сакталып калышы керек. Америка дүйнөнүн долларга болгон муктаждыгын сактап калгысы келет жана башка өлкөлөрдүн алтын резервге өтүүсүнө жол бергиси келбейт. Айрыкча, муну менен, доллардын өкүмдарлыгынан баш тартып, алтынга ашыгып жаткан Кытай жана Россияга сокку урат.

- 7 – Жыйынтыктап айтканда, Америка эл аралык экономикалык абалды толугу менен көзөмөлдөп жатат. Айрыкча, нефти товар

алмашууларын. Мунун баары нефти соодасы доллар менен жүргүзүлгөнүнө байланыштуу. Бул жана мындан тышкары бардык баалуу товарлардын доллар менен алып-сатылышы бааны түз же кыйыр түрдө Америка белгилешине мажбур. Баалардын көтөрүлүшү же түшүшү анын долларына же ФРСтин чечимине көз каранды. Эгер АКШнын экономикасында терс таасирлер көрүнсө, анда бүткүл дүйнө өлкөлөрүнүн экономикасы запкы чегет. Ошондуктан, доллардын үстөмдүгү дүйнө өлкөлөрүн АКШ экономикасын туруктуу кармоого мажбур кылып койду. Мындай көйгөйдөн арылуу үчүн тез арада жергиликтүү валютаны долларга болгон көз карандылыктан чыгаруу керек жана аны резервдик валюта кылуудан баш тартуу зарыл. Алтын жана күмүштү валюта катары айлантууга чыгарып, товарды алып-сатууда, айлык акыны белгилөөдө өлчөө кылып, бирдиктүү резерв катары ишке салуу керек. Бирок мындай чечкиндүү кадамды Рошид Халифалыктан башка мамлекет жасай албайт. Анткени, Алла Таала акча катары алтын менен күмүштү гана колдонууга буюрган. Ал убакта доллар жөн гана кагаздан башка нерсе болбой калат. Алла Таала айтат:

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَنَرَاهُ قَرِيبًا

«... алар аны узак деп билишет, Биз болсо анын жакындыгын билебиз!» [70:6-7]

12-робиул-аввал, 1437-х.

23-декабрь, 2015-м.

Нефть баалары

Суроо: 24-майда мунай баасы көңүл бураарлык деңгээлде көтөрүлдү. Бир баррель мунайдын баасы 79 долларга чыкты. Техас мунайынын баасы 71 долларга көтөрүлдү. Мындай кымбаттоо 2014-жылдан бери биринчи жолу болду. Бул көрүнүш мунайдын кымбатташынын жаңы баскычына кирип жаткандыгын түшүндүрөбү? Мурдагыдай бир баррель мунайдын баасы 150 долларга чыга турган абалдын астында турабызбы? Мунун себеби эмне?

Жооб: нефть дагы башка өндүрүмдөр (товарлар) сыяктуу эле сунуш жана талаптан көз каранды. Ошону менен бирге, башка товарлар сыяктуу да эмес. Нефтинин баасы дээрлик туруктуу эмес. Башкача айтканда, суроо-талаптын өзгөрүүсү ага түздөн түз таасир этет. Бул абал мунай базарындагы абалга байланыштуу. Буга кошумча спекуляция (сатуу жана сатып алуу ортосундагы айырмадан пайда табуу) таасири да бар. Айрыкча саясий туруксуздуктар базардагы абалга да таасир кылат. Мунун баяны төмөнкүдөй:

1 – Саясий кырдаал:

а) Мунай өндүрүүчү өлкөлөр (ОПЕК) жана ага мүчө эмес өлкөлөр мунай өндүрүүнү белгилүү бир деңгээлде азайтууга келишишкен. 2016-жылдын аягындагы Орусия менен ОПЕКке мүчө өлкөлөр ортосундагы келишимде күнүмдүк мунай өндүрүүнү 1.8 миллион баррелге кыскартууга келишилген. Бул базардагы ашыкча мунайды азайтуу жана анын баасын көтөрүүгө каратылган. ОПЕКтин S&P Global Plac изилдөөсүнө ылайык, ага мүчө өлкөлөр 2018-жылдын март айындагыга караганда апрель айында 140 миң баррелге аз өндүргөн. Башкача айтканда, күнүнө 32.73 миллион баррель мунай өндүрүлгөн. Бул ОПЕКтин бекиткен токтомунан 730 миң баррелге аздык кылат. ОПЕКтин бекиткен токтому жыл аягына чейин уланат. Эгер, абал ушундай болсо мунайдын баасы кымбаттай берет. Муну узак мөөнөттүү изилдөө компаниясынын (Aspects) мүдүрү Мэтью Барри мындай деп тастыктады: «Биз абалды көрүп турабыз. Бул абал келечекте да кайталанат. Анткени, сунуш же коркунучтар мунайдын баасына таасир эте баштады». (<https://www.marketwatch.com>).

б) Венесуэладагы саясий экономикалык кырдаал анын мунай өндүрүү кудуретине түздөн-түз таасир кылат. Ал 2018-жылдын апрель айында күнүнө 1,41 миллион баррель мунай өндүргөн. Бул дегени март айындагыга караганда күнүнө 80 миң баррелге, 2017-жылга салыштырмалуу күнүнө 540 миң баррель аз өндүрүп жаткандыгын билдирет. Мунай өндүрүшүнүн басандашынын себеби Венесуэланын саясатына барып такалат. Венесуэладагы мунай өндүрүү компаниясынын (PDVSA) башкаруусу өтө начар абалда. Өткөн айда «Conoco Phillips»

компаниясы «PDVSA» компаниясын Венесуэладагы эки мунай долбоорун конфискация кылып алгандыгы себептүү эки миллиард долларлык доого жыкты. «PDVSA» компаниясы бул карызын төлөөдө алсыздык кылды... Ушунун баары Венесуэлдагы мунай өндүрүшүнө кедергисин тийгизди. Кийин болсо бул абал сунуштун азайышына алып келди. Сунуштун азайышы менен талап күчөп баа көтөрүлдү.

в) Трамптын Иран өзөктүк келишиминен чыгып кетиши жана кайрадан Иранга карата санкцияларды күчүнө киргизиши мунай баасына таасирин тийгизди. Иранга карата санкциялардын бир катары 2012-жылы Обама учурунда киргизилген. Теориялык жактан караганда Ирандын мунай өндүрүүсү күнүнө 20 пайызга 500 миң баррелден 400 миң баррелге чейин азайышы мүмкүн. Мындай абал азыркы мунай баасы менен алып караганда айына бир миллиард долларга барабар деңгээлде Иран мунай өндүрүшү кыскарат. Ошол эле маалда Америка Иранга карата кандай санкция топтомун киргизээрин да ачыктаган жок. Бирок абал санкциялар топтому Ирандын мунай өндүрүшүнө каратыларын көргөзүп турат.

Мына ушул үчөө сунуштун азайышына, талаптын өсүшүнө жана мунайдын кымбатташына алып келди.

2 – Талап өстү:

а) Мунайга болгон талап дагы күчөдү. Эл аралык энергия агенттиги 2017-жылга караганда 2018-жылы күнүмдүк мунай керектөө талабы 97,8 миллион баррелге өсүшү мүмкүн деген изилдөөсүн жарыялады. Башкы кеңсеси Парижде жайгашкан эл аралык агенттик күнүмдүк мунай керектөө талабы 2018-жылы 1,3 миллиондон 1,4 миллион баррелге өсө тургандыгын билдирди. Эл аралык Валюта Фонду бул жылы келээрки жылга карата экономикалык өсүш баасын берди. Эл аралык Энергия Агенттиги айлык отчетунда 2017-жылы күнүмдүк мунай керектөө талабы 1,6 миллион баррелге өскөндүгүн билдирди. (<https://www.reuters.com>).

б) Дагы бир тараптан мунайга болгон талаптын өсүшү Кытайда жогору болду. 2018-жылы апрель айында Кытай күнүнө 9 миллион баррель чийки мунай керектеди. Башкача айтканда, мурдагыга салыштырмалуу жогорку деңгээлде болду. Бул бүткүл дүйнөлүк мунай керектөөнүн 10 пайызын Азиянын үчтөн бир мунай керектөөсүн түзөт. Эгер мунайдын баасы 75 доллар болсо, Кытайдын айына мунай импорттоосу 20 миллиард долларды түзөт. Мунайга болгон мындай суроо-талаптын өсүшү мунайды коромжу кылбоо сезонун карабастан өсүүдө. Адатта жылдын бул убактысында мунай импорттоо азайган маал болот. Бул нерсе Кытайдын мунай керектөөсү күтүлгөндөн да жогору болуп жаткандыгын ачыктап жатат. Американын «Goldman Sachs» компаниясы өз кардарларына карата билдирүүсүндө мындай деди:

«Кытайдын мунай керекөөгө карата талабы учурдагы күтүлгөн нерседен да жогору болуп жатат». (<https://www.reuters.com>).

Жогоруда айтылып өткөндөргө негизделип мунайга болгон талап өстү. Ошого негизделип анын баасы да кымбаттады.

3 – Алып сатарлык: мунайга болгон суроо талаптын өсүшү менен алып сатарлык да тез кыймылга келди. Буга кошумча базардын абалы туруктуу болушу кыйын... Ушуга жараша мунайдын баасы кымбат же арзан болушу менен алып сатарлык да өз таасирин тийгизет. Ири Хедж-Фонддор мунай базарында сунуш кылууда жана сатууда чоң роль ойношот. Ошого негизделип алып сатарлыктын эки мизи бар. Биринчисинде, талаптын өсүшүнө таасир кылып мунайдын баасын жогорулатышы мүмкүн. Экинчисинде, талапты азайтып мунайдын баасын түшүрүшү мүмкүн. Бирок, учурдагы мунайдын баасынын көтөрүлүшүнө алып сатарлык анча таасир эткен жок. Балким биз баяндап өткөндөй сунуш-талап маселеси негизги ролду ойноду.

4 – Ал эми мунайдын бир баррель баасы 150 долларга же ага чейинки баага көтөрүлүшү вакыйга дал келбейт. Анткени азыркы дүйнөлүк экономиканын абалы аны көтөрө албайт. Ушуга негизделип мунайдын баасы бир баррели 100 долларга чейин акырындык менен өсүүсү күтүлөт. Айрыкча, Кытай менен Америка ортосунда качып кутулгус соода согушу мунайга болгон талаптын төмөндөшүнө таасир берет. Мындай абал мунайдын баасынын төмөндөшүнө жеңил шарт жаратат. Буга кошумча мунайдын баасынын жогору болушу Америка кызыкчылыгына дал келбей баштаганда Америка ОПЕКке мүчө өлкөлөргө Саудия аркылуу кысым өткөрөт.

10-рамазан, 1439-х.

26-май, 2018-м.

Мунайдын кымбатташы тууралуу

Суроо: 24-майда мунай баасы көңүл бураарлык деңгээлде көтөрүлдү. Бир баррел мунайдын баасы 79 долларга чыкты. Техас мунайынын баасы 71 долларга көтөрүлдү. Мындай кымбаттоо 2014-жылдан бери биринчи жолу болду. Бул көрүнүш мунайдын кымбатташынын жаңы баскычына кирип жаткандыгын түшүндүрөбү? Мурдагыдай бир баррел мунайдын баасы 150 долларга чыга турган абалдын астында турабызбы? Мунун себеби эмне?

Жооп: нефти дагы башка өндүрүмдөр (товарлар) сыяктуу эле сунуш жана талаптан көз каранды. Ошону менен бирге башка товарлар сыяктуу да эмес. Нефтинин баасы дээрлик туруктуу эмес. Башкача айтканда суроо талаптын өзгөрүүсү ага түздөн түз таасир этет. Бул абал мунай базарындагы абалга байланыштуу. Буга кошумча спекуляция (сатуу жана сатып алуу ортосундагы айырмадан пайда табуу) таасири да бар. Айрыкча саясий туруксуздуктар базардагы абалга да таасир берет. Мунун баяны төмөнкүдөй.

Биринчиден саясий кырдаал:

А. Мунай өндүрүүчү өлкөлөр (ОПЕК) жана ага мүчө эмес өлкөлөр мунай өндүрүүнү белгилүү бир деңгээлде азайтууга келишишкен. 2016-жылдын аягындагы Орусия менен ОПЕКке мүчө өлкөлөр ортосундагы келишимде күнүмдүк мунай өндүрүүнү 1.8 миллион баррелге кыскартууга келишилген. Бул базардагы ашыкча мунайды азайтуу жана анын баасын көтөрүүгө каратылган. ОПЕКтин S&P Global Plac изилдөөсүнө ылайык, ага мүчө өлкөлөр 2018-жылдын март айындагыга караганда апрель айында 140 миң баррелге аз өндүргөн. Башкача айтканда күнүнө 32.73 миллион баррел мунай өндүрүлгөн. Бул ОПЕКтин бекиткен токтомунан 730 миң баррелге аздык кылат. ОПЕКтин бекиткен токтому жыл аягына чейин уланат. Эгер абал ушундай болсо мунайдын баасы кымбаттай берет. Муну узак мөөнөттү изилдөө компаниясынын (Aspects) мүдүрү Мэтью Барри мындай деп тастыктады: “Биз абалды көрүп турабыз. Бул абал келечекте да кайталанат. Анткени сунуш же коркунучтар мунайдын баасына таасир эте баштады. (<https://www.marketwatch.com>)

Б. Венесуэладагы саясий экономикалык кырдаал анын мунай өндүрүү кудуретине түздөн-түз таасир берет. Ал 2018-жылдын апрель айында күнүнө 1,41 миллион баррел мунай өндүргөн. Бул дегени март айындагыга караганда күнүнө 80 миң баррелге, 2017 жылга салыштырмалуу күнүнө 540 миң баррел аз өндүрүп жаткандыгын билдирет. Мунай өндүрүшүнүн басандашынын себеби Венесуэланын саясатына барып такалат. Венесуэладагы мунай өндүрүү компаниясынын (PDVSA) башкаруусу өтө начар абалда. Өткөн айда (Conoco Phillips)

компаниясы (PDVSA) компаниясы Венесуэладагы эки мунай долбоорун конфискация кылып алгандыгы себептүү эки миллиард долларлык доого жыкты. (PDVSA) компаниясы бул карызын төлөөдө алсыздык кылды... Ушунун баары Венесуэладагы мунай өндүрүшүнө кедергисин тийгизди. Кийин болсо бул абал сунуштун азайышына алып келди. Сунуштун азайышы менен талап күчөп баа көтөрүлдү.

В. Трамптын Иран өзөктүк келишиминен чыгып кетиши жана кайрадан Иранга карата санкцияларды күчүнө киргизиши мунай баасына таасирин тийгизди. Иранга карата санкциялардын бир катары 2012-жылы Обама учурунда киргизилген. Теориялык жактан караганда Ирандын мунай өндүрүүсү күнүнө 20 пайызга 500 миң баррелден 400 миң баррелге чейин азайышы мүмкүн. Мындай абал азыркы мунай баасы менен алып караганда айына бир миллиард долларга барабар деңгээлде Иран мунай өндүрүшү кыскарат. Ошол эле маалда Америка Иранга карата кандай санкция топтомун киргизээрин да ачыктаган жок. Бирок абал санкциялар топтому Ирандын мунай өндүрүшүнө каратыларын көргөзүп турат. Мына ушул үчөө сунуштун азайышы талаптын өсүшү жана мунайдын кымбатташына алып келди.

Экинчиден талап өстү:

А. Бул жерде мунайга болгон талап дагы күчөдү. Эл аралык энергия агенттиги 2017-жылга караганда 2018-жылы күнүмдүк мунай керектөө талабы 97,8 миллион баррелге өсүшү мүмкүн деген изилдөөсүн жарыялады. Башкы кеңсеси Парижде жайгашкан эл аралык агентство күнүмдүк мунай керектөө талабы 2018 жылы 1,3 миллиондон 1,4 миллион баррелге өсө тургандыгын билдирди. Эл аралык Валюталык Фонд бул жылы келээрки жылга карата экономикалык өсүш баасын берди. Эл аралык Энергия Агентствосу айлык отчетунда 2017 –жылы күнүмдүк мунай керектөө талабы 1,6 миллион баррелге өскөндүгүн билдирди. (<https://www.reuters.com>)

Б. Дагы бир тараптан мунайга болгон талаптын өсүшү Кытайда жогору болду. 2018-жылы апрель айында Кытай күнүнө 9 миллион баррел чийки мунай керектеди. Башкача айтканда мурдагыга салыштырмалуу жогорку деңгээлде болду. Бул бүткүл дүйнөлүк мунай керектөөнүн 10 пайызын Азиянын үчтөн бир мунай керектөөсүн түзөт. Эгер мунайдын баасы 75 доллар болсо, Кытайдын айына мунай импорттоосу 20 миллиард долларды түзөт. Мунайга болгон мындай суроо талаптын өсүшү мунайды коромжу кылбоо сезонун карабастан өсүүдө. Адатта жылдын бул убактысында мунай импорттоо азайган маал болот. Бул нерсе Кытайдын мунай керектөөсү күтүлгөндөн да жогору болуп жаткандыгын ачыктап жатат. Американын “Goldman Sachs” компаниясы өз кардарларына карата билдирүүсүндө мындай деди: “Кытайдын мунай

керекөөгө карата талабы учурдагы күтүлгөн нерседен да жогору болуп жатат”.

(<https://www.reuters.com>).

Жогоруда айтылып өтүлгөндөргө негизделип мунайга болгон талап өстү. Ошого негизделип анын баасы да кымбаттады.

Үчүнчү алып сатарлык:

Мунайга болгон суроо талаптын өсүшү менен алып сатарлык да тез кыймылга келди. Буга кошумча базардын абалы туруктуу болушу кыйын... Ушуга жараша мунайдын баасы кымбат же арзан болушу менен алып сатарлык да өз таасирин тийгизет. Ири Хедж-Фонддор мунай базарында сунуш кылуу жана сатууда чоң рол ойношот. Ошого негизделип алып сатарлыктын эки мизи бар. Биринчисинде, талаптын өсүшүнө таасир берип мунайдын баасын жогору кылышы мүмкүн. Экинчисинде, талапты азайтып мунайдын баасын түшүрүшү мүмкүн. Бирок азыркы учурдагы мунайдын баасынын көтөрүлүшүнө алып сатарлык анча таасир эткен жок. Балким биз баяндап өткөндөй сунуш талап маселеси негизги ролду ойноду.

Төртүнчү:

Ал эми мунайдын бир баррел баасы 150 долларга же ага чейинки баага чыгып кетүүсү вакыйга дал келбейт. Анткени азыркы дүйнөлүк экономиканын абалы аны көтөрө албайт. Ушуга негизделип мунайдын баасы бир баррели 100 долларга чейин акырындык менен өсүүсү күтүлөт. Айрыкча Кытай менен Америка ортосунда качып кутулгус соода согушу мунайга болгон талаптын төмөндөшүнө таасир берет. Мындай абал мунайдын баасынын төмөндөшүнө жеңил шарт жаратат. Буга кошумча мунайдын баасынын жогору болушу Америка кызыкчылыгына дал келбей баштаганда Америка ОПЕКке мүчө өлкөлөргө Саудия аркылуу кысым өткөрөт.

5-июнь, 2018-м.

«ОПЕК +» документи

Суроо: «Эр-Рияд» сайты 2019-жылы 9-июлда «өткөн шейшемби күнү мунай экспорт кылган «ОПЕК» уюмундагы өлкөлөр «ОПЕК+» уюмундагы өлкөлөрдөн тышкары мунай өндүргөн өлкөлөр менен «Вена союзу» аталышында кол коюлган келишимде» Саудия маанилүү роль ойногондугун билдирди. Бул түзүлгөн жаңы уюм ОПЕК уюмунун ордуна башка уюм түзүлгөндүгүн билдиреби? Кийин, Саудия айтып жаткан маанилүү роль, Саудиянын өзүнөн келип чыктыбы же сырткы түрткүнүн натыйжасында келип чыктыбы? Бул уюмда Саудиянын кандай кызыкчылыгы бар. Бул жаңы түзүлгөн уюмдун жашап кетиши канчалык деңгээлде? Аллах ажрыңызды берсин.

Жооб: жогорудагы суроолордун жообу ачык-айкын болушу үчүн төмөнкү нерселерге назар салып чыгуу зарыл:

Биринчиден: келишимдин вакиъси

1 – Мунай экспорт кылган ОПЕК уюмундага 14 мамлекет Орусия башында турган башка 10 мамлекет менен кызматташуу келишимин жактырды. ОПЕК уюмундагы мамлекеттер ири мунай өндүрүүчү өлкөлөр болуп эсептелет. Бул кызматташуу келишимин жактыруу 2019-жылы 2-июлда Венада ОПЕК уюмундагы өлкөлөрдүн министирлери менен башка мунуй өндүрүүчүлөр ортосунда болгон жыйын алкагында орун алды. Бул келишимге «Вена союзу – ОПЕК+» деген аталыш ыйгарылды. Бул келишимге расмий кол коюу иши ушул күздө Путиндин Саудияга пландаган жумуш сапарында ишке ашат. Бул мунай өндүрүүчү 24 мамлекет мунай өндүрүүнү азайтууну эки жарым жыл жана тогуз айга чейин улантууну убадалашышты. Бул макулдашуу бир баррель мунай баасы 147 доллар болуп туу чокуга чыгып, 2014-жылы кескин төмөндөнгөндүн натыйжасында үч жыл аралыгында Саудия «ОПЕК» менен Орусия ортосундагы мамилелер документешүү жараянына өтүп жаткандыгын билдирет. Мунай баасы түшкөндөн түшүп, 2016-жылдын башында бир баррель мунай баасы 27 долларга жакын болду. Бул, мунайга болгон дүйнөлүк суроо талапка ылайык мунайдын баасын көзөмөлдөп баруу аркети болду. Бул аралыкта Саудия ОПЕК уюму жана Орусия менен биргеликте күнүмдүк мунай өндүрүүнү ОПЕК 1.2 миллион баррелге, Орусия 300 миң барелге кыскартууга келишишти. Келишим ишке ашкандан кийин, эки жыл аралыгында мунайдын баасы кескин түшүүсү токтоп, бир баррель мунай 55 долларга көтөрүлдү. Бул баа мунай өндүрүүчүлөрдүн купулуна толо баштады.

2 – Бул жаңы түзүлүп жаткан уюм Казакстан, Мексика, Орусия, Азербайжан сыяктуу ири мунай өндүрүүчү өлкөлөрдү ОПЕКке кошулуусуна шарт жаратат. Жаңы түзүлүп жаткан «ОПЕК +» уюму

дүйнөлүк мунай өндүрүүнүн 47%ын түзөт. ОПЕК өзү эле дүйнөлүк мунай өндүрүүнүн үчтөн бирин өндүрчү. Башкача айтканда, ал көпчүлүк учурда мунайдын баасын белгилөөдө жардам берүүчү фактор болуп калат. Бирок, бул, теориялык жактан алып караганда. Ал эми, иш жүзүндө бул келишимдин ишке ашуусун камсыздап жаткан башка көптөгөн нерселер бар, алардын ичинен:

а) Бул уюм ОПЕК уюмун жойбойт. Балким, ОПЕКтеги мүчө өлкөлөр Орусия башында турган башка мунай өндүрүүчү өлкөлөр менен мунасага келишишти. Тактап айтканда, уюмдун чачырап кетүү мүмкүндүгү бар. Уюм ОПЕКти алмаштыра турган уюм эмес. Башкача айтканда, ОПЕК пакты кандай болсо, ошондой өзгөрүүсүз калды. Эгер, жаңы түзүлүп жаткан «ОПЕК+» уюмуна башка мамлекеттер кире турган болсо, ал ыктыярдуу болот жана андан кайра чыгып кетүү мүмкүнчүлүгү да бар.

б) Бул келишим мунай өндүрүүчүлөргө мунай базары жаатында жаңы жагдайды милдетендирди. Бул, мунай баасына жараша өндүрүлүшү бирде жогорулап, бирде төмөндөп жаткан Америка сланец мунайы. Бул мунайдын туруктуу өндүрүлүшү 2025-жылдан кийин күтүлүп жатат. Ошондуктан, бул келишим – Америка качан өзү өндүрүп жаткан сланец мунайы мунай базарында өз ордун тапкычакты созулушу мүмкүн...

в) Саудия ОПЕКтеги көрүнүктүү мүчө өлкө. Ал – Америка малайы. Ошондуктан, ал Американын тышкы саясатынын алкагынан чыгып кете абайт. Ошол себебден улам, бул келишимде Американын колу зор күч-кубатка ээ. Анын Орусия менен болгон келишими Американын саясаты кандай өнүгүүсүнүн таасири астында калат.

Экинчиден: Бул союздун түптөлүүсүнө таасир кылган түрткүлөр

1 – 2014-жылдан бери мунайдын баасы кескин төмөндөшү – мунай өндүргөн өлкөлөр арасында мунайды дүйнөлүк базарга алып чыгуу жаатында бир мунасага келишип алуу ишин зарыл нерсеге айланта. Ошондой эле, базар талабына ылайык мунай баасын көзөмөлдөө иши да зарыл нерселерден болуп калды. Башкача айтканда, суроо талап теориясына ылайык. Бул көрүнүш акыркы он жыл аралыгында ОПЕК ичиндеги ири мунай өндүрүүчү өлкөлөр арасында орун алып келди. Бирок, акыркы жылдары Орусия ири мунай өндүрүүчүгө айланды. Ал күнүмдүк мунай өндүрүүнү 11 миллион баррелге көтөрдү. Тактап айтканда, дүйнөлүк мунай өндүрүүнүн 10% түзө турган болду. Ошондуктан, Орусия ОПЕКти күзөтө турган болуп калды. Орусия ОПЕК мунай өндүрүүнү азайткан учурда мунай баасы көтөрүлүүсүнөн пайдаланып, мунай өндүрүүнү жогорулата баштады. Анткени, ал ОПЕКтин токтомдорун аткарууга милдеттүү эмес. Бул нерсе Американы

кыжаалатка салды, айрыкча, ал Орусияга карата санкцияларды киргизип жаткан учурда. Ошондуктан, Америка ОПЕК ичинде таасирге ээ болгон Саудия менен Орусиягы мунасага келиштирүү аркылуу, Орусиянын мунай өндүрүшүн көзөмөлгө алуу алкагында Орусия менен ОПЕК ортосунда жаңы союз түзүүгө Саудияны милдеттендирди.

2 – Саудия менен Орусия ортосунда мунасага келишүүнүн ишке ашуусу 2014-жылдан кийин көзгө көрүнө баштады. Саудия королу Салман 2017-жылы 4-октябрда биринчи ирет Москвага иш сапары менен барды. Кийин Орусия мамбашы менен Саудия канзадасы ортосунда бир нече жолугушуулар болуп өттү. Орусия Саудия менен курал-жарак келишимин түзүү аркылуу өзүнүн аскерий өнөр жайына Саудиядан ири акча каражаттарын тартуу жаатында шилекейи ага баштады. Ушундай көрүнүштө Орусия менен Саудия ортосунда алкалардын жаңы доору башталды. Мунун баары Америка малайы Салман жана анын баласы учурунда орун алып жатат. Орусия Саудия ортосунда мунай өндүрүүнү кыскартуу аракети 2016-жылы 30-ноябрда ОПЕК жана Орусия башында турган 11 мамлекет ортосундагы келишим аркылуу ишке ашты. Келишимге ылайык, ОПЕК күнүмдүк мунай өндүрүүнү 1.2 миллион баррелге кыскартты. Калган 11 мамлекет күнүмдүк мунай өндүрүүнү 560 миң баррелге кыскарты. Мунун ичинен Орусиянын үлүшү 300 миң баррель мунайга туура келди. Келишимден мурда Саудия 2016-жылы 4-ноябрда мунай базарын мунайга толтуруп салуу менен коркутууга алган. Бул нерсе, Орусияны мунай баасы түшүп кетүүсүнөн чочулатып, Саудия менен келишимге баруусуна түртү. Анткени, Орусия бюджетинин 50%ы мунай жана газды экспорттоого таянат. Ошондуктан, ал өзүндөгү финансы таңкыстыгын алдын алуу максатында мындай кадамга барууга аргасыз.

3 – Бул келишимдин натыйжасы иш жүзүндө келишимге кол коюлгандын артынан эле көзгө көрүнүп, мунай баасы көтөрүлө баштады. Бирок, бул келишим бир жыл жана бир нече ай мөөнөткө гана каралган. Кийин келишимди узартуу жаатында узун талкуулар биринин артынан бири уланды. Мунайдын баасы Орусия үчүн жагымдуу болуп жаткандыктан, Орусия бюджетин толтуруу максатында мунай өндүрүүнү көбөйтүүгө кызыкдар болду. Ошол эле маалда, Саудия туруктуу саясаты катарында мунай өндүрүүнү кыскартууга кызыкдар эле. Ал базарды мунайга толтуруп салуу менен коркутууга алып жатты. Башкача айтканда, мунай өндүрүүнү көбөйтүп жиберүү опузасы менен коркутууга алды. Саудиянын бул коркутуусу Орусиянын мунай өндүрүүнү кыскартышы жаатына каратылды. Бул оюн ар бир аң сезимдүү адамга маалым. Америка мамбашы мунайдын баасы көтөрүлүшүн ооздуктоо максатында мунай өндүрүүнү көбөйтүүнү Саудиядан талап кылды.

Американын бул кадамы Орусияны Саудия менен биргеликте мунай өндүрүүнү кыскартууга шыктандырууга багытталган. Орусия Америка мамбашынын саясатына каршы туруп жаткандай көрүндү, ошол эле маалда, Саудия Америка мамбашынын талабына жооп беришинен да чочулады. Ошондуктан, Орусия мунай өндүрүүнү кыскартуу жаатында Саудия менен аргасыз мунасага барды. Мисалы: «Трамп өзүнүн «Твиттердеги» баракчасында Саудия королу Салмандан мунай баасынын көтөрүлүшүн ооздуктоо максатында күнүмдүк мунай өндүрүүнү миллион баррелге кыскартуу жаатында сүйлөшкөндүгүн жана король Салман анын талабына жооп бергендигин жазды». («ал-Арабий Жаид», 2018.07.01).

4 – Орусиянын мунай өндүрүүнү кыскартуу жаатындагы таарынычын тастыктап турган нерсе – 2019-жылы 5-июндагы Орусиянын ири мунай өндүрүүчү «Роснефть» компаниясынын гендироктору Игорь Сечиндин билдирүүсү, бул билдирүүнү «Айнул Ихбаар» маалымат агенттиги басып чыкты: «Сечин Орусиянын мунай экспорт кылуучу «ОПЕК» жана анын союздаштары менен мунай өндүрүүнү кыскартуу келишими алкагынын мындан ары өнүгүшү тууралуу суроого жооп берип жатып, компания дүйнөлүк мунай өндүрүүнү кыскартуу жаатындагы келишимди узартуу учурунда өкмөттөн кандай компенсация болорун караштырып жаткандыгын билдирип: «Америка базарда Орусиянын үлүшүн тартып алуу үчүн мунай өндүрүүнү күчөттү», - деди». Башкача айтканда, Орусия мунай өндүрүүнү кыскартуу анын кызыкчылыгына дал келбестигин билет. Бирок, Саудия опузалап жаткандай, мунай базарын мунай менен толтуруп салып, мунайдын баасы кескин түшүп кетүү кесепетинен улам, Орусия мунай өндүрүүдөн алып жаткан ири кирешеден кол жууп калуу коркунучунан чочулады. Анткени, Орусиянын бюджетинин жарымы мунайга таянат, ошондуктан аны кесепетти Орусия үчүн үлкөн болот. Ошол себебден улам, аргасыз абалда мунай өндүрүүнү кыскартуу жаатында макулдашууга барат! Анын натыйжасында, Америка сланец мунайын экспортоого ылайык баа жогорулайт. Бул Америка мунай компанияларынын кеңейүүсүнө алып барат... Башкача айтканда, качан Америка мунай өндүрүүнү кыскартууну каалаганда Саудия Орусиянын мойнуна сунулган кылычтын ролун аткарат.

5 – Мунай жаатында, мунай өндүрүүнү кыскартуу канчалык маанилүү экендигин түшүнүү жаатында Американын кечээгиси бүгүнкүсүнөн айырмаланат. Эгер, сланец мунайын өндүрүү иш жүзүндө реалдуулукка айланса, анда Америка аны өндүрүүнү күчөтөт. Аны өндүрүүнү күчөтүү тышкы карыздан каржалып жаткан Америка үчүн өтө маанилүү. Бул өндүрүш жана аны күчөтүү базар кырдаалына, айрыкча

баа тарабына муктаж. Ошондуктан, Америка Саудияны ОПЕКтин мунай өндүрүүсүн кыскартууга милдеттендирди. Бул бир тараптан Америка компаниялары базардагы үлүштү оңой олтоң ээлеп алышына шарт жаратат. Экинчи тараптан, мунай баасы жогору бойдон калат. Башкача айтканда, Американын сланец мунайын өндүрүү үчүн экономикалык жактан жагымдуу шарт жаратат. Сланец мунайын өндүрүү бир баррель 69 доллар болушу зарыл, бирок азыр өндүрүп чыгуу технологиясынын өнүгүшү менен бул санды дагы төмөндөтүү мүмкүнчүлүгү жаралды. Америка сланец мунайын өндүрүүнү мунай базарын ээлеп алуу жолу катары карап жатат.

6 – Саудиянын Орусияга карата кезеп жаткан таягы – мунай өндүрүүнү күчөтүү аркылуу мунай баасын түшүрүү коркутуусу болсо, ал эми, Орусиянын үмүт артып жаткан нерсеси – Жакынкы Чыгышта таасир күчүн күчөтүп алуу болуп жатат. Саудия королу Салман алгачкы ирет 2017-жылы Москвага иш сапары менен барды. Саудия королу келе жаткан күздө Орусия мамбашын Саудияга иш сапары менен келүүгө чакырды. Бул дагы сейрек кездешкен Орусия мамбашынын Саудияга иш сапары менен барышы болуп саналат. Орусия мамбашы 2019-жылы 29-июнда Жапониянын Осако шаарында Чоң жыйырмалык (G-20) саммитинде Саудия канзадасы Ибн Салман менен жолугушкандан кийин эле берген биринчи билдирүүсү «Вена келишимине» жетишилгендиги тууралуу болду. «Орусия мамбашы Саудия канзадасы Мухаммад бин Салман менен «энергетика базары жаатында талкуулашканына кубанычта экендигин билдирди». Путин кошумчалап, «ОПЕК+» ичиндеги стратегиялык шерикештик мунай базары жаатында туруктуулукка алып баргандыгын жана суроо талапка ылайык мунай өндүрүүнү көбөйтүүнү, азайтууну көзөмөлдөөгө шарт жараткандыгын, ошондой эле, бул нерсе ушул тармакка инвестиция тартууга салым кошоорун билдирди». Путин мындай деди: «Бул келишим кандай болсо, ошондой узартылат». («Индепендент арабий», 2019.06.29). Ушунун баары Орусияны – Саудияда жана ОПЕК ичинде, ошондой эле, мунай базарында таасирим артып баратат деп үмүттөндүрүүдө! Америка Орусияны азгырып жаткан бул алдамчы үмүттү дагы бекемдөө үчүн Америка бул келишимге ыраазы эмес экендигине ишаара кылды. «Обама администрациясында энергетика жаатында кеңешчи мансабын аркалаган Бурдов мындай деди: «Американын ОПЕКтеги негизги мамлекеттер менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү мүмкүнчүлүгү бар эле. Бирок, азыр Америкага негизги оппонент катары болуп келген өлкө бул келишимде жетекчилик кылууга киришип жатат». («Ал арабия нет», 2019.07.03). Ушул маалымат булагы билдиришинче: «Америка ТИМи Майк Помпео ушул жылдын башында «Орусия президенти мунай дипломатиясы

аркылуу Жакынкы Чыгышта Америка ордун ээлеп алышы мүмкүнбү?» деген суроого жооп берип мындай деди: «Орусия мамбашы Путиндин аракети онунан чыкпастыгына анык ишенебиз».

7 – Бул документин акыйкаты жана ага болгон түрткүлөрдүн акыйкаты жогоруда айтылып өтүлгөндөй ишке ашты. Ал эми, анын туруктуу ишке ашуусу жагы карала турган болсо, бул документтин туруктуу ишке ашуусу күмөн. Анткени, Орусия Америка ага илип жаткан кишендерден бошонуп чыгууга аракет кылат жана мунай баасы жогорулагандан пайдаланып калуу үчүн мунай өндүрүүнү күчөтүүнү каалайт. Айрыкча, жакынкы аралыктагы кырдаалда Орусия бул келишимди лаазым тутушунун кыйындашы күтүлөт, анткени соода согушу мунай баасына таасирин тийгизет. Венесуэлада, Ливия жана Иранда туруктуу мунай өндүрүү калыбына келиши жана анын базарга тийгизген таасири ыктымалдуулугу да буга түрткү болот. Ага кошумча, Орусиядагы мунай кору азыркы учурдагыдай темп менен казылса, 20 жылга жетпеген аралыкта түгөнөт. Ошондуктан, Орусиянын пайда таап алуу аракетиндеги ат салышуусу көпкө узабайт, жаңы мунай корун таап алуу аркылуу гана ат салышуусу мүмкүн. Бирок, бул келишим 2025-жылга чейин өз ишин аткарат, бул жыл – Америка сланец мунайын туруктуу өндүрүү жолуна түшүүсү күтүлгөн жыл. Ал мунай базарына таасир кылышы айдан ачык. Орусия эртеңкиси бүдөмүк болгон мунай саясатынын акыйкаттарына карабастан, өз саясатын мунай саясатына негиздеп жатат.

8 – Сөз акырында эскерте кетчү нерсе, Америка Саудияны түртүү аркылуу мунай өндүрүүнү күчтөө коркутуусу жана Орусияга бул аймакта өз таасирин жайып алуусуна алдамчы үмүттү берүү саясаты артында ийгиликке жеткендиги. Ошондой эле, Орусия аргасыз абалда «ОПЕК+» документине түртүү ийгилиги да жатат. Ушуну баары Американын башка жааттагы саясатына үмүт эшигин ачат. Ал үмүт – Америка кызыкчылыгы максатында Кытайга каршы туруусу үчүн Орусияга кысым өткөрүп, санкцияларды колдонуу. Эгер, Америка «ОПЕК+» планы аркылуу үмүтү ишке аша турган болсо, Американын Орусияга каршы санкциялары күчөгөндүн үстүндө болот. Америка оңой эле алданган Орусияны алдоону дагы да күчөтүп, Орусияны Кытайга каршы өз кызматчысына айлантууга умтулат. Бул боюнча, 2019-жылы 29-июнда Жапонияда болуп өткөн Чоң жыйырмалык саммиттинде Америка мамбашы Трамп Орусия мамбашы Путин менен жолугушуу алкагында андан талап кылган нерселерде көрүнүп тургандай: эгер, Орусия Американын орто аралыктагы ракеталар келишимге кайтуусун кааласа, анда Кытай да ага катышуусу керек экендиги талабы. Анткени, Орусия өз коопсуздугу үчүн бул келишимди зарыл деп билет, ошондуктан ал

Кытайга аны кабыл алууга кысым кылат. Кытай муну четке кагат. Ошондуктан, Орусия менен Кытай ортосунда чыңалуу келип чыгат. Бул саясий кырдаал Орусия Америка менен биргеликте Кытайга каршы туруусуна шарт жаратат. Ушунун баарына карабастан, «Вена союзу» мунай базарына жаңыдан көзөмөл кылуу, бул Американын Орусияга карата койгон тузагы. Американын бул жааттагы ийгилиги стратегиялык жактан өтө эле алгылыктуу.

9 – Мына ушундай көрүнүштө мусулман өлкөлөрүндөгү акимдер биздин байлыктарыбызды колонизатор кафирлердин саясий оюндарына салып беришүүдө. Эгер, бул колонизатор өлкөлөр өз кызыкчылыгына ылайык мунай өндүрүүнү азайтууну талап кылышса, бул рубайбизалар лаббей деп жооп беришет. Ошондой эле, алар мунай өндүрүүнү күчөткүлө десе, бул рубайбиза акимдер ага да лаббей деп жооп беришет. Эгер, алардын кызыкчылыгы талап кылып биздин байлыктарыбызды арзан алгылары келишсе, бул кыянатчы акимдер ага да макул болушат. Эгер, алардын кызыкчылыктарына ылайык, Трамп билдиргендей «алар өз тактыларын сактап калууга макул болушуп баштарын ийкешкен» бул рубайбизалардын тактыларын сактап берүү шылтоосу менен биздин байлыктарыбызды бекер алгылары келсе, алар ага да макул болушат!!! Акимдердин бул дүйнөдөгү ахвалы Аллах Таала айткандай:

﴿صُمُّكُمْ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Алар акыл жүргүзбөгөн дүлөй, дудук жана көр»

[2:18]

Акыретте да көр абалда болушат.

﴿وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾

«Кимде ким бул дүйнөдө көр болсо, демек, акыретте да көр жана адашкан жолдо (болот)»

[17:72]

9-зул-каъда, 1440-х.

12-июль, 2019-м.

Дүйнөлүк мунай базары

Суроо: ассаламу алайкум рохматуллоохи уа баракаатуху, урматтуу Амир.

Туура жолдогу Халифалыкты сиздин колуңуз аркылуу тикелеленишине Аллах сизге күч кубат берсин.

Менин суроом Америка Иран ортосундагы чыңалууга алып барган жагдайлардын акыйкаты тууралуу чыккан суроо-жообтогу «дүйнөлүк мунай базарына» байланыштуу.

Мунай баасынын көтөрүлүүсү кантип сланц мунайын өндүрүү наркына туура келет?

Мунай баасынын жогорулашы Американын өзүнө кыйыр түрдө терс таасирин тийгизбейби? Анткени, биз күбө болуп жаткандай, Трамп мунай өндүргөн өз малайларын бир нече жолу мунайдын баасын түшүрүүгө буйруду.

Жооб: алайкуму салам рохматуллоохи уа баркаатуху.

Сенин сурооңо 2019-жылы 12-июлда чыккан суроо-жообто ачык-айкын токтолуп өткөнбүз. Сенин сурооңо төмөндөгү абзацтар жооб болот:

«2 – Саудия менен Орусия ортосунда мунасага келишүүнүн ишке ашуусу 2014-жылдан кийин көзгө көрүнө баштады. Саудия королу Салман 2017-жылы 4-октябрда биринчи ирет Москвага иш сапары менен барды. Кийин Орусия мамбашы менен Саудия канзадасы ортосунда бир нече жолугушуулар болуп өттү. Орусия Саудия менен курал-жарак келишимин түзүү аркылуу өзүнүн аскерий өнөр жайына Саудиядан ири акча каражаттарын тартуу жаатында шилекейи ага баштады. Ушундай көрүнүштө Орусия менен Саудия ортосунда алкалардын жаңы доору башталды. Мунун баары Америка малайы Салман жана анын баласы учурунда орун алып жатат. Орусия Саудия ортосунда мунай өндүрүүнү кыскартуу аракети 2016-жылы 30-ноябрда ОПЕК жана Орусия башында турган 11 мамлекет ортосундагы келишим аркылуу ишке ашты. Келишимге ылайык, ОПЕК күнүмдүк мунай өндүрүүнү 1.2 миллион баррелге кыскартты. Калган 11 мамлекет күнүмдүк мунай өндүрүүнү 560 миң баррелге кыскарты. Мунун ичинен Орусиянын үлүшү 300 миң баррель мунайга туура келди. Келишимден мурда Саудия 2016-жылы 4-ноябрда мунай базарын мунайга толтуруп салуу менен коркутууга алган. Бул нерсе, Орусияны мунай баасы түшүп кетүүсүнөн чочулатып, Саудия менен келишимге баруусуна түрттү. Анткени, Орусия бюджетинин 50%ы мунай жана газды экспорттоого таянат. Ошондуктан, ал өзүндөгү финансы таңкыстыгын алдын алуу максатында мындай кадамга барууга аргасыз.

3 – Бул келишимдин натыйжасы иш жүзүндө келишимге кол коюлгандын артынан эле көзгө көрүнүп, мунай баасы көтөрүлө баштады. Бирок, бул келишим бир жыл жана бир нече ай мөөнөткө гана каралган. Кийин келишимди узартуу жаатында узун талкуулар биринин артынан бири уланды. Мунайдын баасы Орусия үчүн жагымдуу болуп жаткандыктан, Орусия бюджетин толтуруу максатында мунай өндүрүүнү көбөйтүүгө кызыкдар болду. Ошол эле маалда, Саудия туруктуу саясаты катарында мунай өндүрүүнү кыскартууга кызыкдар эле. Ал базарды мунайга толтуруп салуу менен коркутууга алып жатты. Башкача айтканда, мунай өндүрүүнү көбөйтүп жиберүү опузасы менен коркутууга алды. Саудиянын бул коркутуусу Орусиянын мунай өндүрүүнү кыскартышы жаатына каратылды. Бул оюн ар бир аң сезимдүү адамга маалым. Америка мамбашы мунайдын баасы көтөрүлүшүн ооздуктоо максатында мунай өндүрүүнү көбөйтүүнү Саудиядан талап кылды. Американын бул кадамы Орусияны Саудия менен биргеликте мунай өндүрүүнү кыскартууга шыктандырууга багытталган. Орусия Америка мамбашынын саясатына каршы туруп жаткандай көрүндү, ошол эле маалда, Саудия Америка мамбашынын талабына жооп беришинен да чочулады. Ошондуктан, Орусия мунай өндүрүүнү кыскартуу жаатында Саудия менен аргасыз мунасага барды. Мисалы: «Трамп өзүнүн «Твиттердеги» баракчасында Саудия королу Салмандан мунай баасынын көтөрүлүшүн ооздуктоо максатында күнүмдүк мунай өндүрүүнү миллион баррелге кыскартуу жаатында сүйлөшкөндүгүн жана король Салман анын талабына жооп бергендигин жазды». («ал-Арабий Жаид», 2018.07.01)». (Цитата бүтү).

Бул жообко толук, терең назар салсаң жетиштүү болот деп ойлойм.
Аллах билүүчү жана өкүмдар.

3-зулхижжа, 1440-х.

4-август, 2019-м.

Мунай кризиси жана анын кесепеттери

Суроо: мунай баасы, өзгөчө Техас мунайынын баасы күтүлбөгөн жерден 30 долларга чейин төмөндөгөнү тууралуу маалыматтар чыкты. Ал тургай, үзгүлтүксүз соодасы менен белгилүү болгон Brent мунайынын баррели 9%га төмөндөп, 25 долларга чейин түшүп кетти. Мунун себептери ар түрдүү божомолдонду, мунай кампалары дээрлик толуп кеткендиги жана аша баштагандыгы, же коронавирустун таасири астында экономиканын төмөндөшү себептүү мунайга болгон талаптын төмөндөшүнө алып келгендиги божомолдонду... Бул мунай кризисинин келип чыгуу себеби эмне? Бул кризис Америка жана дүйнө экономикасына кандай таасир кылат?

Жооб: биринчи: коронавирустун мунайды керектөөгө тийгизген таасири.

Ушул жылдын башынан тарта коронавирустун жайылуусу Кытайдан башталып, андан кийин Европага, кийин Америкага жайылды. Ал ар бир өлкөдө карантиндик чаралардын киргизилиши жана экономиканын көптөгөн тармактары убактылуу токтотулушу менен коштолду. Ошондой эле, оору жайылып кетишинен кооптонуп көптөгөн ири өлкөлөрдүн, айрыкча Европа менен Америка өлкөлөрүнүн ортосунда аба каттамдарына тыюу салынгандыктан сенектик абал жаралды. Буга кошумча азык-түлүк жана медициналык товарлардан тышкары товарларга карата суроо-талап кескин токтошунан улам эл аралык соодада башаламандык жүз берди. Андан кийин коронавирус транспорт кыймылына таасирин тийгизди. Маалым болгондой, автоунаа жана аба транспорту мунай менен камсыздоонун 68%ын керектейт. («Индепендент арабия», 20.04.20). Ушунун баары, коронавирустун кесепетинен улам мунайга болгон дүйнөлүк суроо-талаптын кайрадан төмөндөшүнө алып келди. Бул кайрадан төмөндөө коронавирустун бир өлкөдөн экинчи өлкөгө жайылышы себептүү дагы да тереңдеди. Эпидемиянын жайылышы эпидемия жуккан ар бир мамлекеттин экономикасын шал кылуу менен коштолду, бирок мунун мунайга болгон алакасы бирдей болгон жок. Эпидемия Батыш Европанын ири мамлекеттерине жайылышы дүйнөлүк мунайга болгон суроо-талаптын кескин төмөндөшүнө алып келди, анткени бул өлкөлөр мунайдын ири керектөөчүлөрү болуп саналат. Дүйнө жүзүндөгү мунайдын 20%ын керектеген Америкага эпидемия чукул көчүп өткөндө мунайга болгон баа кризиси кескин түрдө тездик менен пайда болду. Сан жагынан алып карганда, мунайга болгон дүйнөлүк суроо-талап 30%га төмөндөдү, дүйнө күнүнө 100 миллион баррелге жакын керектейт. Мунайга болгон суроо-

талаптын төмөндөгөнүн тастыктаган жалпы билдирүүлөрдүн ичинен эки гана билдирүүнү көрсөтүп өтөбүз:

Биринчи билдирүү: «Эл аралык Энергетика Агенттиги бүгүн, 2020-жылы 15-апрелде дүйнөлүк мунайга болгон суроо-талап жылдагы апрель айына караганда быйылкы апрель айында күн сайын 29 миллион баррелге төмөндөйт деп болжолдоду. Бул абал акыркы жолу 25 жыл мурун байкалган...». («Аль-Вафд» гезит, 15.04.20).

Экинчи билдирүү: «Россиянын Энергетика министри Александр Новак мунайга глобалдык суроо-талап күнүнө 20-30 миллион баррелге азайгандыгын жарыялады. Ал: «Биз азыр дүйнөлүк мунайга болгон суроо-талаптын төмөндөшүнүн түбүнө жетип жатабыз», - деди». («Арабия нет», 22.04.20).

Ошентип, дүйнөлүк согуштарда гана төмөндөй турган деңгээлдегидей мунайга болгон суроо-талап элестеткис ылдамдыкта төмөндөдү! Мунун баары бир мөөнөт (3-4 ай) аралыгында жүз берди. Башкача айтканда, коронавирус кризиси учурунда. Ал тургай, Texas Oil мунайы 37 долларга төмөндөдү, бул «кара дүйшөмбү» деп аталып калды.

Экинчи: саясий жагдай.

Мунай стратегиялык товар болгондуктан, өлкөлөр аны башка өлкөлөргө сокку уруу үчүн колдонушат. Бул жерде бир-эки ай мурун Сауд Арабияны Россияга каршы мунайга болгон баа согушуна түрткөн Америка саясаты жөнүндө сөз болуп жатат:

1. Америка анын сланец мунай компаниялары базарларда атаандашуусу үчүн мунайга болгон жогорку бааны кармап туруу үчүн Россияны мунай өндүрүүнү кыскартууга мажбур кылды. Анткени, Америка сланец мунайын өндүрүү өтө кымбатка турат. Бул саясаттын алкагында Сауд Арабия 3 жылдын ичинде Россияны ОПЕКке шериктеш кылууга жетишип, жаңы «ОПЕК+» деп аталган жаңы жамаат менен өндүрүштү күнүнө 2,1 миллион баррелге кыскартты. Россия менен Сауд Арабиянын бул келишими 2020-жылдын март айынын аягында бүтүп, коронавирустун жайылганына туура келди.

2. Коронавирустун Кытайда жайылышы, кийин Италияга өтүп жайылышы менен мунайдын баасы арзандай баштады, анын баррели 45 долларга түштү (Brent). Мунайга болгон мындай баа жана баанын төмөндөөсү улануусу АКШ мунай өндүрүүчүлөрү үчүн коркунуч туудурду жана аларды базардан чыгаруу коркунучун жаратты. Ошондуктан, бааны жогорулатуу зарыл болду. Кийин коронавируска байланыштуу дүйнөлүк мунайга болгон суроо-талаптын төмөндөшүнө каршы мунай өндүрүүнү кыскартуу үчүн Америка Сауд Арабияны Россияга кысым көрсөтүүгө түрттү. 2020-жылы 6-мартта ОПЕК+ отуруму болуп өттү. Анда Россия Америка Кошмо Штаттары өзүнүн

сланец мунайы менен базарды ээлеп алышынан коркуп кошумча кыскартуудан баш тартты!

3. Бул ОПЕК+ жыйыны ийгиликсиз болуп, ОПЕК+ тобу келише албаганы жөнүндө жаңылыктар тарашынан улам мунайдын баасы тездик менен 10%га төмөндөдү.

4. Бул ийгиликсиз жолугушуудан бир нече күн өткөндөн кийин Сауд Арабия Россияны мунай өндүрүүнү кыскартууга мажбурлоо үчүн аны беш нерседе айыптап, ага каршы баа согушун баштады:

1) Россия келишимге макул экенин (мунайды суткасына 2,1 миллион баррелге кыскартууну) жарыялаганына карабастан, биринчи болуп келишимден баш тартты.

2) 1-апрелден тартып (мурунку келишимге ылайык бул күнү мунай өндүрүүнү кыскартуу мөөнөтү бүтөт) Россия коронавирууска байланыштуу дүйнөлүк мунайга болгон суроо-талаптын көйгөйлөрүнө карабастан мунай өндүрүү көлөмүн күнүнө 12-13 миллион баррелге көбөйттү.

3) Россия Азиядагы кардарларга бир баррелди 6 долларга арзандатты, бул болуп көрбөгөн арзан.

4) Россия мунай өндүрүүнү жана мунайды шериктештеринен сатып алууну кыскарткан жок (ушинтип атаандаштарына базарда өз үлүштөрүн алышына жол бербеди).

5) Россия танкерлерди нефть сактоочу кампа катары колдонуу максатында үлкөн танкерлерди ыжарага алууну о.э. базарды нефть менен каныктырууну токтоткон жок.

5. ОПЕК+ жыйыны ийгиликсиз болгондон кийин Сауд Арабия 2020-жылы 6-мартта ушул айыптоолорду жарыялаган соң мунайдын баасы үчтөн бирге арзандады. «Саудия базардагы үлүшүн көбөйтүү максатында мунай өндүрүүнү көбөйтөрүн жарыя кылгандан кийин мунайдын баасы 1991-жылдагы Булуң согушунан кийинки абалдагыдай эбегейсиз даражада түшүп кетти. Ансыз да коронавирустун жайылышы базарда мунайга болгон суроо-талаптын жоголушуна себеп болуп жаткан! Мурда мунайдын баррели 31,02 долларга чейин төмөндөп 31%түшүп кеткен, бул 2016-жылдын 12-февралынан берки эң төмөн деңгээл. Андан кийин Brent маркасындагы мунай фьючерстери баррелине 37,05 долларга түшүп, 22 пайызга төмөндөдү...». («Рейтер», 09.03.20).

Белгилей кетсек, Brent чийки мунайы Түндүк деңиздеги мунай кендеринен өндүрүлөт. Brent маркасы – бул Brent, Fortez, Osberg, Eco-Visc жайларынан өндүрүлгөн майлардын аралашмасы. Ал дүйнөлүк мунай өндүрүүнүн үчтөн бир бөлүгүн түзүп, калган мунайлар үчүн баа белгилөөдө стандарт катары колдонулат. Айрыкча Европа жана Африка базарларында... Эгерде баасы жеткирүү чыгымдарын эсепке алгандан

кийин ылайыктуу болсо, ал кээде АКШга жана Африканын айрым өлкөлөрүнө экспорттолот. Brent маркасындагы мунай фьючерстери Лондондогу Intercontinental Exchange (ICE) биржасында соодага коюлат.

Сауд Арабия ушул кадамдары менен мунайдын баасын төмөндөтүүгө шарт жаратты. Россия менен түзүлгөн ОПЕК+ келишиминин мөөнөтү марттын аягында бүтөрү менен 1-апрелден тартып Сауд Арабия өз планын ишке ашырууга өттү. Базарда мунайдын каныгуусу байкалды, бул абал мунайдын баасына таасир кылды (Brentке салыштырмалуу), 2020-жылы 4-апрелден 20-апрелге чейин мунайдын баррели 30 доллардан төмөндөдү.

6. Россияга кысым көрсөтүүгө багытталган Сауд Арабиянын бул саясаты Американын саясаты болчу. Ал саясат Вашингтондо болжол менен эки ай мурун түзүлгөн, башкача айтканда, коронавирус токтобостон, айрыкча Америка ичинде жайылып мунайга болгон дүйнөлүк суроо-талаптын кыйроо кырдаалы жаралышынан мурда түзүлгөн. Ушул эки фактордун (Сауд Арабиянын АКШ тарабынан кубатталган саясаты жана мунайга болгон суроо-талаптын төмөндөшү) натыйжасында Трамп администрациясы Россияга сокку берүү үчүн жасаган бул балка Американын өзүнө сокку берип, анын сланец мунай компанияларынын талкалай баштады! Башкача айтканда, Америка мунайга болгон бааны төмөндөтүүнү пландаганда мындай эң төмөн деңгээлге жетишин күткөн эмес. Мунайдын мындай төмөндөп арзандап кетүүсү ушул эки фактордун натыйжасында келип чыкты: Сауд Арабиянын АКШ тарабынан кубатталган саясаты жана мунайга болгон дүйнөлүк суроо-талаптын тынымсыз төмөндөшү. Америка бул саясатын иштеп чыгып жатканда мындай кыйроо болуп кетишин күткөн эмес. Американын сланец мунай компаниялары басым астында калышты. 2-апрелде Whiting Petroleum компаниясы өзүнүн банкроттугун жарыялады. Жүздөгөн сланец мунай компаниялары банкрот болуу алдында турат. Себеби, базарда мунайдын баасы мунайдын мунайдын өздүк наркына караганда төмөн. «Бир баррель сланец мунайын өндүрүп алуу үчүн 35 доллар талап кылынат». («Ал арабия асваак» сайты, 11.03.20). «The Independent» маалымдагандай, 2020-жылдын 24-апрелинде Батыш Техастагы мунай фьючерстери 23-апрель күнү июнь айына жеткирип берүүгө 15 доллардын ортосунда, сентябрь айына жеткирип берүүлөр үчүн 27 долларга жакын болду. Ал эми, 2020-жылдын акырына чейинки фьючерстик келишимдердин бардыгы 30 доллардан төмөн баада болду, бул сланец мунайына карата басымды жаратат...

7. Американын мунай өнөр жайы коронавирус эпидемиясынын кесепетинен улам кооптуу абалга туш болгондуктан Америка администрациясы Россия менен Сауд Арабияны мунай өндүрүүнү

кыскартууга кайтарууга үчүн жаңжалга кийлигишүүгө даяр экенин билдирди. АКШ президенти Россиянын президентине телефон чалып, мунайдын баасын белгилөө маселесинде (Саудия менен эмес) Америка менен келишип аракет кылууга чакырды. Ошондой эле Трамп Саудияга да телефон чалды. Кийин ал мындай билдирүү берди: «Президент Путин менен сонун маектештик. Муракор канзада менен жакшы маектештик». («Euronews», 01.04.20). Жыйынтыктап айтканда, Трамп администрациясы мунай өндүрүүнү кыскартуу боюнча Россия-Саудия келишимин ишке ашырган деп айтууга болот. Бул тарыхтагы эң ири кыскартуу, күнүнө 10 миллион баррелге жакын мунайды кысратуу каралууда. «ОПЕК мүчөлөрү жана алардын өнөктөштөрү суроо-талап төмөндөгөндөн кийин дүйнөлүк мунайды өндүрүүнү 10 пайызга кыскартуу боюнча келишимге жетишишти. ОПЕК мунай өндүрүүнү күнүнө 9,7 миллион баррелге кыскартары тастыкталды». («Би-Би-Си», 12.04.20). Бул келишим 2020-жылы 1-майда ишке кирип эки айга созулат. Андан кийин бул келишимге кол койгон өлкөлөр кийинки кадамды чечүү үчүн дүйнөлүк суроо-талапты дагы бир жолу карап чыгышат. Бул кыска мөөнөттүү келишим эки айга созулуп, июнь айынын аягына чейин дүйнөлүк мунайга болгон суроо-талаптын жогорулашын күтөт. Бирок, мунай кризиси ушундай бир тереңдикке жетти, ошондуктан базарлар мунай өндүрүүнү өтө чоң көлөмдө кыскарткан бул келишимге жооп кайтарышкан жок. Баалар бир аз гана жогорулады. Ал тургай, Brent маркасынын баасы 30 доллардан төмөн түштү. Себеби, дүйнөлүк суроо-талапты көбөйтүү үчүн мунай өндүрүүнү суткасына 10 миллион баррелге эмес, 30 миллион баррелге кыскартуу талап кылынарын түшүндүрөт!

Үчүнчү: АКШнын мунай запасы:

Америкада мунай корунун эки түрү бар: мамлекеттик стратегиялык жана коммерциялык. Бул үчүнчү жагдай мурунку эки жагдай менен бирге мунай кризисинин тереңдешине өбөлгө түзгөн. Кризистин бир бөлүгү стратегиялык запаска, ал эми, калган бөлүгү Батыш Техастагы мунайга байланыштуу:

1. (Мамлекеттик) стратегиялык мунай запасы – бул кризис учурунда колдонуу үчүн көпчүлүк учурда жер астындагы кампаларда сакталган мунай. Көпчүлүк өлкөлөр мындай кампаларды 1973-жылдагы согуш учурунда жаралган кризистен улам Эл аралык Энергетикалык Уюмдун сунушу негизинде курушкан. Үлкөн көлөмдө мунай керектеген ар бир мамлекетте мунай кампалары пайда болду, мунай таңсыктыгы пайда болгондо бул кампалар мунай керектөөнү 30-90 күнгө чейин камсыздай алат...

2. 1975-жылы АКШ Конгресси федералдык өкмөткө, эгерде жеткирүүлөр кескин коркунучка кабылганда, суроо-талапты камсыздоо

үчүн жетиштүү көлөмдө чийки сырьёну сактачу мунай кампаларын курууну милдеттендирген мыйзам кабыл алган. Америка мунай кампалары Техас жана Луизиана жээктеринде жайгашкан. Мамлекетке аларды каржылоо кымбатка түшүүдө. Америкада ушул стратегиялык запастын максималдуу көлөмү 2009-жылы 727 миллион баррелге жеткен. Буга кошумча, Федералдык мунай кампаларынан тышкары, Америка мамлекеттик компанияларынын кампалары бар. Алардын жалпы саны федералдык мунай кампаларынын санына барабар. Бул компанияларга таандык жер астындагы кампалардын көпчүлүгү Техаста жайгашкан. Себеби, илгертен бери Техас мунай өндүргөн ири штат болуп келет. Ошондуктан, Америка мунайы WTI (West Texas Intermediate) деп аталат. Ошондой эле, Техаска коңшулаш Оклахома штатында да мунай кампалары жайгашкан, анткени, Техас мунайы АКШнын аймагына ушул штат аркылуу ташылат...

3. 2020-жылы 6-мартта мунайдын баасы төмөндөшү менен эле Сауд Арабия менен Россиянын ортосунда баа согушу жүзөгө келгенден кийин көптөгөн өлкөлөр, айрыкча Америка жана Кытай стратегиялык мунай запастарын толтурууга киришкен. Трамп баалардын түшүп кеткенине сүйүнгөн. Америка Сауд Арабиядан же башка жактардан арзан мунай сатып алууга киришкен. «Кара дүйшөмбүгө» чейин Техастагы кампалар толук болбосо да дээрлик толуп бүттү. Ошентип, мунай запастарынын көйгөйү курчуп кетти жана каныгуу даражасына да жетип барды, өндүрүлгөн мунайды – эгер сатылбай калса – аны сактоо татаал маселеге айланды, кээде сактоо мүмкүнчүлүгү да калбады. Башкача айтканда, толуп ташкан мунай кампалары, айрыкча Техастагы кампалар жардам бере албай калды.

4. АКШнын стратегиялык мунай запасы толду. Мунай ташыган танкерлер деңизде кампа катары иштетилди, бул дагы мунай сактоо көйгөйүн курчутту, анткени ал Оклахома штатынын түндүгүндөгү Кушинг шаарына жеткирип берүү пунктуна жана Батыш Техас мунайын сактоочу жайга чейин созулду. «АКШда сакталган мунай запасы көбөйүүдө, айрыкча, Оклахома штатында WTI мунайын жеткирүү пункту болгон Кушингде. Мунайды кайра иштетүүчү ишканалар начар суроо-талап себептүү өз ишин кыскартып жатат». («Алжазира нет», 20.04.20). Кушингдеги кампанын максималдуу көлөмү 76 миллион баррелди түзөт. Адатта, мунай келишимдеринин ээлери ошол келишимдердин убактысы келгенде Кушингден ошол мунайды ала алышкан жана мунайды Америка штаттарына жеткирип берүү үчүн мунайды кадыресе, кымбат эмес баада ушул кампаларда сактап тура алышкан. Бирок, мунусунда бүтүндөй башкача болду. «Оклахома штатындагы Кушингде техас мунайы сакталган кампада запастын көлөмү беш миллион баррелге көбөйүп, эң

жогорку чекке жетти. АКШда күйүүчү майдын жана кайра иштетилген продукциялардын запастары дагы жогорулады, ал эми, изоляция себептүү апталык керектөө жылына 25 пайыздан ашык төмөндөдү». («Робью явм», 25.04.20). Ошондуктан, мунайга болгон дүйнөлүк суроо-талаптын болуп көрбөгөндөй 30%га (б.а. күнүнө болжол менен 30 млн. баррелге) төмөндөп кетүүсү мунайга болгон баанын төмөндөшүнүн биринчи жана негизги себеби деп айтууга болот. АКШ менен Саудиянын Россияга кысым көрсөтүү саясатын суроо-талаптын кризиси учурунда эмес, адаттагы абалда колдонууга мүмкүн. Ошондуктан, жогорудагы себептер мунай баасына карата проблеманы кескин курчутту!

Төртүнчү: ушунун бардыгы Батыш Техас мунайына таасирин тийгизди, Оклахомадагы кампалар каныккандыктан, мунай өтө кымбат баада гана сактала турган болду. Анын натыйжасында кандай гана болбосун мунай келишимдерден кутулуу зарылдыгы жаралды. Батыш Техастагы мунай кризиси т.а. «кара дүйшөмбү» 2020-жылы 20-апрель күнү мунайдын бир баррели –37 долларга сатылып, Америкадагы биржа соодагерлери чоң жоготууларга учурады. Мындай нерсеге жеткирген жана аны татаалдаштырган нерсе жогоруда биз айтып өткөн нерсе болду. Башкача айтканда, Кушингде кампалар толду. Кампалардагы запас максимумга жакындаса бул өтө сейрек кездешчү абал болуп, мунай сактоонун баасы асманды чапчый баштайт. Экономиканын сенектигинен улам мунайды керектөө перспективасы дагы деле белгисиз жана күмөндүү болгондуктан, Кушингдеги кампаларда мунайды сактоо баасы кескин жогорулады жана май айындагы мунай келишимдеринин ээлерине кошумча басым көрсөткөн дагы бир фактор болду. Алар андан кандай гана болбосун арылууга аракет кылып жатышат. Ал келишимдердин баалары 10 долларга, андан кийин бешке арзандады, кийин драмалык көрүнүштө нөлгө түштү. Андан кийин нөлдөн да төмөн түшүп, минус 37,6 долларга сатылды. Бул абал чыгаша тартып жаткан мунай ээлерин да, диллерлерди да шок кылды. 2020-жылы 20-апрелдеги «кара дүйшөмбү» мына ушундайча жүз берди. Бул курч кризисти жараткан жагдайлар биригип WTI мунай кризисин пайда кылды. Трамп Сауд Арабия менен Россиянын ортосунда жаңы ОПЕК+ келишими түзүлгөндүгүнө сүйүнгөндүгү жардам берген жок. Ал 2020-жылы 12-апрелде мындай деди: «Бул АКШда жүз миңдеген энергетикалык тармакта жумуш орундарын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Россиянын Президенти Путинге жана Сауд Арабиянын королу Салман бин Абдулазизге ыраазычылык билдиремин жана куттуктаймын». («CNN arabic», 21.04.20). Трамптын кубанычы турмуш чындыгынан алыс болчу, себеби баанын ушунчалык үрөй учурган көрүнүштө түшүшү Америкага

гана эмес, дүйнөгө чоң коркунуч жаратты. Андан кийин энергетика тармагы тиякта турсун, кыйроого даяр экономикалык кризис күчөдү!

Маалымат үчүн, WTI мунайы АКШдагы мунай кендеринен алынат. Ал негизинен Техас, Луизиана жана Түндүк Дакота штатында өндүрүлөт. Андан кийин ал куур аркылуу Оклахома штатындагы Кушингте жеткирилет. WTI мунай фьючерстери Чикаго соода биржасына (CME) таандык New York Mercantile Exchange (NYMEX) биржасында сатылат.

Бешинчи: башка тараптан алганда, коронавирустан улам жаралган кризиси башталгандан бери Америка колдоо, куткаруу же дем берүү пландарын кабыл алды. Бул пландар акырындык менен ишке салынат. Биринчиси, саламаттыкты сактоо программаларын колдоого жана Америкада коронавирус эпидемиясын жеңүүгө мүмкүнчүлүк берген 8,3 миллиард долларлык өзгөчө кырдаалдарга арналган чакан план. Коронавирус эпидемиясы саламаттыкты сактоо тармагынан тышкары экономикага сокку ура баштаганда кийин «Коронавирустун таасиринен экономиканы коргоо максатында АКШ пайыздык чендерди дээрлик нөлгө чейин төмөндөтү жана 700 миллиард долларлык дем берүү программасын ишке киргизди». («Би-Би-Си», 16.03.20). Ошентип, Трамп администрациясы өтүмдүүлүктүн таңсыктыгын жоюу үчүн өлкөнүн базарларын накталай доллар менен толтуруу максатында 2020-жылы 27-мартта 2,2 триллион доллар басып чыгарууну кабыл алды. Америка тарыхында мындай үлкөн акчаны басып чыгаруу болбогон. Анын көпчүлүгү банкрот алдында турган компаниялардын кулашына жол бербөө үчүн алардын карызын сатып алууга багытталган. «Федералдык резервдик система кеминде 500 миллиард долларлык казына облигацияларын жана эң аз дегенде 200 миллиард долларлык кыймылсыз мүлк күрөөсү менен камсыздалган баалуу кагаздарды сатып аларын жарыялаган. Ошондой эле, АКШнын борбордук банкы жумуш берүүчүлөргө, керектөөчүлөргө жана компанияларга насыя агымын колдоо максатында 300 миллиард долларга чейин жаңы каржылоо программасы түзүлгөнүн жарыялады». («Traders App», 24.03.20). Андан тышкары, Америкада коронавирусун жуктуруп алгандардын ден соолугуна кеткен чыгымдын көлөмү каргашалуу болуп, ал камсыздандыруу компанияларын да кыйроого түртүшү мүмкүн. Алар абдан чоң компаниялар жана Америка анын натыйжасында курч жумушсуздук кризисинен жапа чегип калышы мүмкүн. 30 миллионго жакын америкалыктар коронавирустун таасири астында жумушсуз калышты. Аларды жалдап иштеткен компаниялардын каржылык абалы аябай чабал болгондуктан, алардын жумушка кайтуусу быйыл тез болбойт. Мындай жагдай мамлекеттин жалпы бюджетине катуу таасир кылат, жана бүгүн жумушсуз калган 22 миллион америкалыктарга

мамлекеттик субсидия бөлүүгө таасир кылат. Дилемма мына ушунда: эгер мамлекет калкка ири дотация пакетин берүүнү кабыл алса, Америка валютасы үрөй учурган көрүнүштө урашы мүмкүн, андан кийин Америка жана доллар менен тыгыз кызматташып жаткан бардык өлкөлөр жана элдер алоолонуп жалындашы мүмкүн.

Алтынчы: бул кризис Америкага гана эмес, дүйнөнүн башка өлкөлөрүнө да катуу таасир кылды:

1. Европага келсек, анын абалы Америкадан жакшы эмес. Коронавирус эпидемиясынын кесепеттери анын саясий жана экономикалык түзүлүшүнө коркунуч туудурду. Бул эпидемияга кабылган Италия, Франция, Испания, Германия жана Британияда жүз берип жаткан кризистер буга ачык-айкын далил. Франциянын президенти Макрон 2020-жылы 20-мартта пресс-конференцияда: «Коронавирустун жайылышы ЕБдин негизги тирөөчтөрүнө коркунуч туудурат», - деп эскертти. Ал кошумчалап: «Европа долбоору коркунучта... Шенген зонасынын да жок болуу коркунучу бар». («Россия сегодня», 26.04.20). Германия канцлери Меркель билдирүү берди: «Менин оюмда, Европа Биримдиги түзүлгөндөн бери эң чоң сыноого туш болуп жатат... Маанилүүсү, бул вирус себеп болгон экономикалык кризистен биримдик күчтүү чыгышы керек...». («Рейтер», 07.04.20). 2020-жылы 5-апрелде Испаниянын премьер-министри Педро Санчес мындай деди: «Учурдагы өзгөчө кырдаал бизден бекемдикти талап кылат. Биз бул коркунучтун чакырыгын кабыл алабыз же мамлекеттердин биримдиги катары кулайбыз...». («almaniac.com», 05.04.20).

2020-жылы 23-апрелдеги видеодо Европа Биримдигинин лидерлери 500 миллиард еврого жакын суммадагы куткаруу пакетин макулдашты. Бирок, алар жай мезгилинин ортолоруна чейин эң ири финансылык каражат бөлүү деталдарын талаш абалда калтырышты... Алар жардам фондун түзүү маселесин жана коронавирууска каршы күрөшүү үчүн ортоктош акчалай облигацияларды чыгарууну талкуулашты. Бирок Германия, Нидерланды, Австрия жана Финляндия бул облигациялардан баш тарткандарын билдиришти жана фонддун идеясына да макул болушкан жок. Франция, Италия жана Испания бул долбоорду колдоого алышты, анткени алар эң көп жабыр тарткан өлкөлөр. Германия баш тартты, себеби ал жардам пакетин берүүнүн ордуна пайыздык кредиттерди берип бул мамлекеттерди ага карыздар мамлекетке айлантууну көздөйт, мына ушинтип Европа мамлекеттерине өкүмдарлык кылууну колго алууну максат кылууда!..

2. Кытайга келсек, Дүйнөлүк Банк коронавирустун кесепеттери дүйнөлүк экономиканын төмөндөөсүнө алып келиши мүмкүн деп эскертти, 2019-жылдагы 6,1%га салыштырмалуу быйыл Кытай

экономикасынын өсүшү 2,3%га чейин төмөндүшү мүмкүндүгүн айтты. («alhurta.com», 10.04.20). Ушул булакта Кытайдын борбордук банкынын жооптуусу мындай дейт: «Алдыда чоң шек санаткан сыноолор тургандыктан Банк Бээжинди бул жылы былтыркы өсүүгө жетүүгө болот деп эсептебөөнү сунушайт». Daily гезити Кытай элдик банкынын финансылык саясат боюнча комитетинин мүчөсү Ма Цзюндун айткандарын жарыялады: «Быйыл 6% өсүүгө жетүү кыйынга турат». Ал минтип кошумчалады: «Максатты вирустун кесепеттерин жоюу боюнча расмий чараларга чектөө керек».

3. Россияга келсек, ал бюджеттин 60%ын толтурган мунай менен газга көз каранды. Нефть – бул Россия экономикасынын күрөө тамыры. Ансыз да Россия экономикалык чабалдыгынан улам кыйналып жаткан. Россиянын валютасы эң начар абалга туш болду жана мунайга болгон баа согушу артынан 1 доллар 79 рублга барабар болду. «Рейтер» агенттигинин Орусиядагы кырдаал тууралуу кабарларында Россия банкынын жооптуусунун айткандарын келтирди: «Эгер мунайдын баасы бир баррелине он доллардан төмөн түшсө, ИДП 15%га төмөндөшү мүмкүн».

Жетинчи: капитализмдин шерменде көрүнүшү дагы да ачык-айкын болду, коронавирус себептүү жаралган кризисти чечүүдө алсыздык кылып, башаламандык пайда болду. Капиталисттик мамлекеттердин өзүмчүлдүгү дагы да жаркын көрүндү. Катуу соккуга тушугуп жүзү менен жерге кулады. Туура жана эзелки Ислам идеологиясы гана калды. Болуп жаткан окуялардын тушунда Ислам Умматы кайрадан ойгонуусуна мүмкүнчүлүк бар. Бирок, мусулман өлкөлөрүндөгү режимдер жана акимдер Умматтын кыймыл-аракетинин жолуна катуу каршы туруп жатышат. Анткени, бул акимдер душмандыкты жана ири колониялык мамлекеттер менен бекем мамиледе болууну дале улантышууда. Ислам Умматы нукура Исламга дал келген чын ыкластуу жетекчиликке муктаж. Исламий Уммат бул чын ыкластуу жана өз элине калп айтпаган жетекчи бул Хизб-ут-Тахрир Исламий партиясы экендигин шек-күмөнсүз андап жетет. Андыктан аны менен бирге чын ыкластуу аракет кылгыла. Аллах айтат:

(وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ)

«Аллахка ким жардам берсе, Аллах ага (албетте) жардам берет. Аллах улуу жана күчтүү»

[22:40]

Урматтуу боордоштор! Окуялар коронавирустан кийинки эл аралык абал мурункудай болбостугун көрсөтүүдө. Жер жүзүндө өздөрүн кудай катары санаган өлкөлөр Аллах Таала Өз элчисине түшүргөн шариятка тескери мыйзамдарды иштеп чыгып, жалганды чындыкка айлантып,

чындыкты жалганга айлантишты. Бул өлкөлөр көзгө көрүнбөгөн бир жаратылмыштын алдында алсыз экенин далилдешти жана ага каршы кантип күрөшүүнү билбей, мурдулары менен жер сүрүштү. Алар жаакка жегичекти өз зулумдарын дагы уланта беришет. Аллах айтат:

﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾

«Айткын: *«Акыйкат келди, батыл жок болду, албетте батыл жок болуучу»* [17:81]

Аллахтын жардамы менен албетте Халифалык таңы кайрадан атат жана дүйнөнү адилет нуру менен кайрадан жарыктандырат. Аллах айтат:

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا﴾

«Алар: *«Ал качан болот?»*» деп сурашат. Айткын: *«Балким жакында болоор»* [17:51]

6-рамазан, 1441-х.

29-апрель, 2020-м.

Сауд Арабиянын нефть казып алууну кескин кыскартуусунун артында эмне турат?

Суроо: эмне үчүн Американын малайы болгон Сауд Арабия АКШнын каалоосуна тескери түрдө нефть казып алууну – баалардын көтөрүлүшүнө себеп боло турган даражада – кескин кыскартуу үчүн «ОПЕК+» уюмунда Россия менен кызматташты? Мындан ачууланган АКШ Сауд Арабия менен мамилелерин кайра карап чыгарын билдирди. “Байден Сауд Арабия нефть казып алууну кыскартууда Россиянын тарабында турганы үчүн Вашингтон жана Эр-Рияд ортосундагы мамилелерди кайра карап чыгууну убадалап, мунун «акыбеттеринен» эскертти”. (“Франс 24”, 2022-жыл, 16-октябрь). Сауд Арабия жана анын учурдагы өкүмдары Ибн Салман Американын малайы экени эсепке алынса, бул аракеттерди кандай түшүндүрүү жана мындан эмнени күтүү мүмкүн?

Жооп: оболу, моюнга алуу керек, Сауд Арабия жана Бириккен Араб Эмираттары Россия менен келишип «ОПЕК+» уюмунун алкагында нефть казып алуу көлөмүн күнүнө 2 миллион баррелге азайтышы Байден жана Европа үчүн сокку болду. Себеби, бул мамлекеттер Россиянын энергия ресурстарынан баш тартуу жана аларга муктаж болбоо үчүн чоң күч жумшап жатышат. Ушул себептен улам, ресурстардын дефицити бааларга, айрыкча, Европада абдан көтөрүлүп кеткен бааларга таасир кылбашы үчүн алар дүйнө базарларында Россиянын энергия ресурсунан башка энергия ресурстарын көрүүгө көбүрөөк муктаж болушууда... Сауд Арабиянын бул кадамдан көздөлгөн максатын билүү үчүн ушул кадамдын айланасындагы эл аралык чөйрөнүн акыйкатын үйрөнүп чыгуу зарыл:

Биринчи: Европадагы энергия кризиси:

1 – “Бир нече ай мурун Европа Союзу Россиянын Украинадагы аскерий аракеттери себептүү ага каршы декабрь айынан баштап Россиядан келчү нефть импортуна тыюу салууну өз ичине алган алтынчы санкциялар пакетин тастыктады. Чынында, Европа Союзуна Россиядан чийки нефть импорту кыскарып, өткөн август айында күнүнө 1,7 миллион баррелге төмөндөп кеткен. Январь айында бул көлөм күнүнө 2,6 миллион баррелди түзгөн...”. (“Индепендент арабий”, 2022-жыл, 12-сентябрь). Европанын бул санкциялары Россия нефтисинин деңиз аркылуу импорт кылынышын өз ичине алат, кээ бир түтүктөр аркылуу өткөрүлө турган нефть импортун өз ичине албайт. АКШ Европага жардам берүү үчүн Европа Союзу (алтынчы санкциялар пакетинен мурда) баш тарткан Россия нефтисинин жарымынын ордун алда качан толтурган.

2 – Башка жактан караганда, Европа күн сайын күчөп жаткан энергия кризисин башынан өткөрүүдө. Газ жана электр энергия баасы эки эсеге көтөрүлгөн. Бул, Украина согушунан мурун Европа Россиянын энергия камсыздоосуна чектен тышкары көз каранды болгонунун натыйжасы болуп саналат. Ушул күндөрдө Европа менен Американын ортосундагы табигый газдын баасы төрт эсеге айырмаланып жаткан болсо да, бул нефтиге тиешелүү маселе эмес. Себеби, дүйнөдө нефтинин баасы дээрлик бирдей. Ал эми, газдын баасы газ түтүктөрүнүн же суютулган газды кайра иштетүү заводдорунун бар экенине карап айырмаланат. Башкача айтканда, Европанын Россияга каршы 6-санкция пакети Европада 1,4 миллион баррель нефть дефицитине алып келет. Бул өтө чоң өлчөм болуп, нефть баасынын дагы көтөрүлүшүнө себеп болушу күтүлөт. Эгер буга «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алуу көлөмүн күнүнө 2 миллион баррелге азайтуу жөнүндөгү токтому негиз кылынса, баалар чектен тышкары кымбаттайт.

Экинчи: бул нерсе Россияга кандай таасир кылат?

1 – Америка менен Европа мамлекеттери Россиянын экономикасын курчоого алып, аны акчадан куру калтырууга аракет кылышууда. Ушул себептен улам, алар Россиянын нефть кирешелерин азайтуу үчүн дүйнө базарларына өтө көп көлөмдө нефть чыгышын каалап жатышат. Бирок «ОПЕК+» уюму нефть казып алууну кыскартуу боюнча кабыл алган акыркы токтому нефть дефицитине жана баалардын көтөрүлүшүнө, натыйжада Россиянын финансылык пайда көрүшүнө жол ачып жатат. Америка менен Европа мамлекеттери болсо, муну каалашпайт. Туура, Американын узак мөөнөттүү максаттары бар. Анын бул максаты Европанын Россия менен болгон алакаларын үзүүдө т.а. энергия менен камсыздоо чынжырын өзгөртүүдө көрүнөт. Бирок, Москваны финансылык жактан бууп таштоо да – АКШнын негизги максаттарынын бири. Ошондуктан, Сауд Арабия тарабынан АКШнын бул максатына каршы аракеттердин жасалышы таң калычтуу туюлат.

2 – АКШ менен Европа мамлекеттери ушул максаттарынын алкагында Россиянын нефтиси жана газы үчүн эң жогору баанын чегин белгилөөнү активдүү талкуулап жатышат. Себеби, алар санкциялар себептүү Россиянын энергия ресурстары Европа базарынан тосулгандан кийин Москва өз нефтиси үчүн Индия, Кытай жана башка Азия мамлекеттеринде жаңы базарларды ача алганына күбө болушту. Россия бул мамлекеттерге нефтини арзан бааларда сатып жаткан болсо да, бирок, санкциялардан кийин дүйнө бойлоп нефть баасынын көтөрүлүшү Россияга ортодогу айырманы каптоо мүмкүнчүлүгүн берди. Башкача айтканда, дүйнөдө нефть баасынын кымбаттагандыктан нефть сатуудан Россиянын казынасына түшкөн киреше Украина согушунан мурунку

доорго салыштырмалуу өзгөргөн жок. Ошондуктан, Москванын нефтиден ала турган кирешелерин чектөө максатында Россия нефтиси үчүн эң жогору баанын чегин белгилөө максаты пайда болду. Бирок, муну менен бирге, дүйнө базарларында нефть жеткирип берүү жетиштүү даражада калышы керек, муну менен баалар бул мамлекеттер үчүн алгылыктуу болушу кажет. Россия нефтиси үчүн жогорку бааны белгилөө даде пландаштыруу баскычында турат. Россия анын нефтиси үчүн эң жогорку баанын чегин белгилеген мамлекеттерге нефть жеткирүүдөн баш тартканда – бул жагдай дүйнөлүк бааларга таасир кылышын этибарга алып – Америка менен Европа мамлекеттери Россия нефтиси үчүн эң жогору баанын чегин белгилөөгө батына алышпады.

Үчүнчү: АКШ Конгрессине шайлоолор:

1 – 2022-жылы 8-ноябрда АКШ Конгрессине арадагы шайлоолор болуп өтөт. Мурунку президент Дональд Трамп таандык болгон Республикачылар партиясы бул шайлоолордо жеңишке жетишип, Конгресстин эки палатасын тең: Өкүлдөр палатасы менен Сенатты көзөмөлгө алууга үмүт кылууда. Бул шайлоолор өтө маанилүү. Себеби, анын натыйжалары бийликке кайтууну пландап турган Республикачылар партиясы үчүн 2024-жылдагы президенттик шайлоого жолдонмо болуп эсептелет. Америкада Демократтар партиясы жана аны колдоп-кубаттаган технологиялык компаниялар менен Республикачылар партиясы жана аны колдогон нефть компаниялары ортосунда кескин бөлүнүү болгон соң, «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алууну сезилээрлик даражада кыскартуу чечими ушул шайлоолорго таасир көрсөтүшү табигый. Бул маселеде Сауд Арабиянын «ОПЕК+» уюмун колдоо чечими болсо маселенин негизги нуктасы.

2 – Маселенин маңызына келсек, Америка өтө оор доорду башынан өткөрүүдө. Т.а. Конгресс шайлоолоруна бир ай калганда: “5-октябрь күнү нефть экспорттоочу мамлекеттер альянсы «ОПЕК+» келерки ноябрь айынан баштап күнүмдүк нефть казып алуу көлөмүн 2 миллион баррелге азайтууга чечим кылганын жарыялады. Бул абал нефть баасынын 10 % көтөрүлүшүнө алып келди. Кийин бул апта бир аз төмөндөдү”. (“Анадолу агенттиги”, 2022-жыл, 12-октябрь). «ОПЕК+» чечиминин ушул табигый натыйжасы т.а. нефть баасынын кымбатташы Сауд Арабиянын ушул чечимди колдоодон көздөгөн негизги максаты эле. Себеби, Америкада күйүүчү май баалары америкалык шайлоочулар үчүн өтө назик маселе. Баалардын көтөрүлүшү АКШ шайлоочуларынын маанайына таасир кылып, аларды президент Байденден жана анын демократтар партиясынан баш тартып, Республикачылар партиясынын талапкерлерин шайлоого үндөшү мүмкүн. Америка расмийлери «ОПЕК+» чечимин бир айга т.а. Конгресстин арадагы шайлоолорунан кийинкиге кечиктирүү

үчүн Сауд Арабия жана Фарс булуңу мамлекеттери менен байланышканы да ушуга далалат кылат. “«Уолл Стрит Жорнал» гезити «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алууну кыскартуу чечимин бир айга кечиктирүү жөнүндөгү АКШ расмийлеринин талабына Сауд Арабия макулдук бербегени жөнүндө кабарлады. Гезит сүйлөшүүлөрдөн кабардар булактарга таянып баса белгилешинче, АКШ расмийлери «ОПЕК+» чечиминен мурун, бешинчи октябрь күнү Сауд Арабия жана Фарс булуңундагы нефть казып алуучу башка союздаш мамлекеттер менен байланышып, алардан бул маселе боюнча чечимди болгону бир айга кечиктирип турууну сураган. Бирок, бул мамлекеттер өтүнүчтү четке кагышкан. Абалдан кабардар адамдардын айтымында, АКШ расмийлери бул планды кечиктирүүгө көндүрүү үчүн Сауд Арабияга күчтүү басым кылуу кампаниясын алып барууда. Гезит маалымдагандай, Ак үй расмийлери канзада Мухаммад ибн Салман менен бир нече ирет сүйлөшүүлөрдү өткөргөн жана АКШ финансы министри Жанет Йеллен болсо Сауд Арабиянын финансы министри менен сүйлөшкөн”. (“Хурра”, 2022-жыл, 11-октябрь). Ошентип, талкууланып жаткан нефть казып алууну кыскартуу чечими Демократтар партиясы жана Байден администрациясы үчүн шайлоолор алдында өтө назик маселе экендиги жана Байден администрациясы бул чечимди кечиктирүүгө аракет кылганы, бирок, ийгиликке жетпегени белгилүү болду.

3 – Жогорудагылардан көрүнүп тургандай, Сауд Арабия «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алууну чоң көлөмгө (күнүнө 2 млн. баррелге) кыскартуу чечимин катуу колдошу артында Батышка каршы Россия казынасына финансылык жардам көрсөтүү жана Европадагы энергия кризисин тереңдетирүү планы жок. Себеби, эгер Вашингтондогу кожоюндары талап кылбаса Саудия Европага каршы турууга алсыздык кылат. О.э. Сауд Арабия Америкадагы кожоюндары менен биргеликте Трамптын партиясы болгон Республикачылар партиясынын добуштарын көбөйтүүнү пландап жатканы да анык. Бул окуялар Америкадагы саясий турмуш бөлүнүү таасири астында жамандашканына далалат кылат. А түгүл, бир партия башка бир партиянын – ал мамлекетти башкарып жаткан болсо да – кызыкчылыктарына сокку берүү үчүн чет мамлекеттер менен кызматташууга да даяр!

4 – Байден администрациясы Сауд Арабия жана анын чечимине ачууланганын ашкере кылды. “Шейшемби күнү кечинде Байден «CNN» телеканалына берген интервьюсунда: «Алардын (саудиялыктардын) Россия менен жасаган иштери кээ бир «акыбеттерге» алып келет», - деди, жана: «Мен эмнени баалап жатканым жана оюмда эмне бар экени жөнүндө киришпейм. Бирок, акыбеттери болот», - деп кошумчалады. Президент Байден Сауд Арабия менен мамилелерди кайра көрүп

чыгуунун убагы келгенине ишара кылды”. “Анадолу” агенттиги, 2022-жыл, 12-октябрь). “Ак үйдүн маалымат катчысы Карин Жан-Пьер шейшемби күнү берген билдирүүсүндө президент Жо Байден администрациясы башынан эле Сауд Арабия менен башкача мамилелерди түзүү зарылдыгы бар экендиги жөнүндө ачык айтып келгенин билдирди. Маалымат катчысы Вашингтон менен Эр-Рияд ортосундагы мамилелер кайра каралып жатканы жана Конгресс менен кеңешүүнүн негизинде келерки апталарда эмне болушун күзөтөрүн баса белгиледи. Ал кошумчалап: “«ОПЕК+» уюмунун чечими Сауд Арабия энергетика саясатында Россия менен союздаш экендигин көрсөтөт”, - деди”. (“Ал-Жазира”, 2022-жыл, 12-октябрь).

Төртүнчү: мындан эмнени күтүү мүмкүндүгүнө келсек, ал ушул көрүнүштө болот:

1 – «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алууну күнүнө 2 миллион баррелге азайтуу чечими нефть камсыздоого чоң таасир кылары табигый. Ал тургай, бул чечимден мурун Байден администрациясы АКШда күйүүчү май баасынын кымбатташына каршы чара катары жана Конгресс шайлоолорунда зыян көрбөө үчүн АКШ стратегиялык нефть запасынан 6 ай аралыгында күнүнө 1 миллион баррель нефть чыгарууга чечим кылган. “АКШ президенти Жо Байден АКШ запастарынан базарга болуп көрбөгөндөй даражада нефть чыгарылышын жарыялады. О.э. Байден мамлекет жерлерин ижарага алган, бирок, нефть жана газ казып алууну көбөйтпөгөн компанияларга жаза колдонушун билдирди. «Союздаштар жана шериктештер менен кеңешкенден кийин президент тарыхта эң ири өлчөмдө нефть запастарынан базарга чыгарылышын билдирди. Келерки алты айда базарга күндө кошумча бир миллион баррель нефть чыгарылат» деп айтылат Ак үйдүн билдирүүсүндө”. «CNN Arabic», 2022-жыл, 31-март).

2 – Бул нерселерден – Байдендин нефть өндүрүүнү көбөйтүү талабы Сауд Арабия тарабынан четке кагылып жатканда – АКШ президенти Конгресс шайлоолору алдында жергиликтүү күйүүчү май базарларын кантип тынчтандырууга аракет кылып жатканы белгилүү болот. Сауд Арабия Конгресс шайлоолоруна болгону бир ай калганда «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алууну сезилээрлик даражада азайтуу жөнүндөгү чечимди колдоду. Ал тургай, Саудия мындан башка көп иштерди да жасады, Россиядан импорт кылына турган нефть көлөмүн эки эсеге көбөйттү. «Рефинитив Эйкон» кемелерди күзөткөн компаниянын маалыматтарына ылайык, “Сауд Арабия үстүбүздөгү жылдын апрель-июнь айларында Россия жана Эстония порттору аркылуу Россиядан 647 миң тонна (күнүнө болжол менен 48 миң баррель) нефть импорт кылган. Бул көрсөткүч мурунку 2021-жылдын ушул учурунда импорт кылынган

нефтиден эки эсе көп”. (“Хурра”, 2022-жыл, 15-июль). Бул – Сауд Арабия Республикачылар партиясы жана АКШ нефть компаниялары менен кызматташып президент Байдендин Россияга жана дүйнөлүк нефть баасына карата саясатына каршы күрөшүү максатында жасап жаткан ири фитнадан кабар берет.

Эгер, бул нерселерге мурунку Трамп администрациясындагы Жаред Кушнер сыяктуу таасирдүү адамдардын Сауд Арабия менен алакаларын эсепке ала турган болсок, Сауд Арабия өзүнүн нефть саясатын Республикачылар партиясы, айрыкча, мурунку президент Трамптын командасы жана Республикачылар партиясына колдогон Америка нефть компаниялары менен шайкеш алып барып жатканы ачыкталат. Бул компаниялар Сауд Арабиянын нефть өнөр жайында терең тамыр жайган.

3 – Шексиз, жакын күндөрдө Саудиянын бул саясаты Байден администрациясынын басымына дуушар болот. Негизи, Байден «ОПЕК+» уюмунун нефть өндүрүүнү сезилээрлик даражада кыскартуу чечиминен кийин Сауд Арабия менен мамилелерди кайра карап чыгуу жараянында экенин билдирди. Ал тургай, Байден администрациясынын расмийлери алда качан Сауд Арабия менен Россияны байлоого өтүштү: “АКШ президенти Байден «ОПЕК+» уюмунун нефть казып алууну кыскартуу чечими себептүү Сауд Арабияга «акыбеттери» болорун айтып, Сауд Арабия менен мамилелерди «кайра карап чыгуунун» убагы келгенин баса белгиледи. Ошол эле учурда, Ак үй Улуттук коопсуздук кеңешинин сүйлөөчүсү Жон Кирби президент Байден АКШ жана Сауд Арабия ортосундагы мамилелерди «кайра карап чыгуу» жөнүндө буйрук бергенин билдирди”. (“Хурра”, 2022-жыл, 12-октябрь). Демократтар партиясынын сенатору жана тышкы алакалар комитетинин төрагасы Боб Менендес “«Россиянын Украинага ырайымсыз бастырып киришин активдүү колдоп жатат» деп Саудияны айыптады. Иллинойс штатынын сенатору Ричард Дурбин шейшемби күнү «Сауд Арабия Украинадагы согушта Россиянын жеңишке жетишин каалашы анык» деди. Дурбин «CNN» телеканалына берген интервьюсунда «Ачыгын айталы, Путин менен Сауд Арабия АКШга каршы», деди жана Сауд Арабия ишеничтүү союздаш эместигин баса белгиледи”. (“Хурра”, 2022-жыл, 12-октябрь). Шексиз, Сауд Арабиянын бул аракеттери Россиянын кызыкчылыктарына туура келбейт. Саудия 2020-жылы Трамп администрациясы доорунда Россияны нефть казып алууну кыскартууга мажбурлоо үчүн Москванын кызыкчылыктарына катуу сокку бергени белгилүү. (Бул жөнүндө 2020-жылы 29-апрелде жарыяланган «Нефть кризиси жана анын акыбеттери» деген суроо-жоопто кеңири айтылган). Ошондуктан, Сауд Арабия Америкага каршы Россияны колдоп жатат деп ойлоо куру кыялдан башка

нерсе эмес. Американын малайы болгон Саудиянын жетекчилери мындай ишке батына алышпайт.

Бешинчи: Сауд Арабиянын учурдагы нефть саясатынын акыйкаты мына ушундай. Бул саясат Байден администрациясынын каалоолоруна анык тескери болсо да, Республикачылар партиясы жана аны колдоп жаткан Америка нефть компанияларынын каалоолоруна туура келет. Бир жактан алганда, АКШ нефть компаниялары өз кызыкчылыктары үчүн бааларды көтөрмөкчү болсо, экинчи маанилүү жактан алып караганда Республикачылар партиясы Конгресстин эки палатасын тең көзөмөлдөө үмүтүндө, жакындашып жаткан Конгресстин арадагы шайлоолорунда президент Байдендин Демократ тарапкерлерин сүрүп чыгарууга умтулууда. Бул болсо, алардын 2024-жылдагы президенттикке кайтышын жеңилдетет.

Эгер, Сауд Арабия жана нефтиге бай Фарс булуңу мамлекеттери нефть сатуу жана баа белгилөө жагынан көзөмөлдү колго алууну каалашса, муну өздөрүнүн жана элинин кызыкчылыгы үчүн кылышы мүмкүн эле. Бирок, мындай пикирлер бул малай өкүмдарлардын оюна да келбейт. Себеби, алар тыңчылык жана чет элдиктерге моюн сунуу о.э. Ислам жана мусулмандарга душмандык кылууну кесип кылып алышкан. Жакында Аллахтын уруксаты менен тикелене турган Халифалык мамлекети гана мусулмандардын нефтисин душмандардын колундагы курал эмес, мусулмандар колундагы куралга айлантат.

(وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ * بَنَصْرَ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллох) Өзү каалаган кишилерге нусрат берет. Ал Зат кудуреттүү жана ырайымдуу» [30:4-5]

21-робиулаввал, 1444-х.

17-октябрь, 2022-м.

Нефть-доллар келишиминин маңызы

Суроо: “Хурра” веб-сайты 2024-жылы 18-майда ушул кабарды жарыялады: “Акыркы кездерде жаңылыктарды чыгарган сайттарда Сауд Арабия менен Америка 1974-жылы түзгөн жана Саудия өзүнүн бардык нефть соодаларын долларда ишке ашырышы каралган келишим жөнүндө кабарлар кеңири тарады. Ушул кабарларга ылайык, 50 жылдык келишимдин мөөнөтү бүткөн... Бирок, “Leader Insight” веб-сайты бул кабарларды четке кагып, «мындай келишим болбогонун» баса белгиледи”. Мен мындай келишимдин чынында болгон же болбогонун жана доллардын өкүмдарлыгын сактап калуудагы нефтинин ролун ачыктап беришиңизди сураймын... Андан кийин БРИКС блогу келечекте доллардын өкүмдарлыгына таасир кылабы?

Жооп: жогорудагы суроолордун жообун ачыктоо үчүн ушул нерселерди карап чыгабыз:

Биринчи: нефть сатууну долларга чектөө боюнча Саудия-Америка келишиминин мөөнөтү бүткөнү жөнүндөгү кабарларга келсек, социалдык тармактарда алар туурасында кабарлар толуп кетти. Бирок, кудум атайлап күнүрттүк калтырмакчы болгондой, эки мамлекеттин эч бир расмийи бул тууралуу сүйлөбөдү. Массалык маалымат каражаттарына келсек, алар оболу бул кабарды таратышкан жок, кийин бул жөнүндө кеп-сөздөр көбөйүп кеткендиктен алардын айрымдары бул жөнүндө айта баштады. Маселен Россиянын “RT” веб-сайты 2024-жылы 15-июнда ушул кабарды берди: “Ольга Самофалова “Взгляд.ру”да ушуларды жазды: Сауд Арабия менен АКШ 1974-жылда кол койгон нефть-доллар келишиминин мөөнөтү бүттү. Массалык маалымат каражаттарында баса белгиленишинче, бул жагдай Сауд Арабияга нефть жана башка продукцияларды АКШ долларында гана эмес, башка валюталарда да сатуу мүмкүнчүлүгүн берет”. Бул Россия маалымат булагынын мындай келишим болгондугу жөнүндө расмий эмес тастыгы болуп эсептелет.

Экинчи: Америка маалымат булактары муну четке кагышууда:

1 – Суроодо келгендей, “Хурра” веб-сайты 2024-жылы 18-майда ушул кабарды жарыялады: “... Ушул кабарларга ылайык, 50 жылдык келишимдин мөөнөтү бүткөн... Бирок, “Leader Insight” веб-сайты бул кабарларды четке кагып, «мындай келишим болбогонун» баса белгиледи”.

2 – “Morning Star” сайты 2024-жылы 17-июнда социалдык тармактарда Америка менен Сауд Арабия ортосундагы нефть-доллар келишиминин бүткөнү туурасындагы кабарлар жөнүндө айтып: «Мындай келишим эч качан болбогон», - деди.

3 – “UBS Global Wealth Management” башкы экономистти Пол Донован жума күнү өз блогунда “нефть-доллар келишими жөнүндөгү фейк кабар абдан кеңири жайылып, «тастыктоо тарапкечтиги» коркунучу жөнүндө дагы бир жолу сабак бергенине ишара кылды”. (“Morning Star” сайты, 2024-жыл, 17-июнь).

Үчүнчү: бирок, эки тарап тең Кошмо Штаттар менен Сауд Арабия 1974-жылы түзгөн нефть-доллар келишиминин мөөнөтү 2024-жылы 9-июнда бүткөнү жөнүндөгү соңку макалаларга расмий түшүндүрмө беришпеди. Жогоруда айтканыбыздай, эки тарап тең четке кагуу же тастыктоо жөнүндө расмий түшүндүрмө беришпеген, тескерисинче, түшүндүрмөлөр башка маалымат булактары же ушуга окшогон булактар тарабынан берилген. Бул жерде Америка менен Сауд Арабия ортосунда бул келишим болгону жөнүндөгү пикирди кубаттаган башка белгилер да бар. Ошол белгилер арасында ушулар камтылган:

1 – Америка Башкы көзөмөлчүсүнүн 1978-жылы «АКШ-Саудия экономикалык кызматташтык комиссиясы» деген аталышта чыккан отчетунда мындай делет: “Башкы көзөмөлчү 1974-жылы июнь айында түзүлгөн Саудия-Америка экономикалык кызматташтык комиссиясынын иш-аракетин бекемдөөнү жана нефть-долларды кайра жүгүртүүгө киргизүү үчүн Эр-Риязда АКШ Финансы министрлигинин офисин ачууну сунуштайт”. Отчеттун киришүү бөлүгүндө ушул ортоктош комиссия түзүлгөнү тастыкталган.

2 – Пол Донован өз блогунда: «Бүгүнкү күндө тарап жаткан нефть-доллар келишими жөнүндөгү сөздөр фейк кабар экендиги анык», - деп, дагы минтип кошумчалаган: «Ыктымал 1974-жылы АКШ менен Сауд Арабия түзгөн жашыруун келишим нефть-доллар келишимине эң жакын нерсе болгон. Бул келишим боюнча Сауд Арабия нефтини сатуудан түшкөн миллиарддаган долларларын АКШнын казынасына капитал катары киргизүүнүн акысына ага аскерий жардам жана техника убада кылынган». (“Morning Star”, 2024-жыл, 17-июнь).

3 – “Morning Star” сайты 2024-жылы 17-июнда Америка менен Саудия ортосундагы нефть-доллар келишими жөнүндө: «Мындай келишим эч качан болбогон», - дегенден кийин мындай дейт: «АКШ эсеп палатасы жарыялаган отчетко таянып айтсак, маселе эки мамлекет ортосундагы экономикалык кызматташууну бекемдөө максатында түзүлгөн АКШ-Саудия ортоктош комиссиясына байланыштуу болуп, комиссияны түзүү жөнүндөгү токтомго 1974-жылы 8-июнда АКШнын ошол кездеги мамлекет катчысы Киссинжер менен Сауд Арабия мураскер канзадасы Фахд ибн Абдулазиз кол коюшкан».

4 – Кувайттын “Кабас” гезити 2020-жылы 20-октябрдагы «Кабарлар эскерүүсүндө» 1974-жылы 7-июндагы чыгарылышында жарыяланган

кабарды ачыктады. Кабарда мындай делет: “Бүгүн Президент Никсон Сауд Арабия министрлер Кеңешинин жетекчисинин экинчи орун басары, ички иштер министри канзада Фахд ибн Абдулазиз менен – Мисир жана Сириянын (Израиль) менен чектешкен фронтторунда күчтөрдү бөлүү туурасындагы келишимдерден соң – Жакынкы Чыгышта туруктуу тынчтыкка жетүү мүмкүнчүлүктөрүн талкуулады. О.э. алар Сауд Арабия Королдугу менен АКШ ортосунда экономика, өнөр жай жана коргонуу тармактарында кызматташтыкты кеңейтүү жолдорун талкуулашты. Алардын сүйлөшүүлөрү президент Никсондун Ак үйдөгү кабинетинде, кече үч күндүк визит менен бул жерге келген коноктун урматына Америка президенти Ак үйдө берген түштөнүүдөн мурун болуп өттү. Маалым кылынышынча, канзада Фахд Кошмо Штаттарга нефть жеткирүү боюнча кызматташтыкты улантуунун акысына АКШ анын өлкөсүнө аскерий жардамды көбөйтүүгө аракет кылууда”.

5 – “BusinessTimes.com.sg“ веб-сайты 2024-жылы 18-июнда ушул кабарды берди: “1974-жылы 8-июнда “The New York Times” гезити өзүнүн башкы бетинде мындай кабарды жарыялады: «Мамлекет катчы Киссинджер менен Сауд Арабия премьер-министринин экинчи орун басары, король Файсалдын аталаш иниси канзада Фахд ибн Абдулазиз бүгүн эрте менен Ак үй алдындагы Блэр Хауста алты беттен турган келишимге кол коюшту»”.

Төртүнчү: жогорудагы «үчүнчү» пунктуга, өзгөчө, АКШ президенти Никсондун Фахд ибн Абдулазизди күтүп алышына дыкат назар салынса, ушул сапар канчалык маанилүү болгону айкындашат. Андан кийин түзүлгөндүгүнө расмий булактар, Америка Башкы көзөмөлчүсүнүн отчету да ишара кылгандай, 1974-жылы 8-июнда Америка-Саудия экономикалык кызматташтык комиссиясынын түзүлүшү келишим түзүлгөнүн көрсөтөт, кудум келишимдердин ишке ашышына ушул комиссия жооптуу болгондой. Булардын баары Америка менен Сауд Арабия ортосунда келишим болгонун тастыктайт. Бул келишим жазылган жана сыр сакталган же мажбурий жана жазылбаган келишимдер болушунун айырмасы жок. Анткени кичине бир малай мамлекет менен кубаттуу Америка ортосундагы мындай келишимдер малайлар үчүн толук мажбурий болот. Жада калса бул келишимдер жазылбаган болсо да, малайлар алардан четке чыгышпайт.

Бул келишимдер сыр сакталган жана расмийлер моюнга албаган болсо да, лекин четке да какпаган болсо да, жогорудагы фактылар ушул нефть-доллар келишими бар экендиги жөнүндөгү биздин божомолубузду ырастайт.

Бешинчи: Америка бүткүл этибарын долларды дүйнөнүн эл аралык валютасына айлантууга каратышы келишим бар экенин тастыктайт же

анын бар экендиги жөнүндөгү ыктымалды кубаттайт. Анын баяны төмөнкүчө:

1 – 1944-жылдагы алтындын бир унция наркын 35 доллар кылып белгилеген Бреттон-Вудс келишиминен кийин доллар дүйнөлүк валюта түзүмүнүн эң жогору даражасын т.а. алтынга барабар макамды ээледі. Бирок Американын колонизаторлук долбоорлору, өзгөчө, Вьетнам согушу жана согуштун үлкөн чыгашалары себептүү Кошмо Штаттар алтынга алмаштырууга мүмкүн болгондон көбүрөөк доллар басып чыгарды. Алтымышынчы жылдардын акырына келип, жүгүртүүдөгү доллардын көлөмү көбөйдү. Натыйжада, дүйнөдөгү доллардын көлөмү алтындан көбөйүп кетти. Бул абал башка мамлекеттерди өз долларларынын акысына алтын талап кылууга үндөдү. Бул болсо АКШнын алтын запасынын азайышына алып келди. Экинчи дүйнөлүк согуштун акырында 574 миллион унция болгон АКШнын алтын запасы 1971-жылы болжол менен 261 миллион унцияга азайды. Ушул себептен улам АКШ президенти Ричард Никсон 1971-жылы 15-августта алтын стандартын бекер кылып, долларды алтындан бүтүндөй бөлдү. Бул окуя тарыхта «Никсон шогу» деген аталышта белгилүү.

2 – Бирок доллардын алтындан бөлүнүшү Америка үчүн саясий жана финансылык проблеманы пайда кылды. Анткени доллар алтындан бөлүнүшү менен мамлекеттердин долларга ээ болууга умтулуусу жоголду. Бул абал Американы мамлекеттердин долларга суроо талабын көбөйтүүгө үндөгөн башка каражаттарды таап, доллардын эл аралык макамын сактап калууга мажбур кылды. Америка издеген нерсесин дүйнөнүн энергияга, арийне, негизги энергия булагы болгон нефтиге болгон муктаждыгынан тапты. Ошол кезде Сауд Арабия нефтинин эң ири өндүрүүчүсү эле.

3 – Никсон администрациясы муну (доллардын өкүмдарлыгын сактап калууну) Саудия менен 1972-жылдан тартып 1974-жылга чейин нефть-доллар келишимин түзүү жана АКШ Саудия режимине коопсуздук кепилдигин берип, мунун акысына дүйнөдөгү эң ири нефть өндүрүүчү болгон жана дүйнөдөгү эң ири нефть запастарына ээ Саудия менен нефтини долларга сатуу жөнүндө келишим түзүү боюнча сүйлөшүү алып баруу аркылуу чечти. О.э. Сауд Арабия нефтиден түшкөн миллиарддаган долларларга АКШ казына облигацияларын сатып алууга макул болду.

4 – Бул келишимден мурун Саудия нефтини фунт стерлингге саткан жана бул жагдайга ошол кезде Саудияны башкарган англис малайларынын таасири себеп болгон. 1974-жылы 8-июнда Мамлекеттик катчы Киссинжер менен канзада Фахд ибн Абдулазиз ушул келишимге кол коюшу – Сауд Арабия менен болгон соодада нефтинин төлөмү катары фунт стерлингдин ордуна доллар колдонула баштады.

Андан кийин канзада Фахддын жылдызы жанды жана ал 1975-жылы агасы король Халиддин доорунда мураскер канзада болду. Ал агасы король Халид доорунда көбүрөөк ыйгарым-укуктарга ээ болуп, король дүйнөдөн кайтканга чейин ошондой болду. Фахд 1982-жылы 13-июнда король болду. Ал Америкага берилгендиги менен белгилүү.

Ошентип, Сауд Арабия 1975-жылдан тарта нефтинин наркын доллар менен белгилей баштады. Булактарда Сауд Арабия нефтинин наркын 1974-жылдан кийин АКШ доллары менен белгилей баштаганы жана бул нефть өндүргөн мамлекеттер уюмун (ОПЕКти) да камтып алганы айтылат. Муну менен нефть сатып алмакчы болгон ар кандай мамлекет нефть операциялары үчүн жетиштүү долларга ээ болушу зарыл болуп калды. Бул болсо, мамлекеттер доллар менен кредит алышы же финансылык базарлардан же башка жолдор аркылуу доллар сатып алышы керектигин түшүндүрөт. Ошентип, Америка туруктуу түрдө доллардын агымын камсыздады, Федералдык резерв болсо доллар басып чыгарууну улантууну кепилдеди. Мындан тышкары Саудия риялы долларга байлангандыктан Сауд Арабия экономикалык туруктуулукту сактап калуу үчүн Америка долларына ээ болууга умтулат. “Сауд Арабия энергетика министри Халид Фалих АКШ доллары анын мамлекети чийки нефть сатууда жана чет мамлекеттер менен соода кылууда таянган валюта болорун тастыктады!”. (“Анадолу”, 2019-жыл, 9-апрель).

Алтынчы: Сауд Арабия Американын атаандаштары Россия менен Кытай жетектеген БРИКС блогуна кошулуусу анын нефтинин наркын доллар менен белгилешине таасир кылуусуна келсек, бул маселеге көптөгөн факторлор таасир кылууда. Бул нерсеге айкындык киргизүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – БРИКС аталышы Бразилия, Россия, Индия, Кытай жана Түштүк Африка экономикаларын билдирүү үчүн колдонулат. Бразилия, Россия, Индия жана Кытай (БРИК) 2006-жылы өнүгүп келе жаткан мамлекеттерге эл аралык мамилелерде көбүрөөк роль берүү максатында “БРИК” тобун түзүшкөн. 2011-жылы Түштүк Африка кошулары менен топтун аты БРИКСке өзгөртүлдү. 2023-жылы 24-августта Түштүк Африка борбору Йоханнесбургда өткөн БРИКС тобунун 15-саммитинде Сауд Арабия менен бирге Мисир, Амирликтер, Иран, Эфиопия жана Аргентина да БРИКС тобуна кошулганы жарыяланды. Бул мамлекеттердин мүчөлүгү 2024-жылдан тартып башталат. Бул саммиттин максаттарынын бири доллардын өкүмдарлыгынан чыгуу жана БРИКСке мүчө мамлекеттердин валюталарын чыгарууга аракет кылуу болгон. Бирок алар бул жаатта келишим түзө алышпады. Алар өз ара операцияларды улуттук валюталарда ишке ашырууну кубаттай башташты. Ошондуктан алар эң ири нефть экспорттоочу Сауд Арабияны

топко кошуу үстүндө иштешти. Эске салуу зарыл, королдуктун расмий телевидениеси 2024-жылы 2-январда Сауд Арабиянын БРИКСке кошулушун жарыялаган болсо да, Саудиянын соода министри Мажид Касабий Швейцариянын Давос шаарында өткөн дүйнөлүк экономикалык форумдун алкагындагы жыйында: «Сауд Арабия БРИКСке кошулуу сунушун алды, бирок биз али расмий кошулбадык», - деп айтты. (“Sky News Arabic”, 2024-жыл, 16-январь). Бул нерсе ушуну түшүндүрөт – Сауд Арабия БРИКСке кошулуу Американын кызыкчылыктарына ылайык келиши үчүн Американын макулдук беришин күтүүдө.

2 – Сауд Арабия сыяктуу Америкага көз каранды мамлекеттердин БРИКСке кириши бул топту начарлатат. Түштүк Африка БРИКС валютасын чыгарууга каршылык көрсөткөнүн көрдүк. БРИКС тобунда Россия жана Кытайдан башка көз карандысыз мамлекеттер жок, калгандары Батыштын, өзгөчө, Американын малайлары болуп эсептелет. Россия менен Кытай Батышка каршы турууда карама-каршы фронтту түзгөндөй болуп көрүнүүнү каалашат. Бул эки мамлекет ар дайым көп уюлдуу дүйнө жөнүндө айтып келишет. Америка 2004-жылы Чыгыш Европа мамлекеттерин Европа Союзуна кирүүгө үндөп, ушул мамлекеттер аркылуу Европа Союзуна таасир өткөрмөкчү болгондой, БРИКСке ичинен таасир өткөрүү үчүн Саудия жана башка малайларынын бул топко киришине уруксат берди. Америка Европа Союзуна кошулган Польша аркылуу Европа Союзу өзүнүн саясий бийлигин бекемдей турган жана аны квази-федералдык мамлекетке жакындаштыра турган конституция долбоорун даярдашына тоскоолдук кылды. Ошентип Америка Союзду ыдыратуу жана кулоого ыктаган алсыз союз катары сактап калды. Кудум ушул сыяктуу эле АКШ Россиянын нефть өндүрүшүн Сауд Арабия менен Россиянын келишүүсү негизинде ОПЕКтин белгиленген чегаралары алкагында тартипке салуу максатында ОПЕКтин эң ири нефть өндүрүүчүсү болгон Саудияга ОПЕК менен Россия ортосунда кандайдыр бир союз орнотуу үчүн зарыл чараларды көрүү вазыйпасын тапшырды.

3 – Мамлекети БРИКСтин негиздөөчүлөрүнүн бири болгон жана топ үчүн валюта чыгарылышына ынтызар болгон Путин БРИКСке мүчө мамлекеттердин саясий кырдаалына баш ийип, мындай деди: «БРИКСТИ кеңейтүү анын эл аралык майдандагы ролун күчөтөт. Бирдиктүү валютаны кабыл алуу маселеси дагы эле татаал боюнча калууда жана кийинки талкууларды талап кылып жатат». (“Ал-Жазира”, 2023-жыл, 24-август). Андан мурун “Ал-Жазира” 2023-жылы 23-августта ушул кабарды берген: “БРИКСтин бирдиктүү валютасы маселеси беш мүчө мамлекеттердин ортосунда келишимдин жоктугу жана келишпестиктер себептүү саммит учурунда расмий түрдө каралбады... Путин саммитте

видеокайрылууда жергиликтүү валюталарды колдонууга чакырды”. Ошентип, Путин долларга альтернатива валютаны түзө албады. Путин бул нерсеге БРИКС аркылуу жетишмекчи эле.

Жетинчи: бүгүнкү күндө акча эч кандай кыйматы болбогон кагаз акча көрүнүшүндө болсо, экономикалык проблемалар, чайкоочулуктар, саясий келишпестиктер, жада калса колонизаторлук өкүмдарлыгы сакталып кала берет. Ислам Аллах Тааланын вахйи менен акчаны алтын жана күмүшкө т.а. өз кыйматына ээ металлга негиздеген. Расулуллах ﷺ алтын менен күмүштү накталай акча катары белгилеп, сахих хадистерде айтылгандай, алтын менен күмүштү товар жана кызмат көрсөтүүнү өлчөөдө колдонулган жалгыз акча өлчөмү кылган. Бирок колонизаторлор экономикалык жана финансылык колонизаторлук ыкмалар аркылуу акчаны колонизаторлук куралы катары кабыл алып, аны алтын менен күмүшкө негизделбеген башка түзүмдөргө өткөрүштү, ошондуктан мына ушундай проблемалар жүзөгө келүүдө. Ислам мамлекети тикеленип, акчаны алтын менен күмүшкө кайтармайынча бул проблемалар жок болбойт. Мында алтын менен күмүштүн өзү жүгүртүүдө болобу же каалаган учурда алтын менен күмүшкө алмаштырууга мүмкүн болгон алардын ордун баскан кагаз акчалар болобу, анын айырмасы жок. Бул Аллах Тааланын Өз илими менен түшүргөн шарияты:

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

«Жараткан зат (Өзү жоктон бар кылган нерселерди) билбейби?! Ал – мээримдүү жана кабардар» [67:14]

1-мухаррам, 1446-х.

7-июль, 2024-м.

Жер Ортолук деңиздин чыгышындагы газ кризиси

Суроо: «Мисир арабий» сайты: «Геологиялык чалгындоо иштери жогорку темп менен жүрүп жатат, биздин бул ишибизге азыр да, келечекте да эч ким тоскоолдук кыла албайт», - деп айты Түркия мамбашы Эрдоган. Ал бул сөзүн Жер Ортолук деңиздин чыгышында газ чалгындоо иштери башталгандан эки күндөн кийин Мисир, Кипр жана Европа санкцияларына карата жаңы чакырык таштоо ирээтинде айтты». (2019-жыл, 28-август). Бул нерсе Жер Ортолук деңиздеги газга карата бул төрт өлкө ортосунда күрөш жүрүп жаткандыгын айгинелейби? Өлкөлөр газ талаша тургандай Жер Ортолук деңиздеги газ кору көппү? Аллах ыраазы болсун.

Жооб: Ооба, Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагында газ кору маани бере тургандай көлөмдө. Ушул газ коруна болгон күрөш бул төрт мамлекетке (Түркия, Мисир, Кипр ЕБ) гана чектелген эмес. Балким Америка, Орусия жана мубаарак Палестина жерине баскынчылык кылып жаткан «Израилдин» да кызыкчылыгы үлкөн... Ошондой эле, эл аралык таасирге ээ ири мамлекеттер экономикалык жана саясий күрөш алып барууда газды курал катары колдонуп келет. Ал төмөнкүчө:

Биринчиден, Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагында газдын табылышы жана анын маанилүүлүгү:

1. Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагында газ корунун табылышы:

Бул аймакта газдын табылышы 2000-жылы башталган. «British Petroleum», «Газа Marine» компаниясына таандык «British Gas» компаниясы Газа тилкесинде 36 км аралыкты камтыган газ корун тапкан. Андагы газ кору болжол менен триллион куб футту түзөөрү белгиленген. 2009-жылы январда «Тамара» газ кору табылган. Геологиялык изилөөлөргө ылайык, анын запасы 10 триллион куб футту түзөөрү аныкталган. Анын аймагы 90 км аралыкты түзүп, «Израиль» тарабынан басылып алынган Палестинанын түндүк жээгинде 1650 метр деңиз тереңдигинде жайгашкан. Ушул эле жылы Кипрдин түштүк-батыш жээгинде 180 км аймакты камтыган «Aphrodite» газ кору табылган. Анын запасы 9 триллион куб футка жакын болуп, 1700 метр деңиз тереңдигинде жайгашкан. 2012 жылы «Leviathan» газ кору табылган, анын запасы 17 триллион куб футту түзгөн. Анын аймагы 135 км аралыкты камтып, Палестинанын Наифа шаарына жакын 1600 метр деңиз тереңдигинде жайгашкан.

2015-жылы Италия компаниясы «Eni» Жер Ортолук деңиздин аймагында эң ири газ кору эсептелген Мисир жээгине жакын «Зохр» газ корун тапкан. Бул газ кору Мисирдин Порт-Саид шаарынан 200 км алысыраак аралыкта жайгашкан. Анын запасы 30 триллион куб футту

түзөт. «Епi» компаниясынын эсептөөлөрүнө ылайык, 2019-жылы 2.5 миллиард куб фут газ өндүрөт. Бул өндүрү Мисирдин 40% газ өндүрүүсүнө туура келет. «Зохр» газ корунан кийин Италиялык «Епi» компаниясы ушул жылдын башында Мисир жээгине жакын башка газ корун тапкандыгын жарыялады. Ал газ кору – «Нур». Ал Синаянын түндүгүнөн 50 км аралыкта Жер Ортолук деңизде жайгашкан. Ошондой эле, 2010-жылдагы Америка геологиялык изилдөөлөрүнө ылайык, Мисир, Кипр, «Израиль», Сирия жээктерине жакын 122 триллион куб фут табыла элек газ корунун бар болуу ыктымалдуулугу белгиленген. Андан тышкары, болжол менен 107 миллиард баррель мунай кору бар экени да көрсөтүлгөн.

Көрүнүп тургандай, иш жүзүндө бул жердеги байлык өтө үлкөн.

2. Жер Ортолук деңиздин чыгышындагы газ байлыгынын маанилүүлүгү.

Бул маанилүүлүк газ корунун табылып калышынан эле келип чыккан жок, балким бул аймак дүйнөлүк мунайдын 47% жана газдын 41% запасына ээлик кылган Ортоңку Чыгыш айтмагында жайгашкан геосаясий абалынан келип чыкты. Жер Ортолук деңизи Азияга, Европага, Африкага ачык болуусу, ошондой эле Босфор, Суэц каналы жана Гибралтар кысыгы аркылуу да соода байланыштарынын болуусу бул маанилүүлүктү жогорулатып турат. Жаңы запастардын табылуулары улануусу Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагындагы мамлекеттердин үмүттөрүнө жол ачты. Ошондой эле, мунай жана газ компанияларынын табити да бул тарапка ачылды. Аймактык күчтөр ортосунда байлыкка ээ болуу жаатында атаандаштык пайда болду. Бул кошумча, байлыкка ээ болуп калуу жана жаңжалдардан пайдалануу ыктымалы бар болгондугу да эл аралык ири мамлекеттердин да көңүлүн өзүнө бурдурду.

Экинчиден, Жер Ортолук деңиздин чыгышындагы газга карата күрөш жүргүзгөн мамлекеттер:

1. Жер Ортолук деңиздеги мамлекеттер:

А. Түрк Кипри жана Грек Кипри. Түрк Кипри аралдын байлыгы анын элине таандык деп билет жана башка мамлекет аны пайдалануусу мүмкүн эмес деп карайт. Бирок, Грек Кипри бул нерсеге тескери иш тутуп, ал өзүнүн экономикалык аймагын (Exclusive Economic Zone EEZ) демаркациялоо иштерин аягына чыгарды. Бул нерсе ага газ байлыгын жеке өзү пайдалануусуна шарт жаратты. Түрк Кипри анын бул кадамына каршы ага окшош жооп кайтарууга өтүп, деңиз аймагындагы чегин аныктады. «Түркия 2011-жылы 15-сентябрда Түндүк Кипр менен жээк линияларын аныктоо боюнча келишимге кол койду». (Түркия сайты, 2018-жыл, 8-ноябрь). Бул иш чаралардын натыйжасында Кипрдеги эки тарап (Түрк жана Грек) белгиленген аймактарда бир-бирине кирип

кетүүлөрү орун алган. «Ошондуктан, Түндүк Кипр республикасы 2010-жылы Грек Кипри тарабынан бекитилген бир нече аймактардагы өз акысын талап кылды». (Түрк Пресс, 2019-жыл 11-июль).

Б. Евро Бримдик. Анын негизги камтамасы импортунун булактарын түркүндөтүү аркылуу энергетикалык коопсуздугун бекемдөө болуп саналат. Ошондой эле, камсыз кылуу жолдорун ар тарапташтыруу, айрыкча акыркы жылдарда Америка санкцияларынын кысымы себептүү Орусия-Европа алакалары суздашып кеткен маалда. Ушул багытта Жер Ортолук деңиз газы Европага тең салмактуулукту алып келет жана Орусия газына көз каранды болуудан арылтат. Айрыкча, түштүк-чыгыш Европа мамлекеттери үчүн. Мына ушундайча Европа бул тең салмактуулукту Европа Биримдигиндеги Грек Кипри, Греция сыяктуу мамлекеттер жана газ-мунай чалгындоочу компаниялар аркылуу пайда кылууга урунууда.

В. Түркия. Түркия БУУнун деңиз аймактарын белгилеп берген конвенциясына мүчө эмес. Анын бирден-бир себеби – Түркиянын Греция менен Эгей деңизи боюнча талаш-тартышы. Түркия Грек Кипри өзүнүн экономикалык аймагы деп демаркациялаган аймагы Түрк Кипринин расмий жарыялана элек экономикалык аймагына кирип кеткен деп эсептейт... Түркия ушул талапка ылайык, Грек Кипри өзүнүн экономикалык аймагын түзүү тууралуу Мисир, «Израиль» жана Ливан менен түзгөн келишимдерин кабыл албайт. Түркия бул аймакта геологиялык чалгындоо иштерин жүргүзүү максатында чет өлкөлүк компаниялар үчүн тендер өткөрүү мыйзамсыз деп билет жана Анкаранын укугун бузгандык деп карайт. Эрдоган борбор калаа Анкарада «Адилеттик жана Өнүгүү» партиясынын түзүлгөндүгүнүн 18 жылдыгына арналган иш чарада партиянын колдоочуларынын алдына чыгып сүйлөгөндө мындай деди: «Биз Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагында Түркия кемелери мененбиз, ал кемелерди деңиз күчтөрү коргойт – Эрдоган дагы баса белгилеп айтты – Түркия Түндүк Түрк Кипри республикасы тарабынан уруксат берилген аймакта чалгындоо иштерин улантат». («Савтул Эмират», 2019-жыл, 24-август).

Г. Палестинага баскынчылыгын улантып жаткан «Израилге» газ корлорунун байма-бай табылышы анын Мисирге болгон энергиялык көз карандылыктан бошотот. Ошондой эле, өзүндөгү энергия тармагындагы ири таңсыктыктын ордун толтурат. Муну менен чектелип калбастан, «Израилдин» эсептөөлөрү боюнча, газ саясий жана коопсуздук рычагы болуп калат. Ошондой эле, кошуна араб мамлекеттери, айрыкча Мисир, Ливан, Палестина жана Иордания мамлекеттери менен мамилени жөнгө салууда таасирдүү саясий куралдын да ролун аткарат. «Израиль» Греция, Кипр жана Италия менен суммасы алты миллиард еврого (6,8 миллиард

долларга) барабар газ түтүгүн «Израилден» ушул үч мамлекетке тартып өтүү келишимине жетишти». («Sunrise News», 2018-жыл, 25-ноябрь). Ушунун баары Европа өзүндөгү энергия булактарын ар тарапташтыруу үчүн аракет кылып жаткандыгында.

Д. Мисир. Газ бир гана Мисирдин учурдагы бийлиги үчүн экономикалык баалуулук болуп эсептелбейт. Балким, бул бийлик үчүн, Мисир эли өлкө байлыгын туура пайдаланууга мүмкүндүк бере турган ички легитимдүүлүгү жок болуп турган учурда, эл аралык жана аймактык легитимдүүлүгүн чыңдоо максатында газ энергиясын каржат катары пайдалануу негизги мааниге ээ. Ушул жылдын башталышында Мисир, «Израиль», Греция Кипр, Италия, Иордания, Палестина «Жер Ортолук деңиздин чыгыш газ форумун» негиздөөнү жарыя кылышты. «Январь айында Мисир, «Израиль», Кипр, Греция, Италия, Иордания, Палестина Каирде «Жер Ортолук деңиздин чыгыш газ форуму» негизделгендигин жарыялашты. Бул форум Түркия, Ливан, Сирия, Түрк Киприн бул мамлекеттер Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагы менен чектешип турганына карабастан, түзүлгөндө эле өз сабына кошкон жок». («Халиж онлайн», 2019-жыл, 15-январь).

Е. Бул жерде Жер Ортолук деңиздин чыгышы менен чектешип турган мамлекеттер да бар, бирок алардын таасири жокко эсе. Сирия азыркы абалында. Ливан болсо Франция, Италия жана Орусия компаниялары менен келишим түзгөндүгүнө карабастан, «Израилдин», кийин Палестина бийлигинин аралашуусу себебинен иш баштабастан кечендеди.

Жер Ортолук деңиздин жээгине чектеш жайгашпаган мамлекеттер:

А. Америка бул аймакты Жакынкы Чыгыш аймагы алкагында артыкчылыктуу кененирээк мааниде карайт. Көбүнчө «Израилди» энергия агымы менен камсыз кылып берүү менен байланыштыруу аркылуу карайт. Америка Жер Ортолук деңиздин чыгыш аймагын компаниялары жана аймактагы малайлары аркылуу көзөмөлгө алып турат. Ошондой эле, Америка суюлтулган газды Европага экспорт кылуусу өсүп баратат. Ошондуктан, бул аймактагы газга болгон келечектүү көз карашына таасир берет.

Б. Орусия, Жер Ортолук деңиздин чыгыш газы Орусия газынын ордун баса албаса да, Москва Европа базарын монополия кылып алууну жана өзүнүн газ энергия тармагына тескери таасири тийип калуусунун алдын алуу максатында кандай гана газ долбоорлору болбосун ага катышууну көздөп, ушул багытта иш алып барып жатат. Москва Жер Ортолук деңиздин чыгыш газы күрөшүнө (Ливандагы абал сыяктуу) газ изилдөө компаниялары аркылуу, (Грек Кипри жана Грециядагы абал сыяктуу)

акчалай каржылоо аркылуу, (Сириядагы абал сыяктуу) аскерий жана эки тараптуу келишимдер аркылуу катышып жатат.

Үчүнчүдөн, таасирге ээ мамлекеттер газды экономикалык жана саясий курал катары пайдалануусу:

1. ЕБ. 2018-жылы 20-декабрда Греция, Кипр жана «Израиль» Америка каржылоосундагы Жер Ортолук деңиздин чыгышынан табигый газ куурун Европага алып өтүү долбооруна даяр экендиктерин жарыя кылышты. Бул газ кууру (EastMed) Палестина менен Кипр ортосундагы деңиз жана Греция аркылуу Европа базарына өтөт. Бул газ кууру менен ЕБге Греция жана Италия аркылуу 10 миллиард кубметр газ өтүшү күтүлүүдө. ЕБдин мындагы максаты Орусия табигый газына көз карандылыгын жоюп, өзүнүн энергия импорттоо булактарын ар тарапташтыруу болуп саналат. «EastMed» газ долбоору ЕБдин 10-15% табигый газга болгон керектөөсүн кандырат. Муну менен ЕБ энергия булагын ар тарапташтыруу мүмкүнчүлүгүн табат. Орусия газ наркына байланышкан ЕБге болгон таасирин жоготот. ЕБ акыркы жылдар аралыгында тынымсыз өсүп жаткан газдын баасын түшүрүүгө аракет кылышы күтүлөт.

2. Бул Европа тарабынан күтүлө турган нерсе болду. Ал эми, Америка тарабынан күтүлө турган нерсеге келсек, Америка «Nord Stream 2» (Түндүк агымы 2) газ куурун курууну токтотуу максатында Орусияга санкцияларды киргизүү аркылуу жана союздаштарына, айрыкча Германияга карата кысым кылды. Америка Орусиянын бул долбоору Орусия газын Европанын тереңине киргизип баруу аркылуу Орусия Европанын тышкы саясатына таасир өткөрүүчү күчкө айланат деп билди. Энергия булагы – кандай гана мамлекетке болбосун – кысым катары колдонууга мүмкүнчүлүк жаратат. Ушуга негизделип, Америка ЕБ өлкөлөрүн өзүн энергия булактары менен камсыз кылуу жаатында энергия булагын ар тарапташтыруу алкагында Орусия газынын ордуна Америкадан суюлтулган табигый газды сатып алууга түртүү үчүн бардык күчүн жумшап жатат. Ошондой эле, атаандаштык чөйрөсүн жаратуу максатында. «Ошондуктан, Американын бул кадамдары Америка, Украина каршы чыгып жаткан, Балтика жана Германия аркылуу жылына 55 миллиард кубметр табигый газ агымы өтө турган газ кууру болгон Nord Stream 2 долбооруна тескери таасирин тийгизет». («Спутник ньюс», 2019-жыл, 1-апрель).

3. Табигый газ менен камсыз кылуу жаатында Америка менен Орусия ортосунда күрөш жана атаандаштык кызуу түс алып баратат. Анткени, 28 мамлекеттен турган ЕБ улуу күч катарында анын калкынын саны 512 миллион, ошондуктан ал дүйнөдө энергия экспорт кылгандар үчүн негизги базар болуп саналат. Айрыкча, табигый газ жаатында

негизги базар. Ошондуктан, Орусия мурунтан эле Европаны табыгый газ менен камсыздап аны көзөмөлдөп калууга ашыгып келет. Азыр болсо Америка бул сызыкка кирип келип, сактоого жана ташууга жеңил болгон суюлтулган (LNG) табыгый газды Европага экспорт кылууну көбөйтүү аркылуу Орусияга чакырык таштап жатат. Бирок, бул суюлтулган газ газ түтүгү аркылуу ташылган газ жана башка энергия булактарына салыштырмалуу суюлтулганга кеткен каражатты үчүн кымбатка туруп калып жатат. Бирок, эгер анын баасы атаандаштык жаратууга ылайыктуу баага туура келсе, анда Америка Европаны суюлтулган газ менен камсыз кылууну күчөтүп Орусияга бир топ коркунуч жаратат. Америка муну иш жүзүндө баштады. 2018-жылы октябрда Америка суюлтулган табыгый газды Европага экспорт кылуусу Американын суюлтулган газ өндүрүп чыгаруусунун 24%ына туура келди. Бул көлөм Америка 2017-жылы Европага карата экспортунун 10%ын түзөт. Бул Американын биринчи жолу эле газды экспорт кылуусундагы көрсөткүчү болду. 2019-жылдын башында Европанын Америкадан газды импорт кылуусу 13%ды түздү. Муну менен Америка ЕБге газ экспорт кылган үчүнчү ири камсыз кылуучу болуп калды. Бул нерсе Американы сланц мунайын өндүрүшүн күчөтүшүнө да байланыштуу.

4. Корутундулап айтканда, Орусия ЕБди табыгый газ менен камсыз кылуусу жана аны көзөмөл кылууга катуу аракет кылуусу ЕБди энергия булактарын ар тарапташтырууга түрттү. Ошондуктан, ЕБ энергия булактарын ар тарапташырууда Америка санкцияларына белчесинен батып турган Орусиянын табыгый газынан алыс «EastMed» долбоорун колдоого алды. Айрыкча, Орусиянын Түндүк деңизде газ өндүрүшү солгундап турган маалда. Ошол эле маалда, Америка ЕБди Орусия газынын ордуна суюлтулган Америка табыгый газын сатып алууга түртүү аркылуу Европанын базарын көзөмөл кылууну каалап жатат, ошондуктан, Орусияны Европа менен Балтика деңизи арылуу байланыштыра турган «Nord Stream 2» долбоорунун ишке ашышына түздөн-түз каршылык көргөздү.

5. Чындыгында Ортонку Чыгыш аймагы негизинен исламий аймак болуп саналат. Аллах ал жерге мунай, газ жана башка зор байлыктарды тартуу кылып койгон жер. Бирок, ал байлыктарды талап-тоноп, үзүрүн көрүп жаткандар колонизатор кафирлер жана мубаарак Палестина жеринде баскынчылыгын улантып жаткан «Израиль» болуп жатат... Алар ушул байлыктар менен эконимикаларын жандантып, завод-фабрикаларды жана базарларды ишке киргизип жатышат, малай акимдерге ит жеминдей бир нерсе берип, Умматтын байлыгын тоношууда. Негизи, бул байлыктар талап-тоноочулардын эмес, балким жалпы адамдардын байлыгы болуп саналат. Ошондуктан, Умматтын

байлыгын колонизатор кафирлерге талатып тонотууга мүмкүндүк берип жаткан бул залым малай акимдерди бийликтен кулатуу – Уммат үчүн важиб. Антпесе, Уммат өз колундагы байлыгын пайдалана албай кур жалак калып, суусун артып алып чаңкагандан өлүп калган сыяктуу бар байлыгын пайдалана албай жакырчылыкта күн кечирет.

Аллахка ыкластык кылуу менен зулумду өзгөртүүгө аракет кылбастан, унчукпай сүкүт сактап турса, зулум сүкүт сактаганды кошо ала жатат. Аллах айтат:

﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

«Силерден жалаң залым кимселердин өзүнө гана жетпей (балким, баарына жете турган) балээден сактангыла жана билип койгула, албетте Аллахтын азабы катуу» [8:25]

Зулум кылуучу аны көрүп туруп тыйып өзгөртүүгө аракет кылбагандарды өз зулumu менен кошо жапа чектирет.

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ غَابِدِينَ

«Бул куранда Аллахка ибаадат кылуучу коом үчүн жетиштүү үлгү бар»

1-сентябрь, 2019-м.

Доллар кризиси тууралуу

Суроо: доллар кризиси уланууда. Ал этибарды тарта турган көрүнүштө төмөндөп бара жатат. Мунун акыбетинде нефть, алтын жана башка кендердин баалары көтөрүлүп кетти. Азык-түлүк продукцияларынын баалары да өсүүдө. Булардын баары тынымсыздыгы, жана бир канча кризистерди өз ичине алгандыгы жагынан болуп көрбөгөндөй түрдө жүз берди. Мурун мындай абал күзөтүлбөгөн эле...

Бул кризис чыныгы экономикалык проблеманын натыйжасыбы же аны жүзөгө келтирүүнүн жана күчөтүүнүн артында Американын саясий колдору турабы? Ушуну ачыктап берсеңиздер. Алла силерге жакшы сыйлык берсин.

Жооп: албетте бул проблеманын чыныгы экономикалык тарабы да бар. Бирок, буга саясий колдор аралашып, проблеманы ого бетер күчөттү жана аны биз азыр күбө болуп турган деңгээлге алып келди.

Анык элес пайда болушу үчүн бул кризис кандай пайда болгонун, ага саясий оюндар кандай аралашканын, бул оюндар нефть, алтын жана башка кендердин бааларынын көтөрүлүшүнө кандай таасир тийгизгенин, азык-түлүк проблемасы кандай пайда болгонун баяндап өтөбүз.

Биринчиден: Америка экономикасы чындыгында эле кризисти башынан өткөрүп жатат. Бул кризис доллардын күчүнө өз таасирин тийгизди. Арийне, доллар мына ушул катуу төмөндөөгө учурады. Бул кризисти келтирип чыгарган себептер төмөнкүлөр:

Америка соода балансындагы дефицит:

Америка өзү экспорт кылгандан көрө көбүрөөк товар жана кызматтарды импорт кылат. Америкалык керектөөчүнүн импорт товарларга болгон табити ачылып кеткен. Мисалы, Америка 2003-жылы 1652 миллиард доллар кыйматындагы товар жана кызматтарды импорт кылды. Ошол эле учурда, ал экспорт кылган товарлардын кыйматы 1203 миллиард долларга жеткен т.а. соода дефицити 449 миллиард долларды түзгөн. Бул дефицит көбөйүп, 816 миллиард долларга жетти. Импорт менен экспорт ортосундагы айырма басып чыгарылган Америка кагаз акчалары (доллар) же Америка өкмөтү чыгарган кымбат баалуу кагаздардан турду. Бул болсо, доллардын төмөндөшүнө алып келиши табигый, мейли расмий түрдө жарыя кылынбаса да.

Америка мындай соода дефицитин көрбөгөн. Тескерисинче, Америка бир канча он жылдыктар ичинде соода балансында ашыкчалыкты башынан өткөрүп келди. Өзгөчө, экинчи дүйнөлүк согуштан кийин ушундай болду. Кийин бул ашыкчалык азая баштады... Айрыкча, Европа менен Азия мамлекеттери тарабынан болгон атаандаштык себептүү ушул абал жүз берди. Бул мамлекеттер товарларды арзаныраак баада иштеп

чыгарат. Бул болсо, Американын ушул мамлекеттерден керектөө товарларын жана кызматтарды импорт кылышын күчөттү. Буга Вьетнам согушуна жумшалган чоң көлөмдөгү аскерий сарп-каражаттар келип кошулду. Бул болсо, төлөмдөр балансынын көтөрүлүп кетишине алып келди. Ошондон кийин Америка 1971-жылы долларды алтын менен кубаттоону бекер кылууга мажбур болду. Бул биринчи силкинүү болчу. Сексенинчи жылдары, эл аралык соода өнүккөн жана өнөр-жай ишканалары Америкадан арзан жумушчу күчтөрүнө ээ мамлекеттерге көчкөндө болсо экономикалык дефицит көрүнүштөрү күчөп кетти. О.э. Мексика, Кытай, Малайзия сыяктуу арзан товарлар экспорт кылуучу мамлекеттерден тынымсыз түрдө импорт кылуу соода балансындагы айырманын кеңейишине алып келди.

Ошентип, соода жана төлөмдөр балансындагы дефицит инвесторлордо Америка экономикасына карата күмөн ойготту жана ишенимдин жоголушуна себеп болду, кийинчерээк болсо доллар курсунун төмөндөшүнө алып келди.

Карыз болуу:

Америка финансы министрлиги берген статистикалык маалыматтарга ылайык өкмөттүн (борбордук идара жана жергиликтүү идаралардын) карыздары 1990-жылы 4,3 триллион доллар болгон болсо, 2003-жылы 8,4 триллион, 2007-жылы болсо 8,9 триллион долларга жеткен. Бул мамлекеттин карыздары ички дүң продукциянын 64%ын түзөт. Муну менен болсо Кошмо Штаттарды өзүнүн мамлекеттик карыздарынан катуу кыйналып жаткан мамлекеттердин катарына кошууга болот. Америка карыздарынын жүгү өкмөт идараларынын желкесине эле түшүп жаткан жок, балким, адамдар жана компанияларды да өз ичине алат. Мисалы, жеке адамдардын карыздары жакында 6,6 триллион долларга жетти. Компаниялар болсо карыздар боюнча биринчи орунду ээлейт. Алардын карыздары 18,4 триллион долларга жетти. Муну менен бардык карыздардын жалпы суммасы 34 триллион доллардын айланасында т.а. жалпы жергиликтүү продукциянын үч эсесине барабар. Бул карыздардын өзү да дагы бир кооптуу экономикалык кризис.

Евронун көтөрүлүшү:

Евро чыккандан баштап доллардан кийинки экинчи эл аралык запас валютага айланды. Бул орун-позиция еврого немец маркасынан мурас болуп калды. Евронун позициясы күчөдү. Бул доллардын эсебинен болду. Ошентип, еврого болгон ишеним күчөдү, долларга карата болсо ишеним азайды. Булардын баары долларга болгон талапка өз таасирин тийгизди. Натыйжада, анын кыйматы төмөндөдү. Доллар өз кыйматын жоготкондуктан бир канча инвесторлор инвестиция жаткырууга доллардын ордуна еврого таяна турган болушту.

Буга чейин эле Америка башка экономикалык проблемалардан, эң оболу инфляция, жумушсуздук, өнөр-жайдын артка кетиши, кембагалдык, билим берүү тармагындагы кызматтардын жамандыгы сыяктуу проблемалардан кыйналып келе жаткан болчу. Инфляция 4%дан ашып өтүп, жумушсуздук деңгээли болсо 5%ды түздү.

Бул факторлордун баары доллар кыйматынын төмөндөшүнө алып келди.

Бул төмөндөө себептүү айрым борбордук банктар өзүнүн доллардан турган запасын азайтуу жолуна өтүштү.

«HSBC» банкында валюта стратегиялары боюнча адис Пол Маккэлдин айтышынча, борбордук банктар «кыйла убакыттан бери өздөрү ээ болгон доллардын чектен тышкары көбөйүп кетишин каалабай жатышат. Ошондуктан, дүйнөнүн ар тараптарындагы борбордук банктар ээ болгон долларлардын жалпы суммасы 73%дан 64%га азайды».

Доллар кризисинин чыныгы экономикалык негизи мына ушул.

Экинчиден: Ошондон кийин Америка саясий колдору аралашып, бул кризисти өз кызыкчылыктарына кызмат кылдыруу жана аны Америка жергиликтүү кризисинен эл аралык кризиске айландыруу үчүн аны күчөтүүгө киришти... Бул нерсе төмөндөгүдөй болду:

1 – Экспорт кылуучу мамлекет валютасынын төмөндөшү анын экспорт товарларынан артык болушу. Себеби, товарлардын баалары салыштырмалуу арзан болуп калат. Анткени, импортёрлор мына ушул товарлардын аларды экспорт кылып жаткан мамлекеттин валютасы боюнча баалары валюта төмөндөп кетишинин натыйжасында кемирээк болуп калды деген этибарда кемирээк акча төлөшөт. Мисалы, импортёр 1000 евро турган товарга 1000 доллар төлөп жаткан болсо, доллар мисалы 10%га төмөндөп кетсе импортёр мурунку 1000 доллардын ордуна 900 евро төлөйт. Ошондуктан, соодагерлер жан үрөп мына ушул мамлекеттин товарларын анын валютасы төмөндөп кеткендиктен импорт кылууга киришишет.

Бирок, бул төмөндөө эгер 5%дан ашпаса жакшы болот, 10%га чейин алгылыктуу болот. Ал эми, мындан ашып кетсе, анда төмөндөөнүн натыйжасында жүзөгө келген инфляция себептүү бул нерсе продукция иштеп чыгаруучу ишканалардын желкесине оор жүк болуп түшөт т.а. мына ошол мамлекеттеги продукциялардын баалары мамлекет валютасынын абдан төмөндөп кетишинин натыйжасында көтөрүлүп кетет. Себеби, анын валютасынын сатып алуу жөндөмдүүлүгү төмөндөп кетет. Бул инфляция себептүү ишканалардын сарп-каражаттары өсүп кетет. Натыйжада, алар экспорт кыла турган продукциялардын баалары да көтөрүлүп кетет. т.а. эми, товардын баасы мисалы 1000 доллар болуп калбайт, тескерисинче, көтөрүлөт. Ошентип, валютанын төмөндөшү

алгылыктуу чегарадан ашып кетсе анда продукция иштеп чыгаруу каражаты да көбөйөт, натыйжада, товардын баасы да көтөрүлөт. Арийне, төмөндөөнүн натыйжасында келип чыккан инфляция себептүү экспорттун көлөмү азаят. Американын абалын алсак, доллардын төмөндөшү алгылыктуу чегарадан өтүп кетти. Мисалы, бир евро 1,6 доллардан ашык болуп калды. Негизи, 2000-жылы бир евро 0,8 доллардын айланасында эле. Т.а. доллардын төмөндөшү максималдуу экономикалык чегарадан да беш эседен көбүрөөк өтүп кетти...

Ошондуктан, Американын экспорт товарлары мына ушул төмөндөөнүн натыйжасында арзабыган көлөмгө гана көбөйдү. Т.а. соода балансындагы дефицит – мейли, кичине көлөмдө азайган болсо да – бар болуп кала берет.

Ошого карабастан, Америка бул дефицитти түзөтүү үчүн чара колдонбоду. Себеби, ал өз нефть запасынын белгилүү бир бөлүгүн керектөөгө чыгарбады. Продукция иштеп чыгаруучу өнөр-жай ишканаларына карата энергия баасынын төмөндөшү үчүн ушундай кылышы керек эле. Ошондо, продукция иштеп чыгаруунун каражаттары азайып, натыйжада, экспорт көбөймөк. Бирок, Америка андай кылбады. Тескерисинче, Буш жетекчилиги өз нефть запасынын белгилүү бир бөлүгүн энергия баасын төмөндөтүү үчүн керектөөгө чыгарууну четке какты. Т.а. Буш жетекчилиги соода балансындагы дефицит проблемасын экономикалык жол менен дабалабады.

О.э. Америка карыз проблемасын да муолажа кылбады. Тескерисинче, Афганистан менен Иракка каршы кылмышчыл агрессиясын улантып, бул карыздарды дагы да көбөйттү. Бул агрессия ага 7 триллион доллардан көбүрөөккө түшүүдө. О.э. Буш жетекчилиги америкалык бай капиталисттерге алардан салыктарды кыскартуу аркылуу триллион долларга жакын карыз берди. Саясий жана шайлоо алды... максаттарда ошондой кылды. Бул болсо, карыздардын ошол боюнча кала беришине жана көбөйүп кетишине алып келди.

Ошентип, Америка долларынын төмөндөшү уланып, аны оңдоо үчүн эч кандай экономикалык чара колдонбоду. Кала берсе, Америка бул төмөндөөдөн Кытай сыяктуу доллардын чоң запасына ээ болгон мамлекеттерди саясий шантаж кылуу жолунда пайдаланды. Кытай триллион долларга жакын доллар запасына ээ. Бул болсо, Кытайдын мына ушул төмөндөө натыйжасында абдан үлкөн суммада зыян көрүшүнө алып келет. Доллар запасы боюнча Кытайдан кийин Индия, араб мамлекеттери, нефть казып алуучу мамлекеттер турат... Бул болсо, мына ушул мамлекеттерди өздөрүнүн айрым валюталарын көтөрүү аркылуу долларды кубаттоого урунууга жана долларды сатып алууга т.а.

ага болгон талапты көтөрүү үчүн аны сатып алууга мажбур кылды. Себеби, ошондо доллардын төмөндөшү бир канчага азаймак...

2 – Ошондон кийин Америка ипотека (кыймылсыз мүлктү күрөөгө алуу) компания акцияларынын төмөндөп кетишинин каршысында кийинки саясий кадамды таштады. Америка мындай кадамдын жардамында өзүндөгү кризисти эл аралык кризиске айландырууга жетишти!

Мамлекет турак-жайларды сатуу менен алектенген компанияларга, айрыкча, турак-жайларды – алардын баасын бөлүп-бөлүп, толук төлөнгөнгө чейин – күрөөгө кармап туруу каршысында сата турган компанияларга аз проценттүү карыздарды берди. Ушул себептен улам, бул компаниялардын колунда чоң суммадагы акчалар пайда болду. Бул болсо, ушул компанияларды турак-жайларды сатууда жеңил шарттарды коюуга, жеңилдетилген бааларда эле эмес, балким, арзан бааларда сатууга үндөдү. Себеби, айтып өткөнүбүздөй, турак-жай жана кыймылсыз мүлк соодасы менен алектенген компаниялардын колунда мамлекет берген аз проценттүү карыздар себептүү чоң суммада акчалар пайда болгон эле.

Ошондуктан, Америкада адамдар турак-жайларды жан үрөп сатып ала баштады... Алардын алдында өздөрү Америка банктарынан жеңилдетилген шарттар менен алган карыздардын баштапкы бөлүгүн төлөө жолдору ачылды. Банктар турак-жай ээлерине ылайыктуу проценттеги карыздарды берип эле калбастан, балким, күрөөгө алынган турак-жайдын толук баасындагы карыздарды да бере турган болду. Европа банктары бере турган карыздар болсо мунун тескериси. Себеби, Европа банктары күрөөгө алынган кыймылсыз мүлк баасынын 60% чегарасында карыз берет. Булардын баары мамлекет компаниялар жана банктарга аз проценттүү карыз бергендиктен болду. Бул болсо, кыймылсыз мүлк секторунун сезилерлик түрдө гүлдөп-өсүшүнө алып келди.

Глобалдаштыруу саясаты жана компаниялардын гүлдөп-өсүү жана пайда бар кезинде бири-бирине кошулуп, биригиши себептүү дүйнөдөгү компаниялар, жеке-менчик жана борбордук банктар о.э. жеке адамдар пайда артынан кууп, Америка ипотека компанияларынын акцияларын жан үрөп сатып алууга киришти. Ошондуктан, кыймылсыз мүлктөрдүн баасы, арийне, биржада тизмеге алынган кыймылсыз мүлк соодасы менен алектенген компаниялары акцияларынын баасы дүйнөнүн бардык тарабында, өзгөчө, Кошмо Штаттарда токтобостон көтөрүлө баштады. Жада калса, кыймылсыз мүлк соодасы менен алектенүү инвестициянын эң көп пайда келтире турган түрүнө айланды. Ошол эле учурда, ишмердүүлүктүн башка тармактары, анын ичинен, заманбап технология

тармагы да солгундоого учурады. Негизи, мурун маалымат жана алакалар технологиясы тармагына инвестицияларды жаткыруу абдан күчөгөн эле. Эми, болсо америкалыктар, жеке адамдар да, компаниялар да турак-жайга ээ болуу, же узак мөөнөттөгү инвестиция жаткыруу, же алып-сатуу максатында жан үрөп кыймылсыз мүлктөрдү сатып алууга киришти. Кыймылсыз мүлктү сатып алууда ушундай бир даражада кенен жеңилдиктер берилди дейсиң, банктар, жада калса, кирешеси аздыгы себептүү карыздарын төлөөгө кудурети жетпеген адамдарга да карыздарды берди.

Иш ушундай көрүнүштө өткөн жылга чейин эч проблемасыз уланды. Бул учурга келип мамлекеттин желкесиндеги карыздардын жүгү дагы да оорлошту. Натыйжада, Америка ипотека компанияларына жана банктарга жеңил шарттарда карыз берүүнү токтотту. Токтотуп эле калбастан, балким, бул компания жана банктардан өздөрүнүн мурун алган карыздарынын мөөнөтү келгенде төлөп коюуларын талап кылды. Ипотека компаниялары жана банктар да өз кезегинде турак-жай ээлеринен өздөрүнүн карыздарын төлөп коюуларын талап кыла баштады. Турак-жай сатып алгандар жумушсуздук, инфляция, Америкадагы жаман экономикалык абал себептүү соодада келишилген бааны да, банктардан өздөрү алышкан карыздарды да төлөй албай калышты... Кыймылсыз мүлктөрдүн баасы төмөндөп кетти, адамдар, жада калса, күрөөгө алынган кыймылсыз мүлктөрүн сатышкандан кийин да карыздарын төлөй албай калышты. Себеби, маалымат каражаттарында айтылгандай, жарым миллион доллар турган үй 200 миңге түшүп калды, аны сатып ала турган адам табылбай калды. Эки миллиондон көбүрөөк америкалык кыймылсыз мүлктөрүнөн куру калып, калган өмүрү финансылык милдеттенмелердин кысымында өтө турган болду. Карыз берген банктар карыздарлар өз карыздарын төлөбөгөндүктөн зыян көрдү. Натыйжада, бул банктардын акцияларынын баасы биржада төмөндөп кетти. Ипотека компаниялары эки триллион доллар көлөмүндө абдан чоң зыян көрдү жана бир нече компаниялар өзүнүн банкрот болгонун жарыя кылды.

Арийне, көптөгөн карыздар жок болуп кетти, аларды кайтаруунун мүмкүнчүлүгү болбоду.

Берлиндеги араб-немец соода жана өнөр-жай палатасы тарабынан чыгарыла турган «Базар» журналы акыркы кездерде Америка кыймылсыз мүлк ипотекасынын секторунда катуу силкинүүгө учураган чоң банктарды карап чыгып, «Сити групп» Америка банкын көрсөтүп өтөт. Бул банк жаңы жылдын башталышында өткөн жылдын акыркы чейрегинде көргөн зыяны 9,83 миллиард долларга (ошол учурда 6,6 миллиард еврого) жеткенин аныктады. Бул банктын ипотека тармагында көргөн зыяны бүгүнкү күнгө келип 18,1 миллиард доллардан ашып кетти.

Дал ушундай терс өзгөрүү «Мерил Линч» Америка банкында да жүз берди. Бул банк өз активинен 14,1 миллиард долларды чыгарып таштаганын жарыя кылды... Бул болсо, анын 2007-жылдын акыркы чейрегинде көргөн зыяны 9,8 миллиард долларга жеткенин билдирет. Мындай нерсе бул банктын тарыхындагы эң чоң зыян.

Так ушундай иш «UBS» ири Швейцария банкында да жүз берди. Бул банк банкрот болуудан кутулуу үчүн Сингапур фондунан «GIC» миллиарддаган доллар алды.

Ошентип, кыймылсыз мүлк компаниялары акцияларынын баасы биржада түшүп кетти. Арийне, дүйнөнүн көптөгөн мамлекеттериндеги – Америка кыймылсыз мүлк компанияларындагы инвестиция, же акцияларга, же Америка кыймылсыз мүлк секторундагы иштерге түздөн-түз алакадар – компаниялар жана банктардын акциялары да төмөндөп кетти. Жада калса, бул нерсе башка секторлорго да жукту. Негизи, алар кыймылсыз мүлк тармагында иш жүргүзүшпөйт. Бирок, глобалдашуу жана экономикалык секторлордун иштери бири-бирине аралашып кетиши бул секторлорго да өз таасирин тийгизбей койгон жок.

Америкадагы Уолл стритте акциялардын баалары төмөндөп кетиши менен эле Франкфуртта баалардын жалпы индекси (көрсөткүчү) 7,1%, Парижде 6,8%, Лондондо 5,4%, Мадридде 7,5%, Токиодо 3,8%, Шанхайда 5,1%, Сан-Паулуда 6%, эр-Риядда 9,8%, Дубайда 9,4%, Бейрутта 3%, Каирде 4,2%га түшүп кетти.

Чоң зыян жана төлөнбөй жок болуп кеткен чоң көлөмдөгү карыздар себептүү француз президенти Николя Саркази менен Британия премьер-министри Гордон Браундун 2008-жылы 27-марттагы жолугушуусунда банктарды өздөрүндөгү жок болуп кеткен карыздардын көлөмүн тез жана толук аныктоого чакырышы анык болуп калган эле. Браун өткөн жылы январда Британия Америка кыймылсыз мүлк карыздарынын кризиси себептүү жүзөгө келген кредит кризиси себептүү кыйын жана кооптуу абалга түшүп калган дүйнө экономикасы менен оор сыноого туш келип жатканын айткан. Ал муну ипотекага тиешелүү ссудаларды берүү секторунда ишмердүүлүк жүргүзүүчү бешинчи британдык банк мекемеси эсептелген «Northern Rock» Кошмо Штаттардагы ипотека кризисинин кооптуу таасирлери себептүү өтө чоң зыянга учурагандан кийин айтты.

Ошентип, Америка өзүндөгү ипотека компанияларынын кризисин эл аралык кризиске айландырды. Ушундай бир даражада айландырды дейсиз, мунун акыбетинде өткөн жылы Европадагы борбордук банктар ипотека компанияларына колдоо көрсөтүү үчүн 150 миллиард доллардан көбүрөөк каражат чыгарууга мажбур болду. Бул кризистен зыян көрбөө үчүн о.э. глобалдаштыруу шартында бардык мамлекеттердеги эл аралык

компаниялардын бири-бирине кошулуп, кеңейиши себептүү дүйнөдөгү, анын ичинен, Европадагы биржалар кризиске туш келбеши үчүн банктар ошондой кылууга мажбур болду. Муну менен Америка Европаны шантаж кылып, ушул аркылуу өзүнүн компанияларын т.а. ипотека компанияларын кубаттап алган болот.

Корутунду: Америка кризисинин бир канча экономикалык жана саясий көлөмдөрү бар. Демек, Америка доллардын төмөндөшүнө алып келген чыныгы кризистерди башынан өткөрүп жатат. Ошондуктан, Америка саясий манёврларды, туурарагы, фитналарды ишке ашырды. Максаты бүткүл дүйнөнү өз кризистерине шерик кылуу. Антпесе, бүткүл дүйнө аны менен бирге чөгүшүнө туура келет. Айрыкча, глобалдаштыруунун кенен жайылышы, «базар экономикасы» деген наам астында бардык базарлардын бири-бирине ачылышы, дүйнө бойлоп бардык компаниялардын кеңейип, бири-бирине кошулушу, натыйжада, дүйнөнүн көп мамлекеттери өз базарлары менен бири-бирине ачык болуп калгандан кийин дүйнөнүн Америка менен бирге чөгүшүнө туура келет.

Ошентип, Америка өзүнүн экономикалык кризиси себептүү өз долларынын төмөндөшүнөн өзүнүн соода балансындагы дефицитти азайтуу үчүн жана саясий шантаж кылуу үчүн пайдаланды. Айрыкча, доллардын чоң запасына ээ болгон мамлекеттерди ошондой шантаж кылды. О.э. Америка ипотека компанияларынын кризисин эл аралык кризиске айландырууга жетишти.

Ошого карабастан, Американын мындай саясий иштеринин баары анын экономикасын гүлдөп-өсүү абалына кайтара албайт. Тескерисинче, бул иштер болгону анын кризисин токтотуп турушу гана мүмкүн. Ошондуктан, эгер глобалдаштыруу жана ачык базар саясаты болбогондо, дүйнө экономикасында өкүм сүрүп жаткан капиталисттик экономикалык система болбогондо, мамлекеттер негизги запас катары долларга таянууну улантпаганда, эгер, мына ушул нерселер болбогондо, Америка экономикасы азырга чейин кулаган болор эле.

Үчүнчүдөн: Эми нефть, алтын, темир... сыяктуу кендердин бааларынын көтөрүлүү себебине токтолсок, ипотека компаниялары кризиске жүз туткандан кийин, акциялар жана кымбат баалуу кагаздардын базары жана биржалардагы индекстер төмөндөгөндөн кийин, демек, инвесторлордун кымбат баалуу кагаздар, акциялар, биржалар сыяктуу өз кыйматына ээ болбогон инвестиция каражаттарына болгон ишеними азайды. Ошондуктан, инвесторлор бул каражаттардан жүз үйүрүп, алтын жана башка маанилүү кен сыяктуу өз кыйматына ээ болгон инвестиция каражаттарына өтүштү. Бул болсо, алтынга болгон талапты күчөтүп жиберди. Натыйжада, анын баасы болуп көрбөгөндөй

көрүнүштө көтөрүлүп, 1000 долларга жетти. Ал азыркы шартта дагы көтөрүлүп 1500 долларга жетиши же андан да ашышы мүмкүн.

Алтын баасынын көтөрүлүшүнөн эң катуу зыян көргөн Кошмо Штаттар болду. Себеби, бул иш токтобосо доллар болгону кагаз кыйматына гана тең болуп калат. Ошондуктан, Американын келерки доордо алтын баасынын көтөрүлүшүн токтотууга урунушу күтүлөт. Муну көрсөткөн иштер да көрүнө баштады. Себеби, Эл аралык валюта фондунун балансындагы дефицит себептүү 403 тонна алтынды сатуу туурасында токтом кабыл алды. Бирок, валюта фонду аны сатууну узак убакыт ичинде ишке ашырышын жарыя кылды. Бул жарыя «алып-сатуучулук» жарыясы болуп, андан максат алтын баасынын төмөндөшүнө таасир өткөрүү. Алтынды борбордук банктарга сатуу ыктымалы да бар. Бул болсо, борбордук банктардын проценттик ставкасын көтөрүп коюшуна себеп болушу мүмкүн. Бул болсо, алмаштыруу курсунун көтөрүлүшүнө себеп болот. Дагы кайталап айтабыз, Эл аралык валюта фондунун 2008-жылы 9-апрелде финансылык кризис триллион долларга түшүшү жөнүндө берген билдирүүсү абалды туура чечмелөөдөн көрө көбүрөөк экономика жана финансы багытын өзгөртүү үчүн алып-сатуучулук катарындагы билдирүү болду. «Телеграф» англис гезитинде келтирилген түшүндүрмөдө айтылгандай, абалдагы финансылык кризистен чыгуу үчүн эшигин каккылоого мүмкүн болгон «акыркы адрес» Эл аралык валюта фонду. Ошондуктан, бул билдирүү мына ушуга даярдык көрүү катарындагы иштерден болуп саналат.

Ошентип, доллар кыйматынын түшүп кетиши жана инвесторлордун Америка активдери базарына болгон ишениминин жоголушу кризиси бир канча инвесторлорду кредит кагаз акчаларда инвестиция жаткырбоого үндөдү. Муну акыл менен өлчөсөк, азыркы кагаз акчалар толугу менен анык активдерге таянбайт. Т.а. мындай шартта калган валюталарга болгон ишеним да тез жоголуп кетет. Ушул себептен улам, айрым борбордук банктар, мисалы, Кытай борбордук банкы алтын сатып ала баштады. Бул болсо, алтын баасынын абдан жогорулап кетишине алып келди. Күмүш жана платина сыяктуу айрым кендер бааларынын көтөрүлүп кетишинин себеби да дал мына ушул нерсе. О.э. Индия менен Кытайдын жез, цинк, алюмин жана никелге болгон талабынын көтөрүлүп кетиши бул металдардын баасынын көтөрүлүшүнө алып келди. Индия менен Кытай тарабынан бул кендерге болгон мындай талаптын себеби эки мамлекеттин экономикасы тез өсүп бара жаткандыгы. Кытайдын бул кендерге болгон талабы 12 жыл, Индиянын талабы болсо 4 жылдан бери токтобой келе жатат. Мисалы, Кытай инфраструктурага 1 триллион доллар жумшады, келерки он беш жылда жыл сайын дагы кошумча 50

миллиард доллар сарпташы күтүлүүдө. Индия болсо алты жылдан бери өз инфраструктурасын кайра курууну баштады. Башталышында инвестицияларды жаткыруу суз болду. Бирок, акыркы төрт жыл ичинде инвестициялардын көлөмү 50 миллиард долларга жетти. Индия келерки он жыл ичинде жылына 30-40 миллиард доллар көлөмүндө инвестиция жаткырууну пландаштырган. Бирок, бул планды толук ишке ашыруу үчүн жетиштүү кендер жок. Мунун үстүнө нефть бааларынын көтөрүлүшү продукция иштеп чыгаруу каражаттарын көбөйтүп жиберди, арийне, жалпы баалардын дагы да көтөрүлүп кетишине алып келди.

Нефть бааларынын көтөрүлүү себеби доллар кыйматынын төмөндөп кетишине барып такалат. О.э. мунун себеби Европа союзунун мамлекеттери, Кытай, Индия барган сайын өсүп бара жаткан өздөрүнүн нефтиге болгон муктаждыгын кандыруу үчүн нефтини жан үрөп, барган сайын көбүрөөк сатып алып жатышканына да барып такалат. Бирок, нефть баасынын көтөрүлүп кетишине алып келген эң негизги себеп бул – чайкоочулук. Мисалы, Американын нефть жаатында чайкоочулук кылышы анын бааларынын көтөрүлүп кетишине алып келди. Америка муну менен базардагы долларларды нефть сатып алмакчы болгондордон жыйып алуу максатын көздөдү. Америка ушуну менен өз валютасынын кризисин жоготууга жетишмекчи болду. Американын нефть запасы жөнүндө туруктуу маалыматтардын жоктугунун себеби мына ушул.

Алып-сатуучулуктун баалардын көтөрүлүшүндө өзүнчө ролу бар. Мисалы, келерки он жылдыктарда нефть баалары о.э. башка кендер, эң оболу алтын баалары боюнча алып-сатуучулук күчөдү, дейли. Мунун акыбетинде алтын баасы көтөрүлүп кетет. Кытай, Россия жана айрым Азия мамлекеттери өздөрүндөгү үлкөн көлөмдөгү долларлардан кутулуу үчүн жан үрөп алтын сатып алышынын натыйжасында ошондой болот. Себеби, мамлекеттер долларга ишенбей койду, анын төмөндөшү бул мамлекеттердин чоң зыян көрүшүнө себеп болот. Кала берсе, Кытайдын темир жана өнөр-жай үчүн зарыл болгон башка кендерди жан үрөп сатып алышы да темир жана башка кендердин бааларынын көтөрүлүшүнө алып келген факторлордон болду. Мисалы, Германияда темир-тезекке чоң талап пайда болду жана анын баалары көтөрүлүп эле калбастан, балким, эки эсеге ашып кетти. Себеби, анын көп бөлүгү Кытайга экспорт кылына турган болду.

Белгилүү болгондой, доллар төмөндөгөн сайын нефтинин баасы көтөрүлүп жатат, кыйла убакыттан бери алардын баалары бири-бирине тескери көрүнүштө өзгөргөнү күзөтүлүүдө. Бүгүн да ушундай абал күзөтүлүүдө. Мисалы, 2008-жылы 17-апрелде бир баррель нефтинин баасы 115 долларга жеткендиги белгиленген болсо, анын көтөрүлүшү уланып, 2008-жылы 5-майда 120 долларга жетти.

Ошентип нефть баасы 2002-жылдан бери төрт эседен көбүрөөк көтөрүлгөн болот. Себеби, ага болгон талап көбөйдү. Айрыкча, Кытайда жана экономикасы өсүп келе жаткан башка мамлекеттерде нефтиге болгон талап өстү. Декабрь айынын акырына барып анын баасы 130 долларга жетиши күтүлүүдө.

Төртүнчүдөн: Эми, дүйнө бойлоп жүз берген азык-түлүк кризисине токтолсок, дүйнө бойлоп экономикалык кризис олуттуу түс алды. Аны айтып өткөнүбүздөй Америкадагы ипотека кризиси келтирип чыгарды. Ушундай шартта дүйнөдөгү азык-түлүк коопсуздугуна коркунуч туудурган эң кооптуу дагы бир кризис пайда болду. Дүйнөнүн ар тараптарында нандан баштап сүткө чейинки бардык азык-түлүк продукцияларынын баалары көтөрүлдү.

Бул кризис акыркы жылдары буудай, жүгөрү, күрүч жана башка негизги азык-түлүк продукцияларынын баалары көтөрүлгөндөн кийин пайда болду. Өткөн аз гана айлар ичинде алардын баалары тынчсыздандыра турган даражада кескин көтөрүлдү.

2007-жылы 6-декабрда Британиянын «Экономист» журналында бир отчёт басылып чыкты. Анда айтылышынча, дан-азыктарынын баалары «Экономист»тин азык-түлүк бааларын көрсөтүүчү индекси 1945-жылы түзүлгөндөн бери болуп көрбөгөндөй түрдө көтөрүлүп, 75%га жетти. Дүйнөдөгү дан-азыктарынын бааларына тиешелүү нерселер боюнча биринчи эл аралык өлчөө эсептелген Чикаго соода кеңеши биржасынын маалыматына караганда буудай баасы 90%га көтөрүлдү, соя 80%га, жүгөрү 20%га көтөрүлдү. Баалар ошол кезден ушул бүгүнкү күнгө чейин токтоосуз көтөрүлүп келе жатат.

Эми, баалардын көтөрүлүшүнө, арийне, азык-түлүк кризисинин пайда болуу себептерине токтолсок, алардын эң көзгө көрүнгөнү төмөнкүлөр:

1 – Нефть бааларынын көтөрүлүшү жана доллар баасынын төмөндөшү:

Нефть бааларынын көтөрүлүшү урук, жер семирткич, зыян келтирүүчү курт-кумурскаларга каршы химиялык каражаттар, техника, транспорт сыяктуу дыйканчылык үчүн зарыл болгон нерселердин бааларынын көтөрүлүшүнө алып келди. Ошондуктан, продукция жетиштирип чыгаруу жана транспорт каражаттары көтөрүлүп кетишинин таасиринде азык-түлүк продукциялары, айрыкча, буудай, күрүч жана жүгөрүнүн баалары көтөрүлүп кетти. Мисал келтирсек, Филиппинде күрүчтүн баасы өткөн жылдын ичинде 70%га көтөрүлдү.

Бул бир тараптан, экинчи тараптан болсо, азык-түлүк баалары көбүнчө доллар менен белгиленет. Ошондуктан, доллар кыйматы түшүп кеткенден кийин баалар өз-өзүнөн көтөрүлдү.

Грацианонун айтышынча, «долларга болгон ишенимдин жоголушу инвестиция фонддорун жогорку киреше келтире турган булактарды негизги товарларда, эң оболу кендерде, кийин азык-түлүк продукцияларында издөөгө мажбур кылды». Бир канча алып-сатуучулар акыркы беш жылда акчаларын негизги товарлар базарларына өткөрүштү. Алар акциялар жана кымбат баалуу кагаздар базарларында колго киргизип жатышкан кирешеден көрө жогорураак кирешелерди издеп ушундай кылышты.

2 – Экологиялык шарттар. Суу ташкындары, катуу шамалдар, кала берсе, кургакчылык сыяктуу шарттардын таасиринде дыйканчылык продукцияларын жетиштирип чыгаруу азайды. Мисалы, эң көп дан-азыктарын экспорт кылуучу мамлекеттердин бири Австралия өз тарыхындагы эң кооптуу кургакчылык абалына туш келүүдө... Акыркы жылдардагы мындай экологиялык шарттардын катарына Кытай, Индия, Бразилия сыяктуу айрым мамлекеттердеги экономикалык силкинүү да келип кошулду. Бул болсо, этке болгон керектөөнүн өсүшүнө алып келди.

Белгилүү болгондой, жүз килокалориялуу бир бөлүк эт жетиштирип чыгаруу үчүн бордоп багыла турган жаныбарларды 700 килокалориялуу дан-азыгы менен азыктандыруу керек болот. БУУ алдындагы азык-түлүк жана айыл-чарба уюму берген статистикалык маалыматтарга ылайык 2,13 миллиард тонна дан-азыгынын 1,01 миллиард тоннасы гана адамдардын азык-түлүгү үчүн бөлүнөт. Арийне, баалардын көтөрүлүшү менен айыл-чарба жаныбарларын багуу каражаты да көтөрүлүп кетет.

3 – Дандардан маанилүү биожанылгы алуу:

БУУнун азык-түлүккө тиешелүү укуктар боюнча атайын эсепчиси Жон Зеглер немис радиосуна берген интервьюсунда «дандан маанилүү биожанылгыларды тез көрүнүштө алуу бүгүнкү күндө «адамзатка каршы кылмыш» менен барабар. Себеби, бул иш дүйнө бойлоп азык-түлүк продукциялары бааларынын көтөрүлүп кетишине себеп болот» дейт.

Маанилүү биожанылгы айыл-чарба продукцияларынан алынат. Акыркы жылдарда өнөр-жайы өнүккөн мамлекеттердин көпчүлүгү айыл-чарба продукцияларынан жана жерлеринен маанилүү биожанылгы алууда пайдаланды. Баасы рекорддук даражада көтөрүлүп кеткен нефтке азыраак таянуу үчүн ушундай кылышты. Нефть баасынын мындай көтөрүлүшү маанилүү биожанылгыга болгон талаптын өсүшүнө, арийне, дан-азыгы баасынын көтөрүлүшүнө алып келди.

Мисалы, Кошмо Штаттар жана Бразилия сыяктуу мамлекеттерде дыйканчылык жерлери этанол алуу үчүн жүгөрү жана соя эгилүүчү майдандарга айландырылды. 2001-жылдан тартып Кошмо Штаттарда этанол алууда пайдалана турган жүгөрү көлөмү 300%га өстү. О.э. Америка 2017-жылдын кирип келиши менен 35 миллиард галлон (133

миллиард литр) этанол алууга умтулууда. Америка конгресси энергетикага тиешелүү 2005-жылдагы документте жүгөрүдөн этанол алууну 2006-жылы 4 миллиард галлонго, ал эми, 2012-жылга келип 7,5 миллиард галлонго көбөйтүүнү макулдады.

2007-жылы мартта Америка президенти Жорж Буш өзүнүн бразилиялык коллегасы Луис Инасиу Лула да Силва менен жолугушту. Бул жолугушууда эки мамлекет ортосунда «этанол келишими»не кол коюлуп, маанилүү биожанылгы алууну өнүктүрүү жана изилдөөлөр өткөрүү о.э. маанилүү биожанылгы алууга тиешелүү, өзгөчө, Азия мамлекеттеринде ошондой жанылгы алууга тийиштүү соода союзун түзүү боюнча эки мамлекеттин өз ара кызматташары келишип алынды. Эки президент ортосунда кол коюлган «этанол» келишими маанилүү биожанылгы алууда пайдалануу үчүн дан-азыгын жетиштирип чыгаруу көрүнүшү өнүгүшүнүн башталышы болду. Маанилүү биожанылгы алуу үчүн болжолдонгон камыш канты, май алына турган пальма, соя эгилген майдандар Бразилия, Аргентина, Колумбия, Эквадор, Уругвайдагы жайыттарды, токойлорду ээледі. Мисалы, соя эгилген майдандар Бразилияда 21 миллион гектар токой жерлерин, Аргентинада 14 миллион гектар жерди ээледі. Ырас, дан-азыгы бааларынын көтөрүлүшү токтобосо, бул көрүнүштүн азайышы күтүлбөйт. Жалпы 2,13 миллиард тонна дан-азыгынын 100 миллион тоннасы 2008-жылы маанилүү биожанылгы алуу үчүн бөлүнөт. Башкача айтканда, бул тонналар автомашиналар үчүн жанылгы катары иштетилет.

4 – Идарий жана саясий кыйроо:

Стратегиялык продукция болгон буудай жетиштирип чыгаруу жөнүндө айтсак, Европа союзу 122 миллион тонна, Кытай 106 миллион тонна, Индия 75 миллион тонна, Кошмо Штаттар 56 миллион тонна, Россия 48 миллион тонна буудай жетиштирип чыгарат. О.э. Кошмо Штаттар 32 миллион тонна, Канада 15 миллион тонна, Европа союзу 10 миллион тонна, Аргентина 10 миллион тонна экспорт кылат.

Араб мамлекеттери болсо, Сириядан башка баарысы буудайды импорт кылышат. Нил дарыясы агып өткөн Египет дүйнөдө эң көп буудай импорттоочу мамлекет болуп эсептелет. Египет 7 миллион тонна буудай импорт кылат. Атлас тоолору мамлекети болгон жана француздардын колонизатордук доорунда өзүнүн эгинзарлары менен белгилүү болгон Алжир болсо 5 миллион тонна, Дажла жана Фурот (Ефрат жана Тигр) дарыялары агып өткөн Ирак 3 миллион тонна, Марокко 3 миллион тонна, Яман 3 миллион тоннага жакын, Тунис ар он тоннанын бир тоннасын, Иордания 500 миң тонна буудай импорт кылат.

Доллардын төмөндөшү жана нефть баасынын көтөрүлүшү шартында буудай импорт кылуу сарп-каражаттары барган сайын көбөйүп бара

берет. Бул болсо – жада калса, буудай жана башка дан-азыктары керектүү бааларда сатып алынган күндө да – мына ушул мамлекеттердин бюджетинен абдан үлкөн каражаттарды жулуп кетет.

Негизи, бул мамлекеттер чоң суу ресурстарына жана өнүмдүү жерлерге ээ! Ошого карабастан, алар ушунча көлөмдө буудай импорт кылышат. Ошондой болгон соң, Нил, эки дарыя, Атлас тоолору мамлекеттеринин дүйнөдө эң көп буудай импорт кылуучу мамлекеттер болушу абдан таң каларлык, шерменде иш эмеспи акыры!!!

Жакынкы Чыгыш жана түндүк Африкадагы суу ресурстары жаатында жакында Эл аралык банктын отчетунда келген сунуштар араб мамлекеттери үчүн ыпылас саясат кандай сызып берилип жатканын көрсөтүп турат! Отчетто «суу ресурстарынын молдугун камсыздоо үчүн суу керектөөсүн азайта турган эгиндерди эгүү саясатын жүргүзүү керек» деген жыйынтыкка келген. Ошондуктан, отчет помидор жана дарбыз эгүүнү жана буудай экпөөнү сунуштаган! Эл аралык банктын суу ресурстары боюнча эксперти Пер Франциско Мантофани айткан бул сунуштар инженерлер макулдай турган техникалык чараларга тиешелүү эмес, балким, терең саясий реформаларга тиешелүү!

Белгилүү болгондой, көп мамлекеттер буудай өстүрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ! Бирок, Эл аралык валюта фонду жүргүзүп жаткан ыпылас колонизатордук саясаты буга тоскоолдук кылууда. Себеби, бул фонд өзүнүн саясатына баш ийген мамлекеттерде тамеки жана пахта эгүүгө шыктандырат, аларды эгүү үчүн карыздарды жана жардамдарды берет. Ошол эле учурда, буудай эгүү үчүн карыздар жана жардам берүүгө тыюу салат. Максат, Батыш өнөр-жай ишканаларын тамеки жана пахта менен камсыздоо.

Мусулмандар өлкөлөрүнө Алла Таала өнүмдүү жерлерди жана мол көл суу ресурстарын тартуу кылган. Эгер, булардан жакшы пайдаланышканда мусулмандар жыргал турмушта жашашмак. Бирок, бул үчүн Хаким, Хабир Зат тарабынан жиберилген жарактуу түзүм, Ислам түзүмү, бүткүл жер жүзүн адилеттүүлүккө жана жакшылыкка толтура турган туура жолду тутуучу Халифалык орнотулушу керек. Бул Алланын изни менен жакынкы күндөрдө болсо ажеп эмес.

1-жумадул-аввал, 1429-х.

5-май, 2008-м.

Доллардын дүйнөлүк экономикага көзөмөл кылуусунда “артка эсептөө” доору башталдыбы?

Суроо: кээ бир өлкөлөрдүн айрыкча Орусия, Кытай, ЕБ сыяктуу ири өлкөлөрдүн доллардын оордун баса турган башка валюта чыгарууга болгон аракети көзгө көрүнө баштады. Ал тургай кээ бир эл аралык келишимдерде жергиликтүү акча бирдиги менен мамиле кылуу келишимдери да ишке аша баштады. Мисалы: 2018.10.31 Орусиянын S 400 ракетасын Индияга сатуу келишиминде Орусиянын акча бирдиги менен болуусу шартталынды. Ошондой эле бир ай мурда Түркия менен да ушуга эле окшош ракеталардын баасын төлөөдө эки өлкөнүн акча бирдиги менен болуусу шартталынды. Муну Эрдоган Түрк тилдүү өлкөлөрдүн сааммитти учурунда айтып өттү.... Кытай Ирандан импорт кылган мунайдын баасын “Petrooyuan” менен төлөөсүн билдирди. Жана дагы Кытайдын борбордук банкы шериктеши Жапония менен 200 миллиард юан (29 миллиард доллар) 3,4 трилион Жапония йенине барабар (31 миллиард доллар) эки тараптуу келишимге кол койду. Ошондуктан доллардын дүйнө экономикасына көзөмөл кылуу доорунун “артка эсептөө” мезгили башталдыбы?

Жооп: жооп ачык айкын болушу үчүн доллардын дүйнө экономикасында ээлеген позициясынын вакыйын ачыктап өтүү зарыл:

Биринчиден: доллардын ээлеген позициясы 1944 жылы “Bretton Woods” келишими аркылуу пайда болду. Америка бул келишим алкагында экинчи дүйнөлүк согушта зыян тартпаган тарап катары өз басымын өткөрө алды... Мына ушундайча өнөржайы өнүккөн он өлкө жергиликтүү акча бирдиктеринин курсун долларга сүйөнүү аркылуу белгилей турушкан болушту. Ошондой эле Америка бир унция алтын 35 долларга барабар болуусуна макул болду. Андан кийин доллар башка өлкөлөрдүн борбордук банктарында алтын менен камсыздалган туруктуу акча бирдиги катары айлана баштады. Ал убакта Американын алтын резервдик кору дүйнөлүк запастын үчтөн экисин түзгөн. Дүйнөнүн башка өлкөлөрү калган үчүнчү бөлүгүнө ээлик кылышкан... Бирок тышкы чыгымыдардын төлөмдөрүнүн көп болуусуна байланыштуу АКШнын алтын этиятык запасы алсыздай түшүүсүнө алып барды. 1961-1970 жылдар аралыгында 5 миллиард долларга азайган. Алтындын этиятык запасын сактап калуу максатында Америка мамбашы Никсон 1971-жылы долларды алтынга алмаштырууну токтотуу чечимин чыгарган. Муну менен доллардын алтынга байлануусу аягына чыкты...

Ушундан кийин бул жаңы акча системасы аркылуу Никсондун администрациясы чынжырланган келишимдер аркылуу Саудия мамлекети

менен 1972 -1974 жылдар аралыгында мамиле кылды. Анын натыйжасында “нефтедоллар” түшүнүгү пайда болду. Анткени дүйнөдө ири мунай өндүрүүчү болгон Саудиянын мунайы доллар менен бааланган, мунайга муктаж башка эл аралык өлкөлөр мунайды доллар мен сатып алууга муктаж болушту. Ошондуктан бул нерсе алардын бул жаңыча акча системасы менен алака кылууларына негизги себептерден болуп калды. Ошондой эле Саудия мунайдан түшкөн миллиардаган доллар кирешелерин Американын курал өндүрүшү, инфраструктуралары жана АКШнын казына облигацияларын сатып алуу аркылуу кайрадан айланып турушуна макулдук берди. 1977-жылдын кирип келиши менен жалпы казына облигацияларынын 20%ы Саудия колунда болду... Эгер баасы доллар менен эсептелип жаткан алтындымунайга кошуп карай турган болсо. Эл аралык мамлекеттер долларга ээлик кылууга умтула турган болуп калышты. 2000-жылга чейин дүйнөлүк борбордук банктын этиятык акча резерви доллар менен 71%га жетти. Бул жылдан кийин 62%га түштү. Ошондой эле дүйнөлүк карыздардын 40%ы доллар менен белгиленген.

Экинчиден: Бүгүнкү күндө Америка доллары дүйнөлүк мамилеге көзөмөл кылат. Бул кырдаал Америка доллары үчүн ири жасалма базарды жаратып берет. Мына ушул нерсе баардык жергиликтүү акча бирдиктеринен долларды айырмалап турган нерсе. Доллар ортомчулук алакасын аткарып берүүдө чек жок болуп азыркы учурда 5.4 триллиондон ашыгыраакка чейин жетип барды. Мунун Америка өндүрүшүнө же кызматтарына эч кандай тиешеси жок. Көңүлдү бура турган нерсе күнүмдүк чет элдик акча жүгүртүүлөрдүн 84.9%ы доллар менен жүгүртүлөт. Американын өзүнө тийиштүү өлчөмү мунун жарымынын азыраагын гана түзөт. Ошондуктан башка өлкөлөр өзүнүн соода алака иштерине доллар менен мамиле кылаарын көргөзүп турат. Доллардын экономикалык күчү Американы башка өлкөлөрдү экономикалык жана финансы жагынан зекип туруу кубатына ээ кылды. Ал эле эмес, Америка бутага алып зекип турган өлкөлөр менен башка өлкөлөр да алака кылуусун тосуп койо турган кубатка ээ кылды. Америка мындай ырайымсыз жол-жобосун (SWIFT) (банктер ортосундагы дүйнөлүк телекоммуникациялык байланыш) аркылуу ишке ашырат. Бул система доллардын жүгүрүүсүн жөнгө салып турган система. Доллар дүйнөлүк резервдик акча бирдиги болгондуктан (SWIFT) системасы эл аралык доллар системасынынын айланып турушун жеңилдетип турат. Дүйнөнүн булуң бурчундагы баардык өлкөлөр бул система аркылуу алакаларын жөнгө салып турат. Эки тараптуу алкактар долларга сүйөнүү негизинде кылынуусун кепилдөө үчүн иш алып барат. Мисал катары, Орусия менен Кытай товар жана кызматтарды алмашууда (SWIFT) системасы аркылуу

доллар менен жөнгө салынмайынча жергиликтүү акча бирдиги менен алкака кыла алышпайт. Америка (SWIFT) системасы аркылуу ырайымсыз экономикалык жаза колдонуп койушу толук ыктымал... Ушул системага таянуу менен Америка 2014-2015-жылдары эки өлкөнүн оротосундагы алака солгундашы менен Орусиянын бир нече банктарын (SWIFT) ден тосуп койду. 2018-жылы ноябрда Америка (SWIFT)ди колдонуу аркылуу Иранга карата ырайымсыз экономикалык санкцияларды киргизди. Анын натыйжасында көптөгөн Европа компаниялары Америкадан коопсураганы үчүн Иран менен түзгөн келишимдерин аткаруудан баш тартышты...

Жогоруда айтып кеткенибиздей доллар дүйнөлүк резервдик акча бирдиги болуп саналат. (өткөн жылдын аягында 146 дүйнөлүк борбордук банктардын резервинде доллар 64% түздү. Экинчи оорунда евро 20% менен. Жапон йени жана фунт стерлинг 5%ды түздү. Ал эми Кытайдын юаны бул банктарда болгону 108 миллиард тактап айтканда 1%га жетпеген пайызды түздү. (www.alquds.co.uk) 2018.08.19

Үчүнчүдөн: Доллардын таасирин азайтуу максатында дүйнөдө салмакка ээ мамлекеттер эки багытта кетишти. Европа багыты – долларга каршы ат салышуу максатында 1999-жылы евро жүзөгө келди. Анын толук айлана башташы 2002-жылдан башталды. Бул багыт долларга каршы ат салышууга кудуретүүбүз деп өздөрүнө ишенген экономикалык жактан кудуреттүү болгон Европа мамлекеттери тарабынан ишке салынган. Ал эми Орусия Кытай сыяктуу экинчи багыттагы мамлекеттер болсо ошол маалда(евро пайда болгон маалда) долларга каршы ат салышууга кудуретсиз болушкандыктан алардын аракетти кечигип калды. 2008-жылкы финансы кризисинен улам алардын резервиндеги долларлар күйүп кетишинен коопсурап калышты. Анын натыйжасында доллар кожоюндугуна чек койу максатында алар дагы эски Европалыктардын аракетине кошулушту.

Мына ушундайча 2008-жылкы экономикалык кризис дүйнө өлкөлөрүнө доллар темасы тууралуу коңгуроо кагып аларды доллардын таасиринен кутулуу тууралуу пикирлөөгө түртү. Бирок муну дагы да тездетип жаткан нерсе бул Трамптын чагымчылдыгы жана анын санкциялары болду. Трамп администрациясы кабыл алган жаңы саясат дүйнөдөгү башка ири өлкөлөрдү доллар кожоюндугуна чек коюу аракеттерин дагы да күчөттү. Трамптын “Америка биринчи” деген саясий урааны – ансыз деле баардык Америка администрациялары Америка кызыкчылыгы үчүн иштеп келген. Бирок Трамптын администрациясы башка өлкөлөрдүн кызыкчылыгын теңине албоону өзүнө жол тутуп алды. Трамп Европа өлкөлөрүнөн аларды Америка аскерий жактан коргоп келгендиги үчүн арткы эсеп менен акы төлөөсүн талап кылды. Кытай

менен соода согушун тутандырды. Жапония менен Түштүк Кореядан аларды Түндүк Кореянын ракетасынан коргоп жаткандыгы үчүн акы төлөөлөрүн талап кылды. Трамп Иранга каршы санкция киргизгенде аны баардык доллар колдонуучуларды да өз ичине ала турган кылып койду. Башкача айтканда ким доллар колдонсо ал Ирандан мунай сатып ала албагандай кылып койду. Анткени Кытай дүйнөдөгү ири мунай импорт кылуучу болуп саналат. Трампын мындай аракети Кытайды доллар колдонуусун токтотууга карай козгоду. Айрыкча ал Америка менен соодо согушуна сүңгүп кирген учурда ушундай болду. Ошондуктан 2018-жылдын мартында Шанхай келечек келишимдер биржасы биринчи келечек келишимдерин чет элдик инвесторлорго карата эшигин ачты. Бул келишим келечек мунайы үчүн тактап айтканда азыркы учурдагы WTI стандарты жана баасы доллар менен белгиленген Brent мунайга карата каршы ат салышуу үчүн, баасы юан менен белгиленген мунай келишими болуп саналат.

2008-жылы Америкадагы финансы кризиси жарылгандан кийин анын кесепети көптөгөн өлкөлөргө тийди. Кийин Трампын ички өндүрүштүү коргоо саясаты, соода согушу акча жана экономика жаатында кылып жаткан саясатынын натыйжасында доллар кожоюндугунан кутулуу аракети дагы да күчөдү.

Төртүнчү: Ошондуктан Трампын мындай аракеттери дүйнөдөгү кээ бир өлкөлөрдү айрыкча көз каранды эмес өлкөлөрдү козголууга түртү. Балким кээ бир учурларда Америка кемесинде сүзгөн мамлекеттерди да аркетке келтирген учурлар кездешип жатат. Бирок кандайдыр бир таасирге ээ болгон аракеттер, көз карандысыз өлкөлөрдүн аракеттери болуп саналат. Анткени Америка кемесинде сүзгөн өлкөлөр кээ бир учурда гана аракетке келип кайра токтоп кала берет. Себеби алар Америка кемесинде болгондуктан түздөн түз Америка менен каршылашууга бара албайт. Бул мамлекеттерге төмөндө көз чаптырып өтөбүз:

Көз карандысыз мамлекеттердин аракеттери.

А. Орусия: 2009-жылы Орусия мамбашы Медведев Лондондогу чоң сегиздик жыйналышында доллардын ордун баса турган жаңы “дүйнөлүк акча бирдигин” сунуштаган. “Баардык өз ара соода жана инвестициялык келишимдер өзүнчө акча бирдиги менен болуусуна” Кытай, Орусия Индия, Түркия жана акыркы учурларда мунай өндүрүүчү башка өлкөлөр да макул болушкан. Бирок буларга карабастан алтын жана мунайдын баасы дагы эле доллар менен белгиленип келүүдө. Орусиянын улуттук акчаны башкага алмаштыруу жана Орусия мунайын доллардан башка акча бирдиги менен болуусун кайра кайра какшап жар салып жатканынын себеби 2015-жылы Украинанын чыгышындагы Крымды

Орусия басып алгандан бери Американын Орусияга каршы эконимкалык санкция киргизип жатандыгынан келип чыкты. Буга кошумча Орусиянын 2016-жылда Америкадагы шайлоолорго аралашты деген иликтөөлөр да буга кошул-ташыл болду.

Кийин Америка 2015-жылдан бери туруктуу санкцияларды киргизүүнү күчөттү. Конгресс санкцияларды акырындык менен киргизип кеңейтип барууну колдоду. 2017-жылы августта чыккан “Америкага каршы душманга санкция аркылуу каршы туруу” мыйзамы ишке салынды. Орусияга каршы күчөтүлгөн санкциялар койулду. Бул күчтүү иш-аракет Орусияга каршы каратылды. Бул иш-аракет Орусиянын ири банктарын доллар менен болгон байланышын кесип койууга чейин алып барды. Анын натыйжасында рубль доллар каршысында 18% төмөндөдү. Мунун баары Орусиянын карызы 58% доллар менен болуп турган учурда ишке салынды. Т.а. учурда карызынын жарымынан ашыгы доллар менен. Ошондуктан Орусия карызын азайтуу үчүн долларды колдонууда кыйын абалга кептелип калды. Орусия өзүн финансы, эконимикалык жактан доллар кожоюндугунан азат болуу абалында да кыйынчылыка туш келди. Путин Дума алында мындай деди: “Биз экономикалык үстөмдүгүбүздү күчтөөбүз зарыл. Мунай биржада доллар менен сатылат ошондуктан бул оорчулуктан кандай кутулууну пикирлөөбүз зарылчылыктардан... дагы улап: Биз өткөн жылдар аралыгында дүйнөлүк соода жана экономика жаатында белгиленген принциптердин негизинде жоопкерчилик болот деген үмүт менен ишенчээктик иш алып бардык. Азыр болсо ВТОнун көптөгөн укуктарды бузуп жаткандыгына күбө болуп жатабыз. Бул жерде санкция деген саясий өңүттөгү көптөгөн чектөөлөр койулуп жатат.” (дуня ватан, 2018.05.09) Ммындан кийин Орусия өзү ээлик кылган 2008-жылы баасы туу чокуга чыккан 223 миллиард долларлык Американын казына облигацияларын акырындык менен азайта баштады. Өткөн жылдын аягында анын 100 миллиард долларга жакыны гана калды. Американын Орусияга каршы киргизген санкциялардын негизинде 2018-жылдын апрель-май айларында бул облигациялардын көпчүлүк бөлүгүн кыскарты. Орусия азыркы учурда бул облигациялардын 14,5 миллиардына гана ээлик кылат...

Ошону менен биргеликте эле Орусия рублду доллардын ордун баса турган кыла албайт. Анткени салмака ээ мамлекеттердин рублга ишеними өтө эле төмөн. Себеби дүйнөдөгү мамлекеттер акча базарында туруктуу эмес рублду сатып алууга кызыкдар эмес. Б.а. дүйнө мамлекеттери рублду резервдик акча катары рол ойношуна ишенишпейт. Мына ушундайча Орусиянын аракетин өзүнүнөн энергия сатып алган кээ бир мамлекеттерди рубл аркылуу сатып алышына кысым кылыштан нары

өтпөйт. Бирок ошого карабастан рубль доллардын ордун баса албайт... Орусия пресс-секретары Песков “Financial Times”-тын журналисттерине берген маегинде мындай деди: “чыгышта эле эмес батышта да долларга көз каранды болуудан кутулууну пикирлеп жаткан мамлекеттердин саны өсүүдө. Алар кокустан А. же Б. же Г. пландарынын бирөөсүн туура деп таап калуулары мүмкүн. Эгер эретелеп пикирлесен өзүңдү куткарып каласың. Долларды жоюу белгилүү деңгээлде мүмкүн иш. Бирок ал сен долларга байлануудан чыгууну каалооңо байланыштуу эмес. Балким андан кийин орун басар кандай болот ошого байланыштуу. Евробу? Же Йенби? Же биткойнбу?”. Орусия борбордук банкынын мурунку оорун басары Кориченко мындай деди: “бул тандоолордун ар биринин өзүнүн чыгымдары бар. Биз доллар менен бирге боло турган жана жаңы позиция менен боло турган чыгымдарды салыштырып карап чыгуубуз керек. (Financial Times, 2018 октябрь) ушунун баары көргөзүп тургандай Орусия жооптуулары өзүлөрү рублдун доллардын орун басары катары болушуна күмөндө... !

Б. Кытай: Кытай өзүнүн акча бирдиги юанды дүйнөдөгү күчтүү ат салыша турган валюта кылууга мүмкүндүгү бар. Бирок анын дүйнөлүк саясий мейкиндиги (горизонту) тар. Анын дүйнөлүк саясий мейкиндигинин тардыгы дүйнөлүк экономика жаатында Америка менен ат салышууда ага таасирин тийгизет. Ошондуктан анын экономикасынын гигант болгондугуна карабастан соода алакасы жаатында өзүнүн акча бирдигин киргизүүгө кудурети жетпеди. Балким долларга таянууга гана чектелип калды. Акыркы жылдар аралыгында ири суммадагы 3-4 триллион долларды резервке топтоду. Ошондой эле, ал Американын финансы институттарынан кыйгап өтүүгө аракет кылганына карабастан Орусия, Индия, Бразилия жана түштүк Африка менен биргеликте BRIX экономикалык алкагын түздү. BRIX уюмундагылардын экономикалык көлөмү 15 триллион долларды түздү. Бул көрсөткүч 74 триллион доллар болгон бүткүл дүйнөлүк экономиканын 20% пайызын түзөт. Ошондой эле 2015-жылдын июлунда Шанхайда бүткүл дүйнөлүк банкка альтернатива катары баштапкы капиталы 50 миллиард доллар, кийинчерек 100 миллиард долларга жете турган карыз берүүчү жана долбоорлорду колдоого ала турган банкты негиздеди. Ошону менен биргеликте эле ал доллардан баш тартпады.

Трамп Иранга каршы санкция киргизгенде аны баардык доллар колдонуучуларды да өз ичине ала турган кылып койду. Башкача айтканда ким доллар колдонсо ал Ирандан мунай сатып ала албагандай кылып койду. Анткени Кытай дүйнөдөгү ири мунай импорт кылуучу болуп саналат. Трампын мындай аракетти Кытайды доллар колдонууну токтотууга карай козгоду. Айрыкча ал Америка менен соодо согушуна

сүңгүп кирген учурда. Ошондуктан 2018-жылдын мартында Шанхай келечек келишимдер биржасы биринчи келечек келишимдерин чет элдик инвесторлорго карата эшигин ачты. Бул келишим келечек мунайы үчүн тактап айтканда азыркы учурдагы WTI стандарты жана баасы доллар менен белгиленген брент мунайга карата каршы ат салышуу үчүн баасы юан менен белгилген мунай келишими болуп саналат. Ошондуктан бул аракеттин баардыгы доллардын туруксуз болушуна алып келиши мүмкүн.

Ал эми Кытайдын доллардан биротоло кутулууга же аны туруксуз кылууга маанилүү иш жасоодон тосуп жаткан нерсе бул анын экономикасынын Америка долларына тыгыз байланып калгандыгы болуп саналат. Америка менен Кытайдын жылдык соода көлөмү 500 миллиард доллар көлөмүн чапчыйт. Ал азыркы учурда 1170 миллиард долларлык Америка казыналык облигацияларына ээлик кылат. (Saixin гезитинин сайты 2018.09.20) Бул көрсөткүч 2013-жылы 1300 дөн ылдыйлаган. Ал мынча ири суммадагы облигацияларга ээлик кылган дүйнөдөгү бирден бир өлкө. Кытайдын резервинде 3-4 триллион долларды түзөт. Буга кошумча Кытай 2016-жыл аралыгында дүйнөгө 2.1 триллион долларлык өнүм экспорт кылган жана 1.6 триллион долларлык өнүм импорт кылган. ВТОнун (ДСУ) маалыматына ылайык ал дүйнөдөгү АКШдан кийинки эле соода гиганты болуп саналат.

Мына ушундайча Кытай соода жаатында доллар менен тыгыз иш алып барат жана үлкөн суммадагы казыналык облигацияларга ээлик кылат. Ушул себептүү аны долларды туруксуздукка алып бара турган бирэр бир кадам жасашында бир кадам алдыга эки кадам артка сүрүп жатат. Американын ийгилиги бул эл аралык соода жаатында Кытайды доллар менен соода кылууга тартып алуусу, Кытайды да доллардын туруксуз болуп кетишине баш катыра турган кылып койду. Анткени эгер доллар туруксуз болуп кетсе дүйнөдө эң эле жапа чегип кала турган бул – Кытай өзү экендигин жакшы түшүнөт. Ошондуктан бул нерсе аны өзүндөгү ири запас болгон доллар жана облигацияларды сактап калууда долларга каршы бирэр бир иш кылууда абайлап жана четтеп турууга түрттү. Ал тургай кытай менен Орусия отртосундагы соода бүтүндөй доллар менен эмес болгон күндө да бул маселени чече албайт. Анткени эки тараптын жылдык соода алакасы 120 миллиард долларды түзөт. (ArabicChina 2018.09.23) Бул көрсөткүч 20 триллион долларды түзгөн дүйнөлүк соодага салыштырмалуу шоона эшпей калат. Ошондуктан доллар кожоюндугунан азат болуу кадамында Кытай Орусияга караганда өтө аяр кадам кылат.

Доллар менен алака кылуунун зарар-кесепетин Кытай түшүнүп жеткендиги көрүнүп турат. Мейли резервиндеги триллиондогон доллар

же ири суммадагы Америка казына облигацияларына ээ болуу болбосун айырмасы жок... Анын кесепети үлкөн экенидигин аңдады... Дүйнөдөгү көптөгөн өлкөлөр алтынды сатып алууну көбөйтүштү. Кытайдын алтын запасы 2008-жылдагы 600 тоннадан 2018-жылы 1842 тоннага чейин көтөрүлдү. Бул дегени 2014-жылы туу чокуга чыккан 4 триллион долларга жеткен резервдеги доллары азая баштаганын түшүндүрөт. (Trading Economics сайты) Маалым болгондой Кытай 2015-жылы өзү эле 700 тоннадан ашык алтын сатып алды. Ал эми Кытай өзү ээлик кылган Америка казына облигацияларын 2008-жылдагы финансы кризисинен кийин сатууга бел байлаган. Кийинки эки жыл аралыгында Кытай ээлик кылган бул облигациялардын кыйматы түшүп кеткен. Бирок Америка Кытайдан Америкага экспорт кылынган оюнчуктардын кооптуу экендиги маселесин көтөрүп анын менен болгон соодага чек коюу менен коркутууга алды. Кытай кайрадан облигацияларга ээлик кылуусун көбөйтө баштады. Бул 2013-жылга чейин уланды. Бирок Кытай Трамп администрациясы менен болгон соода согушу алкагында кайрадан облигацияларды сата баштады. Ал өзү ээлик кылган бул облигацияларды конфронтациясыз эле кыскарта баштады. Кийин болсо өзүнүн соода жаатында доллардын ролун акырындык менен азайтуу жолдорун издей баштады. Орусия, Жапония менен жергиликтүү акча бирдиги негизинде келишимдерге кол койду. Ошондой эле мунай баасы алтын менен камтылган юандын негизинде белгилеп сатылышы үчүн Шанхай биржасын негиздеди. Бул биржа негизделген учурдан баштап биринчи жыл аралыгында дүйнөлүк мунай сатуу соодасынын 10%ына ээлик кылды. Кийин Кытай юан АКУ (СПЗ)дин куржунунда болушу үчүн ага шериктеш болду. Фонд Кытай юанын АКУ (СПЗ) дин куржунуна 2016-жылдын 1-октябрынан баштап кошту. (<https://www.imf.org> 2016.09.30)

Жогоруда айтылып өтүлгөндөрдүн негизинде Кытайдын эбегейсиз доллар жана облигация запасына ээлик кылуусу аны долларга каршы бирер бир таасирдүү иш кылышынан тосуп койот. Ошондуктан долларга салыштырмалуу эл аралык төлөмдөрдө юан 1.7% эле, ал эми доллар 40%ды түзөт.

Г. ЕБ

1999-жылы евро пайда болду. 2002-жылдын башынан баштап евро ЕБтеги белгилүү бир өлкөлөрдө өз ара алакаларда жүгүртүлө турган жергиликтүү акча бирдиктерине альтернатива катары банктык негизде жүгүртүлө баштады. Ал долларга каршы ат салышууга аракет кыла баштады. Анын артында үлкөн экономикага ээ Германия, Франция сыяктуу мамлекеттер турду. Кийин буга Европадагы башка өнөр жайы өнүккөн бай мамлекеттер да кошулду. Ошондуктан евро тез арада

дүйнөлүк күчтүү акча бирдигине айланды. Анын артында күчтүү биргелешкен мамлекеттер Америка менен ат салыша турган саясий тассирге ээ болуусу да мүмкүн болду. Алардын алдында өз алдынча армия тикелөө мүмкүнчүлүгү да жаралды жана алар ага да аракет кылышты. Евро резервдик акча бирдиги катары эл аралык өлкөлөрдүн борбордук банктарында 20-23%га чейин жетип барды. Бирок евронун дүйнөлүк экономиканы көзөмөлдөй алышына тоскоолдук жараткан нерсе бул Америка алдына Евроапылыктардын саясий, аскерий жана экономикалык жактан чабалдыгы болуп калды. Анткени ЕБ дагы деле өзүн коргоо абалында. Ага карата коркунуч жаралуусу алар үчүн жеңил иштерден эмес. Британиянын андан чыгып кетиши ага болгон ишенимди дагы да азайты. Ошондой эле анын курамындагы өлкөлөрдө сеператистик кыймылдардын пайда болушу жана алардын ЕБден бөлүнүү талаптарын койуусу ЕБке болгон ишенимди алсырашына алып барды... Буга кошумча аларда бирдиктүү саясий токтондун да болбошу. Ушунун баары еврого болгон ишенимдин азайуусуна алып барат.

2: Америка кемесинде болгон мамлекеттердин Орусия Кытай жана Европа менен келишимдерди кылуусу:

- Түркия, Иран, Индия жана Жапония:
- Иран борбордук банкынын мүдүрү Абду Насыр Хамати үч илтик жыйынында (Иран Орусия Түркия) доллардын ордуна улуттук акча бирдиги менен соода кылуу маселеси талкуулангандыгын билдирди. (Тегеран гезити Таймс 2018.09.09)

- Түркия, Орусия жана Иран өз ара соода жаатында Америка доллары ордуна улуттук акча бирдигин колдонууга макулдашышты. Жогорудагы булактын маалыматына ылайык Анатолия кабар агенттиги бул агенттик мамлекет тарабынан башкарылат: Иран борбордук банкынын мүдүрү Абду Насыр Хаматинин Тегерандагы билдирүүсүн басып чыккты: “соода алкалары белгилүү бир алмашуу курсунун негизинде жүргүзүлөт...” (<https://ahvalnews.com/ar> 2018 09 09)

- 2018-жылы октябрда Кытай менен Жапония 30 миллиард долларлык акча алмашуу келишимине макулдашышты. Бул келишим Жапония үчүн ири келишим болуп саналат...

- Орусиянын вице-премьеры Юрий Просов 2018.10.31 (С-400 ракета түзүмүн Индияга сатуу келишими Орусиянын рублу менен боло тургандыгын) билдирди. (ASA 2018.10.31)

Орусия жана Кытай жергиликтүү акча бирдиги менен соода кылууга тартып жаткан бул мамлекеттер Америка кемеси менен бирге жүрөт же ага малай мамлекеттер. Башкача айтканда алар Америка саясаты менен бирге жүрөт. Алар доллар колдонуудан же аны резервдик акча бирдиги катары пайдалануудан баш тартуу жаатында бирер бир чечкиндүү кадам

ташташпайт. Көз карандысыз экономикалык чечимдерди кабыл алуу үчүн Кытай Орусия сыяктуу көз карандысыз саясий вужуд керек. Алар Орусия, Кытай менен жергиликтүү акча бирдиги аркылуу соода кылууга келишим кылышкандыктарысебептүү өзгөчө кырдаал учурларында Америкага баш калкалаи калышат да иш мурункусундай эле улуна берет: Америка мамбашы Трамп Түркиянын болотуна каршы санкцияларды киргизгенден кийин жана Түркия акча бирдиги лирага карата чабуул кылгандан бери Эрдоган долларды өлкө ичинде колдонууга каршы аны айыптай башатады. Түркиянын карызы 400 миллиард доллардан ашык болуп, анын баары доолар менен алынган. Бул дегени Түркиянын улуттук акча бирдиги лиранын доллар каршысында кунун жоготуусу, карызды жабууда көптөгөн лираны талап кыла баштаганды билдирет. Анын натыйжасында баалар көтөрүлөт, адамдар запкы тартышат, Эрдоган адаттагысындай эле куу сүрөөнүн баштайт! Ал эми 3-сентябрда Кыргызстандагы Рух –Ордо маданий борборунда өткөрүлгөн Түрк кеңешинин алтынчы конференциясында Эрдоган мындай деди: “Биз Америка долларынын ордуна өзүбүздүн акча бирдик менен соода кылууну сунуштап жатабыз”, деди. Бул билдирүүнүн акыйкатта оорду жок. Бул акыйкаттан өтө эле алыс. Ошондуктан Түркия негизинен ЕВ менен соода кылат! Ошону менен биргеликте эле ал соодасын бүтүндөй доллар менен кылат. Карызды доллар менен алат. Резервиндеги акчаларынын көбү да доллар менен. Ошондой эле табигый газды, мунайды импорт кылып алууда баардыгы доллар менен ишке ашырылат... Кийин Америка ага карата киригизилген санкцияларды алып салды жана иш өз нугунда эле уланып кеткендигине күбө болдук. Түркия санкция алына электен мурда деле улуттук акча менен алака кылууга өзгөчө көңүл бурган жок... Ал эми түрк тилдүү Орто Азия өлкөлөрү Орусиянын саясатына эргешишет. Түркиянын бул өлкөлөр менен соода кылуусу бүтүндөй түрдө улуттук акча менен кылынган күндө да Орто Азия өлкөлөрүндөгү чабал экономикасы себептүү дүйнөлүк соода алдында таасир бере турган суммага жетпейт.

Ал эми Индия, ал мурдатан эле Орусия куралын импорт кылып келген. Аны бул ишинен Америка тыйган эмес. Америка Индияны Азия чөлкөмүндө күн санап өсүп келе жаткан Кытайга каршы койуу үчүн аны айбат катары күчтөнүп алышына жол ачып койгон. Индия муну жакшы билет. Ошону менен биргеликте эле Индия тараптан доллардын орун басары катары рубл же юандын дүйнөлүк акча бирдиги катары болушуна аракет кылышы күтүлбөйт.

Ал эми Жапония анын Америка менен тыгыз байланышта экендиги жана Орусия менен болгон алакасы айтпаса да белгилүү. Анын

кандайдыр бир иши долларга каршы же доллардын орун басары катары рублду кабыл алып жатат дегенди түшүндүрбөйт.

Корутунду:

Долларга каршы бирер бир таасирдүү иш кыла алышы мүмкүн болгон мамлекеттер булар Орусия, ЕБ, жана Кытай. Бирок биз жогоруда айтып кеткенибиздей ар биринин аракети чектелүү. Бирок аларды чектеп жаткан нерселерди жарып өтө алышса долларды ордуна козгоп туруксуздукка салып койушу мүмкүн. Эгер алар бул маселе жаатында алгылыктуу иштерди кыла алышпаса анда өздөрүнүн резервиндеги долларлар кунсузданып “алсыз доллар” аталышы менен кагазга айланып калат. Америка эбегейсиз суммадагы карызынан запкы тарта баштады. Washington Examiner журналынын 2018.10.01 деги маалыматына ылайык (Америка өкмөтүнүн карызы бир жыл аралыгында финансы жактан алып караганда 2018-жылы 30-сентябрда 1.2 триллион долларга өскөн. Американын улуттук карызы 2017-жылы 20,25 триллион болгон. 2018-жылдын аягында 21. 52 триллион долларды түздү.)

Ондогон жылдардан бери чогулуп келе жаткан Американын карызы өлкөнү финансы кризисине алып барды. Карыздын дагы да үстөкө-босток көбөйүп кетиши 2008-жылдагы акча кризисинен кийин дагы өскөн. Анда 8 триллиондон 21 триллионго секирик жасаган эле. Бүгүнкү күндөгү Американын карызга тыгылуусу өтө курч абалга жетип баратат. Болтон муну улуттук коопсуздукка шек келтире турган абал катары баалап аны тез арада чечүү керектигин билдирди. Башкача айтканда бул абал алыс эмес өтө жакын калгандыгын билдирет... Мындай оор кырдаал каршысында Америка ыктыярындагы жападан жалгыз жол бул ири суммадагы агылган долларды басып чыгаруу. Мамлекеттик каржылоо негизиндеги ири суммадагы агылган долларды алып чыгуу карызды жапмак турмай доллардын кунсузданышына алып барат. Же Америка казына министри атагандай “алсыз доллар” абалына өтөт. Бул дегени дүйнө мамлекеттери соода жаатында доллар менен алака кылбай калгандыгын жана резервдериндеги долларларынан да кол жууп калгандыгын билдирет. Ошондой эле ээлик кылышкан Америка казына облигацияларынан да кол жуугандыктарын түшүндүрөт. Доллардын кунсузданышы менен бул мамлекеттер эбегейсиз байлыктарынан кур жалак калышат!

Учурдагы кырдаал ушундай маалда бул мамлекеттер доллардын ордун баса турган дүйнөлүк акча бирдигин кабыл ала алышпайт. Бирок Орусия жана Кытай башка мамлекеттер менен болгон соода алакаларында жергиликтүү акча бирдиги менен соода кылууну токтотпостон улантышса доллар кожоюндугуна тап бере алышат.

Европанын Кытай катарында аракет кылуусу да өтө чоң таасир тийгизет. Алтынды сатып алуу да бул ишке өбөлгө болот. Бирок алтын банктарда товар катары сакталып суроо талап пайда болгондо долларга сатылып туруусунун улануусумаселени оң жагына чечпейт. Же кагаз акчаны камтып туруусу үчүн анын бекем валюта аталышы менен резервде сакталып туруусу да маселени чечпейт. Булардын бирөөсү да маселенин чечими эмес. Балким маселенин чечими качан гана алтын менен күмүш акча бирдиги болгондо гана маселе оң жагына чечилет. Эгер кагаз акча чыгарыла турган болсо анда анын запасында (мукабалында) алтын жана күмүш болуусу зарыл. Башкача айтканда бекем акча аталышы менен алтын жана күмүш банктардын резервинда товар катары сакталып турбастан ал экөө өзү акча катары айланып турушу зарыл жана эгер кагаз акча басып чыгарылса ал канча алтын же күмүшкө барабар экендиги көргөзүлүүсү зарыл. Тактап айтканда ар бир өлкөдөгү борбордук банк алтын жана күмүш акчаны чыгарат. Эгер кагаз акча чыгарса анда ал канча алтын же күмүшкө тете экендигин көргөзөт. Ал кагаз акчаны ким кааласа каалган учурда банкка барып анын мукабалындагы алтын же күмүштү айырбаштап алат. Башкача айтканда ал кагаз акча алтын менен күмүштүн орун басары катары жүгүртүлө берет. Анын кыйматы канча алтын же күмүшкө тете экендиги анын бетинде жазылуу болот. Аны каалаган учурда ошол жазылган алтын же күмүшкө алмаштырып алат. Муну менен кожоюндук кагаз акчага эмес алтын жана күмүшкө таандык болот... Ошондо гана бир мамлекет кыйматы жок кагаз акча менен башка бир мамлекеттин байлыгын тоноп, алардын аракетин да пайдалана албайт жана душмандык согуш отун тутандыра албайт. Биз көрүп турганыбыздай бул ишти кыла ала турган дүйнөдө бир да мамлекет жок. Бул ишти кыла турган мамлекет бул – Халифалык мамлекети. Халифалык мамлекети бул ишти кылбай койушу мүмкүн эмес. Анткени шарий өкүм бул Аллахтын буйругу ал буйрукту Пайгамбар с.а.в. иш жүзүндө ишке ашырган. Анын жолунда Хулафаи рошидиндер жана 1924-жылда Халифалык кулатылганга чейин алардан кийинки халифалар жүрүшкөн. Мына ошондон кийин гана батыл кожоюндук кыла баштады... Адамдардын мал мүлкүн миллиарддап уурдай турган бир гана тоноо алдым жуттумду жакшы көргөн капиталистердин түзүмү болгон капитализм түзүмү дүйнөнү жетекетей баштады. Бул түзүм адамдар тарабынан түзүлгөн зулум түзүм. Биз күбө болуп тургандай бул түзүмдү колдонуудан канчалаган финасылык, экономикалык кризистер келип чыгып, анын натыйжасында адамдар кыйматы жок кагаз акча негизинде канчалаган мал-мүлктөрүн талатып-тонотушуп запкы тартып жатышат. Ошондуктан бул батыл түзүмдү кулатып Аллах амал кылуучу соолих пенделерине убада кылган, акыйкат

жана адилеттүүлүк мамлекеттин негизги камтамасы болгон Ислам түзүмүн тикелөө зарыл.

“...Бул Аллахтын убадасы, Аллах убадасын бузбайт. Бирок көптөгөн адамдар акыл жүргүзүшпөйт.”(Рум: 6-аят).

Дүйнө Аллахтын өкүмү менен башкарылмайынча финансылылык жана экономикалык кризисте жашаганы, жашаган. Аллах туура айтты, “...ким Аллахтын зикринен (буйругунан) жүз үйрүсө анда ага эң машкаттуу жашоо...”(Тоха: 124-аят)

26-ноябрь, 2018-м.

Лиссабон саммити жана НАТО

Суроо: 2010-жылы 20-21-ноябрь күндөрү Португалия борбору Лиссабондо чоң мамлекеттер жана НАТОго мүчө мамлекеттердин катышуусундагы саммит болуп өттү. Баса белгиленишинче, саммитте бул мамлекеттер НАТОнун жаңы стратегиясына байланыштуу келишимге кол коюшкан. Ушул стратегия бир канча маанилүү маселелерди өз ичине камтыйт: Афганистан маселеси, ракеталарга каршы калкан маселеси, Россия менен болгон алакалар маселеси о.э. НАТОнун дүйнөдөгү өзү үчүн коркунуч туудуруучу деп эсептеген ар кандай регионго чейин кеңейишин макулдоо үчүн укуктарын көбөйтүү маселеси сыяктуу. Ошондой болгон соң, Американын Афганистандан чыгып кетүү токтому олуттуубу? Ал ракеталарга каршы калкан маселесинен кандай максатты көздөөдө? НАТО укуктарын көбөйтүүдө эмнени каалап жатат? Булардын баарына карата Россиянын позициясы кандай? Америка бул мамлекеттерди өз колуна ала алдыбы? Америка өзүнүн эл аралык позициясын бекемдей алдыбы?

Жооп:

1 – Саммиттин акыркы билдирүүсүндө да, НАТОнун Афганистандагы стратегиясы жөнүндөгү билдирүүдө да Американын ал жерде туруктуу калышы айтылууда о.э. Афганистан НАТОнун өмүр жана өлүм маселеси деп бааланууда. Бул жөнүндө НАТОнун башкы катчысы Расмуссен мындай деди: «Биз Хамид Карзай менен аскерий миссиябыз аяктаганга чейин улана турган узак мөөнөттөгү кызматташтыкка келишим түздүк». Дагы мындай деди: «Ушуну айтып өтөлү, эгер Талибан же башкасы биздин кетишибизди үмүт кылып жаткан болсо, муну эсинен чыгарсын. Биз бул ишти аяктаганга чейин, канча зарыл болсо, ошого чейин калабыз» («BBC», 2010-жыл 20-ноябрь). Саммиттин соңку билдирүүсүндө «Афганистандагы вазыйпа НАТО үчүн биринчи даражалуу маселе экенин баса белгилөө зарыл» деген сөз айтылды. Обама болсо, Лиссабондо чогулган НАТОго мүчө мамлекеттердин жетекчилеринен «өздөрүнүн Афганистандагы вазыйпаларын кайра баса белгилеп алууларын» талап кылды (Испаниянын «El Pais» гезити, 2010-жыл 19-ноябрь). Германия маалымат агенттигинин 2010-жылы 20-ноябрдагы кабарына ылайык, «иштер көзөмөлү Кошмо Штаттардын колунан афган тарабына өтүшү күтүлүүдө о.э. келерки жылдан 2014-жылга чейин НАТОго караштуу күчтөр Афганистандын эң кооптуу региондорунда коопсуздукту көзөмөлдөп турат, ошону менен бирге, ушул мөөнөттөн кийин колдоо көрсөтүү ролун аткарат». Бул кабарлар Америка 2011-жылы июлда кошуундарды алып чыгып кетүүгө Обама атынан берген убадасын кудум аткара тургандай кылып көрсөтүү

максатында тынч региондордон, т.а. мужахиддердин катуу каршылыгы жок региондордон чыгып кетмекчи болуп жатканына далалат кылат. Ошондо, Америка калкына да, коомчулукка да кудум Америка өз убадасына турган, өз вазыйпасын аткарган жана толук чыгып кетүү алдында турат го, бирок, 2014-жылга чейин эң кооптуу региондордо калышына туура келип жаткандай болуп көрүнөт. Бул болсо, Афганистанда баскынчылык жогорудагы белгиленген күнгө чейин, андан кийин да калышын жана ал жерден чыгып кетүү токтотмун бекитүүнү түшүндүрөт. Себеби, Америка коопсуздук, стратегиялык, кызматташтык сыяктуу бир катар келишимдер чүмбөтү астында өзүнүн туруктуу турушун камсыздоо аркылуу Афганистанда да кудум Иракта иштеткен саясатын колдонууга аракет кылып жатат. Чындыгында, Афганистанда Европа тарабынан Америкага көрсөтүлүп жаткан жардам токтобошу үчүн Америка саммитте Европага басым өткөрдү. Себеби, европалыктардын көпчүлүгү афган согушу аларга пайда келтирбей жаткандыктан, бардык пайда Америка үчүн болуп жаткандыктан бул согушта Америка тарабында турууну жактырышпайт. Европа учурда финансылык кризистен кыйналып жатканы үчүн да анын калкы бул согушту улантуудан пайда жок деп билет.

2 – НАТОнун Россия менен болгон алакасына келсек, саммитте НАТОго мүчө мамлекеттер менен Россия ортосунда «Россия-НАТО кеңеши» наамы астында сеанс өткөрүлдү. Анда эки тарап ортосундагы катнаш каралды. Башта бул алака 2008-жыл августтагы Грузия бороонунун натыйжасында солгундап калган эле. Саммитте НАТО мамлекеттери эми Россияны НАТОго коркунуч туудуруучу душман мамлекет деп кароону токтотушканы жөнүндөгү сөздөр айтылды. Мындай жагдай биринчи жолу болуп жатат. Россия да «Россия НАТОнун стратегиялык шериктешти» деп жарыя кылып жиберишине аз калды. Мисал үчүн, Россия президенти Медведев мындай билдирүү берди: «Россия менен НАТО ортосундагы алакалардагы өз ара солгундук жана өз ара кайым айтышуулар токтоду». Дагы мындай деди: «Биз келечекке жакшы ниет менен карап жатабыз жана Россия менен НАТО ортосундагы алакаларды бардык тармактарда өнүктүрүүгө аракет кылабыз» («Россия Сегодня», 2010-жыл 20-ноябрь). Бирок, Медведев Грузия маселеси сыяктуу айрым келишпестиктер дагы деле бар экенине шилтеме кылып «Бул маселе тоскоолдук болбошу керек» деп түшүндүрмө берди. Башка келишпестиктерди да «алакалардын үзүлүшүнө себеп болбошу керектиги» менен түшүндүрдү, бирок, бул келишпестиктерди айтпады (жогорудагы булак). Медведев дагы «Россия жана НАТОго мүчө мамлекеттер Европага байланыштуу ракеталарга каршы калкан маселесин үйрөнүүнү улантышат» деди. Кийин мындай деп

кошумчалады: «НАТО мындай калкандан келип чыгышы мүмкүн болгон натыйжаларды элестете албай жатат... Ошондой болсо да, бул натыйжалар кең көлөмдүү болушу, бир гана мамлекетке же бир мамлекет калып, башка мамлекеттерге кызмат кылбашы тийиш». Дагы мындай кошумча кылды: «Ракеталарга каршы калкан системасы ядролук күчтөрдүн тең салмактуулугун изинен чыгарышы мүмкүн. Мындан этият болуу зарыл. Себеби, ушул тең салмактуулукту өзгөртүү акыры барып куралдануу жарышына алып келет» (жогорудагы булак). Дагы бул булак Медведевдин Москва ракеталарга каршы калкан маселесинде «тармактуу» система деп аталган нерсени түзүүнү сунуш кылып жатканы жөнүндөгү сөздөрдү келтирди, бирок, булакта бул сунуштун деталдары айтылбаган.

Россия президентинин билдирүүлөрү Россия менен НАТО ортосунда ракеталарга каршы калкан о.э. өз ара кызматташтык маселелеринде дагы эле жыйынтыктоочу келишим түзүлбөгөнүн түшүндүрүп турат. Россия болсо, мындан тынчсызданууда. Себеби, Медведев ракеталарга каршы калкан орнотуунун кандай акыбеттерге алып келишин НАТОнун өзү да элестете албай жатканын айтты. Чамасы, Медведев мунун акыбеттерин түшүнбөгөн Европа мамлекеттери бүткүл Америка үстөмдүгү астына түшүп калышына, бул болсо глобалдуу кескиндикти жаратышына о.э. бардык коопсуздук түйшүктөрү Европага өтүшүнө ишарат кылып жаткан көрүнөт. Медведев куралдануу жарышына шилтеме кылып жатат. Т.а. башка мамлекеттер Россия жетекчилигинде Америка жүзөгө келтирген жаңы абалга каршы туруу үчүн, башкача айтканда, өзүн коргоп, Америкага каршы күрөшүү үчүн өз куралдарын өнүктүрүп алууга аракет кылышына ишарат кылып жатат. Себеби, бул калкан Америка үчүн коргонуучу каражат болот. Мындан улам, Америка башка мамлекеттерге үстөмдүк кылышы о.э. өзүнүн саясатына моюн сундуруу үчүн башка тараптарга катуу коркунуч туудурушу мүмкүн.

Обама да Россия менен ушул маселеде жыйынтыктоочу келишимге келбегенин моюнга алып, мындай деди: «Биз Кошмо Штаттар менен Россия ортосундагы алакаларды кайра тартиптештирип алууга көп күч жумшадык жана бул нерсе эки тарапка тең белгилүү бир натыйжаларды алып келчү аракет. Азыр биз НАТО менен Россия алакаларын кайра тартиптештирип жатабыз». Ал дагы минтип кошумчалады: «Биз Россияны өзүбүздүн атаандашыбыз эмес, шериктешибиз деп билебиз. Аны менен бир канча тармактарда, эң маанилүүсү, ракеталарга каршы коргонуу тармагында кызматташтыкты бекемдөөгө келишип алдык» («Россия Сегодня», 2010-жыл 20-ноябрь). Россия умтулган максатына жетише албады. Ушул себептен улам, ракеталарга каршы калкан жана өз ара кызматташтык жаатында Россия менен НАТО ортосунда корутунду

келишим кол коюлган жок. Ал кандайдыр бир нерсеге ээ болмоюн сүйлөшүүлөрдү токтотпоону каалап жатат. Ошондуктан, ушул келишим ал үчүн абдан маанилүү, андыктан, аны бүтүндөй четке какпайт. Россия эң маанилүү нерсени кудум Советтер Союзу доорундагыдай дүйнө иштерин Америка менен биргеликте башкарып, башкалардын улуу мамлекет деп карашын көздөп жатат. Россия Америкага моюн сунууну каалабайт, бул көз карандылык НАТОго кошулуу менен болобу же көз карандылыктын башка көрүнүштөрү менен болобу, айырмасы жок. Россия көз карандысыз эл аралык саясат жүргүзгөн чоң мамлекет катары бөлүнүп турууну каалайт. Ошондуктан, Медведев мындай билдирүү берди: «Же толук кызматташтык кылып, өз ара маалымат менен алмашып, ар кандай маселелердин чечимине сунуш билдиребиз, же таптакыр кызматташтык кылбайбыз. Себеби, Россия НАТОго байланып калган жөнөкөй бир мамлекет болууга ыраазы болбойт. Эгер, таптакыр кызматташтык кылбай турган болсок, анда, белгилүү себептерге ылайык өзүбүздү коргоого мажбур болобуз» («Франс Пресс», 2010-жыл 21-ноябрь). Чындыгында, Медведев Россиянын НАТОго кошулушу мүмкүн эмес деп эсептешин, бирок, НАТО өзгөрүп, алардын ортосунда зор шайкештик жүзөгө келигидей болсо, эки тарап ортосунда бекем жакындашуу мүмкүндүгүн билдирди. Кийин Медведев «Россия өзүнүн жери аркылуу Афганистанга жүктөрдүн өтүшүнө ыраазы» деп айтты, («Россия Сегодня», 2010-жыл 20-ноябрь).

Россия өзүнүн жеринен Афганистанга аскерий жүктөрдүн алып өтүлүшүндө НАТОго мүчө мамлекеттер менен кызматташтык кылууга ыраазы болду. Бул Россиянын айрым кызыкчылыктарды жүзөгө чыгаруу үмүтүндө Америкага көрсөтө турган акысыз кызматы. Акыйкатта болсо, андан эч нерсе өндүрө алган жок. Россия, эгер НАТО күчтөрү Афганистанда мужахиддер алдында жеңилүүгө учурай турган болсо, Афганистандагы абал Россия үчүн коркунуч туудурушу мүмкүн экенин билет. Бирок, ал жерде Американын жеңишке жетиши да Россиянын Орто Азия регионундагы таасирине коркунуч туудурушу мүмкүн. Ошондуктан, Россия муну да эсепке алып жатат жана Советтер Союзу доорунда Афганистандагы жеңилүүсү Американын ушул регионго келип алышына мүмкүнчүлүк жаратканын унутпай жатат.

Өз кезегинде Америка да Россиядан бардык нерсени алууну, ага болсо куру убадалардан башка эч нерсе бербөөнү, дүйнөнүн иштерин башкарууда Россияны шерик кылбоону каалап жатат. Тескерисинче, Россияны НАТО менен кызматташтык кылуу наамы астында өз кызыкчылыгына байланыштуу иштерге шерик кылмакчы, тез эле түздөн-түз өзүнө шерик кылгысы жок.

Россия да анын капканына түшпөдү. Сүйлөшүүлөр жүргүзүүгө даярмын деп, жасалма жемге ашыгып жаткан болсо, бирок, толук шерик болууга аракет кылып жатат!

3 – Эми, ракеталарга каршы калкан системасына келсек, Америка муну менен Европага өзүнүн толук үстөмдүгүн орнотууну көздөөдө. Т.а. Европаны өз чегелинде кармап туруп, Америка менен атаандаша турган көз карандысыз эл аралык кубатка айланышына жол койбоо максатында Европаны өз коргоосуна киргизип алат жана аны үзгүлтүксүз тынчсыздануу абалына салып коёт. Европа өзүнүн көз карандысыз аскерий кубатын күчөтүшүнө жол бербейт, тескерисинче, өзүнүн ядролук арсеналы менен алектене турган кылып коёт. Анткени, Европанын ядролук арсеналы Америка тарабынан тоңдуруп коюлгандан кийин, эч кандай кыйматы калбайт жана Европа аны өнүктүрүүгө да, жаңылоого да акылуу болбойт калат. Франция коркуп, андан кутулууга урунуп жаткан нерсе мына ушул. Ошондуктан, Франция Британия менен өзүнүн ядролук арсеналдарын жаңылоо жана ядролук технологияларын өнүктүрүү максатында келишимге кол койду. Бул 2010-жылы 2-ноябрда эки мамлекет ортосунда өткөрүлгөн жогорку деңгээлдеги жолугушууда болуп өттү. О.э. жолугушууда бул эки мамлекет Америкадан бөлөкчө көз карандысыз токтом чыгаруу, Американын үстөмдүгүсүз өздөрүнүн кызыкчылыктарына кызмат кылуучу иштер менен алектенүү максатында өз ара күчтөрдөн түзүлгөн бир аскерий күч жаратууга келишип алышты. Бирок, кечеги Лиссабон саммитинде жүзөгө келген иштер да, Британиянын Америка сунуш кылган ракеталарга каршы калкан системасына каршылык билдирбегени да Франция менен Британиянын позициялары күчсүз экенине далалат кылууда. Экөөсү тең Американын толук үстөмдүгү көрүнүп турган бул саммитте колдорунан эч нерсе келбегенинен үмүтсүздүккө түшүштү.

Ракеталарга каршы калкан планы тышкы көрүнүшүнөн коргонуу болсо да, бирок, тымызын чабуул кылуучу болуп, «терроризм», жолдон адашкан мамлекеттер, массалык кыргын куралдары, ядролук куралдар жана баллистикалык ракеталар коркунучуна каршы согушууга болжолдонгон. Башка сөз менен айтканда, Америка 2001-жылы 11-сентябрь окуяларынан кийин колдонуп жаткан саясатты НАТОнун аты менен ишке ашырып келет. Ошондо, ага кээ бир мамлекеттер, анын ичинен, Германия, Франция, алебетте Россия да каршы чыккан эле. Бирок, Лиссабон саммити Франция менен Германия позицияларын жутуп, Россиянын позициясын төмөндөтүп койду. Бул болсо, Америка үчүн утуш болуп эсептелет о.э. өзүнүн касташкан саясатын улантууга укук берет. Американын Буш доорундагы саясатында башкалардын ыразылыгы алынбас эле. Бирок, Американын Обама доорундагы

учурдагы саясатында Буш саясаты уланып жаткан болсо да, бирок, башкалардын ыраазы болушу да каралат.

4 – НАТОго кең укуктарды берүү жана анын майданын кеңейтүү жөнүндө айтылган жаңы план жана стратегияга келсек, ушул союздун пайда болуш себеби жоголгонунан, т.а. Советтер Союзу ыдырап, Варшава келишими жок болгондон кийин бекер кылынышы шарт болгон НАТО бекер кылынбастан, дүйнөдө турган соң, бул план жана стратегия да өзгөрбөй турат. Душмандардын өзгөрүшүнө жана НАТОго мүчө мамлекеттерге коркунуч туудуруучу иштердин ойлоп табылышына карап, бул план жана стратегия да токтобойт. Бирок, саммитте НАТОго душман деп кайсы мамлекет болжолдонуп жатканы да, ракеталарга каршы калкандан кайсы мамлекет бутага алынып жатканы да айтылбайт. Бирок, ракеталарга каршы калкан деп, Түркия талкууга алынып жатканынан болжол исламий регион экенин түшүнүп алууга болот. Максат, исламий региондордун кубат каражаттарына ээ болуп алышына же ал жерде Халифалыктын тикеленишине жол койбостук. Бул болсо, капырлардын дилинде Ислам жана мусулмандарга каршы канчалык душмандык жатканын анык көрсөтүп турат. О.э. бул Түркия ракеталарга каршы калканды жайгаштыруу үчүн этибарга алынып жатканда, бул өлкө акимдеринин канчалык кылдымышкер экенин да көрсөтүп турат.

5 – Тьянак: Америка бул саммитте НАТОго мүчө мамлекеттер үстүнөн, айрыкча, Батыш Европа үстүнөн өкүмдарлык кылууга жана аларды өз каалосуна моюн сундурууга жетишти. Америка муну менен аларды өз коргоосуна киргизип алууну, бөлүнүп алышып, көз карандысыз кубатка айланууларына тоскоолдук кылууну максат кылды; Америка Россияны өз пландарына болгон каршылыгын жумшатты; Чоң мамлекеттер арасында Америкага каршы туруп, анын тынчын буза турган же анын иштерин ойрон кылып, ойноп жаткан картасын кайрадан аралаштырып жибере турган кандайдыр бир мамлекет калбады; Натыйжада, Америка өзүнүн финансылык кризисинин жана Ирак, Афганистандагы ийгиликсиздигинин натыйжасында калтырап калган эл аралык абалды ушул саммитте бекемдеп алды. Мындан тышкары, НАТОнун укуктарынын кеңейтилгенинен жана Түркияны ракеталарга каршы калкан орнотулуучу жер кылуу жөнүндө талкууланганынан бул саммиттин Ислам жана мусулмандарга кандай гана коркунучтуу экени да ачылып калды. Ошондуктан, мусулмандар бул коркунучту түшүнүп, Халифалык мамлекетин тикелөөгө олуттуу аракет кылуу менен бул коркунучка балта уруулары шарт. Анткени, Халифалык мамлекети колонизатор капырлардын айла-амалын өздөрүнүн кекиртегине урат, уюштуруп жаткан фитналарын өздөрүнүн жеңилишине айлантат. Алла

Өзүнө (Исламга) жардам бергендерге. Албетте, жардам берет жана Алла албетте күчтүү, кудуреттүү.

16-зул-хиджа, 1431-х.

Трамп жана НАТО саммити

Суроо: Бельгиянын Брюссель шаарында 2018-жылы 12-июль күнү НАТОнун саммити болуп өттү. Ага Америка мамбашы Трамп жана НАТОго мүчө 29 мамлекеттин башчылары катышты. Анда ички аскерий каржыны 2%га жогорулатуу боюнча Трамп менен алардын ортосунда кызуу талкуу орун алды. Эмне үчүн Америка мындай кылып жатат? Мындан ары бул уюмдун (НАТОнун) тагдыры кандай болот?

Жооб: муну ачыктап берүү үчүн төмөнкү нерселерге токтолуп өтүү зарыл:

1 – Америка мамбашы Дональд Трамп дипломатиялык жолдон алыс түркөйлүк жолду тандап алды. Ал ачык түрдө эле эмнени каалап жатканын жар салып, кысымдарды өткөрүп жатат. Ал каалган нерсесин пардасы жок эле талап кылууга өтүп алды. Айрыкча, башка өлкө башчылары менен жолугушканда текебердиги жагынын кичүү Жорж Буштан ашып түшүп, алардан каалаганын ачык түрдө эле талап кылып жатат. Ошондой эле ал Обама сыяктуу эмес. Обама көптөгөн нерселерди парда артынан ишке ашырган. Башка өлкө башчыларына карата кысымды Британия айлакерлигине окшош саясий маневр, кагазга ороо аркылуу жүзөгө ашырган. Америка мурунку мамбашы Обама 2014-жылы НАТОнун ички аскерий каржысын 2%га көтөрүүнү ага мүчө мамлекеттерге карата сунуштаган. Ал бул ишти ишке ашыруу максатында ар түрдүү ыкмалар менен НАТОго мүчө мамлекеттерге карата кысымдарды кылды жана келишимге жетишти. НАТОну бирдиктүү бир уюм катары көргөзүү максатында, кабарларда Обаманын НАТОго мүчө мамлекеттердин башчылары менен бул маселе боюнча жолугушуулары чуу жаратылбастан берилди. Анын натыйжасында Америка НАТОго мүчө мамлекеттердин бул жүрүшүнөн ыраазы абалда эле. Ал эми Трамп алар менен аябай каршы пикир келишпестиктерге барды. Ошол жылдары НАТОго мүчө мамлекеттер Обамага 2024-жылга чейин НАТОнун ички аскерий каражатына кошумча каражат катары жумшала турган бул 2%га көтөрүлгөн чыгашаны өздөрүнүн өлкөлөрүнүн ИДПсынан төлөп берүүнү макулдашкан. Бирок НАТОго мүчө мамлекеттердин ичинен 15и, алардын ичинен Германия, Канада, Бельгия, Италия, Испания 1,4%дан ашпаган мурунку эле каражаттарын төлөп келишүүдө. Алар жаңы келишимди жана убадаларын ишке ашырууга кудуреттери жетпеди. Бул нерсе Трамптын ачуусун келтирди. Американын бул маселе боюнча көтөрүп жаткан демилгесине ылайык, 2030-жылга карата НАТОго мүчө мамлекеттерге душмандык ыктымалдуулугу туулуп жаткан Орусияга каршы 30 күн аралыгында автоматташтырылган 30 батальонду, 30 эскадралык тик учакты, 30

согуштук кемени ишке киргизүүгө кудуреттүү болушу керек. Америка Орусиядан кыялдагы душманды жасап жатат. Аны менен Америка Европаны аскерий, саясий жактан көз карандысыз болуп кетишинин алдын алып, ага карата өз таасирин сактап калууну каалап жатат. Мына ушундайча Америка эң жок дегенде Европа анын аскерий жетекчилиги алдында калышы үчүн аны НАТОдо калууга мажбурлап жатат.

2 – Трамп НАТОдогу союздаштарды канааттандыруу өтө оор экендигин билди. Трамп Брюсселдеги саммитке жөнөп жатып 10-июлда твиттердеги баракчасына 16-июлда Хельсинкиде Орусия мамбашы Путин менен боло турган жолугушуу НАТО саммитине караганда жеңилерээк болушун күтүп жаткандыгын жазды. Анын бул сөзүндө чындык бар. Орусия өзүнүн кызыкчылыгы үчүн Америкага кызмат кылуу жаатында Америка колундагы марионеткага айланып баратат. Орусия өзүн дүйнөдөгү биринчи мамлекеттин жанында дүйнөгө таасир өткөрүп жаткан ири мамлекет сөлөкөтүн сактап калуу аракетинде. Ошондой эле, айрыкча Орусия өзүнүн таасири астындагы аймактарда Америка таасиринин жайылышын алдын алуу максатында анын кызматын кылып берүүгө лаббей деп жооп берүүдө. Ал эми, Европа өзүн Америкага карата атаандаш катары карап жатат. Ошондуктан Америкага атаандаш болуу максатында ЕБни түздү. Америка бул биримдикке карата душмандык мамиле кылууда. Аны чачыратып жиберүү аракетин ачыктан ачык эле колдоого алып жатат, Британиянын андан чыгып кетишин колдоого алды. Трамп Тереза Мэй өкмөтү ЕБдиктен чыгып кеткенден кийин да ЕБ менен эркин базар түзүүгө умтулуп жатканын айыптап мындай деди: «Мэйдин планы Америка менен болгон келишимди жокко чыгарышы мүмкүн. Анткени алар бул келишимди ишке ашырууну ушундайча чечишсе, биз Британиянын ордуна ЕБ менен алака кылуубуз мүмкүн. Мен Тереза Мэйге Брекзит менен кандай алака кылаарымды айттым. Бирок, ал ага макул болбоду жана мага кулак салбады. Ал башка жолдорду тандады». Трамп Тереза Мэйдин планына каршы чыккандыгы себептүү иштен алынган Британиянын ТИМи Борис Жонсонду мактап мындай деди: «Келечекте ал ири өкмөт башчы болот». («Би-Би-Си», 2018.07.13). Трамп ЕБдеги башка өлкөлөрдү андан чыгып кетүүгө ачык эле чакырды. Ал тургай, өткөн апрель айында Америкага иш сапары менен барган Франция мамбашын да ЕБден чыгып кетүүгө чакырды. «Вашингтон пост» гезити 29-июнда мындай жарыя кылды: «Трамп Франция мамбашы Макронго Америка менен эки тараптуу келишимдерге жетүү үчүн ЕБден чыгып кетүү сунушун берди. Муну ал апрель айындагы эки тараптуу жолугушуу алкагында айтты». Европалык эки жооптуунун айтуусунда «Трамп Макронго ЕБден эмнеге чыкпайсың деген суроо узаткан».

3 – Ошондуктан Трамп ЕБди айыптады, айрыкча Германияны. Германия менен Америка ортосунда келишпестик өтө күчтүү түс алды. 2017.06.07. чыккан суроо-жоопто да буга токтолуп өткөнбүз. Анда мындай деген элек: «Германия Европанын финансы борбору. Экономикалык жактан Америка, Кытай жана Жапониядан кийинки эле төртүнчү дүйнөлүк гигант. Ошондуктан Америка кызыкчылыгы үчүн Германиядан үлкөн акча каражатын алуу максатында Трампын көзү Германияга түштү. Айрыкча, Америка Германияга карата аны Орусия коркунучунан коргоону шылтоо кармап НАТОнун ички аскерий каражатына кошумча акча берүүсүн андан талап кылды. Берлин улуттук кирешесинен 1.2% же 42 миллиард доллар көлөмүндөгү каражатты аскерий жакка жумшайт. Ошондой эле Америка менен Германия ортосундагы соода балансы да акыркы учурда Германия тарапка ооп жаткан учуру. Алтымыш миллиард евро Германия кызыкчылыгы тарабында болду. 2016-жылы Америка менен Германия ортосундагы соода 165 миллиард евроно түзгөн, анын 107 миллиард евро сун Германияны экспорттук товарлары түзгөн». Суроо-жообдо муну да айтып өткөнбүз: «Европанын келечектеги абалы Германиянын саясий жана экономикалык жактан жетекчиликти колго алуусу менен көрүнөт. Буга ишаарат кылып турган нерсе Германия жооптууларынын Америка саясатына каршы каяша айтып, ачык түрдө аны менен тең тайлашып жаткандыктары... Эгер, бул абал улана берсе Европада бир топ силкинүүлөр жүз берет, акыр аягында Германияны оор куралдар менен куралдануусуна түртө турган фактор болуп калат”.

4 – Трамп Германиянын аны менен тең тайлашып, ага бекем каршы туруп жатканына күбө болду. Айрыкча, Трампын ЕБге карата душмандыгын ачыктан ачык билдире баштагандан бери. Германия ЕБди экономикалык жактан өзүнүн базары катары карайт. Ошондой эле Германия ЕБди эл аралык саясатка таасир өткөрүү үчүн колдоно турган негизги каражат катары да карайт... Ушуга негизделип Трамп экинчи дүйнөлүк согуштан бери Америка Германияны коргоого алып келгендигин бетине кармап, Германиядан НАТОнун ички аскерий каражатына кошумча миллиарддаган доллар беришин талап кылууну күчөттү. Саммит башталышынан мурун Трамп НАТОнун башкы катчысы менен жолугушуп, Германияга чабуул кылды: «Германия Орусияны байытып жатат. Ал Орусиянын күрөөсү. Ал Орусиянын басымы астында. Ал энергия менен камсыз кылып берүүсү үчүн Орусияга миллиарддаган доллар берүүдө. Ошондой эле анын коопсуздугун Орусиядан камсыз кылып берүү бизге милдет. Муну кандай түшүнүүгө болот? Бул адилеттүүлүк эмес да?». Трамп саммит учурунда да мындай деди: «Германия толук Орусия басымы астында. Анткени ал жаңы газ куурунан

тышкары энергиясынын 60-70%ын Орусиядан алат. Бул нерсе НАТОнун максаты үчүн өтө жаман иш деп кесе айта алам». («Би-Би-Си», 2018.07.12). Трамптын бул айыптоосуна каршы Германиянын канцлери Меркель минтип жооп кайтарды: «Германиянын саясаты өз алдынча жана токтомдорду өз алдынча кабыл алат. Мен СССР басып алганда Германиянын бир бөлүгү катары жашагам. Мен азыр бириккен Германия туусу астында жашап жаткандыгыма бактылуумун. Ушул себептен улам, биз өз алдынча саясат жүргүзө алууга жана өз алдынча токтомдорду кабыл алууга кудуреттүүбүз деп толук түрдө айта алам». Германиянын ТИМи Хайкоу Мас мындай деди: «Биз Орусиянын же Американын туткуну эмеспиз». («Би-Би-Си», 2018.07.12).

Трамп менен Меркель адаттагы сүрөткө түшүү үчүн НАТОнун жаңы платформасына алып бара турган жаңы коридорунда бара жатышканда да бири-бирин көрмөксөн, билмексен абалда барышты. Трамп буга чейин эле Орусия менен Германияны байланыштыра турган жаңы «Түндүк агым–2» газ кууру долбоорунан да баш тартууну талап кылып, аны катуу айыптап келген. Бул долбоорду кээ бир европалык жооптуулар да ЕБдин саясатын бөлүп жара турган катары санап, андан баш тартууга чакырып келишкен. Польша бул долбоорго Европа муктаж эмес деп санайт. Польшанын ТИМи Яцек Шаботович НАТОнун штаб квартирасына барганда мындай деди: «Түндүк агым–2» долбоору Европа мамлекеттери Орусияга эбегейсиз акча каражатын берип жаткандыгын түшүндүрөт. Орусия бул долбоорду Польшанын коопсуздугуна каршы колдонушу мүмкүн болгон каражат». («Франс пресс», 2018.07.11). Ал Трамптын тили менен айтып жатат, анткени, Польшада Америка таасири күчтүү. Ал Евро Биримдиктин ичинде Америка үчүн кызмат кылып берет.

Мына ушундайча Америка ЕБдин ичинде аны ичинен бузуп талкалоо үчүн көптөн бери ушундай иштерди кылып келет. Бирок, Трамптын мезгилине келип ЕБди чачыратып жиберүү аракети ачыктан ачык эле кылына баштады. Башкача айтканда, Трамп өзүнө карата тагдырий маселе болгон өзүнөн мурунку Обама кыла албаган 2% кошумча ички аскерий чыгашаны европалыктарды төлөөгө мажбур кылып, өзүнө карата ийгилик жаратууну максат кылды. Анын бул ийгилиги республикачылар партиясы ичинде анын кадыр баркын көтөрүп, келерки президенттик шайлоодо ага ийгилик алып келе турган иш болуп калат.

5 – Бирок Франция Американын бул талабына көбүрөөк сезимталдык менен жооп берүүчүлөрдөн болду. Франция мамбашы Макрон мындай деди: «Франция 2024-жылга чейинки НАТО ичинде келишилген коргонуу жаатында жумшала турган 2% чыгашаны төлөөгө макул. Уюмдун ичиндеги биримдик адилеттүү бөлүштүрүү оор жүгүн көтөрө алганда гана ишке ашат». «Трамп мурдараак саммиттен чыгып

кетүү тууралуу күмөндөнүп жаткандыгына карабастан, НАТОго болгон ыктоосун дагы жаңылап билдирди. Ал 12-июлда саммиттен чыгып кетүү аркылуу түзмө-түз коркутууга алган жок». («Reuters», 2018.07.12). Маалым болгондой, Франция азыркы учурда ИДПнын 1.8%ын коргонуу жаатына коротот. Бирок, Франция улуулук даамын татыш үчүн эл аралык майданда Америка ага роль берип турушу үчүн Америкага кошоматтык менен мамиле кылат. Ошол эле маалда ЕБден да кол үзбөөнү колго алышты максат кылган. Анткени, Германиянын алга озуп кетүү ыктымалдуулугунун коркунучу бар. Франция бир учурда Канадада өткөн чоң жетилик саммитиндеги Трамп жар салган соода согушу маселесинде же Америка бир тараптуу чыгып кеткен Иран өзөктүк келишимин сактап калуу маселесинде ЕБдин кызыкчылыгын коргоду. Кээ бир учурда Брюсселде өткөн саммиттеги сыяктуу Америка тарапка кошоматтык кылды.

6 – Трамп Америка НАТОдон кол үзүүгө да даяр экендигин жар салды. Ал муну ишке ашырбаса да ал опузалоо дагы да күчүндө калууда. Ал өз союздаштарына да, душмандарына да соода согушун жарыялады. Бул нерсе башка коалициялык союздаштарынан баш тарта турган акылсызыраак Америка мамбашы тарабынан жар салынып жаткан Америка саясатындагы жаңыча багыт. Биз 16-июнда чыккан суроо-жоопто да айтып өткөнбүз: «Ушунун баары соода согушу документи Америка үчүн маанилүү экендигин көргөзүп турат. Анткени ал 2008-жылда жарылып чыккан финансы кризисинен кутула албай андан жабыркап келе жатат. Анын карызы 20 триллиондон ашык долларга жетти. Бизнесмен Америка президенти Трамп биринчи Америка деген ураан астында Америка экономикасын куткармакчы. Америка дүйнөгө таасир өткөрүш үчүн мурдатан пайдаланып келген эл аралык институттарды иштен чыгарып, анын натыйжасында жаңы эл аралык абалды пайда кылуу аркылуу Америка өзү көп чыгашага учурабастан башка өлкөлөрдүн жардамында соода балансы Америка үчүн ооп, дүйнөгө жалгыз өзү гана кожоюндук кылуу планында иш алып барууда. Балким союздаштары анын көлөкөсү астында жүрүшү үчүн соода пайдасы жана кожоюндук тууралуу гана пикирлеп калды».

7 – Мына ушундайча союздаштар ортосунда соода согушу алоолоно баштады. Бул нерсе алардын союздарынын ыдырашынан жана алардын ортосунда экономикалык саясий согуштун тутанышынан кабар берет. Эгер, аларда өзөктүк куралды колдонуу коркунучу болбогондо алардын ортосунда эки дүйнөлүк согуштун изинен эле үчүнчү дүйнөлүк согуш тутанмак. Мына ушул союздаштар – дүйнө үчүн жамандыктын башаты. Анткени, алар бир гана материалдык пайданы турмуштун өлчөөсү кылып алган капитализмди башкаруу системасы кылып тандап алышкан. Дүйнө

төрт кыйматты ахлакий, инсаний, рухий, маддий кыйматты бири-биринен үстөм койбой, баарын бир кылка ишке ашырып дүйнөнү караңгылыктан нурга алып чыга турган Пайгамбарлык жолундагы Халифалык мамлекетине суусап турган чагы. Аллах үчүн калыстуулук менен түнүн күнгө улап, күнүн түнгө улап бул улуу ишти ишке ашырууга аракет кылып жаткан пенделерге Аллах күч кубат берсин. Аллах алардын жүрөгүн Өз нусраты менен тынчтандырсын.

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾

«Албетте, биз элчилерибизге жана ыйман келтирген пенделерибизге бул дүйнөдө да, акыретте да жардам беребиз » [40:51]

7-робиус-саний, 1438-х.

17-июль, 2018-м.

Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болушу

Суроо: 2022-жылы 18-майда Финляндия менен Швеция Россиянын Украинага бастырып киргендиктен Түндүк Атлантика альянсына (НАТО) мүчө болуу үчүн анын Брюсселдеги штаб-квартирасына расмий арыз тапшырды. Бирок, бул кайрылуудан көп убакыт өтпөстөн Түркия күрд куралдуу топторуна, өзгөчө Күрдстан Жумушчулар Партиясына (РКК) каршы жүргүзүп жаткан күрөшүнө карата Финляндия жана Швециянын позициясы себептүү каршылык билдирди. Белгилүү болгондой, НАТОго мүчө болуунун зарыл шарты катары бардык отуз мүчө мамлекет, алардын катарында Түркия да бул эки мамлекеттин НАТОго мүчө болушун макулдашы керек. Демек, бул иштердин артында эмне турат жана алардын мотивдери эмнеде?

Жооп: жооп тунук болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи:

Эгер, НАТОго мүчө болуу үчүн Швециядан мурун арыз берген Финляндия альянска кошула турган болсо, Россиянын учурда «душман альянс» катары карап жаткан НАТОго мүчө мамлекеттер менен болгон жалпы чегарасынын узундугу эки эсеге узарып, 2600 км.ге жетет. Белгилүү болгондой, Россия-Финляндия чегарасынын узундугу 1300 км.. Швеция Россия менен түздөн-түз чектешпесе да, бирок, ал альянска кошулса, бул нерсе НАТОнун Балтика деңизинде кеңири көлөмдүү жана натыйжалуу иш-аракеттерди алып барышы жеңилдетет. Мындай абалда Балтика деңизине чыгуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон Россиядан тышкары бардык мамлекеттер НАТОнун мүчөсүнө айланып, Россиянын Балтика деңизиндеги стратегиялык таасири күчсүздөнөт жана Балтика деңизи Батыш альянсынын көзөмөлүндөгү деңизге айланат. Мындан тышкары, Швеция НАТОго кошулса, анын Готланд аралы да НАТОнун көзөмөлүнө өтөт. О.э. Россиянын бул региондо ыкчам иш алып барышы, аскерий машыгууларды жана манёврларды өткөрүшү, ал тургай, региондо туруктуу таасиринин мүмкүнчүлүктөрүн бекемдеши кыйын болуп калат. Бул жерде Швеция беш ультра заманбап суу астындагы кемеге ээ экенин да назардан качырбоо керек. Бул суу астындагы кемелер – Польша жана Германия флотторуна кошумча – Россиянын региондогу ар кандай аскерий аракетин блокада кылат.

Экинчи:

Аскерий көз караштан караганда, Финляндия жана Швециянын альянска кошулушу Кремлди өтө татаал жана кыйын тандоолорго кептейт. Суук согуштан кийинки эң кооптуу абал катары, бул нерсе аскерий жана стратегиялык тараптары менен гана чектелип калбайт. Себеби, саясий жактан алганда Кремль НАТОнун чыгышка кеңейүү

коркунучун алдын алуу жана кошуна Украинада НАТО таасирин күчөтпөө сыяктуу ураандар менен Украина согушуна кирген. Демек, Финляндия жана Швеция альянска кошулгандан кийин эмне болот? Шексиз, бул нерсе Украина согушунун эң олуттуу саясий акыбеттеринин бири болот. Себеби, НАТО Санкт-Петербург шаарына дээрлик 200 километр аралыкка келип калат. Бул болсо, президент Владимир Путиндин амбицияларына олуттуу саясий сокку болуп, Украинага каршы бул сыяктуу олуттуу акыбеттерди эсепке албастан жасалган согуш канчалык максатка ылайыктуу болгону жөнүндө Россия ичинде суроолорду пайда кылат!

Үчүнчү:

Финляндия жана Швециянын НАТОго кошулушу Батыш менен Кытай ортосундагы карама-каршылыкты күчөтөт. 2022-жылы июнь айынын аягында Мадридде өтө турган НАТО саммитинде Кытай таасирине каршы күрөшүү миссиясы НАТО стратегиясында өзгөчө баса белгилениши күтүлүүдө. Бул нерсе НАТО тарыхында алгачкы ирет болууда. Эч кимге сыр болбогондой, НАТО Батыш дүйнөсүнөн сыртка чыгуу амбицияларына ээ. Ошондуктан, Япония, Түштүк Корея, Австралия жана Жаңы Зеландия тышкы иштер министрлерине бул саммитке катышуу үчүн чакыруу берилди... Ушул көз караштан алганда, Финляндия жана Швециянын НАТОго мүчө болуу жөнүндөгү расмий арызы АКШ президенти Жо Байден үчүн саясий жеңиш, Путин үчүн ийгиликсиздик, Кытай жетекчиси Си Цзиньпин үчүн кооп-коркунуч болуп эсептелет.

Төртүнчү:

НАТО – Экинчи дүйнөлүк согуштан көп өтпөстөн түзүлгөн, учурда 30 мамлекеттен турган союз. Түркия союзда АКШдан кийинки экинчи ири аскерий күч болуп эсептелет. Бирер мамлекет НАТОго мүчө болуу үчүн арыз тапшырса, альянстын мүчөлөрү аны бир добуштан макулдашы керек. Бул эки Европа мамлекетинин НАТОго мүчө болушуна Түркиянын veto коюшунун мааниси да ушул жерде... Негизи, Түркия 70 жыл мурун альянска мүчө болгондон бери НАТОнун кеңейишин расмий түрдө колдоп келген. Бүгүн Эрдаган төрт себепке ылайык Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болушуна каршылык билдирүүдө:

1 – Мамлекет экономикалык кризиске кептелип турганда Эрдаган бийликте калууга аракет кылып жатат. Лиранын кунсузданышы себептүү Түркиядагы инфляция 3 орундуу санга көтөрүлдү. Натыйжада, эбак эле термелип турган экономикалык кризистин баткагына дагы да терең батты. Бул жагдай 2023-жылдагы шайлоо алдында президент үчүн бир нече проблемаларды пайда кылып, Эрдагандын позициясын дээрлик 20 жыл мурун бийликке келгенден бери болуп көрбөгөндөй күчсүз абалга

түшүрүүдө. Соңку сурамжылоолорго ылайык, аны колдоо улам төмөндөөдө. Ушул себептен улам, Эрдаган Финляндия жана Швециянын НАТОго кошулушуна каршы болгондой көрүнүп, альянска басым өткөрүп жатат жана ушул аркылуу мүчө мамлекеттерден экономикалык жана аскерий жардамдарды үмүт кылууда. Бул болсо, шайлоо алдында Эрдаганга карата колдоону көбөйтөт.

2 – Эрдаган Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болуу маселесин Түркия-Сирия чегарасында күрд куралдуу топторунан тазаланган буфер зона түзүүнү камтыган көп жылдан берки өзүнүн максатына жетүү үчүн мүмкүнчүлүк деп билип жатат. Түркия азат кылынган аймактарды кеңейтип, оппозициянын сөзүнө ылайык, проблема туудуруп жаткан сириялык качкындарды бул аймактарга көчүрүшү мүмкүн. О.э. Сириядагы аскерий операциялар да Эрдаганга карата ишенимди айгинелеп турат. Т.а. Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болушунда Батыш Анкаранын жардамына муктаж болуп турганда, Эрдаган бул сыяктуу операцияларга Батыштын каршы чыкпашын билип жатат. Келерки жылкы оор шайлоого даярдык көрүлүп жатканда Эрдагандын аскерий операция өткөрүү туурасындагы билдирүүсү да улутчулдардын колдоосун күчөтүүгө каратылган. Белгилүү болгондой, тарыхта чегараларда өткөрүлгөн аскерий операциялар Эрдагандын рейтинги жогорулоосуна кызмат кылган. Ушул себептен улам, экономикалык проблемалар күчөп жатканда социалдык сурамжылоолор Эрдаганды жана анын «Адилет жана Өнүгүү» партиясын колдоо азайып баратканын көрсөтүп жаткан учурда Эрдаган баштаган аскерий операциялар ишке ашырылууда.

3 – Эрдаган Америка президенти менен жолугушууга шашып жатат. Өткөн апрель айында Эрдаган журналисттерге берген интервьюда Байден менен мамилеси мурунку президенттер Дональд Трамп жана Барак Обама менен болгон мамилелердей болбой жатканына даттанган: «Эрдаган айтат: «Албетте, маал-маалы менен жолугушуулар болуп турууда. Бирок, алар дагы да өнүгүшү керек. Мен кийинки жараяндарда буга жетишебиз деген үмүттөмүн». (<https://arabic.cnn.com>, 2022-жыл, 24-май). Башкача айтканда, кеп бул жерде Швеция жана Финляндия жөнүндө болбой жатат. Эрдаган бул ыңгайлуу учурдан пайдаланып, түркиялык кесиптешин өзүнөн алыста кармап келген Байден менен жолугушууну тездетмекчи болууда.

4 – Эрдаган Батыштан күрд куралдуу топторуна көрсөтүлүп жаткан жардамдарды токтотууну жана «Хизмет» кыймылынын мүчөлөрүн тапшырууну каалап жатат. Ал дагы эле «Хизмет» кыймылынын мүчөлөрүн куугунтуктоону улантууда: «Түркиянын «Заман» гезити маалымдагандай, өкмөт 40 адамды камакка алуу жөнүндө ордер берген.

Алардын арасында даъватчы Фетхуллах Гулендин «Хизмет» кыймылына таандык деп айыпталып кызматтан бошотулган мамлекеттик кызматкерлер жана аскерийлер да бар. Гезит издөөдөгү адамдарды колго алуу үчүн Стамбул жана Анкарада, көптөгөн шаарларда коопсуздук кампаниясы башталганына көңүл бурган...». (<https://www.zamanarabic.com/>, 2022-жыл, 1-июнь). Батыштын күрд куралдуу топторун колдоп-кубатташына келсек, Европа Союзу Күрдстан Жумушчулар Партиясын (РКК) террорчу уюм деп эсептесе да, көптөгөн Европа мамлекеттери Анкаранын назарында РККнын Сириядагы канаты болгон Демократиялык Союз Партиясынын (PYD) аскерий канаты болгон Элдик Коргоо Отряддарын (YPG) курал-жарак менен камсыздап келген. Ошондуктан, Түркия курал менен жардам көрсөтүүнү кескин сындап келет. О.э. Анкара кээ бир Европа мамлекеттеринде күрд уюмдарынын өкүлдүктөрү ачылып, уюмдун мүчөлөрү тосуп алынышына о.э. Европа аймагында саясий иш-чараларды өткөрүүсүнө уруксат берилишине каршылык билдирип келет. Көпчүлүк Европа мамлекеттери аларды экстрадиция кылуу туурасындагы Анкаранын талаптарына жооп бербеген. Эрдаган Финляндия жана Швециянын НАТОго мүчө болушуна Түркиянын каршы экенин айтып, бул маселени күн тартибине алып чыгып, ушул маселеден пайдаланып, Батыш тарабынан күрд куралдуу топторуна берилип жаткан жардамды токтотууга же азайтууга о.э. «Гулен тобунун» мүчөлөрү экстрадицияланышын камсыздоого аракет кылып жатат.

Бешинчи:

Учурда бир тараптан Түркия, экинчи тараптан Швеция, Финляндия, АКШ жана НАТО мүчөлөрү ортосунда кызуу сүйлөшүүлөр жүрүп жатат. Анкара Стокгольм жана Хелсинкинин альянска колушун макулдоонун акысына өзүнүн талаптарынын бир бөлүгүн аткартууга аракет кылууда. «2022-жылы 18-майда Түркия президентинин маалымат катчысы Ибрахим Калин Германия, Швеция, Финляндия, Британия жана АКШдагы жогорку кызматтагы расмийлер менен телефон аркылуу сүйлөшүү өткөрдү. Сүйлөшүү Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болушу жөнүндө болду...». (<https://futureuae.com>, 2022-жыл, 27-май). «Ушул күнү Түркия тышкы иштер министри Мавлуд Чавушоглу америкалык кесиптеши Энтони Блинкен менен Нью-Йоркто «Түркия-Америка стратегиялык механизмнин» биринчи жолугушуусун өткөрдү. Жолугушууда Швеция жана Финляндиянын НАТОго кирүү маселеси талкууланды». (<https://mubasher.aljazeera.net>, 2022-жыл, 18-май).

Алтынчы:

Ушуга ылайык, Түркия Европа мамлекеттери жана АКШ менен Швеция жана Финляндиянын НАТОго мүчө болушу туурасында

келишүүгө барышы күтүлөт. Азыркы маалыматтарга ылайык, бул эки мамлекеттин НАТОго мүчө болушун бүтүндөй тосуу үчүн Анкаранын акырына чейин бут тиреп турушу ыктымалдан алыс. Анкара жогоруда айтылган төртүнчү беренедегі төрт пунктта аны канаттандырган кээ бир нерселерге жеткенден кийин, ал тургай, бул нерсе бир аз убакытты талап кылса да, акыры макул болушу күтүлөт. Мурун да ушуга окшош окуя болгон... Мисалы, 2009-жылы Даниянын мурунку премьер-министри Андерс Фог Расмуссендин НАТОнун башкы катчысы болуп дайындалышына Түркия каршы чыккан. Бирок, бир канча убакытка созулган сүйлөшүүлөрдөн кийин Түркия альянстын саясий жана аскерий чөйрөсүндөгү аны канаттандырган кызматтарды алуу акысына Расмуссендин НАТОнун башкы катчысы болушуна макулдук берген.

2-зулкада, 1443-х.

1-июнь, 2022-м.

Литвада болуп өткөн НАТО саммити жана анын натыйжалары

Суроо:

Түндүк Атлантика Келишими Уюмуна (НАТО) мүчө мамлекеттер Россия чегарасында жайгашкан Балтика деңизинин жээгиндеги мамлекеттердин бири Литвада 2023-жылы 12-июль күнү саммит өткөрдү. Суроо: бул саммит эмнелерге алып келди? Украинанын НАТОго мүчө болуу талабы эмне үчүн четке кагылды? Украина согушу кайда алып барат?

Жооп:

Бул суроолордун жообу ачык-айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – НАТОнун корутунду билдирүүсүндө кээ бирлери Украина-Россия согушуна байланыштуу, дагы кээ бирлери башка маселелерге байланыштуу 90га жакын пункт белгиленди. Бул корутунду билдирүү өзгөчө Американын, жалпысынан алганда Батыштын дүйнөдөгү гегемондугуна жана таасирине байланыштуу бардык эл аралык маселелердин толук баяны болду. О.э. анда Россия, Украинадагы согуш, Кытай, Индия жана Тынч океаны региондору жана ал жердеги мамлекеттерге тиешелүү о.э. Европа Союзу, Жакынкы Чыгыш, Иран, Ирак, Иордания жана Африка менен боло турган мамилелерге тиешелүү пункттар белгиленди. Билдирүүдө Батыштын текебердиги, дүйнөлүк өкүмдарлыгы, бүткүл дүйнөгө өз лидерлигин өткөрүп жатканы о.э. башкаларды коркутуп, өз гегемондугун орнотууга урунуп жатканы көрүнүп турат. Муну менен бирге, Америка жетекчилигиндеги Батыш гегемондугун, аныгы, НАТОнун аты менен Америка гегемондугун камсыздоо үчүн пландар иштелип чыккан. Америка НАТОдо чоң ийгиликке жетишкендиктен, туурасы, өз гегемондугун НАТО мамлекеттерине, б.а. Европа Союзунун мамлекеттерине орноткондуктан башы асманга жетүүдө. Ал Финляндия жана Швецияны өз ичине камтыган аймактарга чейин кеңейтүү менен НАТОну бекемдөөгө аракет кылып жатат. Бул, албетте, Эрдаган жетектеген Түркия Финляндия менен Швециянын мүчөлүгүн макулдагандан кийин ишке ашууда. Бул окуялар Франция башчылыгындагы Европанын АКШнын гегемондугунан чыгуу о.э. АКШга итааткөй болуп калган Европа Союзунун кубатын бекемдеген көз карандысыз Европа армиясын куруу аракеттерине катуу сокку болду. Бул нерселер Франция президенти Макрон 2019-жылы ноябрь айында НАТОну «клиникалык жактан өлгөн» деп сүрөттөп, Европаны өзүнүн көз карандысыз армиясын түзүүгө чакыргандан кийин болуп жатат... Бул нерсе Американы ачуулантып, жан үрөп НАТОну күчөтүүгө үндөгөн эле. Андан кийин Украина согушу башталып,

Европанын АКШнын канатынан, гегемондугунан жана текебердигинен чыгып кетишин алдын алууда Америка үчүн алтын учур жүзөгө келди.

2 – Украинага келсек, Америка анын НАТОго мүчө болушун азырынча кабыл алган жок. Саммиттин акырында АКШ президенти Байден: «НАТО жетекчилери Украинанын согуштан кийин мүчө болушуна келишип алышты», - деди. (Би-Би-Си, 2023-жыл, 12-июль). Ал эми, АКШнын мамлекеттик департаментинин маалымат катчысы Элизабет Стикни: «Украинанын НАТОго мүчө болушу учурда мүмкүн эмес. Бул маселе согуш маалында талкууланбайт. Вашингтондун НАТО саммитиндеги үстөм багыты Украинага колдоо көрсөтүүнү улантууну өз ичине алат», - деди. (Скай-Ньюс жана Ал-Жазира, 2023-жыл, 11-июль). НАТО жетекчилери тарабынан макулданган корутунду билдирүүдө мындай делет: «Украинанын келечеги НАТОдо... Украинанын Евроатлантикага кошулушу “мүчөлүк аракет планы” деген талап-шарттан да өтүп кетти...». Билдирүүдө дагы мындай делет: «Союздаштар келишишкенде жана шарттар аткарылганда Украинага НАТОго мүчө болууну сунуштайбыз». (Ал-Жазира нет, 2023-жыл, 11-июль)...

НАТО жетекчилери Украинага НАТОго мүчө болууну сунушташпады же НАТОго мүчө болуу графигин да жарыялашпады. НАТОго мүчө болуу үчүн мамлекеттер аткарууга тийиш “мүчөлүк аракет планы” деп аталган талаптын Украинага кереги жоктугун айтышып, НАТОго кошулушу алдындагы тоскоолдукту алып салышты. Башкача айтканда, Украина согуш бүтөрү менен НАТОго мүчө болот. Ыктымал, кырдаал өзгөрүп, НАТО мамлекеттери Украинаны мүчө кылууга мажбур болушу, туурасы, НАТОдогу токтом ээси болгон Американын позициясы өзгөрүп, Украинанын НАТОго мүчө болгонун жарыя кылышы да мүмкүн. Ошентип, Россия Украинага согуш жарыялоо менен түзгөн бардык эсеп-кысаптары текке кеткен болот.

3 – Американын позициясы Украина президенти Зеленскийди ачуулантты. Ошондуктан, ал корутунду билдирүү менен таанышып чыккандан кийин конференцияга катышуудан мурун Твиттерде мындай деди: «Украинанын НАТОго мүчө болуу мөөнөтүн белгилебөө – болуп көрбөгөндөй акылсыздык. Ачык-айкындуулуктун жоктугу күчсүздүк болуп эсептелет. Анткени, анык бир келишилген убакытты белгилебөө мамлекеттин мүчөлүгү акыбетте соодалашуу каражатына айланышы мүмкүндүгүн түшүндүрөт». Корутунду билдирүүлөр алгач токтом ээси тарабынан даярдалат. Андан кийин саммит жана конференцияларда талкууланып, керектүү өзгөртүүлөр киргизилет же ошондой тастыкталат. Зеленскийдин импульстуу аракеттерине ачууланган АКШ делегациясынын мүчөлөрү аны өзүн басууга, убада кылынган коопсуздук жардамдарын кабыл алууга үндөштү. Ошондон соң, Украина президенти

Зеленский тынчтанып: «НАТО Украинанын коопсуздугун камсыздайт, Украина болсо НАТОну дагы да күчтүү кылат», - деп билдирүүсүн өзгөрттү. (Би-Би-Си, 2023-жыл, 12-июль). Белгилүү болгондой, НАТО 2008-жылы келечекте Украинаны НАТОго мүчө кылууга аракет кылуу милдетин жарыялаган. НАТОнун башкы катчысы Йенс Столтенберг: «НАТО союздаштары Украинаны мүчө кылуунун мөөнөтүн белгилебегендиги Украина президенти Зеленскийди тынчсыздандырды», - деди. Бирок, ал «НАТО Украинаны колдоп-кубаттоону улантарын баса белгилеп», «НАТО мүчөлөрү Россияга каршы туруу жана Киевди аскерий жактан колдоп-кубаттоо үчүн кеңири көлөмдүү коргоо планы жөнүндө келишишкенин» билдирди. (Ал-Жазира, 2023-жыл, 11-июль).

Америка Украинаны НАТОго мүчө кылуудан азырынча баш тартты. Себеби, ал түздөн-түз согушка кирүүнү жана ал жерге өз аскерлерин жиберүүнү каалабай жатат. НАТО 1949-жылы 4-апрелда түзүлгөндө Вашингтон документинин 5-пунктунда НАТОнун ар кандай мүчөсүнө жасалган кол салуу бардык мүчөлөргө жасалган кол салуу экени айтылган. Ошентип, Америка орус жана украиндер өлтүрүлүшү үчүн Украинага аскерий жабдык жана курал-жарактарды жөнөтүп, Россияны жеңүүнү, андан кийин Украинаны НАТОго мүчө кылып, АКШ кошуундарын ал жерге алып кирүүнү, андан кийин болсо Россия борбору Москванын жанында өзүнүн аскерий базаларын курууну каалап жатат.

4 – Көптөгөн массалык маалымат каражаттары жарыялаган, кээ бири деталдарын жана пункттарын да кошо жарыялаган бул билдирүүдө «Союздаштар Россия тарабынан болгон кооп-коркунучтарды жоюу үчүн жакындан кызматташууну улантышы, Россия НАТО союздаштарынын коопсуздугу жана Евро-Атлантика регионундагы тынчтык үчүн эң чоң коркунуч экендиги» баса белгиленди. Анын 34-пунктунда мындай делет: «Коопсуздук абалынын түптөн өзгөргөндүгүнө жооп катары, биз альянстын бардык багыттагы кооп-коркунучтарга каршы жамааттык коргоосун күчөтүп жатабыз. 2014-жылдан (Россия Крымды аннексия кылып, Украинанын чыгышында өз таасирин бекемдеген) учурдан бери, айрыкча, «Мадрид-2022» саммитинде биз өз позициябызды бекемдөө жана ыкчам аскерий координациянын жолун белгилөө боюнча чечимдерди кабыл алдык. Бүгүн биз НАТОнун тизгиндөө жана коргоо позициясын бардык тармактарда дагы да бекемдөө боюнча, биринчи линиядагы коргоону бекемдөө жана Альянстын кооп-коркунучка учураган ар кандай союздашын бат күчөтүү жөндөмүн бекемдөө боюнча маанилүү иш-чараларды ишке ашырууга келишиштик. Биз бул иш-чараларды толук ишке ашырабыз жана ар кандай ыктымалдуу атаандашты баскынчылык мүмкүнчүлүктөрүнөн кур жалак калтырабыз». 2022-жылы июнь айында Мадридде болуп өткөн НАТО саммитинде

НАТОнун жаңы стратегиялык концепциясы жарыяланган. Анда Россия союздаштардын коопсуздугуна эң чоң жана түздөн-түз кооп-коркунуч катары каралган. Ал эми, Кытай андай эсептелбеген болсо да, бирок, Альянстын кызыкчылыктарына жана баалуулуктарына кооп-коркунуч деп каралган. Корутунду билдирүүдө «Россия Украинада болуп жаткан бардык окуяларга о.э. Европа жана дүйнөнүн башка жерлеринде коопсуздук жана тынчтыкка зыян жеткирип жаткан кооп-коркунучка жооптуу» делген. О.э. анда «Россия түрдүү тармактарда сапарбарлыгын жана Балтика деңизи, Кара деңиз жана Ак деңиздеги сапарбарлыгын күчөтүп, түндүк уюлда чоң аскерий таасирин сактап калууда» деп баса белгиленет. Андан кийин Россия «НАТО чегаралары жанында провокациялык иш-аракеттерди жасоодо, Альянстагы мамлекеттерди эскертпестен кеңири көлөмдүү манёврларды өткөрүүдө жана НАТОнун түштүк кошунасы, Жакынчы Чыгыш, Түндүк Африка жана Жээк регионунда кескиндикти курчутууда» деп айыпталды. Муну менен бирге, билдирүүдө «НАТО Россия менен кагылышууга умтулбай жатат», «НАТО Россияга коркунуч салбайт. Бирок, Россиянын душманчыл саясаты жана иш-аракеттери аны биздин шериктешибизге айлантпайт» деген сөздөр келет. (Ал-Жазира, 2023-жыл, 11-июль).

Бул – Россияны чалгытууга, Россияда Батыштын ырайымы жана аны менен мунасага келүү мүмкүндүгү жөнүндө пикир пайда кылууга урунуу. Муну менен Россияны үмүт менен үмүтсүздүк ортосунда абдыратып коюшууда. Т.а. бир тараптан, Россия Украинага аралашып, максаттарына жете албаган жана жетүү кыйын болуп калган соң, мунасага барууну жана Украина тунгуюгунан аброюн сактап чыгып алууну үмүт кылып жаткан болсо, экинчи тараптан, мунасадан үмүтүн үзүп, натыйжалары кепилденбеген Украина баткагында узак убакыт калышы мүмкүндүгүн баамдап жатат... Бул тунгуюк абал жана согуш созулуп жатканда АКШ жетектеген Батыш өз максаттарына жетүү үчүн согушту созууга аракет кылууда. Көрүнүп тургандай, учурда бардык Батыш мамлекеттери, алардын катарында, Япония да Американын көз карашын т.а. Россияны жеңүү жана ал жердеги абалды, айрыкча, саясий жетекчиликти өзгөртүү назарысын кабыл алышкан. Конференция учурунда G7 жетекчилери билдирүү берип, «Канча узакка созулбасын, Россиянын кол салуусунан өзүн коргоп жаткан Украинаны колдоп-кубаттоолорун» билдиришти. (Би-Би-Си, 2023-жыл, 12-июль).

5 – НАТО мүчөлөрү өздөрүнүн ядролук мүмкүнчүлүктөрүн жогору баалап, 44-пунктта белгиленгендей, аларды өнүктүрүү үстүндө иштөөнү баса белгилешти. «НАТОнун стратегиялык ядролук күчтөрү, айрыкча, АКШнын ядролук күчтөрү – коопсуздукту камсыздоо жана кол салууну алдын алуу кепилдиги. Союз ядролук басаңдатуу жөндөмүнүн

ишенимдүүлүгүн жана майнаптуулугун камсыздоо үчүн бардык зарыл чараларды көрөт. Бул ийкемдүүлүктү жана эл аралык өзгөрүүлөргө ылайыкташууну күчөтүү үчүн Альянстын ядролук кубатын модернизация кылууну улантууну да өз ичине алат». О.э. саммиттин катышуучулары Украина согушунда Россия ядролук куралынан пайдаланган учурда буга карата тызымын коркутууларды билдиришип: «Альянска каршы ар кандай ядролук куралды пайдалануу (Украинадагы) жаңжалдын маңызын түп-тамырынан өзгөртөт», - дешти. НАТО мамлекеттери акыркы жолугушууда билдирүүнүн 28-пунктунда «технологиялык үстөмдүктү сактап калуу жана НАТО күчтөрүн модернизациялоону жана реформалоону улантуу максатында ички дүң продукциянын кеминде 2 пайызын аскерий каражаттарга сарптоону» баса белгилешти. Бул болсо жаңы куралдануу жарышы башталганын түшүндүрөт. Корутунду билдирүүнүн пункттарында НАТО мамлекеттери «Жамааттык коргонуунун жаңы доору үчүн НАТОну модернизациялоо үстүндө иштөө керектигин» айтышты. О.э. «ар кандай кол салуучуну жеңүү, Альянстагы мамлекеттер аркылуу жерде, абада жана деңизде союздаштардын бардык жерин коргоо жаатында бекемдиги жана милдеттери тилектеш» экени айтылды.

Өзүнүн ядролук потенциалын өнүктүрүү үстүндө иштеп жаткан АКШ башчылыгындагы Батыш ядролук куралдан пайдалануу жана бардык тармакта аскерий мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү менен коркутууда. Ошол эле учурда, ядролук куралга ээ болууга, же өнүктүрүүгө, же өзүнүн аскерий кубатын өнүктүрүүгө умтулуп жаткан ар кандай мамлекетке согуш ачууда. Билдирүүнүн 56, 57 жана 84-пункттарында айтылгандай, алар Иран жана Түндүк Кореянын ракета потенциалын өнүктүрүү жаатындагы тажрыйбаларын каралашты.

6 – Кытайга келсек, ал жөнүндө 6, 23, 24, 25 жана 55-пункттарда айтылган. Алар «Кытайдын амбициялары жана ачыктан-ачык зомбулук саясаты алардын кызыкчылыктарына, коопсуздугуна жана баалуулуктарына кооп-коркунуч» деп каралашты... О.э. «Кытайды өз стратегиясы, ниеттери жана аскерий сапарбалыгы туурасында ачык-айкын эмес» деп билдиришти. Алар эсептешинче, Кытайдын «гибрид жана зыяндуу кибер операциялары, карама-каршы риторика жана дезинформациялары НАТО мамлекеттерин бутага алып, анын коопсуздугуна зыян жеткирүүдө». «Кытай стратегиялык көз карандылыкты жаратуу жана өз таасирин күчөтүү үчүн өзүнүн экономикалык таасиринен пайдаланууда о.э. принциптерге негизделген эл аралык тартипти, космос, кибер жана деңиз тармактарында бузууга умтулуп жатат. О.э. негизги технологиялык жана өнөр жай тармактарын, маанилүү инфраструктуларды, стратегиялык материалдарды жана

камсыздоо чынжырларын көзөмөлдөөгө урунууда». О.э. алар Кытайды «БУУнун Коопсуздук Кеңешинин туруктуу мүчөсү катары конструктивдүү роль ойноого, Россиянын Украинага каршы согушун каралоого, Россиянын согуштук аракеттерин эч бир көрүнүштө колдоп-кубаттабоого о.э. Россиянын Украинага каршы согушта Украина жана НАТОну айыптаган жалган жомокторду көбүртүүнү токтотууга» чакырышты. Ошол эле учурда, «Кытай менен конструктивдүү кызматташтыктын тарапкери экендиктерин, стратегиялык кызыкчылыктарды коргоо максатында өз ара ачык-айкындуулукту жактоолорун» дагы бир ирет баса белгилешти. Алар алардын кызыкчылыктарына жана дүйнөлүк гегемондугуна т.а. Америка башчылыгындагы Батыштын дүйнөдөгү гегемондугуна коркунуч салган Кытайдын амбицияларын каралашкан болсо да, бирок, аны Батыш жана НАТО үчүн коркунуч деп жарыялашкан жок. Болгону анын аскерий стратегиясы жана ниеттери ачык-айкын эместигин айтышты. Биз 2023-жылы 3-июнда жарыялаган «Блинкендин Кытайга сапары» деген суроо-жоопто бул маселеге токтолуп, мындай дегенбиз: «Блинкендин сапарында ишке ашпай калган маанилүү максаттардын бири – Кытай менен Америка аскерлеринин ортосунда байланыш каналын ачууну каалаган Американын тыңчылык каалоосу! Кытай муну түшүнгөндөй, ошондуктан, ал каналдарды жандантууну таптакыр четке какты». 85-пунктта айтылгандай, алар регионалдык компанияларга этибар берип, «Индия-Тынч океаны регионундагы Кытай кооп-коркунучтары» жөнүндө айтышты. Алар «ал жердеги өзгөрүүлөр Европа жана Атлантика коопсуздугуна түздөн-түз таасир кылышы мүмкүн» деп эсептеп, «Япония, Австралия, Жаңы Зеландия жана Түштүк Кореядан турган шериктештердин катышуусун о.э. Альянс менен сүйлөшүү жана кызматташтыкты бекемдөө жолундагы аракеттерин алкышташты. Демек, Америка Кытайга бардык түрдөгү басымдарды өткөрүүгө аракет кылып, НАТОдон бул басымдарды күчөтүүдө пайдаланууда.

7 – Билдирүүнүн 82, 83-беренелеринде Батыштын Жакынкы Чыгыш жана Африкадагы өкүмдарлыгы жөнүндө мындай делген: «Жакынчы Чыгыш жана Африка стратегиялык мааниге ээ региондор болуп, биз Жер ортолук деңизи сүйлөшүүсү жана Стамбул кызматташтык демилгесиндеги эски шериктештерибиз менен саясий аракетибизди, дүйнөлүк дипломатиядагы алакаларыбызды тереңдетебиз. О.э. тиешелү регионалдык уюмдар, Африка Союзу жана Фарс булуңу кызматташтык кеңеши менен мамилелерибизди күчөтөбүз. Альянс Ирак, Иордания, Мавритания жана Тунис үчүн коргонуу мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүү пакеттерин кабыл алууда о.э. Амманда НАТОнун байланыш кеңсесин ачуу мүмкүнчүлүктөрүн үйрөнүү үчүн Иордания өкмөтү менен мамиле

орнотот». Негизги этибар «Иракты колдоп-кубаттоо жана турукташтыруу, Мамлекет уюмуна каршы күрөшүүгө каратылып мындай делет: «Ирак өкмөтүнүн суранычына ылайык, Биз Ирак ички иштер министрлигине федералдык полиция боюнча кеңештерди берүү үчүн НАТОнун Ирактагы миссиясын кеңейтүүнү карап жатабыз».

Т.а. НАТО бул регионду толук Батыштын таасириндеги регион деп эсептейт. Америка бул региондо өз таасирин бекемдөөгө аракет кылат. Кошмо Штаттар Жакынкы Чыгыш жана Африка регионунда союздун кызыкчылыктары үчүн аракет кылып жатканын айтып, НАТОну ишендирүүгө аракет кылууда. Негизи, бул эки регион НАТО мамлекеттери ортосунда, өзгөчө, АКШ, Британия жана Франция ортосунда таасир орнотуу күрөшүнө сахна болуп келүүдө.

8 – «Хизб-ут-Тахридин саясий түшүнүктөрү» деген китебибизде баса белгилегенибиздей, блок-лагерлерлер идеясы дүйнө үчүн эң кооптуу идеялардын бири болуп эсептелет. Бул, тарыхта дүйнөлүк согуштар менен бирге Афганистан, Ирак жана Ливиядагы баскынчылыктарга себеп болгон. НАТОго атаандаш болгон жана Батышка коркунуч салган Варшава келишими бүткөн соң, НАТО да таратылышы керек эле. Бирок, Америка Батыш мамлекеттери, өзгөчө, Европа Союзу үстүндөгү гегемондугун сактап калуу, башка мамлекеттерге каршы пайдалануу максатында НАТОнун улануусун каалады. Ушул себептен улам, бул союз тарыхта мындай көлөм жана кубаттагы блоктун көрбөгөн адамзаттын тагдыры үчүн эң кооптуу блок болуп эсептелет. НАТО массалык кыргын куралдарына о.э. өнөр жай жана технологиялык мүмкүнчүлүктөргө ээ мамлекеттерди өз ичине алып, ага Японияда ядролук куралдан пайдаланган, эң чоң жана эң кооптуу колонизатор мамлекет болгон Америка жетекчилик кылууда. Америка дүйнөдө кырсыктуу согуштардын коркунучун күчөтүү, бардык жерде өз таасирин жаюу о.э. дүйнөнүн бардык мамлекеттери үстүнөн өз гегемондугун орнотуу үчүн ушул блоктун кеңейтүү жана бекемдөөнү талап кылып жатат. НАТОну күчөтүү жана кеңейтүү үчүн жасалган аракеттер адамзатка каршы кылмыш болуп, кырсыктуу баскынчылык согуштарын келтирип чыгарат. Ага мүчө мамлекеттер да – алардын артында колдоп-кубаттай турган көптөгөн мамлекеттер тургандыктан – башкаларга чабуул кылууга батынышат. Муну менен адамдык жана материалдык жоготуулар бир нече эсеге көбөйөт. Бул проблемалардын блоктор жана НАТО идеясына каршы күрөшүүдөн башка чечими жок. НАТОнун болушун эч бир нерсе менен актап болбойт. Себеби, ал – кол салуучу блок. Блоктор жана НАТО идеясына каршы дүйнөлүк коомдук пикирди жүзөгө келтирүү аркылуу күрөшүү мүмкүн. Демек, бүткүл дүйнө аны бул абалдан куткара турган мамлекетке муктаж болуп турат. Адамзат үчүн ниымат, бүткүл дүйнөгө

рахмат болгон бул вазыйпаны Исламий Халифалык мамлекетинен башкасы ишке ашыра албайт.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾

«(Эй Мухаммад), чындыгында Биз сени бардык ааламдарга рахмат кылып жибердик» [21:107]

30-зулхижжа, 1444-х.

18-июль, 2023-м.

АКШ Британия жана Австралия менен биргеликте түзгөн аскерий союздун мааниси жана көлөмү

Суроо: АКШ Британия жана Австралия менен биргеликте түзгөн аскерий союздун (AUKUS коргонуу альянсынын) мааниси жана көлөмү кандай? Бул альянс Кытайга каршы түзүлдүбү? Же Британия жана Американын Францияга карата соккусубу? Анткени, Франция мындан мурун Тунисте Британия таасирине чекит койгон болсо, анын Гвинеядагы малайлары Америка малайларына каршы мамлекеттик төңкөрүш жасашты. Андан тышкары, Франция Америкадан көз карандысыз аскерий күч түзүүгө катуу аракет кылып келет.

Жооп: Бул суроолордун жообу айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Видеоконференция аркылуу өткөрүлгөн бул жолугушууларда АКШ президенти Байден, Британия премьер-министри Жонсон жана Австралия премьер-министри Моррисон коопсуздук тармагында үч тараптуу кызматташуу башталганын билдиришти. «Скай Ньюс Арабик» 2021-жылы 16-сентябрда кабарлагандай, Байден жолугушууда: «Индия-Тынч океаны регионунда узак мөөнөттүү тынчтыкты жана туруктуулукту орнотуу зарылдыгын баарыбыз моюнга алабыз», - деди. Моррисон болсо: «Биз ядролук куралдарды жайылтпоо жөнүндөгү бардык милдеттерибизди аткарууну улантабыз», - деди. Британия премьер-министри Жонсон да бул чечимди өтө маанилүү деп баалап: «Дүйнөдөгү эң татаал долбоорлордун бири болот», - деп билдирди. Бул мамлекеттер союздун даярдыгын жашыруун алып барышты. Капыстан ишке ашканы үчүн Кытай менен Франция абдырап калышты.

2 – Франция абдан катуу ачууланып, Америка жана Австралияны жалганчы деп, Британияны болсо оппортунизмде айыптады. Австралия 2016-жылы 56 миллиард еврого суу астында жүргөн кемелерди сатып алуу жөнүндө Франция менен түзгөн келишимди бекер кылганы үчүн Франция бул союзду арттан сайылган бычак деп атады. («Би-Би-Си», 2021-жыл, 18-сентябрь). Ал эми, Кытай Азия континентинде суук согуштун биринчи огу атылганын эскертти. Кытай Кошмо Штаттарды жана Британияны бул союздун ядролук куралды жайылтпоо келишимине канчалык туура келерин карап чыгууга чакырып, ядролук мамлекет болбогон Австралияга суу астында жүргөн атомдук кемелер технологиясын өткөрүү бул келишимдин бузулушуна алып келерин баса белгиледи. Шек-күмөнсүз, Кытай бул союзду өзү үчүн коркунуч деп билип жатат. Себеби, Чыгыш Азия деңиздериндеги Кытайдын гегемониясына каршы турган Австралия бул союз аркылуу суу астында жүргөн атомдук кемелерге ээ болууда.

3 – Американын адаттагы союздашы болгон Европа Трамп доорунун аягына барып өзүн жеңил сезе баштады. АКШ президенти Байден Трампын «Оболу Америка» ураанына альтернатива катары «Америка артына кайтты» деген ураанды кабыл алып жар салганда Европа өзүн да жеңил сизди. Бирок, Байден администрациясы Европанын көз караштарын жана кызыкчылыктарын эсепке албастан Афганистандан аскерий күчтөрдү алып чыгып кетиши Европа мамлекеттери АКШга көз каранды экенин көрсөтүп койду. АКШнын Афганистандан чыгышы Байден администрациясынын Трампа кийин бийликке келгенден тартып тогуз айда ишке ашырган эң ири эл аралык операциясы болду. Мунун натыйжасында Европада Америкага карата көптөгөн сын-пикирлер айтылды. Алардын эң маанилүүсү – Франция Европада Америкадан көз карандысыз күч түзүүгө жана аны бекемдөөгө чакырганы болду. Ошондон кийин АКШ Европа Союзунан чыккан Британия жана Австралия менен биргеликте жаңы союз түзгөнүн билдирди. Бул болсо, абалды дагы да курчутту! Ошондуктан, Франция тышкы иштер министри «Бул Трамп ыкмасындагы күтүлбөгөн чечим», «Артыбыздан бычак сайышты», «Бул ызааланткан сокку» деп баса белгиледи. Андан кийин Франция Вашингтондогу элчисин кеңешүү үчүн чакыртып алды!

4 – Бул жаңы аскерий союздун көлөмүнө назар салсак, эл аралык майданда чоң окуя жүз бергенин көрөбүз. Бул өз кезегинде, кеңири көлөмдүү акыбеттерге себеп болору анык. Муну Кытайдын өсүп келе жаткан таасирин токтотууга багытталган АКШнын стратегиясы алкагында о.э. Франция эл аралык майданда каршылаш аракеттерди жасап Европа Союзундагы башка мамлекеттерге таасир өткөргөнү үчүн АКШ жана Британия тарабынан жазаланышы алкагында баалай алабыз:

- Кытайга карата:

Бүгүнкү күндө АКШнын негизги стратегиялык максаты – Кытайдын өсүп келе жаткан таасирине каршы күрөшүү о.э. анын эл аралык экономикалык жана регионалдык аскерий кооп-коркунучтарын алдын алуу экени эч кимге, өзгөчө Кытайга сыр эмес. Ошондуктан, Кытай – алгач жарыя кылынганда эле – бул аскерий союздун максаттарын түшүнүп, ал кабыл алгыс нерсе экенин билдирди. О.э. бул союз «суук согуш менталитети» жана «идеологиялык тарапкечтик» негизинде түзүлгөнүн, «ядролук куралдарды жайылтпоо» жөнүндөгү келишимди бузуп жатканын баса белгиледи. «Кытайдын Вашингтондогу элчилигинин маалымат катчысы Лю Пэньюй баса белгилегендей, бул мамлекеттер башка тараптардын кызыкчылыктарына каратылган же зыян жеткире турган эксклюзивдүү блокторду түзбөшү о.э. биринчи

кезекте суук согуш менталитетинен жана идеологиялык тарапкечтиктен баш тартышы зарыл»... («Ал-Жазира», 2021-жыл, 16-сентябрь).

Ошентип, Кытай:

а) Шек-күмөнсүз, Кытай бул кадам жаңы ядролук альянс катары ага каршы каратылганын, ал кудум Советтер Союзуна каршы түзүлгөн НАТО сыяктуу болорун түшүнүп турат. «Ал-Жазира» «Вашингтон Пост» гезитинен цитата келтирет: «Бул союз Австралияга дизель кыймылдаткычтагы субмариналардын ордуна алдыңкы ядролук реакторлор менен аракеттенген суу астында жүргөн кемелерге ээлик кылуу жана пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берет. О.э. Австралияга ушундай бир чабуул кылуу жөндөмдүүлүгүн берет, эгер кандайдыр бир жаңжал чыкса, Кытай Австралиянын бул жөндөмүн эсепке алууга мажбур болот». («Ал-Жазира», 2021-жыл, 17-сентябрь). Башкача айтканда, бул келишим Австралияны суу астында жүргөн атомдук кемелер жана АКШнын Томагавк тибиндеги ракеталары менен камсыздайт. Муну менен Австралия Азиядагы Кытайга каршы жүзүктөрдүн бири катары аскерий жөндөмдүүлүгүн бекемдейт.

б) Кытай анын өсүп келе жаткан таасирине каршы каратылган АКШнын стратегиясы Вашингтондогу администрациянын өзгөрүшү менен өзгөрбөшүн жакшы билет. Бул стратегиянын негизги максаты – Кытайдын айланасындагы ага каршы мамлекеттерди күчөтүү о.э. Кытайды кошумча кооп-коркунучтар менен курчап алуу. Ошентип, Америка ачык деңиз зоналары жана навигация эркиндиги деп Кытайдын айланасындагы деңиздерди аскерийлештирүүдө. Муну өзүнүн аскерий техникасын түздөн-түз алып баруу аркылуу ишке ашырабы же Япония, Түштүк Корея, Австралия, Индия жана башка Кытайга каршы Азия топторун аскерий жактан түздөн-түз жана ачык колдоп-кубаттоо аркылуу ишке ашырабы, айырмасы жок. Америка Ирак жана Афганистандагы согуштары себептүү Кытайдын өсүп келе жаткан таасирин токтотуу саясаты кечиккенин түшүнүп турат. Өз кезегинде, Кытай да бул кечигүү Вашингтонду Кытайдын өсүп келе жаткан таасирин токтотууга үндөп жатканын билип жатат. Бул өтө кооптуу. Себеби, Трамп администрациясынын Япония жана Түштүк Кореяга ядролук куралдарды жеткирүү идеясы жана бүгүнкү күнгө келип Байден администрациясы Австралияга суу астында жүргөн атомдук кемелерди убада кылышы АКШнын Кытайга карата саясатынын кооп-коркунучун дагы да күчөтөт жана бул саясат мындан кийин эл аралык конвенцияларга моюн сунбайт.

- AUKUS алкагында бириккен үч мамлекет жөнүндө айтсак, 2021-жылы 16-сентябрда «Ал-Жазира» мындай кабар таратты:

а) «АКШ администрациясынын жогорку даражадагы чиновниктери «Коргонуу тармагындагы бул кызматташтык Кытайдын региондогу

таасири күчөп жаткан учурда болуп жатканын» билдирди. АКШ президенти Жо Байден өз билдирүүсүндө: «Британия жана Австралия менен түзүлгөн AUKUS коопсуздук келишими бул мамлекеттерге эң заманбап манёвр кылуу жөндөмүнө ээ болуу о.э. тез өнүгүп жаткан кооп-коркунучтарга каршы туруу мүмкүнчүлүгүн берет», - деди».

б) «Британия премьер-министри Борис Жонсон АКШ жана Австралия менен үч тараптуу коргонуу кызматташтыгы Индия-Тынч океаны регионунда коопсуздук жана туруктуулукту сактоо үчүн биргеликте аракет кылууга багытталганын айтты. Анын сөдөрүнө ылайык, бул кызматташтыктын негизги милдети – Австралияга суу астында жүргөн атомдук кемелерге ээ болуусуна жардамдашуу».

в) Башка тараптан, Австралия премьер-министри Скотт Моррисон «анын өлкөсү салттуу суу астында жүргөн кемелерди сатып алуу боюнча 2016-жылы Франция менен түзүлгөн ири келишимди бекер кылганын, себеби, ал АКШ жана Британия жардамында ядролук реакторлор менен аракеттенген суу астында жүргөн кемелерди курууну абзел көрүп жатканын билдирди. О.э. ал Австралия ядролук куралга ээ болууга умтулбай жатканын, ядролук куралдарды жайылтпоо жаатында өз милдетин аткарууну улантып жатканын» кошумчалады.

• Францияга келсек, ал өтө ачууланып, болгон окуялардан дабырап калды:

а) «Франция тышкы иштер министри Жан-Ив Ле Дриан Австралиянын суу астында жүргөн кемелерди сатып алуу боюнча Франция менен түзүлгөн мурунку келишимди бекер кыларын «Арттан сайылган бычак» деп сындады. Жан-Ив Ле Дриан «Франс Инфо» радиосуна берген интервьюда Франция кыянатка кабылып, ачууланып жана ызааланып жатканын, бул жагдайга Австралия Франция менен түзгөн келишимди бузуп, суу астында жүргөн атомдук кемелерге ээ болуу боюнча АКШ жана Британия менен кызматташтык келишимин түзүшү себеп болгонун билдирди...». («Ал-Жазира», 2021-жыл, 16-сентябрь). Жан-Ив Ле Дриан дагы мындай деди: «Президент Макрондун талабына ылайык, Кошмо Штаттардагы жана Австралиядагы элчилерибизди кеңешүү үчүн тезинен чакыртып алдым. Бул ыкчам чыгарылган чечим болсо да, Австралия жана Кошмо Штаттардын 15-сентябрдагы олуттуу билдирүүлөрү бул чечимдин туура болгонун актайт». («arabic.euronews.com», 2021-жыл, 17-сентябрь). Ле Дриан «Франс Инфо» радиосуна берген интервьюда дагы мындай деди: «Мен өтө ачууланып жатам... Союздаштардын ортосунда мындай нерселер болушу мүмкүн эмес... Бул – жаакка тартуу». («Deutsche Welle», 2021-жыл, 17-сентябрь). Элчилерди чакыртып алуу туурасындагы чечимден мурда «Франция өкмөтү Вашингтондо жума күнү өткөрүлө турган иш-

чараны бекер кылды. Белгилүү болгондой, бул иш-чара Америка козголоңу убагында Франция чоң роль ойногон чечүүчү деңиз согушуна багышталган эле». («Ал-Жазира», 2021-жыл, 17-сентябрь).

б) Франция куралдуу күчтөрүнүн министри Флоранс Парли «Австралия салттуу суу астында жүргөн кемелерди сатып алуу боюнча Франция менен түзгөн ири келишимди бекер кылышы кооптуу жана өтө жаман кабар...» деп баалады. («Ал-Жазира», 2021-жыл, 16-сентябрь).

5 - Америка башчылыгындагы бул үч мамлекеттин эмне үчүн бул иштерди Франциядан алыста, жада калса, Францияны жазалай турган таризде ишке ашырганына келсек, мунун баяны төмөнкүдөй:

а) Франция Трамп администрациясынын саясатын ачык сындап, аны кабыл албастыгын айткан эле. Бул нерсе Түркия менен Греция ортосундагы Чыгыш Жер Ортолук деңиздеги кризисте ачык көрүнгөн. Байден администрациясы келип, Афганистандан Европа мамлекеттеринин Кошмо Штаттарга көз карандылыгын көрсөтүп койгон таризде чыгып кеткен соң (бул мамлекеттер көз каранды эмес, союздаш катары көрүнүүнү каалашат) Франция Европа Союзунун курамында Америкадан (т.а. НАТОдон) көз карандысыз аскерий күч түзүү идеясын алга сүрдү. Башкача айтканда, Франция АКШнын Европа мамлекеттери үстүндөгү аскерий жетекчилигине дагы каршы болуп калды о.э. Американын Африкадагы таасирине каршы аракет кылууга батына баштады. Бул нерсе Гвинеядагы аскерий төңкөрүштө о.э. Франциянын Африкадагы Жээк мамлекеттеринде ишке ашырган аскерий аракеттеринде ачык көрүндү. Булардын баары Американын Францияга карата нааразылыгын жаратты.

б) Британиянын Европа Союзунун мамлекеттери менен алып барган Брексит сүйлөшүүлөрүнөн кийин Британия-Франция мамилелери кескин жамандашты. Эки мамлекеттин эч бири кескиндикти басандатууга аракет кылганы байкалбады. Бул абалды Европа Союзунан чыгып кеткен Британия Франция жана Европанын менен түзүлгөн келишим жана шарттар учурунда кежирдик кылып туруп алышында көрүүгө болот. Франция жана Европа Союзу мамлекеттери союздагы башка мамлекеттер Британияны ээрчип, ушул таризде союздан чыгып, союз келишимин бузууга тоскоолдук кылмакчы болгон көрүнөт. Бирок, бул нерсе Франция-Британия мамилелеринин болуп көрбөгөндөй жамандашуусуна алып келди. Алардын эл аралык саясаты сезилээрлик даражада бири-биринен ажырады. Франция Кайс Саиддин акыркы чечимдери аркылуу Тунисте бийликти колго алган соң, Британиянын эч бир кызыкчылыгын эсепке албай, ага каршы Америкадан жардам ала баштады. Мындай абал экөөсүнүн тең саясатында мурун болбогон.

в) Буга чейин, 2021-жылы май айынын башында Жерси аралы кризиси жүз берген. Белгилүү болгондой, Жерси Британия королдугуна караштуу арал болуп, Франция аймагынан болжолдуу 20 км. алыстыкта жайгашкан. Ошондо Британия Европа Союзунан чыккандан кийин француз балык улоо кемелеринин Британияга караштуу балык кармай турган аймактарга киришине жол бербөө үчүн өзүнүн аскерий кемесин жиберген. Франция аралды электр энергиясынан үзүп коюу менен коркутту, кийин Британия көргөн чараларга жооп катары, француз балыкчыларын коргоо үчүн өзүнүн полиция жана жээк сакчыларынын кемелерин жиберди. Булардын баары эки малекет ортосундагы мамилелердин чыңалуусу ылдамдап кеткенинен кабар берет. Бул абал Британияны Францияга сокку берүүгө жана Американы ага каршы коюуга үндөдү. Бирок, булардын баары Британиянын адаты жана айла-амалы боюнча жашыруун ишке ашырылды. Американын «Нью-Йорк Таймс» гезити жазат: «Лондон жана Вашингтон расмийлеринин айтымында, Британия өкмөтү Тынч океанында суу астында жүргөн атомдук кемелерди жайгаштыруу үчүн АКШ жана Австралия менен үч тараптуу союз түзүп, бул жааттагы ролун мурун эле баштаган». («Арабийя», 2021-жыл, 19-сентябрь).

г) Бирок, өзгөчө Америка үчүн эң кооптуу нерсе Франциянын Кытайга карата – Америка позициясына тескери түрдө – пацифисттик мамиледе болушу. «Париж анын союздаштары региондо Кытайга карата Франция кызыкчылыктарына коркунуч туудура турган кагылышуу стратегиясын ишке ашырышынан тынчсызданып жатат. Индия-Тынч океанындагы үч тараптуу союздук стратегияда жол берилген ар кандай аскерий жаңылыштык «Жаңы Каледония» жана «Франция Полинезиясындагы» бир миллион француз жарандарынын коопсуздугуна коркунуч туудурат. Белгилүү болгондой, Франциянын бул эки маанилүү региону деңиз артындагы региондор катары таанылган...». Ошондуктан, Франция «кийинки жылдын башында Европа Союзунун төрагалыгын кабыл алгандан кийин Көз карандысыз Европа стратегиясынын багытын анык белгилеши, Европаны АКШнын коргонуу көлөкөсүнөн чыгарып алууга каратылган аракеттерди улантышы о.э. универсалдык күчкө айлануу үчүн Европа Союзунун эл аралык майдандагы ордун бекемдеши күтүлөт...». (2021-жыл, 22-сентябрь).

6 – Америка Британия менен биргеликте аракет кылып, Австралия менен түзгөн союздун мааниси жана көлөмү мына ушундай. Бул союз бир тараптан Кытайды курчоого алуу жүзүктөрүнүн бири болгон болсо да, башка тараптан, суу астында жүргөн кемелерди сатып алуу боюнча Франция-Австралия келишимин бекер кылуу жана аны бул союзга кошпоо – Францияны жаакка тартуу болду. Бул союз Кытайды курчап

турган деңиздердеги абалды дагы да көбүрөөк аскерийлештирүүгө жана кризиске жетелейт о.э. Кытайдын өсүп келе жаткан таасирин токтотууда Вашингтон үчүн өтө маанилүү каражат катары кызмат кылат. Жетик саясат алып бара албаган Францияга келсек, ал Америка жана Британиянын муштарынан бетин да коргой албай турган даражада алсыз. Т.а. Европа Союзундагы мамлекеттердин баары мына ушундай өтө алсыз абалда. Франция төрт тарапка жар салып, НАТОдон өзүнчө көз карандысыз күч катары түзүүгө чакырып жаткан Европа күчтөрүнүн көлөмү да өтө аз (беш миң кишини түзөт). Бул айрыкча Британия Европа Союзунан чыгып кеткенден кийин Европанын эл аралык жөндөмдүүлүгү өтө чектелгенин көрсөтүүдө.

7 – Ошентип, бүгүнкү күндө ири деп аталып жаткан бул мамлекеттердин анык бир кыйматы жок.

﴿بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾

«Алар өз араларында кубаттуу, аларды биримдиктүү деп эсептейсиң, (бирок) жүрөктөрү ар түрдүү. Буга себеп, алардын акылсыз коом экендиктери» [59:14]

Бул мамлекеттерди ичинен курт кемирип бүткөн, ал тургай, алардын өз ара мамилелерин да кемирип жатат. Бул жакшылыктын кабарчысы о.э. Аллах Таала Өз дини үстөм болушун жеңилдетүү үчүн койгон сүннөттөрүнүн бири болсо ажеб эмес. Биринчи Ислам мамлекети тикеленгенде Фарс жана Рум мамлекеттеринин абалы да, алардын мамилелери да мына ушундай көрүнүштө т.а. муунтуп өлтүрүү жана ачык душмандык абалында болгон.

﴿وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴾

«Качан Аллах кандайдыр бир коомго балээ жиберүүнү кааласа, анда, аны кайтарууга болбойт. Жана алар үчүн Андан башка аким жок» [13:11]

18-сафар, 1443-х.

25-сентябрь, 2021-м.

Американын КМШ өлкөлөрүндөгү аракети

Суроо: Американын мурунку Советтер союзу жумурияттарында кылып жаткан аракеттери этибарды тарта турган даражада тездеп кетти. Түстүү козголондун ар түрдүү көрүнүштөрү жүзөгө келип жатат. Бүгүн Кыргызстанда, кече Украинада, андан мурун Грузиядагы кырдаалдар ушуну көрсөтүп жатат. Ушул жерде бир суроо туулат: Эмне үчүн Россия Американын мындай киришүүсүнө унчукпай жатат? Же ал өз чегарасына жашырынып алып, мурунку Советтер союзу, азыркы эгемендүү мамлекеттердин шериктештиги жумурияттарына кызыкпай койгонбу?

Жооп: Россия Американын мурдагы союз жумурияттарына аралашуусуна этибар бербей жатат деген сөз туура эмес. Ал этибар берип жатат. Этибар бергенде да, артыгы менен этибар берип жатат! Бирок, бул аралашууларды токтотуп калуу Россиянын ыктыярындагы иш эмес. Ал токтотуп калууга аракет кылып жатат, бирок, эптей албай жатат. Советтер союзу кулагандан кийин Америка Россиядагы саясий жана экономикалык туруксуз абалдан пайдаланып, өз малайларына жана борборлоруна ээ болду. 2001-жылы сентябрь окуяларынан кийин бул ишти дагы да күчөттү.

Өз кезегинде Россия Американын аралашууларына каршы турду. Каердедир ийгиликке жетишкен болсо, каердедир ийгиликсиздикке учурады. Натыйжада, Америка бүгүнгө чейин Грузиядан башка жерден орус таасирин сууруп ала албады. Украинага өз агенти Юшенкону президент кылып дайындоого жетишсе да, (ошондо да анын айрым ыйгарым укуктарын Россия таасири менен белгилеп) Россиянын Украинадагы кызыкчылыктары анчалык деле зыян көргөн жок. Анткени, Украинанын негизги бөлүгү, айрыкча, Чыгыш Украина өзүн Россиянын бир бөлүгүмүн деп эсептейт жана ага жан тартат. Кала берсе, Украинага Американын таасири кирген болсо да, андагы Россия таасири бүтүндөй жок кылынган жок, тамырлары дагы эле сакталып турат.

Кыргызстанда болсо, Россия Американын аракетин бир апта да өтпөстөн туруп жокко чыгарды. Мунун баяны төмөндөгүдөй:

Белгилүү болгондой, Кыргызстан Кытайга чегаралаш экендиги жана Россияга жакындыгы менен Американын этибарындагы мамлекет. Сентябрь окуяларынан кийин бул этибар дагы да күчөп, Афганистанга чегаралаш болбосо да, афган согушу шылтоосу менен ал жерде аскердик база тикелөөгө шашылды. Американын ошол базасы азырга чейин бар. Ошол эле учурда, Россия да өзүнүн Орто Азия мамлекеттериндеги таасирин сактап калуу максатында бир нече чараларды колдонду. Кыргызстан ушул мамлекеттердин бири. Ушуга караганда, ага өзгөчө көңүл буруп, 2000-жылдын күзүндө Бишкек жакынындагы Кантка

аскердик аба базасын курду. Андан максат, 1992-жылы кол коюлган Россия менен беш союз жумурияттары, алардын катарында, Кыргызстан ортосунда кол коюлган коллективдик коопсуздук келишимине мүчө Орто Азия жумурияттарын коргоо болгон.

Ошентип, Кыргызстан эки мамлекеттин тең көңүл борборунда турган болуп, Америка ыңгайлуу учурду күтөр эле. Ал бул учурду шайлоолордон, айрыкча, 2005-жылы 13-мартта болуп өткөн экинчи баскычтагы шайлоолордон тапты. Себеби, бул шайлоолордун натыйжасына ылайык, өкмөттүн адамдары 75 орундуу парламенттин чоң бөлүгүн ээлешкен. Оппозициячылар үлүшү азайып кеткен эле. Мына ошондо Америка күчтүү массалык маалымат чабуулун баштады. Кыргызстан өкмөтү катуу сыңдоого алынды. Шайлоо натыйжаларына шектенүүлөр билдирди. Акыбетте, проблема кайнап чыкты. Оппозиция козголуп, шайлоолордун жасалмалуулугун, жаңы депутаттар палатасынын мыйзамсыздыгын жарыя кылды. Кыргызстан өкмөттүк чөйрөлөрү 2005-жылы 21-мартта оппозицияны Америка колдоп-кубаттап жатканы жөнүндө ачык баянат берди.

Оппозиция 18-мартта мамлекет түштүгүндө ачык козголду. Айрым өкмөт мекемелерин ээлеп да алды. Бирок, Кыргызстан милициясы оппозиция менен кагылышып, эки күндөн кийин 20-мартта бийликти кайтарып алды. Кийин окуялар дагы да тездешип, оппозиция түштүктөгү эки ири шаар Ош жана Жалалабатты ээлеп алды. Түштүктөгү башка жайларга чейин кулач жайды. Т.а. ошол убакта Американын тараза ташы оор келе баштады.

Туруксуздук жана кабатыр Россияга анык көрүнүп турган эле. Орус жооптуулары акыркы иштерге тынчсыздангандыктарын билдиришти. Федерация межлисиндеги тышкы иштер комиссиясынын башчысы Михаил Маргелов 22-мартта оппозициячыларды бийликти күч менен ээлөөдө деп айыптады. 23-мартта Россиянын коргоо министри Сергей Иванов эгер абал талап кылып калса, Кыргызстандагы «Кант» базасына караштуу Россия күчтөрү аралашышы ыктымалы бар экендиги жөнүндө билдирүү жасады. Иванов Кыргызстандагы кырдаалды мыйзамдуулук чегинен өтүп кеткендикте баалап, Кыргызстан коллективдик коопсуздук келишимине ылайык, Россиянын союздашы экендигин эстетип өтүү. Россиянын тышкы иштер министри Сергей Лавров Батыш баянаттарын сындап, аларды орунсуз жана кескиндикти күчөтүүдө оппозицияны колдоп-кубаттоо деп баалады.

Россия эгер иштер ушул өңүттө улантылса, натыйжа оппозиция менен Америка пайдасына чечилишин түшүнүп, Кыргызстандын борбору Бишкектеги адамдарын 23-24-мартта, бейшемби, жума күндөрү козгоду. Акаевге чыгып кетүүнү, коопсуздук кызматынын кызматкерлерине

бейтарап турууну буюрду. Арадан төрт саат да өтпөстөн, бейшемби күнү эртең менен түшкө чейин адамдар өкмөт имаратын, жумурият сарайын, телевидениени ээлеп алышып, ал тургай, оппозициянын өзү үчүн да күтүлбөгөн иш болгону жөнүндө кабар таркатышты. Оппозиция жетекчилеринин бири баянат беришинче, ал эртең мененки пикетти уюштуруу учурунда иштин мынчалык тез чечилишин ойлоп да койбогон экен.

Ошентип, Россиянын жактоочулары түштүктөн Бишкек тарапка козголуп жаткан оппозициянын жолун тосушту. Россиянын ташы оор келди. Түштүктөгү чыныгы оппозиция тарабынан жасалма деп айыпталганына карабастан, жаңы депутаттар палатасы мыйзамдуу деп жарыя кыланды. Кийин болсо жаңы өкмөт тарабынан Россиядагы Акаевдин алдына өкүлдөр барышты. Акаев бул өкүлдөргө отставка бергендиги жөнүндөгү арызын тапшырды жана ал 2005-жылы 5-апрель күнүнөн баштап аткарылды деп эсептелди. Акаевдин кыргыздарга карата айтылган коштошуу сөзүндө ушундай делген.

Кыргызстандагы иштерде Россиянын ийгиликке жетишкенин жана Американын ийгиликсиздикке учураганын төмөндөгү иштер даана тастыктап турат:

1. Оппозиция козголушунан мурун Америка алардан 12 кишини чакырды. Алардын арасында Бакиев, Текебаев, Мадумаров да бар эле. Америка козголоң башчысы Мадумаров болушун каалаган эле. Бакиевди жактырбас эле. Анткени, анын Россияга ыктагандыгы баарына маалым болчу. Мунун үстүнө анын аялы орус эле. Бирок, иштер Америка каалаган адам Мадумаров четтетилип, Бакиевдин убактылуу президент болуп дайындалышы менен аяктады.

2. Бишкектеги адамдардын козголушу түштүктөгү оппозиция үчүн күтүлбөгөн кырдаал болду. Оппозициянын козголоңу Бишкекке чейин жетип барбаган эле. Анткени, түштүк региондору, мисалы, Ош менен Бишкектин ортосундагы аралык болжол менен 1000 км.ге жакын эле. Дагы ортодо үлкөн, басып өтүлүшү оор ашуулар бар. Акаев оппозициянын козголоңу ийгиликке жетпеши жана аны бастырууга кудуреттүүлүгү себептүү алгач бейгам болсо да, 22-мартта оппозиция мыйзамсыз деп айыптап жаткан жаңы парламентти ачты. Муну менен өкмөт өзүн оппозициячылардын талаптарынан бейкабар кылып көрсөттү. Акаев өз сөзүндө катуу туруп, «палата мыйзамдуу, ал иш жүргүзүүнү башташы керек» деди.

3. Акаев чыгып кетти. Коопсуздук кызматы өзүн четке алды. Адамдар эртең мененден бешимге чейин телевидениени, сарайды жана өкмөт имаратын ээлеп алышты. Айрымдар бул ишти экинчи дүйнөлүк

согуштун башталышында Германиянын Польшаны басып алышына салыштырып, чагылган тездигиндеги козголоң деп аташты.

4. Жаңы шайланган палатанын мыйзамдуулугу тан алынды. Чындыгында, оппозициянын козголушуна жана аны бекер кылып жаңы шайлоолор өткөзүлүшүн талап кылып чыгууга себеп ушул эле. Натыйжада, айрым оппозициячылар ачыктан-ачык козголоңго кыянат кылынды деп интервью беришке чейин барышты.

5. Россия билдирүүлөрү алгачкы күндөрдө кескин каршы болгон болсо, акыркы күндөргө барып колдоп-кубаттоого өттү.

6. Россияга өкүлдөр барып, Акаев менен жолугушуп, отставка арызын камырдан кыл сууругандай алышты.

Тыянак: Россия Американын КМШга сүңгүп кирип келбешине өзгөчө көңүл бурат. Америка Грузиядан Россиянын таасирин жок кылып, ордун өзү ээлөөгө жетишти. Украинага малайы Юшенко аркылуу кирип барган болсо да, Россия таасирине биротоло чек коё албады. Кыргызстанда болсо, козголоңдун алгачкы күндөрү Американын ийгилиги көрүнүп калган аракетин жокко чыгара алды.

Мурунку баракчаларыбызда эл аралык саясаттагы Американын жеке кожоюндук таажысы Афганистан жана Ирак иримиине батып, аскерлери ичинде өлүм кызуу түс алгандан кийин калкып калганы жөнүндө айтып өткөн элек. Буга Ливан, Судан жана Түндүк Африкада Европанын Америка менен атаандашканын мисал кылып көрсөткөн элек. Американын Кыргызстандагы планын Россия жок кыла алганын ушул мисалдар катарына кошобуз.

Бул али Америка биринчи мамлекет деген даражасынан түштү дегени эмес. Бирок, анын эл аралык саясаттагы жеке кожоюндук тарапка бара жаткан жолу Ирак согушунан мурунку доордогудай оңой болбой калды. Европа жана Россия тарабынан бул жолго бир канча тоскоолдуктар коюла баштады. Бул нерсе Американын эл аралык саясаттагы жеке кожоюндугуна кыйынчылыктар туудурду.

Ушуну да айта кетүү максатка ылайык, өлкөлөрүбүздү өз ара талашып жаткан бу колонизатор мамлекеттерди бир гана мусулмандар жок кыла алат. Ал үчүн алар бир байрак, бир мамлекет – туура жолдогу Халифалык астында биригүүлөрү керек. Эгер бул үмөт Аллага ыкылас менен, пайгамбарына чыныгы берилгендик менен дүйнө-акырет азиздигине умтулуп, астейдил аракет кылса, бул иштин өтөсүнөн чыгат.

Алла Өзүнө жардам бергендерге жардам берүүчү. Алла күчтүү жана азиз.

30-сафар 1426-х.

9-апрель 2005-м.

Американын КМШдагы аракеттери

Суроо: Райс 2005-жылдын 13-14-октябрында Орто Азияга сапар кылып, ал жердеги мамлекеттердин президенттери менен жолугушту. Сапарынын аягында, 2005-жылдын 15-октябрында Россия президенти менен да жолугушту. Сапардан кийинки билдирүүлөргө караганда, Америка мурунку Советтер союзу республикаларынын көпчүлүгүндөгү жүрүштө ийгиликсиздикке учурагандай көрүнөт. Мунун мааниси Россия Грузия жана Украинаны колдон бергенден кийин, колунан чыгып кеткен демилге тизгинин кайрадан кармады дегениби?

Жооп: Советтер союзу кыйрагандан кийин Америка СНГ мамлекеттерине (Армения, Азербейжан, Белоруссия, Грузия, Казакстан, Кыргызстан, Молдова, Россия, Тажикстан, Түркмөнстан, Украина, Өзбекстанга) этибар бере баштады. Союздан мурдараак чыгып кеткен Балтика бою мамлекеттери да ушулардын катарында эле. Американын бул этибары союз кыйрагандан кийин эле, аныгыраагы, 1992-жылы 3-январда Америка конгресси чыгарган эркиндикти колдоп-кубаттоо мыйзамынан башталды. Мыйзам эки маанилүү ишти өз ичине алган эле. Биринчиси – бул өлкөлөргө таасирин алып кирүү жана анын базарларын Америка компанияларына ачып берүү үчүн ыкма катарында эркиндик жана демократиянын жайылышын колдоп-кубаттоо. Экинчиси – Американын Каспий деңизи жана Кара Деңиздеги үлкөн энергия запастарына, о.э. алардын керектөө базарларына жеткезип берилишине жалгыз кожоюндук кылууга кызыгышы. Ал көбүрөөк болжолду Орто Азия жумурияттарынан баштады.

Бирок, Клинтон администрациясынын доорунда мыйзамдын аткарылышы суз барар эле. Буш дооруна келип, айрыкча, анын экинчи президенттик доорунда анын жемиши көрүнө баштады. Анткени, мамлекет катчысы мансабындагы Кондолиза Райс Россия иштери боюнча адис эле. Мындан тышкары, анын орун басары Зеллик жана жардамчысы Николас Бернстер да Россия иштери боюнча адистер эле. Бул жемиштин биринчи белгилери мурун Грузия, кийин Украинадагы түстүү козголоңдор болду.

Бул эки козголоң Американын аппетитин ачып жиберди. Ал Россия дарбазаларын катуу кага баштады. Мунун үстүнө бир аз мурунураак 11-сентябрь окуяларынан пайдаланып, Өзбекстан, Кыгызстан сыяктуу Орто Азиянын айрым мамлекеттеринде базалар куруп алган эле. Булардын баары аны алдыга – түстүү козголоңдорду көчүрүп өткөзүүгө үндөдү. Бирок, Россия бул түстүү козголоңдор оюнун түшүнүп калып, Кыргызстанда Американын жолун тосту жана позицияны кармап калууга жетишти. Кийин Өзбекстан, Тажикстан, Казакстан жана Түркмөнстан

президенттерине эркиндик жана демократияны колдоп-кубаттоо туурасындагы Америкача ураандардан максат, аларды бийликтен оодарып, ордуна Грузия жана Украинада болгондой түстүү козголоңдор тибиндеги кандидаттарды алып келүү деп көңүлдөрүнө дүрбөлөң сала баштады. Мындан тышкары, Россия Өзбекстанда Каримовду Анжиян окуяларында текшерүү комиссиясын түзүүнү талап кылып жаткан Америка жана Европа союзуна каршы колдоп кубаттады. Ошондон кийин 2005-жылы 23-сентябрда Россия менен Өзбекстан биринчи жолу ортоктош аскердик машыгуулар өткөздү. Бул иштер Россия үчүн күч борборлорун пайда кылган болсо, Американын жолуна тикенден тосук пайда кылды. Кала берсе, Россия менен бул республикалар ортосундагы нефть, газ камсыздоо сыяктуу айрым экономикалык алакалар Советтер союзу доорунан бери улантылып келе жаткан эле.

Мунун натыйжасында 2005-жылдын июлунда Өзбекстан Америкадан аскердик базасын алып чыгып кетишин талап кылды да, мунун үчүн алты ай мөөнөт берди. 1995-жылы негиз салынган Америка «Интерньос» өкүлканасын жабууга токтом кылды. Кийин Тажикстан сентябрь айында Американын аскердик база курушуна эч качан уруксат бербөөсүн жарыя кылды. Бул жарыя Американын өз аскердик базасын Өзбекстандан Тажикстанга көчүрмөкчү экендиги жөнүндөгү кабарларга раддия эле. Мунун үстүнө, Тажикстан Россиянын Душанбеде алты миң аскерге ылайык жаңы аскердик база курууга уруксат беришин билдирди. Бул процесстер натыйжасында Россия мурун батына албаган иштерге батына турган болду. Орус жооптууларынын Орто Азиядагы Америка аскердик базалары жана алардын регоиндо калышына чек коюу жөнүндөгү билдирүүлөрү кулакка чалына баштады. Россия тышкы иштер министри Сергей Лавровдун 2005-жылы 17-октябрдагы билдирүүсү буга мисал. Ошондон кийин Шанхай шериктештик уюму 2005-жылы 26-октябрда Москвада жолугушуу өткөздү. Алардын отчетторунан региондогу Америка базаларынын турушуна каршы күчтүү таасир өткөзө ала турган аскердик союз түзүү үчүн изденгендери көрүнүп турар эле.

Ушул иштер себептүү Америка Орто Азияда курган имараты кулашынан коркуп калды да, бир нече багыттарда кызуу аракет кылды. Райс 2005-жылы 13-октябрда Казакстан, Тажикстан, Кыргызстандарга, 15-октябрда болсо Россияга жаңыча ыкмада сапар кылды. Ал Грузия жана Украина козголоңдоруна окшогон каршы күчтөрдү жүзөгө келтирүү менен алектенет. Дал ушул убакытта бул мамлекеттердин президенттерине жакындашып, алардын Америкага карата болгон кабатырларын жок кылууга урунат. Башкачараак кылып айтканда, Райс өзүнүн билдирүүлөрүндө бул мамлекеттердин президенттери менен боло турган мамилелери жана алар менен биргеликте пайдаларды жүзөгө

чыгаруу менен эркиндик жана демократия ураандарын ушул даражада чөлөшүрүп жиберди, натыйжада оппозиция аларды ойлонуштуруп көрө турган болуп калды. Мисалы, Казакстанга сапар кылганында, оппозиция Американын бул президенттер менен боло турган кызыкчылыктарын демократиялык өзгөртүү үстүнө куруп жаткандыкта айыптап, өкмөттөр шериктештигинде киргизилип жаткан үлкөн Америка инвестицияларын мисал кылып келтирген эле. Райс аларды четке какты.

Бул бир тараптан. Экинчи тараптан Америка Каспий жана Кара Деңиз регионунда союздар түзүүгө этибар берип калды. Ушул деңиздер айланасында жайгашкан Россия менен Ирандан башка мамлекеттердин аскердик машыгууларын көзөмөлдөдү. Аларга Азербейжан, Болгария, Грузия, Казакстан, Молдова, Руминия, Түркия, Түркменистандарды да кошту. Бул союздардан анын максаты эски жана жаңы борборлорду жүзөгө келтирүү жана аларга таянып, Орто Азиядагы колунан чыгып кеткен кайсы бир мамлекетке кирип баруу эле.

Кыскасы, Америка менен Россия ортосундагы Орто Азия туурасында жүрүп жаткан күрөш кызуун түс алган. Экөөсү тең өздөрүнүн таяныч жана кызыкчылыктары бар экендигин өтө жакшы билишет. Бири да региондогу бардык аркандарды өз колуна алган жок. Райстын сапалары эки мамлекетти бири-бирине байлоо оюнунун бир бөлүгү эле. Ал басым берүүчү аракетти пайда кылды окшойт. Россия дагы кайрадан эсептеше турган болуп калды. Ошондуктан, Америка президентинин улуттук коопсуздук иштери боюнча кешеңчиси Стивен Хедли 2005-жылы 24-октябрда Москвага сапар кылганда Россия тышкы иштер министри Лавров өзүнүн мамлекети жана Америка Кошмо штаттарынын мурунку Советтер Союзу республикаларындагы абал туурасында өз ара пикир алмашууну активдештирүүгө ниет кылганы жөнүндө билдирүү жасады. Т.а. тизгин бир токтомо келбей, дагы эле эки мамлекет отосунда сендиректеп жүрөт.

7-шаввал, 1426-х.

9-ноябрь, 2005-м.

Батыш Түркстандагы саясий абал

Суроо: Батыш Түркстандагы (Орто Азия: Кыргызстан, Өзбекстан, Тажикстан, Казакстан, Түркмөнстан) саясий абалдын өзгөрмөлүгү күзөтүлүүдө. Кээде бир акимдин Россиянын этегин кармап жатканын көрсөк, кээде Американын артынан бара жатканын көрүп жатабыз... ж.б.у.с.. Мүмкүн болсо, ушул республикалардагы бүгүнкү саясий абалды кеңирээк жарытып берсеңер? Алла силерден ыраазы болсун!

Жооп: Орто Азиядагы саясий абал жана анын өзгөрүп турушу киришүүдөн мурун төмөнкү нерселерди түшүнүп алуу керек:

1 – 1991-жылы Советтер Союзу кулап, Союздаш республикалар бөлүнүп кеткенден кийин, Россия өз капшытында жайгашкан ушул республикалар менен бекем алаканы сактап калуу зарылдыгын түшүнүп жетти... Ошондуктан, ал Союз кулагандан кийин эле бул республикаларды «Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги» (КМШ) деп аталган уюмда жамдап турууга урунду. Бирок, көбү бул уюмдан чыгып кетти. Кээ бир республикалар болсо, мисалы, Балтика боюндагы мамлекеттердин үчөөсү башынан эле бул уюмга кошулбады... Андан кийин Россия «Шанхай кызматташтык уюму» (ШШУ), «Жамааттык коопсуздук келишими уюму» (ЖККУ), «Ыкчам жамааттык күчтөр» (ЫЖК) ... сыяктууларды түздү.

О.э. Россия Советтер Союзу доорунда ушул республикаларга койгон өзүнүн тирөөчтөрүнө да таянды. Алардын негизгилери төмөнкүлөр:

а) Калкты өзгөртүү. Бул тирөөчтү Советтер Союзу жүзөгө келтирген, өзгөчө Орто Азия республикалары калкынын арасына орустарды алып кирүү аркылуу өзгөртүлдү. Бул орустар ушул республикаларда «орус ричагы» болуп калды...

б) Россия аскерий базалары. Бул базалар Союздук республикаларда кең таркалган эле. Советтер Союзу кулагандан кийин Россия алардын бардыгын алып чыгып кетпестен, алардын айрымдарын Орто Азия республикаларында Россиянын таасир борборлору жана келечектеги пландар үчүн сактап калды.

в) Ракета-ядролук куралдар сыналуучу майдандар. Ушул республикаларда, өзгөчө майданы чоң болгондуктан Казакстанда мындай машыгуулар көп болуп өтөт.

г) Бул республикалар менен болуп жаткан айрым экономикалык алакалар. Мисалы, нефть, газ сыяктуу...

2 – Советтер Союзу кулагандыктан коммунисттик партиянын жарым жартылай жемирилишине жана бийликтен кууп чыгарылышына карабастан, республикаларда мына ушул партиянын жетекчилери аким болуп калды. Т.а. Советтер Союзу доорундагы кимселер башкарууда

турушту. Мындан Советтер Союзунан кийин да ушул республикалардагы режимдер Исламга, Ислам үчүн аракет кылуучуларга каршы ыплас күрөштү токтотпошу максат кылынган. Мындай коркууга себеп республикаларда Исламдын кең жайылып, Ислам негизинде биригүү, Ислам башкаруусуна моюн сунуу жана Ислам жолунда жихад кылуу мүмкүндүгү болду.

3 – Советтер Союзунун кулашы Америка үчүн ыңгайлуу учур болду. Себеби, Орто Азия Россиянын жанында жайгашкандыктан тышкары Кытай менен да чектешкен. Бул болсо, ушул республикаларды Америка үчүн стратегиялык нуктага айлантты. Мындан улам, Америка бул республикаларда кадам таштай турган жерлерге ээ болуу максатында ал жерлерге малайларын, тынчылык аппараттарын жана негизинен каражаттарын кең таркатты.

О.э. Орто Азия Россия жана Американын турмуштук кызыкчылыктары о.э. стратегиялык нукталары болуп эсептелет. Экөөсү ортосундагы талаш тынчыды дегенче, дагы кайрадан баштала берет. Ошондуктан, эки тарап ишке салып жаткан таасирдүү күчкө карап, мезгил-мезгили менен эки тараптын таасирине о.э. региондогу малай акимдердин өзгөрүп турушуна таң калбаса да болот. Эки тараптын таасирдүү күчтөрү төмөндөгүчө:

- Россиянын бул республикаларда мурунку тирөөчтөрү бар, б.а. бул калкты өзгөртүү тирөөчү болуп, аны Советтер Союзу калтырган. Муну Россиянын ушул республикаларда жашаган калктары десек болот. О.э. республикаларда Россиянын мурунку аскерий базалары жана экономикалык алакалары да бар...

- Ал эми, Американын бул республикаларга көңүл бурчу белектери, б.а. финансылык жактан жардамдары бар. О.э. Америка бул республикаларга Россия коркута турган, коргоо убадасында турган мамлекет болбой калганын айтып келет...

Булар региондогу Россия менен Америка ортосундагы кыйраткыч талашуулар жагынан.

- Башка жагы болсо, Исламга жана Ислам үчүн аракет кылып жаткандарга каршы душмандык жагы, бул болсо эки күрөшүп жаткан тараптар ыраазы болгон маселе.

Эми бул республикалардын саясий абалын баян кылабыз:

1 – Кыргызстан: Бакиев 2005-жылы бийликке Россиянын колдоосу менен кандай келгенин, кийин 2009-жылы 23-июлда болуп өткөн шайлоодо да Россия аны дагы колдоп-кубаттаганын жакшы билебиз. Чындыгында, Бакиевди Россия колдоп-кубаттаганы, Америка ага ыраазы болбогону ачык-айкын. Бул жөнүндө Американын Бишкектеги элчиканасы чыгарган билдирүүдө мындай делет: «Кошмо Штаттар

президенттик шайлоону жана анын натыйжаларын күзөтүп жаткандардын билдирген тынчсызданууларына кошулат. Айрым чөйрөлөрдүн добуш берүү жараянын оң кылып көрсөтүшүнө карабастан, Кошмо Штаттар көз карандысыз күзөтүүчүлөрдүн алгачкы айтымдарына кошулуп, Кыргызстан республикасы шайлоо жаатындагы көптөгөн эл аралык милдеттерди толук аткарбады деп эсептейт». Бул билдирүүдө «Кыргызстан республикасын шайлоо жараянындагы шайлоо мыйзамдарынын бардыгын эл аралык милдеттерге ылайык түрдө катуу колдонууга» чакырды. («Франс пресс», 2009-жыл, 2-август). Ошол эле учурда, орустар да Бакиевди куттукташты. 2009-жылы 31-июлда Россия президенти Дмитрий Медведев Бакиевдин куттуктоо жыйынына катышуу үчүн Кыргызстанга келди. Медведев аны расмий түрдө 2009-жылы 2-августта президенттикке кайра дыйындалышынан мурун колдоп-кубатташын жарыя кылды. Россия президентинин бул сапары Кыргызстандын Чолпон-Ата шаарында болуп өткөн ЖККУнун конференциясы алкагында болгондугу айтылды. 2009-жылы 1-августта «Сегодняшняя Россия» гезитинде айтылышынча: «Бүгүн, 2009-жылы 1-августта Россия президенти Дмитрий Медведев Кыргызстандын Чолпон-Ата шаарында өз ара келишимдүү укуктуу алакаларын өнүктүрүү жана кайра жакшылоо туурасындагы документке кол койду. Бул документте Кыргызстан жерлеринде Россиянын түрдүү уюмдарынын турушун тартиптештирүү жана бул өлкөнүн бүтүндүгүн кошумча сактап туруу айтылган. О.э. документте «Орус-кыргыз аскерлери ортосунда өткөрүлө турган аскерий кызматташтык машыгуулар борборун түзүү» да айтылган. Гезитте «эки президент 45 жыл мөөнөткө (25 жылга кайра узартуу мүмкүнчүлүгү менен) Кыргызстандын түштүгүндө «Ыкчам жамааттык күчтөр» аскерий базасын түзүү жөнүндөгү документке кол коюшканы» да айтылган. О.э. гезитте «Бакиев биринчи ноябрда кол коюлушу күтүлүп жаткан келишимде Россия армиясы Кыргызстанда бүтүндөй калышы назарга алынганына ишарат кылган».

Эми, Бакиев Американын Манас аскерий аба-базасын жабуу менен коркутуп, кийин ижара келишиминин мөөнөтүн кайра узартканына келсек, бул нерсе Бакиев Россиядан алысташып, Америкага жүздөнгөнүн түшүндүрбөйт. Балким, бул да Россиянын уруксаты менен ишке ашырылган, мындан Америка Кыргызстандагы өз малайларын толук башкарууга карай аракеттендирбеши үчүн Американы ыраазы кылып туруу максат кылынган. Негизи, бул малайлар кыргыз бийлигинин «уйксун» бузуп, ал жердеги Россиянын базаларына таасир өткөрө алышат. Муну кененирээк жарытып берүү үчүн ушул база жөнүндө башталышынан айтып бермекчибиз:

Бакиев Американын Манас аскерий аба-базасын жабууга аракет кылды. «Ушул жылдын февраль айында Кыргызстан президенти Курманбек Бакиев Москвадан туруп, Манас базасын жабууга чечим кылганын жарыя кылды». («Рейтер», 2009-жыл, 12-февраль). Ал сөздөрүн төмөнкүчө түшүндүрдү: «Соңку үч жылдын ичинде базанын ижара төлөмүн көбөйтүү маселеси жөнүндө америкалык жогорку даражадагы жооптууларга жеке өзүм кабар кылдым. Мен аларга келишимибизди кайра карап чыгышыбыз керектигин, баалардын өзгөрүп кеткенин, Кыргызстан болсо, оор финансылык абалда экендигин тынымсыз айтып келдим». Ал дагы минтип кошумчалады: «Алар муну дайыма четке кагып келишти. Болуптур, мейли. Бир нече жыл четке кагып келишти. Бирок, качанга чейин күтөбүз. Биз да эгемендүү мамлекетпиз, өз аброюбузга ээ болушубуз керек». («Рейтер», 2009-жыл, 12-февраль).

Мындан Кыргызстандагы бийликтин проблемасы каражатка ээ болуу проблемасы экени о.э. үч жылдан бери жалынышына карабастан, америкалыктар буга көңүл бурбай келе жатканы да көрүнүп турат. Парламент Бакиев партиясынын басымы астында америкалыктардын жүзүнө карата базаны жаап коюуга токтомо чыгарды. Кыргыз парламентинин токтомуна ылайык, америкалыктарга чыгып кетүүлөрү үчүн 180 күн мөөнөт берилди. Бул мөөнөт аякташынан мурун, июль айында болсо, эки тарап ортосунда келишимге кол коюлгандыгы жарыя кылынды. Бул келишим туурасында Бишкектеги Америка элчиканасы билдирүү чыгарды. Билдирүүдө «Кошмо Штаттар жана Кыргыз республикасы Манас аскерий аба-базасынан пайдалануу мөөнөтүн узартуу туурасындагы сүйлөшүүлөрдө ийгиликке жетишкенин жарыя кылат» делген. («ал-Жазира», 2009-жыл, 15-июль). Келишимде баштапкы 17 миллионду түзгөн жылдык ижара акысы 150 миллионго көбөйгөндүгү кабар кылынат. Акыйкатта болсо, баштапкы «17 миллион ижара акысы менен 133 миллион жардам биригип, жылына 150 миллионду» түзгөн болсо, жаңы келишимден кийин бул «60 миллион ижара акысы менен 90 миллион жардам кошулуп, 150 миллионду» түзө турган болду. Т.а. ижара маселесинде эч нерсе өзгөргөн жок. Өзгөргөн нерсе Кыргызстанга бериле турган жардам түрүндөгү жана жардам түрүндө болбогон каражаттар жардам акчалар деп аталышынын ордуна ижара акчалары деп атала турган болду. Муну менен кыргыз бийлигинин аброюн сактоо о.э. Бакиев айткандай Кыргызстанга эгемендүү жана өзүнүн аброюна ээ мамлекеттин жетекчиси катары кароо максат кылынды!!! Бакиевдин бул аракеттери жөнүндө айткан пикирлерибизди «Нью-Йорк Таймс» гезитинин 2009-жылы 24-июлдагы санында көрсөтүлгөн төмөнкү сөздөр да баса белгилейт: «Соңку күндөрдө

Американын Манас аба-базасынан пайдалануу мөөнөтүн узартуу үчүн Кыргызстан жана АКШ бийлиги ортосунда келишимге кол коюлду. Бул келишимден кыргыз бийлигинин базаны жабуу жөнүндө чыгарган токтомунан баш тартышынын натыйжасында басмырланган аброюн кайра тикелөө максат кылынды. Келишимге ылайык, база үчүн төлөнө турган жылдык ижара акысы көбөйөт». Чындыгында, бул токтомдун артында Россия турду, б.а. ушул жаңы келишим 2009-жылы 6-8-июлда Россияда болуп өткөн АКШ президенти Обама менен Россия президенти Медведевдин жолугушуусунан кийин жарыя кылынды. О.э. бул жаңы келишим Америка жана НАТО жардамчы күчтөрүнүн Россия жана анын союздаштарынын жерлеринен өтүүгө Россия ыраазы болгондон кийин жарыя кылынды. Россия өзүнүн Кыргызстандагы Канттагы базасынан тынчсызданат. Т.а. Россия АКШнын Кыргызстандагы базасынын турушуна көнбөй турган болсо, Американын бутка турушунан жана Россиянын Кыргызстандагы кызыкчылыктарын коргоп турган Бакиев бийлигин кулатуу максатында ар түрдүү тартипсиздиктер, козголоңдор уюштурушунан коркот.

Булардын бардыгы Бакиев Россиянын досу экендигине о.э. америкалыктардын Манас базасынан Афганистандагы мусулмандарга каршы аба жолдорунан пайдаланышына Бакиевдин уруксат бериши америкалыктарды ыраазы кылуудан башка нерсе эместигине далалат кылат. Муну менен америкалыктар Аскар Акаевди кулатып таштагандай, Бакиевди да кулатып таштабашы керек. Бул окуялар Бакиев Америкадан – президенттик күрсүнү кыймылдатып, кийин кулатып ташташынан – чочугандыктан америкалыктардын Кыргызстанда турушун жана таасирлерин коргоо орустар менен өз ара келишип болду.

Андыктан, эмне үчүн Кыргызстанды Россия менен Америка талашып жатканына келсек, мунун себеби Кыргызстан Орто Азиядагы маанилүү стратегиялык чекит болуп эсептелет. Мисалы, Кыргызстан Кытай менен 858 км.ге созулган аралык менен чектешет, Америка Кыргызстанды колго алса, Кыргызстан Кытай чегарасына каршы буктурма катары кызмат кылат. Ошондуктан, Кыргызстан Американын Кытайга каршы жана бүткүл региондогу аракеттеринде маанилүү орунду ээлеген мамлекет. Американын туруктуу 1000ден ашуун америкалык аскерлер кызмат кылган Манастагы базасы болсо, 2001-жылдан тартып бүгүнкү күнгө чейин Афганистандагы мусулмандарга каршы согуштун негизги борбору болуп эсептелет. Кыргыз бийлиги бул базада алып барылып жаткан иштерден таптакыр кабарсыз. Себеби, келишимде бул базага кыргыз болобу же башка күзөтүүчүлөр болобу киргизилбестиги, Американын ал жерге кирип-чыгып жаткан бир да жүгү текшерилбестиги көрсөтүлгөн. Акыркы күндөрдө Америка борбордук күчтөрүнүн

командачысы генерал Девид Петриус Орто Азиянын үч мамлекети: Кыргызстан, Түркмөнстан жана Өзбекстанга сапар кылды. Россиянын «Новости» маалымат агенттигинин 2009-жылы 20-августтагы кабарына караганда, күзөтүүчүлөр генерал Петриустун ушул сапарын ийгиликтүү деп сыпатташкан. Себеби, бул үч мамлекеттеги жооптуулар Кошмо Штаттар өкүлүнө «Вашингтон менен өз ара кызматташтыкты күчөтүүнү каалашын» айтышкан. Петриустун сапары Американын ушул өлкөлөрдү, негизинен Кыргызстанды колго алып, ал жерлерде өз ордун күчөтүү максатында алып барып жаткан олуттуу аракеттеринин бир бөлүгү. Кыргыз президенти Америка генералы менен жолугушпаган болсо да, бирок генерал Кыргызстан тышкы иштер министри менен жолукту. Ошого карабастан, Бакиев Америка андан нааразы экендигин о.э. болуп өткөн шайлоого күмөн менен карап жатканын түшүнүп турат. Ал эми, Бакиев Америкадан – Американын Кыргызстандын ичиндеги жана тышындагы малайларынан – коркуп жатат, ошондуктан Американы ыраазы кылмакчы болуп жатат. Мындан улам, Америка менен Манас аба-база маселесин кайрадан карап чыгып, андан пайдаланууга уруксат берди. Бул жаатта мурунку шарттар өзгөрбөдү. Өзгөрсө да, Бакиев айткан аброй жана өлкөсүнүн эгемендүүлүгүн сактай турган каражатка тиешелүү сөздөр өзгөрүп айлакердик гана жасалды!

2 – Өзбекстан: «өзгөрмө» деген сөз көбүрөөк Өзбекстан президенти Каримовго жабышат. Советтер Союзу кулагандан кийин Каримовдун Россиядан алысташы анык көзгө урунду. Белгилүү болгондой, 1992-жылы Россия мурунку Советтер Союзу республикаларынын бардыгы же айрымдары менен алакаларды сактап калуу максатында Ортоктош коопсуздук уюмун түздү. Кийин, 2002-жылы Россия Түндүк Атлантика блогун туурап, Ортоктош коопсуздук уюмунун атын Жамааттык коопсуздук келишим уюмуна (ЖККУ) өзгөрттү. Каримов болсо, бал уюмдарга карата толук бир чечимке келбеген мамиледе болду. Мисалы, башында ЖККУдан чыгып, ГУАМ (Грузия, Украина, Азербайжан, Молдова) уюмуна мүчө болду. Бул уюм Грузия, Украина, Азербайжан жана Молдова сыяктуу Россияга каршы мурунку Советтер Союзу мамлекеттеринен түзүлгөн. Бирок, ГУАМдан да тезинен чыгып, кайра ЖККУга кайткан. Өзбекстан ГУАМды Америка менен Батыш мамлекеттери Каримовдон 2005-жылы майда жүз берген Анжиян кыргынын текшерүү үчүн өз комиссияларын Өзбекстанга киргизүүнү талап кылгандан кийин чыгып кетти. Каримовду Россия жана анын союздаштары колдоп-кубатташып, Анжиян жана башка жердеги жырткычтыктарында анын тарабында турушту... Бүгүн Америка ушул кыргын маселесин да, өзүнүн кызыкчылыктарына байланыштуу адам укуктары маселесин да жаап, Каримов менен кайра алака орнотуп, аны

өзүнө тартууга уруна баштады. Мындан улам, Каримов дагы артына кайтып, Россия менен болгон аракеттерин тоңдуруп жатканын жана америкалыктар менен бирге иштеп жатканын көрсөттү. Мындан да ачуусу ушул, Россия ЖККУ Россиянын коопсуздук муктаждыктарын о.э. үстөмдүк жана таасирдеги ач көздүгүн кандыра албай жатканын көргөндөн кийин, өзүнүн региондогу коопсуздугуна коркунуч туудуруучу ар кандай нерсеге каршы тез аракет кылуучу «Ыкчам жамааттык күчтөр» деп аталган уюмга таянды. Мына ошондо, Өзбекстан чыгып, Ыкчам жамааттык күчтөрдү түзүү о.э. бул күчтөрдү ЖККУ камтыган регион бойлоп жаюу туурасындагы келишимге кол койбоду. ЖККУ Россия, Белорусия, Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан, Армения жана Өзбекстанды камтыйт. 2009-жылы 4-февралда ушул мамлекеттердин жетекчилери Ыкчам жамааттык күчтөр, б.а. тез аракет кылуучу күчтөр уюмун түзүүгө чечим кабыл алышты. Алар бул келишимге 2009-жылы 14-июнда Москвада кол коюшту, Өзбекстан болсо кол коюудан баш тартты. Каримов кол коюудан баш тартышына «Бул келишимде ортоктош күчтөргө сунуш кылынган маанилүү вазыйпалар белгиленбеген» деп шылтоо кылды. Каримов бул келишимге мындай сунуш киргизди: «Белгилүү болгондой, ортоктош күчтөр бир гана тышкы душманга каршы күрөшүү үчүн түзүлөт жана ар бир мамлекеттеги ушул ортоктош күчтөр бөлүгү мына ошол мамлекет ичиндеги жерлерде гана жайгашуусу керек». («Новости», 2009-жыл, 26-август). Каримовдун бул сөзүнөн, Каримов бул күчтөр Россиянын колунда болушун, Россия болсо, өз күчтөрүн ушул жамааттык коопсуздук мамлекеттерине, анын ичинен Өзбекстанга киргизишин, Россия өзүнө ылайыктуу деп билген ар кандай абалда ушул мамлекеттердин ички иштерине аралашышы мүмкүндүгүн аңдап турганын түшүндүрөт. Себеби, келишимде бул күчтөрдүн милдеттери чектеп-белгиленбеген. Ошондуктан, Каримов бул күчтөрдүн вазыйпаларын мына ушул мамлекеттерге тышкарыдан чабуул кылынганда гана аракеттенишине чектеп коюуну о.э. көз карандысыз мамлекеттер күчтөрүнөн башка күчтөр бир мамлекетке жайгаштырылбашын талап кылды. Т.а. Каримов орус күчтөрүнүн Өзбекстан жерлерине киришин, Өзбекстан о.э. региондогу орус таасирине кооп туудурган ар кандай коркунучка каршы жооп соккусун ишке ашырышын четке кагууда.

Кыскасы, учурда Өзбекстан Кыргызстандын тескериси. Кыргызстан бул келишимге кошулуп эле калбастан, балким өз жерлерине орустардын экинчи аскерий базасынын курулушуна уруксат берип жатат. Өзбекстан болсо, Жамааттык коопсуздук келишим уюму региондорунда өткөрүлүп жаткан аскерий машыгууларда да катышпай жатат. Бул машыгуулар 26-

августтан башталып, 15-октябрга чейин созулат. Демек, Өзбекстандын аракеттеринен ушул нерсе көрүнүп турат, Өзбекстан ушул уюмга мүчө болууну токтотуп турмакчы, бирок муну ачык айтпады. Ал тургай, Өзбекстан Россиянын Кыргызстанга курмакчы болуп жаткан экинчи аскерий базасына да каршылык кылып жатат. Себеби, ал база Өзбекстандын Фергана өрөөнүнүн чегараларына жакын жерге курулушу менен Өзбекстанга коркунуч туудурат. «Новости» агенттигинин 2009-жылы 5-августта таркаткан кабарына ылайык, 2009-жылы 3-августта Өзбекстан тышкы иштер министрлигине караштуу «Жайхун» маалымат агенттиги тараткан билдирүүдө мындай делет: «Өзбекстан Россиянын Кант аскерий базасына кошумча Кыргызстандын түштүгүндөгү экинчи аскерий базаны жайгаштырууга байланыштуу планды ишке ашыруунун зарылдыгы жана пайдасы жок, себеби жаңы базаны түзүү көбүнчө региондогу туруктуулуктун изден чыгышына алып келет деп эсептейт». Өзбекстан тышкы иштер министрлиги берген билдирүүдө мындай делет: «Орто Азиянын үч мамлекети менен чектешкен Кыргызстандай кыйын-оор мамлекетте мындай долбоорду ишке ашыруу региондун тезинен аскерлешип, ар түрдүү улуттук келишпөөчүлүктөрдүн күч алышына о.э радикал экстремист күчтөрдүн пайда болушуна алып келет». («Новости», 2009-жыл, 3-сентябрь). Булардын бардыгы, акыркы кездерде Каримов режими Россиядан алысташып, ачык эле Америкага жакындашып жатканына далалат кылат. Буга ишарат кылуучу факторлор төмөнкүчө:

- 2009-жылы 18-августта Өзбекстан президенти Каримов Ташкентте Америка генералы Девид Петриус менен жолугушканда мындай деди: «Өзбекстан Кошмо Штаттар менен өз ара урмат жана кызматташтык принциптери негизинде курула турган алакаларды кеңейтүүгө даяр». («РИА Новости» агенттиги, 2009-жыл, 18-август). Америка генералы Девид Петриус да ага: «Мен Өзбекстандын Афганистандагы туруктуулук жана регион коопсуздугун колдоп-кубаттоо үчүн алып барып жаткан аракеттерин алкыштаймын» деп, жооп берди. («РИА Новости» агенттиги). Бул болсо, өзүнүн кезегинде Каримов америкалыктар менен кайра достошуп, алака орнотууга кызыгып жатканын түшүндүрөт. Каримов менен Америка ортосундагы мурунку мамилелерде жаралган солгундукка Американын Анжиян кыргынын текшерүү үчүн Батыш комиссияларын Өзбекстанга киргизүүгө болгон талабын Каримов четке кагышы себеп болду. Ошондо, Америка Каримовго каршы жаза дайындаган, Каримов өзүнүн табигый таянычы болгон Россияга жүздөнүп, Америкадан бурулду. Өзбекстан Америка өзүн кудум Анжиян окуяларын унуткандай кылып көрсөткөндөн кийин, кайра Америка тарапка жүгүрдү. Жакында Америка Каримов режимине койгон жазаларын алып таштады.

- Америка Өзбекстан жана Россия ортосундагы мамилелердин солгундаганын көргөндөн кийин, убакытты текке кетирбей, Өзбекстан менен алакаларды кеңейтүүгө аракет кылды. НАТО жардамчы күчтөрүн Өзбекстан аркылуу Афганистанга алып өтүү үчүн Өзбекстан менен келишим түздү. (Улуттук стратегиялык изилдөөлөр борбору, 2009-жыл, 4-апрель). Өзбекстан менен Америка мекемелери ортосундагы алакалар ушуларга гана чектелип калбады. Балким, Америка Өзбекстанга эгемендүүлүгүнүн 18 жылдыгы менен куттуктоо катын жиберди. Кийин Каримов Американын Өзбекстандагы элчиси Ричард Норлондду кабыл алды. Мындан мурун, 18-августта болсо, Каримов Кошмо Штаттардын борбордук күчтөр командачысы Девид Петриусту кабыл алып, эки мамлекет ортосундагы аскерий пландар, машыгуулар, профессионалдуу таалимди камтыган өз ара ыкматташтык жөнүндөгү келишимге кол койду.

Ошентип, Каримов мына ушул жактан туруксуз-өзгөрмө кимсе, бүгүн ал Россиядан алысташып, Америкага жакындашууда.

3 – Тажикстан: Тажикстандагы саясий абал Кыргызстандагы саясий абалга абдан окшош. Россия Рахмондун күрсүсүн коргоп жаткандыктан Россияга дос болгон Тажикстан президенти Россияны урмат менен карайт. Бирок, ал Америка ага каршы тартипсиздиктерди ишке ашырбашы үчүн өзүнүн кызыкчылыктарын ага ишенип тапшырып жатат. Тажикстанда Американын малайлары көп. Бирок, алар ал жердеги Россиянын таасирин өзгөртүрүп жибере турган шартта эмес. Ошондуктан, Америка Тажикстанда эч болбогондо өзүнүн кызыкчылыктарын жүзөгө чыгаруу менен чектелип жатат.

Чындыгында, Тажикстан президенти Эмомали Рахмон бийликке 1992-жылдан 1997-жылга чейин созулган ички кандуу согуштан кийин Россия күчтөрүнүн жардамы менен орношту. Кийин ал «Элдик кыймыл» жана «Исламий ойгонуу партиясы» сыяктуу өзүнө каршы кыймылдар менен шайлоо өткөрүүгө, президенттик шайлоону беш жылдан турган бир мөөнөттүү болушуна, кийин эркин шайлоо өткөрүүгө келишип алды. Бирок, ал бир мөөнөттүү президенттигин жети жылга узартып алды. Кийин болсо, 2020-жылга чейин бийликте калуу үчүн конституцияга өзгөртүү киргизүүнү сунуштады. 2001-жылы ушул өзгөртүүнүн натыйжасында тартипсиздиктер жүзөгө келди. Бул тартипсиздиктерди бастырууда Россия жардам берип, Рахмонду өзүнүн мансабында калтырып, коопсуздугун камсыздады.

Россия Путин доорунда да Рахмон менен болгон алакаларын күчөтүп, 2008-жылы августта Тажикстанда экинчи аскерий базасын курууга жетишти. Бул база борбор Душанбеден жыйырма километр алыстыкта жайгашкан. Белгилүү болгондой, Тажикстанда Россиянын 201 деген сан

менен аталуучу чоң аскерий базасы да бар, Россия аны 1943 жылдан бери иштетип келет. О.э. Тажикстанда Россиянын спутниктерди жана баллистикалык ракеталарды күзөтүүчү «Окно» аттуу станциясы да бар. Тажикстан бул станцияны 49 жылга чейин Россиянын карамагына берген. Тажикстан Россия үчүн маанилүү стратегиялык мааниге ээ болгондуктан Россия аны колунда кармап, өзүнүн Тажикстанда турушун сактайт. Ошондуктан, Россия Рахмон жана анын режимин колдоп-кубаттап келет. Максат Рахмон Россияны мына жогоруда айтылган мүмкүнчүлүктөр менен камсыздап турушу керек. Россия ал жердеги үстөмдүгүн сактап турушу үчүн Тажикстанды экономикалык жактан өзүнө байлап турууга аракет кылат. Рахмон орустардын аны бийликке алып келип, бийликти колуна алышына жана бекем орношуп алышына жардам беришкенин унутпайт. Тажикстан Россия тарабынан башкарылуучу Жамааттык коопсуздук келишим уюмуна мүчө, Россия командачылыгы астындагы Ыкчам жамааттык күчтөрдө да катышат. Тажикстанда көпчүлүк адамдар Россияда иштеген перзенттери жөнөткөн акчанын эсебине күн көрүшөт. Алар Тажикстандын 7 миллион калкынынын жарым миллионун түзүшөт. О.э. Тажикстан Шанхай уюмуна да мүчө, Россия бул уюмду Кытайдын жардамында башкарат. Жакында, 2009-жылы 18-апрелде Россия менен Кытай Шанхай уюму наамы астында Тажикстанда аскерий машыгуулар өткөрдү.

Ошондой болсо да, Рахмондун аракеттери Бакиевдин аракеттерине окшойт. Т.а. ал Американы козгобостон, Америка өзүнө каршы аракеттерди баштап жибербеши үчүн Россиянын ыраазылыгы Американын кызыкчылыктарын ишке ашырууда. Ошондуктан, Рахмон Россия компанияларына 2,5 миллиард көлөмгө тең долбоорду ишке ашырууга уруксат берүү менен бирге, Америка жана Европа компанияларына да, Кытай компанияларына да Тажикстанда долбоорлор жана соода-сатык иштерин жасоого уруксат берди. О.э. Рахмон Америкага Тажикстан аэропортторунан пайдаланууну сунуш кылды... 2009-жылы 20-февралда болсо, Америкага Тажикстан темир жолдорунан пайдалануу аркылуу Афганистанга аскерий жүктөрдү өткөрүп алышына уруксат берди. Бул жөнүндө Тажикстанга сапар кылган Америка күчтөрү командачысынын орунбасары адмирал Марк Харнчик мындай дейт: «Биз ар аптада Өзбекстандан Тажикстанга, кийин Афганистанга элүүдөн эки жүзгө чейин жүк алып өтмөкчүбүз. Тажикстан базарларыбызга жакын болгонун этибарга алганда бул өлкө биз үчүн абдан маанилүү». («Ал-Жазира», 2009-жыл, 20-февраль). Рахмондун мындай аракетке барышынын себеби ал Америка Рахмон алдындагы өз кызыкчылыктарында кадыржам болбосо ага таасир өткөрүшүн, бул үчүн

Тажикстанда чоң мүмкүнчүлүккө ээ экендигин, кийин болсо бул жердеги өз малайларын олуттуу түрдө ишке салышынын ыктымалын түшүнөт.

Ушуну да айтып өтүү керек, Тажикстанда Рахмондун Россия менен болуп жаткан мамилелерин бузууга чакырган эл жана партия кыймылдары да белгилүү бир даражада бар. Армияда да, өкмөттө да ушуга чакырган күчтөр бар. Рахмон муну жакшы билет. Ошондуктан, Американы тынчтандыруу үчүн аны ыраазы кылуу жана кызыкчылыктарын камсыздоо менен бирге, Россияга каршы элди да ыраазы кылууга аракет кылат. Мындан улам, ал кээде Россиядан бир аз алысташып жатканын көрсөтүүчү аракеттерди ачык кылып турат. Мисал катары, Тажикстан чегара кошуундарынын командалыгы Россия күчтөрүнүн өлкөдөн чыгып кетишине ачык чакырды. О.э. Тажикстандагы орус тилинде көрсөтүү алып баруучу телеканалдарды жаап коюшту жана орус тилинин ордуна тажик тилин расмий тил кылышты. Мындан улам, мындай чаралар Тажикстанды Россиядан алысташып жаткандай кылып көрсөттү. Бирок, жогоруда Тажикстан туурасында айтып өткөнүбүздөй, Рахмон дагы эле Россияга жакын болуп турат.

Тажикстан Афганистан менен чектешкендиктен стратегиялык мааниге ээ. Мисалы, Тажикстандын түштүк-чыгыш бөлүгүндөгү тоолор Афганистан тоолору менен түздөн-түз туташкан. Афганистан менен чектешкен чегаралардын узундугу 1206 км.ге жетет, Кытай менен болгон чегараларынын узундугу болсо, 414 км.. Тажикстандын мына ушул жактан маанилүүлүгү Кыргызстандын Кытай менен чектешкендигинин маанилүүлүгүнө тең. Ошондуктан, Америка Тажикстанды этибарсыз таштап койбойт, кандайдыр бир ыңгайлуу учур туулду дегенче, бул өлкөгө ээ болуп алууга урунушу турган кеп.

4 – Түркмөнстан: Түркмөнстан мурунку президент Сапармурад Ниязов доорунда Россия менен достошуп, көпчүлүк учурда ага жан тартчу. Бирок, 2006-жылы Ниязовдон кийин бийликке келген азыркы президент Курбангулу Бердимухаммедов көптөгөн саясаттарда ачык эле Батышка, өзгөчө Америкага жакын жүрө турган болуп калды. Мисал үчүн, 2007-жылы ноябрда америкалык жана европалык энергетика тармагынын жооптуулары о.э. Россия, «Би-Би» жана «Шеврон» компаниялары жетекчилеринин жогорку даражадагы жолугушуусунда мейман катары катышып, алардын бардыгы менен алака кылууну каалап жатканын көрсөттү. Мындай позиция Түркмөнстандын ар тараптар менен түзгөн төмөнкү келишимдерде ачык-айкын көрүнүп турат:

- 2007-жылы май айында Россия Түркмөнстан жана Казакстан менен жаңы түтүктөр куруу туурасында келишим түздү. Бул келишим Азиядан газ жеткирип берүүнү Россиянын «Газпром» компаниясы

үстөмдүгү астында калтырууга мүмкүнчүлүк берет. Максат, газдын негизги бөлүгүн Түркмөнстандан алып монополия кылуу. Путин муну Россия үчүн бир жеңиш катары карап, мындай дейт: «Бул келишим Россия үчүн бир жеңиш болуп эсептелет. Анткени, Россия Түркмөнстандан газды дүйнөлүк базарларда сунуш кылынып жаткан баадан кыйла арзан баада сатып ала турган болду». (Британия радиосу, 2007-жыл, 17-май). Мурун Түркмөнстанга жыйырма жыл президенттик кылган Ниязов өлкөдөгү газды башка мамлекеттерге бербестен, бир гана Россияга монополия кылып берген эле. Ошондуктан, Россия бүгүн да мурунку келишимдерге ылайык, түркмөн газынын 90%ын сатып алууда. Бул жылына 50 миллиард куб метрге барабар. Бул газды ар 1000 куб метрин 100 доллардан сатып алып, Европага аны 250 долларга, кыш мезгилинде 345 долларга сатат. Ниязов доорунда болсо, газды 35 доллардан сатып алчу. Бул баа кийинчерээк 70 долларга, кийин 100 долларга көтөрүлдү. Демек, Россия мусулмандардын Түркмөнстандагы газынан абдан чоң пайда көрөт. Бул баа мурункуга карата көтөрүлүп кеткен болсо да, дагы эле ал бул баадан абдан чоң пайда көрүүдө.

- Буга карама-каршы түрдө, Бердимухаммедов Америка тарабынан каржылана турган долбоордун негизинде Каспий деңизиндеги газ түтүктөрүнүн курулушуна толук ыраазы болду. Бул долбоордон максат, Европанын Россия жеткирип берип жаткан газга болгон муктаждыгын азайтуу. Түркияда америкалыктар жана европалыктар курууга кол коюшкан ушул долбоор «Набукко түтүгү» деп аталат. Түркмөнстандан Азербайжанга чейин созула турган бул түтүктөрдөн газ Набукко түтүктөрүнө куюлуп Түркия аркылуу Европага жетип барат. 2009-жылы 24-апрелде «Рейтер» өз ысымын айтууну каалабаган бир америкалык жооптуунун ушул сөздөрүн келтирет: «Түркмөнстан Европа тарабынан колдоп-кубатталып жаткан Набуко долбоору үчүн чоң үмүт кылынып жаткан булак. Бирок, ал Брюсселден ушул долбоорду ишке ашырууга байланыштуу анык сунуштарды талап кылып жатат».

- Кытайдын да бул тармакта кызыгуусу бар. 2006-жылы апрелде Кытай президенти Ху Жин Тау Түркмөнстанга келди. Ал кезде Россия жана Кытай менен күчтүү жана союздаштардай алакада болгон Ниязов президент эле. Ошондо, Кытай жетекчиси Түркмөнстандан жылына 30 миллиард куб метр газ сатып алууга токтом кылды. Кытай Түркмөнстан чыгышындагы Амударыядан Кытайга чейин газ түтүгүн тартып кеткен. Жакында, 2009-жылы 30-августта Кытай өз компанияларынан бири болгон «Патрчина» компаниясы аркылуу Түркмөнстандагы газга бай жерлерди өздөштүрүү үчүн 3 миллиард доллар сарптоону жарыя кылды. О.э. Кытай Түркмөнстандагы абдан чоң байлыкка суктангандыктан Түркмөнстан өнөр-жайын өнүктүрүү үчүн жүздөгөн миллион доллар

жардам берет. Негизи, 2006-жылы Түркмөнстандагы газ иштеп чыгаруу көлөмү жылына 62,2 миллиардга жетти. Бул 2010-жылга барып, 120 миллиардга жетиши күтүлүүдө.

- Америка менен Европа 2014-жылда курулуп бүтүшү көздөлгөн «Набуко» газ түтүгү аркылуу Түркмөнстан түздөн-түз өзү Россия Европага сатып жаткан баада газ сатышы керектигине, мына ошондо анын пайдасы Россияга эмес, өзүнө тийишине тукурушту. Натыйжада, Түркмөнстан Америка жана Батыштын азгырууларына кызыгып калды. Бирок, ал кичине мамлекет, Россия сыяктуу Европага айла иштетүүгө же басым өткөрүүгө кудуреттүү эмес. Тескерисинче, Каспий деңизи түтүгү долбоору ишке ашса, Америка менен Европанын арзыбас акчасына көз каранды болуп калат. Мындан тышкары, «Набуко» түтүгү бир нече мамлекеттин газын тартып кетет. Бирок, Америка газ булактары үстүнөн үстөм болуп алгандан кийин, анын мүмкүнчүлүктөрү кеңейет. Анткени, Түркмөнстан абдан чоң газ запасына ээ, анын көлөмү 100 триллион куб метрди түзөт. Ал бул тармакта региондо эле эмес, балким дүйнөлүк деңгээлде эң маанилүү жана эң чоң газ иштеп чыгаруучу мамлекет болуп эсептелет. Ошону менен бирге, анын 80 миллиард баррель көлөмдөгү нефть запасы да бар. Бирок, ал ушул нефтиден чоң көлөмдө иштеп чыгара албай жатат. Нефть иштеп чыгаруусу күнүнө 200 миң баррелден ашпай жатат. Бирок, келечекте күнүнө 2 миллион баррель нефть иштеп чыгарууну пландаштырган.

Американын Афганистандагы аскерий техникасы үчүн жеткирилип бериле турган нефтинин бир бөлүгү да Түркмөнстандан келет. Мунун үстүнө, Түркмөнстандан Афганистанга чейин «Транс Афганистан» аттуу газ түтүгү тартылган, Афганистанга жылына 1,1 миллиард куб метр газ жеткирилип берет. Ушул жактан да Түркмөнстан Америка үчүн маанилүү мамлекет болуп эсептелет. Анын максаты бир эле Түркмөнстандагы газ жана нефть булактары үстүнөн үстөм болуу эле эмес, балким бүткүл дүйнөгө үстөм болуп, өзүнүн таасирин өткөрүү, дүйнөдө эң биринчи улуу мамлекет катары өз ордун сактап калуу о.э. Россия сыяктуу чоң мамлекеттердин таасирин азайтуу. Энергетика тармагында үлкөн пайдаларды колго алууга болгон максаты буга кошумча. Ушул себептен улам, Түркмөнстан газ жана нефть булактарынын бири, Россия бул байлыктын бардыгына ээ болуп алууга аракет кылып жаткандыктан Америка бардык көңүлүн Түркмөнстанга каратып жатат. Мына ошондо, ал Түркмөнстандын үстүнөн, б.а. анын газ импорту жана экспорту үстүнөн үстөм болуп алат да, Россияны куру калтырып, жеке өзү газды Европага экспорт кылат. Муну менен Европаны да өз таасирине киргизип алат о.э. Россиянын позициясын да, Европа менен болгон кызматташтыгын да күчсүздөнтөт. Демек,

Түркмөнстан проблемасы түркмөн газын талашуудан турат, келечекте нефть да мына ушул күрөштө негизги ролду ойнойт.

Ушуларга карабастан, Түркмөнстандын Россия менен бекем экономикалык алакалары бар болгондуктан Россиядан дагы эле кутула албай жатат. Америка болсо, аны колго түшүрүп, орустардын таасир чөйрөсүнөн чыгарып алуу максатында айланасында айланып жүрөт. Россия муну түшүнүп турат. Ошондуктан да, Түркмөнстан Россияга сатыла турган газдын баасын көтөрүүнү талап кылганда, Россия буга дароо көндү. Себеби, Россия Түркмөнстан менен орноткон мамилесинде башкача жол карманып, Россияга каршы жардам алуу үчүн Америка жана Батышка кайрылышынан коркту. Ушуну да айтып өтүү зарыл, Түркмөнстан Жамааттык коопсуздук келишим уюмуна да, Ыкчам жамааттык күчтөр уюмуна да, Шанхай кызматташтык уюмуна да мүчө эмес. Түркмөнстанда Россия аскерий базалары да жок. Мындан улам, Түркмөнстан бай болгондуктан, газ жана нефть байлыктарына толуп жаткандыктан Россиянын, Американын, Батыштын о.э. кандайдыр бир деңгээлде Кытайдын этибары негизинен Түркмөнстандын экономикалык тарabyна каратылган.

5 – Казакстан: Казакстан Орто Азиядагы эң чоң мамлекет. Анын майданы 2,7 миллион кв.км. түзөт. Калкынын саны болсо, 15 менен 17 миллиондун ортосунда, майданына салыштырмалуу абдан аз. Анын Россияга маанилүү жагы ядролук тажрыйбалар өткөрүүгө байланыштуу, Россия Казакстандын Семипалатинск шаарында 500 жолу ядролук сыноо өткөргөн. 2009-жылы 29-августта президент Нурсултан Назарбаев ушул сыноо майданын жабуу жөнүндөгү токтомго кол койду. 2009-жылы 24-сентябрда болсо, Казакстанда ядролук сыноолорго тыюу салуу туурасындагы токтомго кол коюлду. Казакстан географиялык стратегиялык мааниге ээ, нефть жана газга бай мамлекет болгондуктан Америка аны менен алакаларды күчөтүүгө аракет кылып жатат. Казакстан 100 миллиард баррель нефтиге ээ. Учурда Казакстан күнүнө бир миллион баррель нефть иштеп чыгарып жатат, 2015-жылга барып нефть иштеп чыгаруусу күнүнө 2,2 миллионго жетиши күтүлүп жатат. Ал эми, газ байлыгы 150 триллион куб метрди түзөт. Бул болсо, Батыш мамлекеттерин, айрыкча алардын башы болгон Американын шилекейин агызып жатат. Ошондуктан, Америка мындай байлыктарга ээ чоң Исламий мамлекетке өз таасирин өткөрүүгө аракет кылып жатат. Казакстандын Америка менен алакасы күчөп кетти. Назарбаев нефть, газ сыяктуу тармактарда инвестиция жаткыруу үчүн Америка компанияларына укуктарды берди. Натыйжада, бул компаниялар Казакстанда нефть жана газ өнөр-жайындагы негизги компаниялардан болуп калды. Өткөн кылымдын токсонунчу жылдары президент

жардамчысы болгон Дик Чейни Казакстанда нефть боюнча кеңеште иштер эле. Ал Казакстандагы Америка компанияларынын пайдасына көптөгөн келишимдерди түзгөн. Ошол кезде Кандализа Райс тарабынан башкарылган «Шеврон» компаниясынын пайдасына кол коюлган келишим да ошолорго кирет. Американын Казакстан менен болгон алакасы 2006-жылы июнда президент Назарбаевдин Америкага сапар жасап, Американын ошол убактагы президенти Жорж Буш менен жолугушкандан кийин күчөдү. Эки президент ортосунда кабыл алынган кызматташтык келишиминде мындай делген: «Энергетика тармагында эки мамлекет ортосундагы кызматташтык Казакстан о.э. Каспий деңизи боюндагы региондогу газ жана нефтинин чоң запастарын ачууда Америка компанияларына жардам берет». (Британия радиосу, 2009-жыл, 30-июнь). Өткөн февраль айында Казакстан Американын Афганистандагы мусулмандарга каршы согушуп жаткан Америка аскерлерине, НАТО күчтөрүнө аскерий техникалык жана жардамчы күчтөрдү Казакстан аркылуу жеткирип беришине уруксат берди. Өткөн жылдын аягында Россиянын башкы штаб башкармасынын башчысы Николай Макаров «Вашингтондун Өзбекстан жана Казакстанда аскерий базаларды ачышына байланыштуу планын» ачып таштады. («Аш-Шаркул Авсат» гезити). Казакстандын Россия менен чектешкен чегарасы абдан чоң болуп, 6846 км.ди түзөт. Кытай менен болгон чегарасы болсо 1533 км. Анын Каспий деңизине туташкан жээктери эң узун жээк болуп, 1894 км. аралыкты түзөт. Ошондуктан, Казакстан Америка үчүн абдан маанилүү мамлекет болуп эсептелет. Учурда Казакстан НАТО менен тынчтык келишимин түзүүгө киришти о.э. Орто Азияда Кошмо Штаттардын эң чоң союздашы болуп турат.

Буларга кошумча, Казакстан Каспий деңизин курчаган мамлекет. Бул деңиз балыкка, өзгөчө икрага бай, Россия жылына 400 миллион доллар көлөмүндө икра иштеп чыгарат. Бул деңизде 200 миллиард баррель нефть, 600 триллион куб метр газ бар, бул байлыкка Америка жана Батыш мамлекеттеринин шилекейлери агып турат. Бардык тарабынан курчалган бул деңиз нефть жана газга бай болгондуктан стратегиялык, экономикалык бассейн болуп эсептелет.

Ошондой болсо да, Россия Казакстанда таасирдүү таянычтарга ээ. Ал жерде Россиянын космос кемелерин учуруу станциясы дагы эле иш жүзүндө. Казакстандын Россия менен болгон алакасы дагы ушул жактан да бекем, б.а. Россия Казакстанга абдан көп орустарды жайгаштырган, ал тургай ал жерде жашаган орустар Казакстан калкынын 30%-40%ын түзүп, Орто Азия регионунда жашаган орустардын санынан көп. Казакстандагы мусулмандар элдин санынын 60%ынан ашса да, ал

жердеги православ орустардын таасири өзүнүн түпкү мекени менен болгон улуттук алакалары себептүү сакталып калган.

Соңку кездерде Казакстан Россияны негизги дос деп билгендиктен ага жакындыгы көрүнүп жатат. Ал Россияны Шанхай уюмунун эки негиздөөчүлөрүнүн бири катары Кытай менен бирдей көрөт. Ал көз карандысыз мамлекеттердин шериктештигине (КМШ), Россия тарабынан башкарылуучу Жамааттык коопсуздук келишим уюмуна о.э. 2000-жылы түзүлгөн Евро-Азия экономикалык уюмуна мүчө болгон. Россия тарабынан түзүлүшү жарыя кылынган Ыкчам жамааттык күчтөр уюмуна кошулууга да кол койгон. О.э. Кытай да өзүнүн күчөп бара жаткан нефть муктаждыктарын камсыздап алуу максатында Казакстандан 1240 км. узундукта нефть түтүгүн тартып алуу менен алакаларын күчөтүүдө.

Ошентип, Назарбаев Россия жана Кытай менен алакаларын күчтүү абалда кармап турмакчы. Ал өзүнүн саясатын мындай баяндаган: «Чыгыш же Батышка бурулуу долбоору туурасында сөз кыла турган болсок, биздин да, Түркмөнстандын да прагматикалык жакындыгыбыз бар» («Русский интерфакс», 2007-жыл, 15-май). Т.а. ал өзүнүн саясатын абалга жана күнүмдүк пайдаларга карап белгилейт. Ошондуктан, Американын достук иретинеге союздашы болсо да о.э. соңку кездерде Америка Казакстанда аскерий лагерлерди ачууну пландаштырууда деген сөздөр таркалган болсо да, америкалык инвесторлорго нефть жана газ тармагында чоң үлүштөр бергенине карабастан..., Назарбаев өзүнүн режимине коркунуч туулбашы үчүн Россия менен болгон күчтүү алакаларын үзмөкчү эмес.

Тыянак, Россия Орто Азияда өз таасирин сактап калууга, күчөтүүгө түрдүү жолдор жана ыкмалар аркылуу урунуп жатат. Муну ал Советер Союзу кулаганда Россия тарабынан түзүлгөн Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги (КМШ), же Жамааттык коопсуздук келишим уюму, же Ыкчам жамааттык күчтөр сыяктуу регионалдык келишимдер аркылуу ишке ашырабы, же бул мамлекеттер анын колунан чыгып кетип, өз таасирлерин күчөтүп жибербеши үчүн алардын ар бири менен өзүнчө келишим жана эки тараптуу келишимдер түзүп, ар бир мамлекетте өзүнчө аскерий база куруу аркылуу ишке ашырабы, мунун айырмасы жок. О.э. Россия регионалдык жана эл аралык жактан Кытайга таянууга урунуп, аны менен Шанхай келишимин түздү жана Орто Азия мамлекеттерин уюмга кошууга жетишти. Мындан тышкары, бул мамлекеттер менен түрдүү келишим жана экономикалык долбоорлор түзүп, бул мамлекеттердеги Советтер Союзу доорунда орнотуп койгон таянычтарын ишке салууга да урунуп жатат.

Ал эми, Америка Орто Азия мамлекеттериндеги өз малайларынын күчү менен ички тартипсиздиктер козгомокчу экенин билдирип коюу

менен бирге, алдоо максатында аларга финансылык жардамдар да сунуш кылып жатат. Т.а. белекти да, келтекти да ишке салып жатат. О.э. Орто Азия, Кавказ о.э. Чыгыш Европадагы мамлекеттердин көзүнө Россияны күчсүз кылып көрсөтүүгө урунуп жатат. Муну менен бул мамлекеттер Россиядан опузалабастан, ага каршы козголоң көтөрүп, чеңгелинен кутулуудан коркпошу керек. Америка Президентинин жардамчысы Жо Байден Грузия жана Украинага барганда мындай деди: «Россия мурунку стратегиялык ролдо ийгиликсиздикке учурагандыктан ал Кошмо Штаттар үчүн кичи шериктен башка нерсе эмес. Орус экономикасынын күчсүздөнүшү Москваны Батышка жеңилүүлөрдү сунуш кылууга мажбур кылат. Бул жеңилүүлөр болсо, мурунку Советтер Союзу мамлекеттери үстүнөн өкүмдарлык кылууга урунуудан баш тартышында о.э. ядролук кубатынын төмөндөгөнүнө ишенишинде көрүнүп калды» («Уол стрит», 2009-жыл, 26-июль). Ушунун өзү Орто Азия мамлекеттериндеги режимдердин позициясын түшүндүрүп турат, б.а. бул режимдер америкалыктар алдында орустардын күчсүз экенин түшүнүп жетишип, америкалыктардын көңүлүн алууга урунуп жатат, урунуп эле калбастан, Америка тарапка карап жүрүүгө аракет кылып жатышат.

Орто Азиядагы аракетке келген, тынчсыз мындай талашуудан тыянак кылып, саясий абалга кыскача төмөнкүчө түшүндүрмө берүүгө болот:

Кыргызстан жана Тажикстан бүгүн көбүрөөк Россияга достук кылып жатат. Ошону менен бирге, Американын кызыкчылыктарын орундатуу аркылуу аны тынчтандыруу, анын алдында тоскоолдук болуп кыжырын келтирбөөгө аракет кылып жатат. Максат, качан Америка бул эки мамлекеттеги малайларын олуттуу күч менен аракетке келтире турган болсо, туруксуздукту жүзөгө келтириши мүмкүн экендигин эсепке алган абалда, эки мамлекеттеги саясий абал туруктуулугун сактап туруу.

Өзбекстан бүгүн Америкага карап турат. Ошондой болсо да, Каримовдун туруксуз-өзгөрмө табиятын эсепке алуу керек.

Түркмөнстан жана Казакстан экөөсү Америка менен Россиянын, белгилүү бир деңгээлде экономикалык жактан Кытайдын да өз ара талашып жаткан саясий «спорт» майданына айланып калды.

Бирок, акыйкатта аянычтуу нерсе ушул, бардык талашып-тартышуучулар да, жергиликтүү акимдер да Исламга жана Ислам үчүн аракет кылып жаткандарга каршы күрөшүп жатышат, мусулмандардын Орто Азиядагы байлыктарына темир тор артынан карашып, ал жердеги адамдар жакыр турмуш кечирип жатканда, бул байлыктар менен Ислам душмандарын байытып жатышат.

Албетте, Орто Азия өзүнүн маанилүү орду жана үлкөн байлыктары менен – инша Алла – мусулмандарга кайтарылып берет. Бул болсо, Ислам

үчүн калыс чын жүрөк менен аракет кылып жаткандардын колу менен Халифа тикеленгенде ишке ашат. Инша Алла, бул күн алыс эмес. Анткени, мына ошол күндө момундар Алла нусрат бергени үчүн шаттанышат.

29-рамазан, 1430-х.

19-сентябрь, 2009-м.

Кыргызстандагы кырдаал

Суроо: Кыргызстанда окуялардын агымы тездешип кетти: 2010-жылы 8-апрелде оппозиция Бакиевге каршы көтөрүлүп, ийгиликке жетип, бийликти ээлеп алды, Бакиев болсо, туулган шаарына качып кетти. Кийин өлкөдөн чыгып, Казакстанга чыгып кетти жана 2010-жылы 16-апрелде отставка кол койду... Ошол эле учурда, ушул төңкөрүштү биринчилерден болуп Россия моюнга алды. Т.а. убактылуу өкмөт бийликке келген 2010-жылы 8-апрелде эле убактылуу өкмөттүн премьер-министри Роза Отунбаева менен Россия премьер-министри Владимир Путин ортосунда телефон аркылуу расмий сүйлөшүү болуп өттү. Бул болсо, ушул окуянын артында Россия турганын түшүндүрөт. Эгер, бул туура болсо, анда, кантип Россия Бакиевге каршы болуп калды, негизи, 2005-жылдагы Аскар Акаевге каршы уюштурулган төңкөрүштө Бакиевди бийликке алып келген да, 2009-жылы 23-июлдагы шайлоодо Бакиевди колдоп-кубаттаган да Россия эле го? О.э. Бакиевдин Америка Манас аскерий базасын жаап койбогону Россиянын ачуусун келтирүүгө жана Бакиевди кулатып таштоого себеп болдубу?

Жооп: ооба, далилдерди баары Бакиевди кулатуунун артында Россия турганын көрсөтүүдө. Бирок, Бакиевдин кулатылышына анын Манас базасын жаппаганы, америкалыктар менен ижара мөөнөтүн узартканы себеп болгон жок. Себеби, Россия Бакиев бийликте турганда Манас базасын калышына ыраазы эле. 2009-жылы 15-июлда Манас базасынын ижара келишими кайра жаңылангандан кийин 2009-жылы 23-июлдагы президенттик шайлоодо да Россия Бакиевди колдоп-кубаттап турду. Чындыгында, Россиянын ошол шайлоодо Бакиевди колдоп-кубаттаганы даана көрүнүп турган. Мисалы, 2009-жылы 2-августта Россия президенти Медведев жеке өзү Кыргызстанга келип, Бакиевди президенттикке дайындоо ырасымында катышкан!

Ошондуктан, орустарды Манас базасынын ижара келишиминин жаңыланышы чочуткан жок. Тескерисинче, орустар да ага ыраазы эле. Ал тургай, орустар алып келген азыркы жаңы өкмөт да базанын калышына ыраазы. Бул жөнүндө төңкөрүш жетекчилери ачык айтышты. Себеби, Россия базадагы ижара келишиминин жаңыланышына Американы ыраазы кылуу жана анын ушул региондогу карасанатайлыгын басып туруу максатында ыраазы болду. Себеби, Манас базасы ар эки мамлекеттин тең душманы болгон Афганистанга транзиттик база вазыйпасын өтөйт жана бул базанын Россиянын таасири астындагы өлкөдө иш алып барышы Россияга эч кандай зыян келтирбейт. Бирок, орустарды чочуткан жана мурунку малайы болгон Бакиевди бийликтен

кулатууга мажбур кылган нерсе бүтүндөй башка нерсе. Мына ушул нерсени текшерип чыгуу үчүн төмөнкү окуяларга этибар каратабыз:

1 – 2010-жылы 19-февралда Америка президентинин Афганистандагы өкүлү Ричард Холбрук Өзбекстан жана Кыргызстанга сапар кылып, эки мамлекеттин президенттери менен жолугушту. 2010-жылы 19-февралда Россиянын «Сегодня» гезитинин «Российский интерфакс»тан алган кабарда көрсөтүшүнчө, Холбрук менен Курманбек Бакиев «эки тараптуу мамилелер жана Афганистандагы абал жөнүндө сүйлөшүп, эки тарап Афганистандагы абал туурасында коомчулукка көрүнбөстөн өз ара пикир алмашышты о.э. эки мамлекет үчүн пайдалуу болгон өз ара алакаларды өнүктүрүү туурасында сүйлөшүштү». Кыргызстан президентинин басма сөз бөлүмү Бакиевдин «Кыргызстан кыргыз-Америка мамилелерин өнүктүрүүнү жана ар тараптуу өз ара жардамдашууну өзүнүн биринчи орунда турган маанилүү маселеси деп билиши», жөнүндө билдирүү чыгарды. «Российский интерфакс» ушул кабардагы «коомчулукка көрүнбөстөн» деген сөздөргө орустардын көзүнөн жашыруун сырдуу таризде деп түшүндүрмө берип, орус малайы болгон Бакиев америкалыктар менен келишип алган нерсени орустарга билдирбегенин кабар кылды. Бул болсо, кыргыз президенти менен америкалыктар ортосунда кандайдыр бир нерсе болгондугуна Орустардын шилтемеси.

2 – 2010-жылы 17-мартта Россиянын «Сегодня» гезити «Жакында Кошмо Штаттар терроризмге каршы күрөшүү үчүн Баткен шаарында атайын аскерий бөлүктөрдү машыгуудан өткөрүүчү борбор куруу маселесинде Кыргызстанга 5,5 миллион доллар бөлгөндүгү» туурасында кабар кылды. Ушул гезит Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештиги (КМШ) институтунун Бишкектеги филиалынын жетекчиси Александр Князьевден ушул борбор жөнүндө сураганда, ал мындай деген: «Вашингтон бул борбордон Орто Азиядагы өз муктаждыктарын кандырууда пайдаланат. Терроризмге каршы күрөш урааны болсо, Американын – Ирак жана Афганистанда кылып жаткандай – өз максаттарын ишке ашырышы үчүн бир шылтоо гана». Ал дагы: «Вашингтон Орто Азиядагы мындай долбоорлордун жардамында региондогу Россия жана Кытай менен болгон атаандаштыкта үстөм келүүгө урунуп жатат», - деп кошумчалады.

3 – Чындыгында, орустар Холбруктун Кыргызстанга сапар кылып, президент Бакиев менен жолугушканынан, эки тарап ортосундагы коомчулукка көрүнбөстөн белгисиз келишимдерди түзгөнүнөн кабатырга түштү. Бул келишимдер Американын Кыргызстанда атайын күчтөрдү машыгуудан өткөрүү борборун ачышы жана ал жерде терроризмге каршы күрөш маскасы астында тыңчыларды тартуу менен

соңуна чыкты. Америка муну менен оболу Кыргызстанда өз таасирин бекемдеп алып, кийин башка региондорго өтүүнү пландаштырган эле.

4 – Американын атайын күчтөрдү машыгуудан өткөрүү борборун ачуу үчүн, башкача айтканда, Кыргызстанда өз малайларын даярдоо үчүн келишим түзүшү – Россия үчүн кооп-коркунуч тревогасы о.э. кызыл сызыкты басып өтүүгө урунуу эле. Мындан улам, Россия Бакиевдин Америка менен алакаларын уланта беришине чек коюу үчүн мамлекет төңкөрүшүн тездетип жиберди. Россия Бакиевге каршы козголоң уюштуруп, аны бийликтен кулатып таштоодо жеңишке жетишишине анык ишенген эле.

5 – Америкага келсек, ал сокку жеди. АКШнын мамлекеттик департаментинин басма сөз өкүлү Филип Кроули Америка Кыргызстанда болуп өткөн тартипсиздиктерден катуу тынчсызданууга түшкөнүн билдирип, мындай дейт: «Биз Бакиев өкмөтүн дагы эле бийликте деп билебиз. Кошмо Штаттарда оппозициянын бийликти ээлеп алганы жөнүндө маалыматтар жок». («Ахборул олам», 2010-жыл, 7-апрель). Бул болсо, Америка Кыргызстанда болуп жаткан окуялардан тынчсызданып жатканына жана оппозицияны колдоп-кубаттабаганына, тескерисинче, Бакиевдин тарабында турганына далалат кылат. Америка Манас базасын үч күнгө жаап койду, кийин Кыргызстандын убактылуу өкмөтүнүн премьер-министри Роза Отунбаева Америка базасына тийбөө жана мурунку келишим күчүндө калышы жөнүндө билдирүү бергенден кийин, базаны кайра ачты.

Чындыгында, Кошмо Штаттар ушул болуп өткөн окуяларга баш ийип, жаңы өкмөттү тымызын моюнга алды. Себеби, Америка өзүнүн тышкы иштер министринин орун басары Роберт Блектти Кыргызстандагы убактылуу өкмөт менен сүйлөшүү алып баруу үчүн өкүл катары жөнөткөнү жаңы өкмөттү тан алганы болот. Ушул өкүл – жаңы өкмөттүн Америка базасын сактап калып, ага тийбөө кепилдигин бергенинен Кошмо Штаттар ыраазы экенин билдирди жана муну абдан жакшы жаңылык деп сыпаттады. Азыркы учурда, Америка Манас аба базасынын сакталып калышынын кепилдигин алгандан кийин, жаңы өкмөт менен тил табышууну каалап жатат. Бакиевдин Кыргызстандын түштүгүндөгү айылына качып калганы, кийин өлкөсүн таштап, Казакстанга чыгып кетип отставка бериши жагынан алганда, Американын жаңы өкмөткө каршы эч бир аракет кыла албашы ачык-айкын болуп калды.

Кыскасы, Америка жаңы жагдай менен – убактылуу болсо да – тил табышуудан башка чарасы калбады. Азыр Россия Кыргызстандагы бүгүнкү абалды көзөмөлдөп турат. 2010-жылы 13-апрелде Россиянын тышкы иштер министринин орунбасары Григорий Герасин Американын Москвадагы элчиси Жон Барлл менен жолугушту жана эки тарап тең

Кыргызстандагы абал жөнүндө сүйлөшүп, келишип алышты... Т.а. алар «Кыргызстанды табигый турмушуна кайтарууга» чакырышкан имиш! Ушулардын бардыгына карабастан, Кыргызстанда Россия менен Америка күрөшү токтобойт жана бул күрөш келечекте түрдүү иштер менен, түрдүү көрүнүштө, саясий, экономикалык жана социалдык тартипсиздиктер катары көрүнүшү мүмкүн...

2-жумадул-аввал, 1431-х.

16-апрель, 2010-м.

Кыргызстандагы абал

Суроо: 2010-жылы 27-июнда Кыргызстанда жаңы конституцияны кабыл алуу боюнча референдум өткөрүлдү. Бул референдум кырсыктуу окуяларда төгүлгөн кандар али курубай туруп өткөрүлдү! Убактылуу бийлик абал турукташып, табигый абалына кайтканына чейин жана өлкөсүнөн куугун кылынган качкындар ойрон кылынган турак-жайларына кайтышканына чейин референдумду кечиктирип туруу жөнүндөгү сунушту кабыл албады. Тескерисинче, бийлик мындай шарттарга карабастан, референдумду өткөрүү пикиринде катуу туруп алды!

Ко-ош, эмне үчүн бийлик ойрон кылынган жана өрттөлгөн нерселерди кайра калыбына келтирүүгө, түштүктөгү өзбектер менен кыргыздар ортосунда жүз берген этникалык кагылышууларда төгүлгөн кандардын акыбетиндеги ый-мун, ызааны чечүүгө жан үрөп умтулуунун ордуна референдум өткөрүүгө катуу туруп алды?

Жооп: кененирээк киришүүдөн мурун бир абалга этибарды каратмакчыбыз. Бул абал акыркы кездерде орус федерациясынын аракетинде көзгө урунат. Орус федерациясы Советтер Союзу өзүнүн курамына кирген мамлекеттердеги оппозицияга каршы иштеткен «темир таяк жана от» деген зомбулук ыкмасын дагы колдонууга өткөнү. Бул ыкма, жада калса, Советтер Союзу кулап, урагандан кийин да колдонулду! Бул нерсе Грузиянын түндүгү басып алынышынан тартып, Кыргызстандагы окуяларга чейинки бир канча окуяларда көрүнөт. Грузиядагы окуяларга келсек, анын түндүгү басып алынган баарына маалым. Кыргызстан жөнүндө айтсак, акыркы окуялар жөнүндө сөз кылуудан мурун, бир аз артка, Бакиевди кулатуу окуяларына кайтышыбызга туура келет. Ошондо, жаркын элес пайда болот:

1 - Россия 2009-жылы 23-июлда Бакиевдин шайланышын колдоп-кубаттаган эле. Орустардын колдоп-кубатташы этибарды тарта турган даражада болду. Мисалы, орус президенти Медведевдин жеке өзү Кыргызстанга келип, 2009-жылы 2-августта Бакиевдин шайланыш ырасымында катышты!

2 - Россия Бакиевдин Америкага жакындаша баштаганын сезді. Бул нерсе төмөндөгү эки таасирдүү окуяда көрүнөт:

Биринчи: Америка президентинин Афганистан боюнча өкүлү Ричард Холбрук 2010-жылы 19-февралда Кыргызстанга келди. Ал эки мамлекеттин президенттери менен жолугушту. «Россия бүгүн» сайты 2010-жылы 19-февралда «Интерфакс» маалымат агенттигинен алып жазышынча, Холбрук президент Курманбек Бакиев менен «эки тараптын ортосундагы мамилелердин келечегин жана Афганистандагы абалды

талкуу кылган. Эки тарап жабык эшиктер артында Афганистандагы абал жөнүндө өз ара пикир алмашкан жана эки мамлекет ортосундагы өз ара пайдалуу кызматташтыкты өнүктүрүү жолдору жөнүндө маектешкен». Ушул сайттын жазышынча, кыргыз президентинин басма сөз кызматы Бакиевдин «Мамлекет кыргыз-америка мамилелерин өнүктүрүүгө жана өз ара кызматташтыкты дагы да жандантууга баштапкы маани берет» деген сөздөрүн келтирген. Орус маалымат агенттиги «Интерфакс» кабар таратып, «Эки тарап жабык эшиктер артында өз ара пикир алмашышты» деген сөздү кошуп өткөнүн көрөбүз. Т.а. эки тарап сыр тутуп, орустар бекинип, алыста пикир алмашышкан. Максат, орустарды өздөрүнүн малайы Бакиев америкалыктар менен эмнени келишип алганынан кабарсыз калтыруу болгон. «Интерфакстын» мына ушул сөздү кошуп өтүшү кыргыз президенти менен америкалыктар ортосунда кандайдыр бир нерсе жүз бергенине орустардын шилтемеси эле.

Экинчи: «Россия бүгүн» сайты 2010-жылы 17-мартта мындай деп жазат: «Кошмо Штаттар жакында Кыргызстанга Баткен шаарында терроризмге каршы күрөш боюнча атайын аскерий бөлүмдөрдү машыгуудан өткөрүү борборун курууда жардам берүү үчүн 5,5 миллион доллар бөлгөнүн маалым кылды». Бул сайт Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигинин курамына кирген мамлекеттер институтунун Бишкек бөлүмүнүн директору Александр Князевге мына ушул борбор жөнүндө суроо бергенде ал мындай деп жооп берген: «Вашингтон бул борбордон өзүнүн Орто Азиядагы кызыкчылыктарын камсыздоо үчүн пайдаланат. «Терроризмге каршы күрөш» урааны болсо, дал Ирак жана Афганистанда болгондой Американын максаттарын ишке ашыруу үчүн бир шылтоодон башка нерсе эмес». Ал кошумчалап мындай дейт: «Вашингтон бул долбоорлор аркылуу Орто Азияда Россия жана Кытай менен атаандашууга урунууда».

3 - Орустар Холбруктун Кыргызстанга келип, президент Бакиев менен жабык эшиктер артында жолугушкандан жана эки тарап ортосунда сыр тутулган келишимдер болгонунан кабатырга түшүп калышты. Бул келишимдер Кыргызстанда «Терроризмге каршы күрөш» деген шылтоо астында атайын күчтөрдү машыгуудан өткөрүү жана агенттерди жалдоо менен алектенүүчү америка борборуна негиз салуу менен аяктады. Мындан максат Америка Кыргызстанда өз таасирин күчөтүшү, кийин бул жерден туруп башка региондорго умтулуусун камсыздоо.

Атайын күчтөрдү машыгуудан өткөрүүчү, башкача айта турган болсок, Кыргызстанда Америка агенттерин өстүрүп чыгаруучу Америка борборун түзүү жөнүндөгү келишим Россия үчүн кудум «коркунуч сигналы» жана «кызыл сызыктарды» бузуп өтүү болду. Россия муну ушинтип баалады. Ошондуктан, Россия Бакиевдин Америка менен

мамилесин дагы да кеңейтишине жол койбоо үчүн аны тезинен кулатып таштоону уюштурду. Россиянын 2010-жылы 8-апрелде Бакиевди кулатып таштоо «жеңишинен» кандай ыракат алганы ачык-айкын көрүнүп турду.

Ошентип, Россия өзүнүн мурунку малайы Бакиевдин өзүнөн алыстап жатканын сезгенден кийин анын «адебин» ушинтип берди!

4 - Эми, Россиянын алдында Өзбекстандагы Каримовдун Россия менен мамилелерин үзүп, Америкага ээрчий баштаган маселесин чечүү калды. Мындан мурун Каримов Россияны ээрчип жүргөн. Айрыкча, Россия ага Андижан окуяларында аскерий жардам бергендиктен Россияга ээрчиген. Бирок, Американын Каримовду экономикалык жана коопсуздук жактан кызыктырып, азгырышы Америкага барган сайын көбүрөөк ыкташына жана Россиядан сезилерлик түрдө алысташына алып келди. Бул нерсе өткөн жылдын башынан тартып, т.а. Россия 2009-жылы 4-февралда Ыкчам Күчтөрдү, б.а. тез жайгашуучу күчтөрдү түзүүгө токтоп кылганда көзгө урунду. Мына ушул келишимге Москвада 2009-жылы 14-июнда кол коюшту. Өзбекстан ага кол коюудан баш тартты. Өзбекстан 2009-жылы 26-августта Коллективдик Коопсуздук Уюмунун (ОДКБ) регионунда өткөрүлгөн аскерий манёврларда катышпады. Бул манёврлар 2009-жылы 15-октябрга чейин уланды. Өзбекстандын мындай кадамы өзүнүн ушул уюмга мүчөлүгүн дээрлик токтотуп коюу эсептелет эле. Бирок, Өзбекстан муну расмий түрдө жарыя кылбады. Муну менен эле чектелбестен, Өзбекстан Россиянын Кыргызстанда экинчи аскерий базаны курушуна да каршы чыкты. Себеби, бул база Фергана өрөөнүнүн регионундагы өзбек чегараларына жакын жайда курулгандыктан Өзбекстанга кооп-коркунуч туудурат эле. «Новости» маалымат агенттиги 2009-жылы 5 августта мындай кабар таратты: «Өзбекстан Кыргызстандын түштүгүндөгү Кантта курулган орус аскерий базасына кошумча дагы бир орус аскерий базасын жайгаштыруу жөнүндөгү атайын планды ишке ашырууга зарылдык жок же мунун пайдасы жок» деген пикирде экенин жарыя кылды. Бул 2009-жылы 3-августта Өзбекстан тышкы иштер министрлигине караштуу «Жахан» маалымат агенттиги тараткан билдирүүдө айтылды. Муну менен Өзбекстан жаңы базаны жайгаштыруу – региондогу туруктуулукка зыян жеткиришине алып келишинин мүмкүндүгүнө шилтеме кылды».

2009-жылы 18-августта болсо, өзбек режиминин башчысы Каримов америка генералы Девид Петреус менен Ташкентте жолугушканда мындай деди: «Өзбекстан Кошмо Штаттар менен конструктивдүү кызматташтыкты өз ара урмат жана тең шериктик принциптери негизинде кеңейтүүгө даяр». («Новости» агенттиги, 2009-жыл, 18-август).

Америка Өзбекстан менен Түндүк Атлантика Союзунун (НАТО) транзиттик жүктөрүн Өзбекстан аркылуу Афганистанга алып өтүү жөнүндөгү келишимге кол койду. (Алынган булак: Улуттук стратегиялык изилдөөлөр борбору, 2009-жыл, 4-апрель). Бирок, өзбек жана америка жетекчилиги ортосундагы мамилелер ушуларга эле чектелген жок. Тескерисинче, Америка жетекчилиги Өзбекстандын эгемендүүлүгүнүн 18 жылдыгына байланыштуу куттуктоо катын да жолдоду. Ошондон кийин Каримов Американын Өзбекстандагы элчиси Ричард Норландды кабыл алды. Мындан мурун, 18-августта болсо, Каримов АКШнын борбордук күчтөр командачысы генерал Девид Петреусту кабыл алган жана эки мамлекет ортосундагы кызматташтыкка тиешелүү келишимге кол коюлган эле. Бул келишим аскерий жана машыгуу программаларын о.э. профессионалдуу таалимди камтыйт.

Ошентип, демек, Каримов Россиядан алысташа, Америкага болсо жакындаша баштады.

5 - Каримовдун Америкага жакындашышына чек коюу зарыл эле. Россиянын карманган жолу мына ушул. Ошондой да болду. Себеби, Россия Өзбекстанга бир проблема пайда кылмакчы болду. Ушул максатта азчылык өзбектерден турган чоң сандагы качкындарды Кыргызстандан Өзбекстанга көчүрө турган болду. Себеби, мындай жагдайда ушул проблеманы чечүү максатында Коллективдик Коопсуздук Уюму (ОДКБ) аркылуу аралашуу үчүн даяр актоочу шылтоо пайда болмок. Айтып өткөнүбүздөй, Өзбекстан бул уюмга мүчөлүгүн кыйладан бери токтотуп койгон. Бул проблема күчтүү болгондуктан Өзбекстан аны чечүү үчүн дагы Коллективдик Коопсуздук Уюмуна кайтууга мажбур болот эле. Табигый түрдө бул уюмга Россиянын башчы болушу дайын эле. Натыйжада, Өзбекстан дагы Россияга моюн сунуп, Америкадан болсо алысташмак.

6 - Ошондуктан, Россия Кыргызстандагы убактылуу бийликти жана өзүнүн ал жердеги жүгүртөктөрүн өзбектерге чабуул кылып, өрттөө, ойрон кылуу жана өлтүрүүгө үндөдү. Аларды өзбек чегараларына карай айдоо үчүн ушундай кылууга буюрду. Эгер, Американын Ташкенттеги элчиси Америка бийлигинин атынан аралашпаганда бул пландын ийгиликтүү ишке ашышына, натыйжада Өзбекстандын Коллективдик Коопсуздук Уюмуна катышып, бул проблеманы чечүү үчүн күчтөрдү Россия жетекчилигинде жиберүүгө макулдук беришине аз калды. Америка бийлиги өзбек бийлиги менен байланып, аны Коллективдик Коопсуздук Күчтөрү менен биргеликте аракет кылбоого көндүрдү. Өзбек бийлиги бул талапка көнүп, өзбек качкындарына чегараларды жаап койду. Негизи, башында чегараларды ачып койгон эле жана 100 миңге жакын качкын чегараларга келген. Алар, т.а. орустар жана

Кыргызстандагы малай бийлик жүз миңдеген өзбектердин Өзбекстанга качып өтүшүн каалашканы көрүнүп турат. Максат эки мамлекет ортосунда проблема жаратуу болгон. Ошондон кийин Өзбекстан бул проблеманы чечүү үчүн Россия жетекчилигинде Коллективдик Коопсуздук Уюмуна дагы кайткандан кийин бул уюмдун аралашышы керек болчу. Андан кийин качкындарды өз үй-жайларына кайтаруу үчүн сүйлөшүүлөр алып баруу пландаштырылган. Муну менен болсо, Россия абалдан пайдаланып Өзбекстанды дагы өзүнө баш ийдирүү үчүн ага басым өткөрүп, качкындарды Кыргызстандагы өз турак-жайларына кайтаруунун акысына Өзбекстанга башка шарттарды да жүктөмөк. Бирок, Өзбекстан айтып өткөнүбүздөй Америка бийлигинин аралашуусу менен муну четке какты. Ошондуктан, Америка тышкы иштер министринин жардамчысы Роберт Блейк Өзбекстандын аракеттерин жана качкындарга чегараларды жаап койгонун мактап, алкыштады.

7 - Россия качкындардын Өзбекстанга качып өтүшүнөн Өзбекстанды дагы Коллективдик Коопсуздук Уюмуна кайтаруу үчүн пайдаланмакчы болгонун кыргыз убактылуу бийлигинин башчысы Роза Отунбаеванын орус президенти Медведевден абалды тынчтандырууга жардам берүү үчүн күчтөрдү жиберүүнү сурагандыгы да тастыктап турат. Бул жөнүндө орус маалымат агенттиги «Новости» 2010-жылы 12-июнда кабар таратты. Бирок, Россия «Болуп жаткан күрөш ички иш жана шарттар орус күчтөрүнүн активдүү аралашуусун талап кылбайт», т.а. Россия бир өзү гана катышуусу талап кылынбайт деп бул талапты четке какты. Муну орус президентинин расмий өкүлү Наталья Тимакова айтты о.э. орустардын «Ведомости» гезити тараткан кабар да тастыктайт. Бул гезит орус коргонуу министрлигиндеги бир расмийдин ушул сөздөрүн келтирди: «Күчтөрдү Кыргызстанга жайгаштыруу жана аларды камсыздоо Өзбекстандын жардамысыз кыйын». Бул болсо, мына ушул окуяларда Өзбекстан бутага алынганына далалат кылат. Өзбекстанды дагы Коллективдик Коопсуздук Уюмуна мүчө болуп, кайра аракет кылышына, арийне, Россия жетекчилигиндеги Ыкчам Күчтөрдүн курамына кирүүгө мажбурлоо үчүн бутага алынган. Бирок, Өзбекстан муну кабыл албагандан кийин Россия 2010-жылы 14-июнда Коллективдик Коопсуздук Уюмунун атынан Кыргызстанга аскерий каражаттарды жиберүүгө чечим кылды.

8 - Россиянын Өзбекстанды Коллективдик Коопсуздук Уюмуна жана Ыкчам Күчтөрдүн курамына тартууга болгон урунушу жокко чыккандан кийин Россия жүз берген окуядан аны этникалык жанжалдай кылып көрсөтүү жана азчылык өзбектер жөнүндө кыргыздар сыяктуу «титулдуу улут» эмес деген элести берүү үчүн пайдаланмакчы болду... Ушул максатта Россия референдумду кечиктирбестен өз убагында

өткөрүүнү катуу талап кылды. Максат, убактылуу бийлик кыргыздардын кызыкчылыгын көздөйт жана «титулдуу улут болбогон» өзбектерге каршы деген этибарда бул бийликти эл арасында абройлуу кылуу эле. Ошондуктан, убактылуу бийликтин башчысынын орунбасары Азимбек Бекназаров мындай деди: «Оштогу абал турукташа баштады. Биздин күчтөр жетиштүү. Референдумду өткөрүшүбүз керек. Өзүн кыргыз жараны деп эсептеген бардык кишилер бул референдумда өз добушун бериши керек». (Ал-Жазира, 2010-жылы, 17-июнь). Муну менен болсо, Россия кыргыздардын убактылуу бийликтин айланасында этникалык биримдигин жаратты. Муну 2010-жыл 27-июнда болуп өткөн жаңы конституцияны кабыл алууга тиешелүү референдумдун натыйжаларында көрүүгө болот.

9 - Корутунду ушул, Кыргызстандагы окуялар Россия убактылуу бийлик менен тил бириктирип пландаштырган жана атайлап чыгарган окуялар. Бул план азчылык өзбектерди Өзбекстанга качып өтүүгө мажбурлоо үчүн чабуул кылуу менен ишке ашырылды. Максат болсо, айтып өткөнүбүзөй Өзбекстан үчүн проблема жаратып, аны ушул проблемага чек коюу үчүн дагы Коллективдик Коопсуздук Уюмуна кайтууга жана Ыкчам Күчтөрдүн курамына кирүүгө мажбурлоо эле. Бул окуялар этникалык жаңжал эмес. Себеби, жүз берген нерсе ушул, Россиянын жана убактылуу бийликтин кыргыздардан турган жүгүртөктөрү өзбектерге чабуул кылып, жырткыч, үрөй учурган иштерди ишке ашырышты. Демек, бул окуяларды эки тарап ортосундагы кагылышуу деп болбойт. Ошондуктан, аларды этникалык согуш деп атоого негиз жок.

Айрым маалымат агенттиктери өздөрү күбө болгон иштерге түшүндүрмө берип, бул иштер өз-өзүнөн болбогондугу, тескерисинче, алар жакшылап пландаштырылганы жөнүндө жазды. Мисалы, «Франс пресс» агенттиги 2010-жылы 17-июнда мындай деп жазды: «Кабарчыларыбыз берген күбөлүктөр жана алар акыркы күндөрдө Кыргызстандын түштүгүндө күбө болушкан урандылар өзбектердин пландаштырып, келишип алынган «тазалоо» операцияларынын курмандыгы болушканын көрсөтүп турат. Бул операциялардын акыбетинде жүздөгөн кишилер өлтүрүлдү». Агенттик кошумчалап мындай дейт: «Бир апта мурун ушул окуялар башталган Ошто, Жалал-Абадда жана Өзбекстандагы качкындар лагерлеринде берилген бир-бирине окшош күбөлүктөр ушуну көрсөтүп турат, бронетанктар куралдуу топторго жол ачып берген. Бул топтор өзбектердин жашаган жерлерине чабуул кылып, келишип алынган план боюнча ойрон кылышкан. Ошол эле учурда, көпчүлүк этникалык кыргыздар жашаган турак-жайлардын дээрлик баары аман калган. Азчылык өзбектер

жашаган жерлердеги турак-жайларды алдын ала талап-тоношуп, кийин бүтүндөй ойрон кылышкан. Булардын баары жакшылап уюштурулган операциялар чагында ишке ашырылган. Бронетанктар күйдүрүүчү снаряддарды аткан. Мунун акыбетинде үй-жайлар күйүп кеткен. Ошол эле учурда, Калашников автоматы менен куралданган адамдар өрттү өчүрүүгө урунган калкка карата ак атышкан».

Айрым жигиттерибиз өрттөп жиберүү жана ойрон кылууларга жол бербөө үчүн аралашууну сурап мамлекеттин мекемелерине барып кайрылышкан. Бирок, мына ушул мекемелер жигиттерибиздин талаптарын кабыл алышпаган, тескерисинче, алардын кээ бирин камап коюшкан!

«Нью-Йорк Таймс» 2010-жылы 16-июнда БУУнун адам укуктары боюнча жогорку комиссарынын расмий өкүлү Роберт Колвилдин ушул сөзүн келтирди: «Эң кеминде жүздөгөн кишилердин көз жумушуна жана жүз миндеген же андан да көбүрөөк өзбектердин турак-жайларын таштап кетишине алып келген бул кол салуулар алдын ала келишип, жакшылап пландаштырылган, багытталып турган. Бул кол салуулар этникалык зомбулук катары капилеттен келип чыкпаган».

Россиянын Өзбекстанды өз колуна кайтарууга урунушу жокко чыккандан соң Россия бул окуялардан кыргыздардын айрымдарын конституцияны кабыл алуу боюнча өткөрүлгөн референдумда убактылуу бийликтин айланасында биригиши үчүн пайдаланып, жүз берген окуяны «титулдуу улут» болбогон азчылык өзбектер менен «титулдуу улут» болгон о.э. убактылуу бийлик кызыкчылыгы үчүн кайгырып жаткан кыргыздардын ортосундагы этникалык күрөштөй кылып көрсөтүүгө урунду.

10 - Бул маселеде кайгыга салган нерсе ушул, Орто Азиядагы Россия менен Америка ортосундагы бул таасир талашуу күрөшү жергиликтүү «куурчак» жүгүртөктөрдүн жардамында ишке ашырылууда жана күрөштүн курмандыктары мусулмандар болууда мусулмандарды бириктире турган робита-байламта Ислам. Ошондуктан, колонизатор капырлар жана алардын малай жүгүртөктөрү бул робитаны жок кылып, анын ордуна улутчулдук робиталарын пайда кылууга урунушууда. Натыйжада, мусулмандардын каны мусулмандар колу менен агызылууда.

Биз бул жооптун соңунда Ислам көп кылымдардан бери бириктирип келген өзбек жана кыргыз боордошторубузду дүйнө жана Акырет азиздиги аларды бириктире турган Исламда экенин, Россия жана Америка о.э. бул экөөсүнүн малайлары кылып жаткан иштерден максат мусулмандардын арасына катуу душмандык, чыр-чатак уругун чачып, бир-биринин канын төгүшүнө жетишүү, аларды ушул жосунда

капырлардын кызыкчылыктарына кызмат кылдыруу экенин түшүнүп жетүүгө чакырабыз.

Биз Алла Субханахудан нусрат-жардамын жана жарык күндөр келип Халифалык тикеленишин сурап калабыз. Халифалык мусулмандарды жакшылык үстүндө бириктирет, аларды бири-бирине дос боордошторго, адамдар үчүн чыгарылган эң жакшы үммөткө айлантат.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

- «Алла Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт». [12:21]

15-ражаб, 1431-х.

28-июнь, 2010-м.

Кыргызстандагы окуялар

Суроо: «... жума күнү эрте менен Жогорку Кеңеш президент Сооронбай Жээнбековдун отставкасын жактырды жана бир апта мурун баш калаа Бишкекте жарыяланган өзгөчө кырдаалды жокко чыгарды ...». (Yeni Shafak Arabi, 16.10.20). Кыргызстандын баш калаасында катуу нааразычылык акциялары болуп, нааразычылык акциясына чыккандар өкмөт үйүн көзөмөлгө алышып, орусиячыл президент Сооронбай Жээнбековдун кызматтан кетүүсүн талап кылышты. Алардын бул талабы ишке ашты. Кыргызстанда болуп жаткан окуялардын чындыгы кандай? Бул мусулман өлкөсүндө Орусиянын таасири алсырап жатабы? Бул күрөштө Американын ролу барбы? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооб: Кыргызстанда болуп жаткан окуялардын чындыгын ачып берүү үчүн төмөнкүлөрдү тактоо керек:

Биринчиси: Кыргызстандагы жалпы кырдаал:

1 – Кыргызстан Борбордук Азиядагы мусулман өлкөлөрүнүн бири жана анын чек аралары бүгүнкү күндө Борбордук Азиядагы башка мусулман өлкөлөрү: Казакстан, Өзбекстан жана Тажикстан менен кошо Кытайдагы Чыгыш Түркстан менен чектешкен... Кыргызстан 1876-жылдан бери Орусиянын падышалык баскынчылыгына баш ийген. Орусиянын оккупациясына каршы бир нече ыңкылаптар болгон, бирок Орусия аны жокко чыгара алган. Андан кийин ал Советтер Союзунун курамындагы республика болуп калды. Башкача айтканда, ал 1876-жылдан 1991-жылга чейин, түздөн-түз Москванын башкаруусу алдында болду. Советтер Союзу ыдыраганда Кыргызстан эгемендүүлүгүн жарыялады. Бирок андагы саясий чөйрө Орусияга берилгендикти сүт менен сиңирип алган. Кыргызстанда Орусиянын таасири эгемендик алгандан кийин да чоң таасирге ээ бойдон кала берди.

2 – Кыргызстан эгемендик алгандан бери Коммунисттик партиянын лидерлери маскаларын алмаштырып, бир нече аталыштагы партияларды түзүү аркылуу өлкөнү башкарышты. Алар Москвадан келген түздөн-түз буйруктар аркылуу башкарышты. Бирок, токсонунчу жылдардагы Орусиянын алсыздыгы жана өзү менен өзү алек болуу мезгили Американы бул саясатчыларга кандайдыр бир деңгээлде таасир кылууга мүмкүндүк жаратты. Кичүү Буштун доорундагы неоконсервативдик кызуу мезгилде жана Америка Исламга каршы согуш жарыялап, Афганистан менен Иракка каршы согуш баштоосунда, Америка Борбор Азияга өтүп, анын акимдери жана саясий күчтөрү менен мамиле түзө баштады. Ушул алкакта АКШнын аскер күчтөрүнө Афганистанга каршы

согушта жардам берүү үчүн борбор шаар Бишкектин жанында «Манас» аскер базасын түздү.

3 – 2003-2009-жылдары Америка Ирак сазына баткан учурда Владимир Путин Москвадагы бийлик тизгинин колго алгандан кийин Орусиядагы өкмөткө кандайдыр бир күч-кубат кайтып келди. 2014-жылы Америка Бишкекке жакын жайгашкан «Манас» аскер базасын жоюуга аргасыз болду. Мунун ордуна Орусия 2003-жылы негиздеген Кыргызстандагы аскердик базасын чыңдады. 2015-жылы Кыргызстан Америка менен келишимин жокко чыгарды. «Кыргызстандын премьер-министри Темир Сариев Америка Кошмо Штаттары менен 1993-жылы түзүлгөн эки тараптуу келишимди жокко чыгарууга буйрук берди. Өкмөттүн билдирүүсүнө ылайык, келишим 20-августтан баштап күчүн жоготот». (Al-Jazeera Net, 22.07.15). Ошентип, Орусия Американын таасирин Кыргызстандан толугу менен чыгарууга жетишти. Орусия Кыргызстанды 1992-жылы Советтер Союзунун урандыларында түзүлгөн Жамааттык Коопсуздук Келишимине Уюмун кошту. Американын таасири Бишкекти аралап турганда да Кыргызстан бул уюмга мүчө болуп келди. Ошондой эле, Орусия Кыргызстанды 2014-жылы түзүлгөн Евразия экономикалык биримдигине да кошту.

4 – Жергиликтүү жактан алганда, Советтер Союзу тарашынын натыйжасында эгемендүүлүккө ээ болгон көпчүлүк өлкөлөрдөгүдөй эле, Кыргызстандагы саясий тайпа да катуу коррупция менен мүнөздөлөт. Андагы бийлик үчүн атаандаштык тез арада үмөт байлыгын көзөмөлгө алуу үчүн атаандаштар ортосунда катуу күрөшкө айланат. Бирок, ошол эле маалда камкордук кылуу түшүнүктөрү жок. Камкор башчысы жок эл чачыранды калган. Коррупциянын тереңдиги чоң болгондуктан, Кыргызстан эли 2005-жылы эгемендүүлүк алгандан бери өлкөнү башкарып келген президент Акаевге каршы көтөрүлүп, ал Орусияга качып кетти. 2010-жылы зордук-зомбулук аракеттери менен коштолгон, адамдардын набыт болуусуна келген козголоң президент Бакиевге каршы көтөрүлүшкө чыккан. Бакиев өлкөнүн түштүгүнө качып барган, ал жерден Казакстанга кетип, Отунбаева өлкөнүн убактылуу президенти болуп дайындалган.

5 – Орусия советтик доордо тарбияланган акимдерден курал катары пайдаланып, Борбор Азияда Исламга жана мусулмандарга каршы кырдаалды тукуруп жатканына карабастан, бирок исламий пикирлер Кыргызстанда эгемендик алганга чейин жана андан кийин кайрадан жайылды. Хизб-ут-Тахрир Исламды башкарууга алып келүүгө жана Исламий Халифалыкты курууга активдүү чакырып жатат. Анын ишмердүүлүгү географиялык жактан Фергана өрөөнүнүн курамына кирген түштүк региондордо өзгөчө болду. Кыргызстандагы улам

алмашып жаткан режимдер Ислам душманы Орусиянын жетекчилиги астында – Өзбекстандагы жана Борбор Азиядагы башка залым акимдер сыяктуу – Хизбдин ишмердүүлүгүнө каршы катуу күрөшүп, репрессия кылып жатканына карабастан, Кыргызстандагы Ислам – Орусиянын жана анын жолдоочуларынын катуу чабуулуна карабастан – көптөгөн аймактарда укмуштуудай таасирге ээ.

Экинчиси: баш калаа Бишкекте болуп өткөн акыркы башаламандык:

1 – 2017-жылдан бери өлкөнү башкарып келе жаткан Сооронбай Жээнбеков акыркы парламенттик шайлоолордо конституциялык мөөнөтү аяктагандан кийин кайрадан шайлоого катыша тургандай кылып конституцияга өзгөртүү киргизүүгө мүмкүнчүлүк берген көпчүлүк добушту алууну пландаган. Конституцияда алты гана жылдык президенттик мөөнөт белгиленген. Ошондуктан, президентке ишенимдүү жана ага жакын партиялар 2020-жылы 4-октябрда парламенттик шайлоолордо жеңишке жетишти деп жарыяланды, 16 партиянын төртөөсү гана парламенттик 7% босогону аттай алышкан. Башкача айтканда, Жээнбековдун планы боюнча, жаңы парламент (120 депутат) Жээнбековго берилген жана ага жакын партиялардан түзүлүшү керек болчу. «Кыргызстандын Борбордук шайлоо комиссиясы шайлоого катышкан 16 саясий партиянын төртөөсү 120 орундуу жаңы парламентке кирүүгө жетишти деп жарыялады. Бул нерсе парламенттин курамына кирбеген 12 партиянын колдоочулары шайлоонун жыйынтыгына нааразы болуп митингге чыгышына шарт жаратты». (Daily Sabah, 06.10.20). Башка партиялардын саясий укуктарын басмырлаган бул план ишке ашкан жок. «Жеңилген 12 партия шайлоонун жыйынтыгын тааныбайбыз деп, биргелешкен декларация жарыялады...». (TRT Arabic, 06.10.20).

2 – Ошентип, шайлоонун жыйынтыгын четке каккан саясий партиялардын тарапкерлери Ала-Тоо аянтына жана премьер-министрдин кеңсесинин жанына эртең менен баштап агылып келе баштады. Андан кийин бул жаалданган эл өкмөт үйүнө кол салып, басып алышты. Чындыгында эле, калк парламент имаратын жана президенттик аппаратты басып алды. Айрым адамдар түрмөлөргө кол салып, камакка алынган белгилүү бир адамдарды бошотушту. Ошентип, баш калаа Бишкекте жайгашкан Улуттук Коопсуздук Мамлекеттик Комитетинин имаратына кол салуу болуп, ал жакта коррупция боюнча айыпталып, 11 жылга эркинен ажыратылып камерада отурган экс-президент Атамбаевди бошотулду. Садыр Жапаров бошотулуп, сот аны тез арада 2013-жылы барымтага алуу негизиндеги соттуулугунан актоого шашты. Ал ушул айыптоо менен түрмөгө отурган. Борбор шаар менен катарлаш, аймактардын борборлорунда массалык элдик митингдер болуп, өкмөттү

айыптап, президентти кызматтан кетүүгө чакырышты. Президенттин кичи мекени түштүк аймактарда аны колдогон айрым митингдер башталган, бирок ал аны кызматтан кетирүүнү талап кылгандардын деңгээлинде болгон жок.

3 – Нааразычылык толкуну абдан жайылып, мамлекет чочулады. Иш жүзүндө премьер-министр, парламент төрагасы жана айрым региондордун башчылары кызматтан кетүү жөнүндө арыз жазышты. Президент Жээнбеков аны менен кошо коопсуздук кызматы жоголуп кетти, президент өзүнүн билдирүүлөрүн интернет аркылуу жашыруун жерден жарыялай баштады. Ал коопсуздук кызматынан митингчилерге карата күч колдонбоону талап кылгандыгын билдирди. Ал оппозицияны төңкөрүш уюштурууда жана бийликти басып алууда айыптады. Ал мунасага барууга даяр экендигин билдирди. Борбордук шайлоо комиссиясынан мыйзам бузууларды териштирип, керек болсо жыйынтыктарын жокко чыгарууну талап кылды. Жээнбеков саясий партияларды сабырдуулукка чакырып, жаштарга кайрылды: «Силер Кыргызстандын баалуулугу бийлик үчүн күрөштөн артык экендигин көрсөтүңөр. Бул сөз менен эмес, иш-аракет менен болот. Биздин максатыбыз – өлкөбүздө тынчтыкты жана тартипти камсыздоо. Биргелешкен аракеттер менен бул кризистен чыгабыз деп ишенемин». Ал кошумчалап: «Өлкөдөгү милдеттерин аткарууну токтотпогон жаштарга ыраазычылык билдиремин», - деди. (AR Haberler.com, 07.10.20).

4 – Андан кийин Борбордук шайлоо комиссиясы шайлоонун жыйынтыгын жокко чыгаргандыгын жарыялады. Оппозициялык партиялар Оппозициялык күчтөрдүн координациялык кеңешин түзүштү, алар Бишкектеги мейманканада өткөн парламенттин чукул жыйынында Садыр Жапаровду жаңы премьер-министр кылып дайындашты. Ал оппозиция тарабынан түрмөдөн бошотулган эле. «Садыр Жапаров чукул сессия учурунда добуш берүүдөн кийин кызматтан кетүү жөнүндө арыз берген мурунку премьер-министр Кубатбек Бороновдун ордуна жаңы премьер-министр болуп дайындалды. Ал азыркы парламент жаңы парламент шайланганга чейин иштей берерин кошумчалады». (RT, 07.10.20)... «Бүгүн, шаршемби күнү 120 депутаттын 80ден ашууну парламенттин кезексиз сессиясына катышып, Жапаровду ал сунуштаган өкмөт курамы менен кызматка дайындоого макулдук берүү үчүн добуш беришти. Андан кийин Жээнбеков Жапаровду өкмөт курамы менен кошо премьер-министр болуп дайындалгандыгын тастыктаган жарлыкка кол койду...». (Аль-Маядин, 14.10.20).

5 – «... жума күнү эрте менен Жогорку Кеңеш президент Сооронбай Жээнбековдун отставкасын жактырды жана бир апта мурун баш калаа Бишкекте жарыяланган өзгөчө кырдаалды жокко чыгарды. Сессияга

Жээнбеков да, премьер-министр Садыр Жапаров да, парламент төрагасы Канат Исаев да катышты. Жыйындын жүрүшүндө президенттин отставкасы бир добуштан жактырылды жана өзгөчө кырдаал жоюлду. Добуш берүү алдында Жээнбеков парламент депутаттарына акыркы сөзүн сүйлөдү. Ал кызматтан кетүүсү өлкөдөгү тынчтыкты камсыздоо жана коомдун бөлүнүп-жарылышына жол бербөө максатында болгонун билдирди ...». (Yeni Shafak Arabi, 16.10.20). Ошентип «Кыргызстандын премьер-министри Садыр Жапаров – президент Соронбай Жээнбеков кызматтан кетип, Жапаровго өлкө президентинин ыйгарым укуктары берилгенден кийин – өзүнүн бийлигин бекемдеп алды. Ал өлкөнүн тышкы саясатын сактап калууга убада берип: «Кудайга ыраазымын, бийлик алмашуу тынч өттү... Тышкы саясатты жана башка маанилүү тенденцияларды сактап калуу үчүн колдон келгендин бардыгын жасаймын», - деди». (Sputnik, 16.10.20).

Үчүнчүсү: Орусиянын Кыргызстандагы таасири:

1 – Орусиянын Кыргызстандагы таасири күчтүү жана ар тараптуу деп эсептелет. Америка өзүнүн аскер базасын куруп жаткан мезгилде Орусия Кыргызстанда аскер базасын курган. Демек, Америка өзүнүн таасиринин бир бөлүгүн өлкөгө киргизе алган мезгилде дагы Кыргызстанда Орусиянын таасири жоголгон жок. Орусия 2003-жылы аскер базасын курган. «Орусиянын Кант авиабазасы Кыргызстанда 2003-жылдын октябрь айында Жамааттык Коопсуздук Келишим Уюмунун жамааттык ыкчам жайылтуу күчтөрүнүн авиациялык компоненти катары ачылган. Анын негизги милдеттери – ЖККУнун кургактагы операциялары үчүн аба мейкиндигин коргоо. База Су-25SM учактары жана Ми-8МТВ тик учактары менен жабдылган». (RT, 28.03.19). Ошол бейшемби күнү Орусиянын Президенти Владимир Путиндин Кыргызстандын борборуна болгон иш сапарында Москва менен Бишкек протоколго кол коюшту. Протоколдо Орусиянын Кыргызстандагы аскер базасына байланыштуу эки мамлекеттин ортосундагы келишимге өзгөртүүлөр киргизилди. Орусия президентинин жардамчысы Юрий Ушаков: «Бир катар келишимдерге кол коюлду, алардын катарында Кыргызстандагы Орусиянын аскер базасынын статусуна жана шарттарына байланыштуу 2012-жылдагы келишимге өзгөртүү киргизүү боюнча документке кол коюлду»... Өз кезегинде Орусия президенти Владимир Путин билдирүү берди: «Орусиянын Кыргызстандагы аскер базасы Борбор Азиядагы коопсуздук жана туруктуулук үчүн маанилүү фактор болуп саналат жана Кыргызстандын коргонуу жөндөмдүүлүгүнө көмөктөшөт». Бул базада «Сухой-25» чабуулчу учактар жана «Ми-8» тик учактары жайгашкан... (Аль-Дустур, 28.03.19). Ошентип, Кыргызстандын президенти Жээнбеков Орусияга толугу менен

берилгендик менен мамиле жасап, аны менен Жамааттык Коопсуздук Келишими Уюмунда макулдашып, аскердик базаны өнүктүрүү сыяктуу каалаган нерселерин аткарууга баш ийген.

2 – Бирок, Орусия Америка менен байланышта болгон айрым оппозициялык партиялар Бишкектеги бийликти басып алып, Орусиянын бир тараптуу таасирин талкалап салышынан коркот. Орусия Орусияга душмандык кылбашы үчүн Кыргызстандагы оппозициячыл партиялардын көпчүлүгү менен алака кылып турат. Орусия бул партиялардын Орусияга берилгендигин сактап, аларды өзүнүн таасир чөйрөсүнөн чыгарбоо жана тышкы күчтөрдүн кийлигишүүсүнө жол бербөө максатында оор учурларда кийлигишүү үчүн коопсуздук кызматынын тизгинин кармап, бийлик үчүн болгон күрөштү көзөмөлдөп турат. «Орусия президенти Владимир Путин бүгүн, шаршемби күнү Москва чыр-чатактын бардык тараптары менен байланышып турганын жана жакында демократиялык жараян кайтып келерине ишенерин билдирди. (Al-Jazeera Net, 07.10.20). Орусиянын коркуу сезимин күчөткөн дагы бир нерсе – кээде ага баш ийген күчтөрдүн арасында бийлик талашуу күрөшүнүн жаралышы. Ал маал-маалы менен байкалып турат. Айрыкча, акыркы учурда өлкөнү 2017-жылдан бери башкарып келе жаткан президент Сооронбай Жээнбеков конституциялык мөөнөтү аяктагандан кийин кайрадан шайлоого катышуу үчүн парламенттик шайлоолордун жыйынтыгын манипуляциялады. Андан кийин баш аламандык чыкты, айрыкча шайлоолордогу бурмалоолор ачыккан соң, бул Американы ээрчиген күчтөр – алар салыштырмалуу аз болсо да – жүзөгө келген бул баш аламандыктан пайдаланып, Орусияны кыйын абалга салышы мүмкүн эле.

3 – Орусия ага берилген президенттерге каршы нааразычылыктарга каршы позицияны карманат. Бул Орусиянын түпкү позициясы болуп, мажбур болгон учурда гана өз кызыкчылыгын сактап калуу үчүн бул позициясынан чегиниши мүмкүн. Ал кырдаал анын көзөмөлүнөн чыгышына жол бербейт. «Бүгүн Кремль бул өлкө анархия абалында деди. Орусия президентинин маалымат катчысы Дмитрий Песков Орусиянын Кыргызстандагы кырдаал толугу менен көзөмөлдөн чыгышына жол бербөө боюнча милдеттенмелери бар экендигин айтты». (Al-Jazeera Net, 08.10.20). Ал эми, Кыргызстандагы коопсуздук кызматын көзөмөлдөгөн Орусия Америка менен байланышта болгон партиялар жана алардын тарапкерлери Бишкектеги окуяны жетектеп кетүүсүнө жол бербейт. Ошондой эле, Орусия – өз кызыкчылыгына жараша бирер чечимге келгенге чейин – кызматтан кетүүгө ишара кылган Жээнбековду кызматтан кетирбей кармап турду. Ошондуктан, Орусия ушул аптада Жээнбеков жана Жапаров менен сүйлөшүү үчүн Кремлдеги президенттик

администрациянын башчысынын орун басары Дмитрий Козакты Бишкекке жирберди. «Орусия элчилиги кечээ, шейшемби күнү мындай билдирүү жарыялады: «Козактын иш сапары учурунда Кыргызстандын келечектеги өнүгүүсүн камсыздоодо негизги роль мамлекет башчысында экени баса белгиленди». (Аль-Маядин, 14.10.20). Мунун бардыгы зарыл чараларды көрүү үчүн болду. Ошого карабастан, Орусиянын түздөн-түз аскерий кийлигишүүсү күмөндүү, анткени, Орусия аны ээрчигендер Кыргызстандагы маселелерди көзөмөлгө алат деп эсептейт. Коопсуздук күчтөрү Орусиянын колунда, эгер орусиячыл президентти башкасына алмаштыргысы келсе, каалагандай алмаштыра берет. Айрыкча көптөгөн саясий күчтөр Орусияны ээрчийт.

4 – Нааразычылыктар күчөгөндө Орусия «кырдаалды тынчтандырууга» шашты. Парламент 2020-жылы 14-октябрда Садыр Жапаровдун бийликке кайтып келишин колдоп бергенден кийин Орусия Жапаровдун премьер-министр болуп дайындалышына макулдук берди. Жапаров жакында тарапкерлеринин колдоосу менен түрмөдөн чыккан. Ал 11 жылдан ашык жаза мөөнөтүнө кесилген эле. «Бүгүн, шаршемби күнү 120 депутаттын 80ден ашууну парламенттин кезексиз сессиясына катышып, Жапаровду ал сунуштаган өкмөт курамы менен кызматка дайындоого макулдук берүү үчүн добуш беришти. Андан кийин Жээнбеков Жапаровду өкмөт курамы менен кошо премьер-министр болуп дайындалгандыгын тастыктаган жарлыкка кол койду». (Аль-Маядин, 14.10.20).

5 – «... жума күнү эрте менен Жогорку Кеңеш президент Сооронбай Жээнбековдун отставкасын жактырды жана бир апта мурун баш калаа Бишкекте жарыяланган өзгөчө кырдаалды жокко чыгарды. Сессияга Жээнбеков да, премьер-министр Садыр Жапаров да, парламент төрагасы Канат Исаев да катышты. Жыйындын жүрүшүндө президенттин отставкасы бир добуштан жактырылды жана өзгөчө кырдаал жоюлду. Добуш берүү алдында Жээнбеков парламент депутаттарына акыркы сөзүн сүйлөдү. Ал кызматтан кетүүсү өлкөдөгү тынчтыкты камсыздоо жана коомдун бөлүнүп-жарылышына жол бербөө максатында болгонун билдирди ...». (Yeni Shafak Arabi, 16.10.20). Ошентип «Кыргызстандын премьер-министри Садыр Жапаров – президент Соронбай Жээнбеков кызматтан кетип, Жапаровго өлкө президентинин ыйгарым укуктары берилгенден кийин – өзүнүн бийлигин бекемдеп алды. Ал өлкөнүн тышкы саясатын сактап калууга убада берип: «Кудайга ыраазымын, бийлик алмашуу тынч өттү... Тышкы саясатты жана башка маанилүү тенденцияларды сактап калуу үчүн колдон келгендин бардыгын жасаймын», - деди». (Sputnik, 16.10.20).

Төртүнчү: Американын ролу:

1 – Америкага келсек, анын позициясы ачык-айкын, ал шайлоолордо болгон окуядан пайдаланып, Орусияны жана Кыргыз бийлигин жарга такоого аракет кылды. «АКШ Кыргызстандагы бардык тараптарды сабырдуулукка жана тынчтык жолу менен чечүүгө чакырды. Шайлоону бузуп, ири нааразычылыктарга алып келген нерселерге тынчсыздануусун билдирди. Бул тууралуу АКШнын Мамлекеттик департаментинин өкүлү француз басылмаларына билдирди: «Биз бардык тараптарды зомбулукту четке кагууга жана шайлоодогу жаңжалды тынчтык жолу менен чечүүгө чакырабыз». АКШнын Мамлекеттик департаменти Европадагы Коопсуздук жана Кызматташтык Уюму колдогон байкоочулар миссиясы «шайлоону бузган добуштарды сатып алуу иштери жөнүндө ишенимдүү маалыматтарды маалымдады» деп көрсөттү». (Al Jazeera Net, 07.10.20). Демек, саясий жактан түшүнүксүздүгү менен мүнөздөлгөн Кыргызстандагы жаңы кырдаал Америкага бул өлкөгө кирүүгө ылайыктуу шарттарды жаратат. Албетте, анын айрым оппозициялык партиялар менен байланышы бар. Ушул жылдын башында Жорж Сорос фонду Орусиянын таасири үстөмдүк кылган бул өлкөдө баш аламандык чыгаруу максатында короткон акчалардан тышкары, Американы ээрчигендер кандайдыр бир таасирге ээ болушу үчүн депутаттыкка талапкерлигин койгондорду жана уюмдарды колдоо үчүн 60 миллион доллар «накталай акча» сарптады деп айыпталган. Бул акчанын бардыгы Жээнбеков өкмөтүнүн көз жаздымында сарпталгандыгын 2020-жылы 1-октябрда Time Company сайты билдирди.

2 – Кыргыз оппозициясы арасында Американы ээрчигендер бар, алар бүгүнкү күндө Кыргызстандагы Орусиянын таасирин жоё турган таасирдүү эмес. Бирок, алар бийлик үчүн атаандашкан орусиячылдар ортосундагы келишпестиктен жигердүү пайдаланып жатышат. Эгерде, Орусия Жээнбековду кырдаалды тынчтандыруу үчүн кызматтан кетүүгө буйрук бербегенде, алар ийгиликке жетишине аз калган. Азыр болсо Орусия шайлоону колго алып, Жээнбековдун ордуна башка адамдарын дайындоонун үстүндө иштеп жатат.

Бешинчиси: Жыйынтык:

1 – Кыргызстандагы бийлик үчүн күрөш биринчи кезекте жергиликтүү күрөш болуп саналат, себеби бул мусулман өлкөсүндөгү саясий сахнанын лидерлери арасында башкаруу түшүнүгү жетиле элек. Ушундан улам, жаңжалдар башталат, анын маңызы текчилдик, регионализм же уруучулук мүнөзгө ээ. Бул бийлик менен оппозиция ортосундагы күрөштөй болуп көрүнсө да, эксперттер алар текчилдик, регионализм же уруучулук негизиндеги күрөштөр экенин айтып келишет. Учурдагы бул чыр-чатак Орусиянын чоң таасирин ушул чакан республикадан чыгарууга багытталган эмес. Орусия парламенттик

шайлоолордун жыйынтыгы чыккандан кийин пайда болгон башаламандык себебдүү Америка айрым оппозициялык партиялар менен байланыш орнотуусунан кооптонот. Орусия Американы Кыргызстандан чыгаруу үчүн эбегейсиз аракет жумшаган кийин Америка кайрадан бул өлкөгө кадам коюп, Кыргызстанда жана анын айланасында Орусияга каршы иш алып бара турган даражада таасирге ээ болушунан коркот.

2 – Кыргызстандагы жана башка жерлердеги мусулмандар үчүн абал ушундай кала берет. Анткени, аларды жаман башкаруучулар башкарып, үмөттү бир төмөндүктөн экинчи төмөндүккө карай жетелешет, алар жалаң гана жеке кызыкчылыктарын ойлошот. Алар бийликти байлык алып келүүчү кызмат катары карашат. Аларда аларды аким кылып шайлаган үмөттү камкордук менен башкаруу түшүнүгү жок же баскынчылык кылып жаткан колонизатор кафирлердин оозун жаптыра турган көз караштары жок. Үмөттү улуулукка жетектей турган жана саткын акимдерди кууп колонизаторлуктун тамырын мусулман өкөлөрүнөн жулуп сала турган күчтүү топ чыгып – Аллахтын жардамы менен – Ал түшүргөн шарият менен башкара турган Халифалыкты тикелеп, Аллахтын шарияты менен өкүм жүргүзө турган Халифаны шайламайынча, абал ушундай бойдон калат.

Аллах айтат:

(يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * وَأَخْرَىٰ يُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ)

«Аллах силердин күңөөңөрдү кечирет, астыңардан дарыялар агып турган бейишке киргизет. Адн бейишиндеги эң сонун жайларга киргизет бул улуу жеңиш. Силер жакшы көргөн Аллахтын (дагы бир ниматы) – Аллахтын нусраты жана жакында боло турган фатх. Момундарга куш кабар кыл» [61:12-13]

1-робнул-аввал, 1442-х.

18-октябрь, 2020-м.

Казакстандагы окуялардын саясий акыбеттери

Суроо: президент Касым-Жомарт Токаев суюлтулган газдын баасы эки эсе көтөрүлүшүнүн артынан күчөгөн нааразылык демонстрацияларын бастыруу үчүн жардам сураган соң, Россия Казакстанга ЖККУнун атынан аралашты... Россия тышкы күчтөрдү, өзгөчө, Американы мамлекеттин иштерине аралашууда жана нааразылыктарды козутууда айыптады. Кийин Улуттук коопсуздук комитетинин жетекчиси бийликти кулатууга аракет жасады деп айыпталды. Суроо: нааразылык демонстрацияларынын түпкү себеби эмне? Эмне үчүн Россия ЖККУнун атынан мынчалык бат аралашты? АКШнын бул боюнча позициясы кандай?

Жооп: жогорудагы суроолордун жообу түшүнүктүү болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Борбор Азиядагы Батыш Түркстандын бир бөлүгү болгон Казакстан – 2,7 миллион км².ден ашуун янтка ээ болгон исламий өлкө. Бирок, анын калкы майданына салыштырмалуу аз болуп, болжол менен 19 миллионду түзөт. Калкынын 75 %дан көбү мусулмандар. Казакстанда чоң сандагы орус азчылыктары жазайт. Айтылышында, алар калктын 20 %ын т.а. болжол менен 3,5 миллион адамды түзөт. Казакстан Россия үчүн экономикалык жана геосаясий жактан маанилүү өлкө болуп эсептелет. Ал Советтер Союзу доорунда 1991-жылы өз эгемендүүлүгүн жарыя кылганга чейин түздөн-түз Россиянын өкүмдарлыгы астында болгон. Бирок, ал Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги, Жамааттык коопсуздук келишими уюму о.э. Шанхай кызматташтык уюму алкагында Россияга байланып калды. Байконурда Россия космодрому жайгашкан, космостук кемелер ошол жайдан учурулат. Россия Казакстандын үлкөн байлыктарын ээлеп алган. Казакстан нефтиге бай мамлекет. Нефть мамлекеттин ички дүң продукциясынын 21 пайызын түзөт жана күнүнө 1,5 миллион баррелден ашуун нефть казып алынат. Дүйнөдө эң ири уран өндүрүүчүлөрдүн бири эсептелген бул өлкө 1,5 миллион тонна уран запасына ээ. Ал жерде чоң көлөмдө марганец, темир, хром, көмүр жана газ бар. Азыркы убакка чейин 2 триллион куб метрге жакын табигый газ табылган. Ошентип, Казакстан Россия үчүн чоң мааниге ээ. Себеби, постсоветтик аймакта Россия анын таасири астындагы маанилүү регион деп эсептелген мамлекеттер ичинде Казакстан Украинадан кийин экинчи орунда турат. Ушул себептен улам, Казакстанга окшоп сөздө эмес, иш жүзүндө Россиядан эгемендүү болгон Украинадагыдай окуялар кайталанбашы үчүн, Россия аны өз колунда сактап калууга болгон күчүн жумшайт.

2 – Америка да Казакстандын канчалык маанилүү экенин билет. Себеби, анын жайгашуусу чоң мааниге ээ. Ал Россиянын түштүк чегараларында жана Кытайдын батыш чегараларында жайгашкан. Мына ушундан улам, Америка бир тараптан Россияны курчоого алып, анын региондогу таасирине чекит коюуну көздөйт, башка тараптан Кытайды курчоого алуу үчүн бул мамлекетте өз таасирин кеңейтүүнү каалайт. Кала берсе, бул мамлекеттин Россиянын колунан чыгышы Борбор Азиядагы башка мамлекеттердин да Россиянын таасиринен чыгышына алып келиши мүмкүн. Американын бул кызыгуусу Казакстан эгемендүүлүгүн жарыя кылганда эле пайда болду. Ошондуктан, Америка Казакстан эгемендүүлүгүн тааныган биринчи мамлекет болду. Кийин Америка компаниялары ал жерге кирип, мамлекеттеги көптөгөн нефть жана газ өнөр жайын ээлеп ала баштады. Мисалы, Американын «Шеврон» компаниясы «Тенгиз» нефть кенинин 50 %ына ээлик кылат. Бул кен мамлекеттеги өндүрүштүн үчтөн бир бөлүгүн түзөт. Европа компаниялары да Казакстандагы энергия ресурстарынын бир бөлүгүн ээлеп ала баштады. «Казакстан экспортунун болжол менен 90 пайызын нефть жана газ сыяктуу энергия ресурстары түзөт. Алардын баары дээрлик чектелген болуп, Батыштын капитал ээлерине о.э. Америка жана Европанын ири нефть компанияларына тиешелүү»... (Спутник агенттиги, 2022-жыл, 8-январь). Американын аракети нефть жана газ компаниялары менен гана чектелип калбастан, андан ашып, 1989-жылдан тартып 2019-жылы март айында отставкага чыкканын жарыя кылганга чейин мамлекетти башкарып келген Назарбаевдин доорунда кээ бир аскерий келишимдерди түзүүгө чейин үлгүрдү. Кийин Назарбаевдин мураскорунун доорунда аны менен Россиянын жакын мамилелери Американын натыйжалуу аскерий келишимдерди түзүшүнө тоскоолдук кылды. Ошондой болсо да, Америка аракеттерин улантуудан үмүт үзгөн жок. «2019-жылы февраль айында АКШ борбордук командачылыгынын командачысы генерал Жозеф Вотел сенатта АКШ менен Казакстандын мамилелери жөнүндө: «Борбор Азиядагы эң жетик мамилелер...», - деди. (Ал-Жазира, 2022-жыл, 6-январь). АКШ менен Казакстан армиялары ортосундагы алакалар эки мамлекет ортосундагы мамилелердин маанилүү тарабын түзөт. 2003-жылдан баштап Казакстан көп тараптуу аскерий машыгууларды, 2019-жылы июнь айында Казакстандын түштүк-чыгышында болуп өткөн, анда АКШ күчтөрү да катышкан аскерий машыгууну өткөрдү. Ал тургай, бул машыгуулар жөнөкөй машыгууларга жакын болсо да, бирок, бул Американын Казакстанга болгон кызыгуусунан кабар берет. Россия болсо, шексиз, анын бул кызыгуусунан коркот...

3 – Нааразылыктар жүз берип, күтүлбөгөндө кеңейип кеткен соң Россиянын кооптонуусу күчөдү. Бул окуялар өз-өзүнөн табигый башталды. Белгилүү болгондой, 2022-жылы 5-январда мамлекеттин батышындагы Жанаозен жана Актау шаарларынын калкы суюлтулган газ баасынын эки эсе кымбаттаганына каршы нааразылык демонстрациялар жайылып, Алматы шаарына чейин жетти. Алматы мамлекеттин эски борбору, Казакстандын эң чоң шаары, эң маанилүү соода-сатык, экономикалык жана финансылык шаарларынын бири болуп эсептелет. Маалымат агенттиктери маалымдашкандай, шаардагы президенттик резиденция жана шаар мэриясынын имараты өрттөлгөн. Россиянын «Спутник» агенттигинин кабарына ылайык, «Коопсуздук күчтөрү борбор Нурсултан (мурдагы Астана) администрациясынын имаратынын айланасына коопсуздук коргонун орноткон. Интернет өчүрүлгөндүктөн накталай акчалай төлөмдөрү токтотулган, борбордун калкы банктардан чоң көлөмдөгү акчаларын алып чыгууга шашылышкан». Жергиликтүү маалымат каражаттарынын кабарына ылайык, Чыгыш Балхаш облусундагы кен казган жумушчулар нааразылыктарга кошулуп, жумуштарын токтотушкан. Ошентип, демонстрациялар зомбулукка айлана баштады... Казакстандын Анкарадагы элчиси анын өлкөсүндөгү окуяларга түшүндүрмө берип, мындай деди: «Демонстрациялар турмуш шартты жакшыртууну талап кылуу жана суюлтулган газдын баасы көтөрүлүшүнө каршы чыгуу менен башталган. Алматы шаарына өткөндөн кийин демонстрациялар башкача түс алды о.э. провокация жана мыйзамсыз иштер менен аралашып кетти...». (Анадолу, 2022-жыл, 6-январь). Абалды тынчтандыруу үчүн 2022-жылы 5-январда Казакстан өкмөтү отставкага кеткендиги жарыяланды жана суюлтулган газдын баасы төмөндөтүлдү. Бирок, демонстрациялар токтогон жок, тескерисинче, жайылып күчөп кетти.

4 – Демонстрациялардын минтип жайылышы Казакстандан мурун Россияны айыпты эки тарапка багыттоого үндөдү:

Биринчи тарап – жергиликтүү коопсуздук кызматынын кызматкерлери:

а) Бул үчүн кээ бир коопсуздук кызматынын кызматкерлери нааразылык демонстрацияларга жана башаламандыктарга көз жумуп жатканы себеп кылып көрсөтүлдү. Ошондон кийин мамлекеттин коопсуздугун камсыздоо үчүн жооптуу болгон Улуттук коопсуздук комитетинин жетекчиси Карим Масимов айыптуу деп табылды. Бул адам бийликти басып алуу үчүн абалдан пайдаланган деп көрсөтүлдү. Ошондуктан, ал 2022-жылы 8-январда отставкага чыгарылып, кыянаттыкта айыпталды. «Казакстан Улуттук коопсуздук комитети анын мурунку жетекчиси Карим Масимов «өлкөгө кыянаттык кылууда»

шектелип камакка алынганын билдирди. Улуттук коопсуздук комитетинин билдирүүсүнө ылайык: «Ушул жылдын 6-январында Улуттук коопсуздук комитети мамлекетке кыянаттык кылуу факты боюнча Казакстан республикасынын кылмыш кодексинин 175-беренесинин биринчи бөлүмүнө ылайык кылмыш ишин ачуу максатында тергөө иштерин баштаган»». (РТ, 2022-жыл, 8-январь). Казакстандын мурунку президенти Нурсултан Назарбаевдин мурунку кеңешчиси Ермухамет Ертисбаев: «Мамлекеттеги кризистин себептеринин бири – айрым жогорку кызматтагы расмийлердин кыянаты», - деди. Ал мамлекеттеги акыркы окуяларды «мамлекеттик төңкөрүш жасоого аракет кылуу жана куралдуу кол салуу» деп атады. Ертисбаев дагы мындай дейт: «Мамлекеттик төңкөрүш жасоого багытталган бул иш-аракеттин жана куралдуу кол салуунун көлөмү өтө таң каларлык. Ал уюшкан жана күчтүү аракет. Аны бийликтин жогорку эшелонундагы, айрыкча, укук коргоо органдарындагы саткындарсыз ишке ашыруу мүмкүн эмес»». (РТ, 2022-жыл, 8-январь).

б) Казакстан президенти Касым-Жомарт Токаев Россия жетектеген ЖККУнун аралашуусун сурап кайрылгандыгын актап, «анын мамлекети террористтик чабуулга, чет элдик согушкерлердин катышуусундагы атайылап уюштурулган агрессияга учураганын» айтты. Ал кошумчалап: «Террорчулар тарабынан жасалган зомбулуктардын натыйжасында коопсуздук кызматынын кызматкерлери жана катардагы адамдар арасында көптөгөн курман болгондор болду, 1300гө жакын ишкердик объектилер зыян көрдү, 100дөн ашык соода борборлоруна жана банктарга чабуул жасалды, 500 полиция унаасы өрттөлдү, зыян 2 жана 3 миллиард тегерегинде», - деди. Ал: «Он миңге жакын адам камакка алынды, абал турукташты жана көзөмөлгө алынды. Террордук коркунучтун борборлору зыянсыздандырылды. Айрыкча, маанилүү стратегиялык объектилер, курал-жарак сакталган жайлар корголду», - деп кошумчалады. (РТ, 2022-жыл, 10-январь).

в) Ошентип, Казакстан президенти Токаев Россиядан аралашууну сурады. Орустар анын талабынан мурун эле аралашууга чечим кабыл алгандай, суранычка тезинен жооп беришти. Россия 1992-жылы түзүлгөн ЖККУ аркылуу Казакстанга аскерий жактан аралашуу баштады жана 2022-жылы 6-январда биринчи аскерий батальонду жиберди... (Ал-Жазира Нет, 2022-жыл, 6-январь). Кийинки эки күн ичинде 2500 аскер аскерий жабдыктар жана унаалар менен аба аркылуу жөнөтүлдү. Бул өзгөчө абалдагы миссияда, Армения менен Кыргызстан күчтөрүн Казакстанга жеткирүүдө 70тен ашуун Россия аскерий жүк ташуучу самолёттору катышты. Ошондуктан, Токаев мындай деди: «Мен Россия президенти Путинге өзгөчө ыраазычылык билдирем. Себеби, ал менин

жардам сурап кайрылган кайрылуума тезинен жооп берди». (RT, 2022-жыл, 7-январь). Андан кийин Путин 2022-жылы 10-январда ЖККУнун видеоконференциясында мындай деди: «Айрым тышкы жана ички күчтөр өз максаттарына жетүү үчүн Казакстандагы экономикалык абалдан пайдаланышты. ЖККУ Казакстандагы абалдын көзөмөлдөн чыгышына жол бербөө үчүн маанилүү чараларды көрдү жана өз учурунда керектүү чечимди кабыл алды. Бул күчтөр ушул мамлекеттин президенти белгилеген мөөнөткө чейин Казакстанда калат. Казакстандагы окуялар тышкы аралашуунун биринчиси эмес жана акыркысы да болбойт. ЖККУга мүчө мамлекеттер түстүү ыңкылаптарга жол бербестигин көрсөтүштү. Казакстандагы акыркы окуялар кээ бир күчтөр экстремист жана террористтерди тартууда, согушкерлердин уктап жаткан ячейкаларын түзүүдө кибермейкиндиктен жана социалдык тармактардан экиленбей пайдаланышын тастыктады». (RT, 2022-жыл, 10-январь).

Россия бул окуяларда айыптаган экинчи тарап т.а. тышкы күчтөр:

Путин ЖККУ конференциясында Американын бул окуяларга байланышы бар экенин оозго албаган болсо да, бирок, анын сөздөрүнөн муну түшүнүүгө болот. Андан мурун Россия маалымат каражаттарында айтылган кабарлар бул пикирди тастыктайт... Россия маалымат каражаттарында демонстрацияларда Американын ролу болушу мүмкүн экендиги айтылган... Муну Ак үйдүн маалымат катчысы Жен Псакинин бул пикирлерди төгүндөгөн билдирүүлөрү да тастыктайт. Псаки Россия маалымат каражаттарынын Казакстанды силкинткен башаламандыктарда Кошмо Штаттардын ролу болушу мүмкүн деген кабарларын «Россиянын алаңгазар пикирлери» деп атады. О.э. ал мындай сөздөр «бүтүндөй жалган» экендигин жана «Россиянын дезинформациялык стратегиясын» ачыктарын баса белгиледи. (Индепендент арабий, 2022-жыл, 7-январь). Россиянын ЖККУ аркылуу аралашуусун актоо үчүн уюмдун учурдагы жетекчиси – Армения премьер-министри Никол Пашинян «Уюм «тышкы аралашуу» жөнүндөгү кайрылууга жооп бергенин» баса белгиледи». (Индепендент арабий, 2022-жыл, 7-январь). Бул билдирүүлөр ушуга далалат кылат: Казакстан, анын артында, кала берсе алдында турган Россия бул окуялар ички себептер аркылуу гана жүз бербестен, Американын да колу бар деп билет. Американын бул окуялардагы ролун анын билдирүүлөрүн карап чыгуу менен айкын болот:

а) Блинкен казакстандык кесиптеши менен телефон аркылуу сүйлөшкөндө «Казакстандагы башаламан абалга тынчтык жол менен чечим табууга о.э. массалык маалымат каражаттарынын эркиндигин урматтоого» чакырды. АКШ мамлекет департаментинин катчысы Нед Прайс: «Блинкен Кошмо Штаттардын Казакстан конституциялык

мекемелерин толук колдорун баса белгиледи. Ал кризиске адам укуктарын урматтап, тынчтык жол менен чечим табуунун тарапкери», - деди. Ал кошумчалап: «Америка Казакстандагы окуяларга тынчсызданууда. Бирок, ал мамлекет ЖККУ жардамысыз өз алдынча абалды жөнгө сала алат деп ишенет», - деди. (Франс Пресс, 2022-жыл, 6-январь).

б) Блинкен Казакстан президенти Касым-Жомарт Токаевдин демонстранттарды атуу жөнүндөгү билдирүүсүнө түшүндүрмө берип: «Мен бул билдирүүлөрдү каралайм, эгер бул улуттук саясат болсо, мен аны каралайм...», - деди». (CNN, 2022-жыл, 9-январь). Казакстан президенти: «Мен террорчуларды эскертүүсүз атууга буйрук бердим», - деген эле. Ал: «Алматы шаарына жасалган чабуулда 20 миң террорчу катышты», - деп кошумчалаган.

в) Америка Россия күчтөрүнүн Казакстандан чыгышын талап кылды. АКШ мамлекеттик департаментинин катчысы мындай деди: «ЖККУ күчтөрү Казакстандан чыгышы керек... Алардын катышуусу суроолорду жаратууда. ЖККУнун катышуусуна эч кандай негиз жок...». (Новости, 2022-жыл, 11-январь).

Көрүнүп тургандай, Америка Россия күчтөрүнүн Казакстанга киргизилишине каршы чыкты. Ал проблеманы Россияны аралаштырбай жана демонстранттарга каршы күч колдонбостон чечүүнү талап кылды... Себеби, Америка бул аралашуу Россиянын Казакстандагы таасирин жана Казакстан режиминин Россияга байланып каларын бекемдешин түшүнүп турат... Америка анын окуяларга аралашкандыгы жөнүндөгү айыпты четке какты. Бирок, анын четке кагышы демонстранттарды бастырбоону жана адам укуктарын тебелебөөнү талап кылуу менен коштолду...

Корутунду:

а) Жогоруда айтылгандардан Россия Казакстанга канчалык маани бериши көрүнүп турат. Анткени, ЖККУ беренелери ишке киришинин артында Россия турду. Бул, Казакстандагы демонстранттарды күч менен бастырууга багытталды. Уюм 1992-жылы ушул аталышта түзүлгөндөн бери демонстрациялар уюмдун аралашуусу менен бастырылганы биринчи ирет жүз берди. ЖККУга мүчө мамлекеттердеги бул сыяктуу окуяларда мындан мурун уюмдун аралашуусу байкалбаган эле. Бул болсо, Россия Казакстанга канчалык маани беришин көрсөтөт.

б) Башка тараптан, Казакстандагы коопсуздук жаатындагы абалдын туруксуздашы Россиянын постсоветтик аймактагы таасиринин жаңы күчсүз тараптарын көрсөттү. Бул жагдай Батышты Россияны Борбор Азиядан тартып Белоруссияга чейинки кризистер менен курчап алууга кызыктырышы мүмкүн.

в) Бирок, Америка Казакстанда өз таасирин кеңейтүү аракетинен көздөгөн нерселерине жетише албады. Көрүнүп тургандай, Америка демонстрациялардын күч алышына кызыкдар эле. Ал мамлекет ичине өз адамдарын киргизип алып, кийин ичкериден да, тышкарыдан да басым кылууну көздөгөн...

г) Биз ушуну баса белгилейбиз: Казакстандай исламий өлкөдө душмандардын өз ара күрөшүп жатканы, өлкө байлыктарын талап-тоноп, өлкөнүн абалынан жана мүмкүнчүлүктөрүнөн өз кызыкчылыктары үчүн пайдаланып жатышканы, ошол эле учурда, өлкөнүн калкы арасындагы малайларды тактыга жана жогорку кызматтарга жетүү күрөшүнөн башка нерсе ойлондурбай жатканы, алар өлкө калкын – мамлекет кең жер аянтына жана байлыктарга ээ болуп туруп – жакырчылык жана азап-кыйынчылыктарга салып жатышканы о.э. мамлекет калкынын көпчүлүгү мусулман болушуна жана Ислам момундар үстүнөн кафирлерге жол бербөөгө буйруганына карабастан, өлкө калкын душмандарга таштап коюшканы аянычтуу абал. Ушул себептен улам, өлкө-жаранды куткаруу үчүн пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалыкты тикелөө үчүн аракет кылуунун зарылдыгы дагы бир ирет өз тастыгын табууда. Халифалыктын тикелениши менен гана Ислам Умматы адамдар үчүн чыгарылган эң жакшы, күчтүү жана үстөмдүк кылган Умматка айланат.

(وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ)

«Албетте, Аллах Ага (динине) жардам бергендерди үстөм кылат. Шек-күмөнсүз, Аллах күчтүү, кудуреттүү» [22:40]

12-жумадулаввал, 1443-х.

15-январь, 2022-м.

Ўзбекистандагы акыркы саясий окуялар

Суроо: 2015-жылы 27-август күнү Америка мамлекеттик катчысынын Борбор Азия иштери боюнча жардамчысы Ўзбекистанга келди. Мындан бир ай мурун т.а. 2015-жылы 27-июлда Америка куралдуу күчтөрүнүн борбордук командачысы Ўзбекистанга келген болсо, андан бир аз мурун т.а. 2015-жылы 12-июнда БУУнун башкы катчысы Ўзбекистанга сапар жасады... Бул удаама-удаа сапарлар Америка-Ўзбекистан алакаларынын бекемдигине далилби? Же алакалардын алсыздыгына жана ишенимдин жоктугуна далилби? Америка Россия бул алсыздыктан пайдаланып Ўзбекистанга өз таасирин өткөрүшүнөн тынчсызданып, алакаларды күчөтүү үчүн бул сапарларды тездетип жатабы? Бул, суроонун бир бөлүгү, суроонун экинчи бөлүгү – тогуттун кызы жана Россия жөнүндө. Себеби, тогуттун кызы атасынын ордун ээлеши туурасында имиш сөздөр тарап, тогуттун башкаруусу дагы узартылгандан кийин азыр анын кызы үй камагында жатат. Бул нерсе тогуттун кызы Россия менен алакада болгонун, бул алака ашкере болуп калгандан кийин үй камагына алынганын түшүндүрөбү же башка себептер барбы? Суроо ар түрдүү болуп калганы үчүн кечирим сураймын. Тезирээк жооп беришинизди суранамын, ал тургай, Жакынкы Чыгыштагы окуялар буга караганда маанилүү болсо да, бирок, бул, өз регион регионун үчүн абдан маанилүү жана таасирге ээ. Аллах сизге жакшылык тартууласын.

Жооп: сизди айыптабайбыз, инша Аллах, сурооңузго жооп беребиз:

Биринчи: Сапарлар маселеси:

Суроого жооп берүү үчүн бул сапарларды жана алардын маалымдалган максатын, бул максаттын артында эмне турганын карап чыгабыз:

1 – Америка мамлекеттик катчысынын Борбор Азия иштери боюнча жардамчысынын орун басары Дэниэль Розенблюм 2015-жылы 27-августта Ўзбекистандын борбору Ташкентте болгон учурунда берген билдирүүсүндө: «Кошмо Штаттар Ўзбекистандан эл аралык коалицияга кошулуп, «ИШИМ» экстремисттик уюмуна каршы согушууну талап кылды», - деди. Ал дагы: «Кошмо Штаттар башчылыгында Сирия жана Иракта «Ислам Мамлекети» уюмунун мүчөлөрүн бомбалап жаткан коалиция аскерий курамдан турат, андан тышкары террорчуларга агып келип жаткан каражаттарды токтотууну көздөгөн иш-аракеттер да алып барылууда, коалиция адамдардын чегаралардагы кыймыл-аракети тууралуу маалыматтарды чогултат, коалициянын иш-аракети мындан башка дагы беш же алты багытты камтыйт, Ўзбекистан же башка ар кандай мамлекет ушул курамдык бөлүктөрдүн бирине же көбүрөөгүнө салым кошууну тандай алат», - деди. («Рейтер», 2015-жыл, 27-август.)...

- Демек, Америка Өзбекстанды «Ислам Мамлекети» уюмуна жана «терроризмге» каршы күрөш деген шылтоо менен өзүнүн коалициясына тартмакчы болууда. Мындан, Өзбекстанды өзүнө жакшыраак байлап алуу жана өзүнүн жетекчилиги астына алуу көздөлгөн. Америка муну Афганистанды басып алган кезде да тажрыйбадан көргөн. Себеби, ошондо Америка Өзбекстанды ушул согушта ал тарапта турууга, анын Афганистанга өтүү кыймылын жеңилдетүүгө мажбур кылган. Ошол кезде Америка Афганистанга аскерий жардамдар жеткирилишин камсыздоо үчүн Өзбекстанда бир аскерий база да курган болчу. Ал эми, азыр Америка ИШИМ уюмуна каршы согушту шылтоолоп, Өзбекстан менен болгон алакаларын бекемдеп алмакчы. Америка мындан Өзбекстанда өзүнүн таасирин күчөтүүнү жана Өзбекстанды өзүнүн коалициясындагы өкүмдарлык-кожоюндугу астына киргизүүнү көздөгөн.

2 – Өзбекстандын расмий маалымат агенттиги 2015-жылы 27-июлда Америка куралдуу күчтөрүнүн борбордук командачысы Ллойд Остин Өзбекстанга келип, өзбек президенти Каримов менен жолугушканы тууралуу кабар таратты. Каримов аны алкыштап: «Түрдүү даражадагы жана багыттардагы үзгүлтүксүз диалогдор Өзбекстанга жана Кошмо Штаттарга түрдүү тармактарда өз ара пайдалуу кызматташтыкты өнүктүрүү мүмкүнчүлүгүн берет», - деди. Агенттик дагы кошумчалап: «Жолугушуу учурунда кээ бир эл аралык маселелер, айрыкча, региондо тынчтыкты жана туруктуулукту камсыздоо үчүн өз ара кызматташтык маселелери талкууланды о.э. Афганистан маселесин тынч жолдор менен чечүү туурасында пикир алмашуу болду», - деди.

- Бул болсо, Америка «өз ара пайдалуу кызматташтыкты өнүктүрүү» деген чүмбөт астында Өзбекстанда түрдүү тармактарда өз таасирин бекемдөө үчүн жаңы ыкмаларды издеп жатканына ишара кылат. Бул кызматташтык бир тармакка гана чектелип калбастан, түрдүү тармактарды өз ичине алат. Себеби, ал – кабарда келгендей – Американын Афганистанда турушун колдоп-кубаттоо үчүн кызматташууну жана Өзбекстанды Американын Сирияда алып барып жаткан согушундагы коалициясына кошууну о.э. Өзбекстан Американын таяныч базасына айланып Американын Орто Азия регионунда турушун бекемдөөнү камтыйт. Мына ошондо Америка бул базадан туруп Өзбекстанга коңшулаш мамлекеттерге т.а. Казакстан, Түркмөнстан, Кыргызстан жана Тажикстанга тумшугун сала турган болот. Себеби, бул региондун байлыгы көп болгондуктан ал мамлекеттердин бардыгы Америка үчүн абдан маанилүү... Мисалы, Германиянын «Дер Шпигель» гезити 2015-жылы 15-апрелде өзүнүн Ташкенттеги кабарчысынын отчеттунда төмөнкүлөрдү билдирди: «... Өзбекстан өтө чоң өлчөмдөгү

уран жана жаратылыш газынын запастары менен бирге көптөгөн байлыктарга ээ, мындан тышкары, ал жерде алтын кендери да бар. Өзбекстан дүйнөдө пахта өстүрүлгөн эң чоң булактардын бири...». Дагы бир маанилүү нерсе – бул Россиянын атаандаштыгы. Себеби, Россиянын вужуду жана таасири бул региондо түрдүү деңгээлде дале сакталып калууда. О.э. бул регион Кытай менен чектешет. Ошондуктан, Америка Кытайды ушул тараптан курчоого алып, ал жердеги ишмердүүлүгүн көзөмөл кылмакчы.

3 – Өзбекстан маалымат агенттиги 2015-жылы 13-июнда БУУнун башкы катчысы Пан Ги Мундун Өзбекстанга келгени жөнүндө кабар таратты. Өзбекстан президенти Каримов «БУУнун башкы катчысынын Борбор Азия мамлекеттерине, айрыкча, Өзбекстанга региондогу кырдаалды жакындан үйрөнүү жана маанилүү маселелер боюнча пикир алмашуу максатында жасаган бул сапары маанилүү экенин» баса белгилеп алкыштады. Агенттик Пан Ги Мундун «Өзбекстан миң жылдык өнүгүү, мыйзам үстөмдүгүн камсыздоо, адам, эне жана бала укуктарын коргоо жана билим берүү системасын өнүктүрүү максаттарына жетишүүдө бир катар утуштарга жетишкенин, бул утуштарга адам кызыкчылыктарын камсыздоону көздөгөн социалдык жана экономикалык реформаларды жүргүзүү аркылуу жетишилгенин» көрсөтүп өткөнүн билдирди. Пан Ги Мун «Афганистанда тынчтыкты камсыздоо жаатындагы Өзбекстандын ролун жана БУУнун 2016-2020-жылдарга болжолдонгон өнүгүүнү колдоп-кубаттоо программаларына кол коюу маанилүүлүгүн» да көрсөтүп өттү. Агенттик мындай деп кошумчалады: «Сүйлөшүүлөр учурунда регионалдык жана эл аралык маселелерге тиешелүү бир нече маселелер, Өзбекстандын БУУ, анын бөлүмдөрү жана атайын фонддору менен кызматташуу жолдору талкууланды»...

- Пан Ги Мун адам укугу жөнүндө айткан болсо да, бирок, муну баса белгилебестен уялуу менен айтты. БУУ радиосу 2015-жылы 12-июнда өзүнүн сайтында «Пан Ги Мун Өзбекстанда» деген темада ушуларды билдирди: «БУУ башкы катчысы Пан Ги Мун Өзбекстан борбору Ташкентте өлкө президенти менен жолугушуу учурунда мындай деди: «Адам укуктарысыз тынчтыкка жана өнүгүүгө жетишүү мүмкүн эмес...». Пан Ги Мун президент Ислам Каримовду «мыйзам үстөмдүгүнө амал кылып жатканы» үчүн алкыштады, бирок, ал «жазып коюлган мыйзамдар адамдардын турмушунда болушу зарыл экендигин» айтты. Пан Ги Мун «БУУ Өзбекстанга негизги эркиндиктерди колдоп-кубаттоодо жана коргоодо жардам берүүгө даяр экендигин» баса белгиледи».

Бирок, Пан Ги Мун – жогоруда айтып өткөнүбүздөй – Каримовду жана анын башкаруусун көккө көтөрүп мактады. Буга таң калуунун кажети жок. Себеби, Пан Ги Мун – Америка жүгүртөктөрүнүн бири. БУУ башкы катчысы Американын буйругу менен иш кылышы жана саясаттарын ишке ашырышы баарыбызга белгилүү. Демек, анын бул сапары да мына ушул алкакта болду. Бул сапардан, Өзбекстанды Америка тарапка дагы да көбүрөөк тартуу көздөлгөн. Пан Ги Мундун бул сапары Каримов режиминин жүзүн жасап-түзөп көрсөтөт, бул тогуттун адам укугу деген нерсени тебелөө деп эсептелген кылмыштарын жаап-жашырат жана бул тогуттун жаңы мөөнөткө «шайланганын» куттуктап алкыштайт. Америка бул тогуттун ыплас жүзүн Пан Ги Мундун бул сапары аркылуу жакшы көрсөтүүгө аракет кылуу менен гана чектелбестен, мындан бир аз мурун мыйзамчылар делегациясын да жиберди. Бул тууралуу Өзбекстан маалымат агенттиги 2015-жылы 4-июнда мындай деп билдирди: «Ташкент мамлекеттик юридикалык университетинде АКШ федералдык мыйзамчылык борборунун директору Жереми Фогел башчылыгындагы Америка мыйзамтаануучулары делегациясы менен жолугушуу болуп өттү. Жолугушуу учурунда Өзбекстанда демократиялык реформаларды жана жарандык коомду өнүктүрүү алкагында укуктук мыйзамчылык түзүмүндө түптөн реформалар жүргүзүлүп жатканы жана бул тармак үчүн кадрлар даярдалып жатканы көрсөтүлүп өттү». Бул нерселерден, бул тогуттун ыплас жүзүн – кудум, ал залым жана жырткыч эместей т.а. анда сот жана мыйзам бар сыяктуу – жакшы кылып көрсөтүү көздөлгөн!

Обама жакында эле тогут Каримовду куттуктаган болчу. Т.а. Обама бул тогутту 2015-жылы 29-мартта жасалма, ыплас, жалган «шайлоо» өткөрүп бийлигин беш жылга узартып алгандыгы менен куттуктады. Бул «шайлоо» ушунчалык «таза» өткөрүлгөндүктөн улам тогуттун шайлоодогу «атаандаштары» шайлоо кампанияларында тогуттун пайдасына агитация кылышты!!! Ошого карабастан, Америка да, БУУ да бул шайлоону сындап чыккан жок, тескерисинче куттуктап алкыштады!!! Ал тургай, бул «шайлоодон» бир ай мурун т.а. 2015-жылы февралда Вашингтон Өзбекстанды 300 бронетехника менен камсыздоого макулдук берди. Тогут Каримовдун Өзбекстан калкына каршы куралдуу күчтү колдонгонун Вашингтон билмексен болуп калды!!! Булардын бардыгы Американы жана БУУну шайлоолордун таза жана олуттуу өткөрүлүшү таптакыр кызыктырбастыгын, тескерисинче, бул шайлоолордун натыйжалары ушул экөөнүн пайдасына, аныгыраак айтканда, Американын пайдасына чечилиши гана кызыктырышын даана көрсөтүп турат. О.э. бул айтылгандар Америка Каримовду бул региондогу өзүнүн бир таянычы деп эсептешин да көрсөтөт.

Ошондуктан, Америка бул тогутту өз чеңгелинен чыгарбоо үчүн болгон күчүн жумшап жатат.

4 – Бирок, бул нерселер Америка «Россия Өзбекстанга таасир өткөрө албайт» деп кадыржам деген маанини түшүндүрбөйт. Себеби, Россия Өзбекстан менен алакаларды бекемдөөгө жана Каримовду өзү тарапка тартууга аракет кылып келген, дагы эле аракет кылып жатат. Өзбекстан КМШнын аскерий-коопсуздук канаты болгон «Жамааттык Коопсуздук Келишими Уюмунан» 2012-жылдын жарымында чыгып кеткен болсо да, бирок, ал «Шанхай кызматташтык уюмуна» дале мүчө. Ал эми, Россиянын бул уюмдагы таасири баарыбызга белгилүү, бул уюм 2015-жылы 8-июлда жыйын өткөрдү. Бул жыйында Путин 2015-жылы 10-июлда Өзбекстан тогуту Каримов менен жолугушту, жолугушуу учурунда эки мамлекет ортосундагы алакалар талкууланды жана Путин Каримовго Россияга расмий сапар менен барууну сунуштады. Белгилүү болгондой, бул эки мамлекет быйыл эки мамлекеттин ортосунда союздаштык алакалар келишими түзүлгөнүнүн 10 жылдыгын белгилейт. Россия Өзбекстандын соода-экономикалык жана инвестиция тармактарындагы эң маанилүү шериктеринин бири болуп эсептелет. Ошондуктан, эки мамлекет ортосундагы өз ара соода көлөмү көбөйүп бара жатат. 2014-жылы бул көрсөткүч 6 миллиард Америка долларынан ашкан!

Эскерте кетүүчү нерсе, орус президенти Путин өткөн жылдын аягында Өзбекстанга келип, Өзбекстан карызынын 860 миллион долларын кечип жибергендигин жарыялады. Бул болсо, Россия Өзбекстанга таасир өткөрүү үчүн таштаган кадамдарынын бири болушу мүмкүн. Кремлдин билдирүүсүндө келгендей, Каримов ошол сапар учурунда Путинге мындай деген: «Россия ар дайым Орто Азияда бар болот жана анын кызыкчылыктары туруктуулукту бекемдөөдө маанилүү роль ойноп келген». («DPA», 2014-жыл, 11-декабрь). Россиянын бул аракеттери күзөтүүчүлөргө анык байкалып турат. «Франс Пресс» агенттиги 2015-жылы 29-мартта «шайлоо» жөнүндө кабар берип, мындай деп жазды: «Американын Каримовго жардам көрсөтүүсү уланууда. Россия болсо Каримовду өзү тарапка тартууга дагы аракет кылды. Себеби, Путин декабрда Ташкентке келип, Каримовду Москва башчылык кылып жаткан Евразия экономикалык биримдигине кирүүгө көндүрүүгө аракет кылды. Бирок, Каримов муну четке кагып «өз мамлекетинин эгемендүүлүгүн саясий уюмдардан алыс туруу менен сактап калмакчы экенин» айтты». Демек, Россия Каримовду өзүнүн «огуна» кайтарууга үмүтүн үзбөй аракет кылып жатат. Ушул максатта Россия – Америка менен бекем алакада экенин билсе да – бул тогут менен алакаларын күчөтүүгө аракет кылууда.

5 – Шек-күмөнсүз, Америка Россия менен Өзбекстан ортосундагы бул тартышууларды жакшы билет. Бирок, «тараза ташы» күчтүү көрүнүштө Америка тарапка басып жатат. Ошондуктан, Америка өзүнүн Өзбекстандагы таасири күчтүү экенине ишенет. Бирок, Америка учурда Россия Өзбекстандан оңойлук менен баш тартпашын жакшы билет. Ушуга ылайык, күчтүүрөөк ыктымал мындай: америкалык жооптуулардын Өзбекстанга бул удаама-удаа сапарларынан тогутту колдоп-кубаттоо, аны бекемдөө, анын жүзүн жакшы кылып көрсөтүү, мына ошондон кийин ага күчөп баруучу зарядды берүү көздөлгөн. Америка бул тогутка: Россиядан коркпо... себеби, биз сени бардык тарабыңдан коргойбуз, - деп айтып жаткандай! Булардын баарынан Америка өз таасирин Өзбекстанга өткөрүүнү улантып, бул тогутту Россия тараптан келе турган ар кандай коркунуч же зыяндан сактап калуу максат кылынган.

Экинчи: Сиздин тогуттун кызы жана анын Россия менен алакасы о.э. анын үй камагына алынгандыгынын себеби туурасындагы суроонузго келсек, бул ыктымалдан алыс. Себеби, тогуттун кызынын иш-аракети орустар өз таасирин Өзбекстанга киргизүүдө таянууга арзыбайт. Тогуттун кызынын бул иш-аракеттери, ал саясат жана башкаруу адамы экенинен көрө көбүрөөк алаңгазарлыкка, бузгунчулук жана коррупцияга жакыныраак. Ошондуктан, күчтүүрөөк ыктымал ушул: тогуттун кызынын бул иш-аракети акмак алаңгазарлык болуп эсептелет. Анын коррупцияга малынгандыгы атасы аны үй камагына алууга мажбурлады. Себеби, тогут өз кызынын коррупцияга малынгандыгы анын бийлигине зыян жеткиришинен коркуп жатат. Себеби, кызынын финансылык шерменделиктери Өзбекстандан чыгып Европа жана Америкага чейин жетти, ал тургай, бул шерменделиктер куураган чөпкө түшкөн учкун сыяктуу тез жайыла турган болуп калды. Мисалы, «Франс Пресс» агенттиги 2015-жылы 29-марттагы «шайлоону» ачыктап, мындай деди: «Президенттин кызы кылмыштуу топ жана өзүнүн шериктери арасындагы ишкер адамдар менен алакада болгондуктан ага тергөө иши ачылды». Бул агенттик мындай деп кошумчалады: «... Кээ бир эксперттердин айтымында, Каримова өзүнүн өкүмдарлыгына өтө эле ашынып баа берген, президент өз кызынын келечегин алдын ала ойлонуп жана эрктүүлүк менен алыстаттыбы же өз каалоосуна каршы көрүнүштө алыстаттыбы, бул белгисиз. Бирок, ал кызынын бул абалы өз режиминин туруктуулугуна зыян жетишине алып келиши мүмкүн деп эсептеди, ошондуктан, өз режиминин кызыкчылыктарын бардык нерседен үстөм койду». Агенттик дагы мындай деп жазды: «Президенттин кызы коррупция менен айыпталууда, ал Орто Азияда ишмердүүлүгүн жүргүзгөн «Телиасонера» шведдик байланыш компаниясынан 300

миллион долларды өзүмдүк кылып алууда айыпталып, бир катар Европалык соттор тарабынан куугунтуктала турган болуп калды». Швецариянын юстиция бюросунун өкүлү да тогуттун кызын коррупцияда айыптап, Каримовдун кызына таандык эсептердеги активдердин өлчөмүн ачыктоону четке какты (анын мамлекети бул акчаларды сактап келүүдө), бирок, юстиция бюросу бул каражаттар – бир нече гезиттер маалымдагандай – 640 миллион доллардан азыраак экенине ишара кылды.

Корутунду: Бул кыз коррупцияга малынган. Ошондуктан, ал Россия менен болгон алакасы себептүү үй камагына алынгандыгы ыктымалдан алыс. Тескерисинче, анын шерменделиктери бардыгынын ачуусуна тийди, ошондуктан, анын тогут атасы бул иш анын таажы-тактысына таасир кылып, натыйжада аны кулатышынан коркуп калды, ошол себептен улам өз бийлигинин өмүрүн узартуу үчүн кызын мажбурый үй камагына алуу менен тыйып коюу пикирине келди!

Акырында айтарыбыз, адам укуктары жөнүндө ооз көбүртүп сайраган Американы жана башка Батыш мамлекеттерин Каримов режими бул укуктарды эң жийиркеничтүү көрүнүштө тебелеп жатканы кыпындай да тынчсыздандырбайт. Бул колонизаторлорду алар ооз көбүртүп сайраган демократия негиздеринин эч бири кызыктырбайт, тескерисинче бул колонизаторлор үчүн бул мамлекеттеги өз кызыкчылыктарына жетишүү эң маанилүү. Ушундай максатта Америка бул режимди өзүнө бекем байлап алууга аракет кылууда, Америка бул режимди тияк-биякка ообой турган кылып, биргеликте иш алып баруудан алыстабай турган кылып, же дагы кайрадан Россиянын кучагына кайтпай турган кылып өзүнө байлап алмакчы. Себеби, Россия Өзбекстанды дагы кайрадан өзү тарапка тартуудан үмүтүн үзө элек...

Акырында айтаарыбыз, Өзбекстан калкы өз Исламын бекем кармаган, алардын эркин коммунисттердин зулumu жана зомбулугу сындыра албаган, бул коммунисттердин илманийлик жана либерализм тонун кийген калдык-саркындысынын зулум, зомбулугу да Өзбекстан калкынын эркин сындыра албады... Себеби, Өзбекстанда ушундай бир эр кишилер бар, аларды ишкердик жана соода-сатык Аллахтын зикиринен чалгыта албайт. Алар Аллахка берген убадаларына ишенимдүү кишилер. Алар Аллахка берген – ал заттын жолунда шейит болуу туурасындагы – убада-шертерине бекем турган кишилер, алардын айрымдары өз убадасына туруп, шейит болушту, дагы айрымдары болсо шейит болууга ынтызар. Алар мунафыктарга окшоп Аллахка берген убада-шерттерин өзгөртүшкөн жок. Алар даъватты бекем жеткирип жаткан эр кишилер. Алар – рошид Халифалык мамлекетин тикелеп исламий жашоону кайрадан баштоо үчүн күнү-түнү тыным албай олуттуу аракет кылып

жаткан кишилер. Өзбекстан тогутунун зомбулугу жана кыргыздары алардын кайратын таптакыр күчсүздөнтө албайт. Тескерисинче, Кудуреттүү, Азиз Зат бул тогутту о.э. анын колонизатор кожоюндарын жана жардамчыларын кыйрата турган убакыт, инша Аллах, алыс эмес. Ошол күндө Бухара, Термиз жана Самарканд дагы кайрадан нурга толот, Халифалык Өзбекстанга, бүтүндөй Орто Азия жана мусулман өлкөлөрүнө нурун чачат.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَقَرُّ الْمُؤْمِنُونَ * بِبَصَرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишилерге нусрат берет. Ал кудуреттүү, ырайымдуу» [30:4-5]

22-зул-каъда, 1436-х.

6-сентябрь, 2015-м.

Азербайжандагы үчтүк саммитинин артында эмнелер турат

Суроо: 2016-жылы 8-августта Азербайжан борбору Бакуда алгачкы ирет Россия, Иран жана Азербайжан жетекчилери чогулган үчтүк саммити болуп өттү. Корутунду билдирүүдө айтылышынча, үч мамлекет ортосундагы алакалар, экономикалык кызматташтык, түндүк-түштүк коридору, терроризмге каршы күрөш, Сирия жана Афганистан кризиси, баңгизаттар соодасы, экстремизм, трансулуттук кылмыштуулук, мыйзамсыз курал-жарак соодасы, адам соодасы сыяктуу бир нече темалар талкууланган... Булардын баары бир күндө каралып чыкты! Бул жыйын болгону массалык маалымат каражаттарында жар салуу үчүн өткөрүлдүбү же бул жерде жашырылган маанилүү маселе барбы? Маалым болгондой, Иран менен Азербайжан Америка саясатына ылайык аракет кылууда. Демек, бул жыйында Американын ролу барбы? Эгер, бар болсо Америка мындан эмнени көздөп жатат?

Жооп: туура, бир же эки жыйында, бир күндө же жарым күндө темалардын мынчалык кеңири спектрин карап чыгуу макул эмес! Бирок, бул саммиттен максат экономикалык тема экени, айрыкча «түндүк-түштүк коридору» деген экономикалык коридорду куруу экендиги көрүнүп турат... Ал эми, Америка мында негизги ролду ойнойт. Бул роль Россияны Кытайдан алыстатуу жана экономикалык жактан алдан тайдыруудан турат. Бул болсо Россиядан Азербайжанга, кийин Иран жана Булуңга өтө турган ушул коридор менен Россияны алек кылып коюу аркылуу ишке ашырылат... Муну айкын түшүнүү үчүн ушул жагдайларды карап чыгабыз:

Биринчи: Корутунду билдирүүдө айтылган маселелер саммит өткөрүп талкуулай турган маанилүү иштер эмес:

1 – Афганистан жөнүндө айтсак, бул үч мамлекеттин эч бири Афганистан маселесинен эч бир нерсеге ээ эмес. Тескерисинче, Афганистанда Американын таасири күчтүү. Себеби, Америка Афганистан бийлигине өкүмдарлык кылат. Ошондуктан, билдирүүдө Афганистандын айтылышы экинчи даражалуу маселелерден!

2 – Трансулуттук кылмыштуулук жана адам соодасына келсек, булар ушул мамлекеттер биргеликте көңүл бура турган жана атайын саммит өткөрүүгө арзый турган биринчи даражалуу маселелерден эмес.

3 – Сирия кризиси жөнүндө айтсак, Россия менен Иран Сирия жаатында Сирия режиминин жеңилүүсүн токтотуу үчүн бири-бири менен кызматташууга муктаж. Бирок, Азербайжандын Сирия кризисинде эч бир ролу жок экендиги саммит бул максатта өткөрүлбөгөнүн билдирет. Айрыкча бул саммитти өткөрүүгө чакырган тарап Азербайжан экендигин этибарга алсак, саммит башка максатта өткөрүлгөнү ачык-айкын болот:

«Ушунусу көңүлдү өзүнө бурат, дүйшөмбү күнү өткөрүлө турган бул үчтүк жыйыны Азербайжан президенти орус кесиптеши менен өткөн февраль айында алып барган телефон менен сүйлөшүү учурунда сунуштаган ушул мазмундагы алгачкы саммит». (i24news, 2016-жыл, 8-август). Бул болсо Азербайжан өткөрүүгө чакырган бул саммит Сирия кризисине арналбаганын түшүндүрөт. Себеби, айтып өткөнүбүздөй бул (Сирия) кризисте Азербайжандын эч бир ролу жок.

4 – «Терроризмге» каршы күрөш, баңгизат соодасы, курал-жарак жана куралдуу согушкерлерди транзит кылуу амалияттары, айрыкча, Азербайжан менен Россия ортосунда токсонунчу жылдары Чеченстан согуштары учурунда болгондой мужахиддердин Кавказга өтүү жолу сыяктуу маселелерге келсек, «Россия Явм» бул жөнүндө 2016-жылы 8-августта ушуларды маалымдады: «Президент Владимир Путин ирандык жана азербайжандык кесиптештери Хасан Руханий жана Илхам Алиев менен биргеликте үч мамлекет аркылуу өтө турган курал-жарак, куралдуу согушкерлер жана баңгизаттар транзити амалияттына тоскоолдук кылуу зарыл экенин баса белгиледи. Президент Путин 8-август күнү үч мамлекет ортосунда террорчу уюмдардын аракети жөнүндө өз ара маалымат алмашууну күчөтүүгө чакырды». Россия бул маселелерди саммитте тилге алган болсо да, бирок, мындай маселелерди Россия Азербайжан менен өз ара чече алат. Мында Иран президенти да катышкан саммит өткөрүүгө кажет жок. Себеби, «куралдуу согушкерлер жана курал-жарак транзити» маселеси Россия-Азербайжан проблемасы. Себеби, «куралдуу согушкерлер» адатта Азербайжан аркылуу өтүшөт... Афганистандан Иран жана Азербайжан аркылуу келүүчү баңгизаттар темасынын да кандайдыр бир деңгээлде таасири бар. Бирок, ал азыркы шартта бул мамлекеттердин назарында саммит өткөрүүгө арзый турган биринчи даражалуу маселе эмес...

Экинчи: Демек, жогоруда айтылган маселелер кандайдыр бир даражада таасирге ээ болсо да, бирок, алар бул үч мамлекет ортосунда саммит өткөрүлүшүнө негизги себеп эмес. Демек, бул саммитти өткөрүүгө себеп болгон негизги максат экономикалык тема, өзгөчө экономикалык коридор болгон «түндүк-түштүк коридорун» куруу темасы... Муну айкын түшүндүрүү үчүн экономикалык иштер жөнүндө билдирүүдө келген нерселерди жана бул тема туурасында айтылган сөздөрдү баяндап өтөбүз:

1 – Корутунду билдирүүдө мындай делген: «Россия, Иран жана Азербайжан байланыш коммуникацияларын өнүктүрүү, алардын катарында «түндүк-түштүк» коридорун өнүктүрүү чараларын көрүүгө чечим кылды. Бул туурасында үч тарап регионалдык жүк ташуу мүмкүнчүлүгүн бириктирүүгө аракет кылат. Максат экологиялык жактан

коопсуз жана пайдалуу экономикалык байланыш структураларын куруу... Үч мамлекет «түндүк-түштүк» эл аралык транспорт коридору аркылуу туристтерди жана товарларды ташуу үчүн мүмкүнчүлүктөрдү жакшыртуу максатында байланыш структурасын өнүктүрүү үчүн ниетинде»... Билдирүүдө Москва, Тегеран жана Баку «темир жол линияларын бири-бирине байлоо үчүн жаңы долбоорлорду ишке ашырууда биргеликте аракет кылышы, бул иш «түндүк-түштүк» эл аралык транспорт коридорунун мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүү жана жакшыртуу алкагында ишке ашырылышы» көрсөтүлгөн. (Россия Явм, 2016-жыл, 9-август).

2 – Иран президенти Руханий бул саммиттен көздөлгөн максат жөнүндө ушуларды айтты: «Максат – бул мамлекеттер ортосундагы кеңири чөйрөдөгү өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн бекемдөө». (Аалам каналы, 2016-жыл, 8-август).

3 – Орус массалык маалымат каражаттары бул саммиттен эң көзгө көрүнгөн максат жөнүндө ушуларды маалымдады: «Орус маалымат агенттиги 2016-жылы 8-августта Россия-Иран үлкөн долбоору жөнүндө сөз кылды. Бул долбоор Мисирдеги Сувайш (Суэц) каналы менен атаандаша алат. Орус агенттиги ушуларды билдирди: «Саммитте талкуулана турган эң маанилүү тема – түндүк менен түштүктү байланыштырган эл аралык коридорду куруу. Бул долбоор кандайдыр бир даражада Мисирдеги Сувайш каналы менен атаандашат. Себеби, бул коридордун узундугу 7200 км.ге жетет. Бул коридор Европа түндүгүн Иран, Россия жана Азербайжан аркылуу Индия жана Булуң мамлекеттери менен байланыштырат». Иран тышкы иштер министри: «Бул долбоор Иран, Азербайжан жана Россия калктарынын жана бүткүл регион кызыкчылыктарына кызмат кылат. Себеби, бул долбоор чыгашасы жана убакыты жагынан Сувайш каналы аркылуу өтө турган деңиз жолунун ордун баса турган күчтүү альтернатива болуп эсептелет», - деп билдирди».

4 – Россия Явм 2016-жылы 8-августта ушуларды кабарлады: «Орус президенти саммитте Россия, Иран жана Азербайжан ортосундагы үчтүк кызматташтыгы Каспий регионунда бир нече жаңы долбоорлорду ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн беришин баса белгиледи. Путин: «Алдыбызда үчтүк форматында талкуулана турган бир нече маселелер бар...» деди».

Ошентип, бул саммиттен көздөлгөн негизги максат – экономикалык кызматташтык, өзгөчө түндүк-түштүк коридорун куруу. Ал Каспий деңизи боюнча экономикалык долбоорлордун эң башында турат. Бул деңиздин боюнда жайгашкан калган мамлекеттер бул саммитке чакырылбады. Ошондуктан, бул маселе көбүрөөк келечекте талкууланат. Бул талкуу ушул деңиз жээгинде жайгашкан башка мамлекеттер менен

тил табышууга жетишилгенге чейин узакка созулушу мүмкүн. Бирок, коридор темасы ушул үч мамлекетке тиешелүү. Бул туурасында орус маалымат каражаттары бул коридорду жана ал Сувайш каналы менен атаандашуусун өзгөчө көрсөтүп өткөнүн баса белгилөө мүмкүн.

Үчүнчү: Американын ролуна келсек, бул роль чынында бар. Бул ролдун арасында терең пикир жүргүзбөй турганы да, терең изилдене турганы да бар... Биринчиси жөнүндө айтсак, аны бул үч мамлекеттин вакииси бири-биринен айырмаланганынан оңой түшүнүп алуу мүмкүн. Мисалы, Россия колонизатор мамлекет, анын өзүнүн регионалдык жана эл аралык саясаты бар. Иран менен Азербайжан болсо Америка саясаты бойлоп аракет кылган мамлекеттер. Мындай мамлекеттердин тышкы саясаты Америка саясатынан айры абалда алып барылбайт. Башкача айтканда түндүктөн түштүккө карата Иран жээгиндеги Булуңга чейин коридор жаткыруу аракети Америка саясатынан сыртта алып барылбайт. Бул үчүн терең пикир жүргүзүүгө кажет жок. Экинчиси т.а. терең пикирлөө зарыл болгон нерсени ушул нерселерди карап чыгып түшүнүп алуу мүмкүн:

1 – Америка Россиянын оор экономикалык абалын көрдү. Ошондуктан, Азербайжан жана Иранга Россияны орус экономикасын алдан тайдыра турган бир ири экономикалык долбоор менен алдап кызыктырууну буйрду. Бул, Американын Кытайга карата жүргүзгөн саясаты сыяктуу. Себеби, Америка Кытайды Пакистан аркылуу Кытай экономикалык коридору сыяктуу үлкөн долбоорлорго каражат сарптоо менен алек кылып коюу саясатын алып барды. Америка Россияны да жаңы «түндүк-түштүк» коридоруна каражат сарптоого үндөмөкчү. Максаты орус экономикасын алдан тайдыруу, Америка өкүмдар болгон Эл аралык Валюта Фондунан жана Эл аралык Банктан карыздарды алууга мажбур кылуу. Ушул максатта Америка Иран жана Азербайжанга да ушул «коридор» долбооруна каражат сарптоону буюрду. Америка ушул аркылуу Россияны бул долбоорго тартмакчы жана кызыктырмакчы.

2 – Америка Кытай көзгө көрүнгөн дүйнөлүк күчкө айланышына жол бербөө үчүн Ыраакы Чыгышта өз саясатын күчөтүп жатканда Кытай айланасындагы кескиндик жайларын да козгоодо. Америка Россиянын Азияга карай умтулушундагы эң коркунучтуу нерсе Россиянын Кытайга карай умтулушу экенин анык түшүнөт. Америка саясаты Кытай башка ири мамлекеттер менен биригип күчөшүнө жол бербөөгө негизделген соң, демек Америка Кытай менен жакындашуу маселесинде ушул мамлекеттердин эң кооптуусу Россия экенин жакшы түшүнөт. Ошондуктан, Россияны Кытайдан алыстатуу алкагында Америка Россияны мына ушундай «түндүк-түштүк» коридору менен алдап кызыктырууда. Азербайжан жана Россия аркылуу өткөн бул

экономикалык коридор Иран-Индия экономикалык коридорунун «эгизи». Маалым болгондой, Иран-Индия экономикалык коридору Индияны деңиз аркылуу (Ирандын Чахбехар порту аркылуу) Иран менен о.э. Иранды кургактык аркылуу Афганистан менен байланыштырат. Т.а. Россия аркылуу өтүүчү «түндүк-түштүк» жаңы коридору Индия экономикалык коридоруна – Европа түндүгү менен байланыштырып – дагы да маанилүүлүктү берет. Натыйжада, Россия Кытайдын Түштүк Азиядагы салттуу душманы Индия тарабында болуп көрүнүп калат. Ошентип, Россия менен Кытайдын ортосуна жик түшөт. Башка тараптан болсо, Россиянын ушул экономикалык коридор себептүү Иран жана Азербайжан менен биригиши Россиянын «жибек жолу» сыяктуу Кытай экономикалык коридорлор долбоорлоруна кошулууга анык чекит коёт... Кыскасы, Америка Россиянын Кытайга умтулуусун көрүп турат. Ошондуктан, Америка Иран жана Азербайжандагы малайларын Россияны ортоктош долбоорлорго кызыктырууну буйруду. Максаты Россияны Кытайдан, Кытайды Россиядан алыстатуу.

Төртүнчү: Корутунду:

1 – Бакуда 2016-жылы 8-августта өткөрүлгөн үчтүк саммитинен экономикалык максат, өзгөчө түндүк-түштүк коридору көздөлгөн.

2 – Мында Американын саммитте Азербайжан жана Иран аркылуу таасирдүү ролу бар. Бул роль Россияны түндүк-түштүк коридору долбооруна алып кирүү. Мындан максат учурда кризисти башынан өткөрүп жаткан орус экономикасын алдан тайдыруу жана Россияны Азербайжан жана Иранга карай багытталган түштүк-батыш багытындагы долбоорлор менен алек болуп калууга мажбур кылуу. Ошондо Россия өзүнүн түштүк-чыгышындагы Кытайка карай багыт алуунун ордуна ушул (түштүк-батыш) багыты менен алек болуп калат, андан кийин Россия Кытайдан аста-секин бөлүнөт.

11-зул-каъда, 1437-х.

Азербайжан жана Армения ортосундагы жаңжал

Суроо: Азербайжан Президенти Ильхам Алиев мамлекеттик телекөрсөтүүдө 2020-жылы 4-октябрь жекшемби күнү кечинде сүйлөгөн сөзүндө Армения Тоолуу Карабахта бир жумадай мурун болгон урушту токтотуудан мурун чыгып кетүү графигин белгилеши керек деп билдирди. Алиев кечээ жекшемби күнү: «Бүгүн Жабраилдин баскынчылыктан азат кылынышы Армения жана анын колдоочулары үчүн сабак болушу керек», - деди. («Ал-жазира», 05.10.20). Азербайжан менен Армениянын ортосунда 2020-жылы 27-сентябрда эртең менен башталган катуу кагылышуулар 1994-жылы эки тараптын ок атышпоо режиминен бери болгон эмес. Ал мезгил-мезгили менен жаңыланып турса дагы, 2016-жылы болуп өткөндөй чектелген жана кээде кеңири кагылышуулар гана болуп турган. Буга чейинки кагылышуулардын бардыгында Түркия Азербайжанды аскерий жактан колдогон эмес. Бирок, бул жолу Түркия Азербайжанды колдой тургандыгын жарыялады. Чамасы, Түркия белгилүү бир максаттарды көздөгөн көрүнөт! Бул кандай максаттар? Эмне үчүн Түркия мындай шыктануу менен кийлигише баштады? Минск тобундагы өлкөлөрдүн, айрыкча анын үч башкы катышуучулары: АКШ, Орусия жана Франциянын позициясы кандай? Рахмат жана алдын ала ыраазычылык билдиремин.

Жооб: Чындыгында эмне болуп жаткандыгын билүү үчүн төмөнкү маселелерди карап чыгабыз:

1. Азербайжан Армения 2020-жылы 27-сентябрда эртең менен Азербайжан жерлерине массалык чабуул баштаганын жарыялады. Азербайжандын Коргоо министрлиги: «Армяндардын катуу бомбалоосуна дуушар болгон бир катар айылдарда жарандык инфраструктурага чоң зыян жеткирилгенин тышкары, жарандардын набыт болгону катталды», - деп билдирүү берди. О.э. «бүткүл фронт боюнча каршы чабуулду баштоо тууралуу чечим кабыл алынганы» айтылды. Азербайжан «Армениянын аба чабуулунан коргонуу бөлүгүнүн 12 чакты «Оса» зениттик-ракеталык системасы» жок кылынганын билдирди. («Ал-Жазира», 27.09.20). Азербайжан парламенти айрым шаарларда жана аймактарда согуш абалын жарыялоону жана кагылышуулар болгон жерлерде аскердик абалды киргизүүнү жактырды.

Башка тараптан, Армения согуш абалын жарыялады жана мусулмандарга каршы кресттүүлүк жүрүшү башталгандыгынын белгиси катары ширктин белгиси болгон крестти тагынып автомат көтөрүп турган монахтын сүрөтүн таратты. Армения премьер-министри Никол Пашинян өз өлкөсүнүн позициясын билдирди: «Азербайжан бүткүл армян элине каршы согуш жарыялады». Пашинян «аймактагы эскалация

региондун чегинен чыгып, эл аралык коопсуздукка коркунуч туудураары чындыктан алыс эмес» экенин билдирди. Ал: «Түркиянын агрессивдүү аракети тынчсызданууга олуттуу себеп жаратууда. Мындай позиция Түштүк Кавказда жана чектешкен региондордо кырсыктуу акыбеттерге алып келет», - деди. Ал эл аралык коомчулукту Карабах аймагында Баку менен Ереван ортосундагы 1991-жылдан бери уланып келе жаткан жаңжалга кийлигишпөөсү үчүн Түркияга басым кылууну талап кылды. («Ал-Жазира», 27.09.20).

2. Азербайжан бул жолку салгылашуулар олуттуу жана чечүүчү болорун көрсөттү. Азербайжан президенти Ильхам Алиев 2020-жылы 30-сентябрда мындай билдирүү берди: «Карабах боюнча сүйлөшүүлөрдөн майнап чыккан жок жана диалогго чакырууга кажет жок. Биз акыйкат тараптабыз, биз аймактык бүтүндүктү калыбына келтирүүнү каалайбыз, жана муну жүзөгө чыгарабыз. Азербайжан армиясы ийгиликтүү операцияларды өткөрүп, баскынчылардан стратегиялык бийиктиктерди азат кылды, бир нече калктуу пунктарды баскынчылардан азат кылды. Эми бизди бул жерлерден эч ким чыгара албайт. Биздин бир гана шартыбыз бар – Армения күчтөрү кыңк этпестен, толугу менен, тезинен биздин жерибизден чыгып кетиши керек. Эгер, Армения бийлиги муну аткаrsa, согуш токтойт». («Ал-Жазира» жана «RT», 30.09.20). Көрүнүп тургандай, Ариев Түркиянын колдоосуна ишенип Армения басып алган жерлерди азат кылып аламын деп ойлоп жаткандай.

3. Кагылышуулар быйыл 2020-жылы 12-июлда жүз берип, 3 күнгө созулуп, эки тараптын жоготуулары менен токтогон. Андан кийин, Түркия биринчи жолу Азербайжанга эки мамлекеттин ортосунда 2020-жылы 29-июлда башталган жана эки жумага жакын созулган масштабдуу аскердик маневрларга катышуу үчүн Азербайжанга кургактык жана аба күчтөрүн жөнөттү. Түркия Азербайжандын Армения тараптан басып алынган жерлеринин көйгөйүн чечүүгө киришкендей түр жаратты. Буга чейин ал мындай кадамдарга барбаган, 1994-жылы ок атышпоо жарыялангандан бери эки өлкө ортосунда маал-маалы менен кагылышуулар болуп турса дагы. Ошол күндөн тартып катуу деп эсептелген акыркы кагылышуулар 2016-жылдын апрелинин башынан 26-апрелине чейин болгон. Бирок, Түркия Азербайжандын проблемасына кийлигишкен жок, анын президенти Эрдоган кагылышууларда курман болгондорго көңүл айтып, Азербайжанды эч нерсе сунуш кылбай, колдоого гана даяр экендигин билдирген! Ал учурда кырдаал Түркиядан Орусия менен кагылышууну эмес, өз ара келишүүнү талап кылган. Анткени, Америка бул эки өлкө Сирия режимин бекемдеп, Сирия режимине каршы көтөрүлүп жаткан козголоңчуларга сокку берүү жана Исламдын бийликке келишине жол бербөө үчүн чогуу болуусун

пландаган. Айрыкча, армяндар Азербайжанга каршы көтөрүлүүсү 1988-жылдын февраль айында Орусиянын колдоосу менен башталган. Алар 1991-жылы өз мамлекетинин көз карандысыздыгын жарыялап, Тоолуу Карабах аймагын көзөмөлгө алышканын жарыялашкан. Согуш 1994-жылга чейин созулду. Ошентип, Азербайжан өз аймагынын 20%ын жоготту: өлкөнүн батышындагы 5 вилайтты, Агдам, Фадзули вилайттарынын чоң бөлүгүн жана 5 вилайттан турган Карабах регионун жоготту. Армяндар бул аймактарда жашаган миллионго жакын мусулман тургундарын көчүрүп жибершти. Орус армиясы түздөн-түз кийлигишти. Азербайжанга салыштырмалуу аймагы кичине жана калкы аз өлкө болгон Армениянын артында дагы эле Орусия турат.

4. Түркия Американын геосаясий орбитасында айланып, анын буйруктарынын аткаргандыктан Азербайжан маселесине аралашууда. Түркия 2009-жылы 10-октябрда Швейцариянын Цюрих шаарында Армения менен ар тараптуу тынчтык келишимине кол койгон. Анда эки өлкөнүн ортосундагы азыркы чек араларды таануу, бул чек араларды ачуу, дипломатиялык мамилелерди түзүү, элчилерди алмашуу, консулдуктарды ачуу, бардык тармактардагы мамилелерди өнүктүрүү, аймактык жана эл аралык кызматташтык, аймактык жана эл аралык талаштарды эл аралык эрежелерге жана мыйзамдарга ылайык тынчтык жолу менен чечүү, терроризмге каршы күрөшүү, аймактагы демократияны өнүктүрүү, армяндар армян элинин геноциди деген проблеманы чечүү үчүн тарыхый документтерди жана маалымат булактарын илимий изилдөө үчүн диалог түзүү жана өнүктүрүү каралган.

Баса белгилөө зарыл, мурун Эрдоган Карабахтагы жана анын айланасындагы басып алынган Азербайжан жерлеринен Армения куралдуу күчтөрү чыгарылмайын, Армения менен мамилелерди нормалдаштырууну баш тартып келген. Бул келишим АКШнын мурунку президенти Обаманын түздөн-түз өтүнүчү боюнча кабыл алынган, ал 2009-жылдын 6-июнунда Түркияга жасаган иш сапарында Түркия менен Армения ортосундагы талашты жөнгө салууга жана эки тараптын 1993-жылы чек аралар жабылгандан бери үзүлүп калган алкактарды жана тынчтыкты орнотууга чакырган. Ошентип, Эрдоган Американын бул буйругуна моюн сунуп, Азербайжанды жана Азербайжан жериндеги армян оккупациясын, ошондой эле миллионго жакын мусулман азербайжандардан турган качкындар маселесин четте калтырып, Армения менен ар тараптуу тынчтык келишимине кол койгон. АКШнын Мамлекеттик департаменти бул кол коюу тарыхый окуя болгонун жана ага катышкандыгын жарыялады!

5. Ошол учурда Азербайжан басып алынган Азербайжан жеринен армяндар чыкпай жатып бул келишимге кол коюлушун сынга алган.

Азербайжан Түркиядан өз убадаларын аткарууну талап кылды, ага ылайык Армения басып алынган жерлерден чыгып кетмейин Түркия чек араларды ачпашы жана Армения менен мамилелерди нормалдаштырбашы керек эле. «Elaph» сайты 2009-жылы 10-октябрда мындай кабар жарыялады: «Түркия менен Армениянын тышкы иштер министрлери ишемби күнү кечинде Цюрихте (Швейцария) эки тараптын мамилесин жөнгө салууга багытталган эки тараптуу келишимдерге кол коюшту. Келишимге кол коюлгандан кийин эки министр Эдуард Налбандян менен Ахмед Давутоглу кол беришти». АКШ Мамлекеттик катчысынын Европа жана Евразия иштери боюнча жардамчысы Фил Гордон мындай деди: «Бүгүн (ишемби) кечинде биз тарыхый окуяга катыштык». Гордон АКШнын Мамлекеттик катчысы Хиллари Клинтонду коштоп жүргөн, ал Европанын алты шаарына беш күндүк сапардын алкагында ишемби күнү кечинде Лондонго келген. Лондонго келгенге чейин Клинтон Швейцариянын Цюрих шаарында Түркия-Армения келишимдерине кол коюу аземине катышты... Жогорку кызматтагы бир америкалык чиновник Обама келишимге «дилгирленип», аны «алдыга чоң кадам» деп эсептээрин айтты. Өз кезегинде, Азербайжан кийинки күнү Армения менен Түркия ортосундагы нормалдашуу келишимин айыптап, армян-түрк чек арасынын ачылышы Түштүк Кавказда туруксуздукту жаратышы мүмкүндүгүн эскертти. Бул тууралуу Азербайжан Тышкы иштер министрлиги мындай билдирүү берди: «Армян күчтөрү оккупацияланган Азербайжан аймагынан чыкканга чейин Түркия менен Армениянын ортосунда мамилелердин нормалдашуусу Азербайжандын кызыкчылыктарына түздөн-түз каршы келет жана тарыхый тамырларга негизделген Азербайжан менен Түркия ортосундагы боордоштук мамилелерге көлөкө түшүрөт». («Elaph», 10.10.09).

6. Эрдоган жетектеген Түркия Азербайжанды ашыкча иш-аракетсиз, тыкан алдап кетүүгө аракет кылды. Акыры, Түркия Армения менен келишимге кол коюп жатканда Армения күчтөрүнүн Карабахтан чыгышы үчүн эч кандай шарт койгон жок, тескерисинче, ага кандай болсо ошондой бойдон макул болду! Бирок, тогуз жылдан кийин: 2018-жылдын март айында Армения Орусиянын таасири астында болгондуктан Орусиянын кысымы астында жогорудагы келишимди расмий түрдө жокко чыгарды. Ошентип, Америка Түркия менен түзүлгөн келишим аркылуу Арменияны Орусиядан тартып алуу мүмкүнчүлүгүн колдон чыгарды. Тескерисинче, Орусия Армениядагы таасирин күчөттү жана Армениянын Гюмридеги базасында ракеталык арсеналын көбөйттү. 2015-жылдын декабрь айында Орусия Армения менен биргеликте абадан коргонуу келишимин түзүп, МиГ-29 самолетун жана миндеген

жоокерлерин, бронетехникасын, алыскы аралыкка учуучу С-300 аба жана ракетадан коргонуу тутумдарын, ошондой эле орто аралыкты камтыган СЕ-6 «Куб» абадан коргонуу күчтөрүн жайгаштырган. Орусия Беларус, Казакстан жана Кыргызстан менен кошо 2015-жылы 2-январда Арменияны өз базарына – «Евразия экономикалык биримдигине» киргизди. Ошентип, бул өлкөлөр, анын ичинде Армения, бардык тармактардагы товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн эркин жүгүртүлүшү деген аталышта Орусия продукциялары сатылчу базарга айланды жана бул базардын ички дүң өнүмү 5 триллион АКШ долларынан ашык. Анын арстан үлүшүнө Орусия ээлик кылат.

7. Ошондон кийин Америка Азербайжандагы таасирин күчөтүүнүн, андагы Орусиянын таасирин алсыратуунун, андан кийин Арменияга кирүүнүн башка жолдорун издештире баштады. Америка өз таасирин күчөтүү жана Америка таасирине эшиктерди ачышы Арменияга басым кылуу үчүн Түркияны Азербайжан менен экономикалык жана саясий мамилелер менен катар аскердик мамилелерди чыңдоо жөнүндө тапшырма берди. Кийин ушул жылы июлда болуп өткөн кагылышуулар Түркиянын аскерий жактан кийлигишүүсүнө жана машыгуу, биргелешкен маневр жүргүзүүсүнө күчтөрдү жиберүүгө шылтоо катары атайылап жасалган сыяктуу болду. Андан кийин акыркы катуу кагылышуулар болуп, эки тарап тең согуш абалын жарыялашты. Түркия президенти Эрдоган ушул кагылышуудан кийин 2020-жылы 27-сентябрда дароо Твиттердеги өз баракчасында мындай деп жазды: «Армениянын чагымына жана агрессиясына талаптагыдай реакция билдире албаган эл аралык коомчулук кош стандартты карманып жатканын көрсөтүүдө. Минск тобундагы үчилтик, тилекке каршы, маселени чечүү жолунан өтө алыс, алар бул маселени 30 жылдан бери унутта калтырышкан». Эрдоган дагы мындай деди: «Аймакта тынчтыктын орношу 1992-жылы оккупацияланган Азербайжан аймактарынан армян күчтөрүнүн чыгышына байланыштуу. Түркия дос жана боордош Азербайжан менен болгон мамилесин уланта берет». (Түрк маалымат агенттиги, 28.09.20). Бирок, Эрдоган адамдар унутту деп ойлогон! Ал мунун бардыгына көңүл бурбай, Американын кызыкчылыгы үчүн 2009-жылы Армениянын Азербайжан жерлеринен чыгып кетүүсүн талап кылбастан Армения менен ошол тынчтык келишимин түзгөнүн адамдар унуткандай түр көрсөттү. Ошондуктан, Эрдоган бул маселеге киришпеди жана ал жөнүндө ооз ачкан жок!

8. Армения бул келишимге кол койгондон тогуз жыл өткөндөн кийин аны жокко чыгарганда Америка Арменияга кире турган жол таба албай калганда, Эрдоган бул оккупацияланган жерлерден армян күчтөрүнүн чыгып кетишин кайрадан талап кыла баштады. Ал өзү

айткандай «сүйүктүү досу» Путинди жана Макронду сынга алып мындай деди: «Мен бул тууралуу Орусия президенти Владимир Путин жана Франция президенти Эммануэль Макрон менен сүйлөштүм, бирок натыйжа болгон жок». (Түрк маалымат агенттиги, 01.10.20). Эрдоган «досу жана союздашы» Трампты сындаган жок. Трамп көшөгө артында туруп бардык нерсени аракетке келтирип жатканда, Эрдоган аны кантип сындасын?! Америка дипломатиялык ыкмаларды колдонсо дагы, анын иши түшүнүктүү адамдар үчүн ачык-айкын көрүнүп турат. Муну АКШ президенти Трамп 2020-жылы 27-сентябрда пресс-конференцияда жарыялаган билдирүүсү ырастап турат: «Америка Армения менен Азербайжан ортосунда чыккан зомбулукту токтотууга аракет кылат. Биз дыкат көзөмөл кылып жатабыз. Бул аймакта биздин мамилелерибиз жакшы. Биз аны (жаңжалды) токтото алабызбы же жокпу, көрөбүз». («Ал-Жазира», 27.09.20). Башкача айтканда, Америка аны токтотуу керек деп тапканда, токтотот. Трамп чечим табуу үчүн эки тарапка басым өткөрүүдө өз өлкөсүнүн бардык күч-аракетин ишке саларын айткан жок. Тескерисинче, ал: «Биз аны (жаңжалды) токтото алабызбы же жокпу, көрөбүз», - деди. Негизи, Америка – бир нерсени ишке ашыргысы келсе, бардык салмагын жана басымын көрсөткөн өлкө! АКШ Мамлекеттик департаментинин билдирүүсүндө Вашингтон Карабахтагы жаңжалды кескин каралаганы, мамлекеттик катчынын орун басары Стивен Биган Азербайжан менен Армениянын тышкы иштер министрлерин согуш аракеттерин тезинен токтотууга чакыргандыгы айтылган. «Биз тез арада олуттуу сүйлөшүүлөргө кайтуу максатында Минск тобунун теңтөрагалары менен кызматташууга чакырабыз, – деген Мамлекеттик департаменттин басма сөз өкүлү минтип кошумчалады: – Минск тобунун теңтөрагасы болгон АКШ чыр-чатакты тынчтык жана туруктуу жөнгө салуу үчүн тараптарга жардам берүүнү дале жактайт». («Ал-Жазира», 27.09.20). Көрүнүп тургандай, АКШ согуштук аракеттерди токтотууну талап кылууда Азербайжан менен Арменияны теңештирди. Себеби, Америка бул эки өлкөдө өз таасирин бекемдөөнү жана Орусиянын таасирин солгундатууну же жок кылууну көздөйт. Мунун бардыгы Америка Түркиянын аракеттерине толук канааттангандыгын жана Түркия Американын көрсөтмөсү менен Азербайжанга карай жылгандыгына ыраазы болуп жаткандыгын көрсөтүп турат. Болбосо, «Анадолу» агенттиги Азербайжан менен Армениянын ортосундагы жаңжал жөнүндө кабарлагандай, эмне үчүн Түркия президентинин басма сөз өкүлү Ибрагим Калин АКШнын Улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси Роберт О'Брайен менен 2020-жылы 29-сентябрда байланышка чыкты?

9. Андан тышкары, Эрдоган жана анын расмий жооптуулары БУУнун Коопсуздук Кеңешинин адилетсиз резолюцияларын жана Минск тобунун 1992-жылы Европадагы Коопсуздук жана Кызматташтык Уюмунан, анын лидерлери болгон Америка, Орусия жана Франциядан чыккан чечимдерин ишке ашыруу боюнча сүйлөшүүлөрдү жүргүзө тургандыктарын ырасташууда. Бул чечимдер армяндардын пайдасына чечилип, алардын пайдасына ок атышпоо режимин камсыздайт. Мунун бардыгы саясий жана дипломатиялык иш-аракеттер Америка каалагандай кысым көрсөтүү жолу менен кетиши үчүн, чыңалуу жараттуу боюнча атайылап жасалган иш-аракет бар экендигин тастыктайт. Согуштар көбүнчө саясий жана дипломатиялык иш-аракеттерди жылдыруунун каражаты болуп саналат жана алар Американын көрсөтмөлөрү менен тыгыз байланышкан. Бардык тараптар сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп, маселени саясий жол менен чечүү жана Коопсуздук Кеңешинин чечимдерин ишке ашыруу керек деп чакырык башташты. Азербайжанды колдоп жаткан түрк жооптуулары Коопсуздук Кеңешинин чечимдерине таянуу менен маселени чечүү керек деп бир нече жолу билдирүү жасашты. Түркия Тышкы иштер министри Чавушоглу Азербайжандын Анкарадагы элчилигине барганда мындай деди: «Бириккен Улуттар Уюмунун, Европа Кеңешинин, Европа Коопсуздук жана Кызматташтык Уюмунун Азербайжандын аймактык бүтүндүгүнө байланыштуу резолюциялары так жана Армения чыгып кетпесе, маселе чечилбейт». (Ал-Жазира», 26.09.20). Бирок, маалым болгондой, бул резолюциялар Карабах бийиктиктерин толук камтыбайт, таптакыр башка жерлерди камтыган, бул нерсе Азербайжан маселесинде тил бириктирүүлөр бар экендигине ишарат кылат.

10. Орусия Азербайжанга салыштырмалуу аймагы жана калкынын саны аз өлкө болгон Армениянын артында турат. Арменияга курал-жарак, ок-дарыларды жана тирүү калуу үчүн керектүү нерселердин бардыгын Орусия каржылайт жана колдойт. Армения – Орусия жетектеген Жамааттык Коопсуздук Уюмунун мүчөсү. Арменияда Орусиянын ири аскердик бөлүгү бар, андыктан андан баш тартуу кыйын, антпесе анын бул тараптан аркасы ачылып Орусия Федерациясынын курамына кирген Түндүк Кавказга жетүүгө жол ачылат. Орусия Тышкы иштер министри Сергей Лавров армян кесиптеши Зограб Мнацакянн менен телефон аркылуу сүйлөшүүдө «Карабахтагы согуштук аракеттерге тынчсыздануусун билдирип, ок атышууну токтотуу зарылдыгын» баса белгиледи. («Спутник», 27.09.20). Бул нерсе Орусия Азербайжанга каршы турган Арменияны колдоп жатканынан кабар берет.

Түркия Арменияны айыптаса, ал жакта өзүнүн таасирин таңуулаган жана Арменияны коргогон негизги колдоочусу Орусияны айыпташы

керек. Анткени, Армения Орусиянын колдоосу менен гана агрессияга батына алат. Душманды колдогон дагы душман болот. Бирок, Эрдоган жетектеген Түркия орус душман менен мыкты мамилелерди түзүп, Сирияда Башар Асад башында турган кылмыштуу режимге каршы көтөрүлүп чыккан мусулман калкка каршы орус менен союздаш. Ошол эле учурда, Орусия менен болгон геосаясий оюнда Түркия пешка болуп эсептелет, Америка өз кызыкчылыгы үчүн Түркияны ишке салат. Бирок, Орусия Украинада жана Грузияда болуп жаткандай, өзүнүн маанилүү аймагында артка чегиниши оңой эмес. Ошондуктан, бул кармашта чырчатак чечилбейт. Саясий жана дипломатиялык аракеттер ишке салынат, анткени бул ыкма Орусияны алдоодо кыйла натыйжалуу.

11. Ал эми, Франциянын аралашуусуна келсек, бул башка маселе. Азербайжанда да, Арменияда да Франциянын эч кандай таасири жок. Ал өзүн ири өлкө катары көрсөтүүгө аракет кылып жатат. Франция 1992-жылы Европа Коопсуздук жана Кызматташтык Кеңешинин токтому негизинде Азербайжан-Армения жаңжалын жөнгө салуу маселесин карап чыгуу жана ок атууну туруктуу токтотуу чечимине ылайык түзүлгөн Минск тобунда мүчөлүгүн сактап калууну каалайт. Франция Европанын, тагырагы, француздардын Жакынкы Чыгыштагы таасирине тоскоол болгон Түркияга каршы турат. Себеби, Түркия Американын геосаясий орбитасында айланат. Макрон 2020-жылы 30-сентябрда Латвияда пресс-конференцияда мындай деди: «Мен Түркиянын (Азербайжанды жактаган) саясий билдирүүлөрүн байкадым, аларды ойлонулбаган жана кооптуу деп эсептеймин. Франция акыркы сааттарда Түркия жарыялаган согуштук билдирүүлөргө терең тынчсызданып жатат. Бул билдирүүлөр Азербайжандын Тоолуу Карабахка кол салышы үчүн тоскоолдуктарды алып салат. Биз муну кабыл албайбыз». («Reuters», 30.09.20). Макронго Түркиянын Тышкы иштер министри Чавушоглу минтип деп жооп берди: «Франция Арменияга тилектештик билдириши Азербайжандагы Армения оккупациясын колдоого тете». («Анадолу», 30.09.20).

Франция карама-каршы позицияны карманып «чынчыл» ортомчу катары көрүнүүгө аракет кылып жатат. Ал саясий маневрлерди жөндөй албай жатат, анын позициясы ар дайым ачыкка чыгып калат, эгер аны жашырууга аракет кылса, карама-каршылык пайда болот. Франциянын Тышкы иштер министрлигинин өкүлү Агнес Фон дер Муль кагылышуудан кийин мындай билдирүү берди: «Франция Карабахтагы ири масштабдуу кагылышууларга жана курмандыктар жөнүндө кабарларга терең тынчсызданууда. Париж согуштук аракеттерди тезинен токтотууга жана диалогду жандантууга чакырат. Франция Минск тобунун теңтөрагасы катары орусиялык жана америкалык өнөктөштөрү

менен чыр-чатакты эл аралык укуктун чегинде сүйлөшүү жолу менен чечүүгө умтуларын ырастайт». («Спутник», 27.09.20). Ошол эле учурда, Францияны Исламга жана мусулмандарга болгон ачыктан-ачык душмандык аракетке келтирет. Франция өлкө ичинде же сыртында, айырмасыз, эркиндикти даңазаламыш этип, анан ачык карама-каршы абалда мусулмандарды кысым кылат. Франция армяндарга жана башка христиандарга таасир этүү үчүн аларды колдонот. Армяндарды алдоо оңой. Франция Биринчи дүйнөлүк согушта армяндарды алдап, аларга кылымдар бою жакшы мамиле кылып, аларды өз жараны катары эсептеп келген Усманий мамлекетке каршы тукурган. Франция аларга Анадолуда мекенди убада кылган, ошондуктан алар Усманий мамлекетке чыккынчылык кылып, Франциянын тукуруусу менен көптөгөн мусулмандарды өлтүрүшкөн. Эгер, армяндар ой жүгүртүшсө, Франция жана башка колонизатор өлкөлөрдөй пайдаланып кийин таштап койбогон, аларга адилеттүүлүк кылган Ислам мамлекетинин көлөкөсүндө зимма эли катары тынчтыкта жашоосу жакшыраак болмок.

12. Түркия жана башка өлкөлөр аткарылышын талап кылып жаткан БУУнун Коопсуздук Кеңешинин резолюцияларына келсек, алар армяндар көзөмөлдөгөн жана республика жарыялаган Карабах аймагын камтыган эмес.

– Коопсуздук Кеңешинин биринчи резолюциясы 1993-жылы 30-апрелде 822 нумуру астында кабыл алынган. Резолюцияда ок атышууну биротоло токтотуу максатында кагылышууларды жана согуштук аракеттерди тезинен токтотуу талап кылынган. Резолюцияда армян оккупациялык күчтөрүн Келбазар районунан жана жаңы басып алынган аймактардан алып чыгуу зарылдыгы айтылган. Көрүнүп тургандай, резолюцияда басып алынган Карабах аймагы айтылган эмес. Ошол эле жылы ушул резолюцияны тастыктаган башка резолюциялар кабыл алынды.

– 1993-жылы 29-июлда №853-резолюция кабыл алынды. Бул резолюция мурунку резолюцияны тастыктап, Агдам районун жана жаңы басып алынган Азербайжан райондорун басып алууну каралаган, бул аймактардан армяндардын толугу менен чыгып кетишин талап кылган жана Армения өкмөтүн Карабах аймагында №822-резолюцияны аткаруу үчүн таасир өткөрүүгө чакырган.

– 1993-жылы 14-октябрда №874-резолюция кабыл алынды. Бул резолюция эки тараптын ортосундагы тынчтык жараянын тастыктап, шашылыш кадамдар үчүн иштелип чыккан графикти кабыл алууга чакырды. Азербайжан аны четке какты, анткени резолюция Карабахтагы армян күчтөрүнүн Азербайжан жерлеринен чыгып кетишин Арменияга карата киргизилген эмбаргонун жоюлушу менен байланыштырган.

Азербайжан өкмөтү ага жеңилген тараптай мамиле кылынды деп нааразы болду. О.э. Азербайжан өкмөтүнүн айтымында, жаңы графикке жаңы оккупацияланган аймактардан күчтөрдү чыгарып кетүү, байланыш, транспорт үчүн тоскоолдуктарды жоюу жана башка маселелер Коопсуздук Кеңешинде каралган эмес.

– 1993-жылы 12-ноябрда №884-резолюция кабыл алынып, мурунку резолюцияларды тастыктады жана эки тараптын ок атышпоо режимин бузууну о.э. Зангилян менен Горадизе шаарын басып алууну каралаган. Резолюция Армениянын оккупациялык күчтөрүн Зангилян аймагынан, Горадизе шаарынан жана жакында гана басып алынган Азербайжан райондорунан чыгарууга чакырган.

Коопсуздук Кеңешинин эч бир резолюциясында Карабахтан чыгуу жөнүндө айтылган эмес. Чечимдер алдын ала кылдат ойлонулган түрдө, Карабах аймагынан тышкары Азербайжан жерлерине басым жасалып, Карабах Азербайжандын жерлери эместей этибар берилген. Мунун мааниси: эгерде сүйлөшүү болуп, келишим түзүлсө, армяндар башка Азербайжан жерлеринен чыгуунун акысына бул аймакты – Карабахты көзөмөлдө сактап калышат.

Түркия армяндардын Карабах аймагынан чыгып кетишин талап кылбаган бул резолюциялардын аткарылышын талап кылууда. Ушул сыяктуу эле Түркия Сирияда Коопсуздук Кеңешинин Сирия режимине таасирин тийгизбеген, тескерисинче, анын жашап кетишин жана светтик иденттүүлүгүнүн сактоону тастыктаган резолюцияларды аткарууга чакырууда. Ошондой эле, Түркия Палестинада яхудийлер тарабынан Фалестиндин 80% аймагын басып алынышын жактырган «эки мамлекет» резолюция ишке ашырууга чакырды. Ошентип, Карабах маселеси тунгуюкка кирип, ок атышпоо армяндардын жеңиши болууда. Минск тобу Коопсуздук Кеңешинин ошол резолюцияларынан башка кандай чечимдер болоорун жана кандай сүйлөшүүлөр жүрүп жаткандыгын жарыялаган жок. Бирок, контексттен жана шарттардан көрүнүп тургандай, Минск тобунун мүчөлөрү Азербайжан Армения Карабах аймагынын беш провинциясын басып алгандыгын таануусун талап кылганы түшүнүктүү. Бул аймактар толугу менен мусулман элинен бошотулуп, анын ордуна армян христиандарынан турган кафирлер отурукташтырылган. Мунун акысына Армения оккупацияланган калган беш провинциядан жана Агдам, Физули провинцияларынан чыгып кетет.

Ошентип проблема чечилет. Кудум Фалестинде болгондой: яхудийлер жана алардын артында турган Америка Фалестин азаттык уюмун, араб жана мусулман өлкөлөрүндөгү режимдерди Фалестиндин 80% аймагы яхудийлер тарабынан басып алынганын тан алдырууга жетишти. Бүгүн 1967-жылдан тартып яхудийлер басып алган жерлердин

20% тегерегинде гана сүйлөшүүлөр жүрүп жатат. Негизи, бул жерлерди саткын акимдер яхудийлердин колуна өткөрүп беришкен. Алар Коопсуздук Кеңешинин ок атууну токтотуу, №242 жана 243-резолюцияларына макул болушту. Бул резолюциялар яхудийлердин 1967-жылы 5-июнда басып алган (тагырагы, тапшырылган) жерлерден чыгып кетүүсүн камтыйт.

13. Бул Түркиянын кызыкчылыгы жакшылык алып келбейт. Эрдоган жетектеген Түркия кандайдыр бир ишке кийлигише турган болсо, анда Сирияда болгондой, калктын эсебинен жана Американын пайдасына үчүн болот. Түркия Сирияда режимге аймактарды тапшырып берүү үчүн Сирияда куралдуу топторго эскалацияны кыскартуу жана ок атышууну токтотуу келишимин кабыл алуу үчүн аларга кысым көрсөттү, ошол эле маалда Сирия режими жана аны түздөн-түз колдоп жаткан Иран режими, анын тарапкерлери, Орусия ал келишимдерди аткарышкан жок. Ливияда да ошол сыяктуу болууда. Түркия Сарражга колдоо көрсөттү, качан Сараж күчтөрү Сиртке жана Жуфрага карай жыла баштаганда, Түркия колдоону токтотуп, Сарраждан ок атышууну токтотууну жана Түркия мыйзамсыз деп эсептеген Хафтар менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүнү талап кылды! Түркиянын Азербайжанга колдоо көрсөтүүсү Азербайжан өз позициясын жумшартуусу үчүн ага кысым көрсөтүүгө каратылганы чындыктан алыс эмес. Түрк чиновниктеринин билдирүүлөрү ушуну көрсөтүп турат, Азербайжан Карабах маселеси боюнча чегинүүлөргө бармайынча жана Карабахты баскынчылардан күч менен кайтарып алууга убада берүүнү токтотмоюнча, Минск тобу, айрыкча Америка баштаган сүйлөшүүлөрдөгү тоскоолдуктар алынып салынбайт.

Акыры, Америка, Орусия жана Франция Карабахты Армениянын аймагы деп эсептешет. Муну алар маалымат каражаттарында айткан билдирүүлөрүнөн байкоого болот, бул батышчыл маалымат каражаттары ар дайым армяндарды колдошот. Ошондой эле, муну Коопсуздук Кеңешинде ушул үч өлкө жана башка өлкөлөр кабыл алган резолюциялардан байкоо мүмкүн. Тоолуу Карабахта Армениядан көз карандысыз өзүнчө республика түзүлдү. Мындан максат: жергиликтүү калк көз карандысыздыктан айрылуудан баш тарткандыктан сүйлөшүүлөрдү татаалдаштыруу, Армения түздөн-түз жоопкерчиликти албашы жана эгер ага басым жасалса, басымдан чыгыруу көздөлгөн.

Бул маселеде жана башка маселерде Эрдоган жетектеген Түркиянын позициясы ишенимсиз. Отуз жыл мурун эки тараптын ортосунда башталган согуштан бери Түркия Азербайжанга эч кандай колдоо көрсөтпөгөн, тескерисинче, Азербайжанды жардамсыз жалгыз калтырган. Ошондуктан, акыркы учурдагы Түркиянын Азербайжанды колдоп-кубаттоосу чечим жаатында Азербайжанга өкүмдар болуп алып,

Карабах маселесинде Азербайжанды чегинүүлөргө алып барышынын коркунучу бар!

14. Азербайжан – мусулман өлкөсү жана калкынын көпчүлүгү мусулмандар, бирок анын түзүмү светтик. Бул динди мамлекеттен жана коомдон алыс кармаган мурунку коммунисттик режимдин калдыгы. Бул өлкө Армения менен биргеликте үчүнчү рошид халифа Усман бин Аффан عليه السلام нун тушунда фатх кылынган. Ошондуктан, бул мусулман жерлерин Американын же Орусиянын өкүмдарлыгынан азат кылууда жана куткарууда Түркияга да, Иранга да ишенбөө керек. Деги, алар бири-бири менен кызматташып жатышат. Мусулмандар үчүн бирден-бир куткаруу – бул Расулуллах ﷺ куш кабар кылган Пайгамбарлык жолундагы экинчи рошид Халифалыкты тикелөө. Расулуллах ﷺ айтат:

«إِنَّكُمْ فِي النَّبُوءَةِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُوا، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا جِ بَرِيَّةٌ، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُوا، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ جَبَرِيَّةٌ، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونُوا، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا النَّبُوءَةُ».

«Силердин араңарда Аллах каалаганча пайгамбарлык уланат. Кийин Аллах каалаганда аны көтөрөт. Кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин зордукчул падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин жабыр көрсөтүүчү залым падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот».

12-сафар, 1442-х.

5-октябрь, 2020-м.

Путиндин саясий чабалдыгы

Экинчи дүйнөлүк согуштун аяктаганынын жана нацизмдин үстүнөн жеңишке жетишилгенинин 60-жылдыгына карата өткөзүлгөн конференцияларга катышуу үчүн президент Буш Россияга келди. Жыйналыштарда Буш менен бирге 50 мамлекеттин жетекчилери да катышты. Буш ушул учурдан пайдаланып, жол улаш Балтика бою мамлекеттерине жана Грузияга тие өттү. Мындан аларды Америка саясаты менен дагы да бекемирээк байлоо жана орустарга каршы тукуруу көздөлгөн эле. Америка президенти Латвияда болгон чагында «Россия кошуна мамлекеттерде демократиянын кеңири жайылып жатканына тынчсызданбашы керек» деди. Россияны өзүнүн ички саясатында демократия жана эркиндикти дагы да күчөтүүгө чакырды.

Буштун үндөөсү менен Балтика бою мамлекеттери – Латвия, Литва жана Эстония – Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Советтер союзу алардын мамлекеттерин басып алганы үчүн, орустарды кечирим суроого чакырды. Нацизмдин жеңилиши алар үчүн коркунучтан кутулуу болбогонун, тескерисинче, ошол убактан баштап Советтер союзу алардын өлкөлөрүн басып ала баштаганын кайта-кайта эске салышып, Россиянын жинине тийишти.

Россия президенти буга кыжырланып, кечирим суроону четке какты: «Эмне, ар жылы, ар күнү кечирим сурай беришибиз керекпи?... Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин Балтика бою мамлекеттеринин Советтер союзуна кошуп алынышы Сталиндин жекече демилгеси менен болгон. Анын бул токтому Союз элдеринин кызыкчылыктарына тескери эле». Путин бир нече күн мурун Советтер союзунун кулаганына кейип: «XX кылымда жүз берген эң чоң геосаясий каргаша» деген эле. Бул билдирүү Россиянын кийинки акыбалына карата ичинен күйүп жатканын көрсөтүп тургандай болду.

Грузия болсо Москва менен алаканы үзүп, орустарга Грузия жерлериндеги аскердик базаларын алып чыгып кетүүлөрү жөнүндө кескин талап койду. Саакашвилинин жаңы администрациясы бир да учурду өткөзүп жибербестен, ыңгайы келер замат орустарга Грузиядан базаларын алып чыгып кетүүлөрү жөнүндө талап коюуга адаттанып калган.

Мурунку Советтер союзунун курамында болгон төрт мамлекет өткөн айда өздөрүнүн Россия өкүмдарлыгындагы КМШдан чыккандыгын жана ДМШ (демократиялык мамлекеттер шериктештиги) түзгөндүгүн жарыялашты. Россия кол алдынан чыккан бул төрт мамлекет: Грузия, Украина, Молдовия жана Азербайжан. Алар Россиядан өз күчтөрүн

мүмкүн болушунча тезирээк Грузия жана Молдавиядан бүтүндөй алып чыгып кетишин талап кылышты.

Москва конференциялары аяктаган соң, Буш Грузияга визит жасап, бул мамлекетти жана андагы демократияны көккө көтөрүп мактап, роза ыңкылабын жогору баалап, аны ток сары түстүү Украина ыңкылабынын жана жашыл түстүү Ливан козголоңунун булагы деп этибар кылды. Грузия телевидениесине Грузиядагы Россия базалары проблемасын чечүүдө жардам берүүгө даяр экендигин жана Россия бул базаларды алып чыгып кетүүгө ыраазы болгонун айтты.

Буш Балтика бою мамлекеттерине жасаган визити учурунда орустардын жинин ашыкча даражада келтирди. Айрыкча, анын берген билдирүүлөрү орустарга эркиндик жана демократия жөнүндө сабак берүүгө, насаат айтууга окшоп калды. Бул нерсе Путинди кыйла тынчсыздандырды. Ошондуктан, Америка мамкатчысы Кондолиза Райс араны жумшартуу максатында: «Америка Россияга демократия жөнүндө сабак өтүп жатканы жок», - деди.

Путин жолугушуулардын биринде массалык маалымат каражаттары алдында «суук согуштун экинчи жолу кайтып келишине жол бербөө керек» деп билдирүү бериши менен өзүнүн саясий чабалдыгын көрсөтүп койду. Ал бул сөзү менен америкалыктар канчалык мурдун тыкса да, канчалык жинге тийсе да, канчалык бети жоктук кылса да, Россия аларга каршылык билдирбейт деп, аларды тынчтандыргандай болду. О.э. ал бул салтанаттарда «Ирак согушу ката болду, бирок, абал турукташпай туруп Американын чыгып кетиши кырдаалды ого бетер татаалдантип жиберет» деп дагы бир жолу чабалдыгын көрсөттү. Ал муну менен Америка баскынчы күчтөрүнүн Иракта калышын колдоп кубаттады жана бул ишке мыйзамдуулук түсүн берди. Кийин болсо, Экинчи дүйнөлүк согушта нацизмге каршы күрөштө Россияга жардам беришкени үчүн Америка, Британия жана Францияга ыраазычылык билдирип, үчүнчү жолу чабалдыгын көрсөттү.

Путин бир нече апталар мурун, Россия экономикасын башкарууда дагы бир чабалдык кылып, ката кетирген эле. Россия Думасында сөз сүйлөп, Россиянын четке чыгып кеткен капиталдарынын Россияга кайтарылышына ыраазы болду. Бул капиталдар талап-тонолуп, чет элге алып чыгып кетилген эле. Алардын ээлерине, бар болгону, мыйзамдуу товарларга төлөнө турган катардагы бажы төлөмү гана шарт кылынды. Муну менен ал мыйзамсыз жол менен байлык жыйып, Америка жана Европадагы ашынган капиталисттер менен кызматташтык кылып жаткан орус мафиясына жан берди. Башкача айтканда, бул мафиянын капиталдарын Путиндин өзү актап, өзү мыйзамдаштырып берди. Бул жаатта аны оппозициячыл коммунисттик партиянын жетекчиси

Геннадий Зюганов сынга алып, Путиндин сөзүн мындайча чечмеледи: «Россия өзүнүн азыркы бакшаруусу менен мурунку таасиринин чоң бөлүгүн колдон чыгарды. Ал Африка, Жакынкы Чыгыш, Чыгыш Европадагы эле эмес, балким, Советтер союзундагы табигый таасирин да жоготту».

Путин өткөн айда жөөт мамлекетине жасаган визити учурунда да бир саясий чабалдык кылды. Ал Жакынкы Чыгыш проблемасын чечүү үчүн эл аралык конференция өткөзүүнү сунуштады да, муну Америка менен жөөт мамлекетинин четке какканын көрүп, сунушун кайтарып алды. Анын дагы бир чабалдыгы төмөнкүчө болду, Сирияга ракеталар сатуу келишиминге кол койду да, анан кайра Америка менен жөөт мамлекетинин басымынан кийин, Сирия президентинин сарайын коргоочу бир нече ракеталарды сатуу менен чектелип, бүтүмдүн чоң бөлүгүнөн баш тартты.

10 рабиул-ахир, 1426-х.

18-май, 2005-м.

Россия менен Кытай мамилелери

Суроо: 2005-жылы 25-августта Россия менен Кытай ортосунда ортоктош аскердик манёврлар болуп өттү. Аларда түрдүү кемелер, суу асты кемелери, вертолёттор, бомбалоочу жана кыруучу самолёттор катышты. Бул нерсе Россия менен Кытай ортосунда олуттуу жакындык пайда болгонун түшүндүрөбү? Анын Европа союзу жана Америкага карата кандай таасири бар?

Жооп: 2005-жылы 18-25-августтар аралыгында Россия жана Кытай ортоктош аскердик машыгуулар өткөздү. Машыгуулар Россиянын Ыраакы Чыгышындагы Владивостокто башталды. Кийин Кытай жерлери болгон Шандунг жарым аралына көчтү. Анда эки мамлекеттин тең армиясынан 10 миңге жакын күчтөр катышты. Жер, аба жана Шандунг региону жээктерин жууп турган Сары деңизде манёврлар өткөзүлдү. Деңизде камалга алуу, десант түшүрүү, калкты көчүрүү операциялары о.э. «жалпы коркунучка» каршы согуштар мына ушулар катарынан. Аларга «Тынчтык - 2005» аты берилди.

Эки кошуун ортосундагы бул машыгуулар этибар тарта турган даражада күчтүү жана кызуу түстө өткөзүлдү. Негизи, Хрущев 1961-жылы Кеннеди менен келишим түзгөндөн баштап, Кытай менен Советтер союзу ортосундагы алака жамандашкан эле. Советтер союзу майдаланган соң, анын мураскору Россия менен да ушундай болду. Ушул жылдын жазына чейин Россия менен Кытай ортосунда мындай машыгуулардын өткөзүлүшү мүмкүн эместей эле. Россия башкы штаб башчысы Юрий Балуевский Пекинге сапар кылып, кытайлык кесиптеши Ли Янг менен сүйлөшүүлөр алып баргандан кийин, Россия менен Кытайдын «келерки жылы биринчи өз ара ортоктош аскердик манёвр өткөзүүгө» келишип алышканы жарыя кылынды. Бул кабарды ошол убакта, 2005-жылы 18-мартта «Al-Jazeera.net» таркаткан эле.

Бул манёврлардын таасирин билиш үчүн бир аз артка кайтышыбызга туура келет. Американын Кытайга карата туткан саясаты, аны четке сүрүү жана эл аралык мамилелери кеңейип кетишине жол койбоо эле. Америка 1989-жылы Кытай танкалары Пекиндеги студенттер кыймылын бастырган соң, Кытайга Америкадан да, Европа союзунан да курал экспорт кылынышына тыюу салды. О.э. Кытайдын эл аралык соода алакаларына да проблемалар туудурду. Айрыкча, 1990-жылдардын баштарында Советтер союзу кулагандан кийин Америка эл аралык абалды көзөмөлдөөнү улантты. Американын «ашыгы алчы түшүп» – Британиянын парда артынан айрым ташбиш туудурууларын эсепке албаганда – Европа менен шерик болуп, эл аралык абалды колго алды. Америка Кытайды эл аралык жактан жекелеп коюу, аны экономикалык

жана аскердик жактан камал кылуу саясатын улантты. Бул саясат кандайдыр бир даражада Европа тарабынан колдоп-кубатталып, ийгиликке жетишип келди.

Бирок, 2001-жылы 11-сентябрь окуяларынан кийин Америка кекирейип, бүткүл аалам бойлоп чабуул планын ишке ашырууга киришти. Иракка агрессия кылууда Европанын пикирин назарына илбеди. Ушундан кийин Афганистан жана Ирак «баткагына» батып калды. Европа үчүн бул маанилүү эле. Бул нерсе Европага Американын тынчын алуу, ага каршы таасир көрсөтүүчү эшиктерди кагуу мүмкүнчүлүгүн берди. 1. Европа Кытайга курал сатууга тыюуну бекер кылууну актоочу негиздерди жарата баштады. 2. О.э. Россия да Америка таасирине каршы туруу үчүн – Кытай жана айрым Орто Азия мамлекеттери менен блоктор түзүүгө киришти. Мунун натыйжасында, Шанхай шериктештик уюму пайда болду. 3. Кытай менен Россия ортосунда мына бул үлкөн аскердик манёврлар өткөзүлдү.

1. Европа союзунун курал-жарак эмбаргасын токтотууга урунушу 2004-жылдын декабрындагы Европа союзу жетекчилери токтому менен башталган эле. Токтом «Кытайга курал-жарак жеткирип барууга тыюу салуучу хужжатты 2005-жылы июнь айынын акырына чейин бекер кылуу үчүн аракет кылууну» өз ичине алган эле. Бул тема ушул жылдын март айынан баштап, айрыкча, июнь айындагы Европа жогорку даражадагы учурашуусу учурунда Американы ачыктан-ачык тынчсызданта турган даражада козголду. Тыюу салууну токтотуу пикири Шрёдер менен Ширактан чыкты. Шрёдер ушул жылдын ортолорунда Германия парламентинде сүйлөгөн сөзүндө мындай деди: «Мен тыюу салуунун эч кандай кажети калбагандыгына толук канааттандым. Бүгүнкү Кытай 1989-жылкы Кытай эмес». Андан мурун ушул жылдын март айында болсо, Ширак өзүнүн Японияга кылган сапары учурунда Япония премьер-министри менен бирге өткөзгөн маалымат конференциясында: «Европа куралын Кытайга сатууну кайра баштоонун эч кандай коркунучу жок. Анткени, бул иш назик техника же куралга алакадар иш эмес», деп билдирүү жасаган эле. Кытай маалымат каражаттары кабар беришине караганда, ушундан кийин Ширак өзүнүн кытайлык кесиптешине коңгуроо кылып, мындай деген: «Европа куралдарын сатуу жаатындагы тыюуну бекер кылуу лазым. Анткени, бул иш Кытай менен Европа союзу ортосундагы мамилелердин кызуу түс алышына жардам берет». Бул кабарды «Ал-Жазира» 2005-жылы 2-апрелде таркатты.

Көрүнүп тургандай, бул билдирүүлөр менен эл аралык алакаларды күчөтүү жана Американын Кытайды четке сүрүү турасындагы пландарына сокку берүү максатында болгон. Америка бул ишти өзү үчүн коркунуч деп эсептеди. Мамлекеттик катчынын орун басары Николас

Бернс Вашингтондо билдирүү жасап, курал-жарак тыюусун токтотууну: «Бул иш түздөн-түз Кошмо штаттар кызыкчылыгына кооп туудурат», - деди. «Файненшл таймс» гезитинин Германиядагы басылмасы интернет аркылуу 2005-жылы 16-апрелде таркаткан кабарга караганда, бул ишти Америка мамлекеттик катчысы Райс «ката көрсөткүч» деп эсептеди.

2. Россиянын Америка жана анын Орто Азиядагы таасирине каршы Кытай менен уюмдар түзүшүнө келсек, Шанхай уюму Россия, Кытай, Казакстан, Кыргызстан, Тажикистан жана Өзбекистанды өз ичине алат. Өткөн июнь айында Шанхай жогорку даражалуу жолугушуусу Орто Азия жаатында Америка үчүн коркутуу эсептеле турган токтомду жарыя кылды. Ал «Вашингтондон Орто Азиядагы базаларды алып чыгып кетүү мөөнөтүн белгилөөнү талап кылуу» эле. Ушундан кийин эле Кыргызстан президенти Бакиев президенттик күрсүсүнө отурган соң, Америка базасынын өз аймагынан тездик менен алып чыгып кетилишин талап кылды. О.э. Өзбекистан президенти Каримов да Америкадан өз базасын алып чыгып кетишип талап кылып, бул иш үчүн алты ай мөөнөт белгиледи.

Америка региондогу Украина, Грузия, Польша, Латвия сыяктуу өзүнө тарапкер мамлекеттерден Россияга каршы уюшма түзгөн болсо да, баары бир Шанхай уюмасынын таасири күчтүүрөөк.

3. Россия-Кытай күчтөрүнүн аскердик машыгуулары Американын Кытайга каршы иш-аракеттерине сокку болуп саналат. Мейли, ар эки мамлекеттин аскердик командачылары бул машыгуулар эч кимге карата эч кандай коркутууну түшүндүрбөйт деп баса белгилөөгө унуруп жаткан болушса да, бул иштин ушунчалык үлкөн денгээлде өткөзүлүшү, айрыкча, атаандаш мамлекеттер ортосундагы тынчтык мамилелери туурасындагы үрпкө каршы Вашингтондун күзөтүүчү катары бул ишке сунуш кылынбагандыгы, мунун үстүнө, бул машыгууларды Американын узактан күзөтүшү жана Пентагондун бул жөнүндөгү чыгарган токтому анын кандайлыгын көрсөтүп турат. Пентагон Россиянын стратегиялык бомбалоочу самолёттору, континенттер аралык баллистикалык ракеталары, авиа ташуучу кемелердин бул машыгууларда катышкандыгына өз тынчсыздануусун билдирди. Ошол эле учурда, Вашингтон өзүнүн Тынч океаны регионундагы көзөмөлүн күчөттү.

Ошондуктан, Кытай элдик университетиндеги эл аралык мамилелер илимдеринин профессору Конрунг мындай билдирүү берди: «Бул машыгуулардан эң биринчи көздө тутулган нерсе Кошмо штаттар. Анткени, ар эки тарап тынчтык, саясат жана экономикага алакадар иштердеги өз позициясын жакшыртып алууну каалайт». Ушул кеп чындыкка жакыныраак.

Ушулардан көрүнүп тургандай, бул машыгуулар Американын тынчын алуу жана анын Кытайга карата туткан саясатына күчтүү сокку берүү. Анткени, алар Кытайды эл аралык майдандан четтетүүнү эмес, эл аралык таасир өткөзүүгө шерик кылууну түшүндүрөт. Дал ушул убакта, бул нерсе Американын Ирак жана Афганистан себептүү таң акыбалга түшүп калгандыгын да көрсөтүп турат. Болбосо, Россия жана Кытай аны менен мынчалык атаандаша албас эле.

Эми суроого байланыштуу эки нукта калды.

Биринчиси: Европа союзунун позициясы жөнүндө. Ушунусу анык, Европа, айрыкча, Ширак жана Шрёдер Американы тынчсыздантууну жактайт. О.э. Британия да убакыт келди дегинче бул күрөштү күч алдыруу үчүн парда артында андып турат. Мисалы, Австралиядагы союздаштарын Кытай менен мамилелерин жакшыртууга, курал тыюусун бекер кылууга, Индиядагы Конгресс партиясындагы малайлары аркылуу Кытай менен жакындашууга кызыктырган мына ушул Британия. «Ал-Жазира» 2005-жылы 2-июнда кабар таркатышынча: «Кытай, Индия жана Россиянын тышкы иштер министрлери Россиянын Ыраакы Чыгыштагы Владивостокто топтолушуп, региондогу туруктуулукту кепилдөө үчүн өз ара шериктештик кылмакчы экендиктерин белгилешкен». Мындан тышкары, Европа бул манёврларды мамлекеттердин суверенитетине тиешелүү иш деп эсептеди. Мына ушулардан көрүнүп тургандай, Европа союзу – Франция, Германия жана Британия – мындай иштерди колдоп-кубатташат.

Экинчиси: Россия менен Кытай ортосундагы олуттуу жакындык туурасында.

Жакындыктын олуттуулугун көрсөтүүчү билдирүүлөр да болду. Мисалы, Кытай куралдуу күчтөрүнүн башкы штаб башкармалыгынын башчысы мындай билдирүү берди: «Бул манёврлар Москва менен Пекин ортосундагы байлантааларды бекемдөөгө кызмат кылат. О.э. алар ар кандай жалпы коркунучка каршы турууда эки кошуун же эки мамлекет ортосундагы аскердик биримдиктин жаңыча бир түрүнө алып барат». Бирок, чындыкка жакыныраагы ушул, бул жерде кызыкчылыктар бири-бирине дал келип жатат. Себеби, Кытай коңулдан чыгууну, башкача айтканда, эл аралык майданда өз таасир күчүнө ээ болууну каалайт. Россия болсо өзүн эл аралык саясатта, айрыкча, Орто Азия маселесинде Америка аны менен эсептешши керек болгон күч экендигин көрсөтүп коймокчу болуп жатат. Демек, бул жакындыкты стратегиялык шарттар эмес, баскычка тиешелүү шарттар талап кылып жатат.

Башкы штаб башкармалыгы башчысынын жана башка аскерлердин билдирүүлөрүнө келсек, алар саясий билдирүүлөр эмес. Ушуга ылайык, ал олуттуу кабыл алынбайт.

23-режеп 1426-х.

28-август 2005-м.

Россия Крым жарым аралын кошуп алышы

Суроо: Россия Крым жарым аралын өзүнө кошуп алды жана Путин бул жөнүндөгү документке 2014-жылы 18-мартта кол койду. Жүз берген бул окуялар, айрыкча, Батыштын катуу каршылык көрсөтпөгөнү Россия Украинанын калган бөлүгүн да өзүнө кошуп алышынын башталгыч чарасы экенин түшүндүрөбү? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: биз мурунку жоопторубузда азыркы эл аралык жана регионалдык шарттар Украинаны өз тарабына тартуудан кызыкдар үч тараптын эч бирине Украинаны толук өз тарабына тартып алышына мүмкүнчүлүк бербешин, бул үч тарап ортосунда күтүлө турган чечим орточо (мунаса) чечим болушун айткан элек. Ошондуктан, Россия Украинаны толук өз тарабына тартып алышы азыркы убакта же эч болбогондо жакынкы келечекте ыктымалдан алыс. Россия Крым жарым аралында туруктуу орношо алса Батыш, айрыкча, Америка Украинанын калган бөлүгүндө туруктуу орношуусун түшүндүрөт.

Бирок, бул үч тараптын кайсы биринин Украинаны толук өз тарабына тартып алышы – айтып өткөнүбүздөй – азыркы убакта же эч болбогондо жакынкы келечекте ыктымалдан алыс.

Учурда болуп жаткан иштер орточо чечим аткарылып жатканын көрсөтүп турат. Бул чечим – Россия өз таасирин Крым жарым аралына жайышы, Батыш болсо, айрыкча Америка өз таасирин Украинанын калган бөлүгүндө жайышы. Ушул иштер муну көрсөтүп турат:

– Россия коргоо министри Сергей Шайгу америкалык кесиптеши Чак Хейгел менен 2014-жылы 20-мартта телефон аркылуу байланышып, Москва Чыгыш Украинага таптакыр чабуул кылбашын билдирип мындай деди: «Чегара бойлоп чогулган күчтөр ал жерде машыгууларды өткөрүү үчүн гана турат. Аларда чегараны бузуп Украинага өтүү ниети жок жана алар эч кандай агрессия иштери менен алектенбейт».

– Киевдеги убактылуу өкмөт болсо ошол күнү: «Украина Россиянын орус тилдүү чыгыш региондорду өзүнө кошуп алууга каратылган ар кандай аракетине каршы аскерий сокку менен жооп кайтарат», деп баса белгиледи. Белгилүү болгондой, бул өкмөт мындан мурун 2014-жылы 19-мартта өз күчтөрүн Крымдан алып чыгып кетүүгө даяр экенин билдирген. Украина коопсуздук кызматынын башчысы өзүнүн мамлекети өз күчтөрүн жана жарандарын Крым жарым аралынан алып чыгып кетүү пландарын даярдап жатканын айтты. Андрей Парубий негизги максат украин күчтөрүн жана үй-бүлөлөрүн «эң жакын жана ыңгайлуу жолдор» аркылуу алып чыгып кетүү экенин баса белгиледи.

Бул болсо жарым арал менен Украинанын калган бөлүгү ортосундагы «бартер» негизиндеги орточо чечим белгилерин көрсөтүп турат! Украина

чыгыш региондорго этибарын каратууда. Жарым арал Украинанын чыгыш региондоруна көңүл буруудан кийинки планга өтүп калды.

Бул белгилер 2014-жылы 21-март күнү Брюсселде болуп өткөн Евросаммиттеги иштер менен дагы да бекемделди. Европа Союзу жана Украинанын убактылуу премьер-министри Арсений Яценюк ассоциация келишимине кол койду. Ал Киевди Европа Союзуна мүчө болууга жакындаштыра турган келишим болчу. Украина менен Россиянын ортосундагы кризиске себеп болгон жана Украинанын мурунку президенти Януковичтин кол койбоо чечими себептүү украиндер тарабынан болгон күчтүү нааразылык демонстрацияларына алып келген да ушул келишим эле...

Булардын баары орточо чечим түрүн көрсөтүп турган белгилер... Ушуга карабастан, мурунку жоопторубузда айтып өткөнүбүздөй, Украина эл аралык жана регионалдык шарттар Россия же Батыштын пайдасына өзгөргөндө жарылууга даяр бир «бомба» болуп кала берет. Ошондо, ар бир тарап бүткүл Украинага көз алайтып, ага толук ээ болуп алууга урунат. Бул ошол убактагы эл аралык шарттарга карап өзгөрөт... Украина – Россиянын бөлүгү, ошол эле учурда, Европа дарбазасы...

Ошондуктан, эл аралык жана регионалдык шарттар өзгөргөнгө чейин орточо чечим күчүндө кала берет жана кандайдыр бир деңгээлде «убактылуу тынчтыкка», туруктуулукка алып келиши мүмкүн... Бирок, туруктуулук – айрыкча, Крым Жарым аралында – ал он сегизинчи кылымдын аяктарында жана он тогузунчу кылымдын баштарында Россия аны басып алышынан мурунку абалына жана туруктуулугуна кайтса гана жүзөгө чыгат т.а. ал – инша Аллах – кирип келе жаткан Халифалык мамлекетинин дагы ажыралгыс бөлүгүнө кайтса гана туруктуулук болот.

21-жумадул-аввал, 1435-х.

22-март, 2014-м.

Америка менен Орусиянын ымалага келүүшүсүнүн маңызы. АКШда өткөн ядролук коопсуздук саммитинин максаты

Суроо: маалым болгондой, Орусия Сирияда абадан чабуулга өтүүнү Америка маакулдугу менен ишке ашырды. Орусия Сирияда Америка кызыкчылыгына кызмат кылды жана ал муну менен чыгыш Украина жана Крым жаатында Америка менен келишип алам деп ойлоду. Ошентип, Орусия менен Америка ортосунда ымалага келишүү саясаты болду. Бирок, акыркы жолу, Обама жетектеген өзөктүк курал боюнча жогорку деңгээлдеги саммитке Орусия барбай калды, мунун себеби эмнеде? Ошондой эле, Америка тарабынан колдоого алынган Азербайжан менен Орусия тарабынан колдоого алынган Армения ортосундагы согуштун себеби эмне? Ушулар Америка менен Орусия ортосундагы ымалага келүү саясатына кайрадан доо кетирдиби? Ушулардын жообу кандай?

Акыркы суроо: өзөктүк курал боюнча жогорку деңгээлде өткөрүлгөн саммиттен көздөлгөн максат эмне? Бул чындап эле өзөктүк куралдардан баш тартууга алып барабы? Аллах ыраазы болсун

Жооп: биринчи: Америка менен Орусиянын ымалага келүүсү жана ага кайрадан доо кетүүсү

Путин СССР мезгилинде КГБнын жетекчилеринен болуп иштеген. Ошондуктан ал, Россия да СССР сыяктуу, Америка менен теңтайлашуусун өтө каалайт. Америка Сирияда Башар кулагандан кийинки боштукту ыхластуу Исламий күч толуктап калышынан коркуп жатат. Ошондуктан, Башардын ордун баса турган адам тапкычакты, Башарды кулатпай сактап туруу керек болууда. АКШ мына ушул кылмыштуу кызыкчылыгына кызмат кылдыруу үчүн Россияны ишке салууну ылайык көрдү. Россия буга көндү. Путиндин жаман оюнда, Сирияда Американы ыраазы кылуу ага Украина жаатында Америка менен келишип алуу мүмкүнчүлүгүн берет деп ойлоду. Бирок тилегине каршы, бул иштери ага пайда бербеди, тескерисинче, Орусияны мусулмандар менен болгон согушка сүңгүп кирүүгө алып барды. Аллахтын жардамы менен, жакын арада Орусия бул кылган кылмышынын кесепетин эки эселеп тартат. Эми Украина мүшкүлүнө кошумча, Россия үстүнө мусулмандар каары жаайт. Ин шаа Аллах, бул жакын арада болот. Бул бир тараптан.

Башка тараптан Путин, эл аралык маселелерди чечүүдө эл аралык майданда Орусиянын рол ойноосуна Америка жол ачып берет деп ойлоду! Негизи, мындай ойлоо саясий аңкоолуктан башка нерсе эмес. Анткени, эл аралык саясат капитализм мабдасына курулган, ошондуктан, ал башкаларды пайдалануу аркылуу өз кызыкчылыгына жетүү кыйматын

гана көздөйт. Ошондуктан, кубаттуу капиталисттик өлкөлөр алсыз капиталисттик өлкөлөрдүн үстүнөн кожоюндук кылууга бар күчүн жумшайт. Америка, Европа, жана Россия да капиталисттик мабданы ээрчийт. Мурун Батыш капиталисттик мабданы ээрчисе, СССР коммунисттик мабданы ээрчиген, азыр андай эмес. Мурун бул эки мабданын бири-бири менен атаандашып, таасир талашууда күрөш алып бара турган өзүнө таандык кыйматтары бар болчу. Ал эми капиталисттик мабданы карманган өлкөлөр арасында болсо, күчтүү мамлекет гана кожоюндук кылат. Ошол күчтүү мамлекеттин башка капиталисттик мамлекеттер менен ымалага келишип алышы – аларды өз кызыкчылыктарына кызмат кылдыруу үчүн болот. Т.а. ал өзүнө тең келтирүү үчүн эмес, өзүнө кызмат кылдыруу үчүн ымалага келишүү саясатын алып барат. Ошондуктан, күчтүү империалисттик мамлекетке тең келүү саясатын алып барыш үчүн, ошол сыяктуу күчкө ээ болуу керек. Европа болобу же Орусия болобу, Америка алардын өзүнө теңтайлашуусун каалабайт. Себеби, капиталисттик мабда жалаң гана пайда жана «ким күчтүү болсо кожоюндук ошонуку» деген саясат үстүнө курулган.

1 – Ушундан улам, Путиндин «Сирияда Американы ыраазы кылуу менен эл аралык маселелерди чечүүдө Россияга роль берилет» деген ою өтө жаңылыштык. Бул нерсе суроодогу эки иште: өзөктүк курал боюнча жогорку деңгээлдеги жолугушууда о.э. Азербайжан-Армения маселесинде даана байкалды.

а) Ядролук саммит Америка жетекчилигинде өттү. Мында Америка өзөктүк курал боюнча дүйнөдө 2-орунда турган Орусияны көз жаздымда калтырды. Саммитте Америка өзүн эмнени кааласа ошону кыла турган биринчи зор күч катары көргөзүүгө аракет кылды. Ошондуктан, Орусиянын бул саммитке катышпай калышын тоотмоксон болуп койду. Бул саммитке даярдыктар көрүлүп жатканда, кремлдегилер ядролук маселеде дүйнө Орусия менен кызматташууга муктаж экендигин билдиришти. Ошондой эле, Москва «күн тартибиндеги маселелерди кароодо кызматташтык кылынбай жатканы чоң кемчилик» деди жана Америка тарабынан бир тараптуу чагымчыл маалымат чабуулу болууда деп айыптады. Буларды Кремл пресс катчысы Песков билдирди. («Россия сегодня» 2016 03 11)

Саммит иш чараларын уюштурууда Америка Орусияга карата кемсинткен мамиле жасады. Ушундан улам, Путин саммитке катышпай тургандыгын билдирди. Америка буга да кемсинтүү менен жооп берди. Президенттин коопсуздук боюнча кеңешчисинин орун басары Бен Родс мындай деди: «Ушул аптада Вашингтондо өтө турган ядролук коопсуздук боюнча жогорку деңгээлдеги жолугушууга Орусиянын

катышпай коюусу – аны ыңгайлуу учурдан кол жуудурат деп билебиз жана алардын мындай маанилүү иштерге катышпай калышы аларды жекеленип калууга алып барат». («Бадиил» сайты 2016 03 31). Обама Орусияны түндүк Кореяга теңеп коюу менен анын кадырын огобетер түшүрүп, саммит аягында: «Орусия менен Түндүк Кореянын ядролук арсеналдарын кыскартууну талап кылган дагы көптөгөн иштер бар – деди жана дагы кошумчалап – биздин иш ушуну менен эле бүтүп калбайт, дүйнө коопсуздугун камсыздай турган дагы көптөгөн ядролук программалар бар», - деп айтты. («Аль-Жазира нет» 2016 04 02). Ядролук саммитте Америка Орусияны мына ушундайча басмырлады!

б) Ал эми, Армения менен Азербайжан ортосундагы Тоолуу Карабак согушу 2-апрелде башталды. Муну менен Армения менен Азербайжандын Карабак аймагында ок атышпоо келишими бузулду. Азербайжандын саясий-аскерий жетекчилери чукул жыйын курушту. Армения да ушундай кадамдарга барды. Армения башчысы Саргсян муну «1994-жылдагы ок атышпоо келишиминен берки эң коркунучтуу куралдуу кагылыш» деп атады. («Аль-Жазира нет» 2016 03 04) Арменияда Орусиянын таасири туруктуу өңүттө. Анда Орусиянын негизги аскерий базалары да орун алган. Орусиянын 102-аскерий бөлүгү, анын ичинде 5000 орус аскери бар. Орусия Арменияга карыз берүү менен, аны материалдык жактан да колдоого алган. Азербайжан менен талаштуу Тоолуу Карабак аймагында Арменияга аскерий жардамдарды берип келген. 1994-жылдагы эки тарап ортосундагы ок атышпоо келишимин Орусия демилгелеген. Ал Арменияга пайдалуу болгон. Келишим негизинде, Армения Тоолуу Карабактын талаштуу түштүк-батыш аймагындагы Азербайжандын 9%пайыз жерине ээлик кылып калган. О.э. чыгышынан да кирип кеткен. Ошондуктан, Орусия акыркы куралдуу кагылышууну токтотууга өтө кызыкдар болду. Ал эми бул куралдуу кагылыштагы Американын ролу болсо парда артынан да, түзмө-түз да болду. Азербайжан мамлекет башчысы 30-мартта, Вашингтондо, Америка мамкатчысы Жон Керринин алдында, эки өлкө ортосундагы талаштуу аймак болгон тоолуу Карабактан Армения тезинен куралдуу күчтөрүн чыгарып кетишин талап кылды. Керри ядролук курал боюнча саммит алкагында Азербайжан президентин кабыл алды. Алиев Керринин алдында журналисттерге мындай деди: «Биз Америка өкмөтүнүн Азербайжан-Армения ортосундагы талашты чечүүгө болгон аркетине ыраазыбыз – деди жана дагы кошумчалап – Армения куралдуу күчтөрү биздин жерден эч кандай шарт койбостон тез арада чыгып кетишин камтыган Коопсуздук Кеңешинин чечими аркылуу чечилиши зарыл», - деп айтты. Ал эми Керри «Талаштагы тоолуу

Карабак сүйлөшүүлөр аркылуу чечилиши зарыл» деп билдирүү берди («Мисир явм сайты» 2016 03 31).

Америка 1991-жылдан бери Азербайжан нефтисин Кара дениз жана Түркия аркылуу алып өтүүгө аябай кызыкдар. Мына ушул нерсе бул аймактагы Америка-Орусия күрөшүнүн негизги себеби. Азери президентинин куралдуу кагылыштан үч күн мурун берген билдирүүсү жана Керри менен болгон жолугушуусу – Орусия таасири астындагы аймак эсептелген Кавказдагы согуш отун шек-күмөнсүз Америка тутандыргандыгына ишара кылат. Бул Орусиянын Кавказ жана Армениядагы кызыкчылыгына доо кетирет. Бул аймак Орусия үчүн өтө маанилүү. Т.а. бул согуштун тутанышы Американын Орусия быкынына урган соккусу болуп саналат.

Корутундулап айтканда, Америка менен Сирия жаатында келишип, ал ыраазы кылынса, Америка Орусияга эл аралык майдандан үлүш берет деп ойлогондугу – Путиндин саясий сокурдугу. Орусиянын Сирия жаатында Америка кызыкчылыгы үчүн түзүлгөн келишими Сирияга эле чектелип, ал Америка кызыкчылыгына гана кызмат кылат жана анын башка эл аралык маселерге таасири да, тиешеси да болбойт. Ядролук саммиттеги жана Армения-Азербайжан согушу тутанышындагы Америка менен Орусия ортосундагы чыңалуу мунун жаркын далили. Сирия жаатындагы алакада ымалага келишкендигине карабастан, башка алакаларда Америка-Орусия ортосунда келишпөөчүлүк сакталат.

Экинчи: Ядролук коопсуздук боюнча жогорку деңгэлдеги саммиттен көздөлгөн максат

1 – Суук согуш мезгилинде, өзөктүк курал чоң күчтөрдүн атаандаштыгы жана эл аралык коопсуздукту камсыздоо үчүн негизги ролду ойногон. Ядролук куралга ээлиги жагынан мамлекеттердин өз ара теңсиздиги аларды өзөктүк куралга көбүрөөк ээ болууга түрткөн. Америка биринчи болуп ядролук бомба жасаган. Мунун менен, ал Орусиядан бир топ алга озуп алган. Орусия ядролук куралга ээ болгонго чейин коркунуч алдында калган. Андан соң, Америка менен аскерий тең салмактуулукка жетишүүдө Россия ийгиликке жетти. Франция, Британия Орусия тараптан кооп-коркунуч туулганын сезишти. Ошондуктан, бул экөө Орусия менен тең салмактуулукка жетиш үчүн катуу аракет алып барышты. Кытай дагы Орусиядан келе турган кооп-коркунучту сезип, өзөктүк куралга ээ болуу үчүн аракет алып барды жана ага ээ болду. Ушундай эле коркунучту Индия Кытай тараптан сезе баштады жана ал Кытай коркунучуна каршы ядролук куралдар сатып алды. Индиянын аскерий үстөмдүгүнө жол бербеш үчүн Пакистан да ушундай жолго түштү. Ал эми ядролук куралга ээ болуудан кур калган мамлекеттер, ядролук коркунучтан өзүн сактоо үчүн Америка менен, же СССР менен

ядролук жактан союздаш болууга аракет кылышты. Ядролук коркунучтан минтип коргоп берүү – ядролук зонт түрүндө болду. Мисалы, Американын Европа жана тынч океан жээгиндеги көптөгөн азия өлкөлөрүн СССРдин өзөктүк арсеналы коркунучунан коргоп берүүсү ядролук зонт түрүндө болду.

2 – Суук согуштан кийинки мезгил ядролук куралсыздандырууга жол ачты. СССР кулагандан кийин көпчүлүк эл аралык коопсуздук бүтүндөй өзгөргөнүн сезишти. Нагасаки жана Хиросимадан кийин киргизилген ядролук тынчтык андан ары ишке ашпайт эле. Ааламдашуу, айлана-чөйрөнүн өзгөрүшү, мамлекеттик эмес уюм жана организациялардын пайда болушу, СССР кулагандан кийин этникалык чыңалуулардын жүз бериши – ушулардын баары, эгер СССР мезгилинде ээ болунган өзөктүк куралдардар жок кылынбастан, ниети жаман бирөөлөрдүн колуна тийип калса, өтө чоң кесепетке алып келишине себеб болот дегенди билдирет эле. Мындай абалга каршы Украина, Казахстан сыяктуу «өнүгүп келе жаткан» өлкөлөр өзөктүк куралдарын аймактык коопсуздукту камсыз кылуу үчүн тез арада жок кылышты.

3 – Жаңы пайда болгон бул коопсуздук чөйрөсү эки негизги түшүнүккө түртү. Ал экөө: ядролук куралсыздандыруу жана аны жайылтпоо. Америка жалгыз өзү дүйнөдөгү эң чоң күчкө ээ болду. Ааламдын ар тарабындагы адамдар Америка өзөктүк куралсыздандыруу жана аны жайылтпоо демилгесин колго алат деп ойлошту. Клинтон жана Буш администрациясы бул жаата аз-маз иш алып барышты. 2007-январда америкалык жооптуулар Генри Кисинжер, Жорж Шульц, Бил Перри, Сэм Нанн (бул төртөө ядролук куралды ооздуктоо демилгесин көтөргөн «төрттүк тайпасы» менен белгилүү болгон) ядролук куралдарды жок кылууну Америка өзү баштап берүүсүн сунушташкан. Бирок ага карабастан, өзөктүк куралсыздандыруу күн тартибине койулган эмес. Ал качан Обама бийликке келгенден кийин башталды. 2009-жылы Обама Прагада мындай деди: «Ааламдагы ядролук куралдарды кыскартуу иштеринде Америка моралдык жактан жоопкер». Дагы айтты: «Миндеген өзөктүк куралдардын болушу суук согуштан да коркунучтуурак, бүгүн суук согуш жок, бирок миндеген өзөктүк куралдар бар». (БИ-БИ-СИ сайты 2009 04 05). Мындан кийин төрт жолу ядролук саммит болуп өттү:

- 1-ядролук саммит 2010-жылы Вашингтондо
- 2-ядролук саммит 2012-жылы Сеулда
- 3-ядролук саммит 2014жылы Гаагада
- 4-ядролук саммит 2016жылы Вашингтондо өттү

4 – Америка «өзөктүк куралсыздандыруу» деген аталыштагы саясатында иш жүзүндө бардык мамлекеттерди куралсыздандырууну

көздөгөн жок. Балким, ал башка мамлекеттерди куралсыздандырып, өзү жападан-жалгыз өзөктүк куралга ээ болуп калууну көздөөдө. Эң кур дегенде, мүмкүн болушунча өзөктүк куралга ээ мамлекеттердин куралдарын белгилүү бир өлчөмдө кыскартып калууну максат кылууда. Бул өлчөм канча болушун АКШ чечет. Анткени, анын өзөктүк кору баарыныкынан көп. Ал башка мамлекеттердин өзөктүк корун кыскартууга жетишүү менен өзүнүн өзөктүк корун сактап калат. Ошондуктан, төрт жолку саммиттин тыянак токтомдорунан ааламдагы өзөктүк куралдарды жок кылууга далалат кылган бир да токтом кездешпейт. Эгер 4-саммиттин тыянак токтомун алып карай турган болсок, анда өзөктүк куралсыздандырууну милдеттендире турган эч нерсе жок. Токтомдо мындай келет:

«Вашингтондогу ядролук коопсуздук боюнча саммитке катышкан мамлекеттер өзөктүк куралсыздандыруу жана аны жайылтпоо, ошондой эле аны тынчтык жолдо гана колдонуу зарылчылыгын баса белгилешти»... «Ядролук жана радиоактивдүү заттар терроризми эл аралык коопсуздукка коркунуч салган бирден-бир коркунуч экендигин жана ал күн санап өсүп жатканынан эскертти». Вашингтондо уюштурулган ядролук саммиттин катышчуулары «ядролук жана радиоактивдүү заттар өкмөтүк эмес күчтөрдүн колуна тийип калып, алар аны жаман максаттары үчүн колдонуу коркунучунан коргой турган иш аракеттерди дагы да күчөтүү зарыл экендигин айтышты»... Жетекчилер муну дагы кошумчалашты: «Биз өзөктүк куралсыздандыруу жана аны жайылтпоо о.э. аны тынчтык жаатында гана колдонуу зарылчылдыгын баса белгилейбиз»... Дагы буларды айтышты: «Биз өзөктүк терроризмге чек коюу менен эл аралык өзөктүк коопсуздукту камсыздоо милдетемесин алышыбыз зарыл»... Кечээ террористердин колуна өзөктүк куралдар тийип калышынын алдын алуу боюнча Вашингтондо болуп өткөн төртүнчү жогорку деңгээлдеги ядролук коопсуздук боюнча саммитке 50дөн ашык мамлекет жана организациялардын башчылары катышты. («SPA-Washington» 2016 04 02).

Бул баяндаманы карап чыккан адам анда ядролук куралсыздандырууну милдеттендире турган эч кандай токтом жок экендигин көрөт. Жада калса, ядролук куралга ээ болбогон аймакта ядролук куралга ээ болгон Израиль тууралуу бир да сөз козголбогон. Бирок ошол эле учурда, алар ядролук коопсуздукту камсыз кылуу ядролук куралды толук жок кылган аймакты пайда кылуу менен гана болот деп айтышууда! Мына ушундайча, бул саммит чыныгы ядролук куралсыздандырууну көздөгөн жок. Балким, анда ядролук лидерлик аркылуу Американын эл аралык иштерге өкүмдар болуу максаты камтылган. Бул тууралуу Обама «Америка ядролук куралдарды тартипке

салууга кызыкдар» деп билдирди. Америка президенти Барак Обама: «Ааламдын ар тарабында өзөктүк жана радиоактивдүү заттарды коопсуздандыруу иштери көп болгон бойдон калууда. Ааламда плутоний өндүрүү күндөн-күнгө өсүүдө. Ядролук арсеналдар айрым өлкөлөрдө кулач жайууда. Чакан көлөмдөгү өзөктүк курал уурдалып кетүү мумкүнчүлүгү да бар». Обама буга кошумча «Америка коопсуздукту жана ачык-айкындуулукту камсыз кылуу үчүн, башка мамлекеттердеги ядролук заттарды коргоп берүү ролун ойнорун» да билдирди. (2016 04 02 «Евро ньюс»). Америка президенти Обама саммит акырында журналисттерге берген маегинде мындай деди: «Ааламдын ар тарабындагы плутонийдин запасын өнүктүрүү менен биргеликте, аны коопсуздандыруу иш чаралары али да көп». О.э. Обама Орусия менен түндүк Кореянын өзөктүк арсеналдарын кыскартууну талап кылган иштер дагы да көп экендигине токтолду. Андан сырткары, дагы мындай деди: «Азыркы тапта түштүк Американын өзөктүк куралы жок, 14 өлкө, анын ичинен Тайвань, Ливия, Вьетнам байытылган уран жана плутонийди жок кылышты». («Аль-Жазира нет» 2016 04 02)

Мына ушундайча, Америка бул саммиттер аркылуу өзөктүк куралды тартиптештирип, ага өзү гана өкүмдар болууну көздөдү. Жада калса, өзү жетектеп өткөргөн конферецияга өзү каалаганын чакырып, каалабаганын келтирбей койду. Каалаганын келекелеп, өзүн дүйнө кожоюну катары көргөзгүсү келди. Мунун себеби, ага бетме-бет келе турган мамлекетин жоктугу!!!

Америка Халифалык мамлекетинин таңы атмайын ушундай абалда кала берет. Башка мамлекеттер анын таасири астында калат. Качан Халифат таңы атса гана, Ислам кубаты аларды өздөрү билбеген тараптан оодарып таштайт. Мына ошондо кылмышкерлер эч бир жакшылыкка жетпей, арттарына кайтарылышат.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾

«Жакында мындай кылмышкерлерге кылып өткөн айла-амалдары себептүү Аллах алдында кордук жана катуу азап жетет» [6:124]

2-ражаб, 1437-х.

9-апрель, 2016-м.

Американын Россия менен Кытайга карата учурдагы саясаты

Суроо: Америка президенти Обама мөөнөтү бүтүшүнөн үч жума мурда 2016-жылы 29-декабрьда Орусияга карата бир нече санцияларды жарыя кылды. Анын ичинде тынчылык кылды деген шылтоо менен 35 орус дипломаттары Америкадан чыгарып жиберилди. Мэриленд жана Нью-Йорктогу дипломатиялык кеңселерин жаап салды... Америка Орусияны Америкадагы шайлоолорго каршы электрондук кибер чабуул кылды деп айыптай баштагандан кийин эле, Америка менен Орусия ортосунда ушундай чыңалуу жүз берди... Американы ушундай кадамга барышка ушул нерсе түрттүбү? Же Орусиянын Сириядагы ролунун өзгөрүшү ушуну талап кылдыбы? Же башка себебтер барбы, өзгөчө, Обама Орусия менен алаканы чыңалтып жаткан учурда, Трамп Орусия менен алаканы жакшыртам деп билдирүү берди! Аллах сизге изгилик берсин

Жооп: жооб айкын болушу үчүн, учурда болуп жаткан абалды карап чыгабыз, кийин суроолорго жооб беребиз:

Биринчиден: Учурда чындыгында, Америка менен Орусия ортосундагы алакада чыңалуу жүз берди. Орусия катты алары менен, тезинен Кремлдин пресс-катчысы Песков аркылуу жооб кайтарды. Аны Американын күтүүсүз душмандык санкциясы катары баалап, мындай деди: «Америка-Орусия алакасы ийгилик чокусуна жетип калганда, Обама администрациясы аны талкалап, жоготууда». Дагы мындай деди: «Москва Вашингтондун мындай кадамына татыктуу жооп берет». («Россия Сегодня» каналы, «Француз каналы» 2016-жыл 29-декабрь). Бул чыңалууну келтирип чыгаруу үчүн Америка төмөнкүдөй кадамдарды таштады.

1. Америка президенти Обама 2016-жыл 15-декабрь Орусиянын Америкадагы шайлоорго кибер чабуул кылганына АКШы жооб берерин билдирип, «NPR» «»радиосундагы маегинде мындай деди: «Кайсы бир чет элдик өкмөт биздин таза шайлоолорубузга таасир көрсөтүүгө аракет кылгандыгы үчүн, ага жараша жооб алат деп терең ишенем». Дагы кошумчалап: «биз бир учур же орунду ылайык көрсөк, ошол учурда жооб беребиз», - деди. Дагы айтты: «Жооб берүүнүн кайсы бир бөлүгү ачык болсо, кайсы бир бөлүгү ачык болбошу мүмкүн»... («Фарнезе» сайты 2016-жыл 16-декабрь). Мына ошондуктан, Обаманын Орусияга каршы жарыялаган санкциялары жарык көрө баштады.

2. Америка президенти Орусияга каршы чабуул кылды. «Аны чабал мамлекет» деп сыпаттап, мындай деди: «Алар алсыз, чабал, экономикасы нефть, газ, курал өндүргөндөн башка эч нерсе өндүрүп чыгара албайт жана өнүкпөйт...» («Россия сегодня» 2016-жыл 17-декабрь)

3. Америка финансы министирлиги 2016-жылы 20-декабрьда Орусиянын Крым жарым аралын басып алганына жана Украинада күрөштү улантып жатканына каршы жооб катары, орусиялык жети ишкерге жана сегиз компанияга карата санкция чыгарды. «Reuters» кабар агенттиги, санкция жети кишиге каратылганын, анын ичинде Орусия бийлигине жакын «Банк России»нин да кадрлары бар экендигин кабарлады. Буга кошумча, Крым жарым аралында иштеп жаткан төрт курулуш жана транспорт компаниясын да санкция өз ичине алат... Америка администрациясы бул санкциялар Орусиянын Крым жарым аралын басып алуусуна каршы багытталгандыгын билдирди...») («Dot Египет» 2016-жыл 20-декабрь)

4. Америка Орусиянын өзөктүк курал өнүктүрүшүнө каршы «жылдыздар согушу» программасына кайтуу аркылуу, абалды чыңалттуу оюнун баштоосу. Бул алкакта Америка космосту аскерийлештирүүгө жол ачуучу мыйдамдарына оңдоолорду киргизди. Эскерте кетсек, Америка конгресси бул долбоорго маанилүү эки өзгөртүү киргизди. Биринчиси, Вашингтондун ракетадан коргонуу калканы чектелүүсүн жойот. Экинчиси, келечекте космосту бул системанын жаңы түзүлүштөрүн жайылтууну өз ичине алат. «Los Angeles Times» гезити: бул маанилүү өзгөртүүлөрдүн бирден бир демилгечиси болгон республикачыл Трент Frinстин бул өзгөртүүлөр «стратегиялык коргонуу демилгеси» программасына колдоо көргөзөрүнө ишеним артарын басып чыкты. 1983-жылы Америка президенти Рональд Рейган бул программанын бет ачарын кылган. Бул долбоор «жылдыздар согушу» аталышы менен да белгилүү...») («Даарул ахбаар» сайты, 2016-жыл 24-декабрь). Мындан Орусия менен алаканы чыңалтуу көздөлгөн.

5. Американын өкүлдөр палатасы 2016-жылы 2-декабрда «Орусияга тоскоолдук» программасы алкагында, Америка коргоо министирлигине 2017-жылы 3.4 миллиард доллар бөлүүнү кабыл алды. Муну Америка өкүлдөр палатасынын 390у колдоп, 30у каршы добуш берди. Америка коргоо министри Эштон Картер АКШ конгрессине коргонуу бюджетинин чыгымдарын сунуштап жатып мындай билдирүү берди: «Европа Американын НАТОдогу союздашы болгондугу себептүү, Орусия коркунучуна каршы туруу үчүн, Америка Европадагы турумдарын күчтөндүрөт...») («Спутник» орус агенттиги, 2016-жыл 3-декабрь)

6. Буга кошумча, Америка Сирия кризисин чечүүдө Орусиянын мартабасын түшүрдү. Керри-Лавров ролу менен Орусия аябай маашырланчу. Орусия муну Орусиянын улуулугун кайтарып алууга алып баруучу жол деп күтүп жаткан эле. Америка бул ролду Орусия-Түркия кылып алмаштырып койду. Америка Сирия кризисин чечүү жаатында өз

планын ишке ашырууну кепилдөө үчүн, Орусия жана Түркия менен байма-бай сүйлөшүп турса дагы, Керри-Лавров ролун Орусия-Түркия ролуна алмаштырып койду. Муну менен, ал Орусияны Түркия деңгээлиндеги мамлекетке түшүрүп койду. Бул дагы Американын Орусияны кысымга алуу алкагына кирет.

7. Бул чыңалуу Орусияны иш жүзүндө коркууга салды. Американын президенти Обама жарыялаган санкцияларга каршы Орусия президенти Путин мындай деди: «Москва Американын жаңы санкцияларына каршы жооб берет. Бирок, учурдагы Америка администрациясынын деңгээлине түшпөйт. Дипломаттарды бутага албайт». Дагы кошумчалап: «Америка дипломаттарын чыгарып жибербейбиз, алардын бирин да куугунтука албайбыз. Алардын үй-бүлөлөрү жаңы жыл тосуу аземдерине келишине тоскоолдук кылбайбыз. Буга кошумча, Орусияда иштеп жаткан америкалык дипломаттарды Кремлдеги жаңы жылды тосуу аземине чакырабыз...» («Россия сегодня», 2016-жыл 30-декабрь) Бул Москванын адаттагы жооб кайтаруу жол жобоосунан башкача түстө, чегинүү түрүндө болду. Бул эки маселде көрүнөт:

Биринчиси, Орусиянын Вашингтон менен чыңалууну дагы улантуудан кооптонуп, анын кесепетеринен аябай чочулоосу.

Экинчиден, Орусия Америка бийлигине жаңы шайланган Трамп келсе эки өлкөнүн алакасын кайрадан тикелеп алам деп, ошого үмүт артууда. Орусиянын адаттанып калган саясий сокурдугу. Ал Трамп бийликке келсе Американын Орусияга карата көз карашы өзгөрөт деп күтүп жатат. Америкада үлкөн башкаруу институттары бар экенин, тышкы саясатты алып барууда – Америкага кандай президент келбесин, кайсы партиядан болбосун, айырмасы жок – алар ушул башкаруу институттары тарабынан жетектелээрин Россия көз жаздымда калтырып жатат. Трамп менен Обаманын ортосундагы карама-каршылыктар, бар болгону, чийилип коюлган Америка саясатын ишке ашыруудагы ыкмалар гана.

Экинчиден:

Суроолорго келсек,

1. Обама администрациясы бул санкцияларын – Орусия Сириядагы эл аралык миссиясын бекем аткарышына – көзү жеткенден кийин гана жарыялады. Анткени, Орусия Сирияда эл аралык миссиясын Америка каалагандан ашыра аткарууда. Америка Орусияны Сирия сазына болушунча батырып койду. Аны Сирия баткагынан чыгып кете албай тургандай даражада батырып койгон. Америка бул жаатта көңүлү тынчыгандан кийин, Орусия мартабасын Түркия деңгээлине түшүрдү. Америка-Орусия эмес, Түркия-Орусия кылып койду. Бул Америка менен Орусия ортосундагы чыңалуунун жана Американын ага карата

кысымынын Сирия маселесине эч кандай алакасы жок. Анткени, Орусия Сирия маселесинде Америка кызыкчылыгы үчүн жан үрөп кызмат кылууда. Америка бул жаатта эч шектенбейт. Балким, Орусиянын Сириядагы саясаты – Америка малайлары болгон Иран, Түркия, Сирия режими жана Сирия оппозициясынын – карамагына өтүп калган. Орусия бул жерден өзүнчө саясат алып кетиши мүмкүн эмес. Орусиянын Сириядан чыгып кетиши да жана аны белгисиздик абалда таштап кетиши да мүмкүн эмес болуп калды. Ошондуктан, ал Латакия менен Тартустагы аскерий базаларын кенейтип, күчтөндүрдү. Ошондой эле, Сирияда этибарлуу кургактык күчтөрү жоктугуна байланыштуу, ал салгылашууларды чечкиндүү көзөмөлдөй албайт. Ушунун баары Орусиянын Сириядагы ролу дайымий болушуна алып барды. Ошентип, Орусия Сирия кризисинде Америка саясатына бүтүндөй чырмалып калды. Ошондуктан, Америка менен Орусия ортосундагы бул чыңалуу – Орусия Сирия кризисинде Америка берген ролду аткарбай койуу себебинен – келип чыккан жок. Анткени, Орусия Сирия кризисинде Америка ага сызып берген план алкагында иш алып барууда.

2. Орусия кибер чабуул жасап, анын натыйжасында демократтардын кандидаты Хиллари Клинтондун жеңилип калгандыгы себептүү, АКШ президенти Обама Орусияга каршы санкцияларды киргизди деп ойлоо туура эмес. Анткени, эгер ошондой болгон болсо, Обама администрациясы 2016-жылы 19-декабрь шайлоо коллегиясы Трамптын жеңишин расмий жарыялаганга чейин бул санкцияларды тезинен киргизмек. Ал эми, Трамптын президент болуп шайланганы расмий жарыяланып жана конституциялык институттар тарабынан да тан алынгандан кийин иш козгоо болсо, бул президенттик шайлоого жана келерки президентке карата өтө күчтүү шек-күмөн жаратмак. Мындай болушу кайсы Америка администрациясы болбосун кабыл алынбай турган иш... Мейли, расмий жыйынтык чыга электе санкцияларды киргизүүгө абал тоскоолдук кылды деп ала турган болсок дагы, ири мамлекеттердин саясий түшүнүгү боюнча, жаңы президенттин расмий жеңишин тан алгандан кийин анын жеңишине көлөкө түшүрүүчү киберчабуулду пайдаланбастан, башка ишти пайдаланмак. Ошондуктан, жаңы президенттин жеңиши расмий жарылангандан кийин, Орусия шайлоого кийлигишти деген шылтоо менен санкцияларды киргизгендиги – санкция киргизүүнүн чыныгы себеби эмес.

3. Орусия президентинин билдирүүсүндө келгендей, Орусиянын өзөктүк ракета куралын өнүктүрүүсү – Американын Орусияга карата басым жасоосунун себеби деп да айтылууда. (Орусия президенти Путин Москвадагы коргоо министирлеринин жыйынында сүйлөгөн сөзүндө мындай деди: «Биз Орусияга коркунуч жарата турган кандай күч

болбосун ага каршы тура турган, жаңы үлгүдөгү стратегиялык өзөктүк куралдын натыйжалуулугун жаңы деңгээлде жакшыртуубуз зарыл») («Anatolia» кабар агентигинин сайты, 2016-жыл 22-декабрь) Мунун бир аз таасири болгону менен, бирок Орусиянын экономикалык чабалдыгы Москванын бул жаатта олуттуу иш алып барбашын айгинелейт. СССР кулагандан бери Америка, жалпы Батыш Орусиянын негизги экономика тармагын иштен чыгарып салган. Орусия аскердик өнөр жайын сактап калганына карабастан, чийки сырьё өндүрө турган мамлекетке айланган. Тактап айтканда, Орусия эл аралык деңгээлде Америка менен ат салышууга аракет кыла албайт. Балким, ал Америкадан Орусияны эл аралык саясатта роль ойноочу катары кабыл алуусун суранып жатат. Бул өтүнүчтү Америка жалпы түрдө жана майда-баратына чейин кабыл албай жатат. Ал тургай, Орусия Сирия майданында Америкага кызмат кылганына жана башка эл аралык маселерде аны менен шериктеш иш алып барганына карабастан, Америка аны ири мамлекет деп тан албады. Тактап айтканда, Орусия СССРдин жана СССР менен Америка ортосунда жетишилген тарыхый келишүүлөрдүн мураскери болгондуктан, Орусия Сирияда Америкага кызмат кылуу аркылуу кайра дагы аны менен келишүүлөргө барам деп үмүт кылды. Ошондой эле, ал Америкадан эл аралык майданда көбүрөөк кызматташууну да өтүндү. Бул бир нерсени берчүдөй болуп көрүнгөнү менен, орустардын саясий аң сезиминин алсыздыгын гана көргөзөт. Америка дүйнөгө колу жете баштаганда эле СССР менен жетишилген тарыхый келишүүлөрүн артка таштаган. Азыр анан кантип – Обама айткандай чабал мамлекет менен – келишүүлөргө бармак эле? Орусия азыркыдай чабал абалы менен Америкага иш жүзүндө бул чыңалууга жооб кайтаруучу коркунуч жарата албайт.

Ушулардан көрүнүп тургандай, Орусиянын өзөктүк куралын өнүктүрүшү тууралуу берген билдирүүсү – учурдагы Америка президенти Обаманын Орусияга карата чыңалуу жаратуусунун негизги себеби эмес.

Үчүнчүдөн: Жогоруда айтылган абалдар бул чыңалуунун негизги себеби эмес, балким, анын себеби бөлөк жана ага төмөндө токтолобуз:

1. Кандай саясий аң-сезимдүү адам болбосун, бүгүнкү күндө Американын алдында турган эл аралык орчундуу маселе – бул Кытайдын пайда болушу экендигин жеңил эле идирек кылат. Кытайдын дүйнөдө экинчи орунда турган экономикалык кубатка ээ болушу, Американын ааламдагы экономикалык кубатына коркунуч жарата турган күчкө айланды. Кытайдын аскерий жакка сарптаган каражаты – Орусия, Британия, Франция, бардыгын кошкондо да – алардан ашып түшөт. Балким, анын аскерий жашыруун программалары да көп. Кытай Америка саясатчыларынын баш оорусуна айланды. Акыркы учурда Америкалык

жооптуулардын бардык билдирүүлөрү ушул жаатка каратылып жатат. Америка коргоо министри Эштон Картер Кытай аскерий кубатын күчөндүрүп жатканына этибар каратып, «Америка өткөөл этапка келди» деди... («Washington DPA» агенттиги) Эштон Картер Калифорния штатындагы коргоого арналган форумда «14 жылдан бери өзгөрүүсүз келе жаткан терроризм менен күрөшүү...» деген сөзүнөн кийин мындай деди: «Биз келечегибизге коркунуч жарата турган коркунучка каршы туруу үчүн стратегиялык өткөөл этапка кирүү алдында турабыз...» Картер дагы мындай деди: «Кытайдын түштүк Кытай деңизиндеги жерлерди аскерлештирүүсүн активдештирүүсү өтө коркунучтуу абал жаратат...» («Кудус арабий» 2016-жыл 8-ноябрь) Кийин Обама Америка келечеги бүгүнкү Азияны колго алуусунда экенине этибар каратты. «Америка президенти Обама анын президенттик мезгилинде Американын тышкы саясатын тең салмактуулукка келтирүү алкагында Азияга көбүрөөк басым жасалып жатканына токтолуп: «Убактылуу өтүп кете турган иш» эмес», - деди («Вьентьян», «Reuters», «Седьмой день» 2016-жыл 6-декабрь) Азияга көбүрөөк көңүл бурганы – Кытайга каршы турганын билдирет.

2. СССР менен Кытайдын ортосунда коммунисттик партия түрткүсүнөн келип чыккан жакындашуу тарыхын Америка башынан өткөргөн. Америка ошол учурда СССРдин жеңилишине катуу аракет көргөн. СССРдин Кытай менен жакындашуусун өзүнө иш алып баруу орду кылып белгилеп алган. Америка СССРди алсыратуу жана жеңүү максатында, Кытай менен СССРдин жакындашуусун ажыратууну негизги иш деп билген. Ошондо СССР менен Кытайдын алакасын силкинте турган Киссинжердин программасы жүзөгө келди. Америка бул пландын негизинде ири ийгиликке жетишти. Азыр болсо абал тескерисинен. Америка Кытайдын кубатынан коркуп жатат жана анын Орусия менен жакындашуусун да күзөтүп жатат. Америка Кытайды алсыратуу үчүн Орусия менен Кытайдын жакындашуусуна чек койууну зарыл деп билди. Тактап айтканда, мурдагыдай эле, бирок тескерисинен. Буга «Вашингтон Пост» гезити да ишара кылды. 2016-жыл 18-декабрь «Россия сегодня» андан көчүрүп басып чыкты. Макалада мындай келген: 45 жыл мурун Америка президенти Никсон Пекин менен болгон алакага жарака кеткендигин шылтоо кылып, «үчилтик» СССР-Америка-Кытай шериктештигин өзгөртүү аракетин баштаган. Ошол маалдагы улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси Киссинжер менен Кытайга жасалчу иш сапары жаатында кеңешкен. Киссинжер Никсонго мындай деген: «Кытайлар деле Орустар сыяктуу коркунучтуу. Эгер тарыхый жактан алып карала турган болсо, алар орустарга караганда көбүрөөк коркунучтуу». Киссинжер дагы мындай деди: «20 жылдан кийин да

Америка башына келе турган президент сендей башчы болсо, Кытайларга каршы саясатында Орустарга таянат».

3. Ушундан көрүнүп тургандай, Американын Орусияга каршы акыркы санкцияларынын максаты – бир топ убактан бери Орусияга каршы колдонуп келген кысымдын уланышы. Бул кысымга конгресстеги Трамптын партиялаштары болгон республикачылардын көпчүлүгү жана демократтар салым кошкон. Бул кысым Американын Орусияга карата жаңы саясаты. Мындан максат, Америка Орусияны Кытайга каршы турууда өзү менен кошо бир сапта турууга тартуу. Обама администрациясы Орусия менен болгон алаканы түпкүрүнө жеткире талкалап салды деп, Америка жана Орусиянын жооптуулары тынбай билдирүүлөр берип жатышат. Бирок Орусия, Трамптын бийликке келүүсүндө Орусия менен Америка алакасын калыбына келтирүүчү алтын мүмкүнчүлүк бар деп билүүдө! Тактап айтканда, Америкадагы туруктуу башкаруу институттары Обама администрациясы калтырган Орусия менен болгон чыңалууну – келээрки Трамптын администрациясы менен толук түшүнүшүүлөргө барганга чейин – Орусияга каршы дагы колдонот. Башкача айтканда, Орусия-Америка алакасын оңдоо – бир гана Орусия Кытай жаатында Америка талаптарына макул деген мунасага келиши менен болот. Путин менен Трамптын достугу жөнүндө таралып жаткан кептер ушуга байланыштуу, ал экөөнүн достугу Кытайга биргеликте каршы туруу менен гана болот.

4. Жогоруда айтылып өтүлгөндөрдүн үстөм болушун келерки президент Трамптын Америка менен Кытайдын ортосундагы чыңалууну дагы күчөтө турганы тууралуу берген билдирүүлөрү кубаттап турат. Трамп мансабына келе элек жатып эле, шайлоодо берген убадаларын аткаарын, тактап айтканда, Америка компанияларын жандантуу максатында Кытай товарларына салыкты көбөйтө тургандыгын билдирди. Бул дегени, Кытай үчүн соода-сатык жагынан чоң коркунуч дегени. Америка Тайвань президенти менен байланышууну демилгелей баштады, бул дегени, Американын Кытайга кысым өткөрүүчү коркунучтуу ишарасы. Ошондуктан, Америка «жалгыз Кытай» деген саясатынан баш тартты. Бул Кытайга карата саясий коркунуч эсептелет. Ак үйгө келе турган жаңы администрациянын бирден бир маселеси – бул Кытайдын эл аралык майданга оркойуп чыга келишинин алдын алуу болуп саналат. «Россия сегодня» агенттиги «Вашингтон Пост»тон 2016-жылы 18-декабрда көчүрүп басып чыккан маалыматта мындай делет: Президенттикке жаңы шайланган Дональд Трамп Американын Кытай жаатындагы саясатын кайрадан карап чыгуу мүмкүнчүлүктөрүн караштыарын айтты. Трамп Кытайга каршы катуу кол саясатын баштоого чакырык салды. Муну ал билдирүү жана телефон аркылуу

сүйлөшүүлөрүндө билдирди. АКШнын жаңы шайланган президенти Трамп Тайвандын президенти менен телефон аркылуу байланышты. Бул канча жылдан берки биринчи жолку сүйлөшүү болду. Ошол эле маалда, Трамп Американын «Fox News Sunday»ге берген маегинде, Вашингтондун Никсон доорунан бери Кытай жаатында карманып келе жаткан «жалгыз Кытай» саясатынын тууралыгына шек-күмөнү бар экенин айтты. Ошондой эле, Кытайды соода-сатык тармагында айла-амал иштетип жаткандыгы менен да айыптады.

5. Ал эми Трамптын Кытайга каршы Орусия менен келише турган келишими кандай болоруна келсек, Америка Кытайга каршы турууда Орусия экономикасын чабал кылууну пландаган жок. Ошондой эле, Кытайга каршы Орусия сакофатын колдонууну пландаган жок. Орусия СССР кулагандан бери анын өзүнө таандык сакофаты жок. Америка Орусиянын аскерий кубат эшигин ачык калтырды. Орусиянын аскерий кубаты Кытайга каршы турууда Америкага жардам бериши мүмкүн. Мисалы, Түндүк Кореянын өзөктүк куралына каршы турууда Америка өзү менен шериктеш болууну Орусияга жүктөйт. О.э. Кытайдын кубаты өзүнөн, же Орто Азиядан өсүп чыгышы коркунучуна каршы турууда да Орусияны өзүнө шерик болууну ага жүктөйт. Ал тургай, Кытай деңизинде деңиз кемелеринин жүрүшүнө байланыштуу өзүнүн саясатында да Орусияны ага шерик болгонго милдеттендирет. Мунун баары Орусия үчүн эл аралык майданда өзүн-өзү жарга түрткөнгө тете. Бирок, Орусия Американын бул саясаты аркылуу өзүнүн ири мамлекет деген сөлөкөтүн сактап калууга өбөлгө жаралуу мүмкүнчүлүгүн табам деп үмүт артууда! Американын Кытайга каршы турууда Орусияны Америка менен шериктеш болууга карата кылып жаткан Америка кысымынан кутулуп кетүү мүмкүнчүлүгү өтө арсар. Анткени, Орусия саясий сокурлук менен ооруйт. Бул анда өнөкөт оорууга айланган. Ошондуктан, ал кесепеттердин келип чыгуусуна карабайт. Сирияда жапайы кыргын кылышына каршы мусулмандар каары козголгонун карабады. Бул анын саясий сокурлугунун натыйжасы. Ал мусулмандар дегенде азыркы мусулман акимдерди гана этибарга алып, аны чыныгы коркунучка сала турган мусулмандар ичиндеги нерсени көрө албады. Ал Американын Сирияда эмнеге мындай кыргынды өзү кылбай жатканын да түшүнбөдү. Анткени, Америка бул малай акимдердин артында мусулмандарда эмне жатканын абдан жакшы түшүнөт. Ошондуктан, Обаманын Орусияга каршы бул санцияларды киргизүүдөгү максаты – Орусияны бурчка такоо жана аны Трампка «дос» кылып тартуу! Муну менен, Орусияны Кытайдан алыстатуу үчүн Трамп менен боло турган мунасага жол салынат. Балким, Орусияны Кытайга душмандык кылууга алып бара турган жол салынат. Мына ушул Обаманын мөөнөтүнүн

акырында Орусияга каршы киргизген санкцияларынан көздөлгөн максат деген үстөм көз караш. Обаманын бул санкциялары аркылуу, Америкадагы башкаруу институттары белгилеп берген Америка саясатын ишке ашыруучу келерки президент Трампка жол салып берүү көздөлгөн... Америка саясатын башкаруу институттары белгилейт, аны президенттер ишке ашырат, ал кайсы партиядан болбосун, айырмасы жок.

6. Ал эми Кытай аны курчап келе жаткан коркунучту сезди. Ошондуктан, ал Орусияны этияттык менен болсо да инвестиция аркылуу алдоого өттү. Аны менен биргеликте аскерий машыгууларды өткөрдү. Коргоо кеңешинде Сирияга байланыштуу вето Орусия тарапта турду. Ушунун баары Вашингтон Орусияны өзүнө каршы пайдаланып кетүүсүнүн алдын алуу иш-чарасы болду. Бирок, Кытай саясатчыларынын Орусияга каршы душмандык көз караштары үстөм. Кытайдын өсүп жаткан экономикасы сырьёго жана энергия ресурстарына мухтаж. Бул экөө тең Орусияда. Ушул душмандык көз караш Кытайды парда артына кирүүгө түрттү.

Ошондой эле, Кытай Американын да ага карата душмандыгын аңдап билет. Обаманын Кытайга болгон иш сапарында аны шылдындаганы буга ишара кылып турат. Америка президентинин «чоң жыйырмалыктын» самитине катышуу үчүн Кытайга болгон иш сапарында, Обама «Khoanju» аэропортунда учактактан атайын даярдалган тепкич менен эмес, өзгөчө кырдаалда колдонула турган тепкич менен учактын артынан түшүүгө мажбур болду. Бул өзгөчө кырдаал же техникалык себебтерден улам болгон жок, балким, Кытай бийлиги учактын алдыңкы тарабынан түшүрө турган атайын тепкичти даярдаткан эмес. Муну серепчилер Кытайдын Америка президентин шылдың кылышы катары баалашты. Анткени, бул нерсе эки өлкө ортосунда көптөгөн маселелер жаатында келишпестиктердин бар экенин көргөзүп койду. Алардын алдыңкылары Американын Түштүк Кореяда ракета калканын (ПРО) жайгаштыруусу. Ошондой эле, Түштүк Кытай деңизиндеги Филиппин менен Кытай ортосундагы талаштуу маселеде Америка карманган позиция. Жана Вашингтондун Кытайдын болот импортуна кошумча пошлина киргизүү токтому. («Алжазира» 2016 09 05)

7. Чейрек кылым өтсө да, мурунку Америка мамкатчысы жана улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси Киссинжер, азыр деле жаш курагына карабастан, Американын келерки президенти Трамп менен Орусияны мунасага келтирүүдө өкүл аталык кылууда. Киссинжер бул маселе жаатында Москвага иш сапары менен барып, Путин менен жолугушту. Тактап айтканда, Кытайга каршы турууда Орусияны өзүнүн сабына тартуу максатында барды. Орусия өзүнүн кызыкчылыгына Киссинжерди

кызыкдар деп ойлоп, аны кол чаап тосуп алды. Кремль пресс-катчысы Песков «Москва мурунку Америка мамкатчысы Генри Киссинжердин Орусия менен Америка алакаларын калыбына келтирүүгө катышып жатканын кубаттайт» деди. Дагы мындай деди: «Американын мурунку мамкатчысы Киссинжер бул бирден бир жетик саясатчы, анда Орусия жаатында жана Америка менен Орусия ортосундагы алакалар боюнча тажрыйба мол». («Араб медиа» сайты, 2016-жыл 27-декабрь)

Бул өңүткө карай европалык басылмалар да ишара кылды. 2016-жыл 20-декабрда «Россия сегедня» басылмасы алардан алып басып чыкты, анда мындай келген. Германиянын «Bild» гезити: «Киссинжер Кытайдын күчтөнүп жатканына каршы турууда Орусия менен алаканы жакшыртуу зарыл деп билет. Мурунку Америка мамкатчысы абдан тажрыйбалуу. Ал Путин менен жолугушту жана ал эки өлкө ортосунда алакаларды жөнгө салууда ортомчу болуп калмакчы». Гезит дагы буларды келтирди: «Трамп Киссинжердин насааты менен Орусияга каршы санкцияларды алууга аракет кылат». Бул нерсеге «Геосаясий анализ боюнча европалык борбордун» анализи да ишара кылат. Алар муну Трамптын убактылуу командасынан алган нерсеге таянуу менен анализ жасашканын билдиришти...

Ушундан көрүнүп тургандай, Америка эки тарапка тең: Кытайга да, Орусияга да каратылган саясатын ишке ашырууга урунууда. Анын негизги түркүгү – Кытай майданында Американын Орусияны өз кызыкчылыгына иштетүүгө тартуусу. Орусияны кысымга алуунун башын Обама баштады. Ал план боюнча, келерки президент Трамп Орусия менен бул маселе жаатында мунаса кылат. Америка Кытайга каршы турууда Орусияны өз сабына кошуп алуу үчүн ага карата кылган кысымына Орусия жооб бергенин ачыктабайт.

Төртүнчүдөн: Мына ушундайча ири мамлекеттер ортосунда күрөш уланууда. Ал тургай, ири эместери да бул ири мамлекеттердин таасирлери астында өз кызыкчылыгына жетүү үчүн күрөшкө катышууда. Алардын талаш-тартыштары бул дүйнө күбө болуп жаткан бактысыздыкка алып келди. Өкүндүрө турган нерсе, ишти колго алып, бул ааламды өзүнүн табиятына кайтара турган жана Ислам жерлерине эле эмес, бүткүл дүйнөнүн чар тарабына жакшылык нурун чача турган Ислам мамлекетинин жоктугу. Ушундай болгонуна карабастан, Исламда чыныгы эркектер бар:

﴿صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ حُبَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا

تَبْدِيلًا﴾

«Аллахка берген (Ал заттын жолунда жихад кылып, шейит болуу жөнүндөгү) убада-шерттеринде бек турган кишилер бар. Алардан (айрым) кишилер өз убадасын аткарды (шейит болду), алардан (айрым) кишилер болсо (шейит болууга) ынтызар. Алар (Аллахка берген убада-шерттерин) өзгөртүшкөн жок» [33:23]

Аллахтын жардамы менен ааламды өз таразасына койо турган Ислам мамлекети – туура жолдогу Халифалык – албетте жакынкы күндөрү тикеленет.

﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِغُ أَمْرِهِ ۖ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾

«Албетте Аллах Өзү (каалаган) ишине жетүүчү. (Анын каалоосуна каршы туруучу кимсе жок). Чындыгында Аллах ар бир нерес үчүн ченем-өлчөө кылып койгон» [65:3]

7-робиус-соний, 1438-х.

5-январь, 2017-м.

Американын Орусия менен болгон ракеталык келишимден чыгуусу

Суроо: Америка ТИМи 1987-жылы Орусия менен кыска жана орто аралыктагы ракеталарды кыскартуу жаатында түзүлгөн келишимден АКШ ушул айда расмий түрдө чыгып кетээрин билдирди. Американын бул келишимден чыгып кетүүсү эмнени билдирет? Орусия иш жүзүндө келишимге доо кетирдиби же бул Америка чыгып кетүүгө карай колдонуп жаткан шылтоосубу? Эгер, Орусия келишимди бузбаса, анда Американын келишимден чыгып кетүүсүнүн максаты эмне? Аллах ыраазы болсун.

Жооб: жооб түшүнүктүү болушу үчүн төмөнкү нерселерге токтолуп өтүү зарыл:

Биринчиден: Ооба, жума күнү Американын мамкатчысы Майк Помпео Американын Орусия менен болгон кыска жана орто аралыктагы ракеталарды кыскартуу жаатындагы келишимге комментарий берип мындай деди: “Алты ай аралыгында Орусия менен болгон келишимден Америка чыгаарын расмий түрдө Орусия тарапка билдирүүнү жолдойбуз”. Ал дагы баса белгилеп мындай деди: “Алтынчы күндөн баштап АКШы кыска жана орто аралыктагы өзөктүк державалар келишиминин милдетенмелерин аткарууну токтотот”. Ал дагы басым койуп мындай деди: “Эгер, Орусия келишим милдетенмелерин аткарууга кайтпаса, анда ага амал кылуу токтотулат”. (“Арабия 21”, 2019.02.01.). Американын мындай кадамга барышы күтүлүп жаткан, анткени бир топ ай аралыгында Америка Орусиянын “НФ” келишими милдетенмелерин аткрып жаткандыгына күмөдүүлүгүн билдирип айтып келген. Трамп мындай деди: “Бизге карата тыюу салынган куралды Орусия аны жасоосун улантуусуна АКШы эч качан мүмкүндүк бербейт”. (“Би-Би-Си”, 2018.10.21.). Ал эми, Орусия Трамп администрациясы тарабынан мындай кадамды күткөн эмес. Орусия ТИМнин орун басары Сергей Рябков мындай деди: “Бул кадам өтө опурталдуу кадам болот. Ошондой эле курч сынга кабылат”. Ал Орусиянын “ТАСС” агентигине берген маегинде мындай деди: “Бул келишим дүйнөлүк коопсуздукту камсыздоодо курал жарышын алдын алуучу жана стратегиялык туруктуулукту сактоо үчүн маанилүү”. Рябков АКШнын бул кадамын жемеге алып мындай деди: “АКШ шантаж кылуу аркылуу (Орусиянын) чегинүүлөргө баруусун калап жатат”. (“Би Би Си”, 2018.10.21.). Америка келишимден расмий түрдө чыгып кетээрин жар салгандан кийин Орусия да ушундай негизде эле жооп кайтарды: Орусия ТИМи Лавров Ашхабадда өткөн басма сөз жыйынында мындай деди: “Мамбашы Путин бул боюнча биздин позициябызды белгиледи. Биз дагы ушундай жол

негизинде жооп кайтарабыз”. Ал дагы кошумчалап: “Америкалыктар келишимди аткарууну токтотушту, биз дагы келишимде каралган алты ай ичинде ушундай кадамдын негизинде келишимге амал кылууну токтотобуз. Вашингтондун келишимден расмий түрдө чыгып кетүүсү натыйжасында биз тараптан да ага амал кылуу аягына чыгат”, - деди. (“RT”, 2019.02.06.). Ушундан көрүнүп тургандай, Америка иш жүзүндө бул келишимден чыкты. Ал тургай, алты ай аягына чыккычакты эле. Ошондой эле Америка келишим негизинде тыйуу салынган бул ракетаны өнүктүрүү программасын иштеп чыгууну баштарын да билдирди.

Экинчиден: ал эми, Американын келишимден чыгып кетүү себеби Орусиянын “9м729” ракетасын жасап чыккан билдирүүсүн келишимди бузуу катары санады. Бул акыйкаттан алыс. Орусия бул ракета 480 км аралыкка уча тургандыгын билдирди. Башкача айтканда, 500 км аралыкка жетпеген аралык бул келишимде тыюу салынган аралыктагы ракета аралыгы. Келишим кыска аралыктагы 500-1000 километрге чейинки жана орто аралыктагы 1000-5500 км аралыктагы ракеталарга тыюу салынуусун камтыган. Орусиянын кыска жана орто аралыктагы ракеталары Америка жерине түздөн-түз жетип баруу коркунучун жаратпайт эле. Балким көптөгөн душмандар менен курчалган СССР буга окшогон куралдарды көп иштеп чыккан, айрыкча батыш Европага карата. Тээ 1980-жылдары Америка батыш Европага орто аралыктагы “Круз” жана “Першинг” ракетасын ортоткондон кийин СССР буга каршы орто аралыктагы С-20 ракетасын Европага орноткон, мунун натыйжасында Европага көбүрөөк АКШ менен СССРдин ортосундагы өзөктүк согушу майданы болуп калышы коркунучу жаралган. Ошондуктан, ал дүрбөлөнгө түшүп, орто аралыктагы ракеталарды ооздуктай турган келишимге жетүү үчүн кысым кылуу аракетине өттү.

Үчүнчүдөн: ошол маалдагы Америка саясатын назар салуу менен Американын олутуу саясатын түшүнүү мүмкүн болот. Америка бир тараптан батыш Европаны коопсуздук тарабынан өзүнө байлап алды. Европа континентинин коопсуздугу Американын колуна түштү. Экинчи тараптан, 1980-жылдардын башында Америка Горбачевдин куралсыздануу жаатында көшөрүп жаткандыгын көрдү. Анын натыйжасында эки тараптуу куралсыздануу келишими бышып жетилди жана келишимге кол коюлду. Америка бул келишимди СССР көбүрөөк зыян тартып калышы үчүн кыска жана орто аралыктагы келишимге каратты. Анткени, келишим негизинде СССР өндүрүп чыгууга эбегейсиз каражат жумшаган 1800 өзөктүк ракетасын жок кылышы керек эле. Америка болсо 800 ракетасын жок кылышы керек болгон, башкача айтканда, Москва жок кылган ракетанын жарымын гана. “1991-жылдын май айынын кирип келиши менен эки тарап келишим алкагында 2600дөн

ашык ракетанын жок кылышкандыгын жар салышты. Анын ичинде Орусиянын насиби 1800 ракета”. (“Ал-Жазира нет”, 2019.02.02.). Башкача айтканда, ракеталарды жок кылуу 1991-жылы аягына чыккан. Андан кийин болсо, келишимди аткарууну улантуу милдетенмелери өз күчүндө калган, тактап айтканда буга окшогон өзөктүк ракеталарды өндүрүп чыгаруу токтотулган.

Төртүнчүдөн: Трамптын жана андан мурунку Обама администрациялары аткарып жаткан Америка стратегиясына карап чыгылса, дүйнөлүк кырдаал Вашингтонду өзүнүн жалпы саясатын кайра карап чыгууга мажбурлагандыгын көрүүгө болот. Америка стратегиялык негизде олутуу көйгөйлөрдү жөнгө салууга багыттанып жатканын байкоого болот, алар төмөнкүлөр:

1. Америка экономикасы: Америка өз экономикасын эл аралык майданда өз улуулугун көргөзө турган бир түркүк катары карайт. Анын экономикасы болсо эл аралык жактан жемирилип бара жаткандыгын көрүүгө болот. Анын каршысында Европа экономикалык жактан кубаттуу болуп бара жаткандыгы күзөтүлөт, анткени ал коопсуздук жаатына жетиштүү даражада каражат жумшабайт. Себеби, ал Америка коопсуздук чатыры астында болууга кадыржам. Дагы бир тараптан, Америка үчүн Кытайдын экономикалык жактан бат өсүүсү Европага көйгөйүнөн кем калбаган маанилүү маселе. Европа эки он жылдык аралыгындагы биринчи класстагы экономикалык өнүгүү үлгүсүн кура алды. Ал эми, Кытай болсо Азия өнүктүрүү банкы сыяктуу Американын эл аралык банкына коркунуч жарата турган эл аралык каржы институттарын түптөдү. Бул эл аралык экономикалык олук-солук акыйкаттары Американын эл аралык жактан көзөмөлгө алып туурусуна түркүк болуп жаткан экономикасына шек туудура баштады. Ошондуктан, ал аскерий жактан үстөм болууга бел байлады. Башкача айтканда, ат салышып жаткан мамлекеттерди коркууга салыш үчүн өзөктүк ракета азуусун көргөзмөкчү болду. Америка Трамп мезгили учурунда өз максатын жашырбастан ачык-айкын эле билдиргенге айланды. Америка мамбашы Тармп “Америка башкаларды эсине келтирип койуу үчүн өзөктүк кудуретин күчөтөөрүн” билдирди. (“Явму саабиг”, 2018.11.06.).

2. Америкага каршы Европа багыттары: Франция мамбашы Макрон Орусия жана Кытай коркунучуна каршы Европа армиясын түзүүгө чакырды, балким Америка коркунучуна каршы. Трамп Америка өз коргоосунда турган, жада калса анын коопсуздугу үчүн каражат жумшалып жаткан Европага каршы коркунуч жаратат деп Европа кантип ойлоп жатат деген суроону койду. Ошондой эле, Европа климат келишими сыяктуу көптөгөн маселелер жаатында да ага каршы боло

баштады. Американын Иракка каршы согушу. Ошондой эле араб, исламий жана африкалык токтобогон чыр-чатактар күрөшү алкагында да, балким Европа бул жаатта Кытай менен көбүрөөк кызматташа баштады... Ушунун баары Американы Европага карата Орусия коркунучун кайтарууга багыттады. Американын келишимден чыгып кетүүсү Орусияны ракеталарды кайра иштеп чыгуусун жандантууга түртөт. Бул болсо биринчи кезекте Орусияга жакын жайгашкан Европага оорчулук алып келет, анткени келишим Европа аймагында өзөктүк жарышууга чектөө койууга каратылган. Бул боюнча Германия ТИМи Хайкоу Мас “Рейтер” агентигине берген маалыматында мындай деди: “Бул келишим дээрлик 30 жыл аралыгында Европа коопсуздугу үчүн негизги түркүк болуп берген”. (“Спутник Россия”, 2018.10.21.). Андан мурун Хайкоу Мас Германия маалымат агентигине берген билдирүүсүндө: “Германия Европа аймагында орто аралыктагы жаңы ракеталардын жайгашышына мүмкүн болушунча каршы турарын билдирди. Үчүнчү күнү массалык маалымат каражаттарында чыккан маалыматта Хайкоу Мастын билдирүүсү берилген, анда: “Кандай кырдаал болбосун, Европа жаңы куралдануунун жарышы жүрө турган аймак болуп калбашы керек”, - деди”. (“Ал-Вефак Онлайн”, 2018.12.28.). Андан мурдараак Франция мамбашы Эммануэль Макарон мындай деди: “Кыска жана орто аралыктагы ракеталарга чек койо турган келишимден Американын чыгып кетиши Европа коопсуздугун коркунучта калтырат. Макарон “Европа 1” радиосуна берген маегинде дагы кошумчалап: “Өткөн жумаларда Америка мамбашы Трамп куралсыздануу келишиминен чыгуу билдирүүсүн бергенден кийин ким негизги курмандык болуп калаарын көрдүм”. (“Явму саабиг”, 2018.11.06.).

3. Орусиянын саясаты жана ага Американын басымы: Трамп бийликке келгенден бери бир да ай Орусияга карата Американын басымысыз өтө элек. Санкциялардан баштап Орусия чек арасына жакын НАТО күчтөрүн жайгаштыруу, НАТОго жаңы өлкөлөрдү (Македонияны) кошуу жана Орусияны Сирия сазына батыруу. Орусиянын Сирия сазынан чыгып кетишине жардам бербей, аны создуктурушу. Антиракеталык системаны (Түштүк Кореяга) жайгаштыруусу. Акыркы учурлардагы Американын Орусияга болгон басымы Куриль аралдарына болгон Жапония талабын жандандырып, Орусия Жапония алакалары ортосунда чыңалууну пайда кылды. Орусия Сирия боюнча Америка талаптарына жооп берүүсү Американы андан ары Орусия колдонууга батынта баштады. Америка эл аралык деңгээлде Орусиянын ага кылган кызматын Кытай тарапка да колдонууну да каалай баштады. Бир тараптан, Орусия Американын бул саясатын ачык-айкын эле түшүнүп турат. Орусия ТИМи Сергей Лавров мындай деди: “Америка эч качан Орусияны өз

кызыкчылыгына жана Кытайга каршы колдоно турган кол жоолук кыла албайт”. Ал дагы мындай деди: “Евро-Атлантика байланышын бекемдөө жана Европаны тартипке салуу үчүн биздин шайтандарга иштеп жатышат. Мисалга ала турган болсок, алар азыр Орусияны Кытайга каршы кантип колдонууну олуттуу түрдө талкуулап жатышат. Алардын каалоосу бизди Америка кызыкчылыгына иштеп бере турган кол жоолук (инструмент) кылуу”. (“RT”, 2018.12.24.). Америка Орусияны Сирия маселесинде өз кызыкчылыгы үчүн ийгиликтүү пайдалып кеткенден кийин аны Кытайга каршы пайдалануу үчүн агы каршы катуу басым өткөрө баштады. Бул Американын Орусияга карата жаңы кеңири багыттагы саясаты. Америка Орусия менен болгон кыска жана орто аралыктагы ракеталар келишиминен чыгып кетүүсү Американын Орусияга болгон дагы бир тараптан болгон кысымы. Дагы бир тараптан Орусиянын Кытай менен болгон алакаларында чыңалуунун пайда кылууга урунууда. Ал эми, Американын Орусияга болгон басымынын дагы күчөшү Орусиянын экономикалык абалы чабал болуп турган учурда жаңы куралдануу жарышы жолуна түртүп жаткандыгы. Орусия ТИМнин орун басары Рябаков мындай деди: “Америка бизди ал тарапка тартып жаткан куралдануу жарышына түшүүнү каалаган жокпуз”. (“RT Arabic” каналы, 2019.02.07.). Ал эми, Орусиянын Кытай менен болгон алакасына чыңалуу киргизүүгө болгон Американын аракетин бул Америка Орусияны стратегиялык кыска жана орто аралылыктагы куралдануу жарышына сүнгүшүнө мажбурлоосу аны менен чек аралаш Кытайдын кооптонушуна алып барат. Анткени, 1991-жылы келишимдин негизинде жок кылынган бул ракеталардын баардыгы Орусия менен чек аралаш Кытайдын баардык жерине чейин жете алат. Ошондуктан, бул нерсе Кытай менен Орусиянын ортосунда чыңалуу жүз беришине алып барат.

4. Кытайдын чыга келиши жана ага Американын каршы турушу: Американын тышкы саясаттагы эң негизги тандоосу бул Кытайга каршы жаңы стратегия негизинде иш алып баруусу, ал Обаманын экинчи мөөнөтүнөн эле башталган. Трапп муну дагы күчөттү. Ал Кытайдын өсүүсүн токтотуу максатында аны менен соода согушуна кирди. Айрыкча, Кытай кубаттуу экономика аркылуу өзөктүү куралсыз эле кубаттуу армияны түзүүгө шарт жаратат. Мүмкүн ал өзөктүү куралын да өнүктүрүп Америка кожоюндугуна коркунуч жаратышы да толук мүмкүн. Кытайдын аскерий бюджетти 228 миллиард доллар, бул Кытайдан кийинки төрт мамлекеттин (Орусия, Британия Франция жана Германия) да аскерий бюджетинин эң көбү болуп саналат. Кытай кээ бир аскерий программаларын да жашырып жатканын Америка акыйкаттан алыс эмес карайт. Анткени, анын экономикасы аскерий жакка каражатты дагы да көбөйтүүгө мүмкүнчүлүк жаратып жатат. Дагы бир тараптан,

Америка Кытай менен болгон соода согушунда эки үлкөн экономиканын бири-бири менен жакындашуусу себебинен чайнала баштады, ошондуктан Америка Кытайдын өсүүсүн токтотуу максатында бул күрөштү аскерий жакка бурууну пландады. Анткени, Америка бул жаатта Кытайга салыштырмалуу бир топ жогору турат. Ошондуктан, Америка куралдануу жаатындагы кишенди (Орусия менен болгон келишимди) чечип бош коё берүүнү баштады. Анткени, бул келишимдин негизинде Кытай айланасындагы Түштүк Кореяга, Жапонияга жана башка Кытай айланасындагы жерлерге орнотушу мүмкүн болгон кыска жана орто аралыктагы өзөктүк ракетеларына Кытай ээлик кыла албай келген. Башкача айтканда, Америка Кытай Американын ага карата ыктымал болгон коркунучуна каршы куралдануу жарышына сүнгүп кирип, экономикалык кубаттын чачыранды кылып жиберилишин пландады. Ошол эле маалда Америка өз экономикалык күчүн эле ишке салууну пландаган жок, балким Ыраакы Чыгышта Түштүк Корея, Жапония сыяктууларды да экономикалык күчүн куралдануу жарышына ишке салууларын максат кылды. Анын натыйжасында Кытайдын экономикалык көрсөткүчү азыркы абалынан кыйла төмөндөөгө барат.

Бешинчиден: корутундулап айтканда, Американын ракета келишиминен чыгуудагы узак мөөнөттү максаты төмөнкүлөр:

1. Американын эл аралык жактан кожоюндук кылуусуна түркүк болуп берген экономикалык кубаты анын каршысындагы Кытай экономикалык кубатына салыштырмалуу алсыз болуп бара жатышы. Ошондой эле, атаандашы Европага да салыштырмалуу чабал болуп калгандыгы. Ошондуктан Америка Европага, Орусияга, ошондой эле Кытайга өз кожоюндугун бекемдөө максатында өзүнө тең келе турган атаандашы жок тараптагы стратегиялык аскерий кубаттын күчөтүүгө токтом кылды.

2. Европанын Америкадан обочолоно башташы жана көптөгөн эл аралык саясий маселелерде Америка менен талаша-тартышууларга баруусу. Ушунун баары Американы Европага СССР учурундагыдай Орусиянын коркунучун кайра кайтарууга токтом кылууга түртү. Американын Орусия менен жаңыдан куралдануу жарышына түшүшү Европа мамлекеттерин Орусия коркунучунан коргошуу үчүн Американын өзөктүк коргонуу чатырына кирүүгө мажбур кылат. Анын артында Вашингтондун аскерий жакка каражатты көбөйтүү талабы сыяктуу талаптарына жооп берүүгө жана Америка жетекчилиги астында калууга аргасыз болушат.

3. Американын Орусияга басымын күчөтүшү: Орусиянын мүмкүнчүлүгү жетпеген жаңы куралдануу жарышы аркылуу стратегиялык позициясы менен Орусияны опузага алуусу. Аны Кытайга

каршы турууга жана аны менен болгон алакаларын басандатууга мажбур кылуу. Вашингтондун келишимден чыгып кетүү аркылуу жаңы куралдануу жарышы стратегиясы негизинде Орусияга бири экинчисинен ачуу болгон эки тандоо калтырды. Анын бири Орусия чабал экономикасы аркылуу утула турган куралдануу жарышына түшүүсү жана анын натыйжасында анын стратегиялык чектелген кубатынын ашкере болуусу. Стратегиялык жактан алып караганда, анын даражасы Франция жана Британия позициясына жакыныраак болот. Же бетинде кызыл калтыра турган жана толук түрдө Америка тарабынан кабыл алына турган эл аралык улуу дөөлөт деген аброюн сактап калуу үчүн Американын Кытайга каршы кызыкчылыгына жооп берип, анын талабын аткарып Кытайга каршы Америка менен бирге жүрүүсү.

4. Ал эми, Кытай тарапка болсо: Америка Орусия менен болгон ракеталык келишимден чыгып кетүүдөгү эң башкы максаты – бул Америка Кытайды аскерий жактан көзөмөлдөөгө токтом кылды. Америка Кытайдын экономикасы тез өсүп, аны таң калтырып койо тургандай анын аскерий жагы да аны таң калтырып коюшун каалаган жок. Кытайдын аскерий кубатын келишимдер аркылуу Американын көз алдында болуусу же Кытайды Ыраакы Чыгышта Америка өзү үстөм болгон стратегиялык куралдануу жарышына түшүүсүнө мажбур кылуу. Анын натыйжасында Кытайдын экономикалык өсүүсүн сындыруу жана андан ары чабалдык түшүп кетүүсүн максат кылган.

Алтынчы: жыйынтыктап айтканда, мындай эл аралык күрөштөрдөн мусулмандар бир топ алыста жүрүшү жүрөктү өйүйт. Аларга кербенден качкандан эч нерсе жок! Балким, ислам өлкөлөрүндөгү малай акимдер Улуу Исламдын таңы атышына тоскоолдук жаратууда, айрыкча Американын жана жалпы Батыштын талаптарына эт бетинен кетип жооп берүүчүлөргө айланышты. Бирок, Ислам Үммөтүнүн Исламга бет алуусу күндөн-күнгө күчөп, динсиз акимдердин Исламдын келишине тоскоолдук жарата турган долбоорлорун четке кагып, аларга каршы туруу менен зулумдук доорун аягына чыгара турган болуп калды. Анын натыйжасында Аллахтын жардамы жана чынчыл соолих амал кылуучулардын колу менен Пайгамбар ﷺ куш кабар кылган Пайгамбарлык туура жолундагы Халифалык таңы атат:

ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا. ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَاجِ النَّبِيِّ. ثُمَّ سَكَتَ

“Кийин жабыр көрсөтүүчү залым падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот. Андан соң Пайгамбар ﷺ сүкүт кылды”.

Аны менен жер жүзү Халифалык нуру менен жаңыдан кайра нурданат. Колонизатор каапырларды өз зулумдары менен чээнине киргизет. Ислам үммөтү дүйнө жүзүн жамандыктан алыс болгон адилетүүлүк нуру менен жетектейт. Аллах Таала айтат:

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۖ بِنَصْرِ اللَّهِ ۚ يَنْصُرُ مَن يَشَاءُ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишини үстөм кылат. Ал күдурет жана ырайым ээси» [30:5]

7-жумаадил-уула, 1440-х.

12-февраль, 2019-м.

Американын Орусия жана Кытайга карата саясаты

Суроо: Байден башында турган Американын жаңы администрациясы Кытай менен Россияга карата чабуул баштап, ошол эле учурда өнөктөштүк мамилелерди чындап, кээ бир өлкөлөр менен эски союздаштыгын жандандыра баштады. Америка бул эки мамлекетке карата саясатын кандайча жүргүзөт жана анын максаты кандай? Бул администрация мурункусунан айырмаланабы?

Жооп: жаңы администрациянын иш-аракеттерин карап чыгуу аркылуу биз АКШнын саясатынын мүнөзүн жана максаттарын көрсөтөбүз:

1 – 2021-жылы 12-мартта АКШ президенти Байден Австралиянын премьер-министри Скотт Моррисон, Индиянын премьер-министри Нарендра Моди жана Япониянын лидери Суга менен интернет аркылуу конференция өткөрдү. Күндөн-күнгө өсүп келе жаткан Кытайдын аскердик жана экономикалык кубатына каршы туруу аракетинде бул өлкөлөр Американын көз карашында негизги орунду ээлейт. Байден: «Индия жана Тынч океанындагы эркин жана ачык аймак бардыгыбыздын келечегибиз үчүн абдан маанилүү. Америка силер менен, жана аймактагы бардык өнөктөш союздаштарыбыз менен туруктуулукка жетүү үчүн иштешүүгө даяр», - деди. (Шаркул Авсад, 13.03.21). Андан кийин 2021-жылы 13-мартта АКШнын Коргоо министри Ллойд Остиндин билдирүүсүндө «Ал Азияга бир жумалык иш сапары менен барары, ал Токио, Сеул жана Нью-Делиге барып, Американын союздаштары менен аймактагы аскерий кызматташтыкты өркүндөтүү жолдорун жана Кытайга каршы ишенимдүү тоскоолдукту жаратуу тууралуу талкуу» кылаары айтылды. «Ал Токио менен Сеулдагы кесиптештери менен жолугушуу үчүн Токиодо АКШнын мамлекеттик катчысы менен кошулуп иш алып барат. Бул Байден командасы, Кытай Коммунисттик партиясынын тышкы байланыштар боюнча жооптуусу Ян Цзечи жана Кытайдын тышкы иштер министри Ван И менен Аляскадагы биринчи жолугушуусунун алдында болот». (Шаркул Авсад, 14.03.21). Ага Гонконг, Синьцзян (Чыгыш Түркстан), Тибет, Тайвандагы кырдаалдар жана адам укуктарынын бузулушу кирет.

2 – 2021-жылы 20-мартта АКШнын Коргоо министри Ллойд Остин мындай деди: «Биз сөзсүз түрдө бардык союздаштарыбызды жана өнөктөштөрүбүздү Россия аскерий жабдууларынан алыс болууга жана биз тараптан санкцияларга алып келүүчү ар кандай формадагы сатып алуулардан оолак болууга чакырабыз... Индия Россиянын С-400 абадан коргонуу тутумундагы эч кандай жүктү алган жок, ошондуктан ага карата санкция киргизүү мүмкүнчүлүгү талкууланган жок», - деди. (Аль-

жазира, 20.03.21). Индия премьер-министри Моди менен Орусия президенти Путин 2018-жылы 5,4 миллиард долларга бааланган орусиялык С-400 абадан коргонуу тутумун сатып алуу боюнча келишимге кол коюшкан. Индия келишимдин алгачкы төлөмү катары 2019-жылы 800 миллион доллар төлөгөн. Бул ракеталардын биринчи партиясы ушул жылдын аягында келээри күтүлүп жаткан. Остиндин Индияга сапары АКШ Кытайдын чөлкөмдөгү таасирине тоскоолдук жаратууну жана Россияга карата кысым көрсөттүүнү көздөгөн өлкөлөрдүн альянсын түзүү аракетинин алкагында жүрөт. АКШ коргонуу компаниялары Индияны аскерий жабдуулар менен камсыз кылуу боюнча миллиарддаган долларлык келишимдерге кол коюшкан, анын ичинде Индиянын куралдуу күчтөрүн модернизациялоо алкагында 150 согуштук тик учактарды сатып алуу мерчеми бар. Белгилей кетсек, Россия Индияга курал-жарак жеткирүүчү ири өлкө болуп саналат. Индия – Түркия С-400 системасын сатып алганда тушуккан санкциялар сыяктуу – АКШнын санкцияларынан чочулады. 2014-жылы бийликке келгенден бери Моди Американын саясатын кармангандыгы себептүү Индия менен Америка мамилелери бекемделди. 2016-жылы Америка Индияны «коргонуунун ири өнөктөшү» деп жарыялагандан бери Америка менен Индия аскерий так куралдардын өткөрүлүп берилишин жеңилдетүү жана аскердик кызматташтыкты тереңдетүү боюнча бир катар келишимдерге кол коюшту. Америка Индия Америкасыз куралданып албашы үчүн Орусиянын С-400 коргонуу тутумун жана башка куралдарды сатып алуудан толугу менен баш тартышын каалайт. Бул жагдай Британияга ыктаган Индия Конгресс партиясы ондогон жылдар бою Индияны башкарып турган мезгилде Америка таасирин ооздуктоо максаттында Советтер Союзунан, андан кийинки доордо Орусиядан курал-жарак сатып алуу саясатынан айырмаланып турат. Бирок, Америка Жаната партиясындагы кадрларын Индиядагы бийликке жеткирүү мүмкүнчүлүгүн тапканда, ал Индиядагы Британиянын таасирин аягына чыгаруу, Индиянын саясий жана аскерий маселелерин көзөмөлгө алуу максатында Индияны куралдантуу аркылуу аны менен алакасын тыгыздоо ишин баштады.

3 – Ошол эле учурда, Америка Кытай менен диалог жүргүзүп жана ага түздөн-түз кысым көрсөттүү иш-аракетин алып барды. 2021-жылы 18-мартта Аляскада Америка жана Кытай мамлекеттик министрликтеринин ортосунда жолугушуу жаряны болду, анда АКШ Мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен: «Кытайдын иш-аракеттери глобалдык туруктуулукту кепилдеген эрежелерге негизделген тутумга коркунуч келтирүүдө... Кытайдагы Синьцзянга (Чыгыш Түркстанга) байланыштуу терең тынчсыздануубузду талкуулайбыз... Гонконг жана

Тайвань, ошондой эле АКШга каршы кибер чабуулдар жана биздин союздаштарыбызга каршы экономикалык мажбурлоо... бул иш-аракеттердин ар бири глобалдык туруктуулукту сактаган эрежелерге негизделген тартипке коркунуч келтирет», - деди. Буга каршы Кытайдын Коммунисттик партиясынын тышкы байланыштар боюнча жооптуусу Ян Цзечи: «Кытай АКШнын Кытайдын ички ишине кийлигишүүсүнө караманча каршы... Биз мындай кийлигишүүгө каршы экенибизди билдирдик жана жооп кайтаруу үчүн чечкиндүү чараларды көрөбүз. Эмне кылуу керек, кансыз согуштун менталитетинен баш тартуу керек», - деди. (Reuters 19.03.21). Бул жерде Америка Кытайга каршы психологиялык жана медиа согушу жүрүшүндө диалог деген ат менен түздөн-түз кысым көрсөтүп, аны дүйнөнүн алдында адам укуктарын бузуп жатат деп жаманатты кылууну каалайт. Бирок Америка адам укуктары үчүн кам көрүп жаткан жок. Тескерисинче, ал адам укуктарын коргоону Кытайга басым жасоо картасы катары ишке салды. Бирок, кытайлыктар ага кол салган жерден ага каршы жооп кайтарышкандыктан, ал аны ишке ашыра алган жок, анткени Америка өз ичинде жана сыртында адам укуктарын бузуп жатат. Ошондой эле, ал дагы адам укуктарынын басмырлануусу жаатында Кытай сыяктуу айыпталууда. Бул, анын башка өлкөлөргө үстөмдүк кылып, аларга өзүнүн гегемониясын таңуулап, аларды шантаж кылып, байлыктарын талаптоо үстүндө иштеп жаткандыгынан тышкарысы.

4 – Азыркы учурда Байден башында турган жаңы администрация Трамптын администрациясы баштаган соода согушу улана берерине ишаара кылды. Бирок, (бул согуш) союздаштарды жана башка күчтөрдү топтоо менен биргеликте уланат. Блинкен Сенаттын Эл аралык байланыштар боюнча комитетинин алдында ушуну жарыялады: «Кытай башка өлкөлөргө караганда биз үчүн эң чоң чакырык экендиги талашсыз, бирок бул татаал чакырык. Америка Кытай менен жакындашууну алсыздык эмес, күч принцибинен башташы керек. Бул күч принцибинин бир бөлүгү – союздаштар жана эл аралык институттар менен өнөктөштүк түзүп иштешүү... Президент Трамптын бир катар чөйрөлөрдөгү кадамдарына көп деле макул эмес болсом да, Кытайга карата катуу позицияны карманганы туура болгон деп дагы эсептейм. Бирок, негизинен бул туура болгон жана бул биздин тышкы саясат үчүн пайдалуу болду деп ойлойм». (Анадолу, 20.01.21). Башкача айтканда, Американын Кытайга карата саясаты бир багытта баратат. Бирок, ар башка администрация учурунда ар башка ыкмада алып барылат. Камтуу саясаты аягына чыкты, анын «Кытайдын» аймакта жана чет өлкөлөрдө кеңейишин чектөө максатында аны менен тирешүү саясаты башталды.

5 – Америка Кытай экспансиясынан коркконун ачык жарыялады. Президент Байден: «Эгер биз аракет кылбасак, «кытайлар» биздин түшкү тамакты жеп кетишет. Алардын темир жол жаатында жаңы демилгелери бар... Кытай электр унаа технологиясында ылдам ийгиликтерге жетишип жатат...», - деди. 2021-жылы 10-январда күнү ал кытайлык кесиптеши Си Цзиньпин менен «эки саат бою адам укуктары, соода жана коопсуздук сыяктуу көптөгөн маселелер боюнча сүйлөштүм» деди. Ак үйдүн пресс-катчысы Жен Псаки: «Менин оюмча, президенттин көз карашында биз Кытай менен атаандашабыз. Ал бул чакырыктын тереңдиги жөнүндө ачык айтты», - деди. (Wall Street Journal, 12.02.21). Байден өз өлкөсүнүн тынчсыздануусун дагы бир жолу тастыктап мындай деди: «Америка Кошмо Штаттары менен Кытайдын ортосунда катуу атаандаштык жүрүп жатат, экинчиси күч жана таасир жагынан дүйнөдөгү биринчи өлкө болууга умтулуп жатат». Ал Ак үйдө отурганда эле Кытай ал каалагандай болуп кетпестигине жана 27 мамлекеттин башчылары менен байланышып, Бээжинге карай кийинки кадамдарды макулдашууга убада берип: «Биз Кытайды тергеп-тескейбиз, айрыкча Түштүк Кытай деңизинде эрежелерди урматтоону талап кылабыз», - деди. (Аль-Жазира, 25.03.21). Ушул айдын башында Байдендин администрациясы «Улуттук Коопсуздук Стратегиясынын Убактылуу Стратегиялык багыты» деген документти жарыялаган. Ал документ Улуттук коопсуздук органдары глобалдык чакырыктарга жооп берүү үчүн жаңы администрациянын директиваларын камтыйт. Кичине көлөмдөгү 20 беттен ашпаган бул документте Кытай 15 жолу көрсөтүлгөн, Россия 5 гана жолу айтылган!

6 – Америка Кытай Түштүк Кытай деңизин жана анын аймагын көзөмөлдөй элек деп эсептейт. Америка Кытай муну жасоого аракет кылып жатат, андыктан бул көзөмөлдүн алдын алып, аны ушул чөлкөмдөгү өлкөлөр аркылуу алек кылгысы келет. Аны тараптан курчалып турган аймактык держава бойдон калтырууга аракет кылып жатат. Түштүк Кытай деңизинде, Индонезия, Малайзия, Филиппин жана Вьетнам баш болгон көптөгөн мамлекеттер бар, Америка аларды Кытайга каршы аракетке келтирүүгө умтулууда. Тынч океанындагы ушул деңизге жакын Австралия бар, Америка аны менен Кытайга каршы иштешет. Чыгыш Кытай деңизинде Япония, Тайвань жана Түштүк Корея бар жана бул өлкөлөр Американын союздаштары болуп эсептелет. Америка Кытай менен Тайвандын ыктыярдуу биригүүсүнүн шарты менен бирдиктүү Кытайды тааныды. Трамп доорунда Америка бул таануудан артка чегинген. Ошондуктан, Кытай Тайванды басып алабыз деп коркутууга алды, Трамп артка чегинип, бирдиктүү Кытайды тааныган. Бул Америка 1979-жылы Кытай менен кол койгон келишимде көрсөтүлгөн. Келишимде, эгер Кытай менен Тайван биримдиги бара-бара өз ара

түшүнүү, экономикалык жана саясий жакындашуулар аркылуу жетишилсе, бирдиктүү Кытайды таануу камтылган. Бирок, Америка тоскоолдуктарды жаратууда. Тайванды саясий жана экономикалык жактан куралдантуу жаатында иш алып барды. (Endoram). 2021-жылы 10-мартта Индия жана Тынч океанындагы АКШ күчтөрүнүн командачысы адмирал Филипп Дэвидсон Кытай Тайванга 6 жыл аралыгында, башкача айтканда, 2027-жылга чейин басып кириши мүмкүндүгү тууралуу эскерттип Конгресстин алдында мындай деди: «Мен кытайлар 2050-жылга чейин бул аймактагы эң ири аскерий держава катары АКШны алмаштыруу долбоорун тездетет деп корком». (Аль-Жазира, 11.03.21). Америка Кытай Тайванды аннексиялап алуусунан коркот. Тайван Американын таануусу менен Кытайдын бир бөлүгү деп эсептелмек, бирок буга жетишүү создуктурулду, Америка бул биримдиктин ишке ашышына тоскоолдук кылуусунан жана айла-амалдарынан Кытай тажап кетти. Кытай Америка Тайвандын Кытайга бириктирилишин каалабай жаткандыгын түшүндү. Кытайдан Тайванга карата олуттуу коркунуч бар. Ал аны күч менен кошуп алууга кудуреттүү. Бирок, Кытай ушул кадамга барса, Америка башында турган дүйнө өлкөлөрү ага каршы чыгаарынан кооптонуп, Америка жана башка көптөгөн мамлекеттер менен болгон соода мамилелерин жоготкусу келбейт.

7 – Бирок, маселе Кытайга караганда Россия менен бир аз башкача. Россия Борбор Азияда, Кавказда жана Чыгыш Европанын Украинага чейинки бир бөлүгүндө Советтер Союзунун доорунан бери келе жаткан таасирге ээ. Америка ага кысым кылып, ал ээлеген аймакка жайгашып, таасирин кеңейтүү үчүн аны менен атаандашат. Ал ээлеген аймактардын кээ бирлерине кирип кетүүгө мүмкүнчүлүк тапты, бирок ал азырынча туруктуу таасирге ээ боло алган жок. Ошол эле учурда, ал Россияга карата көптөгөн саясий, экономикалык, медиа жана психологиялык деңгээлдеги кысымын улантууда. Ошондуктан, АКШ президенти Байден орусиялык оппозициячыл Алексей Навальныйды ууландыруу маселесине байланыштуу берген жообунда Россия президенти Путинди «канкор» деп мүнөздөдү. Ал: «Кремль бул айыптоолор чындыкка дал келбейт деп айткан менен, Орусиянын былтыркы Америкадагы шайлоого кийлигишүү аракетинин кесепети болот», - деди. Ал кийлигишүүлөрдүн баасын төлөнө тургандыгын убада кылып мындай деди: «Путин анын баасын төлөйт...». Путин менен өткөн январь айынын аягында телефон аркылуу сүйлөшкөндө ага жооп болушу мүмкүн деп эскерткендигин белгиледи. Анын кесепеттери жөнүндөгү суроого ал минтип жооп берди: «Жакында аны көрөсүздөр». (ABC America, 21.03.21). Бул нерсе жакында Орусияга карата дагы санкциялардын киргизилишине ишаара кылат.

Эң таң калычтуусу, Путиндин жообу өтө күчсүз болду, а түгүл, ал басынылып мындай деди: «Москва Вашингтон менен байланышын үзбөйт, тескерисинче, Орусиянын кызыкчылыгына негизделип АКШ менен кызматташат». (Russian TV, 18.03.21). Бул Россиянын алсыздыгынын деңгээлин жана АКШ Украина, Крым жана Европа жаатында ага каршы киргизе турган санкциялар, кысымдар кампанияларынан коркуп жаткандыгын көрсөтөт. Россия Мамлекеттик Думасынын төрагасы Вячеслав Володин Байдендин президент Путинге жана анын өлкөсүнө жасаган чабуулун мындай сыпаттады: «Бардык орустарды кемсинтүү. Байден өз билдирүүсү менен биздин өлкөнүн жарандарын кемсинтти. Бул алсыздыктан келип чыккан истерия. Путин – биздин президент, ага чабуул кылуу – бул биздин бүт өлкөбүзгө чабуул кылуу». (Russia Today, 17.03.21). Ал эми, Россия болгону Вашингтондогу элчисин консультацияга чакырды, башка эч нерсе кыла алган жок! Орусиянын президенти Байденди конференция өткөрүүгө чакырды, бирок Америка аны четке какты, ошондуктан алар муну менен дагы мазакташты. Бул тууралуу Орусиянын Тышкы иштер министрлиги билдирүү таратты: «Эки тараптуу мамилелерде топтолгон көйгөйлөрдү, ошондой эле стратегиялык туруктуулукка байланыштуу маселелерди талкуулоо үчүн Владимир Путиндин 19 же 22-мартта АКШнын президенти Жо Байден менен видео конференция аркылуу ачык сүйлөшүү жүргүзүү сунушуна АКШ тараптын жооп бербегени өкүндүрөт. Ошондуктан, Америка тарап Вашингтондун күнөөсү себептүү орус-америка мамилелери туңгуюкка кептелген кырдаалдан чыгуунун жолун издөөнүн жаңы мүмкүнчүлүгүн колдон чыгарды».

8 – Ошол себептен улам, Америка Сирияда колдонулуп жаткан Россия менен бирге жүрүүгө уруксат берген саясаттан Түркиянын баш тартышын каалайт. Тескерисинче, ал Россияны кысымга алуу үчүн аны өз тарабына тартты. АКШ мамлекеттик катчысы Блинкен түрк кесиптеши Мевлут Чавушоглу менен 2021-жылы 23-мартта Брюсселде болгон жолугушкандан кийин: «Анкара менен болгон жалпы пикир келишпестиктерге карабастан, Америка жана НАТО Түркияны альянста бекем кармаганга кызыкдар. Түркия узак мөөнөттүү жана баалуу союздаш», - деди. (Reuters, 23.03.21). Ал эми, НАТОнун баш катчысы Столтенберг Түркияны НАТО өлкөлөрүнө көрсөткөн кызматы жана Европаны коргогондугу үчүн: «Европа Биримдигине мүчө болбогон, Сирия жана Ирак менен чектешкен Түркия НАТОну түштүк-чыгыш чек араларында коргоодо абдан маанилүү ролду ойнойт...», - деди. (Анадолу, 06.03.21). Эрдоган буга ыраазылыгын ашкерелеп, өзүнүн Twitter баракчасына: «Түркия НАТОнун союздашы катары, өзүнө алган бардык милдеттенмелерин аткарууну улантып, глобалдык тынчтыкка жана

коопсуздукка кызмат кылат», - деп жазды. Америка Орусияны Сирия режимин сактап калуу жана Америка кызыкчылыгына кызмат кылышы үчүн аны Сирияда калтыруу максатында Түркия Россиянын С-400 ракетадан коргонуу тутумун сатып алышына уруксат берген. Эми Орусияны кайрадан таштап кетүүгө мажбурлап жаткан Америка талабына Түркия жооп берүүгө даяр болуп калды. Россиянын Сириядагы ролуна муктаждык да аягына чыгып калды. Бул, Трамп доорунда башталган Түркияга карата кысым көрсөтүү саясатынын кеңейип уланышы болот. Байден администрациясы 2021-жылы 5-февралда жарыялаган билдирүүдө АКШнын Коргоо министрлигинин өкүлү Кирби: «Түркия С-400дөн баш тартышы керек. Биздин позиция өзгөргөн жок», - деди. Ал Түркияны андан баш тартууга чакырды. Түркия Греция сыяктуу мамиле кылып, кампаларга келип колдонулбаган ракеталарын жайгаштыруу менен чегингендигин көрсөттү. Түркия Коргоо министри Хулуси Акар: «Түркия Америка менен мүмкүн болгон келишимдин алкагында Орусиядан сатып алган С-400 ракета тутумун – бул маселеде чыңалууну азайтуу үчүн – колдонбоого даяр. Биз Грециянын Крит аралында жайгашкан С-300 ракеталары үчүн колдонулуп жаткан моделге окшош моделди сүйлөшүүгө даярбыз», - деди. (Hurriyet, 09.02.21). Кипр бул ракеталарды 1999-жылы Россиядан сатып алган жана Түркия ага каршы болгон. Кийин, аны Критте сактоо үчүн Греция менен макулдашылган. Бул Грециянын менчиги болуп калды, ал ошол күндөн бери, 2013-жылы машыгуу учурунан башка учурда аны колдонбогон.

9 – Америка Кытайга каршы саясий, экономикалык, медиа жана психологиялык чабуулду кылгандай эле Орусияга да каршы андай нерселерди пландаштырган. АКШнын Мамлекеттик катчысы Блинкен Сенатта берген көрсөтмөсүндө билдиргендей: «Россия күн тартибинде биринчи орунда турат. Биз бир катар кыйынчылыктар жөнүндө сүйлөштүк. Россиянын бир катар фронттордо чагылдырган чакырыгы да актуалдуу көйгөйлөрдүн бири болуп саналат...». (Анадолу, 20.01.21). Бул тууралуу Ак үйдүн өкүлү Жен Псаки билдирди: «Америка Кошмо Штаттарынын чалгындоо кызматынын отчетунда Россия 2020-жылдагы АКШдагы шайлоого кийлигишүүгө аракет кылган деген көптөн бери козголуп жаткан айыптоолор тастыкталгандан кийин, Россия өзүнүн иш-аракеттери үчүн жоопкерчиликти өзүнө алат. Байден администрациясы Россия менен болгон мамилеге мурдагы республикачыл президент Трамптын мамилесинен айырмаланган негизде иш алып барууда. Орустар өз иш-аракеттери үчүн сөзсүз жооп беришет». (Reuters, 21.03.21). Бул Америка Орусияны Америкага жана анын малайларына каршы козголгон Сирия мусулмандарына каршы колдонгондон кийин ага карата психологиялык чабуулу болуп эсептелет, Америка Орусияны

Кытайга каршы колдонууда шантаж кылат. Ошондуктан Ак үйдүн басма сөз катчысы мындай деди: «АКШ президенти Жо Байден президент Путин менен убактысы келгенде жолугушат. Эгерде Байден айтканынан кайтпаса, анда ал Россия менен болгон мамиледе ачык болот...». (Reuters, 19.03.21). Бул б.а. Америка дипломатиялык байланыш сүйлөшүүлөрү жүрүп жатканда күчтүү абалда экендигин көрсөтүү үчүн чабуул ыкмасын колдонуп жаткандыгын көрсөтүүдө. Башкаларды күчсүз абалда калууга мажбурлап, аларга каалаган нерсесин жүктөп же өз кызыкчылыгына жетүү үчүн каалаган нерсесин таңуулоо болуп эсептелет. Бул ыкманы Трамп колдонгон, бирок коркутуп-үркүтүп, орой мамиле жасаган, ошол эле учурда, Американын эркин таңуулоо үчүн дипломатиялык байланыштарды жүргүзгөн, Түндүк Корея жана Кытай менен жасаган мамилеси жана башка тараптарга койгон Америка талаптарын таңуулоо сыяктуу. Ошол эле учурда, Байден өлкө ичинде анын администрациясы алсыз эмес, күчтүү деген позицияны чыңдоону каалайт.

10 – Россия менен Кытайдын ортосундагы жакындашууну жок кылуу ритмине жетүүгө аракет кылуу – Американын саясаты. Ал Орусияга жакындашып, аны Кытайга каршы тукуруп жатат. Америка бул саясатты улантышы күтүлөт, бирок Россияны басынткандан кийин. Ошондуктан, Америка Россияга кысым көрсөтүү жана аны Кытайга каршы барууга баш ийдирүү максатында ага чабуул кылуу саясатын ишке салды. Россия Америка менен жакындашып, эл аралык иштерди башкарууга катышууну эңсейт. Бирок, Америка муну кабыл албайт, тескерисинче Сирияда колдонгондой, өз саясатына моюн сундуруп, Орусияны Кытайга каршы жана башка учурларда дагы ошондой колдонууну каалайт. Америка аны менен дүйнөлүк же регионалдык иштерди бөлүшкөн державанын деңгээлинде күрөшкүсү келбейт. Ошол себептен улам, Америка Сирия маселесинде Орусиянын даражасын анын айланасында айланган Түркиянын деңгээлине түшүрдү. Америка дүйнөдө деңгээли төмөндөп кеткенин билип туруп, дагы эле болсо бой көтөрүүчүлүк, текебердик аркылуу үстөмдүк кылгысы келет. Ал эскирген регрессия фазасында жана ичинен жемирилген абалда турат.

11 – Россия Америкага карата позициясын тыңдап алуу үчүн Кытай менен алаканы бекемдөөгө аракет кылып жатат. Балким, Орусия Америка аны Кытайга каршы колдонууну каалап жатканын түшүндү жана азырынча тузакка түшө электиги маалым. Орусия тышкы иштер министрлигинин билдирүүсүндө мындай делет: «2021-жылы 23-мартта Лавров кытайлык кесиптеши Ван И менен эки өлкө ортосундагы стратегиялык координация жана жогорку деңгээлдеги байланыштарды уюштуруу маселелери боюнча сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт. Эки өлкө көпчүлүк глобалдык маселелердин чечилишине жакын же бирдей

позицияларды карманып, тышкы саясий иш-чараларын тыгыз координациялоону улантууга чечкиндүү...». (РИА Новости, 22.03.21). Тышкы иштер министри Лавровдун сапары учурунда Россиянын Тышкы иштер министрлиги минтип билдирди: «Эки өлкө жакын кошуначылык, достук жана кызматташтык келишимин дагы беш жылга узартты». Кытайдын тышкы иштер министри: «Акыркы 20 жылдын ичинде бул эки тараптуу келишим орус-кытай мамилелеринин туруктуу өнүгүшүнө бекем укуктук негиз түзүп, эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүүгө өбөлгө түздү», - деди. (РИА Новости, 23.03.21). Бирок, бул алардын ортосундагы союзга жана Америкага каршы туруу үчүн биргелешкен эл аралык аракеттерге алып барган жок. Бул келишим мындан жыйырма жыл мурун эле түзүлгөн жана Америкага каршы олуттуу биргелешкен аракеттерди жүзөгө чыгара албады. Алардын ар бири өзүн коргоп, Америка менен түшүнүшүүгө жана жакындашууга аракет кылышты. Кыязы, Россия Кытай менен жакындашып, ага таянып калууну каалабайт, бул анын эл аралык статусун жоготот. Ал Америка менен катар экинчи ири мамлекет болууну каалайт. Ошондой эле, Америка менен тирешүүнү эмес, тескерисинче аны менен шериктеш болгусу келет, Америка Украинада, Крымда, Борбор Азияда жана Кавказда көйгөйлөрдү жаратпашы үчүн анын менен андан ары абалды курчуткусу келбейт.

12 – Америка Россия жана Кытай менен тирешип жаткандыгын жарыялап, союздаштарын кайрадан жанына чогултуп жатат. Ошол эле учурда, ал өз союздаштарынын үстүнөн өзүнүн гегемониясын жаңырткысы келет. АКШ мамлекеттик катчысы Блинкен НАТОнун катчысы Столтенберг менен Түндүк Атлантикалык Келишим Уюмунун (НАТО) штаб-квартирасында жолугушкандан кийин мындай деди: «Мен Кошмо Штаттардын бекем колдоосун билдирүү үчүн келдим. Америка Кошмо Штаттары өз өнөктөштүгүн калыбына келтирүүнү каалайт. Биз биринчи кезекте НАТО өнөктөштөрү менен биримдикти жандантууну каалайбыз. НАТО бүткүл дүйнөдөгү коркунучтарга каршы чечүүчү учурду башынан өткөрүп жатат. Америка дагы эле болсо Ооганстандагы өз тандоолорун карап жатат жана бул жаатта союздаштары менен кеңешет». (France 24, Reuters, 23.03.21). Ошентип, Америка Европа аркылуу Россия менен Кытайга каршы тирешүүсүн жарыялап жатып, НАТОдогу союздаштарынын үстүнөн дагы гегемониясын жаңыртып, бирок менен эки коён аткысы келип жатат. Америка Европага Россия газын жеткирген Россия менен Германия ортосундагы Балтика деңизи астынан өтө турган «Түндүк агым-2»ден Германиянын баш тартуусу үчүн кысым көрсөтүп жатат. Өткөн жылдын аягында, 2020-жылдын декабрь айында Америка долбоорго катышкан компанияларга санкцияларды киргизип,

менменсингендик жана текебердик менен түтүктөрдү төшөөнү токтотууну талап кылды. Ал долбоорду каржылап жаткан Германия фондуна санкция киргизүүнү каалап жатат. Германиянын министрлер кабинети мындай деп жооп берди: «Германия жана европалык компанияларга каршы бир тараптуу тышкы санкциялардын киргизилишине карата Германия өкмөтү кандайдыр бир санкциялар фондго да каршы багытталбай тургандыгын жокко чыгара албайт. Берлин АКШнын «Түндүк агым-2» газ түтүгүнө киргизген санкцияларын Европанын суверендүүлүгүн бузуу катары четке кагат». (Sputnik, 03.03.21). Бул тууралуу АКШнын Мамлекеттик департаментинин өкүлү Нед Прайс билдирди: «Тышкы иштер министри Блинкен Германиянын тышкы иштер министри Хайко Маас менен Брюсселдеги НАТОнун тышкы иштер министрлеринин сүйлөшүүлөрүнүн алкагында жолугушту. Блинкен Россиянын жамааттык коопсуздукка шек келтирген аракеттерине каршы туруу боюнча АКШнын союздаштары жана өнөктөштөрү менен биргеликте аткара турган милдеттенмесин баса белгиледи. Бул контекстте ал АКШнын «Түндүк агым-2»ге каршы экендигине өзгөчө көңүл бурдурду». (D.B.A, 24.03.21). Бул Трамп доорунда Америка жүргүзүп келген жана Байден доорунда дагы эле жүргүзүп келе жаткан саясат. Ал Россияны экономикалык жактан уруп, Европа менен мамилесин чыңалтып, Германияны америкалык газды кымбатыраак жана сапатсыз сатып алууга мажбур кылгысы келет!

13 – Сөз акырында, бул «Америка» өзүн бул дүйнөдөгү эң чоң дөө-шаа деп эсептеген өлкө... Ал бул дүйнөнү зулумдугу менен курчап турат. Жаман иштери менен өз өлкөсүн жана элин кыйнап жатат. Кудуреттүү, күчтүү Аллах айтат:

﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ * أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقْلِبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ﴾

«Жаман иштерди, айла-амал кылгандарды Аллах жерге жуткузуп жиберилишинен, же өздөрү билбеген тараптан азап жиберилишен, же күн-түнү өз иштери менен бейкапар жүрүшкөндө Аллахтын азабы келишинен аманбыз деп ойлошобу. Алар Аллахты ажиз (алсыз) кыла алышпайт. (Аллах баардык нерсеге кудуреттүү)» [16:45]

17-шаъбан, 1442-х.

30-март, 2021-м.

Россиянын Сочи шаарында болуп өткөн Эрдоган-Путин саммити

Суроо: белгилүү болгондой, 2021-жылы 29-сентябрь күнү Россиянын Сочи шаарында Эрдоган менен Путиндин жолугушуусу болуп өттү. Эрдоганды Түркиянын Улуттук чалгындоо уюмунун жетекчиси Хакан Фидан, президенттик администрациянын алакалар бөлүмүнүн башчысы Фахреттин Альтун жана президенттин басма сөз катчысы Иброхим Калын коштоп барды. Түрк министрлеринин эч бири саммитке катышкан жок! «Көңүлдү өзүнө бурган тарабы ушул болду: үч саатка созулган жолугушуу жабык эшиктер артында өттү. Андан тышкары, Кремль мындай визиттер учурунда аткарган протоколдорго тескери түрдө эки мамлекет башчысы жолугушуунун соңунда биргелешкен басма сөз конференциясын өткөрүшпөдү. Эрдоган да, Путин да корунтунду билдирүү беришпеди...». (Шаркул Авсат, 30-сентябрь, 2021-жыл). Суроо мындай – ушул жолугушуунун себеп жана максаттары кандай?

Жооп: бул суроолорго жооп берүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Американын азыркы иш-аракеттеринен ал болгон күчүн Кытайга багыттап, өзүн Кытай маселесине багыштоо үчүн Ортоңку Чыгыштан чыгууну пландап жатканы о.э. региондогу малайларына ролдорду бөлүштүрүп аткаруу милдетин жүктөп жатканы көрүнүп турат. Трамп администрациясы иш баштаган алгачкы күндөрү, аныгырагы, бир аз мурун иштелип чыккан бул саясат Америка саясатында бир канча өзгөрүүлөргө себеп болгон. Ошондуктан, саясий жана аскерий күчүн Кытайдын айланасына жайгаштырган Америка ага көз каранды болгон Түркия сыяктуу чоңураак мамлекеттерди ишке салууга киришти. Трамп администрациясы Сирияда, Ливияда, Жер ортолук деңиздин чыгышында жана башка региондордо Түркияга белгилеп берген роль да дал ушул саясаттын бир бөлүгү болуп эсептелет. Түркияга берилген бул жаңы роль менен Америка Сирия кризисинин сүйлөшүүлөрүнөн иш жүзүндө өзүн четке алып, аны Түркия менен Россия ортосундагы сүйлөшүүлөргө айлантты. Натыйжада, Түркия менен Россия ортосунда Астана жана Женева сүйлөшүүлөрү болуп өттү, кийин түрк армиясы Сириянын түндүгүндө аскерий операцияларды өткөрдү.

2 – Демократтардын саясий көз караштарынан улам Байден доору башталары менен Түркиянын ролу бир аз кыскарды. Ошондуктан, АКШ президенти Байден менен Түркия президенти Эрдоган ортосундагы биринчи телефон сүйлөшүүсү 2021-жылы 23-апрелде т.а. Байден Вашингтондо президенттик кызматка олтургандан үч ай өтүп болду. Сүйлөшүүдө эки мамлекеттин башчылары 2021-жылы 14-июнь күнү Брюсселде НАТО саммити алкагында бетме-бет жолугушууга келишишти. Ушуну баса белгилөө зарыл, телефон сүйлөшүүсүнөн бир

кун өтүп, АКШ президенти Түркияда армяндарга каршы кыргынды геноцид деп моюнга алышы эки мамлекеттин башчылары ортосундагы келишпестиктин анык көрүнүшү болду. Байден армяндар кыргынын геноцид деп моюнга алуу ниети бар экенин Эрдоганга телефон аркылуу билдирген. Мунун артынан Түркия жана Эрдоган уу-чуу салышты. Лекин, булардын баары маалымат каражаттарындагы чуудан ары өткөн жок. Андан соң, эки мамлекеттин башчылары 2021-жылы 14-июнда Брюсселде НАТО саммити алкагында жабык эшиктер артында жолугушуу өткөрүшүп, Афганистан боюнча келишип алышты. Эрдоган бул жааттагы өзүнүн миссиясын жогору баалады. «Эрдоган Байден менен Афганистандагы кырдаалды талкуулаганын билдирип: «Биз даярбыз. Афганистанда Талибанды четке сүрүүнүн мүмкүнчүлүгү жок. Андыктан, АКШ жана башка мамлекеттердин колдоосун алсак, Талибан менен мамиле кылышыбыз мүмкүн», - деди». (CNN Arabic, 2021-жыл, 14-июнь). Лекин, Сириядан чыгуу маселесинде, өзгөчө, Россия менен бул жаатта алып барылган сүйлөшүүлөрдө Түркиянын ойной турган ролу маанилүүрөөк көрүнөт.

3 – Сириядан чыгуу маселеси учурда Америка үчүн эң кыйын маселе. Себеби, бул нерсе АКШнын өзүнө гана тиешелүү эмес. Анткени, ал жерде Иран, Түркия, Иран Хизби, эң маанилүүсү, Россия бар. Белгилүү болгондой, Россия Сирияга 2015-жылы 29-сентябрдагы Обама-Путин жолугушуусунан кийин, АКШ жашыл чырак жандырышы артынан кирген. Булардын баары белгилүү бир иш-чараларды талап кылат. Себеби, Америка өз кошуунун алып чыгуудан мурун башка мамлекеттердин, өзгөчө Россиянын Сириядан толук чыгышын камсыздамакчы болууда. Ошол эле учурда, Америка ар дайым колдоп-кубаттап турабыз жана Афганистанда болгондой баш тартпайбыз деп күрдөрдү кадыржам кылган. «Сирия демократиялык күчтөрүнүн башкы командачысы Мазлум Абди айтышынча, өткөн айда Афганистандан чыгышы артынан АКШ президенти Жо Байден Кошмо Штаттар Сириядагы күрд союздаштарынан эч качан баш тартпайт, деп убада берген. Мазлум Абди Хасакадагы штаб-квартирасында Таймс гезитине берген интервьюда: «Алар Сирия Афганистанга таптакыр окшобойт деп бизди ишендирип, Америка саясаты бул жерде бүтүндөй башкача экенин баса белгилешти», - деп билдирди». (RT, 2021-жыл, 28-сентябрь).

4 – Америка өзү Сириядан чыгып, ошол эле учурда, Россиянын калышын каалабайт. Айрыкча, Россия бир канча позицияда Кытайга жакындашып, Америка саясатынан жана ал бардык этибарын Кытайга каратып жатканынан тынчсызданып жатканда, АКШ (Россиянын Сирияда калышын) каалабаганы табигый. Ошондуктан, Америка 2021-жылы 16-июнда Женевада болуп өткөн Байден-Путин жолугушуусунда

Кытайдан алыстап, АКШнын позициясына жакындашуусу үчүн Россияга басым өткөргөн болушунун ыктымалы чоң... Туура, Америка Сириядан чыгууну пландап, анын атынан иштерди башкарууну малайларына тапшырууга аракет кылууда. О.э. ал Сириядан толук чыгуудан мурун Россиянын чыгып кетиши абдан маанилүү деп билип, боштукту толтуруу вазыйпасын малайларына жүктөп, бардык этибарын Кытайга каратмакчы. Лекин, ушуну унутпоо керек, Америка Россияны өзүнө теңдештирүүнү каалабайт. Ошондуктан, Сириядан чыгуу маселесин Россия менен талкуулоону Эрдоганга жүктөдү. Себеби, Америка Россия анын менен бул маселени бетме-бет олтуруп талкуулай турган даражадагы мамлекет деп карабайт. Мындан тышкары, Америка өз малайы Башарга ишенет. Мисир газын Иордания жана Сирия аркылуу Ливанга жеткирүү боюнча алып барылган сүйлөшүүлөрдүн артынан Башардын региондогу мамлекеттер менен болгон мамилеси кыйла жакшырды. Ылайыктуу альтернатива табылганга чейин Башар Америка үчүн ишеничтүү малай болуп турат... Ошондуктан, Америка Россиянын Сириядан чыгуу маселесин Россия менен талкуулоону Эрдоганга жүктөдү... «Эрдоган эки тараптуу мамилелерди жана Идлибдеги акыркы окуяларды талкуулоо үчүн 29-сентябрда Путин менен жолугушарын айтты. Ал журналисттерге: «Путин мырза менен жалгыз маек курабыз. Бул бир гана Идлиб маселеси талкуулана турган жолугушуу болбойт. Сириядагы жалпы кырдаал, ал жерде кандай кадамдарды ташташыбыз керек жана эки тараптуу мамилелер жөнүндө сүйлөшөбүз», - деди. О.э. ал Түркия менен Россия региондогу маанилүү мамлекеттер экенин баса белгилеп, Путин чыныгы мамлекет башчысы экенин, бул нерсе Азербайжан-Армения согушунда даана байкалганын билдирди». (Ал-Жазира, 2021-жыл, 28-сентябрь). Улуттук разведка уюмунун жетекчиси Хакан Фидан менен бирге сапар жасаган Эрдоган Путин менен жолугушуудан мурун мындай деди: «Сирия жаатында биргеликте шилтеп жаткан кадамдарыбыз чоң мааниге ээ. Ал жердеги тынчтык Түркия менен Россия мамилелеринен көз каранды». (Анадолу агенттиги, 2021-жыл, 29-сентябрь).

5 – Россия кырдаалды түшүнүп турат. Мындан улам, Сириядан чыгуу маселесин түздөн-түз Америка менен эмес, Эрдоган менен талкуулоону өзү үчүн акарат деп билди. Себеби, дал ушул АКШ Россияны Сирияга алып кирген. Андыктан, АКШ кантип бул маселени түздөн-түз Россия менен талкуулоонун ордуна, Эрдоганга жүктөп жатат?! Ушул себептен улам, Россия муну акарат катары кабыл алды. Анткени, Путин Американы туурап дүйнөлүк саясатка таасир өткөрө турган мамлекет башчысы катары текеберленип жүрөт! Ошондуктан, Россия АКШ бул маселени кайра аны менен түздөн-түз такуулоосуна

үмүт кылып, Эрдоганга каршы позицияны карманды. Ушул аркылуу бир тараптан Түркияга сабак берип коюуну, экинчи тараптан АКШга кабар жеткирүүнү көздөдү. Бул, ушул нерселерде өз тастыгын табат:

а) «Россия президенти Владимир Путин түркиялык кесиптеши Режеб Таййиб Эрдогандын шаршемби күнү Россияга келишине кайдыгер карады. Путин жеке өзү Эрдоганды Сочи аэропортунда күтүп алуунун ордуна, Сочи мери Алексей Копайгородский менен Краснодар крайынын губернаторунун орун басары Александр Руппелди жөнөттү. Эрдоганды Сочи эл аралык аэропортунда Краснодар крайынын губернаторунун орун басары Александр Руппел, Сочи мери Алексей Копайгородский, Россия тышкы иштер министрлигинин мамлекеттик протокол департаментинин директору Игорь Богдашев, Түркиянын Москвадаги элчиси Мехмет Самсар, Новороссийсктеги Түркия башкы консулу Фират Баяр жана Түркия элчилигинин кызматкерлери тосуп алышты». (turkeyalaan.com, 2021-жыл, 29-сентябрь).

б) Мындан тышкары, Путин «Правда» гезитине Эрдоганды акараттоо жана аны бечара деп атоону буйруду! Белгилүү болгондой, «Правда» орус гезити болуп, Советтер Союзу доорунда дүйнөдөгү эң көп тираждуу гезиттерден болгон. Учурда Кремлге жакын алдыңкы гезиттердин бири болуп эсептелет. «Шейшемби күнү Кремлге жакын Россиянын «Правда» гезитинде президент Таййиб Эрдоган акарат кылынды. Гезит катуу сөздөрдү камтыган макалада Сочи сапарынан бир аз мурун Эрдоганды бечара деп атады. Россиялык журналист Александр Шторм да «Правда» гезитиндеги макаласында: «Бечаранын кайрадан шайлануу мүмкүнчүлүгү жок...», - деп жазган». (turkeyalaan.com, 2021-жыл, 29-сентябрь).

6 – Ушуга ылайык, Путин-Эрдоган жолугушуусу башынан акырына чейин, жада калса башталарынан мурун эле ийгиликсиз болду. Чамасы, Эрдоган ушундай болорун билген көрүнөт. Ушул себептен улам, бул ийгиликсиздиктен кабардар болгондор көп болбостугу үчүн жолугушуу абдан чакан кругда өтүшүн т.а. аны менен Путин ортосунда гана болушун каалады. Ошентип, бул жолугушууда эч кандай оң натыйжа болбоду, Эрдоган ындыны өчкөн абалда Түркияга кайтты. Ал тургай, ар бир жолугушуудан кийин өткөрүлө турган протоколдук конференция да өткөрүлбөдү! «Россия президенти Владимир Путин менен Түркия президенти Режеб Таййиб Эрдоган ортосунда шаршемби күнү Россиянын Сочи шаарында болуп өткөн жолугушуу басма сөз конференциясыз бүттү. Үч саатка созулган жолугушуудан кийин эки тарап тең натыйжа же келишүү туурасында үн катышкан жок. Дипломатиялык билдирүүлөрдөн тышкары, жолугушуунун мазмуну жөнүндө эч кандай маалымат берилбеди... Бул туурасында саясий талдоочу Дервиш Халифа

Арабий Жадид сайтына берген интервьюда айтышынча, жолугушуунун мазмуну жөнүндө эч кандай түшүндүрмө берилбегени эки тараптын ортосунда эч кандай келишүү болбогонун, тескерисинче келишпестиктер жүзөгө келгенин көрсөтөт, ушул себептен улам басма сөз конференциясы да өткөрүлбөгөн. Дервиш Халифа жолугушуунун негизги күн тартибинде айрымдар айткандай, Украина же Ливия маселеси эмес, Сирия маселеси каралганын кошумчалады...». (Арабий Жадид, 2021-жыл, 30-сентябрь).

7 – Октябрь айынын акырында Чоң жыйырмалык саммиттин алкагында Эрдоган менен Байдендин жолугушуусу пландалган: «Түркия Президенти Режеб Таййиб Эрдоган октябрь айында өтө турган Чоң жыйырмалык саммиттин алкагында АКШлык кесиптеши Жо Байден менен жолугуша турган болду. Бир канча булактар саммитте Эрдогандын АКШ президенти Байден менен жолугушуусун маалымдашты». (Анадолу агенттиги, 2021-жыл, 28-сентябрь). Чамасы, бул жолугушуу Эрдоган-Путин жолугушуусу ийгиликсиз чыгышы артынан кандай кадамдар ташталары жөнүндө болот!

Эгер, Америка Россиянын Кытайга карата позициясын көзөмөлгө ала алса т.а. Кытайга каршы Россияны өзүнө тарта алса, Эрдоганды бүтүндөй этибарсыз калтырып, ийгиликсиздиктери менен чырмашкан ахвалда таштап коёт! Эгер, Америка Россиянын Кытайдан алыстоосун кепилдеп алса, Россия менен кайра дагы келишүүгө барышы мүмкүн. Анткени, мындай колонизатор мамлекеттер өздөрүнүн кызыкчылыктары жүзөгө чыгарын билсе, өз малайларынын же таасири астындагылардын кадырын сокур тыйынга да теңебейт.

8 – Кыскасы, маселени минтип жыйынтыктоо мүмкүн:

а) Америка Ортоңку Чыгыштан чыгууга, иштерди өзүнүн малайларына жана таасири астындагыларга тапшырууга, ал тургай адаттагы жаңжалга эмес, суук согушка алып барса да бардык этибарын Кытайга каратууга даярданууда. Ошондуктан, Вашингтондогу Кытай элчилигинин басма сөз катчысы Лю Пэньюй АКШ, Британия жана Австралия ортосунда түзүлгөн AUKUS коргонуу альянсы жөнүндөгү билдирүүдө АКШны минтип айыптады: «Бул мамлекеттер башка тараптардын кызыкчылыктарына каратылган же зыян жеткире турган эксклюзивдүү блокторду түзбөстүгү, биринчи кезекте суук согуш менталитетинен жана идеологиялык тарапкечтиктен баш тартышы لازым»... (Ал-Жазира, 2021-жыл, 16-сентябрь).

б) Бир кездерде Россияны титиретип келген Усманий мамлекет учурда жок болгондуктан Россия жана башка душман мамлекеттер жеңил дем тартышууда. Россия бүгүнкү күндө Түркия башчыларына ишара менен да көрсөтүлбөй турган даражада күчсүз, эч кандай салмакка ээ эмес деп карайт.

в) Бул окуялардын оң тарабы да бар. Ал да болсо, колонизатор кафир мамлекеттер ыпыр-сыпырларын жыйыштырып, мусулман өлкөлөрүнөн чыгууга аттанып калышканы. Бул болсо, даъватчылар жана хакка ээрчигендер Ислам жана мусулмандардын даражасы көтөрүлүшү, куфр жана анын калкы жер менен жексен болушу жөнүндө кушкабар жеткириши үчүн ыңгайлуу мүмкүнчүлүк.

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْفَى السَّمْعِ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

«Албетте мында (билгич) жүрөк ээси болгон же өзү күбө болуп жаткан абалда кулак салган киши үчүн үлгүлөр бар» [50:37]

29-сафар, 1443-х.

6-октябрь, 2021-м.

Кремлге жасалган дрон чабуулу

Суроо: 2023-жылдын 3-майында Москванын борборундагы Кремль сарайына дрон аркылуу чабуул жасалды... Учкучсуз учак боюнча америкалык адистердин айтымында, Кремлдин үстүндө атып түшүрүлгөн эки учкучсуз учак Москва жана айланасындагы көптөгөн коргоо системаларынан өтүп кетүүсү ал дрон Орусиянын ичинен учурулганына ишара кылат. (06.05.23, Аль Жазира, Рейтерс). Украина парламентиңде Тышкы иштер министрлигинин катчысы Кремлге жасалган чабуул Москва тарабынан пландалганын билдирди. (03.05.23, Аль Жазира). Бул чабуул Орусия айыптаган «Украинанын тышкы планыбы?». Же Америкалык адистер жана Украина айткандай «Москванын ички планыбы?». Кремлге кол салуу тууралуу ар түрдүү билдирүүлөр болууда. Бул чабуулдун артында ким турарын ачыктап берсеңиз?

Жооб: Кремлдин басма сөз кызматы эки учкучсуз учак аркылуу жасалган чабуул токтотулганын жарыялап, аны «террордук» акт катары баалады. Ошондой эле, Орусиянын мамлекет башчысы Владимир Путинге зыян жетпегенин билдирди. Украина Кремлге жасалган кол салууга тиешеси жок экенин айтып, Москваны согушту күчөтүү үчүн маалымат каражаттары аркылуу бул окуяны атайын көбүртүп көрсөтүп жатат деп айыптады. Бул кол салуунун максатын түшүнүү үчүн ушуларды эске алуу керек:

Биринчи: Орусия 2022-жылдын февралында Украинага каршы баштаган согуштан бир жылдан ашуун убакыт өттү. Учурда айрым согуш фронтторундагы чабуулдар токтоп калды. Бахмут шаарында сегиз айдан бери созулган салгылашты жана Украинанын ичине атылган айрым ракеталарды эске албаганда, көпчүлүк фронттордо согуш дээрлик токтоп калды. Согуштун мындай басаңдашынын эки себеби бар. Биринчиси, кыш мезгилиндеги кыйынчылык. Экинчиси, тараптардагы ок-дары жана техниканын жетишсиздигине байланыштуу. Ар дайым Украинага күтүүсүз чабуул кылынышы айтылып жаткан учурда Кремлге жасалган бул кол салуу согушту кайрадан күчөтүшү мүмкүн.

Экинчи: Америка жетектеген Батыш Украинага баскычма-баскыч туруктуу жардам берүү менен Орусияны алсыратты. Бахмут шаарында согушуп жаткан Вагнер жеке аскердик компаниясынын башчысы ок-дары жана курал-жарактын жетишсиздиги жөнүндө даттанууда. А түгүл, орус армиясы ичиндеги бөлүктөр дагы ок-дарысыз калганын айтып, бийликти айыптоодо. Айрыкча, калган фронттордо кыш айларында чабуул токтоп калган. Мындан улам, Орусия Украинанын ичине маал-маалы менен гана чабуул жасап жатат. Башкача айтканда, Орусияда

туруктуу чабуул жасоого жетиштүү ракета жана учактар калбады. Бир айда өндүргөн куралдарын бириктирип Украинага төгүп салган сыяктуу көрүнүүдө. Бул дагы Орусиянын алсыз тарабы. Буга кошумча, Батыштын санкциялары себептүү орус аскердик өндүрүшүндө тетиктер жетишсиз. Кабарларда Батыш Украинаны курал-жарак, ок-дарылар менен камсыздоосу да чектелип калганы айтылууда. Ошентсе да, Батыштын бул боштукту толтуруу мүмкүнчүлүгү Орусияныкынан жогору.

Үчүнчү: Орусия армиясы аскерлерди тартуу үчүн кампанияларды жүргүзгөнүнө карабастан, кургактыктагы чабуул жөндөмү түгөнүп барууда. Орусия Батыштын өнүккөн куралдары менен күтүлүп жаткан Украинанын контрчабуулунан корккондуктан, согуш фронтторунда траншеяларды казууда. А түгүл, Вагнер компаниясынын башчысы Украинанын чабуулу «Орусия үчүн кырсык» болорун билдирди. Муну Орусия аба күчтөрү согуш талаасында көрүнбөй калганы да ырастап турат. Орусия аба күчтөрү Украина аба мейкиндигин толук көзөмөлгө ала албагандыктан, алыстан айрым соккуларды берүү менен гана чектелүүдө. Орусиянын бул алсыздыгы Украинаны көшөгө артынан башкарып жаткан Америка жана Батышка маалым. Бардык ыктымалга каршы согушту баштоого тукурган Американын планы согуштун башында элестете албаган жагдайга алып келди. Өзгөчө Америка менен Батыш Орусияны өзөктүк курал колдонуудан баш тарттыра алышты. Орусиянын өзөктүк курал менен коркутуусу дүйнөлүк коомчулуктун катуу каршылыгына учурады жана Орусия өзөктүк куралды колдонуудан коркуп калды.

Төртүнчү: жогоруда айтылгандардан улам, быйылкы жай дагы да ысык болоору күтүлүп жатат жана ар кандай ыктымалдар жүз бериши мүмкүн. Согуш Украинанын ичине гана чектелип калбагандыгы – алардын бири. Украина кол салууга жоопкерчиликти өз мойнуна албаса да Орусия ичинде бир катар чабуулдар жасалды. А түгүл, Орусиядагы кол салууларга жооптуу катары Путиндин бийлигин четке каккан «Орус оппозициясы» ойлоп табылды. Москванын жүрөгүндө жайгашкан Кремлге жасалган чабуул Орусиянын намысына катуу тийди жана Орусия бул окуяны президент Путинге кол салуу катары баалады. Дрон учурулган жер кайда жайгашканына карабастан, анын Кремль сарайынын чатырына жетип баруусу Орусиянын дагы бир алсыз тарабы болуп саналат.

Бешинчи: Москва Украинанын бул чабуулуна улам нес абалга түшүп, кескин билдирүүлөрдү жасады:

1. Орусия Коопсуздук кеңешинин жетекчисинин орун басары Дмитрий Медведев шаршемби күнү Telegram каналында: «Кремлге каршы террордук чабуулдан кийин Зеленскийди жана анын тобун жок

кылуудан башка тандоо калбаганын» билдирди. (03.05.23, Спутник ньюс).

2. Орусия мамлекеттик Думасынын спикери Вячеслав Володин Кремлге дрон аркылуу жасалган чабуул жөнүндө сүйлөп, Киевдеги террордук режимди токтотуп, жок кыла турган куралдарды колдонууну талап кылды. Володин Telegram каналында Киев жоопкерчиликти моюнга албаган «сөздө айтылган» кол салуудан кийин Орусия Украина президенти менен сүйлөшүүгө барбашы керектигин айтты. О.э Орусиянын, Европанын жана бүткүл дүйнөнүн коопсуздугуна коркунуч туудурган Зеленский режиминен сүйлөшүү мүмкүн эместигин билдирди. (03.05.23, Аль Жазира).

Бул билдирүүлөрдөн көрүнүп тургандай, эки учкучсуз учак аркылуу Кремлге жасалган чабуулдан кийин Орусия катуу тынчсызданды.

Алтынчы: Орусия Украинадагы согушту күчөтүү үчүн дрон чабуулун уюштурду деген сөзгө келсек, мунун ыктымалы аз. Бир тараптан, бул чабуул анын аброюна шек келтирип, «державка» макамына зыян жеткирүүдө. Бул Орусиядан жана анын башчысынан коркпоо керектиги жөнүндө коңгуроо болуп калды. Экинчи тараптан, Орусия – өзөктүк куралын эсепке албаганда – Украинадагы согушту күчөтө турган кудуретке ээ эмес. Американын каршы аракеттеринен улам Орусия өзөктүк куралын колдонууга да эрки жетпейт. Орусия бул кол салууну өзү уюштурбаганына ишара кылган дагы бир жагдай – Орусия чабуулда түздөн-түз Американы айыптагандыгы. Бул өзгөчө бир абал болуп, чабуулдан Москва олуттуу коркуп жатканы байкалууда. Бул жөнүндөгү билдирүүлөр да муну ачыктап турат:

1. Кремлдин маалымат катчысы Дмитрий Песков Кремлге жасалган дрон чабуулунун артында АКШ турганына ишара кылып: «Мындай чабуулдарга байланыштуу чечимдер Киевде эмес, Вашингтондо кабыл алынууда», - деди. 4-майда Кремлде өткөрүлгөн басма сөз жыйынында сүйлөгөн Песков: «АКШ менен Украина бул кол салууну моюнга албоосу абдан күлкү келтирерлик. Мындай террордук актыларга байланыштуу чечимдер Киевде эмес, Вашингтондо кабыл алынарын билебиз. Киев ага айтылган нерсени гана аткарат», - деди. Ак үйдүн расмий өкүлү Жон Кирби MSNBC телеканалынын эфиринде чабуулдун артында АКШнын турганын айткан Песковдун сөзүн четке какты. Кирби: «Эмне болгонун азырынча анык билбейбиз жана эч кандай баа бере албайбыз. Эрте менен Песковдун билдирүүсүн жана бизди айыптаганын көрдүм. Силерди ишендирип кетемин, АКШнын бул окуяга эч кандай тиешеси жок. Эмнеси болсо да, биздин окуяга катыштыгыбыз жок», - деди. (04.05.23, Russia Today).

2. Ага карабастан, Орусия алсырагандыктан, Америка Украинадагы согушту Орусияга каршы пайдаланууда. А түгүл, Кремлге жасалган чабуул Орусия президентин коркутуу катары бааланышы мүмкүн. Песковдун билдирүүсүнөн Орусия бул ишараны түшүнгөндүгү көрүнүп турат. Ошондуктан, Орусия чабуулдун артында Америка турганын билерин айтууда. А бирок, Американы түздөн-түз коркутууга батына албай, Украинаны коркутуп, президент Зеленскийди жок кылуу жөнүндөгү билдирүүлөр менен чектелди.

3. Чабуулду Америка пландаганын жана ал Орусияга бир чакырык экенин көрсөткөн дагы бир жагдай – Украина президентинин өлкөдөн чыгарылышы. Украина президенти Кремлге чабуул болгон күнү таң эрте күтүүсүз Финляндиянын Хельсинки шаарына сапар кылды. Анын артынан Голландиянын Амстердам шаарына конду. Андан кийин Германия президенти Зеленскийди кабыл алды. Бул нерселер Зеленскийди Орусиянын кол салуусунан коргоо, тагыраагы, Медведевдин талабы орундалуусунан сактоо үчүн жасалды.

4. Американын өзүнө келсек, АКШ бул окуя тууралуу комментарий берүүнү каалабагандай көрүндү. А түгүл, Орусиянын айыптоосуна шек санаганын айтты. АКШ мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен Москванын айыптоолорунан кабардар экенин, бирок, «алардын эч бирин тастыктабай турганын» билдирди. Блинкен: «Билбейбиз. Чынында эмне болгонун карап чыгабыз. Акыйкатта эмне болгонун билбей туруп бул маселеге комментарий берүү же божомолдоо абдан оор», - деди. (03.05.23, CNN Араб).

5. АКШнын Орусия президенти Путинге кол салууга байланышы бар экенин көрсөткөн дагы бир нерсе – өткөн айда ачыкка чыккан Американын жашыруун документтери. Документте согуш сценарийлеринин биринде Орусия президенти Путиндин өлтүрүлүшү керектиги айтылган. «Көрүнүп тургандай, Пентагондун жашыруун документтеринин ачыкка чыгуусу күтүүсүз жана сырларга толо. The New York Times гезити жарыялаган жашыруун документте Украина согушу башталгандан бир жыл өткөндөн кийин боло турган кырдаалды чечүү планы деталдуу баяндалган. Жашыруун документте АКШ Коргоо министрлиги Орусия-Украина согушунда ишке ашыра турган төрт вариант каралып, алардын согуштун жүрүшүнө таасири талданган. The New York Times гезити жазышынча, АКШ Коргоо министрлиги пландаган сценарийдин арасында Орусия президенти Путин жана Украина президенти Зеленскийдин күтүүсүз өлтүрүлүшү, Орусия күч түзүмдөрүнүн жогорку кызматкерлеринин кызматтан алынышы жана Украинанын Кремлге чабуул кылышы да орун алган». (12.04.23, Аш-Шарк).

Жетинчи: кыскасын айтканда, Москвадагы Кремль сарайына жасалган дрон чабуулу Украинадагы согуш кооптуу даражага жеткенин билдирет. О.э Америка согуштун жүрүшүн өзгөртө турган күчтүү чабуулдарды баштоо үчүн Орусия ичинде жетиштүү агенттери бар экенине ишара кылат. Орусияда темир жолдорду, мунай базаларын жана энергетика тармагын бутага алган жардыруулар башталып, улам көбөйүп барууда. Башкача айтканда, согушту Украинадан Орусияга көчүрүү аракети иш жүзүндө катуу алып барылууда. Айрыкча, орус кошууну Украинада чоң жоготууларга дуушар болуп, мындан ары согуштун багытын өзгөртө турган чабуул кылышы кыйын болууда. Америка баш болгон Батыш согуштун жүрүшүн Украинанын пайдасына өзгөртүү үчүн аны заманбап курал-жарактар менен камсыздоону улантууда. Украина Херсон шаарын жана Харьковдун аймактарын кайра алуусу, Бахмутта сегиз айдан бери уланган салгылашта Орусия олуттуу жоготууларга карабастан шаарды колго ала албагандыгы учурда согуш Орусиянын зыянына болуп жатканын көрсөтүүдө.

Мына ушулар – Кремлге жасалган чабуулдун акыйкаты жана анын артындагы пландар. Бул нерселер Орусиянын аскерий жана коопсуздук күчтөрү Москванын жүрөгүндөгү саясий борборду коргой албай турган даражада алсыраганын билдирет. Согуш Орусия менен Украинанын ортосунда гана болбой жатканы, тескерисинче, Америка жана Батыш Украинаны материалдык, моралдык жактан колдоп жатканы да акыйкат. Муну менен бирге, Орусиянын Украинага кол салуусу бир жылдан ашуун уланууда жана Орусия басып алган аймактарда туруктуулук орногон жок. Орусия материалдык, инсандык чоң жоготууларга учурап жатат. Булардын баары Орусия көзгө көрүнгөн ири мамлекет макамынан алыстаганын билдирет. Орусия да муну сезип-билип турат. Ошондуктан, Орусия 2023-жылдын 9-майында жеңиш күнүнө чейин Бахмутту толук колго алуу менен атын сактап калууга бардык аракетин кылса да шаарды басып ала алган жок. А түгүл, Вагнер компаниясы сапарбар кылынса да майнап чыкпады.

Америка менен Батышка келсек, алар акыркы украин аскери калганга чейин согушат! Алар согушка түздөн-түз аралашууну каалашпайт, тескерисинче, башкалардын каны менен өз кызыкчылыктарын коргошууда.

Жыйынтыктап айтканда, 2023-жылдын 1-мартында айткан сөзүмдү кайталаймын: «Бүгүн дүйнөдө ири мамлекеттер деп аталган бул колонизатор кафир мамлекеттер дүйнөгө жакшылык алып келүү үчүн эмес, жамандык жана зыян алып келүү үчүн бири-бирине каршы күрөшүүдө. Орусия баш көтөргөн ар кандай украиналыкты өлтүрүү үчүн Украинага чабуул кылган болсо, Америка менен Батыш өз аскерлери

менен эмес, украиналык аскерлер менен душманга каршы күрөшүүдө. Эки тарап тең украиналыкты өлтүрүү үчүн Украинада бири-бири менен бетме-бет келишүүдө... Ошентип, жер жүзүндө бузгунчулук таратууну көздөгөн бул мамлекеттер үчүн канчалык кан төгүлүшү – бул нерсе алардын кызыкчылыктарын жүзөгө чыгарса – эч кандай мааниге ээ эмес... Өтмүштө Фарс жана Рум мамлекеттери өз ара күрөшүп, бири жеңип, экинчиси жеңилгендей, тарых кайталанып жаткандай көрүнөт... Алар өз кызыкчылыктарын жүзөгө чыгаруу үчүн адамдардын канын дайра кылып төккөн машинадай аракет кылышкан... Бул абал Аллах Таала чындык жана адилет ээлери болгон Ислам Умматын жеңиш жана фатх менен сыйлап, Ислам жана мусулмандар азиз, куфр жана кафирлер кор болгонго чейин созулган. Аллахтын уруксаты менен дагы ушундай болот.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ * بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишиге нусрат берет. Ал кудуреттүү жана ырайымдуу»

[Рум:

4-5]

Бул болсо Рошид Халифалык мамлекетин тикелөө аркылуу болот.

﴿يَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا

«Ал кун качан болот?» дешет. Айткын: «Жакында болоор!»

[Ал Исро: 51]

19-шаввал, 1444-х.

9-май, 2023-м.

Вагнер күчтөрү жетекчисинин козголоңунун артында эмне турат?!

Суроо: 2023-жылдын 24-июнунда Вагнер аскердик уюмунун жетекчиси Орусия армиясына каршы козголоң баштаганын билдирди. Орусия Коргоо министри жана Башкы штабыдын жетекчиси менен жолугушууну талап кылды. Аларды катуу сындаган Вагнер лидери анын аскерий күчтөрү Москвага карай жүрүш баштаганын билдирди. Бул маселеге байланыштуу билдирүү жасаган Орусия президенти Владимир Путин козголоңду кыянаттык жана далыга урулган бычак катары баалады. Белорус президентинин ортомчулугу менен Вагнер лидери Москвага жүрүшүн токтотту жана Белоруска чыгып кетүүгө келишилди. Батыш козголоңдун башталышына жана тез арада токтошуна таң калды. Бул козголоң кандай максатта жүз берди? Орусия үчүн кандай натыйжа болду? Бул козголоңдун артында Батыштын же Американын колу барбы? Суроом созулуп кеткени үчүн үзүр сураймын. Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооб: бул суроолордун жообун ачыктоо үчүн ушуларга токтолобуз:

1 – Вагнер уюму жарым-жартылай мамлекеттик коопсуздук компания болуп эсептелет. Компания 2014-жылы миллиардер Евгений Пригожин тарабынан түзүлдү. Пригожин Путинге тамак жасаган ресторандын ээси болгону үчүн Путиндин жакын сырдашы катары таанылган. Вагнер компаниясы Орусия Коргоо министрлиги менен келишим түзүп, өз мүчөлөрүн лагерлерде машыктырып келет. Айрыкча, курал-жарак менен камсыздалып, мамлекеттин ыплас аскерий жана коопсуздук вазыйпаларын жана экономикалык иштерин жүзөгө ашырат. Вагнер Ирак басып алынган алгачкы жылдарда АКШ аскерлери менен катар ыплас ролду аткарган белгилүү Американын аскердик компаниясы “Блэк ватерге” окшойт. Ал кылмыштарды, адам өлтүрүүнү, камоолорду жана кыйноолорду жоопкерчиликсиз жана мыйзамсыз түрдө уюштурат. Орусия анын миссиясын өлкөнүн сыртында ишке ашырып келген Вагнерди акыркы жолу Украинадагы согушта колдонду. Президент Путин 2023-жылдын 27-июнунда Кремлде аскер кызматкерлери менен жолугушуу учурунда 2022-жылдын май айынан 2023-жылдын майына чейин Вагнер компаниясына 86 млрд 262 млн рубль (1 млрд доллар) каражат бөлүнгөнүн билдирди. Компания жетекчиси Пригожин акча жана курал-жаракка ээ он миңдеген аскерге жетекчилик кылат. Ал орустардын арасында популярдуу болгону үчүн күчүнө ишенип, режимди шантаж же коркута алам деп ойлоду. Пригожиндин орус бийлигинде досторунун болушу, айрыкча Вагнер компаниясынын Сирия, Ливия, Мали жана Борбор Африка сыяктуу бир катар өлкөлөрдө

лагерлеринин болушу Пригожинде менменсинүүнү жана текеберликти пайда кылганы көрүнүп калды.

2 – Вагнер уюму Орусия Украинада жүргүзгөн согушта, өзгөчө айлар бою созулган Бахмуттагы согуш учурунда таанылды. Вагнердин лидери Евгений Пригожиндин аты алгач Бахмутта украиндер менен салгылашта аскерий курал-жарак жетишсиздигинен улам Коргоо министрин жана Башкы штабдын жетекчисин кескин сындагандан кийин маалымат каражаттарында байма-бай чыга баштады. Ал билдирүүсүндө Орусиянын Коргоо министри менен Башкы штабдын жетекчисин кескин сынга алып, а түгүл кыянаттыктары үчүн кызматтарынан алынышын талап кылды. Украинада он миңдеген орус аскеринин өлүмүнө жана алынган жерлердин душманга кайра берилишине Орус армиясын күнөөлөдү. Ошол эле учурда, Орусиянын Украинага каршы согушту баштаганын да айыптады. Пригожин 23-июнь күнү козголоң баштоодон бир күн мурун “Telegram” каналы аркылуу жасаган билдирүүсүндө: “Шойгуга маршал болушу үчүн жана экинчи баатыр медалын алышы үчүн согуш керек болду. Ошондуктан, Украинаны басып алууну баштады. Украина НАТО менен бирге Орусияга кол салат деген маалыматтар жалган болгон. Коргоо министрлиги Украина Орусияга кол салуу үчүн НАТО менен союз түзгөнүн айтып, президент Путинди жана орустарды алдады. Россия куралдуу күчтөрү Киевдин контрчабуулунан улам Украинанын чыгышында жана түштүгүндө артка чегинүүдө”, - деди.

3 – Вагнер уюмунун жетекчиси 24-июнда Орусиянын Украинага карата чабуулунун негизги борбору болгон Ростов шаарындагы аскердик базага киргенин, аэропорт менен катар аскерий бөлүктөрдүн баарын колго алганын билдирди. Пригожин “Telegram” каналынан бөлүшкөн видеодо: “Биз ушул жерде турабыз. Эртең мененки саат 7:30. Ростовдо аэропорт менен бирге аскердик бөлүктөрдүн баары биздин көзөмөлүбүздө. Украинада басып алынган бир нече жерди колдон чыгардык. Өлгөн орус аскерлеринин саны жогору жакка айтылгандан 3-4 эсе көп”, - деди. Ал орус армиясын дагы бир жолу согуш майданындагы чындыкты жашырып жатканы үчүн айыптады. Пригожин: “Өлгөн аскерлердин саны жогору жакка айтылгандан 3-4 эсе көп. Айрым күндөрү санитардык жоготуулардын саны миңге чейин жетип жатат. Алар согушудан баш тарткандар, өлгөндөр, жараат алгандар жана дайынсыз жоголгондор. Орусия Башкы штабынын жетекчиси Валерий Герасимов мекемеге жакындаганыбызды укканда качты... Вагнердин күчтөрүн чачыратууну каалашты”, - деди. Андан кийин вагнерчилердин колоннасы Украина чек арасына жакын Ростов шаарынан Воронеж шаарына, анын артынан Липецк шаарына жетти, Москвага 200 чакырым

жакын аймакка чейин илгериледи. Ошентсе да Пригожин артка чегинүү эшигин ачык калтырып, Путинди ачык айыптоодон карманды. Ал 26-июнда “Telegram” каналы аркылуу жасаган билдирүүсүндө: “Вагнер күчтөрү Москвага карай жүрүш жасай турганын, бирок президент Путинди бийликтен кулатуу сыяктуу ниети жок экенин, Вагнердин жоюлушуна жана Коргоо министрлигине интеграцияланышын токтотуу үчүн Москвага жүрүш жасаганын жана кан төгүүнү алдын алуу үчүн өз лагерлерине кайра кайтуу буйругун бергенин”, - билдирди.

4 – Пригожиндин түздөн-түз Путинди айыптабашы ага пайда бербеди. Анткени, Орусия президенти козголоң башталгандан сааттар өтпөй аны күч менен бастыраарын айтып коркутту. Путин 24-июнда Орусиянын мамлекеттик телеканалдары аркылуу жасаган кайрылуусунда: “Вагнер жеке аскердик уюмунун куралдуу козголоңу – бул кыянаттык. Орус армиясына каршы курал менен каршы чыккандардын баары жазаланат. Орусиянын Куралдуу күчтөрү аскерий козголоңду уюштургандарды жок кылуу үчүн тийиштүү буйрукту алды. Учурда калктын келечеги белгиленип жатат. Бардык күчтөр ар кандай келишпестиктерди четке коюп биригиши керек. Кечээ түнү бардык аскерий жетекчилер менен байланыштым. Бул коркунучка каршы жооп абдан катуу болот. Бул болгон окуя – кыянаттык жана далыга урулган бычак. Орусия нацизмге каршы согушуп жаткан учурда козголоң уюштургандар бар. Ар кандай ички туруксуздук мамлекет үчүн өлүмгө алып келүүчү коркунуч жана орус калкына урулган сокку”, - деп билдирди. Ал эми, Путин Вагнердин жетекчиси тууралуу “жеке амбициясы” чыккынчылыкка алып келди деди. Буга жооп катары Пригожин: “Президент мекенге чыккынчылык кылды деп терең жаңылышканын, Путин жаңылыш тарапты тандаганын, Орусиянын Путинден башка жаңы президенти боло турганын”, - айтты. (24.06.23, Telegram).

5 – Ушундайча кырдаал дагы да начарлап, Орусия үчүн Украинадагы согуш шарттары абдан оор абалга келди. Согуш Орусияны абдан кыйнап, анын материалдык жана адамдык ресурстары түгөнүп барууда. Орусия көзгө көрүнөрлүк жылыш жасай албады. Ал согуш майданындагы позицияларын коргоо менен алек. А түгүл, айрым позицияларынан чегинүүдө. Бул козголоң Орусия үчүн, айрыкча президент Путин үчүн өлүмгө алып барчу окуя болуп калды. Путин өзүнүн жана өлкөсүнүн тагдырын белгилей турган согуш бороонуна кабылды. Путин мындай оор абалда козголоңду токтотуу жана маселени тынчтык жол менен чечүү үчүн белорустук кесиптешинен ортомчулук кылууну суранды. Белорус президентинин маалымат кызматы тараткан билдирүүдө: “Белорус президенти Александр Лукашенко Орусия президенти Владимир

Путинге Вагнер жетекчиси менен болгон сүйлөшүүлөрдүн натыйжасы жөнүндө деталдуу маалымат берди. Орусия президенти Белорус президентин колдооду жана жолугушуу үчүн ыраазычылык билдирди”, - деп айтылды. Сүйлөшүүдө Вагнер уюмунун жетекчисине коопсуздук кепилдиги берилүүсү менен бирге кризистин чечүүнүн жолу сунушталды. Сүйлөшүүлөр президент Путин менен координацияланды. Кремлдин маалымат катчысы Дмитрий Песков келишимдин маанилүү пункттары тууралуу билдирүү жасап: “Пригожиндин компаниясына кошулууну каалабаган Вагнер согушкерлери орус куралдуу күчтөрүнүн катарына кошулуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Ар кандай сот жообуна тартылышпайт. Пригожинге ачылган кылмыш иши токтотулат. Пригожин Белоруска кетет”, - деди. (25.06.23, Russia Today). Ошентип, Путин козголоңду токтотуп, Орусияны көптөгөн жоготуудан жана согуштан куткарып калды.

6 – Чамасы, Вагнер жетекчиси күтүүсүз иш-аракеттерди жасагандай көрүнөт. Эгер, Москвага жетип колдоо тапса жана мамлекет аны жок кыла албаса, Путиндин бийлигин кулатып, ордуна барууну арзуу кылды. Бирок, алга жылууда кайраттуулугун көрсөтө албай, ийгиликсиздиктен коркту. Путиндин Белорус аркылуу коркутуусу, ырайым берүү убадасы жана Белоруска кетүүсүнө уруксат бериши – Пригожин тобокелдиктин ордуна коопсуздукту тандаганын көрсөтүп турат. 25-июнда болуп өткөн сүйлөшүүдөн кийин Вагнер жетекчиси Telegram аркылуу жасаган кайрылуусунда: “Аскерлерибиз кан төгүлбөшү үчүн лагерлерге кайтышат. 23-июнда адилеттик жүрүшүнө чыктык. 24 саат ичинде Москвага 200 чакырым жакын аралыкка чейин кирип бардык. Бул убакыт ичинде согушкерлерибиздин бир тамчы канын да төкпөдүк”, - деди.

7 – Мындан белгилүү болгондой, Путин убактылуу болсо да кризистин алдын алууга жетишти. Путин 26-июнда Орусиянын мамлекеттик телеканалы аркылуу жасаган кайрылуусунда: “Вагнер козголоңун токтотуу менен бир апаатты алдын алдык. Белорус президенти Лукашенко абалды тынч жол менен чечүү үчүн көрсөткөн жардамына ыраазыбыз... Бирок, козголоңдун уюштуруучулары өз өлкөсүнө, элине кыянаттык кылып, кылмышка сүйрөп баргандарды да сатып кетишти. Бул жарандык тилектештик ар кандай шантаж, туруксуздук пайда кылуу аракеттери ийгиликсиз боло тургандыгын көрсөттү”, - деди. Путин Вагнер согушкерлерине армияга кошулуу сунушун кайталап: “Каалагандар Белоруска чыгып кете алышат”, - деп билдирди. Ал “Батыш менен Киев Орусияда ички согуш чыгарууну каалаганын жана коопсуздук кызматтары Орусияны коргоо антына бекем турушканын” кошумчалады. Бул болсо, козголоң мамлекетке коркунуч алып келгенин, режимдин жана президент Путиндин аброюн түшүрүп,

Орусиянын эл аралык позициясына таасирин тийгизгенин түшүндүрөт. Бул козголоң Орусиянын ички абалы да туруксуз экенин көрсөттү.

8 – Батыштын позициясына келсек, Батыш козголоңдун чыгышына жана тездик менен токтошуна таң калганын көрүүгө болот. Акыйкатта болсо, алар козголоңдун уланышын абдан каалашты. Ошондуктан, бүткүл көңүлдөрүн Орусияда болуп жаткан окуяларга бурушту. Бул өлкөлөрдөгү аткаминерлер арасында байланыш жана телефон аркылуу сүйлөшүүлөр “тыгынга” учурады. Себеби, мындай козголоң Украинадагы согуштун жүрүшүнө таасирин тийгизип, Орусия үчүн абал тескери жүрүп, Батыштын каалоосу орундалышы мүмкүн эле. Америка болуп жаткан окуяларга мамилесин билдирип, президент Байден: “Биздин козголоңго эч кандай алакабыз жок. Бул Орусия системасы ичиндеги бир күрөштүн бөлүгү”, - деген мааниде сөз сүйлөдү. Ал Коопсуздук мекемесине Орусиядагы окуяларды жакындан күзөтүү тапшырмасын бергенин кошумчалады. АКШнын мамлекеттик катчысы Блинкен: “Бул маселеде спекуляция жасоону каалабаймын. Фильм дагы да уланууда жана али акыркы сюжет көрүнө элек”, - деди. Козголоң Орусия президенти Путиндин бийлигине түздөн-түз каршы чыгуу экенин билдирген Блинкен: “Путиндин бийлигинде буга чейин болбогон жаракалар пайда болду. Козголоң башталгандан тез бүтсө дагы, бул, Путиндин бийлигине түздөн-түз коркунуч туудурду. Ошондуктан, айрым суроолорду күндүн темасына айланып, Путиндин башкаруусундагы чыныгы жараканы көрсөтүүдө”, - деди. (26.06.23, CBS). АКШ Тышкы иштер министринин расмий сүйлөөчүсү Миллер журналисттер үчүн уюштурган басма сөз жыйынында: “Вагнер козголоңу – Орусиянын ички маселеси. АКШнын козголоңго эч кандай тиешеси жок... Ишемби күнү Вагнер козголоңу учурунда АКШнын Москвадагы элчилиги аркылуу орустар менен байланыштык. Евгений Пригожиндин бул согуштун себебин түздөн-түз тергеп-тескөөсү жана согуш жалган негизге таянып башталганын жарыялоосу жаңылык...”, - деди. (26.06.23, Reuters). Европа Биримдигинин Тышкы иштер министрлиги Орусияда аптанын соңунда токтотулган козголоң тууралуу билдирүү жасап, аны Москванын Украинада жүргүзгөн согушуна карата ички нааразылык катары сыпаттады. Бул окуя Орусиянын аскерий күчүн балталаганы айтылды. Европа Биримдигинин Тышкы саясат боюнча жетекчиси Жосеп Боррел: “Бул аптанын соңунда болгон козголоң Украинага каршы согуш орус күчүн сындырганын жана саясий системасына таасирин тийгизгенин көрсөтүүдө”, - деди. (26.06.23, alweeam). НАТОнун башкы катчысы Йенс Столтенберг: “Орусиядагы окуялар – ички маселе. Орусиядан өзөктүк курал колдонуу тууралуу эч бир ишара көргөн жокпуз”, - деп билдирди. (26.06.23, Sky news).

9 – Ушундайча Америка менен Батыш козголоңго эч кандай тиешеси жок экенин билдиришти. Бирок, мындай билдирүүлөргө карабастан, Батыш, айрыкча Америка Пригожинге тигил же бул жолдор менен бул ишти кылуусуна түрткү бергени ыктымалдан алыс эмес. Башка абалда Вагнер уюмунун мындай ишке батынуусу кыйын. Себеби, компаниянын негизин соттолгон аскерлер түзөт. Пригожин СССР ыдырагандан кийин Америка бийликке келүүсүн камсыздаган Орусиянын алгачкы президенти Ельцинге окшойт. АКШ ошол учурда Ельцинге багыт бергени кийин ачыкка чыккан. 2023-жылдын 15-майында “Washington Post” гезити Пригожин Африка өлкөлөрүнүн биринде Украина аткаминерлери менен жолугуп, Украина күчтөрүнүн Бахмуттан чегинүүсүнүн акысына Орусия куралдуу күчтөрү тууралуу маалымат берүүгө даяр экенин айтканын жазды. Гезит булак катары АКШнын атайын кызматтынын маалыматтары менен украиналык аткаминерлерге таянганын билдирди. Бирок, Пригожин “Telegram” аркылуу билдирүүсүндө “Washington Post” гезитинин кабарын жокко чыгарып, “күлкүлүү” деди. Кремлдин маалымат катчысы Дмитрий Песков, “Washington Post” гезитинин маалыматын жалган кабар экенин айтты. (16.05.23, “AFP”). Пригожин жана Кремль бул кабарды четке какса да, Пригожин Орусиянын аскерий аракетин жана Коргоо министрин сындаганы акыйкат. Ал Украина согушун баштоо чечими Путиндин өзүнө тиешелүү экенин билсе да, Коргоо министрин айыптап, Путинди алдаганын айтты. Ал эми, “Russia Today” телеберүүсүнүн түз эфиринен Путин согуштан эки күн мурун бийликтин жогорку кызматтагы аткаминерлери менен жыйын өткөргөнүн көрүүгө болот. Демек, согушту баштоо чечими Коргоо министринин эмес, президент Путиндин чечими болгон. Пригожин согуш чечимин сыңдоосу жана чечимди Путиндин кабыл алганын билип туруп Коргоо министрлигин сыңдоосу Путинди сыңдоодон качканын билдирет. Ал Батышты, айрыкча Американы ыраазы кылуу максатында согушту баштоо ката болгонун билдирген. Мындан улам, Путиндин өч алуусунан коркту... Демек, Американын Украина же башкалар аркылуу Пригожин менен байланыш түзүүсү жана ушундай козголоң көтөрүүгө түрткү берүүсү ыктымалдан алыс эмес. Бирок, Пригожин Путиндин коркутууларынан улам өзүнө ишене албай артка чегинди. Башын аман алып калып, Белоруста сүргүндө жашоону тандагандай.

10 – Бул козголоң Путин үчүн 1999-жылы бийликке келгенден бери эң чоң каршы көтөрүлүш болуп калды. Пригожин башкаларды да козголоңго чакырганы талашсыз. Пригожин өзү баш болуп, анын компаниясынын аскерлеринин көпчүлүгү соттолгондор. Ушундай аскерий уюмдун жетекчиси баштаган аскердик козголоң Путиндин

аброюн жерге төктү. Бул, Путин айтылгандан да алсыз экенин, тунгуюкка кептелип калганын түшүндүрөт. Бул, Путин анын бийлигине каршы чыккан козголоңчу менен да келишүүнү эп көргөн абалга келип калганын ачык көрсөтүүдө! Бул окуя Путиндин жүзүнө урулган сокку болуп, анын лидерлигине жана өлкө коопсуздугуна көлөкө түшүрдү.

Жыйынтыктап айтканда, Чыгыштагы жана Батыштагы колонизатор кафир өлкөлөр алардын барлыгына коркунуч жеткире турган күч болбогондуктан бутта турушат... Тарых кайталанса ажеп эмес! Жер жүзү кайрадан Халифалык менен нурдануу алдында турат. Халифалык бүгүнкү күндүн Персия жана Римдерин майдандан түшүрөт. Орусия менен Батыш – өтмүштөгүлөр зулумдук кылгандай – бүгүн күндө мусулмандарга зулумдук кылышууда. Алардын ар бири – шайтан! Ислам жана мусулмандарга каршы согушта алардын шайтандыгы бириники экинчисинен аз эмес. Шексиз, Алла Таала алардын амалдарын текке кетирип, бири-бири менен алек кылып, адамзатты алардын зулумдугунан куткаруу үчүн динине жардам берет.

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾

«Албетте, Биз пайгамбарларыбызга жана ыйман келтиргендерге дүйнө тирүүлүгүндө да, күбөлөр тура турган Күндө да нусрат-жардам беребиз» [40:51]

13-зулхижжа, 1444-х.

1-июль, 2023-м.

Орусиянын Украина боюнча позициясы менен Швеция жана Финляндия боюнча позициясынын ортосундагы айырма

Суроо: Украина НАТОго кирүү ниетин ачыкка чыгарганда Орусия эмне үчүн Украинага каршы аскерий кадам таштады? Ал альянска чындап кирген Финляндияга каршы эч кандай согуштук аракеттерди көргөн жок жана блокко кирүү мезгил талабы болгон Швецияга каршы эч нерсе кылган жок?

Жооп: жоопту тактоо үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: биз буга чейин Орусиянынын Украинага согуш жарыялоого түрткөн себептер тууралуу көп нерселерди айтканбыз:

1- 2004-жылдын 24-январындагы суроо-жоопто айтканбыз:

“Украинага келе турган болсок, ал Россия менен тыгыз байланышта жана маанилүү союздашы болуп саналат, андан тышкары өзүн орус санаган украиндер бар. Алар орус тилинде сүйлөшөт жана орус улутундагылар алардын басымдуу бөлүгү, өзгөчө Украинанын чыгышында жашагандар...”.

2- 2010-жылдын 20-мартында чыккан суроо-жоопто айттык:

“603 миң 700 чарчы километр аянтты ээлеген жана 48 миллион калкы бар Украина стратегиялык жактан Кара деңизде жайгашкандыгы менен айырмаланат. Ал энергия линияларынын, өзгөчө жаратылыш газынын линияларынын өтүшү менен айырмаланат. Ошондой эле, ал Европаны Азия менен байланыштырган жайгашкан орду менен да өзгөчөлөнөт...”.

3- 2013-жылдын 23-майында чыккан суроо-жоопто айтканбыз:

“Ал эми, Орусияга келсек, Украина ал үчүн эң маанилүү өлкөлөрдүн бири, эгер ал аны жоготсо, Батыш түздөн-түз Орусиянын чек араларында болот. Анткени, Украина Европа тараптан аны коргоочу калкан сыяктуу. Экономикалык маанилүү ордун эске албаганда, орус газ куурлары Украина аркылуу Батышка өтөт. Россия Украинаны камтыган Советтер Союзунун аймагында өзүнүн гегемониясын калыбына келтирүүнү талап кылып жатканы да белгилүү...”.

4- 2014-жылдын 22-февралында чыккан суроо-жоопто айттык:

“Ал эми, Орусияга келсек, Украина ал үчүн эң маанилүү өлкөлөрдүн бири, эгер ал аны жоготсо, Батыш түздөн-түз Орусиянын чек араларында болот. Анткени, Украина Европа тараптан аны коргоочу калкан сыяктуу. Украина Москвадан болгону 300 км алыстыкта жайгашкан. Бул Орусиянын Украинага кийлигишүүсүнүн себеби... Бул, бир жагынан. Башка жагынан алганда, Украинада орус аскер базасына караштуу Кара деңиз флоту жайгашкан. Украина бир жагынан Европа менен Орусияны байланыштырган көпүрө болсо, экинчи жагынан алардын ортосундагы буфердик аймак”.

5- Биз 2021-жылдын 22-декабрында чыккан суроо-жоопто айттык:

“Украина – Россиянын алдыңкы бакчасы. Ал Орусия үчүн Орто Азияга окшобойт, мисалы Орто Азия жайгашкан жери, улуттук курамы, дини жана тарыхы боюнча арткы бакча болуп эсептелет. Украина Орусия жана анын эл аралык аброю үчүн алдыңкы линия болуп саналат. Украина Кара деңизге чыгып турат жана аны көзөмөлдөйт. Ал эми, Советтер Союзунун алсыздыгы аны Чыгыш Европада буфердик зона катары таштап кетүүгө аргасыз кылган болсо, Орусия НАТОнун Чыгыш Европага жылышына карабай жок дегенде коңшулары Украина менен Белорусь НАТОнун кооп-коркунучтарынан жана анын согуштук машинасынын чыгышка карай илгерилешинен обочолонтуп турган аймак менен камсыз кылышын каалайт. Орусия бүгүн Украинанын НАТОго кирүүсүн же анын колдоосун болтургусу келбейт”.

Экинчиси: Мунун баары Орусия үчүн Украина канчалык маанилүү экенин көрсөтүп турат. Тагыраак айтканда, Путин 2022-жылдын 21-февралында сүйлөгөн сөзүндө айткандай, Украинаны дээрлик көз карандысыз мамлекет деп эсептебейт. Путин белгилегендей, “Украина жөн эле коңшу өлкө эмес, ал биздин тарыхыбыздын, маданиятыбыздын жана моралдык мейкиндигибиздин ажырагыс бөлүгү. Алар биздин жолдошторубуз, кесиптештерибиз, досторубуз гана эмес, алар биздин кан аркылуу байланышкан туугандык байланышыбыз болгон туугандарыбыз...”. (Анадолу агенттиги, 23.02.22). Ошондой эле, Орусия географиялык жана стратегиялык жайгашуусу жана демографиялык түзүлүшүнө байланыштуу Украинаны НАТОдон бөлүп турган буфердик аймак б.а. кызыл сызык деп эсептейт. НАТОнун ага кирип келүүсүн каалабайт. Путин НАТОнун Украинага өз күчтөрүн жана курал-жарактарын жайгаштыруусуна каршы экенин эскертип мындай деди: “Украинага НАТОнун аскердик инфраструктурасын кеңейтүү Орусия үчүн кызыл сызык жана катуу жооп берүүгө алып келет”. (Noon Post, 12.04.21).

Ал эми, Орусия Украинаны өз колуна кайтара албагандан кийин, 90-жылдардын башында Кара деңиз флотун бөлүү маселесиндеби, же Россиянын аймагынан Европага газды ташуу үчүн СССР Украинанын ичинде курган узун жана кенен газ куурлары маселесиндеби, же орус рыногу Украинанын түшүмдүү жерлеринен өндүрүлгөн кантка жана майларга өтө муктаж болгон коммерциялык маселелердеби, же Украинанын Европа Биримдигине жана НАТОго карата тенденциясы пайда болгондон кийинки маселелердеби, айырмасыз, Украинаны колго ала албаган соң, Путин Орусияны супер держава катары эл аралык статуска кайтарат деп эсептеп, акыркы жол катары аскердик күчкө өттү. Путин Америка Кытай маселеси менен алек, ошондуктан Орусия

Украинага кол салса унчукпай турат деп эсептеген. Айрыкча, Путин саясий келесоолугунан жана мегаломаниясынан (улуулук элесинен) улам Америка Кытай менен алек болуп, Украинага көңүл бура электе Украинга тез эле үстөмдүк кылам деп ойлогон. Натыйжада, Америка Украина маселесин негизги маселе катары кабыл алып, аны аскердик техника менен камсыздап, аскерлерине аскердик машыгуу өткөрдү. Америка артына Европаны мобилизациялап, акыркы украин жана орус солдатты калгычакты согушту тутандырды жана анын жоокерлери алыстан күзөтүп турушат!

Үчүнчүсү: Орусия иш жүзүндө альянска кошулган Финляндияга каршы эмне үчүн эч кандай аскерий чараларды көргөн жок, ошондой эле, альянска кирүү мезгил талабы болуп турган Швецияга каршы эч кандай аракет кылган жок, дегенге келсек. Буга жооп төмөнкүчө:

1- Орусияга Швеция кошуна болбосо да, Финляндияга кошуна болсо да, белгилүү болгондой географиялык жана демографиялык абалы, тарыхы, үстөмдүк кылуу, экономикасы жана коопсуздугу жагынан Украинага окшош эмес. Ошон үчүн, бул эки мамлекет Орусия үчүн Украинадагыдай өлүм-өмүр маселеси эмес. Мындан тышкары, Орусиянын бул эки өлкөгө көз карашы такыр башкача. Орусия Украинаны – Путиндин жогоруда айтылган билдирүүлөрүндөгүдөй – андан толук көз карандысыз өлкө катары карабайт. Айрыкча, ал бир мезгилде Советтер Союзунун курамында болгондуктан. Финляндия менен Швециянын вакыйы башкача. Финляндияга келсек, ал 1995-жылдан бери Евробиримдиктин мүчөсү, Финляндия 2023-жылы НАТОго кирген. Ал эми, Швеция НАТО менен тыгыз мамиледе жана алар дайыма биргелешкен машыгууларды өткөрүп турушат. Швеция 1995-жылы Евробиримдикке кирген Евробиримдиктин НАТОго кирбеген алты мүчөсүнүн бири. Ошондуктан, Орусиянын бул өлкөлөргө карата Украинага жасагандай кол салууга формалдуу болсо да шылтоосу жок.

2- Орусия азыр Украинада оор абалда, андан чыга элек жана бул вакый аны жаңы согушка киргизе койбойт. Анын Украинага каршы согушу бир жарым жылга жакын убакытка созулуп, ушул кезге чейин ийгиликке жетише албагандыктан, ал өз күчүн жана мүмкүнчүлүктөрүнүнүн кудуретин да түшүнүп турганы чындыктан алыс эмес. Ошондуктан, Орусия Украинанын жана аны колдогон Батыштын алдында алсыз абалда турганда анын жаңы согушка кириши азыркы шартта күмөн.

3- Ушул сыяктуу эске сала кетчү бир прецедент (окшош окуя) бар. Мурунку Варшава келишиминин өлкөлөрү Польша, Венгрия, Болгария, Румыния, Эстония, Литва жана Латвия (мурунку Советтер Союзунун бир бөлүгү) 1997-жылдан бери альянстын кеңейүү толкунунда НАТОго

кошулганда Россия алсыз болгон жана Советтер Союзунун кулашынын калдыктарынын башаламандыгынан али арыла элек жана анын ыдырашынын кесепеттерин тартып, ал кесепеттерден али толук чыга элек болчу. Саясий жана экономикалык жактан ири өлкө катары турукташа элек эле. Ошондуктан, Орусия ал мамлекеттердин альянска кирүүсүн алдын алуу үчүн Батышка каршы турууга чамасы келбеди. Анын сыңарындай, Орусия анын шарттарына багынып берүүсү үчүн Украинага жасаган чабуулу ийгиликсиз болуп, анын үрөй учурган аскерий алсыздыгын көрсөттү. Анын аброю да, кадыр-баркы да солкулдап, токсонунчу жылдардагыдай болуп калды. Ошондуктан, Орусия азыркы аскердик алсыздыгы себептүү учурда Швеция менен Финляндиянын НАТОго мүчө болушуна жана алардын позициясына каршы боло албайт.

Орусиянын Украинага карата позициясы менен Швеция менен Финляндияга карата позициясынын ортосундагы айырмачылык жөнүндө элес ачык-айкын болду деп үмүттөнөм.

26-мухаррам, 1445-х.

13-август, 2023-м.

Украинадагы акыркы абал

Суроо: Украина шайлоолорунун экинчи туру 2004-жылы 26-декабрда кайта өткөрүлүшү белгиленди. Мында да оппозиция жетекчисинин утуп чыгышы күтүлүүдө. Украинадагы элдик оппозиция кыймылы да Грузиядагы элдик оппозиция жүргөн жолдон барууда жана ал да Украинаны Америка таасири астына киргизип, Россиядан бүтүндөй четтетет дешке болобу?

Жооп: Украина маселесин күзөткөн адам анын Грузия маселесинен айырмаланганын көрөт. Грузия Советтер Союзу республикаларынын ичинен биринчилерден болуп Россиянын таасиринен чыгып кеткендиктен, Американын таасири ага мурунураак кирип келген эле. Шеварднадзе америкалыктарды мамлекетке киргизип, алар менен аскердик жана экономикалык келишимдерди түзгөн. Кийин өзү да кандайдыр бир аракетке ээ болмокчу болуп, Россия тарапка да, Америка тарапка да умтулмачы болгондо, аныгыраагы, таякты ортосунан же ортосуна жакыныраак жеринен кармамакчы болгондо, Америка өз адамдарын, эң оболу малайы Саакашвилини козгоду. Ал болсо анын сөзү менен айтканда, «тукаба төңкөрүшү» аркылуу бийлик башына келип, Шеварднадзени бийликтен кетүүгө мажбур кылды.

Украина болсо Россияга бекем байланган о.э. анын маанилүү союздашы, кала берсе, ушундай бир украиндер бар деп кой, алар өздөрүн орус деп эсептешет, орус тилинде сүйлөшөт. Айрыкча, чыгыш Украинада жашоочу көп сандуу калк теги орустардан таркагандар. Ушуга караганда, Американын Грузия сыяктуу Украинаны көзөмөлдөшү жеңил болбойт.

Ушуга карабастан, Америка Украинага өзүнүн уюмдарын түздөн-түз же кыйыр түрдө алып кирүүгө аябай урунуп көрдү. Борбордун өзү Киевде Фридом Хаус (Азаттык үйү) институтунун филиалы бар. Аны ЦРУнун мурунку директору Жеймс Вулси Америкадан туруп башкарат. «Фридом Хаус»тун Сербия президенти Милошевичти Сербия студенттеринин жетекчиси Александр Марич аркылуу кулатууда зор салымы бар. Ал президенттик үчүн болуп жаткан шайлоо кампаниясынын алдында Украинага да кирүүгө урунуп көрдү, бирок, кирүү визасын ала албады. «Фридом Хаус»тун Грузиядагы элдин козголушунда да үлүшү бар.

Америка Украинада канчалык күч сарптаган болбосун, Россия ал жерде терең тамыр жайгандыктан жана Украина Россия үчүн өтө маанилүү болгондуктан, аны өз көзөмөлүнө алышы жана Россиядан четтететиши оңой эмес. Себеби, ал калкынын саны жагынан чоң мамлекет (48 миллион калкы бар), демографиялык жана географиялык жактан Россия менен дээрлик бирдей. Россия менен Украинанын арасында бөгөт

жок. Грузия болсо мындай эмес, ал калкы 5,5 миллиондон турган чакан мамлекет, аны Россиядан Кавказдагы исламий аймактар бөлүп турат.

Ушуларга ылайык айта турган болсок:

Грузияда элдин козголушунан мурун эле Американын таасири болгон, Грузия мурунку Советтер союзу таркалар замат андан тез алыстаган. О.э. ал чакан жана Россия үчүн зор мааниге ээ эмес. Ал эми, Украина болсо Россияга тыгыз байланган. Калкынын саны жагынан да, географиялык жактан да, айрыкча, чыгыш тараптан созулуп кеткендиги, аймагынын кендиги, Россия үчүн зор мааниге ээ экендиги, азыркы элдик козголоңдон мурун Америка таасири кирип келбегендиги – ушулардын баарынан көрүнүп тургандай, Украина маселеси Грузияныкынан айырмаланат. Американын Грузияда шайлоодо утуп чыга алганы, Грузиядан Россиянын таасирин сүрүп чыгарып, Путинди жаакка чаба алганы – анын Украинада да ушундай утушка жетише алат дегени эмес.

Ющенко башчылыгындагы элдик кыймылга каршы Украинада Россия таасиринин активдүү ролу бар экендиги анык. Себеби, Россия шайлоолорду кайтадан баштоого же Ющенкоу тикелөө боюнча оппозициянын бир катар урунууларына тоскоолдук кылды жана анысын дале улантууда. Украина парламентинде конституцияга өзгөртүүлөр киргизип, республика президентинин ыйгарым укуктарына чектөө коё алды. Эмнеге дегенде, кайта шайлоолордо Ющенкоун утуп чыгышынын ыктымалы жогору.

2004-жылы 8-декабрда, парламент президенттин укугун чектөө боюнча конституцияга өзгөртүү киргизүүгө добуш берди. Буга ылайык, жогорку мансаптарга кызматкерлерди дайындоо президенттен парламентке өткөзүлөт. Премьер-министрди, коргонуу жана тышкы иштер министрлерин мурун президенттин өзү дайындап келсе, эми аларды парламенттин тастыкташы шарт кылып коюлду. Ющенко менен анын тарапкерлери канчалык каршылык көрсөтүшпөсүн, бул иштер Россия менен анын Украинадагы тарапкерлери тарабынан ишке ашырылды. Ушундай болгон соң, Ющенко да мажбуран ыраазы болду.

Россия жогорку соттун жыйналышында да ушундай таризде тоскоолдук кылган эле. 4-декабрда жогорку соттун жыйналышы болуп өттү, Россия шайлоонун экинчи турун мүмкүн болушунча кийинкиге созууга умтулуп, анын 2004-жылы 26-декабрда өткөрүлүшүнө жетишти. Россиянын мындан көздөгөн максаты, конституцияга толук өзгөртүү киргизип алуу жана иштерди өз пайдасына чечмекчи болгон оппозициянын демин суутуу эле. Себеби, оппозициянын дымагы шайлоодон кийинки алгачкы күндөрдө т.а. оппозиция жетекчилеринин бири Юлия Тимошенко Ющенкоу республика президенти катары конституция антын ичсин деп куттуктаганда көзгө көрүнгөн эле. Кайта

шайлоонун 26-декабрга кечиктирилиши оппозициянын каалоосуна тескери келет, анткени, бул нерсе алардын демин суутуп жиберет. Негизи, бул жогорку соттун 2-декабрда өткөрүлө турган жыйналышына Россиянын таасири болду. Себеби, Украина президентинин 2-декабрда Москвага кыска мөөнөттүү визит жасашы күтүүсүздөн жарыяланып калды. Бул учурда ал Путин менен жолугушуп, Киевге кайтып келди да, эки күндөн кийин жогорку соттун жыйналышы чакырылды.

Жогорудагы нерселерден көрүнүп тургандай, Украинада Россияга туура келбеген америкача чечимдин пайда болушу оңой эмес. Америка бийлик башына Россияга туура келбеген өз адамдарынын бирин алып келген күндө да, Россия аны тез эле алып таштайт. Россия Американын ар кандай чечимине саясий жолдор менен чек коё албаса да, коркутуу жолу менен чек коюунун өтөсүнөн чыга алат. Себеби, ал жогоруда айтылган Юлия Тимошенконун кылмыш иштерин Интерполго тапшыртты жана анын аты 8-декабрга чейин Интерпол тизмесинен орун алып турду. Парламент конституцияга киргизилген өзгөртүүлөрдү тастыктаган кезде, Тимошенко Россия таасири канчалык күчкө ээ экендигин билди. Ошондуктан, ал үнүн өзгөртүп: «Россиянын Украинадагы кызыкчылыктарын да эсепке алуу зарыл», - деди. Кийин, «Ющенко утуп чыкса, эки мамлекеттин ортосундагы мамилелер дагы да жакшырат» деп белгиледи жана Интерпол аркылуу колго алынууга негиз берген Россия прокуратурасынын санкциясы жабыларынан үмүтү бар экендигин билдирди. Мындан сырткары, айрым кабарларда айтылышынча, Ющенкоун азыркы кесели уулануу себептүү болгон, Россия менен анын тарапкерлеринин бул иште тиешеси болушу мүмкүн. Бир сөз менен айтканда, Американын Украинаны Грузия сыяктуу өз көзөмөлүнө алып, Россиядан четтетилиши оңой эмес.

Американын муну түшүнүп тургандыгында шек жок. Ушул орунда бир суроо туулат: Оппозицияны козгоо үчүн Америка тарабынан сарпталган ири каражаттан кандай максат көздөлгөн? Жооп мындай: Америка Грузия сыяктуу Украинаны өзүнө оодуруп, Россиядан бүтүндөй четтете албашын абдан жакшы билет. Бирок, Чыгыш Европа мамлекеттери Европа союзуна кошулуп, Европа союзу Украинага жакындашып калган соң, ал Европанын быкынында да курч кырдаал очогун пайда кылмакчы болду т.а. биерде да жаңы Югославия пайда кылмакчы болду. Кыскасы, бир ок менен эки коён атмак болду. Ооба, Европа үчүн бир проблеманы – чыгыш Украинанын бөлүнүп чыгышын же кеминде автономия талап кылышын жана Украинада кырдаалдын туруксуздануусун – пайда кылган болот да, муну менен аны коркутуп, алек кылып коёт. Ошол эле учурда Россияга да бир проблема пайда кылат. Себеби, Россия Украинанын колдон чыгып кетишине жөн карап

турбайт. Анткени, Россия чыгыш Украинада – Украинанын өнөржайы менен экономикасынын жан тамыры эсептелген жайда – күчтүү таасирге ээ. Ошентип, Америка муну менен Россия жана Европанын быкынында басым берүүчү жана соодалашуучу билетти пайда кылган болот, бул болсо өз кезегинде Америка региондор үчүн иштеп чыккан долбоорлордо – мейли, алар Жакынкы Чыгыш туурасында болсун, мейли, же Азиянын башка жерлери туурасында болсун – Европа менен Россияны анын тынчын алуудан чектеп турат.

Мындан Украина окуяларын козгоодо Американын күчтүү ролу бар экендиги да; кырдаалдын курчуп кетишинен коркуп, окуяларды жеңилдетүүгө урунган Европанын ролу да; Американын ролуна каршы турган Россиянын ролу да даана көрүнүп турат.

Окуяларды күзөтүп жаткан Американын ролуна келсек, элдик козголоңдун замбиреги эсептелген Ющенко Американын адамы экендиги анык. Ал Улуттук демократиялык институт аркылуу даярдалган. Ага болсо Американын мурунку мамлекеттик катчысы Мадлен Олбрайт башчылык кылды. Айрым булактардын айтышынча, Ющенкоун жубайы Катерина Америка тышкы иштер министрлигинде иштеген. Ющенкоун шайлоо кампаниясын даярдаган да, ал кампанияга Американын Украинадагы «Ачык коом» фондусунун төрагасын атайлап директор кылып тандаган да Мадлен Олбрайт. Бул уюмду каражат менен америкалык жөөт миллиардер Жорж Сорос камсыздайт. Грузия окуяларында да анын көзгө көрүнөрлүк ролу болгон.

Кыскасы, оппозициялык кыймыл Американын иши болгон десе болот.

Европанын ролуна келсек, белгилүү болгондой, Европа эң оболу оппозиция менен өкмөттүн ортосунда пайда болгон жараканы түзөтмөкчү болду. Кырдаал курчуй элегинде – айрыкча, чыгыш чөлкөмдөр бөлүнүп чыкмакчы экенин же элдик добушка салуу аркылуу автономияга ээ болмокчу экенин жарыя кылган кезде о.э. Ющенкоун тарапкерлеринин демонстрацияларына жооп катары шайлоодо расмий утуп чыккан азыркы премьер-министр Виктор Януковичтин тарапкерлери аны колдоп-кубатташ үчүн көчөлөргө демонстрацияга чыккан кезде – ал тезинен бул проблемадан чечим берип чыгып кетүүгө урунду. Ал Литва президенти Валдас Адамкус, Польша президенти Александр Квасневский, Европа союзу тышкы саясатынын жогорку өкүлү Хавьер Солана жана Европа коопсуздук жана кызматташтык уюмунун баш катчысы Жан Кубистерди ортомчу кылып жиберди. Алар Украина өкмөтүнүн өкүлдөрү менен Россия Думасынын төрагасы Борис Грызловдун катышуусунда үч жолу кеңейтилген жыйын өткөрүштү. Мындан көрүнүп тургандай, Европа курч кырдаалды кыска убакыт ичинде бүтүрүүгө, олуттуу түс алып кетүүгө жол койбоого катуу

киришкен. Ушуга ылайык, кырдаалдын курчушу менен Киевге ортомчуларды жиберген. Мунун себеби Украинанын демографиялык тутумуна да барып такалат. Ал жерде Крым сыяктуу Россияга караштуу болгон, кийинчерээк Украинага берилген кең аймактар бар. Алар Россия тартып алышынан мурун Осмоний мамлекеттики болгон. Мындан тышкары, келип чыгышы орус болгон Украинанын чыгышында жашоочу украиндер да бар. Кала берсе, украин калкы эки чиркөөгө – чыгыш тарабы православдарга, батыш тарабы болсо католиктерге бөлүнөт. Бул маалыматтар – Европада жаңы Югославиянын пайда болушуна т.а. Украинанын да Югославия сыяктуу майдаланып кетишине ыңгайлуу учур туулганын көрсөтүүдө. Европа мындай абалдын болуп кетишинен катуу тынчсызданат.

Россиянын ролуна каралса, ал да бир нече көрүнүштөргө ээ. Алгач, Путин Виктор Янукович менен телефон аркылуу байланышып, аны шайлоодогу жеңиши менен, Кучмадан кийинки президенттик орду менен куттуктады. Шайлоолордогу жасалмалуулук себептүү, оппозициядагы элдин экинчи шайлоо турун катуу талап кылып чыгышы күчөгөндөн кийин, дароо чегинди. Оппозициянын күчүнө психологиялык жактан таасир этүү үчүн кескиндик учурунда Кучма менен келишкен абалда билдирүүлөр берип, экинчи турду кайта өткөрүү конституцияда көрсөтүлбөгөн деп, шайлоолорду башынан баштоого этибар карата баштады. Андан кийин болсо оппозициянын атактуу адамдарынын үстүнөн кылмыш ишин ачууга мажбур болду. Биринчи болуп Юлия Тимошенкоун маселесинен баштады. Соң, окуялардын өнүгүшүнө таасир өткөрүү максатында өзүнө тарапкер болгон Украинанын чыгыш чөлкөмдөрүн козгоп, басым берүү жана коркутуу жолуна өттү. Россиянын калкты бөлүнүп чыксын деп козгобогону анык эле. Себеби, бул нерсе Американын арзып күткөн арамза ниеттеринин бири. Тескерисинче, анын мындан көздөгөн максаты – оппозицияга каршы элдик кыймылды пайда кылып, эки кыймылдын ортосунда тең салмактуулукту жаратуу болчу жана келишүү аркылуу тынчытып, Америка пландарынын алдына бөгөт коюу эле. Ошондуктан, өкмөт тарабы (президенттик мөөнөтү аяктап жаткан Кучма менен парламент төрагасы) жыйналыш өткөрүп, жыйналыштын акырында, максаттары бир гана оппозициянын нааразылык демонстрацияларын токтотуу үчүн саясий басым өткөрүү жана Виктор Януковичтин талапкерлигин колдоп-кубаттоо экенин айтышты. Массага бул иш өкмөткө тарапкер тараптардын чегинишиндей болуп көрүнсө да, түпкүлүгүндө, жарандык согуш аркылуу Украинанын бөлүнүп кетишине алып барышы мүмкүн болгон курч кырдаалды жумшартуу эле. Бул жарандык согуш Россиянын да, Европанын да үйүнүн ичинде тутангандыктан, аларды алек кылып

коюшу мүмкүн эле о.э. бул нерсе Американын Борбордук Азия, Кавказ жана Европанын чыгышы туурасында түзгөн пландарын бүтүрүп алуусу үчүн баа жеткис учур болуп калышы мүмкүн эле. Ушуну менен бирге, бул жарандык согуш Европанын ташбишине айланып калат да, Американын бардык долбоорлорунда – мейли, чыгыш Европа туурасында болсун, мейли, бүткүл дүйнө туурасында болсун, же Ирак сыяктуу эл аралык саясатка тиешелүү болсун – Европаны Америка менен бирге кадам таштоого мажбур кылат. Америка бул иши менен – бириккен Европа аскердик башкы штабын жана Европа аскердик аралашуусунун күчүн пайда кылуу аркылуу Америка көзөмөлүнөн кутулмакчы болуп жаткан Европага – анын өз ички проблемаларын чечүүгө алсыздык кыларын жана бечара экендигин көрсөтүп, Америка менен атаандашуучу эл аралык ролго көз артып олтурба деши да мүмкүн.

Ошондуктан, Украина жаатында Россия менен Европа союзунун бири-бирин айыптоолору бул бар болгону жазгыруу эле жана ал Европаны Россияга каршы тарап кылып көрсөтүү үчүн гана болду. Негизи, экөө тең бир максатка көздөй умтулуп жаткан болушуна карабай, бул иш Россиянын манёвр кылышына зор мүмкүнчүлүк жаратат. Кала берсе, Украина бөлүнүп, биринчи ок келип түшкөн күндө украин калкына жүз бериши мүмкүн болгон кооп-коркунучтар көрүнүп турат. Ошондуктан, парламенттин токтому жарыя кылынар замат, украиналык саясатчылар бириккен Украина өз проблемаларын чече алат деп белгилешти. Парламент төрагасы Владимир Литвин: «Парламенттин жаңы мыйзамчылыкты тастыктоодогу утугу жарашуу жолуна коюлган кадам болуп эсептелет жана ал Украинанын бириккен абалда калып, бөлүнүп кетпешин далилдейт», - деди.

Ушуга караганда, Америка Украинаны өзүнө оодарып, Россиядан бүтүндөй четтетүүгө умтулган жок деп айтууга болот. Ал, болгону, Украинада тынчсыздык-туруксуздук очогун пайда кылып, малайы Ющенко жетекчилигиндеги оппозиция аркылуу кырдаалды курчутмакчы. Бул болсо Украинаны бүтүндөй же кандайдыр бир деңгээлде бөлүнүүгө алып барат. Бул иш өз кезегинде Россия менен Европанын тынчын бузуп, аларды бут алдындагы кооп-коркунуч менен алек кылып коёт. Ушуну да айта кетүү керек, Европа менен Россия кырдаалды кандайдыр бир даражада жумшарта алды. Конституцияга өзгөртүүлөр киргизилди, республика президентинин ыйгарым укуктары кыскартылды. Т.а. Ющенко президент болуп калган күндө да, ал чектелген укуктарга гана ээ болот. Ал укуктар парламент укугу менен премьер-министрдин укугуна тең болуп калат. Мындай абалда премьер-министр Россия тарапкерлеринен болуп, Украинадагы иштерди тынчытуу да, курч кырдаалга жеткирбөө да мүмкүн болот.

Бирок, дагы айта кетчү нерсе, Украина биринчи күндөрдөн тартып кескиндик жолуна кадам койгон эле. Ушул себептен улам, Америка бул иштердин – жеңгени да, жеңилгени да болбогон – чечим менен тынчып кетишине канааттанбайт. Жок, ал ыңгайлуу учур туулар замат, өз пландарын жеңил ишке ашыруу максатында, Россия менен Европага басым өткөрмөкчү болуп, аларды үйүнүн ичиндеги кооп-коркунуч менен алек кылып коймокчу болсо, мындай курч кырдаалдарды кайтадан көөлөй берет.

Кыскасы, бул эки маселенин (Грузия менен Украинанын) вокалысы бири-биринен өзгөчөлөнөт. Кала берсе, Америка тарабынан бул экөөсү үчүн иштелип чыккан пландардын максаттары да айырмалуу.

3-зулкада 1425-х.

15-декабрь 2004-м.

Украина президенти Януковичтин аракеттери

Суроо: белгилүү болгондой, Янукович Россиянын Украинадагы адамы. Ал учурда Украина президенти. Ошондуктан, анын Россияга карай жүздөнүшү табигый. Бирок, анын Европа жана Америкага карата жумшак позицияда турганы байкалууда. Бул нерсе анын Россиядан алыстап, Батыш тарабына өтө баштаганын түшүндүрөбү же Янукович басымдар жана аралашуулар каршысында өз башкаруусун сактап калуу үчүн Россия менен келишип кылынып жаткан ишпи?

Жооп: жооп табуу үчүн Украинага карата эл аралык кырдал кандай экенин билүү зарыл... Украина байыртадан Россия менен Европа ортосундагы күрөш борбору болуп келген. Азыркы кылымда болсо Америка да бул күрөш майданына кирди. Бул талашуу, айрыкча, Россия менен Европа ортосундагы талашуу Украина калкына жана алардын Батыш менен Россияга болгон көз караштарына терең таасирин тийгизди. Мисалы, мамлекеттин чыгышында жашаган адамдар Россияга жан тартышса, мамлекеттин батышында жашаган адамдар Европа жана Америка менен таасирленген. Арийне, мамлекет эки бөлүккө бөлүнүп калган. Мындан тышкары Украинадагы саясий элита жылдар бою Европа жана Россия күчтөрү ортосундагы алакаларды тең салмактуулукка келтирүүгө, Европа же Россияныкы болобу, үстөм күч тарапка өтүүгө аракет кылып келди.

Ошентип, Украина бул мамлекеттер үчүн маанилүү:

1) Россия жөнүндө айта турган болсок, Украина ал үчүн эң көп мааниге ээ мамлекет. Себеби, Россия Украинаны жогото турган болсо, Батыш Россия чегараларына түздөн-түз келип калат. Демек, Украина Россияны Европа тарабынан келе турган коркунучтан сактоочу бир калкан сыяктуу. Анын Россия үчүн экономикалык мааниси да бар. Себеби, Батышка жеткирип бериле турган орус газынын түтүктөрү Украина аркылуу өтөт. Белгилүү болгондой, Россия мурунку Советтер Союзу регионундагы, анын катарында Украинадагы өкүмдарлыгын кайра тикелөөгө жан үрөп аракет кылууда. Бирок, «заргалдак революциясы» жүз берип, Ющенко 2005-жылдагы шайлоолордо жеңип чыгып бийликке келген соң, Россиянын Украинадагы таасири алсырады. Себеби, Ющенко Америка малайы болчу. Америка анын президенттик доорунан Украина менен Батыш ортосундагы интеграцияны тездетүү үчүн пайдаланды. Ющенко кызматта турганда Севастополдон орус аскерий деңиз күчтөрүнүн ижара келишими 2017-жылы аяктаганда Кара Деңиздеги орус флотун кууп чыгаруу менен коркутуп келди. Ющенко Украина Европа Союзу жана НАТО сыяктуу Батыш мекемелерине толук кошулушун каалашын жашырбады. Ошондуктан, Киев Европа Союзу

менен кызматташтык келишими туурасында сүйлөшүүлөргө киришти жана НАТОго мүчө болууга аракет кылуу планын талап кылды... Ошентип, Россиянын таасири кыйын абалга түшүп калды. Бирок, Россия 2010-жылы февралда өзүнүн Украинадагы адамы Виктор Януковичти бийликке алып келе алды. Ал мамлекеттин төртүнчү президенти болуп, Россияны күчтүү колдоп-кубаттап келет. Ошондон тартып Америка таасири солгундап баштады жана Украина Россия менен алакаларды жакшыртуу жолуна өттү.

Президент Янукович 2010-жылы 21-апрелда мансабын ээлегенинен эки ай да өтпөстөн Харьковдо орус президенти Медведев менен жолугушту. Ал бул жолугушууда Кара Деңиздеги орус флотунун ижара келишими көөнөтүн дагы 25 жылга узартууга ыраазылык берди, ошондо бул мөөнөт 2042-жылда аягына чыгат. Мунун акысына орустардын «Газпром» компаниясы табигый газдын баасын 2009-жылы кол коюлган газ жеткирип берүү келишиминин калган мөөнөтү үчүн ар 1000 м³ үчүн 100 долларга азайтууга ыраазылык берди. Украинанын мурунку премьер-министри Юлия Тимошенко бул келишимдерге каршы чыгып, алар конституцияга тескери экендигин айтты. Юлия Тимошенконон катуу каршылыгы анын камакка алынышына себеп болду.

Украина Янукович доорунда НАТО менен кызматташтык алакаларын сактап калууну билдирген болсо да, бирок, Янукович өкмөтү НАТОго мүчө болууну же мүчө болууга жетишүү үчүн аракет планын талап кылбады. Мындай саясаттардан улам Киев менен Москва ортосундагы эки тараптуу иштер жадыбалы Россиянын пайдасына өттү.

Ички фронтто болсо Янукович авторитардык саясатты дагы да күчөттү. Мисалы, 2010-жылы 30-сентябрда Украинадагы конституциялык сот Украина парламенти тарабынан 2004-жылы декабрда тастыкталган конституцияга киргизилген өзгөртүүлөрдү бекер кылды. Мындан мурун ушул токтомго каршы чыккан судьялар кызматтарынан бошотулуп, алардын ордуна бул токтомду колдогон 4 жаңы судья дайындалган. Бул болсо Януковичке заргалдак революциясынан мурунку күндөргө кайтуу мүмкүнчүлүгүн берет о.э. президенттин таасирин күчөтүп, парламент бийлигин күчсүздөнтөт.

2) Европа жөнүндө айта турган болсок, Европа Россиянын Батышка Украина аркылуу газ жеткирип берүү картасынан пайдаланып жатканын жакшы түшүнөт. Россия бул картадан Украина орус таасири астында калышы үчүн же эч болбогондо Россия зыянына Батышка малай болуп кетпеши үчүн басым өткөрүү жана кызыктыруу максатында пайдаланууда. Европа муну жакшы түшүнөт. Ошондуктан, Европа Украинаны акча менен жана орус газына толук таянуунун ордуна альтернатива чечимдери менен кызыктырууга урунууда. Мисалы, Европа

Союзу Украинага газ инфраструктураларын жана технология деңгээлин көтөрүү үчүн акча о.э. сланец газынан кызматташтыкта пайдаланууну сунуш кылды жана газды негизги энергия булагына айлантуу жөнүндө сүйлөшүүлөр болду. Мына ушул негизде Украина жана Европа Союзу 2010-жылы сентябрда энергетика боюнча келишимдерге кошулуу жөнүндөгү протоколго кол койду жана бул протокол 2011-жылы февралда күчүнө кирди. Мына ушул жылдан мурун Украина өзүндөгү сланец газы запастарынан пайдалануу үчүн Шелл компаниясы менен 10 миллиард долларлык келишим да түзгөн. Муну менен ушул келишим Европадагы эң чоң компаниялардын бири болуп калат. Ал Европада келерки 50 жыл бою сланец табигый газын казып алуу үчүн эң чоң келишимдердин бири болушу да айтылууда.

Украина учурда Европа Союзу менен толук интеграцияга киришүү жөнүндө сүйлөшүү алып барууда. Бирок, «Региондор партиясы» (Януковичтин партиясы) бул аракеттерге тоскоолдук кылууда. Ошондуктан, Европа Союзунун Украинадагы миссиясынын башчысы Жон Тамбунский Региондор партиясынын мүчөлөрүн парламент комиссиясынын Европа менен интеграцияга аракет кылышына жолто болууну токтотууга чакырды. Мындай өзгөрүүлөр Россияны тынчсыздантууда. Европа Союзунун интеграцияга тиешелүү сүйлөшүүлөрүнүн биринчи бөлүгү катары экономикалык кызыктырууларга каршы Россия Украинага «Бажылык союзуна» мүчө болууну сунуш кылды. Орус басымдары натыйжасында Януковичтин Россияга малайлыгы себептүү Украина парламенти 2012-жылы 30-июлда Эркин соода зонасы келишимин (орустардын долбоору) тастыктады. Украина Россия жана Белоруссиядан кийин 2011-жылы 18-октябрда негиз салынган ушул келишимди тастыктаган мамлекеттердин үчүнчүсү болду. Бул келишимге КМШ мамлекеттеринен 8 мамлекет Россия башчылыгында кол койду. Бул 8 мамлекет: Россия, Украина, Белоруссия, Армения, Казакстан, Кыргызстан, Молдова, Тажикстан. Аны Россия, Белоруссия, кийин Украина, алардан кийин калган мамлекеттер тастыктады.

Муну менен бирге Янукович орус басымына учурап жаткандай Европа Союзунун басымдарына да кабылууда. Европа Союзу Украинанын Россия менен Бажылык союзуна кошулушуна жана Россия менен дагы да көбүрөөк интеграцияга киришишине каршылык кылууда. Ошондуктан, Европа Союзу Украина менен 2013-жылы 25-мартта Брюсселде өткөрүлгөн саммитте Украина бир эле учурда Европа Союзуна да, Бажылык союзуна да мүчө болушу мүмкүн эместигин маалымдады. Европа Союзу Украинага Дүйнөлүк соода уюмуна кошулуу жолун жеңилдештирген болчу. Европа Союзунун соода комиссары Питер

Мандельсон 2013-жылы 14-январда мындай деди: «Европа Союзу Украинанын Дүйнөлүк соода уюмуна мүчө болушун күчтүү колдоп-кубаттоого даяр. Бул – Украина дүйнөлүк жана Европа экономикасы менен дагы да көбүрөөк интеграцияга киришине карай биринчи кадам болот».

Ошентип, ачык-айкын көрөнүп тургандай, Янукович Россияга малайлык кылып жатканда Европа Союзу менен жакындашууга да урунууда т.а. ал Украинадагы орус жана Европа кызыкчылыктары ортосунда тең салмакты пайда кылууга аракет кылууда.

3) Америка жөнүндө айта турган болсок, 1991-жылы Советтер Союзунун кулашы эски Европа күчтөрү үчүн о.э. дүйнөдөгү эң чоң күч саналган Америка үчүн Украинада саясий тармакта дагы да чоңураак таасирге ээ болуу жаңы мүмкүнчүлүктү жаратты. Бирок, Европа Германияны кайра бириктирүү, Европа валютасын чыгаруу жана Европа мамлекеттери ортосундагы келишпөөчүлүктөр менен алек болушу Америкага өзүнүн пайдасы үчүн абалдан толук пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берди. Россия Американы токтотууга таптакыр кудуреттүү болбой калды. Себеби, Россия Советтер Союзу ыдырашы жана капитализмге өтүшү менен бүтүндөй кулаган эле. Ошондуктан, Америка Россиянын күчсүздүгүнөн пайдаланып калды. Мурунку президент улуу Жорж Буш 1992-жылы 24-октябрда Россияга тиешелүү эркиндик, жаш Евразия мамлекеттери демократиялары жана ачык-айкын базарларды колдоп-кубаттоо мыйзамына кол койду. Ал эркиндикти колдоп-кубаттоо мыйзамы деп да аталат. Америка мындан Советтер Союзу кулагандан кийин Евразия мамлекеттерине жардамдарды берүүдө Америка программасына гана көз каранды кылып коюуну көздөгөн. Америка Европага жана Евразия мамлекеттерине Америка жардамдарын жеткирип берүү боюнча мамлекеттик департаменттеги координациялык бюрога эркиндикти колдоп-кубаттоо мыйзамы уруксат бере турган тышкы жардамдар программасын координациялоо жана башкаруу вазыйпасын тапшырды.

Эркиндикти колдоп-кубаттоо мыйзамы алкагында бийликте байма-бай алмашып турган Америка өкмөттөрү Украинада өз таасирин күчөтүүгө аракет кылды. Мисалы, Украина 1991-жылы Советтер Союзунан эгемендүү болгондон кийин Америка Украинанын биринчи президенти Леонид Кравчукту Украина жерлериндеги ядролук куралдарды жок кылуу үчүн 1994-жылдагы үчтүк жараянын түзүүдө ишке сала алды. Америка 1994-жылы экинчи президент Леонид Кучманы да ишке салып Украина менен стратегиялык кызматташтыкты орнотууга жетишти. Кучма Европа Союзу менен да өз ара кызматташтык келишимин түздү жана НАТО менен да өзүнчө кызматташтык кылууга

ыраазылык берди. Ал тургай, Америка 1997-жылы май айында Россия менен Украина ортосундагы Кара Деңиздеги орус флотунун Крым Жарым аралында туруу укугу жаатындагы эки тараптуу келишимдерге да өз таасирин өткөрө алды. Виктор Ющенко 2005-жылы заргалдак революциясынан кийинки шайлоолордо бийликке келгенден кийин Америка Украинада чоң ийгиликке жетишти. Себеби, Ющенко Америка малайы болчу. Америка анын президенттик доорунан Украина менен Батыш ортосундагы интеграцияны тездетүү үчүн пайдаланды. Ющенко мансапта турган доордо орус аскерий деңиз күчтөрүнүн ижара келишими 2017-жылы аяктаганда Кара Деңиздеги орус флотун Севастополдон кууп чыгаруу менен коркутуп келди. Ющенко Украинанын Европа Союзу жана НАТО сыяктуу Батыш мекемелерине толук кошулушун каалашын жашырбады. Ошондуктан, Киев Европа Союзу менен кызматташтык келишими туурасында сүйлөшүүлөргө киришти жана НАТОго мүчө болууга аракет кылуу планын талап кылды. Бирок, бул аракеттер бийликке Россиянын адамы Янукович келгенде жокко чыкты.

Ошого карабастан, Америка Украинанын орус бажылык союзуна кошулушуна жол бербөө үчүн басым өткөрүүнү жана Украинаны Европа Союзуна колушууга чакырууну улантты. Себеби, бул нерсе Украинаны Батыш алкагына алып кирет жана келечекте Украинаны НАТОго киргизүү үчүн чөйрө даярдайт. Арийне, Американын Украина үстүнөн өкүмдар болуп алышына жол даярдайт жана Украинадагы орус таасирин чектеп коёт. Чектеп эле калбастан, жада калса, Россияга каршы Чыгыш Европа тарабынан тузакты пайда кылат.

Америка Украинада аскерий тармакта аскерий машыгууларда шерик кылуу менен утушка жетишүүгө да бүткүл этибарын каратууда. Америка мындан Украинаны НАТОго алып кирүүнү көздөдө. Ушул максатта Америка 2010-жылы 14-июлдан 26-июлга чейин Кара Деңизде НАТО машыгууларын өткөрдү. Америка бул манёврларга Украинаны да шерик кылды. Бул Янукович шайлангандан болгону бир нече ай кийин гана жана Россия менен жакшы алакалары чокусунан чыкканда жүз берди. Россия буга каршы өзүнүн тышкы иштер министрлиги аркылуу нааразылыгын мындай деп билдирди: «Бул манёврлардын сыпаты жана аларды Россияга каршы кылып көрсөтүүгө урунуу о.э. ушул машыгууларда региондон болбогон мамлекеттердин катышкандыгы айрым бир тынчсызданууларды жана бир катар суроолорду жаратат. Украинанын НАТОго кошулууну тездетүүнү максат кылган саясаты да жакшы кошуначылык алакаларын бекемдөөгө салым кошпойт». (Иран маалымат агенттиги, 2010-жыл, 19-июль). 2011-жылы 13-июнда да Кара Деңизде Америка менен Украина аскерий-деңиз күчтөрүнүн машыгуулары болуп өттү. Мында да Россия өзүнүн тышкы иштер

министрлиги аркылуу билдирүү чыгарып, өз наараылыгын билдирди жана бул кадамды өзүнүн улуттук коопсуздугуна түздөн-түз коркунуч деп эсептеди. (Ал-Арабийя, 2011-жыл, 12-июнь).

4) Булардын баарынан Янукович Россиядан алакасын үзгөн жок жана ага малайлык кылуунун токтото элек деп түшүнүүгө болот. Бирок, ал ички жана тышкы басымдар себептүү о.э. 2015-жылдагы шайлоолордо жеңип чыгууну каалап жаткандыктан Россиянын бардык талаптарын кандыра албай жатат. Россия муну түшүнүп турат. Мындан улам, Россия үчүн бийликке Россиядан алысташып, Батышка жакындашууга аракет кыла турган Батыш малайларынын келишине караганда Януковичтин бийликте калышы жакшыраак. Анткени, бийликке Батыш малайлары келсе, орус кызыкчылыктары коркунуч астында калат. Бирок, Янукович Батыш менен болгон алакаларда Россияга карата малайлыгын бүтүндөй токтото турган даражада барбайт. Айрыкча, Януковичти колдоочу калк базасы Россияга жан тарткан колдоочулардан турганы үчүн Янукович мындай кыла албайт. Янукович муну этибарга алууга мажбур. Бирок, ал Батышты ыраазы кылууга, ага жол ачууга, анын кызыкчылыктарын жүзөгө чыгарып берүүгө аракет кыла берет. Россия муну түшүнөт. Ошондуктан, Россия Януковичти катуу кысымга албай жатат, ошол эле учурда, өзүнөн алыстай турган даражада кысымды бош коюп жиберген да жок.

13-ражаб, 1434-х.

23-май, 2013-м.

Украинадагы абал

Суроо: маалымат каражаттары 2014-жыл, 20-февралда Украина өкмөтүнө каршы оппозициядагы митингчилер менен Киевдеги эгемендүүлүк майданынан чыгып кеткен коопсуздук күчтөрү ортосундагы жаңы кагышууларда эң кеминде 17 киши өлгөнү жана башка адамдар жараат алгандыгы тууралуу кабар таркатты. Ошол эле убакта митингчилер бошотуп коюлган парламентти көздөй о.э. премьер министрдин имаратын көздөй аракеттеништи... Украина өкмөтү 2014-жыл, 19-февраль шаршемби күнү оппозициядагылар бутага алууну «терроризмге каршы күрөш» операциясы башталганын жарыя кылды, өкмөт аларга «экстремисттер» деген тамганы жабыштырды. Мунун натыйжасында 26 киши өлдү. Ал тургай эгемендүүлүк майданы согуш талаасына окшоп калды! Бирок, 21-февралда Украина президенти жана оппозиция өз ара келишүү чечимине келишип алгандыгы жарыя кылынды... Ошондон кийин, 22-февраль күнү украин парламенти президентти кызматынан четтетүүнү жана 2014-жылдын 25-майында мөөнөтүнөн мурда президенттик шайлоо өткөрүлүшүн жактап добуш бергени жарыя кылынды... Эми мындай суроо пайда болот: Бул окуялар оппозиция жана өкмөт ортосундагы жергиликтүү окуяларбы? Же мамлекеттер аралашып жаткан окуяларбы, Америка, Европа Союзу жана Россиянын бул окуяларда, аларды козгоодо колу барбы? Бул окуялар биринчи ыңкылап маалында болгону сыяктуу орустун таасирин Украинадан бүтүндөй сууруп таштап Батыштын таасирин орнотуу үчүн болуп жаткан дагы бир «оранжевый» революциябы? Россиянын 2010-жылы болгондой буга каршы мамиле билдириши күтүлөбү? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: буга жооп төмөнкү иштерден анык болот:

1 – Украина өзүнүн үстүндө Россия менен Европа ортосундагы өз ара күрөштөн турган узун тарыхка ээ. Украина тарыхта Россия, Усманий Халифалык (айрыкча Крым туурасында) жана Польша сыяктуу башка мамлекеттер ортосунда бөлүштүрүлгөн эле... Биринчи дүйнөлүк согуштан кийин Батыш жана анын малайлары Усманий мамлекетке каршы тил бириктиришти, натыйжада бул мамлекет жок кылынды жана Советтер Союзу пайда болду... Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин болсо Америка согушта жеңип чыккан союздаш мамлекеттерге башчы болду. Ошентип, Украина үстүндө күрөшө турган мамлекеттер: Батыш жана Советтер Союзу болуп калды. Мындан мурда Советтер Союзу Польша о.э. Украинаны өз республикалары катарына кошуп алган эле. Украина Советтер Союзунун мурдагы 15 республикасы арасында эң маанилүүсү болуп калды... Советтер Союзу кулагандан кийин болсо Украина үстүндө

күрөшө турган мамлекеттер: Россия, Америка жана Европа Союзу болуп калды. Ошондуктан, бул мамлекеттердин ар бири Украинага катуу көңүл бурат:

Россияга келсек: Украина Россия үчүн эң маанилүү мамлекеттердин бири болуп эсептелет. Ошондуктан, Россия Украинаны жогото турган болсо Батыш түздөн-түз Россия чегараларында болуп калат. Демек, Украина Россия үчүн аны Европа тараптан коргой турган бир калкан болуп эсептелет. Мындан тышкары, Украина экономикалык мааниге ээ. Себеби, ал аркылуу орустун Батышка карата тартылган газ түтүктөрү өтөт. Ошентип, Украина Россия үчүн өтө чоң мааниге ээ. Себеби, андагы өнөржай, айыл чарба жана энергетика секторлору Россия менен бүтүндөй, бекем байланган. Анын үстүнө Украина Россия менен Европаны бири-биринен ажыратып туруучу аймак болуп эсептелет. Ошондуктан, эгерде Россия Украинаны жогото турган болсо Европа Россиянын астанасына келип калат. Себеби, Украина Москвадан болгону 300 км. аралыкта жайгашкан. Россиянын Украинага аралашып жаткандыгынын себеби мына ушундай. Бул жерде Россияны Украинага өтө маани берип кароого мажбур кылып жаткан башка бир фактор да бар. Ал да болсо Чыгыш Украина калкынын көпчүлүгү православ динин карманышы жана орус тилинде сүйлөшүүсү. Бул бир тараптан, башка тараптан болсо Россиянын Украинада Кара деңиз аскерий флоту базасы бар.

Европа жөнүндө айта турган болсок: Украина Россия менен Чыгыш Европаны ажыратып туруучу дубал болуп эсептелет жана анын жерлери аркылуу Европага орус газынын 80 %ы өтөт, мынчалык көлөмдөгү газ Европа керектөөсүнүн төрттөн бирин түзөт. Ошондуктан, демек Украина Европа үчүн өтө чоң мааниге ээ. Польша 2004-жылы Европа Союзуна мүчө болгондон кийин Румыния жана Болгария да бул союзга 2007-жылы кошулду. Натыйжада Украина Европа Союзу мамлекеттерине кошуна болуп калды жана Европа Союзу үчүн өтө чоң мааниге ээ болуп калды. Себеби, Украина бир тараптан Европа менен Россия ортосундагы көпүрө болуп эсептелсе, башка тараптан ал экөөнүн ортосун ажыратып туруучу аймак болуп эсептелет.

Америка болсо: Украина орус таасири аймагын кыскартууга аракет кылып жаткан Америка үчүн турмуштук мааниге ээ. Украина порттору да Атлантикалык Союз (НАТО) жана анын Кара-Деңизге кире турган аскерий кемелери үчүн мааниге ээ. Кала берсе, Американын Украинадагы таасири Россия «жараатын» тынымсыз «канатып» туруу маанисин түшүндүрөт жана бул таасир Американын бул аймактагы, айрыкча Ортоңку Чыгыштагы долбоорлоруна тоскоолдукту жок кылуу үчүн ишке салып, Россияга басым өткөрүүчү бир курал болуп эсептелет.

2 – Америка Украинанын Атлантикалык Союзга мүчө болушуна кызыкдар болсо, Европа Украинанын Евросоюзга мүчө болушуна кызыкдар. Ошондуктан, 2004-жылдагы революциянын артында жана 2005-жылдагы шайлоолордун артында Батыш турду... Себеби, Россия Советтер Союзу кулашынын натыйжасындагы башаламандыктан кутула элек болчу... Булардын бардыгынын натыйжасында Батыш «оранжевый» революция аркылуу өз максаттарына жетишти. Себеби, 2005-жылдагы шайлоолордо Россиянын талапкери Януковичти кулатты. Мына ошондон кийин Батыштын, айрыкча Американын талапкери Юшенко шайлоодо жеңип чыгып республиканын президенти болду. Натыйжада иш Батыштын таасири пайдасына чечилип, орустун таасири жоголду.

3 – Ошондон кийин окуялар тездей баштады. Бул окуялар артында Украинаны НАТОго жана Европа Союзуна кошуп алуу пландары жатат эле. Америка учурдан пайдаланып калды. Себеби, Россия 2005-жылдагы шайлоодо Украинадагы өзүнө малай болгон бийликти жоготкон эле. Европа болсо мейли Украинанын Евросоюзга кошулушуна кызыкдар болсо да, бирок Европа Союзу өзүнө кошулган Чыгыш Европа мамлекеттеринин проблемаларынан кыйналып жаткан эле... Ошентип, демек Америка үчүн 2005-жылдагы шайлоонун натыйжасынан пайдаланып калуу үчүн жана өзүнүн малайы Виктор Юшенкону жеңишке жеткирүү үчүн ыңгайлуу шарт пайда болгон эле. Ошондуктан, Америка Юшенконун президенттик доорунан Украина менен Батыш ортосундагы интеграцияны тездетүү үчүн пайдаланды. Юшенко Севастополдон орустун Кара деңиз аскерий флотун орус аскерий базасынын ижара мөөнөтү 2017-жылы аяктаган убакта чыгарып жиберүү менен коркутат эле. Юшенко Украинанын Батыштын Европа Союзу жана Түндүк Атлантикалык Союз уюму сыяктуу мекемелерине толук кошулушун каалай тургандыгын жашырып отурбайт эле. Ошондуктан, Киев Европа Союзу менен шериктик келишими туурасында сүйлөшүүлөрдү баштаган жана НАТОго мүчө болуунун амалий планын талап кылган эле... Ошондуктан да, биз Американын Юшенкону бийликке алып келген «оранжевый» революцияда кандай күч жумшаганын жана Украинанын мына ошол убакта АКШнын негизги стратегиялык шериги болуп калганын көрдүк. Америка Украинага экономикалык жардамдарды көрсөттү. Жардамдар ушунчалык даражада көп болду дейсиң, ал тургай Украина Америка жардамдары тизмесинде «Израиль» жана Мисирден кийин үчүнчү орунда тура турган болду. Американын мындан максаты Украинанын экономикалык жактан Россияга таянышын бүтүндөй үзүп коюу болчу...

4 – Мындай абал Россияга катуу таасирин тийгизди. Т.а. бул абал Россиянын талуу жерине тийди жана анын кызыкчылыктарына берилген

бир сокку болду. Натыйжада 2004-жылы Украинада «оранжевый» революция жүз бергенден кийин Россия менен алакалар курчуп кетти. Буга Украинанын Европа Союзуна мүчө болууга жана НАТОго мүчө болууга аракет кылышы себеп болду. Россия менен алакалардын курчуп кетишине Украинанын Севастополдогу орус Кара деңиз флоту базасына карата ээлеген позициясы жана жаратылыш газы туурасындагы келишпестиктер да себеп болду. Бирок, Россия 2005-жылдагы шайлоонун натыйжасында жүзөгө келген бул абалга каршы турууга кудуреттүү эмес болчу. Россия төмөнкү эки себептен улам буга кудуреттүү эмес болчу: Биринчи себеп: Россия Советтер Союзу кулагандыгынын таасирлеринен бүтүндөй оноло элек болчу. Экинчи себеп: Америка жана Европа ал кезде оор саясий жана экономикалык проблемалардан кыйналбай жаткан эле. Мындан тышкары, бул жерде эки тарап: Америка жана Европа ортосунда кызыкчылыктар жаатында чоң келишпестик жок эле. Себеби, Америка Украинанын НАТОго мүчө болушун каалаган болсо, Европа Украинанын Европа Союзуна мүчө болушун каалап жаткан эле. Ошондуктан, ал кезде эки тарап кызыкчылыктары ортосунда анчалык чоң айырма жок эле... Мына ушул эки фактор Европа менен Американы Украинаны Россиядан алыстатуу үчүн биргеликте аракет кылууга алып келди. Себеби, ал убакта азыр эле айтып өткөнүбүздөй, Россия өзү кыйналып жаткан эле жана андай шарттарга каршы турууга кудуреттүү эмес болчу.

5 – Бирок, 2007-жылдын аяк чендеринен баштап, айрыкча, 2008 жылы абал өзгөрдү. Себеби, бул убакытка келип Америка жана Европа экономикалык кризиске дуушар болду. Россия болсо саясий жана экономикалык жактан кандайдыр бир даражада туруктуу боло баштады. Ошондуктан, бул абал Россия үчүн Украинадагы «оранжевый» революциядан кийинки жаңы башкарууга басым өткөрүүгө ыңгайлуу боло турган бир учур пайда болду. Айрыкча, газ аркылуу экономикалык жактан басым өткөрүү үчүн ыңгайлуу учур болду. Себеби, Россия Америка жана Европанын өз кризистери менен алек болуп калганынан кадыржам эле. Ошондуктан да Россия Ющенко бийлигине каршы кырдаалды курчутуу жаатында чоң күч жумшады. Россия айрыкча Украинанын чыгыш аймактарында жана өзүнө малай болгон башка кээ бир аймактарында кырдаалды курчутууга чоң күч жумшады... Мында газдын баасын көтөрүп коюу же газ жеткирүүнү токтотуп коюу Украинадагы Батышка малай болгон өкмөткө таасир өткөрүүчү бир куралга айланды. Буга кошумча түрдө, Россия өзүнүн чыгыш Украинадагы малайларын да аракетке келтирди. Натыйжада 2010-жылдагы шайлоолор убагы келгенде Украинадагы адамдардын көпчүлүгү Батышка малай болгон өкмөттүн жаман иштерин сезе турган болуп калды. Ошондуктан, бул шайлоонун натыйжасы Россиянын

пайдасына болду. Себеби, Янукович дагы кайрадан бийликке кайтып келди. Мына ошондон кийин Россия эркин дем ала баштады. Себеби, Янукович Москва менен энергетика тармагында бир нече келишимдерге кол койду, эки мамлекет ортосундагы экономикалык кызматташтыкты бекемдеди, Россия менен маалымат, басылма, таалим, тил жана маданият тармактарында алакаларды өнүктүрүү жолун карманды. Янукович жаратылыш газынын баасын арзандатуунун акысына Кара деңиз орус флотуна тиешелүү жаңы келишим болушу мүмкүн экендигине да ишара кылды жана бул кийинчерээк ишке ашты.

Ошентип, демек мына ушул шайлоонун натыйжалары – ал тургай айырма анчалык чоң болбосо да – Россиянын пайдасына болду. Себеби, бул шайлоонун натыйжалары адамдардын Юшенкодон жадап калганын көрсөттү. Себеби, биринчи турдун натыйжасы Юшенконун 5,33 % добуш алганын, Юлия Тимошенконон болсо 25 % тегерегинде добуш алганын көрсөттү. Виктор Янукович болсо шайлоочулардын 35,5 % добушуна ээ болду. Ошондон кийин экиден көп талапкерлер ортосунда шайлоонун үчүнчү туру өткөрүлдү. Натыйжада, Янукович Батыштын 46 % добуш алган талапкери Юлия Тимошенкодон 3 % айырма менен 49 % добуш алып жеңишке жетти. Ошентип, Россия 2010-жылдын февраль айында өзүнүн Украинадагы адамы Виктор Януковичти бийликке алып келүүгө жетишти жана ал мамлекеттин төртүнчү президенти болду. Янукович Россияны катуу колдоп-кубаттады. Мына ошол убактан баштап Америка таасири артка кете баштады жана Украина Россия менен алакаларды нормалдаштыруу жолун карманууга өттү.

Шайлоонун натыйжасындагы айырма аз гана экендигине карабастан Россия мунун артынан таасирдүү натыйжаларга жетишти. Себеби, президент Янукович бийликке келгенден эки ай өтпөстөн 2010-жылы 21-апрелде Харьковдо орус президенти Медведев менен жолугушту жана ошол жолугушууда орустардын Кара деңиз флотунун ижара мөөнөтү келишимин 2017-жылга чейинки мөөнөттүн ордуна 2042-жылга чейин узартууга уруксат берди. Мунун акысына орус Газпром компаниясы жаратылыш газынын баасын 2009-жылы кол коюлган газ келишиминин калган убагында ар бир 1000 кубометр үчүн 100 долларга түшүрүүгө ыраазы болду.

6 – Янукович Россияны көздөй тездик менен багыт алышын улантты. Көрүнүп тургандай, Янукович добуштарды алуудагы 3 %дан турган бул арзыбаган айырманы түшүнүп жетпеген т.а. бул айырма Батыштын Украинадагы малайлары да Россия малайлары салмакка ээ болгондой эле салмакка ээ экендигин түшүндүрүшүн Янукович түшүнүп жетпеген... Кала берсе, Янукович Америка менен Россиянын дүйнөдөгү башка проблемалар туурасында өз ара тил табышып жатканын көрүп эгерде өзү

Европага кеп-сөз жүрүп калган соода келишими туурасында жүз үйрүп койсо бул тил табышуу Американын Европаны колдоп-кубатташына тоскоолдук кылат деп ойлогон. Анын бул күмөнү ката болду жана аны кулатты. Себеби, Америка мейли Россия менен тил табышып жаткан болсо да, бирок, Американы бүгүнкү күндө Украинада өз кадамын коё турган орун болушу эле эмес, НАТОнун аскерий базасы болушу да кызыктырат! Т.а. Америка ал тургай Украинанын Европа Союзуна кошулбастыгы үчүн Европага каршы турган күндө да анын бул каршылыгы Россиянын Украинадагы таасири уланышы үчүн болбойт. Тескерисинче, анын каршылыгы Украина Американыкы болушу үчүн болот! Ошондуктан, эгерде Янукович саясий жактан аң-сезимдүү болгондо муну албетте эсепке алат болчу, бирок андай болбоду... Ошентип кризис башталды.

7 – Бул кризистин башталышы, андан кийин адамдардын курман болушу, андан кийин өз ара келишүү чечимине жетишилгендиги, андан кийин парламенттин президентти кызматынан алып таштоо чечими жөнүндө талкуу жүргүзүүдөн мурда Украинада кызыкчылыктары бар үч мамлекеттин позицияларын аныктап алалы. Ошондо бул үч мамлекеттин Украина окуяларында ойногон ролу – мейли бул ролдор күчтүүлүктө бири-биринен айырмаланса да – толук белгилүү болот. Бул үч мамлекеттин бул окуялардагы ролу алардын ар бири үчүн ыңгайлуу болгон шарттарга карай жана ар биринин кызыкчылыктары талабына карай ар түрдүү болду. Бул позициялар төмөнкүдөй болду:

а) Россия: Орус президенти Владимир Путин 2014-жыл, 25-январдагы Евросоюз-Россия саммитинде Европа Союзун сынга алды. Ал Европа Союзун Украинага өкмөткө каршы нааразылык акциялары болуп жаткан убакта жогорку даражалуу делегация жибергени үчүн сындап: «Буга саясий аралашуу деген баа берүүгө болот», - деди. Путин Брюсселдеги мына ошол саммиттин аягында мындай деди: «Грециядагы же башка бирер мамлекеттеги кризис агымында биздин тышкы иштер министрибиз Европа Союзуна каршы болуп жаткан массалык демонстрацияларга катышып, адамдарды бирер нерсе кылууга чакырса европалык шериктерибиз буга кандай каршы мамиле билдиришин элестете аламын». (Yahoo News агенттиги, 2014-жыл, 18-январь). Интерфакс агенттиги болсо орус тышкы иштер министри Лавровдун төмөнкү сөздөрүн келтирди: «Жон Керри “ким менен болушун тандоо бүт дүйнө менен болобу же бир гана мамлекет мененби, муну тандоо Украинанын укугу» деп айтып жаткан соң Керри – өзүнүн тажрыйбасы жана соо-саламат аң-сезими менен – мен мындай үгүттөөнү күткөн адамдардын акыркысы». Британия радиосу BBC болсо Украинадагы башаламандыктар жөнүндө 2014-жыл, 1-февралда орус тышкы иштер

министри Сергей Лавровдун төмөнкү сөздөрүн келтирди: «Көчөлөрдө зомбулук акцияларына үндөөнүн демократияны күчөтүүгө кандай тиешеси бар?... Эмне үчүн европалык белгилүү саясатчылар мындай иш-чараларды шыктандырууда? Акыры алар өз мекендеринде ар кандай мыйзам бузууларды дароо катуу жазалашат эле го?». Россия Украинадагы окуяларды өкмөткө каршы «төңкөрүш жасоого аракеттенүү» деп баалады жана анын тышкы иштер министри Сергей Лавров Украинадагы кандуу окуялар туурасындагы жоопкерчиликти кээ бир Батыш мамлекеттеринин мойнуна жүктөдү. Лавров Батышты бул кризисте ортомчу ролун ойнобостукка чакырды. (Ал-Жазира, 2014-жыл, 19-февраль). Рейтер агенттиги болсо орус президентинин кеңешчиси жана Украина менен боло турган алакалар боюнча жооптуу Глазьевдин 2014-жыл, 6-февралда берген интервьюларын келтирди. Ал «Американын аралашуусу 1994-жылы кол коюлган келишимди бузуу болуп эсептелет» деп баса белгиледи. Бул келишим боюнча Вашингтон менен Москва Украина суверенитетин жана коопсуздугун камсыздоо, мына ушул түрдөгү күрөштөр келип чыккан убакта биргеликте аралашуу милдетин мойнуна алышкан эле. Киев өзүнүн Советтер Союзу доорунан калган ядролук арсеналынан баш тарткандан кийин ушул келишимге кол коюлган эле. Ошондуктан, бул орус жооптуусу: «Америкалыктардын учурда Украинанын ички иштерине бир жактуу ачыктан-ачык аралашып жатканы биргеликте аракет кылуу кепилдиктери көрсөтүлгөн мына ошол келишимди ачыктан-ачык бузуу болуп эсептелет», - деди. (Рейтер, ал-Жазира маалымат агенттиктери, 2014-жыл, 7-февраль).

б) Европа Союзу: Польша тышкы иштер министри Радислав Европа Союзунун сунушу менен ал жердеги кризисти жөнгө салууга аракет кылып көрүү үчүн Киевге бара тургандыгын билдирди. Польша тышкы иштер министринин орунбасары Петр Серафин болсо Европа Союзу алкагында Украина жооптууларына каршы жаза-чаралары киргизилишине келишип алынгандыгын билдирди. Өз кезегинде немец канцлери Меркел – француз президенти Франсуа Олланд менен бирге өткөргөн басма сөз конференциясында – «Европа тышкы иштер министрлери 2014-жыл, 20-февраль күнү Европа Украинада саясий багытты жөнгө салууну каалап жатканын көрсөтүү үчүн кайсы түрдөгү жаза-чараларды киргизүү зарылдыгын талкуу кылышы керек», - деди. Европа Союзу Украинага бул мамлекеттин Европа менен жакындашуусун колдоп-кубаттап эки айдан көбүрөөк убактан бери уланып жаткан митингдерди токтотуу үчүн бир катар жардамдарды көрсөтүүнү убада кылды. Бул убада Евросоюздун тышкы саясат боюнча координатору Кетрин Эштон Киевде президент Янукович жана

оппозиция жетекчилери менен өткөргөн сүйлөшүүлөр маалында берилди.

Өз кезегинде оппозиция жетекчиси Виталий Кличко мамлекет башынан өткөрүп жаткан бул саясий кризисте Европа Союзун ортомчулук кылууга чакырды. Кличко Эштондун оппозиция жетекчилери менен өкмөт ортосунда сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү үчүн жогорку даражадагы ортомчуларды жиберүүгө Европа Союзу даяр экенин баса белгилегенин кошумча кылды. (Ал-Жазира, 2014-жыл, 5-февраль). Украина маселеси Германиянын Мюнхен шаарында 2014-жыл, 31-январда өткөрүлгөн коопсуздук саммитинде да башкы маселе болду. Европа кеңешинин төрагасы Херман Ван Ромпей мындай деди: «Сунуш дагы деле күчүндө турат, биз убакыт биздин пайдабызга иштеп жатканын билебиз, Украинанын келечеги Европа Союзуна тиешелүү». Рейтер агенттиги Германия, Польша жана Франция тышкы иштер министрлери Украина президенти менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп жатканы жөнүндө кабар таркатты. Дипломатиялык булактарга ылайык, бул министрлер мамлекеттен чыгып кетишпеген. Бир дипломатиялык булак «алар азыр аны менен жолугушуу өткөрүп жатышат» деди. Бул ушул министрлер тарабынан бул мамлекетти бир айдан бери бороондой толкутуп жаткан кризистен алып чыгууга болгон аракет болуп эсептелет. (Рейтерден алынды, 2014-жыл, 20-февраль).

Бул тууралуу Арсений Яценюк жана белгилүү оппозиционер, бокс боюнча мурдагы чемпион Виталий Кличко Берлинде немец канцлери Ангела Меркел менен жолугушту. Кличко Украинадагы кризистин чечимин табууда Германия жана Европа Союзу жетекчи ролду ойношу керектигин айтты. Кличко Батыштын Януковичке басым өткөрүүсү менен бир катарда Украина калкы үчүн финансылык жардамдар көрсөтүлүшү жана Европа менен болгон виза түзүмүн бекер кылуу же жеңилдетүү да зарыл экендигин баса белгиледи. Ал мындай жардамдарды оң таасирдүү программа деп атады. Өз кезегинде Меркел Киевди жаңы өкмөт түзүүгө жана конституцияга оңдоп-түзөтүү киргизүүгө чакырды. Меркел бир билдирүүдө: «Митингчилерге мунапыс берүү жөнүндөгү келишим бир оң маанидеги кадам болуп эсептелет, бул багытта дагы да көбүрөөк кадамдарды таштоо зарыл», - деди. (Ал-Жазира, 2014-жыл, 18-февраль).

в) Америка: Рейтер агенттиги 2014-жыл, 7-февраль жума күнү Вашингтондон мындай кабар таркатты: «Америка тышкы иштер министрлигинин жооптуусу менен Украинадагы Америка элчиси ортосунда болуп өткөн жана YouTube сайтына жайгаштырылган маек бул мамлекеттеги саясий өзгөрүшкө карата Америка стратегиясында бир анык өзгөрүш болгонун көрсөтүп турат». Агенттик мындай деп кошумча

кылды: «YouTubeда 2014-жыл, 4-февраль күнү жарыя кылынган сүйлөшүүлөр маалында Америка тышкы иштер министринин жардамчысы Виктория Нуланд Киевдеги Америка элчиси Жеффри Баятка саясатчыга айланып оппозициянын башкы жетекчиси болуп калган бокс чемпиону Кличконун жаңы өкмөттүн курамында болушу зарылдыгына ишене тургандыгын маалымдады». Кличко Европада алкышталган болсо да, айрыкча Украина президенти жана жетекчилеринин бири Кличко болгон оппозиция менен жолугушкан Европа делегациясы тарабынан алкышталган болсо да, бирок, Америка тышкы иштер министринин жардамчысы Виктория Нуландга Америка элчиси сүйлөшкөн маалында Европа Союзунун райы жакпады жана ал өзүнүн маектешине «Европа Союзу тозокко кетсин» деди. Нуланд БУУнун Киевдеги кризисти саясий жол менен чечүүдө катыша тургандыгын да көрсөтүп өттү. Нуланд мейли кечирим сураган болсо да, бирок анын сөздөрү Американын көз карашы Европа көз карашына албетте туура келиши зарыл эместигин көрсөтүп турат.

Обама да Украинада жүз берген зомбулук иштерин катуу каралап, митингчилердин курман болгондугу жоопкерчилигин Киевдеги өкмөттүн мойнуна жүктөдү жана өкмөттөн өзүн карманууну жана аскерий күчтү колдонбостукту талап кылды. Обама маселелер тынчтык жолу менен чечилиши керектигин айтты. Бирок, ал ошол эле убакта митингчилер өз нааразылыктарын тынчтык менен улантышы керектигин жана алар жүрүшү керек болгон жол зомбулук эместигин түшүнүп жетиши зарыл экендигин да баса белгиледи. Ал бул сөздөрдү Ак үй Украинадагы кырдаалды күзөтүп келе жаткандыгын билдирген бир убакта айтты. Ошол эле убакта Америка президентинин улуттук коопсуздук боюнча кеңешчилеринин бири Бен Родстун айтымында, Америка мекемеси ташталышы зарыл болгон келечектеги кадамдар туурасында, ошону менен бирге Украинага каршы жаза-чараларын колдонуу туурасында Европа Союзу менен кеңешүүдө. (Баввоба Ньюс Ассошиэйтед Пресстен алды, 2014-жыл, 10-февраль).

Америка тышкы иштер министри Жон Керри да: «Бүгүн Европанын демократиялык келечеги үчүн күрөш болуп жаткан Украинага караганда маанилүүрөөк жер жок, ошондуктан, Кошмо Штаттар жана Европа бул согушта Украина калкы менен жанма-жан турат», - деди. (Британия радио корпорациясы – Украинадагы башаламандыктар 2014-жыл, 1-февраль).

Бул позициялардан жана билдирүүлөрдөн төмөнкүлөр анык көрүнүп турат:

Россия Украинаны өзүнүн тагдыр чечүүчү маселеси деп эсептейт, ошондуктан да Россиянын Украина президентин экономикалык жактан

колдоп-кубаттоодо жан үрөп күч жумшаганын көрүп турабыз. Себеби, митингдер маалында Россия 17-декабрда Украина менен бир келишим түздү. Ага ылайык, Украина жеткирип берилүүчү газ боюнча ар миң кубометр үчүн 400 доллардан 268 долларга чейин болгон 33 % жеңилдикке жетише турган болду. Москва Украина карыздарынан 15 миллиард доллар өлчөмдөгүсүн сатып алууга да ыраазы болду. (Yahoo News агенттиги, 2014-жыл, 18-февраль). Россиянын өкүлү 2014-жыл, 21-февраль жума күнү болуп өткөн президент менен оппозиция ортосундагы келишимге кол коюу ырасымында катышпады, мейли бул келишимге Россиянын ыраазылыгы менен кол коюлган болсо да – себеби Янукович Россиянын ыраазылыгысыз бирер келишимди түзө албайт – бирок, анын өкүлү бул келишимге кол коюлушу маалында катышпады. Россия бул келишимге ыраазылык берген болсо да, бирок ал өзүнүн өкүлүн чакыртып алышы артынан Украина үчүн өзүнүн Украина Россияныкы гана болушунан башка чечимди көрбөй жаткандыгы жөнүндө кескин билдирмекчи болду! Бул болсо Россиянын Украинага өтө маани берип карай тургандыгын көрсөтүп турат. Кала берсе, бул Россиянын Украинадагы малайларын ыраазы кылуунун бир ыкмасы болчу. Себеби, бул малайларына мына ушул келишим жакпады.

Бул маселеде «тараза өлчөөсү» болгон Европа Союзу жөнүндө айта турган болсок, анын өкүлдөрү тынымсыз каттап мына ушул келишимди башкарууга жана кол коюлушуна баш болушту. Алардын оппозиция менен алакалары анык көрүнүп турат, ал тургай оппозиция Европанын жардам беришин ачык-айкын талап кыла турган болду. Ал гана эмес, Януковичтин Европа менен соода келишимине кол коюудан баш тартышы дал ушул нааразылык акцияларына себеп болгон.

Америкага келсек, анын позициясынан анын эки тарапты: Европаны да, Россияны да ыраазы кылууга аракет кылып жатканы анык көрүнүп турат: Себеби, Америка Украинанын Европа Союзуна кирбешин каалап жатат, бирок ошол эле убакта Атлантикалык Союзга мүчө болушун да каалап жатат. Себеби, Украинанын Европа Союзуна кирбеген мамлекет болуп кала бериши Россияга жагат. Ошол эле убакта Украина Америка колундагы басым өткөрүү куралы да болуп калат. Америка бул куралды өзүнүн пландарына, айрыкча Ортоңку Чыгыштагы пландарына Россиянын тынымсыз жардам беришин кепилдөө үчүн ишке салат.

8 – Эми ушул кризис жөнүндө, анын кандай башталганы жөнүндө сөз кыла турган болсок жана ал Батыш Украинада таасирге ээ болуп алган 2004-2005-жылдардагы «оранжевый» революцияда болгону сыяктуу ишти Батыштын пайдасына чечип орус таасирин тамыры менен сууруп таштай турган дагы бир «оранжевый» революциябы? 2010-жылдагы шайлоолордо болгону сыяктуу орус таасиринин дагы кайрадан

тикелениши күтүлөбү? - деген суроолорго жооп берүүгө келсек, бул маселе төмөнкүдөй түшүнүп алынат:

а) Украинанын Европа Союзу менен соода келишимине Литванын Вильнюс шаарында 21-ноябрда өткөрүлө турган чыгыш кызматташтык саммитинде кол коюлушуна токтом кылынган эле. Бирок, Украина өкмөтү бул келишимге кол коюуну четке какты жана анын ордуна Украина, Европа Союзу жана Россия ортосунда үчтүк соода комиссиясын түзүүнү сунуштады, бул комиссиянын милдети ушул тараптар ортосундагы соода маселелерин чечүү болушу керек эле. Бул жооп Киев көчөлөрүндө өтө чоң нааразылык акцияларынын башталышына алып келди. Мына ошондон ушул кризис пайда болду. Себеби, 2013-жылы 15-декабрда Украина борбору Киевде 200.000ге жакын адам чогулду жана кырдаал курчуп бара берди...

б) Мына ошондон кийин акциялар күчөй баштады: Эгемендүүлүк майданы ээлеп алынып чатырлар тигилди, өкмөттүн кээ бир штабдары да ээлеп алынды, президенттин отставкага кетиши же анын ыйгарым-укуктарын кыскартуу туурасындагы, президенттин ыйгарым-укуктарын парламентке өткөрүп берген 2004-жылдагы конституцияга кайтуу туурасындагы талаптар жаңырды, камака алынгандарды, айрыкча Юлия Тимошенкогу азаттыкка чыгаруу туурасындагы талап коюлду... Ошондон кийин 18-19-20-февраль күндөрү зомбулук окуялары, адамдардын өлтүрүлүшү жана жарадар болушу жүз берди. Украина жооптуулары 2014-жыл, 18-февраль күнү оппозициядагыларды экстремисттер деп атап, алар бутага алына турган «террорго каршы» операция башталганын жарыя кылышты, ошол эле убакта коопсуздук күчтөрү Киевдеги нааразылык акциялары борборуна чабуул кылууну улантты, мунун натыйжасында 26 киши өлтүрүлдү...

Өкмөт өзгөчө кырдаал мыйзамын чыгарып демонстрацияларга тыюу салган эле, кийинчерээк өкмөт оппозициядагыларга президенттин башкаруусу астындагы премьер-министрлик кызматты сунуштап оппозицияны бийликте шерик кылууга аракет кылып көрдү... Ошондон кийин коопсуздук күчтөрү эгемендүүлүк майданына бастырып кирүүгө аракет кылды, натыйжада курман болгондор жана жараат алгандар болду. Мындай абал 2014-жыл, 21-февралда оппозиция жана өкмөт диалог өткөрүп мөөнөтүнөн мурда шайлоо өткөрүлүшүн жана конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүүнү талап кыла турган өз ара келишүү чечимине кол коюуга жетишкени жарыя кылынганга чейин уланды... Маалымат каражаттары 2014-жыл, 21-февралда Украина оппозициясынын үч жетекчиси президенттик сарайда Европа Союзу ортомчулары катышуусунда Янукович менен биргеликте кризисти жөнгө салууга тиешелүү келишимге кол коюшканы жөнүндө кабар таркатты.

Сүйлөшүүлөрдөгү Москва өкүлү болсо бул келишимге кол коюлушуна катышпай Украинаны таштап өз мамлекетине учуп кетти. 2014-жыл, 22-февралда болсо парламент президентти кызматынан түшүргөнүн жана мөөнөтүнөн мурда шайлоолор өткөрүлө тургандыгын жарыя кылды...

Көңүлдү бура турган нерсе, Европа Союзу мына ушул диалог жолугушууларын башкарган болсо да жана келишимдерге Европа ортомчулугу менен кол коюлган болсо да, бирок ушул келишимге кол коюлгандан кийин Путин менен биринчи болуп Обама байланышты. Себеби, Америка тышкы иштер министрлигиндеги бир жооптуу Обама жана Путиндин өз ара телефон аркылуу байланышып, экөө тең маек маалында Украинадагы тынчтык келишимин тездик менен ишке ашыруунун маанисин жана украин экономикасын турукташтырууга жетишүү зарылдыгын баса белгилешкенин айтты. Ошол Америка жооптуусу телефон аркылуу өткөрүлгөн маалымат конференциясында журналисттерге эки тарап тең жетишилген келишимди тездик менен аткаруу зарылдыгы туурасында жана бардык тараптарды зомбулуктан тыйылууга үндөө туурасында, бул жерде тынч жол менен натыйжага жетишүүнүн чыныгы мүмкүнчүлүгү бар экендиги өтө маанилүү экендиги туурасында бирдей пикирде экендигин билдирди. (Ал-Жазира, 2014-жыл, 22-февраль).

в) Эми бул нааразылык акциялары 2004-2005-жылдарда болгону сыяктуу дагы бир «оранжевый» революциябы? Буга Россиянын 2010-жылда болгону сыяктуу каршы мамиле билдириши күтүлөбү? – деген суроого келсек, бул суроого жооп бериш үчүн учурда абал 2005 жана 2010-жылдагыдан айырмаланышын эсепке алуу зарыл болот. Себеби, эми бул үч тараптын эч биринин бардык тизгиндерди өз колунда кармап калышынын жана өзүнүн пайдасына гана боло турган чечимди пайда кылышынын мүмкүнчүлүгү калбады. Муну ачыгыраак элестетүү үчүн төмөнкүлөрү дагы кайрадан эстетебиз:

– «оранжевый» революция жүз берген убакта Россия Советтер Союзу кулашынын таасирлеринен кыйналып жаткан эле. Ошондуктан, Россия саясий жана экономикалык жактан бир ири мамлекет катары турукташа элек болчу. Европа жана Америка болсо экөөсү бир болуп «оранжевый» революцияны колдоп-кубаттады. Себеби, Америка жана Европа Украинанын Россия чеңгелинен чыгып кетип, Украинада «тараза ташы» күчтүү тарап: Америка жана Европа пайдасына басышынан кызыкдар эле. Америка өзүнүн малайы Ющенко «тараза ташын» эч бир чатаксыз Америка пайдасына басууга толук ишенген эле. Ошондуктан, күрөш күчтүү тарап болгон Америка жана Европа менен алсыз тарап болгон Россия ортосунда болду. Натыйжада, Россия өзүнө малай болгон президентти колдоп-кубаттай албады. Ошентип, 2005-жылдагы

шайлоолордо Россия малайы жеңилип, Америка адамы Ющенко Украина президентине айланды...

– 2010-жылы болсо Россия кандайдыр бир даражада оңолгон жана анда ыңгайлуу саясий жана экономикалык туруктуулук көрүнө баштаган эле. Америка жана Европа болсо экономикалык кризиске дуушар болгон эле. Экөөсү бул кризис себептүү араң дем алып жаткан эле. Ошондуктан, Россия мына ушундай шартта Батыштын Украинадагы малайы болгон өкмөттү экономикалык проблемаларга – айрыкча газ тармагында – дуушар кылууга жетишти. Мындан тышкары, Россия өзүнүн Украинадагы малайларын да активдүү ишке салды. Ошондуктан, Россиянын Украинадагы адамы Янукович жеңишке жетишти. Мейли ал 3 % айырма менен добуш алып жеңип чыккан болсо да, бирок ал Россия таасирин кандайдыр бир даражада кайрадан тикеледи.

– Ал эми учурда бул үч күчтүн ар бири ички жана тышкы проблемаларды башынан өткөрүүдө... Мындан тышкары, Америка Украинанын Европага көз каранды болушун каалабайт. Тескерисинче, Америка Украинанын Европа Союзуна кирбей, өзүнүн таасир өткөрүү борборуна айланышын каалайт. Себеби, мына ошондо Америка Россияны өзүнүн пландарын, айрыкча Ортоңку Чыгыштагы пландарын ишке ашырууда Америка менен кызматташууну улантууга мажбур кылуу үчүн Украинадан Россияга басым өткөрүү жана Россияны кызыктыруу куралы катары пайдалана турган болот. Ошондуктан, Украинанын Европа Союзуна кошулбастыгы Россияны ыраазы кылат, мейли, Украинада эң чоң үлүш Россияныкы эмес, Американыкы болсо да!

– Ошондуктан, демек бул үч тараптын эч бири Украинаны бүтүндөй өз тарабына тартып алууга кудуреттүү болушу күтүлбөйт. Эң эле жок дегенде жакынкы келечекте бул нерсе күтүлбөйт. Тескерисинче, өз ара келишип бир чечимге жетишүүсү күтүлөт. Мисалы, азыркы президенттин отставкага чыгышы же чыгарылышы, мөөнөтүнөн мурда президенттик шайлоо өткөрүлүп 2004-жылдагы конституцияга ылайык ыйгарым-укуктары кыскартылган, өз ара келишилген президентти бийликке алып келүү же конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү сыяктуу жана ушуга окшогон капитализм ыкмасындагы чечимдерге т.а. орточо, келишүүчү чечимге жетишүүлөрү күтүлөт. Башкача айтканда, Украинадагы жаңы кырдаал ушул үч тараптын бир тарабынын пайдасына гана чечилиши ыктымалдан алыс. Ошондуктан, демек Украинада шайлана турган ар кандай президент ушул үч тараптын этегине жабышкан болот. Жок эле дегенде жакынкы келечекте ушундай болот.

– Бирок, бул чечим ар кандай убакта, жаңыча абал пайда болгон убакта жарылууга даяр бир бомба болуп кала берет. Жаңыча абалда бул үч тараптын кимиси болсо да Украинада толук таасирге ээ болуп алышы

мүмкүн. Себеби, бул үч тарап капитализмди кабыл алган, капитализм болсо пайдапарастык үстүнө курулат. Демек, бул үч тараптын эч биринде өзгөргөс баалуулуктар жок, тескерисинче өзгөрүүчү болуп, бул үч тараптын кайсынысы биригүүчүрөөк, дагы да ыпыласыраак жана дагы да зордукчулураак болсо ошонун тарабында болот.

– Ошондуктан, демек өз ара келишим негизиндеги бул чечимдер азыркы шарт үч тарапка тең өз өкүмүн өткөрүп мажбур кылып жаткан «тынчтандыруучу» чечим болуп эсептелет. Демек, абал өзгөрсө иштер кайрадан курчуп кетет. Ошондуктан, Украинадагы кырдаал мусулмандардын Халифалык мамлекети тикеленсе гана туруктуу абалга келет. Халифалык Крымды жана анын айланасын дагы кайрадан өз башкаруусу астына кайтарат. Мына ошондон кийин иштер турукташып, жакшылык бүт дүйнөгө жайылат. Себеби, Ислам бүт дүйнө үчүн рахмат болуп эсептелет. Аллахтын уруксаты менен Ислам башкаруусу астында эч ким зулум көрбөйт, эч ким ач жана жылаңач калбайт. Тескерисинче, азиз болуп калат, кордолбойт. Себеби, мамлекеттин бардык жарандары – мусулмандар болсун, кайрымусулмандар болсун – шарый өкүмдөргө ылайык акы-укукка ээ болот, моюндарында важиб милдеттер болот.

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок адамдардын көптөрү (муну) билишпейт» [12:21]

22-робиус-саний, 1435-х.

22-февраль, 2014-м.

Украина кризисинин акыбеттери

Суроо: Украина жөнүндө 2014-жылы 22-февралдагы суроого берилген жоопто мындай делген: «...Башкача айтканда, Украинадагы жаңы кырдаал ушул үч тараптын бир тарабынын пайдасына гана чечилиши ыктымалдан алыс. Ошондуктан, демек Украинада шайлана турган ар кандай президент ушул үч тараптын этегине жабышкан болот. Жок эле дегенде жакынкы келечекте ушундай болот. Бирок, бул чечим ар кандай убакта, жаңыча абал пайда болгон убакта жарылууга даяр бир бомба болуп кала берет. Жаңыча абалда бул үч тараптын кимиси болсо да Украинада толук таасирге ээ болуп алышы мүмкүн. Себеби, бул үч тарап капитализмди кабыл алган, капитализм болсо пайдапарастык үстүнө курулат. Демек, бул үч тараптын эч биринде өзгөрбөс баалуулуктар жок, тескерисинче өзгөрүүчү болуп, бул үч тараптын кайсынысы биригүүчүрөөк, дагы да ыпыласыраак жана дагы да зордукчулураак болсо ошонун тарабында болот...».

Бүгүн Украинада окуялар ылдамдап жатканын байкап жатабыз, айрыкча, Крым жарым аралында ушундай болууда. Ал тургай, орус Кара деңиз флоту 2014-жылы 3-мартта украин аскерлерди 12 саат ичинде багынууга чакырып, ультиматум жолдоду! Бул нерсе Россия Украинаны өз тарабына күч менен тартып алуу үчүн күч тапканын, ошондуктан, калган эки тарап: Америка жана Европаны эсепке албай жатканын түшүндүрөбү т.а. «жарылууга даяр бомбанын» жарылышынын убагы келдиби? Андыктан, бул кризистин аягына жетишин жана Украинадагы абалдын турукташуусун кантип күтүү мүмкүн? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: биз ошол суроонун жообунда мындай деген элек: «... үч тараптын эч бири Украинаны бүтүндөй өз тарабына тартып алууга кудуреттүү болушу күтүлбөйт». Себеби, 2004-2005-жылдардагы шарттар жана 2010-жылдагы шарт азыркы шарттагыдай эмес. Ошондуктан, азыр бул үч тараптын эч бири Украинаны бүтүндөй өз тарабына тартып ала албайт. Демек, Украинадагы абалдын төмөнкүдөй турукташуусун күтүү мүмкүн:

1 – Убактылуу туруктуулук: Украинадагы абал – Украинада Россияга, Америка жана Европага жакын болгон кимсе президент болуп орнотулса т.а. ал ушул үч тараптын этегине байланган болсо – турукташуусу мүмкүн...

2 – Ал эми, абалдын туруктуу түрдө турукташуусуна келсек, Крым Исламий Халифалыктын кучагына кайтса гана абал туруктуу болот. Ошондо жакшылык баарына бирдей жайылат, бул жакшылык бүткүл

дүйнөгө жетип барат. Ислам ааламдар үчүн рахмат болуп келген. Ушуну да эске сала кетүү керек, Крым кылымдар бою Халифалыкка баш ийип келген. Бул абал Россия Батыш мамлекеттери менен тил бириктирип Крымды басып алганга чейин созулду. Ушул баскынчылыктан кийин он сегизинчи кылымдын аяктарында Россия Крымды өзүнө кошуп алды. Негизи, Крым 1430-жылдан тартып Исламий амирлик болгон, кийинчерээк ал Халифалыктын гүлдөп-өскөн доору 1521-жылы Усманий Халифалык мамлекетинин вилайеттарынын бирине айланган. Бул абал орустар жана куфр мамлекеттери өз ара тил бириктиргенге чейин уланды. Мына ошондон кийин колонизаторлор 1783-жылы Крымды Усманий мамлекеттен бөлүп жибершти. Колонизаторлор Крымда ал тургай жырткычтыктар да жийиркене турган кылмыштарды жана кыргыздарды ишке ашырышты. Мына ошондон кийин колонизаторлор Крымды Россия курамына кошушту жана анын борборунун Ак мечит деген ысымы азыркы Симферополь деген атка өзгөртүлдү. Маалымат үчүн ушуну айта кетсек, Крым деген сөз Крым калкы болгон татар мусулмандардын тилинде чеп маанини билдирет. Ошентип, Крым орустар басып алышынан мурун болжол менен үч жарым кылым исламий вилайет болгон! Крым өзүнүн түпкүлүгүнө кайтып – инша Аллах – кирип келе жаткан Халифалык мамлекетинин исламий вилаятына айланса гана туруктуулук жүзөгө чыгат.

3 – Ансыз абал жарылууга даяр бир бомба болуп кала берет. Себеби, үч тарап: Россия, Америка жана Европа ар бири Украинаны бүтүндөй тартып алуу үчүн өзүнүн кубаты жеткенин көрсө же башка эки тарапты четтетүү үчүн мүмкүнчүлүк пайда болгонун көрсө Украинаны бүтүндөй өзүнө тартып алууга киришет. Бул тараптар – айтып өткөнүбүздөй – капитализм негизинде аракет кылат. Капитализмде болсо пайдапарастыктан башка баалуулуктар жана өлчөөлөр жок. Ошондуктан, кайсы тарап өзүндө кубат пайда болгонун көрсө башкаларды дароо унутат... Бирок, эгер өзүндө кубатты таппай башка тараптарга келишүүгө барбаса, анда, Украинадагы кризис дагы да чаташат. Ушундай абал Янукович эсеп-кысаптан адашып Европа Союзу менен соода келишимине кол коюудан баш тартканда жаркын көрүндү. Янукович Россия менен Американын «ынак» болуп жатканына ишенип ушул келишимди четке каккан эле. Себеби, ал Европа Союзуна каршы турууда Америка аны менен бирге турат деп ойлогон. Натыйжада, ал өз жанын куткарып качууга мажбур болду... Киевдин жаңы акимдери да ката кылып эсептен адашышты. Себеби, алар Россиядан баш тартып, Украинаны Россиядан алыстата алабыз деп ойлошкон, ошондуктан, Батышка карай, айрыкча, Европа Союзуна карай жүздөнүшкөн эле...

Акыбетте, алар мамлекеттик структуранын шал абалында жана проблемалар иримиңде калышты!

Корутундулап ушуну айтабыз, Украинада бул үч тараптын кызыкчылыктары бар:

Россия Украинаны өзүнүн «эгин талаасы» деп билет! Америка болсо Украинанын НАТОго кошулушун каалайт. Европа болсо Украинанын Евросоюзга кошулушун каалайт. Ошондуктан, азыркы шарттар бул тараптардын эч бирине башка эки тараптан бүтүндөй үстөм болуп Украинаны бүтүндөй өз тарабына тартып алышына мүмкүнчүлүк бербейт.

Эми, орустардын «Интерфакс» маалымат агенттиги 2014-жылы 3-мартта тараткан «Орус Кара деңиз флоту Крымдагы украин аскерлерге 12 саат ичинде багынуу туурасында эскертип мөөнөт берди» деген кабарга келсек жана Россиянын азыркы учурда өз «булчуңдарын» көрсөтүп жаткан иштери жөнүндө айта турган болсок, булар дагы да көбүрөөк басым өткөрүү жана коркутуп абалды дагы да «кызуу» түс алдыруу түркүмүнө кирет. Россия өзүнүн көз карашына күчтүү жана Украинадагы абалга тиешелүү ар кандай чечимге таасир өткөрө турган түрдө кулак салдыруу үчүн ушундай кылууда... Ушуга ылайык, үч тарап бири-биринен өтүп кескиндикти курчутушу күтүлөт. Булардын баары үч тараптын кызыкчылыктарын эсепке алган бир президентти алып келүү үчүн жасалат. Бул чечим албетте убактылуу болот т.а. үч тараптын бирине Украинаны өз тарабына тартып алуу мүмкүнчүлүгүн берген жаңы жергиликтүү, регионалдык жана эл аралык шарттар жүзөгө келгенге чейин же Халифалык дагы тикеленгенге чейин улантат. Себеби, Халифалык Крымды дагы мурунку түпкү абалына кайтарат...

﴿وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу, бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

3-жумадул-аввал, 1435-х.

4-март, 2014-м.

Украинадагы кескиндиктин жана провокациянын артында эмне турат?

Суроо: Украина президенти Пётр Порошенко: «Россия чегара күчтөрү Кара деңиз менен Азов деңизин туташтырган Керч кысыгында Украина аскерий кемелеринин жолун тосуп, өлкөбүзгө каршы душманчыл аракеттерди баштады», деди. Порошенко бу сөздөрүн Американын «Fox News» каналына берген интервьюсунда айтты. Ал минтип кошумчалады: «Путин мырза, бул тамаша, же катардагы окуя, же кризис эмес, бул агрессия жана согуш». (Спутник Арабий, 2018-жыл, 12-декабрь). Ал эми, Россия Украинага караштуу үч кеме 2018-жылы 25-ноябрда орус жээк күзөтчүлөрү тарабынан кармалганын маалымдаган. О.э. бул кемелер Крым жарым аралынын чыгышындагы Кара деңиз менен Азов деңизин туташтырган Керч кысыгы жанында Россиянын аймактык сууларын бузганын айткан. Мунун артынан АКШ Россияга каршы санкцияларды күчөтүү талабы менен чыкты, бирок Европа муну четке какты. Бул кескиндик дале уланууда. Мунун артында ким турат? Эмнеге ал жерде кырдаал дагы курчуду?

Жооб: Аллахтын уруксаты менен, жообду жаркын баяндоо үчүн бул маселеге тиешелүү болуп өткөн жана болуп жаткан окуяларды карап чыгабыз:

1 – 2014-жылы февралда Россия-АКШ-Европа Украинанын ошол кездеги президенти Виктор Януковичтин бийликте калышына келишишкен. Белгилүү болгондой, Виктор Янукович орусчул адам. Бирок, келишимден эч канча убакыт өтпөстөн, Украинада башаламандыктар башталып, Янукович Россияга качып кетти. Бул окуянын артында Батыш турганы белгилүү эле. Россия Батыш аны алдаганын жана Украинаны колдон чыгарганын түшүнөр замат Крым жарым аралын басып алды. Россия Украина чыгышында жайгашкан Донбасстагы тарапкерлерин тукуруп, өз региондорун ДЭР жана ЛЭР наамы менен эгемен болууну талаб кылууга үндөдү. Натыйжада, АКШ менен Европа Россияга санкцияларды киргизип, аны Чоң Жетиликтен (G-7) чыгарып салышты.

2 – АКШ Украинаны куралдантуу талабы менен чыкты. Бирок, Европа муну четке какты, анткени, Европа бул нерсе Россия менен болгон мамилелерди кескиндикке алып келишин, абал курчуса өзүнө терс таасир кылышын түшүндү. Ушул себептен улам, Франция менен Германия кескиндикти басаңдатуу жана саясий чечимин табуу максатында Россия менен байланышты жана 2015-жылы 6-февралда АКШдан тышкары үч мамлекет ортосунда Минск келишимине кол коюлду. Биз бул жөнүндө 2015-жылы 21-февралдагы суроо-жооб

баракчабызда мындай дегенбиз: «Европа (т.а. Франция менен Германия) Америка позициясынын мындай кескин өзгөрүшү Украинага каршы орус аскерий амалияттарынын күчөшүнө алып келишинен, акыбетте Европаны – эгер, ал Украина тарапта турбаса – кыйын ахвалга салышынан кабатырланып калды. Мунун натыйжасында Европада согуш же согушка окшогон абал жаралат, ошол эле учурда, бул согуш Америкага таасир кылбайт. Демек, ушул нерсе Европаны Украина жаатында Америка пикирине кошулуу саясатын өзгөртүүгө үндөгөн себеп болду. Ошондуктан, Европа саясий чечимди табуу жана Европа менен Россия ортосундагы ар кандай кескин кырдаалдын жолун тосуу үчүн орус президенти менен жолугушууга чечим кылды. Ошондой да болду. Европа (Франция менен Германия) жетекчилери 2015-жылы 6-февралда бул маселени талкуулашты жана өз ара келишип алышты. Ошодон кийин Меркель бул нерсени Обамага билдирүү үчүн 2015-жылы 8-февралда Вашингтонго барды».

3 – Бул иш-аракет АКШга жакпады. Кийинчерээк АКШ келишимди колдоп-кубатташын билдирсе да, бирок, түпкүлүгүндө келишимди жүзөгө чыгышы үчүн колдогон жок, тескерисинче ал келишимди жокко чыгаруу, күчүн кетирүү үчүн аракет кылды. Жогоруда айтылган суроо-жообдо мындай дегенбиз: «Франция менен Германиянын позициялары Обама жана анын администрациясына катуу таасир кылды. Бул болсо, Мюнхен конференциясында Керри менен Меркелдин айтышуусуна себеп болду. Бул айтышууга айрыкча Америка Украинаны курал-жарак менен камсыздоо жөнүндө билдирүү бергени себеп болду. Европа ага каршы чыгып жаткан». Кийин минтип кошумчалаганбыз: «Америка – күчтүү ыхтымалга ылайык – бул келишимдин ишке ашуусуна тоскоол боло турган бир нече проблемаларды пайда кылышы мүмкүн. Анткени, АКШнын Украинада өз адамдары бар, республика президенти Порошенко Европага жакын болсо да, бирок Американын да ага карата таасири чоң... Ошондуктан, Америка кырдаалды ушул үч варианттын бири менен же баары менен курчутушу мүмкүн:

Украинаны заманбап курал-жарак менен камсыздоо;

Украинаны НАТОго кошуу үчүн сүйлөшүүлөрдү алып баруу;

Же Украинадагы өзүнүн адамдарын аракетке келтирүү.

Ушуну менен келишим дээрлик жокко чыгышы мүмкүн. Анткени, бул үч варианттын кайсы бири болбосун, шексиз Россияны чагымга түртөт, окуяларга таасир кылып, келишимдин жокко чыгышына алып барат...». Бүгүн дал ушундай болууда, Америка келишимди жокко чыгарууга жана кырдаалды курчутууга аракет кылууда.

4 – Андыктан, соңку окуялардын тамыры ушул жакка барып такалат, Россия Украинанын үч кемесин колго алды. Чамасы, Украина бул иште

Россияны провокация кыла алган көрүнөт. Албетте, Америка жашыл чырак жандырбаса, Украина мындай кылууга батынмак эмес. Россиянын ТАСС маалымат агенттиги 2018-жылы 25-ноябрда жарыялаган кабарга ылайык: «Украинага караштуу үч аскерий кеме кооптуу манёврдарды жасап Россиянын аймактык сууларына мыйзамсыз кирген». Андан кийин Украина Батыштан бул маселеге аралашууну суранды. Президент Пётр Порошенко 2018-жылы 29-ноябрда Германиянын «Bild» гезитине мындай деди: «Германия биздин жакын союздаштарыбыздын бири, биз НАТОго мүчө мамлекеттер Украинага жардам берүү жана ал жерде коопсуздукту камсыздоо үчүн Азов деңизине кемелерин жөнөтөт деген үмүттөбүз. Путин Азов деңизин басып алууну каалап жатат. Ал түшүнө турган жалгыз сөз – Батыш дүйнөсүнүн биримдиги. Германия да, эгер Путинди токтотпосок, ал эмне кылышы мүмкүн деп ойлоп көрүшү керек. Россиянын мындай саясаты кабыл алгыс саясат. Путин биринчи Крым жарым аралын, кийин Украинанын чыгышын, эми болсо Азов деңизин каалап жатат. Путин илгерки Орус Империясына кайтмакчы: оболу ал Крым жана Донбассты тартып алды, эми бүткүл Украинаны басып алат». Ал минтип кошумчалады: «Меркель 2015-жылы Минскиде өткөргөн сүйлөшүүлөр аркылуу өлкөбүздү куткарган. Ошондуктан, башка союздаштарыбыз бизди экинчи жолу дагы коргойт деп үмүттөнөбүз». Бирок, Германия канцлери Меркель аскерий амалиятты четке какты. Бул жөнүндө ал 2018-жылы 29-ноябрда «DPA» маалымат агенттигине: «Бул карама-каршылыктар үчүн эч кандай аскерий чечим жок», - деп билдирүү берди, Порошенкодон «оор басырыктуу» болууну суранды жана: «Тынчтыкты сактап... биз эмне болуп жатканын билүү үчүн фактыларды ортого салалы», - деди. Андан кийин Меркель маселени Путин менен сүйлөшүүгө убада берди жана Россияга санкцияларды колдонуудан баш тартты. Германия тышкы иштер министри Хайко Маас 2018-жылы 6-декабрда Италияда болуп өткөн Европа Союзунун тышкы иштер министрлеринин конференциясында украиналык кесиптеши Павел Климкин менен жолугушкандан кийин мындай деди: «Кескиндикти токтотууга багытталган иш-аракеттер уланган соң, Берлин – Россия менен Украинанын кагылышуусу себептүү – Европа Союзу тарабынан Россияга санкциялар киргизилишине макул эмес». Ал минтип кошумчалады: «Учурда мен да кошумча санкцияларды жаңылыштык деп билемин. Анткени, кескиндикти басуу үчүн иш-аракеттер болуп жатат. Германия тараптан жаңы санкцияларды киргизүү сунушу эч качан болбойт. Европа Союзу ичинде да жаңы санкцияларды колдонуу жөнүндө тилектештик болот деп ойлобоймун». (Рейтер, 2018-жыл, 7-декабрь). Германия Европа Союзундагы башка көптөгөн мамлекеттер менен бирге кырдаал канчалык курч экенин жана Европага канчалык

зыян жеткиришин түшүнүп турат. Ошондуктан, аскерий амалияттарды да, санкцияларды да каалабай жатат. Анткени, бул эки башы бар таяк сыктуу, Россияга да, Европага терс таасир тийгизиши мүмкүн.

5 – Бул маселеде Америка кырдаалды курчутууга, санкцияларды колдонууга аракет кылган позицияны карманууда. Трамп ушул жылы 30-ноябрда G-20 саммитинде кесиптеши Путин менен жолугушууну бекер кылды. Жолугушууга Россия менен Украина ортосундагы кеме жаңжалы себептүү Трамп администрациясы макул болбоду. Трамп Аргентина борбору Буэнос-Айресте Япония премьер-министри Синдзо Абэ менен жолугушардан мурун журналисттерге Украина кемесинин камакка алынышына түшүндүрмө катары: «Бизге болуп жаткан нерсе жакпайт, биз ага ыраазы эмеспиз. Жалпысынан, буга эч ким ыраазы болбойт», - деп билдирүү берди. (RT Online, 2018-жыл, 30-ноябрь). АКШнын Украинадагы атайын өкүлү Курт Волкер 2018-жылы 27-ноябрда мындай деди: «Россия жетекчилиги жергиликтүү портторго, анын катарында, Мариуполь портуна жеке көзөмөл орнотууга аракет кылып, ал жерге башкалар баруусуна жол бербей жатат. Россия ал жерде жеке өзү көзөмөл орнотушу АКШны кабатырга салууда». АКШ өкүлү Россия 2003-жылы Азов деңизи жана Керч кысыгын пайдалануу жөнүндө Украина менен кол койгон келишимге амал кылышы керектигин баса белгилеп: «Мен Россия Украина жерлерине кургактык чабуулдарын баштайт деп ойлобоймун, эгер буга окшогон иш-аракет жүз берсе, мен үчүн бул таптакыр күтүлбөгөн абал болот», - деди. (Ukrpress, 2018-жыл, 28-ноябрь). 2003-жылы кол коюлган келишимге ылайык, Азов деңизи менен Керч кысыгы Россиянын да, Украинанын ички суулары болуп эсептелет. «Америка үнү» радиосунун 2018-жылы 6-декабрдагы кабарына ылайык, «АКШнын Украинадагы атайын өкүлү Курт Волкер келерки эки апта ичинде Украинага сапар кылат. Ал Россиядан ал кармап турган украиналык деңизчилерди азат кылууну талап кылды. О.э. Россия 2003-жылы кол коюлган эки тараптуу келишимге ылайык, Азов деңизи менен Керч кысыгында Украина менен кызматташууга кайтуу керектигин айтты». Ушул билдирүүдөн көрүнүп тургандай, Америка анчейин деле шашпай жатат. АКШнын Украинадагы атайын өкүлү Украинага барышын маалым кылды! Бул болсо, Америкага чечим керек эместигин, ал кырдаалды курчутууга умтулуп жатканын түшүндүрөт. АКШ проблеманы чечүүгө кызыкдар эмес, ал бул эки мамлекеттин мамилелерин курчутуп, ушундай абалды сактап калууну каалап жатат!

6 – Ушуну баса белгилөө зарыл, Америка Украинаны курал-жарак, аскерий жабдыктар менен камсыздап жатат, армиясын машыгуудан өткөрүүдө. Бул жөнүндө америкалык өкүл Курт Волкер Германиянын «Deutsche Welle» агенттигине 2018-жылы 29-ноябрда мындай билдирүү

берди: «Киев менен Вашингтонду коргонуу жаатындагы табигый кызматташтык байлап турат... АКШ Украинага – күчтүү заманбап коргонуу жөндөмүнө ээ болушу үчүн – куралдуу күчтөрдү түзүүгө жана реформалоого жардам берет». Көрүнүп тургандай, америкалык өкүл бул сөздөрү менен анын мамлекети Украинаны куралдантип жатканын моюндодо. RT агентиги ушул жылы 9-июнда минтип жарыялады: «АКШ Украина батышындагы Львов шаарынын аэропортуна төрт самолёт жөнөттү. Бул АКШнын стратегиялык бомбалоочу самолётторун ал жерде күйүүчү май менен камсыздоого багытталган. Вашингтон билдиришинче, АКШнын бул иш-аракети НАТО менен биргеликте Чыгыш Европада коопсуздукту камсыздоо жөнүндөгү кызматташтык алкагына кирет. Украина аэропортуна экипаж мүчөлөрүнө кошумча самолётторго техникалык кызмат көрсөткөн 150 америкалык да конду. АКШ аба күчтөрүнүн Европа жана Африкадагы басма сөз кызматы чыгарган билдирүүгө ылайык, АКШнын бул кадамы Чыгыш Европада коопсуздукту камсыздоого жана НАТО мүчөлөрү менен шериктери ортосунда аскерий кызматташтыкты бекемдөөгө багытталган». Орус гезити кошумчалашынча, «АКШ-Украина ортосундагы кызматташтык 2014-жылдагы Украина бийлигине каршы төңкөрүштөн бери тынымсыз өнүгүп барууда. Украина АКШдан аскерий транспорт каражаттарын, учкусуз башкарылган учактарды, радарларды, аскерий жабдыктарды, чоң калибрдеги снайпер мылтыктарын жана танкка каршы башкарылган ракеталарды алган, америкалыктар бул куралдардан Донбасста колдонбоону шарт кылган». Көрүнүп тургандай, Америка Украинаны куралдантуу жана Россияны провокация кылууга тукуруу аркылуу кырдаалды курчутууга, ушул аркылуу Россияны жооб кайтарууга мажбурлоого урунуп жатат. Кырдаал курч абалда турушу үчүн АКШга ушул нерсе керек. Кийин АКШ өз кызыкчылыгына карап Крым жана Украина маселесин көтөрөт. Биз 2014-жылы 22-мартта жарыялаган суроо-жооб баракчасында Россия Украинанын бир бөлүгү болгон Крымды аннексия кылганы жөнүндө сөз кылып, мындай дегенбиз: «... Украина эл аралык жана регионалдык шарттар Россия же Батыштын пайдасына өзгөргөндө жарылууга даяр бир «бомба» болуп кала берет. Ошондо, ар бир тарап бүткүл Украинага көз алайтып, ага толук ээ болуп алууга урунат. Бул ошол убактагы эл аралык шарттарга карап өзгөрөт... Украина – Россиянын бөлүгү, ошол эле учурда, Европа дарбазасы».

7 – Америка тымызын Украинаны провокация кылууга үндөп жатат. Украинанын Крымдагы өз укугун кайтарып алууга жана Россия таасири астында калган Донбассты кайра өз көзөмөлүнө алууга, Азов деңизи менен Керч кысыгындагы өз укугун коргоого багытталган аракеттери Американын үндөөсү болуп эсептелет. Керч бул эки өлкө үчүн маанилүү

стратегиялык кысык. Анткени, Азов деңизинен Кара деңизге алып өтүүчү жалгыз өтмөк – бул Керч. Андан башка жол жок. Америка Украинаны куралдантууда жана бул Минск келишимине карама-каршы болуп эсептелет. АКШ ушундай жол менен Европа-Россия келишимин бузууга жана алардын ортосундагы кырдаалды курчутууга аракет кылууда. Ошол эле учурда, Европа бул жалынды өчүрүүгө аракет кылып жатат. Анткени, бул жалын ага каршы багытталган. Ошондуктан, Европа АКШ өкүмдарлыгынан азат болууга урунуп, Россия менен тилектеш болуу үстүндө иш-аракет алып барып жатканына, Россия жана АКШдан коргогон көз карандысыз Европа армиясын түзүүгө чакырып жатканына күбө болуп жатабыз. Америка буга кыжыры келгени даана байкалды, мисалы, 2018-жылы 9-ноябрда Трамп менен Франция президенти Макрон ортосундагы Париж жолугушуусунда болгондой. Америка соода согушун жарыялап, муну менен Европаны бутага алышы, Европа Союзун таркатууга ачыктан-ачык чакырышы, ушул жыл менен өткөн жылы НАТО жолугушуусунда жана Чоң Жетилик саммитинде америкалыктар менен европалыктар ортосундагы күчтүү карама-каршы тартышуулар, европалыктар айрым маселелерде, анын катарында, Украина маселесинде Америкага эрегишке чакырык ташташы... Американы ушундай кадам шилтөөгө т.а. Европаны Россиядан бөлүп турган Украинада кырдаалды курчутууга үндөдү.

8 – Россия Украина маселесинде туңгуюкка кептелген. Эгер, ал Украинаны колдон чыгарса Батыш алдында ачык калат, Москва кооп-коркунучка туш болот. Өзгөчө, ушул кезге чейин Чыгыш Европада таасирин жоготту. Чыгыш Европа Россиянын стратегиялык коргонуу чеги болуп кызмат кылган. Батыш, айрыкча, Америка Россияны көп жолу алдады. Мисалы, Берлин дубалын кулатуу жана Чыгыш Германияны Батыш Германияга тапшыруу, Польшадан баш тартып, Польшанын да, Чыгыш Европа мамлекеттеринин да эгемендүүлүгүн кабыл алуу... Мына, Батыш бүгүн Россияны Украина жаатында дагы алдап жатат. Т.а. Батыш 2014-жылы орусчул Януковичти бийликте калтыруу жөнүндө Россия менен келишип алып, кийин аны кулатуу үчүн украиналыктарды аракетке келтирди. О.э. Батыш Россияны Сирияда алдады! Америка Сириядагы согушка өзүнүн ордуна Россияны киргизди жана бул Россиянын зыянына болду. Россия Сирия согушуна аралашсам, мунун акысына Америка Крымды аннексия кылганыма жана Украинанын чыгышын көзөмөлгө алганыма сүкүт кылат деп ойлогон. Бирок, Америка андай кылбады! Эгер, Россия акылдуураак болгондо Сирияга кирмек эмес жана Америка Сирия согушуна кирип – Афганистанда болгондой – баткак малынышына жол бермек.

9 – Корутунду:

а) Ушул окуялар Украина кемелери Россия менен келишпестен Азов деңизине кирүүгө умтулушу артында Америка турганынын жана ал жердеги кырдаалды курчутууну көздөп жатканынын белгилерин көрсөтүүдө. Кырдаалды курчутуу аркылуу Америка үч мамлекетке: Россия-Европа-Украинага багытталган өз кызыкчылыгын жүзөгө чыгарат. Демек, ал проблеманын чечилишин эмес, кырдаалдын курчуусун каалайт, проблема жана кескиндик сакталып калышы керек!

б) Бу дүйнөдө капиталисттик илманий мамлекеттер дале өкүмдар, демек ыппас тил бириктирүүлөр, жырткыч кылмыштар жана аёосуз зулумдар уланат. Анткени колонизаторлук деген түшүнүк бул мамлекеттердин иш-аракеттеринин негизин түзөт.

в) Жалгыз улуу Ислам мабдасы гана дүйнөнү бул мамлекеттердин карамүртөздүгүнөн жана инсан ойлоп тапкан мабдаларынан куткарат. Себеби, Ислам инсандын жаратуучусу Халик тарабынан түшүрүлгөн. Халик ал жараткан нерселерге эмне жакшы экенин билет:

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

«Жараткан (Өзү жоктон бар кылган нерселерди) билбейби?! Ал – мээримдүү жана кабардар»

[67:14]

Адилеттик орнотуп, изгилик жаюучунун акыйкаты ушундай:

﴿فَمَاذَا بَغَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّالُّونَ﴾

«Акыйкаттан кийин адашуу гана бар»

[10:32]

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

«Албетте мында (билгич) жүрөк ээси болгон же өзү күбө болуп жаткан абалда кулак салган киши үчүн эскертме-үлгүлөр бар» [50:37]

24-робиус-саний, 1440-х.

14-декабрь, 2018-м.

Украина кризисинин маңызы, анын көлөмү жана мотивдери

Суроо: “Аль-Жазира” 2021-жылы 20-декабрда өз сайтында жарыялаган кабар: “Украина армиясы менен москвачыл жикчилдер ок атышып, натыйжада эки тараптан тең каза болгондор болду... Бул окуялар – Украинанын Улуттук коопсуздук жана коргоо кеңешинин катчысы Алексей Даниловдун айтуусунда – Россия тараптан ар кандай басып кирүүгө каршы, анын өлкөсү өлкө тарыхында биринчи жолу армиянын бардык мекемелери жана секторлору катыша турган деталдуу иш-аракеттер планын даярдаганын жарыялагандан бир күндөн кийин болду. Украина келерки январдын аягында кол салууга даярдануу үчүн анын чек араларына жакын жерде 100 миңге чейин аскер топтоду деп Россияны айыптады. Бирок, Россия Украинага басып кирүүнү пландаганын четке какты...” (“Аль-Жазира”, 20.12.21).

Жооб: жооб ачык-айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгуу керек:

1- Падышалык Россия XVI кылымда Украинанын аймагын көзөмөлгө алган. Андан кийин Украинанын эли орустар менен бирге калган аймактарды колониялаштырууга катыша баштады жана башка элдерди колониялаштырууга жардам берди. Жада калса, колониядагы элдер орустар менен украиндерди айырмалай алышчу эмес, айрыкча экөө тең славян улутунан болгон. 1991-жылы СССР тарады. Андан кийин Украина 1991-жылы эгемендүүлүккө ээ болуп, ал Кара деңиздин түндүгүндө уникалдуу жайгашкан, 40 миллион калкы бар «Советтер Союзу» мейкиндигинде экинчи ири өлкө болуп калды. Украина Россиядан кем эмес өнөр жай түзүмү жана Советтик мурастын үчтөн бир бөлүгүн түзгөн өзөктүк арсенал менен калды. Бул абал Украинанын аймактык бүтүндүгүн жана көз карандысыздыгын сактоо боюнча АКШ-Россия убадасынын акысына – Украина-АКШ-Россия келишими боюнча – Украина андан ажыратылганга чейин болгон. Украина “Советтик” Кара деңиз флоту боюнча Россия менен узак жана татаал сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп келген, бул флоттун көбү Россияга мураска калган жана ижара келишими боюнча Украина аймагында Крымдагы Севастополь портунда жайгаштырылган.

2- Россиянын күчү Украина менен болгон ар бир жаңжалда Украинаны кайра өз колуна ала албай жаткан. Россия 90-жылдардын башында Кара деңиз флотун бөлүү маселесинде болсун, же Советтер Союзу Россиянын аймагынан Европага газ ташуу үчүн Украинанын ичинде курган узун жана кенен газ түтүктөрү маселесинде болсун, айырмасыз, Украинаны колго ала албай келет. Россиянын Кара деңиз аркылуу өткөн “Түрк агымы” же Балтика деңизи аркылуу Германияга өтүүчү “Түндүк агым” сыяктуу альтернативалык линияларга

муктаждыгы да бул маселеден кийин пайда болгон. Россия базары Украинанын асыл жерлеринен чыгарылган кант жана майларга абдан муктаж болгон коммерциялык маселелерде, же мурдагы Советтик системадагы мамлекеттер үчүн Россия тарабынан түзүлгөн ар кандай уюмдарга Украинанын мүчө болушу жөнүндө маселелерде, же андан кийин Украинанын Европа Биримдигине жана НАТОго карата ориентациясынын пайда болушу маселесинде Россиянын Украина менен болгон бул чыр-чатактарынын баары – Россиянын аскердик артыкчылыгына карабастан – акыркы отуз жылдагы Украина үстүнөн үстөмдүгүн калыбына келтирүүгө мүмкүнчүлүк берген жок...

3 - Украина Россиянын алдыңкы короосу. Россия үчүн Украина жайгашкан жери, улуттук өз ара көз карандылыгы, дини жана тарыхы боюнча арткы короосу катары эсептелген Борбор Азияга окшобойт. Украина Россиянын бет маңдайы жана анын эл аралык абалда алдыңкы бөлүгү. Украина Кара деңизге чыгат жана Россия тарых бою аннексиялап алган Кавказ ислам аймактарынын жогору жагын көзөмөлдөй алат. Россия Батыш менен болгон мамилесинин олку-солкулугу себебинен келип чыккан азык-түлүк маселесинде Россия өзүнүн азык-түлүк коопсуздугун коргогон негизги продукцияларды Украинанын түшүмдүү жерлеринен таба алат. Россия Украина аркылуу газ түтүктөрү менен болобу, башка жол менен болобу, Чыгыш Европага чыгат. Баарынан маанилүүсү, Украина бүгүнкү күндө Россияга карата эки жолу баскынчылык кылган (Наполеон жана Гитлер) Европадан коркуу баскычында Россиянын тарыхый түйүнүн чечкен акыркы буфердик аймак экенин билдирет. Ал эми, Советтик мамлекеттин алсыздыгы Россияны Чыгыш Европадан буфердик аймак катары таштап кетүүгө аргасыз кылган болсо, Россия НАТОнун Чыгыш Европага илгерилешинин алдында жок дегенде коңшулары Украина менен Беларус аны НАТО коркунучтарынан обочолонтуп жана НАТО согуштук машинасын чыгышка карай илгерилетпей турган аймак катары камсыз кылуусун каалайт... Россия бүгүн Украинанын Түндүк Атлантикалык Келишим Уюмуна (НАТО) кирүүсүнө же аны колдоосуна жол бербөөнү каалайт. “Россия тышкы иштер министринин орун басары Сергей Рябков АКШнын Украинаны аскерий жактан колдоосун “Россиянын коопсуздугуна олуттуу чакырык” деп баалады”. (“Аль-Айн Аль-Ахбария”, 13.04.21).

4 - Батыш, өзгөчө Америка, орус саясатындагы бул Украина түйүнүнүн чындыгын түшүндү. Ал эми, Украина Россиянын эң алсыз тарабын көрсөтөт, айрыкча Украинада улутчулдук кыймылдар кайра жанданып жана анын Россияга душмандыгы тамыр жайгандан кийин. Ошондуктан, Украина жыйырма жылдан бери Америка жана Европанын

Россия менен тирешүүсүнүн чордонуна айланды. 2014-жылы Украинанын орусчул президенти Януковичти кулаткан ыңкылаптан кийин Москва ошол эле жылы жооп кылып, түштүктөгү Крым жарым аралын Украинадан бөлүп, аралды стратегиялык жана эбегейсиз аскерий базалары менен өзүнө кошуп алган. Россия муну менен гана чектелип калган жок, балким, ал Украинадагы орус сепаратисттерди Украинанын чыгыш аймактарында тутандырып “Кичи Россия” деп атаган эки провинциянын (Донецк жана Луганск) эгемендүүлүгүн жарыялоого түрттү, аларга аскердик колдоо көрсөтүү. Мунун баары Украинаны Батыштын кучагына түрттү. Ошондон кийин Украина Россиянын агрессиясынан коргойт деген үмүт менен НАТОго кирүүнү көшөрүп талап кыла баштады. Батыш аны өзүнө жакындатып, анын коргоочусу катары көрүндү. Украина өзгөчө Европа Биримдигине же НАТОго мүчө болбой жатып эле Россия менен болгон кризистер күчөгөндө Европа жана НАТО жыйындарына чакырыла баштады. Америка аны куралдантып, миллиарддаган долларлык аскердик жардам берип, эми армиясын машыктыра баштады...

5 - Россия Крымды аннексиялап алгандан бери Батыштын (Европа жана Америка) катаал санкцияларына кабылды. Россия анын ордун Кытай менен экономикалык алакасын арттыруу менен толтурууга аракет кылды. Мунай жана газ ташуу үчүн Кытайга куурларды төшөдү. Кытай товарларын Европага түз алып өтүү үчүн Кытайга кургактык коридорун (темир жол) ачты. Башкача айтканда, ал Кытайдын «Жибек жолу» улуу долбоору алкагында жардамдашты. Мындан тышкары, Россия өзүндөгү АКШ облигацияларын жана доллар запастарын азайта баштады жана негизинен соодада ири көлөмдө доллардан баш тарты. Россия Европа же Кытайдай соода алпы болбосо да, Америка Россия анын экономикалык гегемониясына каршы чыгып, ага башка өлкөлөрдү да доллардан баш тартууга тайманбай тукуруп жатканын көрдү. Бул нерсе россиялык коммерциялык келишимдердин көбү, айрыкча Кытай менен болгон соода долларга альтернатива катары жергиликтүү валюталарды кабыл алуу менен жүрүп жатканында ачык көрүнүп турат. Бул Америка үчүн коркунуч болуп эсептелет, буга жакында эле Россия газдын баасын көтөрдү деп айыпталып, Европа үчүн жаңы экономикалык дилеммага (карама-каршы оорчулукка) айланганы да кошумча болду.

6 - Россия Украинанын тарых, гегемония, экономика жана коопсуздук жагынан чоң көлөмдөрүн жана артыкчылыктарын эске алууда, башкача айтканда, НАТОнун буфердик аймагы катары кароодо. Ошондуктан, Россия Украинаны кызыл сызык деп эсептейт. “Путин НАТОну Украинага өз күчтөрүн жана курал-жарактарын жайгаштырбоо тууралуу эскертип мындай деди: “НАТОнун Украинада аскерий

инфраструктурасын кеңейтүү Россия үчүн кызыл сызык болуп саналат жана катуу жооп кайтарууга алып келет”. Бирок, АКШ президенти Жо Байден Украина боюнча эч бир тараптын кызыл сызыктарын сыйлабай турганын билдирди”. (“Нун пост”, 04.12.21). Россия азыркы Украина кризисин башкарып жатып Украинадан баш тартып, аны АКШ менен НАТОго калтыргысы келбейт, айрыкча Батыштын санкцияларына туруштук бергенден кийин. Мындан тышкары, Россия Американын бүгүнкү күндөгү негизги ташбиши Кытайга каршы туруу деп эсептейт. Башкача айтканда, Россия Америка Украинаны коргоо үчүн аны НАТОго мүчө кылууда Америка ресурстарынын керектелишинен келип чыккан оорчулуктан улам ал кадамга эч качан барбайт деп эсептейт. Анткени, бул нерсе Американын Ыраакы Чыгыштагы Кытайга каршы даярдыгын начарлатат... Ошондой эле, Россия аскердик жактан алсызыраак жана энергия менен камсыздоо маселесинде Россияга көбүрөөк көз каранды болгон Европаны баалабайт. Тактап айтканда, Россия Украинада ийгиликке жетүү үчүн эл аралык кырдаал ага ыңгайлуу деп эсептейт. Ошондуктан, Россия тышкы иштер министри Сергей Лавров америкалык кесиптеши Энтони Блинкенге Москва Түндүк Атлантикалык Келишим Уюмунун (НАТОнун) чыгышка кеңейүүсүн токтото турган узак мөөнөттүү коопсуздук кепилдиктерине муктаж экенин айтты... “бул императивдүү (аткарылууга тийиш) талап катары каралышы керек”, - деп кошумчалады”. (“Libyan Al-Wasat Gateway” кабар агентиги, 02.12.21).

7 - Украина кризисинин артында турган орус тараптын талаптарынын акыйкаты ушул. Россия Батыш Украинаны куралданып жатат деп эсептейт жана Батыш Украинанын чыгышындагы орус жикчилдерин жок кылуу үчүн Украина армиясын күчөткөндөн кийин Украинаны ага түртүшү мүмкүн деп билет. Анан, андан ары Крымда да согушка түртүшү мүмкүн деп ойлойт. Мунун баары Россия үчүн коркунучтуу. Бул тууралуу Россиянын Башкы штабынын башчысы Валерий Герасимов билдирди. “Украинаны учактар, дрондор жана тик учактар менен камсыз кылуу Киевди кооптуу кадамдарга түртөт... Бирок, Донбасстагы кырдаалды күч менен жөнгө салуу үчүн Киевдин ар кандай провокациялары ордунда басылат”. (“RT”, 09.12.21). Ошондуктан, азыркы кризис Россиянын биринчи максаты – Крым анын бир бөлүгү катары сакталып калышына шек жаралышын эмес, тескерисинче, бул эл аралык жактан Америка менен Европа тарабынан таанылышы менен ишке ашкан нерсе катары каалап жатканын көрсөтүүдө. Экинчи максат – Чыгыш Украина Украинанын бийлигинен бөлүнүп Россиянын бир бөлүгү катары калышы. Үчүнчү жана эң эффективдүү максат – Украинанын НАТОго кирүүсүн алдын алуу жана ал үчүн кепилдик алуу керек. Айрыкча, НАТО менен Украинанын Кара деңиздеги биргелешкен

аскердик машыгууларынан кийин Россия президенти Владимир Путин “Түндүк Атлантикалык Келишим Уюму (НАТО) Кара деңизде жакында өткөргөн маневрлар ар кандай чектен чыкканын билдирди. Путин Батыш анын өлкөсүнүн эскертүүлөрүнө олуттуу маани бербей жатканын сезді. Россия президенти Москвада тышкы саясат өкүлдөрүнүн алдында сүйлөгөн сөзүндө НАТОнун стратегиялык бомбалоочу учактарынын анын өлкөсүнүн чек араларынан 20 чакырым алыстыкта учушу бардык уруксат берилген чектен чыкканын баса белгиледи. Ал: “Биздин Батыштагы өнөктөштөрүбүз Киевди заманбап куралдар менен камсыздоо жана чагымчыл аскердик машыгууларды өткөрүү менен кырдаалды курчутуп жатышат”, - деди. (“Аль-Жазира”, 11.18.21).

8 - Россия президенти Путиндин саммит өткөрүү талабына Байден жооп берди. Саммит 2021-жылы 7-декабрь күнү өттү жана Украина кризиси анын негизги темасы болду, бирок, бул жалгыз маселе эмес. Ал эми, саммит учурунда Россия Америкадан Украинада сызган кызыл сызыктарды таанууну суранганы көрүндү. Ошондой эле, Америка, эгер Россия Украинага кол салса, ага карата экономикалык санкцияларды эскертип жатканы да көрүндү. Америкада мындан башка эч нерсе жок. АКШ президенти саммиттин эртеси Россия Украинага басып кирген учурда АКШнын аскерий кийлигишүүсү мүмкүн эмес экенин баса белгиледи. Саммитке чейин Америка көптөгөн аткаминерлеринин сөздөрү аркылуу Россияга буга чейин болуп көрбөгөн санкциялар киргизилип калуусу мүмкүн деп коркуткан. АКШ “Түндүк Агым” линиясы аркылуу Россия газынын Германияга өтүшүнө жол берилбестиги тууралуу да айтты. Америка бул жаатта Германия менен да өзүнчө сүйлөштү. Американын колундагы эң негизгиси нерсе – Россияны жана анын башкы банкын чет өлкөдөн акча которуу системасынан ажыратып салуу. Ал тургай, Россиянын соодасынын көп бөлүгү доллар менен жүргүзүлбөй калды.

9 - Талдоо аркылуу Россия өзүн кесепети өзүнө тийип кала турган кризиске киргизип жатканын көрүп жатабыз. Америка Украина президентин Россия Украинага басып кирүүдөн башка аргасы калбаган провокацияга түртүшү мүмкүн, анын натыйжасында ал Украина кагылыштарына аралашып, Европа менен аралашып кетет. Украина Америка аны коргошу керек болгон НАТОнун мүчөсү эмес. Ал эми, Россия ката кетирип, Украинага басып кирсе, Америкага Европа өлкөлөрүн баш ийдирүүгө жана Россиянын агрессиясына каршы турууну шылтоолоп аларды Америка чапаны астына кайра алып келүүгө бардык негиздерди берет. Бул жагдай Россия үгүттөгөн эл аралык көп полярдуулукка (уюлдуулукка) туура келбейт. Россия көрбөгөн горизонт дагы бар. Россия Украинага басып кирген учурда Америка Россияга

кысым көрсөтүү аркылуу Россия менен Кытайдын ортосунда пайда болгон союзду бузуу үчүн жаңы куралга ээ болот. Америка Украинага каршы агрессор болгон Россиядан алыс болуусу үчүн Кытай менен болгон соода аркылуу Кытайга кысым көрсөтүп, аны коркутуп-үркүтүшү мүмкүн: Кытай бул кысымга моюн сунуп, Россиядан алыс болсо, анда Америка чоң максатына жеткен болот. Россия Украинага баскынчылык кылгандан кийин түрдүү санкцияларга дуушар болуп, Украинадан чыгып кетсе, Американын талаптары Украинанын чыгышына жетет, ал тургай, Крымга да жетип Россияны Украинага басып кирүүдөгү кандайдыр бир пайдалардан куру жалак калтырат. Тескерисинче, Россиянын башына кырсыктар келет. Бул Америка Чыгыш Европа өлкөлөрүн кыжырдантып, аларды Украинада Россияга сокку уруу үчүн эффективдүү жана таасирдүү аскердик колдоо көрсөтүүгө мажбурлашынан тышкары иштер. Мүмкүн Россиянын Ооганстандагы чарчаган тажрыйбасы эсибизден алыс эместир. Ушунун баары Россия Украинанын айланасында кооптуу оюнду ойноп жаткандыгын билдирет, бул Россия үчүн чоң тузакка айланып, анын кесепети өзүнө тийиши мүмкүн б.а. өзүнүн ишинин кесепеттерин түшүнбөгөн келесоо сыяктуу болот!

10 - Ал эми, кырдаал кайда баратат деген суроонун маселеси төмөнкүчө:

А - Европа өлкөлөрү кырдаалды жөнгө салууга жана Россиянын Украинага басып киришине жол бербөөнү көздөп жатышат. Ал Россия менен болгон мамилени оңдоп, анын тобокелдиктерин азайтууну жана Россиянын энергетикалык ресурстары Европага акылга сыярлык баада агымын улантууну каалайт. Франция, Германия жана Италия кризисти чечүү үчүн Россияны Украина менен сүйлөшүүгө чакырышууда. «Германия тышкы иштер министри Хайко Маас анын өлкөсү Россия менен мамилени жакшыртууну кааларын билдирди. Министр бул нерсеге жетишүү үчүн Донбасстагы жанжалды жөнгө салууда прогресс керектигин баса белгиледи». (“RT”, 23.11.21). Бирок, Британия өзү чыгып кеткен Евросоюзга саясий каршылык көрсөтүп, кырдаалды курчутууга аракет кылды! Британия армиясынын башкы штабынын башчысы, генерал Николас Картер бул жерде Кансыз согуштан берки ар кандай учурдагыдан да чоң коркунучтар бар экенин жана Батыш менен Россиянын ортосунда согуш чыгып кетишинен кабар берерин айтты. (“Аль-Жазира”, 13.11.21). “Ошондой эле ал: “Биз этият болушубуз керек. Аймакта чыр-чатактын чыгышы мүмкүн” - деп айтты. Генерал Ник Картер Би-Би-Сиге Россия менен согуш болбойт деп үмүттөнөрүн айтты, бирок НАТО мындай мүмкүнчүлүккө даяр болушу керек деп кошумчалады”. (“BBC”, 05.12.21). Англиянын мындай билдирүүлөрү чыныгы согуш кабарына караганда алда канча тынчсыздандырат.

Б – Бирок, эң чечүүчү фактор – бул Американын позициясы. Анткени, ал Украина өкмөтүнүн көп тарабын көзөмөлдөйт. Ошон үчүн, Россия коопсуздук кепилдиги жөнүндөгү кайрылуу катын – башка өлкөлөргө эмес, балким НАТО союзундагы өлкөлөр Америка кадамдарын ээрчийт деген таризде – Америкага жөнөттү. Америка коопсуздук кепилдигине, өзгөчө Украинанын альянска кирүү маселесине жоопту создуктурду. Бул кечигүү Россияны тынчсыздандырды. “Москвада Россия тышкы иштер министринин орун басары Сергей Рябков АКШ Москванын сунуштарына тез арада жооп бериши керектигин, анткени кырдаал татаал жана курчуп кетиши мүмкүн экенин айтты...”. (“Аль-Жазира”, 20.12.21). Мына ушундай:

- Эгер, Америка Кытай боюнча Россия менен макулдашпай туруп, Россияга Украинада коопсуздук кепилдигин берүүнү чечсе, анда, бул кризисте Россия үстөмдүк кылган болот жана бул кепилдиктерди берүү Америка позициясынын алсыздыгын көрсөтөт, анткени Америка Россиянын кырдаалды солгундатуу талаптарына моюн сунуп, анын талаптарын уккан болот. Андай болушу күмөндүү, Россия Американын кызыкчылыгы үчүн Кытай менен болгон мамилесин солгундатуу аркылуу гана болушу басымдуу.

- Бирок, Америка Россияны аралаштырып, аны Украинадагы согушка түртүүнү чечсе, анда, Россия утулат же Америка планынын тузагына түшүп калат.

- Бул нерселер жөнүндө ой жүгүртсөк, жаңы жагдайлар жүз берип Россия жаңылышып согуш баштап жибермейинче Россия менен Украинанын ортосунда согуштун болушу күтүлбөйт! Согуш болушунун күтүлбөстүгү Украинанын чыгышында маал-маалы менен боло турган ок атышууларды жокко чыгарбайт...

Ошондой эле, Россиянын Кытай менен болгон мамилесин толук үзүшү да күтүлбөйт... Анын акысына Россия үч максатына жете албайт. Тескерисинче, капиталисттердин компромисс ыкмасына ылайык, Россиянын Кытай менен алакасын жумшартуу акысына Америка Россиянын үч максатына карата позициясын жумшартышы мүмкүн. Анан Россия Украина чек арасына чогулган аскерин артка кайтарып алган олжолосуна чектелет!

18-жумаадил уула, 1443-х.

22-декабрь, 2021-м.

Россиянын Украинага бастырып кириши, мунун көлөмү жана акыбеттери

Суроо: бардык жагдайлар Украинадагы азыркы кризис Россия-Украина кризиси эмес, Россия менен Батыштын ортосундагы кризис экенин көрсөтүүдө. Кээ бирөөлөр муну 1939-жылда нацисттик Германия Экинчи дүйнөлүк согуш башталганга чейин алгач Чехословакияны бөлүктөргө бөлүп басып алып, кийин Польшага бастырып киргенине окшотушууда... Ушуга негизделип, Россиянын 2022-жылы 24-февралда баштаган, дагы эле уланып жаткан Украинага жасаган чабуулу дүйнөлүк согушка алып келиши мүмкүнбү? Америка жана Европа аскерий жактан аралашпастан жалаң гана санкцияларды киргизген жообу Россиянын чабуулуна каршы жетиштүү жооп болобу? Же муну менен алар Россияны Украина баткагына акырын батырышмакчыбы? Эгер, ошондой болсо, андан эмне көздөлгөн? Жооп үчүн алдын ала ыраазычылык билдиремин.

Жооп: бул суроолордун жообу айкын болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: акыркы күндөрдө Россия президенти улуулук азгырыгына берилип кеткени анык көрүнүп калды. Путин азыркы эл аралык шартта Россия Америка менен бетме-бет тура алган улуу мамлекет катары эл аралык деңгээлин тикелей алат деп ойлоп жатат. Ошондуктан, ал Батыштын Россияга карата жагымсыз мамилесин, эл аралык маселелерде четке сүрүп жатканын жана НАТОнун Чыгышка кеңейишин кескин сындап жатат... Буга кошумча, ал Польша жана Румыния сыяктуу 1997-жылдан кийин НАТОго кошулган Чыгыш Европа мамлекеттеринен Америка аскерий базаларын алып чыгууну талап кылууда. Кыскасы, Путиндин улуулук азгырыгына берилгендигин ушул нерселер көрсөтүп турат:

1 – Путин Франция, Германия жана Иран жетекчилерин, бир аз мурун Түркия президентин дипломатияга туура келбеген көрүнүштө кабыл алды. Айрымдары Россиянын жеңиш символдоруна толгон залдарда Путинди узак убакыт күтүп тууруга мажбур болду. Франция президенти Макрон Россия аэропортуна келгенде орус коопсуздук кызматы андан коронавирууска тест тапшырууну талап кылды. Путин алардан алты метр алыс олтурду. Негизи, Путин ошол убакта анын кабыл алуусуна келген Казакстан жана Белорусия жетекчилерине андай мамиле кылбаган эле. О.э. Путин Германия канцлери менен өткөргөн пресс конференциядан кийин артына бурулуп, анын артынан ээрчүүгө канцлерге ишара кылды!

2 – Путиндин көз карашы боюнча Украина мамлекет деп саналбайт. Бул, анын билдирүүлөрүнөн ачык-айкын көрүнүп турат. Путиндин

айтымында, Россия мамлекет куруу үчүн Украинага өз жеринен берип, ондогон жылдар 150 миллиард доллар менен колдоп келген. О.э. Путин Украина жетекчилери Киевдеги бийликти басып алышкан деп атады. Булардын бардыгы Путин Евразия регионунда Россиядан башкасын мамлекет катары көрбөстүгүн түшүндүрөт. Евразия региону жана ал жердеги Россиянын борбордук орду жөнүндөгү мындай назария Путинди 2022-жылдын башында Казакстанда жүз берген козголоңду бастыруу үчүн ЖККУ күчтөрүн тартууга үндөдү...

3 – Путин Европа коопсуздугу европалыктардын колунда болушу керек деген кээ бир Европа мамлекеттеринин, өзгөчө, Франциянын кескин сынына карабастан, Россиянын Европадагы коопсуздук кепилдиктерин Америкадан талап кылды. Путин муну менен бардык Европа мамлекеттери кемсинтилишине да көңүл бурбады. Анткени, Путин өзүн Европа мамлекеттерине эмес, Америкага тең деп билет. Ошондуктан, ал Россияга сапар кылып ортомчу болууну сунуштаган Макронго Франция НАТОго жетекчилик кылбайт деп жооп берди...

Экинчи: Кремлдин билдирүүсүнө ылайык, Россия президенти Путин 2022-жылы 28-февралда франциялык кесиптеши Макрон менен өткөргөн телефон сүйлөшүүдө согушту токтотуу үчүн «Россиянын Крымдагы суверенитети таанылышын; Украина мамлекетинин куралсыздандырылышын; Украинанын нацизмден баш тартышын жана анын нейтралдык макамы кепилденишин» камтыган Россиянын шарттарын билдирген. («Франс Пресс», 2022-жыл, 28-февраль). Биз 2021-жылы 22-декабрдагы суроо-жоопто мындай дегенбиз: «Ошентип, азыркы кризис ушуну көрсөтүүдө: Россия биринчи кезекте Крым жарым аралы Россиянын курамында калары туурасында эч кандай күмөн калбашын жана бул нерсе Америка жана Европанын эл аралык моюнга алуусу негизинде ишке ашышын көздөп жатат. Экинчиден, Москва Украинанын чыгыш аймактары Киев бийлигинен эгемендүү болуп, Россиянын көзөмөлүндө калышын каалап жатат. Үчүнчү жана эң башкы максат – Россия Украинанын НАТОго кошулушун алдын алмакчы жана бул үчүн жазуу түрүндө кепилдиктерди талап кылып жатат». Россия коргоо министри Сергей Шойгу бул жөнүндө ушуларды баса белгиледи: «Россия куралдуу күчтөрү Украинадагы атайын аскерий операцияларды өз максатына жетишкенге чейин улантат. Батыш мамлекеттери НАТОго мүчө болбогон постсоветтик мамлекеттерде аскерий объектилерди курууну токтотушу керек. Бүткүл Батыш дүйнөсү Россияга каршы күрөштө Украина калкынан пайдаланууда. Биз үчүн эң маанилүүсү – Батыш мамлекеттери алып келген аскерий кооп-коркунучтан Россияны коргоо». («Анадолу», 2022-жыл, 1-март). Демек, бул кризис жакында жүзөгө келген эң ири дүйнөлүк кризистердин бири болуп, Россия менен

Батыш ортосунда күчтүү карама-каршылыкты келтирип чыгарат. Ушул себептен улам, Россия өз максатына жетишмейин согушту токтотушу өтө кыйын, мындай учурда анын жоготуулары үрөй учурган даражада болот... Батыштын бул шарттарды кабыл алышы да акылга сыйныс... Мындан улам, азыркы абал бул кризистин олуттуугун абдан курчутту, ал тургай, ядролук курал менен коркутууга чейин жетти. Россия президентинин маалымат катчысы Дмитрий Песков: «Президент Владимир Путин Россиянын стратегиялык «өзөктүк күчтөрүн» күжүрмөн даярдыкка өткөрүүгө буйрук берди», - деп билдирди. («ТАСС», 2022-жыл, 28-февраль). Буйрукта чабуул кылуучу эмес, коргоочу ядролук куралдар назарга алынган. «Стратегиялык өзөктүк күчтөр» экиге бөлүнөт: стратегиялык чабуул кылуучу күчтөр жана стратегиялык коргоочу күчтөрү. Россия коргоо министри: «Стратегиялык ракеталык күчтөр, Түндүк флот, Тынч океаны флоту жана стратегиялык авиация күжүрмөн абалга келтирилди», - деп кабарлады. («Новости», 2022-жыл, 28-февраль). Россия тышкы иштер министри Сергей Лавров: «НАТО мамлекеттери мажбурый коопсуздук кепилдиктерин мыйзамдуу түрдө сунушташы Россия үчүн өтө чоң мааниге ээ», - деп Россиянын талаптарын баса белгиледи. («ТАСС», 2022-жыл, 1-март). Ошондуктан, азыркы абалда Россия тарабынан өз максатынан чегинүү абалы байкала элек. Өткөн кылымдын сексенинчи жылдары афган мужахиддери Советтер Союзуна каршылык көрсөткөндөй, украиналыктар да Россияга күчтүү каршылык көрсөтүшсө жана каршылык көрсөтүүнү улантышса гана Россия өз максатынан чегинүүсү мүмкүн.

Үчүнчү: Америка позициясы.

Америка алдоо жана провокация менен Россияны Украина баткагына тартуу үчүн болгон күчүн жумшаганы көрүнүп турат:

1 – АКШ Россиянын коопсуздук кепилдиктери жөнүндөгү талаптарына жооп бербестен, аны Украинада туңгуюкка кептөөгө аракет кылды. Ошондуктан, АКШ Украина бийлигин Чыгыш Донбасс регионунга чабуул кылууга түртүп Россияны провокация кылууга үндөгөн болсо, башка тараптан билдирүүлөр аркылуу бул провокацияны дагы да күчөттү. Мисалы, Байден 2022-жылы 19-январда пресс конференцияда мындай деди: «(Путин) жакын арада аракетке келет деп ойлоймун. Ал бирер нерсени кылышы керек. Эгер, Россия бастырып кире турган болсо, албетте жоопко тартылат. Биздин жообуз анын жасаган ишине карап белгиленет. Т.а. анын агрессиясы чектелген масштабда болсо, кеңири көлөмдүү агрессиядан айырмалуу түрдө төлөмү оор болбойт». («CNN», 2022-жыл, 20-январь). Бул жөнүндө Си-Эн-Эн телеканалына атын атабаган украиналык чиновник: «Байден Россия президенти Путинге

Украинага кириши үчүн жашыл чырак жандырып берүүдө. Киев мындай билдирүүлөргө таң калды», - деди!

2 – Россия Украинага каршы аскерий операцияларды баштаганда АКШ жетекчиси Байден: «Куралдуу күчтөрүбүз Украинада Россия менен карама-каршылыкка кирбейт. Бирок, Чыгыштагы НАТО союздаштарыбызды албетте коргойбуз», - деп баса белгиледи. О.э. ал «Германияга 7000ге жакын америкалык аскерлерди жиберерин» билдирди. Белгилүү болгондой, Кошмо Штаттар андан мурун Польша, Германия жана Румынияга 5000ге жакын америкалык аскерлерди жайгаштырган. Андан тышкары, Байден Россияга каршы санкциялар пакетин да жарыя кылды. О.э. ал: «Аскерлерибиз Европага Украинада согушуу үчүн эмес, НАТОдогу союздаштарыбызды коргоо, Чыгыштагы союздаштарыбызды тынчтандыруу үчүн барууда», - деди. («Ал-Жазира», 2022-жыл, 24-февраль). Байден «Мамлекеттин абалы» жөнүндөгү жылдык кайрылуусунда: «АКШ күчтөрү Россияга каршы эч кандай согушка кирбейт. Бирок, орус кошуундарынын Батыш т.а. Европа мамлекеттери тарапка жылышына тоскоолдук кылып, НАТОго мүчө мамлекеттердин ар бир сөөм жерин коргойт», - деп баса белгиледи. («Ал-Жазира», 2022-жыл, 2-март). Ал Европа мамлекеттери жана Канада кылгандай, НАТО аба аймагы Россия самолёттору үчүн жабылганын билдирди. АКШ президенти бул билдирүүлөрү менен Россияны тукуруп, Украинада аскерий операция өткөрүүгө жана улантууга үндөдү. Мунун артынан НАТО билдирүүлөрү жаңырды. НАТОнын башкы катчысы Йенс Столтенберг 2022-жылы 1-март күнү Польша президенти менен борбор Варшавада өткөргөн пресс конференцияда мындай деди: «НАТО бул күрөшкө катышпаса да, бирок, Украинага бардык түрдөгү аскерий жардамдарды көрсөтөт. Ал Украинага бир да аскер жибербейт. Себеби, НАТО коргонуу альянсы болуп, Россия менен согушууга аракет кылбайт. Биз Украинага мүмкүн болушунча жардам берүүгө аракет кылып жатабыз. НАТО союздаштары Россияга оор төлөмдү жүктөштү». («Анадолу», 2022-жыл, 1-март). Столтенберг так эле Американын көз карашын билдирди.

3 – Америка Россияга провокациялык мамиле кылып келди. Россия 2022-жылы 24-февраль күнү Женевада Лавров менен АКШнын мамлекеттик катчысы Блинкендин жолугушуусун күтүп жаткан. Блинкен болсо жолугушууну бекер кылды: «Москва Украинанын чыгышындагы эки жикчил аймактын көз карандысыздыгын таанып, аларга кошуун жибергенден кийин, кече, шейшемби күнү АКШ мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен россиялык кесиптеши менен пландалган жолугушууну бекер кылганын билдирди». Блинкен Вашингтондо украиналык кесиптеши Дмитрий Кулеба менен өткөргөн пресс конференцияда

мындай деди: «Биз агрессия башталганына жана Россия ар кандай дипломатиялык вариантты четке какканына күбө болуп турабыз. Ушул себептен улам, азыркы учурда жолугушуу өткөрүүнүн эч кандай мааниси калбады». («Ал-Баян» гезити, 2022-жыл 23-февраль). Бул билдирүүлөр жолугушууну бекер кылып, кийин Россияны провокация кылды. Андан кийин Америка тынымсыз, провокациялык түрдө Россиянын Украинага бастырып кирери туурасында эскерте баштады. Негизи, Россия Украинага бастырып кирүү ниети жок экендигин айтып келген эле. Вашингтондун бардык билдирүүлөрү провокациялык маанайда болуп, кудум Россияны Украинаны басып алууга үндөп жаткандай болду. Америка Украина НАТОго мүчө болбогондуктан ал жерде согушка кирбеши жөнүндө бир нече билдирүүлөрдү берип Россияны Украинага бастырып кирүүгө үндөп келди. Ошол эле убакта, Украинага самолёттор жардамында күн сайын жаңы куралдарды, «Stinger» ракеталарын жана танкка каршы куралдарды жеткирип берүүнү тездетти!

4 – Кийин Америка разведка маалыматтарына негизделип Россиянын баскынчылыгы жакындашып калганы жөнүндө билдирүүлөрдү көбөйттү. Муну менен мамлекеттер аралык тынчсызданууну күчөтүп жиберди... АКШ президенти Байден, АКШ мамлекеттик катчысы, коргоо министри, маалымат кызматкерлери, ал тургай, Америка басма сөзүнүн билдирүүлөрүнүн таасири астында адамдар Россиянын баскынчылыгын саат сайын күтүп жатышты. Америка Украина менен жикчилдердин ортосундагы талаштуу Донбасс регионунда иш алып барган атайын Мониторинг миссиясындагы кызматкерлерин чыгарып кетүү менен Украинадагы согуш коркунучун дагы да күчөттү. Бул америкалык кызматкерлер Европада Коопсуздук Кызматташтык Уюмунда иш алып барышкан. Россия алардын алынып чыгышына катуу тынчсызданды. Ошондуктан, Россия тышкы иштер министрлигинин маалымат катчысы Захарова: «Айрым мамлекеттер «коопсуздук абалынын курчушу» деген шылтоо менен Украинадагы Европада Коопсуздук Кызматташтык Уюмунун атайын Мониторинг миссиясында иш алып барып жаткан кызматкерлерин алып чыгыптыр», - деди. Захарова мындай чечимдер Москваны олуттуу тынчсыздандырып жатканын кошумчалап: «Миссия Вашингтон тарабынан козутулган милитаристтик психозго атайылап тартылып, ыктымалдуу провокация үчүн каражат катары колдонулууда», - деп эскертти. («Sada El Balad», 2022-жыл, 13-февраль). Т.а. Россия АКШ 2015-жылдан бери тондурулуп келген Донбастагы өтө назик чыр-чатакты козгомокчу болуп жатканын түшүнүп жеткен болушу мүмкүн.

5 – Америка Россияны провокация кылууну күчөтүшү анын башка бир билдирүүсү менен бир учурга туура келди. Кошмо Штаттар Россия

тарабынан токтотулушу же Украина аркылуу өтө турган түтүктөргө согуш себептүү зыян жетиши күтүлүп жаткан Россия табигый газына жараша Европа континентине газ жеткирүүнү дээрлик камсыздап койгонун билдирди. Бул болсо, Россиянын Европа базарынан куру калышын, Америка жана Катар газынан, азиялыктар өзгөчө, газ фьючерстерине ээ япониялыктар тарабынан бир нече альтернативалар майданга келип жатканын түшүндүрөт. Бул билдирүүлөр кыш аяктап, жаз жакындашып жатканы үчүн табигый газга болгон муктаждык бир аз азайган убакта жарыяланды. Кийин Россиянын Ыраакы Чыгышында өтө кооптуу окуяларга күбө болдук. Россия коргоо министрлиги Курил аралдарына жакын жайгашкан Россия аймактык сууларына АКШ аскерий-деңиз күчтөрүнө караштуу суу астыдагы кеме киргенин, ал Россиянын эскертүүлөрүнө көңүл бурбаганын, Россия кемени артына кайтаруу үчүн кескин аракеттерди жасаганын о.э суу астындагы кемени Россия аймактык сууларынан чыгаруу үчүн жасалган аракеттер үч саатка созулганын билдирди. Белгилүү болгондой, Курил аралдары Экинчи дүйнөлүк согуш учурунда Россия тарабынан басып алынган Япония аралдары болуп эсептелет. Япония бул аралдарды дагы эле талап кылып келет. Россия Япониянын талаптарына жооп бербегени үчүн Токио 1945-жылдан бери ок атууну токтотуу боюнча Россия менен эч кандай келишимге кол койбогон. Башкача айтканда, Япония 1945-жылдан бери Россия менен расмий түрдө согуш абалында. Бул болсо, Россиянын Америка Японияны Курил аралдарын басып алууга үндөшү мүмкүнбү деген тынчсыздануулары күчөгөнүн түшүндүрөт.

6 – Ошентип, Россияны Украина баткагына батыруу үчүн провокация жана курчутуу иштери баскычма-баскыч алып барылууда. Америка провокациялары менен бирге Британиянын провокациялары да уланууда. Бул провокацияга Германиянын «Түндүк Агым 2» долбоорун токтотуу менен Европа да кошулду. Чындыгында, Америка Россияны Украина согушунда тынымсыз тукуруп турууда. Ошондуктан, санкциялар менен эле чектелип, Россияга түздөн-түз коркунуч туудурбай жатат. Ушул себептен улам, АКШ мамлекеттик катчысы Блинкен Россиянын аскерий даярдыгын «Украинадагы ийгиликтүү чабуулга даярдык» деп атады! Башка тараптан болсо, Украинанын НАТОго мүчө болуу жана Батыштан курал-жарак алуу талаптары күчөп жатат. Бул болсо, Россия үчүн бир катар кооп-коркунучтарды жаратып, дагы да курчутуп жатат. Ушул себептен улам, Россия үчүн Украина жаатындагы коопсуздук тынчсызданууларын чечүүнүн жалгыз жолу баскынчылык, согуш жана баткакка батуу болуп калганга чейин бул абал ушундай турат. Россия үчүн Украинаны капкан кылган Америка мына ушул нерсени каалайт. Чамасы, Россия өзүнүн акмак планынын тузагына

түшүп калгандан кийин, андан оңойлук менен чыга албай турган көрүнөт!

Төртүнчү: Европа позициясы.

2022-жылы 22-февралда Европа Союзунун жогорку өкүлү Жозеп Боррель Россия Донецк жана Луганск республикаларын тааныган күн Европа үчүн кара күн болгонун айтты. Бир нече күн мурун Британия премьер-министри Жонсон мындай деген: «Биз Россия менен жаңы стратегиялык атаандашууга кирдик. Бул доор ал тургай толук бир урпак-муунду да камтышы мүмкүн. Булардын баары бардык ыктымалдар эшигин ачат. Ядролук коркутуулар да четте калбайт».

Ушуга карабастан, Европа абалды жумшартууга жана Россия менен келишүүгө аракет кылды. Франция жана Германия жетекчилери Россия менен тынымсыз байланышта болду. Мисалы, Франция президенти Макрон Москвага сапар кылды. Кийин Путин менен бир нече ирет телефон аркылуу байланышты. Алардын акыркы сүйлөшүүсү Россия Украинада аскерий операция баштагандан кийин болду. Елисей сарайы билдиришинче, Макрон «Телефон сүйлөшүүдө Россиянын Украинага жасаган чабуулун токтотуу жөнүндөгү эл аралык коомчулуктун талабын бир нече ирет айтып, тезинен ишке ашыруу зарылдыгын баса белгилеген. О.э. Макрон Путинди катардагы элге жана турак-жайларга жасалып жаткан чабуулдарды токтотууга, жарандык инфраструктураны сактоого жана бардык жолдор, трассалар, өзгөчө, Киевдин түштүгүндөгү жолдордун коопсуздугун камсыздоого чакырган». («Франс Пресс», 2022-жыл, 28-февраль). Германия канцлери Олаф Шольц Москвага барып, Путин менен абалды талкуулады жана ошол жерде мындай деди: «Биз, немистер, ал тургай, бүткүл европалыктар Россияга каршы туруу менен коопсуздук жана туруктуулукка жетишип болбостугуна жана Россия менен биргеликте гана жетишүү мүмкүн экендигине шектенбейбиз... Биз Европадагы кризисти чечүү мүмкүнчүлүктөрү дагы эле бар экени жөнүндө Россия президенти менен келишип алдык». («RT Arabic», 2022-жыл, 15-февраль). Ага карабастан, Европа АКШ каалагандай Украина кризисине тартылды. Ушул себептен улам, Европа Украинаны толук колдоп-кубаттарын, аскерий техника жана заманбап куралдар менен ага жардам көрсөтүүнү ачык айтууга мажбур болду. Ушул таризде, Европа Россияга түрдүү тармакта санкцияларды киргизип, Россияга каршы кошуун киргизбестен кеңири көлөмдүү согуш баштады. Германия канцлери Олаф Шольц 2022-жылы 26-февралда Твиттердеги баракчасында мындай деди: «Россиянын Украинага каршы агрессиясы бурулуш чекити болуп, Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин жүзөгө келген абалга коркунуч салууда... Мындай абалда биз Путиндин маанисиз баскынчылыгына каршы турууда Украинага колдон келген

жардамыбызды беришибиз керек». Ошондон кийин Германия Украинага 1000 даана танкка каршы курал жана 500 даана «Stinger» ракеталарын жиберүүгө чечим кылды. Шольц парламентте мындай деди: «Украина баскынчылыгынан кийин биз жаңы доорго кирдик. Бүгүндөн тартып Германия жыл сайын ички дүң продукциянын 2 пайыздан көбүрөөгүн коргоо тармагына бөлөт. Бул жылы аскерий техникага 100 миллиард евро сарптайт. Максат – бизди ишеничтүү коргой ала турган кубаттуу, заманбап жана алдыңкы армияга ээ болуу». («Франс Пресс», 2022-жыл, 27-февраль). Россиянын аскерий операциясы башталгандан кийин Шольц Балтика деңизи аркылуу Россиядан Германияга өткөн «Түндүк Агым 2» газ түтүгүндөгү иштер тототулганын билдирди. Европа Союзунун тышкы иштер жана коопсуздук саясаты боюнча жогорку өкүлү Жозеп Боррель 2022-жылы 27-февралда мындай деди: «Европа Союзу Украинага 450 миллион евролук курал-жарак жана 50 миллион евролук коргонуу каражаттарын камтыган аскердик жардам көрсөтүүгө токтомо кылды. Бул «Европа Тынчтык фонду» жана «Өкмөттөр аралык Фонд» тарабынан каржыланат». («Анадолу», 2022-жыл, 28-февраль). Европа кеңешинин төрагасы Шарль Мишель Европа Союзунун Брюсселде өткөн кезексиз жыйынында: «Бул санкциялар бизге да таасир кылат. Бирок, бул, эркиндигибизди коргоого арзыйт», - деди. Европа Союзунун тышкы иштер боюнча өкүлү Жозеп Боррель мындай деди: «Биз Европанын жаңы пайда болгон геосаясий түзүлүшүнө күбө болуп жатабыз. Бүгүн Европа туш болуп жаткан кырсык Европаны болуп көрбөгөндөй биригүүгө жана кызматташууга үндөйт». Европа комиссиясынын төрагасы Урсула фон дер Ляйен мындай деди: «Европанын тагдыры Украина согушу учурунда коркунуч астында калды». («Ал-Жазира», 2022-жыл, 1-март).

Ошентип, Европанын Украина согушуна тартылганын көрүп турабыз. Бул согуш Европанын Экинчи дүйнөлүк согуштан кийинки тынчтык абалын талкалап, Россиянын коркунучуна кептеди. Газ жана нефть сыяктуу энергия булактарын колдон чыгаргандан кийинки чоң экономикалык жоготууларды айтпасак да болот. Белгилүү болгондой, Европа Союзу табигый газдын болжол менен 40 пайызын жана нефтинин 27 пайызын Россиядан алат. Америка болсо жогору баадагы жана сапаты төмөн газына Европаны көз каранды кылууну каалап жатат. «Түндүк Агым 2» линиясы Европанын тышкы талабынын үчтөн бир бөлүгүн Америка газынан 25% арзан баада камсыздамак. Путин Германия канцлери менен өткөргөн биргелешкен пресс конференцияда мындай деди: «Немис керектөөчүсү – өнөр жай тармагындагы керектөөчү болобу, же турмуш-тиричиликтеги керектөөчү болобу – Россия газын (азыркы баадан) беш эсе арзан баада алат. Немис жараны өз капчыгын текшерип көрүп, газды 3-5 эсе кымбат баада алууга даярды же жокпу,

ойлонуп көрсүн... Ошондуктан, «Түндүк Агым 1» долбоорун колдогон Германиянын мурунку канцлери Шрёдерге рахмат айтышы керек. Германия «Түндүк Агым 1» аркылуу 55 миллиард куб метрге жакын газ алып жатат жана бул газ узак мөөнөттүү келишимдер негизинде жеткирилип берилүүдө». («RT Arabic», 2022-жыл, 15-февраль). Путин баса белгилешинче, Германия Россия базарынын 60 пайызын түзөт. Путин бул сөздөрдү Европаны Россия менен кызматташууга жана Америка тарабында турбоого үндөө о.э. Россия Европа тараптан коопсуздукту сезип, ага чабуул кылбастыгына ишендирүү үчүн айтты.

Бешинчи: Кытай позициясы.

Кытай бул маселеде Россияга кыйла жакындашты. Кытай Батыш мамлекеттери Россиянын коопсуздук талаптарын олуттуу кабыл алышы керектигин айтып, Россияны колдоп-кубаттады. Путин Украина маселеси боюнча эл аралык колдоо табуу үчүн (кышкы олимпиада оюндары убагында) Пекинге барып, 2022-жылы 2-февралда Кытай жетекчиси менен жолугушту. Кытай эки мамлекеттин жетекчилери ортосунда кол коюлган биргелешкен билдирүүдө Украинанын НАТОго мүчө болушуна каршы экенин билдирди. Россия менен Кытай Америка гегемондугуна каршы бирдей позицияда экендиктерин билдиришти о.э. көп полярдуулукка чакырып, эл аралык мамилелерде жаңы доор башталганын баса белгилешти. О.э. Россия газына жана нефтисине инвестиция жаткыруу жана өз ара товар айырбаштоо көлөмүн жылына 200 миллиардга жеткирүү боюнча ири келишимдер түзүлдү. Ушуга карабастан, чамасы, Кытай Тайванды аннексия кылуу үчүн дал ушундай кадам таштоо маселесинде Россиянын Украинадагы иштери кандай даражага жетип барышын күтүп жаткандай көрүнөт. Учурда Твиттердин Кытай сигментинде «Тайванды кайтарып алуунун ыңгайлуу учуру» деген сөздөр жайыла баштады. Кытай Тайванды күч менен басып ала турган болсо ушундай мамилеге туш келбөө үчүн Россияга каршы санкцияларга каршы чыкты. Бирок, Кытай Россия агрессиясын каралаган резолюция долбооруна veto коюудан өзүн тыйды. Ал Батыш мамлекеттеринин ага каршы чабуулунан сактануу үчүн добуш бербөөнү тандады. Ошентип, Кытай Россияны каралаган резолюция долбооруна veto коюу укугунан пайдаланбоо менен Россияны колдобогондой болуп көрүндү. Белгилүү болгондой, Кытай Россиянын Украинадагы агрессиясын сындабастан, бул үчүн Американы айыптады. Бирок, ал туруктуулук жана аймактык бүтүндүк багыттарын урматтарын билдирди. Бул жөнүндө Кытай тышкы иштер министри Ван И украиналык кесиптеши менен өткөргөн сүйлөшүүдө мындай деди: «Азыркы кризиске келсек, Кытай тарап Украина менен Россияны сүйлөшүүлөр аркылуу кризисти чечүү жолун табууга чакырат о.э. абалды саясий жактан

тартипке салууга багытталган бардык эл аралык аракеттерди колдойт». («ТАСС», 2022-жыл, 1-март). Кытай тышкы иштер министри анын өлкөсү санкцияларга каршы экенин билдирди: «Кытай проблемаларды чечүүнүн каражаты катары санкциялардан пайдаланууну колдоп-кубаттабай эле калбастан, эл аралык укук нормаларга туура келбеген бир тараптуу санкцияларга кескин каршы чыгат». («ТАСС», 2022-жыл, 27-февраль).

Алтынчы: Тыянак.

1 – Америка Россияны Украинага толук же жарым-жартылай бастырып кирүүгө тартуу аркылуу «ийгиликке жетишти». Бул Россияны жергиликтүү кризистерге о.э. саясий, экономикалык жана ыктымалдуу аскерий силкинүүлөргө дуушар кылат... Бул абал – Россия Украинанын чыгышын гана басып алабы, же Украинаны толук же бир бөлүгүн басып алабы, айырмасыз – узакка жылдарга созулат. Андан тышкары, Путиндин бийликте калышына таасир кылышы да ыктымалдан алыс эмес.

2 – Россиянын эл аралык деңгээли – эгер толук кулап кетпесе – бул силкинүүлөрдөн таасирлениши анык! Себеби, Россиянын суверендүү мамлекетке чабуул кылып жатканы туурасында АКШ жана Европа басымы астында Россияга каршы эл аралык кампания башталып, өтө кеңейип кетти. Бирок, Америка жана Европа Азия жана Африкадагы өтө көп суверендүү мамлекеттерге жасаган чабуулдарын унутушту же өздөрүн унутканга салышты. Негизи, ушул бардык мамлекеттердин т.а. Россия, Америка жана Европанын заты бир болуп, алардын назарында адам өмүрүнүн эч канда кадыры жок!

3 – Эми, суроонун башында келгендей, 1939-жылы нацисттик Германиянын Чехословакияга чабуул кылып, аны бөлүктөргө бөлүп, басып алышы артынан Экинчи дүйнөлүк согуш башталгандай, бул чабуулдар да Үчүнчү дүйнөлүк согушка алып келиши жөнүндөгү маселеге келсек, бул жерде абал бир аз башкача... Үчүнчү дүйнөлүк согушта ядролук согуш четте калбайт. Себеби, бул мамлекеттердин баары ядролук куралга ээ. Алар ядролук курал башкаларды ойрон кылганы үчүн эмес, өздөрүнө да колдонулушу мүмкүн болгону үчүн аны пайдалануудан мурда миң ирет ойлонушат. Бул мамлекеттер үчүн башкалардын эч кандай кадыры жок, негизги максаты – өздөрүнө зыян жетсе да өз кызыкчылыктарынын ишке ашыруу! «Ал-Жазира» телеканалы 2022-жылы 2-мартта Россия тышкы иштер министри Сергей Лавровдун интервьюсун жарыялады: «Лавров Үчүнчү дүйнөлүк согуштун коркунучу жөнүндөгү суроого жооп берип: «Коопсуздук Кеңешинин туруктуу мүчөлөрү болгон беш мамлекеттин жетекчилери дүйнөлүк согушка жол бербөө жөнүндө декларацияга кол коюшкан. Себеби, дүйнөлүк согуш ядролук согуш болот жана анда жеңүүчү

болбойт», - деди. Муну менен Лавров АКШ президенти Жо Байдендин Россияга каршы санкциялар Үчүнчү дүйнөлүк согуштун ордун басуучу жалгыз чара деп айткан сөздөрүнө ишара кылды». Ушул сөздөрдү айткан Лавровдун мамлекети – зыян ага эмес, башкаларга жетсе – атомдук станцияны бомбалоодон да баш тартпады. «Ал-Жазира» ошол күнү ушул кабарды жарыялады: «Эң мааниге ээ окуя Запорожьедеги атомдук электр станциясындагы окуя болду... Украина тарап атомдук станцияны Россия бомбалоо натыйжасында өрт чыкканын, кийинчерээк бул өрт көзөмөлгө алынганын билдирди. Украинанын версиясына ылайык, бул окуяда атомдук станциянын жумушчулары арасында курман болгондор болду. Бирок, Россия коргоо министрлиги Украина күчтөрүн айыптады». («Ал-Жазира», 2022-жыл, 4-март).

4 – Бул – бүгүнкү күндө дүйнөдөгү эң ири мамлекеттер. Алар кудум токой жырткычтарына окшойт. Күчтүүлөрү алсыздарын жейт, алсыздар жардамга чакырса жардам берүүчү болбойт... Тарых кайталанууда. Азыркы ири мамлекеттер ортосундагы күрөш кечеги фарстар менен румдуктардын ортосундагы күрөштү кайталоодо. Бул абалдын башы эмне менен оңдолгон болсо, акыры да ошол нерсе менен т.а. Аллах түшүргөн өкүмдөр менен өкүм жүргүзүү жана Аллахтын жолунда жихад кылуу менен оңдолот. Мына ошондо күчсүз корголуп, мазлумга адилеттик кылынат. Муну менен Расуллалах ﷺ:

«تَمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَا جِ النَّبِوةِ»

«... Кийин Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот», деген башараты жүзөгө чыгып, Халифалык мамлекети тикеленет. Абу Бакр розияллоху анху айткандай, Халифалыкта күчтүүлөр алардан алсыздардын акысы алынмайынча күчсүз болот. «Канзул уммал ва сунанил аквал вал афъал» китебинде Абдуллах ибн Аким мындай риваят кылат: Абу Бакр байъат алган соң, Расуллалах ﷺдын минбарына чыкты. Ал Набий ﷺдын ордунан бир тепкич ылдый түшүп, Аллахка мактоолор айтты, кийин мындай деди: «... Силердин эң күчтүүнөр – андан алсыздын акысын алып бермейимче – менин назарымда эң алсыз. Силердин эң алсызыңар – ага акысын алып берейимче – менин назарында күчтүү».

Дарул Исламда изгилик жана береке-жакшылык мына ушундай жайылат.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يُفْرِخُ الْمُؤْمِنُونَ * يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишигине нусрат берет. Ал кудурет жана ырайым ээси» [30:4-5]

1-шаъбан, 1443-х.

4-март, 2022-м.

Россиянын Украинадагы согушунун акыбеттери

Украина күчтөрү ишемби күнү аймактагы Орусия аскерлерин курчоого алгандан кийин Донецк облусундагы Лиман шаарына кирип келишти. Бул тууралуу украин куралдуу күчтөрүнүн өкүлү билдирди (“France 24” 10.01.2022).

Шаршемби күнү Украинадагы согуш талаасында олуттуу ийгиликсиздиктен кийин Россиянын президенти Путин Экинчи дүйнөлүк согуштан бери биринчи жолу мобилизация тууралуу буйрук чыгарды. (“Евроныйс” 21.09.2022). Булардын баары Украинанын контрчабуулдарынын жүрүшүндө Россия тарабынан басып алынган ири аймактарды кайтарып алгандан кийин болду. “Украинанын Коргоо министринин орун басары жекшемби күнү “Аль-Хурра” каналына берген интервьюсунда, Украина чыгыш аймагында Орусия басып алган 10 миң чарчы чакырым жерди кайтарып алганын айтты. Ал Киев Батыш өлкөлөрүнөн чоң колдоо тапканын жана муну менен чыгыштагы контрчабуулда ийгиликке жетишкенин белгиледи (“Аль Балад” 18.09.2022).

Суроо: Орусия чындап эле аскердик жактан алсызбы? Же Батыштын курал-жарак жардамдары кескин түрдө көбөйгөнүнө байланыштуубу? Россиядагы жарым-жартылай мобилизация жарыясы абалды өзгөртөбү? Орусия Украинанын төрт облусун кошуп алгандан кийин эртеси күнү эле Украина Лиманды кайтарып алды. Орусия Украинанын төрт аймагын аннексия кылып алуусунун мааниси кандай болду? Орусия аннексиялап алган аймактардан баш тартуусу мүмкүнбү?

Жооп: болуп жаткан окуялардын көлөмүн жана акыбеттерин жаркын түшүнүү үчүн чоң согуштар - күчтөрдүн тең салмактуулугун өзгөртүүдөгү эң тез жана ишенимдүү жолу экенин эске алуу керек. Тарыхта да ушундай болуп келген. Украинадагы согуштун жүрүшүн күзөтсөк, төмөнкүлөр айкын болот:

1- Орусия Украинадагы согушту Донбасстагы орус тилдүүлөрдү коргоо үчүн эле баштаган жок. Ал Орусиянын эл аралык позициясын бекемдөө үчүн бул согушту тутандырды. Украинага кирүү астында Орусия Европадан, Америкадан жана НАТОдон коопсуздук кепилдигин талап кылган. О.э Украинаны НАТОго мүчө кылуу оюнан баш тартууга чакырган. Орусия бул максаттарын айтып жатканда, Батыштын Орусияга карата адилетсиз мамилесин эске салып турду. Анткени, мындай мамиле анын эл аралык өзөктүк куралга ээ держава катары статусуна тескери келет деп ойлоду. Ушул маанидеги сөздөр Москванын согушка чейинки бардык билдирүүлөрүндө ачык эле көрүнүп турат. О.э. Москва бул кепилдиктерди Америка жана Батыш тарабынан жазуу түрүндө

берилишин талап кылды. Ошондуктан, Америка анын артынан Европа Орусиянын чабуулун аймактык келишпестик же Украинадагы орус тектүүлөрдү коргоосу катары кабыл алган жок. Тескерисинче, эл аралык системага каршы көтөрүлүш катары мамиле кылды. Батыштын мындай мамилеси 2014-жылы Орусия Крымды аннексиялап алгандагы мамилесинен бүтүндөй айырмаланат. Башкача айтканда, бул окуя ири мамлекеттин Америка баштаган Батыштын эл аралык түзүмүнө каршы күрөшү катары кабыл алынды.

2- Америка менен Европанын жообу катуу болду. Саясий келесоолугу менен мактанган Орусияга бул күтүүсүз болду. Америка менен Европа Россияга каршы тарыхтагы эң катаал санкцияларды киргизишти, чет өлкөлөрдөгү каражатын тоңдурду. Европа өлкөлөрү Орусиянын мунай жана газына болгон үлкөн муктаждыгына карабастан аны менен байланыштарын үздү. Европа, өзгөчө Германия кайрадан куралданып, Америка менен бирге Украинага массалык аскердик колдоо көрсөтө баштады. Россия-Украина согушунда Америка Батышка лидерлик кылып жатканы талашсыз. АКШнын мурдагы президенти Трамптын тушунда дүйнө Американын лидерлигине күмөн санай баштаган. Украина согушу.Американын союздаштары менен болгон мамилелериндеги көптөгөн боштуктарды толтурду.

Россияны согушка түрткөн аскердик кубатынын акыйкаты согуштун башталышында бүгүнкү күндөгүдөй айкын болгон эмес. Ошондуктан, Америка Украинага аскерий жардамды баскычма-баскыч көрсөтүп келди. Ал Москванын буга болгон реакциясын байкап турду. Убакыттын өтүшү менен орустун кызыл сызыктары биринин артынан бири өчө баштады. Ошентип, Америка жана анын союздаштары Орусиянын кызыл сызыктарын ачык эле тебелей баштады. Ал эми, Орусия буга каршы жооп кыла албады. Натыйжада, Батыш Украинага аскердик жардамдын түрүн көрсөтө баштады. Алгач, бул жардамдар коргонууга багытталган куралдар менен чектелген. Кийин чабуулга өтө турган аскердик жардамдарды сан жана сапат жагынан көбөйтө баштады. Алгач Америка Украинанын Крымга сокку уруусуна батынбай келсе, азыр буга шыкак берүүдө.

3-Россия өзүнүн стратегиялык келесоолугу айынан Украина жерлерин басып ала баштады. Ал эми, Украина үстүнөн аскерий артыкчылыгын сезүүсү ойлонбой борбор калаа Киевге чабуул жасоого түрттү. Бирок, көп өтпөй Орусия планы сынды жана Донбасска чегинди. Бул чегинүү Орус армиясынын абдан алсыздыгын көрсөттү. Орусия Украина аба мейкиндигин көзөмөлдөй албады жана алдыңкы саптагы күчтөрүнө логистикалык колдоо көрсөтө алган жок. Буга кошумча, Украинанын каршылыгы күтүүсүз болуп, анын чалгындоосу берген маалыматка

тескери чыкты. Ошентип, айбатуу делген орус армиясынын алсыздыгы ачыкталды. Бул өз кезегинде Вашингтонго Орусиянын Украинада жеңилүү үмүтүн берди. Орус президенти Путиндин орус армиясынын кубаты тууралуу айткандары анын согуш талаасындагы кубатына шайкеш келбегени белгилүү болду. Мындай абалдан кийин согуш башталганда чыгып кеткен чет элдик дипломаттар Киевге биринин артынан экинчиси кайтып келишти.

4-Америка Украинага аскердик жардам көрсөтүү максаттарын жарыялай баштады. Анын максаттарынын жарыяланышы Москваны дендароо кылды. Америка спутник аркылуу чалгындоо маалыматтарын чогултуп, Украинага аскердик кеңештерди берди. АКШ армиясынын башкы штаб жетекчиси украиналык кесиптешине жумасына жети жолу телефон аркылуу байланышып жатканын билдирди. (“Аль-Жазира” 2022-жыл сентябрь). Бул Америка Украинадагы согушту өзүнүкү деп эсептерин, бирок ага түздөн-түз катышпай жатканын билдирет. АКШ Украинага жума сайын миллиарддаган долларлык кошумча аскерий жардам берерин жарыялап жатат. Башкача айтканда Америка Орусияны Украинада жеңип, аны ири мамлекеттердин тизмесинен чыгарууга ишенүүдө. Муну Россия азыр түшүнүп жатат, бирок кеч болуп калды!

5- Россиянын стратегиялык алсыздыгын көрсөткөн дагы бир тарап, анын 6 айлык согуш учурунда Европага орус мунай жана газын жеткирүүсү. Башкача айтканда, күнү-түнү аны душмандыгын жарыялаган өлкөлөргө мунай менен газды токтотуу демилгесин көтөргөн жок. А түгүл, Европа орус мунай-газынан баш тартаарын айтып жатса да токтото албады. Бул анын экономикасы Батыштын санкцияларынан жабыркабаганын жана рублдин санкцияларга туруштук берерин айтып мактанганына карабай акчага абдан муктаждыгын көрсөтөт. Ооба, Орусия 2022-жылдын сентябрынын башында “Түндүк Агым – 1” газ куурун авария болгонго чейин жапты. Бирок, бул чечим өтө кеч кабыл алынды. Ал өзүн дагы деле ишенимдүү энергия берүүчү деп жарыялап жатат. Экинчи жагынан Европаны газ менен камсыз кылуучу башка линиялар дагы деле иштеп жатат. Мисалы, Польшадан өтүүчү «Ямал», Украинаны кесип өткөн «Прогресс» жана «Союз» линиялары жана Түркиядан өтүүчү «Түрк агымы» линиялары Польша жана Украина тарабынан кесилген болсо дагы Европаны газ менен камсыз кылуусун улантууда. Бул Орусиянын акчага болгон муктаждыгын көрсөтүүдө жана анын согушка чейинки эл аралык позициясын бекемдөө аракетине карама-каршы келет.

6- Орусияны сентябрь айында Шанхай кызматташтык уюмунун лидерлери чогулган Самарканд саммитиндеги Кытайдын позициясы таң калтырды. Орус президенти Украинадагы согушка байланыштуу

Кытайдын тынчсыздануусун туура түшүнөрүн билдирди. Путин Украинадагы согуш башталгандагы кытайлык кесиптешинин Украина кризиси боюнча “тең салмактуу” позициясын сыйлай турганын айткан («AL Jazeera Net» 15.09.2022). Демек, Орусия согушка чейинки Кытай менен “түбөлүк достук” мамилеси “бейтарап” позицияга өзгөргөнүн аңдап жетти. Б.а. Кытай Орусия менен да, Украина менен да, Батыш менен да эмес экенин аңдады. А түгүл, Кытай президенти ШКУ саммитинде Орусия менен болгон биргелешкен билдирүүсүндө “Украина” сөзүн атагандан да карманып, кыйытып эле өттү. Бул Америка Кытайды Украинадагы согушта Орусияга кандайдыр бир колдоо көрсөтүүсү коркунучтуу кесепеттерге алып келеринен эскерте алганын билдирет. Албетте, Кытай баарынан мурун эл аралык соодасына жете турган коркунучтардан тынчсызданат. Ошондуктан, ал Украинанын төрт аймагын аннексиясына каршы Коопсуздук кеңешинин резолюциясында Орусияны колдогон жок. “Орусия жума күнү БУУнун Коопсуздук Кеңешинде Украинанын төрт аймагын аннексиялоосун айыптаган резолюция долбоорунун кабыл алынышына жол бербөө үчүн veto укугунан пайдаланды. АКШ жана Албания тарабынан даярдалган резолюциянын долбоорун он мүчө мамлекет колдоду. Ал эми, Кытай, Индия, Бразилия жана Габон мамлекеттери добуш беришкен жок (“France 24” 01.10.2022).

7- Жогоруда айтылгандардын баарын эске алганда, Орусиянын Украинага кол салуусу ийгиликсиз болду. Анткени, Украина аскердик алсыздыгын көргөндүктөн, Орусия шарттарына багынган жок. О.э. Америка менен Батыштан Украинага сапаттуу жана ири көлөмдө аскердик колдоо көрсөтүлүп жатат. Алардын айрымдары ачыкэле берилсе, айрымдары жашыруун ташылууда. Орусия мындай абалды согушка чейин күтпөгөн. Ошондуктан, Лавров 2022-жылдын 12-сентябрында Орусия Украина менен сүйлөшүүлөрдү четке какпай турганын билдирди. (“Аль-Жазира” телеканалы, 12.09.2022). Орусия согуштун алгачкы күндөрүндө Украинага сунуш кылынган орустарга багынып берүү шарттары бууланып кеткенин түшүнүп турат. Бул шарттардын аткарылышы үчүн өзөктүк курал колдонуудан башка аргасы жок. Бул Орусиянын акыркы картасы болушу мүмкүн. Бирок ал өзөктүк куралды колдонсо, Американы да согушка тарта турганын билет. Америкадан жардам алып жаткан украин армиясын жеңе албай жатса, Америка армиясы катышкан согушта кантип жеңишке жете алмак эле. Демек, Орусия Украинага согуш ачуу менен туңгуякка кептелип калды.

8- Россия бул коркунучтардын баарын түшүндү. Бирок, Путин жеңилгенин моюнга алгысы келбей жатат. Ал акыркы аргаларын кылып, мобилизация тууралуу буйрук чыгарды. “Владимир Путин өз өлкөсү

ядролук коркунучтарга дуушар болуп жатканын айтып, жарым-жартылай мобилизация жарыялады” (“Al Jazeera Net” 21/9/2022). “Орусия тарабынан дайындалган Луганск, Донецк, Херсон жана Запорожье облустарынын жетекчилери 23-сентябрдан 27-сентябрга чейин Орусияга кошулуу үчүн референдум өткөрүү ниетин билдиришти” (“Анадолу” агенттиги, 21.09.2022).

Белгилүү болгондой, референдум өтүп, аталган облустар аннексияланды. “Al Jazeera Net” 2022-жылдын 30-сентябрында төмөнкүлөрдү жарыялады: “Орусиянын президенти Путин Украинанын Луганск, Донецк, Запорожье жана Херсон орус аймактары болгонун жарыялады. Ал узак сөзүндө Батыштын дүйнөнү көзөмөлдөп жатканын айыптады. Ал эми, Украинанын президенти Зеленский анын өлкөсү Орусиянын аракетине жооп катары “чечкиндүү кадамга” барарын ырастады”. Украин армиясы бул төрт облустун Орусияга кошулуусуна карабай, аймакта аскердик аракеттерин күчөтүүдө. “Украина армиясынын басма сөз катчысы Москванын маанилүү чебин курчоого алгандан кийин Лиман шаарына өз күчтөрү киргенин жарыялады. Орусия согуш уланып жаткан аймактан миндеген аскери чыгып кеткенин ырастады. Бул окуя Орусиянын президенти Владимир Путин жума күнү Украинанын төрт аймагын кошуу тууралуу жарлыкка кол койгон учурга туш келди. Украинанын Коргоо министрлиги “Украинанын аба-чабуул күчтөрү Донецк облусунун Лиман шаарына кирди”, - деп твиттерде жазды. Жума күнү украин армиясы Орусия аннексиялап алган Донецк аймагындагы шаарда миндеген орус аскерлерин курчоого алып жатканын билдирген (“France 24” 10/1/2022).

9- Бул окуялардан кийин Орусиянын позицияларын кылдаттык менен карап чыксак төмөнкүлөр ачыкталат:

А) Тарыхта да болгондой, орустар эмненин акысына болбосун өз аймагын сактап калууга катуу аракет кылат. Ошондуктан, ал толугу менен же жарым-жартылай көзөмөлдөгөн аймактарда референдумдарды өткөрүп, курамына кошуп алмакчы болууда. Орусия Луганск, Донецк, Запорожье жана Херсон аймактары орус жерлери болуп калганын, ага кол салуу Орусияга кол салуу болуп эсептелерин айткысы келүүдө. Орусия бул облустарды коргоо үчүн өзүнүн “аскердик-ядролук доктринасы” деп атаган талаптарга ылайык, өзөктүк куралды колдонорун билдирип жатат. Муну менен Украина армиясын жана ага колдоо көрсөтүп жаткан Америка менен Европа өлкөлөрүн коркутууну каалап жатат. Мунун баары орус армиясынын алсыздыгын көрсөтүп турат. Ал өзөктүк куралды согуштарда колдонууга тыюу салган эл аралык келишимге карабастан, Украинада жеңишке жете албагандыктан, өзөктүк курал колдонуу тууралуу белгилерди берип жатат.

Б) 300 000 жоокерди тартуу үчүн жарым-жартылай мобилизация жарыяланып, андан да көп сандагы аскер тартылууда. Мунун баары кыйыр түрдө орус армиясынын алсыздыгын жана Украинадагы максаттарын ишке ашыра албай жатканын көрсөтүп турат. О.э. адамдык жоготуулар аны резервдеги аскерлерге муктаж кылганын көрсөтүп турат. Ошентсе да Орусия согуш эмес, атайын аскердик операция жасап жатканын айтып келүүдө.

10- Украинадагы согуш коркутуулар менен коштолгон күчөгөн фазага өттү. Эгер Орусия бул согушта өзүнүн позициясын оңдомокчу болсо жакынкы күндөрү Украинанын барын өрттөп жиберет. Албетте, буга батына ала турган күчү болсо кылат. Бирок көптөгөн көрсөткүчтөр Орусиянын эрки да аскердик кубаты сыяктуу алсыздыгын айтып турат. Орусия Украина майданында Америка жана Европа өлкөлөрү менен карама-каршы келерин абдан кеч түшүндү. Европа өлкөлөрү Россияга каршы этияттык менен аракет кылып жатса, Америка ачык түстө күрөшүп жатат. Жыл аягында Европанын орус мунайынан, андан кийин газынан баш тартуу пландары Орусияга каршы дагы да агрессивдүү кылат. Бул Германиянын курал-жарактарын күчөтүп жатканынан да көрүнүп турат. Орусия Украина аймактарындагы референдумдарды өткөрүп өзүнө кошулуусун бардык тараптар кабыл кылышын каалап жатат. А бирок, бул аймактарды коргоо үчүн өзөктүк куралды колдонууда экиленип калды. Бирок, Батыш бул референдумдарды четке кагып, Украинага аскердик жактан колдоо көрсөтүүнү улантарын, ал тургай заманбап өнүккөн аба күчтөрү менен камсыз кыларын жар салды. Ошентип ансыз да бул аймакта кыйын абалда турган Орусиянын абалы дагы да татаалдашты.

11- Мобилизация жарыялоо маселесине келсек, аскер адистеринин пикиринде даярдыгы жок запастагы жоокерлерди алып келүү орус армиясына көп деле пайда алып келбейт. Орус армиясындагы көйгөй аскерлердин санын көбөйтүүдөн алда канча тереңирээк. Маселе анын башчыларында жана заманбап техникалардын жоктугунда. Орусия армия үчүн өндүрүштүк заводдорун дүйнөлүк согуштагыдай максималдуу кубатта иштетип жатса да маселени толук чече албайт. Анткени, Америка жана Европа өлкөлөрү Украина армиясын керектүү жабдыктар менен толук камсыздап жатышат. Эгер Украинада орус аскерлеринин оор жоготуулары улана берсе, согушту токтотуу үчүн Кремлге ички саясатта басым күчөйт. Мындай басым Балтика деңизиндеги “Түндүк Агым” газ куурунун жарылуусунан улам дагы да күчөйт. Буга Европанын орусиянын арзан жаратылыш газына болгон үмүтүнүн үзүлүшү кошумча болот. Натыйжада Европанын Орусияга болгон кастыгы күчөйт жана аны Украина аскерлерин колдоосу күч алат. О.э. арзан газ үчүн Орусия менен

элдешүүгө чакырган европалык үндөрдүн алсырашына алып келет. Буга кошумча, Россия Америка жана Батышка каршы күрөштө жалгыз калганын сезип жатат. Кытай аны жалгыз таштады десек болот. Мунун баары Кремлдин жетекчилерине ички нааразылыкты күчөтөт. Анткени, алардын эсептери туура эмес болгон. Башкача айтканда, бийликти Орусияны бүгүнкү оор абалга алып келгени үчүн күнөөлөгөн ички күчтөр бар.

12- Ал эми Орусиянын өзөктүк курал менен коркутуусуна келсек, аны колдонууга реалдуу эрки жетишпейт. Муну менен катар, Батыштын чалгындоо кызматтары Орусиянын өзөктүк куралдарын ташыганын же жаңы кыймылдарын каттаган эмес. Бул Батышта өзөктүк куралды иш жүзүндө колдонууга караганда коркутуулардан ары өтпөгөн билдирүү катары кабыл алынуусун шарттап жатат. Америка жана Европа өлкөлөрү Батышта эмес Украина аймагында болсо да өзөктүк курал менен коркутууларга өтө олуттуу мамиле кылаарын айтышына карабастан, Орусиянын өзөктүк куралынан коркпой жатканын көрсөтүшүүдө. Америка Украинада Орусиянын ар кандай өзөктүк курал колдонуусуна жооп берерин жарыялап келет. Америка Орусия-АКШ ортосундагы өзөктүк курал согушка айланбашы үчүн кадимки курал менен да жооп бериши мүмкүн. Бирок мунун баары Орусияны өзүнүн арсеналындагы эң акыркы куралынан да ажыратышы мүмкүн. Башкача айтканда, мындай маневрлер менен Орусия Украинадагы согуш аяктагандан кийинки өзөктүк куралына кырсык алып келет.

13-Россиянын аннексиялап алган аймактарда чегинүүсү мүмкүнбү деген суроого келсек, бул абал Орусияны эл аралык майдандан чегинүүсүн жана эл аралык окуялардагы таасирин токтотуусун билдирет. Бул орус жетекчилиги баарынан көп сактанган маселе. Ошондуктан, Россия бул төрт аймакта, башкача айтканда аннексия референдуму өткөн аймактардын чек араларында калуусу күтүлөт. Балким, Харьковдо жоготууга учураган аймактарды кайтарып алууга аракет кылышы мүмкүн. Ошондо орус президенти өз элинин алдында 2014-жылы Крымды алып келгенден кийин Орусияга жаңы ийгиликтерди алып келген “күчтүү лидер” катары көрүнөт. Бирок, эгер Путиндин бул максаты ишке ашса да, кыска убакыттын ичинде Украинаны бүтүндөй жутуп жиберүүчүдөй болгон держава үчүн кичинекей максатка гана ыраазы болгонун билдирет. Башка тараптан, Америка жана Батыш өлкөлөрү Украина армиясына аскерий колдоо көрсөтүп, Орусия басып алган аймактарды бошотууга шыктандырууда. Батыштын Украинага аскерий колдоосунун көбөйүшү менен Орусиянын запастагы жоокерлерин мобилизацияланышы Украинадагы согушту дагы да күчөтөт. Аймакта оор салгылашуулардын болушунан жана узакка

созулушунан кабар берет. Эгер өзөктүк куралды колдонуу ыктымалын эске албасак, Россия согушта жеңип чыгууну кепилдей албайт. Ошондуктан, Украинадагы согуш эл аралык коркунучтарга ачык бойдон калат. Орусиянын Тышкы иштер министри Лавров Орусия сүйлөшүүлөрдү четке какпай турганын билдирүүдө. Ал эми, Америка менен Британия Украинаны Орусия ири өлкөлөрдүн тизмесинен чыгара турган жайга айландырууга чечкиндүү аракет кылууда. Биз каалоолордун кагылышуусуна күбө болуудабыз. Украина майданы мурункудай эле баарын алдын-үстүн кыла турган күтүүсүз жагдайларга күбө болушу мүмкүн.

14- Азыркы дүйнөдөгү ири мамлекеттер эч кандай адамдык жана адеп-ахлактык баалуулуктарга көңүл бурбастан, өздөрүнүн жырткыч амбицияларына жетүү үчүн бири-бири менен күрөшүп жатышат. Алар башкаларга зыян жетсе да, жада калса ал жамандык болсо дагы өз калоолоруна жетүү үчүн зулмдукту адилетүүлүккө айландырып алышат. Бул өлкөлөр жер бетинде бузукулукту жайышууда. Ошондуктан, дүйнө алардын жок болушу жана Аллахтын жардамы менен Пайгамбарлык минхажы негизинде Халифалыктын кайтып келиши менен гана коопсуздукта болот.

(وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ * بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

«Ошол күнү момундар Аллахтын нусраты менен шаттанышат Аллах өзүнүн жардамы менен каалаган пенделерине нусрат берет. Ал Кудуретүү» [30:4-5]

6-робнулаввал, 1444-х.

2-октябрь, 2022-м.

Кытайдын Украина боюнча «тынчтык демилгеси»

Суроо: «Арабийя» веб-сайты 2023-жылы 27-февралда ушул кабарды таратты: «Кремль: Кытайдын «тынчтык демилгесин» алкыштайбыз, бирок, бир чечимге келишүү кыйын». «Явм» каналынын веб-сайты 2023-жылы 27-февралда тараткан кабарда мындай делет: «Кремль Кытайдын «тынчтык демилгесине» кызыгуу менен карап жатканын, бирок, аны кеңири үйрөнүү керектигин айтты». Путин 2023-жылы 21-февралда «Россия стратегиялык чабуул куралдарын дагы да кыскартуу жана чектөө боюнча Кошмо Штаттар менен түзүлгөн келишимден чыгарын билдирди». («Анадолу», 2023-жыл, 21-февраль). Бул билдирүүлөр 2023-жылы 20-февралда Байден Киевге сапар жасап, Украина президенти Зеленский менен жолугушкандан кийин айтылды. Байден Киевге жасаган сапарында: «Украина шейшемби күнү жарыялана турган 500 миллион долларлык жаңы аскерий жардам пакетин алат», - деп баса белгиледи. («Скай Ньюс Арабийя», 2023-жыл, 20-февраль). Бул билдирүүлөрдөн мурун Кытай тышкы иштер министри Ван И коопсуздук боюнча Мюнхенде өткөн конференцияда Кытайдын Украина боюнча тынчтык демилгеси бар экенин баса белгилеп: «Бул согуштун күчөй бериши мүмкүн эмес», - деген... («Си-Эн-Эн Арабийя», 2023-жыл, 18-февраль).

Суроо мындай: Кытай Украинадагы согушту токтото алабы? Эмне үчүн Кытай согуш башталгандан бир жыл өтүп мындай демилге менен чыгып жатат? Эмнеге Россия бул демилгени алкыштап, кийин бир чечимге келишүү кыйын экендигин баса белгиледи? Бул демилгенин ийгилигинин ыктымалы кандай?

Жооп: жогорудагы суроолордун жообун аныктоо үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: Россия-Украина согушуна таасир өткөргөн мамлекеттер:

1 – Америка: президент Байден башчылыгындагы Америка Батыш дүйнөсүнө АКШнын жетекчилик кылышы жөнүндөгү Европада жүзөгө келген күмөндөрдү жокко чыгара алды. О.э. Байден администрациясы Украинанын Россия чабуулуна каршы турушу үчүн ага аскерий жана аскерий эмес жардам көрсөтүү боюнча Батыштын аракеттерин да бириктирди. Анын бул иштерине Россияга каршы экономикалык санкцияларды колдонууда Батышты бириктиргенин да кошумчаласа болот. Ал Россиянын энергия артерияларын Европадан үзүп гана калбастан, Россияга каршы санкция колдонгон мамлекеттердин катарына Европадан алыс болгон Япония, Түштүк Корея жана Австралия сыяктуу мамлекеттерди да киргизди. Мындан тышкары, Трамп администрациясы доорунда күмөнгө түшүп калган НАТО союзуна өмүр берди. Бир сөз

менен айтканда, Байден администрациясы Украинага курал берүүнү күчөтүп, анын максаты Украинада Россияны жеңүү экенин билдирди.

2 – Европадагы чоң мамлекеттер: Британиянын позициясын Американын Россияга каршы позициясынан бөлүү мүмкүн болбой турганда, Германия менен Франция да ушул позицияны ээрчиди. Анткени, Россиянын энергия артериялары Европадан бүтүндөй үзүлүшү менен бирге Германия Россияга каршы позициясын күчөттү. Ал тургай, Германия тышкы иштер министри Бербок айым Украинага танктарды жеткирүү боюнча Европанын позицияларын бириктирүүгө аракет кылып: «Биз бири-бирибизге каршы эмес, Россияга каршы согушка кирип жатабыз...», - деди. («Шурук», 2023-жыл, 24-январь). Россиянын мурунку президенти Медведев болсо, аны «пайдалуу акмак» деп сүрөттөдү. («Анадолу», 2023-жыл, 29-январь). Т.а. Бербок Европа Украина талашынын бир тарабы экенин моюнга алды. Францияга келсек, акыры ал да Россияга каршы Американы ээрчиген Европа мамлекеттеринин кербенине кошулду. Анткени, Франция президент Макрон Россия президенти менен болгон алакалары себептүү союздаштарынын сынына учурап келе жаткан. «Скай Ньюс Арабия» 2023-жылы 19-февралда берген кабарга ылайык, Франция президенти Макрон Мюнхен конференциясынан кайтуу учурунда: «Мен Россиянын Украинада жеңилишин жана Украина өз позициясын коргой алышын каалаймын», - деди.

3 – Россия: мурун орус армиясы эл аралык деңгээлде күчтүү болуп көрүнгөн. Бирок, Украинадагы согуш Киев жана Харьковдун жанында, кийин Херсондо жеңилген Россия армиясынын олуттуу күчсүз тараптарын ачыктады. Орус армиясы Россия улуулугунун таянычы эле. Эми болсо, анын эл аралык улуулугунун таянычы катары ядролук күчүнөн башка эч нерсеси калбады. Экономикасы болсо, башынан эле алсыз болчу... Саясий жактан алып караганда, Америка менен Европа Россияны эл аралык деңгээлде изоляция кылууда чоң ийгиликке жетишти. Мындан тышкары, Россияда согуш боюнча ички биримдик жок. Мобилизация жарыяланганда көптөгөн орустар чет өлкөлөргө качып чыгып кетишти.

Экинчи: бул эл аралык өзгөрүүлөрдүн Кытайга таасири:

1 – Кытай Америка үчүн башкы маселелердин тизмесинде саптын башында т.а. Россиядан мурунку орунда турганын түшүнүп жатат. Америка Тайвань маселесинде Кытайга каршы чыгып, аны кыйын абалга салып коюуда. Ал эми, Түштүк Корея менен болуп көрбөгөндөй аскерий машыгууларды өткөрүү менен Кытайды күрөшкө чакырып жатат. Россиянын санкциялар себептүү көргөн зыянынын ордун толуктоого, кыйратуучу куралдар менен ага аскерий жардам көрсөтүүгө аракет

кылбашы үчүн АКШ Кытайга бир тараптан, опузалап жаткан болсо, дагы бир тараптан, Кытайдын Huawei жана башка технологиялык компанияларына каршы согуш ачып, анын экономикасына жашыруун түрдө эмбарго киргизүүдө. Бул нерсени электрондук чиптерден аскерий максаттарда пайдаланып, АКШнын улуттук коопсуздугуна коркунуч туудуруп жатат деген шылтоо менен Америка Кытайды электрондук чиптерден кур жалак калтырышында да көрүүгө болот. Кытай бүгүнкү күндө Америка Японияны куралдантип, муну менен Кытайга артынан бычак сайганын сезип жатат. Америка келечекте Японияны дагы да көбүрөөк куралдантип, эгер бычакты Кытайдын жүрөгүнө урбаса, бул нерсе Кытайдын артынан берилген сокку бойдон калат. Америка буга кошумча, Азияда «AUKUS» жана «QUAD» сыяктуу аскерий союздарды да түздү. Бул нерселер Кытай жана анын армиясы үчүн олуттуу кыйынчылыктарды жаратууда.

2 – Кытайдын Америка сыяктуу маанилүү экономикалык шериктештери эсептелген Европа мамлекеттерине келсек, алар Вашингтондун координация (иш-аракетти биргеликте тартиптештирүү) каалоосуна моюн сунушту. Россия Украинада согушту баштагандан кийин, Европа Россия коркутууларынан өз континентин коргоо үчүн Американын коопсуздук чатырына муктаждык сезгенден кийин ушул координация жандана баштады. Кытай болсо, Россия-Украина согушу себептүү Американын Европа мамлекеттерине жетекчилиги кайра жанданышы аларды Кытайга карата АКШнын позициясын карманууга үндөп жатканын көрүп турат. Мындан тышкары, капиталисттик мамлекеттер жана алардын Чыгыш Азиядагы «батышташкан» тарапкерлерин назарга алган «пикирлеш мамлекеттер» аталышы пайда болду о.э. НАТОнун Чыгыш Азиядагы ролу жөнүндө кеп-сөздөр өрчүй баштады. Бул болсо Кытай үчүн «Америка көп мамлекеттерди Пекинга каршы коё алат» деген олуттуу коркунуч болуп эсептелет.

3 – Россияга келсек, анын күчсүздүгү Кытайдын кичине шериктешине айланышына алып келүүдө. Айрыкча, эл аралык майдан Россия үчүн аста-секин кыскарып барууда. Себеби, Европа Россиянын нефть жана газынан дээрлик баш тартты. Мурда Россия Европа энергиясынын негизги артерияларын кармап келген болсо, учурда колунда дээрлик эч нерсе калбады. Ошол эле учурда, Европа менен Америка Россия үчүн өз эшиктерин жапкан. Алар Россияны башка мамлекеттердин босогосунда да кууп жетип, бул мамлекеттерден орус нефтиси үчүн белгиленген «баалар чегин» карманууну талап кылышууда. Булардын бардыгы Россия Кытайга өзүнүн энергия жана чийки сырьёлорун сатуу мүмкүнчүлүгүн жаратып берген дээрлик жалгыз дарбаза катары кароого мажбур кылды. Батыш муну «Россиянын

Кытайга соода-сатык жагынан жалынышы» деп атайт. Бул абал Кытайды эң маанилүү соода багыты эсептелген Европа жана Америка менен болгон мамилелерин кыйын абалга салып коюуда.

4 – Кытайга келсек, ал Украинадагы согушка карата белгисиз позицияны карманып жаткан болсо да, бирок, согуштун акыбеттери анын пайдасына болбой жатканын көрүп турат. Буга шек-күмөн жок. Белгилүү болгондой, Кытай Россия Украинага чабуул жасардан бир аз мурун Россия менен «чексиз союз» документин түзгөн. Америка менен Европа мамлекеттери Кытайдан Россиянын агрессиясына каршы позицияны карманууну талап кылышканда Кытай белгисиз позицияны карманып, Россия согушун колдорун да, анын союздашы болгон Россияга жардам көрсөтөрүн да билдирбеди. Россияга коопсуздук кепилдиктерин бөрүүгө ыраазы болбогону үчүн согуштун жалындашына Американы айыптоо менен чектелди. Кытай Россия Украинада жаңы тартипти киргизип, ал жерде коопсуздукту орнотушун жана Батыш мамлекеттерин анын жаңы эл аралык макамын таанууга мажбур кылышын күтүп жаткан. Себеби, бул нерсе Кытайдын эл аралык деңгээлде, айрыкча, Тайванда жакшыраак макамды ээлешин түшүндүрүп кытайлыктардын туйгусун козгошу мүмкүн эле. Бирок, Россиянын күчсүздүгү жана Украинада согуш майданында учураган жеңилүүлөрү көрүнө баштаганда Кытай туруксуз позицияны кармана баштады, ал Россия менен союздаш болуудан чегинип жаткандай болду.

5 – Батыштын Кытайга карата душмандык буркурап турган ушундай позициясы Кытайды Америка менен Европа мамлекеттерине каршы кудум ушундай позицияны карманууга үндөгөн жок. О.э. Кытай Россияны колдорун билдирген да жок. Себеби, Кытайдын өнүгүшү жана ээлеген жаңы деңгээли анын тышкы соодасына байланыштуу. Анткени, Америка менен Европа мамлекеттеринин базарлары Кытайдын улуулугунун негизги артериясы эсептелет. Ал эми, Россиянын абалы мындан айырмаланат. Себеби, анын эл аралык деңгээлинин негизи экономика жана эл аралык соода эмес, Советтер Союзунан калган аскерий мурас. Бирок, башка тараптан, Кытай Азия жана Азиядан тышкарыдагы деңиздерде Россия менен биргелешкен аскерий машыгууларды улантты. Ыктымал, Кытай Америка менен бирер окуя жүз бергенде муктаж боло турган Россияны жоготпоо о.э. Батыш мамлекеттери менен болгон соода алакалары анын экономикасынын артериясы эсептелгендиктен аларды да колдон чыгарбоо үчүн ортодо турууну каалагандыр...

Үчүнчү: мындан улам, жогорудагы позициялар себептүү Кытай эки тарап менен мамилелери тең салмактуу болбосо да, тараптар ортосундагы кризисти чечүүгө демилге көрсөтүп жаткан ортомчу болуу

жөнүндө ойлоно баштады. Бул нерселер Россия Украинага бастырып киргенден кийин Кытай өз асманында кара булуттар коюуланып баштаганын көргөнүн түшүндүрүп турат. Бул кара булуттар Украина боюнча Кытай тынчтык демилгеси пайда болушунун биринчи себепчиси эсептелет. Бирок, бул демилгенин жүзөгө келишине экинчи себеп да бар, ал – Россиянын абалы. Эгер, биринчи себеп экинчи себеп менен бирикпегенде, биринчи себептен эч бир олуттуу демилге чыкпайт эле. Төмөндө аны кеңири карап чыгабыз:

1 – Россия мобилизация жарыялап, жарым миллионго жакын аскер тарткан болсо да о.э. бүгүнкү күндө Донбасстагы Бахмут шаарынын айланасында болгондой кайра чабуулга өткөн болсо да, бирок, согушта жеңишке жетүү мүмкүн эместигин түшүнүп жетти. Себеби, ал Украина армиясы менен эле эмес, өзү айткандай, «НАТОнун мүмкүнчүлүктөрү» менен кагылышууда. НАТО Россияны жеңүү максатында Украинаны оор куралдар менен камсыздап жатат. Чамасы, Украинада гана эмес, кала берсе эл аралык деңгээлде да Россияны кыйратууну көздөгөн Американын күчтүү эркине туш келгенин Россия түшүнүп жеткен көрүнөт. Финляндия жана Швеция НАТОнун жаңы мүчөлөрү болуунун алдында турат. Белгилүү болгондой, бул эки мамлекет географиялык жактан Россияга эң жакын мамлекеттер болуп эсептелет. Андан тышкары, тарыхта Россиянын эң касташкан душманы болуп келген Германия да тездик менен аскерийлешип жатат. Чыгышта болсо, Япония армиясы тез арада Россия үчүн чоң коркунучка айланып барууда. Япония Экинчи дүйнөлүк согушта Россия басып алган Курил аралдарын кайтарууну андан талап кылып келет. Ушул себептен улам, Украина жана эл аралык майдандагы мындай өзгөрүүлөр коопсуздук маселесинде Россияга оор жүктөрдү жүктөп, анын өтө көп күчсүз тараптарын – айрыкча, ал болуп көрбөгөндөй экономикалык санкцияларга жүз тутканда – ачып берүүдө.

2 – Россиянын күчсүздүгүн көрсөткөн, Украинадагы согуштун натыйжалары жөнүндөгү жаңы моюнга алууларды билдирген бул белгилер о.э. өз армиясы жана экономикасынын күчсүздөнүшүн, айланасындагы эл аралык абалдын начарлашын токтотуп калуу жолдорун издеши... т.а. Россиянын азыркы абалы Кытай көтөрүп чыккан «тынчтык демилгесинин» экинчи себеби. «Тынчтык демилгесинин» ушул экинчи себеби мааниси жагынан биринчи себептен т.а. Кытай учураган абалдан аз эмес. Демек, тынчтык демилгесине ушул эки нерсе себеп. Бул болсо Россия Украинадагы согушту токтотууну каалаганын, бирок, өз аброюн да сактап калмакчы болуп жатканын түшүндүрөт.

Ошондуктан, эки себептин (согуштун Кытайга болгон эл аралык терс таасирлери жана Россиянын Украинада жеңишке жетишине үмүтсүз

болушу) биригиши Кытайдын Украина боюнча тынчтык демилгесине алып келди. Согуш башталганда, бир жыл мурун мындай абал жок эле. Чамасы, Кытай Россия согушту тез өз пайдасына чечишин күткөн көрүнөт. Ошондуктан, согуш башталганда мындай демилгелер менен чыкпаган. Бирок, азыр, Россия жеңишке жетүүдөн дээрлик үмүтсүздүккө түшүп, өз аброюн сактап калуу үчүн сүйлөшүүлөргө кызыкдар экендиги көрүнүп калгандан кийин Кытай ушул демилге менен чыкты.

Жогоруда айтылгандар Украина боюнча Кытай тынчтык демилгесинин түпкү маңызы о.э. анын ушул убакытка чейин кечиккенинин себебин түшүндүрүп турат. Андан тышкары, демилгеде мамлекеттердин суверенитетин урматтоо зарылдыгы да ачык айтылган, мындан Батыш жана Украинаны кызыктыруу көздөлгөн. Ушул себептен улам, бул демилгени жарыялаган Кытай тышкы иштер министри Украинанын суверенитетин колдоп-кубатташын билдирип мындай деди: «Кытайтын сунушунда бардык мамлекеттердин аймактык бүтүндүгү жана суверенитети урматталат». («Си-Эн-Эн Арабийя», 2023-жыл, 18-февраль). Бул – Батышты сүйлөшүүлөргө тартуунун бир түрү.

Төртүнчү: демилгенин ийгилиги т.а. Украинадагы согушту токтотуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндөгү суроого келсек, бул бир нече таасирдүү факторлордон көз каранды:

1 – Бул биринчи кезекте Американын позициясына, кийин Украинаны колдоп-кубаттаган Европа мамлекеттеринин позициясына байланыштуу. Бул позициялар Украина борбору Киевдин жана президент Зеленскийдин кескин позициясын да өзүндө чагылдырат. Украина жана Батыштын бул позициясы тынчтык сүйлөшүүлөрүнүн алгачкы шарты катары орус армиясынын Украинадагы бардык басып алынган аймактардан, алардын катарында Крымдан чыгып кетүү зарылдыгын билдирүүдө. Т.а. Россия менен боло турган сүйлөшүүлөр аймактар боюнча эмес, компенсация төлөө жана аскерий кылмышкерлерди эл аралык сотко тапшыруу боюнча алып барылат. Россия болсо бул шарттарды четке кагып, ал майдандагы вакиликке т.а. азыркы фронт линияларында ок атууну токтотууга, мына ошондон кийин сүйлөшүүлөрдү баштоого көңүл буруп келүүдө. Албетте, Россия кээ бир жан берүүлөрдү ок атуу токтотулгандан кийин т.а. бир тараптан, аброюн сактап кала турган түрдө сунуштоону каалайт. Экинчи тараптан болсо, бул жан берүүлөр аркылуу санкциялардын бекер кылынышына жана тоңдурулган акчалардын бошотулушуна кошумча, ал тургай, шарттуу болсо да, кээ бир аймактык ийгиликтерге жетүүнү да каалайт.

2 – Бүгүн Батыш мамлекеттери Кытай демилгесине кызыкдар эместиги, алар Украинада Россиянын толук жеңилишин пландап, ушул нерсени күтүп жатышканы ачык көрүнүп турат. Европа комиссиясынын

жетекчиси Урсула фон дер Ляйен айтат: «Бизге Кытай Россия менен иштешпей жатканы жөнүндө көбүрөөк далилдер керек жана биз муну учурда көрбөй жатабыз». («Си-Эн-Эн Арабийя», 2023-жыл, 18-февраль). АКШ мамлекет катчысы Россияны колдоп-кубаттап жатат деп Кытайды айыптады: «Блинкен жекшемби күнү эфирге берилген интервьюда Украинадагы согуш бир жылга жакындашканда Кытай Россияга курал-жарак жана ок-дарыларды берүү маселесин «катуу карап жатканын» айтты». («Кудсул Арабий», 2023-жыл, 20-февраль). Бул нерселер Батыш Россияны жеңүү үчүн Украинаны колдоп-кубаттоону алыntарын көрсөткөн жетиштүү белгилер.

3 – Мындан улам, Кытайдын Украина боюнча тынчтык демилгесинде мамлекеттердин аймактык бүтүндүгүн урматталышы айтылган болсо да т.а. Россиянын чегиниши мүмкүн экендигин түшүндүрсө да... бирок, азыркы шартта бул демилге Америка жана анын Европадагы тарапкерлери о.э. өз ишинде эч кандай ыктыярга ээ болбогон Украина үчүн жакшы эмес. Себеби, Америка Украинаны туруктуу колдоп-кубаттап, берилип жаткан куралдардын сапатын жакшыртып барууда о.э. президент Байдендин аркылуу Россия президенти Украинада таптакыр жеңишке жетпестигин жарыялоодо. Американыкындай мындай күчтүү эрк Британияда, Россияны жек көрүүсү күчтүү болгон Польшага окшогон Чыгыш Европа жана Балтика боюндагы мамлекеттеринде да байкалууда. Башкача айтканда, Кытайдын тынчтык демилгеси Америка тарабынан кабыл алынбады жана алкышталбады. Бул позициялар Россияны кыйын абалга салып койгону көрүнүп турат. Ошондуктан, ачык-ашкере түрдө эмес, кагазга ороп Кытайдын демилгесин кабыл алгандыгы туурасында билдирүүлөрдү бере баштады. Т.а. бир бутун ары тарапка таштаган болсо, экинчисин ордунда калтырууда... «Скай Ньюс Арабийя» 2023-жылы 27-февралда жарыялаган кабарга ылайык, «Кремль Кытайдын демилгеси жөнүндө «Украинада тынчтык орнотуу үчүн шарттар дагы эле даяр эмес» деген. Бирок, кийинчерээк «Россия Кытайдын тынчтык демилгесин жогору баалайт» деп айткан». «Ал-Явм» телеканалынын веб-сайтында 2023-жылы 27-февралда мындай келет: «Кремль Кытайдын Украина боюнча тынчтык планы Россия тарабынан дыкат каралып жатканын айтып, сунуштун деталдары үчүн талдоо жана эсептөөлөр зарыл экенине ишара кылды». Кыязы, Россия Кытайдын тынчтык демилгесине кайтуу үчүн көпүрө коюп жаткандай...

Бешинчи: тыянактап айтканда, алдыда Украинадагы согушту токтотуу боюнча Кытай демилгеси аталышында жаңы өзгөрүүлөр болот. Кытайдын бул аракети биринчи кезекте анын кызыкчылыктарына багытталган болсо да, бирок, бир тараптан, эл аралык деңгээлине чоң коркунуч туудуруп жаткандыктан Украина баткагынан чыкмакчы болгон

Россия үчүн үмүткө айланды. Бирок, Америка, Европа, НАТО жана Украина бул демилгени четке кагып, күмөн менен карап жатат. Мындан улам, анын ийгиликке жетишинин ыктымалы өтө төмөн көрүнөт. Ал ийгиликке жетиши үчүн эл аралык шарттар өзгөрүшү же Россия Украинада ири жана майнаптуу чабуул уюштурууга кудуреттүү экендигин далилдеши керек. Бирок, Америка жана НАТО мамлекеттери Россияга буктурма койгонун жана анын жеңишке жетишине жол бербөө үчүн Украинаны бардык согуш артериялары менен колдоп-кубаттоого даяр экендиктерин эсепке алсак, бул нерсе жакын келечекте ишке ашышы күмөн.

Сөзүбүздүн акырында баса белгилеп айтсак, бүгүн дүйнөдө ири деп аталган бул колонизатор кафир мамлекеттер дүйнөгө жакшылык алып келүү үчүн эмес, жамандык жана зыян алып келүү үчүн өз ара күрөшүүдө. Россия баш көтөрүүгө даяр ар кандай украиналыкты өлтүрүү үчүн Украинага чабуул кылган болсо, Америка менен Батыш өз аскерлери менен эмес, украиналыктар менен душманга каршы күрөшүүдө. Эки тарап тең украиналыкты өлтүрүү үчүн Украинада бири-бири менен бетме-бет келишүүдө... Ошентип, жер жүзүндө бузгунчулук таратууну көздөгөн бул мамлекеттер үчүн канчалык кан төгүлүшүнүн – бул нерсе алардын кызыкчылыктарын жүзөгө чыгарса – эч кандай мааниге ээ эмес... Өтмүштө Фарс жана Рум мамлекеттери өз ара күрөшүп, бири жеңип, экинчиси жеңилгендей, тарых кайталанып жаткандай көрүнөт... Алар өз кызыкчылыктарын жүзөгө чыгаруу үчүн адамдардын канын дайра кылып төккөн машинадай аракет кылышкан... Бул абал Аллах Таала чындык жана адилет ээлери болгон Ислам Умматын жеңиш жана фатх менен сыйлап, Ислам жана мусулмандар азиз, куфр жана кафирлер кор болгонго чейин созулган. Аллахтын уруксаты менен дагы ушундай болот.

(وَيَوْمَئِذٍ يُفْرِخُ الْمُؤْمِنُونَ * يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ)

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллах) Өзү каалаган кишиге нусрат берет. Ал кудуреттүү жана ырайымдуу» [30:4-5]

9-шаъбан, 1444-х.

1-март, 2023-м.

Тайвань маселеси

Суроо: 2010-жылы 29-январда Обама жетекчилиги Тайванга ракеталарга каршы ракеталар, вертолёттор, миноносце́тер (миналардан тазалоочу кемелер), «F-16» самолётторунун коммуникациялык жабдыктарынан турган 6,4 миллиард доллар көлөмүндө курал-жарак сатуу планын Америка конгрессине тапшырды.

Америка Тайвань менен курал-жарак соодасы келишимин түзүшүнөн кандай пайда бар? Кытай азыркы экономикалык кризис доорунда Американы колдоп-кубаттап турганда бул иш Американын Кытай менен болгон мамилелерине терс таасир тийгизбейби? Айрыкча, Америка-Кытай мамилелери жакшыланып жатканда, өзгөчө Обама бийликке келгенден кийин о.э. 2009-жылы ноябрда Кытайга сапар жасагандан мамилелер жакшыланып жатканда бул иш эки мамлекет ортосундагы алакаларга терс таасир көрсөтпөйбү? Америка Тайванды Кытай сыяктуу бир мамлекет деп тан алуудан баш тарткандан кийин, Тайвань Америка үчүн канчалык мааниге ээ? Же бул иштин артында башка максаттар жатабы, силерден жооп күтөбүз, Алла силерден ыраазы болсун?

Жооп:

1 – Ооба, суроодо көрсөтүлгөндөй, Обама жетекчилиги Тайванга ракеталарга каршы ракеталар, вертолётлар, миноносце́тер, «F-16» самолётторунун коммуникациялык жабдыктарынан турган 6,4 миллиард доллар көлөмдө курал-жарак сатуу планын Америка конгрессине тапшырды.

Бул иш Кытайдын каршы реакция билдирип, катуу тынчсыздануусуна, чындап эле кыжырдануусуна алып келди. Мисал үчүн, Кытай тышкы иштер министринин орунбасары Хей Яфэй билдирүү чыгаруу менен Кытайдын күчтүү каршы реакциясын билдирди. Ал билдирүүдө Американын Тайванга курал-жарак сатуу долбоору «Америка-Кытай мамилелерине кескин зыян жеткирип, терс акыбеттерге алып келиши, көптөгөн тармактарда эки мамлекет ортосундагы өз ара жардам алмашуусуна олуттуу коркунуч туудурушу мүмкүн» деп эскертти. Ал дагы мындай деп кошумчалады: «Кытайдын ажыралгыс бир бөлүгүн түзгөн Тайванга курал-жарак сатуу максатында Американын кезектеги кадамы Кытайдын ички иштерине ачык эле аралашуу, Кытай Улуттук коопсуздугун коркунуч астына коюу о.э. тынчтык жолунда өлкөнү кайра бириктирүү үчүн жасалып жаткан урунууларды жокко чыгаруу болуп эсептелет». Ал Американын Пекиндеги элчисине катуу басым менен жазылган нааразылык билдирүүсүн тапшырды. (Кытайдын «Синьхуа» агенттиги, 2010-жыл, 30-январь). Кийин Кытай тышкы иштер министри Ян Цзечи Американын Тайванга курал-жарак сатышына

каршы өлкөсүнүн ээлеген позициясына мындай деп түшүндүрмө берди: «Кошмо Шаттар Кытайдын күчтүү каршылыгынан жана тынымсыз нааразылыгынан толук кабардар болуп туруп, Тайванга 6,4 миллиард доллар көлөмүндө курал-жарак сатышын жарыя кылды». Ал дагы мындай дейт: «Американын бул кадамы Кытай менен Кошмо Шаттар ортосундагы үч кызматташтык билдирүүлөрүнө, өзгөчө 17-август билдирүүсүнө бүтүндөй карама-каршы. Американын бул иши Кытайдын ички иштерине аралашуу болуп эсептелет о.э. Кытай Улуттук коопсуздугун коркунуч астына коюп, тынчтык жолунда өлкөнү кайра бириктирүү үчүн жасалып жаткан урунууларды жокко чыгарат». Ал Америкадан бул соода келишимин тезинен токтотууну жана Кытайдын негизги кызыкчылыктарын урматтоону талап кылды. О.э. Америкадан Кытайдын Тайвань кысыгы жаатындагы алакаларынын өркүндөшүн колдоп-кубаттоого байланыштуу Америка милдеттенмелерин да урматтоону талап кылды. (Кытайдын «Синьхуа» агентлиги, 2010-жыл, 30 январь). Ошону менен бирге, Кытай коргоо министрлиги менен Кытай элдик кеңешинин тышкы иштер комитети тарабынан Американын Тайвань менен түзө турган соода келишимине таандык катуу баысмадагы нааразылык билдирүүлөрү чыгарылды. Кийин Кытай өзүнүн нааразылыгына байланыштуу иш жүзүндөгү кадамдарды таштады. Мисал үчүн, Кытай тышкы иштер министрлиги тарабынан басма сөз билдирүүсү чыгарылды: «Кытай эки мамлекеттин армиялары ортосундагы кызматташтык программасын жарым-жартылай токтотуу о.э. стратегиялык коопсуздукту, куралданууну көзөмөл кылуу жана курал таркатпоого байланыштуу жакын арада өткөрүлүшү күтүлүп жаткан министрлер орунбасарларынын өз ара кеңештерин бекер кылууга токтомо кылды». Билдирүүдө дагы мындай делет: «Кытай Тайванга байланыштуу курал-жарак соодасы келишимдерине аралашкан Америкага караштуу компанияларга санкцияларды колдонот». Билдирүүдө дагы мындай делет: «Бул токтомо регионалдык жана эл аралык маселелердеги өз ара Кытай-Америка кызматташтыгына толук терс таасирин тийгизет». (Кытайдын «Синьхуа» агенттиги, 2010-жыл, 30-январь).

2 – Булар Кытайдын көзгө даана көрүнгөн каршы реакциясы жана мамилесинин суукташы жаатында. Ал эми, Америкага келсек, ал Кытайдын каршы реакциясына карата көңүл кош, кайдыгер реакция билдирди. Т.а. Америка жетекчилигиндеги жогорку деңгээлдеги жооптуулардын эч биринен эч нерсе билдирилбеди. Болгону тышкы иштер министрлигинин басма сөз катчысы Лаура Чилердин төмөнкү билдирүүсү менен чектелди: «Бул сыяктуу соода келишимдери Тайвань кысыгынын коопсуздугуна жана туруктуулугуна кызмат кылат. О.э. ал Американын «Жалгыз Кытай» саясатына да, Тайвань менен

байланыштуу мамилелар мыйзамына да ылайык келет. Бул келишим эки мамлекет ортосундагы мамилелерге каратылган өз ара Кытай-Америка үч кызматташтык билдирүүлөрүнө да туура келет». («Рейтер», 2010-жыл, 30-январь). Бирок, Американын мындай аракети жогорудагы үч билдирүүгө, өзгөчө алардын 17-августтагы билдирүүсүнө тескери экендиги ачык эле көрүнүп турат. Себеби, 17-август билдирүүсү Кошмо Штаттарга Тайвань менен курал-жарак келишимдерине тиешелүү узак мөөнөттүү саясаттарды ишке ашырбастык о.э. ушул аралга курал-жарак сатууну аста-секин кемейтүү милдеттенмесин жүктөгөн!

3 – Кошмо Штаттардын бул аракети ойлонбостон кылынган иш эмес. О.э. Америка Тайванга курал-жарак сатуу аркылуу соода пайдасын алууну да көздөбөгөн. Балким, Американын бул иштен максаты, бир канча маселелерде Кытай Америка менен өз ара келишип алышы үчүн Кытайга басым өткөрүү. Анын ичинен, Кытай валютасы курсун долларга карата көтөрүү сыяктуу соода маселелеринде о.э. Американын «Google» деп аталган интернеттеги издөө түзүмү порталын көзөмөлгө алынышы сыяктуу маселелерде. Себеби, бул маселе менен түздөн-түз Америка өзү алектенген.

4 – Кытай Американын финансылык кризиси жана Ирак, Афганистандагы кризиси себептүү эл аралык деңгээлде калкып калганынан пайдаланып, өз чөйрөсүнөн чыгып, эл аралык саясий аракетте көрүнө баштады. Ошондуктан, Америка Кытайдын коңшулары боюнча бир таасирдүү проблема чыгарууну жана аны Тайвань маселеси менен убара кылып коюп, аны менен болгон байланышын бүтүндүй бузуп коюуну каалады. Бир жактан ушундай. Башка жактан болсо, Америка чоң мамлекеттерге буга окшогон проблемаларды эскертме кылып көрсөткөнү сыяктуу, Кытайга да бул проблеманы Америка али да кубаттуу, эл аралык маягы дале өчпөгөндөй кылып көрсөтүү үчүн бир эскертме кылууну каалады.

5 – Эми, Тайвандын Америкага канчалык маанилүү экенине келсек, Американын Кытай менен болгон мамилелеринде жүзөгө чыгуучу кызыкчылыктарынын алдында Тайвань Америка үчүн эч кандай мааниге ээ эмес. Себеби, Америка 1979-жылы эле Тайванды мамлекет деп тан алуудан баш тарткандан кийин о.э. Кытай калкын айгинелеген мамлекет мына ушул Элдик Кытай деп билген. Обама бийликке келгенден тартып, Американын Кытайга болгон мына ушул позициясына дагы башка кызуу позициялар кошулду. Өзгөчө, акыркы жолу, 2009-жылы ноябрда, Кытайга сапар жасаганда өзүн абдан кубанычтуу кылып көрсөтүп, Кытайдын эл аралык ролун алкыштады о.э. аны менен байланышты өнүктүрүү, жада калса аскерий байланыштарды да өнүктүрүү ниетинде экенин билдирди. Мунун себеби мында, Америка финансылык болобу,

же соодалык болобу, же эл аралык саясатта болобу, абдан көп маселелерде Кытайга муктаж.

6 – Булардын баары Америка 6,4 миллиард доллар үчүн же эл аралык саясий картада эч кандай мааниге ээ болбогон жана аны алда качан кытайлыктарды айгинелеген мамлекет деп этибар кылбай койгон Тайвань үчүн Кытай менен болгон мамилелерин курмандыкка чалышы мүмкүн эмес экенин көрсөтүп турат.

Ошондуктан, Кытай менен болгон алакаларды солгундатуу атайын жасалган басым өткөрүү ыкмаларынан таптакыр башка нерсе эмес. Өзгөчө, Америка Кытайдын мындай каршы реакциясы өз ара мамилелерди бүтүндөй үзүүгө чейин жетип барбашына анык ишенет, жада калса америкалык жооптуулардын бири жакында «Кытайдын мындай каршы реакциясы убактылуу» деп айтты.

16-сафар, 1431-х.

1-февраль, 2010-м.

Кытай премьер-министринин Индияга сапары жана Түштүк Корея, Кытай жана Япония – үчтүк союзунун түзүлүшү

Суроо: 2010-жылы 16-декабрда бардык маалымат каражаттары этибарды тарткан эки кабар таратты. Биринчи кабар: Кытай премьер-министринин көп адамдан турган (300 чакты бизнесмендер) делегациясы менен Индияга келиши. Бул визит да, күтүп алынышы да күтүлгөндөн башкача таризде жылуу маанайда өттү. Экинчи кабар болсо: Түштүк Корея, Кытай жана Япония ортосунда – үч мамлекеттин башкы катчылыгынын түзүү үчүн – үчтүк союзунун түзүлүшү. Булардын баарын эки Корея арасындагы карама-каршылык кескиндиги эми гана солгундаганда болуп өттү. Бул келишпестик болсо, бир тараптан Америка жана Түштүк Кореянын, экинчи тараптан, Кытайдын кыйыр колдоосу астындагы Түндүк Кореянын бири-бирин коркутуулары себептүү келип чыккан эле. Ошондой болгон соң, бул болуп жаткан иштер эмнени түшүндүрөт?

Жооп: суроого жооп берүүдөн мурун төмөнкөлөрдү баяндайбыз:

1 – Америка өткөн кылымдын алтымышынчы жылдарынан бери Кытайдын эл аралык майданда кубаттуу мамлекет катары пайда болушунан кооптонуп келет. Ал айрым учурда Кытайдын регионалдык маселелердеги нафсин тыйып коюуга урунган болсо, айрым учурда анын бул маселелердеги таасирин чектеп коюу жана кичине чөйрөдөгү ички проблемалар менен алек кылып коюу максатында түрдүү топторду ишке салды. Кээде Америка Тайвань жана Түндүк Корея маселесинен, Кытайдын азчылык улуттарга жаман мамиледе болушунан, өзгөчө, Тибеттин эгемендүүлүктү талап кылышынан пайдаланды о.э. Кытай жана Япония ортосундагы өз ара талашып жаткан аралга байланыштуу чыр-чатакка аралашты жана бул аралашуудан Кытай деңизинде согушту тутандырууга бир шылтоо катары пайдаланды. Булардан тышкары, Америка Афганистан, Орто Азия, Пакистандан тартып, Тынч океаны о.э. Япония жана Корея жарым аралдарына чейин созулган бир катар аскерий базалар менен Кытайды курчап алды. Ушул аскерий базалардан максат, Кытайды курчоого алып, майданда аскерий кубат катары пайда болушунун алдын алуу.

2 – Америка Кытайдын аскерий жактан өнүгүшүнө чек коюудагы аракеттерине кошумча, ага каршы туруу үчүн Индиянын жарандык жана аскерий потенциалын тургузууга катуу урунду. Америка бул саясатын Индиянын «Улуттук Конгресс» партиясына эле эмес, анын бардык бийлик бутактарына, жада калса, англияпараст бийлигине да колдонду. Обама индус парламентинин эки тараптуу сессиясында сөзгө чыгып, мындай деди: «Бүгүн силердин алдынарда сүйлөп жатып, АКШнын

кызыкчылыктары да, Индия менен ортоктош кызыкчылыктарыбыз да – өз ара кызматташтыгыбызга эң жакшы себеп болот деген ишеничтемин... Кошмо Штаттар Индияны эл аралык күч катары алкыштап эле калбастан, муну катуу колдоп-кубаттайбыз. О.э. биз эки тараптуу жыргалчылыкты да, тынчтык жана коопсуздуктун туруктуулугун да, демократия жана адам укуктарынын бекемделишин да колдойбуз. Бул болсо, жетекчиликтин жоопкерчилиги болуп эсептелет. Кошмо Штаттар менен Индия ортосундагы ушул эл аралык кызматташтык 21 кылымдагы өнүгүүнү жаратышы мүмкүн. Биз учурда эл аралык ядролук келишимди ишке ашырууга даярдык көрүп жатабыз. Биз ракеталарга каршы коргонуу сыяктуу жогорку технологиялык тармактарда да кызматташтыкты түзүшүбүз зарыл» (Интернеттен алынган «Кошмо Штаттар Индияны эл аралык күч катары колдоп-кубаттоодо» темадагы 2010-жыл 8-ноябрдагы кабарынан).

Ушуну айтып өтүү зарыл, 2010-жылы 29-сентябрда Индия өзүнүн бир топ аба жана деңиз күчтөрүн Кошмо Штаттардын Чыгыш Кытай деңизиндеги Окинавада жайгашкан 31-курмактык жана деңиз күчтөрүнүн бөлүгү менен аскерий машыгуулар өткөрүүгө жиберди. Чындыгында, Кытайдын мындай аскерий машыгууларга карата реакциясы абдан кескин болду. Сентябрьдын акырында Кытай адмиралы Чжу Ен мындай деп эскертүү билдирди: «Кошмо Штаттардын коңшулаш мамлекеттерибиз менен башталган бир катар аскерий машыгуулары Кошмо Штаттар өзүнүн Азияда турушун күчөтмөкчү болуп жатканын көрсөтүп турат. Кошмо Штаттар баштаган мындай аскерий машыгуулар бир канча мамлекеттерди, анын ичинен, Кытай, Россия жана Түндүк Кореяны бутага алат о.э. Американын Япония жана Түштүк Корея сыяктуу өз союздаш мамлекеттери менен болгон стратегиялык кызматташтыгын бекемдейт» («Глобал Таймс», 2010-жыл 26-сентябрь).

3 – 2003 жылы Түндүк Кореянын ядролук аракетин тизгиндеп коюу максатында бул алты мамлекеттин ортосунда сүйлөшүүлөр башталгандан бери Америка белгилүү бир талаптарды коюп келүүдө. Түндүк Корея Американын талаптарын канчалык кабыл кылууга жакындашкан сайын, Америка ошончолук өзүнүн милдеттенмелерин аткарууга берген убадасын буза берет. Буга кошумча, Америка сүйлөшүүлөрдүн тынымсыз оңунан чыкпашына Түндүк Кореянын күчү жана негизги союздашы болгон Кытайды айыпкер кылып көрсөттү. Мисал үчүн, 2007-жылы Кошмо Штаттар Түндүк Кореянын тоңдурулган каражатынын 25 миллионуна уруксат беришин, мунун тушунда болсо Түндүк Корея Йонбендеги ядролук реакторун токтотуп коюшу жана Эл аралык Атом Энергиясы Агенттиги инспекторлорун кайра киришине макулдук бериши керектигин билдирди. Ушуга карабастан, Кошмо

Штаттар дагы өз убадасын артка таштады. Т.а. келишимди чала жасап, каражаттан тыюу салууну абдан кеч алып таштады. 2009-жылы Кошмо Штаттар койгон бир канча тоскоолдуктар акыбетинде Түндүк Корея алты мамлекет сүйлөшүүлөрүнөн чыгып кетти. Натыйжада, өз ара мамилелер дагы кескиндешти. Т.а. Түндүк Корея эл аралык Атом Энергиясы агенттигинин инспекторлорун өлкөдөн кууп чыгарды, урандын байытылышын кайра баштоо планын жарыя кылды, 2009-жылдын май айында жер астында ядро жардыруу сыноосун өткөрдү о.э. жакында Түштүк Кореянын деңиз күчтөрү менен кагылышуу болуп, Түштүк Корея жарым аралына чабуул жасады...

4 – Бул окуялар менен кошо, Америка самолёт ташуучу кемелерди жайгаштыруу, аскерий машыгууларды өткөрүү, Кытай жана Түндүк Кореяны кошпостон сүйлөшүүлөрдү алып баруу менен жооп кайтарды. Максат, Кытайга басым өткөрүп, аны союздашы болгон Түндүк Кореяга каршы дагы да кескин позицияда турууга мажбурлоо эле. Америка армиясы бириккен штабдарынын башкы штаб жетекчиси адмирал Майк Муллен 2010-жылы 8-декабрда айткан сөздөрү менен Кытайдын көбүрөөк пайда келтирүүчү роль ойношуна шилтеме кылды: «Кытайлыктар Түндүк Кореяга чоң таасир өткөрүү күчүнө ээ. Жер жүзүндөгү калктар арасында Түндүк Кореяга таасир өткөрүүдө кытайлыктарга жете турганы жок. Бирок, мамилелер кескиндигине чек коюу эки тарапка тең пайда алып келишине карабастан, кытайлыктар ушул таасирден пайдаланууну каалабай жатышат». Ушул нерсе анык көрүнүп турат, Кытай жакындагы чабуулдар артынан шашылыш түрдө алты мамлекеттин сүйлөшүүлөрүн кайра баштоого чакырды. Кошмо Штаттар болсо, мындан баш тартты. Ошондон кийин Кытай Американын региондогу аралашуусуна каршы Түндүк Кореяны ачык эле коргоого өттү! Бул ушуну түшүндүрөт, Америка ортодогу кескиндикти дагы да курчутууну, Кытай менен Түндүк Кореяны кудум бул кескиндиктин себепчиси катары көрсөтүүнү, арийне, регион мамлекеттерин экөөсүнө каршы тукурууну каалап жатат. Бирок, Америка бул тукуруу согушка айланып кетпешин каалайт. Себеби, ал Ирак жана Афганистан менен алек болгондуктан, эл аралык жана регионалдык абал буга туура келбейт.

5 – Кытайдын «Arabic.china.org.cn» сайты «Синьхуа» маалымат агенттигинен алып, 2010-жылы 16-декабрда Кытай, Япония, Түштүк Кореянын келерки жылы Сеулда болуп өтө турган үч тараптуу кызматташтыктын башкы катчылыгын түзүү үчүн келишимге кол койгону жөнүндө кабар таркатты. О.э. түрдүү маалымат каражаттарында, анын ичинен, жогорудагы сайтта Кытай премьер-министринин Индияга сапар жасаганы тууралуу кабар таратылды. Кытайдын бул аракеттери

кайсы маалымат агенттигинде таркатылбасын, биз жогоруда айткандарыбыздан корутунду чыгарып төмөнкүлөрдү айта алабыз:

Кытайдын азыркы аракеттеринен максат, Американын Кытайды өз коңшуларынан жекелеп коюп, агрессивдүү мамлекет кылып көрсөтүүдөгү урунууларын жокко чыгаруу. Түштүк Корея жана Япония аябай америкапараст мамлекеттер болуп саналат. Кытайдын бул эки мамлекетке жакындашышы болсо, Американын бул мамлекеттерден Кытайга каршы пайдаланышына чек коюуу деп бааланат. Индия болсо, Америка колундагы куралдардын бири болгон, дале курал болуп келүүдө. Америка бул куралдын жардамында өзү менен Кытай ортосунда тынымсыз проблемаларды чыгарып, тынымсыз кескиндик отун тутандырып турат. Ошондой болгон соң, Кытай Индияга жакындашуу менен Американын Кытай-Индия алакаларында жүзөгө келтирмекчи болуп жаткан кескиндикти өчүрмөкчү.

Күтүлүп жаткан нерсе ушул, Кытай Америкага каршы аракет жасап өзүнүн пайдасына упай алышы мүмкүн. Бул болсо анын Индия сапарынан да, Япония жана Түштүк Корея менен түзгөн үчтүк союзунан да жакшы пайдалана алышына, Американын бул эки мамлекет аркылуу койгон торуна түшүп калбашына байланыштуу.

11-мухаррам, 1432-х.

17-декабрь, 2010-м.

Америка өз аскерий деңиз күчтөрүнүн көпчүлүгүн Азия-Тынч Океаны регионунда көчүрүүсү

Суроо: 2012-жылы 1-июнда Америка коргоо министри Леон Панетта Сингапурда өткөрүлгөн коопсуздук конференциясында «Кошмо Штаттар Азия-Тынч Океаны регионунда алты авианосецти сактап турат, өз аскерий кемелеринин 60%ын 2020-жылга чейин ушул регионго көчүрөт, келерки жылдардан тартып бул көчүрүү башталат» деп жарыя кылды, ал түшүндүрмө берип: «Америка флотторун көчүрүү жаңы Америка стратегиясын колдонуу алкагында ишке ашырылат, бул стратегиядан Америка аскерий күчтөрүнүн Азия-Тынч Океаны регионундагы деңгээлин көтөрүү көздөлгөн», - деди. Американы өз аскерий деңиз бөлүктөрүнүн көпчүлүгүн Азия-Тынч Океаны регионунда көчүрүүгө эмне фактор үндөдү? Америка Кытайдын азыркы кездеги же келерки жылдардагы кубатын эсепке алып жатабы? Кытай ушул регион үстүнөн өз көзөмөлүн орнотуу үчүн качан аракет кылышы мүмкүн?

Жооп: бул суроого жооп төмөнкүчө:

1 – Азия-Тынч Океаны регионунда ушул маанилүү мамлекеттер жайгашкан:

– Япония, Кытай, Тайвань, Түндүк Корея жана Түштүк Корея. Бул мамлекеттер ортосунда Чыгыш-Кытай деңизи үстүнөн көзөмөл орнотуу маселеси боюнча чыр-чатак, келишпөөчүлүк бар, бул деңиздеги айрым аралдар, эркин деңиз аракети жана балык улоо боюнча да чыр-чатак бар.

– Филиппин, Вьетнам, Камбоджа, Таиланд, Бруней, Малайзия, Сингапур, Индонезия. Бул мамлекеттер ортосунда да Түштүк-Кытай деңизи үстүнөн көзөмөл орнотуу маселесинде келишпөөчүлүктөр бар, бул деңиздеги айрым аралдар туурасында о.э. Малакка кысыгы, эркин деңиз аракети жана балык улоо боюнча да келишпөөчүлүктөр турат.

– Кала берсе, бул регион Индия Океанына туташкан чекит болуп эсептелет. Индия Океаны түндүк жээктеринде Бирма, Бангладеш жана Индия орун алып, Араб деңизине жакын жайгашкан Пакистанга чейин уланып кетет. Араб деңизи болсо Индия Океанынын уландысы. Андан кийин Оман булуңу келип, Булуң регионунда жана түштүккө уланып кетет, Аден, кийин Баб-эль-Мандеб кысыгына жетип барып Кызыл деңизге туташып кетет, ал аркылуу Жер Ортолук деңизине өтөт.

– Азия-Тынч Океаны регионунда Индия Океанынын түндүк жээктерине кошумча түрдө дүйнөдөгү эң чоң тыгыз жайгашкан калк жана эң чоң тыгыз жайгашкан мусулман калк бар. Анткени, бул региондо дүйнө калкынын жарымына жакын жана мусулмандар санынын жарымына жакын калк отурукташкан.

2 – Бул деңиз жолдору кургактык жолдорунан көрө маанилүү эсептелет. Анткени, кемелерде эң көп жүк ташылышы мүмкүн, чыгашасы да азыраак болот, мамлекеттердин көзөмөлү астындагы кысыктар жана деңиз өтүү жолдорун эсепке албаганда мамлекеттердин чегараларынан алыста жайгашканы үчүн кемелер каттамы да оңой жүрөт. Ушул себептен улам, бүгүнкү күнгө чейин товарлардын 90%ы кемелерде деңиз жолдору аркылуу ташылып келүүдө, кургактыктагы жолдор, жүк ташуучу үлкөн машиналарды иштеп чыгаруучу өнөр жай жана аба транспорту да өнүккөнүнө карабастан жүктөрдүн 90%ы дагы эле деңиз жолдору аркылуу ташылууда. Кургактыктагы жолдор жана аба транспорту өнүккөн болсо да, бирок аларда ташуу кымбатка түшөт жана кемелерде ташылып жаткан жүктөр көлөмүнчө жүктөрдү алар аркылуу ташып болбойт. Мисалы, нефть түтүктөрү линияларын жаткыруу өнүккөнүнө карабастан нефтинин 65%ы кемелерде деңиздер аркылуу ташылууда. Демек, Тынч Океаны чоң мааниге ээ, анткени ал Индия Океанына туташат, бул океан аркылуу болсо мына ушул мамлекеттерге Булуң регионунан жеткирилип бериле турган нефть жана газдын 75%ы өтөт. Бул региондун, айрыкча Кытай жана Индиянын нефтиге болгон муктаждыгы келерки он жылда эки эсе көтөрүлүп кетет. Ал жердеги Малакка кысыгы эки океан ортосундагы маанилүү өтүү жолу болуп эсептелет, ал Малайзия жарым аралы менен Индонезиянын Суматра аралы ортосунда 800 км. созулуп жатат жана ал аркылуу дүйнөлүк товарлардын 40%ы о.э. дүйнөлүк нефть жана газ соодасынын жарымы өтөт. Ошондуктан, ал Кытай жана Индияга карата товарларды Чыгыш жана Батышка алып өтүүнүн маанилүү жолу саналат. Демек, бул регион деңиз жолдору жайгашкандыгы жагынан абдан чоң мааниге ээ.

3 – Кала берсе, бул регион стратегиялык жактан да мааниге ээ. Ошондуктан, Кытай бул регион үстүнөн өз өкүмдарлыгын же көзөмөлүн орнотууга аракет кылып жатат. Анткени, Кытай бул регионду өзүнүн тарыхый жана географиялык региону деп эсептейт, кала берсе ал Кытайга карата стратегиялык жана экономикалык мааниге да ээ. Кытай регионалдык улуу мамлекет болгону үчүн бул регионго өз таасирин өткөрүүгө умтулууда. Бирок, ал бул регион үстүнөн өз көзөмөлүн орнотуу албады. Анткени, бул регион дагы эле улуураак жана таасири күчтүүрөөк Америка өкүмдарлыгы жана көзөмөлү астында калууда. Америка бул регионго суук согушта маани берген, анткени ошол кезде Советтер Союзу Америкага коркунуч туудурган, себеби, Россиянын Тынч Океанынын түндүгүндө деңиз чегаралары бар. Ошондуктан, ошол доордо Америка бул региондо өзүнүн 600дөн көп аскерий кемесин сактап турчу. Суук согуш акырына жетип, коммунизм кулап, Советтер Союзу ыдырап кеткенден кийин жана анын коркунучу жоюлгандан кийин

Америка өз аскерий кемелеринин санын жарымынан да көбүрөөккө азайтты, алардын саны 279 болуп калды, алардын саны 2008-жылга келип 285 аскерий кемеге жетти. Америка ушунча сандагы кеме менен чектелди, анткени анын бул региондо коркунуч сала турган эч бир атаандашчысы калбаган эле.

Мындан тышкары Американын Чыгыш-Кытай деңизинин жээктеринде жайгашкан Япония жана Түштүк Кореядагы аскерий базаларда туруктуу түрдө турган аскерий күчтөрү да бар о.э. Түштүк-Кытай деңизинин жээктеринде жайгашкан Филиппинде да ушундай күчтөрү бар. Американын бул региондо чейрек миллионго жакын аскери бар..., анын аскерий күчтөрү бул региондо өткөн кылымдын элүүнчү жылдарынан тартып туруктуу турат.

4 – Ирак жана Афганистандагы мусулмандар Америкага жеңилүү ызасын таттырды, бул жеңилүүнүн таасиринде анын эл аралык даражасына зыян жетти, 2008-жылы жарылган дүйнөлүк кризис да өз таасирини тийгизди. Мына ушундай шартта Кытай абалды баалап өз күчтөрүн көбөйтүү үчүн бул кырдаалдан пайдаланууга аракет кыла баштады. Кытай, эгер Америка бүтүндөй кулай турган болсо, же азыркыдан да күчтүүрөөк силкинүүгө кабылып өзүнүн бул региондогу таасирин сактап кала албай турган болуп калса, же мусулмандар аны бул региондон кууп чыгарса ушул региондо өз таасирин орнотмокчу болду.

Америка албетте Кытайдын улуу дүйнөлүк мамлекет эместигин, ошондуктан ал Американы дүйнөдөгү биринчи мамлекет деңгээлинен түшүрүүгө аракет кылбашын, бирок, ушуга карабастан Кытай бул региондо т.а. Азия-Тынч Океаны регионунда регионалдык улуу мамлекет экенин жакшы түшүнөт. Кытай болсо бул регионду өзүнүн региону деп эсептейт, бул регион ал үчүн экономикалык жана стратегиялык жактан чоң мааниге ээ. Ошондуктан, Кытай Чыгыш-Кытай деңизин толугу менен өз көзөмөлү астына алууга умтулууда. Мунун оңунан чыкса Япония менен Түштүк Кореяны о.э. өзүнүн таасири бар Түндүк Кореяны өзүнүн өкүмдарлыгына алат. Кытай Түштүк-Кытай деңизи үстүнөн да өкүмдар болууга умтулууда, буга жетишсе Филиппин, Вьетнам, Камбоджа, Лаос, Бруней, Малайзия, Сингапур, Индонезияны өзүнүн таасири астына же өзүнүн өкүмдарлыгы астына алат. Мына ушундан кийин Малакка кысыгы үстүнөн өкүмдар болуп алат, бул кысык Кытай үчүн өмүр тамыры эсептелет. Эгер, Кытай бул регион үстүнөн өз көзөмөлүн же өкүмдарлыгын орното алса же аны өз өкүмдарлыгы астына киргизе алса, анда Кытай Индия Океаны регионуна да өз таасирин өткөрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болуп алат жана Американын бул региондогу таасирине олуттуу таризде коркунуч сала турган болот. Бул болсо,

Америкага карата тагдырий маселе болуп, Америка буга - канчалык кымбатта түшпөсүн - эч качан жол бере албайт.

5 – Америка өзүн курчап турган Атлантика Океаны жана Тынч Океаны тарабындагы өз жерлерин коргоого маани берет. Азыр Америкага Атлантика Океанында дээрлик эч кандай коркунуч жок, анткени Европа мамлекеттери учурда Атлантика Океанында же Түштүк Америкада Америка менен атандашуу үчүн эч кандай олуттуу иш алып барбай жатат, Америка Европа тарабынан жакынкы келечекте Атлантика Океанында же Түштүк Америкада бирер олуттуу иш жүзүндөгү атандаш болушун күтпөй жатат. Ошондуктан, Америка азыр башка региондорго т.а. Тынч Океаны менен Индия Океанына жана ага туташып кеткен Араб деңизи, Булуң жана Баб-эль-Мандебге маани берүүдө. Ошондуктан, ал өзүнүн Атлантика Океанындагы күчтөрүн азайтып алардын Тынч Океанындагы санын көбөйттү. Панетта кеңири айтканкандай деңиз күчтөрүнүн 60%ы 2020-жылы Азия-Тынч Океаны регионунда болот, бул күчтөрдүн курамына 6 авианосец, көптөгөн крейсерлер, мина ташуучу кемелер, аскерий кемелер жана суу асты кемелери кирет. Панетта регион мамлекеттери менен Кытайдын ортосунда келишпөөчүлүктөр бар экенине ишарат кылып: «Кошмо Штаттардын позициясы анык, биз оор басырыктуу болууга жана чыр-чатакты дипломатиялык жол менен чечүүгө чакырабыз, биз провакациялык иш-аракеттерге, мажбурлоо жана күч колдонууга каршыбыз», - деди. Анын айтымында «Америка башка бирөөгө каршы эч бир тарапка жан тартпайт» имиш (Америка агенттиги UPI, 2-июнь 2012-жыл). Бул агенттик «Президент Обама ноябрда Азия-Тынч Океаны региону Кошмо Штаттар үчүн биринчи даражадагы мааниге ээ экенин айтты» деп көрсөтүп өттү. Бул агенттиктин жазышынча «Америка бул регионго Кытай жана Индия дүйнөлүк экономикалык кубат катары көтөрүлүп жаткан шартта жана Америка күчтөрү Ирактан чыгып кеткенден кийин о.э. Америка күчтөрүнүн Афганистандан да чыгып кетиши жакындашып жатканына байланыштуу зор маани берүүдө».

Кала берсе, Американын Азия-Тынч Океаны регионунда өз аскерий деңиз күчтөрүн көбөйтүшү ал жерде келерки жылдарда өткөрө турган аскерий машыгуулар жана манёврлар көлөмүн көбөйтүү мүмкүнчүлүгүн берет. Америка өзүнүн деңиз күчтөрү бөлүктөрүн Тынч Океаны о.э. Индия Океанынын кең региондоруна жиберүүнү да пландаштырууда. Айтымдарга караганда «Америка куралдуу күчтөрү өткөн жылы бул региондогу 24 мамлекетте 172 аскерий машыгуу жана манёвр операцияларында катышкан» (BBC, 2-июнь 2012-жыл).

6 – Американын Азия-Тынч Океаны региону боюнча коргоо министри жарыя кылган аскерий стратегиясы президент Обама 2012-

жылы 6-январда жарыялаган жаңы Америка аскерий стратегиясынын алкагында жүзөгө келди. Жаңы стратегияда негизги этибар үч негизги чекитке каратылган: Биринчиси: Европадагы Америка күчтөрүнүн санын азайтуу. Экинчиси: сапаттагы үстөмдүктү сактап калуу менен бирге аскерий чыгашаларын кемеитүү. Үчүнчүсү: Кытай кубатынын барган сайын күчөшүн токтотуу үчүн бүткүл этибарды Тынч Океаны регионунга каратуу о.э. Ортоңку Чыгыш жана Азия регионунга маани берүү. Америкага Европада эч кандай кооп-коркунуч жок болгондуктан, демек ал жерде чоң сандагы Америка аскерлеринин турушуна кажет жок, бул да аскерий чыгашаларды азайтуу алкагына кирет. Анткени, Америкадагы эле финансылык кризистин оордугу астында эзилип, андан чыгып кете албай жатат. Ошондуктан, келерки он жылда аскерий каражаттарды 1,2 триллион доллар көлөмүндө кемеитүү жана Азия-Тынч Океаны регионундагы күчтөрүн көбөйтүү планын түзүү жолуна өттү.

Демек, Азия-Тынч Океаны регионундагы Америка күчтөрүн көбөйтүү негизинен Кытайга жана анын ушул региондогу Америка таасирине кооп туудура турган коркунучуна каршы каратылган.

Бирок, бул жерде Америка деңиз күчтөрүн аракетке келтирүүгө, алардын базаларын Тынч Океанында, Малакка кысыгынан тартып Индия Океаны, Араб деңизи, Булуң, Кызыл деңизине... чейин жайгаштырууга үндөп жаткан башка нерсе да бар. Т.а. бул нерсе Кытай жээктери жана анын деңиздерине гана чектелип калбайт... Аныгы, Америка бул региондо исламий кубат «Халифалык мамлекетинин» пайда болушун күтүп, ушуну эсепке алып жатат. Америка Кытайдын ачык-айкын көрүнүп турган кубатын жана күтүлүп жаткан Исламий мамлекеттин кубатын эсепке алууга мажбур болууда... Ошондуктан, ал исламий региондун жээктерин бойлото өзүнүн базаларын жана иш-аракеттерин көбөйтүүдө... Америка исламий дүйнөдө бир улуу исламий кубат пайда болушунун натыйжасында келерки жылдарда жана келерки он жылдыкта күтүлгөн өзгөрүүлөр божомолдорун иштеп чыгууда. Айрыкча, мусулмандар санынын жарымы Азия-Тынч Океаны регионунда жана Индия Океанынын түндүгүндө экенин эсепке алууда. Бул регион мусулмандардын Булуң, Ортоңку Чыгыш жана Африкадагы региондоруна туташып кетет. Бул регион Исламий мамлекет үчүн - Аллахтын уруксаты менен тикеленгенде - чоң стратегиялык мааниге ээ болот. Ушуну да эске сала кетүү керек, Исламий мамлекет өзүнүн туңгуч кылымдарынан тартып эле мына ушул регионго кирүүгө аракет кыла баштады, натыйжада бул регион бойлоп жакшылык жайылды, ал дээрлик исламий регион болуп калды. Бул абал Батыш колонизаторлору келип карасанатайлык уругун тарата баштаганга чейин созулду. Колонизаторлор бул регионду колонияга айлантууга жетишти жана анын

үстүнөн үч кылымдан бери өкүмдарлык кылып келишти, Чыгыш тараптан мусулмандар кайратын сындырышты, ошол эле учурда, Батыштагы мусулмандарга да каршы колонизаторлук согуштарын алып барышты жана фитналар уюштурушту. Бул абал колонизаторлор мусулмандардын мамлекетин, Халифалык мамлекетин жана исламий түзүмдү кулатканга чейин созулду... Азыр болсо бул колонизаторлор Халифалык мамлекетинин кайра тикеленишинен коркушууда... Халифалык - Аллахтын уруксаты менен - албетте дагы тикеленет. Эртеңки күн – күтүүчү үчүн жакын.

5-ражаб, 1433-х.

5-июнь, 2012-м.

Кытай экономикасындагы проблемалар

Суроо: Кытай төрагасы Си Цзиньпин 2013-жылы 13-ноябрь күнү мындай деди: «Кытай экономикасындагы проблемаларды чечүү үчүн реформаларды уланта берет. Бирок, мындай реформалар үчүн этият пландары зарыл болот, ал эми, бул пландарды бир күндө ишке ашырып болбойт». Кытай телевидениеси анын Кытай жетекчилиги өткөргөн жыйын аягында айтылган ушул сөздөрүн да келтирди: «Реформалар Кытайдын азыркы проблемаларын чечүү үчүн бир каражат». 2013-жылы 9-ноябрда башталган бул жыйын төрт күнгө созулду. Бул жыйын 2013-жылы 6-ноябрда Кытайдагы өкүмдар партиянын – коммунисттик партиянын регионалдык кеңселеринин биринде жети жардыруу жүз бергенден кийин өткөрүлдү. О.э. бул окуядан бир апта мурун бир машина Тяньаньмэнь аянтына жакын көчөдө бир топ адамдарды коюп кетип, кийин өрттөнүп кеткен. Белгилүү болгондой, бул аянт Пекиндеги эң чоң аянт эсептелип, ал Кытай борборунун символдук жүрөгү болуп саналат. Суроо мындай, биз Кытай экономикасы эң чокусуна чыкты деп угабыз, ошондой болгон соң, Кытай жетекчилиги экономикадагы проблемаларды чечүү үчүн жыйын өткөргөнү эмне маанини билдирет? Бул жерде ушул жардыруулар менен Кытай жооптууларынын экономикалык иштерди талкулоо үчүн өткөргөн жыйынынын ортосунда бирер байланыш барбы? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп:

1 – Ооба, байланышы бар. Кытай адатынча шашып: «Бийлик бул окуя туурасында исламчы экстремисттерди айыптайт», - деп билдирген болсо да, бул жерде байланыш бар. Кытай пашкалактап мындай деп билдирүү берүүдөн адамдардын көңүлүн экономикалык абалдын ордуна жылбай калганынан чалгытууну көздөгөн. Экономикадагы бул абал Кытай калкын, айрыкча, айылдар жана мамлекет борборундагы калкты бактысыз жана жаман абалга кириптер кылат, арийне, мамлекет этибарын экономикалык кыйынчылыктарга каратуу үчүн күчтүү нааразылыктарга үндөйт.

2 – Бул окуялар Кытай кээ бир ички терең проблемаларга туш келип жатканын көрсөтүп турган негизги багыттын бир бөлүгү болуп эсептелет. Бул ички проблемалар чет элдеги тышкы саясатты алып барууга өз таасирин өткөрүүдө. Кытай 2005-жылы массалык тартипсиздиктер, демонстрациялар жана ички чыр-чатактардан турган 87.000 социалдык тартипсиздиктерди башынан өткөрдү. Ал эми, 2010-жылы Кытайда 180.000 нааразылык демонстрациялары, тартипсиздиктер

жана башка массалык окуялар жүз берди. Т.а. нааразылыктар көбөйүп барууда...

3 – Кытайдагы тез өнүгүүнүн негизги элементи болгон эркин экономикалык зоналардын баары Кытайдын Чыгыш жээгинде тургузулган. Бул зоналарда иштелип чыккан продукциянын баары кемелерге жүктөлүп, дүйнөгө экспорт кылынат. Мунун натыйжасында бул жээк зонасы дүйнөлүк экономикага байланып калды, Кытайдагы тез өсүүнүн негизги бөлүгү ушул зонада байкалат. Бул зона элитанын жаңы муунун да пайда кылды. Булардын баары Кытайдын калган бөлүгүнүн эсебинен жүзөгө келди. Себеби, Кытайдын көпчүлүк бөлүгү дагы эле ири агрардык регион боюнча калууда. Негизинен эгин эгүү менен алектенген бул региондордо инфраструктуралар аз болуп, кембагал жашоону башынан өткөрүүдө. Бостон консультативдик тобу 2008-жылы өткөргөн байлык бөлүштүрүүгө тиешелүү эл аралык изилдөөгө ылайык, Кытайдын 0,2% калкы Кытай байлыгынын 70%ына ээлик кылат. Байлыктын мындай жаман бөлүштүрүлүшү артынан жаман мамиле, камакка алуулар, күчсүз эмгек мыйзамдары, абдан төмөн иш акылары, Кытай бийлиги көпчүлүк калкынын экономикалык муктаждыктарына жетиштүү көңүл бурбашы да артып барууда.

4 – Төмөн иш акыларына жана жогору даражада тышкы экспортторго таянган Кытай экономикалык модели азыр бир жайда жылбай турат. 2008-жылдагы дүйнөлүк экономикалык кризис муну бүтүндөй ачыкка чыгарды. Бир нече эксперттер Кытай экономикасы абдан кыйын абалда деп эсептешүүдө. Нобель сыйлыгынын лауреаты, экономист эксперт Пол Кругман мындай дейт: «Азыр көрсөткүчтөр Кытай абдан кыйын абалда экенин анык көрсөтүп турат, биз бир жөнөкөй өткүнчү депрессия жөнүндө сүйлөп жатканыбыз жок, тескерисинче, маңызынан тереңирээк иш жөнүндө сүйлөп жатабыз. Себеби, бул мамлекеттеги соода аракетинин бүткүл ыкмасы жана отуз жыл аралыгында таң каларлык өсүүнү жетектеген экономикалык система аягына жетти. Кытай модели өзүнүн «улуу дубалына» сокку берүү алдында турат деп айтуу мүмкүн. Азыркы учурда бирден-бир суроо: бул кулоо канчалык опурталдуу болот?». (Кытай дубалы менен кагылышуу, Пол Кругман, Нью-Йорк Таймс, 2013-жыл 18-июль). Кытай экономикасында боло турган чоң өзгөрүүлөрдү божомол кылган жана муну бир нече жылдар аралыгында талкуулаган Стратфор мындай дейт: «Кытай экономикасында болуп жаткан чоң өзгөрүүлөр азыр негизги маалымат каражаттарынын көңүлүн өзүнө бурду. Көпчүлүк адамдар: Кытай качан экономикалык кризиске кабылат? – деп суроо салышкан. Биз буга Кытай жакында кризиске кирди, деп жооп бердик. Бул жагдай Кытайдан тышкарыда, айрыкча, бизде, Кошмо Штаттарда кеңири

чөйрөдө моюнга алынбаган. Кризис – ал моюнга алынынан мурун – жүз берген болушу мүмкүн. Кризис бар экенин моюнга алуу кыйын учур. Себеби, бул жагдай башка көпчүлүк тараптар бул кризиске карата позициясын билдирүү катары өздөрүнүн иш-аракеттерин өзгөртүүнү баштаганда жүз берет. Биз: «Кытай экономикасында кризис бар экендиги дүйнө динамикасы өзгөрө турган даражада кабыл алына турган бир фактыга качан айланат?», - деп суроо салып келгенбиз». (Кытай экономикалык керемети аягына жеткенин моюнга алуу, Стратфор, 2013-жыл, 23-июль).

5 – Кытай акыркы он жылдыкта экономикалык өнүгүүдө капитализмдин жолун кармана баштады. Анткени, экономикалык жандануу өлчөөсү көп продукция иштеп чыгарууга байланыштуу болуп калды, бөлүштүрүүгө болсо, көңүл бурулган жок. Анткени, капитализмде продукция иштеп чыгаруунун көбөйүшү – ал тургай, бүткүл экономикага бир ууч кимселер гана ээ болуп алып, калган адамдар туңгуюк, өтө кыйын турмушту башынан өткөрүп жаткан болсо да – экономикалык кубатты жана өнүгүүнү түшүндүрөт. Т.а. бүткүл этибар продукция иштеп чыгарууну көбөйтүүгө каратылып, адилет менен бөлүштүрүүгө көңүл бурулбайт. Эгер, Кытай коммунизм жана капитализм гибридинен (аралашмасынан) турган ушул жолдо бара берсе, ал да Советтер Союзу кабылган нерсеге туш келет. Советтер Союзу коммунизм менен капитализмди бири-бирине аралаштырууга урунганда, ал «өрдөкө теңелип карганын буту сыныптыр» деген натыйжада кулады! Кытай да ушундай абалга кабылышы мүмкүн... Эгер, коркунуч кайдан чыгып жатканын түшүнүп жетип, коркунуч булагын чечип ондой алса, бул абалдан кутулуп чыгышы мүмкүн.

6 – Кытай бул кризистен кутулуп калышы мүмкүн. Бул үчүн ал бүткүл этибарын дүйнөлүк экспортко карата бербей, бул гибрид экономикага таянуудан мурун өз калкынын жергиликтүү талаптарына көңүлүн буруп, бул калктын муктаждыктарын камсыздоого өтүшү керек. Антпесе, Кытайдын 1 миллиард 300 миллионго жеткен калкынын 948 миллиону күнүнө 5 доллардан да аз каражат менен жашайт берет жана байлык кембагал жумушчулардын күчүнөн пайдаланып жаткан бир ууч кимселердин колуна чогула кала берет. Мунун акыбетинде абдан көп адамдардын муктаждыктарын камсыздоо аткарылгыс арзуу болуп калат, продукция иштеп чыгарууга бир ууч адамдар кожоюн болуп алып, продукцияны ошолор чет элге экспорт кыла берет. Натыйжада, продукция иштеп чыгаруунун өсүүсү байкалып, бирок, ансыз деле кембагал жашаган адамдардын саны көбөйө берет. Бул болсо, нааразылыктар жана тартипсиздиктерди келтирип чыгарат... Кытайдагы «Renmin» университетинин юридика жана социология институтунун

профессору Чжоу Сяочжэн (Zhou Xiaozheng) Кытайдагы чыныгы абалга түшүндүрмө берип мындай дейт: «Кытайдын азыркы ийгилиги 300 миллион кишиге таянганын унутпагыла. Бул кишилер миллиард арзан жумушчу күчүнөн дээрлик бекер пайдаланууда. Адилетсиз юридикалык система жана байлыктарды адилетсиз бөлүштүрүү коркунучтарды дагы да үлкөндөтүүдө».

7 – Кытай капиталисттик Батыштын изинен жүрүүнү, бардык нааразылыктар жана тартипсиздиктерди «Исламий экстремизмге» жабыштырууну токтотушу керек. Кытай продукция иштеп чыгарууну көбөйтүү жана аны экспорт кылууга таянган гибрид экономикасы башынан өткөрүп жаткан кризистин түпкү тамырларын издөөнүн ордуна муну «Исламий экстремизмге» төңкөөдө. Натыйжада, продукция иштеп чыгаруу көлөмү да көбөйүп жатат, бирок, жаман бөлүштүрүү кооптуу түс алууда, кембагалдар саны көбөйүүдө, акыбетте нааразылыктар артууда... Биз Кытайды – эгер, ал ушул «коммунисттик-капиталисттик» экономикалык саясатты уланта берсе – Советтер Союзунун катарына кошулушунан жана өтмүш окуяларынын бирине айланышынан эскертебиз...

Биз Кытайга Исламды колдонула, мына ошондо бакытка жетишесиңер, деп айтпайбыз. Себеби, бул колдонуу оболу исламий акыйда керек. Бул акыйда болсо аларда жок... Бирок, биз аларга капиталисттик Батышты туурабагыла деп айтабыз. Кембагалдыкта эзилип жаткан көпчүлүк калктын муктаждыгын камсыздоо үчүн бөлүштүрүүнү жакшыртууга көңүл бурбай, бүткүл этибарды продукция иштеп чыгарууга гана каратып капиталисттик Батышты тууроону токтоткула деп айтабыз. Антпесе, нааразылыктар күчөй берет. Батыш жан үрөп сайрап жаткан «Исламий экстремизм» нааразылыктардын күчөшүнө себеп эмес, тескерисинче, экономикалык жана пикирий абалдын жамандыгы себеп... «Исламий экстремизм» деген сөз саясий шылтоолордон башка нерсе эмес. Андан Кытайды – Чыгыш Түркстанды зомбулук менен басып алганы үчүн – олуттуу айыптоонун алдын алуу көздөлгөн. Бирок, бул алдоолордун эч бири, ушунча айла-амалдар жана акыйкаттарды жасалмалаштырып бурмалоолор мусулмандарды Кытай Түркстанды басып алганын унуттуруп жибере албайт. Тескерисинче, Түркстан эртеби-кечпи – Аллахтын уруксаты менен – Исламий Үмөттүн кучагына албетте кайтат.

﴿وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَاهُ بَعْدَ حِينٍ﴾

«Албетте, силер анын кабарын (бир аз) убакыттан кийин билип аласыңар» [38:88]

14-мухаррам, 1435-х.

17-ноябрь, 2013-м.

Кытайдын Чыгыш Түркстанга карата жапайы душмачылыгы

Суроо: 2017-жылы 2-мартта «аль-Жазира нет» кабар агенттигинде Кытай Чыгыш Түркстан «Синьцзян» аймагында аскерлерин топтой баштагандыгы тууралуу маалымат берилди. Кабарда мындай келген: «Эки күн мурун Кытай бийлиги өлкөнүн батышында жайгашкан Синьцзян аймагындагы Үрүмчү шаарында он миңден ашуун аскерин топтогондугу тууралуу маалымат таратты. Бул аймактын жергиликтүү жашоочуларынын көпчүлүгүн мусулман уйгурлар түзөт. Көптөгөн жылдардан бери бул аймакта жергиликтүү мусулман уйгурлар менен Кытай бийлиги ортосунда чыңалуулар жүз берип келүүдө. Кытай коопсуздук күчтөрү ал жерде ондогон танкалар, брондолгон машиналар катышкан жана вертолеттор коштогон аскерий парад өткөрдү. Кытай бийлиги ушул жылы мындай аскерий парадды Кашкар, Хотан, Аксуу аймактарында үч жолу өткөрдү». Кытай бийлиги бул аймактагы мусулмандарга карата жаңы кыргын даярдап жатабы?

Жооб: Кытай бийлигинин бул аймактагы мусулмандарга карата кылып жаткан саясатынын түп маңызы айкын болушу үчүн, Кытай бийлиги менен Синьцзян аймагындагы Уйгур мусулмандарынын ортосунда жүрүп жаткан күрөшкө назар салып чыгуу зарыл:

1 – Кытай бийлиги менен Синьцзян аймагындагы Уйгур мусулмандарынын ортосундагы күрөш жаңы көрүнүш эмес. Айрыкча, 1863-жылдан бери бул күрөш күч алган. Түркстан – Ислам өлкөлөрүнүн чыгышынан алганда эң алысы. Ал аймак Кытайдын көптөгөн кыргындарына кабылды. 1949-жылы Мао Цзедун бийлике келип, Кытайга коммунисттик түзүм орноду. Синьцзян аймагын да өзүнө кошуп алуу үчүн, Кытай бийлиги бул аймакта миллиондон ашык Уйгур мусулмандарын кыргынга салды. Кийин аны өзүнө кошуп алды. Бул аймактагы жергиликтүү мусулман жашоочуларын Кытайдын ичине көчүрүү жана алардын ордуна хань кытайларын жайгаштыруу аркылуу бул аймактын Исламий көрүнүшүнө чек койуу аракетин көрдү. Бирок, Уйгур мусулмандарынын бекемдиги Кытайдын бул кылыгына моюн сунбады. 1933-44-жылдары бул аймакта Кытайга каршы көтөрүлүштөр орун алды. Ошондон бери Кытайга каршы көтөрүлүштөр маал-маалы менен жүз берип келүүдө, 2009-жылы да жүз берди.

2 – Кытай бийлигинин Уйгур мусулмандарына карата душмандык кылуусунун негизги өзөгү – бул Ислам. Ал эми, Кытайдын Исламга карата душмандыгынын өзөгүн түзүп жаткан нерсе болсо, бул мечиттер. Ошондуктан, Кытай бийлиги 1949-жылы 25 миң мечитти талкалап салган. Синьцзян аймагында 500 чамалуу гана мечит калтырылган. Бүгүнкү күндө Кытай өзүнүн «коммунисттик» экономикасынан жарым-

жартылай баш тартып турган учурда, динге карай агылуу күчтүү түс алды, айрыкча жаштар арасында. Мына ушул нерсе Кытайдын бул аймакка карата учурдагы саясатын алып барышка түрттү.

3 – Синьцзян (кытайча «жаңы басып алынган жер» маанисин түшүндүрөт) аймагында мунай ж.б.у.с. табигый байлыктар бар. Ошондуктан, Кытай бийлиги – бул аймактын жергиликтүү жашоочулары болгон Уйгур мусулмандарын Кытайдын ички жагына көчүрүп, алардын ордуна хань кытайларын жайгаштыруу – саясатын алып барды. Уйгур мусулмандары азыр жашоочулардын 10 миллионун түзөт, тактап айтканда, жашоочулардын 40%ын түзүп калышты. Уйгур мусулмандары Түштүк аймактарда жана айылдарда көбөйө баштады. Бул аймактар, айрыкча мусулмандар жашаган түштүк аймактар, кедейчилик менен айырмаланышат. Ошондой эле, этникалык хань кытайлары аз аймактар да жакыр аймактар болуп саналат.

4 – Ушуларга карабастан Чыгыш Түркстанда, айрыкча, айыл аймактарында Исламий көрүнүш кайрадан жанданып жатат. Мезгил-мезгили менен Кытай бийлигин калтыракка салып, анын бийлигине кооп-коркунуч жаратып жатат. Ошондой эле Чыгыш Түркстан Кытайдан бөлүнүп чыгуу аракетине бекем туруп, жардыруулар болуп жатат. Ушундан улам, Чыгыш Түркстан Кытай мамлекетиндеги эң туруксуз аймакка айланып бара жатат. Мунун каршысында, Кытай өкмөтү уйгур мусулмандарынын жашоосун катуу көзөмөлгө ала баштады. Камака алуу, дайынсыз жоготуу иштерин жасап, Кытай өкмөтү аларды чагылдырууну массалык маалымат каражаттарынан тосуп койду. Сыртка качып чыгып үн салган уйгур мусулмандарын да «терроризм» шылтоосу менен сары изине чөп салып, эл аралык коопсуздук күчтөрү (Орто Азия, Пакистан сыяктуу) аркылуу, алардын да көпчүлүгүн камакка алды.

5 – Анткени, Ислам уйгур мусулмандарынын жүрөгүндө тирүү. Мына ушул тирүү күч тогут Кытай бийлигинин жүрөгүнө коркунуч салууда. Кытай өкмөтүнүн диний иштер боюнча жогорку жооптуусу Ван Сюань Кытай Ислам бирикмесинин улуттук конференциясында мыдай деди: «Экстремизм идеясы «ички аймактарга» жылжып кирүүдө». Кытай мамбашы Си Цзиньпин Кытай мусулмандары «жылжып киришине» жол берген мыйзамсыз диний долбоорлорго каршы турууга чакырды. («аль-Мисри явм», «China Daily» гезити, 2016.11.29.). Кытай өкмөтүнүн мындай кооптонуп жатканын «Россия сегодня» кабар агенттиги 2017-жылы 1-мартта жарыялаган маалымат да тастыктап турат. (Кытайдын Синьцзян аймагындагы ж.б. аймактардагы террористтик аракеттердин артында сырткы экстремисттик күчтөр турарын жана ушул нерсе Кытай бийлигин катаал рейддерди өткөрүүгө түрткөндүгүн көптөгөн жолу эскертти).

6 – Чыгыш Түркстан мусулмандары динге бекем туруп, миңдеген мечиттерди курушту, ошондой эле, Ислам пикирлерин жайылтып жатышат. Кытай бийлиги буларга каршы аймакта «агартуу революциясын» кайра жандантууну колго алды. Исламий көрүнүштөрдүн жайылышына катуу каршылык кыла баштады. Мусулмандарды коркууга салган жаңыча кампанияларды ишке сала баштады. Ал кампаниялардын тизмесинен:

а) Паспортторду алып койуу. 2016-жылы 24-ноябрда Би-Би-Си кабар агенттиги: «Кытай бийлиги көпчүлүк жашоочулары мусулмандар болгон Синьцзян аймагындагы жашоочулардын паспортторун милицияга тапшырууларын талап кылды» деп кабарлады. Би-Би-Синин Кытайдагы корреспонденти Стивен Макдонел мындай деди: «Паспортторду тапшыруу талабы полициянын расмий интернет сайтында жарыяланды. Азыр болсо Синьцзян аймагындагы жашоочулардын бардыгына паспортторун тапшыруу талабы коюлду. Кийин полиция бул паспортторду өзүндө сактап калат. Тактап айтканда, бул аймактын бардык жашоочулары азыртан баштап бул талапты аткаруулары зарыл, эгер алар сапарга чыгууну каалашса...».

б) Мусулмандарды ибадаттардан тосуу. 2016-жылы 6-июнда «France 24» сайтында: «Кытай бийлиги Синьцзян аймагындагы мамлекеттик кызматта иштегендердин жана студенттердин рамазан айында орозо кармоосуна тыйуу салды. Ошондой эле, тамактануучу жайларды эшиктерин ачып коюуга милдеттендирди» деп кабар таратты. Мындай иш чараны Кытай бийлиги 2015-жылдан бери өткөрүп келүүдө. 2015-жылы 18-июнда «24 news» кабар агенттиги мындай кабар ачыктады: «Кытай бийлиги Синьцзян аймагындагы мамлекеттик кызматкерлердин, мугалимдердин, студенттердин рамазан айында орозо тутууларына тыйуу салды... тамактануучу жайларды дагы адаттагыдай иштөөлөрүнө милдеттендирди. Павла облусундагы мамлекеттик кызматкерлер да «рамазан айы ичинде орозо тутпоо жана башка диний жөрөлгөлөрдү кылбоо» токтому менен тааныштырылды. Мындай билдирүү жергиликтүү бийликтин сайтында ушул жумадагы жыйынынан кийин кабарланды».

в) «Кытай мусулмандарды куугунтукка алат» аталышы астында динди бекем тутунгандарды куугунтуктоо жана камакка алуу. Сакал койгон жана никоб тагынгандарга айып салуу. 2017-жылы 23-февралда Кытайдын жергиликтүү «Дияр» гезитинин сайтында: «Кытай бийлиги Синьцзян аймагындагы жаш сакал койгондорго жана никоб кийгендерге миң юан (275 евро) айып салынаары тууралуу токтом чыгарды» деп жарыяланды. Хань кытайлары менен уйгур мусулмандарынын ортосунда да чыңалуулар жүз берүүдө. Жергиликтүү «Хотан» гезити: «Хотан

өкмөтү акыркы убактарда саясий олку-солкулуктарга күбө болууда. Хотан бийлиги «терроризм» менен күрөшүүгө 100 миллион юан (13.7 миллион евро) бөлдү. Кол салуу, бунт чыгаруу, өлтүрүү, баш-аламандык кылуу иш-аракеттери байкалса, бул каражат дагы 5 миллион юанга көбөйтүлөөрү тууралуу да билдирди».

7 – Жогоруда айтып өтүлгөндөй, Кытай бийлигинин Чыгыш Түркстан мусулмандарына карата репрессия кылуу кампаниясы аткарылуу алкагына кирди. Кытай бул жапайы репрессиясын кайсы учурда болсо дагы ишке салуусу мүмкүн. Кытай бул жапайы репрессиясын актоо максатында, Синьцзян аймагындагы жардырууларды жүйө кармап ишке ашыруусу мүмкүн. Кытай бул аймакка он миңдеген аскерлерин жана брондолгон аскерий техникаларын, вертелотторун алып келип койдү. Синьцзяндагы коммунисттик партиянын секретары Чэнь Чуань Жо мындай деди: «Аскерлердин бул аймакка жайгаштырылышы коопсуздукту сактоо жана туруктуулукту камсыз кылууну көздөйт. Анткени, бул аймакта акыркы мезгилде олку-солкулуктар жүз берүүдө». («аль-Жазира нет», 2017.03.02.).

8 – Тилеке каршы, Кытай бийлигинин Уйгур мусулмандарына карата мындай ыплас иш-аракеттери дүйнөдөгү миллиондогон мусулмандардын көз алдында кылынууда. Алар Кытайдын мындай кылмышына каршы үн катышпады. Анткени, алар чачылган абалда, алардын бирдиктүү бир мамлекети жок. Ислам мамлекети жок. Ар бир кудуреттүү мусулман аны кайра тикелөөгө аракет кыла турган туура жолдогу Халифалык жок. Бир гана Халифалык акы-укуктарды коргой алат. Анын артында туруп жихад кылынат. Сахих Бухариде Абу Хурайра رضي الله عنهдан риваят кылынат, Пайгамбар ﷺ айты:

«إِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُنْفَى بِهِ»

«Имам – калкан, анын артында туруп согуш кылынат жана аны менен коргонулат». Мына ошондо гана тогут Кытай жана андан башкасы да мындай ыплас репрессиясын ишке ашыруудан тыйылып калышат. Анткени, Халифалык бир муштумга эки муштум менен жооп кайтарат. Аллах улуу жана кудурет ээси.

12-жумадус-саний, 1438-х.

11-март, 2017-м.

Кытай менен Индия чек арасындагы кагылышуу

Суроо: «Рейтер» агенттиги 2020-жыл 20-июнь : «... Индия аткаминерлеринин айтымында, апрель айынан бери алыскы Ладах мөңгүсүнүн аймагында эки тараптын жүздөгөн аскерлери бири-бирине каршы турган, бул жагдай акыркы жылдардагы эң коркунучтуу чек ара чыңалуусун жаратты. Кытай патрулу өзүнүкү деп санаган Индия чек ара тилкесине кирип келгенден кийин чыңалуу жүз берди. Кытай да бул аймакты өзүнүкү деп санайт. Кытай Индиянын бул аймакка жол салуусуна каршы экендигин билдирди...». Кытай менен Индиянын бул чек ара аймагы май айынын биринчи жумасынан бери эки өлкөнүн чекарачылары ортосундагы атышууларына күбө болду. Бул чыңалуу жергиликтүү түрткүлөрдөн келип чыктыбы же анын артында Америка туруп Кытайга кысым көрсөтүүнү каалап жатабы? Бул кагылышуунун оккупацияланган (басылып алынган) Кашмирдеги жана Пакистандагы мусулмандарга тийгизген таасири кандай болот?

Жооп: өткөн 5-майда башталган чек арадагы атышуулар Индиянын түндүгүндөгү Ладах бийик чөлкөмүндөгү Жалван өрөөнүндө, андан кийин Натула тоосунун ашуусунда үч күн өткөндөн кийин жүз берди (Гималай жана Индиянын Сикким аймагын Тибет менен байланыштырып турган аймактарда орун алды). Бул атышуулар эки мамлекеттин ортосунда аскердик жана дипломатиялык чыңалууга алып келди. Кытай-Индия мамилелериндеги чыңалуунун тарыхы узакка созулган. Бул чыңалуу 1890-жылы Англия менен Кытай ортосундагы Сикким Тибет деп аталган келишимден кийинки чек арадагы жаңжал көрүнүшүндө көбүнчө орун алып келет. Британия чөлкөмдө үстөмдүк кылып, Индо-Ислам жарым аралын түздөн-түз колония кылып алды, кийин бул аймактан чыгып бара жатканда аны Индия жана Пакистан кылып экиге бөлдү, Кашмирди экөөнүн ортосунда жарылуучу аймак катары ортого ташташты. Ошондой эле, англистер Индия менен Кытайдын ортосундагы чек арадагы көп жерлерди да чыр-чатактарды чыгара турган негизде калтырып чыгып кетишти. Жакынкы аралыкта болуп өткөн чыр-чатактын баянына төмөнкү негизде токтолуп өтөбүз:

Биринчи:

Индия менен Кытайдын ортосундагы чек арадагы атышуулар биринчи жолку эмес. Эки өлкөнүн аскерлери 2013, 2014 жана 2017-жылдары ар кандай деңгээлдеги согуштун алдында турган. Бул окуялар акыркы он жылдыкта болуп өттү. Эки өлкө 1962-жылы айыгышкан чек ара согушунда согушуп, Индия жеңилип, Кытай Кашмирдин түндүгүндөгү Аксай Чин аймагын басып алган. Чыгыш чек арадагы эки мамлекеттин ортосундагы талаш – Британия колониализминин жана Аруначал-

Прадеш штатын Индия аннексия кылып алышынын натыйжасы. Колонизатор Британия Индияны узак мезгил колония кылып турган учурунда Кытай менен чек арасын тактаган эмес. Батыш чек араларындагы чыр-чатакка келсек, бул эки мамлекеттин Исламий Кашмир аймактарындагы амбицияларына байланыштуу, бул амбициялар айрыкча 1947-жылдан кийин башталды. Чек ара талаштарынан улам, эки өлкө тең ар башка маалыматтарды жарыялашат. Алардын ортосундагы чек аранын узундугу болжол менен төрт миң чакырымга жакын. Өткөн май айынын бешинде болгон тирешүүлөргө келсек, бул эки өлкө күчтөрү Пангонг Цу мөңгүсүнүн жээгинде кагылышкан кезде болгон, Тибет бөксө тоосунда 14 миң фут бийиктикте болду. Натыйжада эки тараптан тең ондогон аскерлер жаракат алышты. Ошондон бери уланып келе жаткан тирешүүлөрдүн аралыгында күчтөрдү кубаттоо иштери улантылууда. Кытай бул убакыт ичинде Ладахтагы талаштуу аймакка 5000ге жакын аскерди жана бронетехниканы жөнөттү. Бул тууралуу «Business Standard» гезити кабарлады: «Кытай Элдик боштондук армиясынын 5000ден ашык жоокери Ладах аймагындагы беш жана Галван дарыясынын жээгиндеги төрт пунктуга, ошондой эле Панжунг көлүнүн жанындагы аймактарга чабуул койушту...». (www.defense-arabic.co 05.25.20).

Экинчи:

Индия Ладах аймагын Жамму жана Кашмирден бөлгөндөн кийин эки өлкөнүн ортосундагы окуялар курчуду. Ушундан улам, Кытай – Индия премьер-министри Нарендра Моди 2014-жылы Бхарата Жаната партиясы түзгөн өкмөттүн башчысы катары бийликке келгенден бери – Ладахтын Жамму жана Кашмирден бөлүнүшү стратегиялык себептер менен Кытайга каршы күчөп жаткан Индиянын тирешүүсүн күчөтүү үчүн болду деп түшүндү. Индиянын Ладахты бөлүү ниети жөнүндө Амит Шахтын 2019-жылдын 5-августундагы жарыясына жооп катары Кытай ТИМинин басма-сөз катчысы мындай деди: «Индия ички мыйзамын бир тараптуу өзгөртүүсү Кытайга зыян келтирип, регионалдык эгемендүүлүктү бузат. Бул кабыл алынгыс дагдай». Эки мамлекеттин ортосунда ар дайым болуп келген чек ара талаштары эки негизги аймакта орун алган, биринчиси чыгыш чек ара аймагы. Кытай Аруначал-Прадеш штатын аннексиялоону (кошуп алууну) талап кылып жатат. Бул аймактын аянты 90,000 чарчы километр жана Кытай аны Тибеттин түштүгү деп тааныйт. Индия муну четке кагып келүүдө. Экинчи негизги аймак: Индия Кытай 1962-жылы согушта батыш чек араларында басып алган жерлерди, башкача айтканда, Исламий Кашмир аймагындагы аймакты кайтарып берүүнү талап кылып жатат. Бул Аксай Чиндин аянты 38,000 чарчы километр. Калкы аз болгон чөлдүү жер. Муну Кытай четке кагып келүүдө. Ал тугай,

Кытай Кашмир аймагында өз кожоюндугун дагы да кеңейтүүнү талап кылып жатат. Бүгүнкү күндө батыш чек араларындагы Кытайдын талаптары Аксай Чинге чектеш Кашмирдин Ладах аймагынын бир бөлүгүн камтыйт. Ал байыркы Кытайдын «Жибек Жолу» соода жолдорунун бир бөлүгү болчу.

Үчүнчү:

Жакында Индия-Кытай кагылышуулары орун алган Ладах аймагы – Ислам кылымдар бою өкүм жүргүзүп келген Кашмир аймагынын ажырагыс бир бөлүгү. Бул аймак 2011-жылы 29-сентябрда мыйзам менен бөлүп салынганга чейин Жамму жана Кашмир штаттарынын чегинде болуп келген! Бул калкы жыш жайгашкан, бирок өтө стратегиялык аймак. Ал Индиядагы эң бийик бөксө тоолуу жеринде жайгашып Инд дарыясынын өрөөнүнүн жогорку бөлүгүн камтыйт. Бул чыгыштан Кытайдын кызыл сызыгынын чок (LAC) ортосунда орун алган, батыштан Пакистандын LoC сызыгынын чегинде жайгашкан, түндүккө келсек, Каракорум ашуусу жайгашкан. Ошондой эле Каракорум ашуусу тарапта индус калкы отурукташкан. «Долли Пик Олде» калктуу пункту. Белгилей кетчү нерсе, бул түз эле түрк тилинде – «Кадыр барктуу адамдын өлгөн жери». Бул ысым хижрий 938-жылы, миладий 1531-жылы күзүндө Ладах менен Кашмирди Исламга ачуу үчүн фатхтарга катышкан Яркенд (Жаркент) акими Султан Саид Ханга да таандык экендиги айтылат. Хижрий 939-жылдын аягында Яркендге кайтуу учурунда ал катуу ооруп, ушул жерде өлгөн деп айтылат. Ал эми, азыр бул Исламий жерди Индиянын Кашмир аймагындагы көзөмөл күчтөрү көзөмөлдөп турат. Бул көптөгөн жаракаты бар аймак. Индия Жамму менен Кашмир өрөөнүн жана Ладахты көзөмөлдөгөндөй эле, Кытай Аксай Чин жана Транс Каракорум Трасс аймагын көзөмөлдөйт. Булардын бардыгы Кашмир аймагындагы Исламий аймактар. Ал эми, Пакистан Азад Кашмирди жана Гилгит-Балтистан аймагын гана көзөмөлдөйт, бул, аймактын үчтөн бир бөлүгүнөн да аз аймак. Азад Кашмир Индия тарабынан оккупация болгон чөлкөмдөр менен чектешет, Гилгит эки өлкөнүн: Кытай жана Индиянын көзөмөлүндө турган аймактар менен чектешет. Ислам өлкөлөрүнүн учурдагы аянычтуу абалы астында айрыкча Пакистандын Кашмир аймактары динсиз эки мамлекеттин талашында калды. Индия Ладахтын Жамму жана Кашмир чөлкөмүнүн курамындагы талаштуу аймактардагы укугун талап кылып жатат. Кытай жооп кайтарып, Синьцзяндын (Чыгыш Түркстандын) курамына кирет деп, бул аймактардагы өзүнүн укугун талап кылууда. Бул эки өлкө ушул Ислам аймактарында өз укуктары үчүн күрөшүп жатышат, ошол эле маалда, Пакистан Америкага малайлыгын улантуу үстүндө, ал эми калган мусулмандар унчукпай жатышат.

Төртүнчү:

Кытай Индиянын Ладах аймагына өзгөчө көңүл бурат. Мындан тышкары, бул аймакта буддистер да бар. Анда Борбор Азияга алып барчу эки байыркы соода жолу бар. Бул нерсе «Жибек жолу» Кытайдын жаңы стратегиясында чоң мааниге ээ. Кытайдын Борбор Азияга алып барчу башка жолдору бар болсо да, Ладах аркылуу өткөн жол Борбор Азиянын калктуу пункттарына жана базарларына жетүү үчүн кыска болот. Мындан тышкары, бул байыркы соода жолдору Кытайдын товарларын Кытайдын чыгышындагы өнөр жай борборлорунан Пакистандын түндүгүнө жеткирүү үчүн Гвадар портуна карганда бул жол көптөгөн аралыктарды кыскартышы мүмкүн. Ошондуктан, Кытай бул долбоор маанилүү экономикалык коридор экендигин эске алып, акыркы жылдары Кытай ондогон миллиард доллар инвестиция жаткырган. Демек, бул жаңжал кытайлардыкындай көз карашта болбой койбойт. Эгер, Кытай Индия менен Урнач Прадеш штаты (чыгыш чек ара) ортосунда башка чек ара талашын ачууну кааласа, анда «экономикалык коридорлордун» артыкчылыктары ишке ашмак эмес. Ал АКШнын аскер-деңиз күчтөрү көзөмөлдөгөн аймактардан, айрыкча Малага булуңун аралап өтүүдөн качып «Жибек Жолу» стратегиясынын алкагында өзүнчө коридорго ээ болууга умтулат. Кытайдын өсүшүн ооздуктоо үчүн Индия АКШнын саясатын жүргүзүп жаткандыгына байланыштуу Кытайдын шек саноолорун төмөнкү иштер бекемдейт:

1 – Коронавирус эпидемиясынан кийин Америка Кытайды ар кандай шылтоолор менен алуунун жаңы жүйөсүн тапты. Вашингтон вирустун жайылганы үчүн Пекин жоопкерчиликти алышы керектиги жөнүндө көптөгөн билдирүүлөрдү берди. Башка өлкөлөрдү, анын ичинде, Индияны атайын вирус Институтунда Ухандагы вирусту иликтөөнү талап кылууга тартты. Экинчи жактан, вирус биринчи жолу Кытайга сокку урганда Кытайдан келген товарлар үзгүлтүккө учурады жана көптөгөн европалык жана эл аралык заводдорго да таасир бергендиги, ошондой эле Кытайдан келген тетиктердин жеткирүү линиясы үзгүлтүккө учурагандыгы Кытай аркылуу өтүп жаткан жеткирүү линиясын токтотуу талабын пайда кылды. Бул тенденция Америка президентинин Кытайда иш алып барган америкалык компанияларды кайтаруу аракетине да кошумча маанай жаратты. Тагырагы, Кытайдан алып чыгып кетүү аракетине кошумча күч берди. Бээжин бүгүнкү күндө өзүнүн экономикасына эч качан болуп көрбөгөндөй коркунуч туулуп жатканын сезип жатат.

2 – Индия Американын саясаты негизинде иш алып барып жаткандыгы Кытай экономикасын алсыратуу аракети экендигин көрсөтүп турат: «Индиянын аскердик операцияларынын мурунку башкы

мүдүрү Генерал Винод Бхатиа «Анадолуга» мындай деди: «Дүйнө жүзүндө Кытай коронавирус эпидемиясынын себептүү ишенимдүү түрдө өзүнүн таасирин жоготуп жатат». Ал кошумчалап айтат: «Өнөр жай компаниялары Кытайдан кетүүнү көздөп жатышат. Бул Бээжинди этибарды коронавирус кризисинен бурууга мажбур кылат». Ал баса белгилеп, коронавирустан кийинки дүйнө «Индия үчүн сонун мүмкүнчүлүк болот...» деди. («Анадолу», 09.06.20). Индиялыктар айтып жаткан мүмкүнчүлүк чет элдик компанияларды, айрыкча, америкалык компанияларды Кытайдан Индияга көчүрүп өтүү болуп саналат. Кытай Кытайга каршы туруу үчүн Индиянын мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүнүн артында Америка тургандыгын көрүүдө. Америка Индия өзөктүк өлкө болушу үчүн анын өзөктүк программасын колдоду. Ал ага соода-экономикалык мамилелерде артыкчылыктуу позиция жана артыкчылык берди. Ошондой эле, Индия Пакистан менен чектешкен чек арада ондогон жылдар бери орнотулган ири аскердик бөлүктөрдү Кытай менен чектешкен жерге жылдырууга мүмкүндүк алышы үчүн Америка Пакистанды Индия менен болгон чыңалуусун басаңдатууга мажбур кылды. Бул саясат АКШнын Индияга карата жаңы саясаты эмес, балким ал көптөгөн жылдардан бери алып барылып жаткан саясат. Бүгүнкү күндө Америка Кошмо Штаттары ири чет элдик компанияларды Кытайдан чыгарып кетүүгө Индияны катыштырууну да күчөтүп, Индия Кытайдын ордун басуусу үчүн шарт жаратууда. Башкача айтканда, Индиянын Кытай экономикасына сокку урууга катышуусун шарттап жатат.

3 – Белгилей кетчү нерсе, аскердик жактан алганда Кытай өз армиясын бир топ өнүктүрө алды. Бул аскердик бюджети менен Америка Кошмо Штаттарынан кийинки эле жылына 261 миллиард доллар (2019-жыл) сарптаган экинчи өлкө болду. Ал тургай, Кытай Россия, Британия жана Франция сарптаган каражаттарды бириктиргенде да андан ашыкча каражат сарптап жатат. Индия 2019-жылы аскер чыгымдары жагынан Кытайдан кийинки үчүнчү өлкө болуп калды. Анын аскердик бюджети биринчи жолу 72 миллиард долларды чапчыды, бирок анын армиясынын мүмкүнчүлүктөрү Кытайдын Улуттук Армиясынын аскердик мүмкүнчүлүктөрүнө салыштырмалуу анча деле чоң эмес. Эки армиянын аскердик мүмкүнчүлүктөрүнүн мындай чоң айырмачылыгы Индияны Кытай менен кеңири салгылашуу алып барууда 1962-жылкы окуядагыдай эмес, миң жолу өлчөп иш алып барууга мажбур кылат. Мунун бардыгы Индиянын кадимки курал-жарак жагынан Ладах аймагында бир топ артыкчылыктарга ээ болгонуна карабастан, айрыкча, армиянын көптөгөн бөлүктөрү Пакистан менен чектешкен аймактарда жайгашкан. Башкача айтканда, жаңжал орун алып жаткан аймакка жакын аймактарда

жайгашкан. Кытай андан айырмаланып, аскерлерин дале жаңжал чыккан аймакка топтогон жок. Бул конфликттүү аймактагы эки мамлекеттин кадимки аскердик мүмкүнчүлүктөрүнүн вакыйын АКШнын Гарвард университети даярдаган изилдөө тастыктады. («Арабий пост», 31.05.20.). Бирок, бул кагылышуулардан кийин Кытайдын аймакка кошумча күчтөрдү мобилизациялап, батыш чек араларында Индияга каршы аскердик мүмкүнчүлүктөрүн арттырып жатканы байкалды.

4 – 2017-жылы чыгыш чек арадагы Индия жаңжалы 2018-жылы Индиянын премьер-министри Нарендра Модии менен Кытайдын төрагасы Си Цзиньпиндин жолугушуусунан кийин жөнгө салынган. Эки лидер Ухань шаарында 2018-жылдын апрель айында биринчи расмий эмес саммитти өткөрүштү жана ал жолугушууда Си Модии Индияда экинчи жолугушууга чакыруу сунушун кабыл алды. («Euro Arab News», 09.12.20.). Бирок, учурдагы жаңжал Американын Кытайды кыйратуу аракеттеринин көбөйүшү менен дал келди. Бул кошумча чыр-чатактарды жаратып, чыр-чатакты чечүүнү ого бетер кыйындатат. Трамп администрациясы Кытайдын айланасында түзүп жаткан бул жаңы кыйынчылыктарды Пекин толук түшүнүп турат. Ошондуктан «Кытайдын төрагасы Си Цзиньпин шейшемби күнү: «Коронавирус пандемиясынын улуттук коопсуздукка тийгизген таасири астында Пекин куралдуу согушка даярдыктарын күчөтүп, аскердик миссияларды аткара турган мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтөт», - деди». («Sputnik», 26.05.20.). Кытайдын бул билдирүүсү Индияны максат кылбаса да, бирок Америка коронавирустун жайылгандыгы үчүн жоопкерчиликти Кытай өзүнө алышы керек деген ниетинин артында курчап турган коркунучту сезип, ошого карата билдирди. Ошондуктан, Кытай АКШнын аймактагы союздаштарын, анын ичинде Индияны камтыган аскердик планын токтотуу максатында өзүнүн аскердик мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүүнү ойлонуп жатышы мүмкүн. Кудум жакын душмандарына Америка менен кызматташпоо жөнүндө билдирүү жөнөтүп жаткандай, болбосо, Кытай армиясы аларга чоң зыян келтириши мүмкүндүгү билдирип койуу таризинде. Балким, Кытайдын Мамлекеттик Коопсуздук Министиринин 2020-жылдын апрель айынын башында Бээжинди аскерий тирешүүгө даярданууну талап кылган чалгындоо отчетунда Американын Кытайга каршы пландары канчалык олуттуу экендигин көрсөтүп жаткандай. Балким, Индиянын аскердик чыгымдары тездик менен жогорулап, 2019-жылы биринчи жолу 72 миллиард доллар жетиши. Ошондой эле, Индия армиясынын ири курал келишимдери да Кытайдын кооптонуусуна түрткү жаратты. Мунун бардыгы Кытайга түздөн-түз коркунуч туудурат. Индия буга канааттанып жатат. Анткени, ал Американын Кытайга каршы саясатында найза башы ролун аткарууда. Индия Кытай менен

талаштуу чек ара аймактарында жүзөгө чыгарган инфраструктуралык долбоорлор, куралданууну тездетүү менен Кытай-Индия мамилелеринин келечегине байланыштуу Кытайга карата көбүрөөк тынчсызданууну жаратууда.

Бешинчи:

Акыркы мезгилдерде Индия менен Кытайдын ортосунда жаралган жаңжалда Американын позициясы албетте Индияны колдойт. АКШнын мамлекеттик департаментинин Түштүк Азия маселелери боюнча жогорку кызматкери, элчи Элис Уэллс Кытайдын Ладахтагы аракеттерин Пекиндин Түштүк Кытай деңизиндеги чагымдарына байланыштырып сынга алды. («NEWS 18», 21.05.20.). Ошондой эле, Өкүлдөр палатасынын тышкы иштер боюнча комитетинин төрагасы Эллиот Энгель мындай билдирүү берди: «Мен Индия-Кытай чек арасындагы көзөмөл сызыгында Кытайдын агрессиясы уланып жатканына абдан тынчсызданамын. Кытай эл аралык укукка ылайык талаш-тартыштарды чечүүнүн ордуна, коңшуларын коркутууга даяр экендигин дагы бир жолу далилдеп жатат... Мен Кытайды стандарттарды урматтоого жана Индия менен болгон чек ара маселелерин чечүү үчүн иштеп жаткан дипломатияны жана механизмдерди колдонууга чакырам». («АКШ мамлекеттик департаменти, 01.06.20.). Буга кошумча, Америка бул чек ара талаштарынан пайдаланып Кытайга карата кысым өткөрүү саясатын алып баруу, Кытайдын аймактагы таасирин чектей турган чек ара жаңжалдары сыяктуу шантаждар менен аны алек кылуу менен тузак коюуга аракет кылып жатат. Анын натыйжасы Кытайдын иштерине кийлигишүүсү болуп саналат. Ошондуктан, Трамп Индия менен Кытайдын ортосунда жаңжал чыкканда ортомчулук кылууну сунуштады. Мындан максат эки тараптын ортосундагы чечимди өз кызыкчылыгына ылайык көзөмөлдөө. Трамп 2020-жылы 27-майда Твиттердеги баракчасында мындай деди: «Биз Индия менен Кытайга Америка Кошмо Штаттары алардын ортосундагы учурдагы чек ара талашында ортомчулук кылууга же негизги ролду аткарып берүүгө даярдыгын билдирдик», - деди. («Алхуррату», 27.05.20.). Кытайдын четке кагуусу: «Кытай тышкы иштер министрлигинин өкүлү Чжао Легян: «Эки өлкө өз ара келишпестиктерди чечүү үчүн үчүнчү тараптын «кийлигишүүсүн» каалабайт». («Анадолу», 09.06.20).

Алтынчы:

Ага карабастан, Америка тынчып калган жок, ал үчүн дүйнөдөгү эң маанилүү региондордун бири болгон региондо өз ишин улантты. Ал ишин Кытайга каршы масштабдуу түрдө Түштүк Кытай деңизинде тикелей жана кыйыр түрдө каршылык көрсөтүүгө аракет кылуу менен улантты. Бирок Америка мындан ары бардык жерде согуштарды жүргүзө

албайт жана дүйнөнүн көпчүлүк аймактарында өзүнүн күчтүү таасирин сактап кала албайт, бирок өзүнө малайлык кылган аймактык жана жергиликтүү күчтөргө таянуу менен улантат. Коронакризиси Америка кризистерди жөнгө салып жаткан өлкө эмес, тескерисинче, вируска туруштук бере албай турган мамлекет катары шермендесин чыгарды! Американын бул ийгиликсиздиги расалык дискриминация маселеси күчөгөндөн кийин да күч алды, ак америкалык полиция кара америкалык жаранды думуктуруп өлтүргөндөн кийин анын эл аралык деңгээли түшүп дүйнөгө абийири ачылды... Азырынча Кытай жеригиликтүү ири держава. Ушул себептен улам, Америка өз кызыкчылыктарына жетүү жана өз таасирин сактап калуу үчүн мурункуга караганда азыр башка мамлекеттерге көбүрөөк таянууга көз каранды болуп калды. Индия бийлиги ыктыярдуу деңгээлде Америка кызыкчылыгын аткарышы жана натыйжалары ар дайым Американын пайдасына болушу үчүн өбөлгө жаратуу максатында Америка Индияда анын кадрлары бийликке келишине аракет кылды. Америка Бхаратия Жаната партиясын бийликке алып келүү үчүн бардык күч-аракетин жумшады, ошондуктан Вайппейи жетектеген америкалык тараптын партиясы Индияда 1998-жылдан 2004-жылга чейин бийликте болду. 2004-жылы шайлоодо ал партия Конгресс партиясына утулуп калган. Америка аны кайра бийликке алып келүү үчүн 2014-жылы аракет кылып бийликке алып келди, ал дагы эле бийликте турат. Анын натыйжасында Америка Индияны Кытайга каршы пайдалана баштады. Индия бул ролду ойной алышы үчүн, Америка Пакистанды бейтарапташтырып, Индия менен болгон чыр-чатактан алыстатты жана Индияны Кытай менен болгон кагылышууларга баруусуна түрттү. Өткөн жылы Индия Кашмирди басып алып, ал Индиянын курамына киргенин жарыялаган кезде Пакистан акимдери буга кайдыгер мамиледе болду. Бул тууралуу биздин 2019-жылы 8-августта чыккан суроо-жоопто айтылган:

«Американын баамында, Кашмир жаатында Индия менен Пакистан ортосунда уланып келе жаткан кескиндик Индия жарым аралынын Кытайга каршы күрөшүнө терс таасир кылууда... Ушул себептен улам, ушул кескиндикти жоюу үчүн Кошмо Штаттар Индия менен Пакистан ортосунда мамилелерди нормалдаштырууга аракет кыла баштады. Максат – бул эки мамлекетти Кашмир үчүн бири-бири менен согушуусунан алыс кармап, алардын аракеттерин Кытайдын өнүгүшүнө каршы Кошмо Штаттар менен кызматташууга багыттоо. Америка «Кашмирди Индия аннекция кылып алса, мен Пакистанга басым кылып, Индияга каршы аскерий аракет кылуусуна жол бербей, теманы сүйлөшүү тарапка бурамын, ошондо Индия-Пакистан проблемасы чечилет» деп ойлоп жатат. Кудум Фалестиндеги Аббас режими жана араб

мамлекеттери менен яхудий мамлекети ортосундагы аскерий аракетти алдын алганы сыяктуу...». Пакистандын башкаруучулары буга милдеттеништи жана премьер-министр Имран Хан мындай деди: «Эгер Индия Пакистанга кол салса, Пакистан өкмөтү Индиянын өкмөтүнө тийиштүү жооп берет». («Анадолу», 30.08.19.). Башкача айтканда, Кашмирди азат кылуу үчүн эмес!!! Бир айга жакын убакыт өткөндөн кийин ал: «Эгер Индия бошотулган Кашмирге кол салса... Армия башчысы Бажва Пакистан армиясы Индияга каршы турууга даяр деп мени ишендирди», - деди». («Geo News» каналы, 29.12.19.). Башкача айтканда, Азад Кашмир менен Жамму Индиянын көзөмөлүнөн азат кылынбайт.

Жетинчи:

Кытай менен тыгыз мамиледе болгон Пакистанга келсек, Кытай Индиядан тартып алган Аксай Чин аймагындагы бардык укуктарды талап кылбайт. Бул Кашмирдин бир бөлүгү болуп саналат. Ошондой эле, ал Индиянын көзөмөлүндөгү Кашмир Ладах аймагында эч кандай укуктарды талап кылбайт, Кытай анын бир бөлүгүн талап кылып жатат! Пакистандын ант берген душманы Индиянын Кытай менен болгон кагылышууларда Кытай Индиянын мурдун сындырат деп өзүнүн кубанычын көрсөткөн Пакистан бул жолку жаңалда үн каткан жок. CNN News-18 бул унчукпастыка таң калды (26.05.20.). Ага Пакистандын баардык маалымат каражаттары да кирди жана адаттагыдай эле бул жаңжалда өзүнүн ролун билдирген жок. Бул сүкүт сактоо Американын кысымы астында гана болду. Америка Индиянын Пакистан менен болгон мамилелеринде өзүн ыңгайлуу сезишин каалайт. Индияга карата Пакистан тараптан эч кандай кооп коркунуч болбошу керек. Кудум Пакистан армиясы эгер Индия Кытай менен согушка кирсе, ага жардамга келе калчудай. Мунун бардыгы Индия Пакистан менен чектешкен чек арасындагы аскерлерин Кытай менен чектешкен аймакка жайгаштырышына шарт жаратуу алкагындагы иштер. Анын натыйжасында Кытайга басым жасоо үчүн жакшы өбөлгө жаралат. Кытай армиянын күчүн Кытай деңиз аймагына топтобостон, чачырап жайгаштырууга мажбур болот. Кытай аскердик ресурстары түштүк-батышта Индия менен тирешүүгө жана деңиздеги негизги душмандарга каршы турууга даярдануу үчүн бөлүштүргөндө согушсуз эле Кытай алсырайт. АКШнын деңиз флоту жана Жапон армиясы да Кытайга каршы күчүн арттырып жатышат.

Сегизинчи:

Ушунун бардыгында, Кашмир аймагындагы мусулмандар өзүлөрүнүн жериндеги аймактар эки динсиз мамлекеттин ортосундагы конфликтке айланды деп эсептешет. Экөө тең аны талап-тоноп, башкарууну

каалашат. Ошол эле маалда, Пакистан жана башка мусулман башкаруучулары көрсө да көрмөксөн, укса да укмаксан болуп алышкан маал. Тескерисинче, Пакистан Кашмирдин куралдуу топтору Индияга зыян келтирбеши үчүн алардын артынан кууп, куугунтукка алып турган учур. Пакистандын бул кылыгы жана Кытай-Индия жаңжалы Кашмирдеги мусулмандарды алсыратып жатат. Ушул себептен улам, Кашмир Индиянын оккупациясына бетме-бет туш болду. Буга чейин Кашмир Пакистан армиясы тараптан катуу колдоого алынып келген. Бүгүнкү күндө Кашмир Пакистан тарабынан эч кандай жардамсыз эки ири динсиз мамлекеттин талашында калды, Америкага баш ийген Пакистан Индия менен болгон карама-каршылыктуу күрөшүнөн акырындап баш тартууда!!!

Индия менен Кытайдын ортосундагы жаңжал Ислам аймактарын бөлүп-жарып жатканы өкүнүчтүү. Айрыкча Кашмир жана анын айланалары. Индия Кытайдан 1962-жылы согушта батыш чек араларында басып алган жерлерди кайтарып берүүнү талап кылып жатат. Бул, Исламий Кашмир аймагынын Аксай Чин аймагы. Кытай Аксай Чинге чектеш Кашмири Ладах аймагынын бир бөлүгүн талап кылып жатат. Кытай бул аймактарда өзүнүн укугун талап кылып, ал Синьцзяндын курамына кирет деп жүйөө келтирүүдө, тактап айтканда, Чыгыш Түркстан аймагына кирет деп. Эки өлкө ушул Ислам чөлкөмдөрүндө күрөшүп жатышат, ал эми Пакистан Америкага малайлыгын көргөзүп кызматтын улантууда, калган мусулмандар унчукпай жатышат! Мусулмандар өз иштери себептүү оор жошоого кептелип калышты. Улуу азиз Аллах эң туура айткан:

(وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى * قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيراً * قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى)

«Ким Менин эскертмемден жүз үйрүсө, анда, албетте ал үчүн бактысыз жашоо болот жана Биз аны кыямат күнүндө сокур абалда тирилтебиз» [20:124]

Эй мусулмандар, силер чыныгы улуулукка жетип кутулууңар – Аллахтын аяттарына, Пайгамбар ﷺдин хадистерине ээрчип, Аллахтын өкүмүн тургузуп, туура жолдогу Халифалыкты тикелөөңөрдө гана болот. Бул туура жана жихад жолу, бул улуулук жана кордуктан кутулуу жолу. Расуллаллах ﷺ Абу Хурайрадан риваят кылынган муттафакун алайх хадисте айтат:

«الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتِلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُنْفَى بِهِ»

«Халифа – анын артында туруп согуш кылына турган жана аны менен коргонула турган калкан».

Эй акыл ээлери ибрат алгыла!

30-шаввал, 1441-х.

21-июнь, 2020-м.

Тайвань жаатында АКШ менен Кытайдын ортосундагы кескиндик

Суроо: АКШ менен Кытайдын ортосундагы Тайванга байланыштуу кескиндиктин артында эмне турат? Бул кескиндиктин себептери эмнеде? Эмне үчүн АКШ конгресстин өкүлдөр палатасынын спикерин жана анын башка мүчөлөрүн Тайванга жөнөтүү менен Кытайды провокация кылды? Аралдын Кытай менен Америка үчүн мааниси кандай? Бул кризис согуш карай бара жатабы же тынчтануугабы?

Жооп: Тайвань жаатында күчөп бара жаткан бул кескиндикке, анын мотивдерине жана жасалып жаткан провокациялардын акыйкатына айкындык киргизүү үчүн айрым фактыларды эске алуу لازым:

Биринчи: Америка Кытайды эл аралык масштабда өзүнүн биринчи номердагы атаандашы деп билет. Анткени, Кытайдын экономикасы абдан үлкөн болуп, Американын экономикасына караганда батыраак өсүп бара жатат. Жакынкы жылдарда Кытай дүйнөнүн 1-номердагы экономикалык кубатын ээлөө менен коркунуч салууда. Кытайдын бул экономикалык кубаты аста-секин аскерий кубатка айланып бара жатканы да көрүнүп турат. Себеби, анын аскерий бюджети жылдан жылга көбөйүп, армиясынын салттуу жана ядролук жөндөмү өнүгүүдө. Буга кошумча анын саясий амбициялары да көбөйүүдө. «Жибек жолу» долбоору бир катар мамлекеттерде, өзгөчө, Азияда Кытайдын саясий жана экономикалык таасирин бекемдөөдө. Булардын баары Кытай менен соода согушун жарыялаган, Кытайга каршы туруу жана анын көтөрүлүшүнө жол бербөө үчүн Азияда аскерий союздарды түзүүнү баштаган Кошмо Штаттарга жакпайт.

Экинчи: Тайвань – аянты 36 миң квадрат километрди түзгөн, 24 миллион калкы болгон чоң арал. Ал өнүккөн экономикасы менен дүйнөдө 26-орунду ээлеп, электрондук чип өнөр жайы менен белгилүү. Ушул себептен улам, Тайвань бүгүнкү эл аралык стандарттарга ылайык, толук укуктуу мамлекет. Бирок, анын тарыхы, калкы кытайлардан түзүлгөнү жана Кытай материгинен болгону 140 км. алыс жайгашкандыгы Кытай аны козголоңчу регион деп кароосуна үндөйт. Тайвань өзүнүн саясий тарыхында Кытай менен абдан кызуу мамилелерге ээ. Коммунисттик партия 1949-жылы Кытайдын материктик бөлүгүндө көзөмөл орноткон соң, жеңилүүгө учураган Кытай өкүмдарлары (Кытай улуттук партиясы-Гоминьдан) ошол кезде алардын өкүмдарлыгы астында болгон Тайванга көчүп өтүшкөн. Коммунисттик партияга душман болгон эки миллион кытайлыктар да алар менен бирге көчүп барып, борбор Тайбэйге негиз салышкан. Ошентип, Кытайдын мурунку өкүмдарлары (коммунисттер бийликти колго алышынан мурун) Тайвань аралын өз өкүмдарлыгы астында кармап келишкен. Бул жаатта

аларга АКШ тарабынан тартуу кылынган аскерий коргоо да жардам берди. Ушул себептен улам, АКШ 1955-жылы Кытай Коммунисттик партиясы тарабынан башкарылган Кытай Элдик Республикасын моюнга албаганы үчүн Тайванга «Кытай Республикасы» катары карап, аны менен коргоо келишимин түздү. Ал Тайванды коргоо үчүн бир канча жолу аралашты жана Коопсуздук Кеңешиндеги Кытайдын туруктуу ордун Тайванга берди.

Үчүнчү: Америка Пекин менен болгон келишүүдөн кийин Кытайдын Бириккен Улуттар Уюмундагы ордун Пекинге т.а. Кытай Коммунисттик партиясына өткөрүүгө макул болуп, Тайванды БУУдан чыгарды. Америка ошондон бери «Бир Кытай» саясатын колдорун т.а. Тайвандын көз карандысыздыгын моюнга албашын айтып келет. Бирок, АКШ Кытайдын Тайванды кошуп алуусуна жол бербөө үчүн Тайвань менен түзүлгөн коргоо келишимини сактап калган. Булардын баары жетимиш жылдан ашуун убакытта Американы Тайвань маселесинде активдүү элементке айлантты. Бүгүнкү күндө да АКШ Тайванды расмий түрдө көз карандысыз деп моюнга албаса да, бирок көз карандысыз мамлекет катары карап, аны менен саясий, соода, экономикалык жана аскерий алакаларды орнотуп келүүдө. Мындан тышкары, Тайвань Америка флоттору тарабынан корголот. Тайбэйдө Американын расмий түрдө элчилик деп аталбаса да, бирок чыныгы элчилик иш-аракетин алып барган институту бар.

Төртүнчү: булар Кытайдан көз карандысыз саясий вужуд катары Тайвань тарыхында болгон нерселер. Бүгүнкү күндө болсо, Кытайдын кубаты сезилерлик даражада жогорулап, эл аралык майданда таасирлүү мамлекетке айланды. Өзгөчө, Азияда экономикалык жактан чоң таасирге ээ болду. Бирок, Кытай козголоңчу регион катары карап келген Тайвань проблемасын чече албаганы анын эң чоң талылуу жери болуп калууда. Кытай Тайвандын аскерий кубатынан мурун да коркпогон, азыр да коркпойт, аралды күч менен кайтарып алууга ишенет. Бирок, аны мурун да, азыр да кооптондуруп жаткан нерсе – Тайвань себептүү Америкага каршы согушка кирүү. Америка Кытайга каршы кескин позицияда турган азыркы кризисте бул нерсе даана көрүнүп турат. Кытай ушул кезге чейин дүйнө мамлекеттери Тайвандын көз карандысыздыгын моюнга албастын кепилдеп келди. Мындан тышкары, «Бир Кытай» деп аталган жана АКШ менен келишилген баарына белгилүү саясат бар. Ошого карабастан, АКШ баштаган мамлекеттер Тайванга көз карандысыз мамлекет катары карап келсе да, бирок Кытай Тайвань жаатында дүйнө мамлекеттери менен соода алакаларына тоскоолдук кыла турган кандайдыр бир олуттуу кризисти чыгарбады.

Бешинчи: Америка Кытайды провокация кылууда, кемсинтүүдө жана эгер АКШнын провокациясын кабыл алса, анын күчсүздүгүн көрсөтүүдө Тайванды майдан кылып алды. Кытай АКШнын провокациясына алдырып, өзүн коргоону баштаса, Тайвань ал үчүн баткакка айланат. Башкача айтканда, Кытай эки тандоо ортосунда калган, экөөсү тең оор. Бүгүн Тайвань кризисинде дал ушул ушул нерсе болууда. Кошмо Штаттар эч бир себепсиз АКШ конгрессинин өкүлдөр палатасынын спикери Нэнси Пелоси 2022-жылы 3-августта Тайванга сапар кыларын билдирди. Кытай катуу ачууланып, Пелоси Тайванга сапар кыла турган болсо, мунун акыбети оор болорун айтып, Кошмо Штаттарды эскертти. «Пекин Тайвань аба мейкиндигинде учууга тыюу салынган аймакты бузган самолёттор атылышы мүмкүндүгүн эскертти». («Шурук» гезитинин сайты, 2022-жыл, 2-июль). Бирок, Америка провокациясын дагы да күчөттү. Пелоси Кытайдын опузалаган жоопторуна карабастан, АКШ аскерий самолётунун бортунда Япониядагы аскерий базадан учуп 13 аскерий самолёттун коштоосунда Тайванга барды.

Алтынчы: Кытай Тайвань кысыгында баллистикалык ракеталарды атууну камтыган ири аскерий машыгуулар башталганын билдирип, Кошмо Штаттарды 1971-жылы эки тарап ортосунда келишилген «Бир Кытай» саясатын карманууга чакырды. Эгер, Америка провокацияларын күчөтпөгөндө, Пелосинин сапар кылган маселеси дээрлик жабылмак. Себеби, Америка Кытайга каршы туруудагы бекемдигин көрсөтүү үчүн конгресстин кезектеги делегациясын Тайванга жөнөтүү менен дагы провокацияны баштады. «Вашингтондун Тайбэйдеги элчилиги деп саналган институту маалымдашынча, АКШ конгрессинин делегациясы Тайванга 14 август күнү т.а. АКШ өкүлдөр палатасынын спикери Нэнси Пелосинин сапарына жооп иретинде Кытай Тайвандын айланасында аскерий машыгууларды өткөргөндөн бир нече күн өтүп келген». («Индепендент арабий», 2022-жыл, 14-июль). Кытай буга жооп катары кысыкта жаңы аскерий машыгууларды баштады. Кошмо Штаттар болсо, навигация эркиндигин тастыктоо үчүн анын деңиз флоту жана аба күчтөрү Тайвань кысыгында транзиттик операцияларды өткөрүп жатканын билдирди. Тайвань да өзүн көрсөтүп, Кытайдын чабуулдарын кайтара турган аскерий машыгууларды баштады. Ошентип, Америка менен Кытайдын ортосунда Тайвань кризиси күчөдү:

1 – Кытай ачууланып, согуш ыктымалына даярданууда. «Кытай коргоо министрлиги өз билдирүүсүндө конгрессмендердин сапары бир тараптан Кытайдын суверенитетин жана аймактык бүтүндүгүн бузса, экинчи тараптан «Тайвань кысыгындагы тынчтык жана туруктуулукту бузуп жаткан АКШнын чыныгы жүзүн ачты» деп баса белгиледи. Билдирүүдө дагы мындай делет: “Кытай элдик азаттык армиясы согушка

даярдык көрүүнү жана машыгууларды улантып, улуттук суверенитетти жана аймактык бүтүндүктү катый коргойт, ошондой эле Тайвандын көз карандысыздык сепаратизмин жана чет элдик аралашуунун ар кандай көрүнүшүн күч менен жок кылат»». («Индепендент арабий», 2022-жыл, 16-июль).

2 – Америка болсо, Кытайды провокация кылууну жана өз союздаштарын сапарбар кылып, Кытайга каршы тукурууну улантууда. «АКШнын жетинчи флотунун вице-адмиралы Карл Томас 16 август күнү Сингапурда өткөн жолугушууда Кытайдын Тайвань үстүнөн ракеталарды атуу саясатына «жоопкерсиздик» деген этибарда каршылык билдирүү зарылдыгын баса белгиледи». («Индепендент Арабий», 2022-жыл, 16-июль). Ушул эле булакка ылайык, Карл Томас: «Эгер каршы турбасаңар, Тайвань да Түштүк Кытай деңизиндеги азыркы күндө аскерийлештирилген аралдарга окшоп калышы мүмкүн», - деп Азия мамлекеттерин Кытайга каршы тукурду. Андан мурун АКШ президенти Байден эгер Кытай бастырып кирсе, Америка Тайвань менен биргеликте согушарын ачык баса белгилеген. «АКШ президенти Жо Байден Кытай Тайвань маселесинде «от менен ойношууда» деп эскертип, эгер Тайвань чабуулга учураса, аралды коргоо үчүн аскерий аракеттерди баштоого убада берди. Ошондой эле, Байден эгер Кытай чабуул кылса, Кошмо Штаттар Тайванды коргоо үчүн аскерий аралашууга киришеби, негизи Украинага чабуулда андай кылбады го деген суроого «Ооба, бул биз алган жоопкерчилик» деп жооп берди...». («Би-Би-Си, 2022-жыл, 5-май). АКШнын Кытайга каршы жогору даражадагы провокацияларын, Кытай Тайвандын айланасында өзүнүн аскерий кубатын көрсөткөнүн, андан кийинки болуп жаткан коркутуулар, АКШ өзүнүн аскерий кемелерин жана самолётторун кысыкка багыттаганын, ошондой эле алдына келип алып, Кытайды күрөшкө чакырганын эсепке алганда бул кризис абдан кооптуу кризис болуп эсептелет. Кризисти дагы да курчутууга аракет кылып жаткан да, Кытай менен аскерий кагылышуу ыктымалы себептүү Азияда бир нече жылдардан бери өз кошуундарын сапарбар кылып жаткан да ушул Америка болот. Мындан улам, Америка Австралия, Британия менен Кытайга каршы түзүлгөн AUKUS сыяктуу жаңы аскерий альянстарды түзүүгө жана Япония, Индия, Австралия менен түзүлгөн «QUAD» сыяктуу союздарды күчөтүүгө аракет кылууда. Башкача айтканда, дагы да натыйжалуу деген этибарда экономикалык кооп-коркунуч менен бирге аскерий кооп-коркунучту да сынап көрүүдө.

3 – Чамасы, бул пландар Американын Кытайды тизгиндөөгө каратылган чоң саясатына байланыштуу экенин, маселе Тайванга гана байланыштуу эместигин Кытай түшүнүп жеткен көрүнөт. Ошон үчүн ал өзүнүн аскерий кубатын көрсөтүүдө. Кытай армиясынын Чыгыш

командачылыгы тарабынан берилген билдирүүдө айтылышынча: «Кытай элдик азаттык армиясы 15-августта Тайвань айланасындагы деңиз жана аба мейкиндигинде согуштук машыгууларды өткөрүү жана согушка даярдык көрүү үчүн көп кошуундан турган куралдуу патруль түзгөн». («Индепендент арабий», 2022-жыл, 14-июль). Мындан тышкары, «Кытай элдик азаттык армиясы Тайвандын жанында согуштук машыгууларды өткөргөнүн, бул машыгуулардан саясий айла-амал кылууну жана Тайвань кысыгындагы тынчтык жана туруктуулукка зыян жеткирүүнү улантып жаткан Вашингтон жана Тайбэйге негизги тоскоолдукту жаратуу көздөлгөнүн билдирди. Кытай армиясынын Чыгыш командачылыгы кабарлашынча, Кытай элдик азаттык армиясы Тайвань жанындагы деңиз жана аба мейкиндигинде согуштук октор менен аскерий машыгууларды өткөргөн. Ушул мазмунда Кытай коргоо министрлиги армия тарабынан согушка даярдык көрүү, машыгууларды өткөрүү жана катый таризде улуттук суверенитетти коргоо, Тайвандын көз карандысыздыгын жана чет эл аралашуунун ар кандай көрүнүшүн жок кылуу иш-чаралары улантылып жатканын билдирди. Ошондой эле, Коргоо министрлиги Кытайды курчап алуу үчүн Тайвандан пайдалануу ийгиликсиздикке учурашы жөнүндө Кошмо Штаттарды жана Тайбэйдин өкүмдар Демократиялык прогрессивдүү партиясын эскертти». («Ал-Жазира», 2022-жыл, 15-июль). Мындан тышкары, Кытай 2022-жылы 17-августта Россия армиясы менен кошмо аскерий машыгууларды өткөрүшү үчүн өзүнүн аскерий күчтөрүнүн бир бөлүгүн Россияга жөнөттү. Кытай муну менен Американы коркутуп, Россия Тайвань кризисинде Кытай тарабында турганын көрсөтмөкчү болду.

Жетинчи: бул – Америка пайда кылып, Кытайды моюн сундурмакчы болуп жаткан Тайвань кризисинин көлөмү. Мындан тышкары, темага алакадар ушул төрт маселеге да этибар берүү لازم:

1 – Америка Кытай экономикасынын кубаты себептүү аны менен экономикалык согушка кирүүдөн корксо да, бирок аскерий кагылышууга киришүүдөн коркпойт. Себеби, эки мамлекеттин ортосунда аскерий кубат жагынан абдан чоң айырма бар. Ушул себептен улам, Тайвань маселесинин курчутулушу Кытай менен болгон күрөштү экономикадан аскерий тармакка өткөрүү боюнча Американын анык белгиленген жана зордукчул саясаты деп каралышы керек. Америка аскерий тармакта Кытайдан кыйла үстөм турат. Россиянын Украинадагы согуш менен алек экендигин эсепке алсак, бул нерсе Тайвань айланасында согуш чыкса Россиянын Кытайга аскерий жардам берүү ыктымалын жокко чыгарат. Бул согуш ядролук согуш ыктымалынан алыс.

2 – Эгер, Америка Кытайды Тайвань согушуна тарта алса, кийин кудум Россияга карата кылгандай союздаштары менен биргеликте ага да

экономикалык санкцияларды колдонсо, Кытайдын экономикада көөдөлөнгөн улуулугу абдан чоң коркунуч астында калат. Муну менен Америка Кытай кубатын тизгиндөө арзуусуна жетишкен болот. Кытай Тайванга бастырып киргенде ага каршы колдонулушу күтүлүп жаткан санкциялар – Америка назарында – Кытайдын эң бай катмары үчүн абдан оор таасири болот. Бул бай катмар өкүмдар Коммунисттик партиянын жогору даражадагы мүчөлөрү болуп эсептелет. Эгер, бул таасирдүү катмардын кызыкчылыктарына ушул даражада зыян жеткидей болсо, алар Америка менен келишүү үчүн Кытай Коммунисттик партиясы ичинде «бешинчи колонна» катары иш башташат!

3 – Жогоруда айтылгандардан маалым болгондой, Тайвань кризисин Америка чыгарып, кризис барган сайын күчөп барууда. Американын Украина согушу менен алек болушу ал Кытай менен карама-каршылыкты күчөтүшүнө тоскоолдук кылбастыгы да көрүнүп турат. Мунун кошумча тастыгы ушул – Польша Советтер Союзунда иштелип чыккан өзүндөгү «Миг» аскерий самолётторун Украинага берүүнү сунуштаганда Америка муну четке какты. Ошондо Польша мунун акысына АКШнын F-16 аскерий самолётторун талап кылганда Америка анын самолёт өндүргөн заводдору Тайванга аскерий самолётторду жеткирүү үстүндө иштеп жатканын айтты. Бул болсо, Украинадагы согуш себептүү Америка Кытайдан чалгып калбаганын түшүндүрөт. Азыркы Тайвань кризиси жана анын себептери мына ушулар.

4 – Бул кризис согушка же тынчтанууга алып келерине келсек, көбүрөөк ыктымалга ылайык, бул абалдан Кытайды өз астанасында кризистер менен алек кылуу көздөлгөн. Себеби, бул нерсе Украина согушунда Кытай Россияны колдошуна тоскоолдук кылат. Ошентип, Америка Россия үчүн Украина, Кытай үчүн Тайвань кризисин пайда кылды. Эгер, Америка Украина жана Тайвань кризисин күчөтүү аркылуу даярдаган баткактын канчалык кооптуу экенин Россия жана Кытай аңдап жетпесе, Америка үчүн эки тарапты тең күчсүздөнтүү мүмкүнчүлүгү пайда болот! Биз бул нерсе көбүрөөк ыктымалга ылайык деп айтып жатабыз. Анткени, согуш ыктымалы же эч болбогондо аскерий кагылышуулар ыктымалы да бар. Себеби, кошуундар бир-бирине жакындашып, провокациялар күчөгөн абалда капыстан жүзөгө келе турган ар кандай жаңылыштык бул ыктымалдарды жүзөгө келтириши мүмкүн.

Сегизинчи: жыйынтыктап айтсак, бүгүнкү күндө дүйнөдө адилет жана изгиликти кадырлабаган, тескерисинче, бүтүндөй зулум жана карамүртөздүккө малынган ири мамлекеттер өкүмдарлык кылууда. Алар ушундай мамлекеттер, эгер алардын кызыкчылыктары элди жана эгинди жок кылууну талап кылса, албетте жок кылышат. Эгер, алардын каалоосу

ойрондулук жана бузгунчулук жолунда кан төгүүнү талап кылса, экиленбестен кан төгүшөт... Кудум тарыхтагы «ири мамлекеттер» эсептелген фарс жана рум мамлекеттери заманындагы абал кайтып келгендей. Ошол кезде алар момундардын колу менен жок кылынгандай, бүгүнкү ири мамлекеттер да момундардын колу менен жок кылынат. Ошондой эле, Аллахтын уруксаты менен, Рошид Халифалык кайра нур чачып, бүткүл дүйнөгө изгилик жаят.

{وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا}

«Алар: «Ал качан болот?» деп сурашат. Айткын: «Балким жакында болоор!» [17:51]

15-мухаррам, 1444-х.

23-ноябрь, 2022-м.

Кытай-Араб мамлекеттери саммитинен көздөлгөн максаттар

Суроо: 2022-жылы 12-декабрда «Ал-Жазира» веб-сайты ушул кабар таратты: «Саудия борбору Эр-Риядда жума күнү көптөгөн араб жетекчилери менен Кытай жетекчиси Си Цзиньпиндин катышуусунда Булуң Кызматташтык Кеңеши мамлекеттеринин жетекчилеринин 43-саммити, Кытай-Булун мамлекеттери саммити жана Кытай-Араб саммити болуп өттү». Суроо: Эр-Риядда Кытай менен Сауд Арабия, Фарс булуңу мамлекеттери жана араб мамлекеттери ортосунда болуп өткөн саммиттерден эмне максат көздөлгөн? Бул саммиттер өзүнүн саясий таасирин кеңейтүү жана өзүн ири эл аралык таасир ээси катары көрсөтүү үчүн эл аралык көп полярдүүлүккө чакырып жаткан Кытайдын Россия колдонуп жаткан зомбулук ыкмага альтернатива ыкмасыбы? Араб регионундагы өкүмдарлардан бул чакырыкка татыктуу жооп болобу? Американын буга мамилеси кандай?

Жооп: бул суроолордун жообун аныктоо үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Кытай жетекчиси Си Цзиньпин 2022-жылы 8-декабрь күнү Сауд Арабияга сапар кылып, король Салман жана канзада Мухаммад ибн Салман менен жолугушту. Си Цзиньпин жылуу тосуп алынды жана эки мамлекет ортосунда энергетика жана инфраструктура тармагында кеңири көлөмдүү экономикалык кызматташтык келишимдер, 30 миллиард долларлык келишим түзүлдү. Кытайдын «Бир кур, бир жол» стратегиясынын алкагындагы долбоорлорду Ибн Салмандын 2030-жылга карата «көңүл ачуу» долбоорлоруна шайкеш келтирүү үчүн келишимдер түзүлдү. О.э. Кытай продукцияларын региондо сатуу үчүн Сауд Арабияны негизги борборго айлантуу маселеси да талкууланды. Эртеси күнү Эр-Риядда Кытай-Булун мамлекеттери саммити болуп өттү жана ошол күнү эле көптөгөн араб «жетекчилеринин» катышуусунда Кытай-Араб мамлекеттеринин саммити болуп өттү. Кытайдын тышкы иштер министрлиги бул саммиттер: «Кытай Элдик Республикасы түзүлгөндөн бери Кытай менен араб дүйнөсү ортосундагы эң ири жана эң жогору даражадагы дипломатиялык иш-аракет», - деди. («Би-Би-Си», 2022-жыл, 8-декабрь). Эки саммитте араб мамлекеттери менен Кытайдын ортосундагы шериктештикти жана экономикалык кызматташтыкты бекемдөөгө өзгөчө көңүл бурулду. Корутунду декларацияда учурдагы эл аралык эреже жана мамлекеттердин суверенитетин урматтоо, күч колдонбоо, жакшы кошуначылык, Фалестин маселеси борбордук орунду ээлеши жана ядролук куралдардын жайылышын алдын алууга каратылган келишимдерди колдоп-кубаттоо сыяктуу жалпы маселелер баса белгиленди. Кытай-Булун мамлекеттери саммитинин корутунду

декларациясында Кытай Иранды сындап, аны өз кошуналарын урматтоого чакырды. «Кече Булуң мамлекеттери менен Кытай Эр-Риядда болуп өткөн Кытай-Булуң мамлекеттери саммитинин акырында биргелешкен билдирүү берди. Билдирүүдө Иран өзүнүн аймагы деп эсептеген үч арал проблемасын эки тараптуу сүйлөшүүлөр аркылуу тынчтык жолу менен чечүүгө багытталган Бириккен Араб Эмираттарынын демилге жана аракеттерин колдоп-кубаттоо баса белгиленди». «Алар Иранды ядролук келишимге кайтуу үчүн сүйлөшүүлөргө олуттуу катышууга чакырышты». («Маядин», 2022-жыл, 10-декабрь). Иран Кытайдын бул позициясына нааразылык билдирүү үчүн Тегерандагы Кытай элчисин тышкы иштер министрлигине чакырды.

2 – АКШнын жаңы стратегиясына ылайык, Кытай АКШ үчүн дүйнөдөгү эң чоң коркунуч катары каралат. Чынында, Кытай бүткүл дүйнө бойлоп амалий таасир өткөрө алат. Кытай экономика боюнча дүйнөдө АКШдан кийин экинчи орунда турат. Ал аскерий бюджет боюнча да дүйнөдө экинчи орунда турат. Ушул себептен улам, Америка Кытайдын иш-аракеттерин күзөтүп, аны өнүгүшүн тосуу үчүн пландарды иштеп чыгууда. Кала берсе, АКШ президенти Жо Байдендин акыркы Тайвань кризиси жөнүндөгү билдирүүлөрүнөн көрүнүп тургандай, АКШ Кытай менен согушка даярданууда. АКШ Кытай жетекчисинин бул сапарына мындай түшүндүрмө берди: «Ак үй шаршемби күнү жарыялаган билдирүүсүндө Кытай башчысы Си Цзиньпиндин Саудияга сапары таң калычтуу эместигин, себеби, Пекин «Жакынкы Чыгышта өз таасирин күчөтүү үчүн аракет кылып жатканын» айтты. Ак үй Улуттук коопсуздук кеңешинин стратегиялык мамилелер боюнча координатору Жон Кирби: «Биз Кытайдын бүткүл дүйнө бойлоп өнүгүүнө аракет кылып жаткан таасирин билебиз. Жакынкы Чыгыш, шексиз, алар өз таасирин тереңдетүүнү каалаган региондордун бири... Кытай президенти Си Цзиньпиндин Сауд Арабияга сапары да, Жакынкы Чыгышты тандаганы да таң калычтуу эмес», - деди. («CNN Arabic», 2022-жыл, 8-декабрь).

3 – Башка тараптан, Кытай да Америка чакырган нерсеге чакырып, Американын эл аралык эрежесине каршы эместигин көрсөтүүгө аракет кылууда. Муну Кытай башчысы сапар учурунда ачык айтты. Себеби, саммиттин корутунду билдирүүсүндө эл аралык укукка негизделген эл аралык эрежени коргоо, ядролук куралдын жайылышын алдын алуу жана терроризмге каршы күрөшүү өзгөчө баса белгиленди. Кала берсе, Эр-Риядда болуп өткөн Кытай-Араб саммитинин корутунду билдирүүсүндө мамлекеттердин суверенитетин урматтоо, күч колдонбоо же күч колдонуу менен коркутпоо, жакшы кошуначылыкты колдоо зарыл

экендиги баса белгиленип, бул, Россияны ачык эмес сындоону өзүнө камтууда. Бул – Россия-Украина согушуна ишара. Корутунду декларацияда Кытайдын Иранды сындаганы, жакшы кошуначылыкка жана Фарс булуңу мамлекеттеринин ички иштерине аралашпоого чакырганы Иранга көптөн бери ушундай сындарды айтып келе жаткан Батыш мамлекеттери жана Америка менен биригүү катары бааланууда. Иран нааразылык билдирүү үчүн Кытай элчисин тышкы иштер министрлигине чакырышы Россия, Кытай, Иран жана Түндүк Корея тарабынан айтылган «жаңы эл аралык лагерди» куруу жөнүндөгү сөздөрдүн вакиъси жок, чындыкка туура келбеген куру кыял экенин дагы бир ирет көрсөттү.

4 – Арабдардын Кытай менен мамилелерине келсек, Сауд Арабияда болуп өткөн бул саммиттерде эл аралык өзгөрүүлөр жок. Туура, Саудия бийлиги 2022-жылы июль айында Сауд Арабияга келген АКШ президенти Жо Байденге көрсөтпөгөн меймандостукту жана урматты Кытай жетекчисине көрсөттү. Бирок, бул нерсе Сауд Арабиянын демократтар, президент Байден менен келишпестигине Саудия республикачылардын тарабын алганынан кабар берет. Мындан тышкары, президент Байден Сауд Арабиянын мураскер канзадасы Ибн Салманга жетиштүү урмат көрсөтпөйт. О.э. Араб мамлекеттери Индия жана Германия менен да стратегиялык шериктештик келишимдерди түзгөн. Бул нерсе алардын садакаты жана саясий көз карандылыгы өзгөргөнүн билдирбейт.

5 – Кытай жанында турган, өзүнүн бир бөлүгү катары көргөн жана ушул күнгө чейин өзүнө кошуп ала албаган Тайвань жана кошунасы Вьетнам менен саясий проблемаларды башынан өткөрүүдө. Андан тышкары, бир нече мамлекеттер менен аралдар проблемасына туш болгон. Анын жакын достук мамилеси дээрлик Түндүк Корея менен чектелген. Ушул себептен улам, Кытай араб регионундагы жетекчилер Америка менен Англияга катуу байланганын билгендиктен региондо Кытайга карата саясий садакат пайда кылмакчы эмес жана пландаган да эмес. Ошондуктан, Кытай жетекчисинин сапары, саммиттерди өткөрүшү жана көлөмү канча болушуна карабастан экономикалык келишимдерди түзүшү саясий көз карандылыкка эч кандай тиешеси жок. Бул саммиттер мамлекеттер ортосундагы ачык-айкын экономикалык мамилелерден болуп, алар жалаң гана экономикалык деп эсептөө керек. Бул саммиттердин саясий маңызы регионго же регион жетекчилеринин саясий көз карандылыгына эч кандай тиешеси жок. Мисалы, Кытайдын Иранды сындаганы Батыштын позициясына ээрчүү болуп эсептелет. Кытай Иранды сындаган дүйнөлүк кербенден тышкары эмес экенин жана Фарс булуңу мамлекеттери менен биргеликте Иранга каршы саясий

аралашууга барбастыгын ыраस्ताмакчы. Бул корутунду билдирүүдө мамлекеттердин суверенитетин урматтоо, күч олдонбоо жана жакшы кошуначылыкты урматтоо сыяктуу Россияны ачык оозго албаган сын пикирлердин айтылышы да Кытай Украина согушунда Россия менен союздаш абалында эместигинин жана дүйнө менен мамиле кылууда тынч дипломатиялык жандашууга амал кылышынын көрсөткүчтөрүнүн бири катары кабыл алынууда.

6— Кытай экономикалык жактан Фарс булуну регионунан жакындашууда. Себеби, ал Америка менен Европа Кытай өнөр жайы тизмегин, айрыкча, Батыш базарларына экспорттоо тизмегин үзүп коюшунан коркот. Бүгүнкү күндө Европада Россия энергия ресурстарына көз карандылык стратегиялык жаңылыштык экени баса белгиленүүдө. Кудум ушундай талкуу Батыштын Кытай өнөр жай тизмегине көз каранды экендиги жөнүндө да болушу мүмкүн. Түпкүлүгүндө, бул талкуунун күчтүү белгилери эбак эле пайда болгон. Германия тышкы иштер министри Анналена Бербок мындай деди: «Германиянын Россия менен болгон тажрыйбасы ушуну көрсөттү: биз баалуулуктарыбызды тилектеш болуп бөлүшпөгөн эч бир мамлекетке көз каранды болбошубуз керек. Экономикалык көз карандылык бизди саясий шантаждарга кептейт». («Маядин», 2022-жыл, 2-ноябрь). Германия канцлери Олаф Шольц Пекинге расмий сапар кылар алдында «Франкфуртер цайтунг» гезитинде анын макаласы жарыяланды. Шольц өз макаласында: «Германия «марксисттик-лениндик саясий жандашууга» карай бара жаткан Кытайга өз «жандашуусун» өзгөртүшү керек», - деген. Ал немис компаниялары Кытай камсыздоо тизмегине «кооптуу байланышты азайтуу» үчүн чараларды көрүшү керектигин кошумчалады». («Шаркул Авсат», 2022-жыл, 4-ноябрь). Ушул көз караштан келип чыгып жана муну алдын алууга аракет кылган Кытай Батышка болгон камсыздоо тизмегинде, айрыкча, энергия маселесинде Россия башынан өткөргөн абалды алдын алуу үчүн профилактикалык чараларды көрүүдө. Кытайдын ушул күнгө чейин көргөн айрым профилактикалык чаралары ушулар:

а) Өзүн Россиядан алыс кармоо: Кытай Россия президенти Путиндин Украинада ийгиликке жетишине жана мунун натыйжасында Россия чоңураак дүйнөлүк ролду өз мойнуна алышына үмүт кылган эле. Ошондуктан, Россия-Украина согушунун башында Кытай белгисиз позицияны карманды. Бирок, Америка менен Европа көрсөткөн чоң жардамдар Украинанын күчтүүлүгүн бекемдеди. Ошол замат Кытай Россиядан алыстай баштады жана Россияны ачык оозго албастан, сындаганды көбөйттү. Кытай Коммунисттик партиясынын (2022-жыл, октябрь) акыркы жайынынан кийин жана Президент Си Цзиньпин

бийлик тизгинин толук өз колуна алып, атаандаштарын партиянын саясий мекемесинен «дисквалификация» кылгандан кийин Кытайдын Россиядан алысташканы байкалды. Кийинчерээк ал алысты көрбөгөн Россиядан дагы да алыстады. Америка менен Европа мамлекеттери Россиянын энергия тизмегин кесип салгандай, Кытайдын өнөр жай тизмегин кесишин Пекин көңүл сыртында калтыра албайт. Кытай муну эсепке алат.

б) Батыштын позицияларын ээрчүү: Кытай (америкалык) эл аралык эрежеге берилгендигин жарыялай баштады жана Батыш сындаган нерселерди, мисалы, Ирандын Фарс булуңу мамлекеттеринин ички иштерине аралашуусун сындады. Муну менен Кытай кээ бир мамлекеттер тарабынан жүргүзүлүп жаткан жырткыч саясатты четке каккан «маданияттуу» мамлекеттердин бири экенин Батышка көрсөтмөкчү. Ыктымал, Кытайдын жакынкы күндөрдө Тайвань менен аскерий кескиндикке баруудан качуу, АКШдан кескиндикти төмөндөтүүнү өтүнүү жана Түндүк Кореянын ядролук кризисин чечүүгө жардам берүү сыяктуу позицияларды алга сүрүшүнө күбө болорбуз. Булардын бардыгы Америка менен Европанын Кытайдан бара турган өнөр жай камсыздоо тизмегин үзүү саясатын алдын алууга каратылган.

в) Экономикалык альтернативалар кызыгуунун күчөшү: араб мамлекеттеринин базарлары Батыштын базарлары сыяктуу маанилүү болбосо да, Кытай дагы эле аларды альтернатива базар катары карайт. Башкача айтканда, Кытайдын Америка менен Европага болгон камсыздоо тизмеги кесилсе (же кыскартылса) араб базарлары – ал тургай, Америка менен Батыш базарларына салыштырганда али да маргиналдуу болсо да – өзүнө жараша альтернатива болушу мүмкүн. Араб мамлекеттеринин базарлары, Африка жана Латын Америка базарлары менен бириккенде, Кытайга көз карандылыкты азайтуу үчүн Америка менен Европада пайда болгон жаңы тенденциялар менен буулуп калган Кытай экономикасына дем тартуу мүмкүнчүлүгүн берет.

7 – Араб мамлекеттеринин экономикалык абалына келсек, Булуң же араб мамлекеттери болсун, бул саммиттерге мындай назар салууга болот:

а) Араб мамлекеттеринде ондогон жылдарга созулган башкаруу кеңири көлөмдүү ийгиликсизликке учураган, бул мамлекеттер кимдир бирөөнүн ширенке жагышын күтүп жаткан куурап калган токойлорго окшоп калды. Бул мамлекеттердин айрымдары элден алынган салыктардын жарымынан көбүн пайызга алган карыздарынын пайыздарын төлөөгө сарпашат. Бул мамлекеттердин валюталары кескин кунсузданды. Алардын ийгиликсиз экономикалык саясаты жана Батышка абдан көз карандылыгынын натыйжасында баалар кескин көтөрүлдү. Бул болсо, нааразылыктарга себеп болуу коркунучун пайда кылууда. Булуң

мамлекеттеринен тышкары дээрлик бардык араб мамлекеттери олуттуу экономикалык проблемаларды башынан өткөрүүдө. Бул акыйкат өкүмдарларды Кытайды потенциалдуу экономикалык куткаруучу катары көрүүгө мажбур кылат. Ошентип, алар Кытайдан көбүрөөк кредит алуу жана Эл аралык Валюта Фондунун кээ бир оор шарттарынан кутулуу мүмкүн деп ойлошууда. Кытай чет элдеги өзүнүн ири долбоорлору себептүү бул мамлекеттерге чоң инвестиция жаткырышы мүмкүн. Ушул инвестициялар өкүмдарлардын кабинеттеринде кеңири жайылган бийликтин коррупциясы себептүү жетекчилер жана алардын шериктери үчүн пайда алып келиши турган иш.

б) Америкага келсек, анын экономикалык проблемалары малайларына болгон көз карандылыгын дагы да күчөттү. Буга Трамп администрациясы Сауд Арабия менен түзгөн куру кыялдагы курал келишимдери мисал боло алат. Ушул себептен улам, мурун Американын малайлары Британиянын малайы болгон Катарга басым өткөргөнү сыяктуу Америка бүгүнкү күндө өзүнүн экономикалык кызыкчылыгы үчүн башка мамлекеттердин малайларына басым өткөрүүдө. Ал тургай, Катардын Америкага жаткырган инвестициясы өкүмдарлардын бийликте калышы үчүн куткаруучу нерсеге айланган. АКШ президенти Трамп региондогу өкүмдарлардан АКШ аларды коргогонунун акысына каражат төлөөнү талап кылды. Бул өкүмдарлар чоң проблемаларга туш келгени үчүн Америка аларды экономикалык жактан Кытай тарапка бет алышына каршылык билдирбей жатат же өзү ушуга үндөп жатат. Ыктымал, бүгүнкү күндө АКШ Кытайдын өнүгүшүн токтотуу саясатынын бир бөлүгү катары региондогу Америка малайларына көрсөтүп жаткан экономикалык жардамы менен Кытай экономикасын алдан тайдырууну пландап жаткан болушу да мүмкүн. Башкача айтканда, Кытай-Араб экономикалык кызматташтыгы жана шериктештиги бул өкүмдарлардын АКШга берилгендигине эч кандай коркунуч туудурбайт.

8 – Жогоруда айтылгандардан белгилүү болгондой, Кытай бул саммиттерден биринчи кезекте экономикалык максаттарды көздөп жатат. Ал саясий таасирин күчөтүү үчүн араб регионунда Америка жана Европа менен атаандашпайт. Себеби, анын мүмкүнчүлүктөрү жана эрки өтө күчсүз. Ал тургай, Кытай жанындагы Чыгыш Азияда да саясий таасирин өз пайдасына чече албайт. Кытай бул саммиттер жана экономикалык кызматташтык келишимдери менен, Булуңдан келип жаткан энергия булактары болобу, Кытайдын өнөр жайы үчүн араб өлкөлөрүнүн базарлары болобу, араб регионунун экономикасын азыктандыруучу артерия кан тамыры болууну каалап жатат. Ал өзүн цивилизациялашкан дүйнөнүн бир бөлүгү экендигин, Түндүк Корея жана Иран сыяктуу Батыш «каракчы мамлекеттер» деп атаган мамлекеттер лагеринин бир

бөлүгү эместигин билдирүү үчүн бул жана башка абалдардан пайдаланууда. Кытай бүгүн Россиянын мойнуна оролуп, муунтмакчы болуп жаткан эл аралык изоляцияга ага таасир кылышын каалайбат. О.э. Батыш мамлекеттери Кытайга басымын күчөтүп, анын өнөр жай камсыздоо тизмегин кесип салганда Батыш базарларына альтернатива катары араб региону, Африка жана Латын Америка менен бекем экономикалык байланыштарга ээ болууну каалайт. Кытай Батыш менен кызматташуу жана Россиядан алыстоо саясаты менен муну алдын алууга же жумшартууга аракет кылууда.

9 – Баса белгилеп айтсак, бул саммиттерде Кытай жетекчиси менен өткөргөн «достук» жолугушууларда Шинжан-Уйгур «Чыгыш Түркстан» мусулмандарына каршы Кытайдын жырткыч иш-аракеттерин күн тартибине алып чыгуу «араб жетекчилеринин» оюна да келбеди. Кудум эч нерсе болбогондой, талкууланган да жок! Бул араб өкүмдарларынын олуттуу кыянаттары жана алсыздыктары о.э. мусулмандардын иштерине кайдыгер экендигинен кабар берет. Элдин башчыларга катуу душмандыгы, башчылардын бардык саясаттары бүтүндөй кыйрагандыгы жана элдин турмушундагы эч кандай проблеманы чече алышпаганы да бул өкүмдарлардын негизги көйгөйү өздөрүнүн тактыларын коргоо экенин далилдейт. Кудум Кытайдын уйгур мусулмандарына каршы кылмыштары башка дүйнөдө болуп жаткандай, сүйлөшүүлөр экономикалык алакалар жана эл аралык соода-сатык мамилелерине каратылды!

10 – Бүгүнкү күндө араб өкүмдарлары, ал тургай, мусулман өкүмдарлары Халифалык кулатылгандан бери эң жаман абалга түшүп калган. Бул алардын күнү бүтүп калганынан кабар берет. Алар Америка, Европа, а түгүл, Кытай менен келишип жасаган ойрондулуктун көлөмү абдан үлкөн. Алар бийликте калуусун актаган эч бир ийгиликке ээ эмес. Өкүмдарларды бирин экинчисинен айырмалаган нерсе – ийгиликсиздиктин деңгээли... Кала берсе, алар Аллах Субханаху ва Тааланын каарына кабылышкан. Себеби, алар Исламды четке ыргытып, жер жүзүндө Исламий жашоону кайрадан баштоо үчүн аракет кылып жаткандарга каршы согуш ачышты жана ар бир колонизатор залим кафирдин буйругун ачык ээрчишти.

(أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ)

«(Алар) жансыз өлүктөр. Дагы алар качан кайра тирилүүлөрүн да сезе алышпайт» [16:21]

22-жумадулаввал, 1444-х.

16-декабрь, 2022-м.

Блинкендин Кытайга сапары

Суроо: «CGTN» (Кытай глобалдык телекөрсөтүү тармагы) 2023-жылы 30-июнда жарыяланган билдирүүдө: “Кытай Тышкы иштер министрлиги эки тараптуу мамилелерге жоопкерчиликсиз билдирүү жасаганы үчүн АКШны сынга алды. Ал эми, АКШнын мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен мурун берген интервьюсунда Вашингтон мындан ары да өз кызыкчылыктарын коргой турганын жана эки тараптын ортосундагы пикир келишпестиктерге карабастан, Кытайга жакпаган иштерди жасап, эскертүүлөрдү жасай бере тургандыгын айтты. Кытайдын Тышкы иштер министрлиги бул билдирүүлөргө каршылыгын билдирди”. Белгилей кетсек, «Аль-Арабия» мындан бир жума мурун, 2023-жылы 23-июнда ушул кабарды жарыялаган: “Блинкендин Кытайга визити ушул жолугушуулар үчүн чөйрөө даярдашы божомолдонот – АКШнын Каржы министри Жанет Йеллен жакында Кытайга расмий сапар менен барат. Соода министри Жина Раймондо жана Байдендин климат боюнча өкүлү Жон Керри да сапарга кошулушу мүмкүн... О.э. президент Си Цзиньпин ноябрда Сан-Франциского барып Азия-Тынч океан экономикалык кызматташтык жыйынына катышып, ал жерде Байден менен жолугушуусу мүмкүн”.

Блинкендин 2023-жылдын 18-19-июнь күндөрү Кытайга жасаган сапарынан кийин Кытай менен АКШнын мамилеси кайра чыңалуучу үчүн эмес, тынч мамиледе болот деп күтүлгөн эле! Блинкендин Кытайга сапары жемишсиз болдубу же бул жөн эле формалдуулукпу? Суроонун узундугуна кечирим сурайм.. Аллах ыраазы болсун.

Жооб: жообту тактоо үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчиси: Блинкендин Кытайга сапарына байланыштуу кырдаал:

1 – Америка менен Кытайдын мамилесинин абалы АКШнын мурунку президенти Дональд Трамп жүргүзгөн соода согушунан бери кыйла чыңалган. АКШ өкмөтү Кытайдын соодасына жана продукциясына ар кандай чектөөлөрдү киргизди, кээ бир Кытай товарларына жогорку бажы алымдарын киргизди. О.э. «Huawei» сыяктуу Кытай компанияларына жана анын жетекчилерине каршы санкцияларды киргизген. Бул саясат Байдендин өкмөтү тарабынан жокко чыгарылган эмес. Кытай өкмөтү да ушундай эле саясат менен жооб берди. Мунун өзү эле эки өлкөнүн мамилесинде чыңалууну жаратууга жетиштүү.

2 – Кытайлар «Кытай 2025» планы алкагында технология тармагында көз карандысыз болуу үчүн көп убакыт иштешти. Андан тышкары америкалыктардын «Huawei» жана башка Кытай компанияларына карата мамилеси чыңалууну жаратып, Кытай өзүнүн кремний чиптерин жасоону пландаган. Америкалык аналитиктер Кытай

беш-жети жылдын ичинде чип тармагында көз карандысыздыкка жетишет деп болжолдошууда. Мунун баары эки мамлекеттин кагылышуусуна жакыныраак атаандаштыкты жаратат.

3 – Аскерий жана коопсуздук жаатта айта турган болсок, өткөн феврал айында Кытайдын тынчы деп шектелген аба шары АКШнын аба мейкиндигине учурулган. Кытай муну четке какканы менен, бул окуя Блинкендин өткөн февраль айында боло турган Пекинге сапарынын токтотулушуна себеп болду... Андан кийин Тайвань кысыгында Кытай согуштук кемелеринин маневрлары орун алды. Америка Түштүк Кытай деңизин эл аралык эркин суу деп эсептеп, өткөн айда Тайвань кысыгында америкалык эсминец аркылуу маневр өткөрүү менен жооп берди... Ал эми, акыркы айда Кытайдын согуштук учагы америкалык учактарга жакындап келди. Анан эки өлкөнүн ортосундагы кырдал ого бетер курчуп кетти... Ошентип, Блинкендин сапары ал убакта ишке ашпай калды...

4 – Америка Кытайды кысымга алуу үчүн түрдүү аскерий жана коопсуздук келишимдерин түздү. Байдендин администрациясы бул багытта бир катар саясаттарды жүргүздү. Бул Кытайга аскердик жактан каршы турууга багытталган демилгелерди камтыйт. Атап айтканда, Австралия жана Улуу Британия менен «AUKUS» келишими, Австралия, Индия жана Япония менен төрт тараптуу «QUAD» коопсуздук диалогу, НАТОнун Азиядагы ролун кеңейтүү аракети. Америка Филиппиндеги аскерий базасын тогузга жеткирүү үчүн Филиппин менен беш кошумча аскерий базаны колдонуу тууралуу келишим түздү ж.б.у.с.

Экинчиси: Блинкендин Кытайга сапарына келсек, бул формалдуу эмес, тескерисинче анын максаттары болгон:

1 – Мурунку маселелерден келип чыккан чыңалууну басаңдатуу аракети. АКШнын Мамлекеттик департаментинин билдирүүдө бул сапардын максаты эки өлкөнүн ортосунда өз ара түшүнүшүүгө жетишүү үчүн байланыш каналын жана аскерийлер ортосундагы байланыш каналдарын ачуу, эки өлкөнүн ортосундагы кызматташтыкты мындан ары да чыңдоого жол ачуу экени айтылат. Билдирүүдөн ушул нерсе да ачыкталып турат: Блинкендин сапары өз максаттарына жеткен, бирок аскерийлер ортосундагы байланыш орнотуу натыйжасыз болгон.

2 – «Ашарк аль-Авсат» гезитинин 2023-жылдын 19-июнунда чыккан санында мындай делет: “Блинкен менен 35 мүнөттүк жолугушуудан кийин канааттанганын билдирген Кытай лидеринин позитивдүү сөзүнө карабастан, бирок Пекин Вашингтон менен аскердик каналдарды кайра ачуудан баш тартканын ачык көрсөттү. Белгилей кетсек, бул маселе президент Жо Байдендин администрациясы үчүн приоритеттүү маселе жана бул сапардын негизги максаттарынын бири болгон. Бирок,

жолугушуу Элдик чоң жыйындар залында болгондугу эки өлкө тең өз ара мамилелер ачыктан-ачык кастыкка айланып кетишин каалабаганынын белгиси болду. Алар өздөрүнүн атаандаштыгы жана дипломатиялык аракеттери чоң тобокелдиктерди алып келерин билишет”.

3 – Гезит минтип кошумчалайт: “Кытайдын жогорку кызматтагы адамдары менен эки күндүк жолугушуудан кийин Блинкен Америка Кошмо Штаттары бул сапарга конкреттүү максаттарды коюп аларга жеткенин айтты, аскерий байланыштарды кайра калыбына келтирүү маселесин «кайра-кайра көтөргөнүн» билдирди. Ал: «Бизде мындай байланыштардын болушу абдан маанилүү (...) Биз бул маселе үстүндө иштөөнү улантабыз», - деп кошумчалады. Американын бул иш-аракеттери 2021-жылы Кытай АКШнын Коргоо министрлигинин (Пентагон) жогорку деңгээлдеги диалогду жүргүзүү боюнча ондон ашык өтүнүчүн четке каккандан кийин башталган. Бирок, Блинкен Кытайдын жогорку даражалуу расмий адамдары менен болгон мурунку сүйлөшүүлөрүн «ачык жана конструктивдүү» деп мүнөздөдү”. («Ашарк аль-Авсат» гезити, 19.06.23).

4 – Ошентип, негизги чечилбеген маселелердин бири – АКШ менен Кытайдын ортосундагы аскерий байланыштарды калыбына келтирүү болду. Эки өлкөнүн ортосундагы жогорку даражалуу аскер чиновниктеринин ортосундагы байланыш дагы эле тоңуп турат. Соңку эки окуя чатакка айланып кетиши мүмкүн деген кооптонууну жаратты. Жакында эле Кытай АКШнын коргоо министри Ллойд Остин менен Кытайдын коргоо министри Ли Чанфунун Сингапурда өтө турган жолугушуусунан баш тартты... Блинкен өзүнүн жолугушууларында мындай каналдардын зарылдыгын «кайра-кайра» көтөргөнү менен «алга жылыш жок» деди. Блинкен: «Учурда Кытай аны улантууга макул болгон жок. Менимче, бул маселенин үстүндө иштөөнү улантышыбыз керек, бул байланыш каналдарын калыбына келтирүү абдан маанилүү», - деп кошумчалады. («CNN», 19.06.23).

5 – Блинкендин сапары кандайдыр бир алга жылыштарга жетишкендигинде шек жок. Бирок, Блинкен айткандай алга жылыштарга жетүү оңой болгон жок. Кытайдан кетер алдында Блинкен мындай деди: “Мамилелер туруксуздуктун абалында болчу, эки тарап тең аны турукташтыруу боюнча иштөө зарылдыгын түшүнүштү. Бирок, алга жылыштарга жетүү кыйын. Бул, убакытты талап кылат. Бул бир сапардын, бир зыяраттын же бир сүйлөшүүнүн натыйжасы эмес. Мен үмүттөнөм, келечекте биз жакшыраак баарлашабыз жана жакшыраак шериктеш болобуз”. Ал дагы кошумчалап: “АКШнын расмийлери чоң ийгиликтин ыктымалын өтө аз санап жатышкан. Бирок, алар Блинкендин сапары эки тараптуу жолугушууларга, анын ичинде Каржы министри

Жанет Йеллен жана Соода министри Жина Раймондонун мүмкүн болгон иш сапарларына жол ачат деп үмүттөнүшөт. Бул, Си Цзиньпин менен Байдендин ушул жылдын аягында боло турган саммитине жол ачат деген үмүт болгон”. («Reuters», 20.06.23).

6 – Украинадагы согуш маселесине келсек, «Al Jazeera Net» мындай деп жазат: “Блинкен Кытайдын Украинада туруктуу тынчтык орнотуу боюнча сунуштарын кубаттады. Ал Кытай Украинага каршы согушта Орусияга эч кандай колдоо көрсөтпөгөнүн ырастады. Бирок, ал «бул ишке кытайлык компаниялардын аралашуусунан» кабатырда экендигин баса белгиледи”. («Al-Jazeera Net», 19.06.23). Блинкен: «Кытай Америка Кошмо Штаттарына жана башка өлкөлөргө Орусияга кырсыктуу жардам бербей турганына ынандырды жана биз буга каршы келе турган эч кандай далил көргөн жокпуз», - деди. Ал белгилегендей, Кытайдын ынандыруусу акыркы апталарда айтылган билдирүүлөрүнө шайкеш келет. («CNN», 19.06.23).

7 – Тайвань маселеси боюнча «Аш-Шарк аль-Авсат» гезити мындай кабар кылат: Кытай тышкы иштер министри Тайвань маселеси боюнча өз өлкөсүнүн позициясын баса белгиледи. Пекин акыркы жылдарда Вашингтон менен Тайвань бийликтеринин ортосундагы жакындашуу бул аралдын көз карандысыздыгын колдогон партиядан келип чыккан тынымсыз жакындашуу деп эсептерин билдирди. Цинь Хан: “Тайвань маселеси Кытайдын негизги кызыкчылыктарынын борборунда болуп, Кытай-АКШ мамилелериндеги эң маанилүү маселе жана эң чоң кооп-коркунуч саналат”, - деди. Чен Ханг баса белгилеп: “Кытай Кошмо Штаттарды бир Кытай принцибин, башкача айтканда, Тайвань менен официалдуу мамилелерди түзбөө жана тайвандык сепаратисттерге колдоо көрсөтпөө милдеттенмесин урматтоого чакырат», - деди. О.э. Кытайдын тышкы иштер боюнча жогорку даражалуу расмий өкүлү Ван И АКШнын мамлекеттик катчысына анын өлкөсү Тайванга карата «эч кандай жеңилдикке» барбайт деп ишендирди... («Аш-Шарк аль-Авсат», 19.06.23). Блинкен өз кезегинде анын өлкөсү Тайвандын көз карандысыздыгын колдоборун жана маселенин тынчтык жолу менен чечилишин күтөрүн билдирип, “Кытай менен түзүлө турган макулдашуу Тайванга байланыштуу ар кандай талаш-тартыштарды тынчтык жол менен чечүүгө умтулууга негизделет, биз бир Кытайды колдойбуз», - деди. («Al-Jazeera Net», 19.06.23). Бул тууралуу «BBC» Блинкенге шилтеме кылып мындай кабар таратты: “Блинкен Кытайдын Тайвань кысыгындагы «провокациячыл аракеттерине» карата тынчсыздануу күчөп бара жатканын, бирок, АКШ Тайвандын көз карандысыздыгын колдобой турганын дагы бир жолу баса белгиледи. Анын айтымында, эгер Тайванга байланыштуу кризис жүз берсе, ал «бүт дүйнөгө таасир

кыла турган экономикалык кризиске алып келет». Ал түшүндүргөндөй, коммерциялык контейнерлердин 50%ы күн сайын Тайвань кысыгы аркылуу өтөт. Ал эми, жарым өткөргүчтөрдүн (semi conductor) экспортунун 70% Тайванда жасалат». («BBC», 19.06.23).

Үчүнчүсү: бул нерселерден ушулар көрүнүп турат:

1 – АКШнын Тайванга карата позициясында эч кандай өзгөрүү жок. Себеби, Америка Кошмо Штаттары Тайвандын көз карандысыздыгын тааныган эмес. Белгилей кетсек, Тайвандын көз карандысыздыгын расмий тааныган 15ке жакын өлкө бар, анын ичинде Ватикан да бар. Америка Кошмо Штаттары Тайвандын кез карандысыздыгын официалдуу түрдө таанууга токтоп кылбаган болсо да, бирок, Тайванга көз карандысыз өлкө катары мамиле кылат. Муну тастыктаган нерсе – Тайбэйдө Америка өкүлчүлүгү бар, ал Америка элчилиги катары иштейт. Америка Тайвань менен коргонуу келишимдерин түзүп, ага ар кандай заманбап курал-жарактарды жана башка жардамдарды берген. Америка Кытайдан Тайванга карата аскерий чабуул боло турган болсо, Тайванды коргой турганын жарыялады. Байден муну былтыры май айында тастыктаган. АКШ президенти Жо Байден “Кытай Тайвань маселесинде от менен ойноп жатат деп эскертип, эгер, ал аралга чабуул жасаса, аны коргоо үчүн аскерий кийлигишүүгө убада берген”. («BBC», 23.05.22).

2 – Блинкендин бул сапары жана анын «жыйынтыктары» эки өлкөнүн ортосундагы кырдаалды тынчтандырууга аздык кылат, бирок, бул эки өлкөнүн ортосундагы тынчтык эшигин убактылуу ачышы жана башка жумуш сапарларына жолдомо болуп калышы мүмкүн... Суроодо айтылгандай, Блинкендин Кытайга визити ушул жолугушуулар үчүн чөйрөө даярдашы божомолдонот – АКШнын Каржы министри Жанет Йеллен жакында Кытайга расмий сапар менен барат. Соода министри Жина Раймондо жана Байдендин климат боюнча өкүлү Жон Керри да сапарга кошулушу мүмкүн... Анткени, экөө тең Кытай менен Америка Кошмо Штаттарын кызматташуунун жалпы таламдары менен байланыштырган маселелер үчүн жооптуу адамдар. Ошондой эле, президент Си Цзиньпин ноябрда Сан-Франциского барып, Азия-Тынч океаны экономикалык кызматташтык жыйынына катышып, ал жерде Байден менен жолугушуусу мүмкүн. Бирок, бул эки өлкөнүн ортосундагы тирешүү эшиги жабылып, эки өлкөнүн ортосунда туруктуу элдешүүнүн жаңы эшиги ачылып калды дегенди билдирбейт. Бул, ыктымалдан алыс күмөн, анткени, алардын кызыкчылыктары эки башка... Американын Жапония, Түштүк Корея, Филиппин сыяктуу Кытайдын тегерегиндеги союздаштары, анан Тайван маселеси... Мунун баары чыңалуунун эшиги жабылышына тоскоол болот. Тескерисинче, эки өлкөнүн кызыкчылыгына ылайык ал ачылган бойдон кала берет...

3 – Бирок, Блинкен сапарында ишке ашпай калган маанилүү максаттардын бири – Кытай менен Америка аскерлеринин ортосунда байланыш каналын ачууну каалаган Американын тынчылык каалоосу! Кытай муну түшүнгөндөй, ошондуктан, ал каналдарды жандантууну таптакыр четке какты. Бул нерсе Блинкендин ачуусун келтирди. Ал муну ачык көрсөтпөсө да, бирок, анын сөздөрүнөн жана билдирүүлөрүнөн көрүнүп турат. Биз жогоруда аны баяндадык, аларды дагы бир жолу эске салып кетейин:

- Блинкен менен 35 мүнөттүк жолугушуудан кийин канааттанганын билдирген Кытай лидеринин позитивдүү сөзүнө карабастан, бирок Пекин Вашингтон менен аскердик каналдарды кайра ачуудан баш тартканын ачык көрсөттү. Белгилей кетсек, бул маселе президент Жо Байдендин администрациясы үчүн приоритеттүү маселе жана бул сапардын негизги максаттарынын бири болгон.

- Кытайдын жогорку кызматтагы адамдары менен эки күндүк жолугушуудан кийин Блинкен Америка Кошмо Штаттары бул сапарга конкреттүү максаттарды коюп аларга жеткенин айтты, аскерий байланыштарды кайра калыбына келтирүү маселесин «кайра-кайра көтөргөнүн» билдирди. Ал: «Бизде мындай байланыштардын болушу абдан маанилүү (...) Биз бул маселе үстүндө иштөөнү улантабыз», - деп кошумчалады.

- Соңку эки окуя чатакка айланып кетиши мүмкүн деген кооптонууну жаратты. Жакында эле Кытай АКШнын коргоо министри Ллойд Остин менен Кытайдын коргоо министри Ли Чанфунун Сингапурда өтө турган жолугушуусунан баш тартты... Блинкен өзүнүн жолугушууларында мындай каналдардын зарылдыгын «кайра-кайра» көтөргөнү менен «алга жылыш жок» деди. Блинкен: «Учурда Кытай аны улантууга макул болгон жок. Менимче, бул маселенин үстүндө иштөөнү улантышыбыз керек, бул байланыш каналдарын калыбына келтирүү абдан маанилүү», - деп кошумчалады.

4 – Ыктымал, Кытайдын бул позициялары аскердик байланыштарды камсыз кыла албагандыктан Блинкендин оюнда сакталып калса керек. Ошондуктан, суроодо анын акыркы билдирүүлөрү орун алды... О.э. «Саба» веб-сайты 2023-жылдын 29-июнунда жарыялаган билдирүүдө мындай делет: “Кытайдын “Синьхуа” маалымат агенттиги Кытайдын тышкы иштер министрлигинин басма сөз катчысы Мао Ниндин АКШнын мамлекеттик катчысы Энтони Блинкендин билдирүүлөрүнө жооб иретинде айткан сөздөрүн ачыктады. Ал мындай дейт: «АКШ менен Кытайдын ортосунда пикир келишпестиктер бар экени жашыруун эмес». Ал: «Кошмо Штаттардын айткандары жана кылгандары эл аралык

мамилелерди жөнгө салган негизги эрежелерди бузат», - деп кошумчалап, анын өлкөсү бул маселеге каршы экенин баса белгиледи”.

Аллах Азза ва Жалла айтат:

﴿وَكَذَٰلِكَ نُؤَيِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

«Жана кылып жүргөн күнөөлөрү себептүү залымдерди бири-бирине дос кылып коёбуз» [6:129]

﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾

«Кафир болгон кимселер гана зулум кылуучулар» [2:254]

15-зулхижжа, 1444-х.

3-июль, 2023-м.

Түндүк Кореянын ядролук сыноо өткөргөнү тууралуу

Суроо: Түндүк Кореянын ядролук сыноо өткөргөнүн жарыя кылышынын артында эмнелер турат? Ал чындыгынан да бул сыноону өткөрдүбү же ал бирер саясий максатты көздөп пухта ойлоп чыгарылган шунчаки бир массалык маалымат дүрбөлөнүбү?

Жооп: маалым болгондой, Түндүк Корея ядролук мамлекет, т.а. анда илимий о.э. маддий кудурет (потенциал) бар. Ага - Хрущев менен Кеннеди ортосунда 1961-жылда бүтүмгө кол коюшунан мурун – Советтер союзу жардам берип келген эле. Мына ошондон кийин Советтер союзунун Кытай менен мамилелерди жамандашкан убакытта Кытай Түндүк Кореяга жардам берүүнү улантты. Мурун башта Кытай аны күчтүү куралдар менен, кийинчерээк болсо ядролук курал менен куралдантуудан Кореяны кайра бириктирүүнү максат кылган эле. Америка болсо, буга каршы турду жана буга жол койбоо үчүн Түштүк Корея менен аскердик жана экономикалык бүтүмдөр түздү.

Америка менен Кытай ортосунда алакалар орнотулганынан кийин Кытай Кореяга негизги максатка жетүү туурасында (т.а. Кореяны бириктирүү туурасында) берип жаткан жардамды кемейтти. Ошондон кийин зор берип куралдануу Түндүк Корея экономикасын оор жүк болуп түшө баштады. Эми анын максаты Түштүк Кореяны басып алуу эмес, балким, өз вужудун сактап калуу болуп калды. Айрыкча анын экономикалык ресурстары кемейип, дээрлик жакырлашып калган экен, ушуга мажбур болду. Ошондуктан, Түндүк Корея куралданууну кемейтмекчи жана өз экономикасына көңүл бурмакчы болуп жатат. Бирок, ал өзүн саламат сактап калууну кепилдеп алмакчы болду. Анткени, ал кооп Америка тарабынан келишин жакшы билет. Ошондуктан, Америка менен «чабуул кылбоо» туурасындагы бүтүмгө кол коюу о.э. Түштүк Корея жана Япония менен болгон экономикалык абалды (ала турган жардамдарды) тартипке келтирүү максатында этибарды тартуу үчүн коркууга салуучу провакацион иш-аракеттерди баштады. Ал өзүнүн Түштүк Корея жана Япония менен болгон экономикалык абалын жакшылашы, эгер Америка менен бир бүтүм түзсө гана мүмкүн болушун, себеби, ага коңшу болгон мамлекеттерди кыймылга келтирүүчү Америка экендигин жакшы билет.

Америка эки тараптама сүйлөшүүлөрдү четке кагып, алты тараптама сүйлөшүүлөргө ыраазы болду. Максаты бул маселеге коңшу мамлекеттерди да кошуу эле. Ошондо душмандын бир гана Америка менен Түндүк Корея ортосунда гана болуп калбай, балким анын кошуундары арасында да душман тараптар (атаандаш деп параз кылына

турган тараптар) табылып калган болот эле. Ошентип, Корея өз каалоосуна жетише албады.

Акыркы убакытта ядролук сыноолорду кайра баштоо Американы Түндүк Корея менен сүйлөшүү алып барууга мажбурлоо о.э. коопсуздук жана тынчтык туурасында бир бүтүм түзүп, ага Американын кол коюуга жетишүү үчүн кылынып жаткан бир саясий иш-аракет. Түндүк Корея мына ушуга жетишсе өзүнүн экономикалык абалын жакшылоого колу бошойт.

Т.а. эки Кореяны бириктирүү үчүн Түндүк Кореяны зор берип куралдантуудан көздөлгөн максат 1961-жылдан баштап Советтер союзу тарабынан аркага сүрүлгөн болсо, токсонунчу жылдын ортолорунан баштап, т.а. Америка-Кытай мамилелерине жылуулук кире баштаган убакытта Кытай тарабынан аркага сүрүлдү.

Демек, Түндүк Корея өзүнүн экономикалык абалын жакшылоого колу бошошу үчүн өз вужудун сактап калууну кепилдемекчи болуп жатат. Бул болсо, Америка менен ушул туурада эки тараптама бүтүмгө кол коюуну талап кылат. Америка болсо, ушул региондогу мамлекеттер ортосунда талкуу кылына турган бүтүмдөн болушуна гана ыраазы. Мындан башкасын четке кагып жатат. Анткени, көп тараптама бүтүмгө кол коюлса Америка Кореяга милдеттемелер жүктөөдө кең мүмкүнчүлүккө ээ болот...

Ушуга караганда демек, ядролук сыноолорго тиешелүү иштер (жана Корея булуңундагы провакацион иш-аракеттер) Американы Түндүк Корея менен эки жактама бүтүмгө кол коюуга ыраазы болууга мажбур кылуу үчүн абалды кескиндештирип, этибарды тартуу.

Эми силердин ядролук сыноо чындыгынан да өткөзүлгөнбү же жокпу, деген суроолорго келсек, мындай сыноо чындыгынан да өткөзүлгөн. Бул сыноо кооптуу радиацияны келтирип чыгара турган чоң сыноо эмес. Айрыкча сыноо өткөзүлгөн регион Кытайга коңшу экен, ал ушунчалык чоң болбоду. Анткени, Корея үчүн Кытайдан башка тыяныч калбады.

Кытай азыр мурункудай Америка менен кескин душмандык абалында эмес. Тескерисинче, бул жерде айрым Америка компаниялары аркылуу бир канча экономикалык пайдалар пайда болгон. Ошондуктан демек, Кытайдын абалды кескиндештирбөөгө урунушу күтүлөт. Ал алты жактама сүйлөшүүлөрдү капитализм жолуна туура келе турган орточо (мурасасоз) чечим натыйжасын бере турган түстө кайра баштоого урунушу да мүмкүн. Ал эми, Америка менен Түндүк Корея ортосунда алты жактама сүйлөшүүлөр чөйрөсүнө кирбей турган эки жактама бүтүмдүн түздөн-түз кол коюлушуна келсек, бул нерсе локал жакын келечекте күтүлбөйт.

Эми болгону бир ыктымал калды. Ал да болсо, Түндүк Кореянын азыркы экономикасы өтө күчсүз. Ошондуктан, ал Кытайдан жардамдар алып жатат, Түштүк Кореядан да бир мынча жардам алат. Ал өз тынчтыгын кепилдеп, куралданууга кетип жаткан сарп-каражатты кемейтирмекчи жана негизги этибарын экономикасын оңдоого каратмакчы... Ошондуктан, эгер иштер бир жайда калкып тура берсе жана Түндүк Корея өз коопсуздугун камсыздоо үчүн Америка менен чабуул кылбоо туурасында бир бүтүмгө жетишпесе... Т.а. бурчка кысып коюлса дагы да чоңураак, т.а. кооптуурак иш-аракетти кылышы ыктымалы бар. Бирок, Кытайдын Түндүк Кореяга басым өткөзүүчү позициясы себептүү бул ыктымал күчсүз. Себеби, Түндүк Кореяны экономикалык жактан колдоп-кубаттоочу негизги булак Кытай, ал Кореяга жардамдар берип турат. Ошондой болгон соң, Кытай Кореяга бир мынча таасир өткөзө алат.

Ошондуктан эң күчтүү ыктымал, иштердин алты жактама комиссия тарапка багытталышы жана ушул проблемага тиешелүү тараптардын аброю бир мынча сактала турган түстө Америка менен орточо (муросасаз) чечимдерге келишүүсүнөн турат.

1-шаввал, 1427-х.

23-октябрь, 2006-м.

Түндүк Кореянын ядролук сыноолору

Суроо: 2009-жылы 25-майда Түндүк Корея ийгиликтүү ядролук сыноо өткөргөнүн жарыя кылды. Түндүк Корея мындан мурун, 8-майда Обама жетекчилигин өзүнө каршы душмандык иштерин улантып жаткандыкта айыптап, ядролук кубатты күчөтүү менен коркуткан болчу. Түндүк Корея алтылык сүйлөшүүлөрүнө кайтууну четке какты. 2009-жылы 27-майда болсо, «Америка менен кол коюлган келишимге мындан кийин моюн сунуу милдетин албашын» жарыя кылды. Түштүк Кореянын ядролук курал-жарак таркалышына жол бербөөгө тиешелүү Америка коопсуздук демилгесине кошулушуна четке кагуу жообу катары ушундай кылды. (ал-Жазира, 2009/5/27).

Бул окуяларга карата ээлене турган эл аралык позициянын акыйкаты эмнеден турат? Бул иштер кескиндешүү, согуш жүз берүү жарына карай кетүүдөбү? Же согуш чыгышы божомолдон алыспы жана дагы сүйлөшүүлөргө кайтуу болобу?

Жооп: ооба, иштер дагы да «кызуу» түс алды. Өзгөчө, Түндүк Корея келишимге моюн сунбашын жарыя кылгандан кийин ушундай болду. Бул келишим Түндүк Корея менен Америка ортосунда 1953-жылы 27-июнда кол коюлган эле, 1950-жылы 25-июнда башталган Корея согушу ушул келишим боюнча токтогон болчу. Бирок, Түндүк Корея менен Америка ортосунда тынчтык келишимине кол коюлбаган. 2006-жылы октябрда Түндүк Корея биринчи ядролук сыноону өткөргөндөн тартып иштер этибарды тарта турган даражада «кызуу» түс алган. Андан кийин өткөн айда баллистикалык ракетаны сыноодон өткөргөндөн кийин иштер дагы да «кызуу» түс алды. Баллистикалык ракета сыноосу Түндүк Кореянын өз ядролук бомбасын бутага жетип барышына жол койбоо жана тоскоолдук коюуга мүмкүн болгон самолёт менен эмес, балким алыс аралыкка учуучу ракета менен таштоого кудуреттүү болуп калганын түшүндүрөт. Ошондуктан, иштер бир нече күн мурун, 2009-жылы 25-майда, Түндүк Корея дагы бир ядролук сыноону ийгиликтүү өткөргөнүн жарыя кылганда дагы да кескин түс алды.

Эл аралык позициялар болсо төмөндөгүчө болду:

1 - Буга каршы мамилелер билдирилип, Түндүк Кореяны жазалоо үчүн Коопсуздук Кеңеши токтом чыгарууга чакырылды. Түндүк Корея буга башка кадамдарды таштоо коркутуусу менен жооп берди. 2009-жылы 25-майда Түндүк Корея расмий маалымат агенттиги Түндүк Кореянын тышкы иштер министрлигинин расмий өкүлүнүн: «Эгер, Коопсуздук Кеңеши жаңы провакацияларды кыла турган болсо алдыбызда өзүбүздү коргоо үчүн кошумча кадамдарды таштоодон башка арга калбайт», деген сөздөрүн айтат.

2 - АКШнын мамилесине келсек, Барак Обама мындай дейт: «Түндүк Кореянын ядролук жана ракета программасы дүйнөдөгү тынчтыкка о.э. коопсуздукка кооптуу коркунуч туудурат. Мен анын бул жеңил ойлуу ишин катуу каралаймын. Түндүк Кореянын иштери Түндүк-Чыгыш Азия калкына коркунуч туудурат о.э. эл аралык мыйзамды ачык-анык эле бузуу болуп эсептелет жана Түндүк Корея мурун жоопкерчилигине алган милдеттерге тескери. Кошмо Штаттар жана эл аралык коомчулук буга каршы чаралар көрүшү керек». («Россия бүгүн», 2009/5/25). Америка коргоо министри Роберт Гейтс болсо, коопсуздукка жана коргонууга карата Сингапурда өткөрүлгөн конференцияда мындай дейт: «Кошмо Штаттар Түндүк Кореянын ядролук куралга ээ болушун таптакыр кабыл албайт». Ал ядролук куралдануу атаандаштыгы күчөшүнөн эскертип, мындай дейт: «Түндүк Корея өзү каалаган бутаны кыйратууга болгон кудуретин бекемдөөнү улантып жаткан кезде Кошмо Штаттар буга унчукпастан турбайт». Ал дагы мындай дейт: «Барак Обаманын жетекчилиги ядролук технологиянын башкалардын колуна өтүп калышы жаатындагы бардык жоопкерчиликти – мындай башкалар мамлекеттер болобу же расмий эмес уюмдар болобу, мунун айырмасы жок – Пхеньяндын жоопкерчилигине жүктөйт. Себеби, муну Кошмо Штаттар жана анын союздаштарына коркунуч туудура турган коркунуч, деп эсептейт». (ал-Жазира, 2009/5/30). Ошентип, Америка бул билдирүүлөр менен Түндүк Кореянын аракеттеринен кыжырданып жатканын билдирди жана мындай аракеттер дүйнөдөгү тынчтыкка, айрыкча Түндүк-Чыгыш Азия регионун коркунуч туудурушуна шилтеме кылды. Т.а. Америка Түндүк Кореяга каршы чаралар көрмөкчү экенин маалым кылды жана ядролук технологиянын башка мамлекеттерге же расмий эмес уюмдарга өтүп калышынан эскертти.

Американын Түндүк Корея ядролук программасы менен болгон чыр-чатагы кече эле башталган эмес. Тескерисинче, бул чыр-чатак 1986-жылы башталган. Ошондо, Америка Түндүк Кореядан өзүнүн ядролук программасы жөнүндөгү маалыматтарды жана деталдарды тапшырууну талап кылган. Корея болсо, муну четке кагып, аларды Кытайга тапшырган эле. Ошол документ 19 миң беттен турган. 1994-жылы Америка Түндүк Кореянын ядролук реакторлоруна сокку берүү менен коркуткандан кийин Америка менен Түндүк Корея ортосунда келишимге кол коюлду. Ошол келишим боюнча, Түндүк Корея өзүнүн ядролук программасын токтото турган жана 1987-жылы иш баштаган Йонгбондогу ядролук реакторун жаап коё турган болгон. Мунун акысына Америка аны жеңил сууда иштей турган эки ядролук реактор менен камсыздай турган болду. Бирок, Америка убадасына моюн сунбады. Ушудан кийин Корея ядролук аракетин кайра баштап, Йонгбондогу

реакторду кайра ишке түшүрдү жана эл аралык күзөтүүчүлөрдү мамлекеттен кууп чыкты. Бул 2002-жылдын аягында, Америка Түндүк Кореяны жашыруун ядролук программасы бар экендигинде айыптагандан кийин жүз берди. Түндүк Корея да өз кезегинде, Американи жеңил сууда иштей турган эки ядролук реакторду берүү жөнүндөгү убадасынан кайткандыкта айыптады. 2006-жылы октябрда Түндүк Корея биринчи ядролук сыноону өткөргөнүн жарыя кылды. 2007-жылы февралда болсо Түндүк Корея, Америка, Россия, Кытай, Япония, Түштүк Кореядан турган алтылык жолугушуусунда Йонгбондогу ядролук реакторду жаап коюу туурасындагы келишимге кол коюлду. Аны жаап коюунун акысына Түндүк Кореяга аны жанылгы менен камсыздоо үчүн жардамдар бериле турган болду. Америка Түндүк Кореяга 25 миллион доллар беришин жарыя кылды. Бул акчалар Түндүк Кореяга өткөндөн кийин ал текшерүүчүлөр жана күзөтүүчүлөр тобун мамлекетке киргизүүгө уруксат берди жана Йонгбон реакторун жаап койду. 2008-жылы июлда болсо, Түндүк Корея өзүнүн ядролук программасынан баш тартууга тиешелүү келишим алкагында өзүнүн ядролук программасына тиешелүү отчетун тапшырды. 2008-жылы Америка менен Түндүк Корея ортосундагы сүйлөшүүлөр токтоп калды. Буга Американын Түндүк Кореянын мурунку келишимдердеги милдеттерине моюн сунуп жатканына ишенүүгө чакырышы себептүү жүзөгө келген келишпестиктер себеп болду. Ушул жылдын башында Түндүк Корея алтылык сүйлөшүүлөрүнөн чыгып кетишин жана эл аралык текшерүүчүлөрдү мамлекеттен кууп чыгарып, Йонгбондогу реакторду кайра ишке түшүрүшүн жарыя кылып, ядролук сыноолор өткөрүүнү кайра баштоо менен коркутту. Апрель айынын башында болсо, спутникти алып уча турган алыс аралыкка учуучу ракетаны сыноодон өткөргөнүн маалым кылды. Андан кийин Коопсуздук Кеңеши муну каралай турган жана Кореяга каршы жаза-чараларды колдонууну талап кыла турган токтом кабыл алды. Бул жаза-чаралар 2006-жылдагы Коопсуздук Кеңешинин 1718 номерлүү токтомунан кийин токтотуп коюлган. Ошодон кийин 2009-жылы 14-апрелде Түндүк Корея, Коопсуздук Кеңешинин мындан бир күн мурун чыккан токтомунан кийин өзүнүн алтылык сүйлөшүүлөрүнөн чыгып кетишин экинчи жолу жарыя кылды, бул сүйлөшүүлөрдөн эч кандай пайда жоктугун, ошондуктан алтылык сүйлөшүүлөрүндө кол коюлган эч бир келишимдерге моюн сунууга мажбур эмесин билдирди. Бир нече күн мурун т.а. 25-майда болсо экинчи ядролук сыноосун ийгиликтүү өткөргөнүн жарыя кылды.

Мындан, Америка Түндүк Кореяны өзүнүн ядролук аракетин токтотуусунун акысына куру убадалардан башка эч нерсе бербей, жалган

милдеттер алып, же кийинкиге сүрө турган, же баш тарта турган, же бир бөлүгүнөн баш тарта турган милдеттерди алып, алдоого урунуп келгени белгилүү болот. Бирок, Түндүк Корея аң-сезимдүү болуп чыкты. Себеби, ал качан Американын убаданы аткаруудан моюн толгоп жатканын көрсө, ядролук аракетин кайра баштоо жолуна өтө турган болду. Америка бул теманы бүтүндөй чечүүгө киришпеген көрүнөт. Аны толук чечүүгө Кытай менен болгон алакасын кескиндетүүнү жана ортодо келишпестик пайда болушун каалабай жатканы тоскоолдук болуп жатканы себеп болушу мүмкүн. Себеби, Американын Кытайда Түндүк Корея ядролук реакторунан көрө чоңураак жана маанилүүрөөк кызыкчылыктары бар.

Американын ушул региондогу аракаттеринен, билдирүүлөрү жана билдирип жаткан мамилелеринен да анын башка максаттары бар экени көрүнүп турат. Ошол максаттардын бири өзүнүн ушул региондо турушун бекемдөө. Мына ошондо бул регион үстүнөн өкүмдарлыгы бекем болуп кала берет. Себеби, регион мамлекеттери Америка коргоосуна муктаж болуп калат. Ошондо, Америка бул мамлекеттерди тукуруу жана алардан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Өзгөчө, анын бул региондо чоң аскерий күчтөрү бар болгон соң, ушул мүмкүнчүлүккө ээ болот. Бул региондогу Америка күчтөрүнүн саны 250 миңге жетет. Ошондуктан, биз Америка коргоо министри Роберт Гейтстин Сингапурда өткөрүлгөн коопсуздук конференциясында Түштүк Корея жана Япония коргоо министрлери менен өзүнчө учурашып, бул жолугушуудан кийин: «Маанилүүсү, Түштүк Корея, Япония, Кошмо Штаттар жана бүткүл дүйнө бул проблемага каршы туруу үчүн кызматташтык кылышы», деп жарыя кылганын көрүп турабыз. (Сава радиосу, 2009/5/31). Бул болсо, Американын бул регион үстүнөн өз өкүмдарлыгын орнотуу, өзүнүн лидерлигин бүткүл дүйнөгө тастыктоо о.э. Кытайды коңшусу жана союздашы болгон Түндүк Корея менен Америка ар кандай учурда согушту күчөтүшүнүн мүмкүндүгүнөн коркутуу үчүн бул проблемадан пайдаланууга урунуп жатканын түшүндүрөт. Т.а. Америка ушул проблема аркылуу Кытайды провакация кылып, аны экономика, соода, финансы жана ушул регионго таандык саясат жаатында жан берүүлөргө жана жеңилдиктер берүүгө мажбур кылууга урунууда. Америка Кытайдын Тайванды кошуп алышына жол койбоого же аны кечиктирүүгө, Түндүк Кореяны, анын ядролук куралын жана ракеталарын шылтоо кылып, Кытайды курчап турууга жана анын чегараларында өзүнүн сакчы самолёттору учуп жүрө беришине урунууда. Американын мындай шылтоону шылтоо кылышынан таңыркабоо керек. Себеби, ал Корея о.э. Иран ракеталарын шылтоо кылып, Россияга каршы Польшада ракетага каршы ракеталар түзүмүн, Чехияда болсо радарларды жан үрөп орнотууда.

3 - Кытайдын позициясына токтоло турган болсок, ал Түндүк Кореянын акыркы ядролук сыноосунан кийин оор-басырыктуу менен иш карманууга жана дипломатиялык жол тутууга чакырды. Мисалы, Кытай башкы штабынын башчысы Мо Чао Тянь Сингапурда өткөрүлгөн коопсуздук жана коргонуу конференциясында «Түндүк Корея жаатында оор-басырыктуу жана ойлоп иш кылуу ыкмасын карманууга» чакырды. Ал регионду массалык кыргын куралдарынан тазалоого да чакырды. (Ал-Жазира, 2009\5\30). Бул болсо, Кытайдын Түндүк Кореяга сокку берилишине ыраазы эмесине далалат кылат. Кытай да Америка бул маселеден кандай пайдаланса ошондой пайдаланууда. Себеби, Кытай Түндүк Кореяны колдоп-кубаттоо «картасын» Тайван аралы маселесинде ишке салууда. Бул аралды өзүнө кошуп алуу үчүн ушундай кылууда. Кытай мындан Американы Тайван аралынын Кытайга кошулушуна макул болууга мажбурлоо үчүн Америкага каршы бир басым өткөрүүчү карта катары пайдаланмакчы. Демек, Кытай да дал Америка сыяктуу, бул проблемадан Тайван жаатында пайдаланууга урунууда. Бирок, Америка менен Кытайдын бул урунуу багыттары бир-бирине тескери.

4 - Түштүк Корея болсо, иштердин дагы да кескиндешин жана өзүнүн зыянына согуш келип чыгышын каалабайт. Ошондуктан, Түштүк Кореянын коргоо министри Ли Санг мына ушул конференцияда «Өзүнүн мамлекети Түндүк Корея менен жүз берген бул кризисти алтылык сүйлөшүүлөрү боюнча жана эл аралык коомчулук алкагында чечүүгө аракет кылышын» билдирди. (Жогорудагы булак). Түштүк Корея Түндүк Корея менен ар дайым келишим түзүүгө аракет кылып келет. Бул эки мамлекеттин президенттери ортосунда 2000 жана 2007-жылы эки саммит болуп өттү. Булардын баары Түштүк Кореянын демилгеси менен болду.

5 - Россиянын позициясы болсо, орус президентинин маалымат бөлүмү президент Медведев Япония премьер-министри Таро Осо менен телефондо сүйлөшкөндөн кийин «Эки тарап эл аралык тынчтык түзүмүнө коркунуч салып жаткан мындай аракеттерге карата күчтүүрөөк мамиле билдирүү зарылдыгына келишип алгандыгын» маалым кылды. («Россия бүгүн», 2009/5/30). Россия тышкы иштер министринин орунбасары Александр Бородин мурунраак Пхеньянды баллистикалык ракетаны учуруну токтотуп турууга чакырган. («Россия бүгүн», 2009/3/27). Бул болсо, Россиянын Түндүк Кореяга карата ээлеген позициясы Кытай позициясынан башкача экенине далалат кылат. Россия бул позицияны ээлөө менен Япония менен жакшы алакалар орнотууну максат кылууда. Себеби, Түндүк Кореянын өз ядролук программасын жана ракеталарын өнүктүрүүдө Россия үчүн кызыкчылык-пайда жок. Россия Американын бул проблеманы регион үстүнөн өз өкүмдарлыгын бекемдөө үчүн бир шылтоо кылып алышын каалабайт. Ошондуктан, Россия Кореянын

алтылык алкагындагы сүйлөшүүлөрдө туруктуу катышуусун жана Түндүк Кореяны өзүнүн ядролук программасын жана ракеталарын өнүктүрүүдөн токтото турган бир чечимге келмейин, арийне Корея жарым аралы маселеси деген нерсе жоюлмайын бул сүйлөшүүлөрдөн чыгып кетпестикти каалайт.

6 - Эми, окуялардын кескин түс алышы согуш чыгышына алып келишине, башкача айтканда Американын Корея ядролук курулуштарына чабуул кылышына келсек, бул божомолдон алыс, кеминде жакынкы күндөрдө бул божомолдон алыс. Себеби, Америка Түндүк Корея ядролук бомбага да, баллистикалык ракеталарга да ээ болбогон кезде мындай чабуулду кылбады. Негизи, ошондо Америка Кореянын ушуга карай бара жатканын билген жана ядролук кубатка жетишин божомол кылган эле. Ошондой болгон соң, азыр Корея ядролук курал-жаракка ээ болгон тапта, өзгөчө Кореянын Кытай менен болгон алакасы дагы эле күчтүү болуп турган мезгилде Америка ага каршы кандай кылып согуш кылышы мүмкүн? Ошондуктан, демек Американын Түндүк Кореяга каршы – ал мына ушул кубатка ээ болуп калгандан кийин – согушунун божомолу күчсүз. Ага каршы согушуу азыр айтып өткөнүбүздөй, кеминде жакынкы келечекте божомолдон алыс. Бирок, Американын Түндүк Кореяны сүйлөшүүлөр жана кызыктыруулар аркылуу тизгиндөөгө урунуп, башка каражаттарды колдонууга өтүшү күтүлөт. Америка түрдүү каражаттар менен Түштүк Кореяны Түндүк Кореяга жакындаштырып, анын ичине кирип алууга, ичиндеги айрым жардамчылар менен алака каналдарын жүзөгө келтирүүгө, андан кийин ал жердеги жетекчиликти өзгөртүүгө, ийкемдүүрөөк жетекчиликтин бийликке келишине т.а. Америка менен тил табышы, анын сунуштарын же кызыктырууларын кабыл алышы мүмкүн болгон жетекчиликтин бийликке келишине аракет кылат. Мындай абал мурун коммунисттик жолду карманган бардык социалисттик мамлекеттерде жүз берген. Айрыкча, Түндүк Корея бууп таштоочу экономикалык кризистен жана жекеленип коюудан азап тартып жатканы үчүн Америка ушуга аракет кылат. Булардын баары, мейли натыйжасы кепилденбеген болсо да, бирок Американын бул жаатта бар күчүн жумшоосу күтүлөт.

7-жумадус-саний, 1430-х.

31-май, 2009-м.

Америка менен Түндүк Корея согушабы?

Суроо: Америка менен Түндүк Корея ортосундагы чыңалуу өз чегине жетип барды. Америка Түштүк Кореяда ири масштабтуу аскерий машыгууларды өткөрө баштады. Америка бул чыңалуу алкагында согуштук кемелердин топтомун, анын ичинде тик учак учуп коно турган кемесин да Түндүк Кореяга жакын аралыкка алып барды. Түндүк Корея болсо өзөктүк согушу менен коркутту. 2017.04.15 «Би Би Си»нин маалыматына ылайык: «Түндүк Корея Америкага аймакта кандайдыр бир чагымчылдык иш кыла турган болсо, өзөктүк соккусу менен жооб берерин эскертти». Бул чыңалуунун акыйкаты кандай? Бул эки өлкө ортосунда өзөктүк согуш болушу мүмкүнбү? Кийин Кытайдын өз чек арасына жакын аралыктагы бул чыңалууга позициясы кандай болот, айрыкча, Түндүк Корея ага каршы эсептелген абалда?

Жооб: ооба, Америка менен Түндүк Корея ортосундагы чыңалуу өз чегине жетип барды. Трамп өз мансабына келгенден баштап, Түндүк Кореянын өзөктүк ракеталарын сыноосу Американын Түндүк Кореяны опузага алуусуна жүйө болуп калды. Трамп бийликке келгенден баштап, Түндүк Корея менен Америка ортосундагы чыңалуу көңүл бурарлык деңгээлге чыкты. Трампын администрациясы Азиядагы союздаштарынын кызыкчылыгы үчүн «Түндүк Корея коркунучу» аталышындагы «коркунучка» чек коюуну биринчи кезектеги маселе катары көтөрүп, бийликке келишти. Буга болгон ишаралар төмөнкүчө:

1. Түндүк Корея маселеси Америка стратегиясы үчүн күчтүү душмандыкты билдирген аскерий маселе эмес. Түндүк Кореянын түзүмү Америка түзүмүнө баш ийбеген коммунисттик түзүм болгону менен, анын аянты кичинекей болгондуктан, анын аскерий кубаты да Американы коркунучка сала турган негизги маселелерден эмес. Бирок, ал Кытайды ооздуктап турууда Америка ыхтиярынын бир бөлүгү болуп саналат. Америка Кытайдын өнүгүп баратышын өзүнө карата ири кооп-коркунуч катары карайт. Кытайдын кубатын чектеп койуу үчүн бардык мүмкүнчүлүктөрдү караштырат. Мына ушул Американын Кытайга карата кылган ыхтиярынын бир бөлүгү катары, Кытайдын чек арасынын жака белинде чыңалуу кырдаалын пайда кылуу максатында, Түндүк Кореяны тандады. Муну тастыктай турган нерселер: Обама Кытайдын айланасында союздарды түзүүнү жандандырды. Америка бул жаатта Индия, Филиппин, Вьетнам, Түштүк Корея жана Жапония менен алакасын күчөттү. Американын бул союздарды түзүүдөгү максаты Кытайды курчоого алуу жана Түштүк Кытай деңизи аркылуу дүйнөгө алып чыга турган Кытайдын соода жолдорун жана анын саясий кызыкчылыктарын чектөөгө багытталган. Американын Түндүк Корея

менен кырдаалды курчутуусу Американын Кытайдын айланасында кылып жаткан чыңалууларынын бири гана болуп саналат. Мисалы, ал Кытай менен Индия ортосунда чек ара маселериндеги талаш-тартышты да күчөтөт. Кытайдын Жапония, Филиппин, Вьетнам, Малайзия ортосундагы талаштуу аралдар маселесин да көтөрөт. Дагы бир тараптан, Америка Кытайды ооздуктоо максатында, Жапония Кытайга бетме-бет келиши үчүн, Жапонияга карата койулган аскерий тосуктардын көп бөлүгүн алып салды. Бүгүнкү күндө Америка «коркунуч» маселесин негизги маселеге айлантуусу Американын Кытайга каршы стратегиясынын бир бөлүгү болуп саналат. Американын азыркы күндө Түндүк Кореяга карата кысым кылуусу күч алса да, негизи, Американын Түндүк Кореяга карата кысым кылуусу жаңы иштерден эмес. Бул стратегия кысым кылуу сүйлөшүүлөрү ыкмасы катары ишке салынган. Пхеньяндын өзөктүк долбоорун токтотуу үчүн 1994-жылы Американын Түндүк Корея менен сүйлөшүүлөрү өз мөмөсүн берди. 2008-жылы «алтылык» сүйлөшүүлөрү алкагында Йонбендеги реактордун иши токтотулду. 2012-жылы Түндүк Кореянын өзөктүк долбоорун токтотуу жана текшерүүчүлөрдү киргизүүгө уруксат берүү тууралуу сүйлөшүүлөрү да өз жемишин берди. Американын алардын ордуна жеңил суу менен, же мунай менен камсыз кылуу убудаларын аткарбагандыгы, же Пхеньянга берем деген жарадамдарын бербей аны кемсинтүүсү себебтүү, Пхеньяндын өзөктүк долбоорун кайра жандантууга болгон ар жолку аракетинин артында Америка турду. Америка эми жаңы ыкманы ишке салды. Ал ыкманын алакагында Америка 60% деңиз аскерий күчтөрүн алыскы чыгыш деңизине алып барды. Америка бул ыкманы ишке салуусунун максаты, кичинекей Кореяга каршы туруу эмес, тескерисинче, Кытайдын кубатын ооздуктоого багытталган. Бүгүнкү күндөгү Америка менен Түндүк Корея ортосундагы жүз берген чыңалуу да ушул ооздуктоо алкагына кирет.

2. Америка ТИМи Тиллерсон «Американын Түндүк Кореяга карата сабырдуулук стратегиясы аягына чыкты» деп билдирүү берди. «Тиллерсон Түштүк Кореянын ТИМи Юн Бен-Се менен Сеулда берген пресс-конференциясында мындай деди: Ачыгын айтсам, сабырдуулук стратегиясы аягына чыкты. Биз мүмкүн болгон жаңы дипломатиялык жана коопсуздук амалияттарынын топтомун караштырып жатабыз». («Reuters», 2017.03.17) Американын бул кадамын ушул нерсе да тастыктап турат. Анткени, Америка Түркиянын жардамы менен Халабдан козоголоңчуларды алып чыгып кетип, Халаб Сирия режимине тапшырылгандан кийин, Сирия жаатында бир аз тынчтанып алды. Тактап айтканда – Америка ойлогондой – Сириядагы козоголоңчулардын коркунучу азая түштү жана Түндүк Корея жаатына көңүл бурууга

мүмкүнчүлүк алды. Ошондуктан, Обама мезгилинде Сирия маселеси күн тартибиндеги биринчи маселе болгондой эле, Түндүк Корея маселеси Трамп администрациясынын биринчи кезектеги маселеси катары күн тартибине койулду. Америка Кытайды курчоого алуу планын аягына чыгара элек. Ал бул жаатта ыкмаларды караштырып жатат. Ошондой эле, союздаштарын да даярдап жатат. Ошондуктан, Түндүк Корея менен болгон абалдын курчушу Вашингтон үчүн оңтой берди болуп калды. Американын сабырдуулук стратегиясынын аягына чыгуусун жарыялоосу Түндүк Корея менен аскерий аракетке баруусуна ишара катары болду. Түндүк Кореянын аскерий сыноолоруна каршы Американын чагымчылык мүнөздө берген билдирүүлөрү да ушуну түшүндүрүп турат. Алар төмөнкүлөр:

А. Америка ТИМи Тиллерсондун Түндүк Кореяны өзөктүк курал менен коркутууга алуусу. «Америка ТИМи Тиллерсон Пхеньяндын акыркы ракета сыноосуна жооб катары жана Түштүк Корея менен Жапонияны коргоо максатында Түндүк Кореяга карата «өзөктүк кармоо» куралы колдонулары менен коркутту. Тилерсон Түштүк Корея жана Жапониянын ТИМдери менен биргеликте билдирүү чыгарды. Ал билдирүүдө Америка Токио менен Сеулду «өзөктүк кармоо» куралын колдонуу аркылуу коргоого алууга чечим кылганы баса белгиленген». («Спутник Россия», 2017.02.17)

Б. Америка Жапония менен Түштүк Кореяны өзөктүк курал менен камсыздоого алуусу менен коркутушу. «Америка ТИМи Тиллерсон ошол эле күнү мурдараакта Жапония менен Түштүк Кореяда да өзөктүк курал пайда болуп калышы чындыктан алыс эмес экендигин билдирди. Министр бул аймактарда Американын өзөктүк куралдары жайгаштырылышы же Түштүк Корея менен Жапониянын өзөктүк курал даярдашы жөнүндө сөз болуп жатканы тууралуу ачыктаган жок». («Спутник Россия», 2017.03.18)

В. Трамптын Түндүк Кореяга карата Американын сокку бере турган куралдары көп экендиги тууралуу берген чагымчыл билдирүүсү. «Америка президенти Трамп Кытай мамбашы Си Цзиньпин менен бир саатка созулган телефон аркылуу сүйлөшүүсүндө Трамп Си Цзиньпинден Американын тик учактарды алып жүрө турган кемеси эле бар болбостон, суу астындагы өзөктүк кемеси да бар экендигин Ким Чен Ынга кулак кагыш кылып коюусун талаб кылды. Дагы көтөрүңкү үн менен: «Биз Түндүк Кореянын өзөктүк куралга ээ болуусуна эч качан жол бербейбиз. Аларда өзөктүк куралдарды алып жүрө турган жабдыктар азыркы күнгө чейин жок. Бирок, алар муну пайда кылганга аракет кылып жатышат», - деп айтты». («Спутник Россия», 2017.03.14 Американын «Wall Street Journal»ынан көчүрүп басып чыккан)

Г. Пхеньян жаңы өзөктүк ракетасын сыноодон өткөргөндөн кийин жана алтынчы өзөктүк сыноосуна даярдык көрүлө баштагандыгынын кооп-коркунучу себептүү, Америка тик учактарды алып жүрө турган кемелер коштогон ири көлөмдөгү аскерий кубатын Түндүк Кореянын жака белине алып келип койду. «АКШ Тынч океан командачылыгынын басма сөз катчысы «Американын тик учак конуучу «Карл Винсон» кемеси, Аба Флоту, эки бүлгүнгө сала турган бомбалоочу тик учак жана ракета крейсерлери Австралияга белгилүү мөөнөткө токтогондон кийин, Корея жарым аралына бет алгандыгын билдирди. Бул аскерий иш-аракет «этияттык иш чарасы» катары багытталгандыгын белгиледи. Катчы дагы кошумчалап, аймактагы кооп-коркунучтун очогу – бул Түндүк Кореянын ракеталарды сыноодон өткөрүүсү экендигин баса белгиледи». («France24», 2017.04.09). АКШнын вице-президенти Майк Пенс 2017.04.22 Сиднейде журналисттерге берген маегинде бул аскерий иш-чараны тастыктап мындай деди: «Жакынкы күндөрү, бул ай бүтө электен мурун, тик учактарды алып жүрүүчү кеме, бүлгүнгө салчу эки бомбалоочу тик учак жана ракета крейсерлери Жапония деңизине жетип барат». Майк Пенс сөзүн улап, Түндүк Кореяны ката кетирбөөгө чакырды. «Биздин кызыкчылыктарды жана союздаштарыбыздын коопсуздугун, кызыкчылыктарын коргоого мүмкүндүк бере турган, дүйнөнүн бул бурчундагы аймакта Америка ресурстары жана кызматкерлери бар» Пенс дагы кошумчалап: «Эгер Түндүк Корея кандайдыр бир сокку урууга барса, кыйраткыч сокку аларын» убада кылды. Пенс Түндүк Корея Азия жана Тынч океан аймагындагы тынчтыкка кооп туудуруп жаткан өлкө экендигин баса бегиледи». («France Presse AFP», 2017.04.22).

Д. Америка аскерлеринин Түштүк Кореяда ири көлөмдөгү аскерий машыгууларды өткөрүүсү. «Түштүк Корея жана Америка аскерлери биргеликте шаршемби күнү ири көлөмдөгү аскерий машыгууларды баштады. Бул аскерий машыгуу Түндүк Кореянын коркунучунан коргонуу даярдыгын текшерүү үчүн жылына өткөрүлө турган аскерий машыгуу. Бул машыгуу Түндүк Корея 12-февралда жаңы баллистикалык ракетасын сыноодон өткөргөндүн артынан эле башталды». («Reuters», 2017.04.01). Эске ала турчу нерсе, Американын Түштүк Кореяда 28500 аскерден турган ири аскерий базасы бар. Бул база, Деңиз кайгуул аскерий күчтөрүн айтпаганда, Кытай бассейни өлкөлөрүнүн жана Тынч океаны аралдарынын чейрек миллион аскерди камтыган аскерий түзүмүнүн бир бөлүгү катары саналат.

3. Мына ушундайча Трамп согуш абалы босогого келип калгандай түр жаратты. Бирок, Америка азыр согушту каалабай тургандыгына далалат кылган ишаралар бар. Алар төмөнкүлөр:

А. АКШ Түндүк Корея жаңы сыноолорду өткөрө турган болсо күчтүү жооб кайтара тургандыгын коркутуу менен убада кылды. Түндүк Корея буга жооб катары 2017.04.15 ири көлөмдөгү аскерий парад өткөрдү. Пхеньян телевидение аркылуу өзүнүн аскерий кубатын суу астындагы кемелер аркылуу, кээ бир континенттерге жетүүсү мүмкүн болгон баллистикалык ракеталарды атууга кудуреттүү экендигин көргөздү. Башкача айтканда, Америка континентине жетүүсү мүмкүн болгон. Түндүк Кореядагы бул аскерий кубат Америка үчүн оңтойсуз абалды жаратты. Америка олуттуу зыян тартпай турган, же согуш оту анын жерине чейин жетип барбай турган согуш планын каалап жатат. Түндүк Корея аскерий кубатын ашкере кылгандан кийин, Американын коркутуп кыйкырып жатканы ишеним жаратпай калды. Пхеньян телевидение аркылуу өзүнүн аскерий кубатын жана суу астындагы кемеси аркылуу баллистикалык ракеталарды атууга кудуреттүү экендигин көргөзүү менен чектелип калбастан, 2017.04.16 континенттерге учуп жетүүсү мүмкүн деген ракетасын сыноодон өткөрдү. Ал ийгиликсиз болсо дагы, Америкага атаандаштыгын билдирди. Ошондуктан, Американын коркутуп опузага алып жатканы азыр аткарыла турган реалдуулук эмес экендиги ачык-айкын болду. Башкача айтканда, Америка азыр согушка киришүүгө даяр эмес.

Б. Америка азыркыга чейин өзөктүк калканы түзүмүн «ТНААД»ды Түштүк Корега жайгаштыра элек. Болгону аны жайгаштыруу тууралуу даярдыктар, келишимдер жүрүп жатат ал даярдык бир жылга жакын убакытты талап кылат. Американын Чыгыш Азия жана Тынч океаны иштери боюнча мамкатчынын жардамчысы Сьюзан Торнтон: «АКШнын өзөктүк коргонуу калканы «ТНААД»ды Түштүк Кореяга жайгаштыруу пландын негизинде ишке ашат» деп билдирди... Маалым болгондой, Американын ракеталык коргонуу түзүмүн Түштүк Кореяга жайгаштыруу ушул жылдын июнь же июль айларына туура келет. Бирок Түштүк Корея менен Америка Түндүк Корея ракеталык сыноосун өткөргөндүн артынан эле бул коргонуу ракетасын жайгаштырууну тездетүүгө токтомо кылышты. АКШнын «ТНААД» ракеталык түзүмүн Түштүк Кореяга жайгаштыруу тууралуу келишим Вашингтон менен Сеулдун ортосунда 2016 июлда эле жетишилген... АКШнын «ТНААД» ракеталык түзүмү Корея жарым аралына жайгаштырылышы Орусия менен Кытайды тынчсызданууга салды. Жапония болсо бул ракетаны жайгаштыруу аймакта коопсуздукту кепилдей тургандыгын билдирди... («Спутник Россия», 2017.04.17).

В. Америка-Кытай мамилесин жакшырта турган, Америка менен Кытайдын ортосунда жетишилген ири көлөмдөгү соода келишими аткарылышынан мурда жүз күн аралыгында, Америка Түндүк Кореяга

карата аскерий сокку бериши акыйкаттан алыс. Трамп шайлоо кампаниясы учурунда Кытай товарларына карата 45% салык салуу убадасына тескери иш тутуп, Америка соода жаатында Кытайга карата жумшагыраак мамиле кылууну каалап жатат. Башкача айтканда, Кытайды азгыруу аркылуу Пхеньянга катуу кысым өткөрүүгө тукуруу. Американын Кытайга карата бул кадамы Кытайдын Түндүк Кореяны жардамсыз таштап койгонун актоочу шылтоо болуп калат. Ошондой эле, Түндүк Кореяны Америка жана анын союздаштарынын каршысында жалгыз калуусун да Америка каалап жатат. Бул нерсе Америка үчүн эки максадды жүзөгө чыгарат:

Биринчиси: Эгер Америка бул нерседе ийгиликке жетишсе, Кытайды союздаштарынан оолакташтыруу аркылуу статусун түшүрөт. Кытайдын статусун түшүрүү алкагында Америка 2017.04.07 Трамп менен Кытай мамбашы Си Цзиньпин жолугушуусунда Сирияга ракеталык чабуул кылды. Муну кээ бир эксперттер Кытайга карата кемсинтүү кадамы катары баалашты. 2017.04.08 Америка армия штаб башчысынын экс орун басары, отставкадагы генерал Джек Кин «Fox News» сайтына Трамптын кылган иш-аракетине комментарий берип жатып мындай деди: «Ал айтканын кылды. Муну менен ал Кытайга кат жолдоду... ». Тактап айтканда, муну менен Америка Түндүк Кореяга карата согуш кылуу жөнүндө өз ниетин, ошондой эле, Кытайдын Түндүк Кореяга катуу кысым кылуусун жана аны жардамсыз таштап коюу талабын Кытайга жолдоду. Эгер Кытай мындай кылса, анда Америка менен соода келишимин түзүү ийгиликтүү жана жеңил болот.

Экинчи: Америка Кытайды Түндүк Кореяга каршы азуусун көргөзүүгө тукурган жана эки өлкө Түндүк Корея коркунучуна каршы бир ымалага келгендигин чагылдырган билдирүүлөрдү берүү аркылуу, Америка-Орусия ортосунда да тез арада бир ымалага келүү абалын жаратууну каалап жатат. Америка Корея маселесин Кытай менен Орусияны жарышка сала турган ыкма катары колдонуп жатат! Бул билдирүүлөр көңүл бурарлык деңгээлде болду. Америка вице-президенти Майк Пенс Австралиянын өкмөт башчысы Малкольм Тернбулл менен бирге берген пресс-конференциясында мындай деди: «Кытайдын азыркыга чейин кылып жаткан кадамдары бизди кубандырат». «Өткөн жумада Түндүк Кореянын массалык маалымат каражаттары АКШнын алдын ала сокку менен эскертүүсүнөн кийин, Трамп Кытайдын Түндүк Корея коркунучун ооздуктоого болгон аркетин мактоого алды...» («Хаят» гезити, Сидней «Reuters», 2017.04.22).

Г. Америка Түндүк Кореяга каршы күчтүү аскерий блоктон туруп сокку берүүнү каалап жатат. Ал күчтүү блок Пхеньянга каршы Орусия аскерий жактан Америка тарабында болуусу менен болот. Жада калса,

Орусияны Сириядагыдай кылып найзанын учу катары пайдаланат. Анткени, Түндүк Корея Орусияны да Америка сыяктуу деп карап, көп учурда чалгып калат. Америка Киссинжердин мурунку жана жаңы планы негизинде, Обама учурунда Орусияга санкцияларды киргизиши жана Трамп мезгилинде Орусияны тукурушу планын аягына чыгарууда Америка кечикти. Негизги маселе, тактап айтканда, Тиллерсондун 2017.04.11 Москвага иш сапары менен келишинде Түндүк Корея негизги маселе катары койулду. Муну тастыктаган нерсе 2017.04.16 «Россия сегодня» гезити «Коммерсант Россия» гезитинен көчүрүп басып чыккан кабарда: «АКШ Москва менен сүйлөшүүлөрдүн натыйжасында Түндүк Корея маселеси жаатында ийгиликке жетишүүсү мүмкүн. Тиллерсондун Москвага келишиндеги негизги маселе Түндүк Корея болду», - делет. Америка-Орусия келишиминен мурун Америка согушка кирсе, анда Америка көп чыгымга дуушар болот. Ошондой эле, Америка Түндүк Корея менен өзөктүк согуш башталып кетиши сыяктуу абалды жаратуу аркылуу Кытайды коркууга салып, аны Түндүк Кореяга каршы тукуруп, ага каршы коюуну да каалап жатат.

4. Ушулардын негизинде, Америка азыркы учурда Түндүк Корея менен согушка кирүүгө даяр эмес. Анда ылайыктуурак башка чечим да жок. Ал Кытайдын Түндүк Кореяга кысым өткөрүүсүн күтүп жатат жана аны тездетүүгө аракет кылууда. Америка Түндүк Корея маселесин өзү жалгыз чечүүсү жөнүндө билдирүүлөрдү байма-бай берүүдө. Башкача айтканда, Кытайсыз. Муну менен Америка Кытай Американын талабдарына жооб берип, Түндүк Кореянын өзөктүк куралын зыянсыздандыруу үчүн ага кысым өткөрүүсү керектигин билдирген түр жаратты. Ошондой эле, Америка Түндүк Корея маселесин чечүүдө Орусияны да ага жармаштырып, аны менен мунаса болуусун күтүп жатат. Ушул шарттар толук ишке ашмайынча, Америка согушка кирбейт. Ушул негизде, Түндүк Корея өзөктүк ракетасын сыноодон баш тартпаганына жана согуш Америка аймагына чейин кирип баруусу менен коркутуп жатканына карабастан, Америка Түндүк Кореяга карата опузасын басаңдатты. Америка коркутуусунун мизи майтарылгандыгына далил анын акыркы билдирүүлөрүндө келди: «Ассошейтд Пресс» маалымат агенттиги Америка аскерий булагынын маалыматын таратты. Ал булак: «Түндүк Корея акыркы өзөктүк ракетасын сыноодон өткөргөндүгүнө карабастан, азыркы учурда Вашингтондун Түндүк Кореяга карата согушка кирүү ниети жоктугун» чагылдырган. Булак дагы кошумчалап: «Пхеньян Түштүк Кореяга, же Жапонияга, же Америкага чабуул жасаган учурда гана Вашингтон согушка кирери жана Америка жетекчилиги учурда абалды курчутпоого бир добуштан кызыкдар экендиги» жөнүндө чагылдырган... » («Россия сегодня», 2017.04.15).

Америка өзү ойлонбостон пайда кылган чыңалууну жазууга аракет кыла баштады. Чыгыш Азия жана Тынч океаны иштери боюнча Америка ТИМнин жардамчысы Сьюзан Торнтон: «Америка Түндүк Корея менен согушууга же анын режимин өзгөртүүгө аракет кылбагандыгын» билдирди. Сьюзан Торнтон пресс-конференцияда мындай деди: «АКШ Түндүк Корея менен болгон талаш-тартышты, Түндүк Кореянын өзөктүк куралын тынч зыянсыздандыруу жолу менен чечүү керектигин ачыктан ачык билдирип келет. Биз согушка кирүүгө же режимди өзгөртүүгө кызыкдар эмеспиз». («Россия сегодня», 2017.04.17). Вице-президент Майк Пенс «Америка-Пекин жаңы кызматташтыгынын артыкчылыгы негизинде, Түндүк Корея жакынкы аралыкта өзөктүк ракетасын сыноодон өткөргөндүгүнө карабастан, Корея жарым аралында өзөктүк куралын тынч жол менен куралсыздандыруу мүмкүн» экендигин билдирди. Пенс дагы кошумчалап: «Эгер Кытай жана аймактагы союздаштар Түндүк Кореяга карата кысым кыла алышса, Корея жарым аралын өзөктүк куралдан тынч жол менен куралсыздандырууга тарыхый жол ачууга мүмкүндүк жаралат... » деди. («Хаят» гезити, Сидней «Reuters» 2017.04.22).

5. Корея жарым аралындагы Американын ойлонбостон пайда кылган чыңалуусундагы позициясынын акыйкаты мына ушундай. Бул позиция бул жылдын генералдык сызыгы. Бирок ушундай болгонуна карабастан, кайсы учурда болбосун, абал кайрадан курчуп кетиши толук ыктымал. Америка, айрыкча күтүлүп жаткан Америка-Орусия келишимине жетишсе, согуш отун тутандырып жибериси да мүмкүн. Эгер келишимге жетишилсе, абалды кайрадан курчутуу башталат. Эгер келишимге жетишүү кечиксе, же такыр эле болбой калса, анда Корея жарым аралындагы абал Пхеньянды өзөктүк куралдан баш тартуусу үчүн ага карата кысым өткөрүлүүсү менен гана чектелет. Эгер Америка администрациясы Пхеньян менен болгон алакасында ойлонбостон кадам таштаса, анда анын акыбети өтө жаман болот. Бул негизги стратегияны ишке ашырууга азыркы Америка администрациясынын тажрыйбасы жетишсиз. АКШнын мурдагы коргоо министри Леон Панетта АКШнын Түндүк Кореяга карата алдын ала сокку уруусунун акыбетинен эскертип, буга ишара кылды: «Бул жаатта кандай гана кадам болбосун, миллиондордун өмүрүн алган өзөктүк согуш тутанып кетет. Мына ушул нерсе мурунку Америка жетекчилерин Түндүк Кореяга сокку уруудан тосуп келген эле». Ал дагы кошумчалап, Америка администрациясын билдирүүлөрдү берүүдө этият болууга жана абалды курчутуудан сак болууга о.э. эч кандай шашылыш чечим кабыл албоого чакырды. Дагы бул маселени тынчтык менен чечүүгө Кытайга мүмкүндүк берүү үчүн күтүү зарылдыгына жана Вашингтон акыркы учурда Кытайдын

Пхеньянга кийгилигишүүсүнө мүмкүндүк берип жаткандыгына токтолду. («Россия сегодня», 2017.04.15).

6. Ал эми Кытайдын позициясы болсо, ал Америка абалды курчутуп жатканы согуш чыгаруудан башка нерсе эмес экендигин айкын түшүндү. Ошондуктан, ал согуш отун тутантпаганга бүт аракетин жумшап жатат. Тынч жол менен куралсыздандырууга чакырып, аскерий жол менен чечүүнү четке кагып жатат. Корея жарым аралын аскерлештирүүнү ачыктан-ачык четке какты. Ошондуктан, Американын өзөктүк коргонуу калканы «ТНААД» системасын Түштүк Кореяга жайгаштырылышына каршы чыкты. «Кытайдын ТИМи Пекиндиң «ТНААД» системасы Түштүк Кореяга жайгаштырылышына каршы экендигин билдирди о.э. Түндүк Кореяны жана ага коңшу мамлекеттерди козута турган кадамдарга барбоого чакырды». («Ал-жазира нет», 2017.04.17). Бирок, ошол эле маалда, абал начарлап кетип башка согуш тутанып кетиши ыктымалдыгына да даярдык көрүп жатат. Кытайдын ТИМи Ванг Йи ал согуш тууралуу мындай деди: «Эгер согуш тутанып кетсе, ал согушта жеңүүчү болбойт». («Би Би Си», 2017.04.15). Ал эми Кытайдын даярдыгы тууралуу 2017.04.14 «Россия сегодня» кабар агенттиги Американын «United Press International» кабар агенттигендеги маалыматты басып чыкты: «Кытайдын куралдуу күчтөрү беш аскерий аймакта башкы командачыдан сергек жана даяр турууга түздөн-түз буйрук алгандыгын» баяндаган. Бул кабар агенттиги Гонконгдогу адам укуктары жана демократия борбору бейөкмөттүк уюмунун маалыматына таянып, Chandon, Thitszaan, Юньнань аскерий аймагындагы артиллериялык батальондор Түндүк Корея менен чектеш аймактарды көздөй жылууга буйрук алгандыгын баяндаган. Бул уюмдун маалыматына ылайык, өлкөнүн батышындагы 47-аскер бөлүгүндөгү 25 миң аскердин аскерий техникалары менен алыскы аралыктагы Түндүк Корея чек арасына жакын жердеги согуштук базага барууларына буйрук кылынган. Жапония кабар агенттиги билдиришинче, Кытай куралдуу күчтөрүнүн Түндүк Корея менен чектеш аймактарды көздөй жылышынын негизги себеби, Вашингтон Сириядагы Шайрат аскерий базасына ракета менен сокку ургандай, Пхеньянга да алдын ала урулуучу ракета соккусуна чочугандыгы үчүн аскерин даярдыкка келтирип жаткандыгын жазып чыкты.

Бул маселеге карата жогорудагы аналитиканын негизиндеги биздеги басымдуу көз карашыбыз мына ушул. Балким, мындан да жаманы, бүгүнкү күндө дүйнөнү адам кейпиндеги жырткычтык башкарып турганда, адамдардын каны төгүлүүсү алар үчүн түккө турбайт. Эгер кызыкчылыктарына жетиш үчүн адамдардын каны төгүлүүсү талап кылынса, анда өзөктүк курал менен болобу же өзөктүк эмес курал менен

болобу, айырмасыз, бүгүнкү күндөрү кылып жатышкандай, адамдардын канын дарыя кылып төгүшөт... Дүйнө капитализм түзүмү өкүм сүрүп турганда тынчтыкта доор сүрө албайт. Бир гана бул түзүмдү түп-тамыры менен алып салып, анын ордуна адилеттүүлүк жана акыйкаттык түзүмү болгон, ааламдардын Роббисинин түзүмү болгон Халифалык орногондо гана дүйнө бейкуттукка бөлөнө алат. Ушул түзүм гана ааламга бакубат жашоо тартуулай алат. Жаратуучу жараткан нерселерине эмне жакшы, эмне жаман экендигин абдан жакшы билет.

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

«Билип койгула, жаратуучу Ал мээримдүү жана кабардар Зат»
[67:14]

26-ражаб, 1438-х.

23-апрель, 2017-м.

АКШ жана Түндүк Корея лидерлеринин саммити

Суроо: 2018-жылдын 12-июнунда Сингапурда өткөн саммитте Америка менен Түндүк Корея лидерлери жолугушту. Ал саммиттин алкагында эки тараптуу документке кол коюлду. Бул ымалага келишүү тез арада ишке ашты. Маалым болгондой, өткөн жылы бул эки өлкө ортосундагы алакаларда чыңалуу жүз берген эле. Алар бири-бирин өзөктүк курал менен коркутууга алышкан. Ушундай абалда болуп туруп, булар кандай тез арада ымалага келишишти? Мунун мааниси жана натыйжасы кандай?

Жооб: мунун акыйкатын ачыктап берүүдөн мурун төмөнкүлөргө токтолуп өтүү зарыл:

1 – Мунун акыйкатын ачыктап берүүдөн мурун төмөнкүлөргө токтолуп өтүү зарыл. Америка Түндүк Кореяны өзөктүк куралынан баш тартышы үчүн кайра-кайра коркутту. Бирок, бул коркутуулар натыйжа бербеди. Түндүк Корея Американын бул басымына моюн сунбады. Ал өзөктүк курал долбоорунан да баш тартпады... Ушул учурда Америка башка ыкма колдонууга баш урду. Ал ыкма дипломатиялык саясий экономикалык кысымдар болду. Бул ыкмаларды ишке ашырууда АКШ Кытай аркылуу зор күчүн жумшады. Бул тууралуу 2017.04.23 чыккан суроо-жоопто айтып өткөнбүз. Анда мындай деп келген: «Ошондуктан Америка азыркы учурда Түндүк Корея менен согушка кирүүгө даяр эмес. Анын алдында ылайыктуу чечим да жок. Ал Кытайдын кысым кылышын күтүп жатат. Аны эртелетишке да ынтызар. Кытай Пхеньян өзөктүк курал долбоорунан баш тартышы үчүн ага карата кысым өткөрүшү үчүн Америка Кытайды өзүнүн сөзүн угууга мажбурлап жатат...». Америка мамлекет катчысынын Чыгыш Азия жана Тынч океаны иштери боюнча жардамчысы Сьюзан Торнтон мындай деди: «Америка Корея жарым аралындагы бул мүшкүлдү тынч жол менен өзөктүк куралсыздандыруу аркылуу чечүүнү каалайт». (Россия сегодня, 2017.04.17). Эки тарап ортосуна Кытай ортомчулугу жана кысымы менен дипломатиялык байланышуулар башталды. Америка Түндүк Корея өзөктүк курал долбоорунан баш тартышы үчүн ага карата аны эл аралык коомчулуктан обочолонтуп салуу, ага карата эл аралык каршы пикир пайда кылуу жана экономикалык саясий кысымдарга алууну ишке салды. Буга кошумча эл аралык коомчулук Түндүк Кореяга карата ачык болушу жана аны Түштүк Корея аркылуу түзмө-түз экономикалык жактан колдоого алып, гүлдөй турган экономика убадасы менен да азгырды.

2 – Кийин Кытай аркылуу жашыруун түрдөгү дипломатиялык байланыштар ишке салынды. Американын мурунку ТИМи Тилерсон Кытай аркылуу түндүк корейлыктар менен 2017-жылдын июлунда

сүйлөшүүлөрдү алып барды. Тиллерсон түндүк корейлыктар менен Кытай аркылуу жашыруун сүйлөшүүлөрдү алып барып жаткан учурда Трамп Түндүк Кореяны жер бетинен жок кылып жиберем деген абсурд билдирүүсүн берди. Түндүк корейлыктар Трамптын бул билдирүүсүн угушкандан кийин сүйлөшүүлөрдү таштап Кытайдан Кореяга кайтып кетишти... Ошондон кийин Тиллерсон ачууланып 20-июлда Трампты акмакка теңеген билдирүүсүн берди. 4-октябрда Американын NBC каналы да үч америкалык жооптуунун бул тууралуу айткандарын билдирди. Трамп өзүнүн твиттеринде Тиллерсондун бул билдирүүсүнө карата Американын түндүк корейлыктар менен түзмө-түз байланыша ала турган жолу бардыгын билдирип мындай деди: «Мен Рекс Тиллерсонго кичинекей ракетасы бар адам менен сүйлөшүү өткөрүүгө аракет кылып убактыңды бекерге кетирип жатасың дедим...». Ушундай эле окуя Американын вице-президенти Майк Пенс кышкы олимпиада оюндарына катышуу шылтоосу менен Түштүк Кореяга келип түндүк корейлыктар менен жолугушуу өткөрүү аракетин кылып жатканда дагы кайталанды. Майк Пенс буга ишаара катары Жапониянын Йокота аймагындагы Америка базасындагы куралдуу күчтөрдүн алдында туруп сүйлөгөн сөзүндө айтып өттү: «Биздин мамлекет дайыма тынчтыкка умтулат. Биз жаркын келечек үчүн мурдагыдан да көбүрөөк иш алып барабыз». (Reuters, 2018.02.07). Майк бул сөзүн – Түндүк Кореяга 80 км жакын жайгашкан Пхенчжан аймагындагы кышкы олимпияда оюндарынын ачылыш аземине катышуу шылтоосу менен түндүк корейлыктар менен жолугушуунун алдында айтты. Бирок, Пенс үч күндөн кийин 10-февралда мындай деди: «Түндүк Корея өзүнүн өзөктүк долбоорунан баш тартканга чейин экономикалык жана дипломатиялык жактан обочолонтуп туруу зарыл иштерден...». (Аль арабия, 2018.02.10). Ушул нерсе түндүк корейлыктардын Пенс менен жолугушуусун жокко чыгарууга түрттү. Мунун баары Американын саясий услугу, башкача айтканда Трамп ишке салып жаткан ыкмалар өзүнүн каршылаш тарабына сүйлөшүүлөр, дипломатиялык алакалар арасында басым өткөрүп Америка каалап жаткан нерсеге макул кылууга каратылгандыгына далалат кылат. Бул нерсени Майк Помпеонун борбордук чалгын кызматына кызматка келген учурда айткан билдирүүсү да тастыктап турат: «Трамп Түндүк Корея менен болгон кризисти дипломатиялык жол менен чечүүгө багыттап жатат. Бирок, борбордук чалгын кызматы башка жолдорду караштыруу үстүндө иштеп жатат». (Reuters, 2018.01.23). Мына ушундайча дипломатиялык жол менен опузалоо жолун бириктирип иш алып барууга бел байлашты. Бул ыкма башкача айтканда дипломатиялык сүйлөшүүлөр арасында опузага алуу Тиллерсонго

жаккан жок. Ага ТИМ катары бул нерсе оорчулук жаратты. Трамп аны жумуштан алды.

3 – Мына ушундайча Түндүк Корея менен болгон мындай ыкма натыйжа бербеди. Алар опузаны сезе баштаганда эле сүйлөшүүлөрдү токтотуп коюп жатышты. Эгер, Кытай киришпегенде эки өлкө башчысы жолуккан саммит болмок эмес. Ошондуктан, Трамп Сингапурда Ким Чен Ын менен жолугушкандан кийинки пресс-конференцияда Кытай лидерине карата ыраазылыгын билдирди: «Кытай лидери Си Цзиньпин бул тарыхый саммиттин ишке ашуусуна акыркы айларда өзгөчө күч аракет жумшагандыгына ыраазылык билдирем». (AFP, 2018.6.12). Кытай Түндүк Корея чегинүүлөргө барышы үчүн кысым кылды. Кытайдын расмий кабар агенттиги «Синьхуа» 28-мартта мындай кабар таратты: «Түндүк Корея лидери Ким Чен Ын расмий эмес иш сапары менен 3 күн Кытайда болгонун билдирди. Эки тарап Корея жарым аралындагы абал тууралуу жалпы түрдө талкуулашты. Си Цзиньпин Ким Чен Ынга Түндүк Корея жарым аралында тынчтык туруктуулук орношу үчүн Түндүк Корея өзөктүк куралсызданышы зарылдыгын билдирди. Ошондой эле маселени сүйлөшүүлөр аркылуу чечилүүсү зарылдыгын да белгилеп өттү...». Түндүк Корея кабар агенттиги: «Корея лидери Ким Чен Ын Кытайга болгон сапарында Си Цзиньпиндин кайрадан мамлекет башчы болуп шайланышы менен жекече куттуктап, эки өлкө ортосундагы достук салттар шайкеш экендигин белгиледи. Анын Кытайга болгон бул биринчи иш сапары Корея жарым аралында тынчтык жана туруктуулукту камсыз кылууга багытталаарынан үмүтү зор экендигин билдирди. Ошондой эле Америка жана Түштүк Корея лидерлери менен да жолугушууга даяр экендигин белгилеп өттү...». Дагы кошумчалап: «Кореяны өзөктүк куралсыздандыруу мүмкүн. Эгер Вашингтон менен Сеул тынчтыкты ишке ашыра турган макулдашуулардын өтөөсүнө чыгышса», - деди. Ошондуктан Трамп 28-мартта өзүнүн твиттердеги барагына бул зыяратка карата мындай деди: «Мен кечээ Кытай лидери Си Цзиньпинден Ким Чен Ын менен жолугушуусу жакшы негизде болгондугу жана Ким Чен Ын мени менен жолугушууга өтө ынтызар экендигин билдирген катын алдым». Кытай өз кызыкчылыгы үчүн Түндүк Кореяны Америкага курбандык чалды. Ал бул жолдо Түндүк Кореяга карата катуу кысымдарды кылды. Ал тургай, Ким Чен Ынды чегинүүлөргө мажбур кылып текебер Трамп менен жолугушууга даяр кылды. Кытай иш жүзүндө Түндүк Кореяга каршы санкцияларды киргизүү жана саясий дипломатиялык кысымдарды өткөрүүгө түзмө-түз катышты. Ушул нерсе Түндүк Кореянын өзүнүн өзөктүк курал долбоору жаатында чегинүүлөргө баруусуна түртө турган фактор болду. Түндүк Корея эгер Кытай аны колдобой ага карата кысым кылып камалоого ала

баштаса ачуу даам татып калаарынан кооптонду. Ошондуктан ал чегинүүлөргө барды. Кытайдын ТИМи Түндүк Корея маселесинде Кытай кандай роль жаратып бергендиги тууралуу ачыктап мындай деди: «Пекин Корея жарым аралында маанилүү роль жаратты». (Рейтер, АРР, 2018.05.23). Кытай өзүнүн Америка менен болгон соода кызыкчылыгы үчүн пайда алып келбеген союздашын садага чапты. Балким анын себебинен соода жаатында зыян тартып калышы да мүмкүн эле. Кытай Түндүк Корея коммунисттик союздашы болушуна да карабады. Ири коммунисттик мамлекет соода пайдасы жаатында өзүнүн коммунисттик шериктеши болгон мамлекетти коргоого эмес, садага чапканга барды! Кытай, Америка Түндүк Кореяны өзөктүк куралсыздандырышы - Кытайды муунтууга жана Кытай деңизинин түштүк-чыгышындагы аймактарга көзөмөл кылуусун тосуп коюуга каратылганын андабагандай!

4 – Бул нерсени тастыктап турган нерсе Кытай өзүнүн союздашы болгон Түндүк Кореянын Америкага карата чегинүүлөргө барып саммитке катышкандыгын кубаттап жаткандыгында көрүнүп турат. Кытайдын ири дипломаты жана Кытай мамлекеттик кеңешчилеринин мүчөсү Ван Пе самиттен кийин мындай деди: «Пекин Америка президенти Трамп менен Түндүк Корея лидери Ким Чен Ындын саммитте жолугушкандыгын кубаттайт жана өзөктүк куралсыздандыруу жаатында эки өлкө ортосунда өз ара түшүнүшүүлөр пайда болушуна үмүт артат. Ушул эле учурда, Корея жарым аралындагы кооптуу абалды жайгарыш үчүн тынчтык механизмдерине муктаждык аябай чоң». (Reuters, 2018.06.12). Эгер, Кытайда жетиштүү саясий аң сезим жана күчтүү саясий каалоо болгондо өзүнүн союздашы болгон Түндүк Кореяга карата Америка кызыкчылыгы үчүн кысым өткөрмөк эмес! Бирок, Кытай эл аралык саясий майданда саясий аң сезиминин жана саясий каалоосунун алсыз экендигин айгинелеп койду. Болгону ал Америка менен болгон соода жаатындагы пайдага гана ынтызар болуп Америка кызыкчылыгы үчүн Түндүк Кореяга кысым кылды. Кытай ыраакты көрө билбеди. Америка Түндүк Кореяны өзүнө имерип алып Кытайга караганда Түндүк Кореяны жакын тутуп алышы да чындыктан алыс эмес. Америка эки Кореяны бириктирип Кытай таасиринен тышкары өзүнчө күчтү пайда кылып коюуга аракет кылат. Буга Вьетнамдагы окуя мисал боло алат. АКШ 1975-жылы Париж конвенциясынын негизинде Түндүк-Түштүк Вьетнамды бириктиргенден кийин Вьетнам Кытайга карата душмандык мамиледе болуп калды!

5 – Түндүк Корея өзөктүк куралсыздануу жаатында эч бир шарт кабыл албастан өзүнүнүн өзөктүк курал долбоорунан баш тартып саммитке катышуусуна Кытай чоң роль ойноду. Америка дүйнөдө өзөктүк куралды колдонгон жана аны жер жүзүнө таратып бузукулук

кылган жападан жалгыз мамлекет. Кытай болсо Түндүк Кореяга таасир бере турган роль жаратты! Анын артынан саммит болду. Саммит эки күнгө созулат деп болжолдонгон. Бирок, ал бир күн болуп кыскарды. Анткени, Түндүк Корея тез арада толук түрдө Америка каалаган нерсеге макулдук берди. Түндүк Корея өзөктүк куралсызданууга даярдыгын билдирүү максатында өзүнүн өзөктүк курал тажрыйба кылган аймактарын толугу менен иштен чыгарууга киришти. Ошондой эле камактагы үч америкалыкты чыгарды. Трамп өзү ишке ашырган ишке кубанычын жашыра албай мындай деди: «Саммит аябай жакшы өттү. Алга карай жылуу өтө жогору деңгээлде болду». Ким Чен Ын муну тарыхый кадам катары баалап мындай деди: «Дүйнө өтө чоң өзгөрүүгө күбө болот». (Рейтер, 12.16.2018). Кийин эки тараптуу документке кол коюшту. Ал төрт пунктту өз ичине алды: биринчи, эки тарап тең элдин каалоосуна жараша жакшы алаканы орнотуу. Экинчиси, Корея жарым аралында тынчтык жана туруктуулук дайымый болушу негизинде эки тарап тең иш алып баруусу зарыл. Үчүнчүсү, Түндүк Корея жарым аралда толук түрдө өзөктүк куралсыздандыруу иштерин алып барат. Төртүнчү, 1950-1953-жылдардагы Корея согушундагы кабарсыз жоголгон же ал жерде каза болгон жана туткунда калган америкалык аскерлердин кат кабарын билдирүү кайтаруу жаатындагы убадага байланыштуу болду. Трамп бул келишимди «Баарын камтыган эң зарыл» келишим болду деп сыпаттады. Ким болсо өз баяндамасында «Корея жарым аралында өзөктүк куралды толук түрдө жок кылууга убада берди». (Би-би-си, 2018.06.12). Бул баяндама келишим рамканын ичиндеги келишим экендигин көргөзүп турат. Башкача айтканда, Иран өзөктүк келишиминен айырмаланып, өзөктүк куралсыздануу кандай болушу жана аны жок кылуу мөөнөтү аны жок кылып жаткандыгына көзөмөлдүн болуусу сыяктуу тез аранын ичинде аткарыла турган иштер көргөзүлбөгөн келишим болду. Иран келишиминде ушунун баары майда баратына чейин көргөзүлгөн эле.

6 – Ушуга негизделип Америка Түндүк Корея менен узакка созулган же мүмкүн жылдап созула турган сүйлөшүү талкууларды өткөрөт. Көрүнүп тургандай, Трамп Түндүк Корея менен тез арада келишимге жетүүнү жана Корея маселесин бир жаңсыл кылууну каалады. Ошондуктан, ал опузага алуу иштерин кылды. Ал бул иштерден артка да кайта албайт эле. Бир гана ийгиликке жетүү менен артка кайта турган позицияда болду. Маалым болгондой, ал Түндүк Кореянын чегинүүлөргө баруусу жаатында ийгиликке жетишти. Биз жогоруда айтып өткөнүбүздөй, Кытайдын Түндүк Кореяга карата басымы болбогондо Трамптын опузага алуусу натыйжа бермек эмес. Ал тургай, Түндүк Корея өзөктүк долбоорунан баш тартып келишимге кол койгон саммит да иш

жүзүнө ашмак эмес. Ушундан кийин гана Трамп бул ишти тарыхый жеңиш катары жаздырды. Бул иш эки жылдан кийин боло турган экинчи жолку президенттик шайлоодо көптөгөн жеңилдиктерди берет. Ошондой эле азыркы күнгө чейин токтобой ага карата болгон аңкоо, келесоо деген сыяктуу каралоолорду да жаап кете турган иш болот. Бул нерсени Трампын өзү берген билдирүүсү да тастыктап турат: «Ким мага өз өлкөсү иш жүзүндө ракета сынайт турган комплексти иштен чыгаруу иштерин алып барып жаткандыгын билдирди. Өзөктүк куралсыздандыруу иштеринин маанилүү бөлүгүн ишке ашыргандан кийин санкцияларды алып салабыз. Биз сүйлөшүүлөрдө эч кандай чегинүүлөргө барган жокпуз. Түндүк Кореяга багытталган аскерий аркеттерибизди токтотобуз. Ылайыктуу убакта Кимди Ак үйгө чакырам. Аны менен өзөктүк куралсыздандыруу келишимине кол койдум жана Түндүк Кореяны өзөктүк куралсыздандыруу үчүн бизде жетиштүү негиздер бар экендигине да ишенем», - деди. (Аль жазиира, 2018.06.12). Мына ушундайча Трамп Түндүк Корея менен болгон чыңалуу алакасын ири жеңиш менен аяктагандыгында өзүн көргөзүүнү каалады.

7 – Түндүк Корея менен болгон чыңалуу алакасы бүтүшү жетинчтанышы Трампын союздаштары жана душмандары менен болгон соода согушуна карата биротоло бошоп, алар менен алектенүүсүнө шарт жаратат! Ал өз союздаштары менен болгон алакасы алардын болот жана алюминийди Америкага экспорт кылышында жогору бажы салыгын жарыялагандан баштап начарлап кеткен. Алар менен болгон мурунку соода келишимине ылайык бул нерсе Америкага карата адилетсиздикти келтирип чыгарды деген жүйөнү бетине кармады. 8-июнда Трамп твиттерге Канаданын Квебек аймагында өтө турган чоң жетиликтин саммитине бара тургандыгын жазды: «Мен чоң жетилик менен боло турган адилеттүү соода келишимин чыдамсыздык менен күтүп жатам. Эгер, мындай болбосо биз өзүбүзгө ыңгайлуу шартка жараша кылабыз». Канаданын өкмөт башчысы Жастин Трюдо жана Франциянын президенти Макрон биргелешкен басма-сөз жыйынында бул жол-жоболорду четке кагышты. Алар мындай дешти: «Америка менен биргелешкен билдирүү чыгарууга жана андагы нерселерди кабыл алууга биз даяр эмеспиз». (Франс пресс, 2018.06.06). Трамп Канада менен Францияны Америка товарларына карата олчойгон бажы салыгын киргизип койгондугу менен айыптады. Канаданын өкмөт башчысы Жастин Трюдону «абдан ачуулуу» деп сыпаттады. Канада жооптуусу 7-июнда журналисттерге берген билдирүүсүндө мындай деди: «Бул жерде көп маселелерге байланыштуу көптөгөн пикир келишпестиктер бар». (Рейтер, 2018.06.08). Ал тургай, айлакерликти ийине келтире аткарган Француз президенти Макрон да Америкага жакындашууга аракет кылып

жатканына карабастан өз демин баса алган жок. Ал мындай деди: «Чоң жетиликтеги башка алтоо эгер абал талап кылса башка өз жамаатын түзүүсү мүмкүн». Ал Трампты айыптап мындай деди: «Түбөлүк кала турган президент жок». (Рейтер, 2018.06.08). Британиянын айлакерлиги да жүзөгө чыкты. Ал Америка астында анын бир буту калышы үчүн Америкага карата болгон бул каралоолорду кабыл албастыгын билдирип, башкаларды ага карата үндөдү. Британия өкмөт башчысы Терезе Мей журналисттерге берген билдирүүсүндө: «Евро Биримдик Американын бажы салыгына карата болгон айыптоолорунда ачуусун ичине кармашы зарыл. Америкага карата айыптоолор мыйзам алкагында болушу керек», - деди. (Рейтер, 2018.06.08). Германия канцлери 10-июнда Трамптын кол койгондугун жокко чыгарган токтомуна карата Германия телеканалы RDie берген маегинде: «Бул катаалдык, бул жолкусунда үмүттөр акталбады, бирок бул дүйнөнүн акыры эмес», - деди. Германиянын ТИМи Хайку Мас твиттерде Трамптын твиттердеги билдирүүсүнө карата жооп катары: «Эң чоң ишенимди жокко чыгарды», - деди. Канадада өткөн чоң жетиликтин саммитинде Трампка карата айыптоолор жана чыңалуу туу чокуга жетип барды. Трамп саммитте биргелешкен билдирүүгө кол коюп, кийин аны жокко чыгарып салды жана саммитти жетектеп жаткан Канаданын өкмөт башчысын «таза эмес, алсыз» деп сыпаттады. (AFP, 2018.06.10). Трамп саммит бүтө электе эле кетип калды, ал ага кечигип да келген эле. Мына ушундайча бул союздаштар арасында соода согушу күч алып турган мезгили. Трамп 2-мартта твиттерге жазган билдирүүсүндө: «Өлкө өзү менен соода алакасын кылып жаткан мамлекеттер каршысында миллиардаган доллар зыян көрүп жатканда соода согушу жакшы жана анда утуп чыгуу жеңил», - деди. Ушулардын баары соода согушу Америка үчүн зарыл экендигине далаалат кылып жатат. Америка карызы 20 триллионго жеткен. 2008-жылкы финансы кризисинен бери убайым тартып келүүдө. Бизнесмен Трамп «Америка биринчи» деген урааны менен Америка экономикасын көтөрүүгө белсенип жатат. Америка дүйнөгө таасир өткөрүүдө колдонуп келген эл аралык институттарды иштен чыгаруу анын натыйжасында жаңы эл аралык абалды пайда кылып андан пайдалануу жаатында иш алып барууга бет алды. Башкача айтканда, Америка дүйнө лидери болуп турууда башка мамлекеттердин жардамын пайдаланып, соода пайдасы ал тарапка агылуусу жаатында иш алып барып келген болсо, эми эч кимди шерик кылбай жалгыз өзү пайда табуу жана союздаштары анын гана артында жүрүүсү тууралуу пикирлей баштады.

8 – Америка эч бир келишимди шарт тутпайт. Эгер, анын кызыкчылыгы талап кылса аны тез арада бузат же андан бир тараптуу чыгып кетет. Ал мындай ыплас иштерин кичи Буштун убагында 2003-

жылы Түндүк Корея менен болгон келишиминде кылган. Ал 1994-жылы Бил Клинтондун учурунда кол коюлган келишимди жокко чыгарган. Ал эми Трамп болсо Канададагы чоң жетиликтин саммитинде биргелешкен баяндамага кол коюп, бир күндөн кийин болсо кол койгондугун жокко чыгарып салды. Иран менен 2015-жылы болгон өзөктүк келишимден бир тараптуу чыгып кетти. Азыркы Түндүк Корея менен болгон өзөктүк куралсыздандыруу келишимин да бузбайт деген кепилдик жок. Ал Түндүк Корея менен бул келишми айланасында сүйлөшүүлөр башталганда өз кызыкчылына дал келбеген бирер бир нерсе табылса эле Түндүк Кореяга басым кылуу максатында бул келишимди жокко чыгарам деген нерсе менен опузага алуусу толук мүмкүн!

Убада шерттин өтөөсүнө чыкпоо, текебердик, өзүмчүлдүк, башкаларга карата кайдыгерлик жана шантаж кылуу Америкадан ажырагыс сыпаттар. Ушулардын баардыгы Американын тез арада кулашына түртө турган түрткүлөр болуп саналат... Андыктан бүткүл адамзатына жакшылык нурун чача турган адилеттүүлүктү орното турган, акты ак деп батылды батыл дей турган, адамдарга баардык жайларда жана аймактарда коопсуз шарт жаратып бере турган Туура жолдогу Ислам мамлекетин тикелөөгө өз салымыбызды кошуп калалы! Анткени Пайгамбар ﷺ куш кабар кылып сүйүнчүлөгөн:

«تُمْ تَكُونُ خَلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَاجِ النَّبُوَّةِ»

«Кийин Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот». (Ахмад риваяты). Аллахка бул иш кыйын эмес.

2-шаввал, 1439-х.

16-июнь, 2018-м.

Япониянын жаңы коргоо стратегиясы

Суроо: Япония жаңы коргоо стратегиясын кабыл кылды. Бир нече күн мурун жарыяланган бул жаңы стратегия коргоо бюджетин сезилээрлик даражада көбөйтүүнү өз ичине алат. Бул Япониянын Экинчи дүйнөлүк согуштан мурунку аскерий кубатын кайра тикелешин түшүндүрөбү? Бул жаңы стратегиядан эмне максаттар көздөлгөн? Бул стратегия Япониянын өз алдынча чечимиби же тышкы таасир астында, өзгөчө АКШнын таасири астында кабыл алынган чечимби?

Жооп: ооба, Япония өкмөтү жаңы коргоо стратегиясын жана мыйзамчылыктагы өзгөрүүлөрдү кабыл алды. 2022-жылы 16-декабрда Япония премьер-министри Фумио Кисида өкмөтү үч коргоо документин астыктады: 1) «Япониянын улуттук коопсуздук стратегиясы», 2) «Улуттук коргоо стратегиясы», 3) «Узак мөөнөттүү коргоо программасы». Т.а. Япония Экинчи дүйнөлүк согуштан кийинки баракты жаап, жаңы барак ачты жана жетимиш жыл ичинде башынан өткөргөн жеңилүү психологиясынан арылып, аскерий кубатын кайра тикелөө үчүн аракетке киришти. Чыныгы максаттарды түшүнүү үчүн ушуларды карап чыгабыз:

Биринчи: бул стратегиянын пункттары:

1 – Япония бул стратегиянын алкагында Японияны аскерий күчтөн куру калтырган жана өлкөдөн тышкарыда ар кандай аскерий иш-аракеттерге тыюу салган конституциядагы эрежелерди бекер кыларын жарыялады. Бул эрежелер Америка Японияны басып алган убакта иштелип чыгып, 1947-жылдан бери иш жүзүндө аткарылып келген... Япониянын жаңы стратегиясы чабуулга учуроо ыктымалы жаралганда алдын ала жасала турган согушту жокко чыгарып, Япониянын шарттуу «каршы» чабуулун гана камтып жаткан болсо да, бирок, Япония биринчи ирет чет элдеги аскерий аракеттер туурасындагы тыюуну жоопкерчилигинен алып салды... Бул стратегия Япониянын аскерий чыгашасын эки эсе көбөйтүүнү т.а. мурунку эң жогору эсептелген ички дүң продукциянын 1 пайызынан 2027-жылга барып 2 пайызга чейин (НАТО мамлекеттеринин чыгашаларына барабар) көбөйтүүнү талап кылат. Бул өкмөттүн жылдык каражаттарынын 10 пайызына тең. («Ал-Жазира», 2022-жыл, 16-декабрь). Муну менен Япония аскерий чыгаша боюнча дүйнөдө Америка менен Кытайдан кийинки үчүнчү орунду ээлейт.

2 – О.э. бул стратегия Экинчи дүйнөлүк согуш бүткөндөн бери болгон «эң кыйын жана татаал коопсуздук абалынан» «эң жаман сценарийге» даярдык көрүү жана тышкы коркунучтарга каршы турууну о.э. Япония алыскы аралыктан чабуулга жооп берүү үчүн өтө көп (500)

Америкада иштелип чыккан континенттер аралык «Томагавк» жана «SM-6» ракеталарын сатып алууну талап кылат.

3 – Япония Конституциясынын 9-беренесинде мындай делген: «Эреже жана адилетке негизделген эл аралык тынчтыкты чын жүрөктөн каалаган Япония калкы элдин суверендүү укугу катары согушудан жана эл аралык жаңжалдар жүзөгө келгенде коркутуу жана күч колдонуудан баш тартат. Ушуга ылайык, эч бир кургактык, деңиз жана аба күчтөрү же башка аскерий күчтөр корголбойт. Мамлекетке согушуу укугу берилбейт». Бул берене конституциядан алынды. Япония жаңы согуш саясатына келди. Бул жаңы саясат аскерий чыгашаларды, аскерий өнөр жайлаштырууну жана Япониянын Экинчи дүйнөлүк согуштан мурунку үлкөн аскерий кубатын айгинелеген чыныгы армияны жаратууну камтыган кеңири көлөмдүү ички өзгөрүүлөрдү өз ичине алат.

4 – Япониянын кошуналары жана башка эл аралык күчтөр менен ынтымакта жашоо саясатына чекит коюлду. Жаңы өзгөртүүлөр Япония кошууну душман деп билген мамлекеттерге каршы «анти чабуул» уюштуруу укугун өз ичине алат. Жаңы стратегия андай аталбаган болсо да, «карамүтөздүк үчтүгүнө» каршы күрөшкө окшогон нерсени өз ичине алат. Бул «карамүртөздүк үчтүгүнүн» биринчиси – Кытай. Кытай «Япония туш болгон эң чоң стратегиялык проблема» катары баяндалган. Экинчи орунда Түндүк Корея турат. Түндүк Корея «мурункудан да олуттуу жана жакыныраак кооп-коркунуч» катары каралган. Үчүнчүсү – Россия. «Россия Украинада болгондой өзүнүн коопсуздук максаттарына жетүү үчүн күч колдонууга баргандыктан чоң сындарга учурап жатат. Анын Азия-Тынчтык океаны регионундагы аскерий аракеттери жана Кытай менен стратегиялык шериктештиги «коопсуздук боюнча негизги проблеманы» түзөт». («France 24», 2022-жыл, 16-декабрь).

Экинчи: бул стратегия жөнүндөгү эл аралык позицияларга назар салсак, ушулар белгилүү болот:

1 – Кытай бул стратегияга кескин каршы чыкты жана расмий түрдө нааразылык билдирди. «Япониянын бул жаңы стратегиясы расмий түрдө жарыяланбай жатып Пекинде нааразылыкты келтирип чыгарды. Пекин XX кылымдын биринчи жарымында Кытай анын курмандарынын бири болгон ырайымсыз япон милитаризми жөнүндө тынымсыз айтып келет. Кытай тышкы иштер министрлигинин маалымат катчысы Ван Вэньбин жума күнкү билдирүүсүндө мындай деди: «Япония тарап фактыларды этибарсыз калтырууда. О.э. Кытай-Япония мамилелери жана эки мамлекет ортосундагы ортоктош түшүнүктөргө берилгендигинен чыгууда жана Кытайды негизсиз түрдө аброюна төгүүдө. Биз муну каралайбыз жана дипломатиялык нааразылык билдиребиз». («France 24», 2022-жыл, 16-декабрь).

2 – Түндүк Корея да Япония планын кескин каралады. «Түндүк Корея тышкы иштер министрлигинин катчысы мындай деди: «Япония олуттуу коопсуздук кризисин жаратып жатат... Ал иш жүзүндө расмийлештирген жаңы коопсуздук стратегиясын кабыл алуу аркылуу башка мамлекеттерге каршы профилактикалык соккуларды берүүгө жол ачууда»; «Япония жаңы агрессия багытын расмийлештириши Чыгыш Азиядагы коопсуздук абалын түп-тамырынан өзгөрттү». Ал Японияны өтө кооптуу жана жаман тандоо жасаганын тез арада түшүнүп жетери жөнүндө эскертти». («Sky News Arabia», 2022-жыл, 20-декабрь).

3 – Америкага келсек, «Вашингтон Япониянын бул жаңы стратегиясын алкыштады. Ак үйдүн улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси Жейк Салливан: «Коргоо бюджетинин көбөйүшү АКШ-Япония союзун бекемдейт жана модернизациялайт», - деди». («France 24», 2022-жыл, 16-декабрь). АКШнын Коргоо министри Ллойд Остин да Япониянын жаңыланган стратегия документтерин алкыштады. Остиндин айтымында, «жаңыланган документтер эки союздаштын коопсуздук стратегияларындагы көз караштары жана туруктуулугу шайкеш экенин чагылдырат». («Шаркул Авсат», 2022-жыл, 17-декабрь). «Президент Жо Байден бул маанилүү мүнөттө АКШ Япония менен бирге экенин айтты. Ал: «Биздин союзубуз – эркин жана ачык-айкын Индия-Тынчтык океанынын пайдубалы», - деди. Ак үй билдиргендей, Япониянын жаңы коргоо планы АКШ менен аскерий союзду бекемдөөгө багытталган». («Ал-Жазира», 2022-жыл, 16-декабрь).

Үчүнчү: бул Япония коргоо стратегиясынын жаңы планы. Аны карап чыксак, ушуларды көрүүгө болот:

1 – Япония 2022-жылы 16-декабрда жарыяланган жаңы коргоо стратегиясын кабыл алышы таң калычтуу эмес, ал тургай, бул анын жетимиш жылдан ашуун созулган күчсүздүгүн жойгон маанилүү окуя болсо да. Япония коргоо министрлиги 2022-жылы 22-июлда эл аралык чакырыктарга жооп берүү үчүн аткаруу зарыл болгон коргоо саясатын камтыган «Ак китепти» жарыялаган. Япония Кытайдын өнүгүп жаткан аскерий кубаты жана Тайванга чабуул кылуу коркунучу, Кытайдын Россия менен аскерий кызматташуу коркунучу о.э. Кытай, Россия жана Түндүк Кореянын Азияда согуш чыгаруу коркунучу сыяктуу коркунучтарга туш келгенде «Ак Китеп» документи бул абалга чекит койду. Япония коргоо министрлигинин бул документи кооп-коркунучтарга каршы туруу үчүн аскерий бюджетти көбөйтүү, аскерий технологияларга инвестиция жаткыруу жана космостук күчтөрдү да өз ичине алган көп кырдуу аскерий күчтөрдү түзүү маанилүү экенин баса белгилейт. Бул болсо, Япониянын умтулуулары жогору экенин, Экинчи дүйнөлүк согуштагы жеңилүүнүн чаңын силкип, Тынчтык океаны

регионундагы атаандаштыкка, Түштүк Кытай деңизиндеги Кытай менен Япониянын ортосундагы талаштуу аралдарга жетиши керектигин далилдейт.

2 – Япониянын мурунку премьер-министри Синдзо Абэ Кытайдын күчөп бара жаткан таасирине каршы күрөшүү үчүн Индия-Тынчтык океанына багытталган Япония-АКШ биргелешкен стратегиясын иштеп чыгуу демилгесинин негизги түптөөчүлөрүнүн бири болгон. АКШ тарабынан кабыл алынган бул демилге соода жана инвестициялык маселелер боюнча АКШ-Япония жана башка союздаштар менен кызматташууну, навигация коопсуздугу үчүн Тынчтык жана Индия океандарында биргелешкен кызматташууну өнүктүрүүнү жана бул демилгеде Австралия жана Индияны шерик кылууну өз ичине алат. («Арабийя», 2022-жыл, 8-ноябрь).

3 – Демек, Япониянын бул жаңы стратегиясынан жана мурунку стратегияларынан белгилүү болгондой, Япония бүгүндөн тартып аскерий күчкө ээ болуп, тарых изин өчүрүүдө жана Азиядагы согушка даярданып жатат. Япония ар дайым ири мамлекет болуп келген жана Азияда өзгөчө мааниге ээ. Ал Экинчи дүйнөлүк согуштун биринчи жылдарында региондогу өкүмдар мамлекет болгон. Германия жеңилгенге чейин Европаны жеңген болсо, Япония да жеңилгенге чейин Кытайды, Кореяны, океандагы аралдарды жана Азиядагы башка мамлекеттерди моюн сундурган. Япония – ушул күнгө чейин ядролук чабуулга учураган жалгыз мамлекет. 1945-жылы август айында Америка самолёттору Хиросима жана Нагасакиге эки атом бомбасын таштап, бир эле учурда эки жүз миңден ашуун адамды өлтүрдү. Япония ядролук чабуулга учурагандан бир апта өтүп, 1945-жылы 15-августта жеңилгенин жарыялаган жана Америка жетектеген союздаш күчтөр Японияга бастырып кирип, өз өкүмдарлыгын орноткон.

4 – Япониянын империялык тарыхынан алып караганда Япониянын аскерий кубатын кайра тикелеши япондордун улуулук туйгуларына таасир кылууда жана япон калкы чоң ыраазылык менен кабыл алышууда. Бирок, Япониянын узак мөөнөт демилитаризацияланышы жана союздаш күчтөр 1952-жылы Япониядан чыгып кеткенден кийин бул мамлекетте АКШнын ири аскерий базаларынын турушу Япониянын өзүнүн аскерий кубатын кайра тикелөөгө умтулушуна жол бербеди.

5 – Өз армиясы, аскерий союздаштары жана регионалдык кооп-коркунучтар боюнча жаңы саясатты кабыл алган Японияны Америка дароо колдошу шексиз, Японияны аскерийлештирүү Кытайдын кооп-коркунучтарына каршы күрөштөгү АКШ стратегиясынын негизи экенин далилдейт. Америка өз кошуунун Кытайдын айланасына жайгаштырууда, Тайвандын тегерегинде чыр-чатак жана провокация

жаратып, Кытай менен согушка даярданууда. Эгер, «Кытай Тайванга чабуул кылса, Америка күчтөрү аралды коргойбу?» деген суроого АКШ президенти Байден «Ооба» деп жооп берген.

6 – Ушул сыяктуу АКШнын мурунку президент Трамптын администрациясы да Түндүк Кореяны провокация кылуу менен бирге Японияны аскерий кубатын кайра тикелөөгө үндөгөнү байкалган. АКШ президенти Трамп 2017-жылы Японияга сапар жасар алдында япондор «согушкер калк» экенин баса белгилеген. «... Трамп жума күнү президент катары Азияга биринчи узак мөөнөттүү жана маанилүү сапарын баштардан мурун билдирүү берди. Ал өзгөчө Япония жана Түштүк Кореяны өз ичине алган Азия сапарында негизги этибарды Түндүк Кореянын ядролук программасына каратты... Трамп «Fox News» телеканалындагы көрсөтүүдө: «Япония согушкер мамлекет. Кытайга жана мени угуп жаткан баарына айтар сөзүм: эгер силер Түндүк Кореяга муну улантууга уруксат берсеңер, Япония менен чоң проблемага туш болосуңар...», - деди». («Марсад Ньюз», 2017-жыл, 3-ноябрь). Т.а. Трамп Япониянын атынан сүйлөп жаткандай, Япониянын Түндүк Кореяга аскерий аралашуусу мүмкүн экендиги менен Кытайды коркутту! Чыгыш Азиядагы жаңы шарттардан келип чыгып, Япония аскерий кубатын кайра тикелеши Япония үчүн зарыл болсо да, бул толук Американын планы. Себеби, Япония Американын Кытайга каршы көз карашындагы борбордук мамлекетке айланды.

Төртүнчү: эми суроонун акыркы бөлүгүнө т.а. «бул стратегия Япониянын өз алдынча чечимиби же тышкы таасир, өзгөчө, АКШнын таасири астында кабыл алынган чечимби?» деген суроого бир аз айкындык киргизүүгө болот. Жогоруда айтылгандар жөнүндө ой жүгүртүп көрсөк, ушулар белгилүү болот:

1 – Япония Кытайга өкүмдарлык кылган узун тарыхка ээ. Америка жана башка колонизатор Европа мамлекеттери Японияны чектеп коюшунан мурда, Кытай япон колонизаторлугунун кеңир аймагын түшүндүргөн. Башкача айтканда, Япония тарыхындагы сансыз жеңиштердин кээ бирлери бүгүнкү күндө да тирүүлүгүн сактап келүүдө. Кытай Япониядан тарыхта жасаган кылмыштары үчүн кечирим суроону жана конфискация төлөөнү талап кылып келет. Башка тараптан, Америка жана Кытайдан кийин үчүнчү орунда турган Япония экономикасы Кытай менен кеңири көлөмдүү күрөш саясатына каражат сарптоого кудуреттүү экендиги да чоң мааниге ээ. Эгер, Япония өзүнүн аскерий кубатын кайра тикелесе, Япониянын өнөр жай жана технологиядагы үлкөн жөндөмү Кытай каршы жеке өзү күрөшүү мүмкүнчүлүгүн берет.

2 – Бирок, Америка Япониядан АКШ жетектеген союздун алкагында ушундай кылууну каалап жатат. Муну менен, АКШ Япониянын саясаты

кеңири көлөмдүү Америка планынын бир бөлүгү болушун, Япониянын күч тенденциясы Америка менен болгон душмандык доорун, өзгөчө Американын ядролук чабуул жасаганын эсине салбашын каалап жатат. Себеби, Япония Америка менен чыр-чатактуу узун тарыхка ээ... Ушулардан келип чыгып, Америка Япониянын жаңы стратегиясынын бардык тармагын толук көзөмөлдөөнү каалайт. Анткени, бул стратегия Япония аскерий кубатын тикелегенде Кытайга каршы күрөш менен чектелиши жана андан ары өтүп, Американын ядролук чабуулун эске салбашы керек! АКШнын Азияда Кытай менен күрөштүн негизи катары Япониянын аскерий кубатын кайра тикелөө жөнүндөгү көз карашы Чыгыш Европада Россияга каршы туруу үчүн Америка жетектеген Германиянын аскерий кубатын кайра тикелөө стратегиясына окшойт.

3 – Жогоруда айтылгандарга карабастан, Япония да кудум Германия сыяктуу армиясын тикелөөдө кечикти... Туура, бул элдер тирүү калктар. Бирок, алардын аң-сезимин соода-сатык жана акча ээлеп алгандыктан бакубат жашоо уланууда. Бирок, алардын кадырына жана намысына зыян жетти. Алардын жетекчилери согушка жана таасирге умтулуу арзууларын жоготушту. Ошентип, Япония жана Германия Америка менен Европанын алкагында аракет кылып калды. Ушул себептен улам, Япония (жана Германия) Америка үндөгөнгө чейин жетимиш жыл же андан да көп убакытка өз армиясын тирилтүүгө кечикти... Бирок, бул калктар тирүүлүктү жетиштүү баалаган калктар. Бул мамлекеттер тез убакта ядролук күчкө айлана турган аскерий күчтү тикелеши жакынкы келечекте кайра өз кубатын жана улуулугун сезишине себеп болот. Ал тургай, бул Американын өзүнө да маселе жаратат жана алардын ортосундагы карама-каршылыктарды курчутат. Ошондуктан, Америка Япония менен Германиянын бул аскерий стратегиясын дыкат күзөтүүдө!

Бешинчиси: бүгүнкү күндөгү улуу мамлекеттердин акыйкатын үйрөнгөн кишилер ушуларды жакшы билишет: бул мамлекеттер изгилик жана адилетти кадырлашпайт. Ошол улуу мамлекеттердин пикирин ылайык, жакшылык – башкалар үчүн жамандык болсо да – өз нафсин кандыруу. О.э. адилеттик – башкаларга адилетсиздик болсо да – башкаларга өкүмдарлык кылуу. Ошондуктан, алардын кадыр-кыймат таразасы изгилик жана адилеттен өтө алыс. Кудум тарых кайталанып жаткандай. Фарстар менен Румдар зулум жана адилетсиздик менен дүйнөгө өкүмдарлык кылып турганда Ислам изгилик жана адилеттик алып келди о.э. түнү күндүздөй жарык болгон жол дүйнөгө нур чачты. Ушул таризде акыйкат келди, батыл жок болду... Бүгүнкү маселе да кечеги маселе менен бирдей болуп, Пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык мамлекетин кайра тикелениши менен оңдолот. Бул,

Аллахтын уруксаты менен залым өкүмдарлыктан кийин тез арада болот деп ишенебиз. Расулуллах ﷺ айтат:

«... تُمْ تَكُونُ مُلْكًا جَبْرِيَّةً، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، تُمْ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا. تُمْ تَكُونُ خَلَافَةً عَلَىٰ مِنْهَاجِ النُّبُوَّةِ. تُمْ سَكَتَ»

«Кийин жабыр көрсөтүүчү залым падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин пайгамбарлык минхажы негизиндеги Халифалык болот. Андан соң Пайгамбар ﷺ сүкүт кылды». (Ахмад жана Таялисий).

Азиз жана Кудуреттүү Аллах акыйкат айтты:

(وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

«Аллах Өз ишинде үстөмдүк кылуучу бирок, адамдардын көпчүлүгү (муну) билишпейт» [12:21]

30-жумадулаввал, 1444-х.

24-декабрь, 2022-м.

Американын ракеталарга каршы коргонуу планынын маңызы

Суроо: 2009-жылы 10-октябрда НАТОнун башкы секретары Расмуссен Атлантика Союзу Обаманын планы боюнча түзүлгөн альтернатива ракета коргонуу планын алкышташын айтты. Чехия да Польша ушул планды кабыл алгандан эки күн кийин мына ушул коргонуу түзүмүнүн бир бөлүгү болууга даяр экенин баса белгиледи. Бул кандай болду? Негизи, 2009-жылы 17-сентябрда Обама Польшада ракеталарды, Чехия республикасында болсо радар орнотуудан баш тартууга чечим кабыл алганын билдирбеген беле? Же Обаманын баш тартууну жарыялашы жалган, Россияны убактылуу тынчтандыруу үчүн бир алдоо элеби? Эгер, ушундай болсо, анда Америка Россия күчүнүнүн барган сайын өсүп бара жатканын эсепке алып, аны тынчтандырууга маани берип жатабы? Ушуга ылайык, Американын аскерий үстөмдүгүнө зыян жетип, эл аралык майдандагы үстөмдүгү күчсүздөнгөн болобу?

Жооп: Обама Буш сызып көрсөткөн ракетадан коргонуу түзүмүнөн баш тартты. Бирок, Обама мунун ордуна кээ бир тараптары Буштун ракетадан коргонуу түзүмүнө караганда күчтүүрөөк болгон башкача форманы иштеп чыкты о.э. бул жаңы ракетадан коргонуу түзүмү Буштун түзүмүнөн көрө провакациясы кемирээк. Бул жаатта анык элести жаратуу жана бул суроого жооп берүү үчүн төмөнкү нукталарды эсепке алуу керек:

1 – 1950-жылдан тартып Америка саясатчылары эксперттер менен бирге Американы Советтер Союзунун баллистикалык ракеталары (ICBMs) коркунучунан коргоо үчүн түрдүү каражат жана жолдорду ишке сала баштады. Бирок, бул аракеттер улуттук ракета коргонуу түзүмүнө гана (NMD) чектелген эле. Кийинчерээк бул түзүмдөн Советтер Союзунун ыктымалдагы ядролук чабуулу коркунучуна каршы ракета «калканы» деген түзүм пайда болду. 1961-жылы техникалык себептерге ылайык бул программа боюнча иш токтоп калып, анын ордун бир канча коргонуу долбоорлору ээледі. Бирок, бул долбоорлор боюнча иш көпкө созулбады. Анткени, бул долбоорлордун Совет баллистикалык ракеталарына каршы туруу жана аларды кайтаруу кубаты далилденбеген. Кала берсе, бул долбоорлор абдан кымбатка түшмөк о.э. аларда бир катар негизги технологиялык проблемалар да бар эле. Бирок, бул программалар, ракетага каршы туруу жана андан коргонуу программалары эки мамлекетти, Америка жана Советтер Союзун 1972-жылы баллистикалык ракеталарды жайгаштырууга чек коюу келишимине (ABM) кол коюуга үндөөдө ийгиликке жетти. Мына ушул келишим боюнча эки мамлекет баллистикалык ракеталар коркунучуна каршы ракетадан коргонуу түзүмүн жүзөгө келтире ала турган болду,

бирок бул белгилүү бир географиялык аймакка чектеп коюлду, ракеталар саны да чектеп коюлду. Келишимде ар эки мамлекет коргоонуу үчүн ракеталарды жайгаштырышына уруксат берилген болчу. Мисалы, Советтер Союзу «А-35» деген «галош» ракета түзүмүн (Galosh missile system) орнотту. Бул түзүм Москваны коргоо үчүн болжолдонгон. Америка болсо, Кошмо Штаттардын айланасын ороп алган коргоонуу түзүмүн орнотту. Бул түзүм Американы Совет баллистикалык ракеталары түзүмүнө (ICBM) караштуу ар кандай базадан учурулган ар кандай ракетадан коргоо үчүн болжолдонгон.

2 – 1983-жылы, 23-мартта Рональд Рейган ортого салган стратегиялык коргоонуу демилгеси (SDA) Америка Советтер Союзу менен кол коюлган баллистикалык курал-жарактарды чектөө (ABM) келишимин бузуу болуп эсептелет. Кала берсе бул демилге Советтер Союзун Америка менен куралдануу мелдешине кирүүгө мажбур кылды. Бул болсо, экономикалык жактан Советтер Союзунун желкесине оор жүк болуп түшүп, башка бир катар факторлор менен бирге анын кулашына алып келди. Стратегиялык коргоонуу демилгеси (SDA) же «жылдыздар согушу» деп аталган бул нерсе мурун америкалыктар ракетадан коргоонуу түзүмүн куруу үчүн ишке ашырган башка бир катар долбоорлор арасында аларды «тамшандырган» долбоор болду. Себеби, «жылдыздар согушу» программасы жерде, абада, деңиз жана космосто ракеталарды, радарларды жана ракетага каршы түзүмдөрдү орнотууну камтыган. Алардын арасында лазер куралына каршы согушуу үчүн болжолдонгон бир канча космос станциялары (space based laser battle stations), ядролук түзүмдөр, икс нурдуу лазер спутниктер (Nuclear pumped x-ray laser satellites), абдан заманбап башкаруу түзүмдөрү жана буйрук берүү түзүмдөрү болгон. «Жылдыздар согушу» программасы мурунку программалардан айырмаланат. Себеби, ал Кошмо Штаттарды гана коргоо үчүн болжолдонгон улуттук ракета коргоонуу түзүмүнө (NMD) окшобойт. Ал Американын Европадагы союздаштарын Совет баллистикалык ракеталарынын коркунучунан коргоо үчүн даярдалган. 1991-жылы Советтер Союзу кулагандан кийин «жылдыздар согушу» программасы артка сүрүлүп, ал боюнча иш токтоп калды. Бирок, улуттук ракета коргоонуу түзүмү (NMD) күчүндө кала берди. Билл Клинтондун президенттик доорунда бул түзүм мыктыланып, ал боюнча баскычтуу иш алып барылды. Кичүү Буш доорунда Америка жетекчилиги бул түзүмгө чоң маани берип, америка-орус мамилелеринин курчушунда негизги чекит болуп калды. 2001-жылы 13-декабрда Буш баллистикалык ракеталарды чектөөгө тиешелүү келишимден (ABM) чыгууну жарыя кылды. Бул болсо, Американын жаңы тарыхында куралданууга тиешелүү негизги эл аралык келишимден чыккан биринчи окуя болуп эсептелет.

Мунун натыйжасында Америка ракетадан коргонуу агенттиги пайда болду. Бул агенттик милдеттеринин бири улуттук ракетадан коргонуу түзүмүн (NMD) мыктылоого аракет кылуу планын иштеп чыгуу болду.

3 – 2002-жылы 16-декабрда Буш «23 номерлүү башкы улуттук коопсуздук жобосун» (National security presidential directive 23) чыгарды. Ал учууга даярдалган баллистикалык ракеталарга каршы коргонуу түзүмдөрүн курууга киришүүгө тиешелүү жалпы пландан турат. Эртеси болсо Америка Британия жана Даниядан, эки мамлекеттеги инфраструктуралардан улуттук ракетадан коргонуу түзүмүн (NMD) мыктылоо аракетинин бир бөлүгү катары пайдаланууну расмий түрдө талап кылды. Буш улуттук ракетадан коргонуу түзүмүнө (NMD) башка ысым берди. Ал Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмү (GMD) деп атала турган болду. Иш жүзүндө улуттук ракетадан коргонуу түзүмү (NMD) космос базалары о.э. деңиз жана кургактык базалары долбоолорун өз ичине алат. 2007-жылы февралда Америка Польша жана Чехия республикасы менен ракетадан коргонуу базаларын курууну талкуулоону расмий түрдө баштады. Мындан Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмү (GMD) ишин жеңилдетүү назарга алынган. Америка Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмүн (GMD) курууну «Бул жерде Түндүк Корея, өзгөчө Иран сыяктуу карасанатай мамлекеттер бар» деген шылтоо менен актоого урунду. Анын айтымында, бул эки мамлекет алыс аралыкка учуучу жана ядролук калпакчаларды жеткире ала турган ракеталарды мыктылоого аракет кылып, Американын Европадагы кызыкчылыктарына жана Израилге коркунуч туудуруп жаткан экен! Түпкүлүгүндө, максат Россияны кысымга алып, Америка ракеталары чабуулу коркунучунун алкагында кармап туруу. Россия муну түшүнүп, Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмүн (GMD) өзүнүн коопсуздугуна кырсыктуу кооп-коркунуч деп эсептеди. 2008-жылы ноябрда Россиянын НАТОдогу өкүлү Дмитрий Рогозин Америка ракеталары Москвага төрт минут ичинде сокку бере алышын айтты. Россия Американы ыңгайсыз абалга салуу жана анын Иран жаатындагы сөздөрү жалган экенин көрсөтүү үчүн Америкага радарларды орус радарлары менен бирге өзүнүн Азербайжандагы «Габала» базасына жайгаштырууну сунуш кылды. Бул база – максат Иранды тыйып коюу болсо – Иранга Польша жана Чехияга караганда кыйла жакын! Америка буга макул болбоду. Себеби, түпкү максаты Чыгыш Европада ракеталарды орнотуп, Россияга коркунуч салуу болчу. Ырас, Американын максаты Россияны бутага алуу болгон соң, демек Россиянын аскерий базасында ага шерик болуп, Россиянын көзөмөлүнө түшүп калууну каалабашы анык!

Ошентип, Россия ракетадан коргонуу түзүмү ошол «карасанатай» мамлекеттерге каршы эмес, тескерисинче өзүнө каршы каратылганын

түшүнүп жетти! Ошондуктан, Путин Америка Борбордук Европада ракетадан коргонуу түзүмүн жайгаштырууну токтотпосо жаңы суук согушту баштоону айтып коркутту. Мындан сырткары Путин Америка кооп-коркунучуна каршы жооп катары ядролук күчтөргө тиешелүү келишимден (Nuclear forces treaty) чыгуу менен да коркутту. Бул келишим 1987-жылы Америка менен кол коюлган. Путин Польшага жакын Балтика деңизинин жээгиндеги Калининградга ракеталарды жайгаштыруу менен коркутту. Орус генералдарынын бири мындан да катуураак коркутуп, эгер Польша Американын ракета түзүмүнүн бир бөлүгү болууда кайсардык тура берсе анын бомбаланышын айтты. 2008-жылы августта орус генералы Анатолий Ноговицин мындай дейт: «Польша бул ракета түзүмүн өзүнүн жеринде жайгаштыруу менен өзүн өзү бутага айландырган болот. Бул 100% анык. Польша бута болуп калды. Бул бутаны жексен кылуу болсо, эң биринчи даражалуу милдет болот».

4 – 2009-жылы сентябрдын башында Обама Польша жана Чехияда ракетадан коргонуу түзүмүн орнотуу планынан баш тартууну расмий түрдө жарыя кылышынан мурун Чыгыш Европада ракетадан коргонуу түзүмүн жайгаштыруу пландарынан Америка аскерий кемелеринде жайгаштырыла турган ракетадан коргонуу түзүмүнүн пайдасына баш тартышын айткан. Ошондуктан, 2009-жылы 17-сентябрда Обаманын ракетадан коргонуу түзүмүнөн баш тартууну жарыя кылышы күтүлүп жаткан нерсе эле. Ал муну Буштун Борбордук Жерлерди Коргоо программасы (GMD) көлөмүн баалоону талап кылгандан кийин жарыялады.

5 – Бирок, Обама чындап эле Буштун Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмүнөн баш тарттыбы же бул Россияны тынчтандыруу үчүн бир алдообу? Муну төмөнкү иштерди карап чыгып, түшүнүп алууга болот:

а) Обама бул долбоор жөнүндөгү сүйлөгөн сөзүндө мындай дейт: «Коргоо министринин жана башкы штаб башчысынын Американы ыктымалдагы ар кандай баллистикалык ракеталар чабуулунан коргоого тиешелүү бир канча сунуштарды кабыл алдым. Мындай жол тутуу дагы да тез күч-кубаттарды жүзөгө келтирет, дагы да жөндөмдүү түзүмдү курат, 2007-жылдагы Европаны ракетадан коргоо программасынан көрө күчтүрөөк коргонуу формасын камсыздайт». Обама минтип кошумчалады: «Биз коргоочу ракеталарыбызды, өзгөчө жер жана деңиз ракета батареялары, аларды күчөтүүчү жабдыктарда мыктылоодо кыйла алга жылууга жетиштик. Мындай жаңы аракетин биз заманбап, дагы да мыктыланган техниканы мурунку түзүмдөн көрө тез жайгаштырышыбызга мүмкүнчүлүк берет... Европада жайгаштырыла турган жаңы түзүм мурунку түзүмгө караганда күчтүрөөк жана анык, Америка күчтөрүн жана союздаштарын дагы да тез коргоочу болот.

Демек, бул түзүм андан да жөндөмдүү жана активдүү күчтөрдү жайгаштыруу мүмкүнчүлүгүн берет, Американы баллистикалык ракеталар коркунучунан коргоодогу милдеттербизге карата ишенимди пайда кылат, бул ишеничти күчөтөт, НАТОдогу союздаштарыбызды күчтүү коргоону камсыздайт».

б) Коргоо министри Роберт Гейтс Обама чечимине каршы чыккан бир канча сындоолорду четке кагып, мындай дейт: «АКШ Европаны ракетадан коргоодон баш тартты деп айтып жаткандар кабарды туура эмес уккан же бул позициянын түпкү чындыгын түшүнүшпөгөн». Гейтс жаңы түзүм «үч жыл мурун башталган мурунку программага караганда жакшыраак ракетадан коргонуу кубаты менен камсыздашын» баса белгиледи. Гейтс кошумчалап: «Азыр бизде Европанын түндүгү жана түштүгүндө ракетага каршы разведка зонддорун жайгаштыруу мүмкүнчүлүгү бар. Алар жакынкы келечекте Иран жана башкалардан келүүчү ракеталарга каршы туруу мүмкүнчүлүгүн берет».

в) Обама жана коргоо министри Гейтстин сөздөрүнөн экөөсү Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмүнөн (GMD) баш тартуу жөнүндө сөз кылбай, тескерисинче дагы да мыкты программа жөнүндө сөз кылып жатканы көрүнүп турат. Гейтс улуттук ракета коргонуу түзүмүнүн (NMD) жаңы муунуна тиешелүү планын маалым кылып, мындай дейт: «Болжол менен 2015-жылдагы кадам ыкчам полигон базаларын (SM-3s) өз ичине алат». О.э. «Euronet» сайтынан Америка Кошмо башкы штабы башчысынын орунбасары генерал Жеймс Картрайт айткан сөздөр орун алды. Ал ракеталарды жайгаштыруу сунушуна түшүндүрмө берип, мындай дейт: «Радарлар көбүрөөк Кавказ регионунда жайгаштырылат. Себеби, бул регион алдын ала эскертүүгө жакын».

6 – Ушуга ылайык, демек Борбордук Жерлерди Коргоо түзүмүн (GMD) Польша жана Чехияга жайгаштыруудан баш тартуу убактылуу экени көрүнүп турат. Бул Россияны ыраазы кылуу үчүн убактылуу чара. Гейтс айлакердик кылып, Пентагондун Польша жана Чехия менен SM-3 түзүмүн жана ага тиешелүү башка жабдыктарды жайгаштыруу жөнүндө талкуулар баштаганы жөнүндө унчукпады. Гейтс Түркия, Грузия жана Азербайжандын Америка ракеталарын жайгаштыруу түзүмүнө кириши мүмкүндүгү жөнүндө эл арасында жүргөн маалыматтар жөнүндө да ооз ачкан жок. Ошол маалыматтардан Россия катуу тынчсызданып калды. Себеби, бул ракета полигон базаларын жайгаштыруу Россиянын артына чейин созулуп барышынын мүмкүндүгүн түшүндүрөт. Кала берсе, Обаманын жана коргоо министри Гейтстин жаңы чыккан билдирүүлөрү дагы да катуураак тынчсызданууга себеп болду. Ошондуктан, Россия Обаманын 2009-жылы 17-сентябрда айткан баш тартуу жөнүндөгү чечимин алкыштаган болсо да о.э. 2009-жылы 25-сентябрда Дмитрий

Медведев Калининградда ракеталарды жайгаштыруу жөнүндөгү чечиминен кайтканын айткан болсо да, бирок Россиянын билдирген башка каршы реакциялары Обама чечиминен тынчтанбаганын көрсөтүп турат. Ошондуктан, орус маалымат агенттигинин расмий өкүлү Обама жана коргоо министри Гейтске каршы жооп берип айтат: «Күткөнүбүздөй Барак Обама 2009-жылы 24-сентябрда билдирүү бергенде баш тартуу же бирер нерсени кечиктирүү жөнүндө сүйлөбөдү. Тескерисинче, жаңы ракетадан коргонуу программасын кабыл алды. Бул программа технологиялык жактан мурункудан да заманбап, андан да мыктыланган о.э. азыркы ракета коркунучтарына дагы да күчтүүрөөк каршылык көрсөтө ала турган негиздерге таянат. Себеби, Обама бул программанын Польша жана Чехияны камтыган мурунку программага караганда жөндөмдүү экенин айтты».

7 – Эми, Американын аскерий үстөмдүгүнө, арийне эл аралык майдандагы үстөмдүгүнө зыян жеткенби, Америка Россиянын барган сайын өсүп бара жаткан аскерий күчү менен эсептешеп жатабы деген суроого келсек, Америка дүйнөгө Иракка чабуул кылышынан мурунку доордогудай үстөмдүгүн өткөрө албай калганы анык көрүнүп турат. Себеби, Ирак жана Афганистан Американы алдан тайдырды, анын ресурстарын курутту. Американын дүйнөдөгү позициясын дагы да күчсүздөнтүп, дүйнө бойлоп өкүм сүрүп жаткан экономикалык кризис буга кошумча болду. Бирок, ушулардын баарына карабастан, Америка дагы эле аскерий тармакта үстөм болуп турат жана эл аралык майданда көбүрөөк өкүмүн өткөрүп жатат. Демек, ал дүйнөгө иштер жадыбалын зордоп тыгыштырууга жана эл аралык майданда өз өкүмүн өткөрүүгө дагы эле кудуретүү болуп турат. Бирок, Америка башка негизги күчтөр тарабынан болуп жаткан бир канча коркунучтар жана атаандаштыктарга туш келүүдө. Жогорудагы айтылып өткөн Америка башынан өткөрүп жаткан кризистер пайда болушунун натыйжасында Американын атаандаштары тарабынан болуп жаткан коркунучтар дагы күчөдү.

Эми, Россия жөнүндө айта турган болсок, Россия Америка башынан өткөрүп жаткан кризистерден жана нефть бааларынын көтөрүлүшүнөн пайдаланып, экономикалык байлыктын бир бөлүгүн аскерий ресурстарга жана саясий күчкө айлантууга жетишти. Россиянын Борбордук Америкада, Кавказ, Европа жана Орто Азияда кыйла роль ойноп жатканы көрүндү. Ал тургай «орус аюусу ойгонууда» деген сөздөр да жүрөт. Россиянын азыркы абалына ушундай баа берилет... Бирок, кандай болбосун Россиянын өтмүштөгү «алтын күндөрүнө» кайтышы божомолдон абдан алыс. Себеби, ал дагы эле саясий жана экономикалык жактагы структуралык алсыздык кризистерин башынан өткөрүүдө. Бул

болсо, жакынкы келечекте Россиянын эл аралык майданда башкалар менен күчтүү «белдешине» тоскоолдук кылат.

5-зул-каъда, 1430-х.

24-октябрь, 2009-м.

Америка карыздарынын потологун көтөрүү

Суроо: азыр бюджет туурасында жана Обама жетекчилиги катуу талап кылып жаткан карыздар потологун көтөрүү туурасында Кошмо Штаттарда Обама жетекчилиги жана демократтар партиясы менен республикачылар партиясы ортосунда кызуу күрөш жүрүүдө. Бюджет тастыкталбай бул кризис күчүнө чыкты. Мунун акыбетинде федералдык бийликтин кызматкерлеринин жүз миндегени маяна төлөнбөй турган мажбурдуу эс алууга чыгып жумушсуз калды...

Суроо мындай, капиталисттик демократиялык мамлекеттердин жетекчиси Америкада бул нерсе кантип жүз берди? Калкка адилеттик кылат деп айтып жатышкан бул демократия өз иштеринде эч бир айып кылбаган же кемчиликке жол бербеген кызматкерлердин маяналарын кантип бербей коёт? Кала берсе, бийлик карыздарды көтөрүүнү эмес, төмөндөтүүнү катуу талап кылуунун ордуна эмнеге карыз потологун көтөрүүнү катуу талап кылып жатат?

Муну түшүнүктүү кылып түшүндүрүп беришиңизди суранабыз. Аллах сизди жакшылык менен сыйласын!

Жооп: сиздин суроолорунуз ушул жагдайларды пикирлөө менен түшүнүүгө жеңил болот:

Биринчи: Америка бюджети:

Америка бюджетти тастыкталышы үчүн конгресстин эки палатасы: демократтар көпчүлүк орунду ээлеген сенат менен республикачылар көпчүлүк орунду ээлеген өкүлдөр палатасынын ыраазылыгын алуу керек. 2013-жылы 30-сентябрга чейин алардын ортосунда сүйлөшүүлөр болуп, бюджеттин тексттери жана сунуштары өз ара алмашып турушту. Ошого карабастан, Америка конгресси тастыктоо убагы болгон 2013-жылы 1-октябрга чейин белгиленген бюджетти тастыктай албады. Бул дата жаңы финансы жылынын башталышы болуп эсептелет.

Экинчи: карыз потологун көтөрүү темасы:

Америка тышкы карыздары федералдык бийликтин карызынан турат т.а. Кошмо Штаттардын сыртындагы тараптардын мүлкү болушу кепилденген кымбат баалуу кагаздардан о.э. Америка финансы министрилиги чыгарган жана Кошмо Штаттар ичиндеги тараптардын мүлкү болушу кепилденген кымбат баалуу кагаздардан турат.

Америка конгресси карыз потологун белгилейт, федерал бийлик бул потолоктон өтүшү мүмкүн эмес. Азыркы учурда ал 16,7 триллион доллар. Бийлик андан 2013-жылы 17-октябрда өтүшү же ушуга жакындашышы күтүлүүдө. Ошондуктан, федерал бийлик ушул мөөнөт жаатында конгресстин токтомун демин ичине тартып күтүп турат.

Үчүнчү: жүз берген кризис жана анын себептери:

1 – Обама өзүнүн аты менен «Обамакер» деп аталган саламаттыкты сактоо долбоорун сунуш кылды. Бул долбоор аз кирешеге ээ 46 миллион америкалык үчүн милдеттүү медициналык камсыздандырууну киргизүүнү камтыйт. Ошондо камсыздандыруу кызматынан пайдалана албай жаткан ушул жарандар саламаттыкты сактоо камсыздоосуна ээ болушат. Бул долбоор күчкө кириши үчүн 2013-жылы 1-октябрда баштала турган 2013-2014-жылкы бюджетте ушул долбоор үчүн зарыл каражаттар бөлүнүшү тастыкталышы керек. Бирок, республикачылар бул долбоордон максат демократтар партиясынын шайлоо алдындагы рейтингин көтөрүү жана коомчулуктун ишенимине ээ болуу экенин түшүнүп турушат. Айрыкча, конгресс шайлоолору 2014-жылы ноябрда болуп өтүшү жана Обаманын саламаттыкка тиешелүү бул планы дебат темасы болушу күтүлүп жатканы үчүн бул долбоордон максат ушул экенин республикачылар жакшы түшүнүп турушат. Ошондуктан, республикачылар Обама долбооруна бюджеттен каражат бөлүнүшүн четке кагышты жана аны кечиктирүүнү талап кылышты, эгер ал талкууга коюлуп, ага өзгөртүү киргизилсе гана ага ыраазылык бере турган болушту. Т.а. бул долбоор бир гана Обаманын ойу менен чыкпай, ага республикачылар партиясынын пикири да киргизилгенден кийин гана республикачылар ага ыраазылык бере турган болушту. Мындан максат Обаманын демократтар партиясынын пайдасына келерки шайлоо үчүн ар кандай добушка ээ болушуна жол бербөө. Республикачылар партиясы өкүлдөр палатасында көпчүлүк орундарды ээлешкени үчүн, демек, алар бул мыйзамдын чыгышын кечиктире алышат.

Бул эки партия үчүн негизги маселе адамдарга кызмат кылуу эмес, тескерисинче, келерки шайлоодо эң көп добушка ээ болуу үчүн саясий упайга ээ болуу. Ошондуктан, ар эки партия өзүнүн позициясында – ал тургай, адамдарга зыян болсо да – бекем туруп алды. Себеби, Обама бул долбоор тастыкталышын каалап жаткан болсо, республикачылар аны артка сүрүп аны талкуулоону, Обама белгилеген түстө эмес, республикачылар белгилеген түрдө чыгышын каалашууда... Ошентип, тастыктоо убагы октябрь айынын биринчи сааттарына чейин белгиленген бюджетти конгресс тастыктай албаган соң, бул кризис дагы да күчөдү. Ошондуктан, эки партия ортосундагы тартышуу азыр да токтободу.

2 – Республикачылар партиясы 2013-жылы 30-сентябрда 2014-жылкы бюджет мыйзамын тастыктоону четке каккандыктан «федералдык бийликтин иш-аракетин токтотуп туруу механизми» ишке түштү. Мунун акыбетинде 800 миңден ашуун мамлекеттик кызматкерлер иш акысы төлөнбөй турган мажбурдуу эс алууга чыгышты. Бардык мамлекеттик мекемелер өз кызматкерлеринин санын кыскартышы жана алардын чоң бөлүгүн иштен бошотушу да күтүлүүдө. Президент Билл

Клинтон доорунда да ушундай абал жүз берип бийликтин иш-аракети 1996-жылы декабрдан 1997-жылдын январына чейин 21 күн токтоп калган. Ошондо мамлекет 2 миллиард долларга жакын зыян көргөн болчу.

3 – Бул, кризистин бир бөлүгүнөн көрө кризистин башталышы. Кирип келе жаткан кризис бийликтин карыз потологун конгрессте талкуулоо белгиленген убакытка көтөрүүнү талап кылып жатканында көрүнөт. Анын убагы 2013-жылдын 17-октябрда болушу керек. Себеби, бийлик карыз алууда жол берилген потолоктон т.а. 16,7 триллион доллардан эбак эле өтүп кетти. Ал, конгресс белгилеген жана бийликке андан көп карыз албоо милдетин жүктөгөн потолок. Бирок, бийлик 2013-жылы 17-октябрда дефолт алдында болуп калат, себеби, анын казынасында ыктымал прогноздорго ылайык 30 миллиарддан башка каражат калбайт. Мына ошондон кийин мамлекет өзүнүн финансылык төлөө милдетин аткара албай калат.

4 – Эки партия бири-бирине айыптоолорду жаадыра баштады. Айрыкча, эки партиянын проблемалары себептүү адамдар туңгуюк абалга түшүп калганы көрүнүп турат. Ар эки партия жоопкердикти бири-бирине артууга уруна баштады. Мисалы, Обама республикачылар партиясын себепчи деп айыптап, бул партия өзүнүн кызыкчылыктарына жетүү үчүн мамлекетти күрөө кылып алганын айтты. Ал 2013-жылы 8-октябрь күнү Ак үйдө өткөрүлгөн басма сөз конференциясында мындай деди: «Конгресс мүчөлөрүнүн, айрыкча, өкүлдөр палатасындагы республикачылар кылып жаткан иштери акысына төлөм талап кылууга акысы жок, алардын эки вазыйпасы бар, ал да болсо бюджетти тастыктоо жана Кошмо Штаттар өз карыздарын төлөшүн камсыздоо».

Өкүлдөр палатасынын республикачы спикери болсо «конгресс карыз потологун көтөрүшүнө жол бербешин, эгер Обама өзүнүн аты менен аталган саламаттыкты сактоо программасында жан берүүлөргө көнсө жана талкууларга ыраазы болсо, ошондо ага ыраазылык беришин» айтты. «Себеби – деди ал – кошумча карыз алууга бизди мажбур кылып жаткан факторлорду үйрөнүп чыкпай туруп карыз потологун көтөр албайбыз».

5 – Эки партиянын тартышуусунан анык көрүнүп тургандай, экөөсү тең карыз потологун көтөрүүнү каалайт, бирок, республикачылар партиясы буга ыраазылык берүүнү салматтыкты сактоо мыйзамына өзгөртүү киргизилишине байланыштуу кылып коюуда, себеби, ошондо бул мыйзамда республикачылар белгилеген түс болот... Бирок, токтолуп өтүү керек болгон нерсе ушул, мамлекеттер өз карыздарын дагы да көбөйтүү үчүн эмес, азайтуу үчүн экономикалык жана финансылык абалдарын тартипке салган таризде башкарышы мамлекеттердин нормалдуу абалы болуп эсептелет. Бирок, Америка бүтүндөй карызга

батып кетишине көңүл бурбаган бирден-бир мамлекет. Себеби, ал каалаганча кагаздарды басып чыгара берет жана өз карыздарын ылайык шарттарда ушул кагаздар менен төлөнүшүн камсыздайт. Ал тургай, эгер өзүнүн финансылык абалы себептүү буга кудуреттүү болбой калганда да, эгер Америка өзү үчүн бир зор кызыкчылык бар деп билсе, башка мамлекеттер сыяктуу өзүнүн казыналарындагы туруктуу валюталар менен чектелбей кошумча долларларды басып чыгарышы мүмкүн. Айрыкча, анын акчасы башка мамлекеттердин запастарына өз өкүмүн чоң чоң даражада өткөрүп жаткан соң, демек, Америка Эл аралык Валюта Фондунун ыраазылыгы менен жашыруун түрдө же ал тургай бул фонддун ыраазылыгын алып отурбастан ачык-ашкере кошумча долларларды басып чыгара берет. Себеби, Америка бул Валюта Фондуна өз таасирин өткөрө алат, иш акыйкатын жашырып, жасалма себептерди шыктоо кылышы да мүмкүн, Валюта Фонду болсо мында аны колдоп-кубаттайт! Ал тургай, бул кагаздарды басып чыгаруу акыбетинде доллар баасы төмөндөп кетсе да же бааларда инфляция болсо да, эгер Америка бул иште өзү үчүн кызыкчылык бар деп билсе, кошумча долларларды басып чыгара берет. Мисалы, маалымат агенттиктеринин кабар таратышынча, Америка 2008-жылы бир баррель нефтинин баасы болжол менен 150 долларга көтөрүлүп кетишине себеп болгон нефть чайкоочулары доорунда 2 триллион менен 4 триллион ортосунда доллар басып чыгарган. Америка ошол чайкоочулуктан алыс болбоду. Себеби, Америка өзүнүн нефть запасына кошумча нефтинин чоң көлөмүн түздөнтүз жана кыйыр түрдө сатып алуу үчүн мына ушул кагаздарды басып чыгарды. Анткени, Америка мында өзү үчүн баалар көтөрүлүшүн жана доллар төмөндөшүн басып кете турган пайда бар деп билди...

Ошондуктан, Америка федералдык бийлигиндеги карыз потолугу тынымсыз көтөрүлө берет. Себеби, мисалы, бийликтин (борбордук бийлик жана жергиликтүү бийликтердин) карыздары 1990-жылы 4,3 триллион доллардан 2003-жылы 8,4 триллион долларга, 2007-жылы болсо 8,9 триллион долларга көтөрүлдү. 2009-жылы Обаманын президенттик доору башталганда карыз 10,3 триллион доллар болду, 2011-жылы карыз 14 триллион долларлык чектен ашып кетти. Азыр болсо карыз 16,7 триллион доллардан ашып кетүүдө. Эгер, башка бирер мамлекет бул карыздардын бир азына эле батып кеткенде, ал албетте кулап, экономикасы жок болуп кетмек! Бирок, Америка карызга көңүл бурбайт, себеби, бул нерсе анын ички маселеси. Ошондуктан, конгресс карыз потолугун качан кааласа, ошончо көтөрө берет жана Америка экономикасы аракеттене берет, өз экономикасынын кубаты менен – эгер бул кубат болсо – карыздарды төлөй берет, кубат болбосо башка мамлекеттер сыяктуу чектеп отурбайт, кагаздарды басып чыгарат.

Америка долларына кыпындай да көңүл бурбаган мамлекет пайда болсо, Америка экономикасы кулайт. Бул мамлекет Америка менен товарга товар алмаштыруу менен бартер негизинде же акча айырбаштоодо алтын жана күмүш эрежесине кайтуу менен мамиле кылат.

6 – Ошентип, капитализм демократия лагеринин лидери Америка капиталисттик демократиялык түзүм кыйраганын, бул түзүм адамдардын, орто тайпанын мойнуна минип алган капиталисттик топтун зомбулугунан башка нерсе эместигин далилдеп турат. Мисалы, Обама медициналык камсыздандыруу боюнча миллиондогон адамдарга жардам берүү деген шылтоо менен «Обамакер» долбоорун өзүнүн маселеси кылып алды. Бирок, ал мунун тушунда жүз миндеген адамдарды жумушсуз калтырып, акы төлөнбөй турган отпускка чыгууга мажбур кылды! Бул болсо, демократтар партиясы бул мыйзам менен адамдарга кызмат кылууга эмес, тескерисинче, шайлоолордогу карөзгөй кызыкчылыктарына жетишүүгө умтулуп жатканын түшүндүрөт. Андай болбосо, адамдарга кызмат кылуу артынан аларды – алар тарабынан эч бир кемчилик болбосо да – кантип иштен куру калтыруу мүмкүн? Республикачылар партиясынын аракети да саламаттыкты камсыздандыруу же камсыздандырбоо эмес. Тескерисинче, анын ойу бул долбоор өзүнүн атаандашына гана тандык болуп калбашы, ага өзү да шерик болушу... Ошондуктан, бул эки партияны адамдардын ден соолугу кызыктырбайт. Ушул себептен улам, бул долбоор эки партияга тең таандык болушу үчүн аны сүйлөшүү алып барып талкуулагандан кийин гана тастыкталат. Демек, мында бүткүл этибар анын мазмунуна эмес, анын шайлоодо канчалык пайда беришине, ал тургай, адамдардын бактысыз болушуна жана кыйналышына алып келсе да, ушундай пайдага каратылып жатат! О.э. бул долбоордо ири компанияларга өз кызматкерлеринин ден соолугун камсыздандыруу милдетин жүктөй турган бир берене бар. Бул долбоор ээси Обама июлда бул беренени бир жылга кечиктирип туруу каалоосун билдирди. Мына ушул компанияларды жана алардын колдоп-кубаттоочусу республикачылар партиясын ыраазы кылуу үчүн ушул каалоону билдирди. Обама республикачылар партиясы ошондо өзүнүн долбооруна ыраазылык берет деген ойдо ушундай кылды... Мындан анык көрүнүп тургандай, эки партия тең адамдар иштерин камкордук менен башкаруу үчүн, алардын ден соолугу үчүн кайгырып жаткан жок, тескерисинче, өздөрүнүн шайлоо рейтингги жөнүндө кайгырып жатат. Булардын баарынан алардын капитализми – капиталист өзүнүн капиталын дагы да көбөйтүү үчүн элдин канын сорушу, алардын демократиясы болсо – калкка кызмат кылуу эмес, тескерисинче, калк эч кандай иш акы албай демократиянын «ири» ишмерлерине кызмат кылышы экендиги даана көрүнүп турат!

7 – Сөзүбүздүн аягында биз мусулмандардан болгонубуз үчүн жана Аллах Субханаху бизди Хаким, Хабир Зат тарабынан жиберилген түзүмгө хидаят кылганы үчүн Аллахка мактоолор айтабыз... Бул түзүмдө халифа жаран ачка болсо ач болот, ток болсо ток болот. Жарак тынч болсо гана ал өзүн тынч сезет... Бул ушундай бир түзүм, ал ар бир жаран адамдын үй-жай, азык-оокат, кийимге болгон негизги муктаждыктарын толук камсыздайт. Ким эмгек кылууга кудуреттүү болсо аны жумуш менен камсыздайт, кудуреттүү болбогон жана жакындары жок кишини нафака менен камсыздайт. Мындай кишини халифа өз карамагына алып, жакшы нафака менен камсыздалышын кепилдейт... Бул ушундай бир түзүм, ал адамдардын тынч, бейпил жашоосу үчүн жалпы мүлктү аларга төрөлүшүнөн баштап эле бөлүштүрөт. Бул ушундай бир түзүм, ал махлуктардын абалын оңдой турган жакшы, адилеттүү экономикалык турмушту жүзөгө чыгарат. Анткени, Халик Жалла ва Ала адамдарды эмне оңдошун билүүчүрөөк.

﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

«(Акыры) жараткан Зат (Өзү жоктон бар кылган нерселерди) билбейби?! Ал мээримдүү жана (ар нерседен) кабардар Зат» [67:14]

Биз Аллах Субханахуудан рошид Халифалыкты кайра тикелөө үчүн жардам жана тавфик сурап калабыз. Натыйжада, жакшылык Ислам диярларын эле эмес, тынчтык жана бейпилдикти жакшы көргөн ар бир акыл жүргүзгөн кишини да камтып алат... Валхамду лиллахи Роббил аламин.

6-зул-хижжа, 1434-х.

11-октябрь, 2013-м.

Америкадагы президенттик шайлоодо Трамптын женишке жетүүсү!

Суроо: мен бир суроого канааттанарлык жооп таба албай койдум. Ал суроо: Трамп шайлоодо Клинтондон кантип бир кыйла ашык добушка ээ болду? Маалым болгондой, 8-ноябрдагы президенттик шайлоого карата өткөрүлгөн жалпы сурамжылоолордун жыйынтыгында, Клинтон Трампка караганда бир топ алдыда эле. Ошондой эле, Трамптын шайлоо кампаниясындагы билдирүүлөрү бардык тараптарга карата курч мүнөздө айтылды. Европага, Кытайга, Саудияга, жалпы мусулмандарга жана Кореяга карата курч мүнөздө айтылды. Ошол эле учурда, Орусияга жана Башар Асадга карата берген билдирүүлөрүндө аларды мактады. Бул дегени, Американын саясатынын, айрыкча, Сирия жаатындагы саясатынын өзгөргөндүгүн түшүндүрөбү?

Аллах сизге жакшылыктарды берсин.

Жооп: суроонун жообу айкын болушу үчүн төмөнкү нерселерди карап чыгуу зарыл:

1 – Америкадагы шайлоо мыйзамдары адамдардын жалпы пикири жана добуштарынын саны эсептелишине тескери келет. Анда 538 мүчөдөн турган шайлоочулар коллегиясында ар бир штаттын белгилүү бир добуш саны болот. Бир штатта 1% менен жеңишке жетишкен талапкер ошол штаттын бардык добушуна ээ болот. Мисалы, эгер штаттын 2 миллион жашоочусу болсо, ал штаттын шайлоочулар коллегиясында 20 добуш болот. Эгер ушул штатта талапкерлердин бири 51% ал эми экинчиси 49% добушка ээ болсо, 51% добуш алган талапкер шайлоо коллегиясында ушул штаттын бардык 20 добушуна ээлик кылат. Тактап айтканда 51% алган талапкер өзүнүн ээ болгон 11 добушуна эле ээлик кылбастан, 49% алган талапкердин 9 добушуна да ээлик кылып, бул штаттын 20 добушуна толук ээ болот.

Мына ушундайча, талапкерлердин бири шайлоочулар тарабынан көп добушка ээ болсо да, бирок шайлоочулар коллегиясында көп добушка ээ болбой калат. Мындай абал штат жашоочуларынын көптүгүнө жана анын шайлоочулар коллегиясында канча добушка ээ болушуна, ошондой эле, ошол штатта талапкердин атаандашына салыштырмалуу жеңишке жетүүсүнө байланыштуу болот.

Ал эми жалпы сурамжылоолорго келе турган болсок, анда шайлоочулар коллегиясынын добушу эмес, элдердин добушу эсептелет. Ошондуктан, биз жогоруда баяндап өткөндөй, көпчүлүк элдин добушу шайлоо коллегиясынын көпчүлүк добушуна тескери келип калат. Мындай абал биз күбө болгондой иш жүзүндө жүз берди. Клинтон жалпы элдин көпчүлүк добушуна 60 556 142 (47,6 %)га ээлик кылды. Бирок шайлоочулар коллегиясында 232 добушка ээ болду. Ал эми Трамп

жалпы элдин азыраак добушуна 60 116 240 (47,3%)га ээлик кылды. Бирок шайлоочулар коллегиясында 306 добушка ээ болду... (Америкадагы президенттик шайлоо 2016 08 11)

Бул бир тараптан болду. Ал эми башка тараптан алсак, талапкерлердин саясий, финансы, коопсуздук жактан таасирдүүлүгү о.э. талапкерлердин эч бир нерсени эсепке албастан иштеткен айла-амалдары да роль ойнойт. Бул иш-аракеттердин баары шайлоочуларды бир тарапка буруп жиберүүгө өбөлгө болот. Мисалы, Клинтонго карата иштетилген айла-амал шайлоодо таасир берди. (ФБРдин экс-директору Жеймс Коми шайлоого он бир күн калганда Клинтондун электрондук баракчасына байланыштуу жаңы иликтөөнү жарыя кылды... «Би Би Си арабий» 2016 11 13) Клинтон буга карата билдирүү да берди. «Менин тышкы иштер министирлигин аркалап турган чагымдагы электрондук баракчама байланыштуу иликтөөнү Жеймс Коминин шайлоо алдында жарыялоосу шайлоо кампаниясына катуу таасир этти». Ал кошумчалап дагы мындай деди «Жеймстин шектенүүлөрүнө эч кандай негиз жок жана алар чындыкка дал келбейт. Анын мени айыптай турган бир да далил таба албаганы белгилүү болду. Бирок ал шайлоо натыйжаларына кыйыр түрдө таасир берди» (Би Би Си 2016 11 13). Кийин республикачылар – демократтардын башкаруу доорунда Американын эл аралык майдандагы даражасы түшүп кетти, ошондуктан, аны куткарып калуу үчүн ал өзгөрүүлөргө мухтаж – деген абалды да жаратышты. Мисалы, өткөн март айында жана сентябрь айында мурунку вице-президент Дик Чейни жана анын Америка коргоо министрлигинде жооптуу кызматтарда иштеп келген эжеси Лиза Чейнилер жазган «Америкага дүйнө мынчалык мухтаж» деген китептен үзүндүлөрдү жарыя кылышты. Анда мындай деп келет. «Тилекке каршы, күн санап терроризм коркунучу күчөп, биз чоң коркунуч алдында турганыбызда, Обама күч түзүмдөрүбүздү кыйла алсыратып, союздашарыбыздан кол үздү. Душмандарыбыз бизге каршы батына баштады». Бул аракеттер өз кезегинде ар бир талапкердин жашыруун финансылык чөйрө жана саясий чалгындоо таасирлерине кошумча дем-күч болду! Кийин яхудий лоббилеринин добуштарына ээ болуу аракетин ишке салышты. 2016 05 11 «Израиль бүгүн» деген сайттын электрондук баракчасында жарыяланган Трамптын билдирүүлөрүндө, «Трампын илгертен Ираилди жакшы көрөрү баса белгиленип» мындай делген: «Биз Израилди коргойбуз, силер эсиңерден чыгарбагыла, Израиль аймакта биз үчүн зор үмүттүн чеби. Ошондуктан, Израиль өтө маанилүү». Ошондой эле ал Америка элчиканасын Тель-Авивден Иерусалимге (Куддуска) көчүрүүгө убада кылган

2 – Капиталисттик өлкөлөрдө, айрыкча, Америкада шайлоо кампанияларында талапкерлер бири-биринин «кирин жышып чыгарууну» мүмкүн болушунча ишке салышат. Алар бул жаатта бири-биринин абийирин төгүү, сөгүү, каталарын чукулоо сыяктуу паскечтиктерде ат салышат. Бул жолкусу болсо мурункуларынан ашып түштү. Бул шайлоо талапкерлеринин деңгээлинин төмөндүгү, жеке шахска асылышып, бири-биринин айыбын чукугандыгы менен белгилүү болушту. Бул талапкерлердин бирөөнөн да Америка башында үйүлүп жаткан көйгөйлөрдүн чечимдерин көтөрүп чыкканы көрүнбөдү. Америкалыктар кайсынысы кайсынысынан жаманыраак экендигин айырмалай албай калышты. Мындай абал Американын кулап бара жатканынан кабар берет. Ошону менен бирге эле, Американын ички-сырткы, экономикалык көйгөйлөрү үйүлүп калган. Буга кошумча, Америка коомчулугунда бөлүнүп-жарылуулар да бар экенин жана анын канчалык терең экендигин Трампка карата билдирүүлөрдөн кеңири көрүүгө болот. Трампын партиялашы, мурунку тышкы иштер министри Колин Пауэлл Трампы мындай сыпаттады: «Бул улуттук ар-намыска шек келтирген эл аралык жактан обочолонуп калган адам» (би би си арабия 2016 09 14). Ал эми Хиллари Клинтонду болсо кээ бирөөлөр «мамбашчылыка жарабай турган таштанды» катары да баалап жиберишти. Буга анын тышкы иштер министри болуп турган кезинде жеке электрондук баракчасы аркылуу жашыруун маалыматтарды жөнөткөндүгү жөнүндөгү кабарлар жарыкка чыккандыгы себеб болду. «Американын ФБР кызматы Америка мамбашчылыгына талапкер Хиллари Клинтонду – анын Америка мамкатчысы болуп иштеп турган чагындагы жеке электрондук барагындагы маалыматтары тууралуу суракка алды. Адилет министирлиги Хилларинин бул кайдыгер иштеринде кылмыш изи бар же жок экенинин караштырды». (БИ БИ СИ арабия, 2016 07 02) Мына ушул Американын жүзтөмөн кулап бара жатканынын белгиси. Ал Американын Хиллари менен Трампа башка татыктуу талапкер таба албай калганында. Бул экөө алардын назарында татыктуу деп табылып жатканында. Бул дегени Американын жакынкы аралыкта кулоо дооруна карай сүңгүшүнөн кабар берет. Бул шайлоо айлампаларында талапкерлердин бири-биринин «кирин чыгаруу» тарабынан болду...

Ал эми талапкерлердин билдирүүлөрү канчалык деңгээлде ишке ашарына келсек, ал республикачылардын бой көтөрүп текеберленишине жана демократтардын митайымдык кылып алдашында жатат... Ар бир талапкердин шайлоодо берген билдирүүлөрү утуп чыккандан кийин ал билдирүүлөрдүн ишке ашып кетишинен кабар бербейт. Буга бүткүл дүйнө жүзү күбө болду. Мисалы, Обама шайлоо маалында толтура

убадаларды берди. Гуантанамону жадам деп убада берген эле, Обаманын акыркы мөөнөтү бүтүп баратат, бирок «Гуантанамо» болсо дагы деле иштеп жатат! Ушул сыяктуу, Трамп да өз билдирүүлөрүндө сөз менен ойноду:

– Трамп 2015-жылы декабрда «жалпы мусулмандардын Америкага кирүүсүнө тыюу салууга, алардын динин айырмалап бере турган документтин болуусуна жана алардын толук маалыматын камтыган өзүнчө маалымат базасын түзүүгө, ошондой эле, мечиттерди тыкыр көзөмөлгө алууга чакырык таштаган» (БИ БИ СИ 2015 12 17). Бирок, кийин ал бул убадасы тууралуу «ал болгону сунуш гана болчу...» деп тим болду (Алжазира нет 2016 11 11). Бирок, келечекте мунун сөзү аткарылбай калса да, тилекке каршы, мусулмандарга карата кысым, коркутуп-үркүтүү ыкмалары ишке салына берет.

– Иран өзөктүк планы боюнча. Трамп бул келишимди жокко чыгарарын билдирди. Бирок андай кылып жибериши күтүлбөйт. Анын Иранга карата катуу позицияда болумуш этип көрүнүүсү – элдерде ал Иранга каршы экен деген алдамчы түшүнүктү пайда кылат. Ушул эле учурда, ал Иран Американын кареги менен тең айланарын жана анын саясатынын негизинде жүрөрүн жакшы билет. Ал өз сөзүнө өзү каршы иш кыларын да билет. Бул билдирүүлөрүн каршылаш тараптарын коркутумуш этүү жана мурунку башчылар кыла албаган нерсени кыла алам деген түр көрсөтүү иретинде, америкалыктардын туйгуларын козгоо үчүн жасады. Мындай ыкмаларды Трамп адаштыруучу ыкма катары колдонду.

Президенттикке тандалып алынган Трамп «CNN»ге берген маегинде Америкадагы үч миллион мыйзамсыз мигранттарды Америкадан чыгарарын билдирди... дагы кошумчалап: «Биз келечекте эмне кылабыз! Кылмышка шектүүлөрдү, кылмыштуу топторду, наркобарондорду өлкөдөн чыгарабыз. Алар эки же үч миллион болушу мүмкүн, аларды биз келечекте өлкөдөн чыгарабыз же түрмөгө отургузабыз. Алар бул жерге мыйзамсыз киргендер», - деди. Сөзүн улап дагы мындай деди: «Чек ара бекитилгенден кийин иммиграция жооптуулары Америка ичиндеги мыйзамсыз мигранттар тууралуу жана Мексика менен Америка ортосунда дубал тургузуу маселеси жөнүндө токтомо кабыл алат». Трамп дагы кошумчалап: «Чек арага курула турган дубал толугу менен таштан болбошу ыктымал. Анын кээ бир бөлүгү коргондор менен, кээ бир бөлүгү учурга ылайыктуу тосмолор менен тосулушу ыктымал. Мен бул жаатта чебермин», - деди (Аль-хурату 2016 13 11).

– Мындан көрүнүп тургандай, Трамп өз билдирүүлөрү менен ойноп жатат. Үч миллион мигрантты жалпысынан айтып, анан кайра аны өз-өзүнчө бөлүп айтып. Чек арадагы дубалды таштан деп айтып, анан кайра

анын кээ бир бөлүгү таштан, кээ бир бөлүгү тосмодон болот деп, сөз оюнун ойноду. Ошондуктан, Трапмтын бул ыкмасы каршылаш тараптарды коркутутуу жана андан кайра кайтуу ыкмасы экендиги көрүнүп турат.

– Трамп НАТО боюнча берген мурунку билдирүүсүндө «НАТО өз пайдалуулугун жоготту» деген. «Эгер европалык союздаштары НАТО бюджетиндеги каржылык салымын толук сактоо жолу менен Орусия агрессиясына каршы тура алса, Вашингтон Европа тарабында туруп кийлигишерин» белгилеп өткөн («AFP» Халиж гезити, 2016 11 11).

Кийин болсо, ушул маселе боюнча учурдагы президент Обама: «Трамп НАТОнун күчтүү бойдон калуусун колдорун» билдирди. (БИ БИ СИ арабия 2016 11 14).

3 – Ал эми, Америка үчүн негизги маселелер боюнча Трапмтын учурунда андан мурунку президент ишке ашырып жаткан саясат өзгөрүшү күтүлбөү дегенге келсек, мында саясаттын негизи да, багыты да өзгөрүүсү күтүлбөйт. Болгону, ыкмалар гана өзгөрүшү мүмкүн. Америка системасы көптөгөн мекемелер аркылуу көзөмөлдөнүп барылат, алардын ар биринин күчөп, алсызданып тура турган ыйгарым укуктары бар. Мисалы президент, анын администирациясы, Пентагон, конгресс, улуттук коопсуздук кеңеши, коопсуздук кызматы... мына ушулар Американын негизги саясатынан алыстап кетпешин көзөмөлдөп турат. Бул тунук болушу үчүн, аны суроодо келген Сирия маселеси аркылуу карап чыгабыз:

– Обама жең ичинен Башарды колдоого алды. Бирок муну жарыя кылбастан, балким, Башар үчүн Сирияда келечек жок... Башар менен сүйлөшүүгө болбойт... Башардын сүйлөшүүлөргө катышуусуна тосуктар жок, бирок анын убактылуу өкмөттө орду жок... Башардын убактылуу өкмөттө болуусуна тосуктар жок, бирок, убактылуу өкмөттөн кийин Сирия өкмөтүндө орду жок... Акырында, Башардын президенттик шайлоого катышуусуна тоскоолдук жок!!! деп, билдирүүлөрдү берип жатты. Ал эми Трамп мунун баарын бир эле сөз менен балп эттирди: «Тероризмге каршы күрөшүү – бул Башарды эмес, терроризмди жок кылууга каратылган». Гардиан газетасы мындай деди: «Трамп Сирия кризисин чечүүдөгү анын абзел туткан саясаты – Сирия жана Орусия менен союздаш иш алып баруу аркылуу ИГИЛди биротоло талкалоого каратыларын кайрадан баса белгиледи». Уолт Стрит журналы «Трамп Асадды жакшы көрбөшүн, бирок анын режимин күчөтүү аркылуу Америкага коркунуч туудуруп жаткан, Сириядагы жарандык согуш эсебинен өсүп жаткан экстремизмди жок кылуу эң абзел жол экенин белгиледи» – деп жарыялады. (Аль-жазира 2016 11 13). Трамп өткөн июль айында «Нью-Йорк таймс» гезитине берген маегинде Сирия

кризиси тууралуу пикирин билдирип: «Биз Асаддан мурун ИГИЛден кутулушубуз керек» - деген. Ал эми шайлоо айлампасы учурунда, Трамп Сирия менен Иракка ИГИЛге каршы күрөшүү үчүн он миңдеген АКШ жана НАТО аскерлерин жиберерин убада кылды. «Анба явм» кабар агентиги 2016 11 04 Трампын билдирүүсүн басып чыкты: «Биз аскерий кубатыбызды Америка жарандарынын коопсуздугун камсыздоо үчүн зарыл учурда колдонобуз». Бул сөздү Трампаан мурунку Америка башчылары да айтышкан эле. Алар Америка коомуна коркунуч жаралды деген шылтоо менен, эч уялбастан, аны карандай калптаан токуп чыгып болсо да, жырткычтарча душмандыктарын ишке ашыраына тарых күбө!

– Ошондой эле, Обама оор курал-жарактарды Сирия оппозициясына берүүнү тыйып, себебин террористердин колуна түшүп калат деген шылтоо менен байланыштырган эле. Трамп болсо оппозицияга курал-жарак бербешин – ал куралдар террористердин колуна түшөбү-түшпөйбү айырмасы жок – бир ооз сөз менен дагы балп эттирди. Гардиан гезити Трампын «Американын Сирия оппозициясына колдоосу бүткөндүгүн жана Сирия оппозициясы Америкадан жардам сураа да, курал-жарак берүү ниети жок экендигин» билдирген сөзүн басып чыккты. (Аль-жазира 2016 13 11).

– Обама Европаны Сирия маселесинен алыстатты. Кийин Лозаннадагы жыйынга да чакырбады. Акыркы күндөрү аларды ыраазы кылып коюш үчүн, ач курсагы тоюндурбаган жыйынга чакырып койду... Трампы болсо аларды ыраазы кылуу кызыктырбады. Балким, аларды теңине албастан, алардын кайтарып берер жообун да көңүлгө албастан, аларга карата ач айкырык салууда. Франция президенти Олланд Трамп тууралуу мындай деди: «Ал менин көңүлүмдү айнытат». Британия ТИМи Борис Жонсон болсо Трампы «таптакыр башкача» деп сыпаттады. Италия өкмөт башчысы Ренци болсо, Трампы «коркунуч саясатын таратуучу» деди. Евро парламентин төрөгасы Мартин Шульц «Трамп Европага эле эмес, бүткүл дүйнө жүзүнө коркунуч» деди. (Шаркул авсад гезити 2016. 11. 11) Германия коргоо министри Ляйен Урсула фон дер 2016 11 11 Zed TV. De. F немис телеканалына берген маегинде, Трампын «Эгер европалык союздаштары НАТО бюджетиндеги каржылык салымын толук сактоо жолу менен Орусия агрессиясына каршы тура алса, Вашингтон Европа тарабында туруп кийлигишет» деген билдирүүсүнө жооб берип мындай деди: «Өткөндүн эч кандай кыйматы жок деп айтуунуз мүмкүн эмес. О.э. шериктеш болуп иштешүүнүн да зарылчыгы жок деп, анын эсебинен НАТО уюму аркылуу акча иштеп калуунуз да мүмкүн эмес. Анткени, НАТО соода уюму же компания долбоору эмес» (Рейтерс 2016 11 10).

– Обама Сирияда жырткычтарча кыргын кылууда Орусияга таянды. Бирок, Орусиянын Сириядагы кыргынына каршы «крокодил көз жашы» сымал билдирүүлөрдү берди! Ал муну менен оппозицияны алдады... Трамп болсо Орусияга ачыктан-ачык таянарын билдирди. Путинди Обамадан, Клинтондон да алдыга коюп мактады! Ал мындай деп айтты: «Путин биздин мамбашчыбызга караганда бир кыйла жектекчи адам...» (БИ БИ СИ арабия 2016 11 14). Трамп дагы: «Путин Клинтонго караганда акылдуу. Клинтон Сирияда Путинден жеңилди» – деди. (Скай ньюс арабия 2016 10 20). Мына ушундайча Обама да, Трамп да Америка кызыкчылыгын ишке ашыруу максатында Орусия менен ар түрдүү ыкмалар аркылуу иштешип жатат. Бул иштешүүдө аларга СССР сыяктуу ири мамлекетке айланууну эңсеген Орусиянын чолок кыялы жардам берүүдө. Трамптын жеңиши жарыяланган учурда Орусия парламентинин кол чаап куттуктоосу Орусиянын аңкоолугун дагы бир жолу тастыктады!

Ушулардан айкын болгондой, Американын саясатындагы негизги сызык – республикачылар болобу, демократтар болобу – айырмасы жок, өзгөрбөйт. Болгону, ыкмалар гана өзгөрөт.

1. Мунун себеби, эки партиянын жаралуу дооруна барып такалат. Республикачыл партия «демократия» деп эле айкыра бергенди анча жактыра бербейт. Ал көбүнчө текебердик, кекирейүү жолун тутунат. Бул партиянын көпчүлүк бөлүгү ушул чөйрөдөн куралган жана дагы деле партияда ушул чөйрөнүн адамдары үстөмдүк кылат.

4 – Мындай «өгүз өкүрүк» идеясы көбүнчө күчкө таянган, өлтүрүү, кыргын, сүргүн, жардыруу, тартып алууга ыктаган адамдарда кездешет. Мындай адамдардын оюнда эч ким аларга каршы чыкпай, атаандашпай, балким, кыңк этпей аларга гана моюн сунушу керек. Бейкүнөө адамдарды өлтүрүү алар үчүн кылмыш эсептелбейт. Алар өздөрүн гана кожоюн деп билишет. Курал колдонууну жана аны каалганына каалгандай колдонууну эң жакшы билишет. Биринчи күнү АКШ сенаты демократтардын «курал сатып ала турган кишинин психологиялык жактан жана кылмыштуулук таржымалы иликтенишин дагы да кеңейтүү» сунушун четке какты. Республикачыл сенаторлор 2016 06 20 демократтар жылдар бою даярдап келген сунушка каршы добуш беришти. Добуш берүүнүн жыйынтыгы 44 колдоп, 56 каршы добуш берүү менен аяктады (Россия сегодня 2016 06 21). Мына ушундайча республикачылар куралга ээ болуу жолдорун жолго салууну каалашпайт. Анткени, республикачылар партиясына курал өндүрүп чыгарган лоббилер кожоюндук кылышат. Мына ушул өңүттөн алар Трампты күчтүү шахс катары алып келишти. Трамптын «өгүз өкүрүгү» аркылуу Американын жоголуп бараткан айбатын калыбына келтиришмекчи. Ал

өзү айтмакчы «мен алдын ала ал адам тууралуу бирөө бир нерсе айта албай тургандай адам болгум келет» (Рейтерс 2016 11 10). Кийин Америка саясатын башкалар кабыл алуулары жана ага каршылык билдирбей кыңк этпестен моюн сунуулары үчүн, аларды коркутуу ыкмасына өтөт. Мына ошондуктан, Трамптын билдирүүлөрү чар тарапты өзүнө каратты! Ислам жана мусулмандарга ачык душмандыгын көрсөттү... Кытай жаатында бир аз жумшарууга барды... Түштүк Корея, Саудия, Иран сыяктуу малайларына да кабагын салды... Европага карата ач айкырыгын салып, өзү билемдигин көргөздү! Бул бой көтөрүү жана тебердик ыкмасынан болду. Ошондой эле, эки орунда соода ыкмасын да ишке салды. Биринчи орунда пайда табууну көздөдү. Экинчи орунда Америка утушка жетишин максат кылды. Бул эки орун анын билдирүүлөрүнөн анык көрүнүп турат.:

– Саудия бай өлкө, анын саясий жана коопсуздук жагы биз тараптан камсыз болгондуктан, ал бизге акча төлөшү керек. Ал мындай деди: «Саудия жакында кыйынчылыкка учурайт. Ал биздин жардамыбызга муктаж болот. Эгер Америка болбогондо, Саудия болмок да эмес жана ал дагы жашап кетиши үчүн бизге мутаж...» (NBC каналы 2016 08 19). Бул Американын өзүм билем талап-тоноочулугуна жана Саудиянын Америкадагы казыналарын толук тартып алууга болгон кадамы. Мындан башка дагы, Америка конгресси «Gasta» аталышындагы мыйзам кабыл алды. Ал мыйзамдын негизинде Саудия 2001 09 11 Нью-Йорктогу соода борборундагы жардыруулардын компенсациясын төлөп бермекчи.

– Трамп шайлоо кампаниясы маалында, Түштүк Корея акыркы мезгилдеги аскердик чоң көлөмдөгү чыгымды төлөбөгөндүгү себептүү, Түштүк Кореядан Түндүк Корея корунучунан сакташ үчүн койулган 28500 Америка аскерин чыгарып кетүүгө кызыкдар экендигин да билдирди.

– Европада НАТОнун негизги чыгымдарын төлөөнү талап кылып мындай деди: «НАТО өз пайдалуулугун жоготту». «Эгер европалык союздаштар НАТО бюджетиндеги каржылык салымын толук сактоо жолу менен Орусия агрессиясына каршы тура алса, Вашингтон Европа тарабында туруп кийлигишет» (AFP Халиж гезити 2016 11 11).

– Климат боюнча мындай деди: «Айлана-чөйрөнү коргоо деп компаниялардын иштеп чыгаруусуна чектөөлөрдү коюу – алардын ааламдагы атаандаштыкка катышуусуна кедергисин тийгизип жатат». Климат өзгөрүп жатат дегенди жөн эле алдамчык катары баалады. Мына ушундайча Трамп жана анын тарапташтары акчаларды ушундай жолдор менен тартып алууну баштагандыгын көргөзүп турат.

5 – Ал эми демократтарда болсо, алдамчылык жана демократия деп куу сүрөөн салуу устөмдүк кылат. Англис ыкмаларын колдонууга басым жасайт. Ал сүткө уу кошуп берип, күлүмсүрөп карап турат. Республикачылар түздөн-түз азуу менен өлтүрүүнү ыкма катары колдонсо, демократтар кебез менен мууздайт... Ошондуктан, демократ башчылар карапайымдарды алдап ээрчитип кеткенге маш. Мунун каршысында республикачылар алдап олтурушпайт, душмандыгын ачык көргөзүшөт. Алыс барбай эле, жакынкы аралыктагы Америка башына келип кеткен Америка мамбашчыларынын тарыхына кайрылсак, бул нерсе айдан ачык болот. Рейган, Никсон, чоң Буш, кичи Буш – баардыгы республикачылардан. Алар айрыкча Ислам жана мусулмандарга каршы азуу тиштерин жана текеберликтерин ачыктан-ачык көргөзүштү. Кенеди, Картер, Клинтон, Обама – баардыгы демократтар. Алар Ислам жана мусулмандарга карата айла-амал, адаштыруу, чалгытуу ыкмаларын иштетишти. Буш «кресттүүлөр жортуулу» деп айтса, Обама Каирде Кураан аятын келтирди. Негизи, экөө тең Ислам жана мусулмандарга каршы душмандык кылышат! Ошондуктан, биз жогоруда айтып өткөндөй, демократ башчылар карапайымдарды алдаганга абдан маш келишет. Ал эми республикачылар болсо, алдаганга баш катырып отурбастан, ачыктан-ачык душмандыгын көргөзүшөт.

6 – Биздин айткандарыбыз булардын шайлоо алдындагы көрнөк-жарнак чакырыктарында да чагылдырылган. Тээ 1870-1874 жылдары, теги Германиялык болгон америкалык Томас Насттын Америка карикатурасында да бул айырмачылык даана чагылдырылган. Ал карикатурада арстандын кебетесин кийген эшек айланасындагы айбанаттарды коркутуп жаткандыгы жана алардын арасындагы чоң пил айланасында эмне болсо анын таш талканын чыгарып жатканы чагылдырылган. Кийин эшек демократтардын символу болуп, пил республикачылардын символу экени чагылдырылган. Ушул эки символ бул эки партиянын элесин чагылдырып турат. 2008-жылкы шайлоо кампаниясында эки сүрөт чыккан. Алардын биринде эшекке демократтардын урааны жазылып, анын үстүнө сары көйнөкчөн аял (Хиллари) минип, анын артына кара күрөң тустөгү бала (Обама) учкашып, экөө узун таяктын башына байланган сабизди эшекке берип жаткандыгы тартылган. Бул сүрөт демократтардын шайлоо кампаниясы маалында «кызыктыруу жана коркутуу» стратегиясын чагылдырган сүрөт эле. Мунун каршысындагы экинчи сүрөттө, республикачылар талапкерлери Жон Маккейн жана Митти Ромнинин пилге минип, жоон таяк менен аны уруп жатышкандыктары чагылдырылган. Бул сүрөт неоконсерватор республикачылардын шайлоо кампаниясы алдындагы «чечкиндүүлүк жана күчкө салуу» стратегиясын чагылдырган сүрөт эле.

Мына ушундайча республикачылардан чыккан Трамптын ураандары жаңылык эмес, ал баштапкыларынан айырмаланбаган ураандар. Болгону, шахсий гана өзгөчөлүктөр бар болбосо, жалпысынан республикачылардын стратегиясы сакталат. Ошондуктан, ар бир партиянын талапкерлери өзүнүн шахсий өзгөчөлүгүнөн башкасында жалпы жөнүнөн партиянын стратегиясына ылайык иш алып барат.

Корутунду:

а) Обама алып барган Америка саясаты Трамп учурунда көңүл бурарлык деңгээлде өзгөрбөйт. Балким, кандай болсо ошондой бойдон улантылат. Айрыкча, Сирия кризиси жаатында, Ислам жана мусулмандарга карата да – республикачы же демократ болобу – айырмасы жок, өзгөрүүсүз калат. Анткени, Американын саясаты ыйгарым укуктары күчөп-азайып турган Америка мекемелери аркылуу көзөмөлдөнөт...

б) Шайлоо кампаниясы алкагындагы берилген билдирүүлөр эл аралык же сырткы алакаларда аткарыла берет дегенди түшүндүрбөйт.

в) Америка өзүнүн системасына каршы болгон мусулмандарга карата жана Европага карата да Орусияны ишке сала беришин келечекте дагы улантат. Анткени, Америка Европаны, өздөрү айткандай, «Америка – агасы, Европа – иниси» болгон абалга кайтарууну каалайт. Америка таасири бар аймактарда анын саясатына каршы чыгып, аны ташбишке сала берүүдөн Европаны токтотууну каалайт. Ошондой эле, Америка Европанын өз алдынча саясий, экономикалык жана аскерий күчтүү вужудга айлануу аракетинен кол жуудурууну да каалайт.

г) Американын азыркы жаңы стратегиясы өзү душман деп эсептегендин баарын коркутуп-үркүтүүгө негизделген. Ошондой эле, текебердик, теңсинбөө ыкмасын ишке салат. Ошондуктан, өзүн сыйлаган мамлекет Америкадан коркпостон, анын кысымына баш ийбестен, аны менен теңтайлаш саясат алып барып, аны аймактардан чыгарып жибергенге аракет кылышы зарыл. Анткени, Американын буркан-шаркан көрүнүп жаткан стратегиясы, түпкүлүгүндө, «өзү сайда, көзү айда» абалында. Америка Буштун маалында, өзүнүн туу чокусун жетип турган мезгилинде, Франция башка өлкөлөр менен биргеликте ага каршы ок түзгөн жана ал аркылуу Америкага таасир бере алган. Азыр ал жүз төмөн кулап бара жатканда, мындай кылуу андан да жеңил?!

д) Трамп башчылыгындагы Америка администрациясы келечекте жулуп алуу ыкмасын ишке салат. Анын мындай кылары Трамптын билдирүүлөрүнөн ачык көрүнүп турат. Ал айрым бир өлкөлөрдү ачык эле тоной баштайт. Американын мындан башка айласы да калбады. Ошондуктан, башка мамлекеттер мындай ыңгайлуу учурдан пайдаланып, Американын жулуп алуу ыкмасына моюн сунбашы зарыл,

тескерсінче, ага каршы массалык пикир пайда кылып, ага тең ата саясат алып баруусу керек.

е) Ал эми козголоң кылып жаткан Исламий Үммөт – бул Американын кекиртегине сайылган бирден бир найза жана ага каршы күрөшүүдөгү омуртка-бел. Бул козголоң Американы түшүнөн чоочута турган болду. Ошондуктан, Исламий Үммөт козголоңун, күрөшүн улантышы зарыл. Америка эле эмес, бардык колонизатор күчтөр Аллахтын жардамы менен жеңилет. Ооганстан, Ирак кумдарында Американын мурду жер сайды... Билип койгула, Американын абалы мына-мына үзүлөйүн деп калган жөргөмүштүн желесинен да алсыз. Анткени, ал кулоого көздөй бет алган. Бирок Үммөт Америка малайларынан сак болуулары керек. Мына ушулар Американын мусулман жерлерине бут коюусуна өбөлгө жаратып бергендер. Үммөт чыныныгы куткарууга, азат кылууга алып бара турган аң-сезимдүү калыс адамдар тарабына өтүп, аларга бул иште жардам берүүлөрү ваажиб.

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾

«Силер адамдар үчүн чыгарылган үммөттөрдүн эң жакшысы болдуңар: маъруфка буюрасыңар, мункардан кайтарасыңар жана Аллахка ыйман келтиресиңер. Эгер ахли китаб да ыйман келтиргенде өзүлөрү үчүн жакшы болмок. Алардан муминдери да бар жана (бирок) алардын көпчүлүгү итаатсиз кимселер» [3:110]

«... ثُمَّ تَكُونُ حَبْرِيَّةً، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَىٰ مِلَّةِ النَّبِيِّ»

«... кийин жабыр көрсөтүүчү падышалык болот жана ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах Өзү каалаганда аны көтөрөт. Кийин пайгамбарлык минхажы негизинде Халифалык болот». (Абу Дауд)... Бул болсо Аллахка таптакыр кыйын эмес.

18-сафар, 1438-х.

18-ноябрь, 2016-м.

Эл аралык майданда Трамптын жүргүзүп жаткан саясатынын кээ бир жагдайлары

Суроо: Американын мурунку администрациясы Сирия жаатында – Халабды кулоосу жакындап калган Сирия режимине тапшырып бердирүү планын ишке ашыруу аркылуу – маанилүү жетишкендиги менен өз мөөнөтүн аяктады. Обама администрациясынын акыркы мөөнөттөрүндө Сирия жаатында пландуу иш алып баруусу өз «мөмөсүн» берди. Сирия жаатында бул жемиштүү «мөмөгө» негизделүү менен жаңы президент Трамптын саясаты кандай өңүттө уланат? Трамптын эл аралык саясатта Орусия-Кытай-ЕБ, айрыкча, Британия менен болгон саясатында кандай жагдайларды күтүүгө болот? Кийин Трамптын Ислам жана мусулмандарга карата зордукчул саясатын эскалация кылуусун (курчутуусун) кандай түшүнсөк болот? Аллах ыраазы болсун.

Жооб: Трамптын президенттикке келгенине эч канча убакыт өтө электиги себептүү анын алып бара турган саясатынын майда-бараты анык боло электигине карабастан о.э. Трамптын шайлоо кампаниясы учурунда берген билдирүүлөрүнүн да толук аткарылып кетиши бүдөмүк болуп жатканына карабастан, анын бийликке келгенден кийинки билдирүүлөрү жана иштери белгилүү бир багытты түшүндүрөт. Америка саясаты Америка президенттери тарабынан белгиленбейт, алар белгиленген саясатты аткаруудагы ыкмаларда гана айырмаланышат. Ошондуктан, Америка саясаты Америкадагы башкаруу институттары тарабынан белгиленерин эске алуу менен, суроолорго төмөндөгүдөй жооб беребиз.

Биринчиден: Трамптын Сирия жаатында Обама администрациясы акыркы мөөнөттөрүндө жетишкен «жемиштүү мөмөгө» негизделип иш алып баруу саясатына келсек:

1 – Ооба, Обама администрациясынын акыркы учурлардагы Сирия жаатындагы планы «мөмөсүн» берди. Буга Түркиянын Сириядагы куралдуу жамааттарга басым өткөрүүсү аркылуу жетишти. Түркия Сириядагы козголоңдон жылдар өтүшү менен Сирия оппозициясы жаатында иш тизгинине ээ болуп калды. Бирок, Вашингтондун бул иш тизгининен пайдалануусуна көптөгөн себебтер тоскоолдук кылды. 2016-жылы 1-апрелде Америка президенти Түркия президенти менен жолугушкандан кийин, Түркия Американын талаптарына макул болду. Түркия Сирия кризиси жаатындагы позициясында бурулуш жасап, Европага артын салды. Орусия менен элдешүүгө барды. Ушул негизде 2016-жылы 24-августта Сирияда «Ефрат калканы» аталышындагы аскерий амалияттарды баштады. Биринчи кезекте Түркияга ыктаган Сириядагы оппозициялык куралдуу жамааттарды Түркияга тартуу иш

чарасы алып барылды. Мындан максаты, Сириядагы куралдуу жамааттарды Халабда ж.б. жерлерде Башардын армиясы менен согушуудан алыстатуу болгон. Андан кийин Түркия бул куралдуу жамааттарга басым өткөрдү, анткени, бул жамааттар Түркия колдоосунун акысын кайтаруу зарыл деп, аны өздөрүнө ваажиб катары санай башташты. Кийин бул куралдуу жамааттар Түркиянын бул басымына жооб берип, Халабды Сирия режимине тапшырышты жана андан 2016-жылы 14-декабарда чыгып кетишти. 2016-жылы 29-декабарда Орусия президенти Путин жарыялаган ок атышууну токтотуу келишимине кол койдуруу үчүн, Орусия-Түркия жана Сирия куралдуу жамааттарынын ортосундагы Анкара сүйлөшүүлөрүндө, Түркия бул жамааттарга басымын токтотпостон улантып турду. Кийин 2017-жылдын 23-январында Астана сүйлөшүүлөрү болору жарыяланды.

2 – Ушул амалияттардан ачык көрүнүп тургандай, Американын Сирия жаатындагы планы өз түшүмүн бере баштады. Сирия козголоңу башталгандан бери сүйлөшүүлөргө тоскоолдук кылып келе жаткан Сириядагы куралдуу жамааттарга кирип баруучу ачкыч иш жүзүндө Эрдогандын колуна топтолгондон кийин гана, Америка аларга кирип баруу мүмкүнчүлүгүн тапты. Америка кызыкчылыгын ишке ашырып берүүдө Түркия толук ыкласы менен иш кылды. Америка кызыкчылыгын ишке ашыруу максатында, Түркия Сириядагы куралдуу жамааттарга карата эскалация кылуу саясатын алып барды. Сириядагы куралдуу жамааттарга карата өз позициясында бурулуш жасады. Биринчи колдоп-кубаттоочу, кийин ортомчу, кийин басым өткөрүүчү позицияларын карманса, андан кийин жардамсыз таштап койуу позициясын карманды. Түркиянын куралдуу жамааттарга карата өз позициясында бурулуш жасоосу Астана сүйлөшүүлөрүнө тартууга чейин жетип барды. Түркия Америкага кызмат кылып, бул ролун Трамптын президентик шайлоодо жеңиши жарыялангандан кийин да улантты. Ошондуктан, Трамп иш жүзүндө бийликке келгенден кийин да Түркиянын бул ролунда өзгөрүүлөр болушу күтүлбөйт.

3 – Трамп администрациясы Сирия оппозициясынын куралдуу жамааттары жаатында Обама администрациясы эккен эгиндин түшүмүн жыйнай баштады. Тактап айтканда, Сириядагы куралдуу жамааттарга көзөмөл кылуу о.э. согуш жана тычтык ачкычтары Түркиянын колунда экенине Америка кадыржам. Ошондой эле, Америка «террористтер» деп сүйлөшүүлөргө катыштырбай койгон жамааттар менен Астана сүйлөшүүлөрүнө катышкан жамааттар ортосунда кагылышуулар жүз беришинен да кадыржам. Бул нерсе Америка каалап жаткан иштерден. Америка бул кагылышуулар аркылуу Сирия режимине каршы турган күчтү алсыратып, Сирия режиминин алга жылышын жеңилдетүүнү

көздөгөн. Айрыкча, 2017-жылы 23-январдагы Астана сүйлөшүүлөрүнөн кийин Түркия мурда өзү террорист деп атабаган кээ бир жамааттарды эми «террорист» деп атай баштады. Кийин террорист деп сыпатталган жамааттар менен террорист деп сыпатталбаган жамааттар ортосунда кагылышуулар жүз берди! «Reuters» агентиги 2017.10.26. Америка ТИМинин булагына таянып мындай маалымат таратты: «Түркия Астана сүйлөшүүлөрүнөн кийин «Фатхуш-Шам», «Ан-Нусра» жамааттарын террористтик жамааттар деп сыпаттай баштады. Буга чейин Түркия бул жамааттарды минтип атаган эмес. Кийин террорист деп аталган жамааттар менен террорист деп аталбаган жамааттар ортосунда кагылышуулар жүз берди. Мына ушул көрүнүш Түркиянын кылган кызматы аркылуу Америка «түшүмдү» жыйнап жатканына далаалат кылат!

Экинчиден: Трамптын Орусия жаатында кыла турган саясаты: Бул саясат жумшак сөз аркылуу азгыруу алкагында болду, бирок иш жүзүндө Орусияга карата кысым кылуу саясаты менен коштолду. Орусия Америка кызыкчылыгын ишке ашырып жатат. Обама парда артында туруп, иш тизгинин Орусияга бербеди, Орусияга тапшырган иштерде Орусия Американын артынан жүрдү. Трамп болсо Обама алып барган иштердеги максаттан эч нерсени өзгөртпөйт. Тактап айтканда, Америка кызыкчылыгын ишке ашыруу жаатында. Болгону, ыкмаларда гана Обама алып баргандан башкача иш алып барышы мүмкүн. Ошондуктан, Орусия Трамп тараптан жылуу сөз уккандыгы үчүн ага дагы да жакындашмакчы. Ошол эле убакта, Трамптын Кытай жаатында алып барган саясатында, Орусия өзүнөн талап кылына турган иштердин оор кысымын сезип жатат. Тактап айтканда, Трамп Сирия сүйлөшүүлөрүндө Орусиянын мартабасын Түркия деңгээлине түшүрүү менен эле чектелип калбайт. Мында ал Америка-Орусия сүйлөшүүсүн Түркия-Орусия сүйлөшүүсү деңгээлине түшүргөн эле. Эми Трамп Орусия жетекчилигин титирете турган позицияларды ишке салат. Ал позициянын кээ бир бөлүктөрү ишке салына баштады:

1 – Трамп шайлоо кампаниясы учурунда Орусияга карата жылуу сөздөрүн айтты. Орусия Трамп бийликке келгенден кийин Астана сүйлөшүүлөрүнө Американын жогорку жооптууларын жиберет деп ойлоду. Орусия Трамптын мансабына келишин чыдамсыздык менен күттү. Анткени, Трамп мансабына келсе, Америка ТИМи Астана сүйлөшүүлөрүнө келет деп күткөн эле. Ошондуктан, Орусия Астана конференциясы Трамптын колдоосу аркылуу Сирия оппозициясы менен Башардын ортосунда тынчтык сүйлөшүүлөрүнүн башталышы болуп калуусун караштырып жаткан. Буга далаалат кылган нерсе 2016.12.30. «Би-Би-Си»нин берген маалыматында: «Орусия ТИМи Лавров Казакстандын борбору Астанада Сирия кризисинин чечимин табуу үчүн

боло турган турган жыйналышка Орусия Тышкы иштер мининистирлиги даярдык көрүп жаткандыгын билдирди», - деди. Бул саясий сокурлуктун натыйжасы. Трамп Орусияны колдойт деп андан колдоо күтүү – саясий сокурлук! Мына ушундайча Орусия Вашингтонго Астана конференциясына келүүгө чакырык жолдоду. Орусия Астана конференциясына Америкадан жогорку даражадагы жооптуулардын келишин күткөн эле. Трамп Астана сүйлөшүүлөрүнө Американын Казахстандагы элчисин байкоочу катары жөнөтүп койду, бул Орусияны бетке чапкандай эле болду! Мына ушундайча 2017.01.23. – 2017.01.24. Астана сүйлөшүүсү ок атышууну токтотуу тууралуу эч бир натыйжага жетишпестен аяктады. Балким, Барада өрөөнүндө ок атышуу күчөдү! Ошондуктан, Астана сүйлөшүүлөрү Орусия каалгандай деңгээлден бир кыйла төмөн деңгээлде, эч бир саясий чечимге жетишилбестен өттү. Астана сүйлөшүүсү ок атышууну токтотуу тууралуу сөз козгоо менен гана аяктады.

2 – Кийин Россия экинчи жолу бетке чабылды. Ал биринчисине караганда күчтүүрөөк болду. Америка президенти Трамп «Сирияда коопсуз аймак түзө тургандыгын» жарыялады. («Reuters», 2017.01.26.). Трампын бул саясаты Орусия менен кеңешилбестен жарыя кылынды. Кремль Америка президенти Трампын бул билдирүүсүнө жооп кайтарды, Москва менен Ак үйдүн ортосунда сүйлөшүлбөстөн ишке салынып жаткан Американын бул кадамы «кесепеттерге алып келиши» ыхтымалдыгы бар экендигин айтып аны караштырууга чакырды. Дмитрий Песков Америка менен Орусиянын ортосунда Сирияда коопсуз аймак түзүү боюнча мурдатан сүйлөшүүлөр болду беле деген суроого минтип жооб берди: «Жок, биздин шеригибиз Америка биз менен бул боюнча кеңешпеди. Бул алардын эгемен чечими. Маанилүүсү, бул кадам качкындардын абалына залакасын тийгизбеши керек. Ошондуктан, кесепеттерге алып келе турган жагдайларды караштырып чыгуу керек». («CNN арабия», 2017.01.26.). Америка бул саясатына карата Орусиянын таасирдүү жооп кайтара албагына кадыржам. Анткени, Америка Орусияны Сирия сазына биротоло батырып салган. Анын Сирия баткагынан чыгып кетиши өтө эле оор. Балким Сириядан чыгып кетүү Кремлдегилердин түшүнө да кирбейт. Ошондуктан, Орусия Сириядан чыгып кетүүдө Америкага мухтаж!

3 – Орусиянын Сириядагы ролунун жемириле башташы. Американын Сирия жаатындагы саясаты, мисалы, Сирияда коопсуз аймак түзүү чечими Орусиянын Сириядагы ролу жемирилишине алып барат. Орусиянын Сирия кризисине аралашуусу аркылуу жеткен «улуулугуна» да коркунуч жаратат. Трампын Сирия жаатында Орусияга карата алып барган саясатынын биринча кадамы – Трамп Орусиянын

Сириядагы ролун чектеп, андан ИГИЛге каршы күрөшүүнү гана талап кылышы болду. Мейли, АКШ Орусияга роль берген күндө да, Америка планынын алкагында жүрө турган болор-болбос роль берет. Ошол эле учурда, Америка демилге тизгинин түздөн-түз өз колуна алууда. Тактап айтканда, Орусия артында туруп саясат кылбастан, эми түздөн-түз өзү алып барат. Буга кээ бир маалыматтар далаалат кылды. 2017.01.27. «Россия сегодня» хабар агенттиги «Нью Йорк таймс» гезитиндеги маалыматты басып чыкты. Анда мындай деп келген: «Америка президенти Трамп келерки үч ай аралыгында Сирияда ИГИЛге каршы кең көлөмдөгү согуш планын даярдоону Пентогондон талап кылары белгиленген. Ошондой эле, дагы бир «Сирияда коопсуз аймак» түзүү тууралуу планын да талап кылары белгиленген». Газета буларга дагы токтолгон: «Трампын администрациясындагы жооптуулар Трамп Сирия жаатындагы планды иштеп чыгууну Коргоо министрине тапшыарын билдиришкен. Бул планга ылайык, Ракка шаарында ИГИЛдин турумдарына сокку уруш үчүн Америка артиллериясы жана согуштук вертолеттору тартылары белгиленген. Трамп 30 күн аралыгында жаңы планды сунуш кылууларын Пентогондон талап кыларын Трампын администрациясынын жооптуулары билдирди... » Газета ишаара кылган ишке салынышы ыхтымал болгон амалияттар: «Американын өзгөчө багыттагы күчтөрүн кеңири колдонуу. Ирак жана Сирияда Америка аскерийлеринин санын көбөйтүү. Ошондой эле, токтолдорду тезирээк кабыл алуулары үчүн Пентагон менен талаа командирлерине кошумча ыйгарым укуктарды берүү». Американын бул саясаты Орусиянын Сириядагы ролун кыскартат. Америка менен Орусиянын Сирия жаатындагы эл аралык жаңы келишими бир нече пункттардын негизинде болот. Анын абалкысы, Украина жана Кытай жаатында Орусия Американын кызыкчылыгын ишке ашырып берүүсү. Американын Орусияга карата мындай турумун Трампын Орусияга салынган санкцияларды алып таштоого шашылбаганы далилдеп турат. «Америка президенти Трамп мындай деди: «Орусияга салынган санкцияларды алып таштоо тууралуу сөз козгоого али эрте». («Ал-жазира нет», 2017.01.28.). Америка Орусия менен алакасын жакшыртууга шашылбаганы да ушуну түшүндүрүп турат. «Трамп Америка жана Орусия, Кытай алакаларын жакшыртуу бир тараптан жакшы кадам болорун баса белгиледи. Бирок АКШнын жаңы президенти Трамп мындай болушу (тактап айтканда, алакалардын жакшырып кетүүсү) ыхтымалы жок экендигине да токтолуп, Америка менен Орусиянын ортосундагы алака «жакшы» же «жаман» өңүттө уланарын биле албастыгы, же такыр эле алака болбой калышы менен түшүндүрдү». («Россия сегодня», 2017.01.27.).

Үчүнчүдөн: Трамптын Европа, айрыкча, Британияга карата алып бара турган саясатында күтүлө турган жагдайлар:

1 – Трамп Американын ЕБди чачыратып жиберүү оюн ишке ашыруу ирмине кирди. Бул жаатта эч кандай дипломатияга көңүл бурбастан, ачыктан ачык айта баштады. Трамп шайлоодо жеңишке жетише электен мурда Британиянын ЕБден чыкканын колдоп, мактоого алды. ЕБдеги башка өлкөлөрдү Британиядан үлгү алууга, Брюсселден баш тартууга чакырды. Америка мурда ЕБди чачыратууга тымызын аракет кылып келсе, эми бул жолку Трамптын жаңы саясатында эч кандай дипломатиясы жок эле, ачыктан-ачык бөлүнүп кетишине чакырык салды. Франция президенти Олланд 2017.01.27. Америка президенти Трампты ЕБдин каршысында турган бирден бир көйгөй деп сыфаттады. «Олланд ЕБ жана Жер ортолук деңизи өлкөлөрү ортосунда болуп өткөн саммитте мындай деди: «АКШ президентинин ЕБ тууралуу сүйлөгөн сөзүнө, айрыкча «Brexit» (Британиянын ЕБден чыгуусу) башка ЕБ өлкөлөрү үчүн үлгү экендиги тууралуу сүйлөгөн сөзүнө карата биздин жооб берүүбүз өтө зарыл деп билем». («Россия сегодня», 2017.01.28.).

2 – «АКШ президенти Трамп Британия өкмөт башчысы Тереза Мейди кабыл алуусунда Америка менен Британия ортосундагы «өзгөчө алаканы» мактоого алды жана Британияны «Британия эркин, эгемен аалам үчүн бир белек» деп сыфаттады». («Ал-жазира нет», 2017.01.28.). Мындан мурда «Көз карандысыз Британия» партиясынын төрагасы Нейжел Вараж Ак үйдүн алдынан Обама алдырып салган Черчиллдин эстелигин кайрадан койдурарын убада кылган. Иш жүзүндө аны койдурду. Нейжел Вараж Трамп президенттик жарышта жеңишке жетишкенден кийин, аны менен жоолугушкан биринчи чет элдик чиновник болуп калды.

Трамп Тереза Мей менен бирге берген пресс-конференцияда, Американын Британияга карата колдоп-кубаттоосун тастыктап мындай деди: «Тынчтык жана адилеттүүлүктү камсыз кылууда Америка менен Британия ортосундагы өзгөчө алака тарыхтагы бирден бир эң ири күч-кубат. Бүгүнкү күндө аскерий, саясий, маданий жана каржылык тараптан болобу, айырмасы жок, Америка Британия менен терең, бекем алакаларды жаңылайт. Биз бул өзгөчө алаканы дайыма колдоп-кубаттоого алууга убадалаштык». («Би-Би-СИ», 2017.01.28.).

3 – Британиянын Брюсселге карата жана Трамптын бийликке келүүсүнөн кийинки жаңы саясаты – ал 2016.06.23. референдум аркылуу ЕБден чыккандан кийин ага каршы ЕБ тараптан келе турган жаңы соккуларга өзүн даярдап жатат. Ошондуктан, ал эл аралык майданда Британия саясатын жандантуу максатында болгон күч-аракетин жумшоодо. 2016.11.18. Трамптын жеңишке жетиши жана анын саясий

тажрыйбасы аздыгы, өзгөртүүлөр тууралуу берген убадалары – буларды Британия өзү үчүн ыңгайлуу бир учур деп тапты. Британия өкмөт башчысы Тереза Мейдин 2017.01.27. Америка президенти Трамп менен жолугушкан биринчи чет элдик мамбашы экендиги Британиянын бул турумун тастыктап турат. Британия, айрыкча Орусия жаатында Америкага демилгени өз колуна алууну жана Сирия жаатында ИГИЛге каршы биргеликте согушуу келишимин сунуштап, насаат кылып жатат. Тактап айтканда, кайрадан Британияны эл аралык майданда Америкага жанма-жан койчу позицияны алга сүрөп жатат.

4 – Британиянын жаңы багыт алуусу, Трамп администрациясы менен жакындашуусу Американы өз кызыкчылыгын ишке ашырууга түрттү. Британиянын ЕБден чыккандыгын ЕБдеги башка өлкөлөргө үлгү кылып көргөзүү аркылуу өз кызыкчылыгын (ЕБди чачыратып жиберүүнү) иш жүзүнө ашырууну көздөдү. Ошондуктан, Америка бул багытка карай, эгер Британия ЕБди бөлүп жиберүүдөгү чекит боло алса, ага сыйлык катары эл аралык майданда роль жаратып бермекчи болду. Ошондой эле, Америка менен Британия ортосунда ЕБдеги башка өлкөлөрдүн шилекейин агыза турган маанилүү соода келишимдерине кол койуу жараянын баштады. Муну Америка менен Британия ортосундагы өз ара жакындашуулардан күзөтүүгө болот. «Трамп Британиянын ЕБден чыккандыгын дагы бир жолу колдоп-кубаттады. Ал арада Тереза Мей «Brexit»тин Британияга таасирин азайтуу максатында, Америка-Британия соода келишимин тездетип, ага өз салымын кошуп калууга үмүткөр экендигин билдирди». («Ал-жазира нет», 2017.01.28.).

Төртүнчүдөн: Трамптын Ислам жана мусулмандарга карата зордукчул саясатын эскалация кылуусуна келсек:

1 – Ислам жана мусулмандарга карата кылынган чабуулдун артында Трамп жалгыз эмес. Балким, жалпы Батыш башчылары турат. Болгону, алар ыкманы гана ар түрдү алып барышат. Алардын кээ бирлери сүткө уу кошуп берет. Мисалы, Обама президенттик мөөнөтүнүн башталышында бир катар Ислам өлкөлөрүн (Индонезия, Миср, Түркия) кыдырды. Мусулмандарга жумшак мамилесин көргөздү. Бирок ошол эле учурда, мусулман өлкөлөрүнө карата кыргынды кошо алып барды. Айрыкча, учкучсуз учактар менен мусулман өлкөлөрүндө чабуулдарды кылды. Обама мусулман өлкөлөрүндө мындай кыргын кылуусу менен өзүнөн мурунку Америка акимдеринен ашып түштү. Трамп болсо, мөөнөтүнүн башталышында эле эмес, андан мурун эле ачыктан-ачык душмандык чабуулуна өткөн. Ал сүткө уу кошуп отурбастан, уунун өзүн эле берип жатат. Ошондуктан, крестүүлөрдүн Ислам жана мусулмандарга карата душмандыгы Америка жана жалпы Батыштын колтугунда.

2 – Америка жана Батыш мусулмандардын коргой турган мамлекети жок экенидигин билишет. Ошондой эле, Ислам жана мусулмандарга карата душмандык кылынганда, бир соккуга эки сокку менен жооб кайтара турган мусулмандар мамлекетинин жок экендиги аларга оңтойлуу болуп жатат. Алар мусулман өлкөлөрүнүн акимдери колонизатор кафир кожоюндарына берилгендей Исламга берилбегендиктерин да жакшы түшүнүшөт. Мусулман акимдери көптөгөн учурларда колонизатор кожоюндарына жагынуу максатында Исламга карата душмандык саясатын алып барышат. Ошондуктан, Америка менен Батыш мусулмандарга каршы каалашынча душмандык кылууга батынышууда.

3 – Качан мусулмандардын өз мамлекети болгондо гана, алар мындай душмандык чабуулдарга каршы бир соккуга эки сокку менен жооб кайтарышат. Ошондо гана тогут заалымдар Ислам жана мусулмандарга каршы батына албай калышат. Мусулмандардын өз мамлекети болуп турганда, кафирлер Ислам жана мусулмандарга каршы душмандык чабуулун алып барышканда, мусулмандар тарабынан коркууга салып титирете турган кубатка туш болушкандыгына тарых барактары күбө. Кафир Батыш муну жакшы түшүнөт. Ошондуктан, алар акыйкатты акыйкат, батылды батыл деп биле турган мусулмандар мамлекети кайрадан тикеленбеши үчүн, ага каршы бар күчүн жумшашууда. Бул акыйкаты эч ким тана албайт. Мисалы, Румдуктар мусулман жерлерине бастырып кирип, бир аялга зулумдук кылышканда, ал аял «эй Муътасим» деп кыйкырган. Ошондо Халифа Муътасим армияны өзү жетектеп, румдуктарды бастырган жана ал жерлерди фатх кылып, жакшылык нурун чачкан. Ошондой эле Синда акими мусулмандар кемесине чабуул кылып, андагы аяларды туткундап алган эле. Халифа валийине кат жөнөтүп, бул акимден өч алууну буйруган. Мухамад бин Касим армияны жетектеп, Синда акиминен өч алып, ал жерлерди фатх кылган. Кийин бир жазуучу чыгарма жазып, анда Пайгамбар ﷺ тууралуу жаман ойлор айтылган эле. Аны Британиянын бир театрына койуу аракетин болгондо, Британия Усманий Халифалыктын Лондондогу элчикансынан расмий түрдө кечирим сураган. Британия ал мезгилде ири мамлекет даражасында эле. Мына ушундайча мусулман мамлекети болгондо абал ушундай болгон... Качан мусулмандардын өз мамлекети болгондо гана, Трамп же Трампка окшогон тогут душмандар Ислам жана мусулмандарга каршы тили менен да душмандык кыла алмак эмес. Эгер душмандык кылышса, тилдери кесилип, буттары сындырылмак...

Бүгүнкү күнгө келип, Кураани каримге, Пайгамбар ﷺ га душмандык кылынууда, бирок ага жооб кайтарылбай жатат! Ушунун баары Имам-

Халифанын жоктугуна байланыштуу. Бухарий жана Муслим Абу Хурайра رضي الله عنه дан риваят кылышкан сахих хадисте Пайгамбар ﷺ айтты:

«إِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ، يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ، وَيُنْقَى بِهِ»

«Имам – калкан, анын артында туруп согушулат жана аны менен коргонулат». Ин шаа Аллах, бул иштин жүзөөгө ашуусу Аллахка жеңил. Эл аралык мамлекеттердин күнү бүтөт. Аллах таала айтат:

﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾

«Биз бул күндөрдү адамдар арасында айландырып турабыз» [3:140]

Исламды көтөрүп чыга турган, Аллахка берген убада-шертинин өтөөсүнө чыга турган Исламда чыныгы эр-азаматтар бар. Аллахтын жардамы менен, алар сахих хадисте келгендей, бул залым түзүмдөн кийин туура жолдогу Халифалыкты тикелешмейинче, бул кайраттарынан жазбай, талбай иш алып барышат. Ахмад жана Тайалисий риваяты, Хузайфа رضي الله عنه айтты:

«...تَكُونُ جَبْرِيَّةً، فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ، ثُمَّ يَرْفَعُهَا إِذَا شَاءَ أَنْ يَرْفَعَهَا، ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَى مَنَاجِ النُّبُوَّةِ»

«... Расул ﷺ айтты: «... Кийин жабыр көрсөтүүчү залым падышалык болот, ал Аллах каалаганча турат. Кийин Аллах каалаганда аны көтөрөт. Кийин Пайгамбарлык жолундагы Халифалык болот». Аллах Азиз жана Хаким.

8-жумадул-аввал, 1438-х.

5-февраль, 2017-м.

Америкада фaйыздык ставканын көтөрүлүшүнүн артында эмне турат?

Суроо: 2017-жылы 15-мартта АКШ Федералдык резервдик системасынын жетекчиси Жанет Йеллен Федералдык резервдик системанын ачык базар боюнча комитети фaйыздык (риба) ставка даражасын бир күндө чейрек фaйызга көтөргөнүн маалым кылды. Бул, үч ай ичинде фaйыздык ставканын көтөрүлүшүнүн экинчиси. О.э. ушул жылда фaйыздык ставка дагы эки жолу көтөрүлүшүнө ишара кылынган... Белгилүү болгондой, фaйыздык ставканын көтөрүлүшү экономика тикеленип жатканын түшүндүрөт. Негизи, АКШ экономикасы дале кризистерден жабыр тартып келет. Муну кандай түшүндүрүү мүмкүн? Сизге ыраазылык билдиремин.

Жооб: 2008-жылдагы финансылык кризис маалында Америкада фaйыздык ставка дээрлик нөлгө түшүрүлгөн жана жети жыл ичинде т.а. 2015-жылдын декабрь айына чейин мына ушундай абалда сакталып турган. Ошол кезде да Йеллен 2016-жылда фaйыздык ставка бир нече ирет көтөрүлүшүнө ишара кылган. Бирок, фaйыздык ставканы көтөрүү ийгиликсиздикке учураган жана жылдын аягында гана фaйыздык ставка көтөрүлгөн. Фaйыздык ставканын көтөрүлүшүнүн же төмөндөтүлүшүнүн себебтерин түшүнүү үчүн ушуларды айтабыз:

1 – Фaйыздык ставканын белгиленишинен максад – бул иш АКШ казына облигацияларын сатуу жана сатып алуу токтомдору аркылуу жүзөгө чыгарылат – акча саясатын белгилөө, өзгөчө АКШ базарындагы накталай акчанын жетиштүү деңгээлин билүү. Бул нерсе эки негизги себебке ылайык зарыл:

- Базарда накталай акчанын таңсыктыгы – эгер фaйыздык ставка жогору болсо – экономикалык өсүүнү басаңдатат жана фaйыздык ставка жогору болгондуктан адамдардын банктан карыз алуу талабы болбогонунан улам мындай абал жаралат.

- Базарда накталай акчанын көбөйүшү – эгер, фaйыздык ставка төмөн болсо – инфляцияга алып келет. Анткени, фaйыздык ставка төмөн болгондуктан адамдардын банктан карыз алуу талабы көбөйөт жана бул болсо базарда накталай акчанын көбөйүшүнө себеб болот.

2 – Йеллен 2015-жылдан бери фaйыздык ставканын көтөрүлүшү шарт экенин айтып келет. Ага ылайык, Америкада кыйла мурун башталган экономикалык сенектик акырына жетип экономикалык өсүү жакшыланган жана фaйыздык ставканы инфляция башталгандан кийин көтөрүүдөн көрө аны азыр көтөрүү афзел. Бул – Йеллендин фaйыздык ставка деңгээлин көтөрүү туурасындагы философиясы...

3 – Бул далил канааттандыруучулук эмес. Анткени, АКШ экономикасы дале чабал. Американын, кала берсе Батыштын акча саясаты саясатчылардын чечимдерине байланыштуу жана болушу божомол кылынгандай туура экономикалык факторлорго негизделген эмес. О.э. АКШ Федералдык резервдик системасынын чечимдери да бийликтин саясатынан көз карандысыз эмес. Лекин, фыйыздык ставкаларга алакадар чечимдер өзүнчө бир саясат экендиги, анын саясий жана экономикалык талабдарга ылайык жөнгө салынышы чындык. АКШ Федералдык резервдик системасынын жети көзөмөлчүсү төрт жыл мөөнөткө сенаттын макулдугу менен АКШ президенти тарабынан дайындалат. О.э. жетекчи жана анын орун басары да көзөмөлчүлөрдүн кеңеши арасынан дайындалат. Аны да президент төрт жыл мөөнөткө дайындайт. Алар АКШ президентинин каалоосуна ылайык ыйгарым укуктуу мөөнөтүндө бир нече жолу кайра дайындалышы да мүмкүн.

4 – Амалий тараптан алганда АКШ акча саясатынын чечимдерине эки саясий фактор таасир кылат. Бул факторлордун биринчиси жергиликтүү, экинчиси эл аралык:

- Жергиликтүү жаатта, америкалык жетекчилер президенттик шайлоо маалында Америка экономикасын күч менен өнүктүрүүнү каалайт. Анткени, күчтүү экономика президенттин кайра шайланышына же анын партиясынын талапкери шайланышына таяныч болот.
- Эл аралык жаатка келсек, Америка башка мамлекеттердин экономикасына каршы катуу атаандаштык алып барат. Ушул тапта дүйнө экономикасы 2008-жылдагы дүйнөлүк экономикалык сенектик себептүү дагы эле чабал бойдон калууда. Европа жана Японияда фыйыздык ставкалар нөл тегерегинде болуп калды. Кошмо Штаттарда фыйыздык ставкалардын көтөрүлүшү үлкөн байлыктардын Америкага агып киришине алып келет. Мунун таасири башка мамлекеттердин экономикасына кырсыктуу болушу да мүмкүн.

5 – Учурда Кошмо Штаттарда фыйыздык ставканын көтөрүлүшү башка мамлекеттердин экономикасына – өткөн жылдагыдай болбосо да – оор зыян жеткирет. «Нью-Йорк Таймс» гезити 2017-жылы 9-мартта Европа жөнүндө ушул нерселерди басып чыкты: «Фыйыздык ставкалардын расмий түрдө көтөрүлүшү көп жылдарга чейин созулушу мүмкүн. Европа борбордук банкы фыйыздык ставкалардын көрсөткүчүн өзгөрүүсүз калтырды жана жылдын акырына чейин – кийинки апрель айына караганда төмөн деңгээлде болсо да – мамлекеттик облигацияларды жана компаниялардын облигацияларын сатып алуу үчүн кызыктыруу чараларын улантышын айтты.

6 – Кытай Америка фыйыздык ставкаларды көтөрүүдөн Европага кысым өткөрүүнү жана капиталды өзүнө тартууну көздөп жатканын

түшүнүп жетти. Ушул себебтен улам, Кытай капиталы Кошмо Штаттарда жогорулаган пайда артынан Америкага чыгып кетишинин алдын алууда о.э. Европа капиталын тартууда Америкага шерик болуу үчүн Америка фaйыздык ставкаларды көтөргөндө Кытай да көтөрдү. Ошентип, фaйыздык ставкалардын көтөрүлүшү туурасында Американын токтому чыгары менен Кытай да фaйыздык ставкаларды көтөрүшүн жарыялады. Блумберг сайты 2017-жылы 16-мартта «Кытай элдик банкы Федералдык банк менен бир убакта кредиттик ставкаларды көтөрдү» деген аталышта макала басып чыкты. Кытай борбордук банкы кредиттик ставкаларды көтөрүшүнүн себеби ушул: туруктуу экономика жана ишканалардын жандануусу саясатты күчөтүүдө Федералдык резервдик системанын изинен баруу мүмкүнчүлүгүн берет.

7 – Корутундулап айтсак, Америкада фaйыздык ставкалар АКШ экономикасы тикеленгени үчүн көтөрүлбөдү, тескерисинче Европадан капиталдарды өзүнө тартуу о.э. алардын өлкөсүндөгү чоң пайдага жетишүү үчүн көтөрүлдү. Анткени, Европада фaйыздык ставка нөл тегерегинде. Бул жерде экономикалык максат гана көздөлгөн эмес, ага кошумчалай Европаны күчсүздөнтүүгө салым кошуу аракети да болуп жатат. Анткени, Европанын күчсүздүгү анын ыдырашына алып бара турган кризистерге себеб болот.

29-жумадус-саний, 1438-х.

28-март, 2017-м.

Трамп менен Европа ортосундагы, айрыкча Германия ортосундагы саясий жана экономикалык кескиндик

Суроо: акыркы убакта Трамп менен Европа, Германия ортосунда саясий, экономикалык кризис күчтүү түс алды... Маалым болгондой, алакалардагы чыңалууну күчтүү түс алдыруу Трамптын шайлоо кампаниясы бүткөндөн кийин эле токтоп калат деп күтүлгөн. Анткени, көбүнчө Батыштагы саясатчылардын адаты ушундай. Бирок, алакалардагы чыңалууну күчөтүү Трамп бийликке келгенден кийин да уланды. Мунун себеби эмне? Кийин, эмне үчүн айрыкча Германия менен болгон алакаларда чыңалуу күчтүү түс алды? Америка менен Европа ортосундагы, айрыкча Германия ортосундагы чыңалуудан кандай натыйжалар күтүлөт? Аллах ыраазы болсун.

Жооб:

Биринчиден: алакалардагы саясий, экономикалык кризистин күчтүү түс алышынын себеби: Бул Трамп шайлоо кампаниясы учурунда жана андан кийин АКШ өзүнүн малайларын эсепке албаганда, өзүнүн союздаштарына карата берген менменсиген билдирүүлөрүндө ачык көрүнүп турат:

1. АКШ мамбашы Трамп 2016-жылкы шайлоо кампаниясы учурунда берген билдирүүлөрүнө ишке ашырууга бекем туруп алды. Ал билдирүүлөрдө: Америка НАТОнун негизги чыгымдарын көтөрүп жаткандыгы үчүн НАТО өлкөлөрү АКШга карыз экендигин жана алардын коопсуздугун Америка камсыздап жаткандыгы үчүн алар АКШга акча төлөөлөрүн талап кылган билдирүүлөр болчу. 2017.01.20 Трамп бийликке келгенден баштап ал бул каалоолорун иш жүзүнө ашырууга жана аны Американын негизги позициясына айлантууга аракет кыла баштады. Европалыктардан, айрыкча Германиядан НАТО бюджетине кошкон каржы салымын дагы көбөйтүшүн талап кылды. Трамп НАТО тууралуу шек саноосун күчөтө берди. Германияга карата басым кылды. Ошондой эле АКШнын Германия менен болгон соода балансы да төмөн экендигин билдирди. Вашингтондо Германия канцлери Меркель менен биринчи жоолугушуусунда эле бул маселени козгоду. «Америка мамбашы Трамп жума күнү Ангела Меркелди Ак үйдө кабыл алды. Бирок ортодогу чыңалуу ачыктан ачык көрүнүп турду. Айрыкча эркин соода жана миграция маселелери жаатында». («France 24», 17.3.2017). Меркелге жоолугуша электен мурда Америка мамбашы Дональд Трамп Германия Түндүк Атлантика союзуна «эбегейсиз акча» карыз экендигин айтты. Америка аны коргоого алгандыгы үчүн Берлин АКШга акча төлөшү керектигин да айтты. Трамп бул сөздөрүн Меркель менен жоолугушуусунда да айтып өттү. «Трамп «Твиттерде» «Германия

Түндүк Атлантика союзуна эбегейсиз акча карыз. Америка Германиянын коопсуздугун камсыздап берип жаткандыгы үчүн Германия Америкага көп өлчөмдөгү каражат төлөөсү акылга сыярлык иш» деп жазды». («Седьмой день», 18.03.2017). Германия бийлиги акча төлөөнү талап кылып жаткан Американын мафия бийлиги менен алака кылууну кескин четке какты. «Германиянын коргоо министри Америка мамбашы Дональд Трамптын Германия Түндүк Атлантика союзуна жана Америка НАТО чыгымдарын көтөрүп жаткандыгы үчүн АКШга эбегейсиз акча карыз деген түкшөмөлүн кескин четке какты. Ангела Меркелге жакын саналган Урсула фон дер Инь мындай деди: «Түндүк Атлантика союзунун карыз жаза турган каттоо эсеби жок» дагы кошумчалап: НАТОнун аскерий чыгымдары жалгыз эле Германияга кеткен аскерий чыгымдарга карап эсептебеши керек» деди». («France 24», 19.3.2017).

2. 2017.05.25 НАТОнун саамитинде Америка мамбашы Трамп бийик үн менен Европа өлкөлөрүнүн НАТО союзуна карата кошкон каржы салымдарынын аздыгы боюнча дагы маселе көтөрдү. «Америка мамбашы Дональд Трамп АКШы НАТОну колдоого алып жаткандыгы тууралуу сүйлөп жатып, Европа өлкөлөрүнүн жетекчилерин түйшөлтө турган сөздөр менен аларды таң калтырды. Видеодо Трамп НАТОго мүчө өлкөлөрдүн жетекчилерин жемеге алган. Европа өлкөлөрүнүн жетекчилери өздөрүнүн тынчсызданып жаткандыктары, айран таң калуулары жүздөрүнөн билинип турду, өзгөчө Германия канцлери Ангела Меркель жана Франциянын жаңы шайланган мамбашы Эмануэль Макрондун. Трамп видео тасмада мындай деди («Араб 21», каналынын котормосу боюнча): «НАТОго мүчө өлкөлөр өздөрүнүн үлүштөрүн калыстык менен төлөөлөрү зарыл» жана аларды жемеге ала турган сөздөрүн да айтты: «НАТОнун 28 мүчө өлкөсүнүн ичинен 23ү өздөрүнүн милдетүү каржы салымын төлөбөй жатышат», дагы кошумчалап: «Иштин мындай түс алышы салык төлөп жаткан Америка жарандары үчүн калыс чечим болбойт». Дагы мындай деди: «НАТОго мүчө өлкөлөрдүн кээ бирлеринин карыздары өткөн он жыл аралыгында эбегейсиз көлөмдө чогулуп калды. Аны алар төлөй элек». Европа өлкөлөрүнүн жетекчилерин жемеге алгандыгын дагы күчөтүп мындай деди: «Өткөн сегиз жыл аралыгында Америка НАТО чыгашасынын НАТОго мүчө өлкөлөрдүн баардыгынан ашыкча көлөмдөгү чыгашасын Америка көтөрдү». НАТОго мүчө өлкөлөрдүн жетекчилери Трамптын бул билдирүүсүнө карата өздөрүнүн таң калгандыктарын жашырышкан жок. Алар Трамптан мындай күтүлбөгөн билдирүүлөрдү угушканда аларда тынчсыздануу, нааразылыктары жүздөрүнөн билине баштады. Трамп НАТОго мүчө өлкөлөрдүн жетекчилерин келекелеп: «Мен силерден НАТОнун жаңы штаб-квартирасынын наркын бир да жолу

сураган жокмун. Мен аны сурабайын деп чечтим» деди» («Arabic 21», 27.5.2017).

Трампын ушул сыяктуу билдирүүлөрү жана позициясы анын Европа өлкөлөрү менен болгон алакасында кризистердин келип чыгышына жана анын күчөшүнө себеб болду.

Экинчиден: Европа өлкөлөрүнөн көрө Германия менен болгон алакада кризистин күчтүү түс алышына келсек, анын себеби төмөнкүдөй:

1 – Германия Европанын негизги финансы борбору болуп саналат. Анын экономикасынын көрсөткүчү Америка, Кытай, Жапониядан кийинки эле көрсөткүчтө турат. Ошондуктан Америка кызыкчылыгы үчүн эбегейсиз көлөмдөгү акчаны Германиядан «саап» алуу үчүн Трампын көзү Германияга түштү. Айрыкча Америка Орусия коркунучуна карата Германия тарабында экендигин жүйө кармоо менен Германияны НАТОго кошкон каржы салымын дагы да көбөйтүп төлөөсүнө түртүү болуп жатат. Америка мындай жүйөсүн Чыгыш Европа мамлекетерине карата колдонуп аларды Америка менен аскерий жаатында тыгыз байланыш түзүүлөрүнө өбөлгө жаратып алган эле.

2 – Ошондой эле Германиянын НАТОго кошкон каржы салымынын аздыгы. Берлин өзүнүн улуттук кирешесинин 1.2 пайызын (42 миллиард доллар) аскерий жаатка жумшайт. Ал мындай каржы салымын аскерий жакка жумшоо менен Франциядан да аз көлөмдө жумшап калат. Франция улуттук кирешесинин 1.79 пайызын (44 миллиард доллар) аскерий жаатка жумшайт. НАТОго мүчө өлкөлөр өздөрүнүн улуттук кирешесинин 2%ын аскерий жаатка жумшоолору керек. Бул милдеттенмени Британия жана башка Европанын майда өлкөлөрү толук төлөйт. Бул милдеттенмени континентеги негизги өлкөлөр лаазым тутушпайт. Маалым болгондой, Америка улуттук кирешесинин 3.61 пайызын (664 миллиард доллар) ушул тармакка жумшайт. Ошондуктан Америка өзү НАТОнун негизги чыгашасын көтөргөн мамлекетке айланып калды. (жогорудагы аскерий чыгашалардын көрсөткүчү 2017.05.27 «Арабий жадид» сайтында жарыяланган).

3 – Акыркы убактагы Америка менен Германия ортосундагы соода балансындагы тең салмаксыздыктын өтө күчөшү. Ал тең салмаксыздык алтымыш миллиард долларга чейин өстү. 2016-жылы Америка менен Германия ортосундагы соода көлөмү 165 миллиард долларды түздү. Анын ичинен 107 миллиард евро Америка Германиядан импорт кылган товардын көлөмү болду. Калган 58 миллиард евро Германиянын Америкадан импорт кылган товардын көлөмү болду! Мына ушундайча Трамп жана анын тарапташтары Германияга каршы билдирүүлөрдү бере башташты. «Америка мамбашы Дональд Трамп Брюсселде Европа жетекчилери менен жоолугуушусунда Германиянын саясатына карата

нааразылыгын билдирди. "Der Spiegel" журналынын маалыматында саммиттеги катышуучуларга карата Трамп ушул маанидеги билдирүү берген: «Немистер абдан жаман. Карагыла, алар миллиондогон машиналарды АКШга сатышат. Бул кооптуу, муну биз токтотушубуз керек»». («Россия сегодня», 2017.05.26). Ошондой эле Трамп «Твиттерде» мындай деди: «Кыска мөөнөттүн ичинде биз менен Германия ортосунда ири соода шайкешсиздиги бар. Буга кошумча алар НАТОго төлөй турган каржы салымын да толук төлөшпөйт». Дагы кошумчалап: «Бул иш Америкага карата өтө жаман, бул нерсе тез арада өзгөрүшү керек» («DW», 2017.5.30).

4 – НАТОнун саамити аяктагандан кийин чоң жетинин Италиядагы климат боюнча жоолугушуусу ийгиликсиз аяктады. Германия Европа позициясынан туруп билдирүү берүүгө жана аны коргоого алганга шашты. «Алжазира нет» 2017.05.29 маалыматына ылайык, Германиянын ТИМи Sigma Gabriel Америка мамбашын сынга алып анын саясатын «узака барбаган» көз караш деди. Жана Трампын жетекчилиги астындагы Америка жетекчилиги Европа коомчулугу астында жетекчи боло албайт деди. Германия ТИМнин сөздөрүн 2017.05.29 «Седмой день» кабар агенттиги да басып чыкты. «Америка мамбашынын аракеттери Батышты «алсыратты». «Айлана чөйрөнү коргоону алсыратуу жана башаламандык болуп жаткан аймактарда курал сатууну көбөйтүү, диний, саясий талаш тартыштарды жөнгө салууга кызыкдар болбой туруп, кайсы инсан климатын тез өзгөрүшүнө салым кошот. Европадагы тынчтык кооптуулукка кептелип жатат». Вашингтондун саясатын сынга алып: «Анын көз карашы узака барбаган көз караш анын кесепети ЕБдиктин кызыкчылыгына доо кетирет» деди». Германия министринин билдирүүсүнөн бир күндөн кийин эле Ангела Меркель өзүнүн таң калычтуу билдирүүсүн берди: «Ангела Меркель акыркы убактарда өзүнүн союздаштарынан өөнөп калууга аракет кылып жаткан Вашингтонго шилтеме берип: «Европа бүгүнтөн баштап башкаларга таянбашы керектигине анык көзүм жетти» деди. «Bild» газетасынын цитатасында: Ангела Меркелдин сөзүн келтирилди: «Биздин башкаларга сүйөнө турган заманыбыз өтүп кетти. Мен өтүмүштөн ушуну түшүнүп жеттим. Европалыктар тизгинди өздөрү алууга убакыт келип жетти»». («Россия сегодня», 2017.05.28).

5 – Америка «жасалма козголоңу» башталды. Германия Америка менен конфрантацияга барууда Европа атынан чыгууга аракет кылат. Айрыкча Германия өзүндө өзөктүк курал жок болсо да көп учурда Европанын позициясын билдирип өзүн дүйнөлүк күч катары көргөзгөнгө далаалат кылат. Эл аралык майданда өзүн көргөзүп кала турган ыңгайлуу учурду күтөт. Азыркы учурдагы Европадагы жана дүйнөдөгү абалды

Германия өз улуулугун кайра кайтарып ала турганга жардам бере турган мезгил деп билип жатат. Ошондуктан ал Европа өлкөлөрүнүн Америка менен конфронтацияга барууда жана Орусия коркунучуна бет келүүдө четтелип калууларына көңүл бурбады. Германияны шыктандырып жаткан бул ыңгайлуу абалдын акыйкатына келсек, ал төмөнкүдөй:

а) Британиянын ЕБден чыгышы себебтүү. Германия ЕБ алкагында эл аралык майданга чыгууда Британия жана Франция тарабынан койулган эки тараптуу тоскоолдуктардан биротоло бошонуп алды. Анткени ал көбүнчө эл аралык майданда Британия жана Франция кызыкчылыгына кызмат кылган ЕБдин милдетенмелерине байланып калган эле.

б) Американын саясатындагы алсыздыктын пайда болушу. Американын жаңы мамбашы Трамп тарабынан «Биринчиден Америка» деген саясатынын негизинде Америка саясатында алсыздык жүз берди. Бул нерсе Германияны Америка чөңгелинен бошонууну жеңилдештирди. Германия жалпы Батыш кызыкчылыктары үчүн шериктештик кызматташтыгы астында Америкага баш ийип турган. Азыр болсо Америка союздаштарын кызыкчылыгын эсепке албастан, өз кызыкчылыгына гана камчы чабаарын жарыя кылгандан кийин. Германия Америка саясатынан тышкары өзүнүн саясатын алга сүрөй турган абалды тапты. Трамптын бул саясаты Германия үчүн оңдой берди болуп ал жаңыдан майданга чыгуусуна шарт жаратты. Германия жана Европанын башка өлкөлөрүн Обама администрациясы аларды Сирия маселесинен канчалык алыстатып койгондугуна күбө болушкан. Ошол үчүн Америка Сирия маселесине алыста жаткан Орусияны тартып келген. Антпесе бул Американын администрациясы Батыш ааламы астында өз жоопкерчилигинин өтөөсүнө чыга албай калмак. Бирок Трамптын администрациясы тажрыйбасынын аздыгынан, Европалык союздаштарына карата болгон жоопкерчилигинин өтөөсүнө чыга албастыгын ачык билдирди. Анын көзү бир гана Америка экономикасын көтөрүүгө жана дүйнөдө Америка жетекчилгин алып баруудагы каржылык жүгүн жакшыртуу жаатына гана кадалып калды. Мына ушундай алыска узбаган көз караштын негизинде Америка жапа чеге турган болуп калды.

в) Францияда түп тамырынан бери өзгөрүүнүн жүз бериши. Франциядагы акыркы шайлоодо Франция саясат чөйрөсүндө түп тамырынан бери өзгөрүүгө өбөлгө жаратты. Бул жараян Франция экинчи дүйнөлүк согуштан бери башкарып келе жаткан оңчул социалистер партиясынын саясий чөйрөгө таасирин азайты. Жакындагы 2017-жылдагы шайлоо бул партиянын саясий чөйрөгө болго таасирин биротоло жокко чыгарды. Эч бир партияга таандык болбогон кырктын

кырындагы жигит мамбашылыкка келди... Франциядагы ушул жараян Европа жетекчилигине ат салышууда, Германия Франциядан ашып өтүшүнө түрткү болду.

Германиянын Трамп саясатына каршы раеакциясында ал өзүн Европанын көрүнүктүүсү катары көргөздү. Ошондой эле бул шайлоо оюндарынын темасына да айланды. Меркелдин келээрки шайлоодогу атаандашы Америка саясатына каршы экендигин билдирди. Ангела Меркелдин атаандашы социал-демократия партиясынын төрөгасы Мартин Шульц күчтүү Европа үчүн Трамптын саясатына каршы турууда өзүнүн беш пунктан турган планын жарыялады. «Канцлердикке ат салышып жаткан Мартин Шульц парламенттеги партиялаштары үчүнчү күнү Берлинде экономика жаатындагы адамдарга карата уюуштурган иш чарада сүйлөгөн сөзүндө мындай деди: «Биздин тынчтыгыбыз, бакубатыгыбыз, коопсуздугубуз үчүн күчтүү Европа негизги ролду ойнойт»» («Бүгүнкү пикир» сайты, 2017.05.31). Дагы: «Канцлердикке ат салышып жаткан Мартин Шульц Европадагы баардык демократиялар «Америка мамбашы Трампка өз чегин көргөзүп коюуларына чакырды». Социал-демократия партиясынын төрөгасы Мартин Шульц Берлинде дүйшөмбү күнү кечинде: «Ошондуктан убакыт милдети бул инсанга карата баардык мүмкүнчүлүктөр менен каршы туруу болуп саналат. Ошондой эле анын коркунучтуу саясатына каршы бизди куралданууга мажбур кылып жатканына да көңүл буруу зарыл» деди». («Арабий 21», 2017.05.29).

Мына ушул Трамп көрүп, угуп жаткан Германиянын позициясы. Ал Германияга карата чабуул кылуу менен ага кеңири мүмкүнчүлүктөрдү жараттып койду.

Үчүнчүдөн: эл аралык майдандагы саясаттын өзгөрүүсүнөн күтүлүп жаткан натыйжанын басымдуу тарабы төмөнкүдөй:

– Америка менен Европа ортосундагы жараканын терендеши себебтүү пайда болгон жараканы жамаш оңойго турбайт. Бир гана Америка Трамп башчылгынын мөөнөтү аягына чыга электен мурда бул нерсени түшүнүп жетсе гана жамап калыш мүмкүн... Муну тастыктаган дагы бир окуя 2017.06.02 Трамптын администрациясы климат тууралуу Париж келишиминен чыгып кетиши болду. Бул жараян Американы Европа тараптан келген катуу сындын бороонунун каршысында жалгыз калтырды жана анын саясатын өтө ката болгонун бир ооздон айтып чыгышты. Айлана чөйрөнү коргоодо Европа жетекчилигине гана таянууга да чакырык салышты. «Римде чыккан шериктеш расмий баянатта: Франция мамбашы Эмануэль Макрон, Германия канцлери Ангела Меркель Италия өкмөт башы Пауло Интеллаун Американын Париж келишиминен чыгып кеткен токтомуна өкүнгөндүктөрүн билдиришти.

Ошондой эле ошол эле маалда келишимди кайра карап чыгуу мүмкүнчүлүгү жок экендигин да баса белгилеп өтүштү. Парижде Макрон Америка мамбашы Париж келишиминен чыгып кетүүгө токтомо кылып таарыхый ката кылды деп айтты... Андан мурдараак Европанын климат маселеси боюнча комиссары Мигел Ариас мындай деди: «Климаттын жылышынын алдын алууда дүйнө Европага таянуусу мүмкүн» ошондой эле «Америка келишимди бир тараптуу бузгандыгына» терең өкүнгөндүгүн билдирди». («Алжазира нет» 2017.06.02). Америка менен болгон алакадагы бул жарака Европа өлкөлөрүн ана башыларын бүтүндөй курчап алды. Бир гана Британия адатынча жылаандай соймондоп мындан сырта калды. Ал адатындагыдай дүйнөдө негизги оюнчулардын бири макамына жетиши үчүн Америкага ыктаган абалында калды

– Европада келечекте күтүлүп жаткан нерсе Германия саясий жана экономикалык жактан өзүн көргөзүүсү дагы да күчөйт. Буга ишаара кылып турган нерсе Германия жооптууларынын Америка саясатына каршы берген билдирүүлөрүндө көрүнүп турат. Ошондой эле Германиянын Америка менен келишпестигин шардана кылып жатканында... Эгер бул кеңейе турган болсо Европаны бир топ силкинүүгө салат. Германияны тез арада оор куралдар менен куралдануусуна алып барат.

Ушул эки нерсе күчтүү түс алганда эл аралык саясий майданда жаңы саясий этаптын пайда болушуна, кийин эл аралык абалдын өзгөрүшүнө алып барат.

Төртүндөн: Ааламдагы мындай өзгөрүүлөр жана эл аралык абалдын жаңы өзгөрүүлөрү Халифат мамлекети жоктугу коштоосун да болуп жаткандыгы эң өкүнүчтүү.

Халифат мамлекети жоктугу себебтен бул өзгөрүүдөн жана жаңы эл аралык абалдан мусулмандар пайдалана албай калат. Балким мусулман өлкөлөрүндөгү малай акимдер Исламдын жашоого кайтып келип эл аралык майданга өз таасирин көргөзүшүнө каршы күрөштөрүн улантып жатышат. Андан да жаманы Үммөтүн экономикалык ресурстарын Американы кулатып салуунун оордуна, аны куткарып калууга жумшап жаткандыктары! Бирок, бул малайлар жана алардын кожоюндары Үммөт толкунуна каршы тура албайт. Курт аларды ичинен жемирет. Шарияты жашоого кайтарууга, Пайгамбарлык туура жолундагы Халифалыкты тикелөөгө аракет кылган ыкластуу мусулмандар жана аларды ээрчиген миллиондогон мусулмандардан турган Үммөттүн толкуну каршысында туруу мүмкүн эмес. Бул толкун күн санап өсүп барууда анын жемиши Ин шаа Аллах жакынкы күндөрү бышып жетилет.

﴿إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِ ۚ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾

«Аллах Өз ишинин өтөөсүнө чыгуучу. Аллах ар бир ишти кадарлап койгон» [65:3]

12-рамазан, 1438-х.

7-июнь, 2017-м.

Хельсинкидеги Америка-Россия саммити

Суроо: Орусия менен Америка лидерлери 16-июлда Финляндиянын борбору Хельсинкиде саммит өткөрүштү. Бул нерсе эки өлкө ортосундагы чыңалуунун аягына чыккандыгын түшүндүрөбү? Бул саммит 12-июлда Брюсселде болуп өткөн саммиттеги Америка жана анын союздаштарынын ортосунда жүз берген чыңалууну жайгара турган саммит болушу мүмкүнбү? Бул нерсе Кытай менен Орусиянын алакасына таасирин тийгизеби? Бул саммиттин Сирия маселесин да жөнгөрүүгө таасири болобу?

Жооб: Хельсинкидеги Америка менен Орусия ортосунда болуп өткөн саммит тууралуу берилген бул суроолорго жооп берүү үчүн төмөнкү нерселерге токтолуу керек:

2014-жылы Орусия Крым жарым аралын өзүнө кошуп алгандан бери Америка менен Орусия ортосунда чыңалуу жүз берди. Америка жана Батыш Орусиянын бул кылганына каршы жооп катары ага каршы экономикалык санкцияларды киргизди. Бул эки өлкө ортосундагы чыңалуу Обама мөөнөтүнүн акыркы учурларында күчтүү түс алды. Анткени алар Орусияны Америкадагы президенттик шайлоодо Трамптын пайдасына карата аралашып жатат деп айыпташкан. Ошол маалдан бери бул эки өлкө ортосунда жогорку деңгээлдеги жолугушууларга чек коюлган эле... Бирок, ошого карабастан бул саммитке чейин эки өлкө башчылары эки ирет жолугушуу өткөрдү, 2017-жылы Германиянын Гамбург шаарындагы өнүккөн 20 мамлекеттин саммити алкагында жолугушту. Андан соң, 2017-жылы ноябрь айында Вьетнамда «АРЕС» саммити алкагында жолугушту. Бирок, бул жолугушуулар саммит алкагына көтөрүлө алган эмес. Болгону алардын ортосундагы талаш-тартыштуу документтер тууралуу гана кыска жолугушуулар болгон. Трамптын бир жарым жылдык башкаруу мезгилинде Орусия Америка менен биргеликте саммит өткөрүүгө аябай ынтызар болду. Бирок, Америка муну артка сүрүп келди. Америка бул артка сүрүүсү менен Орусияга карата кысым кылды. Орусия эки өлкөнүн алакасы жакшырышына Трамп тараптан бир демилге болуусун гана күтүп калган, бирок, алаканын жакшырып кетиши өтө оор экенин да сезип жаткан. Анткени, Америкада Трампка карата аябай каршылыктар бар эле. Иликтөө иштеринде да Орусияга каршы бир топ иштердин бети ачыла баштаган. Трамптын администрациясындагы кээ бир жооптуулар Орусия менен кызматташты деген кине менен жумуштарынан айдалды.

Мына ушундайча Америка менен жогорку деңгээлдеги саммит өткөрүү Орусия үчүн кыялга айлана баштаган эле. Качан гана Америка саммит өткөрүүгө токтомо кылгандан кийин гана Орусиянын бул кыялы

ишке аша турган болду. АКШнын Улуттук коопсуздук кызматынын басма сөз катчысы Harriet Marques 21-июнда АКШнын Улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси Болтон Америка менен Орусия ортосунда саммит өткөрүү боюнча Москвага иш сапары менен барарын жарыя кылды. («Спутник» агенттиги, 2018.06.24). Ушуга негизделип, 16-июлда боло турган саммитте көтөрүлө турган маанилүү маселе Орусия эмес, Америка эмне маселе козгоорунда жатат. Ошондой эле ал саммиттин алкагында эмне каалайт? Муну төмөндө ачыктап беребиз:

1 – Баардык ишараттар Америка Орусияга карата дагы эле кысымын улантып жатканын көргөзүп турат. Саммит өтүшүнөн эки күн мурун Америка чалгын кызматчылары Орусиянын хакерлери Америкадагы шайлоого чабуул кылды деп айыпташты. Американын юстиция министирлиги Орусиянын он эки чалгын офицери 2016-жылкы президенттик шайлоодо демократтар партиясынын эсептик счетун талкалап кирген деп айыптады. Юстиция министринин орун басары Род Розенштейн мындай деди: «Айыпталуучулар зыяндуу программанын негизинде «найза уусу» аталышындагы программа аркылуу талкалап киришкен». Ак үй күтүлүп жаткан Трамп менен Путиндин жоолугушуусу болоорун айтты. («Аль год мисрий» гезити, 2018.07.14). Ошондой эле Путин менен Трампын Хельсинкидеги жолугушуусунан кийин 16-июлда «Аль жазира» каналы Америка Орусия пайдасына чалгынчылык кылган деген доомат менен орус аялды кармагандыгын жарыя кылды. Ушуга окшогон амалдар менен Америка коопсуздук кызматы бул эки өлкө ортосунда саммит өткөндүгүнө карабастан, Орусия күтүп жаткандай ага карата кысымды бошондотпуду. Ошондуктан, бул жерде Америка Орусиянын саммит өткөрүү боюнча мурунку жана жаңы сунушуна макулдук берип жаткандыгына башка түрткү себеп болду. Ал түрткү кайсы экендиги саммиттин жүрүшүндө билинди.

2 – Америка менен Орусиянын саммити АКШ Европа, Кытай менен болгон соода согушуна сүнгүп кирип жаткан мезгилге дал келди. Ачык көрүнүп тургандай, Америка бул эки каршылашына каршы, саммитти өткөрүү аркылуу Орусияны өзүнө тартуу ою менен аларга каршы иш алып барууга чечим кылды!

Ал эми, Европага каршы иш алып баруусуна токтоло турган болсок: Америка Брюсселде НАТОго мүчө мамлекеттер менен аябай каршы пикир келишпестиктерге барды. Саммиттин артынан эле Орусия менен саммит өткөрүү убактысын белгиледи. «Бүгүн Брюсселде аябай чыңалуу менен өтүүсү күтүлүп жаткан саммит башталды. Айрыкча Вашингтон менен анын Европадагы союздаштары арасында соода, коргонуу жаатына коротула турган каражат жана Иран өзөктүк келишими тууралуу маселелер бар. НАТОнун башкы катчысы Йенс Столтенберг

«Союздаштар арасында көптөгөн пикир келишпестиктер» бар экендигин тастыктады». («Россия сегодня», 2018.07.11). Альянстын тарыхында биринчи жолу Америка президенти Трамп Евро Биримдикти «каршылаш» деп сыпаттады. Ошондой эле Американын Орусия менен саммит өткөрүүсү да Европалыктарга каратылган кысым. Анын баяны төмөнкүдөй:

а) Америка Украина маселеси боюнча Орусия менен бир ымалага келишип жатканы менен Европаны коркутууга алды. Европа кеңешинин төрөгасы Дональд Туск Америка мамбашы Трамп Орусиянын Украина жаатында алып барып жаткан саясаты аны кызыктырып жаткандыгын белгилеген. Ошондой эле Трамп Украина жаатында жигердүүлүгү алда канча азайып калгандыгын да моюндаганы тууралуу билдирди. Туск Польшанын «TVN 24» телеканалына берген маегинде дагы кошумчалап: «Мени менен бир нече жолу болгон сүйлөшүүлөрдө Трамптын Украина жаатында анын жигердүүлүгүн байкай алган жокмун. Анын көңүлү Орусия Украина жаатында алып барып жаткан нерсеге көбүүрөөк бурулуп жатат», («Россия сегодня», 2018.07.15). Трамптын өткөн июнь айында Канадада өткөн «чоң жетилик саммитинде» жар салган «Крым жарым аралы Орусияга кайтарылышы керек. Анткени, анын жашоочуларынын көпчүлүгү орус тилинде сүйлөшөт» («Россия сегодня») деген билдирүүсү тутанган отко май чачкандай эле болду. Анткени, бул нерсе Европа үчүн талылуу. Европа Орусиянын Украинада кылып жаткан иштерин Европанын коопсуздугу менен ойноп жатат деп түшүнөт. Ага мүмкүнчүлүк берүү таптакыр мүмкүн эмес деп билет. Трамптын билдирүүсү ЕБ үчүн коркунуч жетип барганын билдирет. Анткени, бул Орусия Европа картасын чыгыш тарабынан бузуп кирип келе жатат дегенди түшүндүрөт.

б) Америка президенти Европаны Орусияны «чоң жетиликке» кайрадан кошоору менен да коркутууга алды. Ал 8-июнда оор өнөр жайы өнүккөн «чоң жетиликтин» лидерлерине Орусияны кайрадан кошуп алуу тууралуу пикирлөөгө чакырды. Трамп Канаданын Квебек аймагындагы Амальбеде өтө турган чоң жетилик саммитине сапар тартышынан мурда мындай деди: «Алар Орусияны куушкан. Алар аны кайра кайтарышы керек. Анткени Орусия сүйлөшүүлөрдө биз менен бирге болушу керек». Ал эми, Орусия Крымды кошуп алгандан бери «чоң сегиздиктен» үмүтүн үзүп калган. («Аль арабия нет», 2018.06.08).

в) 15-июлда «Аль жазира» каналы НАТО саммити аяктагандан кийин: «Европа жетекчилери Америка менен Орусиянын жакындашуусуна бушайман болушту», - деп билдирди. Европанын Америка менен Орусиянын жакындашуусуна тынчсызданып жаткандыгына ишаарат кылып турган нерсе Германиянын ТИМи.

Германиянын ТИМи Naikou Mas Трампты Орусия президенти Путин менен боло турган жолугушуусунда европалык союздаштарына каршы жекече чечимдери менен келишим түзүүсүнөн эскертти. Ал «Bild» газетасына берген маегинде мындай деди: «Америка европалык союздаштарына каршы жекече келишим түзүүсү Американын өзүнө да сокку болот. Ким союздашына сокку урса, ал оюнда жеңилүү ызаасын тартат». («Россия сегодня», 2018.07.15). Кийин Орусия менен Американын бири-бирине жакындашы себептүү Орусия Крымды кошуп алгандыгына карата киргизилген Европанын ар бир алты айда жаңыланып турган санкциялары өз күчүн толук жоготушу мүмкүн. Натыйжада, Орусия Европа мамлекеттерине көңүл да бурбай калат.

г) Саясатта дипломатиялык жолду эмес, түркөйлүк жолду тутунган Америка президенти Трамп Европа мамлекеттерине каршылыгын ачык түрдө кылып жаткандыгын улантып жатат. Айрыкча Орусиядан газды сатып алуу маселесинде Германияга карата катуу каршылык кылып жатат. Муну 17-июлдагы суроо-жоопто да айтып өткөнбүз: Кээ бир учурда «душман» катары санады. Кээ бир учурда Лондондо өткөн Америка-Британия саммити алкагында Британия өкмөт башын ага каршы тукурду. «Би би си» маалыматына ылайык, Тереза Мей Трамптын ага берген насыйкаты тууралуу мындай деди: «Ал мага сүйлөшүүлөргө кирбестен Евро Биримдиктин чачырашы жаатында иш алып барышымды айтты». («Би би си», 2018.07.15). Британия ЕБден чыгып кетүү ниетин ачык билдиргенине карабастан, ал ЕБдеги мамлекеттерге каршы иш алып барат. Ошондой эле Орусияга да ушундай эле көз карашта карайт. Орусиянын Британия тараптан козутулуп жатканы да Америка-Орусия саммитине каршы зыян келтирүүгө каратылган. Аба кыймылын көзөмөлдөө боюнча башкармалыктын атайын адиси: «Британияга таандык аба чалгын тик учагы Крым жарым аралынын жээгине жакынкы аралыкта чалгындоо учууларын кылган». («Россия сегодня», 2018.07.15).

Мына ушундайча Америка Орусияны «чоң жетиликке» кайрадан кошом деп Орусия басып алган Крымды Орусиянын бир бөлүгү катары саноого ишаара берди. Орусиянын Украинанын чыгыш аймактарындагы (Донецк, Луганск) басып алуу иштерин да көңүл сыртында калтыруу аркылуу Европа мамлекеттерине карата катуу кысым кыла баштады. Америка Орусия менен саммит өткөрүү аркылуу аны менен болгон алакасын жакшыртуусу да Европага каратылган кысым. Бул кысым Европага түздөн-түз каратылбаган күндө да Европа Америка талаптарына жооп берип НАТОдогу кошумча 2% каржылоону төлөөсү керек... Тактап айтканда, Америка Орусия менен алакасын жакшыртуу аркылуу Европа мамлекеттерине карата кысым кылды. Мына ушул нерсе

Трампын Путин менен биргеликте саммит өткөрүүсүндөгү негизги максат болуп саналат.

3 – Ал эми Кытай багытына келе турган болсок иш төмөнкүдөй негизде кетип жатат:

а) Америка-Орусия саммити Американын Кытайга каршы соода согушуна кирип жаткан учурда орун алды. Кытай Түндүк Кореяны эпке келтирип, Корея жарым аралында согуш мүмкүндүгүн алыстатуу аркылуу Түндүк Корея маселесин тынчтык жол менен чечилишине мүмкүндүк жаратып берди. Америка Кытайдын бул кызматынан пайдаланды. Анын натыйжасында 12-июнда Сингапурда Корея-Америка саммити орун алды. Кытай бул кылган кызматы үчүн Америка мамбашы тараптан мактоо алды. Бул иштер бүтөөрү менен Трамп Кытайга каршы президент болоордон мурдагы убадаларын ишке киргизүүгө өттү. Америка Кытайдан импорттолуп алынган товарларга карата бажы салыгын жылына 50 миллиард долларга көтөрдү. Кытай буга каршы жооп катары Америкадан импорттолгон товарларга бажы салыгын ушул эле суммада көтөрдү. Америка башка планды ишке салып, Кытайдан импорттолуп жаткан өнүмдөргө карата 200 миллиард долларлык товарга бажы салыгын киргизди. Кытай буга каршы мындай жол менен жооп берүүгө кудурети жетпеди. Анткени ал Америкадан 130 миллиард долларлык баада гана товар импорт кылат. Ошол эле учурда, ал Америкага 500 миллиард долларлык товар экспорт кылат. Ошондуктан, Кытай Америка менен болгон соода согушунда Америкага каршы башка жол менен жооп берүүнү караштыра баштады...

б) Кытайдын бул аракеттеринин бири анын Орусия менен болгон жакындашуу аракети болду. 2014-жылы Орусия чыгарылган Канадада өткөн «чоң жетилик» саммитине утурлай Шанхай Кызматташтык Уюму саммити 10-июнда Кытайда өттү. Бул жолугушууларда дүйнө бөлүнүп жатканы көрүнүп турат. Батыш Канадада, Чыгыш болсо Кытайда жыйналыш өткөрдү. Бул нерсе 1991-жылы СССР кулатылгандан баштап Америка дүйнөгө өз кожоюндугун орноткондон кийинки Америка үчүн жагымсыз көрүнүш болду. Америка Шанхай Кызматташтык Уюмунда негизги эки эле мамлекет (Орусия, Кытай) роль ойноорун жакшы билет. Америка Кытай менен соода согушуна сүңгүп кирип бара жатат. Орусияга карата экономикалык санкцияларды киргизип жатат. Дагы бир тараптан Америка Орусия менен Кытай Америкага каршы саясатта бири-бири менен жакындашып кетүүсү мүмкүн деп карады. Америка бул эки мамлекетти эл аралык саясат жана соода жаатында каршылашы катары санайт. Америка Орусияга жана Кытайга каршы каратылган бул саясаты Орусия менен Кытайды мындан ары жакындашып кетүүсүнө түртөт деп билди. Айрыкча, аскерий жаатында. Орусия менен Кытай экөө тең бир

мамлекет (АКШ) менен каршылашып жатканын сезишти. Эгер, алар биргеликте кызматташа турган болсо Америкага каршы тура алаарын да түшүнүштү. Кытайдын Коргоо министринин билдирүүсү бул эки мамлекеттин сезимдерин ачыктап турат. Орусиянын Коргоо министри Сергей Шойгу Кытайдын Коргоо министри Вэй Фэн, аскерий делегаттар менен Москвада эл аралык коопсуздук боюнча өткөн конференцияга катышуу алкагында аларды кабыл алды. Вэй Фэн Сергей Шойгу менен жолугушуу учурунда анын Москвага болгон бул иш сапарынын максаты тууралуу мындай деди: «Эл аралык коопсуздук тууралуу Москвада өтүп жаткан конференцияда Кытай Орусия тарапта экендигин билдирди. Ошондой эле азыркы кырдаалга жараша Кытай Орусия куралдуу күчтөрүнүн бири-бири менен болгон байланышы күчтүү экендигин Америкага билдирип коюу үчүн Кытай делегациясы Москвага келди», - деди. Дагы минтип кошумчалады: «Эл аралык маанилүү маселелерди жөнгө салууда Кытай Орусия тарап менен бир позицияда». («Россия сегодня», 2018.04.03).

в) Ошондуктан, Америка Орусияны өзүнө тартып, ага карата өз эшигин ачса Орусия Кытай жакындашуусунун алдын алып ага чек коём деп түшүндү. Алардын бири-бири менен кызматташуусу толук ишке ашып кете элегинде анын алдын алып калуу планын ишке салды, айрыкча, аскерий жаатта. Америка Орусиянын аскерий кубатын билет. Бул аскерий кубаттын баары же бир бөлүгү Кытайдын аскерий кубатына жанма-жан тура турган болсо, Американын саясатын иштен чыгара турган күчкө айланаарын да сезді. Тактап айтканда Вашингтондун талаптарына моюн толгой баштайт. Америка Орусия менен Кытайдын жакындашып кетүүсү жеңил эле иш экенин да аңдады. Анткени, Орусия Батыш менен болгон алакасынын изден чыгып жаман болуп кетиши себептүү өзүнө жаңы стратегиялык өнөктөш катары Кытай тарапка жүзүн бура баштады. Америка эгер Орусияны өзүнө карай тарта алган бирер кадам кыла алса, анын Кытай тарапка болгон жолун бууп коюу кысымы жеңил ишке ашат деп түшүндү.

Ошондуктан, Вашингтон Орусия-Америка алакалары мурдагыдай болот деген үмүт берүү үчүн эки өлкө ортосунда саммит өткөрүү аркылуу Орусияга карай өз эшигин ача баштады, тактап айтканда, Орусия-Кытай жакындашуусуна чек коюу үчүн. Америка Орусия менен жакындашуу максатын эртелеп саммит аркылуу ишке ашырууну көздөсө да, Америка менен Москванын жакындашуусу кийинки кадамдарды талап кылат. Бирок, Америка Орусия менен Кытайдын жашыруун союзун жеңил эле изден чыгарып коюшу толук мүмкүн. Америка ар түрдүү кадамдарды ишке салат. Бирде саммит өткөрүү аркылуу Орусия менен жакындашса, бирде Кытай тарапка туруп Кытайдын соодага болгон кызыкчылыгын

кандырып коюшу мүмкүн. Анткени, Пекиндин эң негизги кызыкчылыгы бул соода пайдасы. Кытайдын Орусия менен алакасында мынчалык кызыкчылык жокко эсе.

4 – Трамп Кытай менен Евро Биримдикке карата басым кылууну күчөтүү максатында, керек учурда ишке сала тургандай кылып Орусия-Америка жолугушуусунун эшигин ачык калтырды. Ошон үчүн Хельсинкиде жабык эшик артында өткөн Путин менен жолугушуусунан кийин бул саммит «жакшы башталыш» деп билдирүү берди. («Россия сегодня», 2018.07.16). Ушул эле каналдын түз алып берген маалыматына ылайык, 2010-жылы түзүлүп 2021-жылы аягына чыга турган өзөктүк куралсыздандыруу конвенциясы алкагында иш алып баруу тууралуу сүйлөшүүлөр мындан ары да уланаары айтылды. Трамп Америка менен Орусия алакалары төрт саат мурда эле жаман абалда эле азыр болсо түп тамырынан өзгөрдү деп билдирүү берди... Бул жалпы айтылган сөздөрдүн баарысы Жон Болтондун билдирүүсү менен толук түрдө үндөшүп турат. Ак үйдүн улуттук коопсуздук боюнча кеңешчиси Жон Болтон «NBC» каналынын «бул жумада» аталышындагы программасына берген маегинде мындай деди: «Биз жана Орусия тарап жолугушуу ачык түрдө калуусуна макулдаштык. Биз сезилээрлик натыйжа издеген жокпуз». Американын Орусиядагы элчиси Жон Хантсман «NBC»ге берген маегинде: «Бул саммит эмес... Бул жолугушуу... бул биздин азыркы алакаларыбыздагы кээ бир чиеленишкен тобокелдиктерди азайтуу жана аны жөнгө салууну байкап көрүү аракети болуп саналат», - деди. («Reuters», 2018.07.16).

5 – Бул нерсе тастыктап тургандай Америка Орусия менен алакасын жакшырткандан кийин да ага карата басым өткөрүүсү өз күчүндө калат. Бирок, ал эл аралык абалга жараша Американын ЕБ жана Кытай менен болгон соода согушунун абалына жараша өз түсүн өзгөртүп турат. Америка Орусия менен жакындашып Европаны коркутууга алууну туура көрдү. Америка Орусияны эл аралык майдандан обочолонтпой аны өзүнө карай тартып ага кайрадан үмүт берип, анын Кытайга болгон жакындашуусунун алдын алууну Орусияны Кытайдан алыстатууга болгон туура кадам деп түшүндү. Дагы бир тараптан – Орусия Сирия маселесинде Башардын бийлигин сактап Америка кызыкчылыгына кызмат кылып бергени сыяктуу – башка эл аралык маселелерде да Орусия Америка талаптарына жооп бериши үчүн ага саммит өткөрүү аркылуу үмүт берди! Ушуга негизделип, бул саммит чектелүү эл аралык маселелерди жөнгө салууга эмес, балким Кытай жана Европага жолдонгон кат болду. Мындан тышкары бул саммитте билдирүүлөрдүн баардыгы жалпы түрдө берилди, белгилүү бир нерсе тууралуу берилбеди. Бул нерсени эки тараптуу билдирүүлөр тастыктап турат, Трамп Путин

менен болгон сүйлөшүүсү тууралуу мындай деди: «Соодадан баштап, баардык иштер: аскерий жаат, ракета жана Кытай, ошондой эле шериктеш досубуз Си Цзиньпинь тууралуу да бир аз сүйлөштүк». Орусия президенти Путин Хельсинкидеги саммиттин баталышында Трампка мындай деди: «Вашингтон менен Москва алакалары тууралуу сүйлөшүү убактысы келди. Эки өлкө ар тараптуу эл аралык маселерди да талкуулоосу зарыл». («Reuters», 2018.07.16). Ошондой эле Орусиянын ТИМи Лавров Хельсинкидеги саммит тууралуу мындай деди: «Бул жолугушуу эч кандай келишимге жетишилбестен, биздин позициялар ар кандай болгон баардык татаал эл аралык маселерди жөнгө салууда бири-бирибиздин көз караштарыбызды жакындаштыруу үчүн өткөрүлгөн иш чара». («Аль жазира», 2018.07.16). Саммитте мындай жалпылаштырылган билдирүүлөрдөн көрүнүп тургандай, бул саммитте эл аралык маселелерди чечүү көздөлгөн эмес. Бул нерсе саммитти чагылдырып көргөзгөн массалык маалымат каражаттарында ачык эле көрүнүп турат. Мисалы, эки тарап «Израилдин» коопсуздугу тууралуу макулдашышты. Трамп: «Израилдин коопсуздугун камсыздоо – мен жана Путин абдан каалап жаткан иштерден», - деди. («Reuters», 2018.07.16). Эки тарап Сирияга 1974-жылы Сирия түштүгүндө согуш аяктагандан кийин келишилген бирдиктүү күчтөрдү кайрадан киргизүүгө чакырышты... Мунун баары жаңы көтөрүлүп жаткан иштерден эмес. Америка менен Орусия мындай маселелерди мурдатан эле көтөрүп келе жаткан иштер. Бул маселелер Орусия менен Американын саммит өткөрүшү үчүн болгон иштер эмес. Ошондой эле өзөктүк куралсыздандыруу маселеси да саммит өткөрүүнүн өзөгү эмес. Америка президенти Трамп өзөктүк куралсыздандыруу көйгөйү Америка Орусия чече турган негизги маселе катары этибар каратты. Трамп «Fox News»га берген маегинде: «Дүйнөдөгү 90% өзөктүк курал Орусия менен Америкага таандык экендигин билдирди. Ошондой эле өзүнөн мурдагы президент Обама дүйнөдөгү негизги маселе дүйнөлүк аба ырайынын жылышы жана аны чечүү негизги маселе катары көтөргөндүн сындады». («Россия сегодня», 2018.07.17). Ар бир аң-сезимдүү адам Америка менен Орусия өзөктүк куралсыздануу маселесин өздөрү айтып, бирок ошол маселени чечүү үчүн эмес, башка маселе үчүн саммит өткөрүп жаткандыктарын оңой эле түшүнүп алат.

6 – Ал эми, саммиттин Сирия маселесине тийгизе турган таасирине келе турган болсок, Америка Орусиянын Сирия жаатындагы саясаттарында бул жаңы чыга калган маселе эмес. Бул эки мамлекет Сирия маселесин жөнгө салууну мурдатан эле келишип алышкан. Бул экөө ошол келишимдери ийгиликтүү ишке ашышын күтүп жатат. Балким ал келишим Обама менен Путиндин 2015-жылдын 29-сентябрдагы

жолугушуусунда түзүлгөн. Анда Орусия Сирия жаатында Америка кызыкчылыгына кызмат кылууга толук макулдук берген. Ушул эле маалда Орусия Сирияда Дерааны бомбалоого алганы сыяктуу аскерий иш-чараларды түздөн түз алып барууда. Америка болсо анын бул иштерин колдоого алууда. Ошондой эле Сириянын түштүгүндө Сирия оппозициясына жолдогон катында «Америка Дераага каршы чабуулда аларга эч качан жардам көргөзбөйт» дегенди билдирген. Ошондуктан, бул жерде Сирия козголоңун изден чыгаруучу Америка Орусия аскерий аракетинде жаңыча кадамдар бул саммитте орун алган жок.

Ал эми, Сириядагы саясий кырдаалды жөнгө салуу жаатында Америка Сирия режими жана Орусия Сирия куралдуу оппозициясынын үстүнөн ийгиликке жетишин күтүп, аны артка сүрүп келе жатат. Алар качан гана Сирия куралдуу козголоңчуларынын үстүнөн ийгиликке жетишикенде гана Америка өз кызыкчылыгына жараша Орусиянын кээ бир ролу менен же ансыз деле Сирияны толук камтыган саясий иш-чараны ишке салат. Бул саясий иш-чара тууралуу Америка аны кечиктирип жатышы же Орусиянын роль ойноп бериши же бербешине ишаара кыла турган нерсе саммит алкагында орун алган жок... Орусия Американын Сирия жаатындагы саясатынын максаты – Орусияны Сирия маселесине аралаштырбай коюу экендигин түшүнүп жатышы күмөн жаратат. Бирок, Орусия Америка аны Украина маселесинде, айрыкча Крым жаатында аны муунпаштыгын үмүт кылып жатат... Трамп Орусиянын Крым тууралуу үмүтүндө анын бүйүрүн кызыта турган сөздү айтып койдү. Биз жогоруда айтып кеткендей өткөн июнь айында «чоң жетилик» саммити алкагында Трамп: «Крым Орусиянын бир бөлүгү болушу керек. Анткени анын жашоочуларынын көпчүлүгү орус тилдүү» деген. («Россия сегодня», 2018.07.15). Бул нерсе Европа үчүн чоң коркунучтардын бири. Анткени, Европа Орусиянын Европа картасынын чыгыш чек арасын бузуп келе жатканын кооптонот. Орусия Трамптын билдирүүлөрү негизинде өзүнүн жаман амалдары себептүү торго түшүп калышы мүмкүн. Балким, ал түшүп да калган. Орусия Сирияда Америка кызыкчылыгына кызмат кылып мусулмандарга карата кыргын уюштурганы себептүү мусулмандардын жек көрүндүсүнө айланды.

Американын, Орусия жана алардын куйруктарынын мусулмандарга карата кылган мындай кек душмандыктары эч качан мусулмандардын эсинен кетпейт. Күндөр айланып туруучу, кылмыш өз ээсин эч качан куткарбайт.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾

*«Жакында мындай кылмышкерлерге кылып өткөн айла амалдары
себептүү Аллахтын алдынан кордук жана жан чыдагыс азап жетет »*
[6:124]

8-зул-каъда, 1439-х.

21-июль, 2018-м.

Америка менен Кытай ортосундагы соода келишими

Суроо: Америка мамбашы Трамп Кытай менен боло турган соода келишиминин биринчи этабына «бир аз убакыттан кийин», 15-январдан кийин кол коюлушу мүмкүндүгүн айтты. Бул дата, өткөн айда кол коюлат деген дата болчу. Трамп дагы кошумчалап: «Дүйнөдөгү эки үлкөн экономика ортосунда бир топ айлардан бери үзгүлтүксүз жүрүп жаткан соода согушунун натыйжасында дүйнөлүк базарларда олку-солку жүз берип жаткан соода согушун аягына чыгаруу максатында президенттик шайлоодон кийин Кытай менен экинчи этаптагы соода келишимин аягына чыгарууну ойлоп жатам», - деди. (Бавабату Айн, 10.01.20). Кытайдын соода министри муну расмий түрдө тастыктады: «Вице-премьер Лю соода келишиминин биринчи этабына кол коюу үчүн Вашингтонго барат. Бул, кол коюу үчүн Кытай тарабынан расмий түрдө чыккан биринчи билдирүү болуп саналат. Мурдараак Трамп келишимге кол коюлгандан кийин экинчи этапты баштоо максатында сүйлөшүүлөрдү баштоо үчүн Пекинге барарын айткан. (Captain, 10.01.20). Ошондуктан, бул нерселер Америка менен Кытай ортосундагы соода согушун аягына чыгарын билдиреби?

Жооб: бул суроолорго жооб берүү жана Америка менен Кытай ортосундагы соода согушунун түпкү маңызын билүү үчүн төмөнкү нерселерге назар салып чыгуу керек:

Биринчиден: маселенин арткы жагы:

1. Американын Кытай жаатына карата жүргүзүп жаткан саясатына назар салынса, Америка Евразия аймагында үстөм болууга ар дайыма аракет кылып келгендиги көрүнөт, ошондой эле, Кытай ага атаандаш болуусуна жол бербөө үчүн аракет кылып келет. Анткени, Евразия Америка үчүн маанилүү аймак болуп эсептелет, ошол себебден улам, Америка бул аймакта өз кожоюндугун кепилдөө максатында бул аймакка карата күчтүү тышкы саясатты ишке салган. Американын бул аймакка карата ишке салган күчтүү тышкы саясаты 1991-жылы СССР кулагандан тартып азыркы күнгө чейин Америка институттарынын кызыкчылыгына кызмат кылып келет. Американын Кытайга карата саясатын иштеп чыгууда Американын саясий чөйрөсү эки негизги бөлүккө бөлүнгөн:

Биринчи: Америка жетектеп жаткан эл аралык түзүмгө Кытай да жооптуу катышуучу болуп, биргеликте кызматташтыкта же шериктеш иш алып баруу керектиги тууралуу ойлогондор.

Экинчи: Кытайга ишенүү мүмкүн эмес экендигин, ал Америка жана Батыш жетектеп жаткан эл аралык түзүмгө каршы турган күчтүү атаандаш экендигин айткандар. 1990-жылдары Америкадагы саясий институттар Кытайды атаандаш күч катары санаган саясатты иштеп

чыккан жана Кытайдын өсүүсүн ооздуктай турган саясатты таббаний (токтом) кылган. Демократ Клинтон жана Обама учурунда Кытайга карата ооздуктоо саясаты алып барылды. Республикачыл кичүү Буштун жана Трамптын учурунда Кытайга карата көбүрөөк душмандык кыр көргөзгөн негизде саясат алып барылды. Трамп Кытайга карата ачык түрдө соода согушун алып барып, аны мобилдештирди. (Financial Times).

2. Американын Кытайды ооздуктоо саясаты негизги эки максат үчүн ишке салынган: биринчи, Кытайдын жергиликтүү негизги күч (держава) катары чыга келишин алдын алуу. Экинчи, Батышта калыптанган эл аралык түзүмдүн кайсы бир тарабына доо кетишине жол бербөө. Бул максаттарды ишке ашыруу үчүн Америка бир нече тандоолорду ишке салды. Алардын ичинен: Чыгыш Түркстанда, Тибетте жана Гонконгдо адам укуктарынын бузулушу тууралуу Кытайга карата козутуу иштерин алып баруу... Кытайды Түндүк Корея өзөктүк кризиси жана Түштүк Кытай деңизи аймагындагы жаңжалдар менен байлап койуу... Кытайдын Азия, Тынч океан аймагында аскерий жактан өсүү дымагына чек койуу үчүн Индияны, Жапонияны жана Австралияны пайдалануу. Кытайдын заманбап технологияга жетүүсүнө тоскоолдуктарды жаратуу. Кытайдын «жол куру» демилгесинен кайтаруу... Америка саясий институттары Кытайдын ири держава катары чыга келе турган дымагын ооздуктоо үчүн иштеп чыккан саясатына карата анча-мынча өзгөрүүлөрдү киргизүү менен аны лаазым тутту. Бирок, ошону менен бирге эле Америкадагы 2008-жылдагы финансылык кризис, Ирак, Ооганстандагы Американын каргашалуу согушу негизинде Америка Кытайга карата ооздуктоо саясатын алып баруу жетиштүү эместигин түшүндү жана аны күчөтүүгө токтом кылды... Обаманын «Азия стратегиясы» аталышындагы стратегиянын максаты – аскерий жабдыктарды жана аскерлерди Кытайдын аскерий мүмкүнчүлүктөрүнө каршы туруу үчүн Европадан Азия жана Тынч океан аймагына көчүрүү. Кийин Трамп Кытайдын экономикасын түздөн-түз бутага ала баштады. Трамп администрациясы Кытайды «валюта манипулятору» катары сыпаттады жана Пекинге каршы соода согушун ишке салды. Бул нерсе эл аралык эрежелерге негизделген эл аралык түзүмдө Кытайды ооздуктоо аракетин күчтөндүрдү. (Би Би Си).

Экинчиден: Америка менен Кытай ортосундагы соода согушу:

1. Жогоруда айтып өткөнүбүздөй, Америка Кытайга каршы соода согушуна кирди. Бул нерсе Кытайды ооздуктоого каратылган. Бул эки үлкөн экономика ортосундагы соода балансынын теңсиздиги себебдүү бул экөөнүн ортосундагы соода согушу тездик менен өстү. Америка Кытайдан 558 миллиард доллар көлөмүндө товар жана кызматтарды импорт кылат. Анын каршысында, Кытай Америкадан 179 миллиард

доллар көлөмүндө товар жана кызматтарды импорт кылат. (Америка соода кеңсесинин өкүлүнүн эсептөөлөрү). Бирок, акыркы учурларда эки тарап өз кызыкчылыктарына биринчи жетүү максатында жакындашуулары байкалды:

2. Америка менен Кытай акыркы айларда жарым-жартылай соода келишимине жетишишти. Бул нерсе өткөн жылдан бери дүйнөдөгү эки үлкөн экономика ортосунда жүрүп жаткан соода согушунун аягына чыгуусуна шарт жаратат. Трамп соода келишиминин биринчи этабы толук келишимдин 60%ын камтый тургандыгын айтты. Бул келишимдин алкагында Кытай Американын айыл чарба азыктарын сатып алууну көбөйтөт. Анын акысына Америка Кытай товарларына койгон бажы алымдарын азайтуусу болжолдонууда. (Ал арабий жадид, 05.01.20). «Арбия нет» булагынын маалыматында төмөнкүлөр айтылды: «Америка менен Кытай ортосундагы соода согушу 21 айга созулгандан кийин Америка менен Кытай биринчи этаптагы соода келишимине жетишишти. Бирок, келерки январга чейин кол коюлбайт. Келишимге ылайык, Америка Кытай импортуна карата бажы алымын жарымына 15%га, т.а. 120 миллиард долларга азайтарын ырастады. Бирок, Кытай товарларына болгон 25% т.а. 250 миллиард долларды түзгөн бажы тарифи өзгөрүүсүз калат. Ошондой эле, Америка азыркы учурда ишке кирүүсү күтүлүп жаткан Кытайдан импорттолгон товарларга жана оюнчуктарга, смартфондорго карата киргизиле турган 15% т.а. 160 миллиард доллар жаңы бажы төлөмдөрүн артка жылдырды. Кытай да келерки эки жылда Американын 200 миллиард долларга барабар товар жана кызматтарын импорт кылууга макул болду. Ошондой эле, Кытай учурда ишке кирүүсү күтүлүп жаткан Америка импортуна, унааларга 25%дык, Америка унаа тетиктерине 5%дык кошумча бажы төлөмдөрүн ишке киргизүүнү токтотот. Кытай Америка товарларына киргизиле турган 126 долларга барабар кошумча бажы төлөмдөрүн ишке киргизүүнү токтотторун билдирди. Ошондой эле, Кытай жылына 50 миллиард долларга барабар Америка айыл чарба азыктарын сатып алууну көбөйтөрүн да ырастады». Трамп айыл чарба азыктарын экспорттоо үчүн өсө турган базарды түзүүгө кызыкдар. Анткени, ал ушул 2020-жылы шайлоого катышат, ошондуктан, айыл чарба продукцияларын экспорттоого жетиштүү базар таба албай карыздарга батып турган дыйкандардын добушунан кол жуугусу келбейт. Al-Bayan News сайтындагы маалыматта мындай делет: «Кытай соода министри жума күнкү баяндамасында төмөнкүлөрдү келтирди: келишим бирдей жана өз ара урматтоонун негизинде жетишилди, аларды атап айтканда, тогуз бөлүмдөн турат: интеллектуалдык менчик укуктар, технологияларды берүү, айыл чарба азыктары, финансы кызматтары, алмашуу курсу жана ачык-айкындык,

сооданы кеңейтүү, эки тараптуу баалоо, талаш-тартыштарды жөнгө салуу». (Al Bayan News, 13.12.19).

3. Бирок, бул келишимдер аркылуу эки тарап ортосундагы соода согушу аягына чыгып калат дегенди билдирбейт. Анткени, соода согушуна түртүп жаткан негизги түрткү бул Кытайды көзөмөлдөө түрткүсү эмес. Балким, мунун артында Америка экономикасына жана анын эл аралык биринчилик макамына көлөкө түшүрө турган терең, кооптуу нерсе турат. Кытай зымсыз байланыш жаатындагы 5G технологиясында лидер болуп саналат. Мындагы эң маанилүү нерсе бул жасалма интеллекттин (акылдын) көзөмөл кылуу дарбазасы болуп саналат. Инновацияны коргоо кеңешчиси Эрик Шмидт, LinkedIn негиздөөчүсү Red Hoffman жана Уолтер Исааксон, Аспен институтунун мурунку гендироктору мындай деп жазышкан: «5G технологиясына көзөмөл кылуу бул келечектеги он жылдыкта жүз миллиардаган кирешелерди алып келе турган тармак болушу күтүлөт. Ошондой эле, зымсыз байланыш тармагында кеңири жумуш ордун камсыздайт. 5G муунуна ээ болгон мамлекет көптөгөн инновацияларга жана дүйнөнүн калган бөлүгүнө стандартты белгилөөгө ээ болот.

Учурда Америк буга ээлик кылышы күмөн жаратат. (ZDNet).

4. Маалым болгондой «5G» мууну өтө тездик менен маалымат алмашуу экендигин билдирет. «Изилдөөчүлөр «5G» мууну менен тест өткөргөндө рекорддук даражада тездик менен өткөндүгүн жарыялашты. Бир секундда терабайтка жеткен. Белгилүү болгондой, бул ылдамдык учурдагы ылдамдыкка салыштырмалуу 200 эсе көп. Британиянын Суррея унуверситетинде «5G» муун тармагын өнүктүрүү үчүн изилдөө алып баруучулар 100 эң узун кино фильмдерди 3 секундда көчүрүү мүмкүндүгүн айтышты. Ошондой эле «5G» муунунун тездиги 4Gга караганда 65 миң эсе тез. Ушул жылы интернет тармагына кошула турган жабдыктардын саны 50 миллиарддан 100 миллиардга өсүүсү күтүлүүдө. Ошондуктан, бул эбегейсиз суроо-талапты кандыруу үчүн ага ылайык жыштык жана тилкелерди камсыз кылуу зарылчыгы туулат. Ал эми «5G» муунунун техникалык жактан кандай иштеши болсо, белгилүү кыскача аталышы «MIMO» технологиясы негизинде иштейт. Тактап айтканда «көптөгөн кире турган жагы жана көптөгөн чыга турган жагы бар» тармак. Бул технология «5G» муунунун стандартын жана натыйжалуулугун арттырууда негизги ролду ойнойт. «MIMO» технологиясы жеке маалыматтар агымын берүү үчүн көптөгөн чакан антенналарда колдонулат. Samsung маалыматтарды жүктөөдө укмуштуудай ылдамдыкты камсыз кылуу үчүн ушул технолгияга таянат. Ошондуктан «5G» муун тармагы да берүүчү станцияларды колдонуусу күтүлөт». (Ал араб, 13.08.17).

5. 2017-жылы Дүйнөлүк экономикалык форумда Шмидт ушуларды билдирген: «Көп өтпөстөн Кытай өнүккөн алдыдагы жасалма интеллект (AI) (акылды) өнүктүрүүдө Америкадан оозуп чыгат». (Дүйнөлүк экономикалык форум).

Жасалма интеллект төмөнкүчө негизде:

- Ээлеринин көйгөйүн тез түшүнүп жана натыйжалуу жоопторду бериши үчүн жасалма интеллектке (акылга) ээ болгон сүйлөй турган роботторду пайдалануу.

Күн тартибин жакшыртуу максатында көптөгөн тексттердеги маалыматардын маанилүүсүн талдап алуу үчүн жасалма интеллектке (акылга) көзөмөл кылуучуларды колдонуу.

Экспертер баса белгилешинче, келерки бир нече жылдар аралыгында жасалма интеллект (акыл) тармагына кызыкдар тараптар жана инвестиция салуу тездик менен жогорулайт. Deloitte эсептөөсүнө ылайык, 2021-жылга чейин жасалма интеллектке жана автоматтык окууга 57.6 доллар жумшалат. Башкача айтканда, 2017-жылдан беш жылга жеткен аралыкта.

6. Трамптын 5G муунун өндүрүп жаткан Huawei компаниясына каршы билдирүү менен чыккандыгы таң калычтуу эмес. Ал Кытай компаниясы коркунуч жаратып жатат деп бир нече жолу билдирүү менен чыкты. Трамп НАТОнун акыркы саммитинде мындай деди: «Мен бул коопсуздук тобокелчилдиги деп ойлойм, бул коопсуздук коркунучу». (Business Insider). Ошол себебден, Америка бир нече Европа өлкөлөрүнө (Италия, Германия, Британия ж.б.) Huawei компаниясы менен соодалашуудан же Huawei «5G» муунун аларга орнотуусунан алыс болуулары үчүн аларга кысым кылды. Мунун баары коопсуздукка коркунуч жаратат деген жалган шылтоо астында кылынды. Ошондой эле, Америка Американын Иранга карата киргизген санкцияларын бузуп жатат деген негизде Канададан Huawei компаниясынын финансы мүдүрү Мэн Ваньчжоуну камакка алууну талап кылды. Америка Кытайдын 5G мууну тармагына тыйуу салууга кызыкдар. Ошондой эле, Америка Американын силикон чиптерин Кытайга сатууга тыйуу салды.

7. Кытай 2025-жылга чейинки планында технология жаатында көз карандысыз болууга көптөн бери аракет кылып келди. Бирок, Американын Huawei сыяктуу Кытай компанияларына бут тосуулары Кытайдын негизги технологиялар жаатында көз карандысыз болуу аракетин дагы күчөтүшүнө жол ачты. Кытай 2022-жылга чейин өзүнө таандык операциялык система түзөөрүн жарыя кылды. Бул эшик Америка компаниялары IBM, Microsoft, Dell үчүн жабык болот. Мындан тышкары, Кытай өзүнүн силикон чибин курууну мерчемдеп жатат. Ал акыркы жылдары тайвандык чип-инженерлердин Кытайга көчүп келүүлөрүнө

шарт жаратып жана айлыктарын эки эсеге көтөрдү. Америкалык аналитиктер Кытай келерки беш-алты жылда чип жасоо жаатында өз алдынчалыкка жетүүсүн айтышууда. Кытай бул жүрүшү менен жасалма акыл жаңы экономикасында эбегейсиз кирешеге ээ болорун да белгилешүүдө.

8. Америка Кытайдын G5 муун тармагында жана жасалма акыл жаатында негизги ролду ойноп калуусун алдын алуу максатында Кытайдын аракетин тушоо үчүн бүт аракетин жумшап жатат. Анткени, бул технология электр энергия, буу машинасы, силикон чип сыяктуу эле маанилүү технология болуп саналат. Бул технологиялар өндүрүш жана экономика үчүн жандандыруучу күч болуп эсептелет. Ошондуктан, бул соода согушу Америка менен Кытай ортосундагы соода карама-каршылык балансын теңдөө эле эмес, балким, андан чоң технология согушу, айрыкча, G5 мууну тармагында. Акыркы маалыматтарга ылайык, дүйнө биполярдык (эки уюлдук) системага өтүшүш мүмкүн. Америка баштаган Батыш жана Кытай башында турган дүйнөнүн башка бөлүгү. Эгер, Кытай Евразия аймагында технология жаатында көзөмөл кылууга жетишсе, анда, бул жаатта Кытай Американын эл аралык майдандагы биринчилик макамына коркунуч жаратуусу дагы күчөйт.

Ошондуктан, Америка менен Кытай ортосундагы соода келишими ишке ашып, ал тургай, Трамп билдирүүсүндө белгилегендей: «Анын администрациясы Кытай тарап менен эки тараптуу соода келишиминин экинчи этаптагы сүйлөшүүлөрүн баштайт. Бирок, келишимдердин аягына чыгуусу келерки ноябрь айындагы Америкадагы боло турган президенттик шайлоодон кийин болуусуна жылдырылат». (Бавабат айн, 10.01.20). Баардык этаптары аягына чыгып, ага кол койулган күндө да, бул нерсе согуштагы тыныгуудан башка нерсе эмес. Айрыкча, бешинчи муун технологиясы жаатында, анткени, Кытай Американы аттаандаш катары кабыл алган күндө да Америка Кытайды атаандаш катары кабылдабайт. Себеби, Американын текеберлиги Кытайды атаандаш катары кабыл алуудан тосот!

17-жумаадил-уула, 1441-х.

12-январь, 2020-м.

Америкада кеңири көлөмдө болуп жаткан митингдер жана анын Америка тышкы саясатына тийгизген таасири

Суроо: эки жумага жакын убакыттан бери Америка Кошмо Штаттарынын айрым аймактарында ири нааразычылык акциялары жүрүп жатат. Буга зордук-зомбулук, дүкөндөрдү тоноо жана полиция бөлүмдөрүн өрттөө да кошул ташыл болду. Америкада кара кишинин өлтүрүлүшү нааразычылык акцияларынын тутанышына негизги түрткү болдубу? Акыркы бир нече жылда мындай окуялар болуп эле келе жаткан, бирок мындай нааразычылык акциялары болгон эмес! Америкадагы мындай ири көлөмдөгү нааразылык акцияларынын Американын тышкы саясатына кандайдыр бир кесепеттери барбы?

Жооб: жогорудагы суроолордун жообу айкын болушу үчүн төмөнкүлөрдү карап чыгабыз:

1 – Америка полициясы 2020-жылы 25-майда теги африкалык кишини өлтүрдү, ал Жорж Флойд Миннесота штатындагы Миннеаполис шаарынын тургуну болгон. Бул өтө оор кылмыш болду. Аны кармоо учурунда полиция полиция бөлүмүндө алган күч колдонуу билимин колдонду. Полиция анын мойнундагы күрөө тамырын тизеси менен кысып тогуз мүнөтчө жерге ныгырып турган, ал арада Флойд: «Мен дем ала албайм жатам», - үн каткан, бирок ага карабастан полиция күч колдонууну уланткан, натыйжада Флойд дем жетпей думугуудан мерт кетти. Бардык америкалыктар бул ыппас кылмышка күбө болушту. Америкалыктар полициянын кара түстөргө карата ырайымсыздыгын өз көздөрү менен көрүп күбө болушту. Эртеси күнү эле шаарда адамдарга карата мындай ырайымсыз мамилени айыптаган демонстрациялар орун алды. Андан кийин Флойддун думуктуруп өлгөнгө чейин жерге ныгырылып жаткан видеосу соцтармактарда кеңири тарашы менен демонстрациялар Американын башка шаарларына да жайылды. Демонстрациялар Американын бир нече штатындагы 80ден ашуун шаарларына жайылды. Андан кийин бийлик көпчүлүгү зордук зомбулук, уурдап тоноо менен коштолгон демонстрацияны алдын алуу үчүн коменданттык саат жарыялады. Демонстранттар дүкөндөрдү жана полиция бөлүмдөрүн өрттөп жиберешкенде Америка полициясы демонстранттарга карата катаал мамиле колдонууга өтүштү. Ал ар кайсы шаарларда 4 миңден ашуун адамды камакка алышты. Бир нече кишинин өмүрү кыйылды жана Улуттук гвардия коопсуздукту орнотууга жана көчөнү көзөмөлдөөгө чакырылды. Балким, Америка армиясы Вашингтондо коопсуздукту орнотуу үчүн мурда Америкада болуп көрбөгөн иш жараянга тартылды. Президент Трамп демонстранттар Ак

үйгө чабуул коюшу мүмкүн деген кооптонуу менен жер астындагы коопсуз жайга киргизилди.

2 – Америкадагы нааразычылык акциясынын көрүнүштөрү АКШнын ырааттуу келген өкмөттөрү мактанган ички стабилдүүлүктү бузду. Шаарды өрт чулгап, дүкөндөр тонолду, чакан полиция бөлүмдөрү талкаланды. Бул америкалыктарга алардын өкмөттөрү башка өлкөлөр үчүн илгертен бери жасап келген тозокту эскертти, Американын дүйнө жүзүнө карата колдонуп келген басмырлоосун жана кекирейүүсүн эсине салып коркутту. Бардыгын аң-таң калтырган көрүнүш болду: президент Ак үйдүн айланасында тынч митингте чыккандарга кутурган иттерди салуу менен менен эскерти, эгер алар зым тосмолор жана бетон дубалдар менен коргондолгон Ак үйдүн дубалдарына сокку урууга аракет кылышса, анда дүйнөдөгү эң коркунучтуу куралды колдоно тургандыгын да эскертти. Президент штаттын губернаторлорун өз штаттарында нааразычылык акциясына чыккандарды катуу жоопко тартууга үндөдү. Ал коопсуздукту күчкө салып сактоодо Улуттук гвардияны колдонууну сунуштады. Эгер, полиция жана күзөтчүлөр коопсуздукту камсыздай албаса, АКШнын аскер күчтөрү 4 сааттын ичинде кийлигишүүгө даяр абалга келтирилди. Чындыгында, бул кадам артка кайтарылышынан мурда армия Вашингтонго жайгаштырылды. Себеби, Америка президентине карата Америка армиясын Америка элине каршы койуп жаткандыгы тууралуу кеңири сын-пикирлер айтыла баштаган эле. Экинчи жактан, ачууланган элди полиция да, сакчылар да, коронавирус коркунучу да токтото алган жок. Анын бир бөлүгү тынч мүнөздө, жарандык укуктарды талап кылып, киши өлтүргөн адамды жоопко тартуу жана полицияны реформалоо талаптары менен чыкты. Экинчи бөлүгү мамлекеттик мекемелерге, айрыкча полицияга кол салып, аларды өрттөп жок кылууну көздөп жатты. Үчүнчү бөлүгү талап-тоноо, уурдоо жана чагымчылык менен алектенди. Өз кезегинде, президент Трамп бул башаламандыктардын артында ультра солчул антикапиталисттик «Антифа» кыймылы турат деп жарыялады!

3 – Америка полициясынын вакыйы жана негизги таянычы кара калкты акаарат кылып басмырлоону адатка айлантап алган ак таяныч болот. Кара түстөгүлөрдүн көпчүлүгү полиция тарабынан өлтүрүлгөн. Бул окуялардын кээ бирлери Флойддун өлүмү сыяктуу документтештирилген жана сүрөттөлгөн. Мындай окуялар сейрек эмес, тескерисинче кайталанып турган көрүнүш. Америка Кошмо Штаттарында расалык дискриминация коомдо ачык байкалган жана көрүнүп турган көрүнүштөрдүн бири.

Бирок, Флойддун 2020-жылы 25-майда Миннеаполис шаарында өлтүрүлүшүндө Американын мамлекеттик органдарынын айрыкча кара

адамдарга каршы жүргүзүп жаткан расалык дискриминация саясатына карата элдин нааразычылыгын кеңейткен себептер бар. Ал себептердин кээ бири эски, кээ бири жаңы:

а) Америка коомчулугунда аралашып камыр жумур болуп жашап кетүү жараянын ийгиликсиздиги:

Азыркы Америка коомчулугу расалык бөлүнү негизинде калыптанган. Атап айтканда, негизинен англистер, жалпысынан европалыктар Американын түпкү ээлери болгон миллиондогон индейлерди өлтүрүп жаңы колонияларды негиздешти. Жаңы колониялар үчүн кулдар зарыл болгондуктан, Африкадан кулдар алынып келинди. Америкалыктар африка тектүү адамдардын бардыгын кул катары көрүшөт. Бул кылымдар бою расмий болгон, анын аралыгында африкалыктар расалык сегрегацияга туш болушкан. Алар актардын фермаларында жана өндүрүш тармактарында мажбур иштешкен. 1790-жылдагы натурализация жөнүндөгү мыйзам актарга гана Американын жарандыгын алганга уруксат берген, кара кишилерди жаран катары таануудан баш тарткан. Африкалыктар 1860-жылдарда добуш берүү сыяктуу бир катар укуктарга ээ болушса да, расалык дискриминация Америкада жарандык согуш аяктагандан кийин да расмий саясат бойдон кала берди. XX кылымдын орто ченинен кийин «Жарандык укуктар» аттуу чоң кыймыл башталды жана Мартин Лютер Кинг Америкада каралардын лидери катары белгилүү болду. Натыйжада, каралардын америкалык жарандар катары толук укуктары расмий түрдө таанылган. Андан кийин, бул африкалыктар ата-энелери, чоң ата, чоң энелери жоготкон жарандык укуктарга жетиштик деп ойлошту. Бирок, бул нерсе америкалык актардын менталитетин өзгөрткөн жок. Алардын африкалыктарга карата көз карашы уланды, аларга каршы расисттик аракеттерди улантышты. Америка жетекчилеринин Америкада расизм доору бүттү деп жар салганына карабастан, ар кандай отчеттор Америкада африкалык тектүү адамдарга карата түптөлгөн расисттик көз караш терең тамыр жайганын көрсөтүүдө. Америкада кара адамдарга каршы расизмдин ачык-айкын бир көрүнүшү – камактарда ак түстөгү америкалыктарга салыштырмалуу кара түсөгү адамдардын көп. Каралардын арасында жумушсуздук жогорку деңгээлде. Америкадагы ак америкалык үй-бүлөлөрдүн орточо кирешеси кара америкалыктарга салыштырмалуу чоң жана ачык-айкын айырма бар. Ошондой эле, кара түстөгүлөр көпчүлүктү түзгөн райондордо медициналык жана башка кызматтар жетишсиз. Ак түстөгүлөр жашаган элитный район катары саналган аймактарда медициналык кызматтар тиешелүү түрдө көрсөтүлөт, ал жердеги турак-жайлардын баасы да жогору.

б) Бийликке текчил Трамп администрациясынын келиши:

Президент Трампты колдоп-кубаттаган топ ак түстүүлөр башкалардан үстөм турат деп эсептешет. Ак үйгө Трамп келгенден тартып бул топтогулар башын көтөрө башташты. Алар Трампка өздөрүнүн улуттук лидери катары карашат. Алардын арасында бул тектик үстөмдүккө диний түс берген евангелист масихийлер да бар. Алар президент Трампын мусулмандарга каршы экенин ачык билдиргенин, алардын айрымдарына Америка визасын алууга тыюу салганын, мексикалыктарга каршы билдирүүлөрдү берип жатканын, Мексика чегарасы бойлоп дубал куруу сыяктуу айрым пландарын, Кытайга каршы соода согушун жарыя кылганын, АКШ ичиндеги кытайларга каршы тукуруп коронавирусту кытай вирусу деп атап жатканын колдоп-кубатташты. О.э. бул топтогулар Трампын 2017-жылы Виржиния штатындагы ашынган улутчулдардын демонстрацияларына тилектештик билдиргенин, этникалык азчылыктарга карата ар дайым акаарат айтып жатканын о.э. Флойддун өлүмү жөнүндө «кара адам» деп түшүндүрмө берип, АКШдагы «каралардын» демонстрациясын колдогон кыймылды бастыруу зарыл деген сөздөрүн колдоп-кубатташты. Ушулардын акыбети катары Америкадагы текчилдикке тукурган негизги фактор президент Трамп болуп калды. Ошондуктан, бул кимсе бийликте турганда Америкада кара түстүүлөргө, мусулмандарга, мексикалыктарга жана кытайларга каршы душманчыл аракеттер абдан курчуду... Бул этникалык азчылыктар америкалыктардан жумуштарды тартып алуу жана байлыктарына ээ болуп алуу үчүн келген бузгунчулар деп каралып... кийин Америка коомундагы көпчүлүк катмарларда текчилдик даана байкалып калды.

в) Коронавирустун АКШ ичиндеги акыбеттери:

Америкада Флойддун өлтүрүлүшүнө каршы нааразылыктарды дагы да күчөткөн себептердин бири – бул окуя коронавирускка каршы көрүлгөн карантин чаралары менен бир убакытка туура келгени. Анткени, карантин чаралары америкалыктарды кыйла тынчсызданууга салып койгон эле. Башка тараптан болсо, жумушсуздук деңгээли абдан жогорулап, америкалыктар өз келечеги үчүн кабатырланып калышты. Үчүнчүдөн, америкалыктар бийлик коронавирускка каршы өз убагында күрөшүүдө ийгиликсиздикке учураганын көрүштү. Анткени, медициналык препараттардын жана жабдуулардын өтө таңкыстыгы билинди. Негизи, коронавирус соккусу Америкага Кытай жана Европадан кийин жетип келди, бул учур Америка үчүн пайдаланып калуу зарыл болгон мүмкүнчүлүк эле. Андан тышкары, АКШ администрациясы бул эпидемияга каршы күрөштө кесипкөйлүгүн көрсөтө алган жок жана бул нерсе Америкадагы расмий чөйрөлөрдө Трамп администрациясынын коронавирус кризисин чечүү ыкмасы жөнүндө бөлүнүүнү келтирип чыгарды.

Мамлекет ичиндеги оор жана маанилүү маселелердин дагы бири – Америка коому капиталисттик түзүмдүн бузгунчулугун болуп көрбөгөндөй сезе баштады. Себеби, Америкада байлык бир ууч капиталист элитанын пайдасына т.а. саясатка өз таасирин өткөргөн лоббисттердин кызыкчылыгына ылайык бөлүнүшү абдан кеңири түс алган. Мындай саясат бул элитанын салыктардан көбүрөөк бошотулушун камсыздады. Негизи, салыктын кырсыктуу бөлүгү орто жана чектелген киреше көргөн жарандардын мойнуна түшөт. Америкадагы бул нааразылыктар «Антифа» антикапиталисттик кыймылдын кубаты улам күчөп жатканын көрсөттү. Трамп аны террорчу уюмдардын тизмесине киргизүүнү талап кылды. Бул кыймыл 2008-жылдагы финансылык кризистен кийин капитализмдин негизги символу болгон Уолл-стриттеги фондулук биржаларды басып алууга чакырган... Кыймылдын тарапкерлери көбөйдү жана АКШ коомунда терең тамыр жайды... Капитализмге каршы ураандар да көбөйдү... Бүгүн бул кыймыл демонстранттарды полиция участкалары сыяктуу мамлекеттик объектилерди өрттөөгө жана талкалоого тукуруп жатат деп айыпталып келет.

4 – Болуп жаткан окуялар АКШнын тышкы саясатына сезилерлик даражада таасир кылды:

а) АКШдагы бөлүнүү:

Трамп администрациясы 2017-жылдан бери Америка бекем бириккен мамлекет эместигин көрсөттү. Бир далай саясаттар америкалыктарды бөлүп салды, мисалы, согуштар саясаты, АКШнын дүйнөдөгү малайларына көрсөтүп жаткан эл аралык жардамдар саясаты, салык саясаты жана этникалык азчылыкка карата мамиле, иммиграция жана башка көптөгөн саясаттар. Бирок, Трампын бийликке келиши бул өлкөдөгү бөлүнүүнүн негизги себеби болду. Бул кимсе абдан текебер, көйрөң, мансаппарас, парасаты төмөн, ички күрөштөрдү чыгарууга шыктуу, душманды жеңгенине ырахат алган киши. Ага мүнөздүү бул жана башка сыфаттар Американы Трампын колдоочуларына жана каршылаштарына бөлдү. Анын администрациясында кызматтан бошотуулар жана отставкага кеткендер абдан көп болду, мурунку президенттер доорунда мынчалык болбогон. Бир тараптан коронавирус кризиси, башка тараптан президент менен штат губернаторлору ортосундагы жаакташуулар Америкадагы бөлүнүүнү дагы да кеңейтти. Бул бөлүнүү Американын саясий жана финансылык абалына терс сокку берип, бүткүл коомго таасир кылды. Бул президент жана анын администрациясы элдик демонстрациялар кризисине текчилдикке таянып жандашуусу өлкөдөгү бөлүнүү отуна май сээп ого бетер күчөтүүдө. Себеби, Трамп Флойддун өлүмүнөн кийин башталган

нааразылык кыймылына каршы чыкты жана коопсуздукту күч менен орнотмокчу болду. Анын мындай позициясына демократтар менен штат губернаторлору гана эмес, ал тургай, коргоо министри да каршы чыкты. Коргоо министри президент Ак үйдүн жанындагы чиркөөнү зыярат кылганда аны менен бирге болгону үчүн кечирим сурады. Анткени, президенттин келишинен мурун полиция демонстранттарды аянттан кууп чыгарган эле. Трамптын бул аракети саясий үгүт катары бааланды. Төмөндөгү кабар ушул ички жаңжалдарга жаркын мисал болот: «Американын мурунку коргоо министрлери, ондогон аскерий жана жарандык жогорку кызматтагылар билдирүү беришип, президент Трампты демонстранттарга каршы армияны ишке салуу пикири үчүн президенттик антты жана конституцияны бузду деп айыптап чыгышты. Бул петицияга кол койгондордун арасында мурунку коргоо министри Жеймс Мэттис да бар». (Ал-Жазира, 07.06.20). Бул каршылыктар мурунку министрлер менен эле чектелип калган жок, а түгүл, азыркы министрлерди да өз ичине алды. Жогорудагы булакта дагы мындай делет: ««CNN» маалымат агенттиги АКШ коргоо министрлигиндеги (Пентагон) бир расмийдин сөздөрүн жарыялады. Ага ылайык, президент Дональд Трамп борбор калаа Вашингтонго жана башка шаарларга он миң аскер жайгаштырууну талап кылган. Вашингтондо, Америка менен Европанын башка шаарларында полициянын зомбулугуна жана расалык дискриминацияга каршы өтүп жаткан массалык демонстрациялардын тушунда коргоо министри Марк Эспер менен АКШ башкы штабынын жетекчиси Марк Милли Трамптын бул талабына каршы чыгышкан. «The New Yorker» журналы Ак үйдөгү булакка таянып ачыкташынча, президент Трамп менен генерал Марк Милли ортосунда талаш-тартышуу болуп өткөн. Журнал маалымдашынча, генерал Милли Трамптын демонстрацияларды бастыруу үчүн көчөлөргө армияны жайгаштыруу талабына кыйкырып каршылык билдирген. Милли армияны көчөлөргө жайгаштыруу мыйзамга карама-каршы келет деп эсептейт».

б) Президенттик шайлоонун мөөнөтү:

Бул да маселени курчутуп жаткан нерселерден. Бул нааразычылык акциялары демократтардын талапкери Жо Байдендин менен республикачыл Трамптын шайлоо өнөктүктөрү менен бир убакта болду. Президент Трамп президент катары келечегине өтө тынчсызданып турат. Ал ушул жылдын ноябрында кайрадан шайланууну каалайт. Негизинен, бул маселе анын биринчи кезектеги маселеси. Бирок, анын негизги тынчсыздануусу коронавирустун кесепеттеринин Америка экономикасына тийгизген таасири болуп калды. Миллиондогон америкалыктар жумушсуз калышты. Ал вирус кризисине каршы начар күрөшүп жатканы жөнүндө айтыла баштады. Бул анын демократиялык

оппоненти шайлоо өнөктүгүндө ага каршы колдоно турган фактор болуп калышы мүмкүндүгүнөн корко баштады. Кийин нааразылык акциялар толкуну башталды, Трамп ушул жерден өзүн мамлекеттин коопсуздугун сактай ала турган күчтүү лидер катары көргөзүүнү каалады. Бул анын шайлоо мүмкүнчүлүгүн жогорулатат. Бирок, анын атаандашы Жо Байден, демократиялык партия жана башка күчтөр мунун тескерисин көрсөтүүгө урунушту. Алар аны Америкадагы бөлүнүүнү бекемдөө үчүн иштеп жаткан адам катары тааныта башташты, Флойддун өлүмүнөн кийин демонстрациялар себептүү Америка коомуна келтирген жараларды айыктыра албаган адам катары коомго таанытышты. Алар ал демонстранттарга карата кыжырды келтирген билдирүүлөрдү бергендиги, зордук-зомбулуктун жана демонстрациялардын башаламандыгы үчүн жооптуу деп эсептешет.

в) Нааразычылык акцияларын бастыруу:

Дүйнө өлкөлөрү Америка өкмөттү элдин нааразычылык акцияларына карата катаал жана ырайымсыз мамиле кылганына күбө болушту. Президенттин коопсуздукту күч менен орнотуу, ошондой эле кутурган иттер жана эң коркунучтуу куралдар тууралуу сөзүнө күбө болушту. Миндеген адамдар кармалды. Дубинкалар жана көздөн жаш агызуучу газ. Америка ондогон жылдар бою мындай көрүнүштөргө күбө болбогондон кийин ушундай өз жарандарына карата ырайымсыз мамиле кылды. Мунун баары Америка дүйнө жүзү боюнча өз каршылаштарына каршы адам укугу деген наам менен узак убакыт бою карманып келген жүйөсүн жокко чыгарды. Пикир эркиндигин, оппозицияны колдоо сыяктуу жана башка демократия ураандарын жокко чыгарды. Бул жагдай түздөн-түз таасир кылат. Америка тышкы саясаты өзүнүн эң белгилүү эл аралык шылтоосунун бирин жоготуп жатат. Муну Россия тышкы иштер министрлигинин басма сөз катчысы Мария Захарованын билдирүүсү тастыктап турат: «XXI кылымдын 2020-жылынын май айынын акырынан тартып июндун башынан бери АКШ дүйнө жүзүндө адам укуктары маселеси боюнча кимдир бирөөгө сын пикир айтуу укугун жоготту». Захарова АКШдагы расизмге жана полициянын зомбулугуна каршы нааразычылык акциясынын катышуучуларына карата АКШ бийлигинин жасаган мамилесине түшүндүрмө берип мындай деди: «Бүттү!!! Мындан ары алардын андай укугу жок». («Явму саабиг», 02.06.20).

5 – Мына ушундайча расалык дискриминация АКШга мүнөздүү болуп эсептелет. Ал бир азга тынчып турушу мүмкүн, бирок кайрадан курчуйт. Бул – америкалык капиталисттик түзүмдүн келип чыгышынын түпкү себеби болгон идеялык оору. Мындай нерседен адам ойлоп тапкан эч бир түзүм тышта калбайт. Себеби, бул түзүмдөр акты карадан, кызылды сарыдан айырмалоону аныктаган адамдардын каалоолоруна

баш ийет. Ал тургай, бул айырмалап башкаларды кемсинтип төмөн көз караш менен кароо башкаларга гана эмес, кийинчерээк өзүлөрүнө да зыян алып келет!

Бир гана Ислам ар кандай расалык дискриминацияны жок кылды жана жок кылууга жөндөмдүү. Исламда түстөрдө, ырайда же байлыкта адамдар ортосунда айырмачылык жок, тескерисинче, баардыгы бирдей. Алардын эң жакшысы – эң таквасы. Аллах Таала айтат:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

«Эй адамдар биз силерди эркектен жана аялдан жараттык, силерди бир-бириңер менен таанышып (жаакшы мамиледе болушуңар үчүн) уруу-уруу, улут-улут кылдык. Аллахтын алдында силердин урматтууңар - такваларыңар. Аллах билүүчү жана кабардар» [49:13]

Байхакий Абу Назран, ал Жабир ибн Абдуллахтан кылган риваятта айтылат: Бизге Расуллалах ﷺ ташрик күндөрү коштошуу хутбасын кылып айтты:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَىٰ عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَىٰ عَرَبِيٍّ، وَلَا لِأَحْمَرَ عَلَىٰ أَسْوَدَ، وَلَا لِأَسْوَدَ عَلَىٰ أَحْمَرَ، إِلَّا بِالْتَّقْوَىٰ، إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ، أَلَا هَلْ بَلَغْتُ؟﴾، قَالُوا: بَلَىٰ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدَ الْغَائِبَ»

«Эй адамдар, силердин Роббиңер бир, атаңар бир, арабдын араб эместен артыкчылыгы жок. Араб эместин арабдан артыкчылыгы жок. Кызылдын карадан артыкчылгы жок, каранын кызылдан артыкчылыгы жок, бир гана таквалыкта артыкчылык бар. Аллахтын алдында силердин урматтууңар – такваларыңар. Жеткирдимби?». Айтышты: «Ооба, эй Аллахтын элчиси». Айтты: «Бул жердеги болгондор бул жерде болбогондорго жеткирсин».

Бусирий (хижрий 762-860-ж.) ушундай мааниде хадис келтирген. Ошондой эле, Табароний (хижрий 369-260-х.) ушундай мааниде хадис келтирген. Анын риваятында «... актын карадан артыкчылыгы жок, каранын актан артыкчылыгы жок» деп келген.

Рассалык дискриминацияны Ислам гана жойот, ал ааламдардын Роббиси тарабынан түшүрүлгөн. Ислам акыйкат жолго жетектеп, ааламга жакшылык нурун чачат. Аллах Таала айтат:

﴿أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾

«Өзү жол таппаган жана башкаларды да жетектей албагандарга караганда акыйкатка алып бара турганды ээрчүүгө татыктуу эмеспи? Силерге эмне болду? Кандай гана жаман өкүм чыгарасыңар»

[10:35]

20-шаввал, 1441-х.

11-июнь, 2020-м.

АКШдагы президенттик шайлоонун натыйжалары

Суроо: бул жолу АКШда президенттик шайлоо Президент Трамп жана анын демократ атаандашы Байден ортосундагы карама-каршылыктар менен өттү. Массалык маалымат каражаттары Байдендин жеңишин жарыялады, бирок Трамп добуш берүүнүн натыйжаларын моюндабады. Сиздин оюңузда, Байден жеңгенден кийин шайлоо жараянында байкалган кескиндик аста-секин басандайбы? Вашингтондо бийликти алмаштыруу жараяны проблемасыз өтөбү? Же окуялар Кошмо Штаттардын ичинде жана тышында олуттуу акыбеттерге алып келеби?

Жооб: Америкада мындай президенттик шайлоо мурун болуп көрбөгөнүн баары ырасташууда. Анткени шайлоо олуттуу карама-каршылыктар менен өттү. АКШ Президенти Трамп шайлоого бир нече ай калганда шайлоо бурмарланган учурда гана уттурушу мүмкүндүгүн айтты. Анын президенттик кызматты сактап калууга бекем чечим кылганы ачык-айкын болчу, Вашингтондогу саясатчылар Трамп Ак үйдөн кетүүнү четке какса, кандай чаралар көрүлөрү жөнүндө талкуулаша баштады. Ошондуктан, шайлоодон мурунку жана кийинки абалдарга айкындуулук киргизүү маанилүү:

Биринчи: Трамп 2017-жылы 20-январда бийликке келери менен өлкө ичинде жана тышында кишинин кыжырын келтирген иш-аракеттерди жасай баштады.

1 – Ички саясатта президент өз каршылаштарына эч кандай маани бербеди. Кызматтан алуу же отставкага чыгуулар Трамп администрациясына мүнөздүү сыпатка айланды. Төрт жыл бою министрлер жана администрациядагы жооптуулар бир нече жолу алмашты. Бүгүнкү күнгө чейин Трамп ушундай жолду карманып келет. Трамп коргоо министри Марк Эсперди 2020-жылы 9-ноябрда т.а. шайлоодо Байдендин жеңип чыкканы жарыялангандан кийин кызматтан алды. АКШ полициясынын афроамерикалыктарга карата тектик мамилеси жана полицияга каршы башталган масштабдуу нааразылыктар учурунда Трамп полицияга басым кылуу же полициянын бюджетин кыскартуу чакырыктарын четке какты. Тескерисинче, ал кыйыр түрдө, кээде ашкере расизмди айгинелеген билдирүүлөрдү жарыялап турду. Ал жумуш орундарын түзүүнү шылтоолоп компанияларга салынган салыктарды кескин азайтты.

2 – Тышкы саясатта Трамп Кытай менен экономикалык согуш баштады жана Америка үчүн жаңы доор – протекционисттик экономикалык саясат башталганын жарыялады. Ал Климат боюнча Париж келишими, Түндүк Америка эркин соода келишими (NAFTA) жана башка эл аралык келишимдерден, Дүйнөлүк Саламаттыкты Сактоо

Уюму сыяктуу бир катар эл аралык уюмдардан чыкты. Трамп союздаштарынан, өзгөчө европалыктардан баш тартты жана Британияны ашкере колдоп, Европа Союзунан чыгышына жардам беришин жана аны менен ири соода келишимин түзөрүн ачыктады. Трамп НАТО мамлекеттеринен уюмга бөлүп жаткан каражаттарды көбөйтүүнү талап кылып, орой түрдө асылды. О.э. Трамп Ислам регионундагы куурчак акимдерге жана америкачыл саясатчыларга текебердик менен мамиле кылды.

Экинчиден: Американын бөлүнүшү.

Трамп администрациясынын кескин бурулуштары натыйжасында Америка коомунда бөлүнүү башталды. Америкада Трамптын төрт жылдык өкүмдарлыгы доорунда көптөгөн «оорулар» (проблемалар) пайда болуп, алардын симптомтору байкалып калды:

1 – 2016-жылдагы шайлоо кампаниясынан бери Трамп адамдардын этибарын өзүнө тарткан расизм тенденцияларын (идеяларын) көрсөттү. Ак түстөгүлөргө таандык улутчул кыймылдар активдешти. Алар мурун Америка коомунда аз гана таасирге ээ эле, бирок Трамптын келиши менен гүлдөп өнүгүштү. Ак түстөгү полицейлер кара түстөгү америкалыктарды өлтүргөн окуялар жүз берди. Бул америкалыктардын ак жана кара түстөгүлөргө бөлүнүшүнө алып келди. Расизмге жана кара түстөгүлөр туш болгон зомбулукка, айрыкча полициянын зомбулугуна каршы о.э. теңдикти талап кылган «Black Lives Matter» («Каралардын өмүрү маанилүү») саясий кыймылы пайда болду. Буга жооп иретинде ак түстөгү америкалыктардын белгилүү бир даражада уюшкан куралдуу ыктыярчы күчтөрү пайда болду жана мамлекеттеги туруксуздук үчүн даярдык көрө башташты.

2 – Трамп администрациясы европалык союздаштарына карата кастыгын көрсөттү. Жада калса, Коргоо министри Мэттис да отставкага чыгуу туурасында арыз бергенде «союздаштарга урматтоо менен мамиле кылуу» зарылдыгын айтты. («Явмуссаби», 2018-жыл, 12-декабрь).

3 – 2017-жылы кызматын баштагандан бери Трамп протекционисттик экономикалык саясатка, аныгы, Америка экономикасын өлкөгө кирип жаткан Кытай жана Европа товарларынан коргоого чакырды. Ал эркин эл аралык соода шартында атаандашууга күчү жетпеген бир катар фабрикаларды жапты. Трамп мындай аракети менен мамлекет ичинде өзүнө каршы ырайымсыз душмандарды пайда кылып жатканын андабады. Мындан улам, технологиялык компаниялар анын эң касташкан душмандарына айланып, алар болгон күчтөрү менен Трампка каршы чыгышты жана миндеген жумушчуларын көптөгөн маселелер боюнча Трампка каршы нааразылык демонстрациясына алып чыгышты. О.э. Трамптын аброюн түшүрүү үчүн ал жөнүндө акарат

маалыматтарды таратууга болгон күчтөрүн жумшашты. Бул күтүлгөн болчу, анткени ушул компаниялар дүйнөлүк деңгээлде иш алып баргандыктан алардын иш-аракети алдында тоскоолдуктар коюлушун о.э. Трампын саясатына жооп катары башка мамлекеттер тоскоолдук коюшун каалашпайт. Ошондуктан Кытай бийлиги Кытайдын ири базарында жакшы жайгашкан компанияларга тоскоолдуктарды жаратуу менен коркута баштаганда жана Франция алардан француз продукциясы үчүн салык төлөөнү талап кылууну баштаганда бул компаниялар Президент Трамптан кутулууга чечим кылышты. Ошентип, бул нерсе Трампка каршы кампаниянын негизине жана Жо Байденди колдоо кампаниясынын борборуна айланды.

4 – Бүткүл дүйнө саламаттыкты сактоо, ооруну алдын алуу, адамдарды коронавирустан коргоо жөнүндө сүйлөп жатканда Президент Трамп өзүнүн капиталисттик дүйнө карашы менен дары-дармек, вакциналар, соода иштериндеги прецеденттер (өзүнөн кийинки иштерге үлгү болгон өткөндөгү иш), дары өндүрүүчүлөрдүн үлкөн киреше табышы жана франчайзинг укуктары (базардын субъекттери ортосундагы мамиленин бир көрүнүшү) жөнүндө сүйлөөгө этибарын каратты. Президенттин бул абалы анын камкордук сыпатын жок эсе кылды. Кийин Трамп экономикалык оор кырдаалды шылтоолоп, коронавирууска каршы күрөшүү үчүн мамлекетте карантин киргизүүгө каршы чыкты. Бул болсо, Кошмо Штаттардагы демократ жооптуулар менен Президент Трамп ортосунда коронавирууска каршы күрөшүү үчүн штаттарды жабуу туурасында кескин билдирүүлөр согушун пайда кылды. Трамп экономиканын иштөөсүн каалаган нефть, өнөр жай жана чекене соода компаниялары тарапта турду. Трампын каршылаштары, демократиялык партиянын жетекчилери коронавирус натыйжасында АКШда өкүм сүргөн дүрбөлөң жана коркуу абалын бетке алып, экономикалык ишмердүүлүктү токтотууну алга сүрүштү. Бирок, экономикалык ишмердүүлүктү токтотуу, бул нерсеге чакыргандар жана Трампын каршылаштары артында элге көрүнбөгөн күчтөр турган. Алар – экономика тарыхында болуп көрбөгөн өнүгүүгө жетишкен жасалма интеллекттүү технологиялык компаниялар. Коронавирус пайда болгондо дүйнөдөгү адамдар үйлөрүндө телевизорлор, компьютерлер жана смартфондор алдында олтурушту жана чыгашаларды кыскартууну башташты. Бул болсо, технологиялык компаниялардын капиталы элестеткис даражада көбөйүшүнө себеп болду. Мисалы, «Амазон» сыяктуу компаниянын кирешеси жана компаниянын базардагы баасы өтө жогорулады. Жада калса «Амазон» компаниясынын айрым негиздөөчүлөрү компаниянын базардагы баасы жогорулагандыктан 24 саат ичинде 6 миллиард доллар кирише көрүштү. «АКШнын

технологиялык компаниялары ушул жылдын үчүнчү чейрегинде жалпы көлөмү 38 миллиард доллар болгон чоң киреше көрүшкөнүн билдирди». (Би-Би-Си, 30-октябрь, 2020-жыл).

«Amazon», «Apple», «Alphabet», «Google», «Facebook», Илон Масктын компаниялары жана башка Американын технологиялык компаниялары көргөн бул астрономиялык киреше өзгөчө коронавирус себептүү зыян көргөн компанияларды нааразы кылууда. Коронавирус себептүү зыянга учураган мындай компанияларга энергетика жана нефть компанияларын, туризм компанияларын о.э. Трамп капитал жаткырган Нью-Йорк имаратын жана Флорида курортун, Британиядагы спорт жаатындагы инвестицияларды мисал кылуу мүмкүн.

Үчүнчүдөн: Америкадагы шайлоолор жана бурмалоолор.

1 – Америкадагы 2020-жылдагы президенттик шайлоо мурунку шайлоолорго окшободу. Почта аркылуу берилген добуштарды эсептөө уланып жаткандыктан жеңүүчүнү жарыялоо дээрлик бир аптага кечиктирилди. Белгилүү болгондой, почта аркылуу негизинен демократтар добуш берди. Президент Трамп шайлоодон бир нече ай мурун почта аркылуу добуш берүүгө каршы чыкты жана мындай добуш берүү бурмалоого жол ачарын айтты. Трамп өз тарапкерлерин адаттагыдай добуш берүүгө чакырды. Ал эми, демократтар почта аркылуу добуш берүүнү кеңейтүүнү жана добуш берүүнүн бул түрүнө каршы болгон тоскоолдуктарды алып салууну талап кылышты. Бул бурмалоого окшогон айла-амал эле.

2 – Айла-амалдыгына келсек, белгилүү болгондой, демократиялык партиянын тарапкерлери адаттагы добуш берүүгө катышпайт, натыйжада партия айрым добуштарды жоготот. Эгер, сырттан добуш берүү болбогондо коронавирус пандемиясы жайылгандыктан демократиялык партия көп добуштарды жоготушу мүмкүн эле. Трамп андай проблемага туш келбеди. Т.а. Трампын тарапкерлери принципалдуу түрдө адаттагы добуш берүүгө катышышты жана аны идеологиялык даражада коргошту. Ошондуктан, коронавирус пандемиясын бетке кармап сырттан добуш берүүнү макулдоо демократиялык партия үчүн абдан пайдалуу болду. Биринчи күнү жарыяланган натыйжалар кескин түрдө Трампын пайдасына бурулганын көрөбүз, бирок арсар болуп турган т.а. кимге көп добуш берилгени белгисиз болгон штаттар сырттан добуш берүүнү баштаганда шайлоо шкаласы демократ Байдендин пайдасына кескин бурулду. Ушундай натыйжалар күтүлгөн болчу. Пенсильвания штатынын борбору Филадельфияда Трамп Байденди жүз миң добуш менен жеңип чыккан болсо да, Байдендин тарапкерлери негизги эсептөө борборунда күн мурунтадан майрадык кыла башташты. Анткени алар сырттан берилген

добуштар кырдаалды Байдендин пайдасына өзгөртүүгө жетиштүү болоруна ишеништи. Массалык маалымат каражаттары Байдендин жеңишин жарыялап, ага шайлоодогу жеңишин жарыя кылууга мүмкүнчүлүк берди, анткени Пенсильвания штатындагы добуш аны Шайлоочулар Коллегиясындагы керектүү көлөмдөгү санга (270 добушка) жеткирүү үчүн жетиштүү болчу.

Төртүнчүдөн: негизги окуялардын траекториясы.

1 – Байден шайлоодо жеңип чыкканы туурасында дээрлик күн сайын билдирүү берүүнү баштады. Ал жеңүүчү талапкер катары анын үйү жайгашкан жер учууга тыюу салынган аймак болуп киргизилгенин билдирди. О.э. Байден чет элдик жана жергиликтүү саясатчылардан куттуктоолорду алып, АКШнын шайланган жана кийинки президенти катары дүйнө лидерлери менен алакаларды орнотту. Трамп анын жеңишин четке какты жана окуялардын өнүгүүсүн өзгөртө турган сот жараяндары менен коштолуп шайлоо кампаниясы ылдам уланып жатканын билдирди. Трампын сөзүнө ылайык, Байден мыйзамдуу добуштар менен шайлоодо жеңип чыкканын эч кандай далилсиз, шашылып жарыя кылып жиберген. Өз кезегинде, Жо Байдендин басма сөз катчысы Бейтс, эгер Трамп шайлоонун натыйжаларын тааныбаса, Ак үйдөн мажбурдуу түрдө чыгарыларын билдирди.

2 – Америкадагы азыркы кырдаал абдан кооптуу. Германия коргоо министри бул жагдайды «жарылуучу» деп атады. Айрымдар Трамп колдоп жаткан куралданган ыктыярчы топтор шайлоо кампаниясынын штаб-квартирасына бастырып киришип, башаламандыктарды чыгарышын болжолдошкон. Бирок, айрым штаттарда мындай туйгулар жана окуялар кандайдыр бир деңгээлде болгонуна карабастан, башаламандык жүз бербеди. Президент сот жараяндары жана саясий айла-амалдар аркылуу экинчи мөөнөткө калууга үмүт кылууда, чамасы бул сценарий белгилүү бир убакытка калтырылган көрүнөт.

Башка тараптан, «Ал-Жазира нет» 2020-жылы 10-ноябрда «Вашингтон Пост» гезитине негизделип «Ак үй федералдык агенттиктерди шайланган президент Жо Байдендин жамааты менен кызматташуудан оолак болууну буйруду» деп кабарлады. Трампын администрациясы жеңип чыккан талапкер үчүн АКШ мыйзамдарында каралган каражатты офистин ижарасына жана башка каражаттарга сарптоодон баш тартты. Трамп 2020-жылы 10-ноябрь күнү Твиттерде: «Биз чоң ийгиликтереге жетип жатабыз. Натыйжалар кийинки аптада пайда болот... Биз жеңип чыгабыз», - деп жазган. Мамлекет катчысы Помпео Трампын экинчи президенттик мөөнөтү жөнүндө сүйлөп, республикачыл сенатордун реакциясына себеп болду, сенатор мамлекеттик жооптуунун мындай билдирүүсү өтө кооптуу экендигин

айтты. Ошентип, Америка Кошмо Штаттары анын туруктуулугуна жана бүтүндүгүнө коркунуч салган чыныгы кризиске кептелди жана абал олуттуу кооп-коркунучка айланышы мүмкүн. Батыш жээктеги штаттар, өзгөчө Калифорния көп убакыттан бери демократтардын штаты саналып келет. Технологиялык компаниялардын борборлору ушул штатта жайгашкан. Бул штат Трамптын экинчи президенттик мөөнөтүн колдошу мүмкүн эмес. Республикачыл штаттарга, өзгөчө мамлекеттин түштүгүндөгү Техас штатына келсек, алар Калифорния штаты менен параллель күчтү түшүндүрөт жана Американын эң ири нефть жана энергетика компаниялары жайгашкан. Алар жаңы шайланган президент Байдендин жеңишин кабыл алышпайт. Анткени, Байден бийликке келген соң АКШны Климат боюнча Париж келишимине кайтаруу туурасында токтом чыгарат. Ал эми, Трамп эгер ал экинчи мөөнөткө калса, аны акарат кылган жана анын твиттерин цензура кылган технологиялык компанияларга эч кандай жеңилдиктер болбостугун айтып коркутту.

Бешинчиси: негизги окуялар жараянындагы маанилүү жагдайлар.

1 – Америка ар дайым туу тутуп келген демократия – президент Трамп бийликте калуу үчүн жасап жаткан шерменде иштерди жумшартуу үчүн алып барылып жаткан сот жана мыйзамдуу шылтоолор менен бузулууда. Америкада ар түрдүү сценарий жана өч алуу аракеттери ар кандай убакытта жүз бериши мүмкүн. Кийинки президент жеңип чыккан талапкер Байден болушу да, жеңилгенин моюнга алууну каалабаган жана экинчи мөөнөткө калууну каалаган учурдагы президент Трамп болушу да мүмкүн. Ким болочок президентке айланса, ал атаандашынан өч алууга киришет, бул болсо колдорду кайруудан көрө көбүрөөк сөөктөрдү сындырууга окшойт. Ошентип, Америка башаламандык, кабатырлануу жана ички проблемаларга кириптер болуу жакасында турат. Американын бөлүнүүгө жүз тутушун да назардан качырып болбойт. Андайда Техас Трамп жана республикачылар жана аны колдоп-кубаттаган компаниялар үчүн борборго айланат, Калифорнияда болсо Байден, демократтар жана аны колдогон компаниялар үчүн борборго айланат. Бул жаңжал Трамптын калган эки айлык президенттик доору менен чектелбей, андан кийин да уланышы мүмкүн.

2 – Кемчиликтер – демократиялык капиталисттик түзүмдүн ажырагыс касиети. Ар бир акыл калчаган киши муну ачык-айкын байкоодо. Демократиялык капиталисттик түзүмдүн эң жаркын баалуулугу – пайдапарастык жана материалдык киреше. Ошондуктан бул нерселер президент тарабынан анын укуктарына ылайык жана анын партиясынын өкүлдөр палатасындагы таасирине ылайык түздөн-түз же кыйыр түрдө белгиленет. Ушул себептен улам, президенттердин ушул пайдапарастык жана материалдык кирешенин деңгээлин белгилөөдөгү

чечимдери бириники экинчисиникинен айырмаланат. Ошентип, бир президент өзүнүн каалоосуна ылайык пайдалуу нерсени карап чыгат жана колдоп токтомо кабыл алат, башка президент болсо аны пайдасыз гана эмес, зыяндуу деп эсептейт жана мурунку президенттин токтомо бекер кылат. Экөөсү тең демократиялык капиталисттик түзүмдү жана эл кабыл алган конституцияга моюн сунганын жарыялайт, бирок, түпкүлүгүндө ар бири өз каалоосуна ылайык иш кылат.

Мисалы, 2017-жылы 20-январда жаңы президент болуп бийликке келген Трамп мурунку президент Барак Обама администрациясы курган нерселерди кескин талкалай баштады. Трамп «Обамакер» медициналык камсыздандырууну бекер кылды, Америка нефть жана энергетика компанияларынын кызыкчылыктарына кызмат кылуу үчүн Климат боюнча Париж келишиминен чыкты, Америкада курал алып жүрүүнү мыйзамдаштырууну колдободу, Американын технологиялык компанияларына электрондук цензура сыяктуу көптөгөн чектөөлөрдү коюуга жана Кытайдан чыгып кетүүгө мажбур кылууга урунду. Булардын баары мурунку президент Обаманын жана атаандаш талапкер Байдендин позициясына толук тескери түрдө жүз берди. Белгилүү болгондой, Байден булардын бүтүндөй тескерисин жарыялап, медициналык камсыздандырууну колдоп-кубаттоодо жана курал алып жүрүүнү мыйзамдаштырууга аракет кылууда. Байден эгер бийликке келсе, климаттын өзгөрүшүн коргоо саясатына кайтуу үчүн анын партиясы жана мамлекети үчүн принципалдуу саясатты жарыялайт. Т.а. нефть компанияларынын кызыкчылыктарына каршы турат. Байден аларга кошумча салыктарды киргизүүнү убада кылууда. Трамп бул салыктарды азайткан болчу. Ошентип, биз Байдендин артындагы технологиялык компаниялар нефть жана энергетика компаниялары о.э. Байден мамлекет бюджетинин чоң бөлүгүн бөлүүнү пландаган курал-жарак компаниялары менен катуу күрөш алып барып жатканын жана башкаларды көрөбүз. Баса белгилөө зарыл, Американын ири нефть компаниялары Техаста, эң ири технологиялык компаниялар Калифорниянын Силикон өрөөнүндө жайгашкан.

Ошентип, «ачык-айкындуу» жана «глобалдуу» болууну каалаган технологиялык компаниялардын ээлери болгон капиталисттердин кызыкчылыктары менен Кытай атаандаштыгынан коргоону каалап жаткан нефть, өнөр жай жана айыл чарба компанияларынын кызыкчылыгы кагылышууда. Президенттер жана алардын жардамчылары – атаандаштары зыяндуу деп эсептесе да – өз кызыкчылыктарын камсыздайт деп билген өлчөөлөргө ылайык ал же бул кампанияларды колдоп-кубаттайт! Өлчөөлөрү пайда жана зыян болгон эки тарап тең капиталисттик түзүмдү колдонуп жатышканын айтышат.

Ошондуктан ушул карама-каршы тараптардын каалоосуна карап пайда жана зыяндын бирдей көрүлүшү капиталисттик түзүмдүн карасанатайлыгын көрсөтөт.

3 – Эмне үчүн бул кемчиликтер Кошмо Штаттарда бул эки атаандаш – Трамп менен Байденде абдан айкын байкалганына келсек, бул ушул себептерге байланыштуу:

а) Жеңген жана жеңилген талапкерлер аларды колдогон жана бийликте турушунан пайда көргөн аудиторияга ээ. Пайда – капитализмдеги негизги кыймат. Ошону менен бирге, эгер атаандаш тарап президенттикке жетсе, жеңилген тараптын кызыкчылыктарын кыйынчылыктар ээлейт.

б) Азыр дүйнөгө капиталисттик түзүмдөр өкүмдарлык кылып жатат, алар Америкадагы түзүмдөн кыйла жаман. Ушул көз караштан алганда, Америка жараны башка түзүмдөр менен салыштырылса, ал өз түзүмүндө башка мамлекеттерге караганда аз илдеттерди табат жана эмне болгонуна ыраазы болуп, эки зыяндын эң жеңилин тандайт!

в) Бүгүнкү күндө Америка жана капиталисттик түзүмдүн бардык моделдерине каршы турган туура түзүм жок. Эгер, андай түзүм болгондо аларга өздөрүнүн кемчиликтүү түзүмдөрү алдындагы акыйкаттын кандай экендиги айкын болмок. Эгер, бүткүл жер жүзүн берекеге толтурчу, адилеттик орнотуп кадыржамдыкты алып келчү Ислам түзүмү колдонулганда адамдардын капиталисттик түзүмгө карата ишеними бүтүп, Ла илаха иллаллах Мухаммадун Расуллалах байрагын бийик көтөргөн Халифалык мамлекетиндеги жакшылыкка умтулушмак.

Жыйынтыктап ушуну баса белгилеймин, кээде батыл үстөм болсо да, акыйкат баарынан үстөм болот. «Хизб-ут-Тахрир» Ислам Умматы арасында күндү түнгө улап аракет алып барууда, Халифалык таңы дагы атат, чыгыш жана батыштагы тогуттардын тактысы кулайт. Аллах Таала айтат:

﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾

«Аллах чыныгы ыйман келтиргендерди билиши жана араңардан шахиддерди тандап алышы үчүн бул күндөрдү адамдар арасында айландырып турабыз. Аллах залымдерди сүйбөйт. Аллах ыйман келтиргендерди тазалоо жана кафирлерди өлтүрүү үчүн (ушундай кылат)»

[3:140-141]

5-робиуссаний, 1442-х.

20-ноябрь, 2020-м.

АКШ Конгрессине шайлоо тууралуу

Суроо: Республикачыл партия 435 мүчөдөн турган АКШ Конгрессинин Өкүлдөр палатасында бир аз гана айырма менен жеңип чыкты. «CBS News»тун («Би-Би-Си»нин, АКШдагы өнөктөшү) маалыматында, республикачылар кеминде 218 мандатка ээ болду. («Би-Би-Си», 17.11.2022). Ал эми, «Демократтар жекшемби күнү АКШ Сенатында көпчүлүктү сактап калгандыгын майрамдашты». («Аль-Жазира», 14.11.2022).

Дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрүндөгү массалык маалымат каражаттары АКШ Конгрессине (Өкүлдөр палатасы жана Сенат) шайлоону чагылдырышты. Эмне үчүн дүйнөдө Америкадагы жергиликтүү окуяларга мынчалык көңүл бурулууда. Ал эми, башка өлкөлөрдөгү ушуга окшош шайлоого аз көңүл бурулат? Балким, Америка өлкөсүндөгү ички окуяларга эл аралык маани берүү үчүн бүткүл дүйнөдөгү малай акимдерден көбүрөөк көңүл бурууну талап кылып жатабы? Кудум Британияга ыктаган өлкөлөрдөгү маалымат каражаттары эч кимге кереги жок падышалар, алардын аялдары, балдары ж.б.у.с маалыматтарды чагылдырганы сыяктуу. Же чындыгында бул шайлоолор бүткүл дүйнөдө таасир күчүнө ээби?

Жооп: чындыгында Англия өзүндөгү улуулук сезими жана «күнү батпай турган империя» сыяктуу өзүнүн малайларынан Британиянын ичинде болуп жаткан окуяларга көңүл бурууну талап кылат. Мунун себеби Британия өчүп бараткан улуулук сезимин жандандыруу аракетине байланыштуу. Бирок Американыкы мындан башкача. Муну аныктоо үчүн ушуларга токтолобуз:

1 – АКШда болуп жаткан ички окуялардын эл аралык кырдаалга тийгизген таасирин түшүнүү үчүн бир нече мисал келтиребиз:

а) АКШ президенти Байден Орусия Херсондон чыгуу чечимин жарыялаганга чейин АКШдагы орто мөөнөттүү Конгресс шайлоосунун жыйынтыгын күткөнүн айтты. («Аль-Жазира», 11.11.2022).

б) Сауд Арабиясы «ОПЕК+» ичинде дүйнө жүзү боюнча бааны көтөрүү үчүн мунай өндүрүүнү күнүнө эки миллион баррелге кыскартты. Муну менен Америкалык шайлоочулар жергиликтүү деңгээлде күйүүчү майдын баасына нааразылыгын билдирип, демократтар үчүн добуш берүүдөн баш тартып, анын ордуна республикачыларга добуш беришти.

в) Азырынча, Кытай коронавирустун айынан бүт шаарларды жаап жатабы же президент Байдендин партиясын колдоо каалоосуна байланыштуу экени белгисиз. Балким, жакынкы күндөрү мунун акыйкаты белгилүү болуп калат. Ошондуктан, АКШдагы 2022-жылдын 8-ноябрындагы орто мөөнөттүү шайлоолор маанилүү эл аралык окуя

болуп калды. Анын үстүнө, Америкадагы ар кандай окуялар дүйнөнүн башка аймактарына да таасирин тийгизиши мүмкүн. Ошондуктан, АКШдагы бул шайлоолордун эл аралык чөйрөгө тийгизген таасирин эске албай коюуга болбойт. Мындан тышкары, мурдагы президент Трамптын мөөнөтүндө Американын ичинде терең бөлүнүүнү пайда кылгандыктан, бул шайлоо өтө маанилүү болуп калды. Мындай бөлүнүүлөр адамдардын арасында, өкмөттө, партиялар жана компанияларда ачык көрүндү. Ошондуктан, бүткүл дүйнө АКШ Конгрессине болгон шайлоонун жыйынтыгына кылдат көз салып турду.

2 – Дүйнөдөгү эң ири капиталисттик өлкө болгон Американын саясий системасында атаандаштык эки партиянын ортосунда гана жүрөт. Бул эки партия тең шайлоо учурунда капиталисттик компанияларга таянат. Тандоону эл эмес ири капиталисттик компаниялар жасайт. Быйыл Конгресстин эки палатасындагы талапкерлерди колдоо үчүн компаниялар болжол менен 17 миллиард доллар сарптаганы мунун ачык далили. «АКШ ар бир мүмкүнчүлүктө парадоксалдуу үлгүсүн көрсөтүүдө: өлкө тарыхый инфляциядан жапа чегип жаткан учурда орто мөөнөттүү шайлоолордун чыгашасы рекорддук көрсөткүчкө жетти. АКШдагы 2022-жылкы орто мөөнөттүү шайлоонун чыгымы 16,7 миллиард доллардан ашты» («Sky News Arabia», 13.11.2022). Бул сумма Африканын жана башка аймактардагы бир нече өлкөнүн бюджетине барабар. Мындан белгилүү болгондой, ири компаниялардын ээлери Америка элин тигил же бул талапкерди шайлоого багыт берип турат. Сыртынан караганда бийлик элге таандык болуп көрүнгөнү менен турмуш чындыгында бийлик кайсы бир талапкерди колдоо үчүн жүз миллиондогон долларларды сарптай ала турган ири компанияларга таандык. Айрымдар, шайлоочулар эмес Америкадагы саясатчылар өз шайлоочуларын тандашат деп айта башташты. Маселен, абортко уруксат деген ураанды көтөргөн адам аялдар тарабынан шайлангысы келет. Мигранттарды коргойбуз деген ураанды ким көтөрсө ал азчылыктар тарабынан шайлангысы келет. Ким тектик ураанды көтөрсө ак америкалыктар тарабынан шайлангысы келет ж.б.у.с.

3 – Америкада дайыма акча жана корпорациялар үстөмдүк кылып келген. Бирок президент Трамптын мөөнөтү учурунда Америка ичинде болуп жаткан кескин өзгөрүүлөрдү ачыкка чыкты. Эң көрүнүктүү өзгөрүү – ири компаниялардын ортосундагы курч атаандаштык мурдагыдай «спорттук мелдеш» менен чектелбей калганынан көрүнөт. Бул күрөш ушунчалык курчуп кетти дейсиң, дээрлик кайноо абалына жетип, карама-каршылыктар айынан ач көздүк тынч жашоого мүмкүнчүлүк бербей калды. Капиталисттик компаниялардын ортосундагы айыгышкан күрөш компаниялардын кызыкчылыгын

көздөгөн саясатчылардын сөөгүн сындырган күрөшкө айланды. Капиталисттер эки лагерге бөлүндү: Биринчисинде Демократиялык партиянын өкүлү болгон технологиялык компаниялар үстөмдүк кылууда. Экинчисинде Республикалык партияны жактаган мунай жана энергетикалык компаниялар үстөмдүк кылат. Бул эки лагерь дагы да бөлүнүүгө даярданууда. Башкача айтканда, АКШнын штаттарындагы бөлүнүүлөрдө да, талапкерлердин артында турган ири компаниялардын кызыкчылыгында да ушул бөлүнүүлөр көрүнөт. Америка мунай жана энергетика компаниялары ондогон жылдар бою Америка капитализминин маңызын түзүп келгенин белгилей кетүү керек. Алар Американын ичинде да, сыртта да чоң таасирге ээ болгон. Мунай согуштары, өлкөлөр ортосунда мунай жана газ түтүктөрүн жана мунай танкерлерин куруу саясаты бул компаниялардын таасирин кеңейтти жана үлкөн кирешелерди алып келди. Бирок, акыркы жылдарда технологиялык компаниялардын жыйырма жылга жетпеген убакытта тапкан капиталы мунай жана энергетикалык компаниялардын айрымдарынын дээрлик бир кылымда топтогон капиталынан ашып кетти. Бул көйгөй тереңдешип, өзгөчө коронавирус мезгилинде курчуп кетти. Бөгөт коюу (карантин) саясаты мунай компанияларын ири кирешелерден ажыратып, а түгүл айрым учурда мунайдын баасы өздүк баасынан төмөн түшүп кетти. Ушул эле учурда технологиялык компаниялардын кирешеси өсүп жатты. Анткени, адамдар үйүндө отуруп эле бири-бири менен байланышып, телекоммуникация жабдуулары жана компьютерлер аркылуу өз иштерин жасай башташты. Бул компаниялар аркылуу коммерциялык жана финансылык ири операциялар жасалып жатты. Мисалы, америкалык Amazon компаниясы соода мейкиндигин негизги бөлүгүн ээлеп алды. Буга электрондук соода жана үйгө товар жеткирүү принциби аркылуу жетишти. Мындай кескин өсүү Трамп администрациясынын бийликке келген учуруна туш келди. Натыйжада чыгашага учураган компаниялар менен кирешеси өсүп жаткан компаниялардын ортосундагы чыр-чатактар күчөп кетти. Бул компаниялар өз пландарын саясатчылар аркылуу ишке ашыргандыктан, саясатчылардын арасында да кескин бөлүнүү байкалды.

4 – Америка штаттарынын ортосундагы ажырым күчөдү. Демократтар көзөмөлдөгөн штаттар мунай компанияларына каршы мыйзамдарды кабыл алышты. Мисалы, Калифорнияда абанын булгануусун нөлдүк деңгээлге түшүрүү жана 2035-жылга чейин электр унааларына толук өтүү мыйзамы кабыл алынды. Ал эми, мунай компаниялары көзөмөлдөгөн Техас сыяктуу штаттар «жашыл» өнөр-жай ишканаларын, башкача айтканда, абага зыяндуу заттарды чыгарууну азайтуу саясатын жүргүзгөндөрдү кара тизмеге киргизишти. Кийин

бөлүнүүнү мыйзамдаштыруу процесси башталды. Республикачылар көзөмөлдөгөн штаттар шайлоо округдарынын чектерин өзгөртүп, келе жаткан шайлоолордо мамлекетти көзөмөлдөөнү камсыз кылуу үчүн мыйзамдарды кабыл алышты. Мисалы, Демократиялык партиянын жактоочулары колдогон почта аркылуу добуш берүүнү чектеген мыйзамдар кабыл алынды. О.э Демократиялык башкаруудагы штаттар да Конгресстин округдарын кайра түзө башташты. Республикачыларды ал штаттардан кыскартуу үчүн почта аркылуу добуш берүү мыйзамын кабыл алышты. Бул билим берүү тармагындагы бөлүнүүнү кошпогондогу абал. Республикачылар көзөмөлдөгөн штаттардагы мектептердин окуу программасына «критикалык расалар теориясын» киргизип, иммиграцияга жана иммигранттарга каршы идеялары жайылтылды. Мунун каршысында демократиялык партия көзөмөлдөгөн штаттарда аборт кылуу эркиндиги жана иммигранттарды тосуп алуу идеясы жайылууда. Себеби, бул республикачылардын консервативдүү көз карашына карама-каршы келет. Ошентип, Америка штаттары республикачылар көзөмөлдөгөн кызыл жана демократтар тарабынан көзөмөлдөнгөн, иммигранттар жана ак америкалыктар үстөмдүк кылган көк штаттарга бөлүнүштү. Башкача айтканда, бөлүнүү этникалык мүнөзгө ээ боло баштады. Абал барган сайын ушул нукта туруктуу мүнөзгө ээ болуп калды. Ошондуктан, штаттардагы саясатчылар азыр талаштуу маселелерди көтөрүүгө көбүрөөк ыкташат.

5 – Америка дүйнөнүн башка өлкөлөрүнүн өкмөттөрү менен бирге АКШ Конгрессине орто мөөнөттүү шайлоонун жыйынтыгына кызуу көз салып турду. Анткени бул шайлоолор алардын кызыкчылыктары менен тыгыз байланышта. Орусия «Трампын командасы» бул шайлоодо жеңишке жетип, Байдендин администрациясы сыяктуу Украинага көп колдоо көрсөтпөйт деп күттү. Европа өзгөчө Германия, Орусиянын экспансиялык аракетинен жана Америка-Европа мамилесиндеги Трампын позициясынан улам республикачылардан коркууда. Кытай болсо Америка-Кытай ортосундагы чыңалуунун күчөшүнөн кооптонот. О.э. Түштүк Корея менен Японияны өзөктүк курал менен камсыз кылуусунан сактанат. Ал эми, Американын исламий аймактагы Сауд Арабия сыяктуу малайлары «Трамп тобу» алар үчүн «Байден тобуна» караганда жакшыраак деп эсептейт. Айрымдары мунун тескерисин каалайт.

Бул шайлоолор президенттик болбосо да андан кем эмес маанилүү. Анын үстүнө 2024-жылы өтө турган президенттик шайлоонун көрсөткүчү болуп эсептелет. Америкада инфляциянын өсүшү жана күйүүчү майдын кымбатташынан улам республикалык партия үчүн жагымдуу жагдай түзүлдү. Ар кандай сурамжылоолор да ушуга

багытталды. Бул массалык маалымат каражаттарында ушунчалык пропаганда кылынгандыктан демократтар «кызыл толкундун» жууп кетишинен коркуп калды. Кыскача айтканда, шайлоонун шарттары жалпысынан республикачылардын пайдасына болду. Бирок, биз бүгүн көрүп тургандай, социалдык сурамжылоолорду жүргүзгөн уюмдарды жана келе жаткан «кызыл толкунду» күткөн ММКларды ыңгайсыз абалга кептеп койду. Алардын арасында демократтарды колдогон маалымат каражаттары да бар эле. Мурдагы президент Трамп АКШнын штаттарын кыдырып президенттик шайлоо өнөктүгү сыяктуу Республикачыл талапкерлерди колдоо үчүн турне кылды. О.э. демократтар азыркы президент Байден жана мурдагы президенттер Обама, Клинтон аркылуу кампания уюштурду. Алар жагымсыз эсептеген «кызыл толкунду» токтотууга үмүттөнүштү. Бирок бул толкун ошол боюнча келген жок. Тескерисинче, шайлоонун натыйжасында «Республикалык партия 435 мүчөдөн турган АКШ Конгрессинин Өкүлдөр палатасында аз гана айырма менен жеңип чыкты. CBS News кеминде 218 орунга ээ болот деп эсептеген» (BBC, 17.11.2022). «Демократтар жекшемби күнүн АКШ Сенатында көпчүлүктү сактап калуусун майрамдашты. Демократтар азыркы сенатты жетектеген АКШнын вице-президенти Камала Харрестин добушун кошкондо 50 орунга ээ болду. Ал эми, республикачылар 49 орунга ээ болду. Бирок, Жоржияда 6-декабрга белгиленген экинчи айламплага чейин Сенаттын шайлоосунда бир орун бөлүнбөй турат. Мындан кийин демократтар ажырымды кеңейтиши мүмкүн» («Аль-Жазира», 14.11.2022). Бул жыйынтыктар бардык күтүүлөрдөн жана сурамжылоолордон төмөн болду. Бул жыйынтыктар бардык күтүүлөрдүн жана сурамжылоолордун үмүтүн актаган жок.

6 – Жакшылап изилдеп көрсөк, республикачы губернатор жана жергиликтүү депутаттар менен сенаторлордун көпчүлүгү республикачылардан турган штаттардагы шайлоодо республикачылар жеңип келди. Бул штаттарда Демократиялык партия айрым өзгөчүлүктөрдү эске албаганда көзгө көрүнөрлүк жеңишке жетише алган жок. Мисалы, Латын Америкасынан келген иммигранттардын саны көбөйгөндүктөн, Техас штатында демократтар бир нече орунга ээ болду. А бирок, толук көзөмөл республикачылардын колунда калууда. Демократтар башкарган штаттарда да дээрлик ушундай эле көрүнүш. Демек, бул бөлүнүү кыйла олуттуу жана терең. Кээ бир штаттар эки тараптын ортосундагы чыр-чатактын объектиси болуп калууда. Джорджия, Аризона, Невада жана Пенсильвания сыяктуу аймактар олкусолку штаттар деп аталып калды. Шайлоонун натыйжалары күтүлгөндөн төмөн болуп, сурамжылоолорго жана стандарттуу шайлоо процесстерине карама-каршы болгондуктан, Вашингтонду бириктирген Колумбия

аймагы мурдагыдай «Бириккен» эмес тескерисинче, алардын ажырым күчөгөн аймак болуп барууда. Башка жагынан эки партиянын бийлик үчүн о.э. алардын ири компанияларынын кызыкчылыктары себептүү олку-солку болуп турган штаттарда курөш дагы да кескин курчушу мүмкүн. Учурдагы шайлоодо бир партия штаттардын кайсынысын болбосун көзөмөлгө алып экинчи тарапка каршы жаңы мыйзамдарды кабыл алат. Каршылашынын таасирин жоюу үчүн экинчи тарапка жагымсыз маалымат согушун алып барат. Олку-солку болуп жаткан штаттарда зордук-зомбулуктун жалындары чыгышы мүмкүн. Ал бүт өлкөнү дагы зордук-зомбулукка батырат жана мамлекеттин тышкы саясатына таасир бере баштайт. Мындай окуялар тышкы саясатка азыртан эле таасирин тийгизип жатканын көрүп жатабыз. Маселен, Сауд Арабиясы мунай өндүрүүнү кыскартуу боюнча «Трамп тобунун» буйругун аткарды. Учурдагы шайлоо Америкада терең бөлүнүүнү ачыктады. Тараптардын күчү дээрлик бирдей жана баанын өсүшү сыяктуу жаңы жагдайлар алардын күчүнө таасир этпейт. Бул келечекте боло турган окуялардын коркунучтуу жарчысы болуп саналат. Шайлоо ачык эле чыңалуу менен коштолду. Кээ бир «Трамп тобунун» талапкерлери, а, түгүл аялдар да курал алып үгүт иштерин жүргүзүштү. Балким, жакынкы күндөр дагы көп келишпестиктерди көрсөтөт жана штаттар ортосундагы карама-каршылыктар өз позицияларын мыйзамдаштыруусуна алып келиши мүмкүн. О.э. актардын үстөмдүгү теориясын жайылткан Республикалык партия көзөмөлдөгөн аймактардан ак эместердин иммиграциясы көбөйүшү мүмкүн.

7 – Конгресстеги орто мөөнөттүү шайлоолордо болуп өткөн окуяларга таянып, анын жыйынтыгы эмне болорун төмөнкүчө ачыктоого болот:

а) Америка Вашингтондо бийлик талашкан эки тараптын ортосундагы ажырымды жоюуга жөндөмдүү акыл-эстүү адамдардан куру калгандай. Америкалыктар лоялдуулук жана саясий тандоолор жөнүндө көбүрөөк тынчсызданып жатканы менен, президент Байдендин администрациясы кийинки эки жылда Республикачыл штаттар менен АКШнын Өкүлдөр палатасын түзгөн “кызылдар” тарабынан жаңы кыйынчылыктарга туш болот. Демек мамлекет тышкы саясатта зыянга учураса да, көбүрөөк ички маселелерге көңүлүн бурат. Ал эми Трампка келсек, шайлоого чейин ал Республикалык партияны толугу менен көзөмөлдөп тургандай көрүнгөн. Бирок шайлоонун жыйынтыгы жарыялангандан кийин Трамп колдогон талапкерлердин айрымдары өтпөй калды. Айрымдары ийгиликке жеткени белгилүү болду. Бул Республикалык партиянын атынан экинчи мөөнөткө ат салышууну көздөп жаткан Трамп үчүн кыйынчылыктарды жаратышы мүмкүн.

б) Республикалык партиянын артында турган ири америкалык компаниялар олуттуу эл аралык таасирге ээ. Муну Сауд Арабиянын мунай өндүрүшүн кыскартуу чечиминен көрүүгө болот. Ошондуктан, АКШнын эки партиясы ортосунда эл аралык күчтү бөлүү белгилери күчөшү мүмкүн. Албетте, бул Американы мамлекет катары эл аралык деңгээлде алсыратат. Мындай көйгөйгө көңүл бурбай коюуга болбойт. Мурдагы демократ, мамлекеттик катчы Жон Керринин байланыштары Трамп администрациясынын Иранга максималдуу басым көрсөтүү саясатын кантип алсыратканын көрдүк. Буга жооп катары Республикачылар Байдендин администрациясынын тушунда Сауд Арабияны мунай өндүрүшүн кыскартууга үндөдү. Байден администрациясынын Орусияга болгон кысымын жеңилдетти. Ошондуктан, Американын эл аралык таасири экиге бөлүнүп, кээ бир эл аралык кызыкчылыктар жеке республикачылардын жана жеке демократтардын кызыкчылыгына айланды. Бирок, максатка жетүү жолдору ар түрдүү болсо да Россия жана Кытай менен күрөшүү сыяктуу бир катар жалпы стратегиялык кызыкчылыктарда алардын позициясы биригип турат.

в) Байдендин администрациясы Украина маселесинде Орусияга кысым көрсөтүүсүнө дагы толук эки жыл убактысы бар. Америка Украина менен Орусиянын ортосундагы сүйлөшүүлөрдүн эшигин ачкан менен Орусияга Украинадагы бардык жетишкендиктеринен баш тарттыруу үчүн кысым көрсөтүүнү улантат. Америка Украина маселесинен тышкары, Орусия өзөктүк куралы Америкага коркунуч туудурбашы сыяктуу ийгиликтерге жеткенге чейин Орусия катуу санкциялар астында кала берет. Мындай саясат Байдендин доору бүткөнчө улана берчүдөй. Байден максаттарына жетпейинче Орусияны Батыш дүйнөсүнөн жана анын жан-жөкөрлөрүнөн обочолонтот. Экономикасы болсо бутка тура албай төмөндөй берет.

г) Кытайды Орусияны колдоонун кесепеттери менен коркутуу аркылуу Байдендин администрациясы Кытайды Орусиядан натыйжалуу алыстата алды. Кытай менен Орусиянын мамилелери бекемдиги тууралуу билдирүүлөр куру сөз болуп калды. Башкача айтканда алардын билдирүүлөрү иш жүзүндө көрүнгөн жок. Эки күчтү бири-биринен алыстатуу процесси али бүтө элек. Ошенте да Орусия Кытай аны Американын жана Украинага чоң аскерий колдоо көрсөткөн, Орусияга оор экономикалык санкцияларды киргизген НАТО өлкөлөрүнүн каршысында жалгыз калтырганын сезип жатат. Анткени, Кытай Украина согушу башталганга чейин Орусия менен «чексиз достук» деп аталган альянсты түзсө да эч нерсе сунуш кылбай келе жатат.

д) Батыш Европа өлкөлөрү Трамптын бийликке кайтып келишинен коркушту. Бул анын президенттикке кайтып келишинеби же анын тобунун Конгрессти көзөмөлдөөсүнө байланыштуу болобу айырмасы жок. Анткени ал НАТОго эскирген альянс катары саясат алып барган. Европанын аскердик күчү алсыз жана Орусиянын экспансиялык саясатына туруштук бере албайт. Ошондуктан, Европа өлкөлөрү Байдендин администрациясынын кайтып келишине сүйүнүштү. Кошумчалай кетсек, америкалык газ компаниялары Байдендин администрациясын ыңгайсыз абалда калтырды. Европага орус газынын ордуна Америка газын төрт эсе кымбат берди. Буга Европа өлкөлөрү нааразылык билдиришти. Президент Байден Украинадагы согуш учурунда өтө чоң киреше алып жатканын айткан компанияларды сындап кошумча салыктар менен коркутту. Байдендин өлкө ичиндеги мунайдын кымбатташын сындаганын түшүнүү керек, анткени Европадагы баанын көтөрүлүшү аны көп деле түйшөлтпөйт. Тескерисинче, Байден жүргүзгөн Америка саясаты негизинен Германияга багытталган жана Европаны кыйратууну каалайт. Мындай саясат европалыктардын биримдигине сокку уруу үчүн «Brexit»ти колдогон экс-президент Трамптын саясатына окшош.

8 – АКШ Конгрессине орто мөөнөттүү шайлоолор көптөгөн ички жана тышкы аспектилерге ээ. Американын гегемониясынан улам бул шайлоолор глобалдуу окуя болуп калды. Бул АКШнын тышкы саясатына таасирин тийгизгендиктен, дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрү ага кызыгышты. Демек, бул шайлоо Британия өзүнүн малайларынан улуулук сезимин сактап калуу үчүн ММКлардан Британиянын ички окуяларын чагылдырууну талап кылгандан таптакыр башкача.

Бүгүнкү күндө «улуу» деп аталган өлкөлөрдүн абалы ушундай. Алардын ички окуяларына бүт дүйнө көз салып жатат. Аллахтын нусраты менен бүткүл дүйнөгө туура жолду көрсөтө турган Ислам Халифалыгы пайда болгондо, Ислам дүйнөсүндөгү ар кандай окуя куфр өлкөлөрү үчүн саясий мааниге ээ болот. Алардын ар бири Халифалыктагы өзгөрүүлөрдү жана бул өзгөрүүлөр өз өлкөлөрүнө кандай таасирин тийгизээрин изилдешет. Куфр өлкөлөрү азыртан эле Ислам дүйнөсүндөгү ар кандай окуялар менен алек болуп, исламий кыймылдарды күзөтүп, алардын маалымат каражаттары «мээлүүн» деп аталгандарды жарнамалап жатышат. Мунун каршысында алар өз үмөтүнө ыкластуу мусулмандарды үмөтөн алыстатуу үчүн бардык аракеттерди көрүүдө. Мунун баары «Ислам мамлекети» тикеленгенге чейин гана боло турган көрүнүш. Үмөттүн күч-кубаты жана мүмкүнчүлүктөрү мусулмандарды Аллахтын ыраазылыгына алып бара турган бир жетекчиликтин астында бириккенде эмне кылышат?! Ал күнү ар бир адам Үмөттүн күчүн жана

улуулугун ошондой эле азыркы «улуу» деп аталган өлкөлөрдүн алсыздыгын көрөт.

Аллах айтат:

﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾

«Залим кимселер кандай акыбетке карап бара жатышканын жакында билип алышат» [26:227]

25-рабиуссаний, 1444-х.

19-ноябрь, 2022-м.

Европа союзунун башчыларынын жолугушуусу

Суроо: 2005-жылы 27-октябрда Европа союзуна мүчө мамлекеттердин жыйырма беш президенттери Лондондо топтолушту. Бирок, ошол күнү күн батпастан эле таркап кетишти. Алардын саммиттери арзырлык эч нерсени жарыя кылган жок. Мунун мааниси Европа союзу кыйроого жүз тутту дегениби?

Жооп: бул жерде Европа союзуна күчтүү таасир көрсөтө турган төмөнкү эки иш бар.

1. Улутчулдуктар.
2. Американын фитналары.

Улутчулдук туйгусу адамзаттын табигый көрүнүштөрүнөн бири. Ар бир махлук өз уруусуна үйрөнүп калат. Уруусунун тарабын алып, башкаларга каршы чыгат. Бул табигый туйгуну (проблеманы) Исламдан башкасы эч качан чечип бере албаган жана чечип бере албайт да. Ислам Алла Субханаху бүткүл дүйнөгө рахмат кылып түшүргөн чыныгы дин. Алла Таала айтат:

﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ﴾

– «Албетте силердин Алла алдындагы эң урматтууңар эң такыбадарларыңар».

[49:13]

Пайгамбар ﷺ айтат:

«لَا فَضْلَ لِعَرَبٍ عَلَى عَجَمٍ إِلَّا بِالْقَوَى»

«Арабтын аямдан такыбадан бөлөк эч кандай абзелдиги жок». Ислам бардык улуттар менен элеттерди бириктирет, бир катарга тизет.

Исламдан башкасы бул проблеманы эч качан чече албайт. Советтер союзунун күчсүз жери да ушул болгон, Европа союзунун да назик жери ушул болуп жатат.

Ошондуктан, Европа союзу мамлекеттеринин кызыкчылыктары алардын саясий иштеринде өздөрү каалагандай аракет кылууга алып келет. Ушуга караганда, айыл чарбачылыгына негизделген Франциянын кызыкчылыктары айыл чарбачылыгына негизделбеген Британиянын кызыкчылыктарына туура келбейт жана башка ушул сыяктуу...

Эми, Американын фитналарына токтололу. Америка айрым мамлекеттер менен, айрыкча, Европа союзуна 2004-жылдын май айында кошулган он мамлекет менен (анткени, алардын көпчүлүгү Америка таасири астындагы региондо жайгашкан) атайын алакалар орнотуп, Европа союзу мамлекеттеринин ичине кирип бармакчы болот. Европа союзунун мурунку президенти Романо Проди 2003-жылы 19-апрелде: «Европа союзуна жаңы мүчө болгон айрым мамлекеттердин Кошмо штаттар менен коопсуздук маселелерине тиешелүү тармактарда бекем

алакалары бар. Анткени, Кошмо штаттар алардын турмуш-тиричилигине таасир өткөзүүдө» деген эле.

Ошондуктан, Европа союзунун жетекчилери топтолушту-го, мурунку саммиттеги чечилбеген проблема өз абалында калды. Негизи, 2004-жылдын июн айында болуп өткөн мурунку саммитте союздун 2007-2013-жылдарындагы бюджети туурасында келишип алынган эле.

Британия айыл чарбачылыгын колдоп кубатоону четке кагып, аны такыр коргобойт. Соода эркиндигин каалайт, анын бул ишин Дания, Польша жана башкалар колдоп-кубатташат. Франция болсо айыл чарба продукцияларын коргоо жана колдоп кубаттоо керек деп туруп алат. Өзүнүн дыйкандарына таасир көрсөтүп калуудан коркуп, эркин соодадан ачык баш тартат. Анын бул ишин Германия (Шрёдер) колдоп кубаттайт.

Бул жыйында Америка бар да, жок да. Ал дыйканчылыкты ар кандай колдоп-кубаттоодон баш тартат. Европа союзунун жетекчилери Питер Менделсонду колдоп-кубаттоо темасын алып таштоону талкуулоого көндүрдү. Франция болсо жетекчини Европа дыйкандарын эл аралык ат салышуудан коргоочу бажыкана салыктарын кемейтүү туурасындагы ар кандай сунушту ортого таштоодон этияттандырды. (Ушуга карабастан, Европа союзунун жетекчиси Лондон саммитинен эки күн өтүп, т.а. 2005-жылы 29-октябрда колдоп-кубаттоону баскычма-баскыч кемейтүү, о.э. бажыкана салыктарын да башка мамлекеттердеги айыл чарба импортторуна карата 36-60% арасында азайтуу сунушу менен чыкты. Ошондой болсо да, Америка 55-90% арасында азайтылышанан башкасына көнбөдү). Эмне болгондо да, эркин сооданы колдоп кубаттоочулар коргоо саясатына каршы күрөшкө убадалашышты. Даниянын премьер министри Расмуссен мындай деди: «Европа ачык экономика жана ат салышууну бекем кармашы, о.э. коргоону ташташы лазым». Кийин июнда пайда болгон келишпөөчүлүктөргө ишара кылып: «Өткөн саммит саясий апаат болду. Биз эң абзел чөйрө жаратышыбыз лазым» деп кошумча кылды.

Блэр «Европа союзунун акчаларын сарптоонун эң акылдуу жолуна» чакырды. Блэр айыл чарба продукцияларын колдоп кубаттоодон баш тартып, Европа союзу келишиминдеги биринчи даражалуу беренелерди жаңылоого келишүүгө аракет кылат. Дал ушул убакытта Франция президенти Франция ишчилеринин коргоосун ашырууну талап кылып, дыйкандарды колдоп кубаттоо үчүн ажыратылган каражаттарды башка максаттарга буруу, аларды (Британия каалагандай) 2013-жылдан мурун ойлоп табуу тарапка багыттандыруу жөнүндө талкуулоону четке какты. Германиянын мурунку канцлери Шрёдер мындай деди: «Британия моделиндеги эркин экономикалык түзүм Европадагы бардык мамлекеттердин моделин түшүндүрбөйт».

Ошентип, жыйын ийгиликсиздикти өзү менен бирге алып барган. Союз мамлекеттери ортосунда башкы пробелма үстүндө карама-каршылык бар. Алар эки топко ажыралышкан. Үчүнчүсү болсо унчукпай турат. Ошондуктан, бир экономикалык талдоочунун Европа союзу саммитин «жетекчилер саммиттин өткөзүүдө бирдей маанайда эмес» деп сүрөттөшү туура сүрөттөө. Айрым гезиттер саммиттин бир күн менен гана чектелиши Франция президенти Ширактын каалоосуна карап болду деген кабарды таркатышты.

Кыскасы, негизи улутчулдар бар болгон соң жана Америкнын Европага мурдун сугушу, ага каршы фитналар уюштуруулары токтотулбай турган болсо, мындай келишпөөчүлүктөр Европа союзунун ич-ичинде сакталып кала берет. Америка Европа союзу түзүлбөстөн мурун да ошол ошол эле. Де Голлду кулатууда да, Шрёдерге каршы уюштурулган фитналарда да анын колу бар экендиги баарына айкын. Ал тургай, телеканалдардан биринде кече 2005-жылы 8-ноябрда орус саясатчысы Жириновский Париж айланасындагы окуяларда да Американын колу бар экендигине ишара кылууда.

Эми, Европа союзунун таркалып кетишине токтоло турган болсок, бул ыктымалдан узак иш. Анткени, уюмдар саясий, финансылык, экономикалык жактан союз үчүн түзүлгөн. Бирок, алардын бир токтом, саясий биримдикке жана союздун бир бүтүн эл аралык таасир күчүнө жетишиши ушул эки ишке негизделип арсар болуп тура берет деш мүмкүн.

7-шаввал, 1426-х.

9-ноябрь, 2005-м.

Европадагы абал

Суроо: 2011-жылы 12-ноябрь күнү кечкурун Италия премьер-министри Берлускони отставкага кетишин жарыя кылды. Андан үч күн мурун т.а. 2011-жылы 9-ноябрда Йоргос Папандреу грек өкмөтүнүн жетекчилигинен отставкага кетишин жарыялаган. Алардын отставкага кетишине эки мамлекетти силкинткен финансылык жана экономикалык кризис, эң оболу, өздөрүнүн карыз кризиси себеп болду. Бул эки мамлекеттин парламенти сарамжалдоо иш-чараларына жана бул иш-чараларды ишке ашыруу үчүн эки мамлекет Европаны куткаруу планы алкагында Эл аралык Валюта Фонду (ЭВФ) жана Еврокомиссиянын көзөмөлүнө өтүшүнө ыраазылык берди. Бул да ушул отставкаларга себеп болду. Бул эки мамлекетте соңку күндөрдө бири-бирине уланган кризистер менен бирге Ирландия, Португалия, Испанияда да ушуга окшогон кризистер жүз берди. Бул кризистер эки жылдан ашуун убакыттан бери токтобой келе жатат. Жада калса, карыз кризиси Францияга чейин жетти. Акыйкатта болсо, Франция Еврозонадагы эң ири мамлекеттердин бири о.э. Европа Союзундагы эң ири мамлекеттердин катарын толуктайт. Этибарды тарта турган даражада кризистерди башынан өткөрүп жаткан бул мамлекеттердин бардыгы Еврозонада жайгашкан. Эми, ушундай бир суроо туулат. Бул кризистер еврону тагдырына жана Европа Союзуна кирген 27 мамлекеттин 17син өзүнө камтыган Еврозонага канчалык таасири бар? Бүткүл Европа Союзунун тагдырына канчалык таасири бар?

Кала берсе, бул кризис башка ири мамлекеттерге: Америкага, Россияга жана Кытайга о.э. Европа Союзунун мүчөсү, бирок, Еврозонага кирбеген Британияга да таасири барбы?

Жооп:

1 – Грециядагы карыз кризиси еврозонага анык таасирин тийгизди. Буга Греция болжол менен 350 миллиард еврого т.а. 482 миллиард долларга жеткен карызын төлөй албашынан тынчсыздануу себеп болду. Бул карыз мамлекеттин ички дүң продукциясынан 160% ашып кетти. Акыбетте, бюджеттеги дефицит 13,6%га жетти. Белгилүү болгондой, Европада жол берилген дефициттин көлөмү 3,5%дан ашпоосу керек. Ошондуктан, Еврокомиссия жана ЭВФ Грециядан «Европаны куткаруу планы» алкагында сарамжалдоо чараларын көрүүнү талап кылды. Бирок, Папандреу кошумча чараларды көрүүдөн баш тартмакчы болуп, бул чаралар байланыштуу референдум өткөрүүгө чакырды. Аны грек өкмөтүндөгү 5 министр о.э. финансы министри да колдоду. Бирок, европалыктар Франциянын Канн шаарына сапар кылышып, эгер грек мамлекети сарамжалдоо планын ишке ашырбаса, кошумча каражаттар

ала албашы жөнүндө эскертишкенден кийин Папандреу референдум өткөрүү пикиринен кайтууга мажбур болду. 2011-жылы 11-октябрда донор мамлекеттер Грецияга көлөмү 8 миллиард еврого жеткен алтынчы траншты берүүгө ыраазылык беришти. 2011-жылы 21-октябрда болсо, грек өкмөтү сарамжалдоого тиешелүү кошумча чараларды макулдап, муну менен демонстрацияларга каршы чыкты. Массалык иш таштоо жана Афинадагы күчтүү нааразылык демонстрацияларынын натыйжасында мамлекет бүтүндөй паралич абалга түшүп калды.

2 – Белгилүү болгондой, 2008-жылы ноябрда Европада рецессия (сенектик) жана дефляция башталганы расмий түрдө жарыяланган. Бул абал Америкада дүйнөлүк финансылык кризис жарылгандан эч канча убакыт өтпөстөн жүз берди. Баалуу кагаздардын базарындагы кризис, компания жана банктардын банкрот болушунан турган финансылык жана экономикалык кризистер биринин артынан бири уланып кетти. Мамлекеттер бул базарларды, компания жана банктарды куткарууга урунуп, мамлекетке оор жүк болгон үлкөн көлөмдөгү каражаттарды ажыратты. Бирок, проблема чечилген жок. Ал тургай, бул нерсе карыз кризисинин себептеринин бири деп да эсептелбеди. Т.а. бул дабаа (чечим) ооруну дагы да курчутуп, оору белгилүү бир жерде эле жайылбастан, тескерисинче, бүткүл экономиканы камтып алды. Мына ушинтип евронун курсу башка дүйнөлүк валюталарга, өзгөчө, долларга салыштырмалуу төмөндөп баштаганда, андан кийин карыз кризиси жүз берүү менен Евро кризиси т.а. мамлекеттин төлөөгө жөндөмдүүлүк кризиси пайда болду. (Төлөөгө жөндөмдүүлүк кризиси – мамлекеттин кирешеси жана ички дүң продукциясынын көлөмү мамлекет тарабынан чыгарылган баалуу кагаздардын көлөмүнөн төмөндөп кетүүсү). Мамлекеттин кирешеси жана ички дүң продукция кандайдыр бир себептерге ылайык, мамлекет тарабынан баалуу кагаздар көрүнүшүндө чыгарылган жана дүйнөдөгү башка мамлекеттер, банктар жана финансылык мекемелер сатып алган ушул карыздардын көлөмүнөн азайып кетсе, бул мамлекет өзүнүн карыздарын төлөөгө кудуретсиз болуп эсептелет. Натыйжада, бул баалуу кагаздардын баасы төмөндөп, карыздардын үстүнө коюлган пайыздык ставка да, камсыздандыруу баасы да көтөрүлүп кетет. Акыбетте, мамлекеттин карызы дагы да көбөйөт, бул баалуу кагаздарга болгон ишеним жоголот, аларды эч ким сатып албай турган болот, тескерисинче, алардан кутулууга урунат. Себеби, бул баалуу кагаздардын ээси болгон мамлекет аларды төлөй албай калат. Бул болсо, ушул мамлекеттин экономикасына эле эмес, саясий туруктуулугуна жана бийликтин абалына да таасир өткөргөн кризистин жарылышына себеп болот. Соңку кездерде Италияда ушундай

абал жүз берип, Берлускони өкмөтүнүн кулашына алып келген болсо, Грецияда да ушундай абал жүз берип, Папандреу өкмөтү кулаган.

3 – Франция жана Германия Еврозона проблемаларын чечүүгө аракет кылууда. Бирок, алардын ортосунда, негизинен, ушул кризисти көзөмөлдөөдө, аны жөнгө салууда жана кимдин сунушу кабыл алынышында келишпестиктер бар! Айрыкча, экономика маселеси мамлекеттер үстөмдүгүн камсыздоодо тыгыз байланышып жаткан соң, келишпестиктер негизинен мына ушулар. Себеби, Франция да, Германия да өзүн Европа Союзунун эң чоң башчысы жана жетекчиси деп эсептейт. Экөөсүнүн ортосунда бул Союзда үстөм болуу, токтом чыгаруу жана чечүүчү сөздү айтууда жашыруун атаандаштык бар. Муну Берлиндеги Европа тышкы алакалар кеңешинин мекемесинин төрайымы Орлек Гойрот Евросоюз мамлекеттерине карата айткан мындай сөздөрү туюнткан: «Эгер, бири-бирине бүтүндөй карама-каршы болгон эки тараптан жандашсаңар, бири-бириңер менен кагылышууңар анык, бирок, бул жерде ийгиликтүү-жемиштүү диалог болот деп үмүт кыламын». (Рейтерс, 2011/5/20).

Ошентип, Франция менен Германия тарабынан сунушталып жаткан чечимдерде да алардын ортосундагы келишпестик орун алган. Франция ушул кризистердин чечими катары бир экономикалык өкмөттү түзүүнү сунуш кылган болсо, Германия иш структураларын жана механизмдерин түзүү менен алектенене турган, жаза-чараларды колдоно турган бир экономикалык мекемени түзүүнү сунуш кылды. Германия экономикалык өкмөт түзүүгө ыраазы болгон жок. Себеби, бул өкмөт европа өкмөттөрүнүн көзөмөлүнөн чыккан, бардык мамлекеттерге белгилүү бир экономикалык саясатты мажбурлап жүктөгөн жогорку бийлик деген элести жаратмак. Мындан улам, башка мамлекеттердин суверенитетине зыян жеткендиктен, бул мамлекеттерде тынчсыздануу жүз бермек. Ошондуктан, бул сунуш кабыл алынбады. Франция менен Германиянын ортосунда экономикалык өнүгүү маселесинде да келишпестик бар. Германия бүткүл Европа боюнча теңдештирүүгө мүмкүн болбогон соода балансындагы дисбалансга алып келген экспортту активдештирүү үчүн орчундуу ондоп-түзөтүүлөрдү алып барды. Башка мамлекеттер о.э. Франция миллиарддаган евро көлөмүндөгү соода дефицитине кабылып турганда Германия үлкөн соода профицитине жетишти. Ошондуктан, Германия башка мамлекеттерден өзүнө ээрчүүнү жана жумуш акыларын азайтууну талап кылып турганда, Франция Германиядан жергиликтүү талапты күчөтүүнү жана импортту кызыктыруу үчүн салыктарды азайтууну талап кылды. Европа туруктуулук фонду боюнча жана бул фондго колдоо көрсөтүүнү көбөйтүүдө да келишпестиктер бар. Германия бул фонддогу салымын немис парламенти 2011-жылы 29-сентябрда

ыраазылык бергенден кийин 123 миллиард евродон 211 миллиард еврога көбөйттү. Бул болсо Германия еврону сактап калууга абдан аракет кылып жатканына жана 17 мамлекеттен турган Еврозона мамлекеттеринин колдоосу менен евронын сакталып калышына аракет кылып жатканына далалат кылат. Европа мамлекеттери дефицитке чек коюшу күтүлгөн туруктуулук келишимин колдоп-кубаттоого убада берген. Бирок, бул келишим кризиске байланыштуу кулады. Германия тарабынан көрсөтүлгөн сунуштардын бири – бул өзүнүн бюджетинде дефициттин өтө жогорулап кетишине жол берген мамлекеттерге финансылык жардам берүүнү тоңдуруп коюу. Еврокомиссия да муну карап көрдү, бирок, бул чара проблеманы чечпейт, тескерисинче, анын уланышына кызмат кылат деген пикирге келди. Германия Европа Союзунун деңгээлинде кабыл алына турган токтомдор маселесинде ушул мамлекеттердин добуш берүү укугун кеминде бир жыл мөөнөткө тоңдуруп коюуну да сунуштады. Бул нерсе Союзда кыйынчылыктарга кабылып жаткан бул мамлекеттердин ролун бекер кылууну түшүндүрөт. Германия башка мамлекеттерди дефицит потологун токтотуу үчүн Германияга ээрчишин, чоң карыздар себептүү орчундуу абалга түшүп калган, Еврозонадан чыгуудан башка аргасы калбаган мамлекеттердин дефолтун жарыя кылуу чараларын иштеп чыгууну да сунуш кылды ...

Бирок, бул чечимдер Европа Союзуна өкүмүн өткөрүп жаткан Лиссабон клешимин өзгөртүүнү талап кылды. Бул келишим Союз мамлекеттери ортосундагы кескин келишпестик себептүү абдан кыйын абалда дүйнөгө келген. Бул мамлекеттер Союз ичиндеги көз карандысыз мамлекет катары өз суверенитетин сактап калууга умтулуп, жалпынын пайдасы үчүн баш тартууга даяр эмес болушкан. Ошондуктан, Германиянын сунушу кабыл алынышы оңой эмес. Германиянын акыркы сунушунда немис финансы министри Вольфганг Шойбле «карыз кризисин чечүү үчүн Еврозона мамлекеттерине жергиликтүү финансылык саясатта көбүрөөк саясий укуктарды берүү»гө чакырган. Ал: «Европа Борбордук банкы – жалпынын эсебинен бир мамлекет үчүн эмес, бардык мамлекеттер үчүн кам көргөн саясатты тартиптештирүү мүмкүнчүлүгүн берген көз карандысыз банк» - деп баса белгилеп өттү. Бирок, ал, ошону менен бирге, минтип кошумчалады: «Бүгүнкү күнгө чейин Европанын ортоктош финансылык саясаты өз ара келишилген жок». (DPA, 2011/11/12). Шойбле Греция проблемаларга кабылып жатканын моюнга алып, муну «тоодой проблемалар» деп атады. Мурун немис канцлери Ангела Меркель билдирүү жасап, Еврозонанын келечегинен эскертип, мындай деген: «Германия эч бир мамлекеттин банкрот болушун каалабайт, себеби, бул, баарынын банкрот болушун түшүндүрмөк». Ал бул сөзүн 2011-жылы 14-ноябрда өзүнүн Христиан-

Демократиялык партиясынын Лейпциг шаарында болуп өткөн конференциясында да сөзгө чыгып минтип кайталады: «Европа экинчи дүйнөлүк согуштан бери эң оор күндөрдү башынан өткөрүп жатат... Эгер, евро куласа, Европа да кулайт». Бул болсо, евро жана Еврозонанын сакталып калышы астында кыйынчылыктар, тоскоолдуктар турганын ырастап турат.

Германиянын көптөгөн сунуштары жана эскертүүлөрү о.э. Европа туруктуулук фондуна колдоо көрсөтүп, бул фонддун бюджетин 440 миллиард евродон триллион еврого көтөрүүгө ыраазылык бергендиги, булардын бардыгы немистерди бул проблеманы чечүүгө канчалык зор көңүл буруп жатышканын, Европа акча биримдиги болгон евроно о.э. Еврозонаны сактап калуу эле эмес, балким, Европа Союзун сактап калууга канчалык жан үрөп аракет кылып жатышканын көрсөтүп турат. Бул, Германия жакынкы келечекте евродон, Еврозонадан жана Европа Союзунан баш тартмакчы эмес дегенди түшүндүрөт. Белгилүү болгондой, евро ушул Союз ийгилигинин сыры, ошондуктан, анын кулашы Союздун кулашын же кыйрашын түшүндүрөт.

4 – Бир тараптан, бул кризис Америкага өзүнүн орчундуу финансылык-экономикалык абалынан о.э. биринчи кезекте, Америка – кризистин булагы экенин адамдардын этибарынан чалгытуу мүмкүнчүлүгүн берди. Ошону менен бирге, европалыктардын Европа Союзуна жана еврого болгон ишенимин жоготуу үчүн аракет кылууда. Себеби, Америка бул Союзду анын валютасы менен кошуп кулатууга же кыйратууга аракет кылып жатат. Эгер, бул нерселер жүз берсе, Европанын Америка менен экономикалык жана эл аралык саясатта атаандаша турган эч кандай эл аралык таасири калбайт. Кала берсе, Америка Европаны моюн сундурууну жана Американын көлөкөсүндө жүрүшүн да каалайт. Ошондуктан, Америка Европага жардам берсе да белгилүү бир деңгээлге чейин жардам берет. Максат, аны Америкага көз каранды кылып алуу же өзүнүн саясында жүрө турган кылып коюу. Ушул себептен улам, Америка ушул айдын башында өткөрүлгөн жыйырмалык саммитте Эл аралык Валюта Фондунун Еврозона кризисин чечүүгө карай кадам таштоо үчүн бериле турган каражатты эки эсеге көбөйтүү жөнүндөгү сунуштарын четке какты. Американын финансы министри Тимоти Гейтнер жыйырмалык саммиттин мамлекеттеринин финансы министрлери жыйыны алдында мындай деди: «Мен Европа Фондуна жардам көрсөтүүнү колдоймун, бирок, Европанын өзүндө бул карыз проблемаларын чечүүгө жетиштүү каражаттар бар... Карыз кризиси эки жылдан бери токтобой келе жаткандан улам, европалыктар көбүрөөк чараларды көрүшү жана муну дагы да чечкиндүүлүк менен аткарышы

үчүн АКШ европалыктарга басым өткөрүүнү токтотпоону жактайт». (ал-Жазира, 2011/10/14).

Американын «Стандард энд Пурс» (Standard & Poor's), «Мудиз» (Moody's), «Фитч» (Fitch) сыяктуу белгилүү кредит рейтинги уюмдары да бул мамлекеттердин финансылык абалына болгон ишенимине зыян жеткирүүдө белгилүү бир роль ойнойт. Себеби, бул уюмдар Испания, Португалия, Италия жана Грециянын рейтингин төмөндөттү. «Мудиз» уюму да 2011-жылы 7-октябрда 21 чакты Европа банктарынын рейтингин төмөндөткөн, алардын арасында ири банктар да бар. Эл аралык Валюта Фонду Европа соода банктарынын өткөн жылдан бери евро кризисинен көргөн зыянын 200 миллиард еврону тегерегинде деп баалады. Андан тышкары, бул банктар өздөрүнүн активдеринен көргөн зыяны 100 миллиард еврону тегерегинде болду. Бул уюмдар рейтингди кайра карап чыгуу учурунда малекеттеги финансылык кризис себептүү тынымсыз көбөйүп жаткан жумушсуздук деңгээлинин көтөрүлүшүн да, белгилүү бир тармактар боюнча карыздардын көбөйүшүн жана бюджеттин дефицит да эсепке алат.

5 – Европа Союзунун дагы бир ири мүчөсү Британиянын позициясына келсек, ал Атлантика океанын четиндеги бурчта Европанын абалына көз салып турат жана өзүн бул Союздун кырсыктарынан о.э. өзү да сокку жеген финансылык кризистин кооптуу акыбеттеринен сактап калууга аракет кылууда. Ал Союздун проблемаларын чечүүдө катышуудан көрө «олжону» издеп табууну жана ага ээ болууну абзел деп билет. Ошондуктан, ал Еврозонага кирген жок, өзүнүн валютасынан баш тартпады, еврону кабыл алууга кызыккан жок. Демек, Британияны еврону тагдыры көп деле кызыктыра бербейт. Еврону кабыл алууга же бул Союзга дагы да көбүрөөк киришип кетүүгө мажбур кылуу максатында бирер тараптан басым өткөрүлбөшү үчүн Британия Европа Союзунан чыгышына чакырып жаткан добуштар да пайда болуп калды. Британия бул Союздун тарапкерлерине күтүлүп жаткан жаман акыбеттерден эскертип ишарат кыла баштады. Британиянын тышкы иштер министри Уильям Хейг: «Евро массалык акмактыктын тарыхый учуру болуп калат» - деди. Ал Еврозонаны «чыгуу эшиктери жок болгон өрттөнүп жаткан» үйгө окшотту. Хейг 1998-жылы консерваторлор партиясынын лидери болуп турганда айткан көз карашын дагы кайталап айтты. Ал Германияны Еврозонадан баш тартууга үндөп: «Немистерге өмүрүн акырына чейин Греция сыяктуу Союздун күчсүз мүчөлөрүнө жардам берүү милдеттүү болуп калды!» - деди. (Би-Би-Си, 2011/9/28). Британия премьер-министри Девид Кэмерон болсо мындай деди: «Евро кризиси Европа экономикасына эле эмес, бүткүл дүйнөлүк экономикага да коркунуч туудурат». (Би-Би-Си, 2011/10/2). Европа саясатчылары

Британиянын канчалык карамүртөз экенин жакшы билет. Еврокомиссиянын төрагасы Жозе Мануэль Баррозу буга ишарат кылып мындай деди: «Еврозонага кирүүнү колдобогон Европа Союзунун мүчөлөрү бул жолдо алга жылууну каалаган мамлекеттерге тоскоолдук кылбоосу керек». (ал-Жазира, 2011/11/10). Муну менен бирге, Британия Европа Союзунан – ырас, бул Союз турган соң – чыгуу ниетинде эмес. Себеби, ал – бул Союзду өзүнүн кызыкчылыктарына кызмат кыла турган токтомдорду чыгарууга тартууга аракет кылып – дүйнө бойлоп саясий үлүштөрдү колго алуу менен бирге экономикалык үлүштөрдү да колго алууга аракет кылып жатат. Тескерисинче, Британия бул Союздан чыкса өзүнө зыян жеткирет. Ал бул Союзга кирүү үчүн көптөгөн жылдар аракет кылган. Ошондуктан, Британия премьер-министри Кэмерон мындай деди: «Британиянын Европа Союзунан чыгышы анын улуттук кызыкчылыктарына кызмат кылбайт. Эгер, Европа Союзунан сыртта болуп калсак, анда абалыбыз Норвегиянын абалына окшоп калат т.а. биз Брюссель чыгарган бардык токтомдордун таасирине моюн сунуп калабыз, бул токтомдорду кабыл алууда катыша албай калабыз». (ИТАР-ТАСС, 2011/11/14). Ошол эле учурда, Кэмерон «Брюсселдеги Еврокомиссиянын укуктарынын чоң бөлүгүн улуттук өкмөттөргө тапшырууга» чакырып, Британиянын суверендигинен баш тартарын четке какты. Демек, Британия Европа Союзунан чыгууну каалабайт, ошону менен бирге, Еврозонага кирүүнү да каалабайт!

6 – Кытай жана Россия болсо еврону сакталып калышынан кызыкдар. Себеби, ошондо Америкага, анын долларына, анын дүйнөлүк экономикадагы зомбулугуна каршы турса болот. Бирок, Кытай менен Россия бул үчүн көп аракет кылбай жатат. Себеби, Евронанын о.э. Европа Союзунун бул экөөсүнө карата позициясы терс. Себеби, Еврозона жана Европа Союзу Кытай менен Россиянын соода иш-аракеттерине чектөөлөрдү киргизген. Мисалы, алардын жана компаниялардын Европадагы аракеттерине жана товарларынын Европага киришине чектөө коюу сыяктуу. Мындан улам, Кытай менен Россия Европага жардам берүү үчүн жан талашып аракет кылган жок. Ошондуктан, Кытай президенти Ху Цзин Тао үстүбүздөгү айдын 3-4-күнү Парижде жыйымалык саммитине катышып жатып, Кытай Европада кошумча каражат жаткыруу, Еврозона мамлекеттеринин, айрыкча Италия, Греция, Португалия, Испания, Ирландия сыяктуу беш оор абалдагы мамлекеттердин баалуу кагаздарын сатып алуу ниетинде экенин айткан жок. Кытай Европаны ыраазы кылуу үчүн гана баалуу кагаздардан кичине эле бөлүгүн сатып алды. Ху Цзин Тао Франция президенти Саркази менен жыйымалык саммиттен сыртта жолушуп жатып: «Европа өзүнүн киризисин өзүнүн күчүнө таянып чечиши керек» - деди.

(Рейтерс, 2011/11/6). Кытай муну менен Европага жардам берүүнү тымызын четке кагышына ышарат кылды. Европа Кытайдан көлөмү триллион еврога жеткен Европа туруктуулук фондун колдоону талап кылган. Европа азыр бул көлөмдү дагы да көтөрүүгө аракет кылып жатат. Ошол эле учурда, Кытай чоң соода жеңилдиктерин алуунун акысына Америка казынасынын 1,14 триллион доллар көлөмүндөгү баалуу кагаздарын о.э. Америка компанияларынын 1 триллион акциясын сатып алып Америка экономикасына колдоо көрсөткөн. Мындан тышкары маалыматтардын көрсөтүшүнчө, Кытайда 3,2 триллион доллар көлөмүндөгү Америка валютасынын запасы да бар. Бирок, Американын Кытайга өткөргөн саясий таасири чоң болгондуктан Кытай Америка экономикасына колдоо көрсөтүүгө мажбур болуп жатат. Ал эми, Европанын Кытайга өткөрө турган саясий таасири жок...

7 – Мындай шартта Европа Союзу капиталисттик түзүм себептүү финансылык жана экономикалык кризистер баткагына батып калды. Андан тышкары, токтобой жаткан бул кризистер Европага кулоо жана ыдыроо коркунучун туудуруп жатат. Бирок, Европадагы кризис европалыктарга гана зыян жеткирип калбастан, бүткүл дүйнөгө зыян жеткирет. Себеби, капитализм түзүмү бүткүл дүйнөнү жөргөмүштүн торундай чырмап алган. Адамдар бул түзүмдүн кризистери астында эзилип, муң салып жатат, бул кризистердин акыбетинен абдан оор азап тартышууда. Бул түзүмдү ичинен оңдоо таптакыр мүмкүн эмес. Себеби, анын негизи – бузгунчулук. Ошондуктан, андан туура экономика чыгышы мүмкүн эмес. Демек, чечимди анын сыртынан издөө зарыл. Инсандын табиятына ылайык келген, туура акыйдага таянган туура түзүмдү издөө керек.

Бүгүн дүйнө негизи да, тармактары да туура болгон түзүмгө абдан муктаж болуп турат. Муну ааламдардын Жаратуучусу болгон Роббиден гана алууга болот. Анткени, ааламдардын Роббиси махлуктарды эмне оңдорун жана эмне аларды бактылуу экономикалык турмушка алып чыгарын билет. Инсан бул түзүмсүз тынчсызданып, бактысыз бойдон кала берет.

﴿فَمَنْ أَتَّبَعْ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ۖ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً

صَنَگًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾

«Ким Менин хидаятыма ээрчисе, жолдон адашпайт жана бактысыз болбойт. Ким Менин эскертмемден баш тартса, анда, албетте, ал үчүн тар-бактысыз турмуш болот жана Биз аны Кыямат күнүндө көр абалда тирилтебиз» [20:123-124]

19-зул-хиджа, 1432-х.

15-ноябрь, 2011-м.

Франция, Германия жана Россия саммити

Суроо: өткөн апта, аныгы 2010-жылы 18-19-октябрь күндөрү Франциядагы «Довиль» эс алуу борборунда президент Сарказийдин сунушу менен үч тараптуу саммит болуп өттү. Самитте Германия канцлери Ангела Меркел менен Россия президенти Дмитрий Медведев катышышты. Ко-ош, бул саммит Франция, Германия жана Россия ортосундагы жаңы көпүрө курулуп жатканынан кабар берип жатабы? Эгер, андай болсо, самиттен көздөлгөн максат эмне? Бул жолугушуу бүгүнкү эл аралык абалда канчалык мааниге ээ? Же бул саммит кызыкчылыктарды бөлүштүрүп алуу үчүн мамлекеттер ортосундагы өткөрүлүп жаткан жолугушуулар сыяктуу жөнөкөй жолугушуу элеби?

Жооп:

1 – Сарказий бул саммитти жергиликтүү жана эл аралык бир абалда уюштурду:

Жергиликтүү абал ушундай, Франция пенсиондук системаны реформалоо деп аталган мыйзамдын чыгарылышынын артынан күчтүү тартипсиздиктер бороонуна туш келди...

Эл аралык абал болсо, андан да маанилүүрөөк, алар төмөндөкүлөрдө көрүнөт: 2010-жылы 19-ноябрда Лиссабон саммити болуп өтөт. Самитте ракеталарга каршы калкан жана ядролук курал маселеси талкууга алынат. О.э. 2010-жылы 11-12-ноябрда Түштүк Кореяда 20 чоң мамлекеттердин саммити (G20) болуп өтөт. Бул самитте эл аралык абал талкууланып, аны реформалоо үчүн Сарказий жаңы эл аралык валюта түзүмүн куруу сунушу менен чыгат. Мындан тышкары, Франция ушул «G20» саммитинен кийин анын бир жылга созулган жетекчилигин кабыл кылып алууга даярданууда.

2 – Ушул үч тараптуу саммит эл аралык позицияга алакадар саммит болгону үчүн да чоң мааниге ээ. Т.а. бул үч тараптуу саммит ушул чоң мамлекеттердин (Франция, Россия, Германия) бири-бирине карата о.э. биринчи мамлекет болгон Америкага карата позицияларына байланыштуу. Түпкүлүгүндө, Германия эл аралык майданда чоң мамлекет болбосо да, бирок, Германияда чоң мамлекеттин сыпаты бар. Андан тышкары, ал Европа Союзунун курамындагы чоң мамлекет болуп эсептелет.

Чамасы, Сарказий Франция-Германия-Россия көпүрөсүн кайра тикелөөгө аракет кылып жаткан көрүнөт. Бул көпүрө анын о.э. кесиптештери Меркел жана Медведевдин бийликке келишинен мурун эле турчу. Меркел жана Медведевдин да бул учурашуудан кызыкдар болгондуктан Сарказийдин сунушуна кошулушту. Мындан улам, үчөөсү тең бул саммиттен өз кызыкчылыктарына ээ болуп, өз кызыкчылыктарын

жүзөгө чыгарууга үмүт кылышууда. Мисалы, «France-Presse» агенттиги 2010-жылы 18-октябрда мындай кабар берет: «Немис делегациясынын булактарына ылайык, Меркелдин ушул саммит артындагы негизги максаты, Россия экономикасын Европа экономикасынын механизминде кошуу маселесине олуттуу маани берүүгө кошумча, Европа коопсуздук долбоору болуп саналат». «France-Presse» агенттиги дагы мындай кабар кылат: «Россия делегациясынын булактарына ылайык, Россия, бул саммит Европа үчүн да, дүйнө үчүн да пайдалуу болушу мүмкүн болгон о.э. Россия менен аны Европадагы бир кубат деген этибардагы оң мамиле болуп саналат деп эсептейт». Бул агенттик дагы мындай деп кошумчалайт: «Франция кичине ядролук коргонууга ээ мамлекет. Ошондуктан, ал НАТО менен Россия ортосунда Европада ядролук куралданууну токтотуу жаатында келишим түзүлө турган болсо, бул Францияга кымбатка түшөт деп кабатырланып жатат. Айрыкча, Британия өзүнүн ядролук арсеналын жаңылап отурбастан, ядролук куралдан баш тарта баштады. Берлин да ракеталарга каршы калканды оң кадам деп баалап жатат». «France-Presse» агенттиги үч мамлекеттин жетекчилери «жаңы кызматташтык жаратуу максатында аракет кылууга келишим түзүшкөнүн» о.э. «жада калса, алар өз ара карама-каршы маселелерде да калыс, ачык жана жакшы ниеттер менен талкуулашын» да кошумчалады. Бул болсо үч мамлекеттин тең өз ара кызматташтыкты тикелөө аркылуу ишке ашырмакчы болуп жаткан өз кызыкчылыктарына далалат кылат.

3 – Бул кызыкчылыктар төмөнкүлөр:

Франциянын пикиринде, анын ядролук куралдары Американын басымы астында калды. Мисалы, 2010-жылы 12-13-апрелде Вашингтондо болуп өткөн ядролук коопсуздук конференциясында Америка президенти Обама Европаны (өзгөчө Францияны) ядролук куралданууну токтотууга, анын ордуна ракеталарга каршы калкан түзүмү менен чектелүүгө чакырды. Бирок, Франция өзүнүн ядролук куралдарынан баш тартууга ыраазы болбоду. Ошондо, президент Сарказий мындай деген эле: «Франция дүйнө туруктуу жана коопсуз экенине толук ишенмейин, мындай куралдарынан бир күн да баш тартпайт». Кийин ал бул маселеге мындай түшүндүрмө берди: «Бул түзүм (ракеталарга каршы калкан түзүмү) Франция баш тартууну каалабай жаткан ядролук коргонууга карата кошумча болушу мүмкүн» («France-Presse» агенттиги 2010-жыл, 19-октябрь). Франция келерки Лиссабон саммитинде Германия менен Россия анын тарабында туруп, Америкага каршы турууда анын пикирине кошулуулары үчүн ушул эки мамлекеттин жардамында кубаттанып алууну каалоодо. О.э. Франция Европанын ядролук куралданышын токтотуу жана анын ордуна ракеталарга каршы калкан түзүмүнө өтүүдө Америка менен Европа

ортосунда түзүлмөкчү болуп жаткан келишимге тоскоолдук кылууну да каалап жатат.

Ал эми, Германия болсо – жогорудагы агенттиктин кабарына ылайык – соңку кезде «ядролук коргонуунун ордун басуу үчүн ракеталарга каршы калкан түзүмү сунуш кылынды» деп, жар сала баштады. Бул агенттик «Бирок, Меркел Франциянын кыжырын келтирбестикке аракет кылып, ядролук куралданууну токтотуу ар тараптуу алмашуу принциби негизинде гана ишке ашышы тийиш деди», деп кошумчалады. Германия ядролук куралданууну токтотууну колдоодо, ал ядрого ээ да эмес, ага ээ болуудан тыюу салынган дагы. Дал мына ушул чекитте Франция менен келише албай жатат. Бирок, Меркел ядролук куралданууну жалгыз Франциянын өзү же жалгыз Европанын өзү токтотпошун, аныгы, ядрого ээ башка мамлекеттер да токтотушун каалап, оболу Россияга шилтеме кылууда. Германия НАТО коркунучун өзүнөн алыстатуу үчүн Россиянын НАТО менен кызматташтык кылышында өзү үчүн кызыкчылык бар деп билет. Ошондуктан, Меркел: «Дмитрий Медведевдин НАТО саммитинде катышууга макул болгондугу абдан кубантчу кабар», - деди.

Эми, Россияга келсек, эгер Америка аны кызыктыруучу факторлорду сунуштап, аны бутага албаганына ишендире алса, анын ракеталарга каршы калкан түзүмүнө карата позициясы макул болуучу позициядан башка нерсеге алып барбайт. Мисалы, Медведев бул үч тараптуу саммиттин артынан мындай деди: «Россия Европа Союзунун ракеталарга каршы калкан түзүмүнө кошулууга чечим кабыл алган жок». Дагы мындай деди: «Биз азыр бул пикирди үйрөнүүдөбүз. Бирок, менин оюмда, НАТОнун өзү Россиянын ушул түзүмгө кошулушунда анык элес ээ болуп алышы о.э. мындай кошулуу жана келишимдер акыбети эмне болушун аңдап жетиши зарыл. Себеби, бул келишимдер жогорудагы маселени да, кызматташтыгыбыздын келечегин да кыйын абалга сасып коюшу мүмкүн». Медведев Россия менен НАТО ортосундагы алакалар Довиль саммитинде каралганын айтып, мындай деди: «Мен 20-ноябрда боло турган Россия-НАТО саммитинде катышуу үчүн Лиссабонго бармакчымын. Пикиримде, бул нерсе Россия менен НАТО ортосунда проблемаларды чечүүгө о.э. диалогду өнүктүрүүгө жалпы түрдө жардам берет» («Россия Сегодня», 2010-жыл 19-октябрь).

Чындыгында, Россия президенти ракеталарга каршы калканга күмөн менен карап жатканына ишарат кылууда. Ракеталарга каршы калкан түзүмүнөн эмне көздөлүп жатканын, анын программасы кандай экендигин, Россия үчүн кандай кепилдиктери бар, мунун тушунда Россияга эмне берилиши мүмкүндүгүн түшүнүүнү каалоодо. Ошого карабастан, бүгүнкү күндө Россия Американын жолуна – ушул маселеде мурун жүз бергендей – жолтоо болууну да каалабай жатат. Тескерисинче,

Америка Россияга дүйнөнүн иштерин өзү менен бирге башкара турган улуу кубат катары карашы үчүн Америка менен жакындашып иш алып барууда. Америка Россияга бул этибарды каратышы үчүн о.э. дал Советтер Союзу доорунда болгондой, дагы дүйнөнүн иштерин башкарууга аны өзүнө шерик кылышы үчүн Россия Америкага кээде жасакерленип, кээде кичи пейилдик кылууда. Россия – Франция менен Германия Америкага каршы тура албашын жакшы билет. Ошондой болсо да, алар менен Америкага каршы фронт ачуу анчалык пайда бербейт деп эсептөөдө. Россия бул эки мамлекет Россияга бекем эмес, себеби экөөсү тең Россиядан өз кызыкчылыктары үчүн пайдаланып алууга аракет кылып жатышканын жакшы билет.

4 – Франциянын Франция-Германия-Россия көпүрөсүн жандантышы күтүлүп жаткан иш эмес. Анткени, бул мамлекеттердин максат жана идеялары бири-бирине карама-каршы:

Россиянын максат жана идеялары төмөнкүчө: Россия Франция менен толук келишкен жок, себеби Франция да, Германия да Россиянын талаптарын аны ыраазы кыла турган таризде кабыл алышпады. Экөөсүнүн тең кечиктирип жатышканы көрүнүп калды. Бул артка сүрүү Россия жарандарынын Европага кирүү визалары маселесинен көрүнүп турат. Анткени, Франция Россиядан Россия ядролук курал маселесинде Америкага каршы туруу үчүн Франциянын тарабын алдырып пайдланмакчы. Себеби, Россия чоң ядролук арсеналга ээ жана алардан баш тартууну ойлоп да көрбөйт. Ракеталарга каршы калкан да Россияны тынчсыздантып жатат, анткени, бул ага байланыштуу жана анын бет маңдайына орнотулган.

Франциянын максат жана идеялары төмөнкүчө: Сарказий Америка өкүмдарлыгы астындагы эл аралык валюта түзүмүн реформалоого чакырат жана бул чакырыгына тарапкерлерди тапмакчы. Анткени, 1944-жылы түзүлгөн ушул Бреттон Вудс келишимин кайра карап чыгуу зарыл болуп жатат. Америка бул келишим аркылуу Эл аралык Валюта Фонду, Дүйнөлүк Банк сыяктуу өзү түзгөн эл аралык финансы мекемелеринин жардамында дүйнөлүк экономика үстүнөн өкүмдарлык кылууга жетишти. О.э. Америка долларды эл аралык валютага о.э. алтын жана жергиликтүү валюталардын өлчөөсүнө айланта алды. Сарказий эл аралык финансылык кризис 2008-жылы эң чокусуна чыккандан бери жогорудагы чакырыгын токтотпой келе жаткан болсо да, бирок, аны ишке ашыра албай жатат. Себеби, буга Америка тоскоолдук кылууда, ал эми, Франция болсо муну ишке ашыруу үчүн дүйнөдөгү мамлекеттерди топтогонго кудурети жетпей жатат.

Франция ядролук куралдар, ракеталарга каршы калкан жана эл аралык валюта түзүмү сыяктуу маселелерде Америкага каршы туруу үчүн

Германия менен Россиянын жардамында кубаттанып алмакчы. Бирок, бул оңой иш эмес. Себеби, Россиянын Америка менен белгилүү бир кызыкчылыктары бар о.э. Германия да ядролук мамлекет эмес. Мындан тышкары, Германия Америка түзгөн эл аралык экономикалык мекемелер менен алаканы үзүүгө да батына албайт.

О.э. Сарказий өз калкы алдында о.э. ички саясий күчтөр каршысында өз позициясын ички жактан бекемдеп алмакчы. Жада калса, ал пенсиондук түзүмүн реформалоо жөнүндө мыйзам чыгарууга кадам койду. Бул мыйзам өткөн күнү 2010-жылы 26-октябрда сенат тарабынан тастыкталган соң, бүгүн 2010-жылы 28-октябрда Франция парламенти тарабынан кабыл алынды. Сарказий бул жолдо бүткүл Франция тартипсиздиктер боронуна кириптер болуп жатканына да көңүл бурбады. Себеби, Сарказий өзүн Франция үчүн чоң иш кылып жаткан, Германияны да, Россияни да өз тарабына алган, Франция туш келип жаткан коркунучтарды жеңип, өлкөнү куткарууну каалап жаткан жетекчи кылып көрсөтмөкчү. Муну Германия да, Россия да түшүнүп турат. Алар Франциянын өз ички проблемаларын чечүү үчүн алар менен жолугушууга таянып жатканын да билип турушат.

Немистерди максат жана идеялары болсо төмөнкүчө: Немистер өз соода компанияларын каражат жаткырып, пайда алуу үчүн Россияга жөнөтүүнү токтотпой, ал тургай, Россия дарбазалары алар үчүн кенен ачык болушун каалашат. Себеби, муну менен немистер Россияда каалаган нерсесин кылып, орустар Европада мындай мүмкүнчүлүккө ээ болбошу керек. Ошону менен бирге, немистер өз товарлары үчүн Россия базарлары кенен ачык турушун, орустар болсо Европага келип, Батыш ишкерлеринен пайдаланбашын о.э. Европага каражат жаткырбашын, Европа дарбазалары орустар үчүн жабык боюнча калышын каалайт. Мисалы, Советтер Союзу урагандан тартып, ушул күнгө чейин Европа орустарга түрдүү тоскоолдуктар коюп келгендиктен, орустардын Европага барышы жеңил болбойт. Орустар Москвадагы Европа элчиликтеринен оңой виза ала алышпай жатат. Ал эми, Европа соода компаниялары болсо эркин Россияга барышып, ал жерге каражат жаткырышууда, ал жерден товарларды экспорт кылышууда. Катардагы орус соодагерлери болсо машина сыяктуу Европа товарларын Латвия, Литва сыяктуу Балтика боюндагы республикалар аркылуу алышууда. Т.а. бул республикаларга барышат, бирок, Европага өтө алышпайт. Себеби, Россияга коңшу болгон бул республикалардын жарандары беймарал Европа борборуна, өзгөчө, Германияга чейин барышат да, ал жерлерден орустарга товар алып келип беришет. Себеби, алардын республикалары 2004-жылдан бери Европа Союзуна мүчө. Мындан мурун ушул Балтика боюндагы республикалардын жарандарына Советтер Союзунан

бөлүнгөндөн тартып, чоң укуктар берилген болчу. Максат, бул мамлекеттерди Европа Союзуна киригизип алуу. Чындыгында, бул нерсе ишке ашты.

Ушуларга ылайык, демек, Франция, Германия, Россия ортосундагы ушул саясий жана экономикалык күрөштөр айтылган көпүрөнүн кайра курулушуна кыйынчылык туудурууда.

5 – Ошондуктан, Германия менен Франция биргеликте ушул үчтүк саммитине параллель түрдөгү фаранг-немис саммитин өткөрүшүп, экөөсү өз кызыкчылыктарын үйрөнүп чыгышты... Чындыгында, фаранг-немис билдирүүсү да чыгарылды. Билдирүүдө эки мамлекет ушул жылдан 2013-жылга чейин иштөөчү Лиссабон келишимин кайра карап чыгууну талап кылышты. О.э. бул эки мамлекет «Келечекте кризистер үчүн туруктуу чечимдерди камсыздоого каратылган туруктуу механизм иштеп чыгуу» сыяктуу талаптарды коюшту. Франция менен Германия Европа Союзун кабыл алышкан, мындан улам, аны болгон күчү менен коргоону каалашат. Ошону менен бирге, Европа Союзун экономикалык өсүү аркылуу Россияга каршы күчөтүүнү, Россияны бул Союзга экономикалык жактан кошпоону да каалашат. Ошондуктан, Медведевдин Европага Россия жарандарынын кирүү визаларын бекер кылышын бир канча жолу талап кылышына карабастан, Франциянын да, Германиянын да бул жааттагы пикирлери кечиктирип, созуу боюнча калууда. Меркел бул маселеге: «Биз визалар маселесинин Россия үчүн абдан маанилүү экенин билебиз, муну бир ирмемде аткарып болбогондуктан, ага баскычтап баруу зарыл», - деп жоп берген. Сарказий да: «Визалар орус досторубуз үчүн маанилүү маселе, демек, ал жөнүндө сүйлөшүбүз мүмкүн», - деп жооп берген. Кийин болсо энергетика маселесине шилтеме кылып: «Башка маселелерди максат кылып койгон президент Медведевдин талабын этибарга алабыз», - деп кошумчалады. Кийин: «Эч кандай проблема жок, бири-бирибизди түшүнүүгө аракет кылабыз, маанилүүсү – утушка жетишүү», - деп койдү.

6 – Корутунду мындай, Довиль саммити мына ушул үч мамлекет тарабынан өткөрүлдү. Алардын ар бири белгилүү бир кызыкчылыктарды көздөп, бул кызыкчылыктардын айрымдары жекече болсо, айрымдары үчөөсүнө тийиштүү жалпы. Бирок, бул жолугушуунун натыйжасында кандайдыр бир жаңы бекем көпүрө түзүлүшү күтүлбөйт. Ошого карабастан, бул саммиттин өткөрүлүшүнүн өзү эл аралык таасирге ээ кадам болуп эсептелет. Себеби, Европа мамлекеттери кыйла жылдардан бери теориялык жактан болсо да, өз ара борбор түзүү максатында Америкадан өзүнчө чогула албай жатышат.

20-зул-каьда, 1431-х.

28-октябрь, 2010-м.

Франциянын багыты

Суроо: менчиктештирүү саясаты жана салык системасындагы реформалар сыяктуу ички ишке тиешелүү болобу, же Америка менен боло турган мамиле сыяктуу тышкы саясатка тиешелүү болобу, эч айырмасыз, Сарказинин шайлоо кампаниясында жана андан кийин берген билдирүүлөрүндө Ширактан айырмаланган бир өзгөчө багыт сезилүүдө. Бул багыттын Франциядагы ички абалдын туруктуулугуна канчалык таасири бар? О.э. Франциянын эл аралык майдандагы ордунун күчөшүнө же күчсүздөнүшүнө бул багыттын канчалык таасири бар?

Жооп: Франциянын жаңы президенти Николя Сарказинин саясий багыты Франциянын дүйнөдөгү ролун күчсүздөндүрүшүн көрсөтүп турат. Мунун себептери төмөнкүлөр:

1) Сарказинин тышкы саясат жүргүзүүдө америкача жана британияча жолду карманууга ыктап жатканы. Бул болсо Францияны Америка жана Британияга тең болуудан көрө, экөөсүнө көз каранды болууга жакындаштырып коёт. Мисалы, Саркази улуттук коопсуздук кеңешин түзүүдө жана ага башчылык кыла турган адамды дайындоодо америкалыктарды туурап, Кошмо Штаттарга жакындашуу касиетине ээ жолду тутту.

Франциянын Америка позициясына моюн сунбас позициясы жана Америка саясатына каршы позициясы Францияга кубат, эгемендүүлүк жана тышкы саясатта сезилип турган эл аралык майдандагы абройду берген эле. Француздардын америкалыктар менен британиялыктарга жакындашуусу болсо, Францияны бүткүл дүйнөгө Америкага көз карандыдай кылып көрсөтүп коёт. Анын Америкага көз карандылыгы – ондогон жылдардан бери бул ролго ылайыкташып алган жана бул ролду ойноодо, жакшыраак утуш-олжолорду колго киргизүүдө тажрыйба арттырган – Британия көз карандылыгына окшогон болбойт. Демек, Франциянын Америкага көз каранды болуп ээрчиши америкалыктардан эгемендүү көрүнүштө иш тутушу жана алысыраак жүрүү шарапаты менен ээ болгон азыркы утуштарына салыштырганда ага дээрлик эч кандай утуштарды келтирбейт.

2) Сарказинин өкмөткө караштуу секторлордун дагы бир канчасын менчиктештирүүгө ынтаалыгы. Саркази Америка башкалардан үстөм болуп турган глобалдаштыруу жолуна ылайыкташууга урунуп о.э. бул нерсе (т.а. менчиктештирүү) Францияга кошумча экономикалык пайдаларды келтирет деп ойлоп, ушундай иш тутмакчы. Негизи, бул менчиктештирүү багыттандырып туруучу экономика менен базар экономикасын бири-бирине аралаштырып, жуурулуштуруп жиберүү себептүү үстөмдүккө жетишкен экономикасын күчсүздөнтүп жиберет.

Себеби, Франция экономикасын бүтүндөй базар экономикасына айлантуу – мамлекет көзөмөлүндө турган өнөр жайдагы французча өзгөчөлүктүн жок болушуна алып келиши жана француз экономикасын күчсүз абалга салып коюшу мүмкүн.

3) Салык системасында реформа өткөрүү, жумушчу сааттарын көбөйтүү жана саламаттыкты сактоо тармагынын камсыздоосун мамлекет эсебинен каптоону азайтууга тиешелүү Саркази жүргүзмөкчү болгон саясатка келсек, мындай саясат француз коомчулугун Сарказиге каршы кылып коюшу мүмкүн. Көптөгөн француздардын өкмөт жардамынан куру кол калышы француз коомчулугунун каарын кайнатышы мүмкүн. Мунун акыбетинде болсо Францияда кошумча тартипсиздиктер жана туруксуздуктар келип чыгат. Бул саясаттын натыйжасында Саркази үмүт кылып жаткан экономикалык өсүү болсо, бул саясат натыйжасында жүз бериши күтүлүп жаткан ички туруксуздуктан турган зыян алдында арзыбас нерсе болуп калат.

4) Саркази ички иштер министри болуп турган убакта калктын азчылык катмарларына, айрыкча, Исламий катмарларга каршы катуу кол саясатын жүргүзүшү жана катуу кол эмиграция саясатын жүргүзүшү шаарлар четиндеги көпчүлүктүн нааразылыгына себеп болгон эле. Ошол убакта нааразылык демонстрацияларына жана өрттөлгөн автомашиналар көрүнүштөрүнө күбө болгон элек. Бул шаарлар четинде жүз берген нерселер Франциядай өнүккөн мамлекетте эмес, балким, эми өнүгүп келе жаткан мамлекетте жүз берип жаткандай элести берди.

Саркази ички иштер министри болуп турган кезде жүргүзгөн саясаттары Францияга күчтүү тартипсиздиктерди алып келген болсо, эми, ал республика президенти болгон убакта абал кандай болушу мүмкүн?!

5-жумадул аввал, 1428-х.

22-май, 2007-м.

Америка менен Франциянын жакындашуусу эмнени түшүндүрөт

Суроо: АКШ президенти Дональд Трамп бейшемби күнү Францияга жасаган сапары жөнүндө дагы сүйлөдү... Трамп «Нью-Йорк Таймс» гезитине берген интервьюсунда: «Макрон зирек, көрүнүктүү, күчтүү жана колумду кысууну жакшы көргөн адам», - деди жана кошумчалап: «Адамдар ал менин колумду канчалык даражада кысууну каалашын элестете да алышпайт», - деди. (Арабийя дот нет сайты, Вашингтон Франс пресс, 2017-жыл 20-июль). Президент Трамп 2017-жылы 13-июлда Парижге сапар кылып, Франциянын учурдагы президенти Макрон аны салтанатуу күтүп алган. Ошол эле учурда Франциянын мурдагы президент Олланд Америка президентине нааразы экенин билдирди. О.э. Европа жетекчилери да президент Трампты көп сындашты. Ошондой болгон соң, Америка менен Франция жакындашуусу эмнени түшүндүрөт? Трамптын Парижге жасаган сапарынан көздөлгөн максат эмне? Франция президенти Макрон Америка-Франциянын Сириядагы жаңы стратегиясы жөнүндө сүйлөп жаткан соң, бул сапар Сириядагы абалга таасир кылабы?

Жооб: Трамптын эл аралык саясаттагы башаламан аракети этибарды тарта турган даражада чаташ натыйжаларга алып келүүдө. Мисалы, Трамптын НАТО союзунан күтүп жаткан белек (союздагы мамлекеттер төлөй турган акча) жөнүндөгү билдирүүлөрү Америка саясатына тескери реакция берди. Алардын эң белгилүүсү Берлин тарабынан болду. Мындан тышкары Трамп шайлоо кампаниясында жана 2017-жылы 20-январда президенттик кызматына отургандан кийин Европа Союзуна карата душмандыгын жашырбады. О.э. Трамп Британиянын Брексит деген референдумун мактады жана Американын Брюсселдеги элчиси Европа Союзу ыдыроого жакын калганын айтты. Мындан тышкары Америка Нидерланддагы жана Франциядагы шайлоолордо Евросоюзга каршы күчтөр жеңишке жетишинин жана Евросоюз 2017-жылы ыдырашын айтты. Мына ушулар себептүү Европа Трампка карата сак турду жана Британия доминосу Нидерландия жана Францияга жетишине жол бербеди. Ошентип, Европа өз союзу ыдырап кетишинин алдын алды.

Трамптын эл аралык саясаттагы башаламан аракети анын өз убадаларынан баш тартышын күчөттү. Мисалы, ал НАТО союзун эскирген союз деп атап, бул позициясынан ашкере баш тартышы, климаттын өзгөрүшү жөнүндөгү Париж келишиминен чыгып, кийин кайра ал жөнүндө сүйлөшүү өткөрүү сунушташы, Түндүк Корея менен согуш жакасына келип, кийин андан кайтышы, Кытай жөнүндө терс фикир билдирип, кийин Кытай менен Түндүк Кореянын алакаларын күтүшү, Сирия тармагында күчтүү билдирүүлөрдү берип, кийин

жараянды Астана жана Женевада өз абалына таштап коюушу... булардын баары Трамптын өз чечиминен кайтышына мисалдар.

О.э. ички тартипсиздиктер, өзгөчө шайлоолордо аны Россия колдоп-кубаттаганы жаатында оппоненттердин ага каршы чыгуу маселесин алып карасак, мунун натыйжасында президент жана анын мекемесиндеги айрым адамдардын Россия менен болгон алакалары Америкада маанилүү маселеге айланды. Бул абал Россия-Америка келишимин түзүүдө президентке жардам бербеди жана келишим артка сүрүлдү. Трамп Россия Президенти менен 2017-жылы 7-июлда Германиянын Гамбург шаарында болуп өткөн G20 саммити кулуарларында бир ирет жолугушту. Америка-Россия алакалары конгресс Россияга каршы жаңы санкцияларды кабыл алган убакта болгону дагы да чаташтыкты күчөттү. Буга кошумча Россиянын шайлоолорго аралашканы жөнүндөгү билдирүүлөр Трамптын оор абалын дагы да күчөттү. Мында Трамптын Америка менен Москва ортосундагы байланыштарды оңдоодо кыйын абалга түшүп калганын эстөө жетиштүү...

Булардын баары Америка жана Европа союзу ортосундагы саясий алакаларды начарлатты. Бул абал Еуропа союзу мамлекеттеринин саясатына кызмат кылды. Бул мамлекеттердин Трамп саясатына карата позициясы жөнүндө айтып, кийин Трампты Парижге чакырган жана аны жылуу күтүп алган Франциянын позициясы жөнүндө айтып өтөбүз:

1 – Британия жөнүндө айтсак, Британия премьер-министри Тереза Мей 2017-жылы 26-январда Вашингтонго сапар жасашы жана Вашингтон менен соода-сатык келишимин түзүүгө умтулушу Евросоюздун мамлекеттерине союздан чыгууга кызыктырган үлгү болду. О.э. Британия Америка менен жакын мамилеге киришип, Трамп администрациясын кубантты. Бирок, Американын Европа союзунун ыдырашы жөнүндөгү арзууларын таш капкан соң т.а. Нидерланд жана Франция шайлоолорунда Европаны колдоочулар ийгиликке жетишкен соң Трамптын Британияга карата оң көз карашы өзгөрдү. Себеби, Трамп Британия Европаны ыдыратууга жетекчилик кылышын каалаган эле. Лондондо жүз берген Брексит Париж жана Амстердамда кайталанбаган соң Америка Британиянын тарабын алууну токтотту, бул болсо Лондонду алдастатып койду. Америка малайы Сисийди Британиянын Ливиядагы кызыкчылыктарына каршы Хафтарды колдоого үндөдү. О.э. Америка өз малайларын Британиянын араб жана исламий дүйнөдөгү торпедасы болгон Катарга каршы сокку берүүгө үндөдү. Мына ушул жана башка себептерге ылайык Британия саясаты дүрбөлөңгө түштү жана Америкага карата ишеничин жоготту. Ошондуктан, бир тараптан Америка балкасы, экинчи тараптан андан чыгуу үчүн сүйлөшүүлөр өткөрүп жаткан Европа дөшүсү ортосунда калды. Британия премьер-министри мына ушундай

абал алдында мөөнөтүнөн мурда шайлоолор өткөрүлүшү жөнүндө жарыялады, бул нерсе а түгүл өкмөт мүчөлөрүнө да күтүлбөгөн нерсе болду. 2017-жылы 8-июнь шайлоолорунда алдын ала пландалган натыйжадан кийин Британия Евросоюздан чыгуу же ага кайтуу маселесинде экиленип калды. Себеби, шайлоолор чыгууну колдоп жаткандар союзда калууну колдоп жаткандардан аз экенин көрсөттү.

2 – Бул жерде андан да маанилүү тарап – бул Россия. Россия 2014-жылы Крымды өзүнө кошуп алып, Украина чыгышында согуш тутандырганда Европанын багыты Америка менен шайкеш эле. О.э. европалыктар Путиндин Чыгыш Европа чегараларын бузушу туурасындагы кабатырлары Америка-Европа санкциялары менен шайкеш эле. Бирок, Трамп шайлоо кампаниясынан бери бул санкцияларды сындап, Россия менен жылуу алакаларды орнотуу жөнүндө убада берип жаткан. Ушул себептен улам, Европа Американы Россиянын жаңыдан жогорулашына каршы күрөшүү үчүн жалгыз өзүн таштап койду.

Европа жетекчилери Америка Обама доорунда эле, өзгөчө Сирия согушунда катышкандан кийин Россиянын күчөшүнө жол ачып бергенин билишкен. Бирок, Трамп эл аралык мамилелерде Россия менен башка союз түзбөшү жөнүндө айткан. Себеби, бул Европанын эл аралык кризистерде роль ойноо туурасындагы арзууларын жокко чыгарат.

3 – Ал эми, Германиянын багыты Американын жаңы саясатына каршы күрөштө олуттуу түс алды. Американын НАТО мамлекеттерин сындашы Германияга жакпады, Европа жана Германия коргоо маселелеринде Америка үчүн коргон болуп калышын макулдабады. О.э. Американын климаттын өзгөрүшү келишиминен чыгып кетишин каралап, бул жөнүндө жаңы келишим түзүүдөн баш тартты. Мындан тышкары Трамптын Саудия менен түзгөн курал-жарак жөнүндөгү келишимин сындап, аны региондо ансыз да өрттөнүп жаткан отко керосин себүү деп баалады. Франциянын позициясы өзгөрүп калган болсо да ал өз позициясында бекем турду. Германиянын Deutsche Welle радиосуна ылайык, Германия канцлери Меркель Германияда болуп өткөн G20 саммитинде Америка президентине карата катуу позицияда болгон. Бирок, Франция президенти Трамптын ачуусун келтирбөөгө аракет кылган. (Deutsche Welle, 2017-жыл 14-июль). Кыскача айтсак, Германия кеңири түрдө улуу мамлекет болуу аракетин баштап жиберген. Булардын баары Американын жаңы саясаты натыйжасында жүз берген.

4 – Эми Трамптын Францияга жасаган сапары, Америка менен Франциянын жакындашуусу, Франция Америка президентин 2017-жылы 13-июлдагы улуттук майрамга катышууга чакырышы, Американын Биринчи Дүйнөлүк Согушуна катышканына жүз жыл болгонун эстетиши

жөнүндө сөз кылабыз... Америка президенти Европа менен болгон алакаларды курчутуп жаткан убакта Франция аны улуттук майрамга катышууга чакырышы. Elaph News гезити жазышынча «Макрон Трамп менен болгон телефон сүйлөшүүсүндө аны үчүнчү ирет Францияга сапар жасоого жана улуттук майрамга катышууга чакырган».

Макрон Трамpty биринчи ирет май айында Брюсселде болуп өткөн НАТО саммитинде чакырган. (Elaph гезити 2017-жыл 28-май). Экинчи ирет Германияда 2017-жылы 7-июлда болуп өткөн G20 саммитинде чакырган. Мында Франция президенти Макрон Трамpty климаттын өзгөрүшү жөнүндөгү келишимден чыкканы себептүү катуу сындап жаткан Европа жетекчилери арасында жекеленип калганын да унуттура турагн даражада жылуу күтүп алды. А түгүл Трамп өзү да мындай чөйрөдө аны чакырып жатканынан тынчсызданып калды. «Трамп 2014-жылы 195 мамлекет кол койгон климаттын өзгөрүшү жөнүндөгү келишимден чыгууга чечим кылгандан кийин мындай сунуш алганына «тынчсызданып» калганы жөнүндө айтты». (Арабия, 2017-жыл 20-июль).

5 – Ал эми, Франциянын мындай жаңы багытынан көздөгөн максаты жөнүндө айтсак, Франция Евросоюздагы борбордук уюл болуп, Европа мамлекеттери ичинде Трамpty эң көп сындаган жана анын саясаты Америка-Европа алакаларына тийгизген таасиринен көп кабатырланган мамлекет. Мурдагы президент Олланд гана эмес, учурдагы президент Макрон да өзүнүн президенттик кампаниясында жакын күндөргө чейин да аны катуу сындап жаткан. Франциянын Америкага карата жан тартышы акыркы апталарда жүзөгө келди. Ушундай ашкере даражада жүзөгө келди, Макрон Америка президенти Трамpty Францияга чакырды, аны жылуу күтүп алып, чоң урмат көрсөттү... Бул жакындашуунун маанилүү эки нерсеси бар:

– Биринчиси, Сирияга байланыштуу. Макрон мурдараак Башар ордуна башка мыйзамдуу альтернатива көрбөй жатканын жана бардык нерсени ордуна коюу үчүн Башарды алуу шарт эместигин жарыялаган... (Рейтер, 2017-жыл 21-июнь). Америка президенти келишинен мурда толуп саясий чечимге жетүү үчүн Франция Сирия жөнүндөгү фикирин өзгөрттү, ошондуктан, Башардын бийликтен кетиши шарт эмес деп билебиз деди. (Ортоңку Чыгыш, 2017-жыл 13-июль). Франция ушул позициясы менен Сириядагы көпчүлүк топторго жана режимдин тизгинин кармап турган Америкага жакындаша баштады. Бул жакындашуудан максат, өзү көптөн бери умтулуп жаткан Сирияда өзүнө ылайык ролго ээ болуу... Франция мындай ролго Америка уруксаты менен гана ээ болушун билет... Ошондуктан, ал Трамpty жылуу күтүп алды жана Башардын кетишин каалабады, себеби, ал Америка Башардын

ордуна жаңы малайды дайындап алгандан кийин гана кетируүнү каалап жатканын билет. Ошондуктан, ал Франциянын кызматташтыгына тоскоолдук болот деп, мурдагы позициясынан баш тартты жана террорго каршы күрөштө Трамп дирижёр болуп жаткан обонго бийлей баштады... Ошондуктан, президент Эммануэль Макрон кесиптеши Дональд Трамп менен өткөргөн басма сөз конференциясында мындай деди: «Биз президент Трамп менен Ирак жана Сирияда согуштан кийинки баскыч үчүн жол картасын түзүүгө келишип алдык». Макрон бейшемби күнү Парижде кошумчалап мындай деди: «Америка президенти менен террорго каршы күрөштө бардык күчтү жумшоого келишип алдык...». (Русиял явм, 2017-жыл 13-июль).

– Ал эми, экинчиси, Франция Германиянын ролу күчөп жатканынан кабатырда. Мына ушул кабатыр себептүү Германияга каршылык билдирип жатат. Германия Трампты сындап жаткан убакта Франция аны мактоодо! Америка президентинин Парижге жасаган сапары аягына жетиши менен Франциянын БУУдагы элчиси Франсуа Делаттр мындай деди: «Сирия туурасында Париж сунуштап жаткан байланыш тобу Коопсуздук Кеңешине мүчө мамлекеттер жана региондогу активдүү тараптарды өз ичине алышы керек». Дипломат жума күнү кечинде Коопсуздук Кеңешинин жабык эшиктер артында жолугушуусуна катышуудан мурда мындай деди: «Ушул топ тынчтык орнотушу жана жол картасын даярдашы керек». Франция өкүлү дагы ушуну кошумча кылды: «Учурда Эл аралык коомчулук бир сөзгө келишиши жана жаңы демилгелерди алга сүрүшү لازым. Дипломат бул сөзү менен атайын эл аралык элчи Стаффан де Мистураны колдоп-кубаттады...». (Русиял явм, 2017-жыл 14-июль).

Ошентип, Франция «Сирия туурасында байланыш тобун» түзмөкчү жана бул топ Коопсуздук Кеңешинин бардык мүчөлөрүн жана региондогу активдүү тараптарды өз ичине алышын талап кылууда. О.э. өзү менен мамиледе болушу үчүн беш мамлекетке демилге сунуш кылууда. Башкача айтканда Германияны Коопсуздук Кеңешинин мүчөсү эмес деген этибарда ушул ролдон куру калтырмакчы. Бул нерсе Франциянын Германиянын күчөшүнө болгон тынчсыздануусун жана ал үчүн бирер эл аралык роль болушун каалабай жатканын ачыкка чыгарып жатат...

6 – Ошентип, Трампын өзгөрүүчөн саясаты жана Францияга жасаган сапары Америка менен Европа ортосунда эл аралык саясатта өзгөрүүнү пайда кылды. Ал тургай, айрым маалымат каражаттары бул сапарды жаңы эл аралык түзүмдүн башталышы деп эсептешти. «Британияда чыккан Таймс гезити Америка президенти Трампын Франция борбору Парижге жасаган сапарын жаңы эл аралык түзүмдүн

башталышы деп эсептеди. Франция президенти Макрон Францияны Америка жана Германия менен жаңы алакаларга карай жетектөөдө деди. Дагы гезит билдиришинче, Британия Евросоюздан чыгып кеткенден кийин Макрон өзүн бул союздун жетекчиси катары көрүп жатат. Гезиттин айтышынча, Британия союздан чыгып кеткенден кийин Европа оюн картасы Франциянын колуна өтөт. О.э. гезит башкы макаласында тыянак кылышынча, Европа союзу ушундай түзүлгөн, Франция да, Германия да ага жеке өкүмдар боло албайт. Бул эки өлкө бири-бирине душмандык кылуу заманынан өтүп кеткен, Европаны жетектөөдө биргеликте аракет кылышты. Бирок, бүгүн алар дагы бири-бирине тескери багытта кетүүдө. Франция Макрон жетекчилиги астында Европаны башкарууну каалап жаткан болсо, Германия Меркель жетекчилиги астында Европаны бекем сактоону каалап жатат...». (Вафд сайты, 2017-жыл 14-июль).

7 – Бирок, жообду аяктап жатып мындай дейбиз, Франциянын Сирия сахнасына кирүү жөнүндөгү арзуусу алыска созулбайт жана Американын Сирия кризисине жеке өкүмдарлык кылууну каалап жаткан позициясы менен кагылышат. Америка-Франциянын Сирия багытындагы айрым жылуу мамилелери Франция менен Германия ортосундагы күрөштү күчөтүү үчүн гана болот. Себеби, Америка ушундай кылса, алар Европа Союзун ыдыратуу үчүн бири-бири менен жаңжалдашат...

Бирок, Франциянын Германия күчөп кетишинен коркушу чыныгы коркунуч. Себеби, Германиядагы мамлекет негиздери Франциядагы мамлекет негиздеринен үстөм, бул тарыхый жана географиялык жактан белгилүү. О.э. Германия аны таасир кылуучу эл аралык аскерий роль ойношунан кайтарган, жалаң экономикалык таасирге ээ болууга гана уруксат берген Экинчи Дүйнөлүк Согуштун мажбурияттарынан кутулуп жаткан соң, Франция канчалык Америкага жакындашпасын Германия дагы бир ирет Франциядан күчтүү мамлекет болушу күтүлүүдө.

Аллах Тааладан алардын өз ара душмандыктарын күчөтүшүн жана өздөрү тутандырган отто өздөрүн өрттөшүн сурайбыз. Аллах Таала айтат:

﴿فَأَنذَرْتُ اللَّهَ بُنْيَانَهُمْ مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَنَّهُمُ الْعَذَابُ

مِّن حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾

«Алардан мурдагы (кафир) кимселер да (өз пайгамбарларына мына ушуга окшош) айла-амалдарды кылышкан эле. Ошондо Аллах алар (курган айлакерлик) курулуштарын асты-үстү менен көчүрүп салды, анан, алар (ойлоп чыгарып алган курулуш-түзүмдөрү)нүн шыбы

өздөрүнүн үстүнө кулады жана аларга өздөрү сезбеген, күттөгөн тараптан азап келди» [16:26]

О.э. жакында Исламий мамлекет алардын өлкөлөрүнө кирип барышын, дүйнөгө жакшылык жайышын жана Расулуллах ﷺдин сөздөрүн жүзөгө чыгышын сурайбыз. Расулуллах ﷺ айтат:

«لَيُبْلَغَنَّ هَذَا الْأَمْرُ مَا بَلَغَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ، وَلَا يَتْرُكُ اللَّهُ بَيْتَ مَدْيَنَ وَلَا وَبَرَ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ هَذَا الدِّينَ بَعَزَ عَزِيزٍ أَوْ يَذُلٍّ ذَلِيلٍ، عَزًّا يُعْرِضُ اللَّهُ دِينَ الْإِسْلَامِ، وَذُلًّا يُذِلُّ بِهِ الْكُفْرَ»

«Бул иш күн жана түн жетип барган жайга чейин жетип барат. Аллах бир да отурукташкан үйдү, бир да көчмөнчүнүн үйүн калтырбастан, бул динди азиздин азиздиги же кордун кордугу менен киргизет. Ушундай азиздик, аны менен Аллах Ислам динин азиз кылат. Ушундай кордук, аны менен Аллах куфрду кор кылат». Имам Ахмад өзүнүн муснадында Тамим Дарийден чыгарган, Байхакий Сунан китебинде чыгарган, Хаким мустадракта чыгарган. Бул нерсе Аллахтын жардамы жана тавфики менен жүзөгө чыгат. Бул нерсе Аллах үчүн кыйын эмес.

29-шаввал, 1438-х.

23-июль, 2017-м.

Европа Союзунан чыгуу боюнча Британияда өткөрүлгөн референдумдун натыйжалары

Суроо: Британияда 2016-жылы 23-июнда Европа Союзунда калуу же андан чыгуу туурасында референдум өткөрүлдү. Референдум натыйжасында чыгууну жактап 52% добуш берилди. Мунун артынан Британия премьер-министри Кэмерон отставкага кетерин жарыялады. Лекин, анын өкмөтү үч ай иштеп тура турган болду. Бул референдум натыйжасы Кэмерондун каалоосуна тескери болдубу? Британиянын Европа Союзунан чыгуудагы экономикалык жана саясий таасири кандай болот? Британия Союздан биротоло чыгып кетеби? Т.а. Британия үчүн кайтуу жолу жокпу? Мында Американын ролу барбы? Аллах сизди жакшылыктар менен сыйласын.

Жооп: бул суроодо көтөрүлгөн маселелерди ачык-айкын элестетүү жана күчтүүрөөк ыхтымал анык болушу үчүн ушуларды карап чыгабыз:

1 – Британия 2008-жылдагы экономикалык кризистен тарта Европа Союзу менен болгон мамилелерин жана бул Союз Британия кызыкчылыгына кызмат кылбай жатканын ар дайым ачыктап келди. Премьер-министр Дэвид Кэмерон 2016-жылы январда Давос саммитинде сүйлөгөн сөзүндө Британиянын Европа Союзуна карата позициясын баяндап ушуларды айтты: «Европа Союзу Британияда рейтингин улам жоготуп барууда. Биз Британиядагы адамдардын Европа жаатындагы тынчсызданууларын жоюу үчүн референдум өткөрүүбүз зарыл, мисалы, мыйзамдарды иштеп чыгуу идеясы жана көптөгөн бюрократиялык тоскоолдуктар бар экендиги жаатында тынчсыздануулар бар. Жана Союз бир валютага ээ клуб болушунан көрө чоңураак нерсеге айланышы мүмкүн экендиги жөнүндөгү идея да бар, биз ага ыраазы боло албайбыз. Европанын чынында эле бир саясий Союз болуу жөнүндө баш катырып жаткан идеясына келсек, андай саясий Союзга Британия эч качан ыраазы болбогон. Себеби, Британия биз бир саясий Союздун бир бөлүгү болушубуз тууралуу идеяга эч качан ыраазы болбогон. Биз өзүбүз менен сыймыктанган эгемен мамлекетпиз. Биздин эгемен жана демократиялык мекемелерибиз бар, биз алар менен сыймыктанабыз. Бул мекемелер кызыкчылыктарыбызга жакшы кызмат кылып келүүдө. Булар биздин кадыр-баркыбыз экенин ачык айтууну каалайбыз. Европа улуттук эгемен мамлекеттерден куралып, бул мамлекеттер өз ара пайда көрүүдө кызматташтык кылуу үчүн жолугушуп турат. Бирок, Европа тамыры улам тереңдеп бара турган саясий Союз эмес. Британия калкы мындай Союзду каалабайт жана ага эч качан кол койбойт» (Gov.uk, 2016-ж, 21-январь). Кэмерон ушул негизде февраль айында европалыктар менен сүйлөшүүгө киришип, Британиянын каалоосунан да көбүрөөк нерсеге

жетишти, мисалы, Британиянын улуттук өздүгүн сактап калуу укугун колго алды. Натыйжада, Британия саясий жактан Союзга сиңип кетпей, өзүнүн эгемен вужудун Союздан айры абалда сактап калды жана ага карата Шенген келишими колдонулбай турган болду, Британия чегаралары ал каалабаган чектөөлөрсүз кала турган болду. Союз еврозонага кирбеген Британия валютасы фунт стерлингди моюнга алат. Союз Британияга келген европалыктар Британияда толук 4 жыл жашамайынча атайын жардам жана бекер башбаанек алуу укугу чектелишин да моюнга алды. Кэмерон келишимге кол коюу учурунда үмүт кылган натыйжаларга жетишкенин билдирип: «Европа Союзунун жетекчилери менен кол коюлган келишим Союз ичинде Британияга өзгөчө статус беришин», - айтты. (Би-Би-Си, 2016-жыл, 20-февраль). Кэмерон Европа Союзунан «мүчө мамлекеттердин улуттук парламенттерине, анын ичинде англис парламентине да Европа кеңешинин токтомдорун сынга алуу же аларды жокко чыгаруу укугун берген кенен укук берилишин» талап кылган. Лекин Союз бул талапка макулдук берген жок. Британия көп нерселерге жетишти, бирок, ошого да карабастан, Европа Союзунун токтомдору жана мыйзамдары Британия үчүн мажбурый болбошун каалады, каалаган токтомго каршы чыгып, каалаганын кабыл алуу укугуна ээ болгусу келди. Эгер ушундай болгондо Европа Союзу үчүн Британия үстүнөн эч кандай өкүмдарлык калбайт эле. Англичтер ушул нерсени каалап жатышкан. Алар Союзду өз мүчөлөрүнө өкүм өткөрө албаган күчсүз уюмга айландырышмакчы. Британия адатынча Союздун мыйзамдарына амал кылбастан андан пайдаланмакчы болгон. Британия ушундай артыкчылыктарга ээ болуу үчүн референдум жана Союздан чыгуу темасынан басым өткөрүүчү курал катары пайдаланып келди. Маалым болгондой, Кэмерон 2015-жылдагы шайлоо кампаниясында, эгер шайлоодо утуп чыкса, ушул референдумду өткөрүүнү убада кылган. Бу Британиянын артыкчылыктарга ээ болуу үчүн референдум өткөрүү тууралуу канкуулаган ар дайымкы адаты болчу. Британия бул жол менен Европа Союзун жана башка мүчө мамлекеттерди – Европа Союзунан чыгуу тууралуу референдум өткөрүү токтомунун улам жарала турган – саясий жана экономикалык силкинүүлөр менен коркутуп келген!

Британия Союздан упай чогултуу үчүн референдум менен коркутуу саясаты жаңылык эмес, ал Британия Союз курамына кирген алгачкы жылдардан баштап эле жүргүзүлүп келе жаткан саясат. Британия 1973-жылы январда Европа экономикалык тобуна мүчө болгондон тартып өз валютасы фунт стерлингди сактап калышы жана «Шенген» зонасынан сыртта калышы – Британия Европа Союзуна мүчө болушуна карабастан – ал ар дайым пайдаланып келген өзгөчө статуска ээ болуу ураандарынан

да болуп келди. Британия Союзда калуу тууралуу референдум өткөрүү идеясынан Европа мамлекеттерине кыянаттык кылуу куралы катары пайдаланып келди. Британия ушул аркылуу Союз ичинде кошумча өзгөчө укуктарга жетишмекчи болду. Мисалы, Британия 1973-жылы Союзда калуу шарттарын жакшыртуу боюнча референдум өткөрдү жана британиялыктар Европа экономикалык тобунда калууну жактап добуш беришти.

Ошондуктан, азыркы референдум жаңылык эмес. Британия ал аркылуу өзүнүн карасанатай максаттарына – ыплас максаттар болсо да – жетишмекчи болду! Бул референдумда консерваторлор партиясы айла-амалдуу аракет кылышты. Бул партиянын адамдары бир эле учурда эки кампанияны: Союзда калуу жана андан чыгуу кампаниясын башкарышты! Союзда калуу кампаниясына премьер-министр башчылык кылса, чыгуу кампаниясына анын орун басары Борис Жонсон башчылык кылды. Жонсон мурун Лондон мэри болгон. Ал Лондон провинциясындагы парламентте консерваторлар үчүн белгиленген орунду ээлеш үчүн кызматынан отставкага кеткен. Буга анын келечекте премьер-министр болуу ыктымалы бар экени себеп болгон. Азыркы юстиция министри Майкл Гоув да чыгуу кампаниясына жетекчилик кылды. Кэмерон өкмөт жыйынынан кийин референдум 2016-жылдын 23-июнуна белгиленгенин жарыялады. Ал кыскача мындай интервью берди: «Британия реформаланган Европа Союзу курамында дагы да күчтүү, дагы да коопсуз жана дагы да өркүндөп өскөн болот». (Монте Карло, 2016-жыл, 20-апрель). Кэмерон Союзду колдоп-кубаттаса да, лекин, ал анын партиясы Союзду колдоп-кубаттоого мажбур эместигин сактап калды. Кэмерон «бейшемби күнү өткөрүлө турган референдумда Союздан чыгуу тандоосу «чоң жаңылыштык» болот, бул жаңылыштык ондогон жылдарга созулган ишенимсиздик абалына алып келиши мүмкүн» деп турган чакта, анын өкмөтүндөгү юстиция министри Гоув «Санди телеграф» газетасына берген интервьюсунда: «Эгер, Британия Союздан чыга турган болсо, ал факель болот», - деди. Гоув буларды да айтты: «Жарандар демократия үчүн добуш берүүлөрү керек, Британия арзуулары үчүн добуш бериши керек». (Би-Би-Си, 2016-ж, 19-июнь). Ошентип, Британия премьери Кэмерон жана анын партиясындагы бир топ жетекчилер Британиянын Союзда калышын колдоп-кубаттаган лагерди түзүшсө, анын консерватор юстиция министри Гоув жана бир топ башка министрлер «Британиянын Союздан чыгышы» кампаниясын консерваторлар партиясындагы таанымал жетекчи, Лондондун экс-мэри Борис Жонсон менен биргеликте жетектей турган болушту.

Кэмерон башчылык кылып жаткан бийликтеги консерваторлор партиясынын ушул референдум саясатына терең назар салсак, Кэмерон

натыйжалар чечүүчү болбошун, мисалы, тең болушун күткөндүгүн көрөбүз. Ошондо натыйжалар кабыл алуу жана жана четке кагуу ортосунда болуп калмак да, акыбетте Союзга кайтуу үчүн жол ачык калмак же бу натыйжалар Союз менен жаңы сүйлөшүүлөр алып барууга жол ачуу үчүн бир шылтоо кылып алынмак. Союзда калуу кампаниясын да жана андан чыгуу кампаниясын да консерваторлор партиясы ушундай максатта башкарган эле. Ошондуктан, бул эки кампаниянын эч бири – бу референдум Союзда кошумча артыкчылыктарга ээ болууга бир жол болуп беришине олуттуу урунганчалык – олуттуу болбоду. Эгер Кэмерон Союзда калуу туурасында олуттуу болгондо, анда өз партиясынан өзүн колдоп-кубаттоону албетте талап кылмак жана бул партия калууну жактап добуш бермек. Бирок Кэмерон партиянын бөлүнүшүнө жол берди. Жонсон да өзүнүн кампаниясында олуттуу болгон жок. Референдумдан кийин анын билдирүүлөрүнүн тону өзгөрүп, ал тургай, Союзда калуу саясатына жакыныраак болуп калды! Ал референдум натыйжасынан кийинки кайрылуусунда: «Бириккен Королдук Европанын ажырагыс бир бөлүгү, ошондуктан, коңшу мамлекеттер менен кызматташтык бекемделе берет», - деди. Анын чыгуу кампаниясындагы шериги Найжел Фараж да (консерваторлор партиясынан бөлүнүп чыккан Британия Эгемендүүлүгү партиясынын жетекчиси) референдумдан кийин европарламентте сүйлөгөн биринчи сөзүндө мындай деди: «Эмнеге эми улуу болбошубуз керек, неге эми прагматик, реалист, рационалдуу ой жүгүртүүчү болбошубуз керек, келгиле, бажы салыгынан бошотуудан турган бир келишимге жетишели, мына ошондон кийин, Бириккен Королдук силердин досуңар экенин билип аласыңар, биз силер менен соода-сатык кылабыз, силер менен кызматташабыз жана дүйнөдөгү эң жакшы досторуңар болобуз. Келгиле, ушуну акыл менен чечели, дүйнө бойлоп, келечекке карай умтулууларыбызды улантуу үчүн жолго чыгуубузга урухсат бергиле». (Телеграф, 2016-ж. 28-июнь). Жогорудагылар болсо консерваторлор партиясы пландаган нерсе чыгуу же калуу болбогонун, максаты Европа Союзунун дагы да көбүрөөк артыкчылыктарына ээ болуу үчүн Союзга басым өткөрүү болгонун көрсөтүп турат. Буга референдум натыйжасы чечүүчү болбой калышы, мисалы, добуштар тең чыгып калышы аркылуу жетишмекчи болушкан. Себеби, ошондо бу натыйжа кабыл алуу жана рад кылуу ортосунда болуп калмак да, акыбетте кайтууга жол ачык калмак же бу натыйжалар Союз менен жаңыдан сүйлөшүүлөр алып баруу үчүн бетке кармалмак.

Лекин алардын эсеби туура чыкпай калды. Референдумда чыгууну жактап 52% көпчүлүк добуш берилди. Мындай натыйжа чагылгандай тийди! Себеби, Британия Союз курамында калып, андагы

артыкчылыктардан, айрыкча, экономикалык артыкчылыктардан пайдаланмакчы болгон эле, бирок, ошол эле учурда Союз мыйзамдарына амал кылмакчы эмес эле! Буга чейин да ушундай максатта Британия Союз ичинде Союзга каршы «козголоң көтөрүп», референдум өткөрүү, артка сүрүү, каршы чыгуу жана проблемалар туудуруу менен коркутуп келе жаткан. Британиянын мындай манёврларынын көбү ийгиликтүү да чыккан. Лекин бул сапар Британиянын эсеби туура чыкпай калды! Анткени, Британия Союз менен алаканы үзө албайт, андан чындап биротоло чыгып кете албайт. Анткени, андай кылса ал өлүм жакасына келип калат. Мунун каршысында, Британия көпчүлүктүн райын урматтайбыз деп сайрап келет. Референдумда болсо, көпчүлүк Союздан чыгууга добуш берди. Ошондуктан, Британия кыйын акыбалга түшүп калды, анын союзга казган көрү өзүнө ор болуп калды!

2 – Бул чагылгандай сокку Британия менен Европаны гана камтып албай, экөөсүнөн нарыга да өтүп кетти. Мындагы эң чоң таасир Британияда экономикалык жана саясий жактан болду:

– Экономикалык таасир тууралуу айта турган болсок, Британия жана анын экономикасына болгон ишенимге зыян жетти. Референдум натыйжасы жарыялангандан бир нече мүнөттөн кийин фунт стерлинг наркы доллар алдында 10 %, евро алдында 7 % төмөндөп кетти. Европа жана Азия базарларында силкинүүлөр болду. Рейтер 2016-жылы 28-июнда минтип жазды: «Бу референдум натыйжасы дүйнөдөгү акциялар наркынан үч триллион доллардын жок болуп кетишине алып келди. Акча айланууларда – саясат иштеп чыгуучулар өз экономикаларын коргоо тууралуу убада берип жатышкан болсо да – калкуулар дале сезилип турат». Натыйжада, Британия англис борбордук банкынын президентине абалды тынчтандыруу үчүн төмөнкүлөрдү айттырууга мажбур болду: «250 миллиард фунт стерлинг наркында жетиштүү акча каражаттары бар, андыктан, банк эч бир экиленбей эң соңку чукул чараларды көрөт» (Би-Би-Си, 2016-жыл, 24-июнь). Эл аралык кредит рейтинг агенттиктери «Стандарт энд Пурс», «Мудис» жана «Фитч» Британиянын кредит рейтингин төмөндөтүп, бир нече бюллетендерди басып чыкты. Аларда мындай делет: «Британиянын кредит даражасы эң жакшы «ААА»дан «АА» даражасына түштү»... Бу Британия үчүн биринчи жолу болууда. Ушул агенттиктер «Референдум натыйжасында жүзөгө келе турган ишенимсиздик кыска убакытта эң чоң секиндешүүгө алып келиши мүмкүн. Саясий чөйрө анын өнүгүүсүн алдын ала айтууга мүмкүндүк бербейт. Ошондуктан, туруктуулук, активдүүлүк жана мүмкүнчүлүк жагынан, эң кеминде, Шотландия эгемендүүлүгү туурасында референдум өткөрүү болот», деп билдирди. (АФП, 2016-ж, 27-июнь). Эл аралык Валюта Фонду кыймылсыз мүлктөрдүн бааларында кескин

төмөндөө жүз бериши мүмкүндүгүнөн эскертти. Британия финансы министрлиги болсо «кыймылсыз мүлктөрдүн баалары мурунку бааларга саалыштырганда 10 %дан 18 %га чейин төмөндөшү мүмкүн, кийинки эки жылда ушундай даражага жетишибиз мүмкүн», - деп билдирди. (Би-Би-Си, 2016-ж, 24-июнь). Базарларды тынчтандыруу үчүн кылып жаткан аракеттери «керең кулактар» менен кабыл алынган Британия финансы министри Жорж Осборн болсо «финансылык туруктуулукка жетишүү үчүн сарп-каражаттарды азайтып, салыктарды көтөрүүгө мажбур болушун» билдирди. «Компаниялар да жаңы дайындоолорду тоңдуруп турушу жана бир нече кызматкерлерин жумуштан бошотушу ыктымалы бар экендигин жарыя кылды. Бу болсо добуш берүүчүлөрдүн Британия экономикасы Европа Союзу тышкарысында өркүндөп-өсүшү жөнүндөгү арзууларын жокко чыгарды». (Рейтер, 2016-жыл, 28-июнь). Кээ бир компаниялар өз бөлүмдөрүн Лондондон Европа Союзундагы башка шаарларга көчүрүү жөнүндө шашылыш пландарын жарыялады. Файнэншл таймс көрсөткүчү ачылары менен 8 %дан да ылдый түшүп кетти, «бул болсо 2008-жылдан бери анын бир күндө көргөн зыяндарынын эң чоңу». (Ал-Жазира нет, 2016-жыл, 24-июнь).

Булардын бардыгы Британия бул референдум натыйжасында зыян көргөндүгүн түшүндүрөт. Бул болсо Британия үчүн – эгер ал Союздан бүтүндөй чыгып кете турган болсо – жаман көрсөткүч. Негизи, Британия мунсуз эле 2008-жылкы финансылык кризистин акыбеттеринен кыйналып келаткан эле. Британия Европа Союзунан абдан пайдаланып келди. Биз муну 2016-жылы 2-майдагы суроо-жообузда да айткан элек: «Британия экономикалык жактан да Европа Союзунан пайдаланып келет. Бул анын кампанияларына жана бай элитасына пайда келтирет. Мисалы, Британия экономикасында тейлөө тармагы өкүмдар. Британиядагы негизги тейлөөлөр болсо – финансылык тейлөөлөр. Британия товарларды аз экспорт кылат, ал киреше булагы катары негизинен финансылык тейлөөлөргө, капиталга жана чет элдик валюталарга таянат. Буга кошумча, Бириккен Европа Союзунун базары да Британия үчүн Европанын чар тарабына эч бир чектөөлөрсүз экспорт кылуу мүмкүндүгүн түшүндүрөт. Мындан болсо ири компаниялар жана бай элита пайда көрөт. Британиянын Европа Союзунан чыгышы аны ушул позициядан кол жуудурат жана мамлекетте саясий проблемалар пайда болушуна алып келет. Себеби, Европа Союзу – Британиянын соодадагы негизги шериги. Демек, Британиянын – ал Европадагы бир мамлекет болуп туруп – Союздан чыгышы анын Европадагы позициясын алсыратат. Мындан сырткары, Британия мындай абалда Европа Союзу менен анын сыртынан туруп атаандашууга мажбур болуп калат, бу болсо анын Союздагы таасирин алсыратат. Британиянын Европа Союзу

курамында тургандагы таасири болсо күчтүүрөөк жана активдүүрөөк». Биз ошол суроо-жоопто буларды да айткан элек: «2015-жылы март айында Бириккен Королдук Европа сотунда Европа борбордук банкына каршы доосунда утуп чыкты. Европа борбордук банкы еврозонадагы мамилелердин клиринг (валютасыз төлөм эсеп-китептери) вазыйпасын Союз ичине көчүрүүгө урунган. Мындай кадам Лондонду ыраактатуусу мүмкүн эле, Париж жана Франкфурт болсо дагы да жагымдуураак финансы борбору болуп калмак. Бу болсо Британиядагы экономикалык акыбалды алсыратар эле». Буга Панама окуясы натыйжасында Британия офшор зоналары азайып кеткендиги кошула турган болсо, булардын бардыгы, Британияны Союздан чыгуу референдуму себептүү, аны өзүнүн аяк астына өрт коюп жиберген кимсенин акыбалына салып коёт! Эгер, Союз курамынан чыгуу чындап амалга аша турган болсо, Британия Лондондун финансылык борбор экендиги касиетинен ажырайт жана Европа Союзунун финансылык борбору Франкфурт болуп, Лондондон жагымдуураак болуп калат. Ошентип, Британиянын тарткан зыяндары өтө оор, балекеттүү болот.

– Саясий жактан болсо Британиядагы референдум Британиядагы калктардын биримдигине өтө таасир кылды. Себеби, Шотландия калкы о.э. Түндүк Ирландия калкы Европа Союзунда калууну жактап добуш берди. Учурда бул калктар Британия курамында калуу же калбоо туурасында референдум өткөрүлүшүн талап кылууда т.а. Британия бүтүндүгү да суроо астында калды. Бул болсо Британия үчүн күтүлбөгөн абал. Себеби, Кэмерондун эң көзгө көрүнгөн ички утуштарынын бири 2014-жылдагы референдумда Шотландиянын Британия курамынан чыгышына жол бербөөгө жетишкендиги болгон. Ошондуктан, Британия Шотландия темасы узак убакытка чейин жабылды деп ойлогон. Бирок, бул тема 2016-жылы 23-июндагы референдумдан кийин дагы «витринага» күчтүүрөөк таризде кайтты. Шотландия премьер-министри Старжен референдум натыйжасы белгилүү болушу менен эле «шарттар шотландиялыктар Британия курамында калууну жактап добуш берген 2014-жылдагы референдумдан кийин өзгөрүп кеткенин, ошон үчүн Шотландия Союз курамында калуу туурасында Европа Союзу менен шашылыш сүйлөшүүгө киришишин» айтты. Буга Британиядан эгемен болбой туруп жетишүү кыйын. «Шотландия премьер-министри Никола Старжен жекшемби күнү төмөндөгүлөрдү билдирди: Шотландия 2014-жылы курамында калууну жактап добуш берген Бириккен Королдук эми жок». Старжен «Британиялыктар Европа Союзунан чыгууну жактап жобуш беришкенден кийин жаңы референдум өткөрүү «ыхтымалы өтө күчтүү» болуп калганын» көрсөтүп өттү. (Мидл Ист Онлайн, 2016-жыл, 26-июнь). Британиянын дагы да алсыз «тарабы» Түндүк Ирландия

жөнүндө айта турган болсок, «Ирландия республикасынын армиясынын саясий жүзү эсептелген Шинн Фейн партиясы жума күнү эртең менен Бириккен Ирландия туурасында референдум өткөрүүгө чакырды. Бул чакырык британиялыктар – акыркы натыйжаларга ылайык – Европа Союзунан чыгууну жактап добуш бергенден кийин пайда болду. Республика партиясы Европа Союзу туурасында өткөрүлгөн референдум «Британия мамлекетинин табиятына кооптуу акыбеттери бар экенин» баса белгиледи». (Франс 24, 2016-жыл, 25-июнь)... Ошенип, Европа Союзунан чыгуу туурасында Британияда өткөрүлгөн референдум Түндүк Ирландиядагы о.э. Шотландиядагы саясатчылардын Британиянын ыдырашы жөнүндө дагы сөз кылууларына алып келди.

Ушуга ылайык, бул референдум натыйжалары Британиянын ыдырашы менен коркунуч сала турган басымдарды пайда кылды. Мындан тышкары оор экономикалык зыяндар да бар. Булардын баары референдум «шамалы» Британия каалоосуна тескери түрдө «сокконун» жана Британия өзүнүн айла-амалына өзү түшкөнүн, өзүнүн амалдуулугунун курманы болгонун баса белгилеп турат. Добуш берилгенден кийинки күндөр Британиянын жаңы саясий тарыхында болуп көрбөгөн саясий тынчсыздануу жүзөгө келгенин көрсөтүп турат. Ага кошумча өкмөт жана оппозицияны ээлеп алган катуу тынчсыздануу абалы да бар. Ушул даражада дейсиң, а түгүл «Нью-Йорк Таймс» гезити 2016-жылы 27-июнда «өзүнүн саясий жана мыйзамдуу эгемендүүлүгү менен белгилүү мамлекет хаоско карай бара жатат» деген макаланы басып чыгып, Британиянын референдумдан кийин башынан өткөрүп жаткан кыйынчылыктарын түшүндүрдү!

3 – Ошондуктан, Британия чынында эле Союздан чыга турган болсо, Британия чыгуу аракетин жан үрөп артка сүрүшү күтүлөт. Бул аракет жылдарга созулушу да мүмкүн. Анткени, Британия ыплас аракеттерди жана алдоону мыкты өздөштүргөн. Бул нерсе билдирүүлөрдөн жана маалымат каражаттарынын түшүндүрмөлөрүнөн анык көрүнүп турат... Булардын баары референдум натыйжасын ишке ашырууда бул артка созуу ыктымалы күчтүү экенин көрсөтүп турат. Балким, референдум туурасында да айла-амалдар кылынышы мүмкүн. Бул артка созуу жаан айла-амал аракеттеринин ыктымалы күчтүүлүгүн ушул нерселер көрсөтүп турат:

а) 2007-жылы коло коюлган Лиссабон келишиминдеги 50-берене. Бул берене айла-амал кылууга жана артка созууга жол ачып берет. Британия болсо өзүнүн саясий ыпластыгы жана куулугу аркылуу мындай айла-амалдарды мыкты өздөштүргөн. Ушул беренедө көрсөтүлгөндөй, чыгуу иштерин баштоо үчүн Британия Союз курамынан чынуу ниетин мүчө мамлекеттер башчыларынан жана мүчө мамлекеттердин

өкмөттөрүнүн башчыларынан түзүлгөн Европа кеңешине маалымдашы керек, мына ошондон кийин эң көп дегенде эки жыл аралыгында «чыгуу келишими» туурасында сүйлөшүү алып барышы керек. Ошондуктан Кэмерон Британия парламенти алдында мындай деди: «Өкмөт Союздан чыгуу сүйлөшүүлөрүн учурдагы баскычта баштай албайт. Мамлекет оболу Европа Союзу менен биз каалап жаткан алаканын көрүнүшүн белгилеп алышы зарыл. Муну Лиссабон келишиминдеги элүүнчү беренени колдонуудан мурун белгилеп алышы зарыл». (Бина, 2016-жыл, 27-июнь). Кэмерон общиналар палатасында сүйлөгөн сөзүндө Союздан чыгуу чараларын качан баштоону Британия гана чечишин баса белгилеп ушуларды айтты: «Британия өкмөтү азыр мамлекеттердин Союздан чыгуу жөнүндөгү Европа келишиминин 50-беренесин күчкө киргизе албайт». (Ал-Жазира нет, 2016-жыл, 27-июнь). Демек, Британия чыгуу жөнүндө талапты тапшыруу мөөнөтү сүйлөшүүлөрдү баштаганга чейин созулушу мүмкүн! Бул гана эмес, Кэмерон өзүнүн отставкасын тезинен эмес, үч айдан кийинкиге белгиледи. Мына ошондон кийин жаңы өкмөт түзүлөт жана бул өкмөт эгер кааласа талапты тапшырат. Т.а. сүйлөшүүлөрдү алып баруу 2016-жылы сентябрда Кэмерондун ордуна келе турган жаңы премьер-министрге тапшырылат. Мында консерваторлор партиясы партиянын жаңы лидерин шайлоо үчүн жыйын өткөрөт. Кэмерон бул ишти референдум натыйжалары жарыя кылынгандан кийин сүйлөгөн сөзүндө ачык айтты. Ал октябрда кызматынан отставкага чыгып, ишин анын ордуна келе турган премьер-министрге тапшырышын жана 50-беренени качан ишке ашыруу керектигин ушул жаңы премьер-министр чечишин айтты (<http://elaph.com/Web/News/2016/6/1096000>). Британия каржы министри Жорж Осборн: «Британиянын Европа Союзунан чыгышы жөнүндөгү сүйлөшүүлөр жаңы өкмөт түзүлүшүнөн мурун алып барылбашын», - баса белгиледи. (Ал-Жазира Нет, 2016-жыл, 27-июнь). Мыйзамтаануучу баяндоочулардын бири ушуларды айтты: «50-берене жөнүндө эскертүү канчалык кечиксе, аны таптакыр күчкө киргизбөө мүмкүнчүлүгү ошончолук көбөйөт. Себеби, кечиктирүү канчалык созулса, кандайдыр бир окуялардын аралашып калышы же кандайдыр бир шылтоолорду ойлоп табуу ыктымалы ошончолук күчөйт». («Эмнеге 50-берене жөнүндө эскертүү маанилүү», Дэвид Аллен Грин, 2016-жыл, 25-июнь). Ушуга негизделип эки европалык дипломат Британия Европа Союзунан чыгуу механизм – британиялыктар бейшемби күнү өткөрүлгөн референдумда бул чыгууну жактап добуш беришкенине карабастан – бүтүндөй ишке ашырбашы мүмкүн деген пикирди билдиришди. Атын атабоону талап кылган дипломат ушуларды айтты: «Менин жеке пикиримде, алар Европа Союзуна союздан чыгуу ниетинде экенин эч качан

жеткиришпейт». Дипломат ушуларды кошумчалады: «Биз Лондондон 50-беренени азыр ишке ашырышын каалайбыз, себеби, мына ошондо иштер айкындашат. Биз аларды буга мажбур кыла албаганыбыз улам, алар өз убактыларын өздөрү алышын божомолдойм». Дипломат дагы мындай деди: «Алар муну эч качан кылбашын ыхтымалдан алыс деп эсептебеймин, бул менин жеке пикирим». (Arabī 21, 2016-жыл, 27-июнь).

б) Ал тургай, референдум темасы туурасында да башты айланткан айла-амалдар жасалышы мүмкүн. Мисалы, референдумду кайра өткөрүү үчүн же анын шарттары туурасында сүйлөшүү жүргүзүү үчүн кандайдыр бир мыйзамдуу жылчыктар табылышы мүмкүн. А түгүл, референдумду кайра өткөрүүгө аракет кылуу өзүн мыкты демократия деп, элдин пикирине каршы чыкпаган мамдекет деп эсептеп келген мамлекетти ыңгайсыз абалга салып койсо да, бирок, Британиянын саясий айлакердиги жана ыпластыгы бирээр жылчык табышы мүмкүн:

а) Референдумду кайрадан өткөрүүнү каалап жаткандардын колун чогултуу жөнүндө тапшырылган электрондук арыз. «Британия парламентинин сайтында бир арыз бар, анда Бириккен Королдуктун Европа Союзунан чыгуу туурасындагы референдумду кайрадан өткөрүүнү талап кылынган. Бул арыз 2016-жылы 28-июнга чейин 3,8 миллион колду топтоду, кол койгондор референдумду кайра өткөрүүнү талап кылышууда. Уильям Оливер Хейли баштаган арызда «Ушул кол койгондор королева өкмөтүнөн, эгер шайлоочулардын 75 %дан азыраагы катышкандыктан чыгуу же калуу туурасында добуш берүү 60 %дан азыраак болсо, башка референдум өткөрүлүшү керек деген эрежени колдонууну талап кылышат» деп жазылган». (Британиянын «телеграф» гезити, 2016-жыл, 27-июнь).

б) Референдум кайра өткөрүлө турган болсо, бул нерсе Британия сайрап келген демократияга зыян жеткиришин эсепке алып кээ бир англис мыйзамтаануучу эксперттер башка чыгуу жолдорун эстете башташты. Алар парламент (общиналар палатасы жана лорддор палатасы) премьер-министри Европа Союзуна эскертүү берүүдөн тыйып коюшу мүмкүндүгүн айтышууда. Мисалы, лорд мыйзамчылык боюнча белгилүү адис Дэвид Панник мындай дейт: «Парламент тарабынан мыйзам чыгарылбай туруп премьер-министр Европа Союзуна мыйзамдуу түрдө эскертүү бере албайт». (<http://www.bbc.com/news/uk-politics-uk-leaves-the-eu-36671629>).

в) Британиянын Европа Союзунун курамында калышына кызыкдар тышкы фактор бар. Союзду алсыратуу жана анын ичинде кескиндикти сактап калуу үчүн Британияны анын курамында калтырууга кызыкдар тарап бар. Бул тышкы фактор – Америка. «Обама апрель айында Лондонго келип британиялыктарды Европа Союзунун курамында

калууну жактап добуш берүүгө чакырган». (Ал-Жазира, 2016-жыл, 24-июнь). Америка Британия Союздун курамында калышын каалайт. Себеби, ошондо Союз чабал бойдон кала берет. Анткени, Британия Союздун пайдасына да, Европа биримдигинин пайдасына да иш кылбайт, тескерисинче, буга тоскоолдук кылат жана көптөгөн токтомдорго каршы тынчсызданууну жаратат. Британия өзүнүн гана кызыкчылыктарын ойлойт. Америка муну жакшы билет. Демек, Британия – жемирүүчү «кетмен». Булардын баары Америка кызыкчылыгынын «тегирменине» суу куят. Себеби, Америка Европаны бириккен, күчтүү абалда, эл аралык майданда экономикалык же саясий жактан ага атаандаша ала турган абалда көрүүнү каалабайт. Ошондуктан, эгер Британиянын чыгышы натыйжасында Союз ыдырап кетсе, бул да Америка кызыкчылыгына кызмат кылат... Ошондуктан, чыгуу жөнүндөгү натыйжа белгилүү болору менен эле Обама мамлекеттик катчысы Жон Керрини Европага – Европа Союзу менен Британия ортосунда ортомчулук кылышы үчүн жана Европанын Британияга каршы жооп реакциясын жумшартуу үчүн – жиберди. Керри 2016-жылы 27-июнда Брюсселге келип: «Эч ким туура пикирлөөнү жоготуп, пикирлебей аракет кылбашы үчүн бул өткөөл баскычка этибарын берүүнү сактап калуубуз негизги нерсе», - деди. Керри Кэмерон менен Лондондо жолугушкандан кийин ушуларды айтты: «Британиянын Европа Союзунан чыгышы эч качан ишке ашпашы да мүмкүн. Лондон буга шашылбай жатат. Кэмерон мамлекеттин чыгышы туурасында сүйлөшүү алып бара албашын сезип жатат. Себеби, ал муну таптакыр каалабайт... Кэмерон Лиссабон келишиминин 50-беренесин колдонууну каалабайт. Белгилүү болгондой, бул берене эки жылга созулган чыгуу механизм жолго коёт». Керри: «Лондон эки жылдан кийин өзүн – жаңы кызматташтык келишимине кол коюлбай туруп – Европадан сыртта көрүүнү каалабайт», - деди. Чыгуу чечиминен «кайтуу» мүмкүнчүлүгү барбы жана бул кандай ишке ашат? – деген суроого Керри минтип жооп берди: «Мен бул жерде бир нече жолдор бар деп билемин». (Франс 24, 2016-жыл, 29-июнь).

Ушул тышкы фактор Британия менен Европа Союзу ортосунда жаңыдан алака орнотуу үчүн союзга кирүү жылчыгын табууда салым кошушу мүмкүн. Себеби, мында Америка үчүн – айтып өткөнүбүздөй – пайда бар.

4 – Европа Британиянын оюндарын түшүнө баштаганы көрүнүп турат. Себеби, Британия өзүнүн кызыкчылыктарын Норвегия жана Швеция модели негизинде коргоо үчүн бейрасмий келишим түзүүнү каалап жатат. Британия буга Союздан чыгуу иш-чараларын баштоо үчүн Лиссабон келишиминин 50-беренеси боюнча иш жүргүзүүгө өтүүдөн мурун жетишмекчи. Бирок, Норвегия жана Швецияга тескери катары

Британия Европа базарына кирип барууну каалап жатат жана британиялык шайлоочулар арасында башкы маселе болгон адамдардын эркин көчүп жүрүшүнө каршы чыгууда. Меркель муну катгый түрдө ыхтымалдан алыс санады. Кала берсе адамдардын эркин көчүп жүрүшү Европа Союзу ыйык эсептеген эркиндиктердин бири болуп эсептелет. Аны менен бирге товарлар, кызматтар жана инвестиция айырбаштоо эркиндиги да бар. Европа Союзу Британиянын айлакердигин жакшы түшүнүп турат. Ошондуктан Союз бул максатты четке кагып гана калбастан, 27 мүчө мамлекетке Британия менен ар кандай жашыруун сүйлөшүүлөрдү өткөрүүгө да тыюу салды. Мисалы, Еврокомиссия башчысы Жан-Клод Юнкер: «Өтө ачык-айкын болушума уруксат берсеңиздер, Британия өкмөтү менен жашыруун аракеттер болушу мүмкүн эмес», - деди. Ал бул ишти комиссиянын бардык кызматкерлерине ачык-айкын баяндап мындай деди: «Жашыруун сүйлөшүүлөр өткөрүлүшүнө жол берилбейт... Жашыруун сүйлөшүүлөр өткөрүлүшүнө жол берилбейт». (Evening standard, 2016-жыл, 28-июнь).

Европа парламенти 2016-жылы 28-июнда жыйын өткөрдү, бул жыйын эки күнгө созулду. Парламенттин биринчи талабы – Британия Европа Союзунан чыгуу механизмдин Лиссабон келишими боюнча тезине ишке түшүрүшүн талап кылды. Себеби – делет талапта – ошондо жаман болушу мүмкүн болгон ар кандай шек-күмөндүн алды алынат жана Союз биримдиги корголот. Еврокомиссия башчысы Жан-Клод Юнкер Европарламент алдында ушуларды айтты: «Көпкө көз жумуп кала албайбыз, мен Бириккен Королдук өз позициясын эртең эмес, бүрсүгүнү эмес, азыр анык баян кылышын каалаймын». Жан-Клод Британиянын Европа Союзунан чыгышынын шарттары туурасында жашыруун сүйлөшүүлөр болушун же Лондон үчүн бир мөөнөт белгиленишин ыхтымалдан алыс деп мындай деди: «Күн тартибин Европа Союзунан чыкмакчы болгондор эмес, биз белгилейбиз». (АФП, Ал-Жазира, 2016-жыл, 28-июнь). Кэмерон Европа Союзунун биринчи жыйынына катышуу үчүн Брюсселге келди. Ошондон кийин ал Брюсселден кеткен соң мындай деди: «Мен чынында эле соода тармагында жана коопсуздук иштери боюнча кызматташууда бекем алакаларды орнотуубузга үмүт кыламын, себеби, бул, баарыбызга жакшы болот». (ДПА, 2016-жыл, 28-июнь). Т.а. ал Европа Союзун каалабайт, ал Британия үчүн зарыл болгон нерсени т.а. экономикалык жана коопсуздук тармагында кызматташууну тандап алууда. Немис канцлери Меркель Лондонго мындай кайрылуу жолдоду: «Британия чыгуу жөнүндөгү референдумдан кийин өз укуктарын сактап калууну тандап алып, ошол эле учурда, бардык милдеттеринен баш тартышы мүмкүн эмес». (ДПА, 2016-жыл, 28-июнь)... Т.а. европалыктар өз иштерин Британия менен толук чечип

алышты, эми алар Британиянын чыгуусу жана чыгып кетүүнү артка созуусу акыбетинде зыян көрбөй туруп Британиянын тездик менен чыгып кетишин каалап жатат.

Саммит аягында Еврокеңештин төрагасы Дональд Туск мындай деп билдирди: «Европалык лидерлер шаршемби күнү Бириккен Королдукка – ал Союздан чыккандан кийин – бириккен ортоктош Европа базарына өздөрүнө жаккандай т.а. адамдардын эркин көчүп жүрүшүн кабыл албастан кирүү туурасында сүйлөшүү алып барышы мүмкүн эместигин анык айтышты... Бул өлчөөдөгү бириккен базар болушу таптакыр мүмкүн эмес». Туск ушуларды кошумчалады: «Британиянын Союздан чыгуу жөнүндөгү токтомунан кийин Брюсселде өткөрүлгөн биринчи талкуулар натыйжаларга жетишүүгө салым кошподо. Ошондуктан, биз 27 мамлекеттин кеңеш жыйынын өткөрүүгө чечим кылдык. Биз талкууларыбызды улантуу үчүн 16-сентябрда Братиславада (Словакия борбору) жолугушабыз». Ал ушуларды да айтты: «Катышуучулар ортоктош тарыхыбыздагы олуттуу учурду башыбыздан өткөрүп жатканыбызды бир добуштан баса белгилешти... Биздин диалогубуздан ушул анык маселе келип чыкты: лидерлер биримдикти сактап калууга бир добуштан катый убада беришти». (АФП, 2016-жыл, 29-июнь).

Бул дегени Европа Союзу референдум натыйжасында – Британияга болгон коркунуч даражасында болбосо да – терс таасир көргөн жок дегени эмес. Бул Европа Союзуна да таасири кылды. Себеби, бул референдум Европа мамлекеттери үчүн референдумдарды талап кылуу – мисалы, көптөгөн оңчул күчтөр өз өкмөттөрүнө ушуга окшогон референдум өткөрүү талабын коюу – эшигин ачты... Алардын катарында Европа Союзунун алгачкы ядросу Францияда ушундай болду. Ушул учурда Еврокомиссия бир нече Европа мамлекеттеринде, алардын катарында Францияда да ушуга окшогон референдумдарды өткөрүү туурасында Европа партиялары тарабынан тапшырылган 32 талапты тизмеге алды. Бул болсо бүткүл Европа Союзунун сакталып калышына коркунуч туудурат... Ошондуктан, Союзга негиз салган мамлекеттер, айрыкча, чоң таасирге ээ эки ири мамлекет: Франция жана Германия аракетке келди жана Союзду сактап калууга катый бел байлаганын жарыялады. Бул эки мамлекеттин катарында Италия, Голландия, Бельгия жана Люксембург негиз салган мамлекеттер катары чукул жыйын өткөрүү үчүн аракетке келди... Франция президенти Олланд жыйындан кийин: «Британиянын Союздан чыгышы Европага коркунуч туудурат», - деди. Олланд «Бул оор тандоого өкүнүп» жатканын билдирип мындай деди: «Британиялыктардын Союздан чыгууну жактап добуш беришкени Европаны кооптуу сыноого дуушар кылып коёт. Себеби, Европа мурункудай болбой калат... Европа өзүнүн биримдигин жана кубатын

көрсөтүшү керек...». (АФП, 2016-жыл, 24-июнь)... Экинчи негиздөөчү мүчө Германия да ушундай аракет кылды. Немис канцлери Меркель бул позицияны мындай деп билдирди: «Британиянын чыгуусу – Европага жана Европа биримдигинин механизминде багытталган кыйраткыч сокку». Меркель француз президенти Олландды, Италия премьер-министри Ренци жана Еврокеңеш төрагасы Тускту 2016-жылы 27-июнда Берлинде жыйын өткөрүүгө чакырып мындай деди: «Жоопкерчилик биздин мойнубузга, Европа Союзунун 27 мүчөсүнүн мойнуна түшүп жатат. Биз бул референдумдан тез жана жөнөкөй тыянактарды алууну каалашыбызды, буга кудуреттүү экенибизди каалашыбыз керек. Тыянак – бул референдум Европанын чоңураак түрдө бөлүнүшүнө алып келет... Бүгүн ал Европа үчүн, Европа Союзу үчүн жана Европадагы кызматташтык уюму үчүн бурулуш чекити. Союздун мамлекеттери бул абалды – биргеликте туура чечимдерди кабыл алуубуздан мурун – оор басырык жана сергектик менен талдап баа бериши керек». (АФП, 2016-жыл, 24-июнь). Ал эми, Германия тышкы иштер министри Штайнмайер референдум натыйжасы жарыялангандан кийин Германиянын ZDF каналына интервью берип: «Британия өкмөтү Европа тагдыры менен ойношуп зыян көрдү», - деди. Демек, немистер англистердин ыпластыгын жана бул ыпластыктын жаман натыйжаларын түшүнүп калышты. Себеби, немис тышкы иштер министри Британиянын чыныгы жүзүн ачып, ал Европа Союзунун тагдыры менен ойношконун, бул Союздун күчтүү, аман калышын каалабашын ачык айтты. Себеби, Штайнмайер Британиянын айлакерлигин көбүрөөк түшүнгөн немис саясатчыларынын бири. Ошондуктан, ал Британиянын Союзда калышын каалабайт. Себеби, ал Британиянын чыныгы жүзүн, ал жемирүүчү «кетмен» экенин жакшы билет.

Германия, Франция жана Италия лидерлери 2016-жылы 27-июнда Берлинде топтолуп, Европа Союзун бекем сактап калууга катый убада беришкенин баса белгилешти. Алар Британия жана анын Европа Союзунан чыгуу баскычынан кийинки доор туурасында – Лондон чыгуу жөнүндө расмий талапты тапшырмайынча – ар кандай сүйлөшүү алып барууга каршы чыгышты. Алар ушул аркылуу Британияга басым өткөрүшмөкчү, бул маселе чечилбей калып кетпеши үчүн Британияны талапты тапшырууга мажбур кылышмакчы. Себеби, бул маселенин чечилбей калып кетиши Союзга зыян жеткирет. Ошондуктан, Меркель ушуларды айтты: «Биз Британиянын Европа Союзунан чыгышы туурасында – Европа Союзунан чыгуу талабы Европа кеңештин деңгээлинде тапшырылмайынча – расмий же берасмий сүйлөшүүлөр болбошу жөнүндө бир пикирдебиз». (ДПА, 2016-жыл, 27-июнь).

Алар Британия оюндарын жана манёврларын жакшы түшүнүшөт. Ошондуктан, алардын проблемасы – Союзду сактап калууга жана Британиянын манёврларын жоюуга кудуреттүү болушу. Анткени, Британия аларга караганда саясий оюндарга кудуреттүүрөөк... Кандай болбосун, европалыктар Британиядан тезирээк кутулуп, Союзду бекемдөө үчүн жаңы чараларды көрүүгө жетише алышса, бул нерсе алар үчүн жакшыраак болот. Бирок, эгер Британия Европа Союзу менен бирээр алаканы тургуза албаса, сырттан туруп Союзга зыян жеткирүүгө аракет кылышы мүмкүн. Бирок, Британия жаман белгилери көрүнүп калган караңгы экономикалык кырдаал себептүү тагдыр чечүүчү абалда туш келе баштады. Анын ички абалына да зыян жете баштады. Себеби, Шотландия Британия союзуна чыгуу үчүн жаңы референдум өткөрүлүшүн талап кылды. Ирландия да Британия союзуна чыгып Түштүк Ирландияга кошулуу талабы менен чыкты. Эгер, мындай талап ишке ашса, Британиянын күнү бүтөт. Себеби, анын курамында Англия менен Уэльс гана калат. Ошентип, референдум өткөрүү Британия үчүн уттуруу болду. Анын айла-амалы анын өзүн тереңдикке карай тартып кетүүдө. Мындай абал байкалды жана жогоруда келген маалыматтарга ылайык келечекте да көрүнөт. Ошондуктан, эгер Европа Союзу Британия оюндарынан аң-сезимдүү түрдө сак болууну улантса Британия жөнүндө «Ал өзүнүн эски колонияларынын бири Гонконг аралындай болуп калат, бирок, Кытайдын түштүк жээгинде эмес, Европанын батыш жээгинде болот!» деп айткан кишинин сөзү туура болуп чыгат.

5 – Бир сөз менен айтканда Британия чоң тынчсыздануу абалына жана өзү пландабаган абалга түшүп калды. Ошон үчүн чечим кабыл алуу оор болот. Себеби, референдум натыйжасынан баш тартып, артка кайтайын десе мыйзамдуу тоскоолдуктар бар, бул, өзү айтып келген демократияны акаараттоо болуп калат. Союздан чыгуу аракетин аягына жеткирсе өзүнүн кызыкчылыктарына зыян жетет. Себеби, Британияны өзгөчөлөнтүү кылымы эбак өтүп кеткен. Ошондуктан Еврокомиссия башчысы Жан-Клод Юнкер мындай деди: «Бириккен Европа базарынын бир бөлүгү болууну каалаган адам бул базардын катаал эрежелерине баш ийиши керек, мындан эч ким сыртта калбайт». (Би-Би-Си, 2016-жыл, 29-июнь). Булардын тушунда Британия артка сүрүү жолуна өтүшү жана чыгуу талабын тапшырууну четке кагышы табигый. Британия өз кызыкчылыктарынын мүмкүн болушунча көбүрөгүн сактап калууга урунат.

Ал эми, эгер Британия Союздан анык чыгууга мажбур болуп жатканын жана Союз менен эч кандай саясий же экономикалык алака орното албаганын көрсө, кийин экономикалык курчоого жана саясий кыйроого карай бара жатканын көрсө, анда Британия өзүнүн ыплас

каражаттары аркылуу Европа Союзун ыдыратууга аракет кылышынын ыхтымалы күчтүрөөк. Британия менен салттуу «достук» алакалары бар айрым Европа мамлекеттери анын тарабына өтүшү мүмкүн. Ошондуктан 2016-жылы 28-июнда Брюсселде Европарламентте жаакташуу учурунда Британия Эгемендүүлүгү партиясынын лидери Найжел Фараж: «Британия Союздан чыгып жаткандардын акыркысы болбойт», - деди. Найжел Фараж муну менен Британия чыгып жатканда башкаларды да ээрчителинине ишара кылды... Британия Союзду ыдыратууда Америкадан да жардам алышы мүмкүн. Себеби, бул жаатта Британиянын кызыкчылыктары АКШнын кызыкчылыктарына бүтүндөй туура келет.

Ошентип, «BREXIT» референдуму Британия планына бүтүндөй тескери натыйжаларды алып келди жана караңгы чөйрөнү, бардык ыхтымалдарга жол ачуу чөйрөсүн алып келди деп айтууга болот. Британия референдум астында биригип, өз демократиясын сайрашы мүмкүн. Бирок, мында жөнөкөй эмес чоң кооп-коркунуч бар. Бул кооп-коркунуч күчөп Европадан мурун Британияны жемире турган «кетменге» айланышы мүмкүн. Азиз, Хаким Аллах хак айтат:

﴿وَلَا تَحِقُّ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾

«Жаман айла-амал болсо жалаң өз ээлерин оройт-жок кылат»

[35:43]

30-рамазан, 1437-х.

5-июль, 2016-м.

Брексит долбоору боюнча Британиядагы референдумдун маңызы

Суроо: Британия парламенти 2019-жылы 16-январда Тереза Мэйдин өкмөтүнө ишеним көргөзүп добуш беришти. Анын өкмөтү кулап калган жок. «Британия өкмөт башы Тереза Мэй жалпы палатада оппозициялык лейбористер анын өкмөтүнө ишеним көргөзбөө сунушун бергенден кийин 306 добушка каршы 325 көпчүлүктүн добушуна ээ болуп, анын өкмөтү ишенимге ээ болду. Добуштун жыйынтыгы көргөзүп тургандай, консервативдик «Эскичил» партиянын жүзгө жакын мүчөөсү экинчи күнкү добуш берүүдө брексит келишимине каршы добуш беришкен. Үчүнчү күнү болсо Мэйдин өкмөтүнө ишеним көргөзбөө сунушуна каршы добуш беришти. («Франц пресс», 2019.01.16.). Муну кандай түшүнсө болот? Мэйдин партиясындагылардын жүзгө жакыны брексит долбооруна каршы добуш беришип оппозицияны колдоого алышты. Анын натыйжасында Мэйдин долбоору 432 көпчүлүк добушка каршы 202 азчылык добушка ээ болуп ийгиликсиздикке учурады. Кийин Мэйдин партиясындагы ушул эле жүзгө жакын мүчөлөрү Мэйдин каршылаштарына каршы добуш беришип Мэйдин өкмөтүн колдоого алышты. Бул ролду бөлүштүрүп бергендей эле түр жаратты. Кийин 2016 брексит долбооруна макулдук берип, аны ишке ашырууга эки ай калганда аны кайра четке каккандыктары кандай?! Аллах ыраазы болсун.

Жооб: Британия – өз максатына жетүүдө жана создуктурууда ыплас айлакерликтин чебери. Жооб түшүнүктүү болушу үчүн төмөнкү иштерге назар салып чыгабыз:

Биринчиден:

2016-жылы 23-июнда Британиядагы референдумдан кийинки 2016-жылы 5-июлда чыккан суроо-жообдо берилген жообго назарды бурабыз. Башкача айтканда, мындан эки жарым жыл мурда чыккан жообдо Британияда 2019-жылы 15-январда болгон референдумдан эмнелер күтүлүшүнө ишаараларды айтып өткөн элек:

1. 2016-жылы 23-июнда Британияда ЕБде калуу же андан чыгуу тууралуу референдум болуп өттү. Анын жыйынтыгында шайлоочулардын 52%га жакыны чыгууга добуш беришти. Анын артынан эле Британия өкмөт башы Кэмерон кызматтан кетерин жарыялады жана анын өкмөтү үч ай мөөнөтүндө калды. Кэмерон 2015-жылкы шайлоо кампаниясы учурунда, эгер ал шайлоодо ийгиликке жете турган болсо, бул референдумду өткөрүүнү убадалаган. Бул референдумду өткөрүү аркылуу Британия адаты боюнча ЕБдин ичинде өзгөчө макамга ээ болууну көздөгөн. Ошону менен бирге эле Британия ЕБден чыгуу үчүн референдум токтомун кабыл алуусу менен ЕБди жана андагы мүчө

өлкөлөрдү саясий, экономикалык баш аламандык болуусу мүмкүндүгү коркууга салды!

2. Британия ЕБде өз кызыкчылыгына жетүү үчүн ЕБден чыгуу референдумун өткөрүү аркылуу коркууга салуу саясаты жаңы пайда боло калган саясат эмес. Ал тээ Британия Евро уюмуна кошулгандан бери эле келе жаткан саясат. Британия Европа экономикалык биримдигине 1973-жылдан бери мүчө. Британия ЕБде өзүнүн фунт стерлинг акча бирдигин сактап калды жана «шенген» аймагынан өзүн тышкары кармады. Бул эки нерсе Британия ЕБге мүчө болгонуна карабастан, ага өзгөчө макам алкагында калышына шарт жаратты. Британия ЕБ ичинде өзгөчөлүктөргө ээ болуп жашап кетүү алкагында ЕБдеги өлкөлөрдү шантаж кылуу максатында референдум пикирин пайдаланып келди. 1975-жылы Британия ЕБ ичинде болуу шарттарын жакшыртуу үчүн референдум өткөрдү. Анда британиялыктардын көпчүлүгү Европа экономикалык биримдигинде калууга добуш беришкен... Мына ушундайча азыркы учурдагыдай эле Британия өзүнүн саясий кызыкчылыгына жетүү үчүн, ал тургай, кара ниет кызыкчылыктарына да жетүү үчүн референду саясатын ишке салып келди! Консервативдик партия 2016-жылкы референдумда таң каларлык иштерди кылды, партия адамдары ЕБде калуу же андан чыгып кетүү тууралуу эки башка кампания алып барышты!

3. Кэмерон жетектеген консервативдик партиянын референдум боюнча саясатына кылдат назар салынса, Кэмерон референдумдун жыйынтыгын чеке жылытарлык болот деп күтпөгөнүнө далалат кылат. Башкача айтканда, кайра кайтып калуу мүмкүндүгү үчүн кабыл алуу же албоо ортосунда туруу, же референдум чеке жылытаарлык жыйынтык бербесе ЕБ менен жаңыдан сүйлөшүү үчүн оорун калтыруу ортосунда турду. Ошондуктан, консервативдик партия өзү ЕБде калуу же андан чыгуу кампанияларын өзү жетектеп алып барды. Референдум маселеси аркылуу ЕБ тараптан Британияга карата кошумча мүмкүнчүлүктөрдүн берилишине шарт жаратыш аракетине караганда, бул эки кампания да анчалык аракет болгон жок. Ошондуктан, Британиянын жакынкы аралыкта ЕБден чыгып кетүү ишин тез арада ишке ашырышы күтүлбөйт. Тескерисинче, узак жылдарга созушу күтүлөт. Эгер, Британия чыга турган болсо, ал ыплас айлакерликтин чебери... Бул нерсе билдирүүлөрдө жана маалымат булактарындагы маалыматтарда ачык эле көрүнүп турат... Ушунун баары референдумдун жыйынтыгын ишке ашыруунун создуктурулушуна ишаара кылат. Жада калса, 2016-жылдын 5-июлундагы референдумдун айланасында да айлакерлик иштетет». (цитата бүтүү).

Экинчиден:

Азыркы болуп жаткан окуялар жогоруда айтып өткөнүбүздөй «референдум айланысында оюн» негизде бара жатат. Британия кара ниеттик менен болсо да өз кызыкчылыгына жетүү максатында референдум жыйытыгын ишке ашырууну создуктуру аракетинде. Ал төмөнкү иштерде көрүнөт:

1. Мэй жалпы палатадан колдоо таппай ийгиликсиздике учурады. «Британия парламентиңде өлкө таарыхындагы биринчи жолу көпчүлүк добуш менен ЕБден чыгуу келишимин четке каккан добуш берүү болду. Анда 432 депутат чыгууну четке каккан, 202 макул деген бобуш беришти. («Би-би-си», 2019.01.16.). Тактап айтканда бул добуш берүү, Британия келерки март айында 29 өлкө мүчө ЕБден чыгуу келишимин ишке ашырууну четке каккандыкты билирет. Чыгуу тууралуу адаттагы консервативдик талкуу дагы орун алган жок. Тескеирсинче, 118 консервативдик партиянын өкүлдөрү оппозицияга кошулуп келишимге каршы добуш беришти. «Бул Британия парламенти алдында Британия өкмөтү 1924-жылдан бери биринчи жолку чоң колдоо таппай калгандык жана азыркы учурдагы Британия өкмөтүнө карата Британия парламентинин эң жаман соккусу болду. («CNN arab», 2019.01.15.).

2. Британия лейбористтик «Эмгек» партиясынын лидери Корбин Британиянын ЕБден чыгуу келишими Британия парламенти тарабынан кабыл алынбай калгандан кийин Терезе Мэйдин өкмөтүнө ишеним жаратпоо сунушун талкууга салгандыгын билдирди... Корбин мындай деди: «Бул өкмөт палатада ишеним тапкан жок. Сизге билдирип коёюн, урматуу жалпы палатанын спикери, мен өкмөткө ишеним көргөзбөө маселесин талкуулоо жөнүндө сунуш киргиздим. Анын эртең талкууланышы мени сүйүндүрдү». («RT Arab», 2019.01.15.). Бирок, добуш берүүнүн жыйынтыгы Мэйдин пайдасына чечилди. Анткени, консервативдик партиянын «118» өкүлү оппозицияга каршы Мэйдин өкмөтүн колдоого алып, өздөрүнүн партиясынын пайдасына добуш беришти. «Британия өкмөт башы Тереза Мэй жалпы палатада Брексит келишими боюнча колдоо таппай ийгиликсиздике учурап, 2019-жылы 16-январда жалпы палатада оппозициялык лейбористер тарабынан анын өкмөтүнө ишеним көргөзбөө сунушун бергенден кийин 306 добуш каршысына 325 көпчүлүк добушуна ээ болуп, анын өкмөтү ишенимге ээ болду. Бул нерсе жалпы жаңы шайлоо өткөрүүнүн алдын алды. 26-жылдан бери биринчи жолу өкүлдөр палатасында өкмөт ишеним таап жаткандыгы. Ошондой эле оппозиция лидерлери үчүнчү күндөн баштап Brexit боюнча сүйлөшүүлөрдү тез арада баштоого чакырды. Добуш берүүнүн жыйынтыгында жүзгө жакын консервативдик партиянын өкүлдөрү Brexit келишимине каршы добуш беришкен. Кайра үчүнчү күнү оппозиция көтөрүп жаткан өкмөткө ишеним көргөзбөөгө каршы добуш

беришти». («Франц пресс», 2019.01.16.). Муну менен Мэйге 2019-жылдын 21-январына чейин «жаңы планы» сунуштоо мүмкүнчүлүгү жаралды. Ошондой эле Мэйде көптөгөн ыктыярдуу иштер мүмкүнчүлүгү да пайда болду. Мисалы, Брюссель менен кайра сүйлөшүүлөрдү баштоону убада кылуу. Же ушул жылдын 29-мартына белгиленген Brexit мөөнөтүн узартуу талабын коюу. Же келишими жок эле чыгып кетүү! Еврокомиссиянын төрагасы мындай деди: «Британия өз максатын тез арада билдирүүсүнө чакырабыз. Негизи көп деле убакыт калган жок». («Амба» сайты, 2019.01.17.).

3. Мына ушундайча Британияда 2019-жылы 16-январда Мэйдин өкмөтүнө ишеним көргөзбөө ордуна референдум оюну айдан-ачык ишке салынды. Анткени, Мэйдин Brexit боюнча долбоору 2019-жылы 15-январда өтпөй калган. Анын ордуна Мэй өз өкмөтүнө колдоо тапты. Мэйдин долбоору өтпөй калышы жана анын өкмөтү колдоо табышы – экөө бири-бирине карама-каршы келген иштер! Бирок, себебдерине назар салынса өтө таң каларлык окуяга күбө болобуз – Мэйдин 118 партиялаштары Мэйдин долбооруна каршы добуш беришип оппозициянын тараза ташын оорлоштурушту. Анын натыйжасында Мэйдин долбоору колдоо таппай калды! Бирок, Мэйдин ушул 118 партиялаштары оппозиция көтөрүп жаткан өкмөткө ишеним көргөзбөөгө каршы добуш беришип Мэйдин өкмөтүн колдоого алышты. Анын натыйжасында Мэй долбоору өтпөй калгандыктан анын өкмөтү кулап калган жок...

4. Жогоруда айтылып өткөн нерселердин негизинде 2016-жылдагы Британиядагы ЕБден чыгуу тууралуу референдум өткөрүүдөгү максат Британия ЕБ менен жаңыча алакалардын шарттарын жакшыртуу максатында шылтоо катары кылгандыгы көрүнүп турат. Ошондуктан, Мэй Brexit маселесинде өзүнүн «118» партиялашы оппозициянын тараза ташын оор кылышы максатында өзүнө каршы добуш берүүгө мүмкүндүк берди! Эгер, ал 2016-жылдагы референдум өз күчүндө калышын каалаганда бул «118» партиялашына өзүнө каршы добуш беришине мүмкүндүк бермек эмес. Бирок, өзүнүн өкмөтү кулап калбаштыгы үчүн бул «118» партиялашын өзүн колдоп оппозицияга каршы добуш бердирди! Муну менен Мэй Британия ЕБде дагы өзгөчөлүктөргө ээ болуп калуу жана жаңы алакалар негизинде өз кызыкчылыгына жетүү үчүн ЕБди шантаж кылууну улантуу максатында кылды... Британия ЕБден биротоло кол үзүп кете албайт жана азыркы ЕБдеги мыйзамдар негизинде да ЕБде калып да кала албайт. Андан биротоло чыгып кетүү Британиянын өзүнө чоң залакасын тийгизет. Айрыкча, Шотландия жана Түндүк Ирландияга өтө залакасын тийгизет. Ошондуктан, ал ЕБде калууну каалап жатат, бирок шарттар менен. Же чыгуудан башка оорун

калбай калса, анда ЕБ эсебинен өзгөчөлүктөргө ээ болуп калууну саап жатат!

5. Ошол эле маалда ЕБ Британияны өз «максатын ачыкташын» талап кылды. «ЕБ Британиядан «мүмкүн болушунча тез арада» ЕБден чыгып кетүү планындагы өз «максатын ачыктоону» талап кылды. Дагы кошумчалап «бул добуш берүү менен көзөмөлсүз чыгып кетүүнүн кооптуулугу менен да эскерти». («CNN arab», 2019.01.15.). 2016-жылдагы референдум тууралуу чыккан жообдо мындай дегенбиз: «ЕБ Британиянын айла-амалын түшүнүп калган өндүү. Британия Лиссабон келишимдеги «50-берене» негизинде бөлүнүү жараяны башталышынан мурда Норвегия жана Швед үлгүсү негизинде өз кызыкчылыгын сактап калуу максатында расмий эмес келишимге жетүүнү каалап жатат. Бирок, Норвегия менен Шведдикинен башкача. Британия Европа базары ага ачык болуусун каалады жана адамдардын өлкөгө эркин кирип-чыгууларына каршы болду. Анткени, бул маселе Британия шайлоочулары арасындагы негизги көйгөй болуп саналат. Муну Меркель кескин түрдө четке какты. Анткени, адамдардын ЕБ ичинде эркин жүрүүлөрү кызмат, акча жана товар алмашуулары катарындагы эле ЕБ кастарлаган эркиндиктердин бири. ЕБ Британиянын айлакерлик кылып жатканын сизди. Ал муну эле четке какпастан, ЕБге мүчө болгон 27 өлкөнүн кайсы бири Британия менен жашыруун да сүйлөшүү өткөрүүсүнө чек койду. Еврокомиссиянын төрагасы Жан-Клод Юнкер мындай деди: «Менин өтө ачык болуума мүмкүндүк бергиле, Британия өкмөтү менен жашыруун сүйлөшүү өткөрүү мүмкүн эмес». Ошондой эле бул ишти комиссия жана комитет мүчөлөрүнө өтө айкындаштырып мындай деди: «Эч кандай жашыруун сүйлөшүүгө жол жок... эч кандай жашыруун сүйлөшүүгө жол жок. («Evening standard»). Германия канцлери Меркель Лондонго жолдогон катында мындай деди: «Британия ЕБден чыгуу тууралуу референдум өткөргөндөн кийин ЕБдеги өз өзгөчөлүктөрүн сактап кала албайт жана ошол эле маалда баардык милдетеринен бошойт». («DPA», 2016.06.28.). (цитата бүттү).

6. Бирок, Британия ЕБ анын максатын түшүнүп калганына да карабастан 2019-жылы 15, 16-январда референдум саясий оюнун уланты. Брексит долбооруна байланыштуу 2016-жылкы референдумду жокко чыгарды. Бирок, долбоорду демилгелөөчү Мэйге карата ишенбөөчүлүк көргөзүлгөн жок, башка жаңы долбоорду демилгелөөсү үчүн ага ишеним көргөзүштү! Айрыкча, ЕБде калуу же чыгуунун айырмасы жок Ирландия маселесин чечүү үчүн ага ишеним көргөзүштү. Кырдаал ушундайча уланды, массалык маалымат каражаттары бул жаатта Мэйдин жаңы планын маалымдай башташты.

А. Британия өкмөт башы Мэй парламент тарабынан ЕБ менен жетишилген «Брексит» келишими негизинде ушул жылдын март айында Британиянын ЕБден чыгуусу четке кагылган соң, 2019-жылы 21-январда «альтернатива» катары жаңы планын парламенке сунуштады. Эгер, парламент чыгуу мөөнөтүн узарта алышпаса же Еврокомиссияны жаңы альтернативдик план менен ыраазы кыла алышпаса, анда Британия келишим жок эле ЕБден чыгат. Мэй өзүнүн сунуштаган планын кандай кылып ишке ашыруу жараянын тактаган соң ушул жылдын 29-январында добушка коюлушу үчүн парламент тарабынан да оңдоп түздөөлөр киргизилет. Парламент четке кагып жаткан өтө карама-каршылыкты пайда кылып жаткан берене «коопсуздук тармагы» боюнча. Бул мыйзамда Ирландия менен чек арада эркин кирип чыгуу кепилдиги камтылган. Азыркы учурда Британия ЕБ менен узак мөөнөттү соода келишимине жетише алган жок. «Sunday Times» гезитинин маалыматына ылайык, Мэй Дублин менен өзүнчө келишимге жетишүүнү сунуштайт. («AFP», 2019.01.21.).

Б. «Телеграф» гезити аты аталбаган дипломатиялык булактан алып берген маалыматында: «Мэйдин талабы Ирландия чек арасына байланыштуу мөөнөттүү милдетендирилген мыйзамдын коюлушуна такалып турат. Ал мыйзам Британияга ЕБден бир тараптуу чыгып кетишине мүмкүндүк берет. Же Ирландия чек арасы маселесине байланыштуу милдеттемелер күчүнө киришин алдын калуу максатында 2021-жылга чейин соода келишимине жетишүү мүмкүнчүлүгүн жаратат. («Ахбару Ливия», 2019.01.21.).

Г. Мэй 2019-жылы 21-январда билдирүү берди: «Өткөн айда ЕБдин лидерлери менен «коопсуздук тармагы» боюнча жетишилген келишимге өзгөртүүлөрдү киргизүү үчүн Брюсселге баруу ниети бар экенин билдирди. «Коопсуздук тармагы» боюнча мыйзам Ирландия менен чыныгы чек ара бекеттерин орнотууну жокко чыгарат. Мэй мындай деди: «Мен бул аптада өз милдеттемлерибизди кандай аткарышыбызды талкулоо үчүн кесиптештерим менен жолугамын. Алардын арасында Түндүк Ирландия юнионисттик демократия партиясынын жооптуулары да бар», чек ара орнотулбашынын алдын алууну баяндап: «Мүмкүн болушунча ири колдоо алуу жолу менен», - деди. Өкүлдөр палатасында кошумчалап мындай деди: «Мен бул талкуулардын корутундуларын ЕБге сунуштайм». ЕБдеги 27 өлкө жана башка өлкөлөр да Мэйдин кийинки кадамдары кандай болоорун күзөтүп турушат. («24 AFP», 2019.01.21.).

Д. «Мей Брексит боюнча өзүнүн кээ бир позициясы өзгөргөндүгүн жана парламент менен боло турган талкууда «ийкемдүүрөк» боло тургандыгын билдирди. Ошондой эле оппозициячыл лейбористтик

партиянын Британия жумушчуларынын укуктарын камсыздоо жана Түндүк Ирландия, Ирландия республикасы менен катуу бажы көзөмөл коюлуусунан кооптонуп жаткан талабдарын да канаатандыруу максатында... Терезе Мэй Британиянын ЕБден чыгуу шарттарынын жаңы планын Парламентке сунушайт. Анткени, парламент ушул жылдын 15-январында Мэйдин Брюссель менен келишкен биринчи планын четке каккан. Ушул жылдын 29-январында Британия парламенти Мэйдин жаңы планына карата добуш беришет». («RT arabic», 2019.01.21.).

7. Корутундулап айтканда, Британия эч бир келишимди лаазым тутпайт, тескерисинче ал референдум оюнун ишке салып түрлөнүп турат. Ал өзүнүн кара ниеттик кызыкчылыгына жетүүдө айлакерлик кылуунун чебери. Кечээ Брексит долбоору тууралуу референдум өткөрсө, бүгүн аны жокко чыгаруу референдумун өткөрүп жатат! Бул деген ЕБ эсебинен долбоорго карата өзгөртүүлөрдү киргизүү үчүн ЕБди шантаж кылуу саясаты. Капиталисттик Батыштын баардыгында туруктуу кыймат болбошуна карабастан, Британия өзүнүн колонизаторлук таарыхында булардын баардыгынан ашып түшөт. Британия ЕБден биротоло кол үзүүнү каалган жок. Ал башка түрүн чыгып кеткен да ичинде калганда эмес абалды каалап жатат! Башкача айтканда, ЕБден бир учурда чыккан, ошол эле маалда ичинде калган абалды каалап жатат! Ал ЕБдин мыйзамдарын лаазым тутпастан, анын алакаларынан пайдалангысы келип жатат, өзүнүн пайдасы үчүн гана пайдаланууну максат кылды. Биз жогоруда айтып өткөнүбүздөй, Британия биринчи референдумду өткөрүп, бирок анын жыйынтыгын создуктура баштаганда Германия канцлери Меркель Лондонго жолдогон катында мындай деди: «Британия ЕБден чыгуу тууралуу референдум өткөргөндөн кийин ЕБдеги өз өзгөчөлүктөрүн сактап кала албайт жана ошол эле маалда баардык милдетеринен бошойт». («DPA», 2016.06.28.). Эгер, Британия биринчи жетишилген Брексит долбоорунун кандайдыр бир беренелерине өзгөртүүлөрдү киргизбестен, ага бекем туруп алса, анда ЕБ Британияны аны кабыл алып ишке ашырына же ЕБден чыгуу шартын коюу менен ага өз ишинин убалын тарттырып коюшу толук мүмкүн. Эгер, Британия ушундай кыла турган болсо, анда өзү каскан орго өзү түшүп калат. Эгер, ЕБ Британиянын өзгөртүүлөрүн кабыл алса, анда Британия ЕБдин жонуна тээ ал өзү кетирген катаны сезгенге чейин түшпөстөн минип алат!

Мындай абал бири-бирине ор казган илманий (динсиз) капитализмди кабыл алган элдерде жүз берет. Алар өздөрү казган орго кээ бир бөлүгү же тобу менен түшүп кетишет. Аларды бул иштеринен токтотуп же тосуп коё турган карманар баалуулуктары, кыйматтары жок. Тескерисинче, алардын бири-бирине кастык кылуулары Аллахтын мыйзамын лаазым тутпагандар сыяктуу. Аллах айтат:

﴿لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾

«Алардын (бири-бирине болгон) кастыгы катуу. Аларды бир деп ойлойсуңар. Алардын жүрөктөрү ар түрдүү. Анткени алар акыл жүргүзбөгөн коом» [59:14]

Бул ааламды башынан аягына чейин бактысыздыкка оронуп алгандар оңдой албайт. Тескерисинче, Аллахтын мыйзамын орното турган туура жолдогу Халифалыкты тикелөө менен дүйнө бактысыздыктан куткарылат. Халифалык өз карамагына эле жакшылык, адилеттүүлүк нурун таратпастан, Аллахтын жардамы менен бүткүл дүйнөгө таратат. Аллах айтат:

﴿وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَاهُ بَعْدَ حِينٍ﴾

«Анын кабарын бир аздан кийин билесинер»

[38:88]

29-жумаадил-уула, 1440-х.

25-январь, 2019-м.

Каталониядагы саясий туруксуздуктар

Суроо: 2017-жылдын 19-октябрында «Би-Би-Си» кабар агенттигинин маалыматына ылайык, Испания өкмөт башчысы Мариано Рахой: «Борбордук бийлик Каталония аймагын көзөмөлгө алууга мүмкүндүк бере турган баш мыйзамдагы 155-беренени караштырып чыгуу үчүн Испания өкмөт курамын жыйынга чакыраарын» билдирди. Ал арада Каталония аймагынын өкмөт башчысы Карлес Пучдемон, эгер Испания өкмөтү сүйлөшүүгө барбастан басым кылууну күчөтө берсе, Каталония парламенти Испаниядан бөлүнө турган референдумду колдоп чыгаары тууралуу катты Испания өкмөтүнө жолдоп коркутту. Каталония аймагынын өкмөт башчысы 2017-жылдын 1-октябрында өткөн референдумдан кийин Каталониянын Испаниядан көз карандысыз экендигин жарыялады. Бирок, көз карандысыздыкты ишке ашыруу үчүн сүйлөшүүлөр талап кылынаарын белгилеп өттү. Каталония эмне үчүн Испания падышасынын, өкмөтүнүн, жогорку сотунун каршылыгына карабастан бул референдумду өткөрдү? Бул маселеге карата эл аралык позиция кандай? Каталониянын өз алдынча болуу мүмкүнчүлүгү канчалык деңгээлде чындыкка жакын? Аллах ыраазы болсун!

Жооб: жооб түшүнүктүү болушу үчүн биз Каталония вакиъсине жана мурдагы көз карандысыздык үчүн кылган аракетин карап чыгуубуз зарыл. Кийин акыркы референдумдун вакиъсине токтолобуз. Андан кийин бул маселе тууралуу эл аралык позицияны... андан соң бул референдумдун жыйынтыгы канчалык деңгээлде чындыкка жакындыгын карап чыгабыз..

Биринчиден: Каталониянын тарыхый жана географиялык абалы:

Каталония Испаниянын түндүк-чыгыш жагында жайгашкан. Аянты 32,1 миң кв. км, тактап айтканда, Испаниянын 0.8 % аймагын түзөт. Анын борбору Барселона. Төрт провинцияны камтыйт: Барселона, Гренада, Ларду жана Таррагона. Калкы 7,5 млн. Жалпы 17 провинциядан турган Испания калкынын 16%ын түзөт. Каталония автономдуу аймак болуп саналат.

Андалусия Ислам мамлекетинин фатхтары учурунда хижрий 95-жылдары Каталония ислам кучагына кирген. Кийин Ислам башкаруусу токтогондон кийин өз алдынча аймак болуп калган. Андан кийин 1714-жылы Испания аны күч менен басып алган. Ошондон бери бул аймактын калкы Испания баскынчылыгынан азат болуу үчүн күрөшүп келет. Өткөн кылымдын 30-жылдарында Испаниянын борбордук бийлигинин аскер башчысы Франко бир тарапта, Каталония аймагынын башчысы экинчи тарапта болуп ортодо жарандык согуш жүргөн. Бул согушта Каталония жеңилгенден кийин Франко алардан өч алуу максатында, алардын тилин

расмий тил макамынан ажыраткан. Мектептерде окутулушуна тыюу салган. Каталониялыктардын кызыкчылыктарын да четке каккан. Франко башында турган репрессиячыл бийлик кулагандан кийин референдум өткөрүлгөн. Калктын 30%ы Испания баш мыйзамынын пайдасына добуш беришкен. Ал баш мыйзамда өлкөнүнүн бүтүндүгү, ошондой эле аймак аймактардан түзүлгөн Испанияда улуттук азчылыктардын өз алдынча башкаруу болушу каралган. 1979-жылы Каталония эли кайрадан өз алдынча өкмөткө ээ болгон. Ушуга негизделип аймакта эки тил расмий болуп бекитилген: испан жана каталон тилдери. Ушундан кийин Каталониянын бөлүнүп чыгуу аракети үстүбүздөгү кылымдын башталышына чейин басаңдай түшкөн. Учурда Каталониянын бөлүнүп чыгуу аракети кайрадан акырындык менен күч ала баштады.

Экинчиден: Каталониянын Испаниядан бөлүнүп чыгуу аракетинин азыркы учурдагы этабы:

1 – Бул аракет 2006-жылы башталып, анда жергиликтүү өзүн өзү башкаруу мыйзамына толуктоолор киргизилип ага калктын көпчүлүк бөлүгү добуш берген. Бул өзгөртүүлөр өзүн өзү башкаруу тууралуу ыйгарым укуктарды кеңейтүү жаатында киргизилген. Ушунун катарында Каталониянын элин өзүнчө эл катары тааныган мыйзам чыккан. 2010-жылы Испаниянын жогорку соту бул мыйзамды жокко чыгарган. Анын натыйжасында соттун бул чечимине каршы болгон «Биз элбиз, биз чечебиз» урааны астында митингдер жүз берген. 2012-жылы ноябрда сөлөкөттүү референдум болду. Анда Каталония жашоочуларынын 37%ы Испаниядан бөлүнүүнү жактап добуш беришкен. 2015-жылы январда Каталониянын өкмөт башчысы Артур Мас ошол жылдын сентябрында мөөнөтүнөн мурда шайлоо өткөрөрүн жарыя кылды. Мөөнөтүнөн мурда белгиленген шайлоо өткөрүлүп, Испаниядан бөлүнүүнү жактаган улуттук кыймыл көпчүлүк добушка ээ болду жана 72 мандатка ээ болду. Бөлүнүүнү жактабаган тарап болсо 63 мандатка ээ болду. 2015-жылы ноябрда Каталониянын парламентиндеги көпчүлүк «Каталония көз карандысыз мамлекетин түзүү иштерин баштоо» тууралуу мыйзамды кабыл алууга жетишишти. Испания өкмөтү Испания жогорку сотуна бул мыйзамды жокко чыгаруу боюнча арыз берген. Жогорку сот аны кабыл алган.

2 – 2017-жылдын 9-июнунда көз карандысыздык боюнча кыймыл күчтүү түс алды. Анткени, Каталониянын өкмөт башчысы Карлес 9-июнда Испаниядан бөлүнүү тууралуу, «Каталония республикалык башкаруудагы көз карандысыз мамлекет болуусун каалайсызбу» деген аталыштагы референдумдум 1-октябрда болоорун жарыя кылды. («Новости» сайты, 2017-жыл, 9-июнь). Кийинки күнү Испания өкмөтү Каталониянын өз алдынча болуусуна каршылык көргөзөөрүн билдирди.

9-июнда Каталония парламенти Испаниядан бөлүнүү тууралуу референдумдун негиздери тууралуу мыйзамды жактырды. Буга каршылыгын билдирген Испания өкмөт башчысы Мариано Рахой мындай деди: «Испания өкмөтү Каталониянын автономиялыгын жоюу үчүн баш мыйзамдагы ыйгарым укуктарын колдонот». Испания жогорку соту 2017-жылдын 9-августунда Каталонияга өзүнүн конституциядагы ыйгарым укуктарын колдоно электе референдумду токтотуу талабын койду.

3 – Буга карабастан референдум белгиленген мөөнөтүндө өттү. Шайлоочулардын 90%ы жергиликтүү жашоочулардын 43%ы Испаниядан бөлүнүүнү жактап добуш беришти. Испаниянын падышасы Филипп VI референдум өткөн күндүн артынан эле мындай билдирүү берди: «Бул мыйзамсыз жана демократиялык эмес». Бирок, Каталониянын өкмөт башчысы мындай деди: «Ушул жуманын аягында же наркы жуманын башында Каталониянын көз карандысыздыгы жарыяланат. Испания падышасы Каталонияга Испания баш мыйзамы макулдук берген тынчтыкты кепилдөөчү ортомчу ролун аткаруудан баш тартып жатат». («Би-Би-Си», 2017-жыл, 3-октябрь). Ушундан көрүнүп тургандай, Испания өкмөтү оңтойсуз абалда калды. Референдумду өткөбөй коюуга анын кудурети жетпеди. Референдумга тоскоолдук жаратуу учурунда коопсуздук күчтөрү менен шайлоочулардын ортосундагы кагылышта 893 жаран жаракат алды. Бул көрүнүш Испан өкмөтүнө каршы коомдук пикирди жаратты. Ошондуктан, Испан өкмөтү Каталониянын өз алдынча болуп кетүүсүнө токоолдук жаратуу үчүн башка жолдорду караштыра баштады. Каталония автономиясына каршы экономикалык кысымды баштады. Эң ири мекемелер жана банктар Каталониядан чыгып кетээрин жарыя кылышты. Испаниядагы эң ири үч банктын бири болгон «CaixaBank» 6-октябрда өзүнүн башкы штабын Каталониянын борбору Барселонадан сыртка көчүрүп кетти. Испан өкмөтү Каталониянын ичинде элдик каршылыкты пайда кылуу максатында 8-октябрда көз карандысыздыкка каршы болгон миндеген митингчилерди Барселонанын көчөлөрүнө чыгарды.

4 – Каталониянын премьер-министри Карлес 10-октябрда парламенттин алдында Каталониянын көз карандысыздыгын жарыя кылды. Бирок, ишке ашырууну кечендетип мындай деди: «Мен Каталониянын республикалык башкаруу көрүнүшүндө өз алдынча мамлекет болуусун зарыл деп билем. Көз карандысыздык декларациясын ишке ашырууну, эки тараптуу бир чечимге келүү максатында сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү үчүн кечендетип турууну сунуштайм». Бирок ал парламенттен көз карандысыздыкты колдой турган ачык бир колдоо тапкан жок. («Евро ньюс», «Рейтер», 2017-жыл, 10-октябрь). Бул дегени Карлес толук көз

карандысыздыкты жарыя кылуу менен өзүнө өзү кыйынчылыкты жараткысы келбеди. Анткени, ал муну ишке ашыруу өтө оор жараян экендигин билет. Ал Испан өкмөтү менен сүйөшүүлөрдү өткөрүү жана аны менен кагылышууга баруудан оолак болуу максатында Испан өкмөтүнө карата эшикти ачык калтырды. Ошондуктан, Каталония Испания мамлекетинин курамында калды. Бирок, Каталония маселеси чечилбестен, Испания жана ЕБдин баш оорусу боюнча калды. Качан ыңгайлуу шарт жаралып, өз алдынча болуп кетүү мүмкүнчүлүгү жаралганга чейин абал ушундайча калат.

Үчүнчүдөн: Каталония маселесине карата эл аралык позицияга келсек. Бул жерде Каталонияга таасир бере турган мамлекеттердин позициясына токтолобуз. Башкача айтканда ЕБ, АКШ жана БУУнун позициясына токтолобуз. Анткени БУУ Американын позициясынан күчтүү таасирленет:

1 – Евро Биримдик Каталониянын өз алдынча болуусуна жана референдумга ачыктан ачык каршы позицияда болду. Германия, Франция баш болгон ЕБ Испания өкмөтүнүн позициясын колдоого алышты. Германия ТИМинин орун басары Майкл Рот мындай деди: «Испаниянын Каталония аймагында жүз берип жаткан окуялар тычсыздандырарлык. Бөлүнүү бул чечим эмес, бөлүнүү сеператизми эч бир маселени чечпейт. Евро Биримдикке мүчө мамлекеттер принциптерди, демократияны урматтап, мыйзамдын үстөмдүгүн сакташы керек. Биримдиктеги саясий маселелер көчөдө башаламандык кылуунун ордуна сүйлөшүүлөр аркылуу чечилиши керек». («Рейтер», 2017-жыл, 2-октябрь).

Франция өзүнүн позициясын Европа иштери боюнча министри Натали Лоузунун сөзү аркылуу билдирди. Ал мындай деди: «Испаниянын бир аймагы болгон Каталониянын бир жактуу көз карандысыздыкты жарыялоосун Франция эч качан моюнга албайт. Эгер биз көз карандысыздыкты моюнга алсак дагы ал акылга сыярлык иш эмес. Мындай чечим тез арада Каталонияны Евро Биримдиктин тышында калуусуна алып барат». («Рейтер», 2017-жыл, 9-октябрь). Еврокомиссиянын төрөгасы Жан Клод Юнкер Евро Биримдиктин позициясын мындайча билдирди: «Каталония Испания өкмөтүнүн жана жогорку сотунун токтормдорун урматтоосу керек». Ал арада Евро Кеңештин төрөгасы Дональд Туск 2-октябрда өзүнүн твиттердеги баракчасына мындай деп жазды: «Мен Каталония маселесин чечүүдө Испания өкмөт башчысы Рахойдун далилдерин жана абалды оңдоодо күч колдонуудан оолак болгон жолдорду караштырууга болгон чакырыгын толук түрдө колдойм».

2 – Эми Американын позициясына келебиз. Көрүнүп тургандай Каталониянын өкмөтү жана анын өкмөт башчысы Америкадан колдоо

алып, ага таянды. Американын тышкы иштер министрлигинин пресс-катчысы Хизер Нойерт мындай деди: «АКШ референдумду өлкөнүн ички иши катары карайт. Ага кийлигишүүгө да умтулбайт. Бул жердеги маселени өкмөт жана ал аймактагы элдер чечиши керек. АКШ маселе чечилгенден кийин кандай өкмөт болсо дагы аны менен иштеше берет». («Аль фажр Миср», 2017-жыл, 16-сентябрь). Бул билдирүүнүн акырында айтылган сөздө Америка көз карандысыздыкты жана референдумду колдоорун билдирип жатат. Башкача айтканда, «маселе чечилгенден кийин Америка кандай гана өкмөт болбосун аны менен иштеше берет» деди. Тактап айтканда биз эгер Каталония аймагы көз карандысыз болууга жетишсе аны моюнга алабыз деген маани. Испания гезити «El País»те мындай цитата келтирилген: «Каталония өкмөт башчысы Карлес Пучдемон Америка пресс-катчысынын билдирүүсүн – Американын Каталония калкынын каалоосун жана референдумун колдоосу катары карады».

Анткени, Америка ЕБны чачыратууну максат кылып келет. Ошондой эле ал Британиянын ЕБден чыгуусун да кош колдоп кубаттап, ЕБдеги башка өлкөлөрдү Британиядан үлгү алууга чакырган. Евро Биримдик эл аралык маселелерде Америка менен тең тайлаша турган же ага ташбиш жарата турган күчтүү кубат болуп калышын алдын алууну максат кылат. Америка ЕБдин ичинде аз дегенде ушуга окшош бөлүнүп чыгуу маселелерин жандандырып, аны ички маселелер менен алек кылууну каалап жатат. ЕБдин ичиндеги буга окшогон бөлүнүп чыгууга болгон аракеттер Американын чырагына май тамызат жана анын кызыкчылыгы болуп саналат. Американын Каталониядагы референдум маселесине карата бул позициясы Күрдстандагы референдум маселесиндеги позициясынын тескериси. Анткени, Америка Күрдстандын көз карандысыздыгына жана референдумга ачыктан ачык каршы турган. Аймактагы өзүнө малай мамлекеттери болуп саналган Түркия, Иран, Иракты Күрдстандын көз карандысыздыгына каршы туруу жана Барзанийге кысым көрсөтүү үчүн аракетке келтирген. Анткени, бул маселе азыркы учурда анын кызыкчылыгына дал келбейт. Айрыкча азыркы учурда Америка Ирактагы негизги кожоюн болуп турган чакта. Британия болсо өзүнүн малай мамлекети Катарга карата Саудия жана Мисрдин ортомчулугу менен киргизилген санкцияларды алып салууга түрткү берүү максатында Барзанини Күрдстанда көз карандысыздык референдумун өткөрүүгө түрттү. Муну менен ал аймакта Америка кызыкчылыгына проблема жаратуу аркылуу Катарга карата киргизилген санкцияларды бир аз бошондотууну максат кылган.

3 – Америка көзөмөл кылган БУУнун позициясына токтолобуз. БУУнун Каталония маселесине карата позициясы көз карандысыздыкты

жактайт. Анын баш катчысы Антони Гутерреш: «Испаниядагы демократиялык инситуттар борбордук бийлик менен Каталония бийлиги ортосунда жүз берген кризисти чечүү жолун табаарына үмүт артып жаткандыгын» билдирди. Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясынын 72-экинчи сессиясында басма сөз катчысы мындай деди: «Элдердин өз тагдырын белгилөөдөгү укук – негизги укук. Бул укук өлкөнүн аймагындагы принциптер бузулбастан эки тараптуу келишим менен ишке ашуусу зарыл». («Associated Press», 2017-жыл, 3-октябрь). Ушундан көрүнүп тургандай, БУУ Каталониянын көз карандысыздыгын жактай турган позицияда болду. Ал Күрдстан көз карандысыздыгы жана референдум маселеси жаатында мунун тескери позициясында болгон эле. Анткени, Америка БУУдагы токтомдорду толук түрдө көзөмөл кыла алат.

Жогоруда айтылып өткөн позициялардан көрүнүп тургандай, акыркы учурдагы Каталонияда жүз берген референдум маселесине Америка шыкак берип тургандыгы айкын болду. Анткени, Америка айрыкча Трамптын учурунда Европанын үстүндө кара булут айлантууга өтө кызыкдар. Муну биз жогоруда айтып өттүк.

Төртүнчүдөн: Бөлүнүп чыгууну ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү:

Бул иштин жакынкы келечекте ишке ашып кетүүсү өтө арсар. Америка муну каалап жаткан болсо дагы абал ушундай. Америка Каталония сыяктуу маселелерди козгоо аркылуу Евро Биримдиктин аба ырайын бузуп, аны ички иштер менен алек кылууну көздөйт. Мындай иштер бул биримдикти чачыратып жиберүүгө болгон узак мөөнөттүү келечекке карата коюлган пландардан. Бул жерде кандай абал болбосун Испанияда Каталониянын бөлүнүп кетүүсүн кабылдабай турган эки негизги маселе бар. Алар төмөнкүлөр:

1 – Бул аймак кичинекей болгонуна карабастан Испаниянын жалпы улуттук продукциянын 20%ын өндүрөт. Испаниянын сырткы соода транспорт байланышынын 70%ын көзөмөл кылат. Ошондой эле Испан өнөр жайынын үчтөн бирин өндүрөт. Ошондуктан, Каталония жашоочулары өздөрүн алганынан бергени көп катары санашат. Испан өкмөтү аларга ири суммадагы салыктарды салган, салыктын көлөмү аймактын өндүрүшүнүн 10%ына чейин жетип барган. Ушунун баары көз карандысыздык кыйкырыгына салым кошту. Бул бир тараптан, башка тараптан болсо, Испания экономикалык жактан оор кырдаалды башынан кечирип жатат. Бюджеттин тартыштыгы, жумушсуздуктун көптүгү менен кыйналып жаткан учуру. Испания өкмөтү бул көйгөйлөрдү чечүүдө Каталония экономикасына таянат.

2 – Каталониянын бөлүнүп чыгуусу Испанияда жана Испаниядан башка жакта да бөлүнүп чыгууларга алып келет. Ошондуктан,

Каталониянын көз карандысыздыкка ээ болуусу мурдатан бери бөлүнүп чыгууга аракет кылып келе жаткан Испаниянын «Basque» аймагына да дем берет. Испаниянын Баск аймагы да Каталонияны бөлүнүп чыгуу аракетин колдоду жана ал да бөлүнүп чыгууга аракет кылаарын ишаара кылды. Антени, андагы бөлүнүп чыгуу аракети дагы эле тирүү бойдон. Баск аймагы «келээрки жылдын башынан тарта Испаниядан бөлүнүп чыгуу аракетин баштаарын жарыя кылды» («Политика Пост», 2017-жыл, 24-сентябрь).

Баск аймагы узак жылдардан бери бөлүнүп чыгуу үчүн куралдуу каршылык көргөзүү кыймылы болгон «ЕТА»ны жетектеп келген жана мунун натыйжасында бул аймакта жүздөгөн жарандар набыт болуп бийлик тарабынан болгон зулумдуктан забын тартып келишкен. Үч жыл мурун аймактын ыйгарым укуктарын күчтөөгө жетишишкенден кийин «ЕТА» кыймылы куралдарын ташташкан. Демек, Испания аймагында кандайдыр бир бөлүнүп чыгуу жүз берсе анын артынан башкаларына да бул вирус жугаары күтүлгөн маселе. Испаниянын адилет министри мындай абалдан эскертип: «Каталониянын бөлүнүп чыгуусу Испания мамлектинин мамлекет болуп жашашына чекит коё турган маселе болуп калышынан өтө корком. Анткени, Каталониянын көз карандысыз болуп кетиши «домоно» сыяктуу биринчи катар болуп калса, башка катары ага утурлай кулайт». («Аль жазира», 2017-жыл, 2-октябрь).

Ошондуктан Испания кандай гана абал болбосун Каталониянын бөлүнүп чыгып кетүүсүнө жол бербейт. Испан өкмөтү Каталониянын бөлүнүп чыгуу аракетин баардык ыкмалар менен токтото албай калса, 155-беренени ишке салуу менен аймактын ыйгарым укуктарын токтотуп, автономиялуулугун жоюп салуу менен коркутат. («Би-Би-Си», 2017-жылы 19-октябрдагы Испан өкмөт башчысынын аппаратынын билдирүүсүнө таянган маалыматы)...

3 – Эгер, Евро Биримдикте бөлүнүп чыгуу пикири жайыла турган болсо, анын чачырап кетиши өтө эле тездик менен ишке ашат. Айрыкча иш жүзүндө бөлүнүү жүз бере турган болсо Евро Биримдик тездик менен кулайт... Францияда да бөлүнүп чыгуу аракети күчөйт. Анткени Каталония жана Баск аймагы Франция менен Испаниянын ортосунда жайгашкан. Корсик аралы да Франциядан бөлүнүп чыгууну каалайт. Алар Каталониянын ийгилигин күтүп турушат. Италияда, Белгияда ж.б. Европа өлкөлөрүндө да бөлүнүп чыгууну көздөгөн сеператисттик кыймылдар бар. Ушунун баары Евро Биримдикке коркунуч жаратат. Ансыз да Евро Биримдик Британиянын улутчулдук менен бөлүнүп чыгуусунан жабыркап турат.

Ушунун баары Каталониянын чыныгы бөлүнүп чыгуусунун ишке ашышын артка сүрө турган жагдайлар. Бул жеке эле Испанияга коркунч эмес, бүтүндөй Евро Биримдикке коркунуч жарата турган маселе.

Көрүнүп тургандай Каталониянын өкмөт башчысы өзүн эл аралык жактан гана эмес, аймакта да жардамсыз калганын түшүндү. Анткени, ага аймактагы элдин бир бөлүгү каршы чыга баштады. Ошондуктан, көз карандысыздыкты жарыя кылуу жарым жартылай болду. Каталония өкмөт башчысы көз карандысыздыктын декларациясын толук ишке ашыруу сүйлөшүүлөрдү өткөрүү менен болоорун билдирип кеткендиктеди. Толук көз карандысыз болуу үчүн келечекте боло турган ыңгайлуу учурду күтүү керек экенин айтты. Бөлүнүп чыгуу Испаниянын же Евро Биримдиктин тагдырына балта чабабы айырмасы жок, ыңгайлуу учурду күтүүгө такалды.

Ал тургай Каталонияга шыкак берип жаткан Америка да Испаниянын Евро Биримдикке таянуу менен күчтүү позицияда тургандыгын көргөндөн кийин басандай түштү. Ошондуктан, Каталониянын көз карандысыздыгы тууралуу Американын оюн билүү үчүн Америкага барган Испания өкмөт башчысы Рахой Америка президенти Трамп менен жолуккандан кийин, Трамп пресс-конференцияда мындай деди: «Биз чоң мамлекет менен алака кылабыз, ал бирдиктүү калышы зарыл». («Шархул Мисрия», 2017-жыл, 27-сентябрь). Демек, Каталония өкмөт башчысы Трамп убадасына каршы иш кылган шайтан экендигин түшүнүшү керек.

(يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا)

«(Шайтан) аларга убадаларды берет, аларды куру кыялдарга салып коёт. Акыбетте шайтан берген убадалар бүт бойдон жалган-азгырык болуп чыгат» [4:120]

Бирок, Америка ошого карабастан Европага каршы айла-амалын иштете берет. Качан Европа боюнча анын убадасына жооп бере турган киши тапканча абал ушундайча улана берет...!

Бешинчиден: мына ушундайча улутчулдук – капиталисттик түзүмдүн ээлерин талкалоочу нерсе, айрыкча Европаны. Европанын алсырашы анын биримдигинин алысырашына жана сырткы саясатта алсырашына алып келет. Анткени, капиталисттик түзүм улутчулдук маселесин чече алган эмес жана эч качан чече албайт... Бул түзүм динди турмуштан бөлгөндүгү себептүү түпкү негизинен баштап бузук. Акча, байлык, мансап менен айырмаланып турган капиталист башкаруучулар өкүм жүргүзгөн демократиясы менен бузук түзүм. Ал динге каршы туруп, адамдарды динине, улутуна, расасына карап бөлүп басмырлаганы менен бузук түзүм. Бул нерсе Америка менен Европада айдан ачык эле жүз берип жаткан көрүнүштөр.

Адамдар тарабынан түзүлгөн мындай түзүмдөрдүн баардыгы зулумдук, адилетсиздик, бузукулуктан, адамдардын жана өлкөлөрдүн бири бирине кулчулугунан куткара албайт. Мунун баарынан Аллах түшүргөн Ислам гана куткара алат. Бир гана Ислам адамдардын ортосунда адилетүүлүк жана акыйкатты орнотууга кудуреттүү. Аллах гана жараткан махлуктарынын иштери эмне менен оңдолоорун жакшы билет.

{أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ}

«(Акыры) жараткан Зат (Өзү жоктон бар кылган нерселерди) билбейби?! Ал мээримдүү жана (ар нерседен) кабардар Зат» [67:14]

Ислам гана адамдарды бир казанда бириктире алат жана бардык улутчулдук, расалык бөлүнүүлөргө чек коёт. Анткени, ал улутчулдук, расачылдык, мекенчилдик сыяктуу бөлүнүүлөрдү арам кылган жана ага каршы чарчабастан күрөшөт.

Ислам гана адамдардын динине, расасына, өңү-түсүнө, эркек-аялына карап айырмалабастан, бардыгына бирдей адилетүүлүктү камсыздап берет. Ал адамдардын ортосунда алака кылууда адамдардын баары бирдей деген көз караш менен карайт жана алардын баарына адилетүүлүктү кепилдейт...

Имам Ахмаддын муснадында, Исмаил бизге айтты: Сайид Худрий Аби Надраттан бизге айтты: Ташриик күнүнүн орто ченинде Пайгамбар ﷺ айтты:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا أَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ، إِلَّا بِالتَّقْوَى أَيْلُغَتْ»

«Эй адамдар билип койгула! Роббинер бир, атаңар бир, арабдын араб эместен артыкчылыгы жок, араб эместин арабдан артыкчылыгы жок, кызылдын карадан артыкчылыгы жок, каранын кызылдан артыкчылыгы жок. Бир гана таквалык менен артыкчылык болот. Жеткирдимби?». Айтышты: Жеткирдин, эй Расулуллах ﷺ.

Акыйкат мына ушул.

{فَمَاذَا بَغَى الْحَقَّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ}

«Акыйкаттан кийин адашуу гана бар, каякка карай баратасыңар?!» [10:32]

29-мухаррам, 1439-х.

19-октябрь, 2017-м.

Греция кризисинин акыбеттери

Суроо: маалымат агенттиктери 2015-жыл, 27-февраль жума күнү Германия парламенти өтө көпчүлүк добуш менен Грецияга берилип жаткан жардамдарды төрт айга узартууга ыраазылык бергени жөнүндө кабар таркатышты... Бул Греция кризиси аяктагандыгын о.э. Греция эч бир кыйынчылыксыз Европа Союзунун мүчөсү болуп кала беришин түшүндүрөбү? Американын Греция Европа Союзунда калышынан жана өз проблемаларын чечишинен кызыкдар экендиги да күзөтүлдү. Себеби, Обама бул кризис олуттуу түс алган кезде, Си-Эн-Эн каналы менен 2015-жыл, 1-февралда болгон маекте «Грециянын еврозонада калышынан» үмүттөнө тургандыгын билдирди жана «бул бардык тараптардан чечимдерди жолго коюуну талап кылат» деди. Ал дагы «дефицитти азайтуунун жана бекемдикти кайрадан тикелөөнүн эң жакшы жолу өнүгүүгө жетишүүдө» деп да айтты. Греция кризисине мындай ачык аралашууга Американы эмне үндөдү? Аллах сизди жакшылык менен сыйласын.

Жооп: элестетүү анык болушу үчүн төмөнкү иштерди көрүп чыгабыз:

1 – Грецияда акыркы финансылык кризис 2009-жылдын аягында т.а. капиталисттик мамлекеттердин негизгиси болгон Америкада дүйнөлүк финансылык кризис тутанып, капитализм түзүмүнө моюн сунган Европаны жана дүйнөнүн калган жерлерин камтып алгандан кийин көрүнө баштады. Кризис Грецияны 2010-жыл апрелде бороондой силкинтти. Ошондон кийин 2010-жылы 23-июнда Греция өкмөтү Европа Союзунан жана Эл аралык Валюта Фондунан куткаруу планын күчүнө киргизүүнү расмий түрдө талап кылды. Бул план Грецияга жардам үчүн карыздарды берүүнү өз ичине алат эле. Греция дефолттон (карыздарды төлөй албастыктан) ушундай көрүнүштө сактанмакчы болду. Греция баалуу кагаздарына коюлган проценттик ставкалар о.э. дефолтко каршы бул баалуу кагаздарды камсыздандыруу көтөрүлүп кетти. «Бюджеттеги дефицит көрсөткүчү көтөрүлүп кеткени жана мамлекеттик карыздар көбөйүп кеткени о.э. Греция экономикасындагы өсүш начарлаганы себептүү инвесторлор Грециянын карыздарды төлөй албай калышы»нан кооптонуп калышынын натыйжасында булардын бардыгы жогорку ставкага чейин көтөрүлдү. Натыйжада бул кризис евро жана анын зонасына, арийне бүтүндөй Европа Союзуна коркунуч туудурду. Ошондуктан, Грециянын бул экономикалык зонадан чыгышы идеясы ортого ташталды. Бирок, Европа Грецияга жардам көрсөтүүгө токтомо кылды. Мунун акысына Греция мамлекеттик бюджетиндеги дефицитти азайтуу максатында экономикалык реформаларды өткөрө турган жана үнөмдүүлүк чараларын көрө турган болду. Дагы белгилүү болгондой,

азыркы реформалар деген программа үстүбүздөгү жылдын 28-февралында аяктайт. Акыйкатта болсо келишүүнүн маани-мазмуну чечүүчү болбогон, бирок, ал айтып өтүлгөндөй жарылууну кечиктирди.

2 – Грецияга 5 жылдан бери көрсөтүлгөн жардам пакети 240 миллиард евро өлчөмүндө деп бааланууда. Учурда Грециянын карызы 323 миллиард еврого жетти. Бул карыз төмөнкүдөй бөлүнөт: бул карыздардын 60 %ы еврозолага, 10 %ы Эл аралык Валюта Фондуна, 6 %ы Европа борбордук банкына, 4 %ы Греция банктарына, 1 %ы чет өлкөлүк банктарга, 1 %ы Греция борбордук банкына кайтат, 3 % башка карыздар жана 15 % казына кагаздары да бар. Евро тобу карыздарга коюлган проценттер төлөнгөндөн кийин бюджетте 3 %га жете турган артыкчылыкка жетишүүнү шарт кылып коюуда. Грециянын болсо буга жетишүү кудурети жок. Бирок, Греция финансы министринин айтышынча анын мамлекети акыркы келишим боюнча бул шарт алкагында камалып калбай турган болду. Германия жана Европа союзу тарабынан бул тууралуу эч кандай түшүндүрмө берилбеди. Акыркы жылдарда Греция мойнуна жүктөлгөн үнөмдүүлүк саясаты өткөн жылдарда экономикалык сенектиктин уланышына, жумушсуздук деңгээлинин 27 %га өсүшүнө жана жеке менчик ишканалардын үчтөн бирине жакыны банкрот болушуна алып келди. Греция 2010-жылдан бери үнөмдүүлүк жана Греция карыздары кызматына тиешелүү Европа финансылык куткаруу программасы алкагында жашап келет. Бул программадан Грецияга кредит берген банктарды жана запастык фонддорду куткаруу үчүн – бул банктардын башында француз жана Германия банктары турат – азыркыга чейин берилген карыздардан 200 миллиард евродон ашыгы кетип болду. Бул карыздар Европа Союзу, Эл аралык Валюта Фонду жана Европа борбордук банкынын ар бири тарабынан берилди, мунун акысына Греция үнөмдүүлүк чараларына катуу амал кылуу милдетин алды. Т.а. Европа Союзу өзүнүн Грецияга жогору проценттер менен карыз берген банктарынын карыздарын жаба турган болду. Бул Греция жараны өз мамлекетинин экономикасына ишенимин жоготкон бир мезгилде жүз берип жатат. Мисалы, өткөн декабрь айынан баштап 18 миллиард евро артка кайтарып алынган болсо, ушул айдын 18 жана 19унда 500 миллион евро кайтарып алынды. Булардын бардыгы капитализмдин куткаруу пландары деген нерсе бузук жана кооптуу экендигин ачык көрсөтүп турат. Себеби, бул пландар куткаруучу эмес, тескерисинче, мамлекеттер жана адамдарды карыздарга батыруучу о.э. кыйратуучу пландар болуп эсептелет...

3 – Германия Греция кризиси маселесинде эң катуу саясат жүргүзгөн жана Греция карыздарын кечип жиберүүнү четке кагып келе жаткан мамлекет болду. Ошондуктан, Германия сүйлөшүүчүлөргө баш болду

жана талкууларды башкара турган болду. Ал тургай, бул талкуулар Германия менен Греция ортосундагы талкуулар деп атала турган болуп калды. Ошондуктан да маалымат агенттиктери “келишүү еврозопадагы 19 мамлекет министрлери менен Греция ортосундагы бир чыныгы сүйлөшүүлөр аркылуу болгон жок, тескерисинче, Германия финансы министри менен анын грециялык кесиптеши ортосундагы сүйлөшүүлөр аркылуу болду, бул сүйлөшүүлөрдө Эл аралык Валюта Фонду жана Европа Борбордук банкынын жооптуулары катышты” деген сөздөрдү келтиришти. Бул болсо, Британиядагы Европа Союзуна каршы чыгып жаткан агымга бул союзга жолдоп жаткан сындарын күчөтүүгө мүмкүнчүлүк түзүп берди. Бул агым Европа Союзун “Германия өкүмдарлык кылып жаткан жана ал аркылуу Германия Европа үстүнөн өкүмдар болуп алууга умтулуп жаткан бир клуб” деп атады. Германия болсо өзү финансылык жактан Европа Союзунун жетекчиси экендигин сезе баштады. Себеби, ал Европанын экономикалык жактан эң күчтүү мамлекети. Ошондуктан, баары ага кол берип ага жана анын жардамдарына муктаж экендигин билдире турган болушту. Германия Греция кризиси маселесине жеңил-желпи кароону каалабай жатат, себеби, бул жугуштуу «оору» биринчи баскыч катары Португалияга, кийинки баскычта болсо кудум ушундай проблемалардан кыйналып жаткан Ирландия, Италия, Испания жана Евросоюздун башка мамлекеттерине көчүп өтөт. Бул мамлекеттер куткаруу программасына моюн сунушууда жана Европа Союзунун атынан Германия киргизген үнөмдүүлүк саясатын колдонушууда. Ошондуктан, эгерде Германия Грецияга жеңил карай турган болсо мына ушул мамлекеттер өз жарандарын оор жүк болуп эзип жаткан үнөмдүүлүк саясатынан баш тарта башташат. Ошондуктан да, Германия финансы министри Вольфганг Шойбле – ал Греция карыздарынан кечип жиберүү пикирине каршылардын бири – мындай деди: «Греция азыркы келишимде көрсөтүлгөн шарттарды аткарбай туруп эч кандай жардам ала албайт». Ал дагы: «Социалисттер башчы болгон өкмөт кыйын мезгилдерди баштан өткөрүүдө», - деди (Би-Би-Си 2015-жыл, 21-февраль). Греция өкмөтүнүн өкүлү болсо: «Греция жана Германия Грецияны куткаруучу карыздар программасынын мөөнөтүн 4 айга узартуу туурасында келишимге жетишти», - деди. Анын айтышынча шериктеш мекемелер, Греция жана Германия туурасында дагы бир келишим да бар. (Кудс 2015-жыл, 20-февраль). Акыры Греция өкмөтү мына ушул программага эч бир кеп-сөзү жок же шарттарды койбостон катуу амал кылуу милдетин алгандан кийин, Европа парламенти, аныгыраагы Германия парламенти 2015-жыл, 27-февралда мөөнөттү төрт айга узартууга ыраазылык берди... Шойбле «Азыркы келишимде Грецияга жаңы миллиарддаган

каражаттарды берүү жана азыркы программада кандайдыр өзгөрүштөр болушу мазмуну жок» деп баса белгиледи. (Лондондо чыгуучу Араб газетасы 2015-жыл, 28-февраль). Шойбле бул иш «Грецияга жаңы миллиарддаган каражаттарды берүүгө» же «азыркы программа шарттарын өзгөртүүгө» таптакыр тиешеси жок экендигин айтып тынчтандырууга аракет кылды. Экономикалык иштер боюнча еврокомиссар Пьер Московиси болсо Афинаны «өзүнүн европалык шериктери алдындагы жана Эл аралык Валюта Фондунун алдындагы милдеттерин урматтоого» чакырды. (swissinfo.ch- afp_tickers 2015-жыл, 27-февраль).

4 – Европа Союзунда Германия менен катарлаш негизги мамлекет болгон Франция жөнүндө айта турган болсок, француз президенти Франсуа Олланд бул келишимди «Греция үчүн да жана ага карыз бергендер үчүн да бир жакшы чечим» деп атады (Би-Би-Си 2015-жыл, 21-февраль). Француз финансы министри Мишель Сапен болсо: «Афина акыры кредитор тараптар көзөмөлү астында калууга ыраазылык берди, бирок, бул жерде башкача табияттагы иш болот, бул жерде аныгыраагы саясий иш болот», - деди. Ал бул аркылуу гректер техникалык адистерге каршы турууну каалабай турган болуп калышканына ишара кылды (Франс Пресс агенттиги 2015-жыл, 21-февраль). Агенттик мындай деп кошумча кылды: «Греция мойнуна алган шарттарды аткарса Европа каражат камсыздоосунан калган акчалардан 2,7 миллиард долларга жете турган каражатты алышы мүмкүн, бул каражат 240 миллиард еврого жете турган куткаруу келишими алкагында берилет. Греция үнөмдүүлүк барагын жабууга катуу аракет кылууда. Бирок, Европадагы бюджеттер жаатындагы катуу кол саясаттын кепили болгон Германия Грециянын өз финансысын тазалоону улантышын жана структуралык реформаларды улатышын шарт кылып койдун».

5 – Америка позициясына келсек, анда бул маселеге ачыктан-ачык аралашуу анык көрүнөт. Себеби, Америка президенти Барак Обама 2015-жыл, 1-февралда Си-Эн-Эн тармагы менен болгон маекте Грециядагы финансылык кризиске комментарий берип жатып, Греция тарабында болуп жана Европа Союзунун бул маселеге карата ээлеген позициясын сындоо менен: «Оор абалды баштан өткөрүп жаткан мамлекеттерди алдан тайдырууну уланта берүү мүмкүн эмес», - деди. Ал дагы: «Карыздарды төлөө мүмкүнчүлүгүн берүү үчүн белгилүү бир баскычта өнүгүү стратегиясы зарыл болот», - деп кошумчалады. Обама Грециянын «реформалар өткөрүүгө өтө муктаж экендигин» тан алса да, бирок, мындай деди: «Адамдардын жашоо деңгээли 25 %га төмөндөгөн болсо бул өзгөрүүлөрдү баштоо бир топ кыйын болот. Узак убакытка чейин саясий режим жана коомчулук муну көтөрө албайт...». Обама «Греция

еврозоида калышынан үмүттөнгөндүгүн» билдирип, «бул бардык тараптардан чечимдерди талап кылат» деди. Ал Европанын үнөмдүүлүк саясатын сындап мындай деди: «Экономика тынымсыз артка кеткен убакта барган сайын кыйналып жаткан калкты дагы да көбүрөөк алдан тайдыруу үчүн аракеттерди кылуу гана эмес, тескерисинче өнүгүү стратегиялары болушу зарыл болот». Обама: «Дефицитти кыскартуунун жана бекемдикти кайра тикелөөнүн эң жакшы жолу өнүгүүгө жетишүүдөн турат», - деди. Америка президенти бул сөздөрдү солчулдардын Сириза партиясы Грециядагы 2015-жыл, 25-январда өткөрүлгөн парламенттик шайлоодо утуп чыккандан бир нече күндөн кийин жана Европанын Грецияны куткаруу баскычы аякташынан болжол менен бир ай убакыт мурда айтты. Бул сөздөр Обаманын Греция тарапта турганына жана Европаны сындап жатканы жөнүндө Европага ачык ишара кылууда. Обама Греция Европа Союзунда калышы үчүн ушундай көрүнүштө Европага басым өткөрмөкчү жана Грецияны колдоого алуу менен андан бул союзга каршы пайдаланмакчы. Демек, Америка Грециянын Европа Союзунда калышын каалайт. Себеби, мына ошондо бул союз кризистер жана жарака кетүүлөрдөн кыйнала берет, натыйжада бул союз кулоо коркунуч салып жаткан бир алсыз союз болуп калат.

6 – Грециянын өзү болсо, анда Сириза партиясы башчылыгындагы солчул өкмөт бир ай мурда бийликке келди. Бул өкмөт Европа Союзунда калууну каалап жатат. Ошондуктан, Грециянын премьер-министри Алексис Ципрас мына ушул келишимди мактап: «Өзүнүн өкмөтү Грециядагы жана чет өлкөдөгү консервативдик күчтөр тарабынан мамлекетти ушул айдын аягында (т.а. Европа куткаруу келишими аяктаган кезде) банкротко учуратуу үчүн түзүлгөн планды жокко чыгаргандыгын» айтты. Ал мындай деп кошумчалады: «Грецияга берилген мөөнөттү төрт айга узартуу жөнүндө Европа Союзу жетекчилери менен бузулган келишим мамлекеттеги жагымсыз үнөмдүүлүк чараларына чек коёт, бирок, өкмөт дагы деле оор каршылыктарга дуушар болууда». Ал «Бул келишим үнөмдүүлүктү бекер кылат» деп дааба кылган болсо да, бирок, бул келишим бир катар чегинүүлөр каршысында жүзөгө келди, мына ошол чегинүүлөрдүн бири – Греция реформалар деп аталган нерсени анык белгилеп чыгуу милдетин алгандыгы. Ошондуктан, премьер-министр «өзүнүн өкмөтү бүтүндөй этибарын жаңы реформалар жаатында июндун башында карыз берүүчүлөр менен боло турган сүйлөшүүгө каратып жатканын» айтты. (АФП 2015-жыл, 21-февраль). Греция өкмөтү Грецияга каражат берүү мөөнөтүн – бул мамлекет төрт жыл мөөнөткө чейин реформалар өткөрүү пландарын сунуштай алышы үчүн – 6 айга узартууну талап кылган эле. Греция өкмөтү пенсияларды берүүдө үзгүлтүктөр болушунун алдын

алганын о.э. салыктардын өтө чоң өлчөмдө көтөрүлүшүнүн да алдын алганын жана европалык кредиторлорду өздөрүнүн бюджетке тиешелүү реалдуу болбогон талаптарынан баш тартууга көндүргөнүн билдирди. Греция финансы министри келишимди узун жолдогу биринчи кадам деп баалап, мындай деп кошумча кылды: «Эч ким экономикабызга жана коомубузга биз ыраазы болбой турган чараларды жүктөй албайт, бул келишимдеги жаңы нерсе, ыктыярыбызда азыр жаңы горизонттор бар, бирок, биз мурунку нерселерди урматтайбыз. Азыр биз бул реформаларды жазууда кызматташуу туурасында убада бердик, биз бул реформалар боюнча жооп беребиз». Өз кезегинде Германия финансы министри Вольфганг Шойбле да мындай деди: «Греция менен түзүлгөн бул программага ийгилик жар болбосо бул жерде бериле турган эч кандай акчалар болбойт, бул анык нерсе». (Евроныйс 2015-жыл, 21-февраль). Бул сөздөр Греция программадагы шарттарга көнүшүнөн мурда айтылды жана ошондон кийин Германия мөөнөттү узартууга ыраазылык берди.

7 – Британиянын позициясына келсек, Британия финансы министри Жорж Осборн Грециянын еврозонадагы башка шериктер менен болгон келишпестигиндеги абалды «Британ экономикасы туруктуулугуна карата коркунуч туудурат» деп баалап, евро мамлекеттери кризистин күчөшүнө жол бербестик үчүн бир ортоктош чечимге жетишүүсү зарыл экендигин талап кылды. Ал: «Бул оор абалда кризис коркунучу жашынып жатат, бул кризис Европа экономикасына өтө чоң зыяндарды алып келиши мүмкүн, бул кризис Британияга да коркунуч туудурат», - деди (Скай Ньюс 2015-жыл, 20-февраль). Британия Европа Союзунун – ырасында өзү андан пайдалана берген соң жана бул союз ага эч бир коркунуч туудурбаган соң – сакталып калышын каалап жатат. Айрыкча, бүтүндөй Батыш дүйнөсү барган сайын чиселешкен финансылык кризистен кыйналып жаткандыктан, Британия ушуну каалап жатат. Себеби, Европа Союзунун азыркы убакта кулашы бир сокку болот, бул сокку бүтүндөй капиталисттик экономиканы жок кылып ташташы да мүмкүн. Ошондуктан, Британия Европа Союзу Америкага атаандаш катары сакталып калышын каалап жатат. Себеби, мына ошондо Британия бул союзду өзүнүн Америка менен болгон тымызын күрөшүндө жана Американын дүйнөлүк саясатта жеке өкүмдар болуп алышына жол бербестикте ишке салуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

8 – Булардын бардыгынан төмөнкүдөй тыянак чыгарабыз:

а) Европа Союзу бир алсыз союз. Себеби, ал саясий токтоп биримдиги негизине курулбаган. Ошондуктан, ал бир бүтүн саясий вужуд эмес. Анда аны башкара турган бир бүтүн идара жок, тескерисинче, ал кээ бир позициялар жана абалдар жаатында келишип ала турган, башкаларында болсо келише албай турган мамлекеттер

тобунан турат. Бул топтун ири күчтөрү бул союзга жетекчилик кылууну жана ага өз каалоосун өткөрүүнү талашып өз ара атаандашууда. Айрыкча, бул топтун – ал капитализм мабдасына курулгандыктан – пайдапарастыкка негизделиши бизге белгилүү болгон соң, бул күчтөрдүн өз ара мына ушундай атаандашуусу табигый. Себеби, капитализм мабдасы пайдапарастыкты иштердин негизи жана өлчөөсү кылып коёт. Алар улуттук мамлекеттер болуп, бул мамлекеттер башканын үстүнөн өкүмдарлыкка жетишүүгө аракет кылышат. Себеби, бул мабда улутчулукту тан алды жана аны дабалабады. Ошондуктан, ал өзүнө этикад кылуучу калктарды бир «казан»да бири-бирине аралаштырып бириктире албады. Европа мамлекеттери, айрыкча, Европанын ири мамлекеттери бул союз мамлекеттери үстүнөн өкүмдарлыкты талашып өз ара атаандашууда. Мисалы, Германия ушуга жетишүүгө аракет кылууда, Франция болсо Германияга шерик болуп көрүнүктүү ролду ойноого аракет кылууда, Британия болсо бул союзду Америка менен атаандашуу үчүн – эки тараптан пайда көрө турган көрүнүштө – ишке салууга аракет кылууда.

б) Америка бул союз мамлекеттерине өз таасирин өткөрүүгө аракет кылууда. Ал бул союзга сокку берүүгө жана аны жемирүүгө аракет кылууда. Болбосо, бул союз дүйнөгө таасирин өткөрө турган күч-кубатка ээ бүтүндөй бир саясий биримдикке айланып калат. Америка евро доллар менен атаандаша турган дүйнөлүк валюта болуп калбашы үчүн еврону кулатууга да аракет кылууда. Ошондуктан, Америка бул союздагы кризистерден жана анын проблемаларынан пайдаланууда, бул союздун кадыр-баркын кетирүү үчүн жана өзү капиталисттик дүйнөнүн эч бир атаандашсыз жеке жетекчиси болуп калуу үчүн бул союздун чечимдерин айыптап жатат. Мисалы, Америка Греция кризисинен пайдаланып, бул мамлекеттеги солчул өкмөткө жагынууга жана аны өзү тарапка тартууга аракет кылууда. Америка ушундай максатта Грециянын бул союзда калышын коргоп жатат. Себеби, мына ошондо бул союз кризистер кемирип таштай турган алсыз болуп кала берет. Ошондуктан, Америка Грециядагы кризистен пайдаланып жатат о.э. бул мамлекетти Европа Союзуна каршы позицияларды карманууга тукуруп жатат. Себеби, мына ошондо Греция бул союзду жемире турган бир алсыздык фактору болуп калат жана мына ушундай көрүнүштө бул союз кулоо коркунучуна дуушар болот.

в) Германия болсо бул союзду жана евро тобун сактап калууга, бул топту күчөтүүгө аракет кылууда. Ошондуктан, Германия бул экөөндө биринчи сөз ээси болуп калды о.э. биринчи болуп пайда көрө турган да анын өзү. Себеби, Германиянын финансылык мекемелери пайда көрүүчүлөр болуп эсептелишет, себеби, бул мекемелер Грецияга жана

башка Европа мамлекеттерине карыз берип жатышат жана бул акчаларды пайдасы менен кайтарып алышат. Ошондуктан, Германия өзүнүн финансылык мекемелериндеги банктар, запастык фонддор жана камсыздандыруу компанияларынан турган экономика дөңгөлөгүн аракетке келтирүүдө. Германия өзүнүн бул союздагы таасирин күчөтүүгө аракет кылууда. Ошондуктан, Германия азыр дүйнөдө “орточо улуу мамлекет” деп атала турган болуп калды. Франция болсо Германияга окшоп пайда көрө турган экинчи мамлекет. Франция өзүнүн союздагы эл аралык ролун күчөтүүгө аракет кылууда. Кырдаалды күзөтүп келе жаткан Британия болсо бул союзда мүчө эместей болуп калууда. Себеби, ал бул союзда күчөтүүгө да, же аны кулатууга да аракет кылбай жатат, тескерисинче, ал болгону бул союзда ишке салып андан пайдаланууга гана аракет кылып жатат.

г) Ошентип бул союздагы ири мамлекеттер ортосундагы өз ара атаандаштык жана бул союз менен Америка ортосундагы күрөш сакталып калууда. Америка бул союзда жемирүүгө жана эгерде мүмкүнчүлүгү болсо, аны талкалап таштоого аракет кылууда. Америка дүйнөлүк валюта сыпатындагы еврону кулатууга да аракет кылып жатат. Себеби, мына ошондо Американын көк кагазы – өзүндө басылган сыяга да арзыбай турган көк кагазы – дүйнөлүк валюта болуп кала берет. Мына ошондо Америка дүйнөдөгү байлыктарды талап кете берет жана өзүнүн дүйнөгө өкүмдар биринчи мамлекет сыпатындагы дүйнөлүк лидерлигин кепилдөө үчүн өзүнүн аскерий машинасын каражат менен камсыздай берет.

д) Ошентип, капитализмдин батыл мабда экендиги, анын экономикалык түзүмү бузук экендиги, анын чечимдери кооптуу жана натыйжалары жаман экендиги кайра-кайра далилденүүдө. Себеби, капитализм ооруларды дарылабайт, тескерисинче тынчтандыруучу «дарыларды» берүүгө гана аракет кылат. Натыйжада проблемалар кала берет жана оорулар өнөкөт дартка айланат. Себеби, капитализм мамилелерде жана карыз берүүдө негиз катары таяна турган риба-сүткордук карыз алуучуну эзип-жанчып таштайт. Мунун үстүнө карыз алуу үчүн казына кагаздарын чыгара турган карыз алуучу мамлекет бул казына кагаздарын камсыздандырышы керек болот. Ошондуктан, бул мамлекет камсыздандыруу үчүн өтө чоң өлчөмдөгү каражаттарды төлөйт. Натыйжада карыз алган мамлекеттин мойнундагы оор жүк ого бетер оорлошот жана карыз алышы аны куткара албайт, тескерисинче, карыз алган мамлекет бюджеттеги дефициттен жана карызды төлөй албастыктан ар дайым кыйнала берет, алган карызы аны карыз бергендердин өкүмдарлыгы астында калтыра берет! Анын жарандары болсо ар дайым жакырчылыкта жашай турган болот, карыз алган

мамлекетти үнөмдүүлүк саясатын колдонууга мажбурлоонун натыйжасында ушундай болот. Биз сөз кылып жаткан Греция буга даана мисал болот. Себеби, Грециядагы кризиске тиешелүү чечимдер ашып кетсе убактылуу тынчтандыруучу гана чечимдер болуп эсептелет, мына ошондон кийин кризис дагы кайталана берет... Белгилүү болгондой, Греция төрт кылым бою Ислам башкаруусу көлөкөсүндө тынчтык, амандык жана туруктуулукта жашаган эле.

9-жумадул-аввал, 1436-х.

28-февраль, 2015-м.

Грециядагы финансылык кризис

Суроо: Грециядагы финансылык кризис Европа жергиликтүү жана дүйнөлүк окуялардын катарынан орун алды жана кеңири тартышуларга, талдоолорго, суроолор жана божомолдорго себеп болду... Греция Европанын куткаруу планына макулдук бергени маалымдалды. Ушундай суроо туулат: Бул кризисти кандай түшүнүү мүмкүн жана ал кантип пайда болду? Таасирдүү мамлекеттердин бул кризисте кандай ролу бар? Ушул план Греция кризисин чече алабы? Суроо узарып кеткени үчүн үзүр сурайбыз, Аллах сизге жакшылык тартуу этсин.

Жооп: суроого жооп берүү үчүн бул кризистеги жаңы жагдайларды карап чыгабыз. Биз 2015-жылдын 28-февралындагы талдообузда бул темага тиешелүү ошол кездеги окуяларды карап чыкканбыз. Ошондой болсо да жаңылыктарга көңүл буруп болуп өткөн нерселерге да назар салабыз:

Биринчи: Бул кризистин вакиби:

1 – Грециядагы экономикалык кризистин тамыры бул мамлекет 2001-жылы евро регионуна кирген убакка барып такалат. Ошол кезде Америка бийлиги Греция еврозонага кабыл алынышы үчүн Америка кредиттик рейтинг компаниялары аркылуу тил бириктирген, натыйжада бул компаниялар Грециянын рейтингин жогорулаткан. Греция муну билип туруп «өзүнүн финансылык абалын еврозона жетекчилеринен жашырган. Греция еврого кошулгандан кийин 2004-жылы мартта Константинос Караманлис башчылыгындагы центрист өкмөт бийликке келди. Бул өкмөт кооптуу фактыларды аныктады, алардын эң маанилүүсү, бюджеттеги дефицит мурунку өкмөт еврого кошулган убакта билдиргендей 1,5% эмес, 8,3%га жеткен т.а. дефицит айтылып келген көрсөткүчтөн беш жарым эсе жогору болгон» («Мисрул Арабийя», 2015-жыл, 22-июль). Ошентип, Америка убагы келип ушул карыздар проблемасы «жарылып» еврозона кризиске батышы жана андан кийин евро куну төмөндөп доллар менен атаандаша албай турган абалга түшүп калышы үчүн еврозонага «бомба» жайгарууну каалады. Иш жүзүндө ошондой болуп чыкты, себеби, көп убакыт өтпөй Греция мойнундагы үлкөн карыздар кризиси жүзөгө келди.

2 – 2008-жылдан бери Греция карыздарды төлөө үчүн дагы карыз алуу аркылуу бул кризистен чыгууга урунуп келет, бирок, бул аракети оңунан чыкпай жатат. Байма-бай алмашып жаткан өкмөттөр да карыз алуу аркылуу экономикага каражаттарды тартты, бирок, мамлекет экономикасын куткара албады. Себеби, бул өкмөттөр Греция мойнунда тоодой үйүлүп жаткан карыздарды төлөө, риба жана өзүнүн карыздары боюнча төлөй турган камсыздандыруу акчаларынан турган карыз

кызматтарын төлөө үчүн дагы карыз алууда. «Ошондо еврозонадагы башка мамлекеттер Грецияга жардам көрсөтүү үчүн Еврокомиссия, Европа борбордук банкы жана Эл аралык Валюта Фондунан турган үчтүк деп аталган көрүнүштө аралашты. 2010-жылы майда еврозона жетекчилери 110 миллиард евро көлөмүндө куткаруу карызын берүү туурасында Греция өкмөтү менен келишип алышты. Бирок, бул куткаруу оор шарттар менен бирге келди. Бул шарттардын арасында мамлекет бюджетин иретке келтирүү үчүн салык системасын жакшыртуу жана социалдык чыгашаларды азайтуу шарты да бар. Куткаруу үчүн берилген карыздын биринчи бөлүгү Греция абалын жакшыртууга жетиштүү болбогону үчүн өкмөт 2012-жылы февралда куткаруу фондунан дагы карыз алууга макул болду, муну менен карызга алынган акчалардын жалпы суммасы 246 миллиард еврого жетти. Сарамжалдуулуктун жаңы планы жөнүндөгү келишим мурункудан да оор шарттарды камтыды, натыйжада абал дагы да жамандашып жумушсуздук деңгээли 25%дан ашып кетти, жаштар арасындагы жумушсуздук 50%дан да жогору» («Мисрул Арабийя», 2015-жыл, 22-июль). Бул абал салыктан түшкөн кирешелердин азайышына алып келди. Бул болсо бюджеттин кескин азайышына алып келди жана Греция өкмөтү төлөө убагы келген карыздарды төлөй албай калды. Греция Эл аралык Валюта Фондуна жана Европа Союз банкына төлөшү шарт болгон карыздарды убагында төлөө үчүн күрөшүп, Эл аралык Валюта Фонду жана Европа банкы менен сүйлөшүү алып барууга урунду, бирок, карыз бергендер төлөө шарттарын өзгөртүүнү четке кагышты. Ошентип, Греция карызга малынып, анын экономикалык абалы сенектик абалда тура берди... Ошондуктан, өкмөт сарамжалдуулуктун жаңы пакети жөнүндө ойлонуп калды! Бирок, Грециядагы адамдар мурунку сарамжалдуулук пакетинин «ачуу» даамын татып көрүшкөн эле. Ошон үчүн Ципрас 2014-жылы ноябрдагы шайлоолордо бул абалдан пайдаланып өзүнүн шайлоо кампаниясын сарамжалдуулукка каршы негизге курду, адамдарды Европа Союзунун пландарын жана карыз берүүчүлөрдүн шарттарын четке кагуу үчүн аракетке келтирди, эгер шайлоодо жеңишке жетишсе сарамжалдуулук камтылбаган шарттар менен сүйлөшүүлөрдү кайра баштоону убада кылды... Мына ошондон кийин ал шайлоодо жеңип чыкты.

3 – Ципрас Европа Союзу жана карыз берүүчүлөр койгон шарттардын эч бирин өзгөртө албады, адамдарды аракетке келтирген нааразылык демонстрацияларына жана тартипсиздиктерге карабастан, карыз берүүчүлөрдү жана Европа Союзун карыздарды жеңилдетүүгө мажбур кыла албады. Себеби, ал «оң кол» менен кан соргон капитализм саясатына бетме-бет келген эле, азыр болсо «сол кол» менен кан соргон

капитализм жана социализм саясатынан турган кошундунун алдында турат! Бул саясаттар жыргал жашоону да, туура жашоону да жүзөгө чыгарбайт, тескерисинче күрөш тынымсыз уланат... Кризис ушундай көрүнүштө чаташып олуттуу түс алды, андан кийин Грециянын банк системасына болгон ишеним төмөндөп кетти, а түгүл, бул ишеним бүтүндөй жоголду, натыйжада аманат коюлган акчаларды кайтарып алуу күч алды: «Катимерини гезити билдиришинче, Греция банктары эсеп-китептерине ылайык, банктарга аманат койгон грециялыктар ушул аптанын башынан бери эки миллиард евродон ашуун каражатты кайтарып алышкан...» («Ал-Жазира», 2015-жыл, 21-февраль). «Греция борбордук банкы тарабынан чыгарылган билдирүүлөрдө айтылышынча, жеке менчик банктарга аманат коюлган акчалар 23 миллиард еврого жакын көлөмдө азайган, бул, 2014-жылдын ноябрынан тартып 2015-жылдын май айына чейин аманат коюлган акчалардын жалпы суммасынын болжол менен 18%ын түзөт...» («Сандар» сайты, 2015-жыл, 3-июнь). «2015-жылы 15-18-июль күндөрү кайтарып алынган акчалардын көлөмү болжол менен 3 миллиард еврого (3,39 миллиард долларга) жетти. Бул болсо адамдар жана компаниялар апрель айынын соңунда Греция банктарына койгон аманат акчаларынын жалпы суммасынын 2,2%ын түзөт». («Рейтер», 2015-жыл, 19-июнь).

4 – Греция кризиске батып бара жатат, анын абалы өтө аянычтуу. Бирок, ошого карабастан Европа Союзу, айрыкча, Германия сарамжалдуулук шарты менен чабуулду уланта берди. Мисалы, Германия катардагы Греция жараны тарта турган кыйынчылыктарга карабастан, Грециядан финансылык куткаруу жана экономикалык жардам операцияларынын акысына сарамжалдуулук программасын ишке ашырууну талап кылды. Бул болсо чыгашаларды азайтууну, социалдык чыгашаларды бүтүндөй токтотууну, мамлекеттик мекемелердеги жумушчулар санын кыскартууну, карыздарды төлөөнү баштапкы милдетке коюуну түшүндүрөт. Германия жүктөгөн сарамжалдуулук иш-чаралары социалдык, экономикалык жана саясий сенектикке алып келди. Ошентип, азыркы кризис – айтып өткөнүбүздөй – олуттуу түс алды, айрыкча, банктардан акчаларды кайтарып алуу күчөгөндө кризис дагы да тереңдеди, мына ошондон кийин банктар жабылды... Сүйлөшүүлөр башталды жана Греция өкмөтү төрт айга созулган кошумча куткаруу мөөнөтүн талап кылды. Өкмөт бул сүйлөшүүлөрдө ушул куткаруу келишиминин шарттарын жакшыртууга жетишилер деген үмүттө ушул кошумча мөөнөт берилишин талап кылды. Бул мөөнөт 2015-жылы июнда бүтүшү туурасында токтомо кылынды. Солчул партия Сириза, эгер, 2014-жылдын аягындагы шайлоолордо жеңип чыкса, бул сүйлөшүүлөрдү алып барууга убада берди. Бул партия Грециянын карыздары туурасында

кайра сүйлөшүү өткөрүүнү жана карыз берүүчүлөр койгон сарамжалдуулук шарттарына таптакыр моюн сунбоону убада кылып, ушул негизде шайлоолордо жеңишке жетишкен... Греция өкмөтү июнь соңунда төлөм убагы келген карыздарды төлөөгө токтомо кылынган. Бул карыздар 1,6 миллиард еврого жетти. Бирок, өкмөт муну төлөө үчүн Европа Союзу тарабынан куткаруу акчаларына муктаж эле. Ошондуктан, өкмөт дагы ушул акчаларды алуу үчүн келишим бөлүмдөрүнө өзгөртүү киргизмекчи болду. Бул кайра сүйлөшүүлөр көптөгөн жолугушууларга алып келди, бирок, бул жолугушуулар эч бир келишимге алып келбеди. Ошондуктан, Эл аралык Валюта Фондунун расмий өкүлү Жерри Райс 11-июнь күнү фонддун сүйлөшүүлөргө катышып жаткан өкүлдөрү Грецияны куткаруу сүйлөшүүлөрүнөн чыгып кетишкенинин себебин мындайча түшүндүрдү: «Греция «стадионундагы» «топ» абдан чоң, мунун акыбетинде көптөгөн негизги жагдайларда ортобузда чоң келишпестиктер бар, акыркы кездерде бул келишпестиктерди кыскартууда эч кандай алга жылуу болбоду». Эл аралык Валюта Фонду Афинаны жан бербестикте айыптады, мунун артынан немис финансы министри Йерун Дейсселблум 12-июнда мындай деди: «... Эгер Греция өзүнө өзү жардам берүүнү каалабаса, биз Грецияга жардам бере албайбыз... Грециялыктар олуттуу сунуштар менен келиши керек».

5 – Греция өкмөтү Европа Союзу шарттарынын ордуна бир катар сунуштарды киргизди. Бирок, Европа Союзу бул сунуштарды ар дайым четке какты. Буга карама-каршы түрдө Европа Союзу социалдык чыгашаларды, мамлекеттик мекемелерде иштеген кызматкерлердин маяналарын жана бюджеттин чыгашасын кыскартуу пакетин сунуштап келди. Мунун акысына куткаруу каражаттары жана Греция банктарына акчалар бериле турган болду. Греция өкмөтү карыздарды бекер кылмакчы жана сарамжалдуулукту көбүрөөк жылдарга бөлүштүрмөкчү болуп жаткан бир учурда Германия бул пакетке олуттуулук менен башчылык кылды. Ошондуктан, Греция өкмөтү Европа Союзу талап кылган сарамжалдуулук шарттарын кескин четке какты... Европа Союзунун сүйлөшүү алып барган өкүлдөрү өздөрү койгон шарттарды өзгөртүүнү четке кагышты жана Греция 27-июнда төлөм убагы келген карыздарды төлөө үчүн иштетиши керек болгон акчаларды арест кылды. Ушул себептен улам, Греция өкмөтү Европа Союзу тарабынан сүйлөшүүлөрдө сунушталган шарттарды 2015-жылы июлда өткөрүлө турган референдумда калктын тандоосуна сунуштады... Греция өкмөтү Европа Союзунун сүйлөшүүчүлөрү жан берип шарттарды жеңилдетүүгө мажбур болуусун үмүт кылып референдум аркылуу Европа Союзуна басым өткөрүүгө урунду.

6 – Референдум алдында Греция премьер-министри шайлоочуларды бул шарттарды четке кагууга жана референдумда «жок» деп добуш берүүгө чакырды. Греция премьер-министри Ципрас Европа Союзунда калуу тарапкерлерин «жок» деп добуш берүүгө кызыктыруу үчүн телевидение аркылуу кайрылуу жасап Грециянын еврозонадагы мүчөлүгү коркунучта эместигин айтты... Ошондуктан, 5-июлда Греция жарандарынын чоң бөлүгү куткаруу планындагы шарттарды четке кагууну жактап добуш беришти. Себеби, 61% жок деп добуш берген болсо, 39%ы ооба деп добуш берди, референдумда катышкандар көрсөткүчү 62,5%ды түздү... Референдумда жок деп добуш берилген болсо да, бул натыйжа Европа Союзун, айрыкча, Германияны шарттардан чегинүүгө таасир кыла албады. Ошондуктан, Греция жаңы сунуштарды алга сүрүүгө макулдук берди, бул жаңы сунуштар еврозонанын 7-июлдагы саммитине бериле турган болду. Муну менен бирге немис финансы министри Греция карыздарын азайтуу жөнүндөгү ар кандай сунуштарды үйрөнүп чыгууну четке какты!

7 – Тартышуулардан кийин 2015-жылы 13-июлда евро топ менен Греция бир келишимге жетишишти. Келишимге ылайык, куткаруу программасы деп аталган нерсе боюнча сүйлөшүүлөр алып барыла турган болду. Бул программанын көлөмү 86 миллиард евро болуп, мөөнөтү үч жылга созулат. Мунун тушунда мамлекет еврозонада дээрлик дефолт болгон мамлекет катары калтырылат. Греция өкмөтү кол коюуга мажбур болгон бул келишимде салыктарды көтөрүү, маяна системасын реформалоо т.а. чыгашаларды азайтуу механизмдин иштеп чыгуу, жарандык иш-чаралар мыйзамын кабыл алуу, Греция банктарына акча менен жардам берүү жөнүндөгү мыйзамды иштеп чыгуу, (өкмөт каршылык кылып келе жаткан) мамлекеттик мүлктөрдү менчиктештирүү иштерин өткөрүү, ушуга тиешелүү бир фонд түзүү көрсөтүлгөн. Бул фонд Грецияга карыз берген үч тарапка: Еврокомиссияга, Европа борбордук банкына жана Эл аралык Валюта Фондуна тапшырылат. Бул үч тараптын өкүлдөрү Греция экономикасын көзөмөлдөө үчүн Афинага келет, аларга өкмөт токтомдоруна каршылык билдирүү, кээ бир мыйзам долбоорлоруна жана суражылоолорго аралашуу укугу берилет, келишим боюнча Грецияда кызматтарга жана товарларга салына турган кошумча кыймат салыгы 13%дан 23%га көтөрүлөт. Греция бул келишим аркылуу 320 миллиард еврого жеткен карыздар структурасын кайра тикелөө мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон болсо да, бирок, бул карыздардын эч бир бөлүгүн бекер кылууга жетише албады. Греция көлөмү 35 миллиард евро болгон пакет боюнча мөөнөтү орточо карыз алды. Бул карыз мамлекетти экономикалык туруксуздук абалынан чыгарууда жаңы инвестицияларды тартат деген айтылды... Ошентип, еврозона лидерлери Греция премьер-

министри Ципрасты сарамжалдуулукка чекит коюу жөнүндөгү убадасынан баш тартууга мажбур кылышты. Алар Ципрасты ушул карыз берген үч тарап бул мамлекетке көзөмөл орнотушу үчүн Греция суверендигинин чоң бөлүгүнөн баш тартууга да мажбур кылышты. Ушуга ылайык, Европанын Грецияны куткаруу планынын алкагында Европа Союзу чукул фонду 2015-жылы 20-июлда Грецияга карыз берди. Бул карыздын көлөмү 7,16 миллиард евро болуп, Эл аралык Валюта Фондуна жана Европа борбордук банкына Греция шашылыш карыздарын төлөшү үчүн берилди. Греция финансы министрлиги «3,5 миллиард еврога жеткен карыз жана бул карызга кошулган пайыз (700 миллион еврого) төлөмдөрүнөн турган 4,2 миллиард евроно Европа борбордук банкына төлөшүн о.э. 2,05 миллиард евроно 2015-жылы 30-июндан баштап төлөнүшү керек болгон карыздар эсебинен төлөшүн билдирди, бул министрлик көлөмү 500 миллион еврого жеткен карызды да Греция борбордук банкына кайтарат» («Шаркул Авсат», 2015-жыл, 20-июль). Демек Европа Союзу фондунан алынган карыз Греция экономикасын куткаруу үчүн эмес, шашылыш төлөнүшү керек болгон карыздарын төлөө үчүн берилди. Бул карыз Греция үстүндө чогулуп жаткан үлкөн карыздын жана рибанын бир бөлүгү. Ошентип, Греция карыздар баткагына малынган абалда калып кете турган болду.

Ошондон кийин Греция банктары банктык кызматтарга эшиктерин ачты. Бул кызматтар акча алуу жана капиталдарды көзөмөлдөө операцияларына салынган чектөөлөр алкагында кызмат көрсөтө турган болду. Өкмөт токтому менен чектөөлөр эң кеминде дагы бир айга созулат. Өкмөт банктарды үч апталык мөөнөткө жаап койгон эле... Бирок, мындай чара экономиканы жанданта албайт о.э. керектөөчүлөр банктардан акча жана карыз ала албагандыктан көп компаниялар зыян көрөт. Греция парламенти 2015-жылы 16-июлда көпчүлүк добуш менен – 229 депутат жактап, 64 депутат каршы болуп – бул келишимге макулдук берди. Канчалык кымбатка түшсө да еврозоода калууну жан үрөп коргоп жаткан оппозициячыл партиялар добуш берүүдө ушул көпчүлүктү түздү. Премьер-министр Ципрас башчылыгындагы өкүмдар партия Сиризанын добуштары жетиштүү болбоду. Себеби, бул партиядан шайланган 38 депутат добуш берүүнү четке кагып, баш тартты, алардын арасында мурунку каржы министри жана парламент спикеринин орун басары да бар. Ципрастын бул келишимге ыраазылык бериши анын партиясындагы бөлүнүүлөргө себеп болду. Анткени, Ципрас сарамжалдуулук саясатына «жок» деп добуш берген 61% калктын пикирин этибарсыз таштап койдун! Акимдер улоо катары колдонгон демократиянын жүзү мына ушундай, акимдер өз кызыкчылыктарына жетишүү үчүн ушул демократия менен калк желкесине минип алышат!

Греция парламенти макулдаган бул келишим грек калкы 5-июлдагы референдумда куткаруу планына каршы «жок» деп добуш берген сарамжалдуулуктан өткөн сарамжалдуулук болуп эсептелет... Грециянын мурунку каржы министри Янис Варуфакис 2015-жылы 18-июлда Би-Би-Сиге мындай деп билдирди: «Грецияга жүктөлгөн реформа программасы экономиканы башкарууда эң чоң кырсык катары тарыхка кирет... Бул программа – аны ишке ашырууга кайсы тарап урунбасын – кыйрайт... Жаңы куткаруу программасын колдорун билдирген Ципрас үчүн макулдук берүүдөн башка бир да вариант жок эле... Бизге өлүм же моюн сунуунун бирин тандоо сунушталды, натыйжада Ципрас моюн сунуу абзел стратегия деген чечимге келди!».

Экинчи: таасирдүү мамлекеттердин ролу:

1 – Германия: Германия сүйлөшүүлөрдө жана кескин позицияларды турууда негизги ролду ойноду о.э. пландын колдонулушун катуу талап кылды, эгер Греция шарттарды аткарбай турган болсо еврозонада калбашын билдирди... Германия Греция евродон чыккандан кийин ага ырайым кылбашын, тескерисинче, андан өз карыздарын төлөөнү талап кылышын билдирди. Греция карыздарынын эң чоң бөлүгү немис банктарынан алынган үчүн Германия ушундай талапты билдирди. Германия Греция келечекте Европа Союзундагы башка мамлекеттерден карыздарды бекер кылууну талап кылышын каалабай жатат. Ошондуктан, Германия Грецияны еврозонадан чыгарып жибермекчи жана муну сүйлөшүүлөрдө билдирүүдө деген кабарлар жылжып чыкты. «Франс Пресс» агенттиги келишимден эки күн мурун т.а. 2015-жылы 11-июлда бир европалык булактын ушул сөздөрүн келтирди: «Германия Грецияны – эгер бул мамлекет жардам планына жетишүү үчүн сунуштаган сунуштарын жакшырта албаса – еврозонадан убактылуу т.а. беш жылга чейин чыгарып туруу планын иштеп чыкты». Сүйлөшүү алып барган немис финансы министри Вольфганг Шойбле мындай иштерде эски саясий түлкү болуп эсептелет... Ошондуктан, мурунку Греция финансы министри Варуфакис мындай деди: «Немис финансы министри Вольфганг Шойбле Грециянын евродон чыгышына сүйлөшүү алып баруунун бирден-бир мүмкүнчүлүгү деген этибарда карап гана калбастан, ал бүткүл еврозонаны өзүнүн талабына моюн сундурууга да аракет кылууда... Ал француздарды коркутуп аларды катуу эрежеге өкүм сүргөн евро регион моделине моюн сундуруу үчүн Грецияны евро региондон кууп чыгармакчы» («Би-Би-Си», 2015-жыл, 11-июль). Белгилүү болгондой, бул Греция министри Янис Варуфакис еврозона финансы министрлерине каршы кескин позициялары менен белгилүү болгон. Ошон үчүн, анын отставкага чыгышы премьер-министр Ципрастын талабы менен болгонунун ыктымалы күчтүүрөөк. Ципрас бул

талапты еврозона финансы министрлери менен жарашуу кадамы катары койгон. Ципрас бул министрлер менен бир нече ирет кагылышкан, алар жана немис финансы министри Греция финансы министринин сүйлөшүүлөрдө катышуусун каалабай калышкан. Ошондуктан, ушул кадам Ципрас жан берүүгө даяр экендиги жана Грециянын евро региондо калышынын тарапкери экендиги туурасындагы ишара болду. Ал еврозонадан чыгуунун акыбеттеринен коркууда. Себеби, эгер Греция еврозонадан чыгып кетсе, Ципрас Греция проблемаларын чече албай калат, ошондо ал эки маселеге жоопкер болуп калат: Ципрас Грециянын еврозонадан чыгып кетишине жана мамлекеттин экономикалык проблемаларына жоопкермин деп эсептейт, бул абалда ал өзү да, өкмөтү да жана партиясы да кулайт... Ошентип, Германиянын бекем турушу, эгер Греция шарттарды аткарбаса, еврозонадан чыгып кетишине маани бербеш – Грециянын алдын четке кагып келген жана кызыл сызык деп эсептеген нерсеге ыраазылык беришинде ийгиликтүү роль ойноду! Бул бир тараптан, башка тараптан болсо Британия 2017-жылы Евро Союзда калуу же андан чыгуу жөнүндө референдум өткөрмөкчү. Британия муну менен европалыктарга басым өткөрүп айла-амал кылууда. Себеби, Британия европалыктарды референдум натыйжаларынан коркутуп, Британиянын чыгып кетиши союзга таасир кылат, ошондуктан, Германия Британияны экономикалык жактан колдоп-кубатташы керек, ошондо Британиядагы адамдар союзда калууну жактап добуш беришет деп уктурмакчы болуп жатат... Ошондуктан, Германия Грецияга карата – жада калса, ал еврозонадан чыгып кеткен тагдырда да – катуу позицияда туруу менен Британияга «Германия экономикалык иштерде союздагы шарттарга тескери иш туткан ар кандай мамлекетке эч качан жеңил карабайт жана ал референдум натыйжаларынан коркпойт» деген мазмундагы ишара жолдомокчу болуп жатат... Германия Грецияга карата шарттарды аткарышы же евродон чыгышы жаатында мындай катуу позицияны карманышынын артынан башка карөзгөй максаттарды көздөп жатканы да көрүнүп турат. Бул максаттардын бири – еврозонага о.э. Европа Союзуна жетекчилик кылуу ролун бекемдөө жана Франция менен атаандашып, аны четке сүрүп Европага башчылык кылуу үчүн еврозонада да, Европа Союзунда да таасирдүү экенин билдирип коюу.

2 – Франция: Албетте Франция Европа Союзунда жана региондо негизги ролду ойноп жатат... Бирок, анын таасири Германия таасиринен азыраак. Ошондуктан, Франция, эгер Германия катуу туруп алса, Германиянын пикирине кошулушу анык. Бул, Греция кризисинде анык болуп калды. Себеби, Франция Грецияны еврозонада калтырууга аракет кылууда. Ошондуктан, француз жетекчилиги 2015-жылы 8-июлда билдирүү чыгарып «Олланд Словения өкмөт башчысы менен Елисей

сарайында жолугушуу өткөрүү учурунда Грецияны еврозонада алып калуунун маанисин баса белгиледи» («АФП», 2015-жыл, 8-июль). Француз премьер-министри Мануэль Вальс болсо мындай деди: «Франция Грециянын еврозонадан чыгышына жол бербөө үчүн мүмкүнчүлүктөгү бардык ишти жасайт, себеби, эгер ал жүз берсе, геосаясий акыбеттери болот жана дүйнөлүк экономикага зыян жеткирет» («Скай Ньюс», 2015-жыл, 9-июль). Бирок, Франция Германиянын Грецияга карата – бардык шарттарды аткарышы, антпесе, еврозонадан чыгышы туурасында – карманган катуу позициясына каршы чыкпады, натыйжада Греция моюн сунуп, ыраазылык берүүгө мажбур болду... Кандай гана абал болбосун, француздар еврозонадагы жана Европа Союзундагы бийлик кубатын күчөтүүнүн тарапкери. Себеби, алар бул союздун негиздөөчүлөрүнөн эсептелет. Ошондуктан, алар еврозона жана Европа Союзунда жетекчилик ролуна үмүт кылышууда. Себеби, ошондо алар өздөрүнүн эл аралык позицияларын бекемдеп алышат. Ал тургай, француз президенти Франсуа Олланд бул кризистен кийин жана еврозона мүчөлөрү еврозонага моюн сундурулгандан кийин рухтанып «демократияны бекемдөө үчүн бюджетке жана парламентте ээ еврозона өкмөтүн түзүүгө» чакыра баштады. Ал муну менен Германиянын еврозонадагы азыркы аброюна жакын абройго ээ болууну үмүт кылууда.

3 – Америка: Америка бул маселеге көңүл буруп, аны дыкат күзөттү, «француз жетекчилиги 2015-жылы 29-июнда Америка президенти Обама француз президенти Олланд менен телефон аркылуу байланышканын, экөөсү сүйлөшүүлөрдү кайрадан баштоо, бул кризисти чечип Грециянын финансылык туруктуулугун камсыздоо үчүн мүмкүн болушунча тезирээк мүмкүнчүлүктү ачууга көңүл буруу үчүн биргеликте аракет кылуу туурасында тилектеш экендигин маалымдады» («АФП», 2015-жыл, 29-июнь). Андан бир күн мурун Обама дал ушул максатта немис канцлери Меркель менен телефон аркылуу байланышкан. Америка президенти европалыктарды Грецияны куткаруу, анын проблемаларын чечүү, аны еврозонадан чыгарбоо үчүн сүйлөшүүлөрдү улантууга чакырууда. Ак үй басма сөз катчысы Жош Эрнест мындай деди: «Грецияда референдум болуп өттү, бирок, биздин көз карашыбыз өзгөрүүсүз калууда, биз Грецияга еврозонада калуу мүмкүнчүлүгүн берген чечимди табуу – эки тараптын: европалыктар менен грециялыктардын кызыкчылыгы деген көз караштабыз» («АФП», 2015-жыл, 7-июнь). Америка европалыктарга, өзгөчө Германия жана Францияга акыркы карыздардын бир бөлүгүн бекер кылышы үчүн басым өткөрмөкчү болду. Ушул максатта өзүнүн финансы миинстри Джейкоб Льюну 2015-жылы 16-июлда Берлинге жиберди. Ал өзүнүн немис кесиптеши Вольфганг Шойбле менен жолугушуп, Европа майданындагы негизги оюнчулар кабыл алган

чаралар менен таанышты, андан кийин Парижге барып француз кесиптеши Мишель Сапен менен жолугушту, бул турне башталышынан мурун: «Андан максат (турне) дүйнөлүк экономикалык абалды жана Грециянын еврозона алкагында өнүгүшүн грециялык шериктер менен биргеликте талкуулоого этибар берүү» деп маалымдалган. Немис министри Германия Американын сунуштарын четке кагышын билдирип, «Дойчланд-функ» немис радиосуна мындай деди: «Карыздарды бекер кылуу евро региондун акча союзу мүчөлүгүнө туура келбейт, ошондуктан, мен Грецияга өз ыктыяры менен чыгып кетүүнү сунуштаймын, себеби, ушул нерсе ал үчүн абзел каражат». Демек, Германия карыздарды бекер кылуу мүмкүн эмес деген мазмунда кескин каршы жоопту берди... Ыктымал, бул немис финансы министри Америка саясатына каршы чыгып жаткан сейрек абалдардын бири болсо керек! Обама европалыктарга Греция еврозонада калышы үчүн бул мамлекетке жардам көрсөтүүнү сунуштаган. Америка ушул багытта басым өткөрүүдө. Себеби, Америка Грециянын еврозонада калышын каалоодо. Ошондуктан, Грецияны ишке салуу максатында аны колдоп-кубаттоого аракет кылууда. Анткени, Америка Греция – капитализм түзүмүндө чечүүгө мүмкүнчүлүгү жок экономикалык абалы себептүү – бул региондо алсыз чекит экенин, ошондуктан, ал Европага оор жүк болушун, бул регионго жана Европа союзуна коркунуч салган жемирүүчү элемент болуп кала беришин жакшы билет. Америка еврого сокку берип, аны кулатууну каалайт. Себеби, евро өсүп күчөдү, бекемделди, дүйнөдө еврону колдонуу майданы кеңейди, натыйжада евро доллар менен атаандаша турган болуп калды. Бул мамлекеттер үчүн бир саясий түзүм жок экенине карабастан, Германия менен Франция еврону сактап калууда бекем турганы үчүн евро ушундай абалга келди... Америка Европа Союзу Америка менен атаандаша турган саясий жана экономикалык күчкө айланышын каалабайт. Ошондуктан, Америка Грециянын жана бул союздагы алсыздык чекиттерин түзгөн башка мамлекеттердин союздун курамында калышын каалоодо. Себеби, ошондо бул союз алсыз бойдон кала берет же кулайт, ошондо Европа Америка таасиринен чыгып кете албайт. Мурун айтып өткөнүбүздөй, Америка кредиттик рейтингди белгилеген компаниялар менен тил бириктирип, Грециянын финансылык абалын жашырууга салым кошкон. Бул рейтинг компаниялары кризисте турган Греция еврозонага кириши үчүн Грециянын рейтинг деңгээлин жогорулатып көрсөткөн. Мына эми, Грециянын карыздары ачыкка чыгып, евро доллар менен атаандашууга кудуреттүү болбой калды... Мындан кийин Греция жана ага окшогон мамлекеттердин карыз кризиси себептүү евро доллар менен атаандашууга кудуреттүү болбой кала берет... Ошондуктан, Европа Союзу, айрыкча Германия Америка үчүн

Европа Союзун, айрыкча, анын акча бирдиги «еврону» күчсүздөнтүп доллардын лидерлигин сактап калуу маанилүү экенин түшүнүп жетиши керек...

Үчүнчү: куткаруу планы жана Греция кризисин чечүү:

1 – Грециянын карыздары 320 миллиард еврого жетип, анын экономикасынан көп эсе ашып кетти. Ошондуктан, Эл аралык Валюта Фонду бул карыздарды «төлөөгө мүмкүн болбогон карыздар» катарына киргизди. Бул фонд Европа лидерлерине 2015-жылы 11-июлда, келишимден мурун сунуштаган документте мындай делген: «Греция карыздарын чечүүнүн мүмкүнчүлүгү жок, аларды карызды жеңилдетүү чаралары аркылуу гана чечүү мүмкүн, бул чаралар өтө узакка созулат». Документте «Греция карызын чечип болбойт, бул карыз Афинанын келерки эки жылдагы ички дүң продукциясынын болжол менен 200%ына жакындашып калган, белгилүү болгондой, бул көрсөткүч азыркы учурда 175%га жеткен» («АФП», 2015-жыл, 15-июль). Мурун Италия өкмөтүнүн башчысы жана евро комиссия башчысы болгон Романо Проди «DeutschlandRadio Kultur» радиосуна 2015-жылы 15-июлда берген интервьюсунда Греция кризиси күчөшүнүн жоопкердигинин бир бөлүгүн Германияга жүктөп мындай деди: «Немис өкмөтү жумшак жолду карманбады, Греция өкмөтү болсо миндеген каталарга жол койду, бул, анык, бирок, бул жерде Грецияга басым өткөрүп жаткан мажбурлоо мекемеси бар, бул мекеме Грециянын чечим кабыл алуудагы суверендигин да уурдоодо, бул болсо келечекте жаман акыбеттерге алып келет...». Проди «Германия менен бир нече мамлекеттер ортосунда терең аңгек бар экенин» да айтып «Биз дагы да жаманырагына жол бербедик, бирок, проблеманы чече албадык» деди. Ал дагы мындай дейт: «Дагы да саясий шайкештикке жетишилбесе Европа эки улуу күч: Кошмо Штаттар жана Кытай колониясына айлануу коркунучу астында кала берет». Ошондуктан, еврозонанын гана эмес, бүткүл Европа Союзунун кадамдары бир бекем жер үстүндө эмес, тескерисинче, алыска барбай кулоо алдында турган жерде турат...

2 – Ушуга ылайык, Греция кризиси куткаруу планы менен чечилбеди, ал дагы эле турат жана дагы кайталанса керек. Себеби, үч жылдан кийин Греция мойнундагы карыздар дагы да үйүлүп кетет, акыбетте Греция бул карыздар үстүнө коюлган рибанын бир бөлүгүн да төлөй албай калат. Анткени, азыр Грециянын мойнунда 320 миллиард евро карыз бар, бул мамлекет келерки үч жыл ичинде дагы 86 миллиард евро карыз алат, бул карыздар үстүнө коюлган риба эселеп көбөйүп, бул мамлекеттин кымбат баалуу кагаздарын камсыздоо төлөмдөрүнөн ашып кетет. Бул мөөнөт бүткөндөн кийин дагы ушул карыздар жөнүндө сөздөр башталат. Ошондуктан, немис канцлери Меркель «Грециянын оор

карыздарын жеңилдетүү планын карап чыгууга даяр экенин, бирок, талап кылынган экономикалык реформалар өткөрүлгөндөн кийин карап чыгышын, пайыздык ставкаларды азайтууну жана финансылык төлөмдөр мөөнөтүн узартууну талкуулоо ниетинде экенин» билдирип: «Греция карыздарынын – ал дале жалгыз валютадан пайдаланып жаткан соң – 30 же 40%ын эч качан бекер кылбайбыз», - деди («Би-Би-Си», 2015-жыл, 22-июль). Демек, карыздар сакталып кала берет, алардан айтоор эч нерсе бекер кылынбайт, маселе пайыздык ставкаларды азайтуу гана... Рiba болгон пайыздык ставка азайган учурда да, бул, Грецияны куткара албайт, төлөм мөөнөттөрүн узартуу да бул мамлекетти куткара албайт, тескерисинче, проблема тура берет, рiba себептүү – рiba көрсөткүчү канчалык аз болбосун – карыздын көлөмү ылдам көбөйө берет. Андан тышкары Грецияда бул карыздарды төлөөгө жетиштүү киреше булактары да жок, демек, Греция кудуретсиз жана кыйраган. Эми, Греция катарына дал ушундай абалды башынан өткөрүп жаткан башка мамлекеттерди да кошо турган болсок, еврозона жана Европа Союзу алсыздык чекиттеринен кыйналат, бул чекиттер еврозона жана Европа Союзу вужудуна коркунуч сала берет деп айтуу мүмкүн.

Ошондуктан, бүткүл дүйнө үчүн проблемаларды Ислам менен гана чечүүдөн башка жол калбады. Себеби, Ислам инсанды ойготот, аны өзүнүн экономикалык жана финансылык түзүмдөрү менен бактылуу кылат, бул түзүмдөр инсандын проблемаларын толук чечип берет. Себеби, Ислам байлыктардын адилет бөлүштүрүлүшүн кепилдейт, бул байлыктар бир ууч байлардын колуна чогулуп калышына жол бербейт. Ислам рibaга жана камсыздандырууга тыюу салат, карызга муктаж болуп калган адамдарды кулга айлантууга жол бербейт, Ислам карыз себептүү адамдарды кордой турган шарттар коюуга да тыюу салат. Ошондуктан, адамдар Ислам астында карыз бергендердин ырайымына муктаж болбойт. Демек, инсандар Исламдан башка эч бир түзүмдө эч качан бейпил жашай алышпайт жана эч качан азиздикке жетишишпейт. Латиф, Хабир Аллах акыйкат айтат:

(فَمَنْ اتَّبَعَ هَذَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا)

«Ким Менин хидаятыма ээрчисе, жолдон адашпайт жана бактысыз болбойт. Ким Менин эскертмемден баш тартса, анда, албетте ал үчүн бактысыз жашоо болот» [20:123-124]

8-шаввал, 1436-х.
24-июль, 2015-м.

Германия жана Улуттук коопсуздук стратегиясы

Суроо: Германия өкмөтү Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин алгачкы жолу Улуттук коопсуздук стратегиясын жарыялады. Бул стратегия Германиянын түрдүү мекемелеринде бир жылдан ашык убакыттан бери талкууланып, акыры 2023-жылдын 14-июнунда жарыяланды. Аталган стратегия Экинчи дүйнөлүк согушта жеңилгенден кийин Германияга киргизилген чектөөнүн аякташын түшүндүрөбү? Бул стратегиянын кабыл алынышынын артынан Европада жана эл аралык саясатта Германиядан эмнелер күтүлөт?

Жооб: Германия Экинчи дүйнөлүк согушта жеңилгенден кийин төрткө бөлүнүп, ар бир бөлүгү жеңип чыккан ири мамлекеттерге (АКШ, СССР, Англия, Франция) бөлүштүрүлдү. Андан кийин үч Батыш өлкөсү биригип Батыш Германияны, Орусия Чыгыш Германияны түптөдү. Ошентип, Германиянын батыш бөлүгү Америкага, чыгыш бөлүгү СССРге көз каранды мамлекет катары иш алып барды. Чыгыш Германиянын батыш тарабында СССРдин, Батыш Германиянын чыгыш тарабында Американын аскерий базасы жайгаштырылып, ишке салынды. Экинчи дүйнөлүк согуштан кийинки абал ушундай эле... Бирок, бул абал аста-секин өзгөрдү:

1. Айрым расмий маселелерди эске албаганда, эки Германия тең өз лагериндеги лидеринен көз карандысыз саясат жүргүзгөн эмес. Советтер Союзу алсырап, 1990-жылы эки Германиянын биригүүсүн кабыл алганга чейин, тагыраагы, Москва Батыштын пайдасына Чыгыш Германиядан баш тартканга чейин абал ушундай болгон. 1992-жылы Европа Биримдиги Америкага каршы “Маастрихт” келишимин түзүштү жана 1991-жылы СССР таркап, Орусия ички көйгөйлөрү менен алек болуп калды. Ушундан кийин Германиянын Европадагы эң күчтүү экономикага айланышына мүмкүнчүлүк ачылды. Немистер эл аралык абалдын өзгөргөнүн көрдү жана экономикалык багытты Германиянын көз карандысыздыгынын негизги тиреги катары аныктап алды. Мындан улам, коргонуу саясатын минималдуу көрсөткүчтө алып барды. Муну менен Германия Англия жана Франция сыяктуу Европа күчтөрүн жана Орусия, АКШ сыяктуу эл аралык күчтөрдү провакация кылбоону көздөдү. Экономикалык жактан Европа күчтөрү менен атаандаша турган күчкө айланды.

2. Өнөр жай жана экономикалык ийгилиги, Орусия менен соода алакасын кеңейтүүсү Германияны Европада экономикалык лидерге айлантты. 2010-жылы Грекия кризисинде болгондой, Германиянын бул лидерлиги Европага таңууланган учурлар да болду. Жалпысынан Европанын тышкы саясатында Германиясыз маанилүү экономикалык

маселеге кол коюу мүмкүн болбой калды. Бул өзгөчө Франция үчүн жагымсыз болду. Ошентсе да Франция немис армиясынын алсыздыгы себептүү эки өлкө атаандаштык алкагында бара жатат деген түшүнүктө калды. Бул учурда Германия коопсуздук маселеси жөнүндөгү көз карашы тууралуу “Ак Китептерди” жарыялаган. Анын алгачкысы 1969-жылы, акыркысы 2016-жылы чыккан. Анда коопсуздук тууралуу, терроризмге каршы күрөшкө Бириккен Улуттар Уюму аркылуу катышуу каалоосу айтылды. Орусия 2014-жылы Крымды Украинадан тартып алганда Германия бул баскынчылыкка катуу каршы туруп, Батыштын Орусияга салган санкцияларына кошулду. Бирок, Германиянын Орусия менен болгон соода кызыкчылыктары Орусияга каршы кандайдыр бир иштерди жасоосуна тоскоолдук кылды. Орусиянын Крымды басып алышы Европанын коопсуздук балансын бузса да, Германиянын Минск келишимине катышуусу немистерге Орусия коркунучун басандатууга үмүт берди. Немистер Орусиянын Украин өкмөтүнө каршы тутанткан согушу, орус жикчилдерин колдоосу Донбасс менен Крым чек араларында токтойт деп үмүттөнүштү.

3. Бирок, Орусиянын 2022-жылы Украинага бастырып кирүүсү АКШ түзгөн эл аралык коопсуздуктун негизине жарака түшүрдү. АКШ Европа жана эл аралык күчтөрдү Орусияга карата айтып келген бул айыптоолорго ынандырды. Бул, өз кезегинде ансыз да күчтүү экономикасы бар Германия үчүн аскерий негизди түзүүсүнө алтын мүмкүнчүлүк берди. Себеби, Америка Кытайдын таасирин токтотууга даяр болуу үчүн Европанын Орусияга каршы туруусун каалады. Натыйжада, Германия анын аскерий державага айлануусуна эл аралык майдан ачылганын көрдү. Германия Орусия менен соода алакасын үзүп, коопсуздукту коргоо жана армияны колдоп, өнүктүрүү үчүн 100 млрд евролук үлкөн каржы фондун түзгөнүн билдирди. Украинадагы согушту бурулуш чекити деп жарыялады. А түгүл, анын аскер күчтөрү Экинчи дүйнөлүк согуштан кийинки чектөөлөрдөн кутулганына белги катары бир катар согуштук учактарын Тынч океанына жиберди. Муну менен немис калкында улуулук туйгусун ойготту. Германия Украина жана Чыгыш Европадагы өзгөчө жоопкерчилиги тууралуу билдирди. Германияда Орусиянын Украина чек арасында токтоп калбай турган империалисттик амбициясына каршы турууга даяр болуу тууралуу талкуулар күчөдү.

4. Шульцтун өкмөтү 14-июнда Улуттук коопсуздук стратегиясын жарыялоо учурунда немис калкы бул стратегия үстүндө консенсуска келгенине басым жасады. Ошондуктан, Улуттук коопсуздук стратегиясын ачыктоо учурунда коалициядагы “Жашылдар” партиясы менен “Эркин демократ” партиясынын жетекчилери канцлер Шульц

(Социал-демократ) партиясы менен бирге турушту. Ал эми, оппозициялык партиялар бул стратегияда күмөндүү жагдайлар бар деген негизде өкмөткө бир катар сындарды айтты. Ошентсе да, бул көрүнүш Германиядагы өзгөрүүнүн олуттуулугун жана Германиянын Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин ондогон жылдар бою чектөө астында турган аскерий жана коопсуздук тармагы жаңы тепкичке көтөрүлгөнүн көрсөтөт.

5. Германия канцлери Шульцтун билдирүүсү да немис саясатындагы жаңы өзгөрүүлөрдү ачыктап турат. Ал тездик менен өзгөрүп жаткан шарттарда герман өкмөтү жарыялаган Улуттук коопсуздук стратегиясы жарандардын коопсуздугун коргоого маанилүү салым кошорун белгиледи. Социал-демократ саясатчы бул стратегияны жактап, өкмөт адаттан тыш жана маанилүү чечим кабыл алганын айтты. Шульц Орусиянын Украинага кол салуусу жана Кытай өкмөтүнүн барган сайын агрессивдүү кадамы каршысында Германиянын коопсуздук жана саясаты да олуттуу өзгөргөнүн ачыктады. Шульц мамлекеттин негизги милдети жарандардын коопсуздугун камсыздоо экенин билдирди. Ал бул милдетти коопсуздук стратегиясы аркылуу гана аткаруу мүмкүн экенин белгиледи. “Мурун немис өкмөтүнүн коопсуздук саясаты чектелген болсо, мындан ары бүтүн жана комплекстүү түрдө уланат”, - деди Шульц. (14.06.23, “Deutsche Welle”).

6. Германиянын Улуттук коопсуздук стратегиясы тууралуу документ өкмөттүн жарандардын коопсуздугун камсыздоодо жетекчилик кыла турган принциптерден турат. Экинчи дүйнөлүк согуштан бери алгачкы жолу кабыл алынып жаткан документте орун албаган, бирок, маанилүү маселелердин бири – немис армиясы коопсуздук коркунучуна каршы коргонуу милдетин жүргүзүүсү жана комплекстүүлүгү. Тагыраагы, чабуулду да камтыган ишке өтүүсү. Бул Европадагы чоң жана кооптуу өзгөрүү. Стратегиялык документ немис армиясын комплекстүү жана тез арада өнүктүрүүнү пландоодо. Германия НАТОнун 2014-жылы пландаган ИДПнын кеминде эки пайызын армия жана коопсуздукка жумшоо чечимин кармана турганын белгилеп, коргонуу үчүн башка министрликтердин бюджетин азайтууга даярданууда. Бул, өз кезегинде Германиянын бакубатчылыгы төмөндөшүнө маанилүү таасирин тийгизет. Каржы министри Кристиан Линднер Германия ондогон жылдар бою тынчтык аркылуу бакубат жашоого жетишкенин билдирди. Бул болсо, ал коргонуу маселесине көңүл бурууга анчалык кызыкдар болбогонун түшүндүрөт. Каржы министри Берлинде Улуттук коопсуздук стратегиясы ачыкталып жатканда сүйлөгөн сөзүндө: “Бул бюджеттеги үлүштөр туруктуу түрдө өзгөрүүгө дуушар болорун билдирет”, - деди. (16.06.23, “Deutsche Welle”)

7. Бул документ Германия өкмөтүнүн тобокелдик анализине байланыштуу көз карашын да билдирет. Өкмөттүн айтышынча, Орус армиясы б.а Орусиянын Украинага кол салышы тышкы коркунучтардын башкы катарында турат. Шульцтун билдирүүсүндө келгендей, “Кытайдын барган сайын агрессивдүү көрүнүшү”, Кытайдын таасиринин артышы жана Батышта анын режимине каршы туруу андан кийинки коркунуч болуп эсептелет. Документ кибер коопсуздук, Германиянын өнөр жайына тийгизген коркунучтар жана климаттын өзгөрүшү сыяктуу ички тобокелдиктерди да камтыган. Бул маселелер сырттан келген коркунучка түздөн-түз байланыштуу болсо да. Анткени, Орусия Батыш өлкөлөрүнө кибер чабуулдарды жасаган деп айыпталып келет. Ошондой эле, документте климаттын өзгөрүшүндөгү тобокелдиктерди азайтуу боюнча эл аралык координациялык иштерге да орун берилген. Демек, Германиянын бул Улуттук коопсуздук стратегиясы Германиядагы саясий чөйрөдө айрым күмөн жана бүдөмүктөр дагы бар экенине карабастан, Германиянын тышкы саясаты бир тепкичтен экинчи тепкичке өткөнүн билдирет.

8. Германия өз армиясын күчтөндүрүп, аны өнүктүрүү үчүн эбегейсиз каражат бөлүү жана чет өлкөлөрдө чабуул жасоочу аскерий операцияларды өткөрүү үчүн эшиктерди ачуу менен Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин ага таңууланган аскердик чектөөлөрдөн жана аскердик басымдан кутула алат. Башкача айтканда, ал басымдар тарыхта калган болот. Бул болсо, Франция менен Германиянын ортосундагы негизги айырмачылыктар бар экенин, учурда бул айырма ачык-айкын көрүнүп калганын билдирет. Өзөктүк куралды жайылтпоо келишимине кол койгон Германия өзөктүк куралсыз статусун кармап да, 1990-жылы Чыгыш жана Батыш Германия бириккен учурда ири төрт держава менен кол койгон “Германияга карата акыркы жөнгө салуу келишиминде” буга басым жасалса да, бул терең өзгөрүү немис армиясын күчтөндүрүүнү жана аскер санын көбөйтүүнү талап кылат. Чындыгында, бул жогоруда айтылган “Германияга карата акыркы жөнгө салуу келишимине” карама-каршы келет. Ал келишимде немис армиясынын максималдуу чеги 370 000 аскер деп белгиленген. Бирок, Америка Британия менен биргеликте Германияга Орусияга каршы жаңы ролду берди, бул жагдай Германиянын жогорудагы келишимден чыгуусуна шарт жаратат. О.э Орусиянын немис аскердик күчүнө жасаган кысымынан да кутулат. Ал эми, Францияга келсек, анын позициясы Америка жана Англиянын Германияны аскердик жактан күчтөндүрүү аракеттеринин каршысында алсыз сыяктанат. А түгүл, күндөн-күнгө күчөп бара жаткан немис-француз келишпестиги бүткүл Евробиримдиктин бузулушуна алып

келиши мүмкүн. Муну Америка да, Британия да кубануу менен кабыл алат.

9. Франциянын кооптонууларын, айрыкча, Германиянын аскерий өнүгүүсү тууралуу кооптонууларын азайтуу үчүн Германиянын Улуттук коопсуздук стратегиясында Германия Европа Биримдигинин бир бөлүгү экендиги жөнүндө айтылат: «Стратегияда өкмөт Европа деңгээлинде технологиялык коргонууну күчөтүү, тынчтыкка, саботажга жана киберчабуулдарга каршы күрөштү күчөтүү, Евробиримдик ичинде курал-жарак экспортун көзөмөлдөөнү координациялоо зарылдыгы сыяктуу бир катар максаттарды атап өткөн». (16.06.23, “Deutsche Welle”). Бирок, бул, башка тараптан, Европа үчүн стратегиялар Берлинден чыгарыла баштаганын көрсөтөт. Муну көргөн Парижде дагы башка кооптонуулар пайда болууда. Мындан тышкары, Германия Европанын абадан коргонуу долбоорун да жетектөөдө. Жаңы стратегияда Германия калкынын саны жана экономикалык кубаты боюнча Европадагы эң чоң өлкө экендиги, Европанын коргонуу системасын жана НАТОну чыңдоо үчүн андан эмне талап кылынары айтылат. Айрыкча, ал Европанын "Асман калканы" деп аталган ракеталык комплексин курууну көздөп жаткандыгына ишара кылууда. Коргоо министри Борис Писториус 18 өлкө бул демилгеге катышууга принципиялдуу макулдугун бергенин билдирди. (“Аль-Шарк”, 17.06.23).

10. Германиянын тышкы иштер министри Анналена Бербок Улуттук коопсуздук стратегиясын ачыктап жатып, авторитардык режим катары каралган Кытай менен Россия тууралуу мындай деди: «Стратегиялык коопсуздук саясаты "үч борбордук негизге" таянат: коргонуу, туруктуулук жана дайымийлик. Коргонуу тармагына армияны чыңдоо, жарандык коргонуу жана калкты коргоо кирет. Туруктуулук тармагы, тагыраагы, каршы туруу жөндөмүн, "негизги эркин демократиялык системабызды мыйзамсыз тышкы таасирлерден" коргоону өз ичине алат. Айрыкча, “сырьё жана энергия булактары менен камсыз кылууда бир тараптуу кесепеттерди” кыскартуу керек жана камсыздоо булактарын көп тараптуу кылуу зарыл». (“Deutsche Welle”, 16.06.23). Бул, Америка Германияны жана бүткүл Европаны Орусиядан келген энергия чынжырларын үзүүгө мажбурлагандан кийин Германия Американын саясатына ээрчигенин көрсөтүүдө. О.э АКШнын Кытайдын камсыздоо чынжырларын азайтууга багытталган саясатына түшкөнүн билдирет. Германиянын билдирүүлөрүндө бул ачык-айкын көрүнүп турат. Ушул эле булак билдиришинче, канцлер Шульц: «Биздин пикирибизде Европа Биримдиги менен Трансатлантикалык альянстын ортосундагы байланыш борбордук боюнча сакталууда», - деди. (16.06.23, «Deutsche Welle»).

11. Германиянын бул Улуттук коопсуздук стратегиясын төмөнкүчө жыйынтыктасак болот:

А. Бул стратегия Экинчи дүйнөлүк согуш бүткөндөн бери Германияга таңууланган аскерий басымга чекит койду. Германия өз армиясын чыңдоо жана аны коопсуздуктун гаранты кылуу жолунда ишенимдүү түрдө алга жылууда. Бирок, өзөктүк куралды жайылтпоо келишиминин тарапкери болгон өлкө катары эл аралык шарттарга жараша чектөөлөрдү бузуп барууда.

Б. Батыштын эл аралык шарттарына ылайык, Германия душман катары биринчи кезекте орус армиясын, андан кийин Кытайды белгиледи. Германиянын Улуттук коопсуздук стратегиясында Кытай соода өнөктөш жана барган сайын агрессивдүү көз караштагы өлкө катары айтылган. Бирок, Германия эл аралык маселелерди чечүүдө аны менен кызматташууга тоскоолдук көрбөйт. Бул боюнча анын позициясы чоң жетилик тобу жарыялаган позицияга толугу менен дал келет.

В. Германия Европа Биримдигинин жана НАТОнун мүчөсү катары аны курчап турган коопсуздук жана аскердик көйгөйлөрдү белгилеген. Германиянын Улуттук коопсуздук стратегиясында Европа жана эл аралык уюмдар менен кызматташуу милдеттери баса белгиленди.

Г. Бул стратегияда Германия Европа жана НАТО өлкөлөрүнүн бир бөлүгү экенин айтса да, анын коопсуздугу Европа жана НАТО коопсуздугунун бир бөлүгү экенин билдирсе да, Америка көзөмөлдөгөн эл аралык системаны коргой тургандыгын ырастаса да, мунун баары Германиянын Улуттук коопсуздук стратегиясынын коркунучун азайтпайт. Швеция менен Финляндиянын НАТОго кошулушу сыяктуу эле Германиянын бул стратегиясы Москва үчүн эл аралык чоң жоготуу экендиги талашсыз.

Д. Германия экономикалык лидерлигин алдыңкы сапка чыгаруу үчүн акыркы отуз жыл бою Евробиримдиктин ичиндеги позициясын пайдаланып келди. Бул улуулукка карай биринчи кадамы эле. Учурда күчтүү армияны жана өнөр жайлашкан аскерий кубатка ээ болуу аркылуу улуулукка карай экинчи кадамды таштады. Мында Германия Украинадагы согуштан жана согуштун натыйжасында жаралган эл аралык шарттардан пайдаланууда. Бул Германияга башка чектөөлөрдөн кутулуп, Европа өлкөлөрүнөн жана Америкадан бөлөк өз стратегиясын өнүктүрүүсүнө шарт түзөт. Бул нерсе кыска убакытта күтүлбөсө да, окуялар Германиянын бул багытта алга жыларын көрсөтүүдө.

12. Корутундулап айтканда, азыркы дүйнөдөгү чоң державалар адилетсиз жана агрессивдүү түрдө кан төгүү үчүн жер жүзүндө бузгунчулук жаюуда, эгин жана насилди жок кылуу үчүн бири-бири менен жарышууда. Халифалык нуру кайрадан жер жүзүн жарык

кылмайынча, адамдардын абалында эч бир өзгөрүү болбойт. Халифалык мусулмандардын гана эмес, көлөкөсү түшкөн жалпы адамзаттын коопсуздугун камсыздайт... Ошондо акыйкат дүйнөнүн бардык тарабында угулат.

{وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا}

«Айткын: «Акыйкат келди, батыл жок болду. Албетте батыл жок болуучу»» [17:81]

{وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا}

«Алар: «Ал (күн) качан болот?» деп (сурашат). «Балким жакында болоор», деп айткын!» [17:51]

5-зулхижжа, 1444-х.

23-июнь, 2023-м.

Американын Косоводогу аракеттери

Суроо: Американын Косоводо алып барып жаткан иштеринен аны Сербиядан бөлүп жиберүүнү каалап жатканы көрүнүп турат. Сыртынан караганда Косоводогу мусулмандардын кызыкчылыгы үчүн болгон бул ишти кылууга Американы эмне мажбур кылды? Себеби, Косовону Сербиядан бөлүү – сербдердин мусулмандардын башына салып жаткан үрөй учурган катуу басымын, кыргынын жана зулумун токтотуу болот го?

Жооп: Сербия Балканда маанилүү орунду ээлейт. Аны менен Россия ортосунда традициялуу, маданий жана диний (праваславдык) байланыш бар. Ал бүгүнкү күндө (айрыкча, Югославия майдалангандан кийин Сербия анда негизги орунду ээлеп, анын борбору Белград Югославиянын борбору болчу) Россияга көбүрөөк байланып, анын Балкандагы негизги шериктешине айланып калды. Ал Россиянын таасири менен Европа союзунан алысташууда жана ушуну менен бирге, Америка Балкан (Чыгыш Европа) мамлекеттеринин арасында өз таасири астындагы мамлекеттер болушуна эле эмес, балким, бул жерди Россиянын быкынына сокку берүүчү күчтүн борборуна айлантууга умтулуп жаткан бир убакта, ал Американын Балкандагы саясатына каршы аракет кылууда.

Ошондуктан, Американын биринчи кадамдары Сербия курамында турган Черногорияны бөлүп таштоо болду. Ал буга жетишти. Америка Черногорияны Сербиядан бөлүп, анын эгемендүү болуу аракеттерине жардам берди.

Азыр Америка Косовону Сербиядан бөлүп таштоо алдында турат. Бул нерсе анын мусулмандарды жакшы көргөндүгүнөн эмес, тескерисинче, Сербияны күчсүздөндүрүү үчүн болот. Кийин болсо Россия таасири астында турган Сербия тарабынан боло турган тосуктарды жок кылып, өзүнүн пландарын ишке ашыруу үчүн Балкандагы Россиянын акыркы алака аркандарын үзүп таштоого урунат.

Төмөнкүлөр бул нерсени дагы да айкындаштырат:

а) Америка Косовону азат кылуу армиясын (KLI) даярдап, аны куралдандырды.

б) НАТОну иш жүзүндө (анын түзүлүш мыйзамына ылайык) Америка башкаргандыгы себептүү, мындан сегиз жыл мурун аны аракеттендирип, Сербияга чабуул кылды, натыйжада, аны Косоводон чыгарып жиберүүгө жетишти. О.э. 1999-жылы Косовонун БУУнун башкаруусунда болушу жөнүндөгү Коопсуздук кеңешинин 1244-номерлүү токтомун да чыгартып алууга жетишти.

в) 1244-номерлүү токтом эгемендүүлүктү биротоло чече албас эле. Ошондуктан, Коопсуздук кеңеши 2007-жылы 3-апрелде БУУнун атайын өкүлү Марти Ахтисаринин сунуштарын талкуулоону баштады. Бул сунуштарда Косовонун Сербиядан эгемендүү болушу жаатында олуттуу кадамдар бар.

г) АКШ өкмөтү Косово эгемендүүлүгү жөнүндөгү Ахтисаринин сунуштарын кубатай тургандыгын жарыя кылды. Бул жөнүндө 2007-жылы 13-апрелде тышкы иштер министринин орунбасары Николос Бернс айтты.

Сербия маалымат каражаттары ага чабуул кылып: Бернс «Коопсуздук кеңеши өз токтомун чыгарбаса да, АКШ жакынкы күндөрдө Косовонун эгемендүүлүгүн тан алат» деп жарыя кылды, - деп жазышты. 2007-жылы 18-апрелде Бернс билдирүү жасап, андай дебегенин, балким, «Региондогу БУУнун атайын өкүлү Марти Ахтисаринин планы Косово жана региондо тынчтык үчүн эң жакшы план болот. Ошондуктан, Америка Коопсуздук кеңешинин токтому аркылуу Косового эгемендүүлүк берилишине аракет кылат жана жакынкы күндөрдө Косово АКШ жана башка мамлекеттер тарабынан өз эгемендүүлүгүнүн тан алышына жетишет» дегенин айтты.

Т.а. Бернс өзү сүйлөгөн сөзүн тан алды, бирок, башкачараак ыкмада!

Бул Америка позициясы.

д) Ал эми Европа союзунун позициясына келсек, Американын Балканда Россия таасирин күчсүздөнтүүнү жана бул жерде өз таасири алдындагы ар кандай тосукту алып таштоону каалап жатканына карабастан, Европа союзу Сербиянын Россия менен алакасын үзүшүнөн же бул алаканы күчсүздөнтүшүнөн пайдаланып, Сербиянын Европа союзуна мүчө болушун күтүүдө. Мында ал Сербиянын Америкага болгон душмандыгынан пайдаланып, Европа союзу мүчөлөрү ичинен Америкага таяныч болуп турган Польша жана Чехия сыяктуу Чыгыш Европа мамлекеттери менен ортодо тең салмактуулукту пайда кылууга урунууда. Ошондуктан, Европа союзу Ахтисаринин планын макулдашын билдирди. Германиянын мурунку тышкы иштер министри Йошко Фишер 2007-жылы 12-апрелде «Косово үчүн туруктуу чечимдин убагы келди» деген макала жазды. Анда мындай делген: «БУУнун көзөмөлүндө Косово эгемендүүлүгүнө алып келе турган Ахтисаринин бул сунушу эл аралык коомчулук үчүн, айрыкча, Европа үчүн эң туура бирден-бир жол».

е) Ал эми, Сербия менен Россиянын позициясына келсек, алар бул сунушка абдан катуу каршы болушту:

- Сербия өкмөтүнүн президенти 2007-жылы 3-апрелде, Коопсуздук кеңешинде Ахтисаринин сунуштары талкууланып жаткан убакта: «Сербия Косового башкарууда кең укуктар берилген өлкө катары Сербия

республикасынын курамында калышынан башкасына ыраазы болбойт», - деди. Ал 2007-жылы 2-апрелде, Коопсуздук кеңешинде катышуу үчүн Нью-Йоркко учуп кетишинен мурун, Белград аэропортунда мындай деп билдирүү жасады: «Россиянын Сербияны колдоп-кубатташы Ахтисаринин эл аралык нормаларды тебелеген планын – бул план мамлекеттер суверенитети жана аймактык бүтүндүгүн урматтабагандыктан – жокко чыгарууда бир тарыхый окуя болуп калат».

- Россиянын тышкы иштер министрлиги 2007-жылы 19-апрелде: «Косового эгемендүүлүк берилиши Европадагы туруктуулукка каршы кескин жана олуттуу чиеликтерди алып келет», - деп жарыя кылды. Кийин Сербия көнбөй турган ар кандай токтомго каршы Россия өзүнүн veto коюу укугунан пайдаланарын айтып коркутту. 2007-жылы 5-7-апрелде Белграддагы маалымат каражаттары эки тарапка алакадар акыйкаттарды текшерүү үчүн Россия Косово жана Белградга комиссия жиберүү сунушун киргизгендиги жана Ахтисари планынын талкуусун комиссия кайтканга чейин кечиктирүүнү талап кылгандыгы жөнүндө кабар таркатты. Коопсуздук кеңеши бул сунушту кабыл алып, комиссия түзүүгө киришти. Комиссияга башчылык кылууну Коопсуздук кеңешине мүчө болгон, бирок, туруктуу мүчө болбогон о.э. Европа мамлекеттеринин бири болбогон мамлекетке тапшырды. Коопсуздук кеңеши жөнөткөн делегация өзүнө тапшырылган ишке киришүү үчүн Белградга 2007-жылы 25-апрелде жетип келди. Бул комиссиянын келишинен мурунураак Белград телевидениеси Россия тышкы иштер министринин орунбасары Владимир Титовдун өзүнүн мамлекети «Коопсуздук кеңешинде БУУнун атайын өкүлү койгон пландын өтүшүнө жол бербейт, себеби, бул план кыйраган план», - деп айткан сөздөрүн көрсөттү.

2007-жылы 28-апрелде Россия тышкы иштер министри бул маселеге кайтып, Сербия кабыл албай турган Косово жөнүндөгү ар кандай чечимди өз мамлекети четке кагарын баса белгиледи.

Косоводо болуп жаткан иштер Америка менен Россия ортосундагы күрөш экени, бул күрөштө Европанын да бир аз салымы бар экени жогорудагылардан көрүнүп турат. Бул күрөштө мусулмандардын эч кандай кызыкчылыгы көздөлбөгөн. Муну тастыктаган нерсе, Ахтисаринин Косовонун эгемендүүлүгүн талап кылып жаткан бул планы – тастыкталган тагдырда да – ага башкарууда толук укуктуу мамлекет даражасын бербейт. Балким, БУУнун башкаруусу менен НАТОнун коргоосунда болот. Американын башкаруусунда болуп, Европа союзуна да бир аз «сөөк» таштап коюлат. Бул эми эгер Россиянын каршылыгын же анын veto укугунан пайдаланышын жоготуу максатында Россия аны

кабыл алышы үчүн планга өзгөртүү киргизилбеген тагдырда гана ушундай болот.

Элестетүү аныгыраак болушу үчүн төмөнкүлөрдү келтиребиз: Эки миллионго жакын калкы бар Косово миладий 1389-жылдан 1913-жылга чейин Усманий Халифалык мамлекетинин курамында болуп келди. Калкынын 90%ы мусулмандар, 10%ы сербдер. Ахтисаринин бул планы мусулмандардын Албанияга кошулушуна, сербдердин болсо Сербияга кошулуп кетишине жол койбойт. Косовону Америка жана НАТОнун башкаруусу астында сактоо үчүн, бул проблема проблема бойдон кала берет.

Тыянак: Колонизатор капыр мамлекеттер мусулмандарга эч качан жакшылык кылышпайт, тескерисинче, алардан өз күрөштөрү жана кызыкчылыктары үчүн бир майдан катары пайдаланышат. Бир гана Халифалык мамлекети мусулмандарды коргоп, аларга азиздигин кайтарып берет жана колонизатор капырдын тамырын кесет. Ошол күндө мусулмандар Алланын жардамы менен шаттанышат.

13-робиус-саний, 1428-х.

30-апрель, 2007-м.

Косово окуялары жана анын Европага тийгизген таасири

Суроо: Косовонун түндүгүндө нааразылык демонстрациялар жүз берди. Косоволук сербдер полиция жана аймактагы НАТО күчтөрүнө каршы акцияларды уюштурушту. Сербия Косоводогу серб азчылыгын коргоо үчүн аймакка куралдуу күчтөрүн киргизүү ыктымалына даярдык көрдү. “Аль Жазира” маалымдашынча, “National Interest” сайтында Европадагы кийинки согуш Косоводо баштала турганын эскерткен материал жарык көрдү. Анда Косоводогу абал менен Украинадагы учурдагы согуштун ортосунда окшоштук бар экендиги белгиленген: “Батыш саясатчылары бул абалга көңүл бурушу керек. Украинадагы аёосуз согуш – Европанын туруктуулугуна зыян жеткирген эң чоң коркунуч. Бирок, Косовонун түндүгүндөгү кризис Украинадагы согуш жалгыз коркунуч эмес экендигине ишара кылууда...”. (10.06.2023, “Аль-Жазира”, “National Interest”).

Косоводогу окуялардын артында ким турат? Эл аралык таасирге ээ саясатчылардын билдирүүлөрүнөн түшүнүлгөндөй, Балкандагы бул окуялар Украинадагы согуш сыяктуу Европа өлкөлөрүн алек кыла турган даражада коркунучтуубу?

Жооб: Косовонун түндүгүндө болгон чыңалууну ачыктоо үчүн ушуларды карап чыгуу керек:

Биринчиси: Балкандын тарыхын карап чыксак ушулар айкын болот:

1. 15-кылымда Усманий мамлекет Балкан аймагын фатх кылгандан кийин Рим империясы толугу менен христиандаштырган аймакта Ислам жайыла баштады... Албандар мусулман болду. Албандар бүгүнкү күндө Албания жана Косово калкын түзөт. Кийин босниялыктар Исламды кабыл алды. Босния 1992-жылы Югославиядан көз карандысыздыгын жарыялагандан кийин миндеген мусулман кыргынга дуушар болду. Учурда алар Босния-Герцеговина калкын түзөт.

2. Британия Балканда улутчулдук, сепаратисттик пикирлерди жайып, тутантканына карабай, Косово 1912-жылга чейин Усманий мамлекеттин курамында калды. Андан кийин Сербия, Черногория сыяктуу бир катар падышалыктар Италия колонизаторлору менен күчүн бириктирип, Косовону басып алышты. 1946-жылы Югославиянын президенти Тито Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин айрым жоболордун алкагында Косового автономиялык укук берди. Югославия 1990-жылдары чачырагандан кийин анын ордунда Сербия өлкөсү пайда болду. Косово да Сербиянын курамында калып кетти. Сербиянын канкор президенти Слободан Милошевич Косово көз карандысыз болбошу үчүн өлкөнү темир кол менен башкарды. А түгүл, Косовону автономия укугунан ажыратты. 1990-жылы эгемендүү болуу боюнча өткөрүлгөн

референдумдан кийин Косоводо бир катар акциялар башталды. Аны бастыруу үчүн жасалган кыргындар 1999-жылга чейин созулду... Эл аралык шарттардын натыйжасында окуяга НАТО аралашып, Сербияга аба чабуулдарын жасады. Натыйжада, Сербия Косоводон чыгууга мажбур болду. Ал эми, НАТО күчтөрү Косоводо аймакта тынчтыкты кепилдеген күч болуп калтырылды.

3. 2008-жылы Косово Сербиядан көз карандысыздыгын расмий түрдө жарыялады. Алгач АКШ жана Европа баштаган бир катар өлкөлөр Косовонун көз карандысыздыгын тааныды. Ал эми, Сербия менен Орусия Косовонун көз карандысыздыгына катуу каршы турду. Кытай да алардын катарына кошулуп, Косовонун эл аралык уюмдарга мүчө болушуна каршы турду. 2023-жылдын 19-мартына келип Евробиримдик Сербия менен Косовонун мамилесин нормалдаштырган келишим түзүлгөнүн билдирди. Келишим Сербия Косовонун көз карандысыздыгын тааныганын билдирет. Бул, Украина согушунун артынан Орусияга каршы кадам эле. О.э келишим Сербиянын да, Косовонун да Евробиримдикке мүчө болуусуна эшик ачты.

Экинчиси: бул окуяларга чейинки жергиликтүү жана эл аралык абал:

1. Сербия Орусиянын Чыгыш Европадагы таасиринин акыркы таянычы болуп эсептелет. Орусия сербдер НАТО менен согушкан жылдары ар дайым Сербияны колдоп-кубаттап келген. НАТОнун 1999-жылы Косовону Сербиядан бөлүп алуу үчүн жасаган чабуулу Орусиянын алсыздыгын жана малайларын коргоп калууда жөндөмсүздүгүн көрсөттү. Бул Орусиянын Балкандагы акыркы таасирине оор сокку болду. Ошентсе да Орусия Сербияны мүмкүнчүлүгү жеткенче колдоп-кубаттап, курал-жарак жеткирип, эл аралык уюмдарда саясий колдоо көрсөттү. Ал Косовонун көз карандысыздыгына катуу каршы турду жана Босния-Герцоговинадагы сербдерди колдоо үчүн экономикалык долбоорлорду өнүктүрүп жатканын билдирди. Эки өлкөнүн чиркөөлөрү ортосундагы кызматташтыкты бекемдеди. “Спутник” агенттиги үчүн Белградда медиа борбор курду жана бул агенттик чыңалууну күчөтүп, Орусиянын сербдерди колдоосун көрсөткөн борборго айланды. Серб лидерлери Сербиядагы шайлоолор алдында популярдуулугун арттыруу үчүн Орусия президенти Путин менен сүрөткө түшүүгө өзгөчө маани бере турган болушту. Жыйынтыктап айтканда, Орусия Сербия, Косово жана Босния-Герцоговинадагы сербдердин арасында чоң таасирге ээ.

2. Орусия Украинага каршы согушту баштагандан кийин Батыш күчтөрү ага каршы биригишкенин көрдү. О.э Батыш Косово менен Сербиянын ортосундагы мамилелерди жөнгө салуу үчүн (2023-жыл, март) ортомчулук кылып, Сербия менен байланышты күчөттү. Бул иш-аракеттер Сербияны Евробиримдикке жана келечекте НАТОго кошуунун

жолун ачуу үчүн жасалды. Бул болсо, Сербия менен Батыштын ортосундагы жакындашууну ачык-айкын көрсөтүп турат. Украинадагы согуш себептүү Орусиянын эл аралык майдандагы таасири алсыраганын көрсөтүү үчүн Швеция менен Финляндияны НАТОго кошуу аракеттери да ушуга окшойт.

2022-жылдын июнунда Европа өлкөлөрү Орусия Тышкы иштер министри Лавров Сербияга баруу үчүн Европанын аба мейкиндигинен өтүшүнө тыюу салды. Натыйжада, Сербиянын Ички иштер министри: “Сербия өзүнүн позициясын коргойт. Орусияга каршы кампанияга эч качан кошулбайбыз. Сербия – Европада Орусияга санкция салууну каалабаган жалгыз өлкө”, - деп актанды. (22.06.2022, www.youm7.com). Бул билдирүү Орусия менен болгон алаканын абалын, айрыкча Батыш өлкөлөрүнө эшик ачкан байланыштар себептүү Сербия оор басым астында экенин көрсөтүп турат. А түгүл, Сербияны Батыштын жолуна салуу мындан да оор натыйжага алып келиши мүмкүн. 2023-жылы 4-мартта “Sky News Arabia” маалымдашынча, бейшемби күнү Орусия Сербиянын Украинага миңдеген ракета жибергени тууралуу маалымат боюнча Белграддан расмий түшүндүрмө берүүнү талап кылды. Орусия Тышкы иштер министринин катчысы Мария Захарова “Москва катуу тынчсызданып жатканын, окуяларга дыкат баам салып турганын” билдирди. Сербия Украинага ракетe жеткирүү жаңжалын четке какса да, бул позициялар Сербия тоскоолдуктарга карабастан Орусиядан алыстап жатканын көрсөтөт.

3. Орусия менен Сербиянын мамилесиндеги мындай абалдан улам, Орусия ал жердеги таасиринен пайдаланып чыңалууну дагы да күчөтө баштады. Ал Сербиядагы колонизаторлук таасиринен ажырап калбоо үчүн жергиликтүү таасирин-куралдарын ишке салууда... Мындан улам, Косово президенти: “Косово, Босния жана Черногорияга чабуул кылуу менен аймакта туруксуздук чыгарууга аракет кылып жатат”, - деп Орусияны айыптады. (22.12.2022, www.independentarabia.com). “Washington Post” гезити аналитиктерге шилтеме жасап, Украина согушу аймактагы чыңалууну күчөтүп жатканын, Орусиянын улутчул көз карашын Сербия лидерлери, анын ичинде ашынган улутчул экс-президент Слободан Милошевичтин өнөктөшү болгон учурдагы улутчул президент Александр Вучич да бар экенин жазды. “Wall Street Journal” гезити Орусия согушту Европаны туруксуздаштыруу үчүн колдонушу ыктымал экенин, мындан улам, НАТО менен Евробиримдик Косово менен Сербиянын ортосундагы чыңалууну тез арада токтотуп жатканын билдирди.

4. Украинада согуш башталар алдында “Америка коомдук саясатты изилдөө институту”нун кызматкери Ивана Страднер Орусия Балканда

башаламандык чыгаруу ниетинде экенин эскерткен. 2023-жылы 20-апрелде “Independent Arabia” билдиришинче, “Foreign Affairs” журналы “Орусия Балканда от менен ойноп жатат” деген темада макала жарыялаган. Макалада Страднер: “Орусия кагаздан кабылан экенин далилдөө үчүн ЕБ менен НАТОго чакырык таштап, Балкан жаңы театрға айланышын уюштурушу ыктымалдан алыс эмес”, - деди. (20.04.2023, www.independentarabia.com). Демек, Орусия Украина согушундагы алсыздыгын жашыруу, Европаны дагы бир согуш менен алек кылуу жана Сербияны өз таасиринен чыгарбоо үчүн Косоводогу башаламандыкты тутандырып жатканы чындыкка жакын.

Үчүнчүсү: акыркы окуялардын акыйкаты:

1. Эки миллион адам жашаган Косоводо сербдердин саны 120 миңден ашпайт. Сербдердин үчтөн бири акыркы чыр-чатактын очогу болгон Сербия менен чектеш 4 райондо жашайт. Калктын 90 пайызын сербдер түзгөн (50 миң) бул 4 райондо Косово бийлигинин таасири дагы да азайды. Анткени, полиция кылмыштарды токтото албай жатат, этникалык айырмачылык жана сербдер бутага алынууда деген айыптардан улам кылмышкерлерди камай албай калды. Бул райондордогу сербдер этникалык негизде демонстрацияга чыгып, Сербияга кошулууну талап кылышууда. Табигый түрдө бул демонстрациялар косоволук сербдерди коргоо деген шылтоо менен чек аранын ары жагына да жайылды.

2. 2022-жылдын августунда Косово өкмөтү бул райондорду көзөмөлгө алуу үчүн Косовонун түндүгүндө Косово паспорту жана номерине ээ болууну милдеттүү кылган мыйзам чыгарды. Бул мыйзамдар 2022-жылдын ноябрында район жетекчилери менен серб тектүү полициялардын массалык түрдө жумуш таштоосуна себеп болду. Митингдер өлкөнүн түндүгүнө жайылышынын артынан өкмөт 2023-жылдын апрелинде сербдер катышпаган жана мусулман талапкерлер жеңип чыккан жергиликтүү шайлоонун жыйынтыгын жарыялады. Натыйжада, райондордун жетекчилери мусулман албандар болушун кабыл албаган сербдер нааразылык акцияларына чыгышты. Демонстрациялар жолдорду тосуу менен коштолду. Мындан улам, Косово өкмөтү коопсуздукту сактоо чараларын көрүүгө мажбур болду. Ошондуктан, райондун жаңы жетекчилеринин ант берүү аземинде полиция коопсуздукту камсыздады. Сербдер өкмөт үйлөрүн басып алууга аракет кылды, бирок, Косово полициясы даяр тургандыктан имараттарды басып алууга жол берген жок. Андан бир аз мурун Сербия президенти аскерий кийлигишүү ыктымалына байланыштуу армияны күжүрмөн даярдыкка келтирген болчу.

3. Ал эми, Орусия сербдерге колдоо көрсөтүп, отко май чачып жатты. Орусия Тышкы иштер министринин катчысы Мария Захарова 2023-жылы 29-майда демонстрация башталардан мурун: “Приштинадагы кырдаалды курчуткан жана бүткүл Балкандын коопсуздугуна коркунуч келтирген провакациялык аракеттерди чечкиндүү түрдө айыптайбыз”, - деп билдирүүдө берди. Захарова бул окуяларга толугу менен АКШ менен Евробиримдик жооптуу экенин кошумчалады. (28.05.2023, www.youm7.com). Нааразылык акцияларынын артынан Орусия Тышкы иштер министри Сергей Лавров билдирүү жасап, Косоводо чыңалган абал Европанын борборунда чоң жарылууга айланышы мүмкүндүгүн айтты. Ал дүйшөмбү күнү журналисттердин суроосуна жооп берип жатып, абал “кооптуу” экенин билдирди жана бул жагдай Балканда “чоң жарылууга” себеп боло турганын кошумчалады. (30.05.2023, “Sout Al Khaleej”). Сербдердин Косовонун түндүгүндө өз укуктары үчүн күрөшүп жатканына басым жасаган Лавров армия даярдыкта турганын жана чечимди Сербия президенти кабыл аларын белгиледи. (30.05.2023, www.independentarabia.com).

4. Америкага келсек, анын позициясы Европаныкынан дээрлик айырмаланбайт. Косовонун түндүгүндөгү чыңалууну токтотуу үчүн тез арада чара көрүү максатында АКШ, Британия, Франция, Германия жана Италия тарабынан ортоктош билдирүү жарыяланды. (26.05.2023, “Британия өкмөтүнүн расмий сайты). Британия 1999-жылы НАТОнун Косово маселесине кийлигишүүсүнөн кийин эң чоң борбордук сектор болгон Приштинаны таасири астына алууну каалаган. Ошон үчүн Британия Косово көз карандысыздыгын жарыялагандан кийин Приштинада элчилигин ачкан алгачкы НАТО өлкөсү болуп калды. (21.02.2008, “Radio Sawa”). АКШ да беш ай өтпөй борбордо элчилигин ачты. (19.07.2008, www.youm7.com). АКШнын мамлекеттик катчысы Энтони Блинкен Приштина бийлигинин район башчыларынын ант берүү ырасымында имаратка коопсуз кирүүсүн камсыздоо үчүн күч түзүмүн колдонуу чечимин “керексиз жана чыңалууну күчөтүүгө жол ачты” деп билдирди. (31.05.2023, “Russia Today”). О.э Блинкен Ослодогу НАТОнун жыйыны учурунда журналисттердин суроолоруна жооп берип жатып: “Косово жана Сербия өкмөттөрүн чыңалууну басаңдатуу үчүн тез арада кадам таштоого чакырабыз”, - деди. (02.06.2023 “Аль Жазира”)

5. Батыштын ушул иш-аракеттеринен улам, Косоводогу кырдаал басаңдоого карай жыла баштады. Косово президенти Албин Куртий да катуу позициясын жумшартып, косоволук сербдерди коргоого аракет кылганын айтып, сербдер тынч жол менен үндөрүн жеткирүүгө укуктары бар экенин билдирди, “зордук-зомбулук жолу менен эмес, шайлоо аркылуу Косоводо бийликке келүү мүмкүн” экенин кошумчалады. Ал

Косовонун түндүгүндө жакында жүз берген демонстрацияларды токтотуу үчүн кайрадан жергиликтүү шайлоо өткөрүүнү сунуштады. (02.06.2023, “Аль Жазира”). Ошол эле учурда, Франция президенти Макрон менен Германиянын канцлери Шольц Молдовада өткөн жыйында Косово президентине чыңалууну басандатуу үчүн Сербия президенти менен жолугууга чакырып, басым жасады.

6. Булардын баарынан көрүнүп тургандай, Орусия Сербиядагы таасирин ишке салуу менен Косоводо чыңалууну күчөтүүдө. Анткени, Орусиянын Сербия менен Косоводогу сербдердин арасында муну ишке ашыра ала турган куралдары бар. Орусия Украинадагы согушта ачыкка чыккан алсыздыгын жашыруу үчүн Косоводо чыңалууну күчөтүп жатат. Муну менен Сербия анын таасири астынан чыгып кетүүсүн токтотууга умтулууда. Орусия аткаминерлери Сербияга колдоо көрсөткөн билдирүүлөр аркылуу Косоводогу согушту күчөтүп, отко май чачып жатты. Бирок, Европа өлкөлөрү менен Америка өрт тутанары менен аны тез арада өчүрүү чараларын көрүштү.

Төртүнчүсү: корутундулап айтканда, Орусия Косоводогу сербдер себеп болгон жана Сербияны аракетке келтирген чыңалуудан алыс эмес. НАТОнун Косоводо жайгашканын эске алганда, Орусия бул абалды чыңалтуу аркылуу Батышты алек кылууну жана НАТО сербдер менен косоволуктардын ортосунда алоолонгон отто калышын үмүт кылган. Орусия муну менен Украинадагы согушту тутандырып жаткан АКШ менен НАТО бир аз да болсо артка чегинет деп күткөн. Көрүнүп тургандай, АКШ менен Батыш бул маселени аңдап түшүндү. Ошондуктан, сербдер менен Косово ортосундагы абалды тынчтандыруу үчүн ар түрдүү чараларды көрүштү. Чыңалууну басандатуу үчүн Сербия менен Косового Евробиримдикке, андан кийин НАТОго кошулуу мүмкүндүгүн сунушташты. Айрыкча, Америка менен Косово аткаминерлеринин билдирүүлөрүнөн айкын болгондой, Америка менен Батыш нааразылык акцияларын токтотууда ийгиликке жетишкендей.

Бул окуялардын артындагы турган план жана натыйжалары тууралуу басымдуу көз карашыбыз ушундай.

Жыйынтыктап айтканда, Косово Усманий мамлекеттин бир бөлүгү болуп, калкы узак жылдар мурун мусулман болушкан. Мусулмандарды колонизатор кафирлердин зулумдугунан коргой турган Халифалык мамлекети бар болгондо кафир колонизаторлор өз иштерин каалагандай жүргүзө албайт эле. Балкан жана Косоводо Ислам байрагы желбиреп турмак.

Сөзүбүздүн акырында Алла Тааладан Ислам Умматынын кыйынчылыгын кетирип, Рошид Халифалыктын кайрадан тикелениши аркылуу улуулугуна жеткиришин сурайбыз.

﴿وَيَوْمَئِذٍ يَقَرُّحُ الْمُؤْمِنُونَ * بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ * وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ
وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

«Ошол күндө момундар Аллахтын нусраты себептүү шаттанышат. (Аллох) Өзү каараган кишиге нусрат берет. Ал Зат кудуреттүү жана ырайымдуу. (Бул) Аллахтын убадасы. Аллах Өз убадасына (эч качан) тескери иш кылбайт. Бирок, көп адамдар муну билишпейт»

[30:4-5]

22-зулкада, 1444-х.

11-июнь, 2023-м.

Скандинавия өлкөлөрү жана Куръани Каримдин өрттөлүшү

Суроо: 2023-жылдын 31-июлунда “Ал Жазира” сайтында ушундай кабар чыкты: “Полициянын уруксат берүүсүнүн артынан эки киши Швециянын Стокгольмдогу парламенти астында Курани Каримди өрттөштү. Ислам кызматташтык уюму кезексиз онлайн конференцияга чогулуп, Швеция жана Даниядагы окуяларды айыптады... Ушул жылдын июнь айынын акырында Силван Момика жана Силван Нажм аттуу адамдар Стокгольмдогу башкы мечиттин алдында уюштурган акцияда Куранды тебелеп, өрттөштү”. Бул иш-аракеттер Исламга жана мусулмандарга болгон душмандык себептүү жүз берип жатабы же мындай ыплас иштердин артында саясий себептер барбы?

Жооп: кафир өлкөлөр, алардын саясатчылары жана чалгын кызматтары Исламга катуу кек сактап, душмандыктарын ар жерде ачыкка чыгарышууда... Бирок, бул кек-душмандыктын өөрчүшү аймактан аймакка өзгөрүп тургандыктан, бир катар деталдуу ачыктоону талап кылат. Бул деталдардан, мусулмандарга каршы жасалган саясий жана чалгындоо амалдарынан кабардар болуу шарт. Алар төмөнкүлөр:

1 – Скандинавия өлкөлөрүнүн тарыхына жана саясий менталитетинин калыптанышына таасир кылган эки фактор бар. Биринчиси, алар таза Европа өлкөлөрү. Скандинавия өлкөлөрү Европанын түндүгүндө жайгашкан. Бул аймактагы калктар үчүн 8-11-кылымдардагы “Викингдер” доору алтын доор болуп эсептелип, ушул доордо айланасындагы өлкөлөрдү гана колония кылышкан. Андан кийин Европада ири күчтөр пайда болду жана Британия лидерлик макамга чыкты. Түндүк-батыш Европада Британия, Чыгыш Европада Орусия, Борбордук Европада Германия ири мамлекет катары майданга чыкканда Скандинавия өлкөлөрү киттер алдындагы балыктар сыяктуу болуп калды. Мындан улам, Британиянын Норвегияда, Орусиянын Финляндияда, Германиянын Данияда таасири артты. Скандинавиянын борборунда жайгашкан Швецияга келсек, салыштырмалуу көз карандысыздыгын коргоду жана чоң армияга ээ болду. Ошондуктан, Швеция жогорудагы колонизаторлорго салыштырмалуу түрдө азыраак көз каранды эле. Экинчи дүйнөлүк согуштун алдында Британия ири мамлекеттердин арасында эң күчтүүсү болгондуктан, анын бардык Скандинавия өлкөлөрүндө эң чоң таасирге ээ болушу табигый эле. Бул, өз кезегинде Орусия менен Германиянын аймактагы таасирин алсыратты.

2 – Скандинавия өлкөлөрү географиялык жактан Ислам дүйнөсүнөн алыс жайгашкан. Мындан улам, Усманий мамлекет кулагандан кийин Ислам дүйнөсүн колония кылган жана мусулмандарга согуш ачкан Европа өлкөлөрүнүн катарында болушкан эмес. Бул, Данияны эске

албаганда. Ошондуктан, Скандинавия өлкөлөрү Европа өлкөлөрү менен мусулмандар ортосундагы душмандыктан көпчүлүк учурда алыс болушкан. Ошондуктан, ирактык, сириялык, сомалилик мусулмандардын миграциясы бул өлкөлөргө көчөгөн. Айрыкча, Швециянын мусулман качкындарга меймандостук көрсөтүүсү мусулмандар үчүн бул аймакты тандоосуна себеп болду. Бирок, мындай абал көпкө созулган жок. Өзгөчө, мусулмандардын таза жашоо образы Швецияга, Скандинавияга, а түгүл, Европага таасирин тийгизе баштагандан кийин абал өзгөрдү. Анткени, Исламды кабыл алгандардын саны көбөйдү, көптөгөн мечиттер ачылды, халал азык-түлүк дүкөндөрү пайда болуп, а түгүл, “хижаб кийген европалык аялдар” көбөйүп, Ислам баалуулуктары толкун сымал каптап баратты. Бирок, бул көрүнүш аймактагы өлкөлөрдүн мусулмандарга карата сый-урматын күчөткөндүн ордуна душмандык жана кыжырдануусун күчөттү! Швециянын “Социал” деп аталган Социалдык кызматтар башкармалыгы балдарды коргоону шылтоолоп мусулман балдарды үй-бүлөсүнөн тартып алуу сыяктуу жийиркеничтүү иштерди жасады. Андан кийин бул өлкөлөрдө мусулмандарга каршы экстремисттик уюмдардын очоктору түзүлө баштады жана алар Ыйык Куранды өрттөп, Түркия, Ирак, Египет сыяктуу кээ бир мамлекеттердин желектерин өрттөштү! Алгач мусулмандарга каршы кампаниялар жүргүзүлдү. Алардын ичинен эң жийиркеничтүүсү Ислам символдорун акараттаган карикатуралар кампаниясы болду. Мисалы, 2005-жылы Даниядагы гезит мусулмандарды жана Расулулла (с.а.в)ды акаараттаган карикатура жарыялады. Жаман аты менен таанылган Франциянын “Charlie Hebdo” гезити 2006-жылы ушул эле карикатураны кайрадан жарыялады жана мусулмандарды провакация кылды. Андан тышкары, “Исламофобия” деп аталган Исламга каршы ультра оңчул агымдар пайда болду.

3 – Швеция жана Даниядагы Курандын нускасы өрттөлгөн Исламга болгон душмандыктын бул акыркы толкунунда эки нерсе байкалды. Биринчиси, Даниядагы ультра оңчул “Hard Line” партиясынын лидери, даниялык саясатчы Расмус Палудандын Куранды өрттөөсү. Ал акциясын алгачкы жолу швед бийлигинин көз алдында Түркиянын Швециядагы элчилиги астында өткөрдү. (22.01.23, Euronews Arabic). Экинчиси, эң жаман провакацияны теги ирактык экстремист христиан жасады. Ал Курбан айт намазынан мусулмандар чыгып бара жатышканда мечиттин алдында Куранды өрттөрдөн мурун анын барактарын жыртып, бут кийими менен тебелеп, чочконун этин койду. Бул окуядан кийин Швеция менен Данияда сөз эркиндиги шылтоо кылынып арты-артынан Куран өрттөлдү! Бул эки окуя Швеция эмес, швед эместер жасады жана алар Швециянын конституциясындагы боштуктан пайдаланылып жатышат

деген түр жаратуу сыяктуу болду. Швеция бул окуяларды айыптагандай туюлса да, бирок конституцияда каралган пикир эркиндигин шылтоо кылып, акцияга тоскоолдук кылбай турганын билдирди...

4 – Бул акциялардын өзгөчө Түркияга багытталганын эстен чыгарбоо керек. Алгачкы акция Түркия элчилиги алдында жасалып, Куран менен бирге Түркия байрагы өрттөлдү. Балким, Американын реакциясы бул акциялар эмнени максат кылганын көрсөтүп турат. АКШ Мамлекеттик департаментинин өкүлү басма сөз жыйыны учурунда суроолорго жооп берип жатып мындай деди: “Эки нерсени айтууга уруксат бериңиздер... Бул силер мурун укпаган жаңылык эмес. Диний жазуулар өрттөлүп, акааратталышы урматсыздык жана кейиштүү нерсе. Мыйзамдуу болгондун баары ар дайым жасала берүүнү түшүндүрбөйт. Биз муну ар убак айтып келгенбиз... Ошондуктан, бул маселе тууралуу билдирүү жасоону Швеция өкмөтү менен коопсуздук күчтөрүнө калтырабыз”. Ал сөзүн улап мындай деди: “Бирок, жалпысынан алганда, Швецияны мүмкүн болушунча тезирээк НАТОго кабыл алууга чакырабыз. Бул үчүн Венгрия менен Түркия Швециянын мүчө болуу протоколун кечиктирбестен ратификация кылуусу керек... Швеция өткөн жылы НАТОнун Мадриддеги саммити учурунда Финляндия жана Түркия менен макулдашылган үч тараптуу меморандумдун алкагындагы милдеттемелерин аткарганына ишенебиз...”. (29.06.23, CNN Арабий).

5 – Бул окуяларга тереңирек көңүл буруп карасак, Курандын өрттөлүшү менен коштолгон бул кылмыштуу иштер Исламга жана мусулмандарга каршы жасалып келген душмандыктын бир бөлүгү экенин көрөбүз. Муну менен катар Түркияны провакация кылуу менен Швециянын НАТОго мүчө болуу процессин үзгүлтүккө учуратуу максат кылынган. Балким, бул акцияны пландагандар Түркия акыр-аягы Американын Швецияны НАТОго кошуу талабына моюн сунарын билишет. Америка Швецияны НАТОго кошууну жана бул нерсе – Украина согушу себептүү – Орусия үчүн кезектеги стратегиялык жоготуу болорун көздөп жатат. Түркия президенти Эрдоган бул талапты орундатуу үчүн 11-июлда Литвада өткөн НАТОнун саммитинде Швециянын НАТОго кошулуу маселесин парламентке алып чыгарын билдирди. Тагыраагы, Швециянын НАТОго кошулуусун колдой турганын ачыктады.

Болуп өткөн окуяларда яхудий вужудунун да колу бар экенин көз жаздымда калтырбоо керек:

Биринчиси, Швецияда жашаган жана Куранды өрттөгөн ирактык качкын – бул Моссаддын агенти. Ирандын Чалгын кызматы дүйшөмбү күнү жарыялаган билдирүүдө Швецияда Курани Каримди өрттөгөн Силван Момика (израилдин) Моссады менен байланышы бар экенин

тастыктаган маалыматка ээ болгонун айтты... IRNA агенттигинде жарыялаган билдирүүдө мындай делет: “Биздин колубуздагы маалыматтарга ылайык, Момика 2019-жылдан тарта Моссадга кызмат кыла баштаган. Ирак калкына жана Ислам Умматына жасаган кыянаттыгынын акысына Швецияда жашоо укугун алган”. (10.07.23, ал-Араб ал-Жадид). Ал эми, Куранды өрттөгөн экинчи адам болсо анын досу жана тууганы болгон.

Экинчиси, эки тараптуу жолугушууну ушуга чейин кабыл албай келген Байден менен Нетаняхунун ортосундагы чыңалуу. Яхудий вужуду бул акция аркылуу Швециянын НАТОго кошулуусун үзгүлтүккө учуратуу менен Орусияга жасакерленмекчи болду.

6 – Корутундулап айтканда, эл аралык күрөш майданында мусулмандардын баалуулуктары тебелеп-тепселиши абдан аянычтуу! Мусулмандардын жетекчилери менен уюмдары терең уйкуда. Алардын эң жакшысы сокур тыйынга арзыбаган курулай айыптоолор менен алек. Ыйык жана кол тийгис нерселердин акарат кылынышы душманга каршы шайтандын васвасасын унуттуруп койо турган айыгышкан согуш алып барууну важиб кыларын аңдабаган акыл-эстүү адам барбы?! Скандинавия өлкөлөрү сыяктуу алсыз мамлекеттер дагы конституциясын жана мыйзамдарын шылтоо кылып, Ислам Умматынын туйгуларын эске албастан мусулмандардын ыйык Китебин өрттөп жатышы өтө жан кейтерлик... Андыктан, мусулмандар Аллахтын өкүмдөрү менен башкарып, Аллах жолунда жихад кылган жана Аллахтын шариятын татыктуу орунга койгон халифа болгонго чейин душмандардын мындай кылмыштары улана беришин аңдап жетишибиз керек... Ошондо гана бул алсыз өлкөлөр, а түгүл, ири өлкө аталгандардын эч бири мусулмандардын баалуулуктарына зыян жеткирүүгө батына албайт... Халифа кылмышкерди жазалоо менен гана чектелип калбайт! Балким, кылмышкерди коргогон жана өз өлкөсүнө кабыл алган өлкө же өлкөлөрдү да жазалайт.

﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾

«Залим кимселер болсо жакында кандай акыбетке карап бара жатышкандарын билип алышат»

[26:227]

16-мухаррам, 1445-м.

3-август, 2023-м.

Чавестин билдирүүлөрү

Суроо: 2006-жылы 10-январда Чавес «Венесуэла үчүн бүгүнкү күндө негизги коркунуч – Америка администрациясы» деп билдирүү берди. Мурун да Чавес ушуга окшогон бир нече билдирүүлөрдү берген эле. Эми мындай суроо туулат. Чавес чындап эле Америкага каршыбы, же булар кудум Американын Жакынкы Чыгыштагы малайлары берчү билдирүүлөргө окшогон Америка менен шериктештигин жашыруу үчүн берилип жаткан билдирүүлөрбү? Американын Жакынкы Чыгыштагы малайлары да Америкага каршы билдирүүлөр берип турушат, негизи болсо, алар Америкага садык малайлар. Эми Чавестин билдирүүлөрү чындап эле душмандык рухунда болсо, Американын аны азырга чейин жок кыла албай жаткандыгы калети эмеспи?

Жооп: Чавестин билдирүүлөрүн жана позициясын күзөтүү ушуну көрсөтүп жатат, анын Америкага душмандыгы чыныгы душмандык. Ошондуктан, Америка андан кутулуунун өтөсүнөн чыкса, аны албетте жок кылган болор эле. Маалым болгондой, Америка мурда буга урунуп, өтөсүнө чыга албаган эле.

Толук, айкын элестете алуу үчүн көңүлүнүздөрдү төмөнкүлөргө бурабыз:

1. Чавес 1954-жылы 28-июлда ак түстүү ата-энеден төрөлүп, кембагал католик үй-бүлөдө өсүп чоңойду. Анын балалыгы кембагалдыкта өттү. 9 жашында балдар ишканасында мээнет кылды. Ошондуктан, ал дардаңпоз турмуш кечирүүчү катмарды жана капиталисттер катмарын жаман көрүп калды. Жыйырма сегиз жашында революциялык уюм түзүм, ага Америкалык революционер Симон Боливардын наамын берди.

Чавес элдик кыймылдагы ишин улантып, Венесуэла калкынын көпчүлүгүн түзүүчү мазлум, кембагал катмарды Америкага малай болгон аким катмарга каршы козголууга чакыра баштады. Ал адамдарга кайрылып, нефт байлыгынын чыныгы ээлери алар экендигин, бул байлыктарды америкалыктар жана капиталисттер эмес, алар пайдалануулары керектигин айтар эле жана кээ бир солчулдук пикирлерин ортого таштар эле.

2. Мына ошондон кийин 1999-жылкы шайлоолордо өз талапкерлигин коюп, Америка баанегиндеги оппозициянын катуу каршылыгына карабастан, жеңишке жетишти. Чавес жеңишке жеткенден кийин Америка эмне кыларын билбей калды. Ушунчалык эсеңгиреп калды деп кой, акыбетте, асабдары (сезимтал-нервдери) чыдап тура албай, ишара жана ачык-айкын сөздөр менен «Эң көп добуш алуунун өзү шайлоолорду мыйзамдуу өттү деп эсептөөгө жетиштүү болбойт» деген миш-миштерди тарката баштады!

3. Чавес өз ишин нефтиге тиешелүү иштерди тартипке келтирүү менен баштап, нефт казып алууну аста-секин мамлекет көзөмөлүнө өткөзө баштады. Анын бул иш-аракети Американы каардантты. Себеби, Америка компаниялары Чавестен мурунку президент доорунда Венесуэла нефтисинен «арстан үлүшкө» ээ эле, нефтиге Америка кожоюн эле. Эгер нефт баасы көтөрүлсө, Венесуэла нефт казып алууну көбөйтүп, базарды толтуруп таштар эле. Кээ бир жылдары анын ОПЕКтеги салымы ашып 44%ке жетер эле. Чавес 1999-жылы бийликке келгенден кийин, төмөнкү иш-чараларды ишке ашырды:

1. Венесуэла нефт компаниясын Америкага малай кызматкерлер жана адистерден тазалады. Алардын саны бир нече миңге жеткен болуп, жумушчу күчтөрдүн 30%ке жакынын түзөр эле. Иштен айдалган бул кызматкерлер «компания аларсыз ишин уланта албайт» деп жарыя кылууларына карабастан, Чавес жаңы кызматкерлер аркылуу компания иштерин алдыга жылдырууга жетишти. Ал күндөлүк нефт казып алууну 3 миллион баррел чегарасында кармап турууга жетишти т.а. нефт ошол кызматкерлер айдалышынан мурунку доордогу көлөмдө казып алына турган болду. Ушул өлчөмдө чектелип калбастан, балким, жакында жарыя кылынгандай, аны казып алуу 3,6 миллион баррелге жетейин деп калды.

2. Чавес доллар менен боло турган проблемаларга катуу чектөөлөр койду жана доллар алды-саттысын өкмөткө караштуу Cadivi аттуу уюм аркылуу ишке аша турган кылып койду. Бул уюм долларды белгиленген шарттар менен бир долларга 1598 боливар (Венесуэла акча бирдиги) сата турган болду. Негизи, «кара базар»да баа бул иштен мурун бир долларга 2500 боливар эле.

3. Чавес чет элге сапар кылуучу венесуэлалыктарга жылына бир жолу бериле турган доллардын өлчөмүн 2000 доллардан ашпай турган кылып белгилеп койду. Калктын көпчүлүк бөлүгү кембагал болуп, сапарда сарптай турган 2000 долларга ээ болбогону үчүн чет элге сапар кылуу жөнүндө ойлобойт. Ошондуктан, бул чара Америкага байланып калган инвесторлор, ири соодагерлер, капиталисттер, соода агенттерине таасир этти.

4. Чавес Венесуэла нефтисинин Америка үчүн маанилүү турмуш артериясы (жан тамыры) экендигин жана Америка үчүн бул нефтинин мааниси дүйнөнүн ар кандай жайынан импорт кылып алып келип жаткан ар кандай нефтиден үстөм экендигин түшүнүп жетти. Себеби, Венесуэла Америкага жакын жайгашкан, мисалы, Американын Булуң же Ирактан белгилүү бир көлөмдөгү нефтини алып келиши үчүн 45 күн керек болот. Венесуэладан ушунча көлөмдөгү нефтини алып келүү үчүн болсо 5 же 6 сааттан көп убакыт кетпейт. Ошондуктан, Америка Венесуэладагы

өкмөттү өзүнө көз каранды кылууга жана өз компанияларынын Венесуэла нефтисинен биринчи болуп пайдаланышына дайыма умтулуп келди. Себеби, Венесуэла Америкага нефть экспорт кылуу боюнча төртүнчү орунда турат. Америка өзү муктаж болгон нефтинин 15%ке жакынын Венесуэлдан алат. Ошондуктан, Чавес Америкага каршы күчтүү курал катары нефть көзөмөлүн өз колуна алууга катуу көңүл бурду. Ал Венесуэлада нефть казып ала турган ар кандай компанияга өз абалын оңдоп, капиталынын 51%ти өкмөттүкү болушун шарт кылып койду. Бул компаниялардагы башкаруу кеңешин жана токтормдорун да мамлекет көзөмөлдөй турган болду. Жаңы нефть кудуктары үстүнөн түздөн-түз көзөмөлдөө укугу өкмөткө караштуу компанияга берилди. Өз абалын 2006-жылдын башына чейин жаңы мыйзамга ылайык оңдобогон компаниялардын эксплуатация кыла турган (пайдалана турган) ар кандай кудуктар үстүнөн көзөмөлдөө укугу да өкмөт компаниясына бериле турган болду. Ошентип, 30га жакын нефть кудугу өкмөттүн түздөн-түз көзөмөлүнө өттү. Мындан мурунураак т.а. бийликке келгенинен бир жылдай кийин – 2001-жылы Чавес нефть казып алуучу чет эл компанияларына салына турган салыктын өлчөмүн көбөйттү. Мурун аларга 16,67% салык салына турган болсо, эми 30% салык салына турган болду. О.э. Чавес нефть секторун менчиктештирүүнү токтотту. Аны менчиктештирүү бийликке келишинен мурун болгон эле. Чавес нефтьти улуттун жан тамыры деп эсептеп, аны менчиктештирүүнү токтотту.

Булардын баары Американы катуу ташбишке салып койду. Чавес муну менен чектелбей, бир канча мамлекеттер менен нефть экспорт кылуу боюнча келишимдер да түздү. Америка бул мамлекеттерге Латын Америкасынын нефтиси жетип барышына тоскоолдук кылып келер эле. Алар Куба жана Кытай сыяктуу мамлекеттер. Мисалы, Чавес Куба менен абдан жакшы шарттар негизинде келишим түзүп, Кубага күнүнө 12000 баррел өлчөмүндө нефть жеткирип бере турган болду. Мунун акысына Куба Венесуэланы врачтар, мугалимдер, адистер... жана башкалар менен камсыздай турган болду. Чавес күнүнө 120.000 баррел нефть жеткирип берүү туурасында Кытай менен да келишимге кол койду.

5. Чавестин өз мамлекетинин тышкы саясатын Америкага зыян жеткирүүчү түстө жүргүзүшү. Буга мисал төмөндөгүлөр:

а) Латын Америкасы мамлекеттери менен алакалар орнотуу, аларды төмөнкү бааларда же бартер негизинде нефть менен камсыздоо, бул мамлекеттерди Америкага каршы саясат жүргүзүүгө үндөө. Чавес Борбордук Америкадагы он мамлекетке төмөн, абзел бааларда нефть экспорт кылды жана Бразилия президенти Лулу да Силва жана Кубадагы Кастро менен союз түзүп (Америка башчылык кылып жаткан карасанатайлык огуна каршы) жакшылык огу деп аталган окко негиз

салды. Ал о.э. Боливия президенти Эво Моралеске да күнүнө 150.000 баррел нефт жеткизип берүүнү убада кылып, ага: «Нефт үчүн бир цент да төлөбө, болгону, айыл-чарба продукцияларыңардан жеткирип берсең болду» деп, өз тарабына оодурду. Чавес Эквадор, Аргентина сыяктуу Латын Америкасынын башка мамлекеттериндеги бийликке талапкерлерди колдоп-кубаттады. Ал о.э. коңшу Колумбияда Кошмо штаттарга көз каранды болгон өкмөттү колдоп-кубаттоо үчүн турган Америка аскердик күчтөрүнө жана (Израил)дин аскердик жана коопсуздук күчтөрүнө каршы күрөшүп жаткан Колумбия революционерлерин да колдоп-кубаттады.

Чавестин Борбордук жана Түштүк Америка мамлекеттери менен болгон алакалары ушунчалык кеңейип күчөдү, ал Борбордук жана Түштүк Америка саммити учурунда Мексика президентине ачыктан-ачык каршы чыгып, аны Бушка малайлыкта айыптап, «өз кожоюнуна берилген ит» деп атады жана бул сөзү үчүн кечирим суроону катуу четке какты! Себеби, Мексика президенти Түндүк жана Түштүк Америкада эркин соода уюмун түзүү туурасында жан үрөп үгүт жүргүзгөн эле. Мындай уюм түзүүдөн көздөлгөн максат, АКШнын Түштүк Америка менен алып барыла турган соодада кожоюндук кылышы болчу.

б) Чавес Дүйнөлүк соода уюмуна каршы туруучу бир уюмду жүзөгө келтирүү максатында Россия, Норвегия, Мексика, Оман... жана башкаларды мүчө кылуу аркылуу ОПЕК уюмун кеңейтип, «нефт картелин» пайда кылууга урунду.

в) Чавес үчүнчү дүйнө мамлекеттери кызыкчылыктарын коргоо үчүн (ОПЕК мамлекеттери каражат менен камсыздай турган) үчүнчү дүйнө эл аралык банкын түзүүгө чакырды. Бул банк капиталисттик мамлекеттер, айрыкча, Америка кожоюндук кылып жаткан Эл аралык валюта кору менен Дүйнөлүк банкка каршы турушу лазым.

Булардын баары Америкага баш ооруу болду. Ошондуктан, ал түрдүү жолдор менен Чавести оодарууга урунду:

1. АКШ 2002-жылы 12-апрелде Чавеске каршы төнкөрүш уюштурду жана ал камакка алынды. Эртеси күнү Америкага көз каранды массалык маалымат каражаттары «Чавестин доору бүттү» деп жар салды. Бирок, Чавес калктын басымы жана аскерлердин ага болгон берилгендиги себептүү 48 сааттан кийин эле дагы бийликке кайтты.

2. АКШ 2002-жылдын акырында тартипсиздиктер келтирип чыгарууга тукурду. Айрыкча, нефт секторунда ушундай кылмакчы болду. Бирок, Чавес дааналык менен иш жүргүзүп, иш таштоочулар жана тартипсиздиктерге башчылык кылып жаткандар менен тил табышууга жетишти жана өзү жөнүндө калктын пикирин бирүү үчүн референдум

өткөзүүгө ыраазы экендигин билдирип иштерди тынчyttы. Бул референдум кийинирээк, 2004-жылдын жазында өткөзүлдү.

3. АКШ чиркөөнү Чавеске каршы коюуга урунду. Чавес чиркөөгө дадил каршы чыгып «мен бул кимселерден көрө көбүрөөк христианмын, себеби, жарандар жөнүндө кайгыруу христиандык таалиматтарынын маңызын түзөт» деди жана чиркөө жетекчилерин «Кудай жолунан узакташкан кимселер» деп атады.

Ошондуктан, күчтүүрөөк ыктымал ушул, бул адам Америкадан узакташкан жана андан эгемендүү болууга ыктаган, өтө чоң максаттарга умтулуп жаткан киши. «Атасын таанытып коюу»ну биле турган мабдай мамлекет үчүн Түштүк Американы Кошмо штаттарга каршы коюуда жана Монро доктринасын өтмүш таштандысына таштоодо мындай адамдан пайдалануу оңой жүрөт.

24-зулхижжа, 1426-х.

24-январь, 2005-м.

2025-жыл...